

SANCTI
THOMAE AQUINATIS

DOCTORIS ANGELICI

OPERA OMNIA

IUSSU IMPENSAQUE

LEONIS XIII P. M.

EDITA

TOMUS SEXTUS

PRIMA SECUNDAE SUMMAE THEOLOGIAE

A QUAESTIONE I AD QUAESTIONEM LXX

AD CODICES MANUSCRIPTOS VATICANOS EXACTA

CUM COMMENTARIIS

THOMAE DE VIO CAIETANI ORDINIS PRAEDICATORUM

S. R. E. CARDINALIS

CUHA ET STUDIO

FRATRUM EIUSDEM ORDINIS

ROMAE

EX TYPOGRAPHIA POLYGLOTTA

S. C. di propaganda fidei

MDCCCXCI

volumini inservierunt sequentes codices Bibliothecae Apostolicae. Omnes in folio, et, praeter I, pergameni.

A) Vaticanus 10155, saec. xm, foliorum 210, si credis notae ultimi folii: 9 folia deducenda sunt, cum post notam 130 scribatur erronee 140; addenda vero 6, quia folia 163, 169, 180, 185, 188, 200, non fuerunt notata. Folio 206 (203), aliena et recentiori manu: *Explicit prima pars secundi libri summae editi a fratre thoma de alkih*; titulos quaestionum exhibet margine superiori; indicem habet dorso eiusdem folii 206, manu scriptoris: *Incipiunt capitula primae partis secundi libri summae editae a fratre thoma de aquino ordinis fratrum praedicatorum*; in fine, aliena ut opinor manu: *Expliciunt capitula primae partis secundi libri editi a fratre thoma de aquino ordinis praedicatorum. Deo gratias*; sequuntur quatuor versus insulsi.

B) Vaticanus 737, saec. xm, foliorum 151. Numerat quaestiones, sed titulos non habet; folio 147: *Explicit prima secundae*, quibus alia manus adiecit: *beati thome de aquino ordinis praedicatorum*; post indicem: *Expliciunt capitula primae partis secundi libri editi a* (super rasuram *sancto*) *thoma de aquino de ordine praedicatorum, deo gratias*.

C) Vaticanus 734, saec. xm. Folia notantur 232, sed revera sunt 233, quia folium 222 notator neglexit. Indicem habet in principio *Incipiunt capitula* etc., ut A; opus incipit folio 7; numeros et titulos quaestionum rubricator non implevit; in fine, folio 229 (230), nil nisi: *Explicit*; post folium 230 (231) album, sequuntur duo folia papyracea recenti manu indiculum alphabeticum continentia; in principio: *Incipit tabula super primam partem secundae partis summae sancti thome de aquino ordinis fratrum praedicatorum*; in fine: *explicit tabula super primam secundae fratris thomae de aquino ordinis fratrum praedicatorum*.

D) Vaticanus 736, saec. xm, foliorum 182. Indicem ponit in principio: *Incipiunt capitula secundi libri de summa fratris thoma de aquali*; folio 5: *In nomine domini uri ihii*; rubro: *Incipit secunda pars summae de theologia editae a fratre thoma de aquino ordinis fratrum praedicatorum. Quaestio prima de ultimo fine hominis in communi*; titulos ad quaestiones exhibet, interdum etiam ad articulos; in fine; *Hic liber est scriptus qui scripsit sit benedictus. Explicit prima pars*.

E) Ottobonianus 209, saec. xm, foliorum 156. Numerat quaestiones et articulos, tituli desiderantur; folio 155, post indicem: *Expliciunt capitula primae partis secundi libri editi a fratre thoma de aquino ordinis praedicatorum. Si male quid feci veniam peto si bene grates*; sequitur indiculus alphabeticus manu credo scriptoris.

F) Ottobonianus 202, saec. xm, foliorum 198. Folio 5, aliena manu, rubro: *incipit prima secundae edita a fratre, thoma de aquino de ultimo fine hominis in communi*

Quaestio prima; dehinc tituli et etiam numeri quaestionum desunt; folio 180, post indicem: *Expliciunt capitula primae partis secundi libri editi a fratre thoma de aquino De ordine fratrum praedicatorum*; folia reliqua partem *Quaestionum Disputatarum* continent.

G) Vaticanus 735, saec. xni, foliorum 198. In principio: *Incipit secunda* etc., ut D; titulos ante quaestiones exhibet; folio 194 incipit index manu posteriori.

II) Urbinas 130, saec. xv, foliorum 270. In principio et fine indicis: *Incipiunt (Expliciunt) capitula primae partis secundi libri editi a sancto thoma de aquino ordinis praedicatorum*; folio 9: *Incipit prima pars secundae partis summae sancti thomae de aquino ordinis praedicatorum feliciter*; in fine *Explicit... de aquino, de ordine fratrum praedicatorum venerabilis doctoris*: ante quaestiones titulos addit.

I) Palatinus 353, saec. xv, papyraceus, foliorum 330. In principio: *Incipit secunda pars summae de theologia edita* etc., ut D; folio 325, ante indicem: *Incipiunt capitula primae partis secundi libri summae editae a fratre thoma de aquino ordinis fratrum praedicatorum*.

K) Vaticanus 132, saec. xiv, vastus codex foliorum 491. Foliis 1-6 indicem quaestionum 1-100, foliis 266-269 reliquarum quaestionum exhibet; folio 7: *Incipit prima pars secundae de opere fratris thomae de aquino quod intitulatur summa theologiae Quaestio prima*; quaestionum tituli desiderantur, numeri margine scribuntur; in fine: *Explicit prima pars secundi libri edita a fratre thoma de aquino ordinis praedicatorum*.

L) Vaticanus 733, saec. xv, foliorum 206. In principio: *Incipit secunda* etc., ut D; ante quaestiones habet titulos; in fine, post indicem: *Expliciunt capitula primae partis secundi libri editi a fratre Thoma de aquino ordinis praedicatorum. Deo gratias*.

Praeter codices editionem antiquam adhibuimus, quam a nominamus, per Ha in descriptam in *Repertorio* sub numero 1448. In fine operis, ante indicem: *Explicit prima pars secundae partis sacrae theologiae doctoris eximii et luminis ecclesiae praeclarissimi sancti Thomae de Aquino ordinis fratrum praedicatorum: Impressa Venetiis per Franciscum de Malabrancha et Petrum de Partita Anno domini M.cccc.Lxxviii*. In nostro exemplari bis occurrit folium *f*4, sed *f*3 desideratur cum folio replicato respondente; duas hinc lacunas in apparatu variantium lectionum notamus: prima incipit quaestione xxiv, art. i, in corpore, ad verba *bonum vel malum morale*, complectitur artt. 2 et 3, finit art. 4, arg. 2, ad verba *¶ Von ergo aliqua*; altera incipit quaestione xxvii, art. 3, in corpore, ad verba *Quia unicuique existent*., et desinit quaestione xxviii, art. 2, arg. *Sed contra*, ad verba *manet in caritate* exclusive. Istis ergo determinatis locis, circa lectiones a ex nostro silentio nihil concludere licet.

Ad restituenda vero suae sinceritati ac integritati Commentaria Caietani, usui praesertim fuit editio quae Venetiis per Georgium Arrivabenum absoluta fuit anno 1514 die 24 Martii. Ipsa enim tanquam omnium prima habenda est, cum Caietanus suam expositionem Primae Secundae Partis die 29 Decembris anni 1511 expleverit. Curavit autem hanc primam editionem quidam frater Ordinis Praedicatorum, Ioannes Aloisius Venetus nuncupatus, de mandato, ut par est credere, ipsius Caietani, qui tunc temporis supremum eiusdem Ordinis Magisterium gerebat.

Ceterum in recensione tum textus sancti Thomae, tum Commentationum Caietani. non recedendum putavimus ab illa via ac ratione quam in adornanda hac Leoniana Summae Theologiae editione, rei natura et adiuncta iam a principio suaserunt ineundam (conf. Praef. ad I Vol. *Summae Thomae*)

Codd. et Edd. citat.

A	.		Cod.	Vat.	JOI 55.
B	.			»	737.
C	.			»	734.
D	.			•	736.
E	.	«		»	Oitob. 209.
F	.	•		•	Ouob. 202.
G	.			»	Vat. 735.
H	.	•	*		Urb. t3o.
I	.	•		»	VnL Palat 353.
K	.			•	Vat. 732.
L	.			»	Vat. 733.
P	.				Editio Pinna.
a	.			»	nnni 1478,

PRIMA SECUNDAE

SUMMAE THEOLOGIAE

SANCTI THOMAE AQUINATIS

CUM COMMENTARIIS

CARDINALIS CAIETANI

FRATRIS THOMAE DE VIO CAIETANI

ORDINIS PRAEDICATORUM GENERALIS MAGISTRI AC SACRAE THEOLOGIAE PROFESSORIS

PRAEFATIO

IN COMMENTARIOS IN PRIMAM SECUNDAE DIVI THOMAE AQUINATIS

AD REVERENDISSIMUM IN CHRISTO PATREM AC DOMINUM

D. NICOLAUM

S. R. E. TITULI SANCTAE PRISCAE PRESBYTERUM

CARDINALEM FLISCUM

SyZTSKvS orthodoxam Ecclesiam, Reverendissime in Christo Pater, pomarium esse
B cu'l*ss'num foecundisque arboribus consitum dixerint, non modo eos non
λ aberrare uspiam, sed rectissime etiam sentire contenderim; quippe qui a
principe illo vatum Moyse, in ipsis prope historiae suae foribus, assertum
hoc propalam fere ac procul ab aenigmatis esse non ambigant. Neque enim aliud Pa-
radisus ille a Deo plantatus, aquis irriguus, plantis pomiferis consitus, in quo et pri-
mus est homo positus, quam Christi refert Ecclesiam, baptismi fonte, vitaeque arbore,
quae Christus est, tum divorum hominum et disciplinis illustrium plantariis exornatam.
In hunc cum multi ad eximendam famem capiendaque pocula passim accurrant, accessi
et ego, et mea sponte cupidus, tum maxime ab Aquinate Salomone (ita enim appel-
lare libet) accitus. Quis enim tam mentis inops ac stolidus, ut advocantem ad con-
clusum hortum dilectos suos, ut comedant fructus pomorum suorum, non libenter au-
diat, non gradu concito sequatur? Accessi itaque, neque nuper solum, sed cum primum
mihi per aetatem licuit, ac sub opacis procerae illius ac feracis arboris ramis, procul
a saeculi curis, procul a passionum aestibus, recreatus, ad radices diu, admirans potius
arboris celsitudinem pomorumque copiam ac suavitatem, quam delibans admodum,
sessitavi. Ubi vero, auctis viribus, illam conscendi, pomaque ad libitum colligens degu-
stavi, Lantus me subito illorum amor incessit, ut non diebus, non noctibus, a legendis
illis ac vorandis abstineam.

Sed nescio qui me voluptate hac affectum moeror invaserit, dum, exceptis paucis,
reliquos, vel in mandendis siliquis vel effringendis glandibus occupatos, a nostrae procul
arboris dulcedine video constitisse. Quam ego rem non aliunde puto quam ex infirmis
viribus, neque ad ascensum commodis, provenire; cum simile veri nullo pacto fiat, ut
ubertatem tantam négligèrent. Hos itaque, Pater Amplissime, miseratus, cum nobis
ipsis tantum nati non simus, curavi, collectis pomis ac praebitis, ne ieiuni ac fame-
scentes interirent. Quod cum alias in lucubrationibus meis effecissem, idem nunc in
Commentariis in Secundae Primam ea potissimum ratione feci, quod, praeter illius
praestantiam tum in Theologia tum in ea Philosophiae parte quae de moribus agit,
hic mihi liber ita videbatur esse omnibus necessarius, ut absque illo fieri vel ingenti cum
iactura, vel nullo modo posset: complectitur enim prima illa rerum capita, sine quibus
aut caliges in ceteris opus est, aut caecutias. Adde et utilitatem, quae tanta in illo est,
ut a cunctis simul ordinibus ad hunc sit, quasi ad perennem ac limpidum fontem, ac-
currendum. Quis etenim Doctorum sine Thoma non aridus videri poterit ac ieiunus?

Quis sacerdotum non baculo Aquinatis innixus, in expiandis peccatis populorum non saepe cespitabit? Enervati procul dubio erunt ac sine viribus absque hoc de pulpitis declamantes; in tantaque legum affluentia, periti Caesarci Pontificiique luris inopes et egentes.

Sicuti vero Aquinatis Thomae, inter Praedicatores principis, fructus decerpere nullus debuit prius quam Caietanus Thomas, in Praedicatorii gregis specula constitutus; ita profecto a nullo melius accipiendi sunt atque avidius comedendi, quam ab eo qui Praedicatores tanta est caritate complexus, ut, nunc bonos in illis mores confirmans, nunc restituens collabentes, in fovendis protegendisque illis et omnibus praestet et a nemine superetur. Accedit quod nobilissimi viri ac supra fidem doctissimi, qualis est Aquinas noster, nobilissimo in primis et inter eruditos quotidie victitanti, Commentaria iure quodam debita videntur Quae duo quam pari nexu in unum te coiverint, non hominibus iam, sed ipsis etiam, si licet, brutis ac lapidibus colliquescit: possemque ego stolidior aliquanto forsitan videri, si amorem tuum ac studium in cruditos viros, si etiam familiae tuae, tum Pontificibus Summis, tum longo Senatorum agmine, quanto scilicet nullam in toto Christiano orbe reperias, exornatae, recensere laudes paravero. Superest, Reverendissime Pater ac Domine, ut, quando neque aurum neque argentum mihi est, ac, si maxime adesset, ca tua est integritas quae ad colluentia solum ista et fluxa non inhiet; ut haec mea munera ea qua dantur fronte recipias, et calathi tenuitatem ipsorum fructuum, quos tibi nunc damus, et ampliores in posterum pollicemur, dulcore ac pinguedine metiaris. Vale feliciter.

PRIMA SECUNDAE

SUMMAE THEOLOGIAE

ANGELICI DOCTORIS

SANCTI THOMAE AQUINATIS

ORDINIS PRAEDICATORUM

CUM COMMENTARIIS

THOMAE DE VIO CAIETANI

SIVM 1* OULIXB

S. R. E. CARDINALIS

PROLOGUS

• b f F t d c O r i h . ,
l l t e . l l . « n . i n . -
O . I X I n f i n i -
K t , O n t . i n .
I I X -

Buia, sicut Damascenus dicit *, homo
; factus ad imaginem Dei dicitur, se-
; eundum quod per imaginem signifi-
catur *intellectuale et arbitrio liberum*
et per se potestativum; postquam
praedictum est de exemplari, scilicet de Deo, et

de his quae processerunt ex divina potestate se-
cundum eius voluntatem *; restat ut considere-
mus de eius imagine, idest de homine, secundum
quod et a ipse est suorum operum principium,
quasi liberum arbitrium habens ei suorum ope-
rum potestatem.

U.

«

3) tt. — Om. GIK.

Commentaria Cardinalis Caietani

Quanquam propositum meum fuerit super libros *de*
Anim a coepta perficere, antequam novum hoc opus
aggrederer; magis tamen debitum arbitratus sum
prosequi commentationes super Summam divi Thomae:
tum quia hoc est directe ea quae ad salutis viam spectant,
docere; tum quia doctrina haec in Italia satis dormit, et
tamen opportuna est valde. Non intendo autem singulos
articulos in sequentibus formare, sed iuxta subiectam ma-
teriam, ub: opus fuerit, immorari, ita tamen quod nullus

praetermittetur articulus, etiam clarissimus, cuius memoria
non fiet, quatenus et discussa et omitta industriae tribuan-
tur. Suscipiantur autem velim haec, sicut et cetera nostra,
si et inquantum rationi consonant: neque enim eis tidcm
dari maiorem posco, quam ea sit quae ex ratione gigni
nata est. Vcruntamcn memores sint quod *acribotogia ma-*
themahea non est expetenda in moralibus, ut dicitur in
H *Metaphys.* * Divi igitur Thomae intercessione fretus, ad
textum propero.

• s. Th- l«« V.
. DidUt IA. !»
cap. m, o. ♦

QUAESTIO PRIMA
DE ULTIMO FINE HOMINIS

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Ubi primo considerandum occurrit de ultimo fine humanae vitae; et deinde de his per quae homo ad hunc finem pervenire potest, vel ab eo deviare*: ex fine enim oportet recipere rationes eorum quae ordinantur ad finem. Et quia ultimus finis humanae vitae ponitur esse » beatitudo, oportet primo “ considerare de ultimo fine in communi; deinde de beatitudine ». Circa primum quaeruntur octo.
Primo: utrum hominis sit agere propter finem.
Secundo: utrum hoc sit proprium rationalis naturae.

Tertio: utrum actus hominis recipiant speciem a fine.
Quarto: utrum sit aliquis ultimus finis humanae.
Quinto: utrum unius hominis possint esse plures ultimi fines.
Sexto: utrum homo ordinet omnia in ultimum finem.
Septimo: utrum idem sit finis ultimus omnium hominum.
Octavo: utrum in illo ultimo fine omnes et aliae creaturae convenient.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMINI CONVENIAT AGERE PROPTER FINEM

Infini, art. 2; qu. vi. an. i; III Gohl GcnU cap. ii.

e id primum sic proceditur. Videtur quod homini non conveniat agere propter finem. Causa enim naturaliter prior est. Sed finis habet rationem ultimi, ut ipsum nomen sonat. Ergo finis non habet rationem causae. Sed propter illud agit homo, quod est causa actionis: cum haec praepositio *propter* designet habitudinem causae. Ergo homini non convenit agere propter finem.
2. Praeterea, illud quod est ultimus finis, non est propter finem. Sed in quibusdam actiones sunt ultimus finis; ut patet per Philosophum in I *Ethic*. * Ergo non omnia homo agit propter finem.
3. Praeterea, tunc videtur homo agere propter finem, quando deliberat. Sed multa homo agit absque deliberatione, de quibus etiam quandoque nihil cogitat; sicut cum aliquis movet pedem vel manum aliis intentus, vel fricat barbam. Non ergo homo omnia agit propter finem.
Sed contra, omnia quae sunt in aliquo genere, derivantur a principio illius generis. Sed finis est principium in operabilibus ab homine; ut patet per Philosophum in II *Physic*. 4 Ergo homini convenit omnia agere propter finem.
Respondeo dicendum quod actionum quae ab homine aguntur, illae solae proprie dicuntur *humanae*, quae sunt propriae hominis inquantum est homo. Differt autem homo ab aliis irrationalibus creaturis in hoc, quod est suorum actuum

dominus. Unde illae solae actiones vocantur proprie humanae, quarum homo est dominus. Est autem homo dominus suorum actuum per rationem et voluntatem: unde et liberum arbitrium esse dicitur *facultas voluntatis et rationis* *. Illae ergo actiones proprie humanae dicuntur, quae ex voluntate deliberata procedunt. Si quae autem aliae actiones homini convenient, possunt dici quidem *hominis* actiones; sed non proprie humanae, cum non sint hominis inquantum est homo. – Manifestum est autem quod omnes actiones quae procedunt ab aliqua potentia, causantur ab ea secundum rationem sui obiecti. Obiectum autem voluntatis est finis et bonum. Unde oportet quod omnes actiones humanae propter finem sint.
Ad primum ergo dicendum quod finis, etsi sit postremus: in executione, est tamen primus in intentione agentis. Et hoc modo habet rationem causae.
Ad secundum dicendum quod, si qua actio humana sit ultimus finis, oportet eam esse voluntariam: alias non esset humana, ut dictum est*. Actio autem aliqua dupliciter dicitur voluntaria: uno modo, quia imperatur a voluntate, sicut ambulare vel loqui: alio modo, quia elicitur a voluntate, sicut ipsum velle. Impossibile autem est quod ipse et actus a voluntate elicitus sit ultimus finis *. Nam obiectum voluntatis est finis, sicut obiectum visus est color*: unde sicut im-

a) primo. – Om. pii; *primum* Pd.
β) a. – ex ABCDEFGIUK»
γ) omītes. – Om. codices.
3) cum. – ct cum ABCEFGlilLpD.

f) homo. – Om. codice*.
ζ) *postremum* I; pro *primus*, *primum* ACDEFGHH.
pB.
η) *ipj*c. – Om. codice*.

* Qa. tx
3, Ceint
vi.vw.~i
Φ». VUL.
meat.

possibile est quod primum visibile sil ipsum videre, quia omne videre esi alicuius obiecti visibilis; ita impossibile est quod primum appetibile, quod est finis, sil ipsum velle. Unde relinquitur quod, si qua actio humana sit ultimus finis, quod ipsa sil imperata a voluntate. Et ila ibi aliqua actio hominis, ad minus ipsum velle, csl propter finem. Quidquid ergo homo faciat, verum est

dicere quod homo agit 4 propter finem, etiam agendo actionem quae est ultimus finis.

Ad tertium dicendum quod huiusmodi actiones non sunt proprie humanae: quia non procedunt ex deliberatione rationis, quae est proprium principium humanorum actuum. Et ideo habent quidem * finem imaginatum, non autem per rationem praestitutum *.

0) quod homo agit. – quod homo pD, homo agit E, quod quod l t) quidtm. – quendam FpB, eundtnt U om. G. quoji PU.
homo faciat hoc agit l, quod homo agat PGtD ct 4. ! *) praestitutum. – praestitum rd praestitutum AF, praestitum ll.

Commentaria Cardinalis Caiotani

^K titulo primi articuli quaestionis primae, scito quod hic /non quaeritur de hoc vel dc illo agere; sed universaliter utrum agere hominis sit propter finem. Hunc enim sensum ct argumenta ct conclusio responsiva manifestant.

II. In corpore eiusdem articuli, dubium occurrit circa discursum quo ponitur diifcrentia inter actiones hominis ct humanas, ct concluditur solas illas esse humanas, quarum homo est dominus. Procedit enim littera nb homine inquantum homo, ad hominem inquantum est dominus suorum actuum: ct tamen constat quod communius est quod convenit homini inquantum homo, quam quod convenit ci inquantum dominus suorum actuum. Quidquid enim habet homo inquantum dominus, habet inqueintuni homo: sed non e converso, ut patet dc actu intellectus praeveniente actum voluntatis; hic enim convenit homini inquantum a ceteris animantibus differt, ct tamen illius non est homo dominus, quia praescnit voluntatem. Et sic lotus litterae processus ruere videtur.

III. Ad hoc dicitur quod decisio quae fit in corpore, intclligendii est proprie et formalitcr dc *actione*; et non, extenso vocabulo *actionis* ad omnem operationem. Vocatur autem proprie actio hominis, quam exercendo dicitur *agere*: et non penes quam magis dicitur *agi* quam agere. Modo constat quod prima operatio intellectus, quae facit dubium in proposito, est mere naturalis etiam antcccdnter, ct propterea non est computanda inter actiones: secundum ipsam enim homo non dicitur agere, sed agi potius, ut in secundo articulo universaliter dc naturalibus actionibus littera dicit. Negandum est ergo quod aliqua actio conveniat homini ut homo, quae non conveniat ei ut dominus, et e converso. Et licet per illam primam operationem homo differat π ceteris animalibus, quia illa est intellectualis; non tamen diftere ab cis per illam unquam per actionem. Differt enim homo in agendo a ceteris animalibus per hoc, quod est dominus suorum actuum: quamvis in essendo et operando, dc quibus non est praesens negotium, per aliud differat. Et sic stat solida littera ct quoad processum, ct quoad distinctionem.

IV. In corpore eiusdem articuli, circa illam propositionem, *Obicctum voluntatis est finis*, dubium csl Quia aut est sermo dc formali ac primo obiecto; nut non. Si sic, falsum est: nam finis est pars subiectiva obiecti voluntatis; quia voluntas extendit se ad finem, ct ad ea quae sunt ad finem.-Si non, tunc probatio conclusionis invalida est: nam constat quod in reliqua praemissa, scilicet, *Actiones omnes procedentes ab aliqua potentia, procedunt secundum rationem sui obiecti*, aperte loquitur dc obiecto primo ct formali.

V. Ad hoc dicitur quod littera loquitur de primo ct formali obiecto voluntatis, ut patet in responsione ad 2, ct de fine in actu exercito. Et propterea addidit fini bonum, dicendo *finis et bonum*: hoc enim exercet finalem causalitatcm. – Nec obstant ea quoc sunt ad finem. Quoniam ea quae sunt ad finem, ut sic, non appetuntur nisi ratione finis. Unde ratio eadem semper est omnium volitorum, scilicet finis: diversimode tamen, scilicet in se, vel *n a° Parl,c*Pala. Et hoc formalitcr vel virtualités*: quod d*CO ProPlcr vel nolita *neutraliter* seu absolute, dc quibus in primo libro tractatum est.

VI. In calce eiusdem articuli dubium novitiorum occurrit. quomodo ex hoc quod voluntatis obicctum formale est finii, conclusum est quod omnes actiones humanae *sunt propter finem*. Debebat namque concludi: Ergo omnei actiones humanae *tendant in finem*. Sicut ex hoc quod color est obicctum visus, concluditur: Ergo omnis operatio visus tendit in colorem. Et in proposito, ex hoc quod bonum est obicctum voluntatis: Ergo omnis operatio voluntaria tendit in bonum.

VII. Ad hoc dicitur quod, quia *tendere in aliquid* commune est omni tendenti in terminum, *fieri* autem vel *esse propter aliquid* specialiter est approprialum causalilalis finis expressioni; ct doctrina ex propriis tradenda est: ideo, licet potuisset concludi, Ergo omnes actiones humanae tendunt in finem (quia si sunt propter finem, tendunt in finem); oportuit tamen specificare proprium modum tendendi in causam finalem, ct dicere, *Ergo sunt propter finem*. Et scito quod id quod in actu signato significat esse, fieri, agere propter finem, significat in actu exercito tendere in bonum ut sic: quia bonum excreet rationem finis. Et propterca idem etiam est tendere in bonum ut sic, et propter finem. Sed Auctor ly *propter finem* usus est ad claritatem doctrinae dc fine in actu signato, vocabulis utens ut communiter philosophi faciunt: sicut etiam dc *agere* ct *tendere* et aliis huiusmodi est sermo. Agere enim ducem belli propter finem, significat hoc quod exercet, dirigere aciem exercitus ad consequendam victoriam et gloriam. Et similiter esse propter finem exercetur per hoc quod est esse melius, utilius, convenientius, et alia huiusmodi bonitatem importantia.

VIII. In responsione ad primum eiusdem articuli, circa illa verba. *Finii ut est primus in intentione, habet rationem causae*, dubium occurrit an res sit finis secundum quod est in intentione, an secundum quod est in rerum natura. Difficultani enim hoc diversae conditiones finis. Dicitur enim de fine quod est *prima causa*, quod *causa causarum*, quod *moret agens*, quod *movet non motum*. Et rursus dc eodem dicitur quod est *ultimum*, quod *optimum*, quod penes defectum assecutionis ipsius dicitur agens *frustra* egisse. Ex his enim videtur quod esse finem convenit rei secundum esse in rerum natura: nam illud est ultimum, optimum, ct quo non proveniente dicitur *frustra*. Ex prioribus autem apparet quod esse finem convenit rei secundum esse in intentione nam secundum illud est primum, causât omnem causalitatcm ceterorum, et est movens non motum.

Verba quoque s. Thomae hic, et Averrois in XII *Metaphys.*, comment, xxxvi, non consonare videntur: dum hic dicitur quod res prout est prior secundum intentionem, habet rationem tinis; ibi vero dicitur quod *balneum secundum quod est in anima, est agens desiderium; secundum vero esse extra, est finis*.

IX. Ut igitur res non remaneat ambigua, primo ponam tres propositiones, declarando illas; deinde probabo illas *; et sic, tertio, patebit veritas Prima propositio est: Esse in intentione non est ratio finis, sed cius conditio. Secunda est: Esse in executions nec ratio nec conditio finis est, sed coincides illi, – Tertia est: Esse in rerum natura est ratio finis.

Ad quarum evidentiam, scito primo quod, sicut in causalitac cllicicntc distinguendum est dc ratione efficiendi

'd. Migurr., ll
it., dial. xxtv.

corpore.

ll

6ai.

359-

qa.***iuiXc@m-
»«».

ct conditione efficientis (dicimus enim, cum medicus me-
detur, quod ratio medendi est ars medicinae; conditio vero
medicantis est existera, esse singulare quoddam subsi-
stens, etc.); ita in cnusalitatc finali distinguendum est inter
rationem finalizandi, ct conditionem iinalizantis. Et, ut ex-
perientia in nobis ipsis testatur, inter agens ct finem quoad
hoc tantum interest, quod, universaliter loquendo, ratio
n8cncli est forma (iuxtu illud III *Physic.* *, text, xvn, *Semper
existimabitur species aliqua morere*), conditio vero agentis
est subsistere, vel in subsistente esse (iuxta illud I *Metaphysi*,
Actiones sunt subsistentium), ratio autem finalizandi est
esse rei quae finis dicitur, conditio vero finulizanris est esse
in intentione.

Scito secundo, quod esse in natura ab*esse in exeeutione
licet non distinguatur sicut unum esse ab alio esse, distin-
guitur tamen adeo ab eo, ut esse in exeeutione, ut sic,
significet esse ut pendens nb agente: esse vero in rerum
natura hoc nec includit nec excludit, immo fundare potest
causalitatem ex qua dependet agens et cius cxcctio. – Et
sic patet sensus propositionum positarum.

X. Probantur autem sic. Finis, bonum ct appetibile
eiusdem sunt rationis ct conditionis; ut patet ex II *Physic.* *
et I *Ethic*.* Ergo ratio appetibilis est ratio finis; ct condi-
tio appetibilis est conditio finis; ct e converso. Et similiter
quod non est ratio unius, non est ratio ulterius. Modo
constat quod ratio quod sanitas appetatur, est esse non
in anima (nam non appetit infirmus sanitatem in anima),
sed in rerum natura. Ergo esse sanitatis in rerum natura
est ratio finalizandi. – Et rursus constat quod sanitas nun-
quam appeteretur, nisi obiecta ct cognita. Ergo esse in in-
tentione est conditio finalizantis. – Et rursus constat quod
appetibile movet non motum. Ergo esse in exeeutione, quod
est esse in dependentia ad agens, non est ratio nec condi-
tio finis. Sed quia finis generationis et forma geniti co-
incidunt in idem numero, ex II *Physic.* *, ideo esse in exc-
urione coincidens quoddam est.

Et si quaeras de esse sanitatis in rerum natura, an
finalizandi ratio sit quando est. aut quando futurum est:
respondeo quod utroque tempore, respectu diversorum
actuum appetitus, cuius proprium est obiectum finis ct
bonum. Nam esse in rerum natura sanitatis futurum movet
tinaliter appetitum secundum netum desiderii, et idem esse
postmodum praesens movet appetitum, etiam finaliter, se-
cundum actum delectationis. Habet enim hoc singulare
genus causae finalis, ut causnlitatcm suam netu exerceat
etiam habens tantum esse in anima tanquam conditionem
causae. Nec hoc est magis mirum quam mirabilis sit di-
versa notura causandi.

Verum adverte hic duo. Primum est quod ratio desi-
derabilis non excludit esse in rerum natura praesentiahter.
Quoniam esse sanitatis desideratur non solum dum non
est, sed usquequo habeatur inclusive: proponionalitcr ta-
men, idest quod, sicut agens agit donec sanitas habeatur
inclusive, ita sanitas semper finaliznt; ct sicut illud agit
ut in via, et ut in termino, ita finis proponionalitcr. Ae-
quale enim oportet esse tempus finalizandi temporì agendi:
nlioquin agens ageret non propter finem. – Secundum est
quod ratio delectabilis non excludit esse in intentione ut
conditionem; ut patet in animalibus. Unde ex hoc quod
ratio finalizandi est quandoque esse in rerum natura prac-
sentialitcr, non excluditur universaliter dictum huius litte-
rae, scilicet quod secundum quod est in intentione habet
rationem finis: semper enim exigitur ista conditio. Et si
in pure naturalibus illam quaeris, memento quod *opus
naturae est opus intclligentiae*, ct cessabit quaestio.

XI. Ex his autem facile patet consonantia ac ratio dicto-
rum de fine *. De fine enim dicitur quod est finis secundum
quod est in intentione: et verum est, prout ly *secundum*
seu *inquantum* denotat conditionem finis. Et quod est ul-
timus, optimus, ct secundum esse extra, ct perfectum, etc.:
et verum est, prout denotatur ratio finis. – Sed esto cautus,
quod aliud est dicere: Finis ratio est ultima, optima, per-
fecta, esse extra, etc.; et aliud est dicere: Finis ratio est in
statu optimo, ultimo, perfecto, extra animum, etc. In primo
denotatur quod ratio finalizandi sit talis secundum se for-

malitcr in secundo vero, quod habent talem statum quasi
conditionem requisitam ad finalizanduin. Unde prima con-
cedatur: secunda autem, utpote falsa, neganda est. Sanitas
enim desideratur secundum esse perfectissimum, quoad ra-
tionem desiderabilis: sed cum desideratur, non habet statum
perfectissimum; immo ille desideratur ut habeatur.

Quod autem ubiicitur de *frustra*, nihil officit: nam
frustra non dicitur per privationem causalitalis finalis; sed
per privationem assecutionis ex parte efficientis, praesup-
posita cnusalitatc finali. Quod enim agit propter finem, si
non assequatur illum, frustra laborasse dicitur. – Et si in-
stetur, quia in ipsa assecutione finis cnusalitas est finalis:
iam patet responsio, quod est tunc consummatio finali-
zandi. sicut et agendi. Et sic ex ratione ipsius *frustra* nihil
aliud habetur nisi quod ratio finalizandi est esse in rerum
natura; ct quod esse in rerum natura futurum quidem
finalizat. noviter autem praesens consummat finalizationem
desiderii. Quod totum ct veritati et doctrinae huic con-
sonat.

Averrois quoque verba, quantum ad propositum spe-
ctat, scilicet de finis ratione, nobis attestantur: nam de
fine, quoad rationem finis, dicit quod est esse extra; quod
nos docuimus. Quantum vero ud esse intra, quod ait vel
non dt conditio, nihil dicit. Quod vero dicit, quod secun-
dum esse intra est agens, alterius negotii est, ct tractatum
in primo libro -. Quare etc.

XII. In responsione ud secundum, circa rationem qua
ostenditur quod actus voluntatis non potest esse ultimus
finis, dubium occurrit an intendat de ultimo fine, ut res
dicitur finis; uut de ultimo fine, ut adeptio rei dicitur
finis. Si littera enim intendit de ultimo fine primo modo,
constat quod non solum netus voluntatis, sed nullus actus
cuiuscumque potentiae potest esse finis ultimus: sic enim
solus Deus est finis ultimus. – Si autem intendit de fine se-
cundo modo, tunc maior, scilicet, *Finis est Medium vo-
luntatis*, hoc modo intellecta, esset probando. Negatur enim
de facto a ponentibus felicitatem in actu voluntatis: ponunt
enim actum amandi Deum ultimum finem ut adeptionem,
ipsum vero Deum ut esse adeptum. Et sic, secundum istos,
diceretur ad hanc rationem litterae, quod finis ut res, est
obiectum voluntatis; finis vero ut adeptio, est actus eli-
citus voluntatis.

XIII. Ad hoc responderi potest, quantum ad propositum
spectat, primo quod littera loquitur de ultimo fine inte-
graliter; et non pro hac vel illa cius pane, vel quasi parte,
scilicet re vel adeptione. Ita quod maior est: Finis ultimus
simpliciter, et non secundum aliquid cius, est obiectum
voluntatis. Et est ista propositio inductive nota: nam nun-
quam in numerum invenitur ponere finis ut res, contra
finem ut adeptio; avarus enim pro obiccto eodem respicit
habere pecuniam, ct infirmus habere corpus sanum, etc.
Sub hac autem propositione non potest subsumi de actu
intellectus, sicut de netu voluntatis, quod non est obiectum
primum voluntatis: nam de actu voluntatis est verissimum;
de actu vero intellectus est falsum, quoniam non solum
bonum, sed bonum cognitum, est obiectum primum vo-
luntatis. Et sic ratio litterae, de fine simpliciter intellecta,
infert intentum, scilicet quod aenis voluntatis nnn potest
esse ultimus linis, quia non potest esse obiectum primum
voluntatis.

Secundo potest dici quod iste sermo potest intelhgi de
fine, eo modo quo res dicitur finis; sed non est sermo de
fine ultimo communissimo, qualis est Deus, sed proprio
hominis; de quo hoc occultum littera pandit, quod si est
aliqua actio hominis, quod illa non potest esse actus eli-
citus voluntatis. Nec est eadem ratio de actibus alterius
potentiae, puta intellectus: quia ille, ex quo potest esse
obiectum voluntatis, non prohibetur ex hoc quin sit finis ut
res. Et propterea forte littera non affirmative, sed conditio-
nalitcr dicit, *si aliqua actio hominis est ultimus finis*. Sai
enim est huic litterae salvare quod. etiamsi homo ageret
actionem quae esset ultimus finis ut res est ultimus finis,
adhuc vcrificarctur quod tunc ageret etiam propter finem:
quia vellet illam actionem, et sic ipsum velle esset propter
finem. – Nec subeat hic dubitatio, quomodo actio illa

• er. ap. . o. 6.
. s.

• Cep.tn.».)--
• Ūj. i* n. i;
s'W icct'i.'a*

• vu.n-5--
ca x,'

* Qm. *, artu,
Comment. . n. b;
q. lixx. an. x.
Comment, n. ni
•H

•ViJ
lUI.
SmL
go- i
IrrO
art. l

ultima in qua consistit felicitas ultima, sit imperata, apud doctrinam s. I honnie, quoniam ponit voluntatem et intellectum naturali motu ferri in Deum oblatum cum lumine gloriæ *. Haec enim solves intuendo quod loquitur de homine inquitur homo, et non quatenus divinae consors est naturae per gloriam.

Et si hanc litterae responsionem notaveris, perspicio* interpretationem principalis conclusionis responsivae posi-

tac in corpore huius articuli, scilicet*. *Omnes actiones hu-
manae sunt propter finem*, Ly enim *omnes* non distribuitur
pro omnibus actionibus seorsum sumptis; sed pro singulis
perfecte icu integraliter sumptis. Si enim aliqua actio in-
tellectua est ultimus finis, illa secundum se sola non potest
esse propter finem: sed ipsa ratione eius velle a quo pendet.
quod in te participative claudit, est propter finem. Et sic
omnes actiones humanae sunt propter finem.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM AGERE PROP 1ER FINEM SIT PROPRIUM RATIONALIS NATURAE

Infra, qu. xn, an. 5; II Cant. Gent., c.ip. xxm; HI, cap, i. n, tn, xxn.; De Pbr.. qu. t, ert. 5;
qu. in, art, 15; V feet. xvi.

SECUNDI M SIC PROCEDITOR. Videtur quod
 agere propter finem sit proprium ratio-
 nalis naturae. Homo enim, cuius est
 <z-s^^fil2^agrc propter finem, nunquam agit pro-
 pter finem ignotum. Sed multa sunt quae non
 cognoscunt finem: vel quia * omnino carent co-
 gnitione, sicut creaturae insensibiles; vel quia non
 apprehendunt rationem finis, sicut bruta anima-
 lia. Vadetur ergo proprium esse rationalis natu-
 rae ' agere propter finem.

2. Praeterea, agere propter finem est ordinare suam actionem ad finem. Sed hoc est rationis opus. Ergo non convenit his quae ratione carent.

3. Praeterea, bonum et finis est obiectum voluntatis. Sed *voluntas in ratione est*, ut dicitur in 111 *de Anima* *. Ergo agere propter finem non est nisi rationalis naturae.

Sed contra est quod Philosophus probat in
II *Physic*, *, quod *non solum intellectus, sed etiam*
natura agit propter finem.

Respondendo dicendum quod omnia agentia ne-
cesse est agere propter finem. Causarum enim ad
invicem ordinarum, si prima subtrahatur, ne-
cesse est alias subtrahi. Prima autem inter omnes
causas est causa finalis. Cuius ratio est, quia ma-
teria non consequitur formam, nisi secundum quod
movetur ab agente: nihil enim reducit se de po-
tentia in actum. Agens autem non movet nisi ex
intentione finis. Si enim agens non esset determi-
natum ad aliquem effectum, non magis ageret hoc
quam illud: ad hoc ergo quod determinatum
effectum producat, necesse est quod determinetur
ad aliquid certum, quod habet rationem finis.
Haec autem determinatio, sicut in rationali natura
fit per rationalem appetitum, qui dicitur volun-
tas; ita in aliis fit per inclinationem naturalem,
quae dicitur appetitus naturalis.

Tamen considerandum est quod aliquid sua actione vel motu tendit ad finem dupliciter: uno modo, sicut seipsum ad finem movens, ut homo; alio modo, sicut ab alio motum ad finem, sicut sagitta tendit ad determinatum finem ex hoc quod movetur a sagittante, qui suam actionem dirigit

in finem. Illa ergo quae rationem habent, seipsa
movent ad finem: quia habent dominium suorum
actuum per liberum arbitrium, quod est *facultas
voluntatis et rationis* ♦ Illa vero quae ratione ea-
rent, tendunt in finem per l naturalem inclina-
tionem, quasi ab alio mota, non autem a sc-
ipsis: cum non cognoscant rationem finis, et ideo
nihil in finem ordinare possunt\ sed solum in
finem ab alio ordinantur. Nam tota irrationalis
natura comparatur ad Deum sicut instrumentum
ad agens principale, ut supra * habitum est. Et
ideo proprium est naturae rationalis ut tendat
in finem quasi se agens vel ducens ad finem:
naturae vero irrationalis, quasi ab alio acta vel
ducta, sive in finem apprehensum, sicut bruta
animalia, sive in finem non apprehensum, sicut
ea quae omnino cognitione carent.

Ad primum ergo dicendum quod homo, quando per seipsum agit propter finem, cognoscit finem: sed quando ab alio agitur vel ducitur, puta cum agit ad imperium alterius, vel cum movetur altero ' impellente, non est necessarium quod eognoscat finem. Et ita est in creaturis irrationalibus.

Ad secundum dicendum quod ordinare in finem est eius quod seipsum agit in finem. Eius vero quod ab alto in finem agitur, est ordinari in finem. Quod potest esse ^r irrationalis naturae, sed ab aliquo rationem habente.

Ad tertium dicendum quod obiectum voluntatis est finis et bonum in universali. Unde non potest esse voluntas in his quae carent ratione et intellectu, cum non possint apprehendere universale: sed est in eis appetitus naturalis vel sensitivus, determinatus ad aliquod bonum particulare. Manifestum autem est quod particulares causae moventur a causa universali: sicut I rector civitatis, qui intendit bonum commune, movet suo imperio omnia particularia officia civitatis. Et ideo necesse est quod omnia quae carent ratione, moveantur in fines particulares ab aliqua voluntate rationali, quae se extendit in bonum universale, scilicet a voluntate divina.

f) Ff/ quia. – quia rei ABCEGIHL; <cqucn* quia tun. ABCDFG
HIKI.iT.
β) naturae. – creaturae |'| a.
fj per, – propter Pe.
pasmtti. – poniut ACGIpDD. – Pro ordinantur, ordinentur I-
Simnae Thr.nL. D. Tikmiae T. III.

«I irrationalis. – rationalis di, otn. «kri.
 > altero. – aliquo II, alio cclctl.
 Wu. – tjxc etiam ADIIKI. c./>WM wir EE, om. pii.
 0) sicut. – cum Pα.
 0 omnia. – tua tdJ. Pu.

Conunentaria Caxxlinails Cuiotani

is articulo secundo dubium occurrit, quid intersit inter apprehendere *finem*, et apprehendere *rationem finis*: hanc enim di/feremiatiⁿ constituit littera radicem differentiae inter rationalia et irrationalia sensitivo in agendo propter finem. Non enim potest dici quod per finem intclligitur *hic finis*, et per rationem finis intclligitur *quidditas finis*: quoniam mulier praeparans cibos ut comedat hora prandii, quidditntem comestionis nec in universali nec in particulari novit; sed ad hunc finem qui est tunc comedere, apprehensum, ordinat praeparationem suam.

II. Ad hoc dicitur quod, cum ratio finis consistat in hoc quod est esse *cuius causa* seu *propter quid*, cognoscere rationem finis est cognoscere habitudinem finis ad id quod est ad finem. Qui enim proportionem horum cognoscit, ad finem se movere potest: et qui non novit, non potest. Cuius signum est quod, apprehenso aliquo fine, puta sanitate, nihil agimus propter ipsam, donec cognoscamus habitudinem eius ad exercitium, vel diaetam, vel potionem, etc. In cognitione ergo proportionis seu habitudinis rei quae est fini», nd id quoti est ad finem ut sic, consistit cognoscere rationem finis. Et hinc oritur differentia in movendo se nd finem cognitum, et non movere se, ut in littera dicitur.

III. In eodem secundo articulo, in responsione ad tertium, nota rationem optimam quare *opus naturae est opus intelligipentiae*.

•XIIIMrf
comment

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ACTUS HOMINIS RECIPIANT SPECIEM EX FINE

Infra, qu. rnu, en. 6; qu. LXXtf, art. .; II Sent.. dist. XU art. j; A? Virtut., qu. i, rt. 3, ad 5; qu. II, art. 3.

l«e?A2>^D tertium sic proceditur. Videtur quod actus humani non recipiant speciem a fine. Finis enim est causa cextrinscca. Sed unumquodque habet speciem ab aliquo principio intrinseco. Ergo actus humani non recipiunt speciem a fine.

2. Praeterea, illud quod dat speciem, oportet esse prius. Sed finis est posterior in esse. Ergo actus humanus non habet speciem a fine.

3. Praeterea, idem non potest esse nisi in una specie. Sed eundem numero actum contingit ordinari ad diversos fines. Ergo finis non dat speciem actibus humanis.

Sed contra est quod dicit Augustinus, in libro *de Moribus Ecclesiae et Manichaeorum* *: *Secundum quod finis est culpabilis rei laudabilis, secundum hoc sunt opera nostra culpabilia vel laudabilia*.

Respondeo dicendum quod unumquodque sortitur speciem secundum actum, et non secundum potentiam: unde ea quae sunt composita ex materia et forma, constituuntur in suis speciebus per proprias formas. Et hoc etiam considerandum est in motibus propriis *. Cum enim motus quodammodo distinguatur per actionem et passionem, utrumque horum ab actu speciem sortitur: actio quidem ab actu qui est principium agendi; passio vero ab actu qui est terminus motus P. Unde calefactio actio nihil aliud est quam motio quaedam a calore procedens, calefactio vero passio nihil aliud est quam motus ad calorem: definitio autem manifestat rationem speciei.

Et utroque modo actus humani, sive considerentur per modum actionum, sive per modum passionum, a fine speciem sortiuntur. Utroque enim modo possunt considerari actus humani *: eo quod homo movet seipsum, et movetur a seipso. Dictum est autem supra * quod actus dicuntur humani, inquantum procedunt a voluntate deliberata. Obiectum autem voluntatis est bonum et finis. Et ideo manifestum est quod principium humanorum actuum, inquantum sunt humani, est linis. Et similiter est terminus eorundem: nam id ad quod terminatur actus humanus, est id quod voluntas intendit tanquam finem; sicut in agentibus naturalibus forma generati est conformis formae generantis. Et quia, ut Ambrosius dicit, *super Lucam* ♦ *mores proprie dicuntur humani*, actus morales proprie speciem sortiuntur ex fine: nam idem sunt actus morales et actus humani.

Ad primum ergo dicendum quod finis non est omnino aliquid cextrinsecum ab actu: quia comparatur ad actum ut principium vel terminus; et hoc ipsum est de ratione actus, ut scilicet sit ab aliquo, quantum ad actionem, et ut sit ad aliquid, quantum ad passionem.

Ad secundum dicendum quod finis secundum quod est prior in intentione, ut dictum est*, secundum hoc pertinet ad voluntatem. Et hoc modo dat speciem actui humano sive morali.

Ad tertium dicendum quod idem actus numero, secundum quod semel egreditur ab agente, non ordinatur nisi ad unum finem proximum, a quo habet speciem: sed potest ordinari ad plures lines remotos, quorum unus est finis alterius. – Possibile tamen est quod unus actus secundum speciem naturae, ordinetur ad diversos lines voluntatis: sicut hoc ipsum quod est occidere hominem, quod est idem secundum speciem naturae, potest ordinari sicut in finem ad conservationem: iustitiae, et ad satisfaciendum irae. Et ex hoc erunt diversi actus secundum speciem moris: quia uno modo erit actus virtutis, alio modo erit actus vitii. Non enim motus recipit speciem ab eo quod est terminus per accidens, sed solum ab eo quod est terminus per se. lines autem morales accidunt rei naturali; et e converso ratio naturalis finis accidit morali. Et ideo nihil prohibet actus qui sunt iidem η secundum speciem naturae, esse diversos secundum speciem moris, et e converso.

•Lib.n.Qpjcn.

•

ê

•d.

• An. ».

«) propriis. – Om. DH.

;) matus. – nostri ndd. Pa.

T) principium. – et principium ABCDEFGHIL. – est po^t similiter oax. codko».

3) quod. – in quod »DF. – Pro sicut, sicut et ABDEGHlKUx.

r) hoc. – idem uJd. Pj.

ζ) cansers:Jtionrm. – oSScrvalionrm codices.

n) iidem – (dem codi&M et d.

• S.Th. I«t
biXHb.H.
B. 9.

Commentaria Cardinalis Calotani

In tertio articulo dubium occurrit circa processum litterae. Nam digredi videtur a principio activo ad principium finale, dum assumit universaliter quod actio specificatur ab actu qui est principium agendi, ut calor calefactionis; et subsumit quod finis est obiectum voluntatis, ac per hoc principium actus deliberati a voluntate; et sic concludit finem ut principium specificare actionem humanam. Constat enim quod finis non est actus qui sit principium agendi: sed est finis propter quem agens principio agendi agit. Malus igitur videtur processus litterae.

II. Ad hoc dicitur quod finis est non solum finis, sed obiectum voluntatis; ac per hoc, loco formae, quae est principium agendi; *balneum* enim, inquit Averroës ♦, *in anima est agens desiderium*. — Et si contra hoc instetur, quia non salvatur iuxta hanc responsionem sermo formulis, scilicet quod finis speciem det actioni humanae, sed res quae est finis: respondendum est quod finis, inquantum finis, habet quod sit obiectum voluntatis, et sit ratio agendi tui potentiae, cuius est proprium obiectum; et sic est sermo formalis, quod finis specificat actionem humanam. Et nulla

digressio in processu commissa est: sed diversus modus habendi rationem agendi inclusus in minore, apparentiam dat dubio. Ipsum enim esse propter quod voluntas agit, est esse quo voluntas agit; nec sibi debetur alio modo *quo agit*, seu ratio agendi.

III. In eodem articulo, nolo repetere scripta supra Primam Panem. Sed in responsione ad primum, nota illa verba, *et hoc ipsum est de ratione actus*. Ex his enim patet quam conformis b. Thomae sit doctrina superius ♦ tradita, de distinctione intersecunda quarundem rerum, scilicet potentiam, actuum, motuum, et huiusmodi, per extrinseca quibus rationes earum absolvi nequeunt.

IV. In eodem tertio articulo, in responsione ad tertium, adverte quod Auctor non negat pluralitatem finium etiam proximorum absolute, sed specificantium actum. Unius enim numero actus, prout semel egreditur ab operante (quod dicitur propter accidentes intentiones in continuando actum), unus solus est finis proprius, a quo est species valut substantialis. A ceteris autem accidentales species sunt; ut inferius * clarificabitur de circumstantiis.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SIT ALIQUIS ULTIMUS FINIS HUMANAE VITAE

II *Metaphys.*.. Iacet, iv; I *Ethic.*, Iacet. u.

AD QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non sit aliquis ultimus finis humanae vitae, sed procedatur in finibus in infinitum. Bonum enim, secundum suam rationem, est diffusivum sui; ut patet per Aristotelem, iv cap. *de Div. Nom.** Si ergo quod procedit ex bono, ipsum etiam est bonum, oportet quod illud bonum diffundat aliud bonum: et sic processus boni est in infinitum. Sed bonum habet rationem finis. Ergo in finibus est processus in infinitum.

2. Praeterea, ea quae sunt rationis, in infinitum multiplicari possunt: unde et mathematicae quantitates in infinitum augentur. Species etiam numerorum propter hoc sunt infinitae, quia, dato quolibet numero, ratio alium maiorem excogitare potest. Sed desiderium finis sequitur apprehensionem rationis. Ergo videtur quod etiam in finibus procedatur in infinitum.

3. Praeterea, bonum et finis est obiectum voluntatis. Sed voluntas infinites potest reflecti supra seipsam: possum enim velle aliquid, et velle me velle illud, et sic in infinitum. Ergo in finibus humanae voluntatis proceditur in infinitum, et non est aliquis ultimus finis humanae voluntatis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, II *Metaphys.**, quod *qui infinitum faciunt, auferunt naturam* [i]On] Sed bonum est quod habet rationem finis. Ergo contra rationem finis est quod procedatur in infinitum. Necessse est ergo ponere unum ultimum finem.

Respondeo dicendum quod, per se loquendo,

impossibile est in finibus procedere in infinitum, ex quacumque parte. In omnibus enim quae per se habent ordinem ad invicem, oportet quod, remoto primo, removeantur ea quae sunt ad primum. Unde Philosophus probat, in VIII *Physic.*^ quod non est possibile in causis moventibus procedere in infinitum, quia iam si non esset primum movens, quo subtracto alia movere non possunt, cum non moveant nisi per hoc quod moventur a primo movente. In finibus autem invenitur duplex ordo, scilicet ordo intentionis, et ordo executionis: et in utroque ordine oportet esse aliquid primum. Id enim quod est primum in ordine intentionis, est quasi principium movens appetitum: unde, subtracto principio, appetitus a nullo moveretur. Id autem quod est principium in executione, est unde incipit operatio: unde, isto principio subtracto, nullus inciperet aliquid operari. Principium autem intentionis est ultimus finis: principium autem executionis est primum eorum quae sunt ad finem. Sic ergo ex neutra parte possibile est in infinitum procedere: quia si non esset ultimus finis, nihil appeteretur, nec aliqua actio terminaretur, nec etiam quiesceret intentio agentis; si autem non esset primum in his quae sunt ad finem, nullus inciperet aliquid operari, nec terminaretur consilium, sed in infinitum procederet.

Ea vero quae non habent ordinem per se, sed per accidens sibi invicem coniunguntur, nihil prohibet infinitatem habere: causae enim per accidens indeterminatae sunt. Et hoc etiam modo

) tunt... potat. — Pro quia, quod ABCDEGHIL; pn> dato, rath ACDEFGHIKLpB; iidem ante alium omittunt ratio; maiorem oro. codice d a; pouunt cue Infinita» quia, dato quolibet numero, alium maiorem excogitare putes i*.

etiam. — Om. PFIUr.
y) um — Om. Pa
b) principia. — Scilicet primo principium F, Uta principe K.
4) autem. — primum .i]dunl BF. ,

contingit esse infinitatem per accidens in finibus, et in his quae sunt ad finem c.

An primum ergo dicendum quod de ratione boni est quod aliquid ab ipso effluat, non tamen quod ipsum ab alio procedat. Et ideo, cum bonum habeat rationem finis, et primum bonum sit ultimus finis, ratio ista non probat quod non sit uhimus finis; sed quod a fine primo supposito procedatur in infinitum inferius versus ea quae sunt ad finem. Et hoc quidem competeret, si consideraretur sola virtus primi boni, quae est infinita. Sed quia primum bonum habet diffusionem secundum intellectum, cuius est secundum aliquam certam formam ¶ profluere in causata: aliquis certus modus adhibetur bonorum effluxui a primo bono, a quo omnia alia bona participant virtutem diflusivam. Et ideo diffusio bonorum non procedit in infinitum, sed, sicut dicitur *Sap.* xi *, Deus omnia disposuit *in numero, pondere et mensura*.

¶ *finem.* ~ *fine*» ABCDGHJK.1.
i) *certam formam* – *formam* G, *cattiam certam* Po.

Ad secundum dicendum quod in his quae sunt per se, ratio incipit a principiis naturaliter notis, et ad aliquem terminum progreditur. Unde Philosophus probat, in I *Poster.* *, quod in demonstrationibus non est processus in infinitum, quia in demonstrationibus attenditur ordo aliquorum per se ad invicem connexorum, et non per accidens. In his autem quae per accidens connectuntur, nihil prohibet rationem in infinitum procedere. Accidit autem quantitati aut numero praeexistenti, in quantum huiusmodi, quod ei addatur quantitas aut unitas. Unde in huiusmodi nihil prohibet rationem procedere in infinitum.

Ad tertium dicendum quod illa multiplicatio actuum voluntatis reflexae supra seipsam, per accidens se habet ad ordinem finium. Quod patet ex hoc, quod circa unum et eundem finem indifferenter semel vel pluries supra seipsam voluntas reflectitur.

D *finem.*• *Oilum* Pa|| n a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem primae quaestionis, dubium est circa responsionem ad primum, cum dicitur quod *de ratione boni est quod aliquid ab ipso effluat*. Nam si hoc est verum, sequitur primo quod de ratione boni quod est essentia divina, est quod aliquid ab ipsa effluat. Et cum illud quod est de ratione alicuius, necessario conveniat illi, sequitur quod necessario ab essentia divina aliquid effiunt. Et sic non libere, sed necessario res effluerunt in esse α Deo.

Sequitur secundo, quod intellectus divinus, moderando effluxum bonorum α primo bono, auferat ab ipso id quod est de ratione eius. Quod est impossibile est, et non est fas tribuere divinae sapientiae, quae *disponit omnia suaviter* . . – Probatur sequela. Quia, constituendo ultimum bonum inferius, cum illud, quia bonum est, habeat de ratione tua quod aliquid ab eo cftluat; et quia ultimum, nihil ab eo effluit; oportet quod sit ablatum ab eo id quod est de ratione eius.

II. Ad hoc dicitur quod inter finem et bonum hoc interest, quod, cum finis habeat duo, scilicet esse obiectum appetitus (habet enim rationem appetibilis), et esse causam finalem (finis enim alicuius est finis), et secundum horum oritur ex primo (nam finis ex eo quod appetibilis, causat finaliter); bonum exercet rationem finis quoad primum. Propterea et in I *Ethic.* * dicitur, *Bonum est quod omnia appetunt*: et divina essentia habet rationem boni respectu suae naturalis voluntatis, utpote proprium obiectum illius, cuius constat non esse finem positive, sicut nec aliam causam. Secundum autem exprimitur nomine finis. Et propterea bonum exercet finem in seipso, et in his quae sunt ad finem, utpote appetibilis rationem habentia: finis nutem distinguitur contra ea quae sunt ad finem, ut causa ab effectu.

111. Ex his autem deducitur, cum duplex sit effluxus a bono, scilicet in appetitu et in re (et primus in littera vocatur secundum ordinem intentionis, secundus executionis); si sit sermo de cftluxu in appetitu, constat quod de ratione boni est non quod appetatur, sed quod sit appetibile; ac per hoc, non quod ab eo aliquid effluat, sed quod sit talis α quo effluat appetitus sui. Et si contra hoc opponatur processu* in infinitum, quia si quodlibet bonum pariet sui umorem, et ille amor, cum sit bonum, pariet sui amorem, et sic in infinitum: facilis est responsio ex responsione ad tertium, quod hoc, cum sit per accidens, non inconvenit sortiri infinitatem, sicut in actibus reflexis intellectus. Si enim eodem actu in obiectum et actum mens

nostra ferretur, in primo actu esset status, sicut est in intellectu angeli. – Si vero sit sermo de effluxu in re, sic tanto magis constat quod non est de ratione boni diflundere, et, sed esse diffusivum sui. Quoniam bonum ad actualem diffusionem sui in re non pervenit immediate, sed mediante causa efficiente, voluntate scilicet, cuius est obiectum, α qua fit quod sit actualiter finis alicuius, cuius erat finis optitudinaliter tantum. Et propterea prima obiectio nihil officit.

IV. Ad secundum autem dicendum est quod, cum bonum multipliciter dicatur, sicut et ens, non est unicum iudicium de omni bono dandum; sed discernendum est quod aliquid dicitur bonum quia est quod est bonum, aliquid quia est quo aliquid est bonum, aliquid ut aërio boni, aliquid ut terminus consummans ease bonum, et huiusmodi. Et dicendum quod unumquodque eo modo quo est bonum, est diffusivum sui in appetitu: et similiter unumquodque eo modo quo est bonum, est ctfusivum sui in re, idest communicativum sui, vel ut principium, vel ut terminus, vel ut subiectum, vel ut passio, etc. Et sic divina sapientia et finem constituit processui bonorum a primo bono, dum finita causa constituit in numero, pondere et mensum; et nullum bonum eo quod est de ratione sua, privavit; sed unicuique non eodem modo distribuit modos communionis, ut simul communio omnium et status daretur bonis. Ab ultimo namque bono, etsi non emanet aliquid in re ulterius, est tamen hoc bonum quod est terminare effluxum boni et perficere ac consummare rem in esse perfecto; quod non parum boni est.

V. In eodem quarto articulo dubium occurrit circa responsionem ad secundum. quo pacto potest esse verum quod inter species numerorum sit ordo per accidens, et processus in infinitum, quia accidit numero praeexistenti quod ei addatur unitas. Videtur enim in primis contra communem animi conceptionem, scilicet quod inter species est ordo per se. Et probatur ratione: quia una species, puta trinitas, est per se prior quatermitute. et quatemitas est per se posterior trinitate, et simile est de trigono et tetragono.

VI. Ad hoc dicitur breviter (quia extra moralia est materia haec) quod aliud est loqui de ordine entium, et aliud de ordine eorum ut causae et causati. Sermo praesens est de ordine finium, idest causarum finalium et propterea, de ordine causandi loquendo, dicitur quod numerus praecedens est causa per accidens numeri sequentis, quia accidit numero praeexistenti, puta octonario, ut sic, quod addatur unitas et tunc novenarius. Obiectio autem militat de ordine ipsarum speciesum absolute, non in ratione causae et cuumiti.

• Cap. i, n. i. S-Th. Iocet, u

• Ver», r

• Ver», s

• D. 034.

• Cap. I.

Sed si studiose inquiritur quomodo in speciebus numerorum, figurarum et proportionum, datur processus in infinitum, et tamen communiter dicitur quod in per se ordinatis entibus non datur processus in infinitum: dicendum est quod illud commune dictum intelligendum est de entibus simpliciter, non de entibus secundum quid.

Huiusmodi autem species, cum non sint nec esse possint in actu, sed semper sint in actu permixto potentiae, ut patet in IX *Metaphys.* ♦; non sunt inter entia nisi secundum quid, ut est infinitum. Et propterea non de eis intelligitur, cum dicitur quod in entibus habentibus per se ordinem, non est processus in infinitum.

• Lect. x - Ihd. lib. VIII, ap. vi, n. 3.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM UNIUS HOMINIS POSSINT ESSE PLURES ULTIMI FINES

SD QUINTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod possibile sit voluntatem unius hominis in plura ferri simul, sicut in ultimos fines. Dicit enim Augustinus, XIX *de Civ. Dei* *, quod quidam ultimum hominis posuerunt in quatuor, scilicet *in voluptate, in quiete, in primis a naturae, et in virtute*. Haec autem manifeste sunt plura. Ergo unus homo potest constituere ultimum finem suae voluntatis in multis.

2. *Praeterea*, ea quae non opponuntur ad invicem, se invicem non excludunt. Sed multa inveniuntur in rebus quae sibi invicem non opponuntur. Ergo si unum ponatur ultimus finis voluntatis, non propter hoc alia excluduntur.

3. *Praeterea*, voluntas per hoc quod constituit ultimum finem in aliquo, suam liberam potentiam non amittit. Sed antequam constitueret ultimum finem suum in illo, puta in voluptate, poterat constituere finem suum ultimum in alio, puta in divitiis. Ergo etiam postquam constituit aliquis ultimum finem suae voluntatis in voluptate, potest simul constituere ultimum finem in divitiis. Ergo possibile est voluntatem unius hominis simul ferri in diversa, sicut in ultimos fines.

Sed contra, illud in quo quiescit aliquis sicut in ultimo fine, hominis affectui dominatur: quia ex eo totius vitae suae regulas accipit. Unde de gulosis dicitur *Philip*, in*: *Quorum deus venter est*: quia scilicet constituunt ultimum finem in deliciis ventris. Sed sicut dicitur Matt, vi *. *nemo potest duobus dominis servire*, ad invicem scilicet non ordinatis. Ergo impossibile est esse plures ultimos fines unius hominis ad invicem non ordinatos.

Respondetur dicendum quod impossibile est quod voluntas unius hominis simul se habeat ad diversa, sicut ad ultimos fines *. Cuius ratio potest triplex assignari. Prima est quia, cum unumquodque appetat suam perfectionem, illud appetit aliquis ut ultimum finem, quod appetit ut bonum perfectum et completivum sui ipsius. Unde Augustinus dicit, XIX *de Civ. Dei* *. *Finem boni nunc dicimus, non quod consumatur ut non sit. sed quod perficiatur ut plenum sit*. Oportet igitur

quod ultimus finis ita impicat totum hominis appetitum. quod nihil extra ipsum appetendum relinquitur. Quod esse non potest, si aliquid extraneum ad ipsius perfectionem requiratur. Unde non potest esse quod in duo sic tendat appetitus, ac si utrumque sit bonum perfectum * ipsius.

Secunda ratio est quia, sicut in processu rationis principium est id quod naturaliter cognoscitur. ita in processu rationalis appetitus, qui est voluntas, oportet esse principium id quod naturaliter desideratur. Hoc autem oportet esse unum: quia natura non tendit nisi ad unum. Principium autem in processu rationalis appetitus est ultimus finis. Unde oportet id in quod tendit voluntas sub ratione ultimi finis, esse unum.

Tertia ratio est quia, cum actiones voluntariae ex fine speciem sortiantur, sicut supra * habitum est, oportet quod a fine ultimo, qui est communis, sortiantur* rationem generis: sicut et naturalia ponuntur in genere secundum formalem rationem communem. Cum igitur omnia appetibilia voluntatis, inquantum huiusmodi, sint unius generis, oportet ultimum finem esse unum. Et praecipue quia in quolibet genere est unum primum principium: ultimus autem finis habet rationem primi principii, ut dictum est.

Sicut autem se habet ultimus finis hominis simpliciter ad totum humanum genus, ita se habet ultimus finis huius hominis ad hunc hominem. Unde oportet quod, sicut omnium hominum est naturaliter unus finis ultimus, ita huius hominis voluntas in uno ultimo fine statuatur.

Ad primum ergo dicendum quod omnia illa plura accipiebantur in ratione unius boni perfecti ex his constituti, ab his qui in eis ultimum finem ponebant.

An secundum dicendum quod, etsi plura : accipi possint quae ad invicem oppositionem non habeant. tamen bono perfecto opponitur quod sit aliquid de perfectione rei extra ipsum \

Ad tertium dicendum quod potestas voluntatis non habet ut faciat opposita esse simul. Quod contingeret, si tenderet in plura disparata sicut in ultimos fines, ut ex dictis . patet.

a) *primis*. - *bonis* PKiD, *principiis* l 41. *consumatur*. - *consumitur* Va. - Pro *perficiatur*, *perficitur* PBC DEOIIa; pro *plenum*, *plene* Pa.
γ) *perfectum*. - *perfectivum* P.

8) *ita*. - *ita et* codices.
<) *sortiantur*. - *sortiatur* ACDFGU1L.», *omnes sortiantur* K.
O *plura plura aliqua ciklkev* - Pro /nuiaf, *possunt* PDGKpCtfa.
η) *ipsam*. - *ipsam* PK.

Commentaria Cardinalin Caietani

In articulo quinto eiusdem primae quaestionis, adverte primo titulum, quod intelligo ipsum de simul fieri tam actu, quam uifectu seu habitu. - Deinde vim niiionum in

corpore. Procedunt enim ex diversis capitibus: nam prima, ex eo quod Ultimus finis habet rationem boni perfecti respectu illius; secunda, ex eo quod habet rationem primi

T

B

' An.

I

i

§.

rt

boni naturalis; tertia, cx eo quod habet rationem primi spedticuntis. Et licet prima ratio darius convincat, ct propterca illa utitur Auctor in responsionibus argumentorum ; eodem tamen modo omnes clarificant. Nam sicut repugnat divitias, verbi gratia, cx una pane, ct voluptatem cx altera parte, constituere simul duo bona completa unius, quia sequitur quod neutrum seorsum est sufficiens, ac per hoc utrique aliquid deficit, ct utrumque est incompletum; ita repugnat haec eadem constituere simul duo prima bona naturalia, quia neutrum esset primum a quo inciperet motus voluntatis; ct similiter repugnat eadem constituere duo prima spccificuntin, quia neutrum eorum esset spcdticans primum. Unde hae rationes, directe concludentes unitatem formalem ultimi finis in unoquoque, quia habet rationem completi, naturalis, et specificantis primo; simul concludunt quod impossibile est simul poni huiusmodi rationem formalem in diversis e regione condivisis, ita ut distinguatur ipsa ratio formalis in eis, et fiant simul duo ultimi fines unius hominis. Cum quo tamen stat, ut in littera dicitur -, quod ratio ista ponatur in pluribus tanquam partibus integrantibus unum subicctum adaequatum illius.

II. Sed unum hic occurrit novidorum dubium, quomodo stant haec duo simul, quod quilibet peccator constituat sibi ultimum finem in illo commutabili bono nd

quod intendit, cum avertitur a Deo peccando mortaliter; ct quod non habeat simul in habitu diversa ut ultimos fines; cum contingat eundem hominem simul esse in disparatis peccatis mortalibus, puta gula et iniustitia, ita quod neutri per «lterum afficitur, sed ebrietas cum secundum se delectat, ct similiter iniustitia.

111. Ad hoc breviter dicitur quod omnes fines proximi peccatorum mortalium uniuntur in uno ultimo fine, qui est ipsemet peccator: quoniam *amor sui usque in contemptum Dei, constituit civitatem Babylonis, sicut amor Dei usque ad contemptum sui, Jerusalem* *. Unde huiusmodi

peccator nec in gulae nec m iniustttiae apparenti bono seorsum constituit ultimum finem (cuius signum est, quia neutrum sibi sufficit); sed omnia commutabilia bona ad quae peccator convertitur, referuntur ad unum communem finem, qui est simpliciter ultimus sibi, scilicet ipsummet; quoniam omnia appetit ut conferentia ad bonum proprium. Ita quod huiusmodi bona non appetuntur ut fines ultimi simpliciter, sed ut fines ultimi partiales; ut scilicet partes boni proprii, quod est simpliciter finis ultimus illius, ct intentum in omni peccato mortali. Littera autem docet impossibile esse quod unius simul sint plurcs fines ultimi simpliciter. Et proptercu nulla est contrarieras inter proposita.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM HOMO OMNIA QUAE VULT, VELIT PROPTER ULTIMUM FINEM

IV Sent., dut xlix, qu. i, art. 3, qu' 4; Cont. Gent., cip. α.

SD SEXTUM SIC PROCEDITUR. VldctUf quod non omnia quaecumque homo vult, propter ultimum linum velit. Ea enim quae ad finem ultimum ordinantur, seriosa dicuntur, quasi utilia. Sed iocosa a seriis dſtinuuntur. Ergo ea quae homo iocose agit, non ordinat in ultimum finem.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in principio *Metaphys.* *, quod scientiae speculativae propter scipsas quaeruntur. Nec tamen potest dici quod quaelibet earum sit ultimus finis. Ergo non omnia quae homo appetit, appetit propter ultimum finem.

3. Praeterea, quicumque ordinat aliquid in finem aliquem -, cogitat de illo fine. Sed non semper homo cogitat de ultimo fine in omni eo quod appetit aut facit. Non ergo omnia homo appetit aut facit propter ultimum finem.

Sed contra est quod dicit Augustinus, XIX *de Civ. Dci**t *Illud est finis boni nostri, propter quod amantur cetera, illud autem propter seipsum.*

Respondeo dicendum quod necesse est quod omnia quae homo appetit, appetat propter ultimum finem. Et hoc apparet duplici ratione. Primo quidem, quia quidquid homo appetit, appetit sub ratione boni. Quod quidem si non appetitur ut bonum perfectum, quod est ultimus finis, necesse est ut appetatur ut tendens in bonum perfectum: quia semper inchoatio alicuius ordinatur ad summationem ipsius; sicut patet tam in his quae

fiunt a natura, quam in his quae fiunt ab arte. Et ideo omnis inchoatio perfectionis ordinatur in perfectionem consummatam, quae est per ultimum finem.

Secundo, quia ultimus finis hoc modo se habet in movendo appetitum, sicut se habet in aliis motionibus primum y movens. Manifestum est autern quod causae secundae moventes non movent nisi ' secundum quod moventur a primo movente. Unde secunda appetibilia non movent appetitum nisi in ordine ad primum appetibile, quod est ultimus finis.

Ad primum ergo dicendum quod actiones ludicrae non ordinantur ad aliquem finem extrinsecum; sed tamen ordinantur ad bonum ipsius ludentis, prout sunt delectantes vel requiem praestantes. Bonum autem consummatum hominis est ultimus finis eius.

Et similiter dicendum ad secundum, de scientia speculativa; quae appetitur ut bonum quoddam speculantis, quod comprehenditur sub bono completo et perfecto ζ, quod est ultimus finis.

Ad tertium dicendum quod non oportet ut semper aliquis cogitet de ultimo tine, quandocumque aliquid appetit vel operatur: sed virtus primae intentionis, quae est respectu ultimi finis, manet in quolibet appetitu cuiuscumque rei, etiam si de ultimo line actu non cogitetur. Sicut non oportet quod qui vadit per viam, in quolibet passu cogitet de fine.

a) *finem aliquem*, - *finem* ¶t.

p) *ideo*. - ita Pa. - Eaedem pw per, propter,

y) primum.- priutui ABCDEGIIIL.

3) *niii*, - Om. P.

i) *tamen*, - *tantum* P; nüm *ordinantur*... *tamen* om. j,

ç) *et perfecta*, - Om. codicce.

QUAESTIO I, ARTICULUS VU

Commentaria Cardinalis Caletani

In sexto articulo unum oportet prae oculis semper habere, ut non fallamur, scilicet distinctionem inter ultimum finem hominis formnlitcr, vel materialiter, quae in articulo septimo exprimuntur. Ultimus enim finis formaliter nihil aliud est quam bonum perfectum cuiusque, ut in quinto dicitur articulo. Et de ultimo fine formaliter hic sextus articulus vcrificatur secundo. De ultimo nutem fine materialiter vcrificatur secundo, ut scilicet induit illius rationem formalem: oportet enim quaecumque homo vult, quod velit propter suam perfectionem; quoniam, ut in Octavo dicitur *Ethic.* *amabile quidem bonum, unicuique proprium.*

11. Et si hoc advertisset Scotus, non dixisset fone quod scripsit in Quarto, dist. xlix, illa quaestione, *Utrum omnia quae appetit homo, appetat propter beatitudinem* . Tenet enim partem negativam: quia homo potest libero appetitu velle non propter beatitudinem, tam negative quam contrarie. Negative quidem, tum quia intellectus potest aliud quum beatitudinem cogitare, et consequenter voluntas velle. Tum quia intellectus potest aliquod bonum considerare ut bonum in se, non considerando ut bonum od finem: ergo et voluntas potest velle illud. Contrarie vero, quia, stante certitudine de bentitudine in Deo etc., et malitia fornicationis, potest homo velle fornicari.

Sed haec facillime cedunt, si bcatitudo (de qua hic sermo non esset, nisi ratio ultimi finis hominis et bcatitudinis formaliter esset eadem, quoad hanc difficultatem)

recte consideretur. Nos enim loquimur de ultimo fine formaliter: et dicimus quod nihil potest appeti nisi ipse aut propter ipsum; et quod nec negative nec contrarie potest aliter appeti.

Et ad primum motivum Scoti patet solutio in littera, in responsione ad 3 in hoc articulo, ubi dicitur quod, intellectu aliud cogitante, voluntas vult propter ultimum finem virtuo litcr, etsi non actualitcr; et hoc sufficit.

Ad secundum vero patet responsio ex dicti» in eodem articulo nd i et ad 1. Inde enim habetur quod quodcumque partiale bonum appetatur, appetitur saltem ut bonum appetentis: et consequenter propter ultimum finem. Nam, ut in eodem corpore dicitur, *inchoatio alicuius ordinatur ad consummationem eius.*

Ad motivum autem de contrarie appetibili, manifesta est responsio: quoniam nullus potest appetere contrarium suae plenae perfectionis. Quoniam quidquid appetit, appetit ut perfectionem habeat aliquam; quamvis appetat contra talem rem quae est ultimus finis, ut patet in peccante mortaliter; et praeter illam, ut patet in peccante vnialiter.

Nec te moveat quod etiam actus speculativos diligimus propter finem. Quoniam, ut hic et inferius in qnest. xtn, urr. 3, ad 1, discere potes, dicuntur non propter aliud, non per negationem ultimi finis, sed per negationem alterius proximi et proprii finis. Et similiter dicuntur fines aliorum, non per affirmationem ultimi finis, sed in illo ordine, etc.

In articuli» septimo et octavo nihil occurrit scribendum.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM SIT UNUS ULTIMUS FINIS OMNIUM HOMINUM

Supri. in. 5; 1 *Ethic.f* lea. ix.

Sed septimum sic proceditur. Videtur quod non omnium hominum sit unus finis ultimus. Maxime enim videtur hominis ultimus finis esse incommutabile bonum. Sed quidam avertuntur ab incommutabili bono, peccando. Non ergo omnium hominum est unus ultimus finis.

2. Praeterea, secundum ultimum finem lota vita hominis regulatur. Si igitur esset unus ultimus finis omnium hominum, sequeretur quod in hominibus non essent diversa studia vivendi. Quod patet esse falsum.

3. Praeterea, finis est actionis terminus. Actiones autem sunt singularium. Homines autem, etsi convenient in natura speciei, tamen differunt secundum ea quae ad individua pertinent. Non ergo omnium hominum est unus ultimus finis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, XIII *de Triti.* quod omnes homines conveniunt in appetendo ultimum finem, qui est bcatitudo.

Respondeo dicendum quod de ultimo line possumus loqui dupliciter: uno modo, secundum rationem ultimi finis; alio modo, secundum id in quo finis ultimi ratio invenitur. Quantum igitur ad rationem ultimi finis, omnes conveniunt in appetitu finis ultimi: quia omnes appetunt suam

perfectionem adimpleri, quae est ratio ultimi finis. ut dictum est \therefore . Sed quantum ad id in quo $\text{'}\lambda\alpha^*$, ista ratio invenitur, non omnes homines conveniunt in ultimo fine: nam quidam appetunt divitias tanquam consummatum bonum, quidam autem voluptatem, quidam vero quodeumque aliud. Sicut et omni gustui delectabile est dulce: sed quibusdam maxime delectabilis est dulcedo vini, quibusdam dulcedo mellis, aut alicuius talium. Illud tamen dulce oportet esse simpliciter melius delectabile, in quo 'maxime delectatur qui habet optimum gustum. Et similiter illud bonum oportet esse completissimum, quod tanquam ultimum finem appetit habens affectum bene dispositum.

Ad primum ergo dicendum quod illi qui peccant, avertuntur ab eo in quo vere invenitur ratio ultimi finis: non autem ab ipsa ultimi finis intentione, quam quaerunt falso in aliis rebus.

Ad secundum dicendum quod diversa studia vivendi contingunt in hominibus propter diversas res in quibus quaeritur ratio summi boni.

Ad tertium dicendum quod, etsi actiones sint singularium, tamen primum principium agendi in eis est natura, quae tendit ad unum, ut dictum est '^* .

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM IN ILLO ULTIMO FINE ALIAE CREATURAE CONVENIANT

Part. I, qu. cm, art. 2; II *Sent.*, diat. xwm, art. t, a; HI *Cunt. Gent.*, cap. xvn, xxv;
/k *Vcrit.*, qu. v, art. 6, «d 4.

Sed octavum sic proceditur. Videtur quod in ultimo fine hominis etiam omnia alia convenient. Finis enim respondet principio. Sed illud quod est principium hominum, scilicet Deus, est etiam principium omnium aliorum. Ergo in ultimo fine hominis omnia alia communicant.

2. Praeterea, Dionysius dicit, in libro *de Div. jbm.*, quod *Deus convertit omnia ad seipsum, tanquam ad ultimum finem*. Sed ipse est etiam ultimus finis hominis: quia solo ipso (ruendum est, ut Augustinus dicit * L Ergo in fine ultimo hominis etiam alia conveniunt.

3. Praeterea, finis ultimus hominis est obiectum voluntatis. Sed obiectum voluntatis est bonum universale, quod est finis omnium. Ergo necesse est quod in ultimo fine hominis omnia convenient.

Sed contra est quod ultimus finis hominum est beatitudo; quam omnes appetunt, ut Augustinus dicit *. Sed *non cadit in animalia ratio- nis expertia ut beata sint*, sicut Augustinus dicit in libro *Octoginta trium Quaest.* *. Non ergo in ultimo fine hominis alia conveniunt.

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus dicit in II *Physic.* *: et in V *Mefaphys.* **, finis dupliciter dicitur, scilicet *cuius*, et *quo*: idest ipsa res in qua ratio boni invenitur, et usus sive adeptio rei. Sicut si dicamus quod motus corporis gravis finis est vel locus inferior ut res, vel hoc quod est esse in loco inferiori, ut usus: et finis avari est vel pecunia ut res, vel possessio pecuniae ut usus.

Si ergo loquamur de ultimo fine hominis quantum ad ipsam rem quae est finis, sic in ultimo fine hominis omnia alia conveniunt: quia Deus est ultimus finis hominis et omnium aliarum rerum. Si autem loquamur de ultimo fine hominis quantum ad consecutionem finis, sic in hoc fine hominis non communicant creaturae irrationales. Nam homo et aliae rationales creaturae consequuntur ultimum finem cognoscendo et amando Deum: quod non competit aliis creaturis, quae adipiscuntur ultimum finem inquantum participant aliquam similitudinem Dei, secundum quod sunt, vel vivunt, vel etiam cognoscunt.

Et per hoc patet responsio ad obiecta: nam beatitudo nominat adaptionem ultimi finis.

3) ultimo. * Omittunt codice* cl a. - Pn> *communicant, court-nimit* FI.
β) *est etiam*. - *etiam* EpH, *est* PSH et j.
γ) *ut Auffruitinui dicit*. - Om. Va.

5) *obiectum*. - *bonum* Pia.
t) *animalia*. - *aliqua alia* codkca et a.
ζ) in /7 *Phyiic. et.* - Om. Pa.
r,) *huc*. - Om. AGDEFHGHL. - Pro *communicant, conveniunt* GK.

• Ql.
.. Qt

13

• α «μ ·
· n.x?.

• Pro*

• Ver*.

QUAESTIO SECUNDA

DE IIIS IN QUIBUS HOMINIS BEATITUDO CONSISTIT

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

η. u. n.
h. loci- tv.
C
Anima, lib.
«a. J.
• loci. tu.

Ct

io-

t^x e i n d e
I
J

o,

de considerandum est de beatitudine *:
primo quidem, in quibus sit; secundo, quid
sit*; tertio ., qualiter eam consequi possimus ♦.
Circa primum quaeruntur octo.
Primo: utrum beatitudo consistat in divitiis.
Secundo: utrum in honoribus.

Tertio: utrum in fama, sive in gloria.
Quarto: utrum in potestate.
Quinto: utrum in aliquo corporis bono.
Sexto: utrum in voluptate.
Septimo: utrum in aliquo bono animae.
Octavo: utrum in aliquo bono creato.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN DIVITIIS

HI Cant. Gent., cap. xxx; I Ethic.. led. v.

»D PRIMUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod
beatitudo hominis in divitiis consistat.
Cum enim beatitudo sit ultimus finis
hominis, in eo consistit quod maxime
in hominis affectu dominatur. Huiusmodi autem
sunt Æ divitiae: dicitur enim *Eccle. x ♦ Pecuniae
obediunt omnia*. Ergo in divitiis beatitudo homi-
nis consistit.
2. Praeterea, secundum Boetium, in III *de
Consol.* . beatitudo est *status omnium bonorum
aggregatione f perfectus*. Sed in pecuniis omnia
possideri videntur: quia, ut Philosophus dicit in
V *Ethic.* *, ad hoc nummus est inventus, ut sit
quasi fideiussor habendi pro eo quodeumque
homo voluerit. Ergo in divitiis beatitudo consistit.
3. Praeterea, desiderium summi boni, cum
nunquam deficiat, videtur esse infinitum. Sed
hoc maxime in divitiis invenitur: quia *avarus non
implebitur pecunia*, ut dicitur *Eccle. v ♦* Ergo in
divitiis beatitudo consistit.
Sed contra, bonum hominis in retinendo bea-
titudinem . magis consistit quam in emittendo
ipsam. Sed sicut Boetius in II *de Consol.* * dicit,
*divitiae effundendo, magis quam coacervando,
melius nitent: siquidem avaritia semper odiosos,
claros largitas facit*. Ergo in divitiis beatitudo
non consistit.
Respondeo dicendum quod impossibile est bea-
titudinem hominis in divitiis consistere. Sunt enim
duplices divitiae, ut Philosophus dicit in I *Polit.* .,
scilicet naturales, et artificiales. Naturales quidem
divitiae sunt, quibus homini subvenitur ad defe-
ctus naturales tollendos: sicut cibus, potus, vesti-
menta, vehicula et habitacula, et alia huiusmodi.
Divitiae autem artificiales sunt, quibus secundum

se natura non iuvatur, ut denarii; sed ars humana
cos adinvenit propter facilitatem commutationis,
ut sint quasi mensura quaedam : rerum venalium.
Manifestum est autem quod in divitiis natu-
ralibus beatitudo hominis esse non potest. Quae-
runtur enim huiusmodi divitiae propter aliud,
scilicet T ad sustentandam naturam hominis: et
ideo non possunt esse ultimus finis hominis *,
sed magis ordinantur ad hominem sicut ad fi-
nem. Unde in ordine naturae omnia huiusmodi
sunt infra hominem, et propter hominem facta;
secundum illud Psalmi vm ♦ *Omnia subiecisti sub
pedibus eius*.
Divitiae autem artificiales non quaeruntur nisi
propter naturales: non enim quaererentur, nisi
quia per eas emuntur ' res ad usum vitae necessa-
riae. Unde mullo minus habent rationem ultimi
finis. Impossibile est igitur beatitudinem, quae
est ultimus finis hominis, in divitiis esse.
Ad primum ergo dicendum quod omnia corpo-
ralia obediunt pecuniae, quantum ad multitudi-
nem * stultorum, qui sola corporalia bona cogno-
scunt, quae pecunia acquiri possunt. Iudicium
autem de bonis humanis non debet sumi a stul-
tis, sed a sapientibus: sicut et indicium de sapo-
ribus ab his qui habent gustum bene dispositum x.
Ad secundum dicendum quod pecunia μ possunt
haberi omnia venalia: non autem spiritualia, quae
vendi non possunt. Unde dicitur *Proverb, xvn* : * Vcn. i6.
*Quid prodest stulto divitias habere, cum sapien-
tiam emere non possit*.
Ad tertium dicendum quod appetitus natura-
lium divitiarum non est infinitus: quia secundum
certam mensuram naturae sufficiunt. Sed appe-
titus divitiarum artificialium * est infinitus: quia

a) tertio.—tertio Je his quae exiguntur ad beatitudinem, quarto T.
sunt. — proprie odd. P*ai*.
γ) aggregatione. — congregatione codice» et a, ubique.
implebitur.— impletur AhCDEFIIKL.
<) beatitudinem. — pecuniam F. — Pro consistit, existit ABCDEF
CHKL.
ζ) quaedam. — Om. P.
Scmhak Tnrou D. Thomas T. III.

I) propter aliud, scilicet. — Om. Pia.
0) /lamtti. — Om. Pa.
i) emuntur. — emitur ACFLpBD, emerentur xDII, emitteretur
x) multitudinem. — multitudines ACDEFGHILpIL
λ) dispositum. — moderatum Pa.
I*) pecunia. — pro pecunia CEGKU
v) artificialium. — acquisitiolum CGILpABDII.

3

QUAESTIO II, ARTICULUS II

deservit concupiscentiae inordinatae, quae non
·θξ.ιπ, π.«9.(- modificatur, ut patet per Philosophum in I *Polit.* *
Aliter tamen est infinitum desiderium divitiarum,
ct desiderium summi boni. Nam summum bo-
ζ num quanto perfectius possidetur, tanto ipsum-
met ' magis amatur, et alia contemnuntur: quia
quanto magis habetur, magis cognoscitur. Et ideo
• Ver». >9. dicitur *Eccli.* xxiv ♦ *Qui edunt me, adhuc esurient*
Sed in appetitu divitiarum, et quorumcumque

temporalium bonorum, est e converso: nam
quando iam habentur, ipsa contemnuntur, et alia
appetuntur; secundum quod significatur Ioan, iv *, * «j.
cum Dominus dicit: *Qui bibit * ex hac aqua*, per 0
quam temporalia significantur, *sitiet iterum*. Et
hoc ideo, quia eorum insufficientia magis cogno-
scitur cum habentur. Et ideo hoc ipsum ostendit
eorum imperfectionem, et quod in eis summum
bonum non consistit.

j) *ipsummet.* — *ipsum* Pa.

o) *bibit.* — *biberit* Po.

Commentaria Cardinalis Caietani

is articulo primo quaestionis secundae, in argumento in
I oppositum, adverte quod, licet *beatius sit dare quam ac-*
• *Act.* cap. xx, *cipere*, iuxta Domini sententiam *, simpliciter loquendo,
quia dare est affluentiae, accipere indigentiae; in hominis

tamen beatitudine. quia beatitudinc indiget, substantia bea-
(itudinis consistit in accipiendo seu retinendo, et ex ipsa
emanat erogatio ut consequens.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN HONORIBUS

III *Gmt. Gent.*, cap. xxviii; I *Ethic.*, Ictet. v.

Secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod
beatitudo hominis in honoribus consi-
stat. Beatitudo enim, sive felicitas, est
praemium virtutis, ut Philosophus dicit
• cap. ix, o. j. — in I *Ethic.* * Sed honor maxime videtur esse
quod est virtutis praemium, ut Philosophus dicit
in IV *Ethic.* * Ergo in honore maxime consistit
beatitudo.

S. Th. Itet. in.

• ap. iu, o. i \$;
a. Th. Ictet. vtu. —
cf. hb. yiu. ap.
xii, n. 3 j a. Th.
tectXnr.

s^i/FccΛ>>
• vcn.17.

2. Praeterea, illud quod convenit Deo et ex-
cellentissimis, maxime videtur esse beatitudo, quae
est bonum perfectum. Sed huiusmodi est honor.
ul Philosophus dicit in IV *Ethic.* * Et etiam I
• *Tim.* i ♦ dicit Apostolus: *Soli Deo honor et glo-*
ria. Ergo in honore consistit beatitudo.
3. Praeterea, illud quod est maxime deside-
ratum ab hominibus, est beatitudo. Sed nihil vi-
detur esse magis desiderabile ab hominibus quam
honor: quia homines patiuntur iacturam in omni-
bus aliis rebus, ne patiantur aliquod detrimentum
sui honoris. Ergo in honore beatitudo consistit.
Sed contra, beatitudo est in beato. Honor au-
tem non est in eo qui honoratur, sed *magis in*
honorante, qui reverentiam exhibet honorato, ut
srfSctv' * Philosophus dicit in I *Ethic.* : Ergo in honore
beatitudo non consistit.

Respondeo dicendum quod impossibile est beati-
tudinem consistere in honore. Honor enim exhi-
betur alicui propter aliquam 3 eius excellentiam ;
«

«) aliquam. — Om. ADEFGHIKL. — eius om. EF.

β) secundum. — circa Va.

γ) aliquid beatitudinis. — aliquis beatitudinis ACFGl.pBD. aliquis
beatitudinis modus E, aliquis beatitudinis statui K.

i) sicut Philosophus ibidem dicit. — Om. Pa. — Pro operantur, ope-
rentur codkcs.

<) aliquid maius ad dandum. — ad dandum matus Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

x articulo secundo, in corpore, nota quod ipsa felicitas
constituit excellentiam; ut per hoc videas quod angeli,

appetendo bealitudincm, appetierunt excellentiam, quae est
obicctum superbiae ♦.

a. I Part.,
qa. Lxiii. art. >

••*1.
o

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN FAMA, SIVE GLORIA

HI *Cont. Gent*[^] cap. xii».

»D *tertium* sic PROCEDITUR. Videtur quod beatitudo hominis consistat in gloria. In eo enim videtur beatitudo consistere, 'quod redditur Sanctis pro tribulationibus quas in mundo patiuntur. Huiusmodi autem vel in gloria non potest consistere hominis beatitudo. Sed bonum hominis dependet, sicut ex causa, ex cognitione Dei. Et ideo ex gloria quae est apud Deum, dependet beatitudo hominis sicut ex causa sua: secundum illud Psalmi xc *: *Eripiam cum, et glorificabo eum, longitudine dierum replebo eum. et ostendam illi salutare meum.* Est etiam ^o aliud considerandum, quod humana notitia saepe fallitur, et praecipue in singularibus contingentibus, cuiusmodi sunt actus humani. Et ideo frequenter humana gloria fallax est. Sed quia Deus falli non potest, eius gloria semper vera est. Propter quod dicitur. II *ad Cor.* x *: *Ille probatus est, quem Deus commendat.* Ad primum ergo dicendum quod Apostolus non loquitur ibi de gloria quae est ab hominibus, sed de gloria quae est a Deo coram Angelis eius. Unde dicitur Mare, vm **◆**. *Filius hominis confitebitur eum in gloria Patris sui. coram Angelis eius* ¹. Ad secundum dicendum quod bonum alicuius hominis quod per famam vel gloriam est in cognitione multorum, si cognitio quidem vera sit, oportet quod derivetur a bono existente in ipso homine: et sic praesupponit beatitudinem perfectam vel inchoatam. Si autem cognitio falsa sit, non concordat rei: et sic bonum non invenitur in eo cuius fama celebris habetur. Unde patet quod tama nullo modo potest facere hominem beatum. An tertium dicendum quod fama non habet stabilitatem: immo falso rumore de facili perditur. Et si stabilis aliquando perseveret, hoc est per accidens. Sed beatitudo habet per se stabilitatem, et semper.

2. Praeterea, bonum est diffusivum sui a, ut patet per Dionysium, iv cap. *de'Div. Nom* *. Sed per gloriam bonum hominis maxime diffunditur in notitiam aliorum: quia gloria, ut Ambrosius * dicit, nihil aliud est quam *clara cum laude notitia*. Ergo beatitudo hominis consistit in gloria.

3. Praeterea, beatitudo est stabilissimum bonorum. Hoc autem videtur esse fama vel gloria: quia per hanc quodammodo homines aeternitatem sortiuntur. Unde Boetius dicit, in libro *de Consol.* *: *Vos immortalitatem vobis propagare videmini, cum futuri famam temporis cogitatis.* Ergo beatitudo hominis P consistit in fama seu gloria.

Sed contra, beatitudo est verum hominis bonum. Sed famam seu gloriam contingit esse falsam: ut enim dicit Boetius, in libro 111 Je *Consol.**, *plures magnum saepe nomen falsis vulgi opinionibus abstulerunt. Quo quid turpius excogitari potest? Nam qui falso praedicantur, suis ipsi necesse est laudibus erubescant.* Non ergo beatitudo hominis consistit in fama seu gloria.

Respondeo dicendum quod impossibile est beatitudinem hominis in fama seu gloria humana consistere. Nam gloria nihil aliud est quam *clara notitia cum laude*, ut Ambrosius **◆** dicit. Res autem cognita aliter comparatur ad cognitionem humanam, et aliter ad cognitionem divinam *: humana enim cognitio a rebus cognitis causatur, sed divina cognitio est causa rerum cognitarum. Unde perfectio humani boni, quae beatitudo di-

citur, non potest causari a notitia humana: sed magis notitia humana de beatitudine alicuius procedit et quodammodo causatur ab ipsa humana beatitudine, vel inchoata vel perfecta. Et ideo in fama vel in gloria non potest consistere hominis beatitudo. Sed bonum hominis dependet, sicut ex causa, ex cognitione Dei. Et ideo ex gloria quae est apud Deum, dependet beatitudo hominis sicut ex causa sua: secundum illud Psalmi xc *: *Eripiam cum, et glorificabo eum, longitudine dierum replebo eum. et ostendam illi salutare meum.*

Est etiam ^o aliud considerandum, quod humana notitia saepe fallitur, et praecipue in singularibus contingentibus, cuiusmodi sunt actus humani. Et ideo frequenter humana gloria fallax est. Sed quia Deus falli non potest, eius gloria semper vera est. Propter quod dicitur. II *ad Cor.* x *: *Ille probatus est, quem Deus commendat.*

Ad primum ergo dicendum quod Apostolus non loquitur ibi de gloria quae est ab hominibus, sed de gloria quae est a Deo coram Angelis eius. Unde dicitur Mare, vm **◆**. *Filius hominis confitebitur eum in gloria Patris sui. coram Angelis eius* ¹.

Ad secundum dicendum quod bonum alicuius hominis quod per famam vel gloriam est in cognitione multorum, si cognitio quidem vera sit, oportet quod derivetur a bono existente in ipso homine: et sic praesupponit beatitudinem perfectam vel inchoatam. Si autem cognitio falsa sit, non concordat rei: et sic bonum non invenitur in eo cuius fama celebris habetur. Unde patet quod tama nullo modo potest facere hominem beatum.

An tertium dicendum quod fama non habet stabilitatem: immo falso rumore de facili perditur. Et si stabilis aliquando perseveret, hoc est per accidens. Sed beatitudo habet per se stabilitatem, et semper.

o) *bonum est diffusivum sui.* – *bonum est diffusivum* ABCGH.pDH, *bonum est diffusissimum* F.
β) *hominis.* – Om. Pa.

7) *humanam... divinam.* – *divinam... humanam* Pa.
i) *etiam.* – *etiam et* ABCDEFGIKL–
<) *cius.* – Om. II, *sanctis* ceteri.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio, adverte quod Auctor non offirmit beatitudinem nostram consistere in gloria, etiam apud Deum: sed dicit dependere illam ex cognitione divina quam habet de nobis, in qua consistit gloria nostra apud Deum. Et me-

rito: quia, ut patebit -, beatitudo nostra non consistit in ' Q“. .**. cognosci, sed in cognoscere; quamvis dcpendc.it a cognosci n Deo, quia scientia Dei est causa rerum; et perficiatur, seu coretur, per cognosci ab Angelis et Sanctis.

*rt.,
rt. s.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN POTESTATE

III *Cont. Gent.*. cap. xxxi; *Compend. Theol.*, pert. II, cap. a; *De Regim. Princip.*, lib. I, cap. vni; *In Matth.*, cap. v.

Si quartum sic proceditur. Videtur quod beatitudo consistat in potestate. Omnia enim appetunt assimilari Deo, tanquam ultimo fini et primo principio. Sed homines qui in potestatibus sunt, propter dinem potestatis, maxime videntur esse Deo conformes: unde et in Scriptura *dii* vocantur, ut patet *Exod.* xxn *, *Diis non detrahes*. Ergo in potestate beatitudo consistit.

2. Praeterea, beatitudo est bonum perfectum. Sed perfectissimum est quod homo etiam alios regere possit *, quod convenit his qui in potestatibus sunt constituti. Ergo beatitudo consistit in potestate.

3. Praeterea, beatitudo, cum sit maxime appetibilis, opponitur ei quod maxime est fugiendum. Sed homines maxime fugiunt servitutem, cui contraponitur potestas. Ergo in potestate beatitudo consistit.

Sed contra, beatitudo est perfectum bonum. Sed potestas est maxime imperfecta. Ut enim dicit Boetius, III *de Consol.* *, *potestas humana sollicitudinum morsus expellere* *, *formidinum aculeos vitare nequit*. Et postea: *Potentem censes cui satellites latus ambiunt, qui quos /erret, ipse plus metuit?* Non igitur beatitudo consistit in potestate.

Respondeo dicendum quod impossibile est beatitudinem in potestate consistere, propter duo. Primo quidem, quia potestas habet rationem prin-

ul Patel *η V *Mctaphys.* * Beatitudo autem habet rationem ultimi finis. – Secundo, quia potestas se habet ad bonum et ad malum. Beatitudo autem est proprium et perfectum hominis bonum. Unde magis posset consistere beatitudo aliqua in bono usu potestatis, qui est per virtutem, quam in ipsa potestate.

Possunt autem quatuor generales rationes in-

duci ad ostendendum quod in nullo praemissorum * exteriorum bonorum beatitudo consistat.

Quarum prima est quia, cum beatitudo sit summum hominis bonum, non compatitur secum aliquod malum. Omnia autem praedicta possunt inveniri et in bonis et in malis. – Secunda ratio est quia, cum de ratione beatitudinis sit quod sit *per se sufficiens*, ut patet in I *Ethic.* *, neccsse * est quod, beatitudine adepta, nullum bonum homini necessarium desit Adeptis autem singulis praemissorum, possunt adhuc multa bona homini necessaria deesse, puta sapientia, sanitas corporis, et huiusmodi. – Tertia, quia, cum beatitudo sit bonum perfectum, ex beatitudine non potest aliquod malum alicui provenire. Quod non convenit praemissis; dicitur enim *Eccllc.* v ♦ quod divitiae interdum conservantur *in malum domini sui*; et simile patet in aliis tribus. – Quarta ratio est quia ad beatitudinem homo ordinatur per principia interiora: cum ad ipsam naturaliter ordinetur. Praemissa autem quatuor bona magis sunt a causis exterioribus, et ut plurimum a fortuna: unde et bona fortunae dicuntur. Unde patet quod in praemissis nullo modo beatitudo consistit.

Ad primum ergo dicendum quod divina potestas est sua bonitas: unde uti sua potestate non potest nisi bene. Sed hoc in hominibus ¶ non invenitur. Unde non sufficit ad beatitudinem hominis quod ¶ assimilatur Deo quantum ad potestatem, nisi etiam assimilctur ei quantum ad bonitatem.

Ad secundum dicendum quod, sicut optimum est quod aliquis utatur bene potestate in regimine multorum, ita pessimum est si male utatur. Et ita potestas se habet et ad bonum et ad malum.

Ad tertium dicendum quod servitus est impedimentum boni usus potestatis: et ideo naturaliter homines eam fugiunt et non quasi in potestate hominis sit summum bonum.

a) *regere possit.* – *possit cogere* vd *regere* F', *cogere possit* I, congrue *regere possit* K, congrue *possit regere* PEλ.
expellere. – *explere* ABCGKLpD.
y) *neccsse* – *hoc neccssc* Pd.

z) *hominibus.* – *omnibus* ABCDEFLpH.
t) *hominis quod.* – *quod homo* Pa. – Eaedem po¶i nisi omittunt etiam.
ζ) *fugiunt.* – *refugiunt* ADCDFGHIKL. – et otn. codkea.

Commentaria Cardinalis Caietani

TN nniculo quarto nihīl occurrit.
In quinto autem speculabiliā in ¶ Parte · declarata sunt.

In sexto vero, responsio ad primum habet quaestionem, quae in qu. iv, art. a *, tractabitur.

* Ia Comscat.

•QauxY.art.a,
(im)eat. num.
mi H4. W.
Lxxvi, «h. i,
Comment, nutn.
xxiv

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN ALIQUO CORPORIS BONO

IV Sent.. diet. 11.1X, qu. t, art. i, qu* i; 111 Cont. tient., cap. mu; Compend. Theol.t
part, il, cap. tx; I Ethic., Icet i.

I

I

SD QUINTUM SIC PROCEditur. Videtur quod bea-
tutudo hominis a consistat in bonis
corporis. Dicitur enim *Eccli.* xxx *: *Non
est census supra censum salutis corpo-*
ris. Sed in eo quod est optimum, consistit bea-
tutudo. Ergo consistit in corporis salute.

2. Praeterea, Dionysius dicit, v cap. *de Dir.*
\$.τμ «λ ι. *Nom.* *, quod esse est melius quam vivere, et
vivere melius ? quam alia quae consequuntur.
? Sed ad esse et vivere hominis requiritur salus
corporis. Cum ergo beatitudo sit summum bo-
num hominis, videtur quod salus corporis ma-
xime pertineat ad beatitudinem.

I

3. Praeterea, quanto aliquid est communius,
tanto ab altiori principio dependet: quia quanto
causa est superior, tanto cius virtus ad plura se
extendit. Sed sicut causalit s causae efficientis
consideratur secundum influentiam, ita causalitas
finis attenditur secundum appetitum. Ergo sicut
prima causa efficiens est quae in omnia influit,
ita ultimus finis est quod ab omnibus desidera-
tur. Sed ipsum esse est quod maxime desideratur
ab omnibus. Ergo in his quae pertinent ad esse
hominis, sicut est salus corporis, maxime con-
sistit cius T beatitudo.

I T

r Sed contra, secundum beatitudinem homo ex-
cellit omnia alia animalia a. Sed secundum bona
corporis, a multis animalibus superatur: sicut ab
elephante in diuturnitate vitae, a leone in for-
titudine, a cervo m cursu. Ergo beatitudo ho-
minis non consistit in bonis corporis.

i

l Respondeo dicendum quod impossibile est bea-
l tudinem hominis in bonis corporis consistere  ,
propter duo. Primo quidem, quia impossibile est
quod illius rei quae ordinatur ad aliud sicut ad
finem, ultimus finis sit eiusdem conservatio in
esse. Unde gubernator non intendit, sicut ultimum
finem, conservationem navis sibi commissae; eo
quod navis ad aliud ordinatur sicut ad finem,
scilicet ad navigandum. Sicut autem navis com-
mittitur gubernatori ad dirigendum, ita homo est
suae voluntati et rationi commissus; secundum
illud quod dicitur *Eccli.* xv *: *Deus ab initio con-*
stituit hominem, et reliquit eum in manu consilii
sui. Manifestum est autem quod homo ordinatur

ad aliquid sicut ad finem: non enim homo est
summum bonum. Unde impossibile est quod ul-
timus tinis rationis et voluntatis humanae sit
conservatio humani   esse.

 

Secundo quia, dato quod finis rationis et vo-
luntatis humanae essetT conservatio humani esse,
non tamen posset dici quod finis hominis esset
aliquod corporis bonum. Esse enim hominis con-
sistit in anima et corpore: et quamvis esse corporis
dependeat ab anima, esse tamen humanae ani-
mae non dependet a corpore, ut supra * osten-
sum est; ipsumque corpus est propter animam,
sicut materia propter formam *, et instrumenta
propter motorem, ut per ea suas actiones excr-
ceat. Unde omnia bona corporis ordinantur ad
bona animae, sicut ad finem. Unde impossibile
est quod in bonis corporis beatitudo consistat,
quae est ultimus hominis   finis.

n

Ad primum ergo dicendum quod, sicut corpus
ordinatur ad animam sicut ad finem, ita bona
exteriora ad ipsum corpus. Et ideo rationabiliter
bopum cprporis praefertur bonis exterioribus,
quae per *censum* ! significantur, sicut et bonum
animae praefertur omnibus bonis corporis.

Ad: MXuNdum dicendum quod esse simpliciter
acceptum, secundum quod includit in se omnem
perfectionem essendi. praeeminet vitae et omni-
bus' feubsequentibus*: sic enim ipsum esse prae-
habet in se omnia subsequenda. Et hoc modo
Dionysius loquitur. – Sed si consideretur ipsum
esse prout participatur in hac re vel in illa, quae
non capiunt totam perfectionem essendi, sed ha-
bent esse imperfectum, sicut est esse cuiuslibet
creaturae; sic manifestum est quod ipsum esse
cum perfectione superaddita est eminentius. Unde
et Dionysius ibidem dicit quod viventia sunt me-
liora existentibus, et intelligcmia viventibus.

«

Ad tertium dicendum quod, quia finis respondet
principio, ex illa ratione probatur quod ultimus
finis est primum principium essendi, in quo est
omnis essendi perfectio: cuius similitudinem ap-
petunt, secundum suam proportionem \ quaedam
quidem secundum esse tantum, quaedam secun-
dum esse vivens, quaedam secundum esse vivens
et intelligens μ et beatum. Et hoc paucorum est.

*

R

a) hominis. codice* et a.
β) melius. – Om. codices et a.
γ) eius. – O»n. Va.
Z) alia animalia. – alia Fa, animalia ceteri.
t) consistere. – constare BCDGIa.
 ) humani. – sui codice  et a.
η) esset. – sit ABCDEFGIKL  – Pro humani este, humana in esse
K, este humani ceteri.

0) Aomniiii. – Om. Pa.
t) censum. – sensum P.
m) omnibus. – perfectionibus  ddit P. – Pro enim, igitur, et post
omnia addunt bona Pa.
λ) proportionem. – perfectionem Pia.
p) intelligens. – quaedam secundum esse vivens et intelligens id-
dit E.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN VOLUPTATE

IV Sent., dñt xuv, qu. t, art. 3, qu* 4, ad 3, 4; III Cont. Gent., cap. xxvu, xxxñt; I Exhic., I cet. v.

¶ sextum sic proceditur. Videtur quod beatitudo hominis in voluptate consistat. Beatitudo enim, cum sit ultimus finis, non appetitur propter aliud, sed alia propter ipsam. Sed hoc maxime delectationi: *ridiculum est enim ab aliquo quaerere propter quid velit delectari*, ut dicitur in X Ethic. ♦ Ergo beatitudo maxime in voluptate et delectatione consistit.

2. Praeterea, *causa prima vehementius impri-
tñit quam secunda*, ut dicitur in libro de Causis Induentia autem finis attenditur secundum eius appetitum. Illud ergo videtur habere rationum finis ultimi, quod maxime movet appetitum. Hoc autem est voluptas: cuius signum est quod delectatio intanlum absorbet hominis voluntatem et rationem, quod alia bona contemnere facit. Ergo videtur quod ultimus finis hominis, qui est bea-
litudo, maxime in voluptate consistat.

3. Praeterea, cum appetitus sil boni, illud quod omnia appetunt, videtur esse 3 optimum. Sed delectationem omnia appetunt, et sapientes et insipientes, et etiam ratione carentia. Ergo delectatio est optimum. Consistit ergo in voluptate beatitudo, quae est summum bonum.

Sed contra est quod Boetius dicit, in III de Consol. *: *Tristes exitus esse voluptatum, quisquis reminisci libidinum suarum volet, intelliget. Quae si beatos efficere possent, nihil causae est fi quin pecudes quoque beatae esse dicantur.*

Respondeo dicendum quod, *quia delectationes corporales pluribus notae sunt, assumpserunt sibi nomen vo/pfalum*. ut dicitur VII Ethic. *: cum tamen sint aliae delectationes potiores L In quibus tamen beatitudo principaliter non consistit. Quia in unaquaque re aliud est quod perlinet ad essentiam eius, aliud est proprium accidens ipsius *: sicut in homine aliud est quod est animal rationale mortale, aliud quod est risibile. Est igitur considerandum quod omnis delectatio est quoddam proprium accidens quod consequitur bealitudincm, vel aliquam beatitudinis partem: ex hoc enim aliquis delectatur, quod habet bonum aliquod sibi conveniens, vel in re, vel in spe, vel saltem in memoria. Bonum autem conveniens . si quidem sit perfectum, est ipsa hominis beati-
tudo: si autem sit imperfectum, est quaedam bea-
titudinis participatio 8, vel propinqua, vel remota, vel saltem apparens. Unde manifestum est quod nec ipsa delectatio quae consequitur bonum per-

fectum, est ipsa essentia beatitudinis *: sed quod-
dam consequens ad ipsam sicut per se accidens.

Voluptas autem corporalis non potest eliam modo praedicto sequi bonum perfectum. Nam consequitur bonum quod apprehendit sensus, qui est virtus animae corpore utens. Bonum autem quod pertinet ad corpus, quod apprehenditur se-
cundum sensum, non potest esse perfectum ho-
minis bonum. Cum enim anima rationalis excedat proportionem materiae corporalis, pars animae quae est ab organo corporeo absoluta, quandam habet infinitatem respectu ipsius corporis et par-
tium animae corpori concretaruml: sicut imma-
terialia sunt quodammodo infinita respectu mate-
rialium. eo quod forma per materiam quodam-
modo contrahitur et finitur, unde forma a materia absoluta est quodammodo infinita. Et ideo sen-
sus, qui est vis corporalis, cognoscit singulare, quod est determinatum per materiam: intellectus vero, qui est vis a materia absoluta, cognoscit universale, quod est abstractum a materia, et continet sub se infinita singularia. Unde paret quod bonum conveniens corpori, quod per ap-
prehensionem sensus delectationem corporalem causar, non est perfectum bonum hominis, sed est minimum quiddam in comparatione ad bo-
num animae. Unde Sap. vu * dicitur quod *omne aurum, in comparatione sapientiae, arena est exi-
gua*. Sic igitur neque voluptas corporalis est ipsa beatitudo, nec est per se accidens beatitudinis.

Ad primum ergo dicendum * quod eiusdem ra-
tionis est quod appetatur bonum, et quod appe-
tatur delectatio, quae nihil est aliud quam quic-
tatio appetitus in bono: sicut ex eadem virtute naturae est quod grave feratur deorsum, et quod ibi quiescat. Unde sicut bonum propter seipsum appetitur, ita et delectatio propter se, et non propter aliud appetitur, si ly *propter* dicat cau-
sam finalem. Si vero dicat causam formalem, vel potius motivam ζ, sic delectatio est appeti-
bilis propter aliud, idest propter bonum, quod est delectationis obiectum, et per consequens est principium eius, et dat ei formam: ex hoc enim delectatio habet ¶ quod appetatur, quia est quies in bono desiderato.

An secundum dicendum quod vehemens appe-
titus delectationis sensibilis contingit ex hoc quod operationes sensuum, quia sunt principia nostrae cognitionis, sunt magis perceptibiles. Unde etiam l a pluribus delectationes sensibiles appetuntur.

a) esse. — bonum adit Pa.
est. — esset Ptf.
γ) cum tamen ... poliores. — Om. Pa.
ex/ quaedam beatitudinit participatio. — beatitudo at quaedam participata Pa.

i) concretarum. — concreatarum PCElKsE et 4. — Pro immaterialia, invisibilia PtC et a.
ζ) molivam. — causam motivam Pia.
r.) delectatio habet. — habetur delectatio ACDEGIIIKI pB, delectatio habetur E. — Pro appetatur, appetitur ÜEEKL; quia est om. I-
0) etiam. — etiam et ABCFGIKL.

ci

• Ia rt»p. ad t n

di

bl

qj

os

III

tii

m

qi

ar

es

qv

sic

ip:

in

pc

ho

no

be

bo

f

pre

pte

mii

bor

J

est,

adi]

pos

fine

petii

ultir

eius

in p

actu

Cun

pter

.)

p*

ma

est Ü!

Ad tertium dicendum quod eo modo omnes appetunt delectationem *, sicut et appetunt bonum: ct tamen delectationem appetunt ratione boni, ct non e converso, ut dictum est . Unde non se-

quitur quod delectatio sit maximum et per se bonum: sed quod unaquaeque delectatio consequatur aliquod bonum, ct quod aliqua delectatio consequatur id quod est per se et maximum bonum.

t) *delectationem*. – *delectatione*» Ptf.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN ALIQUO BONO ANIMAE

Sd septimum SIC proceditur. Videtur quod beatitudo consistat in aliquo bono animae. Beatitudo enim est quoddam hominis bonum. Hoc autem per tria dividitur, quae sunt bona exteriora, bona corporalia, bona animae. Sed beatitudo non consistit in bonis exterioribus, neque in bonis corporis, sicut supra * ostensum est. Ergo consistit in bonis animae.

2. Praeterea, illud cui appetimus aliquod bonum, magis amamus quam bonum quod ei appetimus: sicut magis amamus amicum cui appetimus pecuniam, quam pecuniam. Sed unusquisque quodeumque \wedge bonum sibi appetit. Ergo seipsum amat magis quam omnia alia bona. Sed beatitudo est quod maxime amatur: quod patet ex hoc quod propter ipsam omnia alia amantur et desiderantur. Ergo beatitudo consistit in aliquo bono ipsius hominis. Sed non in bonis corporis. Ergo in bonis animae.

3. Praeterea, perfectio est aliquid eius quod perficitur. Sed beatitudo est quaedam perfectio hominis. Ergo beatitudo est aliquid hominis. Sed non est aliquid corporis, ut ostensum est . Ergo beatitudo est aliquid animae. Et ita consistit in bonis animae.

Sed contra, sicut Augustinus dicit in libro *de D()ctr. Christ.* \blacklozenge *id in quo constituitur beata vita, propter se diligendum est.* Sed homo non est propter seipsum diligendus, sed quidquid est in homine, est diligendum propter Deum. Ergo in nullo bono animae beatitudo consistit.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, finis dupliciter dicitur: scilicet ipsa res quam adipisci desideramus; et usus, scu adeptio aut possessio illius rei. Si ergo loquamur de ultimo fine hominis quantum ad ipsam rem quam appetimus sicut ultimum finem, impossibile est quod ultimus finis hominis sit ipsa anima, vel aliquid eius *. Ipsa enim anima, in se considerata, est ut in potentia existons: fit enim de potentia sciente actu sciens, et de potentia virtuosa actu virtuosa. Cum autem potentia sit propter actum, sicut propter complementum, impossibile est quod id quod

est secundum se in potentia existons, habeat rationem ultimi finis. Unde impossibile est quod ipsa anima sit ultimus finis sui ipsius.

Similiter etiam neque aliquid eius, sive sit potentia, sive habitus, sive actus. Bonum enim quod est ultimus finis, est bonum perfectum complens appetitum L Appetitus autem humanus, qui est voluntas, est boni universalis. Quodlibet bonum autem inhaerens ipsi animae, est bonum participatum \blacklozenge ct per consequens particulatum. \bullet D. Unde impossibile est quod aliquod eorum sit ultimus finis hominis.

Sed si loquamur de ultimo fine hominis quantum ad ipsam adeptionem vel possessionem, scu quemcumque usum ipsius rei quae appetitur ut finis, sic ad ultimum finem pertinet aliquid hominis ex parte animae: quia homo per animam beatitudinem consequitur. Res ergo ipsa quae appetitur ut finis, est id in quo beatitudo consistit, ct quod beatum facit: sed huius rei adeptio vocatur beatitudo. Unde dicendum est quod beatitudo est aliquid animae; sed id in quo consistit beatitudo, est aliquid extra animam.

Ad primum ergo dicendum quod, secundum quod sub illa divisione comprehenduntur omnia bona quae homini sunt appetibilia, sic bonum animae dicitur non solum potentia aut habitus aut actus, sed etiam obiectum, quod est extrinsecum. Et hoc modo nihil prohibet dicere id in quo beatitudo consistit, esse quoddam bonum animae.

Ad secundum dicendum, quantum ad propositum pertinet, quod beatitudo maxime amatur tanquam bonum concupitum: amicus autem amatur tanquam id cui concupiscitur bonum; et sic etiam homo amat seipsum. Unde non est eadem ratio amoris utrobique. Utrum autem amore amicitiae aliquid $\text{\textcircled{4}}$ homo supra se amet, erit locus considerandi cum de caritate agetur *.

Ad tertium dicendum quod beatitudo ipsa, cum sit perfectio animae, est quoddam animae bonum inhaerens: sed id in quo beatitudo consistit, quod scilicet beatum facit, est aliquid extra animam, ut dictum est \blacklozenge

a) *quodeumque*. – Om. F. – Pro *appetit*, *appetat* l, *quod appetit* K; *appetit amat* PiKSD ct a. *alia*. – Om. Pu.

T) *appetitur*. – *boni appetitur* P, hûNwm *appetitur* cd. a. $\text{\textcircled{0}}$ *aliquid*. – *aliquem* ABG.

Commentaria Cardinalis Caiotau

In articulo septimo et octavo dubium occurrit de fundamento utriusque, scilicet: Obiectum voluntatis nostrae est universale bonum. Quoniam aut intendit per universale

bonum, totum scu omne bonum ; aut bonum in universali. Si secundo modo, verum est, ct bene probatur quod, sicut obiectum intellectus est verum, non tamen in hoc particu-

leri, sed in universali; itu obiectum voluntatis est bonum non in hoc particulari, sed in universali. Sed ex hoc sensu non sequitur: Ergo obiectum voluntatis est bonum universale in essendo, quod est Deus. – Si primo modo, tunc non probatur per hoc quod obiectum intellectus est verum universale. Quoniam hoc vcrificatur de vero universali in praedicando; et non de omni vero, nec ipsu veritate divina, quae est omne verum. Quoniam nec hoc verum. *Deus est trinus*, cadit sub obiccto intellectus; nec ea *quae non licet homini loqui*, et *in cor hominis non ascendunt*, nec ascendere possent.

II. Ad hoc dicitur quod, proprie loquendo, neutro modo intelligitur fundamentum illud. Sed sensus est quod, sicut obiectum intellectus est verum universale, idest non contractum ad tale vel tale verum, sed absolute; itu obiectum voluntatis est bonum universale, idest non contractum ad tale vel tale bonum, sed absolute. Et si huic fuerit adiuncta subintcllccta differentia inter bonum et verum, ex VI *Metaphps.* *, scilicet quod *verum et falsum sunt in anima, bonum autem et malum in rebus*; sequitur quod in illa re sola erit beatitudo nostra, quae est obiectum voluntatis humanae, in qua est bonum absolute. Ac per hoc in solo Deo est: quia in ceteris non est bonum nisi contractum. Et haec est manifesta intentio litterae.

III. Quae contra obiectum intellectus objiuntur de limitatione veri, facillime solvuntur, dicendo quod, sicut nullum est ens ad quod non possit actu* intellectu* terminari aliquo modo, ita nullum est verurn quod ipsum omnino subterfugiat: Deum namque et omnia attingere potest. Sed quin non potest noster intellectu* tali modo Deum cognoscere, etc., ideo committitur fallacia Figurae dictionis, mutando *quid* in *quomodo*. Ex impotentia siquidem modi cognoscendi provenit quod oportet aliquid latere omnem intellectum creatum: et non ex limitatione veri obiecti intellectus, quasi tale verum debeat esse obiectum. Cuius signum infallibile est quia, quibuscumque veris oblatis intellectui, adhuc posset intellectu* aliud novum verum oblatum cognoscere vel credere: intellectus enim non lit minor ex cognitione praecedentium, ut dicitur HI *de Anima* ♦. Quod impossibile esset, si verum limitatum esset adaequatum obiectum intellectus.

IV. in responsione ad primum in articulo octavo, vide, novitic, /Xuctoris intentum de illa propositione, *Supremum m fimt attingit infimum supremi*: quod intelligitur de attinctione secundum proximitatem naturae, quae in similitudine carum propinqua consistit; et non de ordinati in finem attinctione ad finem ultimum.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS CONSISTAT IN ALIQUO BONO CREATO

Part. I, qu. xu, <n. 1; IV Cunt. Gent., cap. uv; Conpmd. Theol., part. I, cep. enu; part. II, cap. tx; De Regim. Princip., lib. I, cap. vm; hi Psalm. xiui.

ig^kgg^D OCTAVUM SIC PROCEditUR. VidctUF quod A^^^beatitudo hominis consistat in aliquo hono creato. Dicit enim Dionysius, \neap. * s.Tb.icct.«v. ^*^de Div. Nom. *, quod divina sapientia CQniungit fines primorum principiis secundorum: ex quo potest accipi quod summum inferioris naturae sit attingere infimum naturae superioris. Sed summum hominis bonum est beatitudo. Cum ergo angelus naturae ordine sit supra hominem, ut in Primo * habitum esi; videtur quod beatitudo hominis consistat in hoc quod aliquo modo attingit « ad angelum.

2. Praeterea, ultimus finis cuiuslibet rei est in suo perfecto unde pars est propter totum. sicut propter finem. Sed tota universitas creaturarum, quae dicitur *maior mundus*, comparatur hominem, qui in VIII *Physic.* * dicitur *minor mundus*, sicut perfectum ad imperfectum. Ergo beatitudo hominis consistit in tota universitate creaturarum.

3. Praeterea, per hoc homo efficitur beatus, quod eius naturale desiderium quietat T. Sed naturale desiderium hominis non extenditur ad maius bonum quam quod 4 ipse capere potest. Cum ergo homo non sit capax boni quod excedit limites totius creaturae, videtur quod per aliquod bonum creatum homo beatus fieri possit. Et ita beatitudo hominis in aliquo bono creato consistit.

Sed contra est quod Augustinus dicit, XIX *de Civ. Dei* *: *Ut pita carnis anima est, ita beata*

vita hominis Deus est; de quo dicitur, Beatus populus cuius Dominus Deus eius.

Respondeo dicendum quod impossibile est beatitudinem hominis esse in aliquo bono creato. Beatitudo enim est bonum perfectum, quod totaliter quietat appetitum: alioquin non esset ultimus finis, si e adhuc restaret aliquid appetendum. Obiectum autem voluntatis, quae est appetitus humanus, est universale bonum *; sicut obiectum intellectus est universale verum *. Ex quo patet quod nihil potest quictare voluntatem hominis, nisi bonum universale. Quod non invenitur in aliquo creato, sed solum in Deo *: quia omnis creatura habet bonitatem participatam*. Unde solus Deus voluntatem hominis implere potest; secundum quod dicitur in Psalmo en *: *Qui replet in bonis desiderium tuum*. In solo igitur Deo beatitudo hominis consistit.

An PRIMUM ERGO DICENDUM * quod SUPCtUS hominis attingit' quidem infimum angelicae naturae per quandam similitudinem; non tamen ibi sistit sicut in ultimo fine, sed procedit usque ad ipsum universalem fontem boni, qui est universale obiectum η beatitudinis omnium beatorum, tanquam infinitum et perfectum bonum existons.

Ad secundum dicendum quod, si lotum aliquod non sit ultimus finis, sed ordinetur ad finem ulteriorem, ultimus finis partis non est ipsum totum, sed aliquid aliud. Universitas autem creaturarum, ad quam comparatur homo ut pars ad lotum,

e) attingit. – contingit EF, attingat I, contingat ceteri.

β) perfectio. – opere perfecto P.

γ) quietat. – quietatur P»BD et a. quietetur K. – Ante desiderium omittunt naturale Va; quietat... desiderium otn. U

g) quod. – Ocn. Pj.

i) si. – sed AUHIK.

O attingit. – contingit ARCEFGIIIKpD.

r,) obiectum. – subiectum Pa.

QUAESTIO II, ARTICULUS VIII

non est ultimus finis, sed ordinatur in Deum sicut in ultimum finem. Unde bonum universi non est ultimus tinis hominis, sed ipse Deus.	capax ut rei intrinsecae et inhaerentis: est tamen minus quam bonum cuius est capax ut obiecti, quod est infinitum. Bonum autem quod participatur ab angelo, et a toto universo, est bonum finitum et contractum.
--	---

0) *quod participatur. – participatum codkc».*

^o. it, a- §. -
Th. kct-тβ.

t

Gra-
in art, pnx-
ηοο. l
rp-

»§§.

akt. Coa·
iaart.pt·t†
ιοο. ιι.
?

QUAESTIO TERTIA

QUID SIT BEATITUDO

IX OCTO ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. II, In-
IfoJ
• Qu. If.

Deinde considerandum est quid sit beatitudo ♦
et quae requirantur ad ipsam *.
Circum primum quaeruntur octo.
Primo: utrum beatitudo sit aliquid increatum.
Secundo: si est aliquid creatum, utrum sit
operatio.
Tertio: utrum sit operatio sensitivae partis, an
intellectivae tantum.
Quarto: si est operatio intellectivae partis,
utrum sit operatio intellectus, an voluntatis.

Quinto: si est operatio intellectus, utrum sit
operatio intellectus speculativi aut pra-
ctici.
Sexto: si est operatio intellectus speculativi,
utrum consistat in speculatione scientiarum
speculativarum.
Septimo: utrum consistat in speculatione sub-
stantiarum separatarum, scilicet angelorum.
Octavo: utrum in sola speculatione Dei qua
per essentiam videtur.

• Ver»

• Pio»

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BEATITUDO SIT ALIQUID INCREATUM

Part. I. qu. xxn, art. 3, IV ScitA. dirt. xi.ix. qu. i, art. i, qu' ».

• Preu x.

AD PRIMUM SIC PROCEditUR. Videtur quod
beatitudo sit aliquid increatum. Dicit enim
Boetius, in III *de Consol.* *: *Deum esse
ipsam beatitudinem necasse est confiteri.*
2. Praeterea, beatitudo est summum bonum.
Sed esse summum bonum convenit Deo. Cum
ergo non sint plura summa bona, videtur quod
beatitudo sit idem quod Deus.
3. Praeterea, beatitudo est ultimus finis, in
quem naturaliter humana voluntas tendit. Sed
in nullum aliud voluntas tanquam in finem ten-
dere debet nisi in Deum: quo solo fruendum est.
ut Augustinus dicit *. Ergo beatitudo est idem
quod Deus.
Sed contra, nullum factum est increatum. Sed
beatitudo hominis est aliquid factum: quia secun-
dum Augustinum, I *de Dbctr. Christ.* * *illis rebus
fruendum est, quae nos beatos faciunt.* Ergo bea-
titudo non est aliquid increatum.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, finis dicitur dupliciter. Uno modo, ipsa res
quam cupimus adipisci: sicut avaro est finis pe-
cunia. Alio modo, ipsa adeptio vel possessio, seu
usus aut fruitio eius rei quae desideratur: sicut
si dicatur quod possessio pecuniae est finis avari,
et frui re voluptuosa est finis intemperati. Primo

ergo modo, ultimus hominis finis est bonum in-
creatum, scilicet Deus, qui solus sua infinita bo-
nitate potest voluntatem hominis perfecte implere.
Secundo autem modo, ultimus finis hominis est
aliquid creatum in ipso existens, quod nihil est
aliud quam adeptio vel fruitio finis ultimi. Ulti-
mus autem finis vocatur beatitudo. Si ergo bea-
titudo hominis consideretur quantum ad causam
vel obiectum, sic est aliquid increatum: si autem
consideretur quantum ad ipsam essentiam beati-
tudinis, sic est aliquid creatum.
Ad primum ergo dicendum quod Deus est bea-
titudo per essentiam suam: non enim per ade-
ptionem aut participationem alicuius alterius bea-
tus est, sed per essentiam suam. Homines au-
tem sunt beati, sicut ibidem dicit Boetius, per
participationem; sicut et *dii* per participationem
dicuntur. Ipsa autem participatio beatitudinis
secundum quam homo dicitur beatus, aliquid
creatum est.

■

Ad secundum dicendum quod beatitudo dicitur
esse summum hominis bonum *, quia est adeptio
vel fruitio summi boni.
Ad tertium dicendum quod beatitudo dicitur
ultimus finis, per modum quo adeptio finis dici-
tur finis.

• Cap. m
Th tac
Vtj. C»e
Crttrt. le*
an, 4
• <J. IJO.

• Qu. II.

a) intellectui, utrum.... lycaillativi. — speculativi Intellectui PE
pD et a.

vuluntnx. — in jtnem add. Pu.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM BEATITUDO SIT OPERATIO

IV 5r-. η XI.Π, qu. I. un. 2. «ρΓ 2; ! CvmL <λ·/Γ„ C; | : , |cCt. x; ιχ . \.c. viu.

^~>d secundum sic proceditur. Videtur quod beatitudo non sit operatio. Dicit enim Apostolus, *Rom. vi **: *Habetis fructum vestrum in sanctificationem. finem vero vitam aeternam*. Sed vita non est operatio, sed ipsum esse viventium. Ergo ultimus linis, qui est beatitudo, non est operatio.

2. Praeterea, Boetius dicit, in III *de Consol. **, quod beatitudo est *status omnium bonorum aggregatione perfectus*. Sed status non nominat operationem. Ergo beatitudo non est operatio.

3. Praeterea, beatitudo significat aliquid in beato existens: cum sit ultima perfectio hominis. Sed operatio non significat ut aliquid existens in operante, sed magis ut ab ipso procedens. Ergo beatitudo non est operatio.

4. Praeterea, beatitudo permanet in beato. Operatio autem non permanet, sed transit. Ergo beatitudo non est operatio.

5. Praeterea, unius hominis est una beatitudo. Operationes autem sunt multae. Ergo beatitudo non est operatio.

6. Praeterea, beatitudo inest beato absque interruptione. Sed operatio humana frequenter interrumpitur: puta somno, vel aliqua alia occupatione, vel quiete. Ergo beatitudo non est operatio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in I *Ethic. **, quod *felicitas est operatio secundum virtutem perfectam*.

Respondeo dicendum quod, secundum quod beatitudo hominis est aliquid creatum in ipso existens, necesse est dicere quod beatitudo hominis sit operatio. Est enim beatitudo ultima hominis perfectio. Unumquodque autem intantum perfectum est, inquantum est actu: nam potentia sine actu imperfecta est. Oportet ergo beatitudinem in ultimo actu hominis consistere. Manifestum est autem quod operatio est ultimus actus operantis; unde et *actus secundus* a Philosopho nominatur, in II *de Anima* nam habens formam potest esse in potentia operans, sicut sciens est in potentia considerans. Et inde est quod in aliis quoque rebus a res unaquaeque dicitur esse *propter suam operationem*, ut dicitur in II *de Caelo* *. Necesse est ergo beatitudinem hominis operationem esse ♦

Ad primum ergo dicendum quod vita dicitur dupliciter. Uno modo, ipsum esse viventis. Et sic beatitudo non est vita: ostensum est enim * quod esse unius hominis, quaecumque sit, non est hominis beatitudo; solius enim Dei beatitudo est suum esse. – Alio modo dicitur vita ipsa operatio viventis, secundum quam principium vitae in

actum reducitur: et sic nominamus vitam activam, vel contemplativam, vel voluptuosam. Et hoc modo vita aeterna dicitur ultimus finis. Quod patet per hoc quod dicitur * Ioan, xvii *: *Haec est vita aeterna, ut cognoscant te, Deum verum unum*.

Ad secundum dicendum ♦ quod Boetius, defmiendo beatitudinem, consideravit ipsam communem beatitudinis rationem. Esi enim communis ratio beatitudinis quod sit bonum commune perfectum; et hoc significavit cum dixit quod est *status omnium bonorum aggregatione perfectus*, per quod nihil aliud significatur nisi quod beatus est in statu boni perfecti. Sed Aristoteles expressit ipsum essentiam beatitudinis, ostendens per quid homo sit in huiusmodi statu, quia per operationem quandam *. Et ideo in I *Ethic. *** ipse etiam *,.£.** ostendit quod beatitudo est *bonum perfectum*.

Ad tertium dicendum * quod, sicut dicitur in IX *Metaphysi*, duplex est actio. Una quae procedit ab operante in exteriorem materiam, sicut urere et secare. Et talis operatio non potest esse bealiludo; nam talis operatio T non est actio et perfectio agentis, sed magis patientis, ut ibidem dicitur. Alia est actio manens in ipso agente, ut sentire, intelligere et velle: et huiusmodi actio est perfectio et actus agentis. Et talis operatio potest esse beatitudo.

Ad quartum dicendum quod, cum beatitudo dicat quandam ultimam perfectionem, secundum quod diversae res beatitudinis capaces ad diversos gradus perfectionis pertingere possunt, secundum hoc necesse est quod diversimode beatitudo dicatur. Nam in Deo est beatitudo per essentiam: quia ipsum esse eius est operatio eius, qua ' non fruitur alio, sed seipso. In angelis autem beatis I est ultima perfectio secundum aliquam operationem, qua coniunguntur bono increato: et haec operatio in cis est unica et sempiterna. In hominibus autem, secundum statum praesentis vitae, est ultima perfectio secundum operationem qua homo comungitur Deo: sed haec operatio nec continua potest esse, et per consequens nec unica est. quia operatio intercisione: multiplicatur. Et propter hoc in statu praesentis vitae, perfecta beatitudo ab homine haberi non potest. Unde Philosophus, in I *Ethic. **, ponens beatitudinem hominis in hac vita, dicit eam imperfectam, post multa concludens: *Beatos autem dicimus ut homines*. Sed promittitur nobis a Deo beatitudo perfecta, quando erimus *sicut angeli in caelo*, sicut dicitur Matth. xxii *.

3

• Ven- *

A
Cf», J.

. Pf»M M.

•vii.com.-^
Cti*, loc. a»

•i.τχ. 'il.*?!»·
. n»4. ! >. vu1,
<< P ■.*

• Cm. v» . o. i
a. Th. Itet ux
- (X up. vil. n.
a cap. X. a-M:
•TW.fca.x. vt.

• Op. 1, n. 5
S.Tl. Urt ».

• Cq>. ni. n. t
». Tb. lea. iv. -
Vik Comae»!
Cdd. intra, poti
ML4.
• O. 170.

' Qo. u, an. 5.

lccet.svi

3) quoque rebut. – quorum rebut AGpBF, qiiibutcurngu.' rebut ExF, rebus l'a.
P) quod dicitur. – Om. E, Dominus dicit tlicri. – Pro nuunt, it unum P.r.

y) operatio. – acfta coJkcs.
Z) qua. – quia PEIIIUF et J.
) beatit. – beatitudo Uj.
T) intercisio**, – far/rKtafatf Da.

Quantum ergo ad illam beatitudinem perfectam, cessat obicctio: quia una et continua et sempiterna operatione in illo beatitudinis statu mens hominis Deo coniungetur \ Sed in praesenti vita, quantum deficimus ab unitate et continuitate talis operationis, tantum deficimus a beatitudinis perfectione. Est tamen aliqua participatio beatitudinis: et tanto maior, quanto operatio potest esse magis continua et una . Et ideo in activa vita, quae circa multa occupatur, est minus de ratione

beatitudinis quam in vita contemplativa, quae versatur circa unum, idest circa veritatis contemplationem. Et si aliquando homo actu non operetur huiusmodi operationem, tamen quia in promptu habet eam semper [†] operari; et quia etiam ipsam cessationem, puta somni vel occupationis alicuius naturalis, ad operationem praedictam ordinat; quasi videtur operatio continua esse.

Et per hoc patet solutio ad quintum, et ad sextum.

η) coniungctur. – coniungerctur λ, coniungitur l'1 a.

0) et tanto maior... continua et una. – quando operatio potest eue continua et una L; et quanto operatio potest eue (magis addit

•F) continua et una ABDFGHIpC; et quanto operatiopotest eue magis continua et una, tanto plus habet rationem beatitudinis P»C et a.

1) semper, – ridetur ndd. «B, potest idd. PKd. – etiam om. EL

• UP– }

• Ver»

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM BEATITUDO SIT OPERATIO SENSITIVAE PARTIS. AUT INTELLECTIVAE TANTUM

111 Cunt. Gent., cap. xxxm; Corr.pcnd. Theo!., part. II, cap. a; I Elhic., ten. x.

»0 tertium stc proceditur. Videtur quod beatitudo consistat etiam in operatione sensus. Nulla enim operatio invenitur in homine nobilior operatione sensus nisi intellectiva. Sed operatio intellectiva det in nobis ab operatione sensitiva; quia *non possumus intelligere sine phantasmate*, ut dicitur in 111 *de Anima* *. Ergo beatitudo consistit etiam in operatione sensitiva.

2. Praeterea, Boetius dicit, in 111 *de Consol.* *, quod beatitudo est *status omnium bonorum aggregatione perfectus*. Sed quaedam bona sunt sensibilia *, quae attingimus per sensus operationem. Ergo videtur quod operatio sensus requiratur ad beatitudinem.

3. Praeterea, beatitudo est *bonum perfectum*, ul **Piatur** in 1 *Ethic.* *: quod non esset, nisi homo perficeretur per ipsam secundum omnes partes suas. Sed per operationes sensitivas quaedam partes animae perficiuntur. Ergo operatio sensitiva requiritur ad beatitudinem.

Sed contra, in operatione sensitiva communicant nobiscum ? bruta animalia. Non autem in bcatitudine. Ergo beatitudo non consistit in operatione sensitiva.

Respondeo dicendum quod ad beatitudinem potest aliquid pertinere tripliciter: uno modo, essentialiter; alio modo, anteccdenter; tertio modo, consequenter. Essentialiter quidem non potest pertinere operatio sensus ad beatitudinem. Nam beatitudo hominis consistit essentialiter in coniunctione ipsius ad bonum increatum, quod est ultimus finis, ul supra* ostensum est: cui homo coniungi non potest per sensus operationem. Similiter etiam quia, sicut ostensum est ♦ in cor-

poralibus bonis beatitudo hominis non consistit: quae tamen sola γ per operationem sensus attin-

operatione sensitiva. Possunt autem operationes sensus pertinere ad beatitudinem antecedentur et consequenter. Antecedentur quidum, secundum beatitudinem imperfectam, qualis in praesenti vita haberi potest: nam operatio intellectus praeexigit operationem sensus. – Consequuntur autem, in illa perfecta beatitudine quae expectatur in caelo: quia post resurrectionem. e.v *ipsa bcatitudine animae*, ut Augustinus dicit in Epistola *ad Dioseorum* *, *fiet quaedam refluentia in corpus et in sensus corporeos, ut in suis operationibus perficiantur*; ut infra magis patebit, cum de resurrectione agetur*. Non autem tunc operatio qua mens humana Deo coniungctur⁵, a sensu dependebit.

Ad primum ergo dicendum quod obicctio illa probat quod operatio sensus requiritur antecedentur ad beatitudinem imperfectam, qualis in hac vita haberi potest.

Ad secundum dicendum quod beatitudo perfecta. qualem angeli habent, habet congregationem omnium bonorum per coniuctionem ad universalem fontem totius boni: non quod indigeat* singulis particularibus bonis. Sed in hac beatitudine imperfecta, requiritur congregatio bonorum sufficientium ad perfectissimam operationem huius vitae.

Ad tertium dicendum quod in perfecta beatitudine perficitur lotus homo, sed in inferiori parte per redundantiam a superiori. In bcatitudine autem imperfecta praesentis vitae, e converso a perfectione inferioris partis proceditur ad perfectionem superioris.

«.) sensibilia. – sensitiva Pia.

Ê) nobiscum. – nobis PBFd.

γ) sola. – sola bona codlccs.

Z) coniungetur. – coniungitur PFKd.

») indigeat. – indigeant AIIC.DH GlKE.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM, SI BEATITUDO EST INTELLECTIVAE PARTIS. SIT OPERATIO INTELLECTUS,
AN VOLUNTATIS

Part. I, qu. XXM. art. 2, nd 2; IV Sent., UUt. wt., qu. I, art. I. qu' 2; Ili Cont. Gent., cap. UVIJ
Quadi. VIII, qu. 18, art. 1; CbwiffirtJ. Tneol., cap. cvu.

quartum sic proceditur. Videtur quod
beatitudo consistat in actu voluntatis,
¶ Dicit enim Augustinus, XIX *de Civ.*
Dei r, quod beatitudo hominis in pace
consistit: unde in Psalmo cxi.vii *: *Qui posuit*
fines tuos pacem. Sed pax ad voluntatem perlinet.
Ergo beatitudo hominis in voluntate consistit.

2. Praeterea, beatitudo est suminum bonum.
Sed bonum est obieclum voluntatis. Ergo beati-
tudo in operatione voluntatis consistit.

3. Praeterea, primo moventi respondet ultimus
finis: sicut ultimus finis lotius exercitus est vi-
ctoria, quae est finis ducis, qui omnes movet.
Sed primum movens ad operandum est volun-
tas: quia movet alias vires, ut infra 4 dicitur.
Ergo beatitudo ad voluntatem pertinet.

4. Praeterea, si beatitudo est aliqua operatio,
oportet quod sit nobilissima operatio hominis.
3 Sed nobilior operatio 3 est dilectio Dei, quae est
actus voluntatis, quam cognitio, quae est operatio
intellectus: ut patet per Apostolum, I *ad Cor.* xm.
Ergo videtur quod beatitudo consistat in actu
voluntatis.

5. Praeterea, Augustinus dicit, in XIII *de Trim**,
quod *beatus est qui habet omnia quae vult, et nihil*
vult male. Et post pauca subdit *: *Propinquat* '
beato qui bene vult quodeumque vult: bona enim
beatum faciunt, quorum bonorum iam habet ali-
quid, ipsam scilicet bonam voluntatem. Ergo bea-
tutudo in actu voluntatis consistit.

Sed contra est quod Dominus dicit, Ioan, χνπ*:
Haec est vita aeterna, ut cognoscant te, Deum
verum unum. Vita autem aeterna est ultimus
finis, ut dictum est *. Ergo beatitudo hominis in
cognitione Dei consistit, quae est actus intellectus.

Respondeo dicendum quod ad beatitudinem,
sicut supra * dictum est, duo requiruntur: unum
quod est essentia * beatitudinis; aliud quod est
quasi per se accidens eius, scilicet delectatio ei
adiuncta. Dico ergo quod, quantum ad id quod est
essentialiter ipsa beatitudo. impossibile est quod
consistat in actu voluntatis *. Manifestum est enim

ex praemissis * quod beatitudo est consecutio finis
ultimi. Consecutio autem finis non consistit in
ipso actu voluntatis. Voluntas enim 4 fertur in fi-
nem et absentem, cum ipsum desiderat; et prae-
sentem, cum in ipso requiescens delectatur. Ma-
nifestum est autem quod ipsum desiderium finis
non est consecutio finis, sed est motus ad finem.
Delectatio autem advenit voluntati ex hoc quod

finis est praesens: non autem c converso ex hoc
aliquid fit praesens, quia voluntas delectatur in
ipso. Oportet igitur aliquid aliud esse quam actum
voluntatis, per quod fit ipse finis praesens volentil.

Et hoc manifeste apparet circa fines sensibiles.
Si enim consequi pecuniam esset per actum vo-
luntatis. staliin a principio cupidus consecutus
esset pecuniam, quando vult eam habere. Sed a
principio quidem est absens ei; consequitur au-
tem ipsam per hoc quod manu ipsam apprehen-
dit. vel aliquo huiusmodi; et tunc iam delectatur
in pecunia habita. Sic igitur et circa intelligibilem
finem contingit. Nam a principio volumus con-
sequi finem intelligibilem: consequimur ζ autem
ipsum per hoc quod fit praesens nobis per actum
intellectus; et tunc voluntas delectata conquiescit
in fine iam adepto.

Sic igitur essentia beatitudinis in actu intelle-
ctus consistit *: sed ad voluntatem pertinet dele-
elatio beatitudinem consequens*; secundum quod
Augustinus dicit. X *Confess.* ♦ quod beatitudo est
gaudium de veritate; quia scilicet ipsum gaudium
est consummatio beatitudinis.

Ad primum ergo dicendum quod pax pertinet
ad ultimum hominis finem, non quasi essentialiter
sit ipsa beatitudo; sed quia anteccdenter et con-
sequenter se habet ad ipsam. Antecedenter qui-
dem, inquanlum iam sunt remota omnia **pertur-**
bantia, et impediencia ab ultimo fine. Consequen-
ter vero, inquanlum iam homo, adepto ultimo
fine, remanet pacatus, suo η desiderio quictato.

Ad secundum dicendum quod primum obieclum
voluntatis non est actus eius: sicut nec primum
obieclum visus est visio, sed visibile. Unde ex
hoc ipso quod beatitudo pertinet ad voluntatem
tanquam primum obieclum eius, sequitur quod
non pertineat ad ipsam tanquam actus ipsius .

Ad tertium dicendum quod finem primo appre-
hendit intellectus quam voluntas: tamen motus
ad finem incipit in voluntate. Et ideo voluntati
debetur id quod ultimo consequitur consecutio-
nem finis, scilicet delectatio vel fruitio.

Ad quartum dicendum quod dilectio praeeminet
cognitioni in movendo, sed cognitio praevia est
dilectioni in attingendo: *non enim diligitur nisi*
cognitum, ut dicit Augustinus in X *de Irin.* *
Et ideo intelligibilem finem primo attingimus per
actionem intellectus; sicut et finem sensibilem
primo attingimus per actionem sensus.

Ad quimum dicendum quod ille qui habet omnia

3) operatio. — Om. Pi.
β) Propinquat. — Et appropinquat P, Appropinquat K.
γ) ettentia. — esse Pd.
5) enim. — autem P.r.

t) voZoifi. — voluntati PKe(Fī).
>' cumrquimur. ~ consequitur ACEGHII.pR.
>> jmo. — Om. Pa.

quae vult, ex hoc est beatus, quod habet ea quae vult: quod quidem est per aliud quam per actum voluntatis. Sed nihil male velle requiritur ad beatitudinem sicut quaedam debita dispositio ad

ipsam. Voluntas autem bona ponitur in numero bonorum quae beatum faciunt, prout est inclinatio quaedam in ipsa: sicut motus reducitur ad genus sui termini, ut alteratio ad qualitatem.

Commentaria Cardinalis Caietani

In hac tertia quaestione, usque ad quartum articulum, nihil occurrit scribendum, nisi quod in secundo articulo tria notanda specialiter sunt. Primum in corpore, quod, cum dicitur, *Unumquodque est propter suam operationem*, potest dupliciter intelligi. Primo, sicut propter rem quae est eius finis: et sic fabissimum est. Alio modo, sicut proprium complementum et sic verum. Item quod unumquodque habens operationem esse propter suam operationem, nihil aliud est quam esse propter seipsum in netu completo et perfecto.

Secundum, in responsione ad secundum, scilicet quod cum dicitur, *Bcatitudo est status omnium bonorum aggregatione perfectus*, non est praedicatio essentialis, sed causalis. Ita quod intelligitur, *bcatitudo ut causa, et status talis ut effectus*: quoniam ipsa bcatitudinis essentia est potius talis status, ut in littera dicitur.

Tertium, in responsione ad tertium, quod memor sis ambiguitatis, tam simpliciter quam apud Auctorem, de subiecto actionis transeuntis: propter quod forte littera apposuit *magis*, dicendo quod est *magis perfectio patientis*. Nam secundum veritatem, actio immanens principaliter est propter perficiendum agens ipsum, actio vero transiens principaliter est propter perficiendum aliud. Utrum autem, sicut actio immanens redundat in alterum, ita quoque actio transiens perficiat agens, non est moralis negotii, sed alibi discutietur, si Deus dederit.

II. In isto quarto articulo disputatio illa consueta occurrit de bcatitudine, utrum essentialiter sit actus intellectus, vel voluntatis. Scotus enim, in Quarto, dicit. xix. qu. iv, rationem hic allatam credit se solvere ac infringere; et multipliciter probat intentum suum, scilicet quod consistat in actu voluntatis. Rationem igitur carpit in duobus. Primo, in illa propositione, *Bcatitudo est consecutio finis*. Distinguendo enim, ait quod duplex est consecutio finis, altera prima via generationis, altera prima via perfectionis et quod bcatitudo consistit essentialiter in consecutione prima secundum ordinem perfectionis. Talis autem non est visio finis, sed amor finis visus: visio enim est consecutio prima via originis. In hoc ergo, secundum ipsum, primo peccat haec ratio, quin assumit quod bcatitudo consistit in consecutione prima via generationis.

Secundo, arguit illam defectus: quia scilicet non sufficienter scrutatur actus voluntatis circa finem. Ponit enim littera duos tantum, scilicet desiderium, et quietationem: cum, si proprie de quiete loquimur, detur tertius; quoniam quies proprie delectatio est, et praeter cum est amor, iuxta illud Augustinus, *Appetitus inhians fit amor fruientis*. Et in hoc quietativo amore, qui etiam quies in fine dici potest, consistere dicit beatitudinem. Nec hoc ratio litterae excludit, sed quietem delectationis tantum.

III. Intentum autem suum, scilicet quod bcatitudo formaliter sit actus voluntatis, id est amor ultimi finis visus, probat tripliciter. Primo, sic. Bcatitudo formalis consistit in actu propinquiori ultimo fini extrinseco, qui est bcatitudo obiecta. Ergo consistit in actu voluntatis, Antecedens patet: quia quanto propinquius simpliciter ultimo fini, tanto magis habet rationem finis ulterioris. – Consequentia vero probatur. Quia finis ultimus, ut sic, est proprium obiectum actus voluntatis. Ex quo potest sic argui» Actus tendens ex se in finem ut sic, est ei propinquior illo qui non ex se ut sic in ipsum tendit. Talis est actus voluntatis respectu actus intellectus. Probatur: quia finis est proprium obiectum appetitus, ut in prima quaestione didicimus.

Secundo, sic. Amare et intelligere ordinate se habent. Aut igitur amare est propter intelligere ut finem: et hoc non, quia, secundum Anselmum, libro II *Cur Deus homo*, perversus esset ordo amare ut intelligeret. Ergo intelligere

est propter amare ut finem. Ergo amor est finis ultimus formalis.

Tertio, sic. Actus voluntatis, inter intrinseca, est summe volendus. Ergo in eo consistit bcatitudo formalis seu intrinseca. – Consequentia nota. – Et antecedens probatur. Voluntas plus appetit perfectionem sui in ultimo fine, quam intellectus: ergo actus ille suus est summe inter intrinseca volendus. Hoc antecedens probatur. Voluntas naturaliter plus appetit appetitu naturali sui perfectionem, quam intellectus: ergo et appetitu libero, recto umen; quin liber rectus consonat naturali.

Arguitur quoque ab aliis, quae vide, si vis, in Capreolo, xi. ix distinctione Quarti.

IV. Ad evidentiam obiectorum contra rationem litterae, scito quod, perspicaciter advertentibus, nihil quod distinguendum esset, praetermissum in littera est. Consecutionem in primis duplicem esse, nisi acquivocatio concedatur, fictio est: quoniam, *nominibus utendo ut plures*, consecutio non vocatur rei consecutae amor. Unde arguens, quia illam propositionem, *Bcatitudo est consecutio finis*, evitare non potuit, acquivocavit *consecutionis* vocabulum, ut sunni prosequeretur opinionem. Quod autem amor non habeat rationem consecutionis, ex eo probabitur, quia amor est rei habitae et rei non habitae. Et amor quidem rei non habitae patet quod non est consecutio, ex hoc ipso quod est rei non habitae: amor autem rei habitae ex hoc ipso non est consecutio, quod consecutionem supponit, quia est rei habitae. Unde prima Scoti obiectio super acquivocatione fundatur: et ideo nihil valet» Quamvis etiam assumat falsum, scilicet quod amor Dei sit perfectior eius visione, ut in littera dicitur.

Ex his autem apparet solutio ulterius obiectionis. Littera enim non praetermisit amorem, sed dupliciter illum exclusit. Primo, excludendo delectationem: quoniam in ea clauditur amor; non enim delectamur praesentibus coniunctis, nisi amatis. Secundo, excludendo desiderium et delectationem. Cum enim illud si non habiti, hoc vero habiti, et amor sit non habiti et habiti; inquantum est non lubiti, excluditur eadem ratione qua desiderium, quia scilicet hoc quod amat, non habet praesens; inquantum vero est habiti. excluditur eadem ratione qua delectatio. quia scilicet amor rei habitae advenit voluntati ex hoc quod est habita, et non e converso. Et in nullo diminuta est littera. sed ratione solida intentum conclusit. Et contra opinionem oppositam militat, si sciat ea quis uti, sic. Amor abstrahit ab habito et non imbitio obiecto, quia est utriusque; ut putet de amore amicitiae et concupiscentiae, et de actu caritatis, qui eiusdem est speciei in via et in patria. Ergo non est consecutio obiecti beatitudinis. Ergo non est bcatitudo formalis. Et probat haec ratio de quacumque consecutione: quia abstrahens non est ex propria ratione ulla consecutio. Et hoc est directe intentum litterae huius.

V. Ad rationem autem primam Scoti pro intento suo, respondetur negando sequelam. Et ad probationem dicitur quod maior est vera ceteris paribus, sicut ceterae comparativae sunt intelligendae. In proposito autem cetera non sunt paria: quoniam actus visionis est quasi pars ipsius finis, et est finis non ponens in numerum cum fine extrinseco. Deus enim visus est finis, et non sunt duo fines, scilicet Deus et visio: sicut inductive patet in aliis finibus, etc. Unde actus voluntatis est propinquior inter actus tendentes in finem integrum: sed propinquior illo est qui est quasi pars finis. Amamus enim non solum bonum, sed bonum cognitum, et propter illud etc.

Ad secundum dicitur quod verbum Anselmi salvatur in via, in qua melior est Dei dilectio quam intellectio. Sed in patria, quoniam Deus amatus non ametur propter vi-

* Cf. Tert. l. i, c. 1. b», art. 1. Comment. num. in «W.

* De Trinitate, lib. IX, cap. 11.

* Cf. I. I. Com. lucot. EvokíY, v.

* Cap. 11.

* Qe. u. tr. i. OKitri coacti * (X MSI. II.

* In reop. «.

* Cap. MU.

* O. »70.

* O.

Here ipsum, sed propter ipsum Deum, amore amicitiae; quia tamen amatur visus, ita quod visio non concurrat ibi per accidens, sed per se; ipse amor beatificus ordinatur in visionem ut finem: amat enim beatus visionem illam ut adaptionem finis, quod est amare illam ut finem. Et amor ut est concupiscentiae, ordinatur in visionem ut finem, et amare est propter visionem. Nec in hoc est perversitas aliqua. Sed perversitas esset de amore ut est amicitiae: quia sic Deus ordinaretur ad visionem a tali amore. Nunc autem ponitur summum concupiscibile ipsa adeptio Dei, quae est per visionem: quod est verum.

Ad tertium autem, negatur antecedens. Et ad probationem dicitur quod voluntas, cum sit appetitus animalis, qui datus est a natura animalibus primo propter totum suppositum, et non propter scipsum appetitum (quia ad

hoc sufficit appetitu» naturalis), non summe vult actu elicitio perfectionem suam, neque intellectus ut sic, sed suppositi, quae est consecutio ultimi finis*. Unde probatio illa ab appetitu naturali voluntatis ad appetitum qui est actus elicitus eiusdem, non valet, propter rationem dictam: quin scilicet inclinatio naturalis est primo propter ipsam potentiam appetentem, actus autem elicitus animalis eat primo propter suppositum appetens. Et ideo, tendendo primo in bonum intellectus, non quatenus intellectus, sed quatenus est suppositi, maxime consonat naturae suae potentiae, inquantum animalis est: quia, ut dictum est, propter animal ipsum data est primo.

Multa quoque scripta sunt superius in quibus transiunt in quibus. Ptm I. art. 3, facientia ad materiam hanc. Quare transeundum est Cf. Commea puto.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM BEATITUDO SIT OPERATIO INTELLECTUS SPECULATIVI, AN PRACTICI

IV Seat.. d'sL xtrr. qu. i, »rt. i, quk 3; X Ethic., Icet, x »qq.

QLHNTtM SIC PROCI D,TVR Videtur quod beatitudo consistat in operatione intellectus practici. Finis enim ultimus est beatitudo. Sed homo magis nssimilatur Deo per intellectum practicum, qui est causa rerum intellectarum, quam per intellectum speculativum, cuius scientia accipitur a rebus. Ergo beatitudo hominis magis consistit in operatione intellectus practici quam speculativi.

2. Praeterea, beatitudo est perlectum hominis bonum. Sed intellectus practicus magis ordinatur ad bonum quam speculativus, qui ordinatur ad verum. Unde et secundum perfectionem practici intellectus, dicimur boni: non autem secundum perfectionem speculativi intellectus, sed secundum eam dicimur scientes vel intelligentes. Ergo beatitudo hominis magis consistit in actu intellectus practici quam speculativi.

3. Praeterea, beatitudo est quoddam bonum ipsius hominis. Sed speculativus intellectus occupatur magis circa ea quae sunt extra hominem: practicus autem intellectus occupatur circa ea quae sunt ipsius hominis, scilicet circa operationes et passiones eius. Ergo beatitudo hominis magis consistit in operatione intellectus practici quam intellectus speculativi.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in I de Trin*, quod *contemplatio promittitur nobis, actionum omnium finis, atque aeterna perfectio gaudio*.

Respondeo dicendum quod beatitudo magis consistit in operatione speculativi intellectus quam practici. Quod patet ex tribus. Primo quidem, ex hoc quod, si beatitudo hominis est operatio, oportet quod sit optima operatio hominis. Optima autem operatio hominis est quae est optimae potentiae respectu optimi obiecti. Optima autem potentia est intellectus, cuius optimum obiectum est bonum divinum *, quod quidem non est obie-

ctum practici intellectus, sed speculativi. Unde in tali operatione, scilicet in contemplatione divinorum, maxime consistit beatitudo. Et quia unusquisque videtur esse id quod est optimum in eo, ut dicitur in IX * et X Ethic. ***, ideo talis operatio est maxime propria homini, et maxime delectabilis.

Secundo apparet idem ex hoc quod contemplatio maxime quaeritur propter scipsam. Actus autem intellectus practici non quaeritur propter scipsum, sed propter actionem. Ipsae etiam actiones ordinantur ad aliquem finem. Unde manifestum est quod ultimus finis non potest consistere in vita activa, quae pertinet ad intellectum practicum.

Tertio idem apparet ex hoc quod in vita contemplativa homo communicat cum superioribus, scilicet cum Deo et angelis, quibus per beatitudinem assimilatur. Sed in his quae pertinent ad vitam activam, etiam alia animalia cum homine aliquid communicant, licet imperfecte.

Et ideo ultima et perfecta beatitudo, quae expectatur in futura vita, tota consistit in contemplatione. Beatitudo autem imperfecta, qualis hic haberi potest, primo quidem et principaliter consistit in contemplatione: secundario vero in operatione practici intellectus ordinantis actiones et passiones humanas, ut dicitur in X Ethic. *

Ad primum ergo dicendum quod similitudo praedicta intellectus practici ad Deum, est secundum proportionalitatem; quia scilicet se habet ad suum cognitum, sicut Deus ad suum. Sed assimilatio intellectus speculativi ad Deum, est secundum unionem vel informationem; quae est multo maior assimilatio. - Et tamen dici potest quod, respectu principalis cogniti, quod est sua essentia, non habet Deus practicum cognitionem, sed speculativam tantum.

Ad secundum dicendum quod intellectus practicus ordinatur ad bonum quod est extra ipsum:

Qa. ii. in :
©tn cowd j.
Cf. akm. a.

i. Ajivot T*
. lib. II, e.2,
o.

rcxp. a34.

' Cap. ttu.

' b. 370.

•d

* Ctf». Tx. IcCL »
HS.

δ

a) hominis est. - est hominis ABCDEFGHII..
i) etiam. - autem PUa,

γ) tata. - yrineiyalitcr aJdunt Pa.
I ordinatur ad. - habet PU1.

sed intellectus speculativus habet bonum in ac- ipso, scilicet contemplationem veritatis. Et si illud bonum sit perfectum, ex eo lotus homo perficitur ct iit bonus: quod quidem intellectus practicus non habet, sed ud illud ordinat.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procederet, si ipsemet homo esset ultimus finis suus tunc

enim consideratio et ordinatio actuum ct passio- num eius esset eius c beatitudo. Sed quia ultimus hominis finis est aliquod r^t bonum extrinsccum, scilicet Deus, ad quem per operationem intelle- ctus speculativi attingimus; ideo magis beatitudo hominis in operatione intellectus speculativi con- sistit. quam in operatione intellectus practici.

<) tuus – Om. PHa
O ciui. – ūm». PH1a.

r() aliquod. – aliud Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

X articulo quinto, circa illa verba. *Divinum bonum non est obtectum intellectus practici*, Scotica occurrit dubitatio ex Prologo I *Sent.* *, ubi cx co quod Deus est obtectum rc- etiheativum intellectus creati ad rectum operationem volun- tatis, puta amoris ipsius Dei; ct cx ipso sumuntur prima principia praxis, utpote cx ultimo fine; vult Deum esse obiectum intellectus practici. Cuius oppositum hic dicitur.

Sed ad hoc ct similia facile patet responsio ex dictis in I libro -. Ad obiectum siquidem practici intellectus seu ha- bitus, exigitur quod haec ct similia habeat pure: si enim habet hacc elevate in rc superioris ordinis, supra praciicum est. Ridiculum autem puto dicere quod etiam Trinitatis my- steria visa prncticum tantum cognitionem poriunt. Oportet hic senarc illud Philosophi *: *Quolibet proferente con- traria, sollicitum esse stultum est*, etc.

II, In eodem quinto articulo, circa illa verba, /lc/ws *in- tellectus practici non quaeritur propter scipsum, sed pro- pter actionem*, dubium occurrit. Quoniam nobilius non est propter ignobilius ut finem: constat autem actum in- tellectus practici esse nobiliorem actione: ergo, etc.

Ad hoc, omissis aliorum responsionibus, qualcscumque sint, respondetur quod actus intellectus practici potest du- plidctr sumi. Uno modo, ut actus est intellectus, ct sic procul dubio nobilior est actione. Alio modo, ut practicus est: et sic est ignobilior actione.

III. Sed contra hoc est, quia causa activa non est igno- bilior ctfectu. actus autem intellectus practici, ut sic. est causa activa actionis: ergo.

Ad hoc ct similia dici potest quod, quidquid sit de causa pure activa, negandum est quod causa quodammodo activa ct quodammodo dispositiva non sii imperfectior: quoniam, etsi non inquantum activa, inquantum tamen dispositiva, imperfectior est, ct ordinatur ad id pro quo disponit ut finem. Sic autem est in proposito; nam udus intellectus practici, etsi in genere causae efficientis sit causa actionis

seu factionis, est nihilominus etiam causa eiusdem dispo- sitiva. Disponitur enim homo per actum intellectus pra- ctici ad rcctc agendum vel faciendum: cum enim tam ad recto agendum quam laciendum, pluribus homo indigeat, actum practici intellectus ad hoc quaerimus, ut dispositi simus ac propinqui nd rcctc agendum vel faciendum. Et sic rcctc agere vel fuccrc finis est.

Melius tamen, indicio meo, dicitur quod aliud est com- parare causam activam effectui, ct aliud actioni. Quoniam ad illum comparatur ut aequae aut magis perfecta, ad hanc ut imperfectior: quoniam actio causae activae est actus ct perfectio eius, ct consequenter causa activa comparatur ad actionem ut potentia α I actum. Sic nutem est in proposito: quoniam actus intellectus praelia, ut sic. respicit aciioncm acu tactionem ut actionem ipsius; est enim propter ipsam ut suum complementum. Cum ergo dicitur quod causa non est ignobilior effectui, etc: dico quod, etsi non est ignobilior ctfectu, est tamen ignobilior nctione, ut potentia est igno- bilior actu. Ei quod tum actio quam factio comparatur ad actum intellectus practici, ut practicus est, ut actio ci per- fectio illius: ut etiam ipsum nomen *practici* testatur, sonat enim *operativum*; constat enim quod operarivi actus est operari, domificati^{vi} domiheare, ct medici mederi. Unde quoad actionem, in principio *Moralium* * Aristoteles dixit; *Huiusmodi sermonem suscipimus, non ut scientes simus, sed operantes*. Et idem est iudidum de scientia artium: nam non ut scientes, sed ut operantes simus, anes disci- mus. quarum est facere.

IV. in eodem articulo quinto, in responsione ad pri- mum, recolenda sunt ea quae in primo libro, in Prologo - ct qunest. xiv ♦, de practice ct speculativo diximus: ct con- sequenter illis interpretanda sunt verba litterae huius, quod *Deus habet scientiam speculativam tantum de scipso*. Est enim hic sermo iuxta communem loquendi usum, quo omnis scientia aut practice aut speculativa dicitur.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM BEATITUDO CONSISTAT IN CONSIDERATIONE SCIENTIARUM SPECULATIVARUM

III Cbnf. Gent., ap, xi.vni; Coinpend. Theol.. cap. cnr.

AD SEXTUM SIC PROCEDITUR. VidctUT quod beatitudo hominis consistat in conside- i ratione speculativarum scientiarum. Phi- losophus enim dicit, in libro *Ethic*, ♦ quod *felicitas est operatio secundum perfectum virtutem*. Et distinguens virtutes, non ponit specu- lativas * nisi tres, *scientiam, sapientiam* ct *intelle- ctum**'. quae omnes pertinent ad considerationem scientiarum speculativarum. Ergo ultima hominis beatitudo in consideratione scientiarum specula- tivarum consistit.

2. Praeterea, illud videtur esse ultima hominis beatitudo, quod naturaliter desideratur ab omni- bus propter seipsuin. Sed huiusmodi est consi- deratio speculativarum scientiarum: quia, ut di- citur I *Afetaplrvs*, ♦ *omnes homines natura scire desiderant*; ct post pauca subditur ♦ quod spe- culativac scientiae propter scipsas quaeruntur. ,u Ergo in consideratione scientiarum speculativa- rum consistit beatitudo.

3. Praeterea, beatitudo est ultima hominis per- fectio. Unumquodque autem perficitur secundum

a) «ton ponit speculativas. – speculativas non ponit P.

• Qu ir, art. i.

• Qo. i. art. 4, ct qu. xir, art. 16, Commeat.

• Тсрѹ. I. cap. ѹ. а. 5.

• Cf. ort. 3, arf. Sed contra.

• Ci. ElMc. Ub. VI, can. Ul »qq. - < Tb. Icct. ѹi aqq.

• Art. J,

• Ver»- /

T

• D. <077

• D.

• Ç40. I, « s rix. Ud
• Ub. U, «T, a. <.: led. xt.

• αλ. A

quod reducitur de potentia in actum. Intellectus autem humanus reducitur ¶ in actum per considerationem scientiarum speculativarum. Ergo videtur quod in huiusmodi consideratione ultima hominis beatitudo consistat.

Sed contra est quod dicitur Icrem. ix*: *Non gloriatur sapiens insipientia sua*; et loquitur de sapientia speculativarum scientiarum. Non ergo consistit in harum consideratione ultima hominis beatitudo.

• An. >, «d 4. Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, duplex est hominis beatitudo : una perfecta, ct alia imperfecta. Oportet autem intelligerc perfectam beatitudinem, quae attingit ad veram beatitudinis rationem: beatitudinem autem imperfectam, quae non attingit, sed participat quandam particularem beatitudinis similitudinem. Sicut perfecta prudentia invenitur ¶ in homine, apud quem est ratio rerum agibilium: imperfecta autem prudentia est in quibusdam animalibus brutis, in quibus sunt quidam particulares instinctus ad quaedam opera similia operibus prudentiae*.

Pefecta igitur beatitudo in consideratione scientiarum speculativarum essentialiter consistere non potest ·. Ad cuius evidentiam, considerandum est quod consideratio speculativae scientiae non se extendit ultra virtutem principiorum illius scientiae: quia in principiis scientiae virtualiter tota scientia continetur. Prima autem principia scientiarum speculativarum sunt per sensum accepta; ut patet per Philosophum in principio*Afclaphys**.

¶ in fine *Poster.* ; Unde tota consideratio scientiarum speculativarum non potest ultra extendi quam sensibilium cognitio ducere potest. In cognitione autem sensibilium non potest consistere

ultima hominis beatitudo, quae est ultima eius perfectio. Non enim aliquid perficitur ab ' aliquo inferiori, nisi secundum quod in inferiori est aliqua participatio superioris. Manifestum est autem quod forma lapidis, vel cuiuslibet rei sensibilis, est inferior homine. Unde per formam lapidis non perficitur intellectus inquantum est talis forma, sed inquantum in ea participatur aliqua similitudo alicuius l quod est supra intellectum humanum, scilicet lumen inlelligibile, vel aliquid huiusmodi. Omne autem quod est per ahud, reducitur ad id quod est per se. Unde oportet quod ultima perfectio hominis sit per cognitionem alicuius rei quae sit supra intellectum humanum. Ostensum est autem “ quod per sensibilia non potest deveniri in cognitionem substantiarum separatarum, quae sunt supra intellectum humanum. Unde relinquitur quod ultima hominis beatitudo non possit esse in consideratione speculativarum scientiarum. – Sed sicut in formis sensibilibus participatur aliqua similitudo superiorum substantiarum, ita consideratio scientiarum speculativarum est quaedam participatio verae et perfectae beatitudinis.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur in libro *Ethicorum* de felicitate imperfecta, qualiter : in hac vita haberi potest, ut supra * dictum est.

Ad secundum dicendum quod naturaliter desideratur non solum perfecta beatitudo, sed etiam qualiscumque similitudo vel participatio ipsius.

Ad tertium dicendum quod per considerationem scientiarum speculativarum reducitur intellectus noster aliquo modo in actum, non autem in ultimum ct completum.

reducitur. – de potentia addunt GK; de potentia ... reducitur omittit a.

T) perfecta prudentia invenitur. – eit perfecta prudentia Pa.

ô) ab. – Om. codice< ct a.

<) aliqua similitudo alicuius. – aliquid simile alicui Pj; pro aliqua, aliquid ACpl1H, aliquid vel L.

¿) qualiter. – qualis EF.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem quaestionis tertiae, nota quare prima principia (scilicet, *De quolibet dicitur esse vel non esse*, etc.), licet secundum ambitum terminorum extendant se ad omnia simpliciter; in nobis, idest in nostra cognitione, non se extendunt ultra id quo ducere possunt sensibilia: quia scilicet sunt accepta a sensibus, ct ab eis dependent quoad species ct usum. Ex hoc enim provenit quod nisi quo sensibilium species ducunt, cognoscere nos facere possunt.

II. In eodem articulo dubium occurrit circa illam propositionem: *Nihil perficitur ab aliquo inferiori, nisi secundum quod in inferiori est aliqua participatio superioris*. Haec, quam quasi maximam littera assumit, habet manifestos instantias: ut cum homo perficitur ab igne, dum calefit; ct, quod magis urget, cum sensus perficitur nb extraneo sensibili, quod constat esse inferioris ordinis, cum sit in genere inanimatorum, sensus autem in ordine animae sensitivae.

III. Ad evidentiam huius, dicendum est quod propositio illa pro maxima habenda est, sed non est intelligenda de perfectione secundum quid, sed simpliciter; ita quod sensus est: *Nihil perficitur simpliciter per aliquid inferius, nisi* etc. Et per hoc excluditur omnis instantia de perfectionibus accidentalibus: subicctuni enim secundum quid tantum perficitur ab huiusmodi pcrfectivis.

Radix autem huius propositionis est quia, cum *semper*

agens honorabilius sit patiente % oportet ut eo modo quo aliquid est pcrfectibile nb aliquo agente, eodem modo sit ignobilius illo: si est pcrfectibile ab eo secundum quid, est ignobilius secundum quid ; ct si est pcrfectibile simpliciter, est ignobilius simpliciter. Et quia omne agens agit sibi simile, nec aliter agens perficit patiens nisi similitudinem suam ei communicando; eiusdem rationis est comparare aliquid pcrfectibile ad perfectionem formalem, ct propnum agens illius, quoad hoc quod est esse nobilius vel ignobilius. Ex hoc enim provenit quod nihil perficitur simpliciter ab aliquo inferiori, nisi quod participat superius. Nam si simpliciter perficitur ab illo, est simpliciter inferius illo pcrfectivo : ct si illud perfectivum est inferius, nunquam, ut sic, perficiet simpliciter suum superius, quoniam esset simpliciter superius ct inferius respectu eiusdem , quod est impossibile.

Et quia intellectus non secundum quid, sed simpliciter perficitur ab intclligibili (quoniam est perfectio propria, ct velut substantialis forma, non minus quam quodeumque naturale perfectivum materiae primae, ut in 111 *de Anima* ab Avcrroe exprimitur., ct ab Aristotele inchoatur.), ideo impossibile est quod aliquid inferius intellectu perficiat s.Tb. 1«« *n. ipsum, nisi inquantum participat aliquid superius. Et propter hoc Aristoteles posuit * intellectum agentem, superior- *Qp '. rem intellectu possibili, perfectivum ipsius.

• a. ounj ».
IV. Ad primam igitur instantiam * non oportet aliter respondere: quia homo non nisi secundum quid perficitur ab igne et similibus.

Ad secundum autem, de sensu, dicitur quod res sensibiles line dubio sunt inferiores sensibus: vivens enim praestantius est non vivente, praecipue in tam alto gradu vitali constitutum. Sed inquantum sunt pcrfectivae sensus ut sic, participant superiorem naturam quam sit sensus: quoniam in eis est participatio aliqua substantiarum immaterialium quas angelos dicimus. Sunt enim productivae spccicrum sine materia, quarum est susccplivus sensus, et in earum susceptione perficitur simpliciter. Signum huius est modus agendi: cum enim modus agendi corporum ut sic, sit ut moveant mota; incorporalium autem sit movere non mota; ex hoc ipso quod sensibilia in perficiendo sensus movent non mota, insinuat quod in hoc naturam superiorem natura corporea participant. Et hoc inmodocuit Auctor alibi *. Stat ergo solida maxima illa, quam semper notabis, si vis recte philosophari; et videbis voluntarie dici quod lapis potest perficere intellectum separatum, et alia huiusmodi extranea a vera ratione philosophiae.

• bc Fvt. />»
qu. vi, art. 8.

V. In eodem sexto articulo dubium occurrit commune sexto, septimo et octavo articulo, circa processum litterae quoniam digredi videtur a perfecta beatitudinis simpliciter, ad perfectam beatitudinem hominis. Licet enim perfecta beatitudo simpliciter consistat in suprema coniunctione ad summum simpliciter; perfectum tamen beatitudo totius rei inmodus qualis est homo, consistit in coniunctione qualicumque, idealisibi proportionata, ad summum. Et sic diceretur quod beatitudo hominis consistit in illa cognitione Dei quam ex sensibilibus habere potest, quia ista est sibi proportionata. Nec oportet quod omne per aliud reducat ad id quod est per se in eodem; sed sufficit quod in tota latitudine illa, puta beatitudinis, ut scilicet beans per aliud reducat ad beans per se. Sed non oportet quod beans per aliud hominem, reducat ad beans per se hominem, quin homo est talis gradus infimi.

VI. Ad hoc dicitur quod de homine dupliciter possumus loqui. Primo, secundum id quod ex natura sua natus est acquirere. Et sic procul dubio dicendum esset quod sufficit nos esse beatos *ut homines*, non simpliciter, ut dicitur I *Ethic.* -: quod consistit in cognitione Dei quam hic, et illa quam in anima separato naturaliter habere possumus. Alio modo, secundum id ad quod homo est divinitus institutus. Et sic. quia factus est ut summum bonum intelligeret etc., ordinatus est ad beatitudinem perfectam simpliciter. Et quia sic considerat hominem theologus, quia in ordine ad Deum revelatum considerat omnia, ideo nulla digressio est in littera. Et ratio efficax est quod *per aliud* reducendum est ad *per se*, etiam respectu hominis: quid homo est infra latitudinem capacium beatitudinis per se et perfectae.

VII. In eodem sexto articulo, nota quod tanta est differentia inter obiectum per se et per aliud, quod, licet Deus et substantiae separatae per sensibilia sic a nobis intelligantur ut in huiusmodi contemplatione felicitas ab Aristotele * fuerit posita; quia tamen non sunt obiecta nec intellecta nobis hic nisi per aliud. scilicet per species sensibilium, ideo duo in littera concluduntur; et quod cognitio nostra non transcendit metas sensibilium; et quod non potest esse felicitas, quae consistit in contemplatione alicuius superioris, scilicet ut per se obiecti. Et hoc manifeste sequitur ad primum. Quod ideo verum est, quia quidquid cognoscimus de superioribus, cognoscimus inquantum per sensibilia praesentantur per viam dependentiae, vel similitudinis. Ad negationis seu oppositionis, et huiusmodi quod nihil aliud est quam perfecte cognoscere sensibilia perfectis nostri intellectus. Sunt enim huiusmodi cognoscibilia in nostris obiectis, velut effectus in causis in cognoscendo, apud nos. Propter quod sapienter censent qui dicunt nos per studium nunquam cognoscere de superioribus nisi *quia est*: cognitio namque ab effectu, et remotorum est.

I). 401

• qu. wuz, i
. Cj ibid, q
art. 6. oß.
art- I. MJH
• D. »74«

'^a'-'in
1«^ «-1L

• Ct. xrt. pnu4
Coamcit. oax

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM BEATITUDO CONSISTAT IN COGNITIONE SUBSTANTIARUM SEPARATARUM. SCILICET ANGELORUM

Part. I, qu. lxtv, art. i, ad 1; III *Cont. Gent.* cap. xuv; *In Roet. de Trin.*, qu. vi. art. 4, ad 3.

• Hoaii. xxvi
in Evaaf.

α

vi) septimum sic proceditur. Videtur quod beatitudo hominis consistat in cognitione substantiarum separatarum, idest angelorum. Dicit enim Gregorius, in quadam Homilia*: *Nihil prodest interesse festis hominum. si non contingat interesse festis angelorum*; per quod finalem beatitudinem designat. Sed festis angelorum interesse possumus per eorum contemplationem. Ergo videtur quod in contemplatione angelorum ultima hominis beatitudo consistat.

• Cl. Anii. Phr-
»'. Ub. VIA,
«p. viii, n. 80, -
S. Th. Ict. »tx.

2. Praeterea, ultima perfectio uniuscuiusque rei est ut coniungatur suo principio: unde et circulus dicitur esse figura perfecta, quia habet idem principium et finem ♦ Sed principium cognitionis humanae est ab ipsis angelis, per quos homines illuminantur, ut dicit Dionysius, iv cap. *Cael. Hier.* Ergo perfectio humani intellectus est in contemplatione angelorum.

3. Praeterea, unaquaeque natura perfecta est, quando coniungitur superiori naturae: sicut ultima perfectio corporis est ut coniungatur natu-

rae spirituali. Sed supra intellectum humanum, ordine naturae, sunt angeli. Ergo ultima perfectio intellectus humani est ut coniungatur per contemplationem ipsis angelis.

Sed contra est quod dicitur Ierem. ix*: *In hoc glorietur qui gloriatur, scire et nosse me.* Ergo ultima hominis gloria, vel beatitudo, non consistit nisi in cognitione Dei.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, perfecta hominis beatitudo non consistit in eo quod est perfectio intellectus secundum alicuius participationem, sed in eo quod est per essentiam tale. Manifestum est autem quod unumquodque imantum est perfectio alicuius potentiae, inquantum ad ipsum pertinet ratio proprii obiecti Illius potentiae. Proprium autem obiectum intellectus est verum *. Quidquid ergo habet veritatem participatam, contemplatum non facit intellectum perfectum ultima perfectione. Cum autem eadem sit dispositio rerum in esse sicut in veritate, ut dicitur in II *Metaphys.* ♦, quaecumque sunt entia per participationem, sunt vera per partici-

• vm.M-

' n« >...

'

■'»'*,

• Vft*, j.

») per quod. — quod per K. per quae Ceteri.

palioncm. Angeli autem habent esse participatum: quia solius Dei suum esse est sua essentia *, ut
'S'Æi'qī'i.' *n Pr*mo * ostensum est. Unde relinquitur quod
SmZ'«'''/ solus Deus sit veritas per essentiam, et quod
•d.»74. eius contemplatio faciat perfecte beatum *. – Ali-
qualem autem beatitudinem imperfectam nihil
prohibet attendi in contemplatione angelorum; et
etiam ahiozem quam in consideratione scientia-
rum speculativarum.

Ad primum ergo dicendum quod festis angelo-
rum intererimus non solum contemplantes ange-
los, sed, simul cum ipsis, Deum.

Ad secundum dicendum quod, secundum illos
qui ponunt animas humanas esse ab angelis crca-
las, satis conveniens videtur ? quod beatitudo ho-
minis sit in contemplatione angelorum T, quasi in
coniunctione ad suum principium. Sed hoc est er-

roneum *. ut in Primo ** dictum est. Unde ultima
penectio intellectus humani est per coniunctio-
nem ad Deum, qui est primum e principium et
creationis animae et illuminationis eius. Angulus
autem illuminat tanquam minister, ut in Primo*
habitu est. Unde suo ministerio adiuvat homi-
nem ut ad beatitudinem perveniat, non autem est
humanae bealitudinis obicctum.

Ad tertium dicendum quod attingi superiorem
naturam ab inferiori contingit dupliciter. Uno
modo, secundum gradum potentiae participantis:
et sic ultima perfectio hominis erit in hoc quod
homo attinget ad contemplandum sicut angeli
contemplantur. Alio modo, sicut obicctum attin-
gitur a potentia *: et hoc modo ultima perfectio
cuiuslibet potentiae est ut attingat ad id in quo
plene invenitur ratio sui obiccti.

,l) videtur. – videretur ABCDGIIL.
T) angelorum. – angeli cod

δl primum — Om. Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ts hoc articulo septimo nota duo. Primo, titulum: quod
lappellatione cognitionis substantiarum separatarum, coin-
telligitur etiam cognitio quoc habetur de Deo, cognoscendo
substantias separatas. Sicut enim in praecedenti articulo in
cognitione sensibilibum cointelligebatur cognitio Dei et sub-
stantiarum separatarum per sensibilia, ita proportionaliter
hic intelligendum est.

Secundo, quod simile accidere potest dubium de perfe-
ctione ultima intellectus, dubio praecedenti de beatitudine ♦.
Nam licet perfectio ultima intellectus ut sic, oportet quod
sit verum per essentiam; perfectio tamen ultima intellectus
talis, puta hominis, sufficit quod sit verum talc. – Et simili

solutione dicendum est quod, si esset sermo de ultima
perfectione ad quum naturae studio veniri potest, non
oportet ad verum per essentiam penetre, nisi participa-
tum in tali per se perfecte proprio intellectus talis, quod
esset verum tale. Sed quia est sermo de ultima perfectione
ad quam intellectus noster institutus supponitur, ideo opor-
tet capacitatem eius per verum per essentiam perfici, non
per aliud medium obicctum. Sic enim intelligere debes per-
fectionem intellectus per ipsum verum per essentiam, in hoc
luco, relinquendo discussioni sequentis articuli et alibi*,
an talis perfectio sit visio divinae essentiae, et per speciem
aut sine specie .

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM BEATITUDO HOMINIS SIT IN VISIONE DIVINAE ESSENTIAE

P rt. I, qu. xu, art. i: De Verit., qu. nil, arr. t; Quodl. X, qu. mi; Compend. Theol., prv l, cap. tav, cn;
pom. II, cap. rx; In Matt., op. v; In Ioan,, cap. t, lect II.

7^X^D OCTAVUM SIC proceditur. Videtur quod
beatitudo hominis non sit in visione
ipsius divinae essentiae. Dicti enim Dio-
-^^^'nysius, in i cap. *Myst. Theol.*, quod per
id quod est supremum intellectus, homo Deo
coniungitur sicut omnino ignoto. Sed id quod
videtur per essentiam, non est omnino ignotum.
Ergo ultima intellectus perfectio, seu beatitudo,
non consistit in hoc quod Deus per essentiam
videtur.

2. Praeterea, allions naturae altior est perfe-
ctio. Sed haec est perfectio divini intellectus pro-
pria, ut suam essentiam videat. Ergo ultima per-
fectio intellectus humani ad hoc non pertingit,
sed infra subsistit.

Sed contra est quod dicitur I Ioann. in *:
*Cum apparuerit. similes ei erimus, et videbimus
eum sicuti ipse est.*

Respondeo dicendum quod ultima et perfecta
beatitudo non potest esse nisi in visione divinae

essentiae. Ad cuius evidentiam, duo consideranda
sunt. Primo quidem, quod homo non est perte-
cte beatus, quandiu restat sibi aliquid desideran-
dum et quaerendum. Secundum est, quod unius-
cuiusque potentiae x perfectio attenditur secundum
rationem sui obiecti. Obicctum autem intellectus
est *quod quid est* *, idest essentia rei, ut dicitur
in III *de Anima* *. Unde intantum procedit per-
fectio intellectus, inquantum cognoscit essentiam
alicuius rei. Si ergo intellectus aliquis cognoscat
essentiam alicuius ellectus, per quam non possit
cognosci essentia causae, ut scilicet sciatur de
causa *quid est*; non dicitur intellectus attingere
ad causam simpliciter, quamvis per effectum co-
gnoscere possit de causa *an sit*. Et ideo remanet
naturaliter homini desiderium, cum cognoscit effe-
ctum, et scit eum habere causam, ut etiam sciat
de causa *quid est*. Et illud desiderium est admi-
rationis, et causal inquisitionem, ut dicitur in prin-
cipio *Metaphys.* * Puta si aliquis cognoscens ecli-

psim solis, considerat quod ex aliqua causa procedit, de qua, quia nescit quid sit, admiratur, et admirando inquit. Nec ista inquisitio quiescit, quousque perveniat ad cognoscendum essentiam causae.

Si igitur intellectus humanus, cognoscens essentiam alicuius effectus creati, non cognoscat de Deo nisi *an est* ?; nondum perfectio eius attingit simpliciter ad causam primam, sed remanet ei adhuc naturale desiderium inquirendi causam. Unde nondum est perfecte beatus. Ad perlectam igitur beatitudinem requiritur quod intellectus pertingat ad ipsam essentiam primae causae. Et sic perfectionem suam habebit per unionem ad Deum sicut ad obiectum, in quo solo beatitudo hominis consistit, ut supra dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod Dionysius loquitur de cognitione eorum qui sunt in via, tendentes ad beatitudinem.

Ad secundum dicendum quod, sicut supra dictum est, finis potest accipi dupliciter. Uno modo, quantum ad rem ipsam quae desideratur: et hoc modo idem est finis superioris et inferioris naturae, immo omnium rerum, ut supra dictum est. Alio modo, quantum ad consecutionem huius rei: et sic diversus est finis superioris et inferioris naturae, secundum diversam habitudinem ad rem talem. Sic igitur altior est beatitudo Dei suam essentiam intellectu comprehendentis, quam hominis vel angeli videntis, et non comprehendentis.

• Art. t. 7; qu. 70. »rt. 1.

troj.

p) nisi an est» – nui fida ett E, quid fit tied cognoscat an est K.

Commentaria Cardinalis Caietani

iu u.

Circa articulos eosdem, videlicet sextum, septimum et octavum, vide III *Contra Gent.* ♦, ubi de felicitate diffuse per multa capitula disputatur. Et adverte in octavo articulo quod illa verba litterae, quod intellectus humanus, non cognita prima causa nisi *an est*, habet naturale desiderium ad cognoscendam primam causam *quid est*, etc., non carent ambiguitate; propterea quia naturale desiderium non excedit vim naturae, nec est ad iupcmaturalcm operationem. non solum ipsius, sed omnis intellectus creati.

Sed haec citius solvuntur, si desiderium naturale disComncnr* n' i' t'°Ku'tur *uxla praedicta in I libro, in principio . Desiderium namque potest dici naturale a natura ut subiccto tantum: et sic naturaliter desideramus visionem Dei. Et n natura ut subiccto et modo : et sic procedunt obiectiones. Nec propterea aliquid adimitur efficaciae huius rationis: quoniam perfectu beatitudo neutrum huiusmodi desiderium imperfectum relinquit.

Posset quoque dici quod Auctor tractat de homine ut theologus, cuius, ut in II *Contra Gent.*, cap. iv, dicitur, est considerare creaturas non secundum propriat naturas, sed ut ad Deum sunt relatae. Et sic, licet homini absolute non insit naturale huiusmodi desiderium, est tamen na-

turale homini ordinato a divina providentia in illam patrium, etc.

Et hac duae responsiones sunt generales ad omnem huiusmodi materiam. Specialiter lumen ad hanc huius articuli materiam descendendo, dici potest quod intellectus humanus sciens *an est* de Deo et communia, desiderat naturaliter scire de Deo *quid est*, inquantum sub numero causarum comprehenditur: et non absolute, nisi per quandam consequentiam. Et hoc est verum: quia inditum esi naturaliter ut, Viso effectui, desideremus nosse quid est causa, quidquid sit illa.

II. Advене hinc, novitie, duo. Primo, quod idem est cognoscere *quod quid est* Dei, et videre Deum per essentiam; hoc enim manifeste in probatione ultimi huius articuli habes.

Secundo, quod perfecta beatitudo constituitur ex quidditativa cognitione Dei. Ita quod differentia constitutiva cognitionis in hoc quod sit cognitio quidditativa Dei, est constitutiva in hoc quod est Dei visio: et est constitutiva beatitudinis ultimae, in hoc quod sit perfecta. Et consequenter, sicut datur latitudo in visione Dei, ita in bcalitudine perfecta.

• Eaarraī. XC, Cl. Xf Triu t, αφ. w

• Or– «. t s. Th. Uct

– s. Th. 1« ?

• Qa. IK, ■

QUAESTIO QUARTA

DE HIS QUAE AD BEATITUDINEM EXIGUNTUR

IN OCIO ARTICULO» DIVISA

• Cf. qu. ui, In-
tfoj.

Deinde considerandum est de his quae exiguntur ad beatitudinem *. Et circa hoc quaeruntur octo.
Primo: utrum delectatio requiratur ad beatitudinem.
Secundo: quid sit principaliter in beatitudine, utrum delectatio vel visio.

Tertio: utrum requiratur comprehensio.
Quarto: utrum requiratur rectitudo voluntatis.
Quinto: utrum ad beatitudinem hominis requiratur corpus.
Sexto: utrum perfectio corporis.
Septimo: utrum aliqua exteriora bona.
Octavo: utrum requiratur societas amicorum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DELECTATIO REQUIRATUR AD BEATITUDINEM

Supra, qu. in, 4; II Sent. di. L ixsvui, an. a; IV, dial. xux. qu. i, art. I, qu* 2; qu. in, art. 4. qu* 3; Gttempend. Théo!., cap. cm, cw; X Ethic. I cet. n.

Secundum primum sic proceditur. Videtur quod delectatio non requiratur ad beatitudinem. Dicit enim Augustinus, in I de Irin. *, quod risio est iota mercedis. Sed id quod est praemium vel merces virtutis, est beatitudo, ut patet per Philosophum in I Ethic. * Ergo nihil aliud requiritur ad beatitudinem nisi sola visio.
2. Praeterea, beatitudo est per se sufficientisshnum bonum, ut Philosophus dicit I Ethic. * Quod autem eget aliquo alio, non est per se sufficiens. Cum igitur essentia beatitudinis in visione Dei consistat, ut ostensum est videtur quod ad beatitudinem non requiratur delectatio.
3. Praeterea, operationem felicitatis seu beatitudinis oportet esse non impeditam, ut dicitur in VII Ethic. * Sed delectatio impedit actionem intellectus: corrumpit enim aestimationem prudentiae ul dicitur in VI Ethic. * Ergo delectatio non requiritur ad beatitudinem.
Sed contra est quod Augustinus dicit, X Confess. ♦ quod beatitudo est gaudium de veritate.
Respondeo dicendum quod quadrupliciter aliquid requiritur ad aliud. Uno modo, sicut praeparandum vel praeparatorium ad ipsum: sicut disciplina requiritur ad scientiam *. Alio modo, sicut perficiens aliquid: sicut anima requiritur ad vitam corporis. Tertio modo, sicut coadiuvans extrinsecum: sicut amici requiruntur ad aliquid

agendum. Quarto modo, sicut aliquid concomitans: ut si dicamus quod calor requiritur ad ignem. Et hoc modo delectatio requiritur ad beatitudinem. Delectatio enim causatur ex hoc quod appetitus requiescit in bono adepto. Unde, cum beatitudo nihil aliud sit quam adeptio summi boni, non potest esse beatitudo sine delectatione concomitante.
Ad primum ergo dicendum quod ex hoc ipso quod merces alicui redditur, voluntas merentis requiescit in quod est delectari. Inde in ipsa ratione mercedis redditae delectatio includitur.
Ad secundum dicendum quod ex ipsa visione Dei causatur delectatio. Unde ille qui Deum videt, delectatione indigere non potest.
Ad tertium dicendum quod delectatio concomitans operationem intellectus, non impedit ipsam, sed magis eam confortat, ul dicitur in X Ethic. ♦ ea enim quae delectabiliter facimus, attentius et perseverantius operamur. Delectatio autem extranea impedit operationem: quandoque quidem ex intentionis distractione; quia, sicut dictum est, ad ea in quibus delectamur, magis intenti sumus; et dum uni vehementer intendimus, necesse est quod ab alio intentio retrahatur. Quandoque autem etiam ex contrarietate: sicut delectatio sensus contraria rationi, impedit aestimationem prudentiae magis quam aestimationem: speculativi intellectus.

a) exiguntur. — coexiguntur ABCEGHL.
b) per te. — perfecte Pd.
c) extrinsecum: sicut amici requiruntur. — extrinsecus sicut anima requiritur Pa; pro amici, animati K.
d) requiescit. — quiescit P.
e) in. — Om. P.
f) prudentiae map's quam aestimationem. — Om. Pa.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In hoc articulo primo quartae quaestionis, novitiorum dubium occurrit, quomodo lincru salvetur, dicens quod delectatio causatur ex hoc quod appetitus requiescit in bono adepto; cum, apud Auctorem, delectatio sit quies appetitus, ut hic etiam, in responsione ad primum, expresse dicitur.

Ad hoc dicitur quod, cum constat de cena conclusione, verba quae apparent quandoque dissona, pie interpretanda sunt. Et sic est sensus litterae huius, quod delectatio causatur ex hoc quod appetitus requiescit in bono adepto, idest. Delectatio, quae est ipsa actualis quies, causatur ex

hoc quod appetitus sc habet nJ bonum adeptum, ut quiescens ud id in quo est quies. Ex hoc namque quod appetitus pervenit ud talem statum quod bonum adeptum sit, sequitur quies, quae est delectatio. Littera autem cir-

cumloquitur ly ewe *in tali statu*, nomine *requiescentis*, ea ratione quin quies significat esse in termino. Et ex hoc quod appetitus est ut in termino sui motus, adepto bono, constat sequi delectationem.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IN BEATITUDINE SIT PRINCIPALIUS VISIO QUAM DELECTATIO

II *Sent*, dbu xxxriu, ert. a, ad 6; III *Cont. Gent.*, cap. lxxvi; X *Ethic.*, Ict. vi.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod delectatio sit principalius in beatitudine quam visio. *Delectatio* enim, ut dicitur in X *Ethic.* *, *est perfectio operationis* .”.

« Sed perfectio est potior perfectibilium Ergo ipse operatio est potior operatione intellectus, quae est visio.

2. Praeterea , illud propter quod aliquid est appetibile, est potius. Sed operationes appetuntur propter delectationem ipsarum: unde et natura operationibus s necessariis ad conservationem individui et speciei, delectationem apposit, ut huiusmodi operationes ab animalibus non negligantur. Ergo delectatio est polior in beatitudine quam operatio intellectus, quae est visio.

3. Praeterea, visio respondet fidei, delectatio autem, sive fruitio, caritati. Sed caritas est maior fide, ut dicit Apostolus I *ad Cor.* xm *. Ergo delectatio, sive fruitio, est potior visione.

Sed contra, causa est potior effectus. Sed visio est causa delectationis. Ergo visio est potior quam delectatio.

Respondeo dicendum quod istam quaestionem movet Philosophus in X *Ethic.* ', et eam insolutam dimittit. Sed si quis diligenter consideret, ex necessitate oportet quod operatio intellectus, quae est visio, sit polior delectatione. Delectatio enim consistit in quadam quietatione voluntatis. Quod autem voluntas in aliquo quietetur. non est nisi propter bonitatem eius in quo quietatur. Si ergo voluntas quietatur in aliqua operatione, ex bonitate operationis procedit quietatio voluntatis. Nec voluntas quaerit bonum propter quiesiationem :

sic enim ipse actus voluntatis esset finis, quod est contra praemissa ♦ Sed ideo quaerit quod quietetur in operatione, quia operatio est bonum eius. Unde manifestum est quod principalius bonum est operatio in qua quietatur voluntas, quam quietatio voluntatis in ipso.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Philosophus ibidem * dicit, *delectatio perficit operationem sicut decor iuventutem* > qui est ad y iuventutem consequens. Unde delectatio est quaedam perfectio concomitans visionem ; non sicut perfectio faciens visionem esse in sua specie perfectam \

Ad secundum dicendum quod apprehensio sensitiva non attingit ad communem rationem boni, sed ad aliquod bonum particulare quod est delectabile. Et ideo secundum appetitum sensitivum, qui est in animalibus, operationes quaeruntur propter delectationem. Sed intellectus apprehendit universalem rationem boni, ad cuius consecutionem sequitur delectatio. Unde principalius intendit bonum quam delectationem. Et inde est quod divinus intellectus, qui est institutor naturae, delectationes apposit proppter operationes. Non est autem aliquid aestimandum simpliciter secundum ordinem sensitivi appetitus, sed magis secundum ordinem appetitus intellectivi.

Ad tertium dicendum quod caritas non quaerit bonum dilectum propter delectationem: sed hoc est ' ei consequens, ut delectetur in bono adepto quod amat. Et sic delectatio non respondet ei ut finis, sed magis visio, per quam primo finis fit ei praesens.

a) operationis. – operis l't.
β) operationibus. – in up(rationibus PvC et a.
γ) ad. – Om. coJuu.

3) eae in sua specie perfectam – w j (ft jmj cJ. a) specie perfectam esse Px Pro in sua, sua F.
«) est. – ft codice*.

Commentaria Cardinalis Caietani

Th secundo articulo, circa responsionem ad secundum, Idubia occurrunt et de ratione reddita diifferentiae inter ordinem appetitus sensitivi et intellectivi, et de consonantia dictorum. Superius enim, in qu. n, ort. 6, ad i, dixit quod *delectatio propter se, et non propter aliud appetitur, si ly propter dicat causam finalem* : hic vero et alibi ex proposito, ut in III *Contra Gent.*, cap. xxvi, vult quod delectationes sunt propter operationes.

Non consonat quoque quod naturalis ordo appetibilium ab appetitu sensitivo, sit contrarius ordini statuto ab Institutore naturae. Nam absque errore res naturales diriguntur. Si ergo Institutor naturae delectationes sensibiles instituit propter operationes ut finem, ergo ab appetitu sensitivo naturaliter appetenda est, et consequenter appetitur, delectatio sensibilis propter operationem, et non converso.

Difficile quoque est videre quomodo ex hoc quod ap-

prehensio sensitiva non attingit ad communem rationem boni, sed particularis boni quod est delectabile, sequitur, et sicut effectus ex causa, quod appetitus sensitivus feratur in operationem propter delectationem. Et quia falsum videtur assumptum: quoniam cognitio sensitiva extendit se ad bonum non delectabile secundum sensum, ut patet cum hirundo colligit paleas et lutum pro nido, non quia delectet cum tactus aut visus paleae uut luti, sed propter utilitatem. – Et quia non solum causalitas. sed connexio medii cum conclusione non apparet.

II. Ad evidentiam harum quatuor dubitationum, sciendum est primo, quod delectatio et operatio, seu bonum coniunctum causans delectationem, de quo est delectatio, dupliciter possunt considerari: primo, secundum se absolute, secundo, in respectu ad invicem. Et hoc dupliciter vel scilicet ut unum appetibile formufucr; \cl ut multa appetibilia fonnaliter. Si absolute considerentur, utrumque

Qo. i, m.t,

+

?

• vm.

vi ’

QUAESTIO IV, ARTICULUS liI

eorum est propter »c appetibile, itu quod neutrum propter alterum ut finem. Et ratio est, quia utrmnque habet in se unde finiat simpliciter appetituum motum, absque ordine ad alterum ut finem : diviso enim bono trifariam in honestum, delectabile et utile. solum utile secundum ic est propter aliud ut finem. – Et hoc intendebat Auctor in qu. n superius, ubi dixit delectationem appeti non propter aliud ut thicm; cl Aristoteles in X *Ethic.**, deridens quaerentem *propter quid quis delectatur*.

Si autem sumuntur haec duo ut unum appetibile formaliter, sic non est quaestio an hoc propter illud, aut e converso: sed totum appetitur sub ratione illius quod formalc α|< |;t |loCf u(patebit », accidit in appetitu sensitivo.

Si vero comparentur ad invicem, aut ex parte appetibilis: et tunc delectatio est propter operationem. Quia maius bonum est honestum quam delectabile; et, ut diifusc probatur in praedicto loco *Contra Gent.*, et hic aliqualiter tangitur, natura apposuit delectationes propter operationes ut finem. Et hoc intendit hic Auctor, et in praedicto libro. – Aut ex parte appetentis. Et sic, m appetitus CII inordinatus, non est sollicitandum de ordine. Si autem est ordinatus, tunc videtur secundum litteram, quod appetitus sensitivus tendit in operationes propter delectationes, intellectivus nutem e converso appetit delectationes propter operationes. Sed quid de hoc sentiendum sit, in hac disputatione dicitur. – Et ex his patet solutio primi dubii.

111. Scito secundo, quod de appetitu sensitivo duplex est dicendi modus. Potest enim dici quod appetitus sensitivus appetit bonum sensibile ut unum appetibile, et delectationem consequentem ut aliud appetibile. Et potest dici quod appetitus sensitivus appetit quidem utrumque horum, sed sub ratione unius appetibilis, scilicet boni delectabilis. – Et si haec secunda via sustinetur, facile est solvere secundum dubium ♦, dicendo quod appetitus sensitivus non appetit operationes propter delectationes, ut unum appetibile propter aliud finaliter: sed operationes propter delectationes formnliter, ita quod delectatio est ratio formalis quod operatio sit finis appetitus sensitivi; sicut accidit cum aliquis, secundum appetitum intellectivum, recte desiderat aliquid solum ut delectabile, quaerens delectationem ut medicinam. Et secundum hoc, oppetitus sensitivus non tendit in appetibilia ordine contrario naturali ordini. Quoniam etsi naturalis ordo diligat delectationes propter operationes finnliter, non prohibet tamen quin operationes appeti possint sub ratione delectabilis, ut unum appetibile, ab eo qui nullum natum est appetere finem nisi bonum delectabile.

Si vero sustineatur prima via. tunc nulla apparet via evadendi, nisi dicendo quod, licet secundum se haec sint sic ordinata, tamen in ordine ad appetitum sensitivum praepostere se habent: sicut, licet substantia sit secundum se prius cognita occidente, tamen in ordine od cognitionem nostram praepostere se habent. Sed tunc oportet redere causam huius praeposteri ordinis in appetitu sensitivo,

sicut patet causa in exemplo dato de cognitione nostra. Et non apparet causa, nisi dicatur quod delectabile est magis conveniens appetitui sensitivo, quam coniunctutn bonum de quo est delectatio. Sed hoc nihil est: hoc enim est quod quaeritur, quare delectabile tenet prunum locum respectu appetitus sensitivi, et secundum naturae ordinem non debetur ei primus locus.

IV. Et qunmvis littera bone primam viam sonet, dum alium ordinem inter operationem et delectationem dicit respectu appetitus sensitivi et simpliciter; mihi tamen videtur quod secunda via sola sit intenta in littera. Et moveor ad hoc ex assignatu ratione in littera, quia scilicet sensitiva cognitio non se extendit ad communem boni rationem, sed delectabilis tantum. Ita quod, licet sensitiva par... appetat appetitu naturali operationem ut unum appetibile, et delectationem ut aliud appetibile, quia ambo sunt secundum se bona illi convenientia; et nihilominus etiam appetat delectationem propter operationem, sicut grave quietem deorsum propter esse deorsum: appetitu tamen animali, qui est actus elicitus, et non fertur nisi in apprehensum sensitive ut sic, non appetit operationes et delectationes ut duo appetibilia, sed ut unum formatter, scilicet operationes ut delectabiles; quia sensitiva cognitio, etsi extendat se ad operationes, ut patet in III *de Anima* *, non s^ ^ - ». tamen extendit se ad eas tub ratione boni, nisi delectabilis. Et sic appetere operationes propter delectationes formaliter, vocatur in littera appetitus operationum propter delectatione-» finaltter, non quia operatio ordinetur in delectationem, sed quia non appetitur nisi sub ratione illius. Quod est appeti propter illam finaliter et negative, quia non propter alium finem; et positive, unquam materia finis, non tanquam ordinato materialiter ad finem. – Et ex his patet solutio secundi dubii .

V. Scito tertio quod, cum bonum dividatur in bonum per se et propter aliud; et propter se distinguatur in delectabile et honestum: cognoscere bonum secundum communem rationem boni, est apprehendere bonum secundum omnes sui differentias. Sensitiva autem cognitio, ut sic, quia non propter se sed propter salutem data est, ut patet in *de Sensu et Sensato* », solum ad bonum propter aliud, idest utile, et propter se ut delectabile, se extendit. Non enim appetunt animalia, animali appetitu, vadere propter hoc bonum quod est visio, aut odorare propter bonum quod est odorare: sed inquantum utilia aut delectabilia sunt. In cuius signum, non pugnant animalia nisi propter delectabilia, irascibili testimonium reddente de fine concupiscibilis.

Et ex his patet solutio ultimorum dubiorum . lam enim patet et quod sensus cognitio non se extendit nisi ad delectabile ut finem: ad utile enim tendit propter delectabile.– Et quomodo ex hoc ipso manifeste sequitur quod operationes appetit ut delectabiles. Et propter quid hoc est: quia scilicet sensitivae cognitionis gradus primus existens delectabile non transcendit bonum, ut finem cognitum, quod est obiectum appetitus animalis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM AD BEATITUDINEM REQUIRATUR COMPREHENSIO

Part. 1, qu. xu, art. 7. ad i; I *Sent.*, dht. t, qu. 1, art. 1; IV, dwt. xux, qu. nr, art. 5, qu* 1.

d tertium sic proceimtur. Videtur quod ad beatitudinem non requiratur comprehensio. Dicit enim Augustinus, *ad Paulinam de Videndo Deum ♦ Attingere mente Deum magna est beatitudo. comprehendere autem est impossibile*. Ergo sine comprehensione est beatitudo.

2. Praeterea, beatitudo est perfectio hominis secundum intellectivam partem, in qua non sunt aliae potentiae quam intellectus et voluntas, ut

in Primo ' dictum est. Sed intellectus sufficienter perficitur per visionem Dei, voluntas autem per delectationem in ipso. Ergo non requiritur comprehensio tanquam aliquod tertium.

3. Praeterea, beatitudo in operatione consistit. Operationes autem determinantur secundum objecta- Obiecta autem generalia sunt duo, verum et bonum : verum correspondu visioni, et bonum correspondit delectationi a. Ergo non requiritur comprehensio quasi aliquod tertium.

a) delectationi. – dilectioni Pa.

Sed contra est quod Apostolus dicit. I *ad Cor.* ix *Sic currite ut comprehendatis.* Sed spiri-
tualis cursus terminatur ad beatitudinem : unde
ipse dicit, II *ad Tim.* ult. *: *Bonum certamen
certavi, cursum consummari, fidem serrari; in
reliquo reposita est mihi corona insidiae.* Ergo
comprehensio requiritur ad beatitudinem.

Respondeo dicendum quod, cum beatitudo con-
sistat in consecutione ultimi finis, ea quae requi-
runtur ad beatitudinem sunt considerata ex ipso
ordine hominis ad finem. Ad finem autem in-
telligibilem ordinatur homo partim quidem per
intellectum, partim autem per voluntatem. Per
intellectum quidem, inquantum in intellectu prae-
existit aliqua cognitio tinis imperfecta. Per volun-
tatem autem primo quidem per amorem, qui
est primus motus voluntatis in aliquid: secundo
autem, per realem habitudinem amantis ad ama-
tum, quae quidem potest esse triplex. Quando-
que enim amatum est praesens amanti : ct tunc
iam non quaeritur. Quandoque autem non est
praesens, sed impossibile est ipsum adipisci: et
tunc etiam non quaeritur. Quandoque autem pos-
sibile est ipsum adipisci, sed est elevatum supra
facultatem adipiscentis, ita ut statim haberi non
possit : et haec est habitudo sperantis ad spera-
tum, quae sola habitudo facit tinis inquisitionem.
Et istis tribus T respondent aliqua in ipsa beati-
tudine. Nam perfecta cognitio finis respondet im-
perfectae; praesentia vero ipsius finis respondet

habitudini spei; sed delectatio in fine iam prae-
senti 8 consequitur dilectionem, ut supra l dictum
est. Et ideo necesse est ad beatitudinem ista tria
concurrere: scilicet visionem, quae est cognitio
perfecta intelligibilis finis; comprehensionem, quae
importat praesentiam finis; delectationem, vel
fruitionem, quae importat quictionem rei aman-
tis in amato.

Ad primum ergo dicendum quod comprehensio
dicitur dupliciter. Uno modo, inclusio comprehensi
in comprehendente: et sic omne quod compre-
henditur a finito, est finitum. Unde hoc modo
Deus non potest comprehendi ab aliquo intelle-
ctu creato *. Alio modo comprehensio nihil aliud
nominat quam tentionem alicuius rei iam prac-
sentialiter habitae ‘: sicut aliquis consequens ali-
quem, dicitur eum comprehendere quando tenet
cum. Et hoc modo comprehensio requiritur ad
beatitudinem.

Ad secundum dicendum quod, sicut ad volunta-
tem perlinet spes ct amor, quia eiusdem est amare
aliquid ct tendere in illud non habitum; ita etiam
ad voluntatem pertinet et comprehensio et dele-
ctatio, quia eiusdem est habere aliquid et quie-
scere in illo.

Ad tertium dicendum quod comprehensio non
est aliqua operatio praeter visionem: sed est quae-
dam habitudo ad finem iam habitum. Unde etiam
ipsa visio, vel res visa secundum quod c praesen-
tialiter adest, est obieclum comprehensionis.

p) autem. — dupliciter addunt EaC.
y) tribut. — intellectui aliquid cognoscenti. voluntati amanti, habi-
tudini amanti/ ad amarum addit K. — Pro respondent aliqua, respondet
aliqua ACDGHpD, respondet aliqua habitudo E, respondet aliquid F.

in fine iam praesenti. — in fine iam G, in praesentia Po.
t) iam praesentialiter habitae. — habitae H, quae iam praesentia-
liter habetur l\l. — Pro primo cum, enim ACglipB.
{) secundum quod. — quae Pa.

* Cf. aun.
* Cf. txuca. in.

Commentaria Cardinalis Caietani

In hoc articulo tertio, adverte, novitic, primo, in corpore
articuli, quod per *realem habitudinem amantis ad ama-*
tum non intelligitur habitudo realis, ut distinguitur contra
habitudinem rationis: quoniam, cum sii ad impossibile ha-
beri quandoque, ut in littera dicitur, ct ad futurum, non
potest esse realis relatio. Sed sumitur realis, ut distinguitur
contra *affectionalem* : est namque amatum in amante per
amorem ipsum secundum affectum, et desideratur ut sit
iunctum eidem secundum rem. Unde habitudo de qua est
sermo, dicitur realis denominata a termino: ita quod habi-

tudo realis nihil aliud sonat, in proposito, quam habitudi-
nem ad coniunctionem secundum rem.
Secundo, quod ex responsione ad ultimum non habes
quod comprehensio spectat ad intellectum: sed quod nullam
operationem addit supra visionem, sed solam relationem
resultantem in voluntate ex visione quae est in intellectu.
Visio enim, ponens Deum in esse praesentiali, facit per hoc
alterum extremum huius relationis: est enim visio velut
unio rei tenendae cum eo quod tenebit.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AD BEATITUDINEM REQUIRATUR RECTITUDO VOLUNTATIS

Infri, qu, v, art. 7; IV Cont. Gent., cap. xai; Compend. Thcd.. cap. ci.xv).

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
rectitudo voluntatis non requiratur ad
beatitudinem. Beatitudo enim essentia-
liter 3 consistit in operatione intellectus.
ut dictum est :. Sed ad perfectam intellectus ope-
rationem non requiritur rectitudo voluntatis, per
quam homines mundi dicuntur: dicit enim Au-

gustinus, in libro *Retract.* *: *Non approbo quod
in oratione dixi, Deus qui non nisi mundos rerum
scire voluisti. Responderi enim potest multos etiam
non mundos multa scire vera.* Ergo rectitudo vo-
luntatis non requiritur ad beatitudinem.

2. Praeterea, prius non dependet a posteriori.
Sed operatio intellectus est prior quam operatio

a) essentialiter. — Om. Pa.

voluntatis. Ergo beatitudo, quae est perfecta operatio intellectus, non dependet a rectitudine voluntatis.

3. Praeterea, quod ordinatur ad aliquid tanquam ad finem, non est necessarium adepto iam fine: sicut navis postquam pervenitur ad portum. Sed rectitudo voluntatis, quae est per virtutem, ordinatur ad beatitudinem tanquam ad finem. Ergo, adepta beatitudine, non est necessaria rectitudo voluntatis.

Sed contra est quod dicitur Matth. v. -: *Beati munda corde, quoniam ipsi Deum ridebunt.* Et *Hebr. xii. Pacem sequimini cum omnibus, et sanctimoniam, sine qua nemo ridebit Deum.*

Respondeo dicendum quod rectitudo voluntatis requiritur ad beatitudinem et antecedenter et concomitanter. Antecedenter quidem, quia rectitudo voluntatis est per debitum ordinem ad finem ultimum. Finis autem comparatur ad id quod ordinatur ad finem, sicut forma ad materiam. Unde sicut materia non potest consequi formam, nisi sit debito modo disposita ad ipsam, ita nihil consequitur finem, nisi sit debito modo ordinatum ad ipsum. Et ideo nullus potest ad beatitudinem pervenire, nisi habeat rectitudinem voluntatis.

Concomitanter autem, quia, sicut dictum est*,

beatitudo ultima consistit in visione divinae essentiae. quae est ipsa essentia bonitatis. Et ita voluntas videntis Dei essentiam, ex necessitate amat quidquid amat, sub ordine ad Deum; sicut voluntas non videntis Dei essentiam, ex necessitate amat quidquid amat, sub communi ratione boni quam novit. Et hoc ipsum est quod facit voluntatem rectam. Unde manifestum est quod beatitudo non potest esse sine recta voluntate.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de cognitione veri quod non est ipsa essentia bonitatis.

Ad secundum dicendum quod omnis actus voluntatis praeceditur ab aliquo actu intellectus: aliquis tamen actus voluntatis est prior quam aliquis actus intellectus. Voluntas enim tendit in finalem actum intellectus, qui est beatitudo. Et ideo recta inclinatio voluntatis praeexigitur ad beatitudinem, sicut rectus motus sagittae ad percussio-

nem signi. Ad tertium dicendum quod non omne quod ordinatur ad finem, cessat adveniente fine: sed id tantum quod se habet in ratione imperfectionis, ut motus. Unde instrumenta motus non sunt necessaria postquam pervenitur ad finem: sed debitus ordo ad finem est necessarius.

*,1) voluntatem rectam. - voluntatu rectitudinem AD.
γ) praeceditur. - procedit PG.i. rpxtium vacuum I.

1 tantum quod. - qnod tantum ABCDGH1KÎ.. - Pro ut motus, et
mnlui codtccK

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto, pro quanto probatur in corpore quod ad beatitudinem concomitanter necesse exigitur rectitudo voluntatis, quia videtur ipsa essentia bonitatis, etc., advertet tria: primo, rationem ipsam; secundo, eius efficaciam; tertio, aliorum defectum.

Quoad primum, ratio consistit in hoc. Ipsa essentia bonitatis ita se habet ad videntem Deum, sicut ratio boni ad creaturam rationalem, sed creatura rationalis non potest divertere a ratione boni: ergo videns Deum non potest divertere ab essentia bonitatis. Sed hoc est habere voluntatem rectam. Ergo. - Prima propositio fundatur super hoc, quod ipsa bonitatis essentia in se quidem continet omnem boni rationem longe excellentius quam ratio boni. Ex quo ponitur clare actualiterque visa etc., oportet ut non minoris sit efficaciae in continendo ac circumdando omnem voluntatis motum, quam ratio boni. - Secunda vero patet inductive. Quia, cum actus voluntatis sit velle vult nolle, et nolle aliquid includat velle sui oppositi; et velle non possit esse nisi respectu boni in re vel in apparentia, ut experimur in nobis; consequens est quod voluntas non possit aliquo pacto resilire a boni ratione.

II. Quoad efficaciam nutem rationis, scito quod sat est huic rationi ad propositum, quod voluntas necessitatur ab essentia bonitatis visa, quoad communem specificationem netus, quae tamen constituit rectitudinem in actibus voluntatis. Intendit namque littera quod, sicut voluntas omnis a boni ratione necessitatur quoad specificationem communem actus, quia omnis voluntas tendit in bonum in re vel in apparentia, si aliquid vult; ita voluntas videntis Deum, si quid vult, oportet quod velit ratione essentiae bonitatis visae, quoniam est ei ratio omnia volendi et nolendi. Et

sicut voluntas omnis libere potest velle quodeumque obiectum in specie, sub boni tamen in communi ratione; ita voluntas videntis Deum, sub ratione tamen bonitatis divinae. In hoc autem est differentia, quod communis ratio boni, ex hoc quod est ratio voluntatis, non rectificat com: quoniam potest voluntas sub illa etiam apparens bonum appetere. Ipsa vero bonitatis essentia, ex hoc ipso quod est ratio voluntatis, est rectificatio eius: recte enim velle nihil aliud est quam secundum Deum velle. Et sic patet vis rationis.

III. Ex qua tertio habetur, et sufficienter, quod beatus non potest peccare, non solum in sensu composito et propter causam extrinsecam, idest Deum perpetuo rectificatum voluntatem beati: sed propter intrinsecam causam, ipsam scilicet voluntatis naturam, approximato sibi sic, idest per actualem visionem, tali obiecto, scilicet bonitate per essentiam. Unde videnda est hic Scoti phantasia, in Quarto, dist. xi. xx. quaest. vi. tenentis quod ab extrinseco tantum beatus est impeccabilis. Nec tamen respondet huic rationi, nec arguit: sed remittit se ad I. *Sent.* .i. cuius argumenta in I libro, qu. lxxxi. art. 3. ♦, soluta sunt. Et si ex verbis eius responderetur huic rationi quod, quantumcumque videatur bonitas Dei, adhuc voluntas remanet libera: iam patet quod concessio huius consequentis nihil obstat proposito. Quoniam, ut iam dictum est, sat est impeccabilius quod voluntas, si vult, velit autem quidquid vult, oporteat quod velit ratione bonitatis divinae: sicut modo si vult, oportet quod velit ratione boni. Huiusmodi enim necessitates nihil obstant libertati, quamvis prima auferat libertatem peccandi; quae tamen non est libertas, nec libertatis pars, sed libertas peccandi.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM AD BEATITUDINEM HOMINIS REQUIRATUR CORPUS

IV Gant. Gent-, cap. i.wx, χα; /k /w>/, qu. v, jit. t>; (junpend. Thcol., cap. cu.

quintum sic proceditur. Videtur quod ad beatitudinem requiratur corpus. Perfectio enim virtutis et gratiae praesupponit perfectionem naturae. Sed beatitudo est perfectio virtutis et gratiae. Anima autem sine corpore non habet perfectionem naturae: cum sil pars naturaliter humanae naturae, omnis autem pars est imperfecta a suo loto separata. Ergo anima sine corpore non potest esse beata.

2. Praeterea, beatitudo est operatio quaedam perfecta, ut supra* dictum est. Sed operatio perfecta sequitur esse perfectum: quia nihil operatur nisi secundum quod est ens in actu. Cum ergo anima non habeat esse perfectum quando est a corpore separata, sicut nec aliqua pars quando separata est * a toto ; videtur quod anima sine corpore non possit esse beata.

3. Praeterea, beatitudo est perfectio hominis. Sed anima sine corpore non esi homo. Ergo beatitudo non potest esse in anima sine corpore.

4. Praeterea, secundum Philosophum, in VII Ethic, ♦ *felicitatis operatio*, in qua consistit beatitudo, est *non impedita*, Sed operatio animae separatae est impedita: quia, ut dicit Augustinus XII *super Gen. ad Hit.* *, *inest ei naturalis quidam appetitus corpus administrandi, quo appetitu retardatur quodammodo ne tota intentione pergat in illud summum caelum*, idest in visionem essentiae divinae. Ergo anima sine corpore non potest esse beata.

5. Praeterea. beatitudo est sufficiens bonum, et quietat desiderium. Sed hoc non convenit animae separatae: quia adhuc appetit corporis unionem, ut Augustinus dicit *. Ergo anima separata a corpore non est beata.

6. Praeterea, homo in beatitudine est angelis aequalis. Sed anima sine corpore non aequatur angelis, ut Augustinus dicit * Ergo non est beata.

Sed contra est quod dicitur *Apoc. xtv* : *Beati mortui qui in Domino moriuntur.*

Respondeo dicendum quod duplex est beatitudo: una imperfecta, quae habetur in hac vita; et alia perfecta, quae in Dei visione consistit. Manifestum est autem quod ad beatitudinem huius vitae, de necessitate requiritur corpus. Est enim beatitudo huius vitae operatio intellectus, vel speculativi vel pratici. Operatio autem intellectus in hac vita non potest esse sine phantasmate, quod non est nisi in organo corporeo, ut in Primo * habitum est. Et sic beatitudo quae in hac vita haberi potest, dependet quodammodo ex corpore.

Sed circa beatitudinem perfectam, quae in Dei visione consistit, aliqui posuerunt quod non potest animae advenire sine corpore existent!; dicentes quod animae Sanctorum a corporibus separatae, ad illam beatitudinem non perveniunt usque ad diem ludicii, quando corpora resument.- Quod quidum apparet esse falsum et auctoritate, et ratione. Auctoritate quidem, quia Apostolus dicit, II. *ad Cor.* v *: *Quandiu sumus in corpore, peregrinamur a Domino*; et quae sil ratio peregrinationis ostendit, subdens *: *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem*. Ex quo apparet quod quandiu aliquis ambulat per fidem et non per speciem, carens visione divinae essentiae, nondum est Deo praesens. Animae autem Sanctorum a corporibus separatae, sunt Deo praesentes: unde subditur *: *Audemus autem, et bonam voluntatem habemus peregrinari a corpore, et praesentes esse ad Dominum*. Unde manifestum est quod animae Sanctorum separatae a corporibus, ambulant per speciem, Dei essentiam videntes, in quo est vera beatitudo.

Hoc etiam per rationem apparet. Nam intellectus ad suam operationem non indiget corpore nisi propter phantasmata, in quibus veritatem intelligibilem contuetur, ut in Primo ♦ dictum est. Manifestum est autem quod divina essentia per phantasmata videri non potest, ut in Primo * ostensum est. Unde, cum in visione divinae essentiae perfecta hominis beatitudo consistat, non dependet beatitudo perfecta hominis a corpore. Unde sine corpore potest anima esse beata.

Sed sciendum quod ad perfectionem alicuius rei dupliciter aliquid pertinet. Uno modo, ad constituendam essentiam rei: sicut anima requiritur ad perfectionem hominis. Alio modo requiritur ad perfectionem rei quod pertinet ad bene esse eius: sicut pulchritudo corporis, et velocitas ingenii pertinet ad perfectionem hominis. Quamvis ergo corpus primo modo ad perfectionem beatitudinis humanae non pertineat, pertinet tamen secundo modo. Cum enim operatio dependeat ex natura rei, quanto anima perfectior erit in sua natura, tanto perfectius habebit suam propriam operationem, in qua felicitas consistit. Unde Augustinus, in XII *super Gen. ad litt.* *, cum quaesivisset. *Utrum spiritibus defunctorum sine corporibus possit summa illa beatitudo praeberi*: respondet quod *non sic possunt videre incommutabilem substantiam, ut sancti angeli vident; sive alia latcntiore causa, sive ideo quia est i/h eis naturalis quidam appetitus corpus administrandi.*

aliqu.t pari quando teparata crt. - pan tepjrjta Pa. - Pro toto, tuo tato EFG.
no» imptdtla. - in non impedita ACEGLpDDII. aliquo hâh impedito I, tn non impedita ©F.

γ) tuam. - tui codkcx.
dependeat, - tanta dependeat I. Mox tanin oinittunl ADCDF U.IIIKI.

H

|

\$

jK|

O|

T

jSI

j|

I

1|

3

<*

• Cap. XXX*

• Loc.cit.

• lb»d.

• Vm.

• Qa.LXX*>v.*rt.
«., 7-

• p. 174

• D. 97>

ζ
• Qa. LIX
x.

η

Al) PRIMUM ERGO DICENDUM quod beatus anima est perfectio animae ex parte intellectus, secundum quern anima transcendit corporis organa: non autem secundum quod est forma naturalis corporis. Et ideo illa naturae perfectio manet secundum quam ei beatus anima debetur, licet non maneat illa naturae perfectio secundum quam est corporis forma.

Ad secundum dicendum quod anima aliter se habet ad esse quam aliae partes. Nam esse totius non est alicuius suarum partium: unde vel pars omnino desinit esse, destructo toto, sicut partes animalis destructo animali; vel, si remanent, habent aliud esse in actu, sicut pars lineae habet aliud esse quam tota linea. Sed animae humanae remanet esse compositi post corporis destructionem: et hoc ideo, quia idem est esse formae et materiae, et hoc est esse compositi. Anima autem subsistit in suo esse, ut in Primo ostensum est. Unde relinquitur quod post separationem a corpore perfectum esse habeat, unde et perfectam operationem habere potest; licet non habeat perfectam naturam speciei.

An tertium dicendum quod beatus anima est hominis secundum intellectum: et ideo, remanente intellectu, potest esse ei beatus anima. Sicut dentes Aethiopis possunt esse albi, etiam post evulsionem, secundum quos Aethiops dicitur albus.

Ad quartum dicendum quod dupliciter aliquid impeditur ab alio. Uno modo, per modum contrarietatis, sicut frigus impedit actionem caloris: et tale impedimentum operationis repugnat felicitati.

Alio modo, per modum cuiusdam defectus, quia scilicet res impedita non habet quidquid ad omnimodam sui perfectionem requiritur: et tale impedimentum operationis non repugnat felicitati, sed omnimodae perfectioni ipsius, Et sic separatio a corpore dicitur animam retardare, ne lota intentione tendat in visionem divinae essentiae. Appetit enim anima sic frui Deo, quod etiam ipsa fruitio derivetur ad corpus per redundantiam, sicut est possibile. Et ideo quandiu ipsa fruitur Deo sine corpore, appetitus eius sic quiescit in eo quod habet, quod tamen adhuc ad participationem eius vellet suum corpus pertingere.

Ad quintum dicendum quod desiderium animae separatae totaliter quiescit ex parte appetibilis: quia scilicet habet id quod suo appetitui sufficit. Sed non totaliter requiescit ex parte appetentis: quia illud bonum non possidet secundum omnem modum quo possidere vellet. Et ideo, corpore resumpto, beatus anima crescit non intensive, sed extensive.

Ad sextum dicendum quod id quod ibidem dicitur, quod *spiritus defunctorum non sic vident Deum sicut angeli*, non est intelligendum secundum inaequalitatem quantitatis: quia etiam modo aliquae animae Beatorum sunt assumptae ad superiores ordines angelorum, clarius videntes Deum quam inferiores angeli. Sed intelligitur secundum inaequalitatem proportionis: quia angeli, etiam infimi, habent omnem perfectionem beatitudinis quam sunt habituri, non autem animae separatae Sanctorum.

1) naturae. — naturalis P.i.
2) et hoc. — et hoc idem Pa.
3) speciei. — Omittunt Pa.
4) tut. — civi Pa.

1) teperatfo — animae *JJun! Pa.
2) -jucid habet, — Om. P»F et a.
3) scilicet — Omittunt PEFa. — kabet id .tffCK'nl'a quia
4) omnit G.

Commentaria Cardinalis Caietaru

In articulo quinto, in responsione ad quintum, occurrit dubium ad hominem, et simpliciter. Ad hominem quidem, quia s. Thomas in IV Sent., dist. xi. ix, qu. 1, art. 4, qua 1, expresse beatitudinem animae nugerit etiam intensive, resumpto corpore, sustinet: cuius oppositum hic docet.

Simpliciter autem, quia ratio non illud ducit, scilicet: Anima, resumpto corpore, erit perfectior in se secundum naturam. Ergo operatio eius erit perfectior. Ergo et beatus anima erit in se perfectior. Ergo non solum extensive. — Et augetur ex hac ratione dubium, quia in corpore huius articuli assumitur haec ratio, et concluditur operatio in qua consistit beatus anima, perfectior.

IL Ad hoc simul dicendum est simpliciter, et secundum hominem. Sciendum est igitur, ex praesenti articulo, quod tripliciter intelligi potest animam separatam impediri ex appetitu corporis a perfecta beatus animitudine. Primo, per modum contrarietatis: ira quod, sicut videns corporaliter impeditur propter dolorem pedis, ita anima separata propter affectum corporis distrahatur aliquantulum a perfecta visione Dei. — Et hoc in littera reprobat.

Secundo, per modum defectus intensionis. Item quod ex hoc quod anima separata deficit in perfectione suae naturae, deficiat etiam in attentione suae operationis, defectu in essendo causante defectum in operando. Et quoniam, ceteris paribus, operatio attentior est magis intensa, et minus habens intentionis est remissior, ut patet in visu et auditu; ex hoc sequitur quod anima beata, resumpto corpore, est beatorum intensiva, non ex parte obiecti aut luminis gloriae, sed ex parte attentioris visionis consequente per-

fectionem animae in essendo. — Et hanc viam nunquam probabilem sustineri posse dixit Auctor in IV Sent.: unde ibi, inchoans huiusmodi intentionem, dicit: *Potes etiam dici quod etiam beatitudine intensive* esse. Verum hanc opinionem in hoc loco ut falsam negavit, ipsaque negatione ex sua officina illam haberi minime voluit. Et merito, ut patebit.

Tertio, per modum defectus extensivi: ita quod ex hoc quod anima separata deficit in perfectione extensiva suae naturae, dum non se extendit ad corpus et integritatem humanae naturae, ad quae nata est se extendere, et pertinet hoc ad perfectionem eius, quoniam haec ipsius natura requirit; deliciat quoque in perfectione extensiva suae operationis qua beatur. Pertinet enim ad perfectionem operationis beantis animam, quod ex ipsa redundet beatus anima in corpus; ut Augustinus dicit in epistola ad Datascorum, *Tam potenti natura Deus fecit animam* etc., ut habes in articulo sequenti. — Et haec est doctrina tradita in hoc articulo. Et rationabiliter: quoniam defectus perfectionis in anima separata non est defectus perfectionis intensivae. quoniam haec anima non suscipit magis et minus secundum substantiam; sed est defectus perfectionis extensivae. Consensaneum autem est ut defectus animae defectum operationis, et extensivus extensivum causer, et non intensivum.

111. Ad rationem ergo in oppositum dicitur quod est ibi sophisma Consequentis, a magis perfecta operatione ad magis intensam descendendo. *Perfectum* enim communius est quam *intensum*: quoniam, ut patet in Metaphys. 1, est id cui nihil deest de requisitis ad ipsum; et consequen-

*

'

»

*

* D.'»*

T

{u.ttXBT.m.

Ju. tit, Mt L

* Ci. D110. 1.

* s. n. 1xi
irn» - bM. Ut». IV. cap.

ter penes acccisum cuiuscumque requisiti, operatio seu res perfectior est. Intensior autem, non nisi penes augmentum intrinsecum, etc. Et per haec omnia clara remanent.

IV. In reliquis autem huius quaestionis tribus articulis, nihil scribendum occurrit, nisi quod in ultimo articulo, nd

primum, *gloria essentialis beatitudinis* non est intelligenda intrinsece, tanquam de essentia beatitudinis; sed tanquam causa essentialis illius. Quoniam ex hoc quod Deus com* mandat hunc tnli dignum gradu, beatus fit et est: scientia namque Dei, curn laude, causa est pcrfectiva rerum.

• Ver». 54.

• ProM ».

• De 2j>. Artit
lib. 11, C4p. in

• Ver». 11, – C
Luc. cap.»1, ten

• Ver». 35.

3
• Ven». 38.
?

• Cf. loca c.t.ar
pracedJ.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM AD BEATITUDINEM REQUIRATUR ALIQUA PERFECTIO CORPORIS

Part. III. qu. xv, art. io; IV Sent., dbt. xj.ix, qu. iv, art. 5, qu* 3.

SEXTCM SIC proceditur. Videtur quod perfectio corporis non requiratur ad beatitudinem hominis perfectam. Perfectio enim corporis est quoddam corporale bonum. Sed supra * ostensum est quod beatitudo non consistit in corporalibus bonis. Ergo ad beatitudinem hominis non requiritur aliqua perfecta dispositio corporis.

2. Praeterea, beatitudo hominis consistit in visione divinae essentiae, ut ostensum est *. Sed ad hanc operationem nihil exhibet corpus, ut dictum est *. Ergo nulla dispositio corporis requiritur ad beatitudinem.

3. Praeterea, quanto intellectus est magis abstractus a corpore, tanto perfectius intelligit. Sed beatitudo consistit in perfectissima operatione intellectus. Ergo oportet omnibus modis animam esse abstractam a corpore. Nullo ergo modo requiritur aliqua dispositio corporis ad beatitudinem.

Sed contra, praemium virtutis est beatitudo: unde dicitur Ioan, xlii ♦ *Beati eritis, si feceritis ea*. Sed Sanctis repromittitur pro praemio non solum visio Dei et delectatio, sed etiam corporis bona dispositio: dicitur enim Isaiac ult. ♦ *FFJebitis, et gaudebit cur vestrum, et ossa vestra quasi herba germinabunt*. Ergo bona dispositio corporis requiritur ad beatitudinem.

Respondeo dicendum quod, si loquamur de beatitudine hominis qualis in hac vita potest haberi, manifestum est quod ad eam ex necessitate requiritur bona dispositio corporis. Consistit enim baec e beatitudo, secundum Philosophum ♦ *in operatione virtutis perfectae*. Manifestum est autem quod per invaletudinem corporis, in omni operatione virtutis homo impediri potest.

Sed si loquamur de beatitudine perfecta, sic quidam posuerunt quod non requiritur ad beatitudinem aliqua corporis dispositio: immo requi-

ritur ad eam ut omnino anima sit a corpore separata. Unde Augustinus, XXII *de Civ. Dei**, intro- ducit verba Porphyrii dicentis quod *ad hoc quod beata sit anima, omne corpus fugiendum est*. – Sed hoc est inconveniens. Cum enim naturale sit animae corpori uniri, non potest esse quod perfectio animae naturalem eius perfectionem excludat.

Et ideo dicendum est quod ad beatitudinem omnibus modis perfectam, requiritur perfecta dispositio corporis et antecedenter et consequenter. Antecedenter quidem, quia, ut Augustinus dicit XII *super Gen. ad litt.* *, *si tale sit corpus, cuius sit difficilis et gravis administratio, sicut caro quae corrumpitur et aggravat animam, avertitur mens ab illa visione summi caeli*. Unde concludit quod, *cum hoc corpus iam non erit animale, sed spirituale, tunc angelis adaequabitur, et erit ei ad gloriam, quod sarcinae fuit*. – Consequenter vero, quia cx beatitudine animae liet redundantia ad corpus, ut et ipsum sua perfectione potiatur. Unde Augustinus dicit, in Epist. *ad Dioscorum**: *Tam potenti natura Deus fecit animam, ut ex eius plenissima beatitudinc redundet in inferiorem naturam incorruptionis vigor*.

Ad primum ergo dicendum quod in corporali bono non consistit beatitudo sicut in obiecto beatitudinis: sed corporale bonum potest facere ad aliquem beatitudinis decorem vel perfectionem.

Ad secundum dicendum quod, etsi corpus nihil conferat ad illam operationem intellectus qua Dei essentia videtur, tamen posset ab hac impedire. Et ideo requiritur perfectio corporis, ut non impediat elevationem mentis.

Ad tertium dicendum quod ad perfectam operationem intellectus requiritur quidem abstractio ab hoc corruptibili corpore, quod aggravat animam: non autem a corpore spirituali, quoti erit totaliter spiritui subiectum, de quo in Tertia Parte . a Sirpim. huius operis dicitur*.

3

hase. – Om. H, Iru/ianiod/ cctcri.

• Scsoca, Epiât
vt.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM AD BEATITUDINEM REQUIRANTUR ALIQUA EXTERIORA BONA

Π* II., qu. ctxxivj, an, 3, <id |.

PAD SEPTIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod beatitudinem requirantur etiam exteriora bona. Quod enim in praemium Sanctis promittitur, ad beatitudinem per-

tinet. Sed Sanctis repromittuntur exteriora bona, sicut cibus et potus, divitiae et regnum: dicitur enim Lue. xxn ♦ *Ut edatis ct bibatis super mensam meam in regno meo*; et Matth. vi *: *Thesau-*

· Vm. ».

•ver» ».
rigate vobis thesauros in caelo; ct Matth. xxv*:
Venite, benedicti Patris mei, possidete regnum.
Ergo ad beatitudinem requiruntur exteriora bona.
2. Praeterea, secundum Boetium, in III de
•γγομ u. Consol. *, beatitudo est status omnium bonorum
aggregatione perfectus. Sed exteriora sunt aliqua
•d<ut. Arm., hominis bona, licet minima, ut Augustinus dicit *.
Ergo ipsa etiam requiruntur ad beatitudinem.
•vcn. ». · a. 3. Praeterea, Dominus, Matth. v *, dicit: *Merces
vestra multa est in caelis*. Sed esse in caelis si-
gnificat esse in loco. Ergo saltem locus exterior
requiritur ad beatitudinem.
•v(7) Sed contra est quod dicitur in Psalmo i.xxu*:
*Quid enim mihi est in caelo? Et a te quid volui
super terram?* Quasi dicat: < Nihil aliud * volo
nisi hoc quod sequitur ♦, *Mihi adhaerere Deo
bonum est*.* Ergo nihil aliud exterius ¶ ad beatitu-
dinem requiritur.

Respondeo dicendum quod ad beatitudinem im-
perfectam, qualis in hac vita potest haberi, requi-
runtur exteriora bona, non quasi de essentia bea-
titudinis existentia, sed quasi instrumentaliter de-
servientia beatitudini, quae consistit in operatione
virtutis, ut dicitur in I *Ethic.* * Indiget enim homo
in hac vita necessariis corporis tam ad operatio-
nem virtutis contemplativae, quam etiam ad ope-
rationem virtutis activae, ad quam etiam plura
alia requiruntur, quibus exerceat opera activae
virtutis.

Sed ad beatitudinem perfectam, quae in vi-
sione Dei consistit, nullo modo huiusmodi bona
requiruntur. Cuius ratio est quia omnia huius-
modi bona exteriora vel requiruntur ad susten-
tationem animalis corporis; vel requiruntur ad
aliquas operationes quas per animale corpus exer-
cemus, quae humanae vitae conveniunt. Illa au-

tem perfecta beatitudo quae in visione Dei con-
sistit, vel erit in anima sine corpore; vel erit in
anima corpori unita 7 non iam animali, sed spi-
rituali. Et ideo nullo modo huiusmodi exteriora
bona requiruntur ad illam beatitudinem, cum or-
dinentur ad vitam animalem. – Et quia in hac vita
magis accedit ad similitudinem illius perfectae
beatitudinis felicitas contemplativa quam activa,
utpotc etiam Deo similior, ut cx dictis * patet; ^Q»
ideo minus indiget huiusmodi bonis corporis, ut
dicitur in X *Ethic.* *

Ad primum ergo dicendum quod omnes illae .“
corporales ζ promissiones quae in sacra Scriptura
continentur, sunt metaphorice intelligendae, secun-
dum quod in Scripturis solent spiritualia per cor-
poralia designari, *ut ex his quae novimus, ad de-
siderandum incognita consurgamus*, sicut Grego-
rius dicit in quadam Humilia ♦ Sicut per cibum
et potum intelligitur delectatio beatitudinis; per
divitias, sufficientia qua homini sufficiet Deus;
per regnum, exaltatio hominis usque ad coniun-
ctionem cum Deo.

Ad secundum dicendum quod bona ista deser-
vientia animali vitae, non competunt vitae spiri-
tuali. in qua beatitudo perfecta consistit. Et tamen
erit in illa beatitudine omnium bonorum congre-
gatio, quia quidquid boni ‘ invenitur in istis, to-
tum habebitur in summo fonte bonorum.

Ad tertium dicendum quod, secundum Augu-
stinum in libro *de Serm. Dom. in Monte*4, merces ’ *-*.»».«*.*.
Sanctorum non dicitur esse in corporeis caelis: sed
per caelos intelligitur altitudo spiritualium bono-
rum.- Nihilominus tamen locus corporeus, scilicet
caelum empvrium, aderit Beatis, non propter
necessitatem beatitudinis, sed secundum quandam
congruentiam ct decorem.

λ) aliud. – Om. Va.
?) exteriut. – rxtra Deum Pe.
γ) unita. – iuncta Pe.

§) corporate*. – ipirituales ABCDEFGIKLpH. – Pro protuueiona,
Incutionci »B, om. pB.
<) boni. – bonum Pu.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM AD BEATITUDINEM REQUIRATUR SOCIETAS AMICORUM

octavum sic proceditur. Videtur quod
i^^^amici sint necessarii ad beatitudinem.
Futura enim beatitudo in Scripturis fre-
enter nomine *gloriae* designatur. Sed
gloria consistit in hoc quod bonum hominis ad
notitiam multorum deducitur. Ergo ad bealitudi-
nem requiritur societas amicorum.
2. Praeterea, Boetius * dicit quod *nullius boni
sine consortio iucunda est possessio*. Sed ad bea-
titudinem requiritur delectatio. Ergo etiam requi-
ritur societas amicorum.
3. Praeterea, cantas in beatitudine perficitur .
Sed caritas se extendit ad dilectionem Dei ct
proximi. Ergo videtur quod ad beatitudinem re-
quiratur societas amicorum.

Sed contra est quod dicitur *Sap.* vji ♦ *Je-
nerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, scilicet
cum divina sapientia, quae consistit in contem-
platione Dei. Et sic ad beatitudinem nihil aliud
requiritur.

Respondeo dicendum quod, si loquamur de fe-
licitate praesentis vitae, sicut Philosophus dicit
in IX *Ethic.* *, felix indiget amicis, non quidem
propter utilitatem, cum sit sibi sufficiens; nec
propter delectationem, quia habet in seipso dele-
ctationem perfectam in operatione virtutis; sed
propter bonam operationem, ut scilicet cis bene-
faciat. ct ut cos inspiciens ? benefacere delectetur,
ct ut etiam ab eis in benefaciendo adiuvetur. In-
diget enim homo ad bene operandum auxilio

* Scetca. Epl»t.
n.

pke.
qi.

amicorum, tam in operibus vitae activae, quam in operibus vitae contemplativae.

Sed si loquamur de perfecta bcatitudine quae erit in patria, non requiritur societas amicorum de necessitate ad beatitudinem : quia homo habet totam plenitudinem suae perfectionis in Deo. Sed ad bene esse bcatitudinis facit societas amicorum. Unde Augustinus dicit. VIII *super Gen. ad lift.* quod *creatura spiritualis, ad hoc quod beata sit, non nisi intrinsecus adiuvatur aeternitate, veritate, caritate Creatoris. Extrinsecus vero, si adiuvari dicenda est, fortasse hoc solo * adiuvatur. quod invicem vident, et de sua societate pendent in Deo.*

Ad primum ergo dicendum quod gloria quae

est essentialis bealitudini, est quam habet homo non apud hominem, sed apud Deum *.

Ad secundum dicendum quod verbum illud intelligitur, quando in eo bono quod habetur, non est plena sufficientia. Quod in proposito dici non potest : quia omnis boni sufficientiam habet homo in Deo.

Ad tertium dicendum quod perfectio caritatis est essentialis beatitudini quantum ad dilectionem Dei, non autem quantum ad dilectionem proximi. Unde si esset una sola anima fruens Deo, beata esset, non habens proximum quem diligeret. Sed supposito proximo, sequitur dilectio eius ex perfecta dilectione Dei. Unde quasi concomitanter se habet amicitia ad beatitudinem perfectam.

* Cip. xxv.

(roX

γ) fortaru hoc talo. -forfaise tola ABCDGHLP, fortaue l, to /artatu toto K. - Pro invicem, U invicem P, imitem u K; in Deo om. Px

tax u:
<. Tb.

QUAESTIO QUINTA
DE ADEPTIONE BEATITUDINIS

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de ipsa adeptione beatitudinis *. Et circa hoc quaeruntur octo.
Primo: utrum homo possit consequi beatitudinem.
Secundo: utrum unus homo possit esse alio beatior.
Tertio: utrum aliquis possit esse in hac vita beatus.
Quarto: utrum beatitudo habita possit amitti.

Quinto: utrum homo per sua naturalia possit acquirere beatitudinem.
Sexto: utrum homo consequatur beatitudinem per actionem alicuius superioris creaturae.
Septimo: utrum requirantur opera hominis aliqua ad hoc quod homo beatitudinem consequatur n Deo.
Octavo: utrum omnis homo appetat beatitudinem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HOMO POSSIT CONSEQUI BEATITUDINEM

PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod homo beatitudinem adipisci non possit. Sicut enim natura rationalis est supra sensibilem, ita natura intellectualis est supra rationalem; ut patet per Dionysium in li. 1. c. 1. *Div. Nom.*, in multis locis*. Sed bruta animalia, quae habent naturam sensibilem tantum, non possunt pervenire ad finem rationalis naturae. Ergo nec homo, qui est rationalis naturae, potest pervenire ad finem intellectualis naturae, qui est beatitudo.
2. Praeterea, beatitudo vera consistit in visione Dei, qui est veritas pura. Sed homini est conatural ut veritatem intueatur in rebus materialibus: unde *species inlelligibiles in phantasmatibus Mlelligit*, ut dicitur in li. 1. *de Anima* ♦ Ergo non potest ad beatitudinem pervenire.
3. Praeterea, beatitudo consistit in adeptione summi boni. Sed aliquis non potest pervenire ad summum P, nisi transcendat media. Cum igitur inter Deum et naturam humanam media sit natura angelica, quam homo transcendere non potest; videtur quod non possit beatitudinem adipisci, Sed contra est quod dicitur in Psalmo xcm *: *Beatus homo quem tu erudieris, Domine.*
Respondeo dicendum quod beatitudo nominat adeptionem perfecti boni. Quicumque ergo est capax perfecti boni, potest ad beatitudinem pervenire. Quod autem homo perfecti boni sit capax, ex hoc apparet, quia et eius intellectus apprehendere potest T universale et perfectum bonum, et eius voluntas appetere illud. Et ideo homo potest beatitudinem adipisci. – Apparet etiam idem ex hoc quod homo est capax visionis divinae essentiae, sicut in Primo habitum est; in qua

quidem visione perfectam hominis beatitudinem consistere diximus*.

Ad primum ergo dicendum quod aliter excedit natura rationalis sensitivam, et aliter intellectualis rationalem. Natura enim rationalis excedit sensitivam quantum ad cognitionis obiectum : quia sensus nullo modo potest cognoscere universale, cuius ratio est cognoscitiva *. Sed intellectualis natura excedit rationalem quantum ad modum cognoscendi eandem ! intelligibilcm veritatem: nam intellectualis natura stalim apprehendit veritatem, ad quam rationalis natura per inquisitionem rationis pertingit, ut patet ex his quae in Primo * dicta sunt. Et ideo ad id quod intellectus apprehendit, ratio per quendam motum pertingit. Unde rationalis natura consequi potest beatitudinem. quae est perfectio intellectualis naturae: tamen alio modo quam angeli. Nam angeli consecuti sunt eam stalim post principium suae conditionis *; homines autem per tempus ad ipsam perveniunt. Sed natura sensitiva ad hunc finem nullo modo pertingere potest.

Ad secundum dicendum quod homini, secundum statum praesentis vitae, est connaturalis modus cognoscendi veritatem intelligibilcm per phantasmata *♦ Sed post huius vitae statum, habet alium modum cpnnaturalem *, ut in Primo** dictum est.

Ad tertium dicendum quod homo non potest transcendere angelos gradu naturae, ut scilicet naturaliter sit eis superior. Potest tamen eos transcendere per operationem intellectus, dum intelligit aliquid super angelos esse, quod homines beatificat; quod cum perfecto consequetur, perfecte beatus erit.

e) qui. – Om. pr, quae PK. ! ct a. – pura om. E.
§0 ummum. – bonum dJJunt ABCI)EGHIKI.>F.

γ) qu/i ,1... i; ;» ehenJrrt paUft. – quaj fiut iukllcctui pokst
comprehnderf 1*4; comprehendere ctum K.
eandem. – Om. 1*4.

QUAESTIO V, ARTICULUS II, III

Coniinontnria Cardinalis Caietani

	TN quaestione quinta, advertendum est quod, licet visio JLD	boni ostendens, alterum naturale, quod hic experimur, sci-
qb-hi. ·π. h.	Dei per essentiam, ct beatitudo formalis intellectualis crca-	licet cognitionem ipsius Dei universalis ct summi boni,
	turac. coīcidant realiter, ut ex suprndictis * patet; quin	quam ex studio acquirimus, dum cognoscimus Deum esse
	tamen distinguuntur formaliter. ideo diversa sunt quaesita	cum qui, si videretur, bearet ; ct appetitum qualcmcumque
Art. iu. 6-M	ista formaliter a quaesitis in Prima Parte, qu. xn -. Decuit	in ipso Deo quiescendi. Alterum quodammodo naturale,
	enim tam perfectum Doctorem complere omnia formaliter.	quod probamus: scilicet quod omnis intellectus est capax,
	Nihil igitur est superfluum.	quamvis remote, divinae visionis, ex hoc ipso quod intel-
	II. In hoc articulo primo quaestionis quintae, nota quod	lectus est.
	Auctor, ex duobus capacitatem hominis respectu perfecti	In secundo autem ct tertio nihil occurrit.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM UNUS HOMO POSSIT ESSE BEATIOR ALTERO

	IV Sent., dirt, lux, qu. r, »ru 4, qu* 3; /n Afatth., cap. xx; /a	cap. xiv, Icet, t; l Cbr., aip. m, lea. n.	
	O SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod	est, in ratione bealitudinis duo includuntur: sci-	
	unus homo alio non possit esse bea-	licet ipse linis ultimus, qui est summum bonum;	
	tior. Beatitudo enim est <i>praemium vir-</i>	ct adeptio vel fruitio ipsius boni. Quantum igitur	
•Cmo. 11. a. 3. -	<i>tutis</i> , ut Philosophus dicit in l <i>Ethic</i> . *	ad ipsum bonum quod est bealitudinis obicctum	
S. 11». Ic-u xi».	Sed pro operibus virtutum omnibus aequalis <i>mora</i> ,	non potest esse una beatitudo alia maior:	
	ces redditur: dicitur enim Matth. xx *, quod om-	quia non est nisi unum summum bonum, scilicet	
• Ver». 10.	nes qui operati sunt in vinea, <i>acceperunt singulos</i>	Deus, cuius fruitione homines sunt beati. - Sed	
	<i>denarios; quia</i> , ut dicit Gregorius*, <i>aequalem ae-</i>	quantum ad adeptionem huiusmodi boni vel frui-	
• Homil. XIX Io	<i>ternae vitae retributionem sortiti sunt</i> . Ergo unus	tionem , potest aliquis alio esse beator: quia	
Eviog.	non erit alio beator.	quanto magis hoc bono (ruitur, tanto beator est.	
	2. Praeterea, beatitudo est summum bonum.	Contingit autem aliquem perfectius frui Deo quam	
	Sed summo non potest esse aliquid maius. Ergo	alium, ex eo quod est melius dispositus vel or-	
	beatitudine unius hominis non potest esse alia	dinatus ad eius fruitidnem. Et secundum hoc	
	maior beatitudo.	potest aliquis alio beator esse.	
	3. Praeterea, beatitudo, cum sit <i>perfectum et</i>	Ad primum ergo dicendum quod unitas denarii	
•CiAriil.£ZUc.	<i>sufficiens bonum</i> ♦ desiderium hominis quietat.	significat unitatem bealitudinis ex parte obiecti.	
Ilb. l. «p. mi. e.	Sed non quietatur desiderium, si aliquod bonum	Sed diversitas mansionum significat diversitatem	
l' tqg. - S. Th.	deest quod suppleri possit. Si autem nihil deest	bealitudinis secundum diversum gradum fruitionis.	
fca. IX.	quod suppleri possit, non poterit esse aliquid	Ad secundum dicendum quod beatitudo dicitur	
	aliud 3 maius bonum. Ergo vel homo non est	esse summum bonum, inquantum est summi boni	
	beatus: vel, si est beatus, non potest alia maior	perfecta possessio sive fruitio.	
	beatitudo esse.	Ad tertium dicendum quod nulli beato deest ali-	
• Ver». 3.	Sed contra est quod dicitur Ioan, xiv ♦ <i>In</i>	quod bonum desiderandum: cum habeat 0 ipsum	
	<i>domo Patris mei mansiones multae sunt</i> : per quas,	bonum infinitum, quod est <i>bonum omnis boni</i> ,	
•/» Iom., tinct.	ut Augustinus dicit *, <i>diversae meritorum digni-</i>	ut Augustinus dicit Sed dicitur aliquis alio bea-	
LXVII	<i>tates intelliguntur in vita aeterna</i> . Dignitas autem	tior, ex diversa eiusdem boni participatione. Ad-	
	vitae aeternae, quae pro merito datur, est ipsa	ditio autem aliorum bonorum non auget bcatitu-	
	beatitudo. Ergo sunt diversi gradus beatitudinis,	dinem: unde Augustinus dicit, in V <i>Confess</i> . *:	
	et non omnium est aequalis beatitudo.	<i>Qui te et alia novit, non propter illa beator, sed</i>	
• Qa. 1, art. 8;	Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum	<i>propter te solum beatus</i> .	
qu. ii. art. 7.			

a) aliud. — ali* I.

ft habeat. — habeant AUCDGII

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUIS IN HAC VITA POSSIT ESSE BEATUS

	IV Sent., dirt. xtm, art. i, qu* i; diti. xtxx, qu. i, art. 1, qu' 4; 111 Cunt. Gent.. ctp. xxvni; l Elhfc^ lea. x, xvi.	
	tertium sic proceditur. Videtur quod	<i>Domini</i> . Hoc autem in hac vita contingit. Ergo
	beatitudo possit in hac vita haberi. Di-	aliquis in hac vita potest esse beatus.
• Ver». 1.	citur enim in Psalmo cxvili*: <i>Beati im-</i>	2. Praeterea, imperfecta participatio summi
	<i>in via, qui ambulant in lege</i>	boni non adimit rationem bealitudinis «: alioquin
	a) bcatitudlnii. — quia magit ct minui nun diferiijicant ifccoicm bcatitudinit addit E.	

unus non esset alio beatior. Sed in hac vita homines possunt participare summum bonum, cognoscendo et amando Deum, licet imperfecte. Ergo homo in hac vita potest esse beatus.

3. Praeterea, quod a pluribus dicitur, non potest totaliter falsum esse: videtur enim esse naturale quod in pluribus est; natura autem non totaliter deficit. Sed plures ponunt beatitudinem in hac vita, ut patet per illud Psalmi cxi.ⁿⁱ *: *Beatum dixerunt populum cui haec sunt*, scilicet praesentis vitae bona. Ergo aliquis in hac vita potest esse beatus.

Sed contra est quod dicitur *lub* xiv *: *Homo natus de muliere, brevi vivens tempore, repletur multis miseriis*. Sed beatitudo excludit miseriam. Ergo homo in hac vita non potest esse beatus.

Respondeo dicendum quod aliqualis beatitudinis participatio in hac vita haberi potest: perfecta autem et vera beatitudo non potest haberi in hac vita. Et hoc quidem considerari potest dupliciter. Primo quidem, ex ipsa communi beatitudinis ratione. Nam beatitudo, cum sit *perfectum et sufficiens bonum* omne malum excludit, et omne desiderium implet. In hac autem vita non potest omne malum excludi. Multis enim malis praesens vita subiacet, quae vitari non possunt: et ignorantiae ex parte intellectus, et inordinatae affectioni ex parte appetitus, et multiplicibus poenalitatibus ex parte corporis; ut Augustinus diligenter prosequitur XIX *de Civ. Dei* *. Similiter etiam desiderium boni in hac vita satiari non potest. Naturaliter enim homo desiderat permanentem eius boni quod habet. Bona autem praesentis vitae transitoria sunt: cum et ipsa vita

transeat, quam naturaliter desideramus, et eam perpetuo permanere vellemus, quia naturaliter homo refugii mortem. Unde impossibile est quod in hac vita vera beatitudo habeatur.

Secundo, si consideretur id in quo specialiter beatitudo consistit, scilicet visio divinae essentiae, quae non potest homini provenire in hac vita, ut in Primo * ostensum est. Ex quibus manifeste apparet quod non potest aliquis in hac vita veram et perfectam beatitudinem adipisci.

Ad primum ergo dicendum quod beati dicuntur aliqui in hac vita, vel propter spem beatitudinis adipiscendae in futura vita, secundum illud *Rom.* vili ., *Spe salvi facti sumus*: vel propter aliquam participationem beatitudinis, secundum aliqualem summi boni fruitionem.

An secundum dicendum quod participatio beatitudinis potest esse imperfecta dupliciter. Uno modo, ex parte ipsius obiecti beatitudinis, quod quidem secundum sui essentiam non videtur. Et talis imperfectio tollit rationem verae beatitudinis. Alio modo potest esse imperfecta ex parte ipsius participantis, qui quidum ad ipsum obiectum beatitudinis secundum scipsum attingit, scilicet Deum, sed imperfecte, per respectum ad modum quo Deus scipso iruitur. Et talis imperfectio non tollit veram rationem beatitudinis; quia, cum beatitudo sit operatio quaedam, ut supra * dictum est, vera ratio beatitudinis consideratur ex obiecto, quod dat speciem actui, non autem ex subiecto.

Ad tertium dicendum quod homines reputant in hac vita esse aliquam beatitudinem, propter aliquam similitudinem verae beatitudinis. Et sic non ex toto in sua aestimatione deliciunt.

α jrluribuj. — ab oinrtibnt pj.

* exte. — Om. Pa. — Pro autem. enim FGIf.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM BEATITUDO HABITA POSSIT AMITTI

Part. I, qu. uov, on. qu. xciv. art. ! Sent.. diu. vm, qu. ut, vL 3; IV, dlt. xtn. qu. i. art. t, qu' 4: IU Com/. Gmt, cap. uui; Cûmpcnd. TneitL, p.trL I, cap. <Xxn; part. II, cap. tx; ta cap. x. Icet. v.

quartum sic proceditur. Videtur quod beatitudo possit amitti. Beatitudo enim est perfectio quaedam. Sed omnis perfectio inest perfectibili secundum modum ipsius. Cum igitur homo secundum suam naturam sit mutabilis, videtur quod beatitudo mutabiliter ab homine participetur. Et ita videtur quod homo beatitudinem possit amittere.

2. Praeterea, beatitudo consistit in actione intellectus, qui subiacet voluntati. Sed voluntas scilicet habet ad opposita. Ergo videtur quod possit desistere ab operatione qua homo beatificatur: et ita homo desinet esse beatus.

3. Praeterea, principio respondet finis. Sed beatitudo hominis habet principium: quia homo

non semper fuit beatus. Ergo videtur quod habere beatitudinem non sit finis.

Sed contra est quod dicitur Matth. xxv * de iuslis, quod *ibunt in vitam aeternam*; quae, ut dictum est *, est beatitudo Sanctorum. Quod autem est aeternum, non deficit. Ergo beatitudo non potest amitti.

Respondeo dicendum quod, si loquamur de beatitudine imperfecta, qualis in hac vita potest haberi, sic potest omitti. Et hoc patet in felicitate contemplativa, quae amittitur vel per oblivionem, puta cum corrumpitur scientia ex aliqua aegritudine; vel etiam per aliquas occupationes, quibus totaliter abstrahitur aliquis a contemplatione. Patet etiam idem in felicitate activa: voluntas enim ho-

«) qui. — quae ABCDEFGII . res pit, ut »ll.
;) h&mO. — Om.

Svumak Tftxou D. TtioMAn T. IU.

γ' amitti. ~ ted kow de faeiti «JJunt CtxJkci.
01 etiam, — Om. Ptf.

minis transmutari potest, ut in vitium ‘ degeneret a virtute, in cuius actu principaliter consistit felicitas. Si autem virtus remaneat integra, exteriores transmutationes possunt quidem beatitudinem talem perturbare, inq̄iantum impediunt nullas operationes virtutum : non tamen possunt eam totaliter auferre, quia adhuc remanet operatio virtutis, dum ipsas adversitates homo laudabiliter sustinet. – Et quia bcatitudo huius vitae amitti potest, quod videtur esse contra rationem bcatitudinis; ideo Philosophus dicit, in I *Ethic.* aliquos esse in hac vita beatos, non simpliciter, sed *sicut homines*, quorum natura mutationi subiecta est.

Si vero loquamur de bcatitudine perfecta quae expectatur post hanc vitam, sciendum est quod Origenes posuit*, quorundam Platoniorum errorem sequens, quod post ultimam bcatitudinem homo potest fieri miser.

Sed hoc manifeste apparet esse falsum dupliciter. Primo quidem, ex ipsa communi ratione beatitudinis. Cum enim ipsa bcatitudo ζ sit *perfectum* *lu)U!tni ct sufficiens* oportet quod desiderium hominis quictet, et omne malum excludat. Naturaliter autem homo desiderat retinere bonum quod habet, et quod eius retinendi securitatem obtineat: alioquin necesse est quod timore amittendi, vel dolore de certitudine amissionis, affligatur. Requiritur igitur ad veram beatitudinem quod homo certam habeat opinionem bonum quod habet, nunquam se amissurum. Quae quidem opinio si vera sit, consequens est quod beatitudinem nunquam amittet. Si autem falsa sit, hoc ipsum est quoddam malum. falsam opinionem habere: nam falsum est malum intellectus, sicut verum est bonum ipsius, ut dicitur in VI *Ethic*, * Non igitur tam vere erit beatus, si aliquod malum ei inest.

Secundo idem apparet, si consideretur ratio bcatitudinis in speciali. Ostensum est enim supra* quod perfecta beatitudo hominis in visione divinae essentiae consistit. Est autem impossibile quod aliquis videns divinam essentiam, velit eam non videre. Quia omne bonum habitum quo quis carere vult, aut est insufficiens, et quaeritur aliquid sufficientius loco eius: aut habet aliquod

incommodum annexum, propter quod in fastidium venit. Visio aut divinae essentiae replet animam omnibus bonis, cum coniungat fonti totius bonitatis: unde dicitur in Psalmo xvt *: *Sa-liabor cum apparuerit gloria tua:* et *Sap.* vn * dicitur: *Venerunt mihi omnia bona pariter cum illa*, scilicet cum contemplatione sapientiae. Similiter etiam non habet aliquod incommodum adiunctum: quia de contemplatione sapientiae dicitur, *Sap.* vnt f: *Non habet amaritudinem conversatio illius, nec taedium convictus eius.* Sic ergo patet quod propria voluntate beatus non potest beatitudinem deserere. – Similiter etiam non potest eam perdure. Deo subtrahente. Quia, cum subtractio bcatitudinis sit quaedam poena, non potest talis subtractio a Duo. iusto indice, provenire, nisi pro aliqua culpa: in quam cadere non potest qui Dei essentiam videt, cum ad hanc visionem ex necessitate sequatur rectitudo voluntatis, ut supra * ostensum est. – Similiter etiam nec aliquod aliud agens potest eam subtrahere. Quia mens Deo coniuncta super omnia alia elevatur; et sic ab huiusmodi coniunctione nullum aliud agens potest ipsam excludere. Unde inconveniens videtur quod per quasdam alternationes temporum transeat homo de bcatitudine ad miseriam, et e converso: quia huiusmodi temporales alternationes esse non possunt, nisi circa ea quae subjacent tempori et

An phimum ergo dicendum quod bcatitudo est perfectio consummata, quae omnem defectum excludit a beato. Et ideo absque mutabilitate advenit eam habenti, faciente hoc virtute divina, quae hominem sublevat in participationem aeternitatis transcendentis omnem mutationem.

Ad secundum dicendum quod voluntas ad opposita se habet in his quae ad finem ordinantur: sed ad ultimum finem naturali necessitate ordinatur. Quod patet ex hoc, quod homo non potest non velle esse beatus.

An tertium dicendum quod bcatitudo habet principium ex conditione participantis: sed caret fine, propter conditionem boni cuius participatio facit beatum. Unde ab alio est initium bcatitudinis; et ab alio est quod caret line.

t) iit vitium. – videlicet Pλ

ζ) ipM hratiludu. – Om. codkes.

Commentaria Cardinalis Caietani

¶ s quarto articulo aliquantisper morandum est. Scito igitur primo, in titulo quarti articuli, differentium inter perpetuitatem et inamissibilitatem bcatitudinis. *Perpetuitas* enim significat durationem quondam: *inamissibilitas* nutem significat immutabilitatem quonndm. Haec ergo est species immutabilitatis, illa durntionis. Et quoniam durutio mensura est mutabilis vđ immutabilis, prius naturaliter inest alicui rei sempiternae immutabilitas quam perpetuitas; immo haec est illius effectus, ut ex quaestione decima Primi libri, coniuncta nonne, apparet. Cum igitur hic quaeritur utrum bcatitudo possit amitti, est quaestio non de pcq>utuitate formalitcr, sed de inamissibibintc, qunc est perpetuitatis causa.

¶ II. Scito secundo, in corpore articuli, quod prima ratio in littera allata pro conclusione, quae est in IV *Seni.*, dist. xf.nc, qu. i, art. 1, qu* 4, tnngitur, male videtur intclligi a Scoto,

in Quarto, dist. xi ix, qu. vi. Potest siquidem dupliciter intclligi quod bcatitudo sit quietntiva omnis desiderii. Primo, ut sensus sil quod bcatitudo formalis est formalis implctio omnis desiderii. Et hic sensus est falsus. Et tamen illatum Scotus reprehendit. – Secundo, ut sit sensus quod bcatitudo formalis est inferens implctionem omnis desiderii, expulsionemque omnis mali, quocumque modo illud contingat: itu quod ratio bcatitudinis in communi exigit quod inferat satietatem omnis desiderii naturalis, abstrahendo a tali vel tali modo. Et hic sensus est verus, et intentus tam hic quam in IV *Sent.* Ex hoc enim sequitur manifeste quod bcatitudo exigit inamissibilitatcm, ut in littera deducitur: alioquin dolor vel limor inesset beato.

Unde dupliciter Scotus, ibidem, defecisse videtur. Primo, quia non distinxit inter immobilitatem seu inttmixsibilitatem, et perpetuitatem: et quae de immutabilitate dicuntur,

H

M

λ

S

II

I

S

J |

jSU

* s.Th. lc
-DiJ.lib.1
1, n. a, 3.

* Ixx. cit
n. 4.

* a. f, U
vll. ap. x
3 * S. ill.
un

ct dc perpetuitate consequenter, de perpetuitate formiililcr aedpit. Secundo, quia esse immobilitatem de ratione bea- titudinis, intciligitur formalhcr aut virtualiter: quoniam, Ut **''c''n,r** *Metaphys.* ., *corruptibile ct incorruptibile aut sunt substantia, aut in substantia*. Et tamen ipse formatter accepit de perpetuitate.

III. Scito tertio, quod secunda ratio litterae efiteax valde est apud vere philosophos, qui non in nere loquuntur, sed voluntatem in bonum tantum, ct voluntatem rectam in vere bonum tantum ferri posse noverunt.

IV. In responsione ad primum eiusdem articuli, habes duo notanda. Primo, quod bcatitudo est immutabilis, ct consequenter incorruptibilis : ac per hoc. differt plus qunm genere ab aliis actibus corruptibilibus, iuxta doctrinam Ari- stotelis X *Metaphys.* . - Secundo, causas immutabilitatis cius: formalem scilicet, quia est perfectio consummata; effectivam vero, divinam virtutem ; materialem autem, ho- minem elevatum in participationem aeternitatis. Et hoc ter- tium, pro quanto includit quod bcatitudo formalis mensura-

tur aeternitate participata, et non aevo, impugnatur n Scoto, in loco allegatu *: quia tamen satisfacimus ci in I libro, . CL **''''''**. »». qu. x*. non replicandum censeo. Et his si addatur bonitas . Art. 5. Com- per essentiam, cuius adeptio est beatitudo, videbitur ct rch- meat. itaxn. xv si*

Ex primo horum habes quod bcatitudo haec non se ha- bet nd perpetuitatem, sicut albedo se haberet ad eam, si a Deo perpetuo conservaretur. Quoniam albedo illa esset in se corruptibilis, et per accident perpetua : beatitudo autem perfecta, de qua loquimur, est secundum se incorruptibilis, ct per se sibi vindicat perennitatem. Et proptcrca se habet ad perpetuitatem sicut figura caelestis. - Ex secundo autem horum habes modum quo bcatitudo haec constituitur im- mutabilis. scilicet elevando sublectum supra mutabilitatem* Ex hoc enim quod mens humana elevatur in aeternitatis ordinem, oportet quod pracclecvctur in ordinem immutabi- lium. quoniam aeternitas immutabilitatem sequitur. Omni- bus autem beatitudinis causis supra mutabilitatem existen- tibus, necesse est beatitudinem ipsAm immutabilem esse.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM HOMO PER SUA NATURALIA POSSIT ACQUIRERE BEATITUDINEM

Ром. I, qu. xu, ert. 4; qu. Uti. art. 1 ; infr», qu. t.w, an. 1; III Sent., d»t. xxvn, qu. ti, srt. s; IV, diu. iux, qu. n, na. ú; III Coit. Gent., cap. lll. cilvii.

id quintum sic proceditur. Videtur quod Jioino pur sua naturalia possit beatilu- dincin consequi. Natura enim non dc- M^M^icit in necessariis. Sed nihil est ho- minis tam necessarium quam id per quod finem tanti- mum consequitur. Ergo hoc naturae humanae non decst. Potest igitur homo per sua naturalia beatitudinem consequi.

2, Praeterea, homo, cum sit nobilior irratio- nalibus creaturis, videtur esse sufficientior. Sed irrationales creaturae per sua naturalia possunt consequi suos fines. Ergo multo magis homo per sua naturalia potest beatitudinem consequi.

3. Praeterea, bcatitudo est *operatio perfecta*, secundum Philosophum Eiusdem autem est in- cipere rem, ct perficere ipsam. Cum igitur ope- ratio imperfecta, quae est quasi principium in operationibus humanis, subdatur naturali hominis potestati, qua suorum actuum est dominus; vi- detur quod per naturalem potentiam possit * per- tingere ad operationem perfectam, quae est bea- titudo.

Sed contra, homo est principium naturaliter actuum suorum ? per intellectum ct voluntatem. Sed ultima beatitudo Sanctis praeparata, excedit intellectum hominis τ et voluntatem: dicit enim Apostolus, l *ad Cor.* II .; *Oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascendit, quae praeparavit Deus diligentibus se*. Ergo homo per sua naturalia non potest beatitudinem consequi.

Respondeo dicendum quod beatitudo imperfe- eta quae in hac vita haberi potest, potest 8 ab homine acquiri per sua naturalia, eo modo quo et virtus, in cuius operatione consistit: de quo

intra ' dicitur. Sed bcatitudo hominis perfecta, sicut supra* dictum est, consistit in visione di- vinae essentiae. Videre autem Deum per essen- tiam est supra naturam non solum hominis, sed humani-omnis creaturae, ut in Primo * ostensum est. Naturalis enim cognitio cuiuslibet creaturae est secundum modum substantiae eius: sicut de Intelligentia dicitur in libro *de Causis* *, quod eo- *gnoscit ea quae sunt supra se, et ea quae sunt infra se, secundum modum substantiae suae*. Omnis autem cognitio quae est secundum modum sub- stantiae creatae, deficit a visione divinae essentiae, quae in infinitum excedit omnem substantiam creatam. Unde nec homo, nec aliqua creatura, potest consequi beatitudinem ultimam per sua naturalia.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut natura non deficit homini in necessariis, quamvis non dederit sibi anna et tegumenta sicut aliis animalibus, quia dedit ei rationem et manus, quibus pos- sit haec sibi conquirere ita nec deficit homini in necessariis, quamvis non daret sibi aliquod principium quo posset beatitudinem consequi; hoc enim erat impossibile. Sed dedit ei liberum arbi- trium, quo possit converti ad Deum, qui cum fa- ceret beatum. *Quae enim per amicos possumus, per nos aliququaliter possumus*, ut dicitur c in III £//nc. *

Ad secundum dicendum quod nobilioris condi- tionis est natura quae potest consequi perfectum bonum, licet indigeat exteriori auxilio ad hoc consequendum, quam natura quae non potest consequi perfectum bonum, sed consequitur quod- dam bonum imperfectum, licet ad consecutionem

3 possit. - pouint AhCDEGHKI.pl.
β) actuum suorum. - Om. II, aliorum ceteri.
γ hominis. - Om. Ptf.
δ) potest. - ct potest ABCEGHIpD. ct E. - Pro tiuo ct virtus, qua

victu» ACI GIILKI pDdi, virtus FpB. - Pn» in cuius, ia eius GHK, vel m dut cuius \, in vel ..'«.' cuius pBD; vd eius tmr.o G
1) conquirere. - acquirere PHKa.
{l dicitur. - dictum est ABCDE I-GUI..

•*awa**.
VII. cap. kol, n.
jk-s.Th.kct.

• Cip. *'».' ' ' *«n

• o. 6».

cuius non indigeat exteriori auxilio, ut Philosophus dicit in II *de Caelo* *. Sicut melius est dispositus ad sanitatem qui potest consequi perfectam sanitatem, licet hoc sit per auxilium medicinae; quam qui solum potest consequi quandam imperfectam sanitatem, sine medicinae auxilio. Et ideo creatura rationalis, quae potest consequi perlectum beatitudinis bonum, indigens ad hoc divino auxilio *, est perfectior quam creatura irrationalis, quae huiusmodi boni non est capax, sed quoddam imperfectum bonum consequitur virtute suae naturae.

An tertium dicendum quod, quando imperfectum et perfectum sunt eiusdem speciei, ab eadem virtute causari possunt. Non autem hoc est necesse, si sunt alterius speciei: non enim quidquid potest causare dispositionem materiae, potest ultimam perfectionem conferre. Imperfecta autem operatio, quae subiacet naturali hominis potestati, non est eiusdem speciei cum operatione illa perfecta quae est hominis beatitudo: cum operationis species dependeat ex obiecto. Unde ratio non sequitur.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is articulo quinto, defendenda esser ratio conclusionis in littera posita, nisi diifuse tractata fuisset in 1 lib., qu. xn, art. 4 *, ubi responsum est Scoto cam impugnanti in Quarto, dist. xmx. qu. xr. Quarc vide ibi, etc.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM HOMO CONSEQUATUR BEATITUDINEM PER ACTIONEM ALICUIUS SUPERIORIS CREATI RAE

SEx r LM SIC proceditur. Videtur quod homo possit fieri beatus per actionem alicuius superioris creaturae, scilicet angelus. Quoniam enim duplex ordo inveniatur in rebus, unus partium universi ad invicem, alius totius universi ad bonum quod est extra universum; primus ordo ordinatur ad secundum sicut ad finem, ut dicitur XII *Metaphys.* .; sicut ordo partium exercitus ad invicem est propter ordinem totius exercitus ad ducem. Sed ordo partium universi ad invicem attenditur secundum quod superiores creaturae agunt in inferiores, ut in Primo* dictum est: beatitudo autem consistit in ordine hominis ad bonum quod est extra universum, quod est Deus. Ergo per actionem superioris creaturae, scilicet angeli, in hominem, homo beatus efficitur.

2. Praeterea, quod est in potentia tale, potest reduci in actum per id quod est actu tale: sicut quod est potentia calidum, fit actu calidum per id quod est actu calidum. Sed homo est in potentia beatus. Ergo potest fieri actu beatus per angelum, qui est actu beatus.

3. Praeterea, beatitudo consistit in operatione intellectus, ut supra 9 dictum est. Sed angelus potest illuminare intellectum hominis, ut in Primo* habitum est. Ergo angelus potest facere hominem beatum.

Sed contra est quod dicitur in Psalmo i. *Gratiam cl gloriam dabit Dominus.*

Respondeo dicendum quod, cum omnis creatura naturae legibus sit subiecta, utpote habens limitatam virtutem et actionum; illud quod excedit naturam creatam, non potest fieri virtute alicuius creaturae. Et ideo si quid fieri oporteat quod sit supra naturam, hoc fit immediate a Deo; sicut suscitatio mortui, illuminatio caeci, et cetera huiusmodi. Ostensum est autem * quod beatitudo

est quoddam bonum excedens naturam creatam. Unde impossibile est quod per actionem alicuius creaturae conferatur: sed homo beatus fit solo Deo agente, si loquamur de beatitudine perfecta. Si vero loquamur de beatitudine imperfecta, sic eadem ratio est de ipsa et de virtute, in cuius actu consistit.

Ad primum ergo dicendum quod plerumque contingit in potentiis activis ordinatis, quod perducere ad ultimum finem pertinet ad supremam potentiam, inferiores vero potentiae coadiuvant ad consecutionem illius ultimi finis disponendo: sicut ad artem gubernativam, quae praeest navifactivae, pertinet usus navis, propter quem navis ipsa fit. Sic igitur et in ordine universi, homo quidem adiuvatur ab angelis ad consequendum ultimum finem, secundum aliqua praecedentia, quibus disponitur ad eius consecutionem: sed ipsum ultimum finem consequitur per ipsum primum agentem, qui est Deus.

Ad secundum dicendum quod, quando aliqua forma actu existit in aliquo secundum esse perfectum et naturale, potest esse principium actionis in alterum; sicut calidum per calorem calefacit. Sed si forma existit in aliquo imperfecte, et non secundum esse naturale, non potest esse principium communicationis sui ad alterum: sicut intentio coloris quae x est in pupilla, non potest facere album; neque etiam omnia quae sunt illuminata aut calefacta, possunt alia calefacere et illuminare: sic enim illuminatio et calefactio essent usque ad infinitum. Lumen autem gloriae, per quod Deus videtur, in Deo quidem est perfecte secundum esse naturale: in qualibet autem creatura est imperfecte, et secundum esse similitudinarium vel participatum. Unde nulla creatura beata potest communicare suam beatitudinem alteri.

a) quae. – qui PHILa.

Ad tertium dicendum quod angelus beatus illuminat intellectum hominis, vel etiam inferioris angeli, quantum ad aliquas rationes divinorum

operum: non autem quantum ad visionem divinae essentiae, ut in Primo * dictum est. Ad eam enim videndam, omnes immediate illuminantur a Deo.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM REQUIRANTUR ALIQUA OPERA BONA AI) HOC QUOD HOMO
beatitudinem consequatur a deo

Part. I, qu. txxn. art. 4; *Compend. Theol.*, cap. clmii.

Sd septimum sic proceditur. Videtur quod non requirantur aliqua opera hominis a ad hoc ut beatitudinem consequatur a Deo. Deus enim, cum sit agens infinitae virtutis, non praeexigit in agendo aut dispositionem materiae, sed statim potest totum producere. Sed opera hominis, cum non requirantur ad beatitudinem eius sicut causa efficiens, ut dictum est non possunt requiri ad eam nisi sicut dispositiones. Ergo Deus, qui dispositiones non praeexigit in agendo, beatitudinem sine praecedentibus operibus confert.

2. Praeterea, sicut Deus est auctor beatitudinis immediate, ita et naturam immediate instituit. Sed in prima institutione naturae, produxit creaturas nulla dispositione praecedente vel actione creaturae; sed statim fecit unumquodque perfectum in sua specie. Ergo videtur quod beatitudinem conferat homini sine aliquibus operationibus praecedentibus, g. Praeterea, Apostolus dicit, *Roni. iv ♦ beatitudinem hominis esse cui Deus confert iustitiam sine operibus*. Non ergo requiruntur aliqua opera hominis ad beatitudinem consequendam.

Sed contra R/K est quod dicitur Ioan, xm ♦ *Si haec scitis, beati eritis si feceritis ea*. Ergo per actionem ad beatitudinem pervenitur P.

Respondeo dicendum quod rectitudo voluntatis, ut supra * dictum est, requiritur ab beatitudinem, cum nihil aliud sit quam debitus ordo voluntatis ad ultimum finem; quae ita exigitur ad consecutionem ultimi finis, sicut debita dispositio materiae ad consecutionem formae. Sed ex hoc non ostenditur quod aliqua operatio hominis debeat praecedere eius beatitudinem: posset enim Deus simul facere voluntatem recte tendentem in finem, et finem consequentem; sicut quandoque simul materiam disponit, et inducit formam. Sed ordo divinae sapientiae exigit ne hoc fiat: ut enim dicitur in II *de Caelo* *, *eorum quae nata sunt habere bonum perfectum, aliquid habet ipsum sine motu, aliquid uno motu, aliquid pluribus*. Habere

autem perfectum bonum sine motu, convenit ei quod naturaliter habet illud. Habere autem beatitudinem naturaliter est solius Dei. Unde solius Dei proprium est quod ad beatitudinem non motuam, per aliquam operationem praecedentem. Cum autem beatitudo excedat omnem naturam creatam, nulla pura creatura convenienter beatitudinem consequitur absque motu operationis, per quam tendit in ipsam. Sed angelus, qui est superior ordine naturae quam homo, consecutus est eam. ex ordine divinae sapientiae, uno motu operationis meritoriae, ut in Primo* expositum est. Homines autem consequuntur ipsam multis molibus operationum, qui merita dicuntur. Unde etiam, secundum Philosophum *, beatitudo est praemium virtuosarum operationum.

Ad primum ergo dicendum quod operatio hominis non praeexigitur ad consecutionem beatitudinis, propter insufficientiam divinae virtutis beatificantis: sed ut servetur ordo in rebus.

An secundum dicendum quod primas creaturas statim Deus perfectas produxit, absque aliqua dispositione vel operatione creaturae praecedente, quia sic instituit prima individua specierum, ut per ea natura propagaretur ad posterum. Et similiter. quia per Christum, qui est Deus et homo, beatitudo erat ad alios derivanda, secundum illud Apostoli *ad Hebr. n ♦ qui multos filios in gloriam adduxerat*; statim a principio suae conceptionis, absque aliqua operatione meritoria praecedente, anima eius fuit beata. Sed hoc est singulare in ipso: nam pueris baptizatis subvenit meritum Christi ad beatitudinem consequendam, licet desint eis merita propria *, eo quod per baptismum sunt Christi membra effecti.

Ad tertium dicendum quod Apostolus loquitur de beatitudine spei, quae habetur per gratiam Iustificantem, quae quidem non datur propter opera praecedentia. Non enim habet rationem termini motus, ut beatitudo: sed magis est principium motus quo ad beatitudinem tenditur.

hominis. ~ hominum codices. Pro consequatur, consequantur EJK.
pervenitur. - pervenimus P.i.

*p aliqua. - alia PK<f.
3) ca. - cas ADCDEFGIKLpH.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM OMNIS HOMO APPETAT BEATITUDINEM

IV Sent., XMX, qu. i, art. 3, qu* ».

Sed octavum sic proceditur. Videtur quod non omnes appetant beatitudinem. Nul-
lus enim potest appetere quod ignorat: cum bonum apprehensum sit obiectum
appetitus, ut dicitur in III de
nesciunt quid sit beatitudo: quod, sicut Augusti-
nus dicit in XIII de Trin. *. patet ex hoc. quod
*quidam posuerunt beatitudinem in voluptate “ cor-
poris, quidam in virtute animi, quidam in aliis
rebus.* Non ergo omnes beatitudinem appetunt.

2. Praeterea, essentia bealitudinis est visio
essentiae divinae, ut dictum est . Sed aliqui
opinantur hoc esse impossibile, quod Deus per
essentiam ab homine videatur: unde hoc non
appetunt. Ergo non omnes homines appetunt
beatitudinem.

PRAETEREA Augustinus dicit, in XIII de Trin. *,
quod *beatus est qui habet omnia quae vult, et
iul male vult.* Sed non omnes hoc volunt: qui-
dam enim male aliqua volunt, et tamen volunt
illa se velle. Non ergo omnes volunt beatitudinem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, XIII de
Trin.*. *Si mimus dixisset. « Omnes beati esse vul-
tis, miseri esse non vallis dixisset aliquid quod
nullus in sua non cognosceret voluntate.* Quilibet
ergo vult esse beatus.

Respondeo dicendum quod beatitudo dupliciter
potest considerari. Uno modo, secundum commu-
nem rationem bealitudinis. Et sic necesse est quod
omnis homo beatitudinem velit. Ratio autem bea-
titudinis communis est ut sit bonum perfectum,
sicut dictum est*. Cum autem bonum sit obie-
ctum voluntatis, perfectum bonum est alicuius,
quod totaliter eius voluntati satisfacit. Unde ap-
petere beatitudinem nihil aliud est quam appe-
tere ut voluntas satietur. Quod quilibet vult.

Alio modo possumus loqui de beatitudine se-
cundum specialem rationem, quantum ad id in
quo beatitudo consistit. Et sic non omnes cogno-
scunt beatitudinem: quia nesciunt cui rei commu-

nis ratio bealitudinis conveniat. Et per conse-
quens, quantum ad hoc, non omnes eam volunt.
Unde patet responsio ad primum.

An secundum dicendum quod, cum voluntas se-
cundum apprehensionem intellectus seu rationis,
sicut contingit quod aliquid est idem secundum
rem, quod tamen esi diversum secundum ratio-
nis considerationum; ita contingit quod aliquid
est idem secundum rem, ct tamen uno modo
appetitur, alio modo non appetitur. Beatitudo ergo
potest considerari sub ratione finalis boni et per-
fecti, quae est communis ratio bealitudinis: et
sic naturaliter et ex necessitate voluntas in illud
tendit, ut dictum est *. Potest etiam considerari
secundum alias speciales considerationes, vel ex
parte ipsius operationis, vel ex parte potentiae
operativae, vel ex parte obiecti: et sic non ex
necessitate voluntas tendit in ipsam.

An tertium dicendum quod ista definitio bea-
titudinis quam quidam posuerunt, *Beatus est qui
habet omnia quae vult, vel. cui omnia optata suc-
cedunt.* quodam modo intellecta, est bona et suf-
ficiens; alio vero modo, est imperfecta. Si enim
intelligalur simpliciter de omnibus quae vult homo
naturali appetitu, sic P verum est quod qui habet
omnia quae vult, est beatus: nihil enim saliat
naturalem hominis appetitum, nisi bonum perfe-
ctum, quod est beatitudo. Si vero intelligalur de
his quae homo vult secundum apprehensionem
rationis, sic habere quaedam quae homo vult,
non pertinet ad beatitudinem, sed magis ad mi-
seriam. inquantum huiusmodi habita impediunt
hominem ne habeat quaccumque naturaliter vult:
sicut etiam ratio accipit ui vera interdum quae
impediunt a cognitione venialis. Et secundum
hanc considerationem, Augustinus addidit î ad
perfectionem bealitudinis. quod *nihil mali velit.*
Quamvis primum posset sufficere, si recte intel-
ligeretur, scilicet quod *beatus est qui habet omnia
quae vult.*

s) voluptaiaic. – voluplatib» Va.– Eaedem pro animi, animae,
llc. – utique addunt PE.

γ) addidit. – addit Pfl.

Commentaria Cardinalis Caietani

x articulis sexto, septimo et octavo, nihil aliud scribendum
occurrit, nisi quod materia octavi articuli tractatu est in

I lib., qu. I x x ii, art. i ♦, ubi solutae sunt rationes Scoti. Quare
vide ibi. – Et hic completur tractatus primus huius libri.

3

Cf. qu. V, 17

Cf. qu. i. 191ro
P

Π. IP* Parti

' Qu. xux.

3

• Qu. Mil.

t

• Qa. xxi.

• Ncaoiutn.
Sjfnra //</<■
«u, cap. xxxn
al.hb.V.
"DtridrOrlk.,
hb. II. cap. xxCr
• EU&. 1:b. III.
cap. I, β. X>. ·
S.T.I. kxl IV.
ζ

* Cap χ. η. o. I
S TK lott. **.

t Ib. lnl IV. -
Ct. «p. n. o.
Th. kxt. «IU.

QUAESTIO SEXTA
DE VOLUNTARIO ET INVOLUNTARIO

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Quia igitur ad beatitudinem per actus aliquos
necesse est pervenire *, oportet consequen-
ter de humanis actibus considerare, ut sci-
amus quibus actibus perveniatur ad beatitudinem,
et quibus actibus impediatur a beatitudinis via *. Sed
de his actibus oportet considerare in octo articulis.
Primo ergo considerandum est de voluntario et involuntario in com-
muni; secundo, de actibus qui sunt voluntarii
quasi ab ipsa voluntate elicit, ut immediate ipsius
voluntatis existentes; tertio, de actibus qui sunt
voluntarii quasi a voluntate imperati, qui sunt
ipsius voluntatis mediantibus aliis potentiis *.
Circa universalem autem considerationem hu-
manorum actuum, primo quidem considerandum
occurrit de ipsis actibus humanis; secundo, de
principiis eorum *. Humanorum autem actuum
quidam sunt hominis proprii; quidam autem sunt
homini et aliis animalibus communes. Et quia
beatitudo est proprium hominis bonum, propin-
quius se habent ad beatitudinem actus qui sunt
proprie humani, quam actus qui sunt homini
aliisque animalibus communes. Primo ergo con-
siderandum est de actibus qui sunt proprii ho-
minis; secundo, de actibus qui sunt homini
aliisque animalibus communes, qui dicuntur ani-
malia passiones*.

Circa primum duo considerata occurrunt:
primo, de conditione humanorum actuum; se-
cundo, de distinctione eorum *. Cum autem actus

humani proprie dicantur qui sunt voluntarii, eo
quod voluntas est rationalis appetitus, qui est
proprie hominis; oportet considerare de actibus
humanis in quantum sunt voluntarii. Primo ergo conside-
randum est de voluntario et involuntario in com-
muni; secundo, de actibus qui sunt voluntarii
quasi ab ipsa voluntate elicit, ut immediate ipsius
voluntatis existentes; tertio, de actibus qui sunt
voluntarii quasi a voluntate imperati, qui sunt
ipsius voluntatis mediantibus aliis potentiis *.

Et quia actus voluntarii habent quasdam cir-
cumstantias, secundum quas dijudicantur, primo
considerandum est de voluntario et involuntario;
et consequenter de circumstantiis ipsorum actuum
in quibus voluntarium et involuntarium invenitur*.
Circa primum quaeruntur octo.

Primo: utrum in humanis actibus inveniat
voluntarium.

Secundo: utrum inveniat in animalibus brutis.

Tertio: utrum voluntarium esse possit absque
omni actu.

Quarto: utrum violentia voluntati possit inferri.

Quinto: utrum violentia causet involuntarium.

Sexto: utrum metus causet involuntarium.

Septimo: utrum concupiscentia involuntarium
causet.

Octavo: utrum ignorantia.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IN HUMANIS ACTIBUS INVENIATUR VOLUNTARIUM

A. l'crit., qu. xnn, an. t.

igitur primum sic proceditur. Videtur quod
in humanis actibus non inveniat vo-
luntarium. Voluntarium enim est cuius
principium est in ipso; ut patet per Gre-
gorium Nyssenum *. et Damascenum *, et Aristo-
telem *. Sed principium humanorum actuum non
est in ipso homine, sed est extra: nam appe-
titus hominis movetur ad agendum ab appetibili
quod est extra, quod est sicut *monens non mo-
tum*, ut dicitur in III *de Anima* *. Ergo in hu-
manis actibus non inveniat voluntarium.

2. Praeterea, Philosophus in VIII *Physic.* *
probat quod non inveniat in animalibus aliquis
motus novus, qui non praeveniat ab alio motu

exteriori. Sed omnes actus hominis sunt novi:
nullus enim actus hominis aeternus est. Ergo
principium omnium humanorum actuum est ab
extra. Non igitur in eis inveniat voluntarium.

3. Praeterea, qui voluntarie agit, per se agere
potest. Sed hoc homini non convenit: dicitur enim
loan, xv *: *Sine me nihil potestis facere*. Ergo
voluntarium in humanis actibus non inveniat.

Sed contra est quod dicit Damascenus, in II
libro *, quod *voluntarium est actus qui est ope-
ratio rationalis*. Tales autem sunt actus humani.
Ergo in actibus humanis inveniat voluntarium.

Respondeo dicendum quod oportet in actibus
humanis voluntarium esse. Ad cuius evidentiam.

' Scscilsci, df
Sztors ifarni,
au, ar. x»in,
iliih.V. UP. III.
"bMfürtk.,
ka. U. MP. Ml».
A. III.
as. I, a. x>. -
\$.Tt. !<ct. n.
ζ

* Gp X. a. 6. -
S. Tt kd. XY.

a) impediatur. - quae impediunt beatitudinem vel per quae ini-
pedtatur E.
ideo. - Om. codico.
y) quia est. - Om codicet.
i) qui sunt. - Om. codices.

i) conditione. - consideratione P, cognitione pF. - Post
addunt actuum Pj.
ζi homi.tr. - Om. codices et 4.
motus. - actus P.i.
0| opnn/wn. - Om. EFG.

considerandum est quod quorundam actuum seu motuum * principium est in agente, seu in eo quod movetur; quorundam autem motuum vel actuum principium est extra. Cum enim lapis movetur sursum, principium huius motionis est extra lapidem: sed cum movetur deorsum. principium huius motionis est in ipso lapide. Eorum autem quae a principio intrinseco moventur, quaedam movent seipsa, quaedam autem non. Cum enim omne agens seu motum agat seu nioveatur propter finem, ut supra " habitum est; illa perfecte moventur a principio intrinseco, in quibus est aliquod intrinsecum principium non solum ut moveantur, sed ut moveantur in finem. Ad hoc autem quod fiat aliquid propter finem, requiritur cognitio finis aliqualis. Quodcumque igitur sic agit vel movetur a principio intrinseco, quod habet aliquam notitiam finis, habet in se ipso principium sui actus non solum ut agat, sed etiam ut agat propter finem. Quod autem nullam notitiam finis habet, etsi in eo sit principium actionis vel motus; non tamen eius quod est agere vel moveri propter finem est principium in ipso, sed in alio, a quo ci imprimitur principium suae motionis in finem. Unde huiusmodi non dicuntur movere seipsa, sed ab aliis moveri. Quae vero habent notitiam finis, dicuntur seipsa movere: quia in eis est principium non solum ut agant, sed etiam ut agant propter finem. Et ideo, cum utrumque sit ab intrinseco principio, scilicet quod agunt, et quod propter finem agunt, horum motus et actus dicuntur voluntarii: hoc enim x importat nomen voluntarii, quod motus et actus sit a propria inclinatione. Et inde est quod voluntarium dicitur esse, secundum definitionem Aristotelis et Gregorii Nysseni et Damasceni *. non solum *cuius principium est intra*, sed cum additione *scientiae*. – Unde, cum homo maxime cognoscat finem sui operis et moveat scipsum, in eius actibus maxime voluntarium invenitur.

Ad primum ergo dicendum quod non omne principium est principium primum. Licet ergo de ratione voluntarii sit quod principium eius sit intra, non tamen est contra rationem voluntarii quod principium intrinsecum causetur vel moveatur ab

exteriori principio: quia non est de ratione voluntarii quod principium intrinsecum sit principium primum. – Sed tamen sciendum quod contingit aliquod principium motus esse primum in genere, quod tamen non est primum simpliciter: sicut in genere alterabilium primum alterans est corpus caeleste, quod tamen non est primum movens simpliciter, sed movetur motu locali a superiori movente. Sic igitur principium intrinsecum voluntarii actus, quod est vis cognoscitiva et appetitiva, est primum principium in genere appetitivi motus, quamvis moveatur ab aliquo exteriori secundum alias 7 species motus.

Ad secundum dicendum quod motus animalis novus praevenitur quidem ab aliquo exteriori motu quantum ad duo. Uno modo, inquantum per motum exteriorem praesentatur sensui animalis aliquod sensibile, quod apprehensum movet appetitum: sicut leo videns cervum per eius motum appropinquantem, incipit moveri ad ipsum. Alio modo, inquantum per exteriorem motum incipit aliquid immutari naturali immutatione corpus animalis, puta per frigus vel calorem; corpore autem immutato per motum exterioris corporis, immutatur etiam per accidens appetitus sensitivus, qui est virtus organi corporei; sicut cum ex aliqua alteratione corporis commovetur appetitus ad concupiscentiam alicuius rei. Sed hoc non est contra rationem voluntarii, ut dictum est*: huiusmodi enim motiones ab exteriori principio sunt alterius generis.

Ad tertium dicendum quod Deus movet hominem ad agendum non solum sicut proponens sensui appetibile, vel sicut immutans corpus, sed etiam sicut movens ipsam voluntatem: quia omnis motus tam voluntatis quam naturae, ab eo procedit sicut a primo movente. Et sicut non est contra rationem naturae quod motus naturae sit a Deo sicut a primo movente, inquantum natura est quoddam instrumentum Dei moventis; ita non est contra rationem actus voluntarii quod sit a Deo, inquantum voluntas a Deo movetur. Est tamen communiter de ratione naturalis et voluntarii motus, quod sint a principio intrinseco.

i) seu rnaſuuin. – Om, Va.

*) raùn. – autem Pa. – Pro sit, tint CEE.

λ) alias. – aliquas ABCDEGIIIK.

• C*?. lx, a- j-- S- Th. tect. lcv.

Commentaria Cardinalis Caietani

Quarta igitur. In divisione, seu praefatione sextae quaestioni», adverte quod Auctor, tractanda omnia principia concipiens, prima distinctione separat totum hunc librum in Secunda Secundae; deinde secunda distinctione separat tractatum de actibus humanis in universali, a reliqua libri parte incipiente in qu. xi tx, tertia autem distinctione tractatum ipsum de actibus distinguit, itu quod primo de propriis homini, deinde de communibus, in qu. xxn et sequentibus, tractandum dicit. Sequentes autem distinctiones dant loca conditionibus, circumstantiis, et actibus propriis homini, quibusque sua. usque ad xxt qu. inclusive.

IF. Circa primum articulum quaestionis sextae, dubium occurrit de illa propositione in corpore posita, scilicet: *Quod nullam habet notitiam finis, etsi in eo sit principium actionis vel motus, non tamen eius quod est agere vel nto-*

veri propter finem est principium in ipso, sed in alio. Adversatur siquidem huic sententiae tam auctoritas, quam ratio. Auctoritas quidem Aristotelis, II *Physic.* ♦, probantis ex proposito quod natura agit propter finem. Unde arguitur sic. Naturalia agunt propter finem: naturalia agunt a principio intrinseco sine notitia finis: ergo agentia a principio intrinseco sine finis notitia, agunt propter finem. Cuius oppositum in littera dicitur. – Et confirmatur. Quia si in naturalibus ratione carentibus est principium agendi, et non est principium de ly *propter finem*; cum tota dissensio Aristotelis ab aliis, contra quos disputat in II *Physic.*, consistat non in hoc quod naturalia again vel non agant (de hoc enim non disputatur), sed in hoc quod agant propter finem vel non propter finem, et concludatur pars αΠιηα-tiva: oportet dicere quod natura, quae est intrinsecum

• Qa. i, ert. a.

*

LJ4?*

U l.

• Vtf. num. ii.

• CL iMJ.

fii

St
tr

u
d
c
u
h
c

p
s
n
n
c
c
s
s

s

F

A

r

l

I

t

I

I

i

s

l

c

<

c

5

n

\$

j

–

>b.n.c*p.xxvn.

' ftM. cap.vmv.

P.

b

agendi principium, non solum est principium agendi, sed agendi propter finem; naturalia enim, ut sic, agunt propter finem.

III. Circa illam aliam propositionem in eodem corpore, scilicet: *Quodennique sic agit rei movetur a principio intrinseco, quod habet aliquam notitiam finis, habet in se ipso principium sui actus non solum ut agat, sed etiam ut agat propter finem*, dubium occurrit, quia contradicit determinationi laetae in 2 art. qu. 1, ubi conclusum est esse proprium rationalis naturae agere propter finem, ita ut moveat se ad finem. Hic enim expresse dicitur quod huiusmodi, ut animalia, movent se nd finem, quia aliquam cognitionem tinis habent. Quomodo stant hnec simul?

IV. Circa deductam in eodem corpore propositionem ex praedicta *, scilicet: *1'ndc huiusmodi dicuntur non morere seipsa, sed ab aliis moveri*, dubium quoque occurrit, quoniam constat quod vegetabilia movent seipsa motu augmenti nd omnes differentias positionis, ct tamen carent notitia finis. Enisum ergo est quod huiusmodi, scilicet carentia finis notitia, non dicuntur movere seipsa. – Et confirmatur; quia in Prima Parte, qu. xvm, art. 1, in responsione ad 2, expresse dixit Auctor quod haec movent seipsa.

V. Ad primae dubitationis * evidentiam, scitu quod hoc quod est agere propter finem, potest habere principium duplicis ordinis: alterum scilicet proprii ordinis; alterum subordimiti. Proprii quidem ordinis principium est quod propria virtute hoc facit: subordinati vero, quod superioris virtutis participatione solum hoc facit. Et quoniam agere propter finem collationem quandum cius quod est ad finem, ud ipsum finem, manifeste importat; conferri autem in finem absque cognitione, etsi fingendi detur licentia, intclligi nequit: oportet ut de ratione principii propria virtute activi propter finem, sit cognitio. Ac per hoc, principium propria virtute agens propter finem, constat necessario ex gradu cognoscitivo. Et consequenter si quid non cognosdtivum agit propter finem, etsi habeat principium agendi propter finem, non habet principium nisi subordinati ordinis, quod scilicet ex hoc quod est impressio quaedam a cognoscitivo, principiat propter finem.

Et hoc modo naturalia agunt propter finem. Ita quod acquivocalio est hic inter litteram hanc, ct secundum *Physicorum* ac rationes. Auctor siquidem loquitur de principio

agente propter finem propria virtute. Et de tali verissimum est dicere quod in solis cognosdtivU est principium agendi propter finem: quia, ut in littera dicitur, ad hoc quod oil-quid fiat propter finem, requiritur aliqualis notitia finis. Propter quod u philosophis dicitur quod *opus naturae est opus intelligentiae*, In II autem *Physic.*, et aliis. est sermo de qualicumque principio. Et sic late loquendo, concedimus et quod in naturalibus est principium agendi, ct agendi propter finem. Natura enim, ab intelligentia veniens, est principium subordinati ordinis agendi propter finem: ct non est principium propria virtute directivum in finem. Et sic omnia consonant.

VI. Ad secundani autem dubitationem * dicitur quod, * <X eam ul quin animalia imperfecte cognoscunt finem, ut in 2 art. huius quaestionis dicitur, ideo etiam imperfecte movent se ad finem. Et esi tanta imperfectio ista, ut non nisi participatione quadam moveant se ad finem, sicut prudentia sunt ct ordinant in finem. Propter quod simpliciter negari potest quod movent se od finem, sicut quod ordinant aliquid in finem; quamvis concedatur simpliciter quod movent se. Et potest nihilominus cum additione dici quod *imperfecte* movent se propter finem. Et sic in proposito accidit: nam superius fuit sermo simpliciter; hic autem est sermo secundum quid manifestatum in 3 art.

Posset quoque dici, ut dicitur* ad tertium dubium, · \$α®. «q. quod quid habentia cognitionem sensitivam medium locum tenent inter naturalia, quae nullo modo cognoscunt finem, ct rationalia, quae omnino cognoscunt finem; modo in hoc, modo in illud extremum declinant. In prima namque quaestione, quin de agere propter finem simpliciter ct per se erat sermo, cum naturalibus computata sunt: hic vero, quia de voluntario communiter sumptu, ut etiam nd brutorum participationem se extendit, inchoat doctrina, cum rationalibus connumerata sunt.

VII. \d tertiam dubitationem· dicitur quod, quin medium utrumque sapii extremum, ct modo illud, modo alterum subinduit; ideo accidit ut vegetabilia, quae media sum inter pure naturalia, quae non movent se, ct animalia, quae movent se, modo dicantur movere se, ct modo dicantur non movere se. Quando enim distinguuntur vegetabilia contra naturalia, ut ibi fit, dicitur quod movent se: quando nutem contra animalia, quae cognoscitiva sunt, ut hic. dicitur quod non movent se.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VOLUNTARIUM INVENIATUR IN ANIMALIBUS BRUTIS

H Sent., dur. Mt, an. i, id 6; 2A· Verit., qu. xxxn, in. t; HI babic^ leer. iv.

1æMⓈ?1* SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur qiiod >^SoJ^jLv°lunlar,lim non s,t 'n ^rut's animalibus.

Voluntarium enim a voluntate dicitur.

Voluntas autem, cum sit in ratione, ut dicitur in III *de Anima* *, nun potest esse in brutis animalibus. Ergo neque voluntarium in cis invenitur.

2. Praeterea, secundum hoc quod actus humani sunt voluntarii, homo dicitur esse dominus suorum actuum. Sed bruta animalia non habent dominium sui actus: *non enim agunt, sed magis* ut Damascenus dicit *. Ergo in brutis animalibus non est voluntarium.

3. Praeterea, Damascenus dicit * quod *actus voluntarios sequitur laus et vituperium*, Sed actibus brutorum animalium non debetur neque laus neque vituperium. Ergo in eis non est voluntarium.

a) in *finem ad ipsum*, – *m finem ct ad ipsum* CDGLpEII, III *ad ipsum* scilicet *finem* K, in *finem ipsum* <BH, *ad finem ipsum* ITa.

Svmmak Theol. D. T IKIMAK T. 1(1.

Perfectam igitur cognitionem finis sequitur voluntarium secundum rationem perfectam: prout scilicet, apprehenso line, aliquis potest, deliberans de fine et de his quae sunt ad finem, moveri in linem vel non moveri. Imperfectam autem cognitionem finis sequitur voluntarium secundum rationem imperfectam: prout scilicet apprehendens finem non deliberat, sed subito movetur in ipsum. Unde soli rationali naturae competit voluntarium secundum rationem perfectam: sed secundum rationem imperfectam. competit etiam brutis animalibus

Ad primum ergo dicendum quod voluntas nominat rationalem appetitum: et ideo non potest esse in his quae ratione carent. Voluntarium autem denominative dicitur a voluntate, et potest

trahi ad ea in quibus est aliqua participatio voluntatis, secundum aliquam convenientiam ad voluntatem. Et hoc modo voluntarium attribuitur animalibus brutis: inquantum scilicet per cognitionem aliquam moventur in finem.

Ad secundum dicendum quod ex hoc contingit quod homo est dominus sui actus, quod habet deliberationem de suis actibus: ex hoc enim quod ratio deliberans se habet ad opposita, voluntas in utrumque potest. Sed secundum hoc voluntarium non est in brutis animalibus, ut dictum est.

Ad tertium dicendum quod laus et vituperium consequuntur actum voluntarium secundum perfectam voluntarii rationem; qualis non invenitur in brutis.

γ) aHimahbut. — Om. Pcr.

Commontarin Cardinalis Caietani

Tn secundo articulo, adverte quod td quod uipcriuit, in 1 prima scilicet quaestione, arc. 2, appellavit Auctor unico vocabulo *cognoscere rationem finis*, et nos exposuimus consistere in cognitione proportionis inter linem et id quod est ad finem; modo explicatur ex pane utriusque extremi, scilicet finis, et eius quod est ud linem. Et dicitur quod est cognoscere, ex parte linis, rationem finis: ex parte vero eius quod est ud finem, proportionem illius ad finem. Et intendit per *rationem finis*, non *quod quid est* ut distinguitur contra individuum; sed rationem formalem, sive universaliter sive

particulariter, ut distinguitur contra rem; idest, quod oportet cognoscere rem quae denominatur finis, ut stat sub denominatione finis. Verbi gratia, mulier praeparatura pro prandio, non solum novit hoc futurum prandium, sed novit ipsum ut finem tunc, ibi. etc., suae praeparationis: nliouin non ratiocinaretur ex prandio ad praeparanda, ncc moveretur ad praeparationem. Et similiter novit non solum bas carnes, hanc horam, etc., sed ut proportionntas nunc, hic, sic, etc., id talem finem. Et hoc est perfecte cognoscere finem, et nos»e rationem finis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VOLUNTARIUM POSSIT ESSE ABSQUE OMNI ACTU

Infra, qu. txu. art. 5. zJ 2; II Scwt, diit. nxx, ah. 3; De J/a/o, qu. 11, art. 1, ad 2.

ii) TLRTIUM SIC PROCEditUR. Videtlir quod voluntarium non possit esse sine actu. Voluntarium enim dicitur quod est a voluntate. Sed nihil potest esse a voluntate nisi per aliquem actum, ad minus ipsius voluntatis. Ergo voluntarium non potest esse sine actu.

2. Praeterea, sicut per actum voluntatis dicitur aliquis velle, ita cessante actu voluntatis dicitur non velle. Sed non velle involuntarium causât, quod opponitur voluntario. Ergo voluntarium non potest esse, actu voluntatis cessante.

3. Praeterea, de ratione voluntarii est cognitio, ut dictum est. Sed cognitio est per aliquem actum. Ergo voluntarium non potest esse absque aliquo actu.

Sed contra, illud cuius domini sumus, dicitur esse voluntarium. Sed nos domini sumus eius quod est agere et non agere, velle et non velle. Ergo sicut agere et velle est voluntarium, ita et non agere et non velle.

• Art. 1, 2.

») gubernatoris, — gubernanti* codice».
 'ii) ipta. — ABCDEFGILpH.

cet procedit ab aliquo inquantum est agens, sicut calefactio a calore. Alio modo, indirecte, ex hoc ipso quod non agit: sicut submersio navis dicitur esse a gubernatore, inquantum desistit a gubernando. Sed sciendum quod non semper id quod sequitur ad defectum actionis, reducitur sicut in causam in agens, ex eo quod non agit: sed solum tunc cum potest et debet agere. Si enim gubernator non posset navem dirigere, vel non esset ei commissa gubernatio navis, non imputaretur ei navis submersio, quae per absentiam gubernatoris contingeret.

Quia igitur voluntas, volendo et agendo, potest impedire hoc quod est non velle et non agere, et aliquando debet; hoc quod est non velle et non agere, imputatur ei, quasi ab ipsa existens. Et sic voluntarium potest esse absque actu: quandoque quidem absque actu exteriori, cum actu interiori, sicut cum vult non agere; aliquando autem et absque actu interiori, sicut cum non vult

Ad primum ergo dicendum quod voluntarium dicitur non solum quod procedit a voluntate directe, sicut ab agente; sed etiam quod est ab ea indirecte, sicut a non agente.

γ) vult. — vult agor velle F, vu/f «ifftrf K.

QUAESTIO VI, ARTICULUS IV

Ad secundum dicendum quod *non velle* dicitur dupliciter. Uno modo, prout sumitur in vi unius dictionis secundum quod est infinitivum huius verbi *nolo*. Unde sicut cum dico *Nolo legere*, sensus est. *Volo non legere*; ita hoc quod est *non velle legere*, significat *velle non legere*. Et sic non velle causal involuntarium. – Alio modo sumitur in vi orationis. Et tunc non affirmatur

actus voluntatis. Et 1 huiusmodi non velle non causal involuntarium.

An tertium dicendum quod eo modo requiritur ad voluntarium actus cognitionis, sicut et actus * voluntatis; ut scilicet sit in potestate alicuius considerare et velle et agere. Et tunc sicut non velle et non agere, cum tempus fuerit, est voluntarium, ita etiam non considerare.

î) unius dictionis — unioni* dictionis AC»! pBCDK, unionis I, di- ctionis unius K.

t) EL. — Sed ft «D, ScJ ceteri.
ζ) «jurfMf. — copnltlo F. om. ABDFGHIKl.pG

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa ceteros quaestionis articulos usque ad ultimum exclusive, nihil occurrit scribendum.
Advertendum tamen est quod tertius articulus funda- mentum est multarum veritatum cum de peccatis dispu- tatur. et specialiter omissionum unde et eo in locis pro- priis uremur. Singulariter tamen nunc ex hoc articulo com- mendandum est memoriae quod ad rationem voluntarii indirecte non sufficit potestas in voluntate et negatio pro- visionis, sed oportet tria concurrere: scilicet posse, debere, et non velle aut non imperare. Et propteren non valet ar- gumentum: Hoc potuit a voluntate prohiberi, et non est prohibitum, ergo est voluntarium. Et hoc est valde notan- dum propter actus qui sunt nb animo sensitiva et genera- tive, et non ex praecepto intellectus: oportet enim diligenter attendere si debet, et quando debet impedire.

II. Quartus vero, in secundo argumento, iuncto suae responsioni, occasionem dat disputandi nn obicctum mo- veat voluntatem active. Sed quin de motivo voluntatis erit specialis quaestio in littera., iUucusque differtur.

III. Sextus regulam tradit in indicandis volis, contra- ctibus. etc., facti» ex metu ctiain cadente in constantem virum: dum omnia huiusmodi vere voluntaria docemur, quamvis aliquid habeant involuntarii admixtum. Ac per hoc, si mala sunt ardua, ut penuria, infamiae, et similia, pec- cata sunt mortalia.

Esto tamen cautus In materia matrimonii: quia Ecclesia vult quod non solum sit voluntarium, sed plene volunta- rium, ut in IV *Seni.* habes. Compatiuntur quoque hu- mana iura his quae metu fiunt, libertatem plenam fovendo, non voluntarium in his negando.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VIOLENTIA VOLUNTATI POSSIT INFERRI

P*rt. J. qu. Lxxxa, <ru i; Il Sent. dl»l. xxv, *rt. 3; IV, dūt xxix, an. I; *De Verita* qu. xxu, an. 5, S.

Sed QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod voluntati possit violentia inferri. Unum- quodque enim potest cogi a potentiori. Sed aliquid est humana voluntate po- tentius, scilicet Deus. Ergo saltem ab potest.

2. Praeterea, omne passivum cogitur a suo activo, quando immutatur ab eo. Sed voluntas est vis passiva: est enim *movens motum*, ut dicitur in HI *de Anima**. Cum ergo aliquando’moveatur a suo activo, videtur quod aħquando cogatur.

3. Praeterea, motus violentus est qui est con- tra* naturam. Sed motus voluntatis aliquando est contra naturam; ut patet de motu voluntatis ad peccandum, qui est contra naturam, ut Dama- scenus dicit*. Ergo motus voluntatis potest esse coactus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in V *de Civ. Dei**, quod si aliquid fit voluntate?, non fit ex necessitate. Omne autem coactum fit ex necessitate. Ergo quod fit ex voluntate, non potest esse coactum. Ergo voluntas non potest cogi ad agendum.

Respondeo dicendum quod duplex est actus vo- luntatis: unus quidem qui est eius immediate. velut ab ipsa elicitus, scilicet velle; alius autem est

actus voluntatis a voluntate imperatus, et mediante alia potentia exercitus, ut ambulare et loqui, qui a voluntate imperantur mediante potentia motiva. Quantum igitur ad actus a voluntate imperatos, violentia violentiam pati potest*, inquantum per violentiam exteriora membra impediri possunt ne imperium voluntatis cxcquantur. Sed quantum ad ipsum proprium actum voluntatis, non potest ci violentia inferri*.

Et huius ratio est quia actus voluntatis nihil est aliud quam inclinatio quaedam procedens ab interiori principio cognoscente: sicut appetitus na- turalis est quaedam inclinatio ab interiori princi- pio et sine cognitione. Quod autem est coactum vel violentum, est ab exteriori principio. Unde contra rationem ipsius actus voluntatis est quod sit coactus vel violentus: sicut etiam est contra rationem naturalis inclinationis vel motus *. Po- test enim lapis per violentiam sursum ferri: sed quod iste motus violentus sit ex eius naturali inclinatione, esse non potest. Similiter etiam potest homo per violentiam trahi: sed quod hoc sit ex eius voluntate, repugnat rationi vio- lentiae.

Ad primum ergo dicendum quod Deus, qui est potentior quam voluntas humana, potest vohinta-

a) contrit. — extra ABCEi GlpDH.
vfAuntate. — voluntarie Pλ.
γ. autem. — qui Va, om. F.

δ» imperantur. — exercentur autem adJdunt odiñoaca JiqOK.
a) — lapidit quod feratur sursum jJdual Pa.
V) — quia ADUDEFGIKU

1. tcm humanam r movere; secundum illud /5o-
•v<r>. 1 verb, xxi *: *Cor regis in manu Dei est, et quo-
cumque voluerit, vertet illud.* Sed si hoc esset per
violentiam, iam non esset cum actu voluntatis,
nec ipsa voluntas moveretur, sed aliquid contra
voluntatem.

•Ci. Comment.
uuci, tupra, poil
-π. j. o.n.

Al) SECUNDUM DICENDUM " quod ΠΟΠ SCmpCr CSt
niotus violentus, quando passivum immutatur a
suo activo: sed quando hoc fit contra interiorem
inclinationem passivi. Alioquin omnes alterationes
ct generationes simplicium corporum essent in-
naturales et violentae. Sunt autem naturales, pro-

pier naturalem aptitudinem interiorem materiae
vel subiecti ad talem dispositionem. Et similiter
quando voluntas movetur ab appetibili secundum
propriam inclinationem, non est motus violentus,
sed voluntarius.

Ad tertium dicendum quod id in quod voluntas
tendit peccando, etsi sit malum ct contra ratio-
nalem naturam secundum rei veritatem, appre-
henditur tamen ut bonum et conveniens naturae,
inquantum est conveniens ' homini secundum
aliquam passionem sensus, vel secundum aliquem
habitum corruptum.

r4) *humanum.* - Ominum Pj. - Eaedem post illud adduot yrover
bium.

0) *naturae, inquantum r/f convenient.* - On. P4. - Pro yauionem.
delectationem 14'a.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VIOLENTIA CAUSET INVOLUNTARIUM

Infra, qu. lxxui, on. 6; Hi *Elhic.*, Ico. i.

»D QUINTUM SIC PROCEditUR. Videtur quod
S violentia non causai involuntarium. Vo-
luntarium enim et involuntarium secun-
'dum voluntatem dicuntur. Sed voluntati
• Art. praectd. violentia inferri non potest,
Ergo violentia involuntarium causare non potest.

2. Praeterea, id quod est involuntarium, est
• *OEh j. .Ortu.*, cum tristitia, ut Damascenus et Philosophus4*
;m- dicunt. Sed aliquando patitur aliquis violentiam.
S.TK i». nec taincn in(je tristatur. Ergo violentia non cau-
sal involuntarium.

3. Praeterea, id quod est a voluntate, non
poiesl esse involuntarium. Sed aliqua violenta
sunt a voluntate: sicut cum aliquis cum corpore
gravi sursum ascendit; et sicut cum aliquis inflectit
membra contra naturalem eorum flexibilitatem.
Ergo violentia non causal involuntarium.

• *Ethic*, m». in.
Cap^o 1, D. 3. -
ult Su' ''

Sed contra est quod Philosophus * ct Dama-
scenus* dicunt, quod *aliquid est involuntarium
per violentiam.*

Respondeo dicendum quod violentia directe op-
ponitur voluntario, sicut etiam et naturali. Com-
mune est enim voluntario et naturali quod utrum-
que sit a principio intrinseco : violentum autem
est a principio extrinseco. Et propter hoc, sicut
in rebus quae cognitione carent, violentia aliquid
facit contra naturam; ita in rebus cognoscenti-
bus facit * aliquid esse contra voluntatem. Quod
autem est contra naturam, dicitur esse *innatu-
raie*: ct similiter quod est contra voluntatem,
dicitur esse *involuntarium*. Unde violentia invo-
luntarium causal.

a

Ad primum ergo dicendum quod involuntarium
• An. pruced. voluntario opponitur. Dictum est autem supra *
quod voluntarium dicitur non solum actus qui
est immediate ipsius voluntatis, sed etiam actus
a voluntate imperatus. Quantum igitur ad actum
• itu. Cst immediate ipsius voluntatis, ut supra*

dictum esi, violentia voluntati inferri non potest:
unde talem actum violentia involuntarium facere
non potest Sed quantum ad actum imperatum, ?
voluntas* potest pati violentiam *. Et quantum . b ?J
uadostensumactash, violentia involuntarium facit.

Ad secundum dicendum quod, sicut naturale di-
citur quod est secundum inclinationem naturae,
ita voluntarium dicitur quod est secundum in-
clinationem voluntatis. Dicitur autem aliquid na-
turale dupliciter. Uno modo, quia est a natura
sicut a principio activo: sicut calefacere est natu-
rale igni. Alio modo, secundum principium pas-
sivum, quia scilicet est in natura . inclinatio ad 5
recipiendum actionem a principio extrinseco: sicut
motus caeli dicitur esse naturalis, propter aptitu-
dinem naturalem caelestis corporis ad talem mo-
tum, licet movens sit voluntarium i. Et similiter . o.3χ.
voluntarium potest aliquid dici dupliciter: uno
modo, secundum actionem, puta cum aliquis vult
aliquid agere; alio modo, secundum passionem,
scilicet cum aliquis vult pati ab alio. Unde cum
actio infertur ab aliquo exteriori, manente in eo
qui patitur voluntate patiendi, non est simpliciter
violentum: quia licet ille qui patitur non conferat
agendo, confert tamen volendo pali. Unde non
potest dici involuntarium.

An tertium dicendum quod, sicut Philosophus
dicit in VIII *Physic.* *, motus animalis quo inter-
dum movetur animal contra naturalem inclina-
tionem corporis, etsi non sit naturalis corpori, est
tamen quodammodo naturalis animali, cui natu-
rale est quod secundum appetitum moveatur. Et
ideo hoc non est violentum simpliciter, sed se-
cundum quid. - Et similiter est dicendum cum
aliquis inflectit membra contra naturalem disposi-
tionem. Hoc enim est violentum secundum quid,
scilicet quantum ad membrum particulare: non
tamen simpliciter, quantum ad ipsum hominem.

a) *facit.* - *violentia facit* codicc*.
i). unde talem actum violentia involuntarium facere nmi potat. -
Om. PL.

y) *voluntat.* - *roluufatit* UiFGHLpCD, om. L
6) (N *natura.* - *innaturalis* pF, *innata* l'.t. - Pen 4» *principio, ab*
ABDEFGHIKLpC.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM METUS CAUSEE INVOLUNTARIUM SIMPLICITER

IV .SW/in, diu. 1x11, qu. i. art. i; Quodl. V. qu. v, ert. 3; II Cor., cap. n, lest, i; III Ethic., lecb t. u.

'CLCaMuri.
u^Mpn.r»»t

SEXTUM SIC PROCEDITUR *. VldetUT quod

includit causet involuntarium simpliciter.

Sicut enim violentia est respectu eius quod contrahatur prae-sentialiter voluntati. ita metus est respectu mali futuri quod repugnat voluntati. Sed violentia causal involuntarium simpliciter. Ergo et metus involuntarium simpliciter causat.

2. Praeterea, quod est secundum se tale, quolibet addito remanet tale: sicut quod secundum se est calidum, cuicumque coniungatur, nihilominus est calidum, ipso manente. Sed illud quod per metum agitur, secundum se est involuntarium. Ergo etiam adveniente metu est involuntarium.

3. Praeterea, quod sub conditione est tale, secundum quid est tale; quod autem absque conditione est tale, simpliciter est tale: sicut quod est necessarium ex conditione, est necessarium secundum quid; quod autem est necessarium absolute. est necessarium simpliciter. Sed id quod per melum agitur, est involuntarium absolute: non est autem voluntarium nisi sub conditione, scilicet ut vitetur malum quod limetur. Ergo id quod per metum agitur, est simpliciter involuntarium.

SED contra Est quod Gregorius Nyssenensis dicit et eliam Philosophus quod huiusmodi quae per melum aguntur, sunt *magis voluntaria quam involuntaria*.

Respondetur dicendum quod, sicut Philosophus dicit in III *Ethic.* * et idem dicit Gregorius Nyssenensis in libro suo *de Homine* ♦ huiusmodi quae per melum aguntur, *mixta sunt ex voluntario et involuntario*. Id enim quod per metum agitur, in se consideratum, non est voluntarium: sed fit voluntarium in casu, scilicet ad vitandum malum quod limetur.

Sed si quis recte consideret, magis sum huiusmodi voluntaria quam involuntaria: sunt enim voluntaria simpliciter, involuntaria autem secundum quid. Unumquodque enim simpliciter esse dicitur secundum quod est in actu: secundum autem quod est in sola apprehensione, non est simpliciter, sed secundum quid. Hoc autem quod per metum agitur, secundum hoc est in actu, secundum quod fit: cum enim actus in singularibus sint, singulare autem, inquantum huiusmodi, est hic et nunc; secundum hoc id quod fit est in actu, secundum quod est hic et nunc et sub aliis conditionibus individualibus. Sic autem hoc quod fit per metum, est voluntarium, inquantum

scilicet est hic et nunc, prout scilicet in hoc casu est impedimentum maioris mali quod timebatur: sicut pro-ectio mercium in mare fit voluntarium tempore tempestatis, propter timorem periculi. Unde manifestum est quod simpliciter voluntarium est. Unde et competii ei ratio voluntarii: quia principium eius est intra. – Sed quod accipiat id quod per metum fit, ut extra hunc casum existens, prout repugnat voluntati, hoc non est nisi secundum considerationem tantum. Et ideo est involuntarium secundum quid, idest prout consideratur extra hunc casum existens.

Ad primum ergo dicendum quod ea quae aguntur per metum et per vim, non solum differunt secundum praesens et futurum, sed etiam secundum hoc, quod in eo quod agitur per vim, voluntas non consentit, sed omnino est contra motum voluntatis: sed id quod per metum agitur, fit voluntarium, ideo quia motus voluntatis fertur in id. licet non propter scipsum, sed propter aliud, scilicet ad repellendum malum quod limetur. Sufficient enim ad rationem voluntarii quod sit propter aliud voluntarium: voluntarium enim est non solum quod propter scipsum volumus ut finem, sed etiam quod propter aliud volumus vel propter finem. Palet ergo quod in eo quod per vim agitur, voluntas, interior nihil agit: sed in eo quod per metum agitur, voluntas aliquid agit. Et ideo, ut Gregorius Nyssenensis dicit * ad excludendum ea quae per melum aguntur, in definitione violenti non solum dicitur quod *violentum est cuius principium est extra*, sed additur, *nihil conferente vim passo*: quia ad id quod agitur per metum, voluntas timentis aliquid confert.

Ad secundum dicendum quod ea quae absolute dicuntur, quolibet addito remanent talia, sicut calidum et album; sed ea quae relative dicuntur, variantur secundum comparisonem ad diversa; quod enim est magnum comparatum huic, est parvum comparatum alteri. Voluntarium autem dicitur aliquid non solum propter scipsum quasi absolute, sed etiam propter aliud, quasi relative. Et ideo nihil prohibet aliquid quod a non esset voluntarium alteri comparatum, fieri voluntarium per comparisonem ad aliud.

Ad tertium dicendum quod illud quod per metum agitur, absque conditione est voluntarium, idest secundum quod actu agitur: sed involuntarium est sub conditione, idest si talis metus non immineret. Unde secundum illam rationem magis potest concludi oppositum

aj secundum considerationem. – secundum rationem PEHIPD»F
et a. secundum pF.
S Sed in eo quod per metum agitur, voluntas aliquid agit. – Oñ. Pñ;
loco per metum, per vim uodici.

T) scipsum. – u Pj.
8) quod. – quod de a. Pj.
n oppositum. – quod fit voluntarium quod quod fit in dunt
rium addit E.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM CONCUPISCENTIA CAUSET INVOLUNTARIUM

III Ethic., Iocet. ii, iv.

Ad septimum sic proceditur. Videtur quod concupiscentia causet involuntarium. Sicut enim metus est quaedam passio, ita et concupiscentia. Sed metus causal quodammodo involuntarium. Ergo etiam concupiscentia.

2. Praeterea, sicut per timorem umidus agit contra id quod proponebat, ita incontinens propter concupiscentiam. Sed timor aliquo modo causal involuntarium. Ergo et concupiscentia.

3. Praeterea, ad voluntarium requiritur cognitio. Sed concupiscentia corrumpit cognitionem: sicut philosophus, in VI Ethic. dicit quod delectatio, sive concupiscentia delectationis, corrumpit aestimationem prudentiae. Ergo concupiscentia causat involuntarium.

Sed contra EST quod Damascenus dicit quod involuntarium est misericordia vel indulgentia dignum, et cum tristitia agitur. Sed neutrum horum competit ei quod per concupiscentiam agitur. Ergo concupiscentia non causat involuntarium.

Respondeo dicendum quod concupiscentia non causal involuntarium, sed magis facit aliquid voluntarium. Dicitur enim aliquid voluntarium ex eo quod voluntas in id fertur. Per concupiscentiam autem voluntas inclinatur ad volendum id quod concupiscitur. Et ideo concupiscentia magis facit ad hoc quod aliquid sit voluntarium quam quod sit involuntarium.

Ad primum ergo dicendum quod timor est de malo, concupiscentia autem respicit bonum. Malum autem secundum se contranatur voluntati.

sed bonum est voluntati consonum. Unde magis se habet limor ad causandum involuntarium quam concupiscentia.

Ad secundum dicendum quod in eo qui per metum aliquid agit, manet repugnantia voluntatis ad id quod agitur, secundum quod in se consideratur. Sed in eo qui agit aliquid per concupiscentiam, sicut est incontinens, non manet prior voluntas, qua repudiabat illud quod concupiscitur, sed mutatur ad volendum id quod prius repudiabat. Et ideo quod per metum agitur, quodammodo est involuntarium: sed quod per concupiscentiam agitur, nullo modo. Nam incontinens concupiscentiae agit contra id quod prius proponebat, non autem contra id quod nunc vult: sed timidus agit contra id quod etiam nunc secundum se vult.

Ad tertium dicendum quod, si concupiscentia totaliter cognitionem auferret, sicut contingit in illis qui propter concupiscentiam sunt amentes, sequeretur quod concupiscentia voluntarium tolleret. Nec tamen proprie esset ibi involuntarium: quia in his quae usum rationis non habent, neque voluntarium est neque involuntarium. Sed quandoque in his quae per concupiscentiam aguntur, non totaliter tollitur cognitio, quia non tollitur potestas cognoscendi; sed solum consideratio actualis in particulari agibili. Et tamen hoc ipsum est voluntarium, secundum quod voluntarium dicitur quod est in potestate voluntatis, ut non agere et non velle similiter autem et non considerare: potest enim voluntas passioni resistere, ut infra dicetur.

a) concupiscitur. – concupiscit |*a.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM IGNORANTIA CAUSET INVOLUNTARIUM

Infra, qu. Lixfl, art. 3; II Sent., dist. xxxix, qu. i, art. I, ad 4; dist. xwt. art. 1. ad 3; Dist. Malo., qu. nt, art. 8; III Ethic., leer. l. hi.

Ad octavum sic proceditur. Videtur quod ignorantia non causet involuntarium. Involuntarium enim veniam meretur, ut Damascenus dicit. Sed interdum quod per ignorantiam agitur, veniam non meretur, secundum illud I ad Cor. xiv *: Si quis ignorat, ignorabitur. Ergo ignorantia non causal involuntarium.

2. Praeterea, omne peccatum est cum ignorantia; secundum illud Prop, xiv *: Errant qui operantur malum. Si igitur ignorantia involuntarium causet, sequeretur quod omne peccatum esset involuntarium. Quod est contra Augusti-

num dicentem quod omne peccatum est voluntarium.

3. Praeterea, involuntarium cum tristitia est, ut Damascenus dicit. Sed quaedam ignoranter aguntur sine tristitia: puta si aliquis occidit hostem quem quaerit occidere, putans occidere cervum. Ergo ignorantia non causal involuntarium.

Sed contra est quod Damascenus et philosophus dicunt, quod involuntarium quoddam est per ignorantiam.

Respondeo dicendum quod ignorantia habet causare involuntarium ea ratione qua privat cognitionem, quae praeexigitur ad voluntarium, ut supra

he Hier Orth., lib. II, cap. xxi.

Vert-

Ver». 23.

a) qua. – quia ADEFI pBC.

T

Vtfo. u

Art-J-

Ibid.
nhif. tib. III, can. », onni. j. S. Th. I<A l.

α

Aft. I.

dictum est. Non tamen quaelibet ignorantia huiusmodi cognitionem privat. Et ideo sciendum quod ignorantia tripliciter se habet ad actum voluntatis: uno modo, concomitanter; alio modo, consequenter; tertio modo, antecedenter. Concomitanter quidem. quando ignorantia est de eo quod agitur, tamen, etiam si sciretur, nihilominus ageretur, 'fune enim ignorantia non inducit ad volendum ut hoc fiat, sed accidit simul esse aliquid lactum et ignotatum': sicut, in exemplo posito * P. cum aliquis vellet quidem occidere hostem, sed ignorans occidit eum. putans occidere cervum. Et talis ignorantia non facit involuntarium, ut Philosophus dicit *, quia non causal aliquid quod sit repugnans voluntati: sed facit *non voluntarium*, quia non potest esse actu volitum quod ignotatum est.

Consequenter autem se habet ignorantia ad voluntatem. inquantum ipsa ignorantia est voluntaria. Et hoc contingit dupliciter, secundum duos modos voluntarii supra * positos. Uno modo, quia actus voluntatis fertur in ignorantiam: sicut cum aliquis ignorare vult ut γ excusationem peccati habeat, vel ut non retrahatur a peccando, secundum illud *lob* xxi : *Scientiam viarum tuarum non humis*. Et haec dicitur ignorantia allectata. – Alio modo dicitur ignorantia voluntaria eius quod quis potest scire et debet: sic enim non agere et non velle voluntarium dicitur, ut supra * dictum est. Hoc igitur modo dicitur ignorantia, sive cum ali-

quis actu non considerat quod considerare potest et debet, quae est ignorantia malae electionis, vel ex passione vel ex habitu proveniens: sive cum aliquis notitiam quam debet habere, non curat acquirere: et secundum hunc modum, ignorantia universalium iuris quae quis scire tenetur, voluntana dicitur, quasi per negligentiam proveniens. – Cum autem ipsa ignorantia sit voluntaria aliquo istorum modorum, non potest causare simpliciter involuntarium. Causal tamen secundum quid involuntarium, inquantum praecedit motum voluntatis ad aliquid agendum, qui non esset scientia praesente.

Antecedenter autem se habet ad voluntatem ignorantia, quando non est voluntaria, et tamen est causa volendi quod alias homo non ‘ vellet. Sicut cum homo ignorat aliquam circumstantiam actus quam non tenebatur scire, et ex hoc aliquid agit, quod non faceret si sciret: puta cum aliquis, diligentia adhibita, nesciens aliquem transire per viam, proiicit sagittam, qua interficit transeuntem. Et talis ignorantia causal involuntarium simpliciter.

Et per hoc palet responsio ad obiecta. Nam prima ratio procedebatꝫ de ignorantia eorum quae quis tenetur scire. Secunda autem, de ignorantia electionis, quae quodammodo est voluntaria, ut dictum est ♦ Tertia vero, de ignorantia quae concomitanter se habet ad voluntatem.

j) potito. – Kilicct »4Juni l’*i.

7) Mt. – vet ut Pa.

6) iuris. – et turis E.

.) Auiho non. – hoc non ACOGKJ.plꝫ, »»ou PEHꝫ–Pꝫo cutn hamo, cum ali^uU homo Pa.

s) procedebat. – procedit Prt.

Commentaria Cardinalis Caietani

octavo articulo, diligenter advertendum est quod, cum ignorantia consequens voluntatem tripliciter ponatur, scilicet affectata. malae electionis, et iuris; et prima differat ab aliis in hoc, quod ipsa est obiectum actus voluntatis (est enim volita), aliae vero sunt quasi obiectum voluntatis potentis et debentis ipsas abiicere (sunt enim ideo voluntariae, quia voluntas potest et debet actualiter considerare et applicare ad opus, et sic excludere ignorantiam malae electionis; et similiter velle acquirere scientiam sibi necessariam tempore debito, et sic excludere ignorantiam iuris); inter has autem duas differentia sit quod ignorantia electionis consistit in ipsa voluntaria actuali inconsideratione, ignorantia vero iuris in voluntaria habituali privatione scientiae: quQndocumque aliquis ex actuali oblivione eius quod scit et habitunlitcr meminit, operatur, neutram ignorantiam incurrit; quoniam omnium reminisci supra hominis est facultitcm. Quocirca si quis, certa intentione perseverans nullo

modo peccandi mortaliter, et sciens contractum talem sapere usuram, et nihilominus non recolens actualiter eius quod habitunlitcr scit, facit talem contractum, non peccavit mortaliter. Et similiter sciens Socratem, sibi nutum, esse nominarim cõcommunicatum. et tamen communicans cum eo in divinis, ex hoc quod non actualiter sibi occurrit hunc esse cõcommunicatum, excusatur a mortali. Quilibet enim in seipso experitur non esse in potestate sua quod recorderetur eorum quae habitunlitcr meminit Propter quod inconsideratio haec, cum non sit concomitans nec consequens, quin non est omnino in potestate nostra, locanda est sub antecedente: causai enim involuntarium simpliciter, et ipsa nullo modo est volita. Ac per hoc, excusât non solum n peccato, sed a censuris consequentibus culpam. Et haec pro consolatione bonarum mentium ibi culpam timentium ubi non repetitur, notanda applicandaque sunt occurrentibus casibus.

».. ».. «rt. 3-
n», 7.

• Vera Rriif..
• xvj.

x. cit•

tide. tib. Ul.
.. i. «iam. j..
II.. Ico. i.

QUAESTIO SEPTIMA

DE CIRCUMSTANTIIS HUMANORUM ACTUUM

IN QUATIOR ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. 11, IltroJ.

Deinde considerandum est de circumstantiis humanorum actuum *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: quid sit circumstantia.

Secundo: utrum circumstantiae sint circa humanos actus attendendae a theologo. Tertio: quot sunt circumstantiae. Quarto: quae sunt in eis principales.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CIRCUMSTANTIA SIT ACCIDENS ACTUS HUMANI

tnfrj, qu. nui, en. 3; IV Sent., dlwt. n'i, qu. m, art i, qu* i.

•S.Tb. I. P.J. lib. XI, B. I H

Si primum sic proceditur. Videtur quod circumstantia non sii accidens actus humani. Dicit enim Tullius, in *Rhetoricis**, quod circumstantia est *per quam argumentationi auctoritatem et firmamentum oratio*. Sed oratio dat firmamentum argumentationi praecipue ab his quae sunt de substantia * rei. ut definitio, genus, species, et alia huiusmodi; a quibus etiam Tullius oratorem argumentari docet *. Ergo circumstantia non est accidens humani actus.

2. Praeterea, accidentis proprium est inesse. Quod autem circumstat, non inest, sed magis est extra. Ergo circumstantiae non sunt accidentia humanorum actuum,

3. Praeterea, accidentis non est accidens. Sed ipsi humani actus sunt quaedam accidentia. Non ergo circumstantiae sunt accidentia actuum.

Sed contra, particulares conditiones cuiuslibet rei singularis dicuntur accidentia individuuntia ipsam?. Sed Philosophus, in III *Ethic**, circumstantias nominat *particularia*, idest particulares singulorum actuum conditiones. Ergo circumstantiae sunt accidentia individualia et humanorum actuum.

Respondeo dicendum quod, quia *nomina, secundum Philosophum* ♦, *sunt signa intellectuum*, necesse est quod secundum processum intellectivae cognitionis, sit etiam nominationis processus. Procedit autem nostra cognitio intellectualis a notioribus ad minus nota. Et ideo apud nos a notioribus nomina transferuntur ad significandum res minus notas. Et inde est quod, sicut dicitur in X *Metaphys.* *, *ab his quae sunt secundum locum, processit nomen distantiae ad omnia contraria*: et similiter nominibus pertinentibus ad motum localem, utimur ad significandum alios motus, eo quod corpora, quae loco circumscribuntur, sunt maxime nobis nota. Et inde est quod nomen *circumstantiae* ab his quae in loco sunt, derivatur ad actus humanos.

Dicitur autem in localibus aliquid circumstare, quod est quidem extrinsecum a re. tamen attingit

ipsam, vel appropinquat ei secundum locum. Et ideo quaecumque conditiones sunt extra substantiam actus, et tamen attingunt aliquo modo actum humanum, circumstantiae dicuntur. Quod autem adiungit substantiam rei ad rem ipsam pertinens, accidens eius dicitur. Unde circumstantiae actuum humanorum accidentia eorum dicenda sunt.

Ad primum ergo dicendum quod oratio quidem dat firmamentum argumentationi, primo ex substantia actus: secundario vero, ex his quae circumstant actum. Sicut primo accusabilis redditur aliquis ex hoc quod homicidium fecit: secundario vero, ex hoc quod dolo fecit, vel propter lucrum, vel in tempore aut loco sacro, aut aliquid aliud huiusmodi. Et ideo signanter dicit quod per circumstantiam *oratio argumentationi firmamentum adiungit*, quasi secundario.

Ad secundum dicendum quod aliquid dicitur accidens alicuius dupliciter. Uno modo, quia inest ei: sicut album dicitur accidens Socratis. Alio modo, quia est simul cum eo in eodem subiecto: sicut dicitur quod album accidit musico, inquantum conveniunt, et quodammodo se contingunt, in uno subiecto. Et per hunc modum dicuntur circumstantiae accidentia actuum.

Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est*, accidens dicitur accidenti accidere propter convenientiam in subiecto. Sed hoc contingit dupliciter. Uno modo, secundum quod duo accidentia comparantur ad unum subiectum absque aliquo ordine: sicut album et musicum ad Socratem. Alio modo, cum aliquo ordine: puta quia subiectum recipit unum accidens alio mediante, sicut corpus recipit colorem mediante superficie. Et sic unum accidens dicitur etiam alteri inesse: dicimus enim colorem esse in superficie. Utroque autem modo circumstantiae se habent ad actus. Nam aliquae circumstantiae ordinatae ad actum, perlinent ad agentem non * mediante actu, puta locus et conditio personae: aliquae vero mediante ipso actu, sicut modus agendi.

•bf Fijr< Hk II. cap. •NsRd'U Sjf. Ha»*, mi, at l. ap-ix.

•Qs.xnn, U, II. 7.

ik 1. 1<t ia.

λ) de jubilantia. — tubiccta l». β) ip\$am. — iptum ARCDITGIHHi. γ) individualia. — individua EFGI.pCDlhB, individuantia cd. a.

i) aut. — w/ »i P*x. «» nan. — Om. AEGI111.plKDG. — Pro aliqua., aii^tta ABCEG HKU

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CIRCUMSTANTIAE HUMANORUM ACTUUM SINT CONSIDERANDAE A THEOLOGO

SECUNDUM s,c p r o c e d i t u r . Videtur quod circumstantiae humanorum actuum non sint considerandae a theologo. Non enim
-^*^iL^considerantur a theologo actus humani, nisi secundum quod sunt aliquales », idest boni vel mali. Sed circumstantiae non videntur posse facere actus aliquales: quia nihil qualificatur, formaliter loquendo, ab eo quod est extra ipsum, sed ab eo quod in ipso est. Ergo circumstantiae actuum non sunt a theologo considerandae.

2. Praeterea, circumstantiae sunt accidentia actuum. Sed *uni infinita accidunt*: et ideo, ut dicitur in VI *Metaphys.**, *nulla ars rei scientia est circa ens per accidens. nisi sola sophistica*. Ergo theologus non habet considerare circumstantias humanorum actuum.

3. Praeterea, circumstantiarum consideratio pertinet ad rhetorem. Rhetorica autem non est pars theologiae. Ergo consideratio circumstantiarum non pertinet ad theologum.

Sed contra, ignorantia circumstantiarum causai involuntarium, ut Damascenus ' et Gregorius Nysenus * dicunt. Sed involuntarium excusat a culpa, cuius consideratio pertinet ad theologum. Ergo et consideratio circumstantiarum ad theologum pertinet.

Respondeo dicendum quod circumstantiae perlinent ad considerationem theologi triplici ratione. Primo quidem, quia theologus considerat actus humanos secundum quod per cos homo ad beatitudinem ordinatur. Omne autem quod ordinatur ad finem, oportet esse proportionatum fini. Actus autem proportionantur fini secundum common-surationem quandam, quae fn per debitas circum-standas. Unde consideratio circumstantiarum ad theologum pertinet. - Secundo, quia theologus considerat actus humanos secundum quod in eis invenitur bonum et malum, et melius et peius: et hoc diversificatur secundum circumstantias, ut infra * patebit. - Tertio, quia theologus considerat actus humanos secundum quod sunt meritorii vel

demeritorii, quod convenit actibus humanis; ad quod requiritur quod sint voluntarii. Actus autem humanus indicatur voluntarius vel involuntarius, secundum cognitionem vel ignorantiam circum-stantiarum L ut dictum est *. Et ideo consideratio • circumstantiarum pertinet ad theologum. ifx »*".

Ad primum ergo dicendum quod bonum ordinatum ad finem dicitur utile, quod importat relationem quandam: unde Philosophus dicit, in I *Ethic.* *, quod *in ad aliquid bonum esi utile*. In his autem quae ad aliquid dicuntur, denominatur aliquid non solum ab eo quod inest, sed etiam ab eo quod extrinsecus adiacet t ♦ ut patet in dextro . 0 < T et sinistro, aequali et inaequali, et similibus. Et ideo, cum bonitas actuum sit inquantum sunt utiles ad finem, nihil prohibet cos bonos vel malos dici secundum proportionem ad aliqua quae exterius adiacentl.

Ad secundum dicendum quod accidentia quae omnino per accidens se habent, relinquuntur ab omni arte, propter eorum incertitudinem et infinitatem. Sed talia accidentia non habent rationem circumstantiae: quia, ut dictum est*, sic circum-stantiae sunt extra actum, quod tamen actum aliquo modo contingunt, ordinatae ad ipsum. Accidentia autem per se cadunt sub arte.

Ad tertium dicendum quod consideratio circum-stantiarum pertinet ad moralem, et politicum, et ad rhetorem. Ad moralem quidem, prout secundum eas invenitur vel praetermittitur medium virtutis in humanis actibus et passionibus. Ad politicum autem et rhetorem, secundum quod ex circumstantiis actus redduntur laudabiles vel vituperabiles, excusabiles vel accusabiles. Diversimode tamen: nam quod rhetor persuadet, politicus diiudicat. Ad theologum autem, cui omnes aliae artes deserviunt, pertinent omnibus modis praedictis: nam ipse habet considerationem ' de actibus virtuosis et vitiosis, cum morali; et considerat actus secundum quod merentur poenam vel praemium, cum rhetore et politico.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONVENIENTER ENUMERENTUR CIRCUMSTANTIAE IN TERTIO *ETHICORCM*

IV Sent., 4i>t. xvi, qu. ui, art. i, qu* 2, 3; Ik Stalo. qu. 11. art. ú; Ili Ethic.) IocG uu

fe&ÆBP0 tertium sic proceditur. Videtur quod inconvenienter circumstantiae numerentur in III *Ethic.* * Circumstantia enim actus dicitur quod exterius se habet ad actum. Huiusmodi autem sunt tempus et locus. Ergo solae duae sunt circumstantiae, scilicet *quando* et *ubi*.

2. Praeterea, ex circumstantiis accipitur quid bene vel male fiat. Sed hoc perlinet ad modum actus. Ergo omnes circumstantiae concluduntur * sub una, quae est *modus agendi*.

3. Praeterea, circumstantiae non sunt de substantia actus. Sed ad substantiam actus perlinere

«I concluduntur. - includuntur P.i.
Svmmak Tueol. D. Tuomak T. 111.

'De Fide OrtL.
II.B.,op. xirr.
i
df
."ÜXJ/-WL, 03.
uu. 1L hb. V.
rt.

*Qt.xnn, wt.
tf.7.

e) aliquales. - quales Λ hk et rooi. - Meet 6tn. ABGHII pD.
p) circumstantiarum. - substantiarum ACDGpUH.
γ) aJlacet. - iaeet ADGII.pH.
δ, considerationem. - considerationes Ptf.

& I. B. ^
II ^ rx

videntur causae ipsius actus. Ergo nulla circumstantia debet sumi ex causa * ipsius actus. Sic ergo neque *quis*, neque *propter quid*, neque *circa quid*, sunt circumstantiae: nam *quis* pertinet ad causam efficientem, *propter quid* ad finalem, *circa quid* ad materiale.

• Loe. en. Sed contra est auctoritas Philosophi in III *Ethicorum* *.

Respondeo dicendum quod Tullius, in sua *Rhetorica* *, assignat septem circumstantias, quae hoc versu continentur: *Quis, quid, ubi, quibus auxiliis, cur, quomodo, quando*. Considerandum est enim in actibus quis fecit, quibus auxiliis vel instrumentis fecerit, quid fecerit, ubi fecerit, cur fecerit, quomodo fecerit, ut quando fecerit. Sed Aristoteles, in III *Ethic.* ♦ addit aliam \ scilicet *circa quid*, quae a Tullio comprehenditur sub *quid*.

• Loc. dn

Et ratio huius annumerationis sic accipi potest. Nam circumstantia dicitur quodl, extra substantiam actus existons, aliquo modo attingit ipsum. Contingit autem hoc fieri tripliciter: uno modo, inquantum attingit ipsum actum; alio modo, inquantum attingit causam actus; tertio modo, inquantum attingit effectum. Ipsum autem actum attingit vel per modum mensurae, sicut *tempus* et *locus*; vel per modum qualitatis actus, sicut *modus agendi*. Ex parte autem effectus, ut cum consideratur *quid* aliquis fecerit. Ex parte vero causae actus, quantum ad causam finalem, accipitur *propter quid*; ex parte autem causae materialis, sive obiecti, accipitur *circa quid*; ex parte vero causae agentis principalis, accipitur *quis epp*

rit; ex parte vero causae agentis instrumental^, accipitur *quibus auxiliis*.

tf*

2

Ad primum ergo dicendum quod tempus et locus circumstant actum per modum mensurae: sed alia circumstant actum inquantum attingunt ipsum quocumque alio modo, extra substantiam eius existentia.

Ad secundum dicendum quod iste modus qui est bene vel male, non ponitur circumstantia, sed consequens ad omnes circumstantias. Sed specialis circumstantia ponitur modus qui pertinet ad qualitatem actus: puta quod aliquis ambulet velociter vel tarde, et quod aliquis percutit fortiter vel remisse, et sic de aliis.

Ad tertium dicendum quod illa conditio causae ex qua substantia actus dependet, non dicitur circumstantia; sed aliqua conditio adiuncta. Sicut in obiecto non dicitur circumstantia furti quod sit alienum, hoc enim perlinet ad substantiam furti; sed quod sit magnum vel parvum. Et similiter est de aliis circumstantiis quae accipiuntur ex parte aliarum causarum. Non enim finis qui dat speciem actus, est circumstantia; sed aliquis finis adiunctus. Sicut quod foriis fortiter agat propter bonum fortitudinis, non est circumstantia; sed si fortiter agat propter liberationem civitatis, vel populi Christiani, vel aliquid huiusmodi. Similiter' etiam ex parte eius quod est *quid*: nam quod aliquis perfundens aliquem aqua, abluat ipsum, non est circumstantia ablutionis; sed quod abluendo infrigidet vel calefaciat, et sanet vel noceat, hoc est circumstantia.

jl) *causa*. – *substantia* PACDEFGIUKpB et 4.
γ) *aliam*. – *alium* ACDI GHIL.

3) *quod*. – *quasi* PACDEFGIU. – Ante *aliquo* addunt *quae* E. *quae* ftf «F, ifa tameu quoJ PwCH cl a; pro attingit, attingens FaD.
a) *Similiter*. – *intelligitur* Pd.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SINT PRINCIPALES CIRCUMSTANTIAE *PROPTER QUID*,
ET *EA IN QUIBUS EST OPERATIO*

IV Sent., dial, xn, qu. in, rt. 3, qu* 2; HI *Ethic.*, lea. III.

DE QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non sint principales circumstantiae *propter quid*, et *ea in quibus est operatio*, ut dicitur in III *Ethic.* * Ea enim in quibus est operatio, videntur esse locus et tempus, quae non videntur esse principalia inter circumstantias, cum sint maxime extrinseca ab actu. Ea ergo in quibus est operatio, non sunt principalissimae circumstantiarum.

- 2. Praeterea, finis est extrinsecus rei. Non ergo videtur esse principalissima circumstantiarum.
- 3. Praeterea, principalissimum in unoquoque est causa eius et forma ipsius « Sed causa ipsius actus est persona agens; forma autem actus est modus ipsius. Ergo istae duae circumstantiae videntur esse principalissimae.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus* dicit, quod *principalissimae circumstantiae sunt cuius gratia agitur, et quid est quod agitur*

• Ntraçais». dt
lat. Honu. up.
*1*1, al hb. V,
cap. 11.

Respondeo dicendum quod actus proprie dicuntur quae voluntarii, sicut supra * dictum est. prout sunt voluntarii. Voluntatis 'autem motivum et obiectum est finis. Et ideo principalissima est omnium circumstantiarum illa f quae attingit actum ex parte linis, scilicet *cuius gratia*: secundaria vero, quae attingit ipsam substantiam actus, idost *quid Jecit*. Aliae vero circumstantiae sunt magis vel minus principales, secundum quod magis vel minus ad has appropinquant.

• Qa. i, m. L

Ad primum ergo dicendum quod per ea in quibus est operatio, Philosophus non intelligit tempus et locum, sed ea quae adiunguntur ipsi actui.

a) *ipsius*. – Om. Pu.
?) *agitur*. – *geritur* ABCDECGIE.

γ) *illa*. – Om. codice*.

• Can ». β. »*. *
S.Th. Ice». ***.

•ov. s.-iW Inde Gregorius Nyssenus *, quasi exponens dictum Philosophi, loco eius quod Philosophus dixit, *in quibus est operatio*, dicit *quid agitur*

An secundum DICENDUM quod finis, etsi non sit de substantia actus, est tamen causa actus principalissima, inquantum movet ad agendum. Unde et maxime actus moralis speciem habet ex fine.

An tertium dicendum quod persona agens causa est actus secundum quod movetur a fine; et secundum hoc principaliter ordinatur ad actum. Aliae vero conditiones personae non ita principaliter ordinantur ad actum. – Modus etiam non est substantialis forma actus, hoc enim attenditur in actu secundum obiectum et terminum vel finem sed est quasi quaedam qualitas accidentalis.

î) agitur. – geritur ABCDGLKlpII.

t) et terminum vel finem. – vd finem et terminum IM; pro c/ frwîûtMxn, vel terminum FI.

Commentaria Cardinalis Caictani

Circa totam septimam quaestionem de circumstantiis, nihil occurrit hoc in loco dubitandum: quoniam discussio harum circumstantiarum in speciali, puta de persona, modo tempore et loco sacris, non posteriores spectat tractatus. Summarie tamen scito quod circumstantia *temporis sacri* est aggravans peccatum, non tamen apponens speciem sacrilegii, nisi fiat in contemptum temporis sacri. – Circumstantia vero *sacri loci*, quamvis omnia aggravet peccata per accidens, illa tamen sola ad sacrilegii speciem trahit, quae sanctitati loci directe opponuntur, aut annexae immunitati: ut effusiones sanguinis vel seminis humani, quae impediunt exhibendum ibidem divinum cultum, ad quem directe sanctificatur locus; et violentae extractiones, quae immunitati contrariantur; et his similia. – *Personae* quoque circumstantia non transfert in aliam speciem, nisi peccatum voto vel statui eius directe adversetur. Ut si religiosus fornicetur, in sacrilegium transit: si autem blasphemat, solius blasphemiac reus est, sicut alius blasphemans. – *Quid* autem, idest effectus/ quando est praevisum et volitum, trahit in ipsius speciem: ut si mulier pergens ad ecclesiam, scit se ibidem admandam, et hoc vult, quamvis non propterea vadat, sed propter audiendam missam, actus ille ex illo effectu mali speciem trahit. – *Circa quid*, idest conditiones obiecti, ut magnum et panum in re ablata, et *quomodo*, quamvis actus multum aggravent, in aliam tamen speciem transferre actus non video. – *Cur* demum manifeste dat alium actui speciem.

Et si praedictis adiunxeris quod circumstantiae neces-

sario cognoscendae a spiritali iudice, sunt transferentes in aliam speciem, et cum hoc, aggravantes in infinitum, idest addentes secundum se rationem peccati morulis, scies quae sunt circumstantiae necessariae, et quae non. Sed cave ne illas quae nullum gravant, totali silentio praetereas: et maxime circumstantiam *quid*, quae inter principalia in 4 art. computatur. Magni enim refert abstulisse centum, et abstulisse centum cum damno inde pauperis et pupillorum, puellarum nubium, et huiusmodi. quae spectant ad circumstantiam *quid*.

II. Illud nutem hic notato, quod inter circumstantialia nec Aristoteles nec Tullius nec divus Thomas computavit *quoties*. Et ratio est quia circumstantiae, ut in primo dicitur articulo, circa eundem sunt actum: numerus autem operationum non circumstat unam et eandem operationem, sed addit aliam et aliam operationem; non enim secundum furtum est circumstantia primi aut e converso, nec tertium secundi, et sic deinceps. Ex quo sequitur quod, quia non minus tenetur quis confiteri de secundo peccato quam de primo, et non minus de centesimo quam de quocumque alio; quod non sufficit dicere quod pluries furatus est, sed oportet explicare quoties furatus est, «i numeri meminerit Et si non meminit, exprimere debet quam frequenter, sic ut verisimilis numerus habeatur.

III. Scito quoque demum quod id quod de fine specificante et adiuncto distinguitur in resp. ad 3, in art. 5, explanabitur inferius in qu. xvm, art 4 ., ubi inchoare videtur oppositu doctrina.

* Caanunt.

QUAESTIO OCTAVA

DE VOLUNTATE, QUORUM SIT UT VOLITORUM

IN TRES ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de ipsis actibus voluntariis in speciali ♦ Et primo, de actibus qui sunt immediate ipsius voluntatis, velut ab ipsa voluntate 3 elicit; secundo, de actibus peratis a voluntate *. Voluntas autem movetur et in finem, et in ea quae sunt ad finem. Primo igitur considerandum est de actibus voluntatis quibus movetur in finem; et deinde de actibus eius quibus movetur in ea quae sunt ad finem *. Actus autem voluntatis in finem videntur esse tres: scilicet velle, frui et intendere. Primo ergo

considerabimus de voluntate; secundo, de frui-tione ♦, tertio, de intentione **. Circa primum considerata sunt tria: primo quidem, quorum voluntas sit; secundo, a quo moveatur*; tertio, quomodo moveatur**. Circa primum quaeruntur tria. Primo: utrum voluntas sit tantum boni. Secundo: utrum sit tantum finis, an etiam eorum quae sunt ad finem. Tertio: si est aliquo modo eorum quae sunt ad finem, utrum uno motu moveatur in finem et in ea quae sunt ad finem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VOLUNTAS SIT TANTUM BONI

Pom. I, qu. xn. Art. 9; IV Sent.,, dict. lxx qu. i. art. 1, qu' i; Ierit-. qu. :ut. ert. d.

Sed PRIMUM sic PROCEDITUR. Videtur quod voluntas non tantum sit boni. Eadem enim est potentia oppositorum, sicut visus albi et nigri. Sed bonum et malum sunt opposita. Ergo voluntas non solum sit boni, sed etiam mali. 2. Praeterea, potentiae rationales se habent ad opposita prosequenda P, secundum Philosophum. Sed voluntas est potentia rationalis: est enim *in ratione*, ut dicitur in III *de Anima* *. Ergo voluntas se habet ad opposita. Non ergo tantum ad volendum bonum, sed etiam ad volendum malum. 3. Praeterea, bonum et ens convertuntur. Sed voluntas non solum est entium, sed etiam non entium: volumus enim quandoque non ambulare et non loqui. ὡς οὐκ ἔστιν etiam interdum quaedam futura, quae non sunt entia in actu. Ergo voluntas non tantum est boni. Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Nom.*, quod *malum est praeter voluntatem*. Quod *omnia bonum appetunt**.'. Respondeo dicendum quod voluntas est appetitus quidam rationalis. Omnis autem appetitus non est nisi boni. Cuius ratio est quia appetitus nihil aliud est quam inclinatio * appetentis in aliquid. Nihil autem inclinatur nisi in aliquid simile et conveniens. Cum igitur omnis res. in quantum est ens et substantia, sit quoddam bonum, necesse est ut omnis inclinatio sit in bonum. Et inde est quod Philosophus dicit, in I *Ethic.* *, quod bonum est *quod omnia appetunt*.

Sed considerandum est quod, cum omnis inclinatio consequatur aliquam formam, appetitus naturalis consequitur formam in natura existentem: appetitus autem sensitivus, vel etiam intellectivus seu rationalis, qui dicitur voluntas, sequitur formam apprehensam *. Sicut igitur id in quod tendit appetitus naturalis, est bonum existens in re; ita id in quod a tendit appetitus animalis vel voluntarius, est bonum apprehensum *. Ad hoc igitur quod voluntas in aliquid tendat, non requiritur quod sit bonum in rei veritate, sed quod apprehendatur in ratione boni. Et propter hoc Philosophus dicit, in II *Physic.* *, quod *finis est bonum, vel apparens bonum*. Ad primum ergo dicendum quod eadem potentia est oppositorum ♦, sed non eodem modo se habet ad utrumque. Voluntas igitur se habet et ad bonum et ad malum: sed ad bonum, appetendo ipsum; ad malum vero, fugiendo illud. Ipse ergo actualis appetitus boni vocatur *voluntas*, secundum quod nominat actum voluntatis: sic enim nunc loquimur de voluntate. Fuga autem mali magis dicitur *noluntas*. Unde sicut voluntas est boni, ita noluntas est mali. Ad secundum dicendum quod potentia rationalis non se habet ad quaelibet opposita prosequenda, sed ad ea quae sub suo objecto convenienti continentur: nam nulla potentia prosequitur nisi suum conveniens obiectum. Obiectum autem voluntatis est bonum. Unde ad illa opposita prosequenda se habet voluntas, quae sub bono comprehenduntur, sicut moveri et quiescere, loqui

III ab ipu voluntate - Om. F, .1 voluntate Pxx. rrowcwrwJj. - pcricqutnda l. γῖ inclinatio. - quaedam inclinatio Pλ.

i) quod. - qua PABCFGHL*! et «t. *) quod. - qua ABCFGpL.

et tacere, et alia huiusmodi: in utrumque enim horum fertur voluntas sub ratione boni.

Ad tertium dicendum quod illud quod non est ens in rerum natura, accipitur ut ens in ratione: unde negationes et privationes dicuntur entia rationis

Per quem etiam modum futura, prout apprehenduntur, sunt entia. Inquantum igitur sunt huiusmodi entia, apprehenduntur sub ratione boni: et sic voluntas in ea tendit. Unde Philosophus dicit, in V *Elhic*. *, quod *carere malo habet rationem bimi*, s.st ⲓ̅. ⲱ 7/

Commentaria Cardinalia Caietani

CtncA introductionem quaestionis octavae, quoniam ibi distinguitur actus voluntatis in cos qui sunt finis, ct in cos qui sunt eorum quae sunt ad finem; dubium currit an detur in voluntate *actus neuter*. Scotus enim, in I *Sent.*, diet, r, qu. m. in primo articulo, tenet duri actum in voluntate tendentem in aliquid ncc ut finem, ncc ut ad finem. Et probat sic. Voluntati potest ostendi aliquod bonum absolute, non sub ratione propter se ncc propter aliud boni. Et voluntas potest habere aliquem actum circa tale obicctum non inordinatum, intellectu ostendente qualiter illud volendum est. Ergo potest voluntas nssentire illi ncc propter sc ncc propter aliud, sed absolute.

Gregorius nutem dc Arimino, in I *Seni.*, dist. 1, qu. 1, art. i, tenens oppositum, solvit hanc Scoti rationem, concesso assumpto, negando sequelam. Licet, inquit, possit ostendi voluntati bonum ncutruliter, ct voluntas possit circa illud habere actum; non poterit tamen habere actum neutralem, sed necessario aut propter sc nut propter aliud.— Mihi autem videtur quod, secundum rem, non datur actus neuter: pie tamen interpretando, sustineri posset.

II. Ad cuius evidentiam, scito quod, cum inter contradictoria non sit medium, ct distinctio voliti penes propter sc ct propter aliud, sit distinctio pcr contradictoria. Votitum enim propter sc nut intlligitur positive: et hoc est impossibile, quia sicut nihil est a sc positive, ita nihil est propter sc positive. Aut intlligitur negative, idest non propter aliud: ct sic habetur distinctio contradictoria.

Ncc obstat si diceretur, cx Scoto, ubi supra, ad qu. penult., quod ad rationem finis non sufficit esse volitum non propter aliud negative, sed oportet esse volitum non propter aliud contrarie. Illoe enim si verum est, in idem oportet redire. Quin cum aliquid est volitum non propter aliud negative, tunc affirmatur quod illud est volitum, ct negatur relatio ad aliud in illo ut volito. Cum vero dicitur quod aliquid est volitum non propter aliud contrarie, affirmatur quod illud est volitum; ct negatur relatio ad aliud in illo ut volito; ct ponitur fundamentum negatae relationis ad aliud, aliquid repugnans relationi ad aliud importatae in ly *propter aliud*; sicut cum dico *non album* contrarie, pono fundamentum negatae albedinis aliquid repugnans albedini. Fundamentum autem negatae relationis ad aliud in fine volito, cum non sit ex parte rei ncc apprehensionis, apud Scotum, erit cx ipso actu volitionis: ita quod volitum ex hoc ipso habet rationem voliti non propter aliud contrarie, quia repugnat sibi, ut sic volito, amari propter aliud. Et si hoc quidem intlligatur quantum ad illum actum, bene dictum est. et in idem redit cum volito non propter aliud negative: quia quilibet actus volition» cadens super bono absque relatione ad aliud, cx hoc ipso quod fertur in illud bonum ut terminum, ncc tendit ultra, ponit in illo fundamentum relatae negationis; sicut in motu locali, cx hoc ipso quod motus utitur aliquo loco medio ut termino actualiter terminante motum illum, ex hoc ipso habet rationem finis ct contrarii termini respectu termini a quo, quantum ad illum motum. Si autem intlligatur quantum ad omnem actum possibilem supervenire voluntati stante illo, si stare potest, tunc falsissimum est; quoniam cum hoc quod aliquid ametur ut finis, stat quod ametur etiam propter alium superioris ordinis finem; ut patet in amore actuum speculativorum, qui amantur propter se ul fins. 1,1 Palet I *Metaphys.* ♦ et in X *Ethic*. *♦, et flmtntur propter Deum ut supremum finem.

Licet igitur negatio, et negatio contrarie, plurimum differant; in hac tamen materia, ubi fundamentum positivum idem est, se inferunt. Et quodcumque aliquid amatur, et non propter aliud amatur, propter se ut finis, et e con-

verso. amntur. In hoc enim finem constitui dicimus, in quo ultimus volition» huius est terminus. Constat autem quod quando aliquid amatur actualiter, et non propter aliud negative, quod ultimus illius volition» terminus est illud volitum. In hoc ergo erit finis illius actus. Et hoc procul dubio est verum ct tenendum.

III. Quod autem decipit oppositum dicentes, est quia sunt quaedam absolute volita vel nolita quae neutralia videntur, sed non sunt. Patet dc hac vita martyrur, ct proicctione mercium in marci martyres enim volunt vivere absolute, ct cum hoc volunt propter Deum privari vita; ct similiter negotiatores nolunt proiicccrre merces, ct cum hoc nolunt perdere vitam salvando merces. In istis enim videtur quod ncc propter sc, nec propter aliud sint volito aut nolita. Sed si quis diligenter inspiciet, martyr amat hanc vitam propter sc, quoniam amat eam propter proprium ipsius vitae bonitatem, absque relatione ad alium finem: sed quia magis amat Deum, ct Dei gloriam ac testimonium. quam propriam vitam, ideo vult oppositum vitae propter aliud, scilicet Deum. Et simile est dc aliis indicium.

IV. Ad rationem ergo Scoti ’ dicitur quod, licet intellie- ’ o. u cius possit aliquid praesentare ut bonum absolute, abstractendo a propter sc et propter aliud in actu signato; impossibile tamen est quod repraesentet aliquid ut bonum absolute tuli absolute, ut scilicet abstrahat α propter se ct propter aliud in actu exercito. Quoniam oportet omne bonum repraesentatum, nut secundum propriam bonitatem, nut secundum alienam, aut secundum utramque repraesentari. Et si quidem secundum propriam, repraesentatur ut propter se in netu exercito: hoc enim excreet ly *propter se*. Quodcumque enim repraesentatur delectabile ct appetitur, non oportet quod repraesentetur cum hac additione, quod est propter se bonum, quod esset in actu signato: sed sufficit repraesentari secundum propriam bonitatem delectabilitntis, ct tunc repraesentatur ct appetitur propter sc in netu exercito. Quodcumque vero repraesentatur secundum alienam bonitatem, repraesentatur ut propter aliud in actu exercito: exercetur enim ly *propter aliud* per esse utile, aut expediens, etc., ad aliquid. Quando autem secundum utramque bonitatem, utrumque simul concurrit. Unde cum repraesentatur aliquid ut bonum absolute, puta vita, salvatio mercium, conservatio membri, delectatio, etc., dico quod repraesentatur ut bonum propter sc in actu exercito, si est bonum honestum aut delectabile; vel propter aliud, puta finem minus amatum, si est bonum utile, ut salvatio mercium, quae absolute est volita quia utilis ad exteriora bona, minus tamen amata quum vita, quoc orta tempestate est in periculo. Et eodem modo appetitur ordinate.

Propter quod, si quis haec absolute volita, quorum tamen opposita malumus propter finem magis amatum, dicat esse volita ncc propter sc ncc propter alia, propter illam imperfectionem; ct proptcrca dari actum neutrum in voluntate: *sententiam teneat, sed linguam cohibeat* *. Simpliciter JJ; igitur negato dari in voluntate actum neutrum: ct cum divo Thoma, in littera, distinguo in actum respectu finis, aut propter finem.

Circa primum articulum octavae quaestionis, diligenter advertet duo. Primo, quod sermo tituli ct corporis articuli de *voluntate*, est do actu voluntatis qui est *velle*. Ille enim est inclinatio; hic est appetitus actualis quo potentia appetitivn inclinatur in conveniens sibi; hic sequitur formam apprehensum ut sic; hic eit solum respectu boni, etc.

•d m».

›. «j.

3

i

›. uoo.

«p. αt, α, l=

Th. tea i.

Mtt? » ‘

Π. Secundo nota non minus, in responsione ad tertium, quod esse ens in ratione contingit dupliciter: primo, per modum conditionis; secundo, per modum obiecti. Accipi ut ens in ratione primo modo, convenit omni ei quod in-

(c)Uigitur: quoniam nihil actu intelligitur, nisi habeat hanc conditionem, scilicet quod est in ratione seu intellectu, quidquid sit illud esse. Accipi autem ut ens in ratione secundo modo, convenit ei quod sub aliqua entis ratione quasi vestitum consideratur: sicut cum non admiscere se rumoribus consideratur sub ratione securi, et non comedere sub ratione sani, et se non peccaturum sub ratione sancti. In hac responsione, hoc secundo modo sumitur

esse ens in ratione: quoniam ex eo quod negationes, privationes et futura considerantur sub aliqua entis et boni ratione, appetuntur. Et ad hoc directe attfertur auctoritas Aristotelis» quod *carere mato sub boni ratione est*.

Notiinter autem de privationibus, negationibus ct futuris hoc dictum est. Quoniam reliqua bona sub entis ratione sunt, non solum in ratione, sed in rerum natura: ac per hoc, non sunt huc diminutiva denominatione contenta. Ista vero, quin in rerum natura non habent entis rationem, sed in ratione tantum, habente tamen fundamentum in re aequivocum; ideo entia in ratione dicta sunt, et boni in cis rationem sic salvari.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VOLUNTAS SIT TANTUM FINIS, AN ETIAM EORUM QUAE SUNT AD FINEM

I Sent., dut. 1LV, an. î, ad j; II. dtul. xnv, qu. t, art. 3, ad 3; De Verti., qu. iui, art. t3, ad a.

Secundum sic proceditur. Videtur quod voluntas non sit eorum quae sunt ad finem, sed tantum finis. Dicit enim Philosophus, in III *Ethic.* *est finis, electio autem eorum quae sunt ad finem*.

2. Praeterea, *ad ea quae sunt diversa genere, diversae potentiae animae ordinantur*, ut dicitur *Ethic.* Sed finis et ea quae sunt ad finem sunt in diverso genere boni: nam finis, qui est bonum honestum vel delectabile, est in genere qualitatis, vel actionis aut passionis; bonum autem quod dicitur utile, quod est ad finem, est *in* ut dicitur in I *Ethic.* * Ergo, si voluntas est finis, non erit eorum quae sunt ad finem.

3. Praeterea, habitus proportionantur potentiis: cum sint earum 3 perfectiones. Sed in habitibus qui dicuntur artes operativae, ad aliud pertinet finis, et ad aliud quod est ad finem: sicut ad gubernatorem perlinet usus navis, qui est linis cius; ad navifactivam vero constructio navis, quae est propter finem. Ergo, cum voluntas sil finis, non erit eorum quae sunt ad finem.

Sed contra est, quia P in rebus naturalibus per eandem potentiam aliquid pertransit media, ct pertingit ad terminum. Sed ea quae sunt ad finem. sunt quaedam media per quae pervenitur ad finem sicut ad terminum. Ergo, si voluntas est finis, ipsa etiam est eorum quae sunt ad iinem.

Respondeo dicendum quod voluntas quandoque dicitur ipsa potentia qua volumus; quandoque autem ipse voluntatis actus. Si ergo loquamur de voluntate secundum quod nominat potentiam, sic se extendit et ad finem, et ad ea quae sunt ad finem. Ad ea enim se extendit unaquaeque potentia, in quibus inveniri potest quocumque modo ratio sui obiecti: sicut visus se extendit ad omnia quaecumque participant quocumque modo colorem *. Ratio autem boni, quod est obiectum potentiae voluntatis, invenitur non solum in fine, sed etiam in his quae sunt ad finem.

Si autem loquamur de voluntate secundum

quod nominat proprie τ actum, sic, proprie loquendo. est linis tantum *. Omnis enim actus denominatus a potentia, nominat simplicem actum *intelligere* nominat simplicem intellectus. Simplex autem actus potentiae est in id quod est secundum se obiectum potentiae. Id autem quod est propter se bonum ut volitum, est finis. Unde voluntas proprie est ipsius finis. Ea vero quae sunt ad finem, non sunt bona vel volita propter seipsa, sed ex ordine ad finem. Unde voluntas in ea non fertur, nisi quatenus fertur in finem: unde hoc ipsum quod in eis vult, est finis. Sicut et intelligere proprie est eorum quae secundum se cognoscuntur, scilicet principiorum: eorum autem quae cognoscuntur per principia, non dicitur esse intelligentia, nisi inquantum in eis ipsa principia considerantur. *sic enim se habet finis in appetibilibus, sicut se habet principium in intelligibilibus*, ut dicitur in VII *Ethic.* *

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur de voluntate, secundum quod proprie nominat simplicem actum voluntatis: non autem secundum quod. nominat potentiam.

Ad secundum dicendum quod ad ea quae sunt diversa genere ex aequo se habentia, ordinantur diversae potentiae *: sicut sonus et color sunt diversa genera sensibilium, ad quae ordinantur auditus et visus. Sed utile et honestum non ex aequo se habent, sed sicut quod est secundum se ct secundum alterum. Huiusmodi autem semper reteruntur ad eandem potentiam: sicut per potentiam visivam sentitur et color, et lux, per quam color videtur.

Ad tertium dicendum quod non quidquid diversificat habitum, diversificent potentiam: habitus enim sunt quaedam determinationes potentiarum ad aliquos speciales actus. Et tamen quaelibet ars operativa considerat et finem ct id quod est ad finem. Nam ars gubernativa considerat quidem finem, ut quem operatur: id autem quod est ad finem, ut quod imperat. E contra vero na-

a) earum. - earum ABCDETGIKI.pH.
p.i quia. - quod II Kl..
j) proprie. - Om. ccxlkci.
i) ordinantur. - vel ordinantur ACGIpBDH
i) puhrnativa - ffubrnnaforit P.

vifactiva considerat id quod est ad finem, ut quod operatur: id vero quod est finis, ut ad quod ordinat id quod operatur. Et iterum in unaquaque

arte operative est aliquis finis proprius, et aliquid quod est ad finem, quod proprie ad illam artem pertinet.

Commentaria Cardinalis Cuictani

In articulo secundo eiusdem quaestionis, dubium occurrit de titulo, quid scilicet significet in hoc titulo ly *voluntas*. Si sumitur pro ipsa potentia volitiva. extra propositum est: ut patet ex principio quaestionis, ubi propositum est quod de actu voluntatis qui est velle, tractandum est. Si sumitur pro volitione, ut in responsione ad primum argumentum in primo articulo declarat littera, obstant secundum argumentum et tertium, et argumentum in oppositum, et distinctio posita in principio corporis articuli huius: haec enim omnia de potentia qua volumus, loquuntur. Si sumitur ut pro utraque, scilicet potentia et volitione, obstat acquivocatio; *voluntas* enim nquivocum est ad potentiam et operationem.

II. Ad hoc dicitur quod praesens titulus, sicut et praecedens, intelligitur de voluntate pro volitione: et quod tam argumentum secundum quam tertium, arguit contra hunc sensum, sed per locum α fortiori. Si enim tinis et ea quae sunt ad finem exigunt diversas potentias, sequitur quod exigunt diversos actus, ut patet. Kalio autem in oppositum, et distinctio in corpore articuli, allatae sunt et propter materiam rationabiliter, ut dictum est, tactam in praedictis duobus argumentis; et propter perfectionem doctrinae; et propter proximitatem inter primum simplicemque voluntatis actum, scilicet velle, et potentiam volitivam, propter quod communi nomine vocantur *voluntas*, non acquivocce, sed per prius et posterius. Et haec eadem propinquitas fuit etiam, indicio meo, ratio et secundi et tertii argumentorum. Consistit autem cognatio haec in communione obiecti, ut in littera dicitur, et nunc nunc declarabitur.

III. In corpore articuli eiusdem, dubium occurrit de assignata communione obiecti respectu potentiae, et actus eius simplicis quae scilicet est differentia inter obiectum potentiae, et secundum se obiectum potentiae: dicitur enim in littera quod proprium obiectum simplicis actus potentiae est id quod est secundum se obiectum potentiae. Aut enim ly *secundum se* distinguitur contra *secundum accidens*; aut contra *secundum aliud*. Quocumque autem modo sumatur, aequale, immo idem omnino erit proprium obiectum potentiae, et proprium obiectum simplicis actus. Quod est contra litteram, volentem potentiam extendere secundum proprium obiectum actus simplicis, et obiectum actus non simplicis. Probatur sequela: quia tam obiectum per accidens, quam obiectum per aliud, extra formalem rationem per se obiecti potentiae est.

IV. Ad hoc breviter dicitur quod hic sumitur *secundum se*, ut distinguitur contra *per aliud*, non quomodo libet, sed *infra latitudinem perseitatis*: ita quod secundum se sumitur pro *per se primo*, et opponitur ei quod est *per se secundo*. Sicut dicimus quod habere tactum convenit animali per se primo: homini vero per aliud, idest per se secundo, quia propter animal. Constat autem quod per se secundo non egreditur latitudinem per se adaequati

obiecti. Unde in proposito, quia bonum in sua communitate est obiectum potentiae volitivae; et bonum est commune ad bonum per se primo, idest finem, puta honestum vel delectabile, et non bonum per se secundo, idest id quod est ad finem, puta utile; obiectum simplicis actus huius potentiae, infertur quod est secundum se obiectum, idest finis, qui solus amatur non propter aliud.

V. Circa probationem exdusivae conclusionis in corpore eiusdem articuli, dubium occurrit duplex. Primo, quia medium contrariitur conclusioni. Est enim medium quod ea quae sunt ad finem, non sunt bona vel volita nisi propter finem. Ex hoc arguitur sic. Actus qui fertur in ea quae sunt non finem secundum omnem rationem appetibilitatis eorum, non est negandus ferri in ea quae sunt ad finem. Sed volitio est huiusmodi. secundum litteram: quia fertur in illa ratione finis, et illa non sunt appetibilia nisi ratione finis.

Secundum dubium est quia, si volitio fertur in ea quae sunt non finem, inquantum in eis finem vult, volitio erit idem quod electio: quoniam electio non est eorum quae sunt ad finem, nisi propter finem. Infirmus enim non eligit potionem amaram nisi sub ratione sani: et eodem modo vult eandem, inquantum sani rationem sapit.

VI. Ad horum evidentiam, scito quod, sicut, quantum ad propositum spectat, principia dupliciter se habent ad conclusionem, scilicet secundum habitudinem significatam per ly *propter*, et significatam per ly *in*; nam propter principia sciuntur conclusiones in demonstratione, et in conclusionibus evidenter resolutis relucet ac videntur principia (et primum quidem consistit in actu scientiae, secundum vero in actu intellectus, qui est habitus principiorum): sic proportionabiliter finis dupliciter, scilicet secundum praedictas duas habitudines, se habet ad id quod est ad finem; est enim propter quem appetitur quod est ad finem, et appetitur in ipso quod est ad finem. Et primum quidem, scilicet appetere quod est ad finem propter finem, ad electionem spectat: secundum vero, scilicet appetere in eo quod est ad finem, ipsum finem, ad volitionem pertinet. Unde appetere medicinam propter sanitatem, electionis est, appetere autem in oblata medicina sanitatem, simplicis volitionis est. Accidit nutem hic actus volitionis, quando in eo quod est ad finem, clare relucens desideratus finis offertur.

Et ex hoc patet responsio ad dubium. Nam ad primum dicitur quod recte negatur a volitione quod sit circa ea quae sunt ad finem: quia non fertur in ea eo modo quo sunt ad finem, sed simpliciter, ut est dictum. Unde propositio illa maior, *Actus qui fertur secundum omnem rationem* etc., eget additione, scilicet, *et omni modo quo sunt appetibilia*. Et tunc falsa est minor.

Ad secundum vero iam inchoative patet responsio. Amplius autem patebit, cum de clacione tractabitur *.

· Qo. wi.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VOLUNTAS EODEM ACTU MOVEATUR IN FINEM, ET IN ID QUOD EST AD FINEM

Infra, qu. xn, art. 4; Ik Verit., qu. xxn, *rt. 14.

tertium sic proceditur. Videtur quod eodem actu voluntas feratur in finem, et in id quod est ad finem. Quia secundum Philosophum *, *ubi est ituum propter alterum, ibi est uuum tantum*. Sed voluntas non vult id quod est ad finem, nisi propter finem. Ergo eodem actu movetur in utrumque.

2. Praeterea, finis est ratio volendi ea quae sunt ad finem, sicut lumen est ratio visionis colorum. Sed eodem actu videtur lumen et color. Ergo idem est motus voluntatis quo vult finem, et ea quae sunt ad finem.

3, Praeterea, idem numero motus naturalis est qui per media tendit ad ultimum. Sed ea quae sunt

ad finem, comparantur ad finem sicut media ad ultimum. Ergo idem motus voluntatis est quo voluntas fertur in finem, et in ea quae sunt ad finem.

Sed contra, actus diversilicantur secundum obiecta. Sed diversae species boni sunt finis, et id quod est ad finem, quod dicitur utile. Ergo non eodem actu voluntas fertur in utrumque.

Respondeo dicendum quod, cum finis sit secundum se volitus, id autem quod est ad finem, inquantum huiusmodi, non sit volitum nisi propter finem; manifestum est quod voluntas potest ferri in finem «, sine hoc quod feratur in ea quae sunt ad finem: sed in ea quae sunt ad finem, inquantum huiusmodi, non potest ferri, nisi feratur in ipsum finem. Sic ergo voluntas in ipsum finem dupliciter fertur uno modo, absolute secundum se; alio modo, sicut in rationem volendi ea quae sunt ad finem. Manifestum est ergo quod unus est idem motus voluntatis est quo fertur in finem, secundum quod est ratio volendi ea quae sunt ad finem, et in ipsa quae sunt ad finem. Sed alius actus est quo fertur in ipsum finem absolute. Et quandoque praecedit tempore: sicut cum aliquis primo vult sanitatem, et postea, deliberans quomodo possit sanari, vult conducere medicum ut sanetur. Sicut γ etiam et circa intellectum accidit: nam primo aliquis intelligit ipsa principia secundum se; postmodum autem intelligit ea in ipsis conclusionibus, secundum quod assentit conclusionibus propter principia.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa procedit secundum quod voluntas fertur in finem, ut est ratio volendi ea quae sunt ad finem.

Ad secundum dicendum quod quandocumque videtur color, eodem actu videtur lumen*: potest tamen videri lumen sine hoc quod videatur color*. Et similiter quandocumque quis vult ea quae sunt ad finem, vult eodem actu finem: non tamen e converso.

Ad tertium dicendum quod in executione operis, ea quae sunt ad finem se habent ut media, et finis ut terminus. Unde sicut motus naturalis interdum sistit in medio, et non pertingit ad terminum; ita quandoque operatur aliquis id quod est ad finem, et tamen non consequitur finem. Sed in volendo est e converso: nam voluntas per finem devenit ad volendum ea quae sunt ad finem: sicut ut intellectus devenit in conclusiones per principia, quae *media* dicuntur. Unde intellectus aliquando intelligit medium, et ex eo non procedit ad conclusionem. Et similiter voluntas aliquando vult finem, et tamen non procedit ad volendum id quod est ad finem.

Ad illud vero quod in contrarium obiicitur*, patet solutio per ea quae supra dicta sunt. Nam utile et honestum non sunt species boni ex aequo divisae, sed se habent sicut propter se et propter alterum. Unde actus voluntatis in unum potest ferri sine hoc quod feratur in alterum, sed non e converso.

a) in *Jfncm.* – inquantum huiusmodi addunt Po. fertur. – scilicet addit P.

! γ) Sicut, – Sic l*Fa.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa titulum tertii articuli eiusdem octavae quaestionis, dubium occurrit: an scilicet quaeratur hic de ipsa volitione, aut universaliter de actu voluntatis. Si de voluntate sola, vana est quaestio: nam in praecedenti articulo determinavit Auctor quod volitio est finis tantum. Si enim volitio non est eorum quae sunt ad finem, frustra quaeritur de ipsa an sit una vel plures respectu (eorum quae sunt ad finem, et in finem. Si de omni actu voluntatis, extra limites propositi est: quia hic de volitione quaestio est, et hoc quaesitum articulus huius quaestionis esse debet.

II. Ad hoc breviter dicitur dupliciter. Primo, quod volitio et habet rationem volitionis; et habet rationem motus voluntatis in finem. Et licet inquantum volitio est, exclusa sit ab his quae sunt ad finem; inquantum tamen est motus voluntatis in finem, non [excluditur ab his quae sunt ad finem. Et propterea quaesitum est hic utrum motus voluntatis in finem, et in id quod est ad finem, sit unus numero vel non. Et licet esse motum voluntatis in finem, sit commune volitioni et pluribus aliis actibus voluntatis; quia tamen volitio est primus motus voluntatis in finem, idcirco quaestio de eodem vel diverso in motu voluntatis in finem, ad quaestionem de primo motu spectat.

Secundo, et quasi in idem redit, dicitur quod, quia praesens articulus non est de aliquo uno actu, sed de unitate vel pluralitate actuum respectu horum obiectorum, scilicet finis et eius quod est ad finem; merito locutus est in quaestione de primo actu, cuius proprium obiectum est finis, et potentiam primo ducit ad finem.

III. Circa doctrinam huius tertii articuli, pro quanto dicitur quod quando voluntas movetur in id quod est ad finem inquantum huiusmodi, movetur quoque necessario eodem motu in finem, occurrit dubium ex Gregorio de

Arimino, in I *Sent.*, dist. i, qu. i, art. 3. Ex triplici siquidem capite arguit, et dicit oppositum. Primo, ex eo quod volitio finis est causa volitionis eius quod est ad finem. Idem enim non est causa sui ipsius. – Et confirmatur. Quia cum dicitur quod volo medicinam propter sanitatem, designatur quod volo medicinam propter volitum sanitatem. – Et confirmatur. Quia sicut conclusio nota est propter principia, ita id quod est ad finem, est volitum propter finem: sed ibi notitia est causa notitiae, ut patet I *Poster.*, -: ergo haec volitio fit a volitione.

Secundo, ducendo ad inconveniens. Quia sequeretur quod appetens propter finem, semper actu appeteret finem. Quod patet esse falsum, tum quando sunt multi fines subordonate, de quibus actualiter appetens non cogitat, tum quando actualis de fine cogitatio desinit, ut in orante Deum in principio in ipsius moto, deinde continuante orationem absque actuali cogitatione de Deo.

Lenio, ducendo quoque ad inconveniens. Quin sequeretur quod idem actus voluntatis esset simul volitio et volitio: ut patet cum quis odit peccatum propter Deum. Si enim est unus actus, erit simul velle Deum ut finem, et nolle peccatum ut repugnans fini.

IV. Ad horum evidentiam, scito primo quod finis et id quod est ad finem, et similiter conclusio et principium, dupliciter accipi possunt. Primo, secundum se. Et sic non sunt nisi praesens propositum: nihil enim refert nisi propositum, an inter se haec se habeant ut causa et causarum, an e converso. Alio ergo modo sumuntur ut volita vel cognita a nobis: et sic de eis est praesens sermo. Et vertitur in dubium an. cum volitum est aliquid propter aliud ut finem, eadem numero volitio sit circa utrumque: an sint duae simul volitiones, quarum una est ratio alterius.

QUAESTIO VIII, ARTICULUS III

Et simile est cum cognoscitur conclusio propter principia, an scilicet sint duae cognitiones, quarum una est causa alterius; an una circa utraque.

Scito secundo, quod indicium de hac quaestione omnino contrarium profertur ab his qui haec considerant per modum rerum naturalium, aliis censentibus esse omnino unum motum, aliis omnino distinctos. Qui enim examinant rem hanc per modum naturalis motus, et vident quod motus voluntatis in eo quod est ad finem, ut sic, habet pro uno et eodem termino utrumque diversimode, quia id quod est ad finem ut materiale, et finem ut formale; iudicant consequenter quod hic motus est omnino unus, sicut visus coloris et luminis. Et simile est in conclusione et principio. – Qui vero rem hunc per modum naturalium causarum examinant, et vident quod conclusio non aliter cognoscitur propter principium, nisi quia cognoscitur per principium cognitum (*omnis enim doctrina et disciplina ex prae-*
*xistente fit cognitione **); et similiter quod id quod est ad finem, non amatur aliter propter finem, nisi quin amatur propter finem volitum; concludunt, attenta distinctione causae et causati, omnimodam eorum distinctionem.

Divus autem Thomas media via incessit, et posuit motum voluntatis in eo quod est ad finem propter finem, esse unum quidem numero, pluralitatem vero formalem in eo. Vidit enim quod anima nostra tripliciter se habet ad objecta, scilicet habitualiter, actualiter et virtualiter; et quod inter motum voluntatis in aliquid habitualiter et actualiter, medius est motus voluntatis in illud virtualiter. Et simile est in intellectu. Cum enim habens caritatem peccat venialiter, habitualiter quidem diligit Deum, sed non actualiter, ut patet; nec virtualiter, quia peccatum non est dirigibile in Deum. Cum autem habens caritatem ambulat vel praedicat, et quidquid aliud non mali facit, quamvis de Deo non cogitet actualiter, actus tamen ille non solum talis virtutis est, sed caritatis, et voluntas tunc virtualiter fertur in Deum, et non solum habitualiter, quod convenit dormienti et peccanti venialiter. Et sic unico actu numero voluntas fertur in propter finem, et in ipsum finem. Et sic salvatur identitas numeralis motus, et distinctio causarum quodammodo, dum unus est actus numerositate subiecti, et plures numerositate formae.

a sut ut V. Et ex his facile respondetur ad objecta *. Ad primum quidem dicitur quod finis et id quod est ad finem, ut volita, dupliciter se habent. Primo, formaliter, et seorsum secundum se: et sic diversis volitionibus amantur, et una

est causa alterius. Secundo, ut unum virtualiter clauditur in alio: et sic unica volitione subiecto amantur. – Et eodem modo dicitur ad confirmationem. Est enim hoc volitum propter illud volitum virtualiter participatum in hoc: et conclusio nota propter principia virtualiter participata in conclusione. Sic enim ad minus occurrunt, ut ratio videndi conclusionem, et similiter ut ratio amandi quod est ad finem. Dico autem *ad minus*, quia nihil prohibet etiam actualiter unico netu tendere in eleemosynam propter Deum, in illud ut materiam, in hoc ut formam; sicut unica visio corporalia tendit in colorem et lumen. Ea namque quae sunt ad finem, comparantur ad finem ut materia ad formam, ut putet ex supradictis in qu. v. 1. Et scito quod in Art. j. huiusmodi quae unico actu ad utrumque terminantur, ly *propter* non dicit causam volitionis, sed voliti: dicit enim causam quare illud materiale terminat actum volendi; et non dicit aliam volitionem enusantem istam, nisi virtualiter. Et simile est in intellectu.

Ad secundum quoque patet quid dicendum: quod »ciclicet semper appetens quod est ad finem, appetit finem non habitualiter, sed actualiter, ut extendit se ad actualiter et virtualiter. Est enim virtualiter uti aliquo infra latitudinem actualis usus: alioquin nunquam impleretur illud praeceptum, *Omnia in gloriam Dei facite*, etc.; facere *in* Deum, enim actualiter operari imponat.

Ad tertium dicitur quod nolle in hoc dicitur a non velle, quod hoc est negatio actus, illud vero est actus negativus, idest *velle non*. Omnis autem actus negativus appetitus claudit in se virtualiter, seu participative, actum positivum sui principium et radicem: odium enim, fuga et tristitia amorem claudunt in se oppositorum, ut de se patet. Unde nullum inconveniens est unum actum numero, numerositate subiecti, esse velle et nolle respectu diversorum: odium enim peccati propter Deum, est et actus caritatis respectu Dei, et refutationis respectu peccati.

At si quis dixerit quod adversarii haec omnia concederent, sed ipsi impugnant quoad actualem volitionem utriusque, etc.: dicitur eis quod discant scribere, cum impugnant opiniones; et cognoscant se errare quia non distinxerunt nisi *actualiter* et *habitualiter*, omittentes *virtualiter*, et non videntes quod actu fertur in aliquid qui actum facit virtualiter in illud.

Et haec sint hic dicta pro luce motus voluntatis in eo quod ad finem propter finem: quamvis magis forte spectent ad qu. xii, art. 4, ubi de intentione disputabitur.

QUAESTIO NONA
DE MOTIVO VOLUNTATIS

IN SEX ARTICULOS DIVISA

einde considerandum est de motivo voluntatis *.

• Cf. *qa. vin*,
IntzoJ.

Et circa hoc quaeruntur sex.

Primo: utrum voluntas moveatur ab intellectu.

Secundo: utrum moveatur ab appetitu sensitivo.

Tertio: utrum voluntas moveat seipsam.
Quarto: utrum moveatur ab aliquo exteriori principio.
Quinto: utrum moveatur a corpore caelesti.
Sexto: utrum voluntas moveatur a solo Deo, sicut ab exteriori principio.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR AB INTELLECTU

Part. I. q^x lxxxxi. art. »; lit Cnnt. Gent., cap. mi; Ik Vcrit., qu. xin. art. 12; Ik Malo, qu. rj.

PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod voluntas non moveatur ab intellectu. I Dicit enim Augustinus, super illud Psalmi *, « Concupivit anima mea desiderare iuslificationes tuas»: *Praevolat intellectus, sequitur tardus aut nullus affectus: scimus bonum. nec delectat agere*. Hoc autem non esset, si voluntas ab intellectu moveretur: quia motus mobilis sequitur motionem moventis. Ergo intellectus non movet voluntatem.

• 11». GXVIII.
«r». 30.

•i.ib. n.eapjH.
num. 4. · S. 1 h.
Icet. tv.

2. Praeterea, intellectus sc habet ad voluntatem ut demonstrans appetibile, sicut imaginatio demonstrat appetibile appetitui sensitivo. Sed imaginatio demonstrans appetibile non movet appetitum sensitivum: immo quandoque ita nos habemus ad ea quae imaginamur, sicut ad ea quae in pictura nobis ostenduntur, ex quibus non movemur, ut dicitur in libro *de Anima*. Ergo neque etiam intellectus movet voluntatem.

3. *Praeterea*, idem respectu eiusdem non est movens et motum. Sed voluntas movet intellectum: intelligimus enim quando volumus®. Ergo intellectus non movet voluntatem.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III
de Anima quod *appetibile intellectum est mo-*
vens non motum, voluntas autem est movens
motum.

Respondet dicendum quod intantum aliquid indiget moveri ab aliquo, inquantum est in potentia ad plura: oportet enim ut id quod est in potentia, reducat in actum per aliquid quod est actu; et hoc est movere. Dupliciter autem aliqua vis animae invenitur esse in potentia ad diversa: uno modo, quantum ad agere et non agere; alio modo, quantum ad agere hoc vel illud. Sicut visus quandoque videt actu, et quandoque non videt; et quandoque videt album, et quandoque videt nigrum. Indiget igitur movente quantum ad duo: scilicet quantum ad exercitium

vel usum actus; et quantum ad determinationem actus. Quorum primum est ex parte subiecti, quod quandoque invenitur agens, quandoque non agens: aliud autem est ex parte obiecti, secundum quod speci(ificatur actus.

Motio autem ipsius subiccti est ex agente aliquo. Et cum omne agens agat propter finem, ut supra * ostensum est, principium huius motionis *Q[^]». «t-x

est ex fine. Et inde est quod ars ad quam pertinet finis, movet suo imperio artem ad quam pertinet id quod est ad finem : *sicut gubernatoria ars imperat navijactivae*, ut in II *Physic.* dicitur. Bonum autem in communi, quod habet rationem finis, est obiectum voluntatis. Et ideo ex hac parte voluntas movet alias potentias animae ad suos actus: utimur enim aliis potentiis cum volumus. Nam fines et perfectiones omnium aliarum potentiarum comprehenduntur sub obiecto voluntatis, sicut quaedam particularia bona: semper autem ars vel potentia ad quam pertinet finis universalis, movet ad agendum artem vel potentiam ad quam pertinet finis particularis sub illo universali comprehensus; sicut dux exercitus, qui intendit bonum commune, scilicet ordinem totius exercitus, movet suo imperio aliquem ex tribunis, qui intendit ordinem unius aciei.

Sed obiectum movet, determinando actum, ad modum principii formalis, a quo in rebus naturalibus actio specificatur, sicut calefactio a calore. Primum autem principium formale est ens et verum universale, quod est obiectum intellectus*. · d. ;p. Et ideo isto modo motionis intellectus movet voluntatem, sicut praesentans ei obiectum suum.

Ad primum ergo dicendum quod ex illa auctoritate non habetur quod intellectus non moveat: sed quod non moveat ex necessitate.

Ad secundum dicendum quod, sicut imaginatio
formae sine aestimatione convenientis vel nocivi ?,
non movet appetitum sensitivum; ita nec appre-

a) quando vohtmui. - qua volumut AGI quia vulumm hC, cum
quae volumus F, quae volumus H, quia qua volumus L.

3) »«/ nocivi. - r/ nocivi cixbce*. - Pro ct ante appetibilis, nec
 ABCDFGII pll u vero K, nin. ali.

•n „6.

OM, MB. 3 - *
s. nu k<t. ut,

T

QUAESTIO IX, ARTICULUS I

hensio veri sine ratione boni et appetibilis*. Unde intellectus speculativus non movet, sed intellectus practicus, ut dicitur in III *de Anima* *.

Ad tertium dicendum quod voluntas movet intellectum quantum ad exercitium actus: quia et ipsum verum, quod est perfectio intellectus, continetur sub universali bono ¶ ut quoddam

bonum particulare. Sed quantum ad determinationem actus, quae est ex parte obiccti, intellectus movet voluntatem: quia et ipsum bonum apprehenditur secundum quandam specialem rationem comprehensam sub universali ratione veri. Et sic patet quod non est idem movens et motum secundum idem.

γ) bono. – ratione boni F, ratione I.

Coinmontaria Cardinalis Caiotani

Circa titulum nonae quaestionis, adverte, novitic, quod quia idem est actus potentiae, et id in quod potentia reducitur a suo motivo, cum movere nihil aliud sit quam reducere de potentia ad netum; ideo ad praesentem tractatum de actibus voluntatis spectat disserere de motivo voluntatis, idest potentiae volitivac: hoc enim nihil aliud est quam disserere de causa actus ipsius voluntatis. Rursus, quia nunc tractatur de primo actu voluntatis, scilicet de volitione, ideo nunc investiganda est causa actuum voluntatis, quod fit quaerendo a quo potentia volitiva moveatur, idest reducatur ad actum.

Circa articuli primi quaestionis nonae corporis primam partem, dubium occurrit non dissimulandum, ubi Auctor distinctionem ponit, quod dupliciter aliqua vis nimirum est in potentia ad diversa, uno modo quantum ad agere vel non agere, alio modo quantum ad agere hoc vel illud; et subdit quod eget motore quantum ud duo; et quod alterum horum, scilicet primum, se tenet ex parte subiccti, secundum vero ex parte obiccti. Est namque hic dubium, quia, licet verum sit, et ex processu litterae probetur, quod id quod est in potentia ad illa duo, egeat motore quoad duo; non tamen est probatum, nec verum, quod egeat duobus motoribus, altero ex parte subiccti, altero ex parte obiccti. Siquidem experientia, auctoritate, et ratione hoc convincitur. Experimur enim quod aqua, quae est in potentia ad pati et non pati, et ad pati hoc vel illud, puta raritatem vel densitatem, eget motore a quo et patiatur, et patiatur hoc, puta raritatem: ab eodem tamen agente, rerefactivo scilicet, utrumque habet. Et simile est in aliis naturalibus. – Aristoteles quoque, in II *de Anima* -, manifeste vult quod sensitivi secunda mutatio fit ab obiecto. Et constat quod secunda mutatio sensitivi est quando visus reducitur de potentia ad actum secundum, in qua reductione visus et fit videns, et fit videns hoc. puta album obiectum. Non ergo visus eget duplici motore, altero ad hoc quod videat, et altero ad hoc quod videat album. – Suffragari deum rationem patet ex eo quod potentia unica unicum adaequatum actum, respondentem unico adaequato motori, exigit: alioquin non esset inter haec tria adaequatio. Non ergo eget una potentia duobus motoribus e regione diversis, quales sunt ex parte obiccti et ex pane subiccti.

11. Ad hoc breviter dicendum est quod huiusmodi dubium procedit ex malo intellectu distinctionis factae in littera. Ad cuius evidentiam, scito quod potentiae sunt duplicis ordinis: quaedam sunt quae solo proprio actu exercentur; quaedam vero in quibus exercitium proprii actus distinguitur ab actu ipso. In primo ordine sunt omnes potentiae naturales et animales, quatenus superiori imperio non subsunt: in secundo ordine sunt omnes potentiae quibus utimur cum volumus. Potentiae primi ordinis nō eodem motore habent operari, et operari hoc: potentiae vero secundi ordinis ab alio motore habent usum, et ab alio habent actum specificum, quia usus aliud est ab actu specificato. Unde distinctio posita in littera per ly *exercitium actus*, intelligit usum proprie dictum, qui est actus voluntatis ut principii primi, aliarum vero potentiarum ut cxcquentium. Ita quod littera per esse in potentia nō agere et non agere, non intendit potentiam ad ipsum suum agere et non ugeri secundum scipsa: sed potentiam ad agere et non agere, secundum quod subsunt usui. Potentia enim viriva,

ut ab uno exemplo discas omnes, *i referatur ad videre et non videre ut sic, et videre hoc, puta album vel nigrum, ab eodem motore, puta albo, reducitur et in actum videndi, et in actum videndi album. Et hoc est comparare potentiam ad suum actum et obiectum secundum *c. Si autem referatur ad videre, et videre album, ut subsunt usui, sic, cum usus sit actus potentiae visivae non secundum vō, sed ut cxcquenti» voluntatem principiantem usum; sic alio eget motore ad hoc quod reducatur in actum usus, et alio ad hoc ut reducatur in actum suae propriae speciei.

Et hic est sensus verus huius distinctionis et litterae, et intentui. Verus quidem, quia, ut inferius * patebit, *uti* est actus voluntatis ut imperantis, et reliquorum virium ut cxcquentium. Et constat quod omnes potentiae animae applicantur α voluntate ad suos actus*: quod nihil aliud est quam exercitium actus, et uti seu usui illarum. Consonant omnia huic vero. Quoniam obicctiones in oppositum nihil militant contra istum sensum. Prima enim obicctio loquitur de potentiis primi ordinis. Secunda de potentiis relatis ad suos actus secundum se, non secundum quod subsunt usui. Tertia quoque de potentiis et acribus et activis secundum se loquitur: stat enim quod unica potentia secundum se egeat uno motore, et ut subest alteri, egeat alio, ut patet. – Quod autem hoc sit intentum in littera, patet etiam ex verbo litterae, ubi dicitur, *quantum ad exercitium vel usum actus*, Et inferius in quaestione de *uti* -, apertissime exprimitur quod uti nihil aliud est quam applicatio potentiarum ad sua opera. Constat enim quod per exercitium actus hic nihil aliud intelligitur nisi applicatio potentiae ad suam operationem, agere scilicet vel non agere. Et sic manifeste salvatur quod hoc est ex parte subiccti, et illud obiccti, etc.

Et si Scotiis, cum ceteris quos refert in II *Sent.*, dist. xlii, qu. i. tractando modum quo cogitatio subest voluntati, advertisset ad hoc, scilicet quod non subest nisi ut subest actui voluntatis qui est uti; vidisset, primo, quod idem est indicium de applicatione intellectus ad secundas cogitationes, et oculi ad videndum, manus ad operandum, etc. Divertisset, secundo, a tot extraneis phantasiis. Conclusisset, tertio, quod hoc spectat ad tractatum de *uti*, quomodo scilicet uti sit netus voluntatis, de quo infra * tractabitur. Haec dixerim, ne aliquis rem facilem in difficilem versam legens, nodum in scirpo timeat.

III. Circa ultimam partem eiusdem articuli, dubium primo occurrit de illa propositione assumpta in littera *Obiectum movet, determinando actum, ad modum principii formalis, a quo in rebus naturalibus actio spccificatur, ut calefactio a calore*. Aut Auctor intendit quod obiectum moveat ad modum principii secundum rem, idest secundum illud genus causae quo movet principium *quo* actionis in naturalibus aut quod obiectum moveat in genere causae formalis, et exemplariter cetera afferuntur. Si enim intendit primum, obstat statim lubsumpta propositio, scilicet: *Primum autem formale principium est ens et verum universale*. Quoniam tunc prima propositio assumeret de principio effectivo *quo*: est enim calor, quo calidum calefacit, calefactionis principium in genere causae efficientis, quamvis in ordine ad calefaciens se habeat ut principium formale. Secunda autem propositio subsumeret de principio formali. Et sic processus nihil concluderet. – Et continuatur. Ista ratio tendit nō hoc. Quia obiectum habet rationem principii forma-

»«, an. i.

? p. o. to..
i. iut. tr.

Lt ſ ΓZ· 'χπ'

QUAESTIO IX, ARTICULUS II

lis, et obiectum intellectus est primum principium formale, ergo: ubi apparet quod, si prima propositio non salvatur de principio formali, nihil fit.

Si autem intendit secundum, tunc obstant, primo, dicta sua in Prima Parte -, quaestione ubi dicitur quod obiectum tam potentiae activae quam passivae specificae, quia obiectum potentiae activae est finis, passivae vero est agens, et ab utroque operatio spccificatur. Non ergo obiectum movet in genere causae formalis: sed quandoque finalis, et quandoque effectivae. – Deinde obstant multa philosophorum dicta: puta quod appetibile, quod est obiectum voluntatis, movet ut finis, et ut agens*.

IV. Ad hoc dicitur quod procul dubio Auctor intendit obiectum movet in genere causae formalis: alioquin nihil concluderet. Sed non dixit absolute quod movet ut principium formale, ut insinueret quod non est principium formale intrinsecum, ecd extrinsecum; non tamen separatum, ut idea, sed coniunctum. Calor enim non solum est principium formale calefaciendi, sed etiam calefactionis quodammodo. Dico autem *quodammodo*: quia calor in quantum est principium clicitivum calefactionis, est eius principium in genere causae efficientis; inquantum vero est principium determinutivum illius ad speciem, est principium eius in genere causae formalis cxtrinsccuc, coniunctae tamen.

Nec obstant huic sensui allata in oppositum. Quoniam aliud est loqui de motione talis vel talis obiecti: et aliud est loqui de motione obiecti absolute. Conceditur namque quod tale obiectum movet finalitcr, cl talc effective, etc. Et hoc dicitur in locis allegatis. Sed non conceditur quod motio conveniens obiecto absolute sit effectiva aut finalis: sed formalis, quamvis cxtrinsccc. Obiectum enim est vehit cxtrinseca forma actus. Unde Auctor, cum posuisset quod determinatio netus ad hoc vel illud, se tenet cx parte obiecti; naturam obiecti non ut tale vel tale est, sed absolute ut obiectum est, contemplatus, in ordine ad determinationem actus, vidit quod non determinabat actum ut efficiens nec ut finis, quia nihil horum omni obiecto determinanti actum convenit; sed ad genus causae formalis recurrendum esset. Hoc enim et omni vere obiecto convenit, et per se convenit illi. Dixi nutem *vere obiecto*, propter multorum loquendi usum, terminos obiecta secundaria vocantium. Haec enim non movent: quia vere obiecta non sunt, sed termini potius operationum; sicut natura lconis terminus est intellectionis divinae, et securitas rustici regalis providentiae.

V. Circa efficaciam processus praefati positi in littera, dubium occurrit: quoniam aut non concludit quod intellectus movet voluntatem, quod est intentum; aut concludit quod intellectus movet omnes vires animae cx parte obiecti, quod est falsum. Cum enim cx hac ratione nihil aliud explicite habeatur, nisi quod obiectum intellectus, cx eo quod primum principium formale, est primum determinativum acruum ad speciem; cx hoc autem aut sequitur quod

intellectus movet ceteras potentias, iuxta illam maximam, *Primum in unoquoque genere est causa omnium eorum quae sunt post*; aut, si non subintclligitur haec maxima, voluntarie et absque nexu aliquo infertur: Ergo intellectus, cx hoc quod eius obiectum est primum principium formale, habet quod moveat voluntatem. Quamvis enim hoc, scilicet intellectum movere voluntatem cx parte obiecti, sit verum et notum, quia praesentat ei obiectum; non tamen est notum quod hoc habet cx hoc quod eius, scilicet, intellectus, obiectum est primum formale. In quo tamen consistit tota vis rationis litterae.

VI. Ad evidentium huius dubitationis, scito quod Auctor, primas radices attingens utriusque motionis propositae in littera, scilicet cx parte subiccti et cx parte obiecti; quemadmodum primum agens in tota anima, ac per hoc movens nd usum actus, intulit esse voluntatem, quin nd eam spectat primum principium finale, ut clare patet in littera; ita modo primum movens inter partes animae nd specificationem actus, infert esse intellectum, cx eo quod ad ipsum spectat primum principium formale. Et si quidem cx parte obiectorum tantum discussio esset, par esset utrobique indicium: scilicet quod, quemadmodum primum principium finale est ratio reliquarum finium, ita primum principium formale, quod est obiectum intellectus, est ratio, in suo tamen ordine, idest in genere causae formalis, reliquorum obiectorum : omnia enim obiecta ut sic, sub ente et vero ut particularia quaedam continentur. Sed cx parte potentiarum animae loquendo, est quodammodo par, et quodammodo non par utrobique ratio. Quoad primitatem enim, par est ratio: quoniam quemadmodum, ut dictum est, quin voluntas est primum finale principium, ipsa inter partes animae est primum movens ad exercitium : ita, quia intellectus est primum formale principium, ipse inter partes animae est primum movens ad specificationem; formalis enim principii opus hoc est. Quoad extensionem autem, non est par ratio, quia voluntatis motio extendit se ad omnes animae vires subditas, cie.; motio autem intellectus non extendit se directe nisi ad voluntatem. Et ratio diversitatis huius est modus causandi diversus. Motio enim voluntatis» quia est per modum imperii, extensiva cx sua ratione est. Motio uuicm intellectus, quia est per modum praesentantis, ad id tantum directe se extendit, cui praesentat. Unde Auctor in littera, postquam posuit unde inferebatur quod intellectus est primum movens, quia scilicet eius est primum principium formale; statim subdidit unde haberetur quod motio eius ad voluntatem extenditur, ponens modum quo intellectus motionem hanc facit, scilicet per praesentationem obiecti; et dixit: *Et isto modo motionis intellectus movet voluntatem, sicut praesentans ei obiectum suum*. Haec enim verba non solum explanation sunt veritatis in se. sed connexiva et deductiva intenti, ut explanavimus. – Et per haec patet clare responsio ad obiecCB.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR AB APPETITU SENSITIVO

Infra, qu. x, art. 3; qu. lxxvii. an. i; Dr Verit., qu. xxn, ari. n. ad 6.

Secundum sic proceditur. Videtur quod voluntas ab appetitu sensitivq moveri non possit. *Movens enim et agens est praestantiuspatiente*, ut Augustinus dicit, XH *super Gen. ad litt.* * Sed appetitus sensibilis, velut consequens apprehensionem universalis inferior voluntate, quae est appetitus intcllectivus; sicut sensus est inferior intellectu. Ergo appetitus sensitivus non movet voluntatem a.

2. Praeterea , nulla virtus particularis potest

facere effectum universalem. Sed appetitus sensitivus est virtus particularis: consequitur enim particularem sensus apprehensionem. Ergo non potest causare motum voluntatis, qui est universalis, velut consequens apprehensionem universalem intellectus.

3. Praeterea , ut probatur in VIII *Physic.* *, movens non movetur ab eo quod movet, ut sit motio reciproca. Sed voluntas movet appetitum

a voluntatem. – intellectum PADCEI•HIKI.ci.

3» particularem sentus. – jruxu» particularem AHDFGHIKL

sensitivum, inquantum appetitus sensitivus obedit rationi. Ergo appetitus sensitivus non movet voluntatem.

Sed contra est quod dicitur lac. i *: *Unusquisque tentatur a concupiscentia sua abstractus et illectus*. Non autem abstraheretur quis a concupiscentia, nisi voluntas eius moveretur ab appetitu sensitivo, in quo τ est concupiscentia. Ergo appetitus sensitivus movet voluntatem.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est. id quod apprehenditur sub ratione boni et convenientis, movet voluntatem per modum obiecti. Quod autem aliquid videatur bonum et conveniens. cx duobus contingit: scilicet ex conditione eius quod proponitur, et eius cui proponitur. Conveniens enim secundum relationem dicitur : unde cx utroque extremorum dependet. Et inde est quod gustus * diversimode dispositus, non eodem modo accipit aliquid ut conveniens et ut non conveniens. Unde, ut Philosophus dicit in III *Ethic.**, *qualis unusquisque est, talis finis videtur ei*.

Manifestum est autem quod secundum passionem appetitus sensitivi, immutatur homo ad aliquam dispositionem. Unde secundum quod homo est in passione aliqua, videtur sibi aliquid conveniens, quod non videtur * extra passio-

nem existent!: sicut irato videtur bonum, quod non videtur quieto. Et per hunc modum, cx parte obiecti, appetitus sensitivus movet voluntatem.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet id quod est simpliciter et secundum se praestantius. quoad aliquid esse debilius. Voluntas igitur simpliciter praestantior est quam appetitus sensitivus: sed quoad istum in quo passio dominatur. inquantum subiacet passioni, praeeminet appetitus sensitivus.

Ad secundum dicendum quod actus et electiones hominum sunt circa singularia. Unde ex hoc ipso quod appetitus sensitivus est vinus particularis. habet magnam virtutem ad hoc quod per ipsum sic disponatur homo, ut ei aliquid videatur sic vel aliter, circa singularia.

Ad tertium dicendum quod, sicut Philosophus dicit in I *Polit.* ♦ ratio, in qua est voluntas, movet suo imperio irascibilem et concupiscibilem, non quidem *despotico principatu*, sicut movetur servus a domino; sed *principatu regali seu politico*, sicut liberi homines reguntur a gubernante, qui tamen possunt contra movere. Unde et irascibilis et concupiscibilis possunt in contrarium movere ad voluntatem. Et sic nihil prohibet voluntatem aliquando ab eis moveri.

γ) in quo. – in quo appetitu Pa.
ĭ) putlui. – itistui Pj.

a) videtur. – ei aJJun! PFL

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa corpus secundi articuli eiusdem quaestionis, dubium occurrit pronovitiis; quia ratio quare oppetitus sensitivus mo\ct voluntatem, assignatur cx parte dispositionis subiecti appetentis; et tamen in calce concluditur quod appetitus sensitivus movet voluntatem ex parte obiecti quomodo haec conclusio sequitur cx illis praemissis.

II. Ad hoc dicitur quod conclusio dicta ex praemissis illis habetur, si sane littera intelligatur. Dupliciter enim intelligi potest quod (dispositio appetitus sensitivi moveat voluntatem. Uno modo, directe et immediate: tanquam scilicet immutans ipsam, sive quoad exercitium actus, sive quoad specificationem actus. Et hoc est falsum.-Alio modo, occsnionnlter et mediate. Et hoc modo immutat ex parte obiecti, idest quoad specificationem actus, non quoad exertium. Et hoc fit sic. Quemadmodum enim frigescenti corpori conveniens fit calefactivum eius, et cx hoc occa-

sionaturjn tali homine apprehensio calcfactivi ut convenientis, et praesentutum voluntati desideratur, etc.; ita irato appetitui conveniens fit vindicta , et cx hoc occasionatur quod intellectus prncticus apprehendit repercussionem ut convenientem huic, nunc, etc. Et sic percussio apprehensa ut conveniens nunc etc., movet voluntatem obicctivc. Et sic patet quod dispositio appetentis, quamvis se teneat cx parte subiecti. non movet tamen voluntatem nisi cx parte obiecti: quia non movet ipsam nisi pro quanto redundat in talem apprehensionem obiecti voluntatis. Constat eoim voluntatem ab obiccto apprehenso, ut sic, moveri. Unde Auctor in littera duplicem posuit radicem talis vel talis apprehensionis obiecti' alteram cx parte ipsius obiecti, puta quod est bonum vel mulum secundum se; alteram cx parte appetentis. Urrinque enim convenientia vel disconvenientia oritur, ut in littera dicitur.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VOLUNTAS MOVE XT SEIPSAM

Dc Sfalo, qu. vi

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod voluntas non moveat scipsam. Omne enim movens, inquantum huiusmodi, est in actu: quod autem movetur, est in potentia, nam *motus est actus existentis in potentia, inquantum huiusmodi* *. Sed non est idem in potentia et in actu respectu eiusdem. Ergo nihil movet seipsum. Neque ergo voluntas seipsam movere potest.

2. Praeterea, mobile movetur ad praesentiam moventis. Sud voluntas semper sibi est praesens. Si ergo ipsa 3 scipsam moveret, semper moveretur. Quod patet esse falsum.

Praeterea, voluntas movetur ab intellectu, ut dictum est *. Si igitur voluntas movet scipsam, sequitur quod idem simul moveatur a duobus motoribus immediate: quod videtur inconveniens. Non ergo voluntas movet scipsam.

a) iptā. – Om. Pa.

¶ Sed contra est quia ¶ voluntas domina est sui actus, et in ipsa est velle et non velle. Quod non esset, si non haberet in potestate movere seipsam ad volendum. Ergo ipsa movet scipsam.

• AN- »

¶ Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, ad voluntatem pertinet movere alias potestas ex ratione finis, qui est voluntatis obiectum.

• Qu. <W| J.

¶ Sed sicut dictum est ♦, hoc modo se habet finis in appetibilibus, sicut principium in intelligibilibus. Manifestum est autem quod intellectus per hoc quod cognoscit principium, reducit scipsum de potentia in actum, quantum ad cognitionem conclusionum: et hoc modo movet scipsum *. Et similiter voluntas per hoc quod vult finem, movet seipsam ad volendum ea quae sunt ad finem.

• n. 757.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas non secundum idem movet et movetur. Unde nec secundum idem est in actu et in potentia. Sed in quantum actu vult finem, reducit se de potentia in actum respectu eorum quae sunt ad finem, ut scilicet actu ea velit.

Ad secundum dicendum quod potentia voluntatis semper actu est sibi praesens: sed actus voluntatis, quo vult finem aliquem γ, non semper est in ipsa voluntate. Per hunc autem ' movet scipsam. Unde non sequitur quod semper scipsam moveat.

Ad tertium dicendum quod non eodem modo voluntas movetur ab intellectu, et a seipsa. Sed ab intellectu quidem movetur secundum rationem obiecti: a seipsa vero, quantum ad exercitium actus, secundum rationem finis.

ji) quia. – quod EFK.
γ) aliquem. – aliquando Pa.

z) autem. – modum addunt PKSD et a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo articuli tertii eiusdem quaestionis, adverte quod aliud est quaerere utrum voluntas moveat scipsam in quolibet suo actu; et aliud quaerere utrum voluntas moveat scipsam. Stat enim pars affirmativa istius quaesiti, cum negativa illius. Stat enim quod voluntas moveat scipsam quoad aliquem suum actum, et consequenter verum sit

dicere quod movet scipsum: et tamen non moveat scipsam quoad omnem suum netum.

Ad praesentem ergo quaestionem non pertinet nisi an voluntas reducat seipsam de potentia ad actum. Sive hoc sit quoad aliquem, sive quoad omnem sui actum, sufficit.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR ALIQUO EXTERIORI PRINCIPIO

Part I, qu. cv. art. 4; qu. cn. art. 3; qu. co. art. 3; Inin, qu. txxx, art. 1; qu. cx, art. 3. ad t; III *Cont. Gent.*, cap. uam;
De Verity qu. xxn, an. 9; *De Malo*, qu. vi; *Quodlib.* I, qu. tv, art. 5.

¶ Quid a r t i s i c p r o c e d i t u r . Videtur quod voluntas non moveatur ab aliquo exteriori. Motus enim voluntatis est voluntarius. Sed de ratione voluntarii est quod sit a principio intrinseco, sicut et de ratione naturalis. Non ergo motus voluntatis est ab aliquo extrinseco.

2. Praeterea, voluntas violentiam pati non potest, ut supra * ostensum est. Sed violentum est cuius principium est extra *. Ergo voluntas non potest ab aliquo exteriori moveri.

• qo. vi, an. 4.
• Aricot.Kfêil., hb. III, c. m., t. o. ir.-S.Th.ket.ii.

3. Praeterea, quod sufficienter movetur ab uno motore, non indiget moveri ab alio. Sed voluntas sufficienter movet seipsam. Non ergo moveatur ab aliquo exteriori.

¶ Sed contra, voluntas movetur ab obiecto, ut dictum est ♦. Sed obiectum voluntatis potest esse aliqua exterior res sensui proposita. Ergo voluntas potest ab aliquo exteriori moveri.

• Art. I.

Respondeo dicendum quod, secundum quod voluntas movetur ab obiecto, manifestum est quod moveri potest ab aliquo exteriori. Sed eo modo quo movetur quantum ad exercitium actus, adhuc necesse est ponere voluntatem ab aliquo principio exteriori moveri. Omne enim quod quando-

que est agens in actu et quandoque in potentia, indiget moveri ab aliquo movente. Manifestum est autem quod voluntas incipit velle aliquid, cum hoc a prius non vellet. Necesse est ergo quod ab aliquo moveatur ad volendum. Et quidem. sicut dictum est*, ipsa movet scipsam, in quantum per hoc quod vult finem, reducit ¶ seipsam ad volendum ea quae sunt ad finem. Hoc autem non potest facere nisi consilio mediante: cum enim aliquis vult sanari, incipit cogitare quomodo hoc consequi possit, et per talem cogitationem pervenit ad hoc quod potest sanari per medicum, et hoc vult. Sed quia non semper sanitatem actu voluit, necesse est quod inciperet γ velle sanari, aliquo movente. Et si quidem ipsa moveret scipsam ' ad volendum, oportuisset quod mediante consilio hoc ageret, ex aliqua voluntate praesupposita. Hoc autem non est procedere in infinitum. Unde necesse est ponere quod in primum motum voluntatis voluntas prodeat ‘ ex instinctu alicuius exterioris moventis, ut Aristoteles concludit in quodam capitulo *Ethicae Endemicae* ♦.

• Ub. VU. a. x0.

Ad primum ergo dicendum quod de ratione voluntarii est quod principium eius sit intra: sed

a) cum hoc. – cue quod I, cum ceteri.
β) reducit, – deducit codices. – Pro Hoc autem, Et hoc E, Hoc ACEGHH.pB.

inciperet. – incipit D, incipiat K. – Pro aliquo, ah uHqwo P*B et a.
z) moveret fcipram. – u moveret E, sc movet ceteri.
i) prodeat – procedat EK.

non oportet quod hoc principium intrinsecum sit primum principium non motum ab alio. Unde motus voluntarius etsi habeat principium proximum intrinsecum, tamen principium primum est ab extra. Sicut et primum principium motus naturalis est ab extra, quod scilicet movet naturam.

Ad secundum dicendum quod hoc non sufficit ad rationem violenti, quod principium sit extra: sed oportet addere quod *nil : conferat pini pa-*

!2 Artj'N.i-e.

ieffJS

Quod non contingit, dum voluntas ab

exteriori movetur: nam ipsa est quae vult, ab alio tamen mota. Esset autem motus iste violentus, si esset contrarius motui voluntatis. Quod in proposito esse non potest *: quia sic idem vellet et non vellet.

Ad tertium dicendum quod voluntas quantum ad aliquid sufficienter se movet, et in suo ordine, scilicet sicut agens proximum: sed non potest scipsam ¶ movere quantum ad omnia, ut ostensum est*. Unde indiget moveri ab alio sicut a primo movente.

ζ) nit. - nullam Po.

η) rciftam. - codice».

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa rationem et conclusionem in corpore quarti articuli eiusdem quaestionis, dubium occurrit. Circa rationem quidem . quia ad actum volendi sufficit obiectum apprehensum praesens et voluntas, inquit Scotus, in *Quolibet.*, qu. XXI. Non ergo requiritur exterius agens, nec quod praevolendo incipiat velle, ut ratio litterae vult.

Praeterea arguitur quod ratio litterae committit sophisma Consequentis. Cum enim voluntarium, ut superius . putet, dupliciter dicatur, scilicet vel quia voliturn, vel quia in potestate voluntatis; littera ex hoc quod primus actus voluntatis non potest esse voluntarius primo modo, infert quod nullo modo est voluntarius, ergo, etc. Ubi patet manifestus error. - Et confirmatur. Quia alio modo est voluntarium ipsum voliturn, alio modo ipsa volitio: nam illud ut obiectum, hoc ut actus; et per hoc, illud mediante actu, hoc absque medio. Cum enim volo legere, non solum legere est voluntarium, sed etiam illud velle quo volo legere: quamvis dissimiliter, quia legere mediante velle, ipsum autem velle scipso. Et tamen ratio litterae, quia primum velle non potest esse voliturn ut obiectum, concludit quod non est in potestate voluntatis, sed ex instinctu superioris: cum tamen dici posset quod, licet primum velle non possit esse votitum ut obiectum, est tamen voliturn ut actus; et sic non oportet quod sit voliturn consilio mediante.

Praeterea, tota vis rationis litterae consistit in hac exclusive: Voluntas movet se mediante consilio, seu ex aliqua voluntate praesupposita, tantum. Et tamen neque hic, neque in praeccdenti articulo probata est quoad utramque exponentem. Probatum est enim quod voluntas movet se hoc modo; sed non est probatum quod non alio modo. Super qua tamen negativa fundatur tota vis rationis in littera, ut patet intuenti. Ergo, etc.

Contra conclusionem vero Scotus, ubi supra, arguit: quia si voluntas in primo actu naturali instinctu moveretur ab intellectu naturaliter moto, voluntas naturaliter moveretur. Et sic homo esset unum animal brutum.

II. Ad evidentiam huius difficultatis, scito tria. Primum est fundamentum huius rationis. Et est id quod dictum est, scilicet quod voluntas movet se non alio modo quam ex voluntate finis. Sed radix huius fundamenti non est praetermissa ab Auctore, sed in ratione huius quaestionis posita, scilicet quod principium motionis ad exercitium actus est ex fine, quia omne agens agit propter finem; et in art. 3 repetita et applicata, cum dicitur quod ad voluntatem pertinet movere alias potentias ex ratione finis. Est ergo vis rationis huius haec. Omne agens agit propter finem appetitum vel appetitu naturali, vel animali seu intellectuali: sed voluntas movendo tam alias potentias quam se, est agens: ergo actio ista est ab ea ex appetitu finis vel naturali, vel animali etc. Sed non ex appetitu naturali: quia sic non moveret se, sed dans naturam moveret illam, eo modo quo gravia et levia moventur a generante. Nec esset voluntarium istud agere, ut patet: cuius oppositum significat voluntatem movere se. Ergo est ex appetitu animali seu intellectuali, idest ex volitione finis: quod est intentum. Agere enim ex praevolitione finis, et mediante consilio, idem

sunt sicut cognoscere ex principiis, et mediante syllogismo, idem est. Haec autem ratio procedit ex per se notis communibus animi conceptionibus, ut de se patet. Unde nullam habet calumniam: et utramque exponentem illius exdusivae probatam complectitur evidentem. - Et per hoc patet responsio ad ultimam obiectionem contra rationem litterae.

III. Scito secundo quod, ut inferius qu. xvi, art. ult., ad 3, et qu. xvii, art. 5, ad 3, patet, voluntarii actus voluntatis sic supra scipsos reflectuntur, ut quilibet eorum implicite vel explicite, formaliter vel virtualiter, habeat rationem voliti obiectivi, et non solum per modum actus. Dum enim eligo vitam contemplativam, consentio in talem electionem, et utor voluntate mea ad actum eligendi applicando illam: et sic electio ipsa est netus, et est volita ut obiectum consensus et usus. Et contra dum utor voluntate mea applicando illam ad amandum Deum, consentio in talem usum, et eligo illum: et sic usus habet rationem actus, et cum hoc est volitus ut obiectum consensus et electioni». Et similiter dum consentio in amicitiam divinam, utor voluntate applicando ad consensum, et eligo eundem: et similiter consensus est netus, et volitus ut obiectum electionis et usus. Quia igitur non quandoque, sed semper, cum voluntas movet se, utitur scipsa, applicando se ad volendum vel nolendum, etc.; et omnis huiusmodi netus est implicite vel explicite, formaliter vel virtualiter, volitus ut obiectum: licitum fuit Auctori ex negatione voluntarii objective in huiusmodi actibus, inferre negationem voluntarii simpliciter.

Et hoc non solum quasi gratia materiae, scilicet actuum huiusmodi, in quibus voluntarium ut actus non invenitur sine voluntario ut obiectum. ut dictum est; sed etiam gratia formae. Quia si subtiliter perspiciatur distinctio voluntarii in voluntarium ut voliturn, et voluntarium quia in potestate voluntatis; non est distinctio in disparata genera voluntarii, sed est distinctio distinctorum modorum penes directe vel indirecte. Voluntarium enim ut voliturn, est directe voluntarium: voluntarium vero quia in potestate voluntatis, est indirecte, et indirecte, quia scilicet subest potestati voluntatis ut sit obiectum eius volentis aut nolentis; hac enim sola ratione voluntarium induit. Unde, cum voluntarium secundo modo, in idem redeat cum voluntario primo modo, licuit ex omnimoda negatione voluntarii primo modo, inferre formaliter negationem voluntarii simpliciter. Ut enim iam patet, voluntarium quia in potestate voluntatis, ad voluntarium simpliciter ut obiectum reducitur, sicut obiectum indirecte ad obiectum directe: et consequenter sub omnimoda negatione obiecti, utrimque modi negatio comprehenditur. - Et per hoc patet responsio ad alias nostra» obiectiones contra rationem .

. cf. nae. 1.

IV. Scito tenio, quod aliud est loqui de volitione; et aliud est loqui de volitione ut a voluntate applicante scipsam ad volendum. Volitio enim nil aliud dicit nisi operationem voluntati» qua vult: et certum est quod ad volendum sufficit voluntas cum obiecto. Sed ad volendum a se, ita quod ly «dicit» dicat causalitatem applicantem scipsam ad volendum. non sufficit voluntas cum obiecto. sed exigitur

• Nem. ii.

voluntas praevalens finem. Et ratio huius est, quin velle a se non solum importat velle, sed agere seu movere: quod quia oportet fieri propter finem, praeexigir, natura vel tempore, appetitum finis, ut dictum est . Et non advertere hoc casus est loquentium. Et quia nctio ipsa est magis propter finem quam obicctum, et volitio quam volitum, ut patet cum amo Deum; divus Thomas, qui supra hoc quod agens agit propter finem, aedificabat, applicationem voluntatis ad volendum in ratione voliti propter finem contemplatus maxime est; et ex ea sic accepta, veritatem invenit atque docuit. Unde quamvis volitum ut obicctum habeat directius rationem voliti, quam volitum ut actus; voluntarium tamen ut actus habet magis rationem eius quod est esse propter finem, quam obicctum actus. Et propterea hoc in loco, ubi tota vis consistit in hoc quod est esse volitum propter finem, actio ipsa, per modum actionis exercita, primum tenet locum. – Et per haec patet responsio ad rationem Scoti *.

•Cf.num.irrin-
•Eir. ibid. fia-.
V. Ad id vero quod contra conclusionem obiicitur *, facillime respondetur, negando sequelam. Quamvis enim primus actus voluntatis sit ex instinctu dato ab exteriori, non obiccto, sed causa effectiva Deo; ipsa tamen iam ex hac

linis volitione scipsum movet ad volendum alia propter finem. Quod brutis non convenit quoniam ad omnia moventur ab instinctu. Est igitur Auctoris sententia quod, sicut generans grave ducit gravi naturalem appetitum motus et loci deorsum, et propterea, cessante impedimento, grave ex appetitu accepto movetur deorsum et quiescit ibi; ita Generator voluntatis dat ei naturalem inclinationem in bonum, ita quod, proposito per intellectum bono absque impedimento, voluntas tendit in illud actu elicitio qui est volitio. Et hic actus dicitur esse ab exteriori agente, ea ratione qua motus gravis a generante dicitur. Et merito: quia ad hunc actum voluntas non concurrat ut propter finem agens, sed ut ad finem tendens ex directione superioris agentis ordinantis ipsam in hoc. Et propterea hic actus, licet sit velle, et voluntatis, et a voluntate ut eliciente actum, non tamen est voluntarius, quia non est a voluntate ut applicante se ad volendum; sed naturalis, quia Dator naturae applicat ipsam mediante inclinatione data ad volendum. Oportet enim, ut in littera dicitur, dari processum in infinitum in voluntariis, nisi deveniatur ad unum non voluntarium, sed naturalem actum voluntatis, in quo sit status.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR A CORPORE CAELESTI

Part. I. qu. cxv, art. 4; IP IP*, qu. XCI, *n. 5; II Sent., dñt. xv, qu. l. an. 3; III Cñnt. Gent., cap. ixirr. lxxxvñ; De l'crit., qu. x, <n. 10; De .Va/o, qu. vi; Compeud. Tkcol.. cap. cwn, Cñvinj In Matth., cep. n; I Periherm.. Icet. xrr; III de Anima, Icet, rv; IU Ethic., lc<U xvi.

QUINTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod voluntas humana a corpore caelesti moveatur. Omnes enim motus varii et multiformes reducuntur, sicut in causam, in motum uniformem, qui est motus caeli, ut probatur VIII *Physic.* * Sed motus humani sunt varii et multiformes, incipientes postquam prius non fuerant. Ergo reducuntur in motum caeli sicut in causam, qui est uniformis secundum naturam.

2. Praeterea, secundum Augustinum, in Ili *de Trin.* *, *corpora inferiora moventur per corpora superiora*. Sed motus humani corporis, qui causantur a voluntate, non possent reduci in motum caeli sicut in causam, nisi etiam voluntas a caelo moveretur. Ergo caelum movet voluntatem humanam.

3. Praeterea, per observationem caelestium corporum astrologi quaedam vera praenuntiant de humanis actibus futuris, qui sunt a voluntate. Quod non esset, si corpora caelestia voluntatem hominis movere non possent. Movetur ergo voluntas humana a caelesti corpore.

Sed contra est quod Damascenus dicit, in II libro*, quod *corpora caelestia non sunt causae nostrorum actuum*. Essent autem, si voluntas, quae est humanorum actuum principium, a corporibus caelestibus moveretur. Non ergo movetur voluntas a corporibus caelestibus.

Respondetur dicendum quod eo modo quo voluntas movetur ab exteriori obiccto, manifestum est quod voluntas potest moveri a corporibus caelestibus:

lestibus: inquantum scilicet corpora exteriora, quae sensui proposita movent voluntatem, et etiam ipsa organa potentiarum sensitivarum, subjacent motibus caelestium corporum.

Sed eo modo quo voluntas movetur, quantum ad exercitium actus, ab aliquo exteriori per agente, adhuc quidam posuerunt corpora caelestia directe imprimere involuntatem humanam. Sed hoc est impossibile. *Voluntas* enim, ut dicitur in III *de Anima* *, *est in ratione*. Ratio autem est potentia animae non alligata organo corporali. Unde relinquitur quod voluntas sit potentia omnino immaterialis et incorporea. Manifestum est autem quod nullum corpus agere potest in rem incorpoream, sed potius e converso: eo quod res incorporeae et immateriales sunt formalioris et universalioris virtutis quam quaecumque res corporales. Unde impossibile est quod corpus caeleste imprimat directe in intellectum aut voluntatem. – Et propter hoc Aristoteles, in libro *de Anima* *, opinionem dicentium quod *talis est voluntas in hominibus, qualem in diem ducit Pater deorum virorumque* (scilicet Jupiter, per quem totum caelum intelligunt), attribuit eis qui ponebant intellectum non differre a sensu. Omnes enim vires sensitivae, cum sint actus organorum corporalium, per accidens moveri possunt a caelestibus corporibus, motis scilicet corporibus quorum sunt actus.

Sed quia dictum est quod appetitus intellectivus quodammodo movetur ab appetitu sensitivo, indirecte redundant motus caelestium

e) *causantur*. – *causatur* Pa. – *Vropownt. possunt* CFUIK. ^oiir/ Pa.
p) *exteriori*. – *superiori* codices.
y) *omnino*. – Om. DEFOI.
e) *formalioris*. – *formaliores* codkci» – Pro universalioris, melioris Et, utilioris K.

i) *opinionem*. – *recitans opinionem* l*4. – l*ro i* *diem ducit, in die ducit* E*H, in *dic dedit* sB, in *die dicunt ceteri, in dic inducit* cJ. a. in eis inducit P; pro *virorum* ue. *virorum* ACDFGIKl.pBH,
ζ) *redundant*. – *redundat* codice*.

corporum in voluntatem: inquantum scilicet per passiones appetitus sensitivi voluntatem moveri contingit.

An primum ergo dicendum quod multiformes motus voluntatis humanae reducuntur in aliquam causam uniformem, quae tamen est r intellectu et voluntate superior. Quod non potest dici de aliquo corpore, sed de aliqua superiori substantia immateriali. Unde non oportet quod motus voluntatis in motum caeli reducatur sicut in causam.

Ah secundum dicendum quod motus corporales humani reducuntur in motum caelestis corporis sicut in causam, inquantum ipsa dispositio organorum congrua ad motum, est aliquo qualiter ex impressione caelestium corporum; et inquantum etiam appetitus sensitivus commovetur ex impressione caelestium corporum; et ulterius inquantum corpora exteriora moventur secundum motum caelestium corporum, ex quorum occursu voluntas incipit aliquid velle vel non velle, sicut adveniente frigore incipit aliquis velle facere ignem. Sed ista molio voluntatis est ex parte

obiecti exterius praesentali: non ex parte interioris instinctus.

Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est, appetitus sensitivus est actus organi corporalis. Unde nihil prohibet ex impressione corporum caelestium aliquos esse habiles ad irascendum vel concupiscendum, vel aliquam huiusmodi passionem, sicut et ex complexione naturali. Plures autem hominum sequuntur passiones, quibus soli sapientes resistunt. Et ideo ut in pluribus verificentur ea quae praenuntiantur de actibus hominum secundum considerationem caelestium corporum. Sed tamen, ut Ptolomacus dicit in *Centiloquio*, sapiens dominatur astris: scilicet quia, resistens passionibus, impedit per voluntatem liberam, et nequaquam molui caelesti subieclam. huiusmodi corporum caelestium effectus.

Vel, ut Augustinus dicit II *super Gen. ad litt.*, fatendum est, quando ab astrologis vera dicuntur, instinctu quodam occultissimo dici, quem nescientes humanae mentes patiuntur. Quod cum ad decipiendum homines fit, spirituum seductorum operatio est.

n) quae tamen at, – quae tamen ta bi FK, quae en in Pu. – Pro tuferior, inferioruni Ppf ct a.

s) aJ motum, at. – at EI, at ad motum Pa. – Pro aliquo qualiter, aliquarum AGII.pB'CDf/, aliquando EpFftR, aliquam plf.

i) occunu. – coNdfrw PK»BC ct a. – Pro vel non velle, et non velle PFa. om. E.

*) aliquam. – ad C.
λ Plura autem. - Hurtt P*ll ct a,
p) qurm iitAelenttt. – quae ncicienta P, quod uctcientti BH.
uacientci cū. a. – fit om. ABCFGIIU, pen tductorum, immundarum ct icductorum codice* ct a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In corpore quinti articuli dubium occurrit, quare res immaterialis, formalioris et universalioris naturae et virtutis quam sit corpus, potest directe moveri a corpore ut ab obiecto; et non potest moveri ab eo ut in motore in exercitium. Sicut enim ad primam motionem sufficit in movente maior nobilitas secundum quid, ut in hac quaestione, art. 2, ad i, dicitur, ita in secunda: ut patet ex hoc quod voluntas movet intellectum ad exercitium, et tamen, apud divum Thomam *, est secundum quid tantum nobilior intellectu. – Et rursus ratio assignato in littera non minus excludit primam motionem quam secundam. Ex hoc enim quod mens est formalioris et universalioris virtutis quam corpus, excluditur passio a corpore non solum ut effectivo, sed etiam ut a formali principio; quod est excludere motionem ab eo per modum obiecti, ut in primo articulo huius quaestionis dictum est.

II. Ad hoc breviter dicitur quod, secundum veritatem, neutro modo corpus potest agere in rem immaterialem, pro-

pter rationem allatam, et plures alias: quas vide, si vis, in 111 *Contra Gent.*, cap. rxxxiv et lxxxv, Unde et in Prima Parte * dictum est, et declaratum, quod phantasmata non nisi facta in actu lumine intellectus agentis, possunt movere intellectum. Et usque odeo divus Thomas in qu. lxxxiv, art 6, hoc ponderavit, ut concluderet quod tota cognitio sensibilis, usque scilicet ud cogitativam inclusive, non est causa intellectualis notitiae, sed est materia causae, scilicet intellectus agentis.

Ratio autem quare conceditur, et hic et alibi ♦, quod voluntas seu intellectus movetur ab exteriori tanquam obiecto, et non tanquam a motore ad exercitium, est quia ad movendum objective exteriora concurrunt, etsi non sufficienter, tamen inchoative, mediate, et ut materia obiecti. Ad movendum nutem ad exercitium, nullo modo concurrunt ex parte motoris ad exercitium: est enim talis motor solus Deus. cum ipsa voluntate, ut in quaestione * patet.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR A DEO SOLO SICUT AB EXTERIORI PRINCIPIO

Part. I, qu. cv, an. 4; qu. evi, an. 3; qu. exi, an. 3; II *Sent.*, diit. xv, qu. 1, m. 3j III *Cont. Gent.*, cap. Lxxxvtu, lxxxix, ici. χαί; *Ik Verit.*, qu. χχii, an. 8, 9; *De Malo*, qu. in, art. J; qu. n; *Comftnd. Theot.*, cap. omx.

SEXTUM s,c proceditur. Videtur quod voluntas non a solo Deo moveatur sicut ab exteriori principio. Inferius enim nolum est moveri a suo superiori; sicut corpora inferiora a corporibus caelestibus. Sed voluntas hominis habet aliquid superius post Deum, scilicet angelum. Ergo voluntas hominis potest

moveri, sicut ab exteriori principio, etiam ab angelo.
2. Praeterea, actus voluntatis sequitur actum intellectus. Sed intellectus hominis reducitur in suum actum non solum a Deo, sed etiam ab angelo per illuminationes, ut Dionysius dicit *. Ergo eadem ratione et voluntas»

a) haminū. – Om. Pu.
SummaR Tniou D. Thomae T. III.

Hier.,

n. a. > –
kit w.

• Fxn. I.
LIWJL Irt. J.

Odpt.
f ten.

3. Praeterea. Deus non est causa nisi bonorum; secundum illud *Gen.* i *: *Vidit Deus cuncta quae fecerat, et erant valde bona.* Si ergo a solo Deo voluntas hominis moveretur, nunquam moveretur ad malum: cum tamen voluntas sit *qua peccatur e/ recte vivitur*, ut Augustinus dicit *

Sed contra est quod Apostolus dicit, *ad Philip.* π *: *Deus est qui operatur in nobis velle et perficere.*

Respondeo dicendum quod motus voluntatis est ab intrinseco, sicut et motus naturalis. Quamvis autem rem naturalem possit aliquid movere quod non est causa naturae rei motae, tamen motum naturalem causare non potest nisi quod est aliqualiter causa naturae. Movetur enim lapis sursum ab homine, qui naturam lapidis non causât, sed hic motus non est lapidi naturalis: naturalis autem motus eius non causatur nisi ab eo quod causal naturam. Unde dicitur in VIII *Physic*, quod generans movet secundum locum gravia et levia. Sic ergo hominem, voluntatem habentem, contingit moveri ab aliquo qui non est causa eius: sed quod motus voluntarius eius sil ab aliquo principio extrinseco quod non est causa voluntatis, est impossibile.

Voluntatis autem causa nihil aliud esse potest quam Deus. Et hoc palet dupliciter. Primo quidem. ex hoc quod voluntas est potentia animae rationalis, quae a solo Deo causatur per creationem ♦, ut in Primo ** dictum est. – Secundo vero

ex hoc patet quod voluntas habet ordinem ad universale bonum. Unde nihil aliud potest esse voluntatis causa, nisi ipse Deus, qui est universale bonum. Omne autem aliud bonum per participationem dicitur \ et est quoddam particulare bonum *: particularis autem causa non dat T inclinationem universalem. Unde nec materia prima, quae est in potentia ad omnes formas, potest causari ab aliquo particulari agente.

Ad primum ergo dicendum quod angelus non sic est supra hominem, quod sit causa voluntatis eius; sicut corpora caelestia sunt causa formarum naturalium, ad quas consequuntur naturales motus corporum naturalium.

Ad secundum dicendum quod intellectus hominis movetur ab angelo ex parte obiccti, quod sibi proponitur virtute angelici luminis ad cognoscendum. Et sic etiam voluntas ab exteriori creatura potest moveri, ut dictum est*.

Ad tertium dicendum quod Deus movet voluntatem hominis, sicut universalis l motor, ad universale obicctum voluntatis, quod est bonum. Et sine hac universali : motione homo non potest aliquid velle. Sed homo per rationem determinat se ad volendum hoc vel illud, quod est vere T bonum vel apparens bonum. – Sed tamen interdum specialiter Deus movet aliquos ad aliquid determinate volendum, quod est bonum: sicut in his quos movet per gratiam, ut infra * dicitur. ’Q«u<a,«rtx.

p) patCt. – Ont. P.

γ) dat. – facit Tl.

ad. – Ont. codice..

: sicut universalis. – et . u universalis l, sicut naturalis K. – Pro ad, ct rF; pro obicctum, buuuin G.

ζ) universali. – Ont. E. – Pro potest, poterat F.

η) vere. – universale ll.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem quaestionis, adverte duo. Primo quod, quia in titulo exprimitur ly *sicut ab exteriori principio*, non oportet in corpore articuli, cum de causa motus naturalis vel voluntarii agitur, facere vel subintelligere disjunctivam; puta quod non potest causari nisi a dante naturam seu voluntatem, vel a scipso. Hoc enim licet verum sit absolute, in genere tamen exterioris principii non comprehenditur ipsummet. quia est principium intrinsecum; sed solummodo dator naturae aut voluntatis.

Secundo, quod in responsione ad tertium habetur quod Deus non solum potentiam voluntatis dat, sed actum vo-

lendi clausum in omni actu volendi, ipsam scilicet volitionem boni. In omni enim volitione haec volitio clauditur, ut principium in conclusione. Et propterea in littera dicitur quod ex hac volitione voluntas per rationem determinat se ad hoc vel illud bonum vere vel apparenter, et sine illa praesupposita volitione nihil omnino velle potest: sicut nec sine principiorum cognitione intellectus aliquid nosse potest. Et haec volitio est illa ud quam dictum est * oportere voluntatem moveri ab alio etiam quoad exercitium actus: secundum hanc enim fertur actu in finem, et ex hac vult quidquid vult.

QUAESTIO DECIMA

DE MODO QUO VOLUNTAS MOVETUR

IN QUATTOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de modo quo voluntas movetur.^{*} Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum voluntas ad aliquid naturaliter moveatur.

Secundo: utrum de necessitate moveatur a suo obiecto. Tercio: utrum de necessitate moveatur ab appetitu inferiori. Quarto: utrum de necessitate moveatur ab exteriori motivo quod est Deus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VOLUNTAS AD ALIQUID NATURALITER MOVEATUR

Рочт. I. qu- lx, art. i. 3; III Sent-, dist. xxni, qu. i, art. 2; />e IVr/f., qu. xut, art. 5; Ik Mala., qu. n; qu. XVI, Ixt. J, id 5.

PR,MLM SIC PROCEDRU. Videtur quod voluntas non movetur ad aliquid naturaliter. Agens enim naturale dividitur contra agens in voluntarium, ut patet in principio II *Physic*,^{*} Non ergo voluntas ad aliquid naturaliter movetur.

2. Praeterea, id quod est naturale, inest alicui semper: sicut igni esse calidum. Sed nullus motus inest voluntati semper. Ergo nullus motus est naturalis voluntati.

3. Praeterea, natura est determinata ad unum. Sed voluntas se habet ad opposita. Ergo voluntas nihil naturaliter vult.

Sed contra est quod motus voluntatis sequitur actum intellectus. Sed intellectus aliqua intelligit naturaliter. Ergo et voluntas aliqua vult naturaliter.

Respondetur dicendum quod, sicut Boetius dicit in libro *de Duabus Naturis*^{*}, et Philosophus in *V Metaphys*.^{*} natura dicitur multipliciter. Quandoque enim dicitur principium intrinsecum in rebus mobilibus. Et talis natura est vel materia, vel forma materialis, ut patet ex II *Physic*.^{*} - Alio modo dicitur natura quaelibet substantia, vel etiam quodlibet ens. Et secundum hoc, illud dicitur esse naturale rei, quod convenit ei secundum suam substantiam. Et hoc est quod per se inest rei. In omnibus autem, ea quae non per se insunt, reducuntur in aliquid quod per se inest^{*}, sicut in principium T. Et ideo necesse est quod, hoc modo accipiendo naturam, semper principium in his quae conveniunt rei, sit naturale. Et hoc manifeste apparet in intellectu: nam principia intellectualis cognitionis sunt naturaliter nota. Similiter etiam principium motuum^{*} voluntariorum oportet esse aliquid naturaliter volitum^{*}.

Hoc autem est bonum in communi, in quod voluntas naturaliter tendit, sicut etiam quaelibet potentia in suum obiectum: et etiam ipse finis

ultimus, qui hoc modo se habet in appetibilibus, sicut prima principia demonstrationum in intelligibilibus: et universaliter omnia illa quae conveniunt volenti secundum suam naturam. Non enim per voluntatem appetimus solum ea quae pertinent ad potentiam voluntatis; sed etiam ea quae pertinent ad singulas potentias, et ad totum hominem. Unde naturaliter homo vult non solum obiectum voluntatis, sed etiam alia quae conveniunt aliis potentiis: ut cognitionem veri, quae convenit intellectui; et esse et vivere et alia huiusmodi, quae respiciunt consistentium naturalem; quae omnia comprehenduntur sub obiecto voluntatis, sicut quaedam particularia bona.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas dividitur contra naturam, sicut una causa contra aliam: quaedam enim fiunt naturaliter, et quaedam fiunt voluntarie. Est autem alius modus causandi proprius voluntati, quae est domina sui actus, praeter modum qui convenit naturae, quae est determinata ad unum. Sed quia voluntas in aliqua natura fundatur, necesse est quod motus proprius naturae, quantum ad aliquid, participetur in voluntate: sicut quod est prioris causae, participatur a posteriori. Esi enim prius in unaquaque re ipsum esse, quod est per naturam, quam velle, quod est per voluntatem. Ei inde est quod voluntas naturaliter aliquid vult.

Ad secundum dicendum quod in rebus naturalibus id quod est naturale quasi consequens formam inanium, semper actu inest, sicut calidum igni. Quod autem esi naturale sicut consequens materiam, non semper actu inest, sed quandoque secundum potentiam tantum. Nam forma est actus, materia vero potentia. Motus autem est *actus existeniis in potentia*^{*}. Et ideo illa quae pertinent ad motum, vel quae consequuntur motum, in rebus naturalibus, non semper insunt: sicut

a) agent. - Om. P.
i) Pe/ etiam, - etiam I, »v/ Pa.
y) principium - primum Pa.

i) Nto/UMut. - mofh-HM PCEj'l ct a,
a. tu. - Om. ABDI FOHIKI.pG

ignis non semper movetur sursum, sed quando : est extra locum suum. Et similiter non oportet quod voluntas, quae de potentia m actum redu- citur dum aliquid vult, semper actu velit: sed so- lum quando est in aliqua dispositione determi- nata. Voluntas autem Dei, quae est actus purus, semper est in actu volendi.

Ad tertium dicendum quod naturae semper re- spondet unum, proportionntum tamen r^t naturae. Naturae enim in genere, respondet aliquid unum

in genere; et naturae in specie acceptae, respon- det unum in specie; naturae autem individuatac respondet aliquid unum individuate. Cum igitur voluntas sit quaedam vis immaterialis, sicut et in- tellectus, respondet sibi naturaliter aliquod unum commune, scilicet bonum: sicut etiam intellectui aliquod unum commune, scilicet verum, vel ens, vel *quod quid est* ' *. Sub bono autem communi multa particularia bona continentur, ad quorum nullum voluntas determinatur.

t' quandu. - *qiunduque* FGIIK.
faincn, - Om. PFIKsH ct 4.

01 *qhod quidrit*. - *quidquid* \CDGHIKLpF, *aliquid huiumodi*
E, *quidquid est huiunnadi* l'plUī- ct 4.

Commentaria CoixltnaUâ Caietani

Is quaestionis decimae iirticulo primo, scito quod ly *na- turaliter* in titulo positum, sumitur ut distinguitur contra ly *libere*.

In corpore eiusdem primi articuli dubium occurrit, cx co quod Auctor divertere videtur a proposito, dum quae- stio est dc naturali ut distinguitur contra liberum; et so- lutio quaestionis est dc naturali ut distinguitur contra ac- cidentale. ut patet in littera.

II. Ad hoc breviter dicitur quod, quia naturale ut distingui- tur contra liberum, sequitur ad naturale idest substantiale (omne enim substantiale est naturale); cx hoc quod Auctor declaravit in voluntate inveniri motum naturalem idest substantialem, optime satisfecit quaesito nn sit talis motus naturalis ut distinguitur contrn liberum. Eli autem fuit ratio processus, quia videlicet ratio significata per nomen *naturalis* aperienda erat. (Jndc si omnis substantia natura est, quidquid secundum substantiam inest, secundum na- turam inest; ac per hoc. ct substantiale Ct naturale est. Secundum substantiam nutem inest, quidquid per sc inert. Ergo iuxta hanc naturae significationem, qun ct voluntas natura est. per sc inesse, ct secundum substantiam, ct na- turaliter, idem sunt. Haec nutem aequivalcro naturali ut distinguitur contra liberum, patet ex eo quiu liberum habet pro causa velle, naturale nutem este; id enim solum libere fit, quod fit quia vult; ct id solum naturaliter inert, quia est, ut in Prima Parte* dictum est. Quidquid autem sec- undum substantiam, seu per sc inert, dare patet quod inest quia talis esse substantialis est, ct non quia sic vult. Nulla ergo divertio hic fuit, sed alta perscrutatio *naturalis*, cx qua doceremur naturalitatem in omnibus invenire, sicut Auctor fecit. Ex hac enim ratione naturalis, ndiuncta altera propositione communi, scilicet quod per se prius est his quae non sunt per sc; intulit universalem regulam, scilicet quod principium convenientium alicui inest naturaliter, idest per sc ct secundum substantiam, et quia est talis naturae, ct non quiu vult. Ex hac enim regula, subintolccta minore, scilicet quod motus convenientes (voluntati sunt ordinati secundum rationem principii ct principali, quod est per sc notum; statim habetur intentum, scilicet quod aliquis motus inest voluntati secundum substantiam, per sc, natu- raliter. quia est talis, ct non quia vult.

III. In eiusdem articuli corpore, nota triplex poni natu- raliter volitum: primo, bonum; secundo, beatitudinem; tertio, omne conveniens volenti secundum suam naturam. Et dc primis quidem duobus evidens ratio in littera redditur: de tertio autem non. Unde ct dubitatur ct dc ipso, ct dc eius ratione. De ipso quidem, quia experimur oppositum, dum eligimus non convenientia secundum naturam, ut nescire, non vivere. - Nec evaditur dicendo quod hoc appetimus per accidens. Quoniam opposita eorum quae naturaliter volu- mus, nec per sc nec per accidens velle possumus; ut patet de primo ct secundo.

De ratione vero, scilicet quia *per voluntatem appeti- mus etiam pertinentia ad alias potentias et totum homi- nem*: quandoquidem nulla apparet connexio huiusmodi ad illam conclusionem. Unde enim sequitur: Per voluntatem appetimus etiam pertinentia ad alias potentias ct totum

hominem; ergo naturaliter volumus omnia convenientia volentibus secundum sunm naturam?

IV. Ad primum horum breviter dicitur quod, sicut in rebus exterioribus naturalo invenitur dupliciter, scilicet semper, vel frequenter (motus enim caelestes naturales sunt ut universaliter ct semper indeficientes a naturali cursu; motus autem inferiores naturales sunt ut in plu- ribus et frequenter indeficientes); ita et in voluntatis mo- tibus naturalibus invenitur naturalitas utroque modo. Nam ad quaedam voluntas sic naturaliter est determinata, ut non poisit aliquo pacto velle oppositum: ad quaedam sic naturaliter determinatu est, ut possit per accidens opposi- tum velle. In primo ordine sunt duo prima volita in lit- tera numerata: in secundo vero est tertium volitorum genus. Unde ud hoc tertium volitum voluntas non plus videtur naturaliter inclinata, quum volunt** atfccta habitu virtutis acquisitae, ad opus illius virtutis; nisi pro quanto inclinatio cx natura potior est quam cx acquisito habitu. Et sicut voluntas in iustitin habituate, potest iniusto facere; ita vo- luntas naturaliter inclinatu in bonum conveniens volenti secundum suam naturam, potest eius oppositum velle.

Ad secundum vero dicitur quod, licet verba illa litterae, si >ola sumantur, non inferant nisi extensionem voluntatis ct eius obiccti ad hoc tertium; si tumen intellignntur coniun- cta praecedentibus, inferuni naturalitatem motus voluntn- tis in hoc tertium. Ad cuius evidentiam, scito quod voluntas tripliciter sumitur: scilicet ut quaedam potentia; secundo, ut eliciens cx quodam in quiddam; tertio, ut appetitus ipsius totius volentis. Et quidem quia voluntas potentia quaedam est, ideo naturaliter fertur in bonum, quod est volitum primo positum in littera: quaelibet enim potentia naturaliter determinata est ad suum obicctum, ita quod non potest in oppositum. Quia vero est volitiva cuiusdam cx quodam, secundum rationem causae ct causati, ideo naturaliter vult beatitudinem, quae finale principium est; quod volitum est secundo positum. Quia autem est a natura data volenti non solum ut velit sibi ipsi voluntati, sed etiam ut velit ipsi volenti secundum scipsutn et suas partes; ideo naturaliter vult bonum conveniens volenti secundum suam naturam: quod est volitum tertio loco in littera positum. Quodlibct enim horum trium habet rationem primi, per se. ct secundum substantiam. Obicctum enim, et primo respectum principium, est causa ceterorum. Proprium vero infra principii rationem clauditur: *amicabilia* enim *quae sunt ad alios, veniunt ex amicabihbus ad se* *. Et si hoc longius repetendum esset, dicendum esset quod, quia volitio pendet cx volito ct volente, utrinque initium vo- luntariorum motuum inditum esse oportet. Et cx volito quidem inditus est voluntati motus in beatitudinem. qui. utpotc motus in finem primarium, complectentem in sc totam obiccti perfectionem, principium cx ea parte est re- liquorum motuum. Ex parte vero volentis, inditus est vo- luntati motus in proprium bonum. Utrumque enim tradidit Aristoteles, cum dixit -: *Amabile quidem bonum, unicuique autem proprium*. Cum igitur Auctor cx hoc quod voluntate volumus non solum ad ipsam spectantia, sed etiam ad volentem, intulit quod naturaliter volumus convenientia

* Art.
.. Ai*.

- S.
- DU
**p.

u H

*Añitot. fihfc,
lib IX. - it.
B. i; ». Th- kO-
iv - CJ.ibiXor.
*wt, o, 3: ».TV
lccI «in.

*AAa .hb.VIII,
cap. 11. rum.i.-
S. ih. kd- «.

*Art.

. Qo. xij, *n. j.
Comment. aaa.
† B.

secundum naturam; veram causam reddidit, intendens pro medio assumere quod voluntatem sortiti sumus pro nobis, ac per hoc, nd proprium bonum determinatam. Unde et in Qu. *de Virtut.*, nrt. 5, ct inferius m qu. I * ct I vi ♦, nulla virtus in voluntate ponitur nd proprium volentis bonum, quia ad hoc naturaliter determinatu est.

V. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte distinctionem de voluntate. Consideratur enim multipliciter: sed quantum ad propositum, littera insinuat dupliciter, scilicet ut res, et ut causa. Est enim er, in genere rei, res talis, puta apta nata velle: ct in genere causae, causa talis, puta libera. Cum autem voluntas distinguitur contra naturam, non distinguitur ut res talis contra talem rem ; sed ut causa talis contra causam talem. Est enim res talis, scilicet apta nata velle, natura quaedam habens sibi connaturalia, sicut ct ceterae naturae: sed talis causa, scilicet libera, ut sic, non est talis causa qualis est natura. Haec enim est causa quia est: ne per hoc. est causa determinata ud unum. Illa vero causa quia vult: ac per hoc, est causa libera ad utrumlibet. Unde distinguuntur voluntas et natura in ratione causae, secundum proprias causandi differentias. Propter quod ct in II *Physic.* * et in IX *Afetaphys.* *, non nisi in ordine causarum vel principiorum distinguuntur.

Et si in his perspexeris quod ratio causae in natura spectat ad cam inquantum res est, videbis pariter quod voluntas utriusque causae rationem habet. Nam quatenus res talis est, per modum naturae caUsalitatcm habet: quidquid enim causai aliquid quia talis res est, naturaliter causal illud. Quatenus vero electiva est, per modum proprium, idest libere, a proposito, ad utnimlibct. etc., cuusalitatem habet, et non naturaliter: quidquid enim causât quin vult, libere causal. – Et si ulterius perspexeris quod natura, ut in littera dicitur, est causa essentialiter prior causa voluntaria, quia esse in unoquoque est prius quam operari, etc.; videbis quoque quod voluntas non solum natura quaedam est, sed prius habet naturae rationem ct causalitntcm, quam propriam. – Et si postremo penetraveris quod in causis essentialiter ordinatis, coniunctis in unam rem, id quod est prioris causae proprium, participatur n posteriori, ut *superum infimi attingat infimum supremi*; videbis quod voluntatis prima opera oportet esse naturalia, et prius ipsam velle aliquid naturaliter quam libere.

Et hanc subtilitatem si perspicieus sectatus fueris, habebis claram solutionem Scoticae argumentationis in materia de processione Spiritus Sancti et de naturalitate voluntatis: quae omnia in Prima Parte ♦ tractata sunt. Distinxit enim voluntatem contra naturam, non solum in genere causae, sed in genere rei; et ideo intulit omnimodum disparationem: cum tamen sint causae essentialiter subordi-

natae, ut hic, ct in qu. prate., art. 4, de eorum actibus patet. Voluntas enim non solum prius habet naturae rationem, ut in littera dicitur, quam causalitalit propriae; sed velle naturale oportet esse principium volendi libere.

VI. In responsione ad secundum, diligentissime notato doctrinam ibi traditam circo distinctionem convenientium alicui naturaliter, idest per se ct secundum substantiam, in consequentia formam vel netum, et consequentia materiam vel potentiam; ct conditionem eorundem, quod scilicet perscitas in illis infert coaevitatem absolute, in istis vero non absolute, sed quod in certa dispositione. Et causa est differentia inter potentiam ct actum, ut in littera dicitur. Ex hac enim doctrina habes, vir docte, quod non solum nptitudo ad motum ct operationem ineat subiccto per se, ut gravitas ct risibilius; sed motus ipse ct operatio, ut descensus ct risus, etc.

VII. In responsione ad tertium, elevato mentem in celsitudinem doctrinae huius, ct intuere quod unum individuum immaterialis ordinis acquivalct non tantum infinitis individuis materialibus sub una specie, sed etiam sub uno genere, etiam analogo. Habes enim hic quod, cum ordo universi habeat quod natura determinata sit ud unum proportionnltr, scilicet gcncrice, specificice vel individualiter; «e per huc, bono absolute, cum sit unum genere analogo, debuisset respondere natura aliqua una gcnrice; et similiter voluntati, quia est una secundum speciem, debuisset respondere unum secundum speciem: subiunctum tamen est quod, quia voluntas est immaterialis ordinis, detennir nata est ad unum in genere analogo, bonum scilicet; quasi natura immaterialis eminentius praehabeat quidquid genus specicsvc haberet. Et vere sic est. In cuius signum, hic intellectus noster acquivalct toti universitati corporeae naturae. Est autem ratio huius, quia *quae sunt dispersa in inferioribus, sunt unita in superiori*. Eadem enim ratione, tanta est amplitudo immaterialis potentiae, ut universi simpliciter capax sit.

VIII. In eadem responsione, caveto, novitic, ne indefinita pro universali sc tibi offerat, ct contrarictas inter sponsionis huius calcem ct corporis articuli insurgat, dum ibi dictum est quaedam esse particularia bona sub obiecto voluntatis contenta, ud quae voluntas naturaliter tendit, ac per hoc determinata est naturaliter, ut esse, vivere, etc; hic autem dicitur, *Sub bono communi*. Utrobique enim indefinita. seu particularis est locutio : ct propterea neutra alteri repugnat. Hic enim expresse dicitur, *Sub bono communi multa comprehenduntur, ad quorum nullum determinatur voluntas*: – *multa* dixit, non *omnia*. Ibi quoque manifeste de quibusdam, scilicet convenientibus volenti secundum naturam, loquitur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR DE NECESSITATE SUO OBIECTO

Part. I. qu. Lixxit, art i, 2; II *Sent.*, dta. xxv, *rt. 2; *De lerft.*, qu. xxn, art. 6; *De Malo*, qu. vi; I *Periherm.*, kct. xir.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidctUf quod voluntas de necessitate moveatur a suo obiecto. Obiectum enim voluntatis com-
-^ ^• ^ ^paratur ad ipsam sicut molivum ad mobile, ut patet in III *de Anima* ♦ Sed motivnm, si sit sufficiens, cx necessitate movet mobile. Ergo voluntas ex necessitate potest moveri a suo obiecto.

2. Praeterea, sicut voluntas est vis immaterialis, ita et intellectus: et utraque potentia ad obiectum universale ordinatur, ut dictum est *. Sed intellectus ex necessitate movetur a suo obiecto. Ergo et voluntas a suo.

3. Praeterea, omne quod quis vult, aut est

(inis, aut aliquid ordinatum ad finem. Sed finem aliquis cx necessitate vult, ut videtur: quia est sicut principium in speculativis, cui cx necessitate assentimus. Finis autem est ratio volendi ea quae sunt ad finem: et sic videtur quod etiam ea quae sunt ad finem, ex necessitate velimus. Voluntas ergo ex necessitate movetur a suo obiecto.

Sed contra est quod potentiae rationales, secundum Philosophum *. sunt ad opposita. Sed voluntas est potentia rationalis: est enim *in ratione*, ut dicitur in III *de Anima* *. Ergo voluntas se habet nd opposita. Non ergo cx neccssi-
taie movetur ad alterum oppositorum.

°. 7%

S. TŷŮ Ůrf.
-S. n. fa*. "n.
. tu ů vui,

•q»xuTut.».
skç-

, cap. n.
Th. lœt.

H

„u. m.
«atn. a. -
k«». II.

VLU. cœp. u. n.
s. -S. TkKlX.
kct. H.

• Cap, ii, n. j. -

Respondeo dicendum quod voluntas movetur dupliciter: uno modo, quantum ad exercitium actus; alio modo, quantum ad specificationem actus, quae est ex obiccto. Primo ergo modo, voluntas a nullo obiccto ex necessitate movetur: potest enim aliquis de quocumque obiccto non cogitare, et per consequens neque actu velle illud.

Sed quantum ad secundum motionis modum, voluntas ab aliquo obiccto ex necessitate movetur, ab aliquo autem non. In motu enim cuiuslibet potentiae a suo obiccto, considerata est ratio per quam obiectum movet potentiam. Visibile enim movet visum sub ratione coloris actu visibilis ♦ Unde si color proponatur visui, ex necessitate movet visum «, nisi aliquis visum avertat: quod pertinet ad exercitium actus. Si autem proponeretur aliquid visui quod non omnibus modis esset color in actu, sed secundum aliquid esset tale, secundum autem aliquid non tale, non ex necessitate visus tale obiectum videret: posset enim intendere in ipsum ex ea parte qua non est coloratum in actu, et sic ipsum non videret. Sicut autem coloratum in actu est obiectum visus, ita bonum est obiectum voluntatis. Unde si proponatur aliquod obiectum voluntati quod sit universaliter bonum et secundum omnem considerationem, ex necessitate voluntas in illud tendet?, si aliquid velit: non enim poterit velle oppositum. Si autem proponatur sibi aliquod obiectum quod non secundum quamlibet considerationem

sit bonum, non ex necessitate voluntas feretur τ in illud. – Et quia defectus cuiuscumque boni habet rationem non boni, ideo illud solum bonum quod est perfectum et cui nihil deficit, est tale bonum quod voluntas non potest non velle: quod est beatitudo. Alia autem quaelibet particularia bona, inquantum deficiunt ab aliquo bono, possunt accipi ut non bona: et secundum hanc considerationem, possunt repudiari vel approbari a voluntate, quae potest in idem ferri secundum diversas considerationes.

Ad primum ergo dicendum quod sufficiens motivum alicuius potentiae non est nisi obiectum quod totaliter habet rationem motivi. Si autem in aliquo deficiat, non ex necessitate movebit, ut dictum est ♦

Ad secundum dicendum quod intellectus ex necessitate movetur a tali obiccto quod est semper et ex necessitate verum: non autem ab eo quod potest esse verum et falsum, scilicet a contingenti: sicut et de bono dictum est*.

Ad tertium dicendum quod finis ultimus ex necessitate movet voluntatem, quia est bonum perfectum. Et similiter illa quae ordinantur ad hunc finem, sine quibus finis haberi non potest, sicut esse et vivere et huiusmodi. Alia vero, sine quibus finis haberi potest, non ex necessitate vult qui vult finem: sicut conclusiones sine quibus principia possunt esse vera, non ex necessitate credit qui credit principia.

a) visum. – ipsum Ptf.

f.) tendit, – tendit PCEHIKpl «l a. – Pro poterit, potest F.

T' feretur, – fertur PFJ'ltf.

Commentaria Cardinalis Caietani

X titulo articuli secundi eiusdem quaestionis, *necessarium* sumitur vere et proprie, quod scilicet impossibile est aliter se habere. Et est sermo de necessitate naturali, qua scilicet agentia et patientia in universo connectuntur, ut calcfactibile calcfactivo, et visus visibili, etc.

In principio corporis eiusdem secundi articuli, dubium occurrit de conclusione, et de eius ratione. De conclusione quidem, qua dicitur quod voluntas a nullo obiccto de necessitate movetur ad exercitium netus: quoniam voluntas a Deo clare viso necessario movetur ad exercitium actus; non enim potest non amare ac frui illo, ut in Prima Parte* dictum est. – De ratione, qua dicitur: *Potest enim aliquis de quocumque obiccto non cogitare, et per consequens actu non velle illud*: quia voluntas non habet in potestate suam cogitationem praesentativam primi obiccti, nec refutationem illius; et similiter visionis Dei clare praesentali. Iam enim * dictum est quod primus actus non est in potestate voluntatis. Falsum est ergo quod potest aliquis de quocumque obiccto non cogitare.

II. Ad haec dicitur quod verba litterae intellecta formaliter, omnes solvunt obicctiones: doctrina siquidem prius tradita non adversatur praesenti. Ad quorum evidentiam, opus est distinctione: scilicet quod aliud est dicere, Voluntas necessario movetur ab obiccto ad exercitium actus; et dicere, Voluntas *sic disposita* necessario movetur ad exercitium actus. Primum enim denotat efficaciam obiccti supra voluntatem, quod scilicet talis et sic efficax est naturae, quod potest voluntatem ad exercitium actus necessario ducere. Et hoc negatur in praesenti conclusione, dum asseritur quod nullum obiectum, ut sic, et quantum est ex sua efficacia, potest naturali necessitate compellere voluntatem ad exercitium actus. Secundum vero denotat naturam voluntatis, de qua dictum est* quod habet quondam motum

naturalem. et quod non habet semper illum actu. sed quando est in certa dispositione *. Et hoc praedictum est, et vere. Et ex hoc provenit quod voluntas Deum clare visum necessario amat: est enim tunc in dispositione tali, quod ex natura sua actu provenit amor et delectatio talis obiccti. Et similiter in primo actu voluntatis, quem habemus naturaliter, velle illud non habet necessitatem exercitii ab obiccto; sed a natura existence in tali dispositione, quod ad eam naturali necessitate sequitur velle. Unde quodcumque voluntas necessario movetur ad exercitium, necessitas illa nunquam est ab obiccto, sed a natura et naturae Datore.

Et per hoc patet responsio ad utrumque obiectorum. Et ad primum quidem explicite. – Ad secundum vero, quo ad materiam et ad formam, dicito quod verissimum est quod voluntas potest de quocumque obiccto non cogitare, quantum est ex parte obiccti: sic enim Auctor loquitur. Sed sophisma Figurae dictionis est inferre, Ergo voluntas in tali dispositione existens potest non cogitare: mutatur enim *quid* in *quale*. Oportet ergo diligenter in hoc articulo advertere quod formalis est sermo de efficacia obiccti ut sic: obicctiones autem aliunde quam ex obiccto robur habent, et ideo nihil obstant.

Et si horum ultimam resolutionem cupis, recolito supradictorum *, scilicet quod voluntas, quoad exercitium, res tantum habet motores, scilicet scipsam. suam naturam, et Deum ut agentem, non ut obiectum. Ex hoc enim patet quod modus exercitii non aliunde est. Undo sive libere, sive necessario voluntas exerceat suum actum, nunquam ex parte obiccti causa requirenda est, sed agentis, ut dictum est, triplicis. Et in hoc quiescat intellectus tuus.

III. In eiusdem corporis articuli conclusione secunda, scilicet quod obiectum undique bonum necessario movet, nec

Di59.

3

#

• Qu.Lxxn.AH.

• qu. t*. wt.4.

•

γ

u

• ibd.. u

• rruc.. *e

deficit ub hoc nisi propter defectum alicuius boni: dubium occurrit ex Scoto, in Quarto, Jist. xlix, qu. ix *, dicenti* quod ista ratio non concludit necessariam motionem simpliciter; sed quod, si voluntas debet habere actum circa tale obiectum. oportet quod habeat actum volitionis. Cum quo tamen stnt quod ipsa potest suspendere actum suuin.

Sed quia ex his. et processu suo, manifeste patet quod non impugnatur sensus formalis litterae, sed quem ipse accepit; ideo sibi ipsi curam sui relinquo. Divus enim Thomas loquitur de motione ex parte obiecti, quae est ad specificationem actus; et vult quod necessario movet obiectum undique bonum. Quod est verissimum simpliciter et formaliter: itum enim necessario spécifient, quod est objective movere, quod impossibile est aliter sc habere; quoniam non potest non spccificari actus voluntatis ab eo, ut patet, quamvis possit actus voluntatis non fieri. Unde cum in littera dicitur quod voluntas non potest non velle beatitudinem, ly *non velle* non sumitur negative, sed contrarie, idest pro nolle: ut manifestant subiuncta verba in alio membro, scilicet *repudiari vel approbari*. Sed quod fallit aliquos hic, est indistinctio inter motionem nd specificationem. et exercitium actus.

IV. Circa doctrinam traditam in hoc articulo et praeedentibus, adverte quod, secundum quod voluntas respicit duos motores, alterum ad exercitium, alterum nd specificationem, dupliciter invenitur in ea naturalitas: scilicet secundum determinationem ad exercitium; et secundum determinationem ad speciem. Est enim voluntas naturaliter determinata ad eliciendum actum aliquem, puta primum, etc.: et est rursus naturaliter determinatu ad obiectum aliquod, puta bonum, etc. Et hac determinationes ita sc habent, quod prima infert secundam, et non c converso. Si enim voluntas determinata naturaliter est ad eliciendum actum, hoc non est nisi respectu obiecti ad quod naturaliter determinata est sed si determinata est naturaliter ad obiectum,

non propterea determinata est ad exercitium actus respectu illius, ut patet in littera. Unde determinatio quoad exercitium, vehementior ac naturalior est: includit enim alteram, et addit.

V. Circa calcem eiusdem corporis articuli, adverte quod quia, ut praediximus -. voluntas ad tertium votitorum genus, puta esse, vivere, etc., determinata est naturaliter, quoad »-- specificationem, ut in pluribus; et a causa ut in pluribus, non necessario provenit effectus, potest cmm impediri; idcirco in littera dicitur quod quaelibet particularia bona, etiam esse, vivere, intelligere, non necessario movent voluntatem nd specificationem actus; possunt enim repudiari. Sic tamen quod praedicta ut in pluribus non repudiantur: sed si voluntas in ea fertur, volitionis netu in illũ tendit; et raro nolitionis , ut contingit in desperantibus et similibus.

VI. In responsione ad ultimum eiusdem articuli, notato quod esse, vivere, et huiusmodi, dupliciter *umi possunt. Primo, ut sunt quaedam particularia bona secundum seipsa. Et sic possunt, licet raro, repudiari, eo quod defectum habent annexum alicuius boni quod appetitur, ut patet in occidentibus sc: appetunt enim quoddam bonum, puta libertatem, cuius oppositum coniungitur suae vitae, etc.-/Alio modo, ut sunt necessario connexa beatitudini. Et sic, quantum est ex parte sui, non possunt repudiari: sed si voluntas habeat actum in ea ut sic, oportet quod habeat circa ea actum volitionis, sicut circa beatitudinem, propter rationem in littera assignatam. Dixi autem *quantum rjt ex parte sui*: quia licet haec sic connexa habeant sic tantam efficaciam ut nécessitent ad specificationem, si tamen connexio illa incognita vel inconsiderata vel non sufficienter visa rit, ;ib huiusmodi clficncin impeditur. Quod tamen non oportuit hic Auctorem exprimere; tum quia de obiecti efficacia ex parte sui, est sermo; quia semper subintelligitur debita npproximatio, ex cuius defectu provenit hoc.

ARTICULUS TERTIUS

I TRUM VOLUNTAS MOVEATLR DE NECESSITATE AB INTERIORI APPETITU

Infra, qu. Lxxnr, art 7; De Verity qu. v, art. to; qu. xxn, art. 0, aJ 3, ũ.

TERTIUM SIC proceditur. Videtur quod voluntas ex necessitate moveatur a passione appetitus inferioris. Dicit enim ‘Apostolus, *Rom. vn* *: *Non enim quod volo bonum, hoc ago; sed quod odi malum, illud facio*: quod dicitur propter concupiscentiam, quae est passio quaedam. Ergo voluntas ex necessitate movetur a passione.

2. Praeterea, sicut dicitur in III *Ethic.* *, *qualis unusquisque est, talis finis videtur ei*. Sed non est in potestate voluntatis quod statim passionem abiiciat. Ergo non est in potestate voluntatis quod non velit 3 illud ad quod passio se inclinat.

3. Praeterea, causa universalis non applicatur ad effectum particularem nisi mediante causa particulari: unde et ratio universalis non movet nisi mediante aestimatione particulari, ut dicitur in 4; III *de Anima* *. Sed sicut sc habet ratio universalis ad aestimationem particularem, ita se habet voluntas ad appetitum sensitivum. Ergo ad aliquod particulare volendum non movetur voluntas nisi mediante appetitu sensitivo. Ergo si appetitus sensitivus sit per aliquam passionem ad aliquid dispositus, voluntas non poterit in contrarium moveri.

Sed contra est quod dicitur *Gcn. iv* *: *Subterle erit appetitus tuus, et tu dominaberis illius*. Non ergo voluntas hominis ex necessitate movetur ab appetitu inferiori.

Respondeo dicendum quod» sicut supra * dictum * Q@. ««IfU' est. passio appetitus sensitivi movet voluntatem ex ea parte qua voluntas movetur ab obiecto: inquantum scilicet homo aliqualiter dispositus per passionem, indicat aliquid esse conveniens et bonum, quod extra passionem existons non iudicaret. Huiusmodi autem immutatio hominis per passionem duobus modis contingit. Uno modo, sic quod totaliter ratio ligatur, ita quod homo usum rationis non habet: sicut contingit in his qui propter vehementem iram vel concupiscentiam furiosi vel amentes fiunt, sicut et propter aliquam aliam perturbationem corporalem; huiusmodi enim passionem non sine corporali transmutatione accidunt. Et de talibus eadem est ratio sicut et de animalibus brutis, quae ex necessitate sequuntur impetum passionis; in his enim non est aliquis rationis motus, et per consequens nec voluntatis.

Aliquando autem ratio non totaliter absorbetur a passione, sed remanet quantum ad aliquid iudiciutn rationis liberum. Et secundum hoc re-

a) velit. – vult ABCFGHIKLpD.

manet aliquid de motu voluntatis. Inquantum ergo ratio manet libera et passioni non sublecta, intantnm voluntatis ? motus qui manet, non cx necessitate tendit ad hoc ad quod passio inclinat *, Et sic aut motus voluntatis non est in homine, sed sola passio dominatur: aut, si motus voluntatis sit, non ex necessitate sequitur passionem.

Ad primum ergo dicendum quod, etsi voluntas non possit facere quin motus concupiscentiae insurgat, de quo Apostolus dicit *Rom.* vn, *Quod odi malum, illud facio*, idest *concupisco*; tamen potest voluntas non velle concupiscere, aut concupiscentiae non consentire. Et sic non ex necessitate sequitur concupiscentiae motum.

Ad secundum dicendum quod, cum in homine duae sint naturae, intellectualis scilicet * ct sensitiva, quandoque quidem est homo aliqualis uniformiter secundum totam animam : quia scilicet

vel pars sensitiva totaliter subiicitur rationi, sicut contingit in virtuosis; vel c converso ratio totaliter absorbetur a passione, sicut accidit in amen-tibus. Sed aliquando, etsi ratio obnubiletur a passione, remanet tamen aliquid rationis liberum. Et secundum hoc potest aliquis vel totaliter passionem repellere; vel saltem se tenere ne passionem sequatur. In tali enim dispositione, quia homo secundum diversas partes animae diversimode disponitur, aliud ei videtur secundum rationem, ct aliud secundum passionem.

Ad tertium dicendum quod voluntas non solum movetur a bono universali apprehenso per rationem, sed etiam a bono apprehenso per sensum. Et ideo potest moveri ad aliquod particulare bonum absque passione appetitus sensitivi. Multa enim volumus ct operamur absque passione, per solam ? electionem : ut maxime patet in his in quibus ratio renitur passioni.

p) voluntalii. — imtuutat AGIpBCDI f.
7) Kiliat. — Oro. ABDEFHIKL.

8) totam. — appetitu» addunt Pa. — Pm maxime patet, tolum pafefl, patet PfpG ct a.

Commentaria Cardinalis Cuietani

ntCA tertii articuli doctrinam, adverte quod inde habes quam liberum sit, tam in delectabilibus quam in contrariis secundum tactum, velle ct nolle Passiones enim huiusmodi aut totaliter absorbent rationem, ct sic nihil voluntatis restat : aut aliquid eius relinquunt, ct sic libertatis tantundem dimittunt. Et quamvis tunc, propter dispositionem subiecti, voluntas maxime inclinetur ad actum consonum appetitui sensitivo; quia tamen libera restat, miraculo non est opus ad non eliciendum huiusmodi actum, trt Gregorius dc Arimino, in l *Sent.*, disc. 1, qu. 11, art. 3*, putavit.

II. Circa illa verba, scilicet, *Voluntas non solum movetur a bono universali apprehenso per rationem, sed a bono apprehenso per sensum*, dicta in aniculo tertio * eiusdem decimae quaestionis, advene quod dupliciter intclligi possunt. Primo, ut bonum apprehensum per sensum, ct bonum apprehensum per rationem, sint duo motiva voluntatis, sic quod quandoque voluntas ab uno, quandoque ab altero movetur. Et hic sensus repugnat supradictis, ct est falsus. Repugnat quidem, quia iam * dictum probalumque est quod nullum corporeum potest movere directe voluntatem. Falsus vero est, quin, si sensus solus possit movere voluntatem, tunc homo posset velle absque rationis usu; et con-

sequenter posset peccare ct benefacere. Quod non est in-ctDigibilc: implicat enimesse actum liberi arbitrii absque rationis usu.

Secundo igitur intclligi possunt, ut bonum apprehensum per sensum permittatur concurrere cum apprehenso per rationem in idem motivum, ita quod motivum voluntatis non solum est bonum universale apprehensum per rationem in sua puritate, sed etiam coniunctum cum bono apprehenso per sensum. Et hic est sensus verus ct intentus. Verus quidem, quia sicut intellectus movetur a phantasmate non secundum sc, sed secundum quod stat sub lumine intellectus agentis, qui est verus eius motor; ita bonum particulare apprehensum, non secundum sc, sed secundum quod substat universali apprehenso per rationem. quod est verum voluntatis motivum, movet voluntatem. Intentus autem, quia cx hoc interimitur similitudo in argumento obiccta, inter voluntatem appetitumque sensitivum, ct rationem universalem ac particularem. Nam voluntas ab Utraque simul ratione movetur, ac per hoc non indiget appetitu particulari. Ratio vero universalis, inquantum huiusmodi (sic enim distinguitur contra rationem particularem), nunquam particulare attingit; ct proptcrca particulari eget ratione ut ad particulare descendat.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VOLUNTAS MOVEATUR DE NECESSITATE AB EXTERIORI MOTIVO QUOD EST DEUS

Pan. I, qu. lxxuii. art. i, ad 3; *De Verit.*, qu. xxiv, art. 1, ad 3; *Dc Malo*, qu. vi, ad 3.

d quartum sic proceditur. Videtur quod voluntas cx necessitate moveatur a Deo. J Omne enim agens cui resisti non potest, ex necessitate movet. Sed Deo, cum sit infinitae virtutis, resisti non potest: unde dicitur *Rom.* ix ", *Voluntati eius quis resistit?* Ergo Deus ex necessitate movet voluntatem.

2. Praeterea, voluntas ex necessitate movetur in illa quae naturaliter vult, ut dictum est ♦ Sed

hoc est unicuique rei naturale ®, *quod Deus in ea operatur*, ut Augustinus dicit, XXVI *Contra Faustum* *. Ergo voluntas ex necessitate vult omne · cap. m. illud ad quod a Deo movetur.

3. Praeterea, possibile est quo posito non sequitur impossibile. Sequitur autem impossibile, si ponatur quod voluntas non velit hoc ad quod Deus eam movet: quia secundum hoc P, operatio Dei esset inefficax. Non ergo est possibile volun-

a) naturale. — uatura ABCDEFGHIU.

0) quia teenndum hoc. — secundum quod scilicet \ClLpBDH, secundum scilicet quod G»D, quod icilicet E, quia uSIuvt l Kal).

* £>. ->!..

• Ad probat. j... ratiooa »... coo- tra s... coociu*.

• Reap, ad 3.

• Qu.n, an. 5.

• Ver». 19.

• Art. 1, <d 3.

tatem non velle hoc ad quod Deus eam movet. Ergo necesse est eam hoc velle.

• Vtfvu. Sed contra est quod dicitur *Eccli. xv* *: *Deus ab initio constituit hominem, et reliquit eum in manu consilii sui*. Non ergo ex necessitate movet voluntatem eius.

• jivuum, cit, iv cap. *de Dir. Nom.* *, *ad providentiam divinam non pertinet naturam rerum corrumpere, sed serrare*. Unde omnia movet secundum eorum conditionem: ita quod ex causis necessariis per motionem divinam consequuntur effectus ex necessitate; ex causis autem contingentibus sequuntur effectus contingenter. Quia igitur voluntas est activum * principium non determinatum ad unum, sed indifferenter se habens ad multa, sic Deus ipsam movet, quod non ex necessitate ad unum determinat, sed remanet motus eius contingens et non necessarius, nisi in his ad quae naturaliter movetur.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas divina non solum se extendit ut aliquid fiat per rem quam movet, sed ut etiam ¹ eo modo fiat quo congruit naturae ipsius. Et ideo magis repugnaret divinae motioni, si voluntas ex necessitate moveretur, quod suae naturae non competit; quam si moveretur libere, prout competit suae naturae.

Ad secundum dicendum quod naturale est unicuique quod Deus operatur in ipso ut sit ei naturale: sic enim unicuique convenit aliquid, secundum ² quod Deus vult quod ei conveniat. Non autem vult quod quidquid operatur in rebus, sit eis naturale, puta quod mortui resurgant. Sed hoc vult unicuique esse naturale, quod potestati divinae subdatur.

Ad tertium dicendum quod, si Deus movet voluntatem ad aliquid, impossibile est huic positioni : quod voluntas ad illud non moveatur. Non tamen est impossibile simpliciter. Unde non sequitur quod voluntas a Deo ex necessitate moveatur.

γ) *activum*. – *actuum* ADGIipBF.
δ) *diam.* – Om. codice».
ε) *secundum*. – Om. Γ.

ζ) *incompossibitif cu huic petitioni*. – *impouihile at hoc pani* L., *iinpottibde cit poui* P; *pro incompoitibilc, imponibile* HIKfEsD et cd. a.

QUAESTIO UNDECIMA

DE FRUITIONE, QUAE EST ACTUS VOLUNTATIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• O. eu. vmi, In-
trod.

einde considerandum est de fruitione *.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum frui sit actus appetitivae poten-
tiae.

Secundo: utrum soli rationali creaturae conve-
niat, an etiam animalibus brutis.

Tertio: utrum fruitio sit tantum ultimi finis.

Quarto: utrum sit solum finis habitus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM FRUI SIT ACTUS APPETITIVAE POTENTIAE

I SthL, <fist 1. qu. 1. ôft. t.

DE PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
frui non sit solum appetitivae potentiae.
Frui enim nihil aliud esse videtur quam
fructum capere. Sed fructus humanae
vitae, qui est beatitudo, capit intellectus
actu beatitudo consistit, ut supra * ostensum est.
Ergo frui non est appetitivae potentiae, sed in-
tellectus.

2. Praeterea, quaelibet potentia habet proprium
finem, qui est eius perfectio; sicut visus finis est
cognoscere visibile, auditus percipere sonos, et
sic de aliis. Sed finis rei est fructus eius. Ergo
frui est potentiae cuiuslibet, et non solum appe-
titivae.

3. Praeterea, fruitio delectationem quandam
importat. Sed delectatio sensibilis pertinet ad sen-
sum, qui delectatur in suo obiecto: et eadem ratio-
ne, delectatio intellectualis β ad intellectum. Ergo
fruitio pertinet ad apprehensivam potentiam, et
non ad appetitivam.

Sed contra est quod Augustinus dicit, I de
Foc. Chr. *, et in X de Trin.***. *Frui est amore
inhaerere alicui rei propter seipsam*, Sed amor
pertinet ad appetitivam potentiam. Ergo et frui
est actus appetitivae potentiae.

Respondeo dicendum quod *fruitio* et *fructus* ad
idem pertinere videntur, et unum ex altero deri-
vari. Quid autem a quo, nihil ad propositum re-
fert; nisi quod hoc probabile videtur, quod id quod
magis est manifestum, prius etiam fuerit nomina-
tum. Sunt autem nobis primo manifesta quae sunt
sensibilia magis. Unde a sensibilibus fructibus no-

men fruitionis derivatum videtur. – Fructus autem
sensibilis est id quod ultimum ex arbore expectatur,
et cum quadam suavitate percipitur. Unde fruitio
pertinere videtur ad amorem vel delectationem
sensibilis, iniquis habet de ultimo expectato, quod est
finis. Finis autem et bonum est obiectum appetiti-
vae potentiae. Unde manifestum est quod fruitio
est actus appetitivae potentiae.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet
unum et idem, secundum diversas rationes, ad
diversas potentias pertinere. Ipsa igitur visio Dei.
inquantum est visio, est actus intellectus: inquan-
tum autem est bonum et finis, est voluntatis obie-
ctum. Et hoc modo est eius fruitio γ . Et sic hunc
finem γ intellectus consequitur tanquam potentia
agens: voluntas autem tanquam potentia movens
ad finem, et fruens fine iam adepto.

Ad secundum dicendum quod perfectio et finis
cuiuslibet alterius potentiae, continetur sub obie-
cto appetitivae, sicut proprium sub communi, ut
dictum est supra β . Unde perfectio et finis cuius-
libet potentiae, inquantum est quoddam bonum,
pertinet ad appetitivam. Propter quod appetitiva
potentia movet alias ad suos fines; et ipsa con-
sequitur finem, quando quaelibet aliarum pertingit
ad finem.

Ad tertium dicendum quod in delectatione duo
sunt: scilicet perceptio convenientis, quae pertinet
ad apprehensivam potentiam; et complacentia
eius quod offertur ut conveniens. Et hoc pertinet
ad appetitivam potentiam, in qua ratio delecta-
tionis completur.

X) CJpit, – accipit Ptf.

fs) intellectualis. – intelligibilis codice*.

γ) sic hunc finem. – finem hunc Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is primo articulo quaestionis undecimae, adverte quod
Auctor, in corpore articuli, ex ratione fructus intulit so-
lum quod fruitio ad appetitivam panem pertinet, nec deter-
minavit an amorem an delectationem significet: quoniam
sat erat suae quaestioni quod ad appetitum spectaret. Ac-
quivocari tamen scito vocabulum hoc apud Thomist&s et
Scotistas. Nos enim fruitionis nomine significamus delecta-
tionem, formaliter loquendo, amorem nutem connotative et

causaliter: illi vero significant formaliter amorem amicitiae.
Unde oportet, cum disputant, se invicem praedecларare, ne
de se invicem rideant, quolibet putante alterum extra pro-
positum loqui.

Suasio autem Scoti, in I Sent., dist i, qu. m. ex con-
structione: scilicet quia *fruo* r construitur cum ablativo si-
gnificante obiectum ex vi transitionis; ergo significat actum,
puta amorem, et non passionem, puta delectationem (di-

citur enim *fruor Deo*, sicut *amo Deum*, et non sicut *delector de Deo*); haec, inquam, suasio nihil habet suasionis, quoniam constructio haec transitiva non est nisi possessive, grammatice loquendo. Constructur cnirn cum oblativo vel genitivo, ex eo quod est deponens possessivum. Unde ex hoc non habetur quod significat actum, sed stat quod significet passionem per modum possessionis. Et vere sic est: frui enim, importando delectationem, denotat rem qua fruimur, i nobis possideri.

Longe autem perspicuum magis erat a grammaticis et oratoribus persuaderi quod nos dicimus: *nominibus* enim *utendum est ut plures* . Constat autem frequentissimo grammaticorum usu non nisi ad delectationem spectare: unde et dicunt quod significat *cum gaudio uti* *. Non enim dicimus *fruor cantu*, idest *amo cantum*: sed, idest *delectationem percipio de cantu*. Neque cum dicitur *Veni, fruamur cupitis amplexibus*. *Proverb*, cap vu ♦, invitamur ad amandum : sed ud delectationem percipiendam. Et Paulus, cum Philemoni dicit: *Ego te fruam in Domino*9, non *ego te amabo*, sed *ego de te delectabor in Domino*, sonat. Abu-

sive igitur *frui* pro amore iormalilcr sumi potest, proprie autem non, nixi acquivocando ad placitum.

II. In responsione ad secundum eiusdem primi articuli, disce quod, quia bonum est commune ad omnia genera, sicut et ens; sicut quaelibet perfectio, quilibet finis, quodlibet obicctum, secundum suam specialem rationem habet rationem entis, ita et boni: videre enim et visibile, ut sic, sunt entia et bona. Et notificatio huius est, quia quaelibet potentia appetit naturaliter suam perfectionem, suum finem, suum obicctum, ut sic. Unde verum, inquantum verum, quia est naturali appetitu appetitum ab intellectu, est species boni: et similiter visibile, et intelligerc, et videre, et reliqua. Quia ergo ista sunt boni species, et continentur sub bono in communi, quod est obicctum voluntatis, ut propria sub communi, dupliciter appetuntur: primo, appetitu naturali, ab his quorum sunt bona proprio; secundo, appetitu animali, a voluntate, sub cuius obiccto continentur. Et propterea sequuntur illa duo quae in littera exprimuntur.

In reliquis quaestionis undecimae articulis nihil scribendum occurrit.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM FRUI CONVENIAT TANTUM RATIONALI CREATURAE, AN ETIAM ANIMALIBUS BRUTIS

I *Seni*,, dui. i, qu. n, in. i.

secundum sic proceditur. Videtur quod solummodo sit hominum. Dicit enim j Augustinus, in I *de Doct. Christ.* ♦ quod ^-^*nos homines sumus qui frtimur et utimur*. Non ergo alia animalia frui possunt.

2. Praeterea, frui est ultimi finis. Sed ad ultimum finem non possunt pertingere bruta animalia. Ergo eorum non est frui.

3. Praeterea, sicut appetitus sensitivus est sub intellectivo, ita appetitus naturalis est sub sensitivo. Si igitur frui « pertinet ad appetitum sensitivum, videtur quod pari ratione possit ad naturalem pertinere. Quod patet esse falsum: quia eius * non est delectari. Ergo appetitus sensitivi non est frui. Et ita non convenit brutis animalibus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Octoginta trium Quaest.* *: *Frui quidem cibo et qualibet corporali voluptate, non absurde existimantur et bestiae*.

Respondeo dicendum quod, sicut ex praedictis* habetur, frui non est actus potentiae pervenientis ad finem sicut exequentis, sed potentiae imperantis exacutionem: dictum est enim quod est appetitivac potentiae. In rebus autem cognitione carentibus invenitur quidem potentia pertingens ad finem per modum exequentis, sicut qua T grave tendit deorsum et leve sursum. Sed potentia ad quam pertineatfinis per modum imperantis, non invenitur in eis; sed in aliqua superiori natura, quae sic movet totam naturam per imperium, sicut in habentibus cognitionem appetitus movet alias

potentias ad suos actus. Unde manifestum est quod in his quae cognitione carent, quamvis pertingant ad finem, non invenitur fruitio finis; sed solum in his quae cognitionem habent.

Sed cognitio linis est duplex: perfecta, et imperfecta. Perfecta quidem, qua non solum cognoscitur id quod est finis et bonum, sed universalis ratio finis ei boni: et talis cognitio est solius rationalis naturae. Imperfecta autem cognitio est qua cognoscitur particulariter finis et ' bonum: et talis cognitio est in brutis animalibus. Quorum etiam virtutes appetitivac non sunt imperantes libere*; sed secundum naturalem instinctum ad ea quae apprehenduntur moventur. Unde rationali naturae convenit fruitio secundum rationem perfectam: brutis autem animalibus secundum rationem imperfectam: aliis autem creaturis nullo modo.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de fruitione perfecta.

Ad secundum dicendum quod non oportet quod fruitio sit ultimi finis simpliciter: sed eius quod habetur ab unoquoque pro ultimo fine.

Ad tertium dicendum quod appetitus sensitivus consequitur aliquam cognitionem: non autem appetitus naturalis, praecipue prout est in his quae cognitione carent.

Ad quartum * dicendum, quod Augustinus ibi loquitur de fruitione imperfecta. Quod ex ipso modo loquendi apparet: dicit enim quod*frui non adeo absurde existimantur et bestiae*, scilicet sicut uti absurdissime dicerentur.

Annol.Γ'''P'.»
uA. VI, cip- *.
a. I.

• a. Ani- dē
fra, l»b. X.
op XI.

• Ven. A

ter».

r>

• Cip. un

3

?

• Qc. xxx.

• An. prtKcJ.

T

i

«

• O 734-

ζ

• Arj:. Sedm·
ITA.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM FRUITIO SIT TANTUM ULTIMI FINIS

1 5rn/H dtet. » qu. it, xrt. i; Ad Philcm.. Ioct. tr.

• Ver», io.

• Ver», η.
?

• Cap. x.

• Cap. x».

• Art. I.

T

En tertium sic proceditur. Videtur quod fruitio * non sit tantum ultimi finis. Dicit enim Apostolus, *ad Philcm.*' Ita, frater, ego tefruar in Domino*. Sed manifestum est quod Paulus non posuerat ultimum suum finem in homine. Ergo frui non tantum est ultimi finis. 2. Praeterea, fructus est quo aliquis fruitur. Sed Apostolus dicit, *ad Galat.v*': Fructus Spiritus est caritas, gaudiuni, pax*, et cetera huiusmodi quae non habent rationem ultimi finis. Non ergo fruitio est tantum ultimi finis. 3. Praeterea, actus voluntatis supra scipsos reflectuntur: volo enim me velle, et amo me amare. Sed frui est actus voluntatis: *voluntas enim est per quant /ruimur*, ul Augustinus dicit X *de Trin.* * Ergo aliquis fruitur sua fruitione. Sed fruitio non est ultimus finis hominis, sed solum bonum increatum, quod est Deus. Non ergo fruitio est solum ultimi finis.

Sed contra EST quod Augustinus dicit, X *de Trin.* *: *Non fruitur si quis id quod in facultatem voluntatis assumit, propter aliud appetit*. Sed solu in ultimus finis est qui non propter aliud appetitur. Ergo solius ultimi finis est fruitio.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, ad rationem fructus duo pertinent: scilicet quod sil ultimum; et quod appetitum 7 quietet quadam dulcedine vel delectatione. Ultimum autem cst simpliciter, et secundum quid: simpliciter quidem, quod ad aliud non refertur; sed secundum quid, quod est aliquorum ultimum. Quod ergo est simpliciter ultimum, in quo aliquid delectatur sicut in ultimo fine, hoc ? proprie dicitur fructus: et eo proprie dicitur aliquis frui. – Quod autem in seipso non cst delectabile, sed tantum appetitur in ordine ad aliud, sicut potio amara ad sanitatem: nullo modo fructus dici potest. – Quod autem in se habet quandam delectationem, ad quam quaedam l praecedentia referuntur, potest quidem aliquo modo dici fructus: sed non proprie, et secundum completam rationem fructus ζ, eo di-

cimur frui. Unde Augustinus, in X *de Irin.* dicit quod */ruimur cognitis in quibus voluntas delectata conquiescit'* Non autem quiescit simpliciter nisi in ultimo: quia quandiu aliquid expeclatur, finem voluntatis remanet in suspensio, licet iam ad aliquid pervenerit. Sicut in motu locali, licet illud quod est medium in magnitudine, sit principium et finis; non tamen accipitur ut finis in actu, nisi quando in eo quiescitur.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Augustinus dicit in I *de Doctr. Christ.* *, « si dixisset *te fruar*. et non addidisset *in Domino*, videretur finem dilectionis in eo posuisse. Sed quia illud addidit, in Domino se posuisse finem, atque eo sc frui significavit. Ut sic fratre se frui dixerit non tanquam termino, sed lanquam medio.

Ad secundum dicendum quod fructus aliter comparatur ad arborem producentem, et aliter ad hominem Iruentem. Ad arborem quidem producentem comparatur ut effectus ad causam: ad (ruentem autem, sicut * ultimum expectatum et delectans. Dicuntur igitur ea quae enumerat ibi Apostolus, truci^{us}, quia sunt effectus quidam Spiritus Sancti in nobis, unde et *fructus Spiritus* dicuntur: non autem ita quod cis (ruamur tanquam ultimo fine. – Vel aliter dicendum quod dicuntur fructus, secundum Ambrosium *, *quia propter se petenda sunt*: non quidem ita quod ad beatitudinem non referantur; sed quia in seipsis habent unde nobis placere debeant.

Ad tertium dicendi m quod, sicut supra * dictum est. finis dicitur dupliciter: uno modo, ipsa res: alio modo, adeptio rei. Quae quidem non sunt duo fines, sed unus finis, in se consideratus, et alteri applicatus. Deus igitur cst ultimus finis sicut res quae ultimo quaeritur: fruitio autem sicut adeptio huius ultimi finis ♦ Sicut igitur non est alius linis Deus, et fruitio Dei; ita eadem ratio fruitionis est qua (ruimur Deo. et qua (ruimur divina fruitione. Et eadem ratio est de beatitudine creata, quae in fruitione consistit.

x) fruitio. – frui codices, – Pro Ita. Itaque codiect et a.
i) rt cetera huiusmodi. – ct cetera l. et l, et cetera et huiutmodi ceteri, ct huiusmodi Pa.
y; appetitum. – appetitirum AÜCGIULpI).
8) hoc. – hoc quippe Pd.

t) quaedam. – quidem codice*.
z) fructut. – Om. codkc*.
rj) dilectionis. – delectationis PBKa. delectationis vel dilectionis E.
– Pro illud addidit, addidit in Domina Γo; caedem pro cv. in eu.
0) sicut. – comparatur sicut codices.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM FRUITIO SIT SOLUM FINIS HABITI

• Cap. ii.

Sed quarti M sic PROCEDITUR. Videtur quod fruitio non sil nisi finis habiti. Dicit enim Augustinus, X *de Trin.* *, quod *frui est cum gaudio uti, non adhuc spei, sed iam rei*. Sed quandiu non habetur, non

dium rei, sed spei. Ergo fruitio non est nisi linis habili. 2. Praeterea, sicut dictum cst*, fruitio non est proprie nisi ultimi finis, quia solus ultimus finis quietat appetitum. Sed appetitus non quieta-

• Qp. x.
• P

• Op. luw. :
Ct. Maxim., l
5m// Jtat l-
n

• G o» letata.
jd Galat., cv.
«. »rv. n. – (J.
Mapttf.. I Setl.,
Ji»! V

• Qu. I, an.
«p ti. »n.-.

• 0.

• G o» letata.
jd Galat., cv.
«. »rv. n. – (J.
Mapttf.. I Setl.,
Ji»! V

tur nisi in line iam habito. Ergo fruitio, proprie loquendo, non est nisi finis habiti.

3. Praeterea, frui est capere fructum. Sed non capitur fructus, nisi quando iam finis habetur. Ergo fruitio non est nisi linis habiti.

Sed contra, *frui est amore inhaerere alicui rei Propter seipsam*, ut Augustinus dicit *. Sed hoc potest fieri etiam de re non habita. Ergo frui potest esse etiam finis non habiti.

Respondeo dicendum quod frui importat comparisonem quandam voluntatis ad ultimum finem, secundum quod voluntas habet aliquid pro ultimo fine *. Habetur autem linis \wedge dupliciter: uno modo, perfecte; et alio modo, imperfecte. Perfecte quidem, quando habetur non solum in intentione, sed etiam in re: imperfecte autem, quando habetur in intentione tantum. Est ergo perfecta fruitio finis iam habiti realiter. Sed imperfecta est etiam finis non habiti realiter, sed in intentione tantum.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus loquitur de fruitione perfecta.

Ad secundum dicendum quod quies voluntatis dupliciter impeditur: uno modo, ex parte obiecti, quia scilicet non est ultimus finis, sed ad aliud ordinatur; alio modo, ex parte appetentis finem, qui nondum adipiscitur finem. Obicctum autem est quod dat speciem actui: sed ab agente dependet modus agendi, ut sit perfectus vel imperfectus, secundum conditionem agentis. Et ideo eius quod non est ultimus finis, fruitio est impropria, quasi deficiens a specie fruitionis. Finis autem ultimi non habiti, est fruitio propria quidem, sed imperfecta, propter imperfectum modum habendi ultimum finem.

Ad tertium dicendum quod finem accipere vel habere dicitur aliquis, non solum secundum rem, sed etiam secundum intentionem, ut dictum est \blacklozenge

* b

a) /nil. - ulUinuf finii P λ .

QUAESTIO DUODECIMA

DE INTENTIONE

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. Tin, l»-
»oJ.

EINDE considerandum est de intentione *.

Et circa hoc quaeruntur quinque.

Primo : utrum intentio sit actus intellectus, vel voluntatis.

Secundo: utrum sit tantum finis ultimi.

Tertio: utrum aliquis possit simul duo intendere.

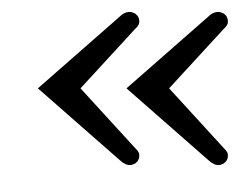
Quarto: utrum intentio finis sit idem actus cum voluntate eius quod est ad finem.

Quinto: utrum intentio conveniat brutis animalibus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM INTENTIO SIT ACTUS INTELLECTUS, VEL VOLUNTATIS

Il Sent., dñt. xxxvñí, «ru 3; De ITrí/.. qu. XXII, I 3.

D primum sic procedit v r. Videtur quod intentio sit actus intellectus, et non voluntatis. Dicitur enim Match, vi ♦ *Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit:* ubi per oculum significatur intentio, ut dicit Augustinus in libro *de Serm. Dom. in Mont.* * Sed oculus, cum sit instrumentum visus, significat apprchensivam potentiam. Ergo intentio non est actus appetilivae potentiae, sed apprehensivae.

2. Praeterea, ibidem 3 Augustinus dicit quod intentio lumen vocatur a Domino, ubi dicit *: *Si lumen quod in te est, tenebrae sunt.* etc. Sed lumen ad cognitionem pertinet. Ergo et intentio.

3. Praeterea, intentio designat ordinationem quandam in finem. Sed ordinare est rationis. Ergo intentio non pertinet ad voluntatem, sed ad rationem.

4. Praeterea, actus voluntatis non est nisi vel finis 0, vel eorum quae sunt ad finem. Sed actus voluntatis respectu finis, vocatur voluntas seu fruitio: respectu autem eorum quae sunt ad finem, est electio: a quibus differt intentio. Ergo intentio non est actus voluntatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in XI *Trin.* *, quod *voluntatis intentio copulat corpus visum visui, et similiter speciem in memoria existentem ad aciem animi interius l cogitantis.* Est igitur intentio actus voluntatis.

Respondeo dicendum quod intentio, sicut ipsum nomen sonat, significat *in aliquidl tendere*. In aliquid autem tendit et actio moventis, et motus mobilis. Sed hoc quod motus mobilis in aliquid tendit, ab actione moventis procedit. Unde intentio primo et principaliter pertinet ad id quod

movel ad finem : unde dicimus architectorem, et omnem praecipientem, movere suo imperio alios ad id quod ipse intendit Voluntas autem movet omnes alias vires animae ad finem, ut supra* proprie est actus voluntatis.

An primum ergo dicendum quod intentio nominatur oculus metaphorice, non quia ad cognitionem pertineat *; sed quia cognitionem praesupponit, per quam proponitur voluntati finis ad quem movet ; sicut oculo praevidemus quo tendere corporaliter debeamus.

Ad secundum dicendum quod intentio dicitur lumen, quia manifesta est intendenti. Unde et opera dicuntur tenebrae, quia homo scit quid intendit, sed nescit quid ex opere sequatur; sicut Augustinus ibidem exponit.

Ad tertium dicendum quod voluntas quidem non ordinat, sed tamen in aliquid tendit secundum ordinem rationis. Unde hoc nomen *intentio* nominat actum voluntatis, praesupposita ordinatione rationis ordinantis aliquid in finem.

Ad quartum dicendum quod intentio est actus voluntatis respectu finis. Sed voluntas respicit finem tripliciter. Uno modo, absolute: et sic dicitur *voluntas*, prout absolute volumus vel sanitatem, vel si quid aliud est huiusmodi. Alio modo consideratur finis secundum quod in eo quiescitur: et hoc modo *fruitio* respicit finem. Tertio modo consideratur finis secundum quod est terminus alicuius quod in ipsum ordinatur: et sic *intentio* respicit finem. Non enim solum ex hoc intendere dicimur sanitatem, quia volumus r eam: sed quia volumus ad eam per aliquid aliud pervenire.

3) *ibidem.* — *idem* ABDGL.

β) *vel finit.* — *finii* PFG*.

γ) *interius.* — *interioris* ABCEFGlUKLpD.
aliquid. — *aliquem* BK, *aliud* Pa.

t) *quod ipse intendit.* — *ad quod ipse tendit* Va.

{) *pertineat.* — *pertinet* Pa.

r,) *volumus.* — *absolute volumus* F.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa responsionem ad quartum in articulo primo quaestionis duodecimae, advene diligentissime distinctionem in littera positam: quoniam multa hinc documenta habes

Finis in primis, inquantum tinis, ut hinc habes, consideratur tripliciter: ita quod, licet id quod est ad finem, ut sic, non nisi uno modo consideretur et umetur; ipse tamen

finis ut sic. tripliciter consideratur, et triplici actu voluntas fertur in finem ut sic. scilicet volitione, fruitione et intentione. Ratio autem huius est quia ad finis rationem integrandam tria exiguntur, bonitas ipsa propter se amabilis, et negatio ulterioris ordinis, et terminatio aliorum vel ipsum: oportet enim finem ut sic, propter se, et non propter alium finem, et nullo propter ipsum amari. Et finis quidem quatenus propter se amabilis est, ad actum voli-

lionis spectat; quatenus vero non ultra ducit, ad fruitionem spectat, quae quietem in termino significat; quatenus nutem ad ipsum alia ordinanda sunt, intentionem terminat.

Habes et hinc quod, cum id quod est ad finem absolute amatur, finis rationem induit; et similiter cum in eo sistitur; et eodem modo cum appetitur ut per praecedentia assequendum. - Quomodo nutem distinguuntur plures voluntatis actus respectu eius quod est ad finem, inferius dicetur. - Qe. xi m

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM INTENTIO SIT TANTUM ULTIMI FINIS

SECUNDUM SIC PROCEditur. Videtur quod intentio sit tantum ultimi finis. Dicitur enim in libro *Sententiarum* Prosperi *: *Clamor ad Deum est intentio cordis.* Sed Deus est ultimus finis humani cordis. Ergo intentio semper respicit ultimum finem.

2. Praeterea, intentio respicit finem secundum quod est terminus, ut dictum est *. Sed terminus habet rationem ultimi a. Ergo intentio semper respicit ultimum finem.

3. Praeterea, sicut intentio respicit finem, ita et fruitio. Sed fruitio semper est ultimi finis. Ergo et intentio.

Sed contra, ultimus finis humanarum voluntatum est unus, scilicet beatitudo, ut supra * dictum est. Si igitur intentio esset tantum ultimi finis, non essent diversae hominum intentiones. Quod patet esse falsum.

Respondetur dicendum quod, sicut dictum est *, intentio respicit finem secundum quod est terminus motus voluntatis. In motu autem potest accipi terminus dupliciter: uno modo, ipse terminus

ultimus, in quo quiescit, qui est terminus totius motus; alio modo, aliquod medium, quod est principium unius partis motus, et finis vel terminus alterius. Sicut in motu qui itur de A in C. Ergo C est terminus ultimus, B autem est terminus, sed non ultimus. Et utriusque potest esse intentio. Unde etsi semper sit finis, non tamen oportet quod semper sit ultimi finis.

Ad primum ergo dicendum quod intentio cordis dicitur clamor ad Deum, non quod Deus sit obiectum intentionis semper, sed quia est intentionis cognitor.- Vel quia, cum oramus, intentionem nostram ad Deum dirigimus, quae quidem intentio vim clamoris habet.

Ad secundum dicendum quod terminus habet rationem ultimi 7; sed non semper ultimi respectu totius, sed quandoque respectu alicuius partis.

Ad tertium dicendum quod fruitio importat quietem in fine, quod pertinet solum ad ultimum finem. Sed intentio importat motum in finem, non autem quietem. Unde non est similis ratio.

a) ultimi. - ultimi finis P*1 et a. motus. - motus respectu CEIpD, respectu pF. et matut respectu sF.

y) ultimi. -fnis addunt PEftf. - Pro ultimi respectu totius, respectu ultimi totius AEEFGIKUpD, respectu totius ultimi H. 5) importat quietem. - importat quidem quietem quae est Pa. «) quietem. - in quietem Pj.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT SIMUL DUO INTENDERE.

De Verita qu. xm, an. 3.

tertium sic proceditur. Videtur quod non possit aliquis simul plura intendere, Dicit enim Augustinus, in libro *de Serm. dom. in Monte* ♦ quod non potest homo simul intendere Deum et commodum corporale. Ergo, pari ratione, neque aliqua alia duo.

2. Praeterea, intentio nominat motum voluntatis ad terminum. Sed unius motus non possunt esse plures termini ex una parte. Ergo voluntas non potest simul multa intendere.

3. Praeterea, intentio praesupponit actum rationis sive intellectus. Sed *non contingit simul plura 3 intelligere*, secundum Philosophum *. Ergo etiam neque contingit simul plura intendere.

Sed contra, ars imitatur naturam. Sed natura

ex uno instrumento intendit duas utilitates: *sicut lingua ordinatur et ad gustum et ad locutionem*, ut dicitur in II *de Anima* *. Ergo, pari ratione, ars vel ratio potest simul aliquid unum ad duos fines ordinare. Et ita potest aliquis simul plura intendere.

Respondetur dicendum quod aliqua duo possunt accipi dupliciter: vel ordinata ad invicem, vel ad invicem non ordinata. Et si quidem ad invicem fuerint ordinata, manifestum est ex praemissis quod homo potest simul multa intendere. Est enim intentio non solum finis ultimi, ut dictum est *, sed etiam finis medii. Simul autem intendit aliquis et finem proximum, et ultimum; sicut confectionem medicinae, et sanitatem.

a) plura. - multa EGI.

j) ad invicem. - Omitiunt PEa.

Si autem accipiantur duo ad invicem non ordinata, sic etiam simul homo potest plura intendere. Quod patet ex hoc, quod homo unum alteri prae-
T eligit, quia melius est altero T: inter alias autem conditiones quibus aliquid est melius altero, una est quod ad plura valet: unde potest aliquid prae-
eligigi alteri, ex hoc quod ad plura valet. Et sic manifeste homo simul plura intendit *.

An primum ergo nicENDUM quod Augustinus intelligit hominem non posse simul Deum et com-
modum temporale intendere, sicut ultimos fines: quia, ut supra * ostensum est, non possunt esse
• d. »*s. i99. plures fines ultimi unius hominis *.

Ad secundum dicendum quod unius motus pos-
sunt ex una parte esse plures termini, si unus ad alium ordinetur: sed duo termini ad invicem
• qu. i. <n. 5. non ordinali, ex una parte, unius motus esse non possunt. Sed tamen considerandum est quod id
• D. 6x4

quod non est unum secundum rem, potest accipi
ut unum secundum rationem. Intentio autem est
motus voluntatis in aliquid praeordinatum in ra-
tione \ sicut dictum est*. Et ideo ea quae sunt . An. *
plura secundum rem, possunt accipi ut unus ter-
minus intentionis, prout sunt unum secundum
rationem: vel quia aliqua duo concurrunt ad in-
tegrandum aliquid unum, sicut ad sanitatem con-
currunt calor et frigus commensurala; vel quia
aliqua duo sub uno communi continentur, quod
potest esse intentum. Puta acquisitio vini et vestis
continentur sub lucro, sicut sub quodam communi:
unde nihil prohibet quin ille qui intendit lucrum,
simul haec duo intendat.

Ad tertium dicendum quod, sicut in Primo .
dictum est, contingit simul plura intelligere, in-
quantum sunt aliquo modo unum.

y) altero. — Om. ttlnkc.

/m ratione. — ratione cndicc*.

Commentaria Cardinalis Caietani

Cmca decisionem tertii articuli eiusdem quaestionis duo-
decimae, omissa secundo articulo eiusdem, dubium
occurrit propter quid, cum voluntas non feratur nisi in
cognita, et non feratur simul nisi in simul cognita; de in-
tellectu negatur quod contingit multa simul intelligere, et
de voluntate conceditur quod contingit multa simul inten-
dere.

Ad hoc dicitur quod ratio est quia intellectus attingit
plura non nisi ut unum, voluntas vero ut plura. Existen-
tibus siquidem tribus tam in intellectu quam in voluntate,

puta locutione, gustatione et lingua; intellectus locutionem
et gustum simul intelligit, ut in uno uniuntur organo lin-
guae; voluntas vero c contra unum linguae organum vult
propter duo opera, locutionem scilicet et gustationem. Ita
quod, cum finis in operabilibus sit ut principium in spe-
culabilibus, medium scu principium in intellectu plurium
est unum medium vero scu principium in intentione non
oportet esse unum, sed contingit esse plura. Et propterea
de intentione conceditur pluralitas simul, quae negatur de
intellectione.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM INTENTIO FINIS SIT IDEM ACTUS CUM VOLUNTATE EIUS
QUOD EST AD FINEM

Supra, qu. vm, art. 3; II Sent., dial. xxxvin, art. 4; De Verity qu. xxxii, art. 14.

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
non sit unus et idem motus intentio fi-
nis, et voluntas eius quod est ad finem.
Dicit enim Augustinus, in XI *de Trin.* *,
quod *voluntas videndi fenestram, finem habet, fe-*
• Cap. vt. *nestrae visionem; et altera est voluntas per fene-*
stram videndi transeuntes. Sed hoc pertinet ad
intentionem, quod velim videre transeuntes per
fenestram: hoc autem ad voluntatem eius quod
est ad finem, quod velim videre fenestram. Ergo
alius est motus voluntatis intentio finis », et alius
voluntas eius quod est ad finem.

2. Praeterea, actus distinguuntur secundum
obiecta. Sed finis, et id quod est ad finem, sunt
diversa obiecta. Ergo alius motus voluntatis est
intentio finis, et voluntas eius quod est ad finem.

3. Praeterea, voluntas eius quod est ad finem,
dicitur electio. Sed non est idem electio et inten-
tio. Ergo non est idem motus intentio finis, cum
voluntate eius quod est ad finem.

Sed contra, id quod est ad finem, se habet ad
finem ut medium ad terminum. Sed idem motus

est qui per medium transit ad terminum, in rebus
naturalibus. Ergo et in rebus voluntariis idem
motus est intentio finis, et voluntas eius quod
est ad finem.

Respondendo dicendum quod motus voluntatis in
finem et in id quod est ad finem, potest consi-
derari dupliciter. Uno modo, secundum quod vo-
luntas in utrumque fertur absolute et secundum
se. Et sic sunt simpliciter duo motus voluntatis
in utrumque ♦ — Alio modo potest considerari se-
eundum quod voluntas fertur in id quod est ad
finem, propter finem. Et sic unus et idem subiccto
motus voluntatis est tendens ad finem, et in id
quod est ad finem. Cum enim dico, *Volo medi-*
cinam propter sanitatem, non designo nisi unum
motum voluntatis. Cuius ratio est quia finis ratio
est volendi ea quae sunt ad finem. Idem autem
actus cadit super obiectum, et super rationem
obiecti: sicut eadem visio est coloris et luminis * . o. ^9.
ut supra * dictum est. Et est simile de intellectu: . Qd. VB, Vt. J.
quia ¶ si absolute principium et conclusionem con-
sideret, diversa est consideratio utriusque; in hoc

3) finit. — Om. codice» et a. — Pro GK, motus voluntas ceteri.

voluntatis AI)

quia. — qui codice» et o.

• Num. 111

•Cip.rnx
kiXXW.

• Qa.

• Art. 1.

e
 ΠΠ, I, M j.

tu. m, an. mji
 . MUI. flft.it
 LXkVgflrtH.

6. 7M-

*9.
 tu, flrt.j.

autem quod conclusioni propter principia assen- tit, est unus actus intellectus tantum.

Ad phimum ergo dicendum quod Augustinus lo- quitur de visione fenestrae, et visione transeuntium per fenestram, secundum quod voluntas in utrum- que absolute fertur.

Ad secundum dicendum quod finis, inquantum est res quaedam, est aliud voluntatis obicctum quam id quod est ad finem. Sed inquantum est ratio volendi id quod est ad finem, est unum et idem obicctum.

Cornnicutaria CardinaliH Cai<»taxii

Circa quarti articuli decisionem. revideto quod scripsi superius in qu. vm, art. 3 *.

Circa responsionem nd tertium, notu responsionem da- tum, ut cx ca habeas quod actus voluntatis in finem in- tentionis nomine significatus, importat motum in finem ut terminum aliorum, ita quod motus iste primo attingit terminum, ct deinde terminabilia in ipsum; electio vero c contra primo attingit terminabilia, ct deinde terminum. Et

Ad tertium dicendum quod motus qui est unus subiccto, potest ratione differre secundum prin- cipium et finem, ut ascensio ct descensio, sicut dicitur in lll *Physic.* * Sic igitur inquantum motus voluntatis fertur in id quod est ad finem, prout ordinatur ad finem, est electio. Motus autem vo- luntatis qui fertur in finem, secundum quod acqui- ritur per ea quae sunt ad finem, vocatur intentio. Cuius signum est quod intentio finis esse potest, etiam nondum determinatis his quae sunt ad fi- nem. quorum est electio.

sic sc habent sicut descensus ct ascensus: intentio enim descendit a principio ad ca quae sunt ad ipsum; electio vero ab his ascendit ad finem, omnium principium. Et signum affertur in littera, quiu quandoque intendimus, non electis adhuc mediis ad intentum, ut patet in quotidiana experientia.

Dc quinto articulo nihil scribendum occurrit.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM INTENTIO CONVENIAT BRUTIS ANIMALIBUS

ll Sent., dist. xixvin. an. 3.

D QUINTUM SIC PROCEDITUR. VidctUt quod bruti animalia intendant finem. Natura enim in his quae cognitione carent, ma- gis distat a rationali natura, quam natura sensitiva, quae est in animalibus brutis. tura intendit finem etiam in his quae cognitione carent, ut probatur in I! *Physic.* * Ergo multo magis bruti animalia intendunt finem.

2. Praeterea, sicut intentio est finis, ita ct fruitio. Sed fruitio convenit brutis animalibus, ut dictum est \ Ergo ct intentio.

3. Praeterea, eius est intendere finem, cuius est agere propter finem: cum intendere nihil sit nisi in aliud tendere. Sed bruti animalia agunt propter finem: movetur enim animal vel ad ci- bum quaerendum, vel ad aliquid huiusmodi. Ergo bruti animalia intendunt finem.

Sed contra, intentio finis importat ordinatio- nem alicuius in finem; quod est rationis. Cum igitur bruti animalia non habeant rationem, vi- detur quod non intendant finem.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, intendere est in aliud tendere; quod quidem est ct moventis, ct moti. Secundum quidem igitur

quod dicitur intendere finem id quod movetur ad finem ab alio, sic natura dicitur intendere finem, quasi mola ad suum finem a Deo, sicut sagitta a sagittante. Et hoc modo etiam bruti animalia intendunt finem, inquantum moventur instinctu naturali ad aliquid. - Alio modo, intendere finem est moventis: prout scilicet ordinat motum alicuius, vel sui vel alterius, in finem. Quod est rationis tantum. Unde per hunc modum bruti non inten- dunt finem, quod est proprie et principaliter in- tendere. ut dictum est *.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa pro- cedit secundum quod intendere est eius quod movetur ad finem.

Ad secundum dicendum quod fruitio non importat ordinationem alicuius in aliquid, sicut intentio; sed absolutam quietem in fine.

Ad tertium dicendum quod bruti animalia mo- ventur ad finem, non quasi considerantia ? quod per motum suum possunt consequi finem, quod est proprie intendentis: sed concupiscentia fineml naturali instinctu, moventur ad finem quasi ab alio mota, sicut ct cetera quae moventur natu- raliter.

x) *instinctu.* - *ab instinctu* P.

p) *Considerantia.* - *considerantes* ABCDFGILpH. *considerando* K. - Pm *possunt, possint* P.

γ) *concupiscentia rinevi.* - *concupiscendo* K, *concupiscentes* ff, *com- eupiscentt \ jinem* ceteri, *quasi concupiscentei Jfnrm* ed. a. *quasi com- cupiscentia* P.

QUAESTIO DECIMATERTIA

DE ELECTIONE, QUAE EST ACTUS VOLUNTATIS
RESPECTU EORUM QUAE SUNT AD FINEM

IN SIX ARTICULOS DIVISA

Consequenter considerandum est de actibus voluntatis qui sunt in comparatione ad ea quae sunt ad finem *. Et sunt tres: eligere, sentire, et uti. Electionem autem praecedit consilium. Primo ergo considerandum est de electione: secundo, de consilio *; tertio, de consensu quarto, de usu ¶

Circa electionem quaeruntur sex.

Primo: cuius potentiae sit actus, utrum voluntatis vel rationis.

Secundo: utrum electio conveniat brutis animalibus.

Tercio: utrum electio sit solum eorum quae sunt ad finem, vel etiam quandoque finis.

Quarto: utrum electio sit tantum eorum quae per nos aguntur.

Quinto: utrum electio sit solum possibile.

Sexto: utrum homo ex necessitate eligat, vel libere.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ELECTIO SIT ACTUS VOLUNTATIS, VEL RATIONIS

part. I. qu. LXXJOU, art. Xj II SenL. diet, xuv, qu. t, art. ; De Verity qu. un. in. rS; III Ethic., led. v>, ix: VI Ethic., lect. n.

PRIMUM SIC PROCEditUR. \ idetlir qtiod electio non sit actus voluntatis, sed rationis. Electio enim collationem quant importat, qua unum alteri praefertur. Sed conferre est rationis. Ergo electio est rationis.

2. Praeterea, eiusdem est syllogizare et concludere. Sed syllogizare 3 in operabilibus est rationis. Cum igitur electio sil quasi conclusio in operabilibus, ut dicitur in VII Ethic. *, videtur quod sit actus rationis.

3. Praeterea, ignorantia non pertinet ad voluntatem. sed ad vim cognitivam. Est autem quaedam ignorantia electionis, ut dicitur in III Ethic.* Ergo videtur quod electio non pertineat ad voluntatem, sed ad rationem.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III * Ethic. *, quod electio est desiderium eorum quae sunt in nobis. Desiderium autem est actus voluntatis. Ergo et electio.

Respondeo dicendum quod in nomine electionis importatur aliquid pertinens ad rationem sive intellectum et aliquid pertinens ad voluntatem: cn*nl Philosophus, in VI Ethic.*, quod electio est appetilivus intellectus, rei appetitus intellectivus. Quandocumque autem duo concurrunt ad aliquid unum constituendum, unum eorum est ut formale respectu alterius. Unde Gregorius Nyssenus * dicit quod electio neque est appetitus secundum seipsam, neque consilium solum. sed ex his aliquid compositum. Sicut enim dicimus animal ex anima

et corpore compositum esse, neque vero corpus esse secundum seipsum, neque animam solam, sed utrumque; ita et electionem. Est autem considerandum in actibus animae, quod actus qui est essentialiter unius potentiae vel habitus, recipit formam et speciem a superiori potentia vel habitu, secundum quod ordinatur inferius a superiori: si enim aliquis actum fortitudinis exerceat propter Dei amorem, actus quidem ille materialiter est fortitudinis, formahter vero caritatis. Manifestum est autem quod ratio quodammodo voluntatem praecedit -, et ordinat actum eius: .@.-<·■ inquantum scilicet voluntas in suum obiectum tendit secundum ordinem rationis, eo quod vis apprehensive appetitivae suum obiectum repraesentat. Sic igitur ille actus quo voluntas tendit in aliquid quod proponitur ut bonum, ex eo quod per rationem est ordinatum ad finem, materialiter quidem est voluntatis, formaliter autem rationis*. In huiusmodi autem substantia actus materialiter se habet ad ordinem qui imponitur a superiori potentia. Et ideo electio substantialiter non est actus rationis, sed voluntatis: perficitur enim electio in motu quodam animae ad bonum quod eligitur L Unde manifeste actus est appetitivae potentiae.

Ad primum ergo dicendum quod electio importat collationem quondam praecedentem: non quod essentialiter sit ipsa collatio.

Ad secundum dicendum quod conclusio etiam 5 syllogismi qui fit in operabilibus. ad rationem per-

a) ScJ »yUoçi\arc. – SyUngi\atc nutem P.n

?) intöiectum. – intöilrectir.im AHİK. hitetiigentiam E, ad intölloctunt Ptf,

γ) eligitur. – motus nutem animae in aliquid sub ratione b >ti, cjl igsit ruluntain, .juin obiectum ivtuKtnth est bimum a*U4.t E.

5; etiam. – Omittunt PilKx – Pro ^ui. ^uar PFK«t.

linet; et dicitur *sententia* vel *indicium*, quam sequitur electio. Et ob hoc ipsa conclusio pertinere videtur ad electionem, tanquam ad consequens,

Ab tertium dicendum quod ignorantia dicitur esse electionis, non quod ipsa electio sit scientia: sed quia ignoratur quid sit eligendum.

i) giuvi sequitur. – quod tr/uhit C, ad qutid Comequitur I.

Commentaria Cardinalis» Caietani

53. Circa quaestionis dccimactertiac ordinem, ct actuum numeratorum numerum ct ordinem, plura sunt dicenda, *α^..^..«<H< *cd locis propriis reservanda*. Nunc illud tantum est, quare prius de electione quam dc consilio tractandum sit. cum consilium praecedat electionem. \d hoc breviter dicitur quod, licet absolute consilium sit prius electione, ct eius causa; ac per hoc. prius de con-

silio, utpote causa, quam dc electione tractandum videatur; ordo tamen doctrinae habet quod prius dc ipsa electione, secundum sc, ct deinde dc eius CIUIa tractetur. Et merito: ut priu* tractetur quid est, ct deinde cauui extrinseca illius. Unde in sequentibus prius Auctor tractat dc actibus seu passionibus, ct dc rebus, et deinde dc causis carum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ELECTIO CONVENIAT BRUTIS ANIMALIBUS

II SftiL. xrr, art. I. aJ 6. 7: V VrtyArrf., tect. iv> III fthic.. Icxv.

K D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod electio brutis animalibus conveniat. Electio enim est *appetitus aliquorum propter finem*. ut dicitur in III *Ethic.* 4 Sed brutalia appetunt aliquid propter finem: agunt enim propter finem, ct ex appetitu. Ergo in brutis animalibus est electio.

2. Praeterea, ipsum nomen electionis significare videtur quod aliquid prae aliis accipiat. Sed brutalia accipiunt aliquid prae aliis: sicut manifeste apparet quod ovis unam herbam comedit, et aliam refutat. Ergo in brutis animalibus est electio.

3. Praeterea, ut dicitur in VI *Ethic.* *, *ad prudentiam perline/ quod aliquis bene eligat ea quae sunt ad finem*. Sed prudentia convenit brutis animalibus: unde dicitur in principio *Melaphys.* ♦ quod *prudentia sunt sine disciplina 3 quaecumque sonos audire non potentia sunt, ut apes*. Et hoc etiam sensui manifestum videtur: apparent enim mirabiles sagacitates in operibus animalium, ut apum et araneorum et canum. Canis enim insequens cervum, si ad trivium venerit, odoratu quidem explorat an cervus per primam vel secundam viam transiverit: quod si invenerit non transisse, iam securus per tertiam viam incedit non explorando quasi utens syllogismo divisivo, quo concludi posset cervum per illam viam incedere, ex quo non incedit per alias duas, cum non sint plurcs. Ergo videtur quod electio brutis animalibus conveniat.

SED CONTRA EST quod Gregorius Nyssenus * tv' dicit, quod *pueri et irrationalia voluntarie quidem faciunt, non tamen eligentia*. Ergo in brutis animalibus non est electio.

Respondeo dicendum quod, cum electio sit praeceptio unius respectu alterius, necesse est quod i

electio sit respectu plurium quae eligi possunt. Et ideo in his quae sunt penitus determinata ad unum, electio locum non habet. Est autem differentia inter appetitum sensitivum ct voluntatem, quia, ut cx praedictis * patet, appetitus sensitivus ; Q.. ■..*. T est determinatus ad unum aliquidr particulare secundum ordinem naturae; voluntas autem est quidem. secundum naturae ordinem, determinata ad unum commune, quod est bonum, sed indeterminate se habet respectu particularium bonorum ♦ · D. Et ideo proprie voluntatis est eligere: non autem appetitus sensitivi, qui solus est in brutis animalibus. Et propter hoc brutis animalibus electio non convenit.

Ad primum ergo dicendum quod non omnis appetitus alicuius propter finem, vocatur electio: sed cum quadam discretionem unius ab altero. Quae locum habere non potest, nisi ubi * appetitus potest ferri ad plura.

Ad secundum dicendum quod brutum animal accipit unum prae alio, quia appetitus eius est naturaliter determinatus ad ipsum. Undo statim quando ‘ per sensum vel per imaginationem repraesentatur sibi aliquid ad quod naturaliter inclinatur eius appetitus, absque electione in illud solum movetur c. Sicut etiam absque electione ignis movetur sursum, et non deorsum.

An tertium dicendum quod. sicut dicitur in HI *Physic.* -. *motus est actus mobilis a movente*. Et ideo virtus moventis apparet m motu mobilis. Et propter hoc in omnibus quae moventur a ratione, apparet ordo rationis moventis, licet ipsa ‘ rationem non habeant: sic enim sagitta directe tendit ad signum cx motione sagittantis, ac si ipsa rationem haberet dirigentem. Et idem apparet in motibus horologiorum, ct omnium ingeniorum humanorum, quae arte fiunt. Sicut autem com-

at) prudentia eunt >/«< diiciplina – prudentia sunt wJ inditciplinabiha I, Imprudentia tunl tire inditciplinabilia »ll. – Pro potentia, puuibilta codkca ct a.
?) iitCfdlt non explorando. – incedit in explorando I, e.iplorandn E, incedit ut explorando Pa.

y) unum aliquid. – unum ct · \, miitm P.
I) ubi. – <N quibut h,
·) quando, – qttvd AlklDGIII . wmMuu· quad t. ont. IK.
ç) in illud udum moretur.– in illud woretu· l. »<um7ur.u ipiumPa.
r.) tpta. – qua* a ratione mûrtulur âJdunl Pj

• Cf. car. v, n.i.
-S.ThJeci, tnt.

parantur artificialia ad artem humanam, ita comparantur omnia naturalia ad artem divinam. Et ideo ordo apparet in his quae moventur secundum naturam, sicut et in his quae moventur per rationem °, ut dicitur in II *Physic.* * Et ex hoc contingit quod in operibus brutorum animalium apparent quaedam sagacitates, inquantum habent

inclinationem naturalem ad quosdam ordinatissimos processus, utpote a summa arte ordinatos. Et propter hoc etiam quaedam animalia dicuntur prudentia vel sagacia : non quod in eis sit aliqua ratio vel electio *. Quod ex hoc apparet, · l' · en, quod omnia quae sunt unius naturae, similiter operantur.

frr nttiwcM. — fecundum ratitincm H, ircundum .ir/an 1*4.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Circa rationem, omisso primo articulo, positam in secundo articulo, dubium occurrit de illius efficacia. Fundatur enim ratio super differentia inter appetitum intellectivum et sensitivum in hoc, quod appetitus sensitivus naturaliter est determinatus ad unum particulare, intellectivus vero ad bonum in communi. Haec autem differentia aut assumit falsum; aut est inefficax. Nam si intendit quod appetitu* sensitivus est determinatus ad unum particulare, ideit unum numero, falsum assumit. Constat enim quod appetitus sensitivus ovis non est determinatus ad hanc numero herbam : alioquin non posset comedere aliam. – Si autem intendit quod est determinatus ad unum particulare, idest speciale, puta delectabile secundum tactum, tunc inefficax est processus. Quoniam sicut, stante determinatione naturali appetitus intellectivi ad bonum in communi, stat quod electivus sit particularium bonorum contentorum sub bono in communi; ita, stante determinatione naturali appetitus sensitivi ad tale bonum in genere vel in specie, stat quod sit electivus particularium bonorum contentorum sub illo communi. Sicut enim appetitus Intellectivus indeterminatus est ad particularia sui obiecti, ita appetitus sensitivus indeterminatus est ad particularia sui obiecti. Unde ex maiori universalitate obiecti illius appetitus quam istius, non potest inferri nisi quod electio illius ad multo plura sc extendit quam electio istius. Et tamen in littera infertur quod ille eligit, et iste non.

11. Ad evidentiam huius difficultatis, sciendum est quod dupliciter aliqua potentia determinata invenitur ad obiectum; primo, secundum seipsam; secundo, secundum suum actum exercitum. Et determinatio quidem potentiae secundum seipsam, attenditur penes habitudinem potentiae ad obiectum formale adaequatum : omnis enim potentia ad obiectum aliquod est sic determinata. Determinatio vero secundum actum exercitum, attenditur penes habitudinem actus positi in rerum natura ad obiectum. Ext autem, ut α notioribus doctrina fiat, inter intellectum et sensum differentia in hoc, quod intellectus ncc secundum sc ncc secundum suum exercitum actum determinatus est nisi ad ens in communi : ita quod non solum intellectus, sed intellectūgre in actu exercito, ita indeterminntionem retinet, quod terminari potest ad ens in communi. Sensus vero licet secundum sc sit determinatus non ad hoc sensibile, sed tale genus sensibilis, puta visibile; sentire tamen, puta videre, in actu exercito, nunquam est ad obiectum in communi aut communiter, puta coloratum universale aut coloratum vage; sed semper est ad hoc coloratum determi-

natum. Unde, ad partem appetitivam descendendo, dicitur quod inter appetitum intellectivum et sensitivum tanta est differentia, quod ille ncc secundum sc ncc secundum suum actum exercitum, determinatus est nisi ad bonum in communi. iste vero secundum sc quidem determinatus est ad speciale bonum, puta conveniens naturae sensitivae, secundum actum vero suum exercitum, determinatus est ad hoc singulare bonum, nunc, hic, sic, etc., oblatum. Licet enim appetitui sensitivo non adaequetur hoc singulare, sed tale genus boni; ipsi tamen in singulis suis actibus se exercenti adaequentur «ngillatim singularia, hic, nunc, sic, quibus non accidunt hac circumstantiae, sed eis quasi constituuntur. Ovis enim, ut in responsione ad secundum in littera dicitur, refutando illam herbam et hanc acceptando» facit hoc quia determinatus est appetitus eius ut in actu exercito hanc, nunc, hic, sic oblatam, prosequatur.

Et haec manifeste est intentio litterae: ut praedicta ratio clarificat. Et ex ea habetur intentum. quoniam ex utraque determinatione infertur negatio utriusque libertatis inventae in electione. Appetitus siquidem electivus et est liber ad eligendum et non eligendum; et ad hoc vel illud eligendum. Ex hoc autem quod appetitus sensitivus determinatus est secundum scipsum ad speciale bonum, habetur negatio primae libertatis : quoniam non eligere non continetur sub illo speciali bono quod est eius adaequatum obiectum, ac per hoc non potest appeti tali appetitu. Ex eo vero quod appetitas sensitivus secundum suum actum exercitum ncccssitatur naturaliter ad hoc determinatum particulare oblatum, nunc, hic, sic, etc., habetur negatio secundae libertatis: quod enim ad hoc determinatum est, non potest in aliud declinare. Et per haec patet responsio ad obiecta; et quam efficax sit litterae ratio.

ΠΓ. In responsione ad secundum et (tertium eiusdem secundi articuli, adverte quod, cum ars non possit dare naturae substantiam actus, sed modum ; et electio non significet modum actus, sed ipsum actum substantialiter; nulla arte fieri potest ut aliquod brutum eligat. Sed quod apparet discretionis et electionis in operibus simiarum, canum, et similium, mire disciplinatorum, fit illo eodem modo quo a naturali instinctu aguntur. Sicut enim naturalem instinctum sic ordinatum sortita sunt animalia quaedam, ut in littera dicitur; ita habitus acquisitus in illis ex frequentia actuum, inclinatur illos per modum instinctus. Et hoc ipsum quod inclinabilia sunt animalia secundum huiusmodi mores, ex natura habent inchoative, complete vero ab assuefuctione.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ELECTIO SIT SOLUM EORUM QUAE SUNT AD FINEM.
VEL ETIAM QUANDOQUE IPSIUS FINIS

I Sotf.. dfa. xtt, art. i; II, dut. rxv, ert. 3, ad a; /Jr Ierit. qu. xxiv. an. t, «d xo; III FUbic^ leet r.

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod electio non sit tantum eorum quae sunt ad finem. Dicit enim Philosophus, in VI *Ethic.* *, quod *electionem rectam facit virtus: quaecumque autem illius gratia nata*

sunt fieri. non sunt virtutis, sed alterius potentiae. Illud autem cuius gratia fit aliquid, est finis. Ergo electio est finis.

2. Praeterea, electio importat praeaccceptionem unius respectu alterius. Sed sicut eorum quae

b.

âkl'î

•An.mjj.

sunt nd finem unum potest pracacdpi alteri, ita etiam et diversorum finium. Ergo electio potest esse finis, sicut et eorum quae sunt ad finem.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III ♦, quod *voluntas est finis, electio autem eorum quae sunt ad finem*.

Respondeo dicendum quod, sicut iam dictum est, electio consequitur sententiam vel indicium, quod est sicut conclusio syllogismi operative. Unde illud cadit sub electione, quod se habet ut conclusio in syllogismo operabilium. Finis autem in operabilibus se habet ut principium, et non ut conclusio, ut Philosophus dicit in II *Physic.* * Unde finis, inquantum est huiusmodi, non cadit sub electione.

Sed sicut in speculativis nihil prohibet id quod est unius demonstrationis vel scientiae principium, esse conclusionem alterius demonstrationis vel scientiae; primum tamen principium indemonstrabile non potest esse conclusio alicuius demon-

QUAESTIO XIII, AKTICULUS IV

iot

strationis vel scientiae; ita etiam contingit id quod est in una operatione ut finis, ordinari ad aliquid ut ad finem. Et hoc modo sub electione cadit. Sicut in operatione medici, sanitas sc habet ut tinis: unde hoc non cadit sub electione medici, sed hoc supponit tanquam principium. Sed sanitas corporis ordinatur ad bonum animae: unde apud eum qui habet curam de animae salute, potest sub electione cadere esse sanum vel esse infirmum; nam Apostolus dicit, II *ad Cor.* xn *: ·v«.* *Cum enim ¶ infirmor, tunc potens sum*. Sed ultimus finis nullo modo sub electione cadit.

An primum ergo dicendum quod fines proprii virtutum ordinantur ad beatitudinem sicut ad ultimum finem. Et hoc modo potest esse eorum electio.

An secundum dicendum quod, sicut supra * habetum est, ultimus finis est unus tantum ·. Unde · d. ubicumque occurrunt plures fines, inter cos potest esse electio, secundum quod ordinantur ad ulteriorem > finem. * ?

i chiw». --¶fem cndfco ct <1. -- Pro ¶oteni tum, fortfar tum *1, fortior jtum et pOteni cclerl ct d.

' riortm. -- ultimum ¶d.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ELECTIO SIT TANTUM EORUM QUAE PER NOS AGUNTUR

¶SsSKfe^D QUARTI M SIC PROCEDITUR. Videtur quod electio non sit solum respectu humanorum actuum. Electio enim est eorum quae sunt ad finem. Sed ea quae sunt ad finem non solum sunt actus, sed etiam or8ana> ut dicitur in II *Physic.* * Ergo electiones non sunt tantum humanorum actuum.

2. Praeterea, actio a contemplatione distinguitur. Sed electio etiam in contemplatione locum habet; prout scilicet una opinio alteri praeeligitur. Ergo electio non est solum humanorum actuum.

3. Praeterea, eliguntur homines ad aliqua officia, vel saecularia vel ecclesiastica, ab his qui nihil erga eos agunt. Ergo electio non solum est humanorum actuum.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III > TLkei r. * *Ethic.* *, quod *nullus eligit nisi ea quae existimat fieri per ipsum*.

Respondeo dicendum quod, sicut intentio est finis, ita electio est eorum quae sunt ad finem. Finis autem vel est actio, vel res aliqua. Et cum res aliqua fuerit finis, necesse est quod aliqua humana actio interveniat: vel inquantum homo facit rem illam quae est finis, sicut medicus facit

sanitatem, quae est finis eius (unde et facere sanitatem dicitur finis medici); vel inquantum homo aliquo modo utitur vel fruitur re quae est finis, sicut avaro est finis pecunia, vel possessio pecuniae. Et eodem modo dicendum est de eo quod est ad finem. Quia ncesse est ut id quod est ad finem, vel sit actio; vel res aliqua, interveniente aliqua actione, per quam facit id quod est ad finem, vel utitur eo. Et per hunc modum electio semper est humanorum actuum.

Ad primum ergo dicendum quod organa ordinantur ad finem, inquantum homo utitur eis propter finem.

Ad secundum dicendum quod m ipsa contemplatione est aliquis actus intellectus assentientis huic opinioni vel illi. Actio vero exterior est quae contra contemplationem dividitur.

Ad tertium dicendum quod homo qui eligit episcopum vel principem civitatis, eligit nominare ipsum in talem dignitatem. Alioquin, si nulla esset eius actio ad constitutionem episcopi vel principis, non competeret ei electio. Et similiter dicendum est quod quandocumque dicitur aliqua res praeeligi alteri, adiungitur ibi aliqua operatio eligentis.

Commentaria Cardinali* Caietani

T KRTio articulo omisso, in responsione ad tertium quarti articuli, adverte aliquos minus perspicaces, ncc discernentes terminos moralium et legum, hinc dicere quod in electionibus praedictorum singuli non eligunt, sed nominant eligendum: cum hoc ncc somniaverit hic littera, sed dicit quod electio, quae est actus interior voluntatis, in huiusmodi electionibus est electio nominationis talis personae etc.,

quia electio est eorum quae sunt in potestate eligentis. Et idem est. quoad hoc, iudicium dc singulis eligentibus, ct de toto collegio, seu persona formante decretum electionis nomine collegii. Licet enim dicat, *Eligo talem*. subintelligitur, *Eligo ius dare*, vel *nominare*, vel aliquid simile, quod scilicet est in potestate eligentis.

ARTICULUS QUINTUS

ITEM ELECTIO SIT SOLUM POSSIBILIMUM

HI /Hhlc., ken V.

ad quintum sic proceditur. Videtur quod electio non sit solum possibilium. Electio enim est actus voluntatis, ut dictum est *. Sed *voluntas est impossibile* ut dicitur in III *Ethic.* *. Ergo et electio.

2. Praeterea, electio est eorum quae per nos aguntur, sicut dictum est*. Nihil ergo refert, quantum ad electionem, utrum eligatur id quod est impossibile simpliciter, vel id quod est impossibile eligenti. Sed frequenter ea quae eligimus, perficere non possumus: et sic sunt impossibilia nobis. Ergo electio est impossibile.

3. Praeterea, nihil homo tentat agere nisi eligendo. Sed beatus Benedictus dicit * quod, si praelatus aliquid impossibile praeceperit, lentandum est. Ergo electio potest esse impossibile.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III *Ethic.* *. quod *electio non est impossibile*.

RESPONDEO DICENDUM quod, sicut dictum est % electiones nostrae referuntur semper ad nostras actiones. Ea autem quae per nos aguntur, sunt nobisabilia. Unde necesse est dicere quod electio non sit nisi possibilium.

* Similiter etiam ratio eligendi aliquid est ex hoc? quod ducit ad finem. Per id autem quod est impossibile, non potest aliquis consequi finem. Cuius signum est quia, cum in consiliando perveniunt homines ad id quod est eis impossibile, discedunt, quasi non valentes ulterius procedere.

Apparet etiam hoc manifeste ex processu rationis praecedente. Sic enim sc habet id quod est ad finem, de quo electio est, ad finem, sicut conclusio ad principium. Manifestum est autem quod conclusio impossibilis non sequitur ex principio possibili. Unde non potest esse quod finis sit possibilis, nisi id quod est ad finem fuerit possibile.

Ad id autem quod est impossibile, nullus movetur. Unde nullus tenderet in finem, nisi per hoc quod apparet id quod est ad finem esse possibile. Unde id quod est impossibile sub electione non cadit.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas media est inter intellectum et exteriorem operationem: nam intellectus proponit voluntati suum obiectum, et ipsa voluntas causal exteriorem actionem. Sic igitur principium motus voluntatis consideratur ex parte intellectus, qui apprehendit aliquid vel bonum in universali: sed terminatio, seu perfectio actus voluntatis attenditur secundum ordinem ad operationem, per quam aliquis tendit ad consecutionem rei; nam motus voluntatis est ab anima ad rem. Et ideo perfectio actus voluntatis attenditur secundum hoc, quod est aliquid bonum alicui ad agendum. Hoc autem est possibile. Et ideo voluntas completa non est nisi de possibili, quod est bonum volenti. Sed voluntas incompleta est de impossibili: quae secundum quosdam *rel~leitas* dicitur, quia scilicet aliquis vellet illud, si esset possibile. Electio autem nominat actum voluntatis iam determinatum ad id quod est huic agendum. Et ideo nullo modo est nisi possibilium.

Ad secundum dicendum quod, cum obiectum voluntatis sit bonum apprehensum, hoc modo iudicandum est de obiecto voluntatis, secundum quod cadit sub apprehensione. Et ideo sicut quandoque voluntas est alicuius quod apprehenditur ut bonum, et tamen non est vere bonum; ita quandoque est electio eius quod apprehenditur ut possibile eligenti, quod tamen non est ei possibile.

Ad tertium dicendum quod hoc ideo dicitur, quia an aliquid sit possibile, subditus non debet suo iudicio definire; sed in unoquoque, iudicio superioris stare *.

• λ π. pncsx

• Кcpu

• l m «η

• Art. pmai.

s) itti/Htitibilium, - poitibUium cl imponibiltuiH Pa.

pj est ex Aoe - est ut ex hoc possimus consequi ex hoc Pd.

Commentaria Cardinalia Caietani

In responsione ad primum quinti articuli, adverte quod distinctio ibi facta de voluntate completa et incompleta, non sic est accipienda, quasi voluntas incompleta sit velle non deliberatum, aut non capax meriti et demeriti. Quoniam sensus iste est falsus. Potest enim quis deliberate velle expellere Deum de regno suo, si posset, et similia; ubi constat inveniri peccatum mortale. Sed completio et incomple-

tio voluntatis attenditur secundum modum motus voluntatis, ut in littera dicitur. Ex eo enim quod voluntatis motus est ad rem media operatione exteriori assequendam, disponendam, etc.; perfectus non est, perfectione apta nata inveniri in genere motus voluntatis, nisi terminetur ad bonum agibile; quamvis perfectus sit quoad consensum, deliberationem, et huiusmodi.

yr r...

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM HOMO EX NECESSITATE ELIGAT, VEL LIBERE

1° jrt. I, qu. inuul. .cl. i; II *Sent.*, diet. »v, art 3; *Ik Vcrit.*, qu. xxii, art. 6; qu. ixiv, an. 1;
Ik J/nzu, qu. vi; / *Periherm.*, 1cet. xiv.

o sextum sic proceditur. Videtur quod homo ex necessitate eligat. Sic enim se habet finis ad eligibilia, ut principia * ad ea quae ex principiis consequuntur, V/ ut Patet ,n *Ethic.* *. Sed ex principiis ex necessitate deducuntur conclusiones. Ergo ex fine de necessitate movetur aliquis ad eligendum.

• «Jr 2. Praeterea, sicut dictum est *, electio consequitur indicium rationis de agendis. Sed ratio ex necessitate iudical de aliquibus, propter necessitatem praemissarum. Ergo videtur quod etiam electio ex necessitate sequatur.

3. Praeterea, si aliqua duo sunt penitus aequalia, non magis movetur homo ad unum quam ad aliud: sicut famelicus, si habet cibum aequaliter appetibilem in diversis partibus, et secundum aequalem distantiam, non magis movetur ad unum quam ad alterum, ut Plato dixit, assignans rationem quietis terrae in medio, sicut dicitur in H Δ *Caelo* *. Sed multo minus potest eligi quod accipitur ut minus, quam quod accipitur ut aequale. Ergo si proponantur duo ? vel plura, inter quae unum maius appareat, impossibile est aliquod aliorum eligere. Ergo ex necessitate eligitur illud quod eminentius apparet. Sed omnis electio est de omni eo quod videtur aliquo modo melius. Ergo omnis electio est ex necessitate.

Sed contra est quod electio est actus potentiae rationalis; quae se habet ad opposita, secundum Philosophum ♦

VHL n, n. ^Th.hb.tx. Respondeo dicendum quod homo non ex necessitate eligit. Et hoc ideo T, quia quod possibile est non esse, non necesse est esse. Quod autem possibile sit non eligere vel eligere, huius ratio ex duplici hominis potestate accipi potest. Potest enim homo velle ct non velle, agere et non agere: potest etiam velle * hoc aut illud, et agere hoc aut illud. Cuius ratio ex ipsa virtute rationis accipitur.

Quidquid enim ratio potest apprehendere ut bonum, in hoc voluntas tendere potest. Potest autem ratio apprehendere ut bonum non solum hoc quod est velle aut agere; sed hoc etiam quod est non velle et non agere. Et rursum in omnibus particularibus bonis potest considerare rationem boni alicuius, et defectum alicuius boni, quod habet rationem mali: et secundum hoc, potest unumquodque huiusmodi bonorum apprehendere ut eligibile, vel fugibile. Solum autem perfectum bonum, quod est beatitudo, non potest ratio apprehendere sub ratione mali, aut alicuius defectus. Et ideo ex necessitate beatitudinem homo vult, nec potest velle non esse beatus, aut miser. Electio autem, cum non sit de fine, sed de his quae sunt ad finem, ut iam * dictum est;, non est perfecti boni, quod est beatitudo, sed aliorum particularium bonorum. Et ideo homo non ex necessitate, sed libere eligit.

Ad primum ergo dicendum quod non semper ex principiis ex necessitate procedit conclusio, sed tunc solum quando principia non possunt esse vera si conclusio non sit vera. Et similiter non oportet quod semper ex fine insit homini necessitas ad eligendum ea quae sunt ad finem: quia non omne quod est ad finem, tale est ut sine eo tinis haberi non possit; aut, si tale sit. non semper sub tali ratione consideratur.

Ad secundum dicendum quod sententia sive indicium rationis de rebus agendis est circa contingentia. quae a nobis fieri possunt: in quibus conclusiones non ex necessitate sequuntur ex principiis necessariis absoluta necessitate, sed necessariis solum ex conditione, ut, *Si currit, moretur*.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet, si aliqua duo aequalia proponantur secundum unam considerationem, quin circa alterum consideretur aliqua conditio per quam emineat, et magis flectatur voluntas in ipsum quam in aliud.

.vn. 3.

3) principia. — principium codice».
i) duu. — vel tna addunt 1*4. — Pro maius appareat, magis appareat codice*, magis appetat cd. a.
y| Fa hoc ideo. — ci ABDGİKI.pCH, <juia potest non digere ct E.

om. F. — Quod autem — vd digere om. U1DEFGIKI.pCHj pro huius, et huius F.
3) potest etiam idle. — Ont F. — ct agere hoc aut illud om tmat PED.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa corpus sexti articuli eiusdem dccimactortiae quaestionis. adverte quod Auctor utramque libertatem, scilicet quoad exercitium actus, ct quoad specificationem, tribuit electioni, ut patet in littera; intendens ex hoc differentiam manifestare inter actum simplicem voluntatis, ct electionis. Simplex namque actus voluntatis, scilicet volitio scu voluntas, de quo supra tractatum est. non est universaliter liber quoad specificationem actus: quoniam ad aliquod obiectum necessario terminatur, ita quod non potest ad oppositum terminari, ut patet ex supradictis *. Electio autem ct quoad exercitium actus, et quoad specificationem, semper est libera, ut hic dicitur.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli sexti, habes quod non quicumque vult praemissas scu antecedens, vult conclusionem scu consequens in scipso: vel quia non semper consequens est necessarium ad veritatem scu voluntatem antecedentis; vel quia, dato quod sic sit secundum rem, non tamen hoc actualiter apparet ct indicatur (ditTort enim nihil esse vel apparere, quoad appetitum). In sua autem causa, quicumque vult antecedens, vult consequens simpliciter vel ut in pluribus.

III. In responsione ad tertium, adverte diligenter quod responsio fonnaliter satisfacit primae nidici argumenti, scilicet de aequalibus; ct insinuat satisfactionem omnibus tactis

in argumento. Intendit enim quod, duobus aequalibus propositis secundum aliquam conditionem, voluntas non arctetur ad neutralitntcm, sed potest ad considerandum aliquam eminentiam in altero movere, et, inventa vel apposita, eligere alterum. Et eadem ratione, proposito voluntati aliquo cligibili eminentiori aliis, non nccssitatur voluntas nd eligendum illud: quia potest movere ad considerandum in altero aliquid aliud quo praestet, et sic illud eligere. Et

haec intclligc, supposito quod voluntas velit eligere: simpliciter namque ct absolute voluntas α toto genere cligibilium libera est, ad nullumquc necessario inclinatur. Sed sicut Auctor primis duobus argumentis libertatem eligendi quoad exercitium actus, impugnu\it; ita hoc tertio argumento libertatem quoad specificationem netus, impugnavit. Et proptcrca cx parte obiecti cligibilis solutionem formalitcr dedit, ut sui moris est.

• Cf.au. itii, Introd.

• /V FIA? OrA lib. II. e»?»-

• Qa ut, er*.
• V?r». U.

tun, tib.

• Qu- *iu, —I
U il <<t J.

il?-a. ■*.

QUAESTIO DECIMAQUARTA
DE CONSILIO, QUOD ELECTIONEM PRAECEDIT

IN SEX ARTICULOS DIVISA

-O ttr. In-
trxl.

Deinde, considerandum est de consilio *.
Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum consilium sit inquisitio.
Secundo: utrum consilium sit de fine, vel solum de his quae sunt ad finem.
Tertio: utrum consilium sit solum de his quae a nobis aguntur.

Quarto: utrum consilium sit de omnibus quae a nobis aguntur.
Quinto: utrum consilium procedat ordine resolutorio.
Sexto: utrum consilium procedat in infinitum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONSILIUM SIT INQUISITIO

Secundum primum sic proceditur. Videtur quod consilium non sit inquisitio. Dicit enim Damascenus * quod *consilium est appetitus*. Sed ad appetitum non pertinet inquirere. Ergo consilium non est inquisitio.
2. Praeterea, inquirere intellectus discurrentis est; et sic Deo non convenit, cuius cognitio non est discursiva, ut in Primo * habitum est. Sed consilium Deo attribuitur: dicitur enim *ad Ephes.* i % quod *operatur omnia secundum consilium voluntatis suae*. Ergo consilium non est inquisitio.
3. Praeterea, inquisitio est de rebus dubiis. Sed consilium datur de his quae sunt certa bona secundum illud Apostoli, *ad Cor. vu**: *De virginibus autem praeceptum Domini non habeo, consilium autem do*. Ergo consilium non est inquisitio.
Sed CONTRA asT quod Gregorius Nyssenus * dicit: *Omne quidem consilium quaestio est; non autem omnis quaestio consilium*.

Respondetur dicendum quod electio, sicut dictum est* consequitur indicium rationis de rebus agendis. In rebus autem agendis multa incertitude invenitur: quia actiones sunt circa singularia contingentia, quae propter sui variabilitatem incerta sunt. In rebus autem dubiis et incertis ratio non profert iudicium absque inquisitione praecedente. Et ideo necessaria est inquisitio rationis ante iudicium de eligendis: et haec inquisitio consilium vocatur. Propter quod Philosophus dicit, in III \wedge nc * quod electio est *appetitus praeconstliati*.
Ad primum ergo dicendum quod, quando actus juarurn potentiarum ad invicem ordinantur, in utroque est aliquid quod est alterius potentiae: et ideo uterque actus ab utraque potentia denominari potest. Manifestum est autem quod actus

rationis dirigentis in his quae sunt ad finem, et actus voluntatis secundum regimen rationis in ea tendentis, ad se invicem ordinantur. Unde et in actu voluntatis, quae est electio, apparet aliquid rationis. scilicet ordo: et in consilio, quod est actus rationis, apparet aliquid voluntatis sicut materia, quia consilium est de his quae homo vult facere; et etiam ? sicut motivum. quia ex hoc quod homo ? vult finem, movetur ad consiliandum de his quae sunt ad finem. Et ideo sicut t Philosophus dicit, in VI *Elhic.* *. quod *electio est intellectus appetitivus*, ut ad electionum utrumque concurrere ostendat; ita Damascenus dicit * quod *consilium est appetitus inquisitivus*, ut consilium aliquo modo pertinere ostendat ut ad voluntatem, circa quam et ex qua fit inquisitio, et ad rationem inquirentem.
Ad secundum dicendum quod ea quae dicuntur de Duo. accipienda sunt absque omni defectu qui invenitur in nobis: sicut in nobis scientia est conclusionum per discursum a causis in effectus; sed scientia dicta de Deo, significat certitudinem de omnibus effectibus in prima causa, absque omni discursu. Et similiter consilium attribuitur Deo quantum ad certitudinem sententiae vel indicii, quae in nobis provenit ex inquisitione consilii. Sed huiusmodi inquisitio in Deo locum non habet: et ideo consilium secundum hoc Deo non attribuitur. Et secundum hoc Damascenus dicit * m quod *Deus non consiliatur: ignorantis enim est consiliari*.
Ad tertium dicendum quod nihil prohibet aliqua esse certissima bona secundum sententiam sapientum et spiritualium virorum, quae tamen non sunt certa bona secundum sententiam plurium, vel carnalium hominum. Et ideo de talibus consilia dantur.

a) certa bona. — circa bona KpFU, circa certa bona »ll, circa bona certa Pa.
?) et diam. — et est l'a.

γ) tient. — Om» Po.
δ) unfonttam. — mmimi E, unxwm «teri. — Pro vel camaUttm, et carnalium II.

Commentaria Cardinalis Caietani

I
s quaestione Jecinuiquarta nihil occurrit scribendum usque ad quintum articulum, nisi reddere attentos lectores, ut in primo articulo meminerint quod consilium significat inquisitionem completam, idest usque nd iudicium inclusive. Non

enim ipsa Inquisitio absque indicio consilium est, nisi inchoative: ut manifeste patet cx responsione ad secundum et lenium, ct cx usu loquendi.

- ta corpc

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONSILIUM SIT DE FINE, VEL SOLUM DE HIS QUAE SUNT AD FINEM

III Sent.. dist. mvy, qu. n, art. 4, qu* i; III Ethic., leet. mi.

IUM sic proceditur. Videtur quod
ti non solum sil de his quae
finem, sed etiam de fine. Quae-
enim dubitationem habent, de
his potest inquiri. Sed circa operabilia humana
contingit esse dubitationem de fine, et non solum
de his quae sunt ad linem. Cum igitur inquisitio
circa operabilia sil consilium, videtur quod con-
silium possit esse de line.

2. Praeterea, materia consilii sunt operatio-
nes humanae. Sed quaedam operationes humanae
sunt fines, ut dicitur in I Ethic. ' Ergo consilium
potest esse de fine.

Af Sed contra est quod Gregorius Nyssenus *
dicit, quod *non de fine. sed de his quae sunt ad
finem, est consilium.*

Respondeo dicendum quod finis in operabilibus
habet rationem principii: eo quod rationes eorum
quae sum ad finem, cx line sumuntur. Principium

autem non cadit sub quaestione, sed principia
oportet supponere in omni inquisitione. Unde
cum consilium sil quaestio, dc tine non est con-
silium, sed solum de his quae sunt ad finem.-
Tamen contingit id quod est finis respectu quo-
rundam. ordinari ad alium finem: sicut etiam id
quod est principium unius demonstrationis, est
conclusio alterius. Et ideo id quod accipitur ut
finis in una inquisitione, potest accipi ut ad finem
in alia inquisitione. Et sic de eo erit consilium.

Ad primum ergo dicendum quod id quod acci-
pitur ut finis, est iam determinatum. Unde quan-
diu habetur ut dubium, non habetur ut finis. Et
ideo si de eo consilium habetur, non erit consi-
lium de fine, sed de eo quod est ad finem.

Ad secundum dicendim quod de operationibus
est consilium, inquantum ordinantur ad aliquem
finem. Unde si aliqua operatio humana sit finis,
dc ea, inquantum huiusmodi, non est consilium.

• AH. t.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONSILIUM SIT SOLUM DE HIS QUAE A NOBIS AGUNTUR

III Ethic., lect. vit.

a
ID TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
consilium non sit solum de his quae
aguntur a nobis. Consilium enim colla-
hionem quandam importat. Sed collatio
inter multos potest lien etiam dc rebus
bilibus, quae non fiunt a nobis, puta de naturis
rerum. Ergo consilium non solum est dc his
quae aguntur a nobis.

2. Praeterea. homines interdum consilium 3
quaerunt de his quae sunt lege statuta: unde et
iurisconsulti dicuntur. Et tamen eorum qui quae-
runt huiusmodi consilium, non est leges facere.
Ergo consilium non solum est de his quae a
nobis aguntur.

3. Praeterea, dicuntur etiam quidam consul-
tationes facere de futuris eventibus; qui tamen
non sunt in potestate nostra. Ergo consilium non
solum est de his quae a nobis fiunt.

4. Praeterea, si consilium esset solum de his
quae a nobis fiunt, nullus consiliaretur de his
quae sunt per alium agenda. Sed hoc patet esse
falsum. Ergo consilium non solum est dc his
quae a nobis fiunt.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus *
dicit: *Consiliamur de his quae sunt ' in nobis,
et per nos fieri possunt.*

Respondeo dicendum quod consilium proprie
importat collationem inter plures habitam. Quod
ct ipsum nomen designat: dicitur enim consilium
quasi *considium*, eo quod nulli consident ad
simul conferendum. Est autem considerandum
quod in particularibus contingentibus, ad hoc
quod aliquid certum cognoscatur, plures condi-
tiones seu circumstantias considerare oportet,
quas ab uno non facile est considerari t, sed a
pluribus certius percipiuntur, dum quod unus
considerat, alii non occurrit: in necessariis au-
tem et universalibus est absolutior et simplicior
consideratio, ita quod magis ad huiusmodi con-
siderationem unus per se sufficere potest. Et
ideo inquisitio consilii proprie pertinet ad con-
tingentia singularia. Cognitio autem ventatis in
talibus non habet aliquid magnum, ut per se sit
appetibilis, sicut cognitio universalium et neces-
sariorum: sed appetitur secundum quod est utilis
ad operationem, quia actiones sunt circa contin-

• Ncmewux», de
NyI. Uom-i op.
xxxiv, xl.ltk.v,
Cl,-. <.

• Nctncu
NaA Ha*
xxxit, al.
cap. v.

• An. 1.

' a. Gi
leric. at
bit., in p

x) consiium. - consilia Pλ.
>> sunt. - Jiunt Pd.

y) considerari. - considerare AHDEFGHIKI.j.

gentia singularia. Et ideo dicendum est quod proprie consilium est circa ea quae aguntur a nobis.

An primum ergo dicendum quod consilium importat collationem non quamcumque, sed collationem de rebus agendis, ratione iam * dictu.

An secundum dicendum quod id quod est lege positum, quamvis non sit ex operatione quaerentis consilium, tamen est dirctivum eius ad operandum : quia ista est una ratio aliquid operandi, mandatum legis.

Ad tertium dicendum quod consilium non solum est de his quae aguntur, sed de his quae

ordinantur ad operationes. Et propter hoc consultatio dicitur fieri de futuris eventibus, inquantum homo per futuros eventus cognitos dirigitur ad aliquid faciendum vel vitandum.

Ad quartum dicendum quod de aliorum factis consilium quaerimus, inquantum sunt quodammodo unum nobiscum: vel per unionem allectus, sicut amicus sollicitus est de his quae ad amicum spectant, sicut de suis; vel per modum instrumenti, nam agens principale et instrumentale sunt quasi una causa, cum unum agat per alterum : et sic dominus consiliatur de his quae sunt agenda per servum.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONSILIUM SIT DE OMNIBUS QUAE A NOBIS AGUNTUR

III Sent., d'ct. Mxv. qu. n. est. 4. φ»' Π ΗΙ Ethic^ len. VB.

d quartum sic PROCEDITUR. Videtur quod consilium sit de omnibus quae sunt per nos agenda. Electio enim est *appetitus 'praeconsitiati,ut* dictum est * Sed electio est de omnibus quae per nos aguntur. consilium.

2. Praeterea, consilium importat inquisitionem rationis. Sed in omnibus quae non per impetum passionis agimus, procedimus ex inquisitione rationis. Ergo de omnibus quae aguntur a nobis, est consilium.

3. Praeterea, Philosophus dicit, mill *Ethic*, ', quod *si per plura aliquid fieri potest, consilio inquiritor per quod facillime 3 et optime fiat; si autem per unum, qualiter per illud fiat.* Sed omne quod fit. fit per unum vel per multa. Ergo de omnibus quae fiunt a nobis, est consilium.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenns l dicit, quod *de his quae secundum disciplinam rei artem sunt operibus, non est consilium.*

Respondeo dicendum quod consilium est inquisitio quaedam, ut dictum est*. De illis autem inquirere solemus, quae in dubium veniunt: unde et ratio inquisitive, quae dicitur *argumentum*, est *rei dubiae faciens fidem* *. Quod autem aliquid in operabilibus humanis non sit dubitabile, ex duobus contingit. Uno modo, quia per determinatas vias proceditur ad determinatos fines: sicut

contingit in artibus quae habent certas vias operandi; sicut scriptor non consiliatur quomodo debeat trahere litteras, hoc enim determinatum est per artem. Alio modo, quia non multum re-
Ergo utrum sic vel sic fiat: et ista sunt minima, quae parum adiuvant vel impediunt respectu finis consequendi; quod autem parum est, quasi nihil accipit ratio. Et ideo de duobus non consiliamur, quamvis ordinentur ad finem, ut Philosophus dicit *: scilicet de rebus parvis; et de his quae sunt determinata qualiter fieri debent, sicut est in operibus artium, *praeter quasdam coniec/nrales*, ut Gregorius Xvsscnus 4 dicit, *ut puta medicinalis, negotiaiva, et huiusmodi.*

An primum ergo dicendum quod electio praesupponit consilium ratione iudicii vel sententiae. Unde quando indicium vel sententia manifesta est absque inquisitione, non requiritur consilii inquisitio.

Ad secundum dicendum quod ratio in rebus manifestis non inquit, sed statim iudicat. Et ideo non oportet in omnibus quae ratione aguntur, esse inquisitionem consilii.

Ad tertium dicendum quod quando aliquid per unum potest fieri, sed diversis modis, potest dubitationem habere, sicut et quando fit per plura; et ideo opus est consilio. Sed quando determinatur non solum res, sed modus, tunc non est opus consilio.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM CONSILIUM PROCEDAT ORDINE RESOLITORIO

III Ethic., lcc. vii.

tf>D quintum sic proceditur. Videtur quod consilium non procedat modo resolutorio. Consilium enim est de his quae a ^nobis aguntur. Sed operationes nostrae

non procedunt modo resolutorio, sed magis modo compositivo, scilicet de simplicibus ad composita. Ergo consilium * non semper procedit modo resolutorio.

«) consilium. - compositi consilium Pj.

* An. l.

*Qr.01. <»u.- vn. k.t

* Sii. Ito*. Je car. mrr. »..bb. V. «p. f.

* Art. .

* Ct CkrroD . Tmt. aJ Trr. toi, »n priaop.

bb. IU, cip. iu, . . . S. TE <<- 'H-

?

* Ne(Etün*. loc. ct - Ct. AnU. loc. dt

3} facillime. - facillimum ABCDEGIKj, faciliui L.

£) operibus. - operationibus Ptt.

2. Praeterea, consilium est inquisitio rationis. Sed ratio n prioribus incipit, et ad posteriora devenit, secundum convenicntiorcm ordinem. Cum igitur praeterita sint priora praesentibus, ct praesentia priora futuris, in consiliando videtur esse procedendum n praesentibus et praeteritis in futura. Quod non pertinet ad ordinem resolutorium. Ergo in consiliis non servatur ordo rcsolutorius.

3. Praeterea, consilium non est nisi dc his
'rVie'Y ¶luac sunl n°k*s possibilia, ut dicitur in III *Ethic.* ♦
Sed an sit nobis aliquid possibile, perpenditur ex
eo quod possumus facere, vel non possumus fa-
cere P, ut perveniamus in illud. Ergo in inquisi-
tione consilii a praesentibus incipere oportet.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III *Ethic.* * quod *ille qui consiliatur, videtur quae-
rere et resolvere.*

Respondeo dicendum quod in omni inquisitione oportet incipere ab aliquo principio. Quod quidem si, sicut est prius in cognitione, ita etiam sit prius in esse, non est processus resolutorius. sed magis compositivus: procedere enim a causis in

effectus, est processus compositivus, nam causae sunt simpliciores effectibus. Si autem id quod est prius in cognitione, sit posterius in esse, est processus resolutonus: utpote cum dc effectibus manifestis indicamus, resolvendo in causas simplices. Principium autem in inquisitione consilii est finis, qui quidem est prior in intentione, posterior tamen in esse. Et secundum hoc. oportet quod inquisitio consilii sit resolutive, incipiendo scilicet ab eo quod in futuro intenditur, quousque perveniat ad id quod statim agendum est.

An primum ergo dicendum quod consilium est quidem T de operationibus. Sed ratio operationum accipitur ex fine: ct ideo ordo ratiocinandi de operationibus, est contrarius ordini operandi.

Ad secundum dicendum quod ratio incipit ab eo quod est prius secundum rationem: non autem semper ab eo quod est prius tempore.

Ad tertium dicendum quod de co quod est agendum propter finem, non quaereremus scire an sit possibile, si non esset congruum fini. Et ideo prius oportet inquirere an conveniat ad ducendum in finem, quam consideretur an sit possibile.

fiaiumus facere. – *non pouumui facere* AEIIL, *pOMumui facere* vel *non poatumui* CDK*D, *pjsjwrnuj* vel *non poftumui facere* F,

non potfumu» facere vel non pofjutnxi GpD, *non poirumut facere vel potsitinui facere* I.
quidetx. – Oñ. Pλ.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quinto autem articulo dubium est, quin littera contradicere sibi ipsi videtur. Ait enim ct quod processus n causis ad effectus est compositivus; ct quod processus consilii est a tine ad id quod est ad fmem; ct tamen concludit quod processus consilii non est compositivus, sed ré-solutives, ac si finis non esset causa, ct id quod est ad finem non esset effectus, sed c converso.

Ad hoc dicitur quod, cum inter finem acquisibilcm ct id quod est ad finem, sit duplex simplex habitudo, et una modificetur in altera; potest tripliciter procedi ratiocinando a fine ad ca quae sunt nd finem. Primo, secundum simplicem habitudinem causae finalis ad suum effectum, ut sic. Et hic est processus n fine ut sic, nd id quod est ad finem ut sic. Et hic est compositivus, et suus oppositus est rcsolutivus; sicut universaliter vcrificatur dc processu a causa ad effectum, ct c converso. – Secundo, secundum simplicem habitudinem effectus efficiendi ad causam a qua effici débet. Et hic est processus ab effectu ad causam: ct est rcsolutivus, ct suus oppositus est compositivus, quia a causa nd effectum. Neuter autem horum est processus consilii. Non primus, quia consilium est dc efficiendis n nobis, ut patet in an. 3 ct 4: in processu nutem primo nihil dicitur dc agendo, sed tantum dc fine et ad finem ut sic. – Nec secundus, quia consilium est de his quae sunt ad finem, ut patet in art. 2. Et adeo hoc in responsione nd tertium huius quinti articuli, ponderavit Auctor, ut agenda

a nobis non cadere sub consilio voluit an sint possibilia, nisi ut congrua ct praccongrun fini. In secundo autem processu nihil dicitur dc line ct ud finem ut sic sed tantum Jc agenda re ct causa illius.

Tertio igitur potest procedi secundum quod um finis quam id quod est ad finem, invenitur in agendis: ita quod non procedatur nec n fine puro, ncc ab agendo puro; sed a fine assequendo ad id quod est agendum ad finem, ct sic deinceps retrocedendo. Et hic processus est processus consilii. quod est de agendis ut ad finem, ct dc his quae sunt ad finem ut agenda, rcsolutorie. Et licet processus iste mixtus videatur, et non nisi secundum partes iudicandus compositivus ct rcsolutivus; dicitur tnmn simpliciter resolutivus. quoniam de fine ct eo quod est ad finem, ratiocinatur tantum in materio agenda, ct propter agendum, resolutoric, idest a posterioribus secundum esse, hn quod, sicut musica, licet consideret numerum ut in sonis, ct e converso sonos ut proportionales secundum numerum, ct propter hoc media ponitur scientia; quia tamen dc numero non nisi in materia soni, ct propter sonum, tractat, simpliciter dici potest scientia physica, ct sub ea comprehenditur, eo quod non abstrahit a materia sensibili: ita in proposito consilium, quia, ut dictum est, finem ct ad finem in materia agenda tantum, ct propter agendum, et quomodo ngcmlum, a posterioribus secundum esse in priora considerat, resolvere simpliciter dicitur.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM CONSILIUM PROCEDAT IN INFINITUM

Hl *Ethic.*, Icii. vin.

o sextum sic proceditur. Videtur quod inquisitio consilii procedat in infinitum. Consilium enim est inquisitio de particularibus, in quibus est operatio. Sed singularia sunt infinita. Ergo inquisitio consilii est in infinitum.

2. Praeterea, sub inquisitione consilii cadit considerare non solum quid agendum sit, sed etiam quomodo impedimenta tollantur. Sed quaelibet humana actio potest impediri, et impedimentum tolli potest per aliquam rationem humanam. Ergo

in infinitum remanet quaerere de impedimentis tollendis.

3. *Praeterea*, inquisitio scientiae demonstrativae non procedit in infinitum, quia est devenire in aliqua principia per se nota, quae omnimodam certitudinem habent. Sed talis certitudo non potest inveniri in singularibus contingentibus, quae sunt variabilia et incerta. Ergo inquisitio consilii procedit in infinitum.

Sed contra, nullus movetur ad id ad quod impossibile est quod perveniat, ut dicitur in I *de*

* Sed infinitum impossibile est transire. Si igitur inquisitio consilii sit infinita, nullus consiliari inciperet. Quod patet esse falsum.

Respondeo dicendum quod inquisitio consilii est finita in actu ex duplici parte: scilicet ex parte principii, et ex parte termini. Accipitur enim in inquisitione consilii duplex principium. Unum proprium, ex ipso genere operabilium: et hoc est finis, de quo non est consilium, sed supponitur in consilio ut principium, ut dictum est. * Aliud quasi ex alio genere assumptum: sicut et in scientiis demonstrativis una scientia supponit aliqua ab alia, de quibus non inquit. Huiusmodi autem principia quae in inquisitione consilii supponuntur, sunt quaecumque sunt per sensum accepta, utpote quod hoc sit panis vel ferrum; et quae-

cumque sunt per aliquam scientiam speculativam vel practicam in universali cognita, sicut quod moechari est a Deo prohibitum, et quod homo non potest vivere nisi nutriatur nutrimento convenienti. Et de istis non inquitur consiliator. – Terminus autem inquisitionis est id quod statim est in potestate nostra ut faciamus. Sicut enim finis habet rationem principii, ita id quod agitur propter finem, habet rationem conclusionis. Unde id quod primo agendum occurrit, habet rationem ultimae conclusionis, ad quam inquisitio terminatur. – Nihil autem prohibet consilium potentia infinitum esse, secundum quod in infinitum possunt aliqua occurrere consilio inquirenda.

Ad primum ergo dicendum quod singularia non sunt infinita actu, sed in potentia tantum .

Ad secundum dicendum quod, licet humana actio possit impediri, non tamen semper habet impedimentum paratum. Et ideo non semper oportet consiliari de impedimento tollendo.

An tertium dicendum quod in singularibus contingentibus potest aliquid accipi certum, etsi non simpliciter, tamen ut nunc, prout assumitur in operatione. Socratem enim sedere non est necessarium: sed eum sedere, dum sedet, est necessarium. Et hoc per certitudinem accipi potest.

An. 2.

a) *tantum*. – Om. Pe.

QUAESTIO DECIMAQUINTA

DE CONSENSU, QUI EST ACTUS VOLUNTATIS IN COMPARATIONE
AD EA QUAE SUNT AD FINEM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. xiti. |> trod.

einde considerandum est de consensu ♦

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum consensus sit actus appetitivae, vel apprehensivae virtutis.

Secundo: utrum conveniat brutis animalibus.

Tertio: utrum sit de fine, vel de his quae sunt ad finem.

Quarto: utrum consensus in actum pertineat solum ad superiorem animae partem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONSENSUS SIT ACTUS APPETITIVAE, VEL APPREHENSIVAE VIRTUTIS

Infro, qu. imiv, un. 7, ud 1.

Sed primum sic proceditur. Videtur quod consentire pertineat solum ad partem animae apprehensivam. Augustinus enim, XII de Trinitate, consentire dicitur solum rationi. Sed ratio nominat apprehensivam virtutem. Ergo consentire pertinet ad apprehensivam virtutem.

2. Praeterea, consentire est *simul sentire*. Sed sentire est apprehensivae potentiae. Ergo et consentire.

3. Praeterea, sicut assentire * dicit applicationem intellectus ad aliquid, ita et consentire. Sed assentire pertinet ad intellectum, qui est vis apprehensiva. Ergo et consentire ad vim apprehensivam pertinet.

Sed contra est quod Damascenus dicit, in II libro ♦, quod *si aliquis indicet, et non diligit, non est sententia*, idest consensus. Sed diligere ad appetitivam virtutem pertinet. Ergo et consensus.

Respondeo dicendum quod consentire importat applicationem sensus ad aliquid. Est autem proprium sensus quod cognoscitivus est rerum praesentium: vis enim imaginativa est apprehensiva similitudinum corporalium, etiam rebus absentibus quarum sunt similitudines; intellectus autem apprehensivus est universalium rationum, quas potest apprehendere indifferenter et praesentibus et absentibus singularibus. Et quia actus appetitivae virtutis est quaedam inclinatio ad rem ipsam, se-

cundum quandam similitudinem P ipsa applicatio appetitivae virtutis ad rem, secundum quod T ei inhaeret, accipit nomen sensus, quasi experientiam quodlibet sumens de re cui inhaeret, inquantum complacet sibi in ea. Unde ut Sap. i * dicitur: *Sentite de Domino in bonitate*. Et secundum hoc, consentire est netus appetitivae virtutis ♦.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicitur in III de Anima *, *voluntas in ratione est*. Unde cum Augustinus attribuit consensum rationi, accipit rationem secundum quod in ea includitur * voluntas.

Ad secundum dicendum, quod sentire proprie dictum ad apprehensivam potentiam pertinet: sed secundum similitudinem cuiusdam experientiae, pertinet ad appetitivam, ut dictum est*.

Ad tertium dicendum quod assentire est quasi *ad aliud sentire*: et sic importat quandam distantiam ad id cui assentitur. Sed consentire est *simul sentire*: et sic importat quandam coniunctionem ad id cui consentitur. Et ideo voluntas, cuius est tendere ad ipsam rem, magis proprie dicitur consentire: intellectus autem, cuius operatio non est secundum motum ad rem, sed potius e converso, ut in Primo * dictum est, magis proprie dicitur assentire: quamvis unum pro alio poni soleat. – Potest etiam dici quod intellectus assentit, inquantum a voluntate movetur.

• De Fftr Ori*, lit*, II. cap. Mxii–

• Dr F» hb– II»

– D. jS

• Ἰλ «κγοπ.

ux. Λ *

a) *assentire*. – *sentire* II, *consentire* ceteri. Pro et *consentire*, et *assentire* codices.

p) *similitudinem*. – *similitudinem*, *hinc est quod* PKe.

γ) *quod*. – *quam* Pe.

o) *est*. – *consistit* Pe.

t) *includitur*. – *concluditur* Pe.

• Qo. x

• De Fi Lb. II. *

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONSENSUS CONVENIAT BRUTIS ANIMALIBUS

Infra, qu. xvi, art. 3.

D secundum sic proceditur. Videtur quod
 consensus conveniat brutis animalibus.
 Consensus enim importat determinatio-
 nem appetitus ad unum. Sed appetitus
 brutorum animalium sunt determinati
 Ergo consensus in brutis animalibus invenitur.

2. *Praeterea*, remoto priori, removetur posterius. Sed consensus praecedit operis executionem. Si ergo in brutis non esset consensus, non esset in eis operis executio. Quod patet esse falsum.

3. Praeterea, homines interdum consentire dicuntur in aliquid agendum ex aliqua passione, puta concupiscentia vel ira. Sed bruta animalia ex passione agunt. Ergo in eis est consensus.

0_r]*. Sed contra est quod Damascenus dicit*, quod *post indicium, homo disponit et amat quod ex consilio indicatum est, quod vocatur sententia*, id est consensus. Sed consilium non est in brutis animalibus. Ergo nec consensus.

Respondendo dicendum quod consensus, proprie loquendo, non est in brutis animalibus. Cuius ratio est quia consensus importat applicationem appetitivi motus ad aliquid agendum. Eius autem est applicare appetitivum motum ad aliquid agendum, in cuius potestate est appetitivus motus*: sicut tangere lapidem convenit quidem baculo, sed applicare baculum ad lactum lapidis, est eius qui habet in potestate movere baculum. Bruta

autem animalia non habent in sui potestate appetitivum motum, sed talis motus in eis est ex instinctu naturae. Unde brutum animal appetit quidem, sed non applicat appetitivum motum ad nihilquid. Et propter hoc non proprie dicitur consentire: sed solum rationalis natura, quae habet in potestate sua appetitivum motum, et potest ipsum applicare vel non applicare ad hoc vel ad illud.

Ad primum ergo dicendum quod in brutis animalibus invenitur determinatio appetitus ad aliquid passive tantum. Consensus vero importat determinationem appetitus non solum passivam, sed magis activam.

Ad secundum dicendum quod, remoto priori, removetur posterius quod proprie ex eo tantum sequitur. Si autem aliquid ex pluribus sequi possit, non propter hoc posterius removetur, uno priorum remoto: sicut si induratio possit fieri et a calido et Irigido (nam lateres indurantur ab igne, et aqua congelata induratur ex frigore), non oportet quod, remoto calore, removeatur induratio, Executio autem operis non solum sequitur ex consensu, sed etiam ex impetuoso appetitu, qualis est in brutis animalibus.

Ad tertium dicendum quod homines qui ex passione agunt, possunt passionem non sequi. Non autem bruta animalia. Unde non est similis ratio.

3) iUJ. - COluO.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONSENSUS SIT DE FINE, VEL DE HIS QUAE SUNT AD FINEM

Ertium sic procedunt. Videtur quod consensus sit de fine. Quia propter quod unumquodque, illud magis. Sed his quae sunt ad finem consentimus propter finem. Ergo fini consentimus magis.

2. *Praeterea*, actio imtemperati est finis eius, sicut et actio virtuosi est finis eius. Sed imtemperatus consentit in proprium actum. Ergo consensus potest esse de fine.

3. Praeterea, appetitus eorum quae sunt ad
•Qti».«n.i. finem, est electio, ut supra* dictum est. Si igitur
consensus esset solum de his quae sunt ad finem,
in nullo ab electione differre videretur. Quod pa-
llet esse falsum per Damascenum, qui dicit * quod
post dispositionem A, quam vocaverat sententiam,
Jit electio. Non ergo consensus est solum de his
quae sunt ad finem.

Sed contra est quod Damascenus ibidem dicit.

quod *sententia*, sive consensus est *quando homo*
disponit et amat quod ex consilio iudicatum est. }
 Sed consilium non est nisi de his quae sunt ad
 finem. Ergo nec consensus.

Respondendo dicendum quod consensus nominat applicationem appetitivi motus ad aliquid praeexistens in potestate applicantis τ . In ordine autem agibilium, primo quidem oportet sumere apprehensionem finis: deinde appetitum finis; deinde consilium de his quae sunt ad finem; deinde appetitum⁵ eorum quae sunt ad finem. Appetitus autem in ultimum finem tendit naturaliter: unde et applicatio motus appetitivi in Tinem apprehensum, non habet rationem consensus, sed simplicis voluntatis. De his autem quae sunt post ultimum finem, inquantum sunt ad finem, sub consilio cadunt; et sic potest esse de eis consensus, inquantum motus appetitivus applicatur ad id

a) dispositionem. - disputationem Px

β) *sententia*. *sire consensus*. – *sensus* *sire sententia* Px

y) applicantis. - r.rûfrux addunt DCDIJlKpAtF.

î) *appetitum*. – *appetitus* <odicc5.

quod ex consilio iudicatum est. Motus vero appetitivus in finem, non applicatur consilio: sed magis consilium ipsi, quia consilium praesupponit appetitum finis. Sed appetitus eorum quae sunt ad finem, praesupponit determinationem consilii. Et ideo applicatio appetitivi motus ad determinationem consilii, proprie est consensus. Unde, cum consilium non sit nisi de his quae sunt ad finem, consensus, proprie loquendo, non est nisi de his quae sunt ad finem.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut conclusiones scimus per principia, horum tamen non est scientia, sed quod maius est. scilicet intellectus; ita consentimus his quae sunt ad finem propter finem, cuius tamen non est consensus, sed quod maius est, scilicet voluntas.

Ad secundum dicendum quod intemperatus habet pro fine delectationem operis, propter quam consentit in opus, magis quam ipsam operationem.

Ad tertium dicendum quod electio addit supra consensum quandam relationem respectu eius cui aliquid praeeligitur: et ideo post consensum, adhuc remanet electio. Potest enim contingere quod per consilium inveniantur plura ducentia ad finem, quorum dum quodlibet placet, in quodlibet eorum consentitur: sed ex multis quae placent, praeaccipimus unum eligendo. Sed si inveniatur unum solum quod placeat, non differunt re consensus et electio, sed ratione tantum: ut consensus dicatur secundum quod placet ad agendum; electio autem, secundum quod praefertur his quae non placent.

i) apptlitiruf. – apystitut ABCFGIK!..

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONSENSUS IN ACTUM PERTINEAT SOLUM AD SUPERIOREM ANIMAE PARTEM

Infn». qu. lxxiv. art. 7; II Sent., dist. xxrv, qu. llll art. 1; De Verity qu. xv, «rt. 3.

quartum sic proceditur. Videtur quod consensus ad agendum non semper pertineat ad superiorem rationem. Delectatio enim consequitur operationem, et perficit eam. sicut decor iuventutem, sicut dicitur in X Ethic. * Sed consensus in delectationem perlinet ad inferiorem rationem, ut dicit Augustinus in XII de Trin.* Ergo consensus in actum non pertinet ad solam superiorem rationem.

2. Preaterea, actio in quam consentimus, dicitur esse voluntaria. Sed multarum potentiarum est producere actiones voluntarias. Ergo non sola superior ratio consentit in actum.

3. Praeterea, superior ratio intendit aeternis inspiciendis ac consulendis, ut Augustinus dicit in XII de Trin. * Sed multoties homo consentit in actum non propter rationes aeternas, sed propter aliquas rationes temporales, vel etiam propter aliquas animae passiones. Non ergo consentire in actum pertinet ad solam superiorem rationem.

Sed contra est quod Augustinus dicit. XII de Trin.*: Non potest peccatum efficaciter perpetrandum mente decerni, nisi illa mentis intentio penes quam summa potestas est membra in opus movendi vel ab opere cohibendi, malae actioni cedat et serviat.

Respondeo dicendum quod finalis sententia semper pertinet ad cum qui superior est, ad quem pertinet de aliis iudicare: quando enim indicandum restat quod proponitur, nondum datur finalis sententia. Manifestum est autem quod superior ratio est quae habet de omnibus iudicare: quia de sensibilibus per rationem indicamus; de his

vero quae ad rationes humanas pertinent, indicamus secundum rationes divinas, quae pertinent ad rationem superiorem. Et ideo quando incertum est a an secundum rationes divinas resistatur vel non, nullum indicium rationis habet rationem finalis sententiae. Finalis autem sententia de agendis est consensus in actum. Et ideo consensus in actum perlinet ad rationem superiorem: secundum tamen quod in ratione voluntas includitur, sicut supra* dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod consensus in delectationem operis pertinet ad superiorem rationem, sicut et consensus in opus: sed consensus in delectationem cogitationis, perlinet ad rationem inferiorem, sicut ad ipsam pertinet cogitare. Et tamen de hoc ipso quod est cogitare vel non cogitare, inquantum consideratur ut actio quaedam, habet iudicium superior ratio: et similiter de delectatione consequente. Sed inquantum accipitur ut ad actionem aliam ordinatum, sic pertinet ad inferiorem rationem. Quod enim ad aliud ordinatur, ad inferiorem artem vel potentiam pertinet quam linis ad quem ordinatur: unde ars quae est de fine, architectonica, seu principalis, vocatur.

Ad secundum dicendum quod, quia actiones dicuntur voluntariae ex hoc quod eis consentimus, non oportet quod consensus sit cuiuslibet potentiae, sed voluntatis, a qua dicitur voluntarium; quae est in ratione, sicut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod ratio superior dicitur consentire, non solum quia secundum rationes aeternas semper moveat ad agendum; sed etiam quia secundum rationes aeternas non dissentit.

») incertum est. — ccertutn non iit E, ificrr/urn iit KtBHI, omittit fC, certum iit ceteri.

QUAESTIO XV, ARTICULUS IV

Commentaries Cardinalis Caictani

liu.\ dccimacquintac quaestionis primo» tres articulos
Art. «. C©«
quid esset dicendum, in sequenti quaestione - consulto
dicitur.

Circa quartum vero articulum plura occurrunt dubia,
Primum est, quia .Auctor contradicit sibi in corpore
et in responsione ud primum. Repugnant enim haec duo,
scilicet: *Quandiu incertum est an secundum rationes divi-
nas resistatur vel non, nullum indicium rationis habet ra-
tionem finalis sententiae*; Ct, *Consensus in delectationem
cogitationis perimet ad rationem inferiorem*. Et patet re-
pugnantia. Quia consensus in delectationem cogitationis est
quandoque peccatum mortale, ct consequenter finalis sen-
tentia, ct contra rationes divinas quodammodo. Ergo stat
quod sit rationis inferioris, ct contra rationes divinas; quod
sit mortale peccatum, et non finalis sententia. Et si est finalis
sententia, ct contra rationes divinas, quomodo ad rationem
inferiorem spectui? – Et augetur dubitatio,quia Augustinus,
XII *de Trin.*, cap. xn, unde quaestio haec manat, expresse
dicit quod talis consensus spectat ad rationem inferiorem
solam: Sfc, inquit, *habendum puto, quasi sola mulier co-
mederit*.

Secundum est de distinctione quae fit in responsione
ad primum, dc cogitatione ut est actio quaedam, et ut est
ad aliam actionem ordinata. Quin non videtur ad propo-
situm, sed potius nd oppositum. Non ad propositum qui-
dem, quia cogitatio delectans, in quam consentire dicitur
ratio inferior, non ordinatur ad actionem: est enim cogitatio
delectationis morosae absque voluntate operis, ut patet per
Augustinum ibidem. – Ad oppositum vero, quia cogitatio,
ut est actio quaedam delectans, est ipsa cogitatio morosae
delectationis. Et si ipsa, secundum litteram praesentem, spe-
ctat ad rationem superiorem; ergo oppositum habetur eius
quod intenditur ab Augustino ct ipso, scilicet quod con-
sensu* in delectationem morosam spectat ad rationem in-
feriorem.

II. Ad evidentiam horum, scito primo quod cogitatio
quandoque secundum sc habet rationem ordinali in aliquam
aliam operationem: quandoque vero secundum se habet
rationem ipsius ultimi operis. Dico autem *secundum se*,
ad excludendum ordinem ex parte intentionis cogitantis.
Tunc cogitatio habet rationem ultimi operis, quando ipsa ut
cogitatio est, sumitur, prout scilicet est inquisitio vel co-
gnitio veri, et huiusmodi. Tunc autem habet cogitatio ra-
tionem ordinati in aliud opus, quando ipsa ratione operis
cogitati sumitur: quia enim ratione cogitati operis sumitur,
propter ipsum opus secundum se est. Et quamvis ab hoc
cogitante non exerceatur propter opus perpetrandum, exer-
cetur tumen propter opus perpetrabile. Tanta autem est
differentia inter cogitationem hoc vel illo modo sumptam,
ut cogitatio propter opus cogitatum, sit in coordinatione
eorum quae sunt propter aliud, ct propterca, ut in littera
dicitur, spectat ad inferiorem rationem : cogitatio vero se-
cundum scipsam sit in coordinatione operum, ct propterca
spectet ud superiorem rationem, sicut cetera ultima opera.

Scito secundo, quod ratio inferior consideratur dupli-
citer: uno modo, secundum sc; alio modo, ut participat
superiorem rationem, cui et suppositaliter ct identice con-

iuncta est. Et quod, licet ratio inferior secundum sc non
habeat finalem sententiam, ut participat tamen superiorem,
indicat finaliter et mortaliter.

HI. Unde ad primum dubium •dicitur quod consensus ' Ct. nam
in delectationem cogitati operis mortalis, puta fornicationis
vel vindictae, habet in sc duo. Primum est quod caret con-
summatione quam apta nata est habere talis delectatio
secundum suum genu*. Cum enim delectatio cogitati operis
sit eiusdem rationis cum delectatione perpetrati operis, ct
differant tantum sicut imperfectum ct perfectum, ct secun-
dum se sit propter illam; si habet consensum in cogita-
tionem et operationem, hnbcl consummatum consensum.
Si autem in cogitationem tantum, habet imperfectum con-
sensum; <> modo quo talpa est imperfecta in genere ani-
malis. Et secundum hoc dicitur deficere a finali sententia,
quam scilicet secundum sc opta nata est habere; ct ad
rationem inferiorem spectare, utpotc secundum sc via ad
aliud; ct quod nd solam mulierem, idest inferiorem ratio-
nem, spectat, quia scilicet deest consensus ille ordinans ad
opu*, qui spectat ad virum, utpotc ultimus in genere agi-
bilibum. – Secundum est quod fit absque contradictione su-
perioris rationi*. Et cx hoc habet rationem finalis sententiae,
ct peccati mortali*, etc., ut patet in Qu. *de Ventate*, qu. xv,
art. 4, ad 6 ct ii. Ita quod consensus iste in delectatio-
nem huiusmodi, et est rationis inferioris secundum sc, quia
est in id quod secundum se est propter aliud opus; ct
deficit a superiori ratione, quia non est in opus; et est
rationis inferioris ut participat superiorem, quia fit contra
regulas aeternas, illa non contradicente; ct, ut in responsione
ad ultimum in littera dicitur, est rabonis superioris, *quia
secundum rationes aeternas non dissentit*. Et hoc intendit
etiam Augustinus, circa finem illius capituli, ubi propter
conjunctionum utriusque rationis in uno homine, totum
hominem cx huiusmodi consensu damnandum concludit.
Et est finalis sententia circa cogitati operis solam delecta-
tionem, et non est finalis sententia de agendis, quia restat
ulterior sententia, quam apta nata est habere huiusmodi
delectans cogitatio, scilicet de ordine ad exercendum opus.
Propter quas duas finales sententias, m littera primo no-
minatur, in allegatis obiicicndo verbis, finalis sententia ab-
solute: deinde descenditur ad finalem sententiam dc agendis,
er dicitur quod est consensus in opus. Et sic patet quod
dicta litterae consonant.

Ad secundum vero dubium dicendum est quod pro-
cedit cx malo intellectu litterae. Per cogitare enim ut est
actio quaedam, intendit Auctor cogitationem secundum sc:
per illud vero ut in aliud ordinatur, intendit cogitationem
prnptcr cogitatum opus, ut exposuimus. Et vult quod con-
sensus in cogitationem secundum se, spectet ad rationem
superiorem, quia est opus ultimum, ut patet dc contem-
platione : consensus vero in cogitationem propter opus co-
gitatum, spectet ad inferiorem, quia est secundum sc via
ad aliud. Ita quod non ponit Auctor in littera tres, sed duos
tantum ordines, scilicet operum ct cogitationum. Et decla-
rat quod cogitationes secundum sc clauduntur sub ordine
operum: ita quod contra opera non distinguuntur nisi co-
gitationes ratione operis cogitati, ut viae n terminis. Et dc
his vide in Qu. *de lentate*, quaestione ct articulo praedictis.

QUAESTIO DECIMASEXTA

DE USU, OUI EST ACTUS VOLUNTATIS IN COMPARATIONE
AD EA QUAE SUNT AD FINEM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

* CLqu. m1, |n-
CroJ.

Deinde considerandum est de usu ♦
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum uti sit actus voluntatis.
Secundo: utrum conveniat brutis animalibus.

Tertio: utrum sit tantum eorum quae sunt ad
finem, vel etiam finis.
Quarto: de ordine usus ad electionem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM UTI SIT ACTUS VOLUNTATIS

I .VnA. dbiLt, qu. i. un. 3«

PRIMUM sic proceditur. Videtur quod
non s'it actus voluntatis. Dicit enim
Augustinus. in | *de Doctr. Christ* , quod
*est id quod in usum venerit, ad aliud
obtinendum referre*. Sed referre aliquid ad aliud
est rationis, cuius est conferre et ordinare. Ergo
uti est actus rationis. Non ergo voluntatis.

2. Praeterea, Damascenus dicit * quod *homo
impetum Jacit ad operationem, et dicitur impetus:
deinde utitur, et dicitur usus*. Sed operatio pertinet
ad potentiam exeeutivam. Actus autem voluntatis
non sequitur actum exeeutivae potentiae, sed exe-
cutio est ultimum. Ergo usus non est actus vo-
luntatis.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *Octo-
ginta trium Quaest.* ♦ *Omnia quae facta sunt, in
usum hominis facta sunt: quia omnibus utitur
indicando ratio, quae hominibus data est* . Sed
iudicare de rebus a Deo creatis pertinet ad ra-
tionem speculativam; quae omnino separata vi-
detur a voluntate, quae est principium humano-
rum actuum. Ergo uti non est actus voluntatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in X *de
Trin.* *: *Uti est assumere aliquid in facultatem
voluntatis*.

Respondeo dicendum quod usus rei alicuius im-
portat applicationem rei illius ad aliquam opera-
tionem: unde et operatio ad quam applicamus
rem aliquam, dicitur usus eius; sicut equitare
est usus equi, et percutere est usus baculi. Ad
operationem autem applicamus et principia inte-
riora agendi. scilicet ipsas potentias animae vel

membra corporis, ut intellectum ad intelligendum.
et oculum ad videndum; et etiam ? res exteriores,
sicut baculum ad percutiendum. Sed manifestum
est quod res exteriores non applicamus ad aliquam
operationem nisi per principia intrinseca, quae sunt
potentiae animae, aut habitus potentiarum, aut
organa, quae τ sunt corporis membra. Ostensum
est autem supra ;; quod voluntas est quae movet
potentias animae ad suos actus; et hoc est ap-
plicare eas ad operationem. Unde manifestum est
quod uti primo et principaliter est voluntatis, tan-
quam primi ' moventis; rationis autem tanquam
dirigentis; sed aliarum potentiarum tanquam exe-
quentium, quae comparantur ad voluntatem, a
qua applicantur ad agendum, sicut instrumenta
ad principale agens. Actio autem proprie non
attribuitur instrumento, sed principali agenti: sicut
aedificatio aedificatori, non autem instrumentis.
Unde manifestum est quod uti proprie est actus
voluntatis ♦

Ad primum ergo dicendum quod ratio quidem
in aliud refert: sed voluntas tendit in id quod
est in aliud relatum per rationem. Et secundum
hoc dicitur quod uti est referre aliquid in alterum.

Ad secundum dicendum quod Damascenus lo-
quitur de usu. secundum quod pertinet ad exe-
cutivas potentias.

Ad tertium dicendum quod etiam ipsa ratio spe-
culativa applicatur ad opus intelligendi vel iudi-
candi. a voluntate. Et ideo intellectus speculativus
uti dicitur tanquam a voluntate motus, sicut aliae
exeeutivae potentiae.

γ) aut organa, quae. – autem organa ADDGHIL. aut organa CEE,
aut animae K.
8) primi. – primo BCDLIpE.

iudicando, .. cif – ratio indicando ca quae hontinibut data tunt
P.i; pro homtuibus». om.iibuj EKL.
ct etiam. – Om. !.. ct Pj.

• Op. ».

• Qu. «,

• Qn. x»

• Ari. pc

• Qa. x»
». >

• Qe. «. «π. i.

• D, mo.

• Or Bi

• In F°nc

. Qu. XX»
?

• Art. t.

• Cup. IV.

• Dc Fide Orlk.,
hb. n. cap. nu.

• Qo. an.

3

• Cap. ii.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM UTI CONVENIAT BRUTIS ANIMALIBUS

Secundum sic proceditur. Videtur quod
uti conveniat brutis animalibus. Frui
enim est nobilius quam uti: quia, ut
Augustinus dicit in X *dc Trin.* *, *uti-*
mur eis quae ad aliud referimus. quo-
dum est. Sed frui convenit brutis animalibus, ut
supra dictum est. Ergo multo magis convenit
eis uti.

2. Praeterea, applicare membra ad agendum
est uti membris. Sed bruta animalia applicant
membra ad aliquid agendum; sicut pedes ad am-
bulandum, cornua ad percutiendum. Ergo brutis
animalibus convenit uti.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro
Octoginta trium Quaesi. *: *Uti aliqua re non potest*
nisi animal quod rationis est particeps.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦,
uti est applicare aliquod principium actionis ad
actionem: sicut consentire est applicare motum
appetitivum ad aliquid appetendum, ut dictum
est *. Applicare autem aliquid ad alterum non

est nisi eius quod habet arbitrium super illud:
quod non est nisi eius qui scit referre aliquid in
alterum, quod ad rationem pertinet. Et ideo so-
lum animal rationale et consentit, et utitur.

Ad primum ergo dicendum quod frui importat
absolutum motum appetitus in appetibile: sed uti
importat motum appetitus ad aliquid in ordine
ad aherum. Si ergo comparentur uti et frui quan-
tum ad obiecta. sic frui est nobilius quam uti:
quia id quod est absolute appetibile, est melius
quam id quod est appetibile solum in ordine ad
aliud. Sed si comparentur quantum ad vim nppre-
hensivam praecedentem, maior nobilitas requiritur
ex parte usus; quia ordinare aliquid in alterum
est rationis; absolute autem aliquid apprehendere
potest etiam sensus .

Ad secundum dicendum quod animalia per sua
membra aliquid agunt instinctu naturae: non per
hoc quod cognoscant ordinem membrorum ad
illas operationes. Unde non dicuntur proprie ap-
plicare membra ad agendum, nec uti membris.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM I SUS POSSIT ESSE ETIAM ULTIMI FINIS

tertium sic proceditur. Videtur quod
usus possit esse etiam ultimi finis. Dicit
enim Augustinus, in X *de Trin* *: *Omnis*
qui/ruitur, utitur. Sed ultimo fine frui-
tur aliquis. Ergo ultimo fine aliquis utitur.

2. Praeterea, *uti est assumere aliquid in fa-*
cultatem voluntatis, ut ibidem dicitur. Sed nihil
magis assumitur a voluntate quam ultimus finis.
Ergo usus potest esse ultimi finis.

3. Praeterea, Hilarius dicit, in II *de Trin.* *,
quod *aeternitas est in Patre, species in imagine*,
idest in Filio, *usus in Munere*, idest in Spiritu
Sancto. Sed Spiritus Sanctus, cum sit Deus, est
ultimus finis. Ergo ultimo line contingit uti

Sed contra est quod dicit Augustinus, in libro
Octoginta trium Quaesi. ' : *Deo nullus recte utitur,*
sed/ruitur Sed solus Deus est ultimus finis. Ergo
ultimo fine non est utendum.

Respondeo dicendum quod uti, sicut dictum est*,
importat applicationem alicuius ad aliquid. Quod
autem applicatur ad aliud, se habet in ratione
cuius quod est ad finem. Et ideo uti semper est
eius quod est ad finem. Propter quod et ea quae
sunt ad finem accommoda, *utilia* dicuntur; et ipsa
utilitas interdum usus nominatur.

Sed considerandum est quod ultimus finis dici-
tur dupliciter: uno modo, simpliciter; et alio modo,
quoad aliquem. Cum enim finis, ut supra * dictum
est, dicatur quandoque quidem res, quandoque
autem adeptio rei vel possessio eius, sicut avaro
finis est vel pecunia vel possessio pecuniae; ma-
nifestum est quod, simpliciter loquendo, ultimus
finis est ipsa res: non enim possessio pecuniae
est bona, nisi propter bonum pecuniae. Sed quoad
hunc, adeptio pecuniae est finis ultimus *: non
enim quaereret pecuniam avarus, nisi ut haberet
eam. Ergo, simpliciter loquendo et proprie, pe-
cunia homo aliquis fruitur. quia * in ea ultimum
finem constituit: sed inquantum refert eam ad
possessionem, dicitur uti ea.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus lo-
quitur de usu communiter, secundum quod im-
portat ordinem finis ad ipsam finis * fruitionem,
quam aliquis quaerit de fine.

Ad secundum dicendum quod finis assumitur
in facultatem voluntatis, ut voluntas in illo quie-
scat. Unde ipsa requies in tine, quae fruitio est,
dicitur hoc modo usus finis. Sed id quod est ad
finem, assumitur in facultatem voluntatis non so-
lum in ordine ad usum cuius quod est ad finem,

3) Ergo... uti - Ergo rfc. II, Ergo ultimo tfar at utendum
rrgo etc. K, Erga »II, omittunt PACDGH.pII et a.
tfd fruitur. - Om. P.

y) quia. - qui AHDEFGIIIII .
6. jiitif. - Om. PFe.

sed in ordine ad aliam rem. in qua voluntas quiescit.

An tertium dicendum quod usus accipitur in verbis Hilarii pro quiete in ultimo tunc: eo modo quo

aliquis, communiter loquendo, dicitur uti fine ad oblinendum ipsum, sicut dictum est ♦ Unde Augustinus, in VI *de Trin.* [¶] t dicit quod *illa dilectio, deletio', felicitas vel beatitudo usus ab eo appellatur,* [¶] ia corpore. [¶] t*r. ».

¶ JtIntio, Jclctatio. · Jtlctio et F. Mectattn PFKa.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM USUS PRAECEDAT ELECTIONEM

QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod usus praecedat electionem. Post electio^{*} nem enim nihil sequitur nisi exeeutio. usus, cum pertineat ad voluntatem, praecedit exccutionem. Ergo praecedit etiam electionem.

2. Praeterea, absolutum est ante relatum. Ergo minus relatum est ante magis relatum. Sed electio importat duas relationes, unam eius quod eligitur ad finem, aliam vero ad id cui praeeligitur: usus autem importat solam relationem ad finem. Ergo usus est prior electione.

3. Praeterea, voluntas utitur aliis potentiis in quantum movet eas. Sed voluntas movet etiam scipsam, ut dictum est*. Ergo etiam utitur seipsa, applicando se ad agendum Sed hoc facit cum consentit. Ergo in ipso consensu est usus. Sed consensus praecedit electionem, ut dictum est *. Ergo et usus.

Sed contra est quod Damascenus dicit *. quod *voluntas · post electionem impetum facit ad operationem, et postea utitur.* Ergo usus sequitur electionem.

Respondeo dicendum quod voluntas duplicem habitudinem habet ad volitum. Unam quidem, secundum quod volitum [¶] est quodammodo in volente, per quandam proportionem vel ordinem ad volitum. Unde et res quae naturaliter sunt proportionatae ad aliquem finem, dicuntur appetere illum naturaliter. – Sed sic habere finem, est imperfecte habere ipsum. Omne autem imperfectum tendit in perfectionem. Et ideo tam appetitus naturalis, quam voluntarius, tendit ut habeat ipsum finem realiter. quod est perfecte habere ipsum. Et haec est secunda habitudo voluntatis ad volitum.

Volitum autem non solum est finis, sed id quod

est ad finem. Ultimum autem quod pertinet ad primam habitudinem voluntatis, respectu eius quod est ad finem, est electio: ibi enim completur proportio voluntatis, ut complete velit id quod est ad finem. Sed usus iam pertinet ad secundam habitudinem voluntatis, qua tendit ad consequendum rem volitam. Unde manifestum est quod usus sequitur electionem: si tamen accipiat[¶] usus, secundum quod voluntas utitur executive potentia movendo ipsam. Sed quia voluntas etiam quodammodo rationem movet, et utitur ea, potest intelligi usus eius quod est ad finem, secundum quod est in consideratione rationis referentis ipsum in finem. Et hoc modo usus praecedit electionem.

Ad primum ergo dicendum quod ipsam exccutionem operis praecedit motio qua voluntas movet ad exequendum, sequitur autem electionem. Et sic, cum usus pertineat ad praedictam motionem voluntatis, medium est inter electionem et exccutionem.

Ad secundum dicendum quod id quod est per essentiam suam relatum, posterius est absoluto: sed id cui attribuuntur relationes, non oportet quod sit posterius. Immo quanto causa est prior, tanto habet relationem ^T ad plures effectus.

Ad tertium dicendum quod electio praecedit usum, si referantur ad idem. Nihil autem prohibet quod usus unius praecedat electionem alterius. Et quia actus voluntatis reflectuntur supra seipsos, in quolibet actu voluntatis potest accipi et consensus, et electio, et usus: ut si dicatur quod voluntas consentit se eligere, et consentit se consentire, et utitur se ad consentiendum et eligendum. Et semper isti actus ordinali ad id quod est prius, sunt priores.

3) volunfai. – Om. ABDEFGHIKLpC et 4.
f) lolitum. – Om. !» .

¶ relationem. – relationem Pd.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa quaestionis dccimacscxtac quartum articulum, omissis primis tribus, adverte, et memoriae commendato distinctionem duplicis habitudinis voluntatis ad volitum. tam[¶] finem quum id quod est ad finem. Est enim duplex haec habitudo diversarum rationum: et tripliciter, ut in littera dicitur, differunt. Primo, quia prima est secundum quod volitum est involuntate: secunda vero, secundum quod voluntas ad ipsum volitum in se realiter tendit. – Secundo, quia prima comparatur ad secundam ut imperfectum ad perfectum: et propterea ex prima itur ad secundam. – Tertio, quia in prima perfectio attenditur secundum quod perfectio cadit supra velle: tunc enim voluntas est perfecta in prima ha-

bitudine respectu finis, quando complete vult finem; et respectu eius quod est ad finem, quando complete vult illud. tamen secunda vero perfectio attenditur secundum quod perfectio determinat habere: tunc enim voluntas est perfecta in secunda habitudine respectu eius quod est ad finem, quando habet illud realiter; et respectu finis, quando realiter obtinet illum. Unde aliud est voluntatem perfecte intendere, eligere, velle, consentire, etc.: et aliud est ipsam perfecte habere volitum, intentum, electum, etc. Et quia haec sunt diversarum rationum, ideo, quantumcumque crescat primae voluntatis perfectio, semper remanet in sua imperfectione respectu secundae, et nunquam pervenit ad secundam.

rPore.
X.
t

II. Circa eiusdem quaestionis dccimaescxtac eundem quartum articulum, notandum occurrit quod ex littera hac, et superioribus, tres ordines actuum voluntatis colliguntur. Primus est secundum lineam rectam, et respectu eiusdem obiecti; secundus, secundum reflexionem super hunc vel illum; tertius, secundum ipsos reflexos inter se.

Iuxta primum ordinem, duodecim motus sic ordinantur. Primo, *apprehenditur finis*: verbi gratia, divina gloria. – Secundo, est *voluntas* illius. – Tertio, *imperfecta eius fruitio*. – Quarto, *intentio* eiusdem. Et hic finitur prima voluntatis habitudo ad finem: cum enim praedicta insunt perfecte, habet in scipsa finem, idest perfecte vult finem. – Et hinc inchoat prima quoque voluntatis habitudo ad id quod est ad finem; intentio enim ad id descensum praebet. Quinto igitur, est consilium de his quae sunt ad finem. Sed quia consilium voluntarium est, et a voluntate movetur ratio ad consiliandum, et haec motio usus vere est; ideo quinto loco *uti ratione ad consilium* locatur a s. Thoma in littera, dum in corpore articuli dicit. *Sed quia voluntas etiam quodammodo movet rationem, et utitur ea*, etc. – Et sic sexto loco est *consilium* de his quae sunt ad finem: verbi gratia, de studio theologiae, bonitate morum, et similibus. – Septimo, est *consensus* adhaerens conclusioni, puta quod ista placeat. – Octavo, est *electio*, praeficiens alterum conclusorum: puta bonitatem morum, et theologiam aliis scientiis, etc. Et hic, ut in littera dicitur, finitur prima habitudo voluntatis ad id quod est ad finem: habetur enim tunc in ea perfecte id quod est ad finem, idest perfecte vult id quod est ad finem. – Nono, est praeceptum seu *imperium*, de quo est sequens quaestio, quo praecipit electa executioni mandari. Et inchoat secundo habitudo voluntatis ad id quod est ad finem. quoniam iam incipit descendere ad hoc, ut habeat ipsum realiter. – Decimo, est *uti*, quo, ut in responsione ad primum littera dicit, voluntas movet potentias executives, applicans eas ad executionem: puta pedes ad eundem ad studium, et intellectum ad studendum, etc. – Undecimo, est *executio* ipsa assecutiva, per id quod est ad finem, ipsum finem: puta per iter et studium, etc., Dei glorificationem videre. – Et sic, duodecimo, consummatur totus progressus, *fruitione perfecta* superveniente, quae, ut dictum fuit *, de fine habito realiter est.

111. Iuxta secundum vero ordinem, quo locantur netus voluntatis ut reflectuntur supra scipsos, ut in responsione ad tertium dicitur, tres voluntatis actus ad minus inveniuntur in quolibet actu libero. Et prioritas et posterioritas in hoc ordine attenditur iuxta prioritatem et posterioritatem illius actus liberi supra quem cadunt: ita quod, ut in culee litterae dicitur, *isti actus ordinati ad id quod est prius*, idest cadentes supra priorem netum, *sunt priores*

scipsis cadentibus supra posteriorem netum. Verbi gratia, cum aliquis consentit acquirendis moribus, sunt ibi implicitae tres alii actus cadentes supra illum consensum, scilicet usus, consensus et electio: nam voluntas utitur se ad consentiendum. et consentit se consentire, et eligit consentire. Et similiter cum eligit bonos mores, sunt iterum implicitae tres iidem actus: nam voluntas utitur se ad eligendum, consentit electioni, et eligit illam. Et similiter accidit cum utitur ratione ad consilium, vel executivis potentiis ad opus: nam voluntas consentit usui, eligit usum, et utitur se ad uti. Et quin consensus est actus naturaliter prior electione, ideo isti netus cadentes supra consensum, sunt priores scipsi* cadentibus supra electionem. Et sic ordinantur isti actus respectu diversorum supra quae cadunt, in hoc secundo ordine, iuxta illorum supra quae cadunt, ordinem: et inveniuntur implicite et reflexe. In primo autem ordine . . a. nun. n. ordinantur respectu eiusdem, et explicite, et secundum lineam rectam.

IV. Iuxta tertium autem ordinem, scito quod, licet in littera, iuxta secundum ordinem, comparentur isti actus reflexi cadentes supra unum actum, ad scipsos cadentes supra alium; non tamen comparantur singuli reflexi inter se, quis quo sit prior; an scilicet, cum isti actus reflectuntur supra consensum, uti praecedat consensum reflexum, vel e contra, et similiter de electione. Et quamvis possit dici quod Auctor, tradens eorum ordinem secundum lineam rectam, in qua attenditur ordo eorum respectu eiusdem, insinuavit eorundem ordinem secundum reflexionem supra eundem actum, ita quod idem est ordo hic et ibi, quia utrobique sunt respectu eiusdem; et sic videretur quod primo consensus, deinde electio, et ultimo uti locari debet: mihi tamen ex Auctore videtur «licendum quod uti tenet primum locum, consensus secundum, et electio tertium. Et ratio est duplex. Prima, quia uti est universalius ceteris: consensus quoque absolutior est quam electio. Nam uti est activa libera applicatio tam voluntatis, quam cuiuscunque alterius. ad quodeumque opus . . Consensus vero est . . (X «n. u activa libera applicatio solius appetitus acceptantis, seu adhaerentis alicui . . : quod constat sub se minus comprehendere. * <3. «« Consensus quoque acceptationem, electio vero acceptationem praeficiens aliis, importat *: quod constat posterius •CLqa.xin.trt. esse. – Secunda est, quia etiam in ordine primo iam * dicto . v*. . n. secundum lineam rectam, quamvis uti executivis potentiis ad acquirendum secundum esse rade, sit posterius electione et consensu; simpliciter tamen ce absolute uti praecedat consensum et electionem. quia uti praevenit consilium, ut dictum est *, absque reflexione. Tractavit tamen Auctor prius . . de electione quam de consensu et uti *, ut a notioribus ^c]Lj x w i.x». fleret disciplina.

QUAESTIO DECIMASEPTIMA

DE ACTIBUS IMPERATIS A VOLUNTATE

IN NOVEM ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum esi de actibus imperatis a voluntate ♦
Et circa hoc quaeruntur novem.
Primo : utrum imperare sit actus voluntatis, vel rationis.
Secundo: utrum imperare pertineat ad bruta animalia.
Tertio: de ordine imperii ad usum.

Quarto : utrum imperium et actus imperatus sint unus actus, vel diversi.
Quinto: utrum actus voluntatis imperetur.
Sexto: utrum actus rationis.
Septimo: utrum actus appetitus sensitivi.
Octavo: utrum actus animae vegetabilis.
Nono: utrum actus exteriorum membrorum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IMPERARE SIT ACTUS RATIONIS, VEL VOLUNTATIS

IT t1", qu. UXWI, «II. i; IV Sent., dbv XV, qu. jv, art. i, qu* », m! Jj De Ierit., qu. IXII, art. ia, 45
Qundlit. IX, qu. v, art. 2.

primum sic proceditur. Videtur quod imperare non sit uclut itionis, sed voluntatis. Imperare enim est movere quod dicit enim Avicenna * quod quadruplex est movens, scilicet * *perficiens*, *disponens*, *imperans* et *consilians*. Sed ad voluntatem pertinet movere omnes alias vires animae, ut dictum est supra ♦ Ergo imperare est actus voluntatis.

• Stfkient., Hb. I. cap. nz^r.l» • tsa, part. I, cap. v. 3

• Qu, ix. art. 1.

2. Praeterea, sicut imperari pertinet ad id quod est subicctum. ita imperare pertinere videtur ad id quod est maxime liberum. Sed radix libertatis est maxime ? in voluntate. Ergo voluntatis est imperare.

3. Praeiiirea, ad imperium statim sequitur actus. Sed ad actum rationis non statim sequitur actus: non enim qui iudicat aliquid esse faciendum, statim illud operatur. Ergo imperare non est actus rationis, sed voluntatis.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus * dicit, et etiam Philosophus ♦ quod *appetitivum libedit rationi*. Ergo rationis est imperare.

Respondeo dicendum quod imperare est actus rationis, praesupposito tamen actu voluntatis. Ad cuius evidentiam, considerandum est quod, quia actus voluntatis et rationis supra se invicem possunt ferri, prout scilicet ratio 4 ratiocinatur de volendo, et voluntas vult ratiocinari; contingit actum voluntatis praeveniri ab actu rationis, et e converso. Et quia virtus prioris actus remanet in actu sequenti, contingit quandoque quod est aliquis actus voluntatis, secundum quod manet virtute in ipso aliquid de actu rationis, ut dictum est de usu * et de electione et e converso aliquid est actus rationis, secundum quod virtute manet in ipso aliquid de actu voluntatis.

• QÜ.XH. irt.i. -D. II Qu.un.art.»..

Imperare autem est quidem essentialiter actus rationis: imperans enim ordinat eum cui imperat, ad aliquid agendum, intimando vel denunciando; sic autem ordinare per modum cuiusdam intimationis. est rationis. Sed ratio potest aliquid intimare vel denunciare dupliciter. Uno modo, absolute: quae quidem intimatio exprimitur per verbum indicativi modi; sicut si aliquis alicui dicat, *Hoc est tibi faciendum*. Aliquando autem ratio intimat aliquid alicui, movendo ipsum ad hoc: et talis intimatio exprimitur per verbum imperativi modi; puta cum alicui dicitur. *Fac hoc*. Primum autem movens in viribus animae ad exercitium actus, est voluntas, ut supra 4 dictum est. Cum ergo secundum movens non moveat nisi in virtute primi moventis, sequitur quod hoc ipsum quod ratio movet imperando, sit ei ex virtute voluntatis. Unde relinquitur quod imperare sit actus rationis, praesupposito actu voluntatis, in cuius virtute ratio movet per imperium ad exercitium actus.

• a. IX. t

Ad primum ergo dicendum quod imperare non est movere quocumque modo, sed cum quadam intimatione denunciativa ad alterum. Quod est rationis.

Ad secundum dicendum quod radix libertatis est voluntas sicut subicctum: sed sicut causa, est ratio. Ex hoc enim voluntas libere potest ad diversa ferri, quia ratio potest habere diversas conceptiones boni. Et ideo philosophi definiunt liberum arbitrium quod est *liberum de ratione indicium* *, quasi ratio sit causa libertatis

Ad tertium dicendum quod ratio illa concludit quod imperium non sit actus rationis absolute, sed cum quadam motione, ut dictum est ♦

• (X Boet. Jeht. trr^reiJL. Com-meat. Mxi (X.,hb. 111.

• De. hK 11

• Art

• le empoff.

a) tcilicet. — Om. ABCDFGHIKL.
/ mxrime. — Om. codice».
T) JwHhlivum. — appetitui Px

5) r.rt/o. — Om. P.
t) definiunt. — definierunt codke*.

Commentaria Cardinalin Caietanl

Cikga primum articulum quaestioni' dccimncscptimac, l adverte quod nd imperii rationem tria concurrunt: or- dinatio alicuius nd aliquid, intimatio, ct motio. Cum enim praecipitur, *Dihgc Deum*, ordinatur aliquis ad amandum Deum, ct intimatur hoc ei. ct movetur ad hoc ab imperante. Ordinatio nutem ct intimatio ad rationem spectant, motio nutem nd voluntatem. Unde actus imperii componitur cx eo quod est intellectus, ct cx eo quod est voluntatis. Er quia, iuxtu doctrinam habitam superius in qu/xin, art. 1, actus compositus cx duobus spectantibus ad diversas potentias, illius est potentiae essentialiter ct clicitivc, cuius est materia- liter, seu qunntum ad substantium netus, ut patet in nctibus habituuum (mori enim propter Christum, licet sil n caritate ct fortitudine, clicitivc est fortitudinis, quin ipsius est quoad materiale); cum in imperando voluntas concurrat ut su- prema potentia, quia ut primum mosens ad exercitium; ct quod est n superiori potentia in actu composito, »c habet ut formale, quod vero ab inferiori. ut materiale ct iub- stantin actus: consequens est ut ordinatio intimativa in im- perio se habeat ut materia, ct motio ut forma; ac per hoc, imperium est clicitivc ct essentialiter netus rationis, volun- tatis vero primordialiter quoad formam. Testatur nutem hoc actus proprius prudentiae, quem constat oportere esse actum rationis, ct est recte praecipere: prudens enim post inventionem ct indicium, quae spectant od cubuliam. gno- mon ct synesin, habet proprium .ictum, qui est recte prae- cipere. Est igitur praeceptum, seu imperium, actus rationis participantis voluntatem ut primum movens.

Et hoc in loco diligenter attendito quod non conside- rare participationem voluntatis ab intellectu, ct intellectus a voluntate; nec discernere quid his potentiis convenit cx scipsis, ct quid cx alterius participatione; causa est exor- bitandi a communibus animi conceptionibus.

11. Et quamvis, *quolibet proferente contraria, sollicitum esse stultum* censeatur *, quae tamen ab illustribus viris, de quorum numero fuit Sentus, contraria asseruntur, non pos-

sum praeterire. Putat ipse voluntatem esse collativam ct ordinativam, non ut aaplt intellectum; sed hoc potius con- venire intellectui ct voluntati secundum aliquam cis com- munem naturam, puta immaterialitatcm; ut putet in II *Sent.*, dilt. vi, qu. 1 -, ct in *Quolib.*, qu. XVII.

♦ A4 arf. >♦ 1

Hoc autem esse falsum, cx communi animi conceptione qua tenemus quod ordinare intellectus seu rationis est, patet Quod enim ordinandi actus sapientiae, prudentiae, arti, etc., conveniat, liquet. Quod vero solus intellectus ordinet, cx eo patet quod quidquid ordinis in naturalibus ct volunta- riis est, α ratione proficiscitur, et in illam resolvitur. *Opus* enim *naturae est opus mtelligcntiae*: ct electiones, in qui- bus maxime apparet ordo, quia sunt eorum nunc sunt ad finem propter finem, consilio proficiscuntur ordinante hoc in illud. Voluntas enim eligens ct utens, tendit in res secun- dum ordinem ratiocinationi», verae vel falsae, implicite vel explicitc, furalitcr vel virtualiter, dirigentis haec in illa. Unde, cum pluralitas sine necessitate admittenda non ait; et in principiis natura studeat paucitati, ct omnis ordo qui apparet in voluntate, salvatur optime in resolvendo in in- tellectum; et communi animi conceptione, ut dictum est, habeatur quod conferre ct ordinare rationis proprium opus est: abiicienda est Scotica haec phantasm, procedens cx in- discretionc eius quod voluntati convenit secundum se, vel ut participat intellectum.

111. In responsione ad secundum, notato distinctionem dc radice libertatis formaliter, vel causaliter: ct quod radix libertati-» form diter est voluntas, causaliter est ratio. Nec hoc dicitur, »cd probatur: quia cx hoc voluntas est for- malitcr libera, quia ratio est oppositorum. Quia enim vo- luntas a bono cognito oritur, libera voluntas ab oppositis boni-, cognitio absque determinatione ad alterum, nascitur. Ex hoc enim liber est medicus ad praebendam potionem sanativnin vel acgrotativam, quia mediana est sani ct aegri ostensiva, absque determinatione voluntatis ad alteram par- tem sequendam.

ARTICULUS SECUNDUS

I IRUM IMPERARE PERTINEAT AD ANIMALIA BRUTA

secundum sic proceditur. Videtur quod Cevvy imperare conveniat brutis animalibus, ft Quia secundum Avicennam ♦ *virtus -^imperans motum est appetitiva, et virtus exequens motum est in musculis ct in nervis*. Sed utraque virtus est in brutis animalibus. Ergo im- perium invenitur in brutis animalibus,

2. Praeterea, de ratione servi est quod ei imperetur. Sed corpus comparatur ad animam sicut servus ad dominum, sicut dicit Philosophus in I *Polit.* ' Ergo corpori imperatur ab anima, etiam in brutis, quae sunt composita cx anima ct corpore.

3. Praeterea, per imperium homo facit impe- tum ad opus. Sed *impetus in opus invenitur in brutis animalibus*, ut Damascenus dicit *. Ergo in brutis animalibus invenitur imperium.

Sed contra, imperium est actus rationis, ut di- ctum est ♦ Sed in brutis non est ratio. Ergo ne- que imperium.

Respondeo dicendum quod imperare nihil aliud est quam ordinare aliquem ad aliquid agendum, cum quadam intimativa motione. Ordinare autem est proprius actus rationis. Unde impossibile est

quod tn brutis animalibus, in quibus non est ratio, sit aliquo modo imperium *.

• D. TU.

Ad primum ergo dicendum quod vis appetitiva dicitur imperare motum, inquantum movet ratio- nem imperantem. Sed hoc est solum in homini- bus. In brutis autem animalibus virtus appetitiva non est proprie imperativa, nisi imperativum su- matur large pro motivo.

Ad secundum dicendum quod in brutis animalibus corpus quidem habet unde obediat: sed ani- ma non habet unde imperet, quia non habet unde ordinet. Et ideo non est ibi ratio imperantis et imperati; sed solum moventis et moti.

Ad tertium dicendum quod aliter invenitur im- petus ad opus in brutis animalibus, et aliter in ho- minibus. Homines enim laciunt impetum ad opus per ordinationem rationis: unde habet in cis im- petus rationem imperii. In brutis autem lit impe- tus ad opus per instinctum naturae: quia scilicet appetitus eorum stutim apprehenso convenienti vel inconvenienti, naturaliter movetur ad prosecu- tionem vel fugam. Unde ordinantur ab alio ad agendum: non autem ipsa seipsa ordinant ad actio- nem. Et ideo in cis est impetus, sed non imperium.

I, art. I
n. I, qu.
trt. 4.

-I*r.<<«w, p*rt.
I, op. r.

O. II.-
Icet. »1.

Itv. 11, Cjp. XXII.

AlI. prmd.

o.T

Xt.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM USUS PRAECEDAT IMPERIUM

h^o tertium sic proceditur. Videtur quod
usus praecedat imperium. Imperium
enim est actus rationis praesupponens
• An ». actum voluntatis, ut supra * dictum est.
• Qu. «i. «t. r. Sed usus est actus voluntatis, ut supra* dictum
est. Ergo usus praecedit imperium.
2. Praeterea, imperium est aliquid eorum quae
ad finem ordinantur. Eorum autem quae sunt
ad finem, est usus. Ergo videtur quod usus sil
prius quam imperium.
3. Praeterea, omnis actus potentiae motae a
voluntate, usus dicitur: quia voluntas utitur aliis
• ibid. potentiis, ut supra* dictum est. Sed imperium
est actus rationis prout mota est a voluntate.
• Ait. ». sicut dictum est *. Ergo imperium est quidam
usus. Commune autem est prius proprio. Ergo
usus est prius quam imperium.
• Ć^/iA-orM.. Sed contra est quod Damascenus dicit *. quod
impetus ad operationem praecedit usum. Sed im-
petus ad operationem fit per imperium. Ergo im-
perium praecedit usum.
Respondeo dicendum quod usus eius quod est
ad finem, secundum quod est in ratione referente
• QU.xv». *n 4. ipsum in finem, praecedit electionem, ut supra *
dictum est. Unde multo magis praecedit impe-
rium. – Sed usus eius quod est ad finem, secun-
dum quod subditur potentiae excculivae, sequitur
imperium: eo quod usus utentis coniunctus est
cum actu eius quo quis utitur; non enim utitur
aliquis baculo, antequam aliquo modo per bacu-

lum operetur. Imperium autem non est simul
cum actu eius cui imperatur: sed naturaliter
prius est imperium quam imperio obcdialur, et
aliquando etiam est prius tempore. Unde ma-
nifestum est * quod imperium est prius quam
• Cap. ». usus.
Ad primum irgo dicendum quod non omnis actus
voluntatis praecedit hunc actum rationis qui est
imperium: sed aliquis praecedit, scilicet electio;
et aliquis sequitur, scilicet usus. Quia post deter-
minationem consilii, quae est indicium rationis,
voluntas eligit: et post electionem, ratio imperat
ei per quod agendum est quod eligitur; et tunc
demum voluntas alicuius incipit uti, excquendo
imperium rationis; quandoque quidem voluntas
alterius, cum aliquis imperat alteri; quandoque
autem voluntas ipsius imperantis, cum aliquis
imperat sibi ipsi.
Ad secundum dicendum quod, sicut actus sunt
praezii potentiis, ita obiccta actibus. Obicctum
autem usus est id quod est ad finem. Ex hoc
ergo quod ipsum ? imperium est ad finem, magis
• Cap. ». ;
potest concludi quod imperium sit prius usu,
quam quod sit posterius.
Ad tertium dicendi,m quod, sicut actus volun-
tatis utentis ratione ad imperandum, praecedit
ipsum imperium; ita etiam potest dici quod et
istum usum voluntatis praecedit aliquod impe-
rium rationis: eo quod actus harum potentiarum
supra scipsos invicem reflectuntur.
• Cap. »

a) r»L – Jit codtec* et J.

p) *ipium*. – Om. ABDEFGIUKI.pC,

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IMPERIUM ET ACTUS IMPERATUS SINT ACTUS UNIS, VEU DIVERSI

Part. III, qu. ui, art. a; />. *Unione Verbi*, art. 5.

D QUARTUM SIC PROCEditUR. VidetUF quod
actus imperatus non sit unus actus cum
ipso · imperio. Diversarum enim poten-
tiarum diversi sunt actus. Sed alterius
potentiae est actus imperatus, et alterius
imperium: quia aha est potentia quae imperat,
et alia cui imperatur. Ergo non est idem actus
imperatus cum imperio.
2. Praeterea, quaecumque possunt ab invicem
separari, sunt diversa: nihil enim separatur a sc-
ipso. Sed aliquando actus imperatus separatur ab
imperio: praecedit enim quandoque imperium, et
non sequitur actus imperatus. Ergo alius actus
est imperium ab actu imperato.
3. Praeterea, quaccumque se habent secun-
dum prius et posterius, sunt diversa. Sed impe-

rium naturaliter praecedit actum imperatum. Ergo
sunt diversa.
Sed contra est quod Philosophus dicit*, quod
• Art. u CIP. H, Wⁱ I^{**} -iu,
ubi esi unum propter alterum, ibi est unum tan-
tum. Sed actus imperatus non est nisi propter
imperium. Ergo sunt unum.
Respondeo dicendum quod nihil prohibet aliqua
esse secundum quid multa, et secundum quid
unum. Quinimmo omnia multa sunt secundum
aliquid unum, ut Dionysius dicit, uh. cap. *dc Div.*
Nom. † Est tamen differentia attendenda in hoc,
• S ĩk »», quod quaedam sunt simpliciter multa, et secun-
dum quid unum: quaedam vero e converso.
I num autem hoc modo dicitur sicut et ens. Ens
autem simpliciter est substantia: sed ens secun-
dum quid est accidens, vel etiam ens rationis. Et
• Ibi4.

a) tĳgo – Om. Pa.

ideo quaecumque sunt unum secundum substantiam, sunt unum simpliciter, et multa secundum quid. Sicut totum in genere substantiae, compositum ex suis partibus vel integralibus vel essentialibus, est unum simpliciter: nam totum est ens et substantia simpliciter, paries vero sunt entia et substantiae in toto. Quae vero sunt diversa secundum substantiam, et unum secundum accidens, sunt diversa simpliciter, et unum secundum quid: sicut multi homines sunt unus populus, et multi lapides sunt unus acervus; quae est unitas compositionis, aut ordinis. Similiter etiam multa individua, quae sunt unum genere vel specie, sunt simpliciter multa, et secundum quid unum: nam esse unum genere vel specie, est esse unum secundum rationem.

Sicut autem in genere rerum naturalium, aliquod totum componitur ex materia et forma, ut homo ex anima et corpore, qui est unum ens naturale, licet habeat multitudinem partium; ita etiam in actibus humanis, actus inferioris potentiae materialiter se habet ad actum superioris,

inquantum inferior potentia agit in virtute superioris moventis ipsam: sic enim et actus moventis primi formaliter se habet ad actum instrumenti. Unde patet quod imperium et actus imperatus sunt unus actus humanus, sicut quoddam totum est unum \ sed est secundum partes multa.

An primum ergo dicendum quod, si essent potentiae diversae ad invicem non ordinatae, actus earum essent simpliciter diversi. Sed quando una potentia est movens alteram, tunc actus earum sunt quodammodo unus: nam *idem est actus moventis et moti*, ut dicitur in III *Physic.* *

An secundum dicendum quod ex hoc quod imperium et actus imperatus possunt ab invicem separari, habetur quod sunt multa partibus. Nam paries hominis possunt ab invicem separari, quae tamen sunt unum toto.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet in his quae sunt multa partibus et unum toto, unum esse prius alio. Sicut anima quodammodo est prius corpore, et cor est prius aliis membris.

~) crf unum. — Om. ABiJiGHIKl — pro icS, jugJ «D,

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM ACTUS VOLUNTATIS IMPURETUR

I *Ethic.*, Ica. xx.

Su quantum sic proceditur. Videtur quod actus voluntatis non sit imperatus. Dicit enim Augustinus, in VIII *Confess.* ♦ *Imperat animus ut relit animus, nec tamen facit.* Velle autem est actus voluntatis. Ergo actus voluntatis non imperatur.

2. Praeterea, ei convenit imperari, cui convenit imperium intelligere. Sed voluntatis non est intelligere imperium: differt enim voluntas ab intellectu, cuius est intelligere. Ergo actus voluntatis non imperatur.

3. Praeterea, si aliquis actus voluntatis imperatur. pari ratione omnes imperantur. Sed si omnes actus voluntatis imperantur, necesse est in infinitum procedere: quia actus voluntatis praecedit actum imperantis rationis, ut dictum est *; qui voluntatis actus si iterum imperatur, illud iterum imperium praecedet alius rationis actus, et sic in infinitum. Hoc autem est inconveniens, quod procedatur in infinitum. Non ergo actus voluntatis imperatur.

Sed contra, omne quod est in potestate nostra, subiacet imperio nostro. Sed actus voluntatis sunt maxime in potestate nostra: nam omnes actus nostri intantum dicuntur in potestate nostra esse, inquantum voluntarii sunt. Ergo actus voluntatis imperantur a nobis.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, imperium nihil aliud est quam actus rationis ordi-

nantis, cum quadam motione, aliquid ad agendum.

Manifestum est autem quod ratio potest ordinare de actu voluntatis: sicut enim potest ludicare <>. quod bonum sit aliquid velle, ita potest ordinare imperando quod homo velit. Ex quo patet quod actus voluntatis potest esse imperatus*.

Ai) PRIMI M ERGO DICENDUM quod. SICUT AUGUSTINUS ibidem dicit, animus, quando perfecte imperat sibi ut velit, tunc iam vult: sed quod aliquando imperet et non velit, hoc contingit ex hoc quod non perfecte imperat. Imperfectum autem imperium contingit ex hoc. quod ratio ex diversis partibus movetur ad imperandum vel non imperandum: unde fluctuat inter duo, et non perfecte imperat.

An secundum dicendum quod, sicut in membris corporalibus quodlibet membrum operatur non sibi soli, sed toti corpori, ut oculus videt toti corpori; ita etiam est in potentiis animae. Nam intellectus intelligit non solum sibi, sed omnibus potentiis; et voluntas vult non solum sibi, sed omnibus potentiis. Et ideo homo imperat sibi ipsi actum voluntatis, inquantum est intelligens et volens.

Ad tertium dicendum quod, cum imperium sit actus rationis, ille actus imperatur, qui rationi subditur. Primus autem voluntatis actus non est ex rationis ordinatione, sed ex instinctu naturae, aut superioris causae, ut supra dictum est. Et ideo non oportet quod in infinitum procedatur.

e) alius. — .littius («d. — l'm rativnh, voluntati* >R. ttf. — itd ut ABCDGLpH.

Slmmak Tirol. D. Turmah T. IU.

y) iij/Mnw. tui. — <>m. ABCEEGIIIKI j'D.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM ACTUS RATIONIS IMPERETUR

2A. Virtut,, qu. i, ari. 7.

• An. ».

d sextum sic proceditur. Videtur quod actus rationis non possit esse imperatus. Inconueniens enim videtur quod aliquid sibi ipsi. Sed ratio est quae imperat, ut supra * dictum est. Ergo rationis actus non imperatur.

2. Praeterea . id quod est per essentiam, diuersum est ab eo quod est per participationem. Sed potentia cuius actus imperatur a ratione, est ral^o Per participationem, ut dicitur in I *Ethic.* * Ergo illius potentiae actus non imperatur, quae est ratio per essentiam.

3. Praeterea, ille actus imperatur, qui est in potestate nostra. Sed cognoscere et iudicare verum, quod est actus rationis, non est semper in potestate nostra. Non ergo actus rationis potest esse imperatus.

Sed contra, id quod libero arbitrio agimus, nostro imperio agi potest. Sed actus rationis exercentur per liberum arbitrium: dicit enim Damascenus * quod *libero arbitrio homo exquirat, et scrutatur, et indicat, et disponit.* Ergo actus rationis possunt esse imperati.

Respondeo dicendum quod, quia ratio supra seipsam reflectitur, sicut ordinat de actibus aliarum potentiarum. ita etiam potest ordinare de actu suo. Unde etiam actus suus potest esse imperatus. – Sed attendendum est quod actus rationis potest considerari dupliciter. Uno modo, quantum ad exercitium actus. Et sic actus rationis semper imperari potest: sicut cum indicitur alicui quod

attendat, et ratione utatur. Alio modo, quantum ad obiectum: respectu cuius, duo actus rationis attenduntur. Primo quidem, ut veritatem circa aliquid apprehendat. Et hoc non est in potestate nostra: hoc enim contingit per virtutem alicuius luminis, vel naturalis vel supernaturaiis. Et ideo quantum ad hoc, actus rationis non est in potestate nostra, nec imperari potest. Alius autem actus rationis est, dum his quae apprehendit asseruit. Si igitur luerint talia apprehensa, quibus naturaliter intellectus assentiat, sicut prima principia, assensus talium vel dissensus non est in potestate nostra, sed in ordine naturae; et ideo, proprie loquendo, nec . imperio subiacet. Sunt autem quaedam apprehensa, quae non adeo conuincunt intellectum, quin possit assentire vel dissentire, vel saltem assensum vel dissensum suspendere. propter aliquam causam: et in talibus assensus ipse vel dissensus in potestate nostra est, ei sub imperio cadit.

Ad primum ergo dicendum quod ratio hoc modo imperat sibi ipsi, sicut et voluntas movet scipsam, ut supra * dictum est: inquantum scilicet utraque potentia reflectitur supra suum actum, et ex uno in aliud tendit.

Ad secundum dicendum quod, propter diversitatem obectorum quae actui rationis subduntur, nihil prohibet rationem scipsam participare: sicut in cognitione conclusionum participatur cognitio principiorum.

Ad TLRTii m palet responsio ex dictis .

e) ere. – Iutura PKa.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM ACTUS APPETITUS SENSITIVI IMPERETUR

Part. I. qu. Liiu, art. 3; Inin, qu. lvi, art. 4. ad 3; qu. tvui. art. 2; De Verify qu. xxv, an. 4; De Virlut., qu. i, art. 4.

er*. »5.

Sd septimum sic proceditur. Videtur quod actus sensitivi appetitus non sit imperatus. Dicit enim Apostolus, *Rom.* vn *: *'Non enim quod volo bonum, hoc ago:* et Glossa exponit quod homo vult non piscere. et tamen concupiscit. Sed concupiscere est actus appetitus sensitivi. Ergo actus appetitus sensitivi non subditur imperio nostro.

2. Praeterea, materia corporalis soli Deo obedit. quantum ad transmutationem formalem, ut in Primo * habitum est. Sed actus appetitus sensitivi habet quandam formalem transmutationem corporis, scilicet calorem vel frigus. Ergo actus appetitus sensitivi non subditur imperio humano.

3. Praeterea, proprium motivum appetitus sensitivi est apprehensum secundum sensum vel imaginationem. Sed non est in potestate nostra semper quod aliquid apprehendamus sensu vel imaginatione. Ergo actus appetitus sensitivi non subiacet imperio nostro.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus ♦ . dicit, quod *obediens rationi dividitur in duo. in desiderativum et irascitivum,* quae pertinent ad appetitum sensitivum. Ergo actus appetitus sensitivi subiacet imperio rationis.

Respondeo dicendum quod secundum hoc aliquis actus imperio nostro subiacet. prout est . in potestate nostra, ut supra * dictum est. Et ideo

• Qo. IAT, *r». 4; qo. ta, ut. 2: q«. a. art. 3.

• Qu (X, <rt. 3.

• la cerperc-

♦ . i » <ie cap. «tt.

• b.

ad intelligendum qualiter actus appetitus sensitivi subdatur imperio rationis, oportet considerare qualiter sit in potestate nostra. Est autem sciendum quod appetitus sensitivus in hoc differt ab appetitu intellectivo, qui dicitur voluntas, quod appetitus sensitivus est virtus organi corporalis, non autem voluntas. Omnis autem actus virtutis utentis organo corporali. dependet non solum ex potentia animae, sed etiam ex corporalis organi dispositione: sicut visio ex potentia visiva, et qualitate oculi, per quam iuvatur vel impeditur. Unde et actus appetitus sensitivi non solum dependet ex vi appetitiva, sed etiam ex dispositione corporis.

Illud autem quod est ex parte potentiae animae, sequitur apprehensionem. Apprehensio autem imaginationis, cum sit particularis, regulatur ab apprehensione p rationis, quae est universalis, sicut virtus activa particularis a virtute activa universali. Et ideo ex ista parte, actus appetitus sensitivi subiacet imperio rationis. – Qualitas autem et dispositio corporis non subiacet imperio rationis *. Et ideo ex hac parte, impeditur quin motus sensitivi appetitus totaliter subdatur imperio rationis.

Contingit etiam î quandoque quod motus appetitus sensitivi subito concitatur ad apprehensionem imaginationis vel sensus. Et tunc ille motus est praeter imperium rationis: quamvis potuisset impediri a ratione, si praevidisset. Unde Philosophus n l quod ratio praeest irascibih ct concupiscibili non *principatu dcspotico*, qui est domini ad servum: sed *principatu politico aut regali*, qui est ad liberos, qui non totaliter subduntur imperio.

Ad primum ergo dicendum quod hoc quod homo vult non concupiscere, et tamen concupiscit, contingit ex dispositione corporis, per quam impeditur appetitus sensitivus ne totaliter sequatur imperium rationis. Unde et Apostolus ibidem subdit*: *Video ’ aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae.* – Hoc etiam contingit propter subitum motum concupiscentiae, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod qualitas corporalis dupliciter se habet ad actum appetitus sensitivi. Uno modo, ut praecedens: prout aliquis est aliquiditer dispositus secundum corpus, ad hanc vel illam passionem. Alio modo, ut consequens: sicut cum ex ira aliquis incalescit. Qualitas igitur praecedens non subiacet imperio rationis: quia vel est ex natura, vel ex aliqua praecedenti motione. quae non statim quiescere potest. Sed qualitas consequens sequitur imperium rationis: quia sequitur motum localem cordis, quod diversimode movetur secundum diversos actus sensitivi appetitus.

Ad tertium dicendum quod, quia ad apprehensionem sensus requiritur sensibile exterius, non est in potestate nostra apprehendere aliquid sensu, nisi sensibili praesente; cuius praesentia non semper est in potestate nostra. Tunc enim homo potest uti sensu cum voluerit, nisi sit impedimentum ex parte organi. – Apprehensio autem imaginationis subiacet ordinationi rationis, secundum modum virtutis vel debilitatis imaginativae potentiae. Quod enim homo non possit imaginari quae ratio considerat, contingit vel ex hoc quod non sunt imaginabilia, sicut incorporalia; vel propter debilitatem virtutis imaginativae, quae est ex aliqua indispositione organi.

β) aé apyrthcuiione, – ad affrehrntionrrn tn&co.

γ) diam. – autem diam Pe.

Commentaria Cardinalis Caietani

PRAKTKRMmts articulis secundo, tertio, quarto, quinta ct sexto, circa duos sequentes articulos simul dubium occurrit, an in istis quaesiti* intendatur universaliter, an in imperio rationis concupiscere hoc pulchrum, ita quod ct in potestate hominis est concupiscere ct non concupiscere, ct concupiscere hoc ct non hoc. Sed non cadit sub rationis imperio quod virtus generative emittat vel non emittat semen; aut quod generet aut non. aut hoc vel illud; quamvis endat sub imperio applicatio virtutis generntivae cum sua actione, si habet. Sicut non cadit >ub imperio quod ignis excutiat^rur cx lapide, sed hoc pendet cx virtute lapidis percussi, etc.: quamvis applicatio lapidis ct ferri, cum suis efficacis adjexcutiendum. sub imperio cadat. Unde non quandoque sic ct quandoque non. pars gcncrativa imperio subditur: sed nunquam actus eius, ut sic, imperio subditur: quamvis ipsius, cum sua efficacia ct actione quae naturam sequitur, applicabilitos imperio subsit rationis, ct proptcrca inter voluntaria computatur.

II. Ad hoc dicitur quod intentio Auctoris est loqui universaliter, ct quod .ictus appetitus sensitivi, pro quanto pendent ex parte animae, universaliter subsunt imperio rationis et voluntatis. Ncc est verum quod velit quis perfecto imperio tristari, et non tristetur: quamvis pluries contingat quod vellet quis tristari, et non tristatur, quia non perfecte hoc vult. Et hoc dico, si non habet dispositionem organi repugnantem: sicut enim contingit totaliter impediri visum ex parte organi, dicente Aristotele* quad *si senex accipiat oculum invenis, videbit ut mvenis* ; ita actum tristitiae. Quamvis in hoc casu putem quod, quia tristitia pendet cx dispositione organi, quod quandoque est indispositum ad hoc, proptcrca ita modica est tristitia, ut appareat non tristari.

Inter netus autem appetitus sensitivi ct partis vegetativae hoc interest, quod actus appetitus sensitivi subsunt imperio in ordine ad propria principia clicitiva, et propria obiecta: actus vero partis vcgctativac neutro modo subsunt

imperio, sed concupiscentia ct applicatio eorum, sicut aliorum activorum ct passivorum naturalium. Cadit enim sub imperio rationis concupiscere hoc pulchrum, ita quod ct in potestate hominis est concupiscere ct non concupiscere, ct concupiscere hoc ct non hoc. Sed non cadit sub rationis imperio quod virtus generative emittat vel non emittat semen; aut quod generet aut non. aut hoc vel illud; quamvis endat sub imperio applicatio virtutis generntivae cum sua actione, si habet. Sicut non cadit >ub imperio quod ignis excutiat^rur cx lapide, sed hoc pendet cx virtute lapidis percussi, etc.: quamvis applicatio lapidis ct ferri, cum suis efficacis adjexcutiendum. sub imperio cadat. Unde non quandoque sic ct quandoque non. pars gcncrativa imperio subditur: sed nunquam actus eius, ut sic, imperio subditur: quamvis ipsius, cum sua efficacia ct actione quae naturam sequitur, applicabilitos imperio subsit rationis, ct proptcrca inter voluntaria computatur.

I x responsione ad secundum articuli septimi, collecto cx littera ordine apprehensionis, appetitus, motus cordis, ct qualitatis sequentis, aspice quod varius motus cordis, cx apprehensione ct appetitu animuli noscens, corpus movet ct alterat secundum diversas qualitates, \ltcratum autem corpus varie etiam atfic^rit imaginationem ct appetitum, ut superius ’ habitum est. Et varie disponitur ipsum corpus ex ’ Qm.iv *n. < hoc ad sanitatem, ad cor, ad habilitatem hanc vel illam. Et cum haec aspexeris, videbis quod pluries accidentia contingentia personis patientibus exstasim, ct huiusmodi, cau-

QUAESTIO XVII. ARTICULUS VIII

>aniur cx suu apprehensione originaliter: quamvis forte consuetudo mutata in naturam, etiam invius postmodum afficiat. Cuius tignum est quod, si diutius ad oppositos mend* actus »c toto conatu transferunt, ab huiusmodi ac- cidentibus deseruntur, ut experientia fide digna didici. Quam* vis exorbitatu motus cordis manifeste apparens in his, suf- ficiens testimonium aderat quod secundum naturalem cau- sarum ordinem haec iiunt, secundum quas materia corporalis nec proprio intellectui, nec angelico. sed divino tantum obedit ad ulterationem, nili mediante motu locali. Propter quod salvandum, haec sunt dicta.

II. In responsione ad tertium eiusdem septimi articuli, adverte duo. Primum est, quod imaginatio non quorum- cumque, sed consideratorum a ratione, subest imperio ra- tionis, si tamen imaginabilia sunt: quoniam imaginatio nuta est ad imperium rationis formare nosa phantasmata, infra latitudinem intellectorum. Quod dicimus propter cae- cum natum, cuius imaginatio nunquam formabit phanta- sma coloris, qui nec n ratione cius intelligitur.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM ACTUS ANIMAE VEGETABILIS IMPERETUR

fl* 1Γ*. qu. cxtVMl. lrt. i, «d Pan. Ill, qu. XV, rt. a, ad i; qu. ixx, *rt. ;j II 5oιΓ.. dt&t. xx, qu. i, m. x, ad J; Pη*(E, q<». xn». art. 4; Quo*ji*. IV, qu. xi, art. t.

•Vidi Commeet- Curt. pmt >rt. pnec.

O octavum sic proceditur * Videtur quod netus vegetabilis animae imperio rationis subdantur. Vires enim sensiti- nobiliores sunt viribus animae ve- gelabitis. Sed vires animae sensitivae subduntur imperio rationis. Ergo multo magis vires animae vegetabilis.

3. Praeterea, homo dicitur *minor mundus* ψ, quia sic est anima m corpore, sicut Deus in mundo. Sed Deus sic est in mundo, quod omnia quae sunt in mundo, obediunt cius imperio. Ergo ct omnia quae sunt in homine, obediunt impe- rio rationis, etiam vires vegetabilis animae.

3. Praeterea, laus ei viluperium non contin- git nisi in actibus qui subduntur imperio ratio- nis. Sed in actibus nutritivae et gencrativae po- tentiae. contingit esse laudem ct viluperium. et virtutem et vitium: sicut patet in gula et luxuria, ei virtutibus oppositis. Ergo actus harum poten- tiarum subduntur imperio rationis.

Sed contra est quod Gregorius Nyssenus 4 dicit, quod *id quod non persuadetur a ratione, est nutritivum et generativum.*

Respondeo dicendum quod actuum quidam pro- cedunt ex appetitu naturali, quidam autem ex ap- petitu animali vel intellectuali : omne enim agens aliquo modo appetit finem. Appetitus autem na- turalis non consequitur aliquam apprehensionem*, sicut sequitur appetitus animalis et intellectualis *.

Secundum est, quod tam imaginari vel non imaginari, qunm imaginari hoc vel illud, subccsc intelligitur nostro imperio, quatenus pendet ex parte animae; sicut dc ap- petitu sensitivo dictum est *. Contingit enim cx corporis * N<m. w. dispositione, vel repentino motu, improbas pati imagina- tiones, nullo imperante. Et in hoc est magna latitudo: intantum ut aliqui pallantur huiusmodi imaginationes sic ut vigilantibus appareant sicut aliis apparent dormientibus. Et hinc plerumque fit ut dicant se vidisse vel audivisse, quod tamen non fuit in veritate, sed sicut in somniis: ut patet non solum in phreneticis, sed melancholicis. Unde, sublati impediti*» ex parte corporis, in potestate no- stra est has imaginationes excludere, ct alias assumere, se- cundum imperium rationi» perfectum. Sed contingit negli- gentibus, propter imperfectum imperium, perseverare ple- rumque malas imaginationes, quas dicunt se pati contra voluntatem: et non est sic, quia cx imperfecto patiuntur imperio.

Ratio autem imperat per modum apprehensivae virtutis. Et ideo actus illi qui procedunt ab ap- petitu intellectivo vel animali, possunt a ratione imperari: non autem actus illi qui procedunt cx appetitu naturali. Huiusmodi autem sunt actus 3 vegetabilis animae: unde Gregorius Nyssenus * dicit quod *vocatur naturale quod generativum et nutritivum*- Et propter hoc, actus vegetabilis animae non subduntur imperio rationis.

Ad prjmm ergo dicendum quod, quanto aliquis actus est immaterialior, tanto est nobilior, ct mag- is subditus imperio rationis. Unde cx hoc ipso quod vires animae vegetabilis non obediunt ra- tioni. apparet has vires infimas esse.

Ad secundum dicendum quod similitudo atten- ditur quantum ad aliquid: quia scilicet, sicut Deus movet mundum, ita anima movet corpus. Non autem quantum ad omnia : non enim anima crea- vit corpus ex nihilo, sicut Deus mundum; pro- pter quod totaliter subditur eius imperio.

Ad tertium dicendum quod vinus et vitium, laus et viluperium, non debentur ipsis actibus nutritivae vel gencrativae potentiae, qui ? sunt digestio et formatio corporis humani; sed acti- bus sensitivae partis ordinatis ad actus gencrati- vae vel nutritivae: puta in concupiscendo dele- ctationem cibi et Venereorum, et utendo, secun- dum quod oportet. vel non secundum quod oportet.

•Ariitot lib.VIII,cap.», 0.3. -S.Th. I/O. IV.

N*t. Hvt, OP. *xu, ll. lib. IV, cap. iv.

• D. »t.

• I). »5.

3) autem tunt attut. — film acluj tunt IM.

qui, — quae PBCDEf1KL*.

Commentaria Caixlinalta Caiotani

n responsione ad primum octavi articuli, dubium occur- rit dc ratione assignata ibidem, scilicet quod *quanto ali- quis actus est immaterialior, tanto est nobilior, et magis subditur imperio rationis*. Contradicit enim hoc Aristoteli et Auctori in articulo praecedenti, ct experien- tiaē. Experimur enim quod corporis membra magis obe- diunt rationi, quatn passiones appetitus sensitivi. Et dictum

est quod ratio prueest appetitui sensitivo non totaliter, corpori autem sic, etc. Et tamen secundum hanc rationem, passiones appetitus sensitivi, cum sint netus spiritualiores, deberent mngis imperio rationis subdi qunm motus manus et pedis.

II. Ad hoc dicitur quod obedientin oritur cx propinqui- tate. Sed propinquitas est duplex: *sim ilitudinis* scilicet, ct

vcc.,

proportionis. Et secundum similitudinem quidem, quanto actu* est nobilior, tanto propior secundum naturam suam est rationi, ct aptior ut sequatur eam. Secundum proportionem vero, quanto bonum proprium ad quod aliquid infra latitudinem obsequentium ordinatur, est magis consonum rationi, tanto magis subditur eius imperio. Constat autem quod appetitus sensitivus, ct corpus aptum natum obsequi rationi, sic sc habent nd propria bona, quod ille cx natura propria inclinatur ad bonum quandoque contrarium rationi!», *caro enim concupiscit adversus spiritum, ct spiritus adversus carnem* *: istud vero cx natura sua non inclinatur ad bonum dissonum rationi, unmo a natura fabricatum est habile ad motum consonum rationi. Cuius duo signa sunt. Primum, quod corpora caelestia ad solum rationalem motum habilia sunt, nihil omnino habentia impedimenti ad obediendum rationi motrici. Secundum, quod

in nobis nullus novus motu* animalis nostrorum membrorum subducitur ab obedientia rationi», nisi pudendorum, quae ud maxime delectabile secundum sentum, quod est obicctum appetitu» sensitivi, ordinantur, dc quo scriptum est -: Γ/deo *aliam legem in membris meis, repugnantem legi mentis meae*. Appetitus ergo passiones, licet cx naturae nobilitate magis obediant rationi quam corpori* motu»; propter contrarictatcm tamen annexam bono proprio ad rationem, non plene rationi subduntur. Propter cuius contrarictatis defectum, corporis membra plene subduntur rationi» imperio ad suos animales motus. Et hoc intelligc, novitic, quando insita sunt naturali dispositione: si enim infirmitate aut lassitudine indisposita sint, hoc cx materiae necessitate contingit. Appetitus autem sensitivus cx »ua inclinatione naturali tendit in bonum dissonans rationi, ut dictum est.

“*.

ARTICULUS NONUS

UTRUM ACTUS EXTERIORUM MEMBRORUM IMPERENTUR

Pirt. I, qu. lxxxi, an. ad 3; infra, qu. l.r.t, art. 4, J 3; qu. lvnq, «rt. 3; II *Sent.* driu 11, qu- I, art. 3, ad 3; *De Put.*, qu. 111, an. ḡ, ad 4.

an nonum sic proceditur. Videtur quod membra corporis non obediant rationi quantum ad actus suos. Constat enim quod membra corporis magis distant a ratione quam vires animae vegetabilis. Sed vires animae vegetabilis non obediunt rationi, ut dictum est *. Ergo multo minus membra corporis.

2. Praeterea, cor est principium · motus animalis. Sed motus cordis non subditur imperio rationis: dicit enim Gregorius Nyssenus * quod *pulsativum non est persuasibile ratione*. Ergo motus membrorum corporalium non subiaccet imperio rationis.

3. Praeterea, .Augustinus dicit. XIV *de Civ. Dei**, quod *motus membrorum genitalium aliquando importunus est, nullo poscente: aliquando autem destituit inhiantem, ct cum in animo concupiscentia ? ferveat, friget in corpore*. Ergo motus membrorum non obediunt rationi.

Sed contra est quod Augustinus dicit, VIII *Conlcss.* *: *Imperat animus ut moveatur manus, et tanta est facilitas, ut vix a servitio discernatur imperium*.

Respondeo dicendum quod membra corporis sunt organa quaedam potentiarum animae. Unde eo modo quo potentiae animae sc habent ad hoc quod obediant rationi, hoc modo sc habent etiam corporis membra. Quia igitur vires sensitivae subduntur imperio rationis, non autem vires naturales; ideo omnes motus membrorum quae moventur a potentiis sensitivis, subduntur imperio rationis; motus autem membrorum qui consequuntur vires naturales, non subduntur imperio rationis.

Ad primum ergo dicendum quod membra non movent seipsa, sed moventur per potentias animae; quarum quaedam sunt rationi viciniore quam vires animae vegetabilis.

Ad secundum dicendum quod in his quae ad intellectum et voluntatem pertinent, primum in-

venitur id quod est secundum naturam, cx quo aha derivantur *: ut a cognitione principiorum naturaliter notorum, cognitio conclusionum; et a voluntate finis naturaliter desiderati, derivatur secundum principiorum quae sunt ad finem. Ita etiam in corporalibus motibus principium est secundum naturam. Principium autem corporalis motus est a motu cordis. Unde motus cordis est secundum naturam, et non secundum voluntatem: consequitur enim sicut per se accidens vitam, quae est ex unione animae et corporis. Sicut motus gravium ut levium consequitur formam substantialem ipsorum: unde et a generante moveri dicuntur, secundum Philosophum in VIII *Physic.* * Et propter hoc motus iste *vitalis* dicitur. Unde Gregorius Nyssenus * dicit quod, sicut generativum ei nutritivum non obedit rationi, ita nec pulsativum, quod est vitale. Pulsativum autem appellat motum cordis, qui manifestatur per venas pulsatiles.

Ad tertium dicendum quod, sicut Augustinus dicit in XIV *de Civ. Dei* * hoc quod motus genitalium membrorum rationi non obedit, est ex poena peccati: ut scilicet anima suae inobedientiae ad Deum in illo praecipue membro poenam inobedientiae patiatur, per quod peccatum originale ad posteros traducitur.

Sed quia per peccatum primi parentis, ut inlra* dicetur, natura est sibi relictā, subtracto supernatural! dono quod homini divinitus erat collatum; ideo consideranda est ratio naturalis quare motus huiusmodi membrorum î specialiter rationi non obedit. Cuius causam assignat Aristoteles in libro *de Causis Motus Animalium* *, dicens *involuntarios esse motus cordis ct membri pudendi*, quia scilicet ex aliqua apprehensione huiusmodi membra commoventur, inquantum scilicet intellectus ct phantasia repraesentant aliqua ex quibus consequuntur passiones animae, ad quas consequitur

»0.

•N.ae..ioc.di.

' c*p. “.

·θβ.«χχ*,«τ.

*

; ai. *.<■«-”?. “.

a) principium. – principium primum codices.
.) concupiscentia. – concupiscenti P.

γ) huiutmodi membrorum. – huiaf membri codice*. – Udem pn» obedit, obcdial.

motus horum membrorum. Non tamen moventur secundum iussum rationis aut intellectus, quia scilicet ad motum horum membrorum requiritur aliqua alteratio naturalis, scilicet caliditatis et frigiditatis, quae quidem alteratio non subiacet imperio rationis. Specialiter autem hoc accidit in his duobus membris, quia utrumque istorum mem-

brorum est quasi * quoddam animal separatum, inquantum est principium vitae, principium autem est virtute totum. Cor enim principium est sensuum: et ex membro genitali virtus exit seminalis, quae est virtute totum animal. Et ideo habent proprios motus naturaliter: quia principia oportet esse naturalia, ut dictum est.

hincp.u, .

8) — Om. ABCFGHI1.aD.

Commentaria Cardinalis Cnietani

In responsione ad ultimum noni articuli, nota duo. Primum est, quod dispositio requisita ad motum horum membrorum, non est illa qualitas de qua dicitur in 7^a Com- dictum est quod sequitur passionem appetitui, mediante motu cordis: sed est qualitas naturalis soli naturae subiecta, per quam motus iste non voluntarius, sed naturalis est.

Secundum est, quod in littera duae causae ex Aristotele

tanguntur, quare membra haec habent motum proprium naturalem. Prima est, quia quodlibet eorum est quasi separatum animal. Secunda est, quia quodlibet eorum est principium. Ex prima enim habetur quod motus iste non subditur imperio superioris partis: ex quo enim est quasi separatum animal, secundum scipsum habet motum non imperatum ab alio. Ex secunda vero, quod motus iste est naturalis: quia principia oportet esse naturalia.

— Ci. trod.

• Qa

• Qn

• Qu

QUAESTIO DECIMAOCTAVA

DE BONITATE ET MALITIA HUMANORUM ACTUUM IN GENERALI

IN UNDECIM ARTICULOS DIVISA

Post hoc considerandum est de bonitate et malitia humanorum actuum. Et primo e, quomodo actio humana sit bona vel mala; secundo, de his quae consequuntur ad bonitatem vel malitiam humanorum actuum, puta meritum vel demeritum, peccatum et culpa.

Circa primum occurrit triplex consideratio: prima est de bonitate et malitia humanorum actuum in generali; secunda, de bonitate et malitia interiorum actuum; tertia, de bonitate et malitia exteriorum actuum.

Circa primum quaeruntur undecim.

Primo: utrum omnis actio sit bona vel aliqua sit mala.

Secundo: utrum actio hominis habeat quod sit bona vel mala, ex obiecto.

Tertio: utrum hoc habeat ex circumstantia.

Quarto: utrum hoc habeat ex fine.

Quinto: utrum aliqua actio hominis sit bona vel mala in sua specie.

Sexto: utrum actus habeat speciem boni vel mali ex fine.

Septimo: utrum species quae est ex fine, continetur sub specie quae est ex obiecto, sicut sub genere, aut e converso.

Octavo: utrum sit aliquis actus indifferens secundum suam speciem.

Nono: utrum aliquis actus sit indifferens secundum individuum.

Decimo: utrum aliqua circumstantia constituat actum moralem in specie boni vel mali.

Undecimo: utrum omnis circumstantia augens bonitatem vel malitiam, constituat actum moralem in specie boni vel mali.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OMNIS HUMANA ACTIO SIT BONA, VEL ALIQUA MALA

De Mala, qu. 11, art. 4.

In primum sic proceditur. Videtur quod omnis actio hominis sit bona, et nulla sit mala. Dicit enim Dionysius, iv cap. *Div. Nom.* quod malum non agit nisi virtute boni. Sed virtute boni non sit malum. Ergo nulla actio est mala.

2. Praeterea, nihil agit nisi secundum quod est actu. Non est autem aliquid malum secundum quod est actu, sed secundum quod potentia privatur actu: inquantum autem potentia perficitur per actum, est bonum, ut dicitur in IX *Metaphys.* Nihil ergo agit inquantum est malum, sed solum inquantum est bonum. Omnis ergo actio est bona, et nulla mala.

3. Praeterea, malum non potest esse causa nisi per accidens, ut patet per Dionysium, iv cap. *dc Div. Nom.* Sed omnis actionis est aliquis per se effectus. Nulla ergo actio est mala, sed omnis actio est bona.

Sed contra est quod Dominus dicit, Ioan, m *Omnis qui male agit, odit lucem.* Est ergo aliqua actio hominis mala.

Respondeo dicendum quod de bono et malo in actionibus oportet loqui sicut de bono et malo in rebus: eo quod unaquaeque res talem actionem producit, qualis est ipsa. In rebus autem unumquodque tantum habet de bono, quantum habet de esse: bonum enim et ens convertuntur,

ut in Primo dictum est. Solus autem Deus habet totam plenitudinem sui esse secundum aliquid unum et simplex: unaquaeque vero res alia tamen habet plenitudinem essendi sibi convenientem secundum diversa. Unde in aliquibus contingit quod quantum ad aliquid habent esse, et tamen eis aliquid deficit ad plenitudinem essendi eis debitam. Sicut ad plenitudinem esse humani requiritur quod sit quoddam compositum ex anima et corpore, habens omnes potentias et instrumenta cognitionis et motus: unde si aliquid horum deficiat alicui homini, deficit ei aliquid de plenitudine sui esse. Quantum igitur habet de esse, tantum habet de bonitate: inquantum vero aliquid ei deficit de plenitudine essendi, intantum deficit a bonitate, et dicitur malum: sicut homo caccus habet de bonitate quod vivit, et malum est ei quod caret visu. Si vero nihil haberet de claritate vel bonitate, neque malum neque bonum dici posset. Sed quia de ratione boni est ipsa plenitudo essendi, si quidem alicui aliquid est defuerit de debita essendi plenitudine, non dicitur simpliciter bonum, sed secundum quid, inquantum est ens: poterit tamen dici simpliciter ens et secundum quid non ens, ut in Primo dictum est.

Sic igitur dicendum est quod omnis actio, inquantum habet aliquid de esse, intantum habet de bonitate: inquantum vero deficit ei aliquid de

a) primo. - primo quidem coJicc.

β) fortuna. - actio bona Pd.

γ) et alia. - recte aliam ApB, rei aliquam illi, recte Pa.

quidem alieni aliquid. - quidem alicui \BFGill.pC, quid abeui E, quidem aliquid KpD. Pro de debita tundi plenitudine, debita tuendi plenitudo ill.

plenitudine cssendi quae debetur actioni humanae, intantum deficit a bonitate, et sic dicitur mala: puta si deficiat ei vel determinata quantitas secundum rationem, vel debitus locus, vel aliquid huiusmodi.

Ad primum ergo DICENDUM quod malum agit in virtute 4 boni deficientis. Si enim nihil esset ibi de bono, neque esset ens, neque agere posset. Si autem non esset deficiens, non esset malum. Unde et actio causata est quoddam bonum deficiens, quod : secundum quid est bonum, simpliciter autem malum.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet ali-

quid esse secundum quid in actu, unde agere possit; et secundum aliud privari actu, unde cause! deficientem actionem. Sicut homo caecus actu habet virtutem gressivam, per quam ambulare potest: sed inquantum caret visu, qui dirigit in ambulando, patitur defectum in ambulando, dum ambulat cespitando.

Ad tertium dicendum quod actio mala potest habere aliquem effectum per se, secundum id quod habet de bonitate et entitate. Sicut adulterium est causa generationis humanae, inquantum habet commixtionem maris et feminae, non autem inquantum caret ordine rationis.

i) tn virtute. – virtute cnd cil.

ζ) quod. – quia PKd.

Commentaria Cardinalis Caietani

• Qu. 1. art. i; part.i, qu-xx. iul, art 1. 3. art. S °-

Cir ca quacitionis dccimaeeoctavac initium, recolito cx euprudictis· *quid nominis* actionis humanae, et mali mo-

ralis. Primum enim sonat actus voluntarios; secundum, privationem boni debiti actioni voluntariae.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ACTIO HOMINIS HABEAT BONITATEM VEL MALITIAM EX OBIECTO

Infra, qu. «x», art t; H Sent^ dUt. «n. 5.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod actio non habeat bonitatem vel malitiam cx obiecto. Obicctum enim actionis res. *In rebus* autem *non esi malum, sed in usu peccantium*, ut Augustinus dicit in libro III *de Doct. Christ.* * Ergo actio humana non habet bonitatem vel malitiam cx obiecto.

Cap. tu.

2. Praeterea, obicctum comparatur ad actionem ut materia. Bonitas autem rei non est ex materia, sed magis cx forma, quae est actus. Ergo bonum et malum non est in actibus cx obiecto.

3. Praeterea, obieclum potentiae activae comparatur ad actionem sicut effectus ad causam. Sed bonitas causae non dependet cx effectu, sed magis e converso. Ergo actio humana non habet bonitatem vel malitiam ex obiccto.

cr*- 10.

Sed contra est quod dicitur Osce ix *: *Facti sunt abominabiles, sicut ea quae dilexerunt.* Fit autem homo Deo abominabilis propter malitiam suae operationis. Ergo malitia operationis est secundum obiccta mala quae homo diligit. Et eadem ratio est de bonitate actionis.

• Art. pne«J.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ bonum et malum actionis, sicut et ceterarum rerum, attenditur cx plenitudine cssendi vel defectu ipsius. Primum autem quod ad plenitudinem cssendi pertinere videtur, est id quod dat rei speciem. Sicut autem res naturalis habet speciem ex sua forma, ita actio habet speciem cx obiecto; sicut et motus cx termino. Et ideo sicut prima bonitas rei naturalis attenditur cx sua forma, quae dat speciem ei, ita et prima bonitas actus moralis attenditur ex obiecto convenienti; unde et a quibusdam vocatur *bonum cx genere*; puta, uti re sua. Et sicut in rebus naturalibus primum malum est, si res generata non consequitur formam spe-

cificam, puta si non generetur homo, sed aliquid loco hominis; ita primum mulum in actionibus moralibus est quod est ex obiecto, sicut accipere aliena. Et dicitur *malum ex genere*, genere pro specie accepto, eo modo loquendi quo dicimus *humanum genus* totam humanam speciem f.

• D. 671.

Ad primum ergo dicendum quod, licet res exteriores sint in scipsis bonae, tamen non semper habent debitam proportionem ad hanc vel illam actionem. Et ideo inquanlum considerantur ut obiccta talium actionum , non habent rationem boni.

Ad secundum dicendum quod obicctum non est materia *ex qua*, sed materia *circa quam*: et habet quodammodo rationem formae, inquantum dat speciem.

Ad tertium dicendum quod non semper obicctum actionis humanae est obicctum activae potentiae. Nam appetitiva potentia est quodammodo passiva, inquantum movetur ab appetibili: et tamen est principium humanorum actuum. – Neque etiam potentiarum activarum obiccta semper habent rationem effectus, sed quando iam sunt transmutato: sicut alimentum transmutatum est effectus nutritivae potentiae, sed alimentum nondum transmutatum comparatur ad potentiam nutritivam sicut materia circa quam operatur. Ex hoc autem quod obicctum est aliquo modo eflectus potentiae activae, sequitur quod sil terminus actionis eius, et per consequens quod det ci formam et speciem: motus enim habet speciem a terminis. – Et quamvis etiam bonitas actionis non causctur ex bonitate effectus, tamen cx hoc dicitur actio bona, quod bonum effectum inducere potest. Et ita ipsa proportio actionis ad effectum, est ratio bonitatis ipsius.

Commenturi» Cardinalia Calotani

Circa Articulum secundum quaestionis eiusdem, omisso primo, adverte primo, quod Auctor, quasi plus determinans quam quaesierit, non solum dicit quod actus bonus mornlitr cx obiccto, sed quod habet bonitatem primam et specificam ub eo. Cum enim omnis quaestio sit quaestio medii, ut patet II *Pister.* ., optime respondet simul quiu est, ct propter quid est actus bonus mornlitr cx obiccto; quin scilicet est spcificans primum.

Adverte secundo quod, licet in primo horum, scilicet quod prima bonitas moralis in actu sit cx obiccto, sequatur Scotus Auctoris doctrinam; in secundo tamen horum dis-

sentit, in *Quolibet.*, qu. XVIII, art. 1, putans quod determinatio cx obiccto ita constituat bonitatem actus moralis, quod nullam specificam bonitatem det illi, sed capacitatem omnis bonitatis specificaе in genere moris. Haec quidem dicit, sed non probat. Et tamen constat quod amare Deum, ct odium Dei, actus matrimonialis, adulterium, ct similia, bonitatem et malitiam habent specificam cx obiectis; ita quod non solum bonitatem vel malitiam geneticam seu communem dat obicctum, ut uti re sua aut aliena; sed etiam specialissimam, generare ex propria aut cx aliena uxore.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ACTIO HOMINIS SIT BONA VEL MALA EX CIRCUMSTANTIA

II Sent., dut xxvi, en. 5; *De Malo*, qu. n, irt. 4, «d 5.

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod actio non sil bona vel mala ex circumstantia. Circumstantiae enim circumstant actum sicut extra ipsum existentes, ut dictum est *. Sed *bonum et malum sunt rebus*, ut dicitur in VI *Metaphys.* * Ergo actio non habet bonitatem vel malitiam ex circumstantia.

2. Praeterea, bonitas vel malitia actus maxime consideratur in doctrina morum. Sed circumstantiae, cum sint quaedam accidentia actuum, videntur esse praeter considerationem artis: quia *nulla ars considerat id quod est per accidens*, ut dicitur in VI *Metaphys.* ♦ Ergo bonitas vel malitia actionis non est cx circumstanda.

3. Praeterea, id quod convenit alicui secundum suam substantiam, non attribuitur ei per aliquod accidens. Sed bonum ct malum convenit actioni secundum suam substantiam: quia actio cx suo genere potest esse bona vel mala, ut dictum est *. Ergo non convenit actioni cx circumstantia quod sil bona vel mala.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in libro *Ethic.* ♦ quod virtuosus operatur *secundum quod oportet, et quando oportet, ct secundum alias circumstantias*. Ergo cx contrario vitiosus, secundum unumquodque vilium, operatur quando non oportet, ubi non oportet, et sic de aliis circumstantiis. Ergo actiones humanae secundum circumstantias sunt bonae vel malae.

Respondeo dicendum quod in rebus naturalibus

non invenitur tota plenitudo perfectionis quae debetur rei a, cx forma substantiali, quae dat speciem; sed multum superadditur cx supervenientibus P accidentibus, sicut in homine ex figurapsis colore, et huiusmodi; quorum si aliquod desit ad decentem habitudinem, consequitur malum. Ita etiam est in actione. Nam plenitudo bonitatis eius non tota consistit in sua specie, sed aliquid additur ex his quae adveniunt lanquam accidentia quaedam. Et huiusmodi sunt circumstantiae debitaе. Unde si aliquid desit quod requiratur ad debitas circumstantias, erit actio mala.

Ad primum ergo dicendum quod circumstantiae sunt extra actionem, inquantum non sunt de essentia actionis: sunt tamen in ipsa actione velut quaedam accidentia eius. Sicut et accidentia quae sunt in substantiis naturalibus, sunt extra essentias carum.

Ad secundum dicendum quod non omnia accidentia per accidens se habent ad sua subiecta T, sed quaedam sunt per se accidentia; quae in unaquaque arte considerantur. Et per hunc modum considerantur circumstantiae actuum in doctrina morali.

Ad tertium dicendum quod, cum bonum convertatur cum ente 8, sicut ens dicitur secundum substantiam et secundum accidens, ita et bonum attribuitur alicui et secundum esse suum essentiale, et secundum esse accidentale, tam in rebus naturalibus, quam in actionibus moralibus.

* Q». <n, «n. l.

S T Ucr.ir.-na. hb. \, «p. iv, .. t

*S. TKIoct. 11.-Di4 hb. V. «p. n, 0. 1 H<b

* An. prsocc.

* 14b. II, c*p. in, d. \$.-1>. Th. icet, ta.

a) rei. — fl Pa.
β) supervenientibus. — superadvenientibus ABCDEGHK. — Pro et huiusmodi, ct aliis huiusmodi »D, et sic dc aliis Pa.

7) sua subiecta. — tuam tubxtaniiam Pa.
2) cum ente. — enti codice*.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ACTIO HUMANA SIT BONA VEL MALA EX FINE

In Sententia dicitur. xxxm, art. 5.

¶ Vnde dicitur. Videtur quod bonum et malum non sint ex fine. Dicit enim Dionysius, Cap. 1. *Div. yonh* quod *nihil respiciens ad malum operatur*. Si igitur ex fine derivaretur operatio bona vel mala, nulla actio esset mala. Quod patet esse falsum.

2. Praeterea, bonitas actus est aliquid in ipso existens. Finis autem est causa extrinseca. Non ergo secundum finem dicitur actio bona vel mala.

3. Praeterea, contingit aliquam bonam operationem ad malum finem ordinari, sicut cum aliquis dat eleemosynam propter inanem gloriam: et e converso aliquam malam operationem ordinari ad bonum finem, sicut cum quis furatur ut det pauperi. Non ergo est ex fine actio bona vel mala.

¶ EU CONTRA est quod Boetius dicit, in *Topic.* 1. quod *cuius finis bonus est, ipsum quoque bonum est: et cuius finis malus est, ipsum quoque malum est*.

Respondetur dicendum quod eadem est dispositio rerum in bonitate, et in esse. Sunt enim quaedam quorum esse ex alio non dependet: et in his sufficit considerare ipsum eorum esse absolute. Quaedam vero sunt quorum esse dependet ab alio: unde oportet quod consideretur per considerationem ad causam a qua dependet. Sicut autem esse rei dependet ab agente et forma, ita bonitas rei dependet a fine. Unde in Personis divinis, quae non habent bonitatem dependentem ab alio, non consideratur aliqua ratio bonitatis

ex fine. Actiones autem humanae, et alia quorum bonitas dependet ab alio, habent rationem bonitatis ex fine a quo dependent, praeter bonitatem absolutam quae in eis existit.

Sic igitur in actione humana bonitas quadruplex considerari potest. Una quidem secundum genus, prout scilicet est actio: quia quantum habet de actione et entitate, tantum habet de bonitate, ut dictum est. Alia vero secundum speciem: quae accipitur secundum obiectum conveniens. Tertia secundum circumstantias, quasi secundum accidentia quaedam. Quarta autem secundum finem, quasi secundum habitudinem ad causam bonitatis.

An primum ergo dicendum quod bonum ad quod aliquis respiciens operatur, non semper est verum bonum; sed quandoque verum bonum, et quandoque apparens. Et secundum hoc, ex fine sequitur actio mala.

Ad secundum dicendum quod, quamvis finis sit causa extrinseca, tamen debita proportio ad finem, et relatio in ipsum, inhaeret actioni.

Ad tertium dicendum quod nihil prohibet actioni habenti unam praedictarum bonitatum, deesse aliam. Et secundum hoc, contingit actionem quae est bona secundum speciem suam vel secundum circumstantias, ordinari ad finem malum, et e converso. Non tamen est actio bona simpliciter, nisi omnes bonitates concurrant: quia *quilibet singularis defectus causae malum, bonum autem causatur ex integra causa*, ut Dionysius dicit, in cap. *de Div. Nom.*

A) derivaretur. ~ dicitur codici.

ipsum ~ et ipsum; cl. t. d. n. u. i. t. ADCDEFHIKL.

γ) con'drretur. - conf; deruetur PflKrt; pro dependet. dependent

PfA.

Commentaria Cardinalis Caiolani

Cum quartum articulum eiusdem dcccimaoctavac quaestionis, omisso tertio, adverte quadruplicem bonitatem in littera positam actionis humanae, sic ut omnem bonitatem convenire illi intelligens in quantum est actio humana. Omnis enim humana actio, quantumcumque vitiosa, continetur sub genere actionis humanae: quoniam est actus a ratione et voluntate, etc. Et sic habet bonitatem et entitatem actionis humanae: et quantum huiusmodi entitatis habet, tantum bonitati*. Et secundum hoc, ut infra dicitur, omnis nostra, quamvis mala, actio est in Deo.

H. Circa distinctionem huius quadruplicis bonitatis in littera, dubium occurrit: quia superius in qu. vii. 1. bonitas finis posita est inter circumstantias; hic autem dividitur contra bonitatem circumstantiarum.

Ad hoc dicitur quod finis, etiam adiunctus, potest referri ad actum interiorem voluntatis, et ad actum exteriorum. Si referatur ad actum interiorem, non est circumstantia, sed ad substantium actus specificative concurrens. Si autem referatur ad actum exteriorum, finis adiunctus habet rationem circumstantiae. Et sic, cum aliquis moechatur ut furetur, furtum est circumstantia fornicationis exterioris, et specificatio interioris velle: propter quod in sexto articulo huius quaestionis dicitur quod huiusmodi finis, puni furtum,

specificent etiam fornicationem exteriorem formaliter, et non materialiter, id est ut stat sub illo interiori velle, et non secundum se. Idem ergo finis est circumstantia, et specificatio, relatus ad eundem etiam actum exteriorum humanum, diversimode, scilicet formaliter et materialiter. Et quoniam sermones in scientia sunt formales, merito bonitas ex fine ut specifica, distinguitur contra bonitatem ex circumstantia etiam finis.

111. In responsione ad tertium eiusdem quarti articuli, dubium occurrit quomodo sit possibile actum bonum ex genere et circumstantiis. ordinari ad malum finem, aut e converso: quia si est malus vel bonus ex circumstantiis, ergo etiam ex fine adiuncto; et si est malus vel bonus ex fine adiuncto, ergo non variatur ex fine. Et tenet sequela; quia quilibet finis adiunctus habet rationem circumstantiae respectu actus exterioris secundum se, ut dictum est. Videtur ergo implicatio in adiecto, cum dicitur actus malus ex genere et circumstantiis ad bonum finem; aut e converso. actus bonus ex genere et circumstantiis ad malum finem; qualis enim est ex circumstantia finis, ad talem est finem adiunctum, et e converso. Constat autem quod totus hic sermo, scilicet de fine ut circumstantia, et fine malo ad quem netus bonus, et bono ad quem actus malus or-

habeat obiectum; sed quia habet obiectum non
conveniens rationi, sicut tollere aliena. Unde in-
qunntum obiectum est aliquid positive, potest
constituere speciem mali actus.

An tertium DICENDUM quod actus coniugalis ct
adulterium, secundum quod comparantur ad ra-
tionem, differunt specie, et habent effectus specie
differentes: quia unum eorum meretur laudem
ct praeium, aliud vituperium ct poenam. Sed
secundum quod comparantur ad potentiam gc-

Commentaria Cardinalia Caiotani

Circa quintum articulum huiut dccirnacocinvac quae-
stionis, ct specialiter in responsione ud secundum, du-
bium magnum dilucidandum est, quomodo stant haec
simul, scilicet. *Differentiae secundum bonum et malum,
constituunt distinctas et contrariât species actuum mora-
lium*, ct: *Malum non est natura aliqua, sed nihil*, ut Augu-
stinus* ct Dionysius -- dicunt. Si enim actus morulis malus,
puta intemperantia, species est aliqua interentia contraria
speciei temperantiae, sicut nigredo albedini, sequitur quod
differentia mali est natura aliqua, ct non privatio constat
enim quod privatio nullam potest constituere speciem actus
aut habitus aut cuiusque rei. Si autem malum secundum
totam suam formalem latitudinem, privatio nihilque est,
nulla erit in moralibus mali species positiva (de hac enim
loquimur); ne per hoc, nulla vere ct proprie contrarictns
inter actum habitumque iustitiae ct iniustitiac, temperan-
tiae ct intemperantiae: quod est contra communem doctri-
nam. Oportet enim utrumque contrariorum, ut sic, esse ens
positivum formaliter, et non tantum subjective.

II. Ad claritatem huius obscurae difficultatis, scito quod
dicere non auderem, nisi expressa divi Thomae sententia
in 1 Parte, qu. xrvin, art. i, ad 2, ct in III *Cont. Gent.*, cap. ix,
explicaret, quod hic tangitur, scilicet quod malum genus
ct differentia in moralibus, formaliter est ens positivum ct
bonum in se, quamvis rit malum homini secundum ratio-
nem: sicut forma mortui est qaoddim ens ct bonum in
sc, quamvis sit malum vivo. Est itaque iniustitiue actus
ct habitus, secundum suam speciem moralem, formaliter
ens positivum, ct contrarium iustitiac.

Nee cx hoc sequitur quod mulum sit natura aliqua nut
ens: sed acquivocatio accidens hic obscuritatem parit. *Ma-*

nerativam, non differunt specie. Et sic habent
unum effectum secundum speciem.

Ad quartum dicendum quod circumstantia quan-
doque sumitur ut differentia essentialis obiccti,
secundum quod ad rationem comparatur: ct tunc
potest dare speciem actui morali. Et hoc oportet
esse, quandocumque circumstantia transmutat
actum de bonitate in malitiam: non enim cir-
cumstantia faceret actum malum, nisi per hoc
quod rationi repugnat.

lum enim ncquivocum est ud nudum vere ct proprie; ct
nd malum genus, differentias ct species moralium. Pro quo,
nota quod mulum absolute loquendo, significat privatio-
nem boni debiti, *quando, sicut*, etc. Malum autem in mo-
ralibus quandoque significat privationem boni secundum
rationem debiti, *quando, sicut*, etc., actui humano vel ha-
bitui: quandoque autem significat ens contrarium actui vel
habitu humano bono. Ita quod inter significationem mali
in moralibus ct absolute, hoc interest, quod malum abso-
lute formaliter est nihil, denominative autem est ens: in
monilibus autem malum, quod est pαπ subicctiva mali in
communi, eodem modo <e habet, scilicet quod formaliter
est nihil, denominative vero est ens; sed praeter hoc, in
moralibus etiam ipsum ens formaliter contrarium actui vel
habitu bono moralitcr, vocatur malum secundum suam
speciem. Ubi manifeste patet acquivocatio. Est igitur in
moralibus malum dupliciter: scilicet privative, et hoc est
simpliciter ct formaliter malum, quod est nihil, cuius Deus
non est auctor; et contrarie, cī hoc est in sc bonum, et est
n Deo, quamvis privatio ubi annexa a nullo forte sit, sicut
nec potentia peccandi quoad privativum. Sed de hoc alias.

Ad propositum sufficit haec intellexisse, ct cum his eo-
rum radicem: scilicet quod, quia *nullus operatur aspiciens*
ad wid/r/n *, oportet in malo actu voluntatis inveniri bonum
aliquod verum vd apparens, cum privatione bonitatis ali-
cuius spectantis ud rectam rationem. Et pro quanto actus
ille ad bonum fertur, speciem sortitur positivam, cx qua
dicitur mulus contrarie: pro quanto vero privationem bo-
nitatis debitae habet annexam, est malus privative.

III. In eodem articulo, notato responsionem ad quartum,
ut coniungas eam doctrinae pcnultimi ct ultimi articuli*.

•Cheap. JrUto.
c°F- π. -
S. Th. 1-«., m». XX-t.

•Viis CcEts«t
Cikt.po: MUi.

S.T
•O
ga.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM ACTUS HABEAT SPECIEM BONI VEL MALI EX FINE

II *Sent.*, dut. xi, tn. r.

n sextum sic proceditur. Videtur quod
bonum ct malum quod est cx fine,
non diversificent speciem in actibus.

Actus enim habent speciem cx obiecto.
Sed finis est praeter rationem obiccti. Ergo bo-
num ct malum quod est ex fine, non diversifi-
cant speciem actus.

2. Praeterea, id quod est per accidens, non
constituit speciem, ut dictum est ♦ Sed accidit
alicui actui quod ordinetur ad aliquem finem;
sicut quod aliquis det eleemosynam propler ina-
nem gloriam. Ergo secundum bonum ct malum
quod est cx fine, non diversificantur actus secun-
dum speciem.

3. Praeterea, diversi actus secundum speciem,
ad unum finem ordinari possunt: sicut ad finem
inanis gloriae ordinari possunt actus diversarum
virtutum, et diversorum viliorum. Non ergo bo-

num et malum quod accipitur secundum finem,
diversificent speciem actuum.

Sed contra est quod supra* ostensum est, ‘O*.
quod actus humani habent speciem a tine. Ergo
bonum ct malum quod accipitur secundum fi-
nem, diversificent speciem actuum.

Respondeo dicendum quod aliqui actus dicuntur
humani, inquantum sunt voluntarii, sicut supra *.
dictum est. In actu autem voluntario invenitur
duplex actus, scilicet actus interior voluntatis, et
actus exterior: et uterque horum actuum habet
suum obiectum. Iinis nutem proprie est obie-
ctum interioris actus voluntarii: id autem circa
quod est actio exterior, est obiectum eius. Sicut
igitur actus exterior accipit speciem ab obiecto
circa quod est; ita actus interior voluntatis ac-
cipit speciem a line, sicut a proprio obiecto.

Id autem quod est ex parle voluntatis, se habet

• An. praeco,

• Ar

- An.

ut formale ad id quod est ex parte exterioris actus: quia voluntas utitur membris ad agendum, sicut instrumentis; neque actus exteriores habent rationem moralitatis, nisi inquantum sunt voluntarii. Et ideo actus humani species formaliter consideratur secundum finem, materialiter autem secundum obiectum exterioris actus. Unde Philo-
tophus dicit, in V *Ethic.* *, quod *ille qui furatur ut committat adulterium, est, per se loquendo, magis adulter quam fur.*

Ad primum ergo dicendum quod etiam si finis habet rationem obiecti, ut dictum est ♦

Ad secundum dicendum quod ordinari ad talem linem, etsi accidat exteriori actui, non tamen accidit actui interiori voluntatis, qui comparatur ad exteriorem sicut formale ad materiale.

Ad tertium dicendum quod quando multi actus specie differentes ordinantur ad unum finem, est quidem diversitas speciei ex parte exteriorum actuum; sed unitas speciei ex parte actus interioris.

• In corpore: «
qa. iij. art. i. j.

«) rtiam. – Om. PHa.

Commentaria Cardinali* Caiotani

Is »cxto articulo ciusdern quaestioni* dccimacoctavae, dubium est circa ilia verba in corpore articuli *Finis proprie est obiectum interioris actus voluntarii.* Videtur enim hoc esse falsum. Nam obiectum electionis manifeste est id quod est ad finem: inimo in hoc distinguitur a volitione et intentione, ut superius* patet, et m III *Ethic.* •• Et eadem difficultas est de consensu et usu, de quibus dictum est ♦ quod sunt respectu cuius* quod est ad finem.

Ad hoc dicitur quod obiectum formale omnis actus voluntatis est finis: eo quod est etiam ratio eorum quae sunt ad finem. Unde Auctor, ad insinuandam hanc formalitatem obiecti, apposuit ly *proprie*, dicens *Finis autem proprie.* Et hoc in sequentibus prae oculis habendum est.

Π. In responsione ad secundum eiusdem articuli, congrega diligenter verba litterae, ut evadas difficultates. Non enim dicitur in littera quod soli actui exteriori accidit or-

dinari in talem finem. Hoc enim esset falsum: potest namque edam interiori voluntatis actui accidere ordo in talem finem; ut patet in odiente Deum propter consequendum regnum, vel aliquid huiusmodi. Sed dicitur in littera quod talis ordo *non accidit interiori actui voluntatis qui comparatur ad exteriorem ut formale ad materiale*: ita quod iwn omni actui interiori denegant hanc accidentalitatem, sed illi qui habet se ad exteriorem ut formale. Ille actus nutem qui se habet ut formalis, ut iam determinatum est superius*, est actus imperans: quando autem ipse actus interior voluntatis ordinatur ad alium finem, tunc se habet ut actus imperatus, et m eundem incidit ordinem cum actu exteriori. Habeto igitur et hoc prae oculis, ut intelligas in hoc tractatu, actus interioris voluntatis nomine, ipsum non ut imperatum, sed vel secundum se, vel imperantem: sic enim contra exteriorem distinguitur.

•Qa.xrn.ert.^\

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM SPECIES QUAE EST EX FINE. CONTINEATUR SUB SPECIE QUAE EST EX OBIECTO. SICUT SUB GENERE, VEL E CONVERSO

• D SEPTIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod species bonitatis quae est ex fine, continetur sub specie bonitatis quae est sub obiecto, sicut species sub genere: puta cum aliquis vult furari ut det eleemosynam.

Actus enim habet speciem ex obiecto, ut dictum est *. Sed impossibile est quod aliquid contineatur in aliqua alia specie, quae sub propria specie non continetur: quia idem non potest esse in diversis speciebus non subalternis. Ergo species quae est ex fine, continetur sub specie quae est ex obiecto.

2. Praeterea, semper ultima differentia constituit speciem specialissimam. Sed differentia quae est ex fine, videtur esse posterior quam differentia quae est ex obiecto: quia finis habet rationem ultimi. Ergo species quae est ex fine, continetur sub specie quae est ex obiecto, sicut species specialissima.

3. Praeterea, quanto aliqua differentia est magis formalis, tanto magis est specialis: quia differentia comparatur ad genus ut forma ad materiam. Sed species quae est ex fine, est formalior ca quae est ex obiecto. ut dictum est *. Ergo species quae est ex fine, continetur sub specie quae est ex obiecto, sicut species specialissima sub genere subalterno.

Sed contra, cuiuslibet generis sunt determina-

tae differentiae. Sed actus eiusdem speciei ex parte obiecti, potest ad infinitos fines ordinari: puta furtum ad infinita bona vel mala. Ergo species quae est ex fine, non continetur sub specie quae est ex obiecto, sicut sub genere.

Respondeo dicendum quod obiectum exterioris actus dupliciter potest se habere ad finem voluntatis: uno modo, sicut perse ordinatum ad ipsum, sicut bene pugnare per se ordinatur ad victoriam; alio modo, per accidens, sicut accipere rem alienam per accidens ordinatur ad dandum eleemosynam. Oportet autem, ut Philosophus dicit in VII *Mclaphys.* ♦ quod differentiae dividentes aliquod genus, et constituentes speciem illius generis, per se dividant illud. Si autem per accidens, non recte procedit divisio: puta si quis dicat, *Animalium aliud rationale, aliud irrationale; et animalium irrationalium aliud alatum, aliud non alatum*: alatum enim et non alatum non sunt per se determinativa eius quod est *irrationale*. Oportet autem sic dividere: *Animalium aliud habens pedes, aliud non habens pedes; et habentium pedes, aliud habet duos, aliud quatuor, aliud multos*: haec enim per se determinant priorem differentiam.

Sic igitur quando obiectum non est per se ordinatum ad finem, differentia specifica quae est ex obiecto, non est per se determinativa eius

•sn.w.w
**4. 0. 3.

• Qu. rui. art. 3
qu. ut. art. 4. ad
j; qo. mu, art.
J. <jp. it. n.9. -
S. Th. led- v.
• Qu. rr. art. j;
qo. w, art. v

An. 3. e.

ao. ,f' *

, ut- F

»rt.

λλ .practtA

quae · est ex fine, nec c converso. Unde una istarum specierum non est sub alia : sed tunc actus moralis est sub duabus speciebus quasi disparatis. Unde dicimus quod ille qui furatur ut moechatur, committit duns malitias in uno actu. – Si vero obiectum per se ordinetur ud finem, una dictarum differentiarum est per se determinntiva alterius. Unde una istarum specierum continebitur sub altera.

Considerandum autem restat quae sub qua. Ad cuius evidentiam, primo considerandum est quod quanto aliqua differentia sumitur a forma magis particulari, tanto magis est specifica. Secundo, quod quanto agens est magis universale, tanto ex eo est forma magis universalis. Tertio, quod quanto aliquis finis est posterior, tanto respondet agenti universaliori: sicut victoria, quae est ultimus finis exercitus, est finis intentus a summo duce; ordinatio autem huius aciei vel illius, est finis intentus ab aliquo inferiorum ducum. – Et ex istis sequitur quod differentia specifica quae est ex fine, est magis generalis; et differentia quae est ex obiecto per se ad talem finem ordinato, est specifica respectu eius. Voluntas enim, cuius proprium obiectum est finis, est universale motivum respectu omnium poten-

tiam animae, quarum propria obiecta sunt obiecta particularium actuum.

An primum ergo dicendum quod secundum substantiam suam non potest aliquid esse in duabus speciebus, quarum una sub altera non ordinetur. Sed secundum ea quae rei adveniunt, potest aliquid sub diversis speciebus contineri. Sicut hoc pomum, secundum colorem, continetur sub hac specie, scilicet ? albi: et secundum odorem, sub specie bene redolentis. Et similiter actus qui secundum substantiam suam est in una specie naturae, secundum conditiones morales supervenientes, ad duas species referri potest, ut supra * dictum est.

At> secundum dicendum quod finis est postre-
mum in exeecutione; sed est primum in intentione
rationis, secundum quam accipiuntur moralium
actuum species.

Ad tertium dicendum quod differentia comparatur ad genus ut forma ad materiam, inquantum facit esse genus in actu. Sed etiam genus consideratur ut formalius specie, secundum quod est ¶ absolutius, et minus contractum. Unde cl partes definitionis reducuntur ad genus causae formalis, ut dicitur m libro *Physic.* * Et secundum hoc, genus est causa formalis speciei: et tanto erit formalius, quanto communius.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM ALIQUIS ACTUS SIT INDIFFERENS SECUNDUM SUAM SPECIEM

Il 5rif.. di t. xi, art. 5; /><. Sfalò. qu. n, «n. 5.

OCTAVUM SIC PROCEditur. VldetUT quod non sit aliquis actus indifferens secundum suam speciem. Malum enim est *privatio boni*, secundum Augustinum *.

Sed privatio et habitus sunt opposita immediata, secundum Philosophum *. Ergo non est aliquis actus qui secundum speciem suam sit indifferens, quasi medium existens inter bonum et malum.

2. *Praeterea*, actus humani habent speciem a
@ne vc[†] obiecto, ut dictum est ♦ Sed omne obiectum, et omnis finis habet rationem boni vel mali. Ergo omnis actus humanus secundum suam speciem est bonus vel malus. Nullus ergo est indifferens secundum speciem.

3. Praeterea, sicut dictum est actus dicitur bonus, qui habet debitam perfectionem bonitatis; malus, cui aliquid de hoc deficit. Sed necesse est quod omnis actus vel habeat totam plenitudinem suae bonitatis, vel aliquid ei deficiat. Ergo necesse est quod omnis actus secundum speciem suam sit bonus vel malus, et nullus indifferens.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Serin. Doni, in Mont.* *, quod *sunt quaedam facta media, quae possunt bono vel malo animo Jieri, de quibus est temerarium indicare.* Sunt ergo aliqui actus secundum speciem suam indifferentes.

Respondendo dicendum quod, sicut dictum est *
actus omnis habet speciem ab obiecto: et actus
humanus, qui dicitur moralis, habet speciem ab
obiecto relato ad principium actuum humanorum.
quod est ratio. Unde si obiectum actus includat
aliquid quod conveniat ordini rationis, erit actus
bonus secundum suam speciem, sicut dare elee
mosynam indigenti. Si autem includat aliquid quod
repugnet ordini rationis, erit malus octus secundum
speciem, sicut furari, quod est tollere aliena. Con
tingit autem quod obiectum actus non includat
aliquid pertinens ad ordinem rationis, sicut levare
festucam de terra, ire ad campum, et huiusmodi
et tales actus secundum speciem suam sunt in
differentes.

Ad primum ergo dicendum quod duplex est privatio. Quaedam quae consistit in *privatum esse*, et haec nihil relinquit, sed totum aufert; ut caecitas totaliter aufert visum, et tenebrae lucem cum mors vitam. Et inter hanc privationem et habitum oppositum, non potest esse aliquod medium circa proprium susceptibile. – Esi autem alia privatio quae consistit in *privari*: sicut aegritudo est privatio sanitatis, non quod tota sanitas sit sublata, sed quod est quasi quaedam via ad totalem ablationem sanitatis, quae fit per mortem. Et ideo talis privatio, cum aliquid relinquit, non semper est

• Of tint.

tint.

?

•»W S.

- An

T

- Lo

- iJb

- Art. *f*. 5.

Le j / 6; q“ ”.

' $A\pi$ ' .

. Sa* .

Jii'u' u' c*?

I

$$* \text{ ct e}^*$$

immediata cum opposito habitu. Et hoc modo malum est privatio boni, ut Simplicius dicit in *Coni-mento super librum Praedic.* *: quia non totum bonum aufert, sed aliquid relinquit. Unde potest esse aliquod medium inter bonum et malum.

Ad secundum dicendum quod omne obiectum vel finis habet aliquam bonitatem vel malitiam, saltem naturalem: non tamen semper importat bonitatem vel malitiam moralem, quae conside-

rantur per comparisonem ad rationem, ut dictum est *. Et de hac nunc agitur.

Ai> tertium dicendum quod non quidquid habet actus, pertinet ad speciem eius. Unde etsi in ratione suae speciei non contineatur quidquid pertinet ad plenitudinem bonitatis ipsius, non propter hoc est ex specie sua malus, nec etiam bonus: sicut homo secundum suam speciem neque virtuosus, neque vitiosus est.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa octavum, et nonum praecipue articulum, dubium occurrit. Iam illa conditional! : *Si actus a ratione deliberativa procedens non sit ad debitum finem ordinatus, hoc ipso repugnat rationi, et habet rationem mali* *. Super hac namque propositione fundatur doctrina Auctoris negantis dari in individuo actum humanum indifferentem, seu medium inter bonum et malum moraliter.

II. Et quidem Scotus, in II *Sent.*, dist. xiii, sustinere conatur oppositum tripliciter. Primo, quia non omnis netus humanus debet habere huiusmodi bonitatem vel malitiam.

Secundo, quia actui, ex quibus est habitus virtuti moralis, non est malus, ut patet; nec bonus moraliter, quia non est ex virtute morali. Ergo.

Tertio, quoniam habens virtutem non semper tenetur illi uti: ac per hoc, potest quandoque operari non male, non utendo virtute. – Nec ponit solum actum indifferentem; sed etiam habitum indifferentem, generatum ex huiusmodi actibus *.

III. In *Quolibetis* quoque, qu. XVIII, art. 1, directe etiam contra hanc conditionem somniat triplicem actum et habitum: scilicet bonum, et malum privative, et malum contrarie. Fundatur scilicet super dictis Boetii, *super Praedicamentis* ♦, in prima proprietate Qualitatis, volentis iniustitiam non privationem, sed contrarium iustitiae significare: et super ratione distinctionis inter privative et contrarie oppositum. Et expresse dicit quod, si quis actum non ordinet ad finem debitum, talis est malus privative, non contrarie: sed si ordinetur ad finem indebitum, tunc est malus contrarie. Vultque Dionysius, cap. iv *de Div. Nom.* ♦, *Malum contin-git ex singularibus defectibus*, intelligi de mulo privative, non contrarie.

IV. In II quoque *Sent.*, dist. viii, qu. 1, contradicit totaliter praesenti doctrinae, volens quod bonum et malum moraliter ex parte obiecti carcant medio, ex parte vero circumstantiae habeant medium. Et propterea non datur humanus actus indifferens ad bonum et malum moraliter, ex obiecto: sed bene datur talis actus indifferens ex parte circumstantiarum. Et ratio primi assignatur, quia oportet actum habere obiectum; obiectum autem oportet esse vel conveniens actui secundum rectam rationem, scilicet disconveniens. – Ratio vero secundi non alia assignatur nisi quia, si quis det eleemosynam pauperi non propter finem (de quo non cogitat), nec secundum alias circumstantias, talis netus non est bonus moraliter, quia non debite circumstandatus; nec malus, quia non propter indebitum finem, puta vanam gloriam. Ergo indifferens, et privative tantum malus, non contrarie.

V. Sed haec non solum vero non consonant, sed sibi ipsis forte adversantur. Si enim actus et habitus indifferens, et malus privative, coincidunt apud ipsum, ut ex praedicta dist. viii accipi potest; cum malum privative et contrarie, ut Scotus accipit, in actu morali sint idem, ut probabitur*; sequetur quod actus indifferens et malus contrarie coincident. Quod implicat. Si autem quatuor quis dixerit genera actuum et habituum moralium secundum bonum [et bonum] et malum moraliter, gratias agamus illi, qui ea adinvenit in nostris moribus, quae nec ipse nec alius in moribus propriis aut alienis potuit experiri. Proponant, quaeso, in speciebus et suis individuis actus istos deliberatos, et advertent errorem suum.

VI. Quatuor ergo agenda hic sunt. Nam primo, obiectis*;

secundo, fundamentis satisfaciendum est; tertio, de indifferencia actus secundum obiectum seu speciem; et quarta, de quod non datur actus indifferens in particulari, ostendendum est.

Procedemus nutem ordine retrogrado, monstrantes primo quod omnis actus humanus in netu exercito est bonus aut malus moraliter. Arguitur ergo rite, primo. Omnis actus otiosus est malus contrario sed omnis netus deliberatus privatu debito fine, est otiosus: ergo malus contrarie. – Maior est Iesu Christi, Matth. xiii, de verbo otioso; idem enim est iudicium de reliquis actibus otiosis.—Minor est nota ex terminis. Otiosum enim ex privatione finis debiti dicitur, et est: quod nutem ad finem debitum non ordinatur, non solum illum non assequitur, sed etiam sine spe huiusmodi assecutionis fit.

Praeterea, si privatio debiti finis in actu humano non constituit actum malum contrarie, pari ratione, immo maiore, nullius alterius circumstantiae privatio constituit actum humanum malum contrarie. – Patet sequela: quia circumstantia finis est prima, et magis intima. – Falritus vero consequentis patet ex eo, quod etiam netus boni ex genere suo, si fiunt quando non debent, et ubi non debent, sunt moraliter mali ut patet de actu coniugali, et ex «supradictis articulis de circumstantiis, Aristotele, Tullio», etc.

Praeterea, et est ratio litterae, ratio deliberativa, quando agit, debet agere propter debitum finem. Quia debet agere ex ratione recta: recta autem ratio dictat quod unicuique detur quod sibi debetur; ne per hoc, quod actio ordinetur in finem debitum. Si ergo agit, et non propter debitum finem, ergo privat actionem fine debito, quando oportet. Hoc autem est manifeste malum contrarie; sicut privare hominem bono sibi debito. – Haec de primo, communicando cum Scoto in vocabulis.

VII. Quod autem aliquis actus sit secundum obiectum indifferens * probatione non eget, sed inductione. Levare siquidem festucam de terra, ire ad agrum, et similia, deliberate, netus humani sunt: et tamen obiecta, relata ad rationem, nec convenientiam nec disconvenientiam important. Volitio enim terminata ad hoc volitum. pura ire ad agrum, nihil habet ex tali volito boni vel mali: quoniam tale volitum nec consonat nec dissonat volitioni secundum rectum rationem. ut de sc patet; unde potest et bene et male indifferenter fieri. – Haec de secundo.

VIII. Fundamentum autem Scoti * est distinctio inter privationem et contrarietatem, quam pluries repetit. Et in hoc quidem deceptus est dupliciter. Primo, quoniam aliud est loqui de istis in communi, et aliud de istis in tali materia. Licet enim in communi privatio non inferat contrarium, in aliqua tamen materia convertuntur privatio et contrarium, ut ipse Scotus fatetur. Hoc autem maxime accidit in materia morali secundum bonum et malum. Quoniam sicut in naturalibus privatio formae substantialis nunquam invenitur, nisi adiuncta oppositae formae substantiali; ita in moralibus privatio substantialis bonitatis moralis nunquam invenitur, nisi adiuncta oppositae bonitati. Nunquam enim voluntas deliberata actum suum debita sibi bonitate secundum rationem privat, nili tendendo in aliquod aliud bonum, vere vel apparenter, oppositum illi bono. Si enim declinat in bonum non oppositum, cum non opposita possint esse simul, non declinabit in privationem illius. Et omnium horum radix est, quia agens non intendit in privationem

• Art. 9.

• Loc. dictus ad art. 9.

• Ij K Hl.

• S.Th. Icit <III.

• Num. viii.

* Cf. Iuni. i>

boni, nisi quia intendit aliud bonum impossibile illi priori, ac per hoc habens annexam privationem alterius.

Secundo, quin ratio mali culpae, de quo est sermo, cuius Deus non est auctor, non consistit in malitia contrarie, sed in malitia privative; ut ex supradictis * pater. Et si actus humanus non esset malus contrarie, sed privative tantum, actus ipse esset malus moraliter, et peccatum, etc. Verbi gratia, pro noviciis, caecitas, quae est malum naturae in oculo, insinuat tria: puta oculum, dispositionem contrariam visui, et privationem visus debiti. Si in oculo esset privatio visus debiti absque illa dispositione contraria, caecitas esset malum oculi. Dispositio namque illa, cum positivum ens sit, non constituit rationem mali, sed boni: sed privatio visus debiti in oculo apto nato, *quando*, etc., constituit rationem mali. Si igitur actus humanus, qui est capax boni et mali moraliter, declinat a bono morali; dato quod non perveniat ad bonum contrarium, quod vocatur, secundum philosophiam moralem, *malum contrarie*; ex hoc ipso quod est privatus bonitate sibi debita, *quando*, etc., mali moralis vere et proprie rationem habet: quod est esse malum privative. Habent enim sc in actu humano malo haec tria, scilicet privatio bonitatis debitae, mulum contrarie, et actus humanus, sicut caecitas, dispositio contraria visui, et oculus. Ex distinctione igitur privationis et contrarii, oppositum potius sequitur eius quod intendit Scotus. – Haec de tertio.

IX. Quoad quartum -, oportet stabilire in hac, sicut et in ceteris disputationibus, quid *mali* nomine in moralibus intelligitur. Et certum est quod, cum malum moraliter contineatur sub malo absolute, quod, sicut malum est privatio boni debiti subiecto, *quando, sicut*, etc.; ita malum moraliter est privatio bonitatis debitae secundum rationem, *quando, sicut*, etc., in actu humano. Et sive actus humanus habeat secundum suam speciem contrarictatem bono, sive non. ratio peccati, culpae et mali moraliter in illa privatione consistit formaliter. Ignorantia igitur propriae vocis est dicere quod actus humanus non propter finem debitum factus, est indifferens: ex eo enim quod privatus est fine debito, quando oportet, etc., mali moralis rationem habet. Nec opus est contrarictate ad hoc quod muli rationem habeat: quamvis opus sit ea ad hoc quod speciem habeat positivam in moralibus mulis, ut putet ex supradictis -.

Ex his putet responsio ad primum eorum quae inducuntur ex xti distinctione Secundi -. Ex quo enim omnis actus deliberatus debet habere finem, quia omne agens agit propter finem. et secundum Anselmum*, allegatum a Scoto, *in omni volitione est invenire quid et cur*; oportet quod omnis humanus actus debeat habere bonitatem vel malitiam in suo exercitio. Si enim ad debitum finem ordinatur, cum suis circumstantiis, est bonus: si non, ipso facto est malus, quia privatus debita sibi tunc, etc., bonitate.

Ad secundum vero dicitur quod actus iusti, ex quibus fit iustitia, sunt boni moraliter: quamvis non sint totaliter perfecti, quia non fiunt prompte, facilliter, delectabiliter, et breviter, ut fiunt ab habitualis. Unde sophisma Consequentis est: Actus non fiunt ex virtute iustitiac habituali, ergo non sunt iusti.

Ad tedium nutem dicitur quod, licet habens virtutem non teneatur ad semper uti illa, tenetur tamen, quando-cumque operatur, uii forma virtutum, idest recta ratione. /Xc per hoc, nunquam potest indifferenter operari.

X. Ad primum autem inductorum ex *Quolibetis* *, in patet responsio. Licet enim, secundum Boetium et veritatem, aliud sit privatio iustitiac, et aliud iniustitiac habitus; ratio tamen mali consistit in ipsa privatione iustitiac, *quando, sicut*, etc. Unde et iniustitia ipsa actualis et habitualis contraria iustitiac, non habet rationem mali, nisi ratione privationis. Ipsa igitur privatio est primo malum: et cuicumque convenit malum, per ipsam convenit; et non ratione contrarictatis. – Mirum est autem de isto homine exponente quod illa Dionysii auctoritas, iv cap. *de Div, Nom., Malum ex singularibus defectibus*, intelligitur de malo privative; et ex alia parte dicente quod mulum privative est indifferens. Sequitur enim ex his quod Dionysius, tractans ibi de malo, tractat de indifferente: et quod bonum consurgit ex causa integra, indifferens autem ex singularibus defectibus.–

ARTICULUS VIII

litos autem habitus indifferentes quos Scotus finxit *, experientia testari videtur chimnicos esse: eo quod nemo apparet habituatus ad indifferentia.

XI. Ad ea demum quae ex vi distinctione Secundi inducta sunt -, respondendo dicitur quod ratio primi nihil penitus valet, a necessitate obiecti ad inimediationem boni et mali moralis in eodem, procedens. Stat enim quod obiectum est necessarium, et tamen neutrum, ut patet ex dicti» -. Et si necessitas infert inimediationem boni et mali, cum in omni volitione non solum *quid*, sed *cur* exigatur -. concedat quodque quod, respectu finis, omnis actus aut malus aut bonus.

Exemplum vero pro ratione secundi, implicat. Quia si quis det eleemosynam pauperi, et non propter malum finem, et nihil cogitet de fine netualiter; non propter hoc agit non propter finem. Quia aut agit propter finem virtualiter: aut agit propter finem quod est obiectum ipsum (iam enim dictum est quod obiectum voluntatis est linis), dat enim eleemosynam pauperi, ut det eleemosynam pauperi. Hoc autem constat esse bonum. Implicat ergo dicere actum humanum absque tine. Quod si aliae circumstantiae ad actum bonum necessariae omittantur, constat actum este malum, et non indifferentem. Si enim malum consisteret in positive oppositis circumstantiis, malum a Deo esset, sicut cetera positiva. – Sed de his hactenus.

Et responsione nd primum octavi articuli, dubium duplex 1 occurrit. Primum est. quia aequivocari videtur de medio. Nam ratio litterae loquitur de medio per participationem: netus nutem indifferens est medium per abnegationem tantum.

Secundum est. quia falsum est quod malum morale non tollat totum bonum morale libi oppositum. Actus namque intemperantiae undique malus tollit totum bonum temperantiae ab illo netu: quamvis non tollat bonum actionis humanae, utpote subiectum; sicut nec ulla privatio tollit subicaum.

II. Ad primum horum dicitur quod, quin ratio litterae inducitur ad satisfaciendum motivo argumenti, scilicet, *Privatio et habitus sunt opposita immediata*, non est descendendum ad tale vel tale medium; sed standum est in formali. scilicet habere vel non habere medium. Et hoc solum intendit littera: scilicet quod quaedam privative opposita habent medium, quia privatio consistit in privari, ac per hoc non tollit totum oppositum.

Ad secundum dicitur quod malum morale dupliciter intelligi potest non tollere totum oppositum. Primo, permissive: idest, non est necesse quod tollat lotum bonum oppositum. Et hoc est manifeste verum. Dare namque eleemosynam indigenti propter inanem gloriam, est mulum morale: non tamen tollit totam bonitatem moralem ab netu illo, quia actus est bonus moraliter secundum substantiam, malus nutem secundum circumstantiam finis. Et hunc sensum non esse alienum ab Auctore, illa serba litterae innuunt, scilicet. *Talis privatio non semper est immediata cum opposito habitu* : quasi insinuetur quod, sicut in communi sufficit privationi in privari, quod non oportet esse immediatam opposito habitui; ita in speciali sufficit malo, quod non oportet ipsum privare toto bono opposito. – Secundo, potest intelligi positive, scu per se. Et sic verificatur, pro quanto omnis actus, quantumcumque malus, oportet quod habeat hanc bonitatem moralem, quod scilicet ordinetur ad beatitudinem, et sit bonus bonitate finis communissimi formaliter. ut potet ex supradictis*. Et sic mulum morale non potest tollere totam bonitatem moralem: sicut nec aegritudo totam sanitatem in corpore perseverante in vita. Et haec intellige de malo et bono morali, non secundum hanc vel illam rationem, puta secundum speciem vel obiectum (sic namque aliquis actus nullam habet bonitatem, ut in littera * dicitur); sed simpliciter, secundum quod inveniuntur in rerum natura in actu exercito. Sic enim oportet beatitudinem actum omnem respicere.

Contra calcem noni articuli, est dubium motum n Durando, in II *Sent.*, disL xi- *: quia non videtur verum quod actus ex imaginatione procedentes, ut fricatio barbae, motio baculi, cie., sint extra genus moris. Quia actus hominis qui

•Nura.M.iXtrt. 5.GMBachLn.j.

•Ctoem.TT.mif.

•Cf.BBnj.nrw.c. Semxdo.

• Ct. nuta. II.

• Dtabg. de le. hiate. c«p. xn. ai. itu.

• Cf. num. tu.

•ÇhIxC

• Art-

• Komi

γλI lib. xm, m RS? r-i in. ■JmuQ.

• Vers.

• t» << V *

• O ».

cxpc-
10 np-

ducu
•nitus
mali
i est
it SI
•mni
|UO-
mis.
a si
cm,
ion
nut
l ♦
im
oc
im
id
sc
ct
L

x
.

QUAESTIO XVII!, ARTICULUS IX

137

subest libero arbitrio quoad hoc quod est impediri vel non impediri, non est extra genus moris: sed actus isti sunt huiusmodi, ut patet: ergo. – Maior patet cx co, quod aliter in sensualitate non esset malum moralitcr proptcrea quia liberum arbitrium potuit impedire ct non impedire.

IL Ad hoc dicitur quod s. Thomas intendit de actibus illis qui non possunt a libero arbitrio impediri, utpote provenientes cx qualitatibus naturalibus, vel cx apprehensione alicuius occurrentis terribilis vel delectabilis. – Sed hoc verbis litterae contradicit, expresse specificantis tales actus qui vere sunt cx imaginatione causaliter, ct sunt motus locales exteriores membrorum nostrorum subicctorum totaliter imperio rationis, ut motus munus ad barbam, ct motus baculi ꝑ manu, etc.; quos constat potuisse impediri a libero arbitrio.

Aliter ergo dicendum est quod, quia unumquodque est tale non secundum quod est in potentia, sed secundum quod est actu; nec aliquid reponitur in genere per id quod potest esse, sed per id quod est (non enim superficies spectat ad genus coloris quin potest esse alba aut nigra); ideo actus omnis qui actualiter a sola est imaginatione, quamvis possit subesse imperio rationis, non est in genere moris.

Et si contra hoc obiiciatur, quia actus sensualitatis sunt in genere moris cx hoc solo quod potuerunt impediri negatur hoc. Quoniam actus sensuales qui dicuntur voluntarii quia non impediti a voluntate potente praevenire

singulos , non solum potentia, sed actu subsunt voluntati, non positive, sed privative stricte, scilicet non per actum elicited aut imperatum a voluntate, sed per strictam privationem actus elicited ct imperati : fiunt enim absque prne-ventionem voluntatis potentis et debentis praevenire. Notanter autem dixi *privative stricte*, et non *negative*: quia, ut cx qu. vi, art. 3, superius patet, ad rationem voluntarii indirecte non sufficiunt potestas ct negatio, sed adesse oportet obligationem seu debitum. Unde non reducuntur in voluntatem ut causam privative, actus quicumque ab imaginatione ct quibuscumque aliis inferioribus viribus, cx hoc quod voluntas potest cos impedire et non impedit; ct consequenter non sunt cx hoc in genere voluntarii, ct consequenter nec moris: sed cx hoc quod voluntas potest ct debet impedire, et non impedit. Tunc enim est vera privatio in subiecto opto nato sub ratione debiti, et non solum possibilis. Unde tunc ct intantum actus sensuales sunt voluntarii, quando ct inquantum potuit ct debuit voluntas impedire. Constat autem cx hoc quod impedire est positivum quoddam, quod non obligatur semper et ad semper voluntas ad impediendum. Ac per hoc, quando imaginatio actus causat illo tempore quo voluntas non debet, quamvis possit, tunc actus illi sunt extra genus voluntarii et moris. Actus autem hi praecipue esse possunt qui indifferentes sunt secundum suam speciem, ut movere baculum, etc.

ARTICULUS NONUS

UTRUM ALIQUIS ACTUS SIT INDIFFERENS SECUNDUM INDIVIDUUM

I *Sent.*, dial. « qu. vi. ad 3: II, d«t. xt, «rt. S; IV, diu. xxvi, qu. i, Art. 4;

Dc Malo, qu. n, Art. 5.

VMtComrrwu.

NONUM SIC PROCEDITUR. * VidetUT qUOd

actus secundum individuum sit *mS&W*indifferens. Nulla enim species est quae -^**®^sub sc non contineat, vel continere possit aliquod individuum. Sed aliquis actus est indifferens secundum suam speciem, ut dictum est*. Ergo · aliquis actus individualis potest esse indif-

• An.

α

nt’!»

••η-5·

2. Praeterea, cx individualibus actibus causantar habitus conformes ipsis, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed aliquis habitus est indifferens. Dicit enim Philosophus, in IV *Ethic.* *, de quibusdam, sicut de placidis et prodigis, quod non sunt mali: et tamen constat quod non sunt boni, cum recedant a virtute: et sic sunt indifferentes secundum habitum. Ergo aliqui actus individuales ? sunt indifferentes.

3. Praeterea, bonum morale perlinet ad virtutem, malum autem morale pertinet ad vilium. Sed contingit quandoque quod humo actum qui ex specie sua est indifferens, non ordinat ad aliquem finem vel vitii vel virtutis. Ergo contingit aliquem actum individualement esse indifferentem.

Sed contra est quod Gregorius dicit in quadam Homilia *: *Otiosum verbum est quod utilitate rectitudinis, aut ratione iustae necessitatis aut piaae utilitatis t, caret.* Sed verbum otiosum est malum: *reddent homines rationem in dic iudicii*, ut dicitur Matth. xn *. Si autem non caret ratione iustae necessitatis aut piaae utilitatis, est bonum. Ergo omne verbum aut est bonum aut

malum. Pari ergo ratione, ct quilibet alius actus vel est bonus vel malus. Nullus ergo individualis actus est indifferens.

Respondeo dicendum quod contingit quandoque aliquem actum esse indifferentem secundum speciem, qui tamen est bonus vel malus in individuo consideratus. Et hoc ideo, quia actus moralis, sicut dictum est*, non solum habet bonitatem ex obiecto, a quo habet speciem; sed etiam ex circumstantiis. quae sunt quasi quaedam accidentia; sicut aliquid convenit individuo hominis secundum accidentia individualia, quod non convenit homini secundum rationem speciei. Et oportet quod quilibet individualis actus habeat aliquam circumstantiam per quam trahatur ad bonum vel malum, ad minus ex parte intentionis finis. Cum enim rationis sit ordinare, actus a ratione deliberativa procedens. si non sit ad debitum finem ordinatus, ex hoc ipso repugnat rationi, et habet rationem mali. Si vero ordinetur ad debitum linem, convenit cum ordine rationis: unde habet rationem boni. Nccesse est autem quod vel ordinetur, vel non ordinetur ad debitum finem. Unde necesse est omnem actum hominis a deliberativa ratione procedentem, in individuo consideratum, bonum esse vel malum.

Si autem non procedit a ratione deliberativa, sed ex quadam imaginatione, sicut cum aliquis fricat barbam, vel movet manum aut pedem ·; talis actus non est, proprie loquendo, moralis vel

·αλ. 3.

b> i, art. 6;
r, art. S, 4a.
art. 4.

• Homii. vi :>
-Cf.A/o-
îvjñW.'Sf;

corpore*

• vcn. 36.

a) Ergo. – videtur quod adJuni P.t.

>> individualet. – Om. codice·.

Summae Tmxol. D. Tuohak T. III.

γ) .wr piaae utilitati». – Om. codicei; ci. loca citati.

δ) pedem. – lapidem l\».

humanus; cum hoc habeat actus a ratione. Et sic erit indifferens, quasi extra genus moralium actuum

supervenire homini aliunde quam a principiis speciei.

Ad secundum dicendum quod Philosophus dicit illum esse malum proprie, qui est aliis hominibus nocivus. Et secundum hoc, dicit prodigum non esse malum, quia nulli alteri nocet nisi sibi ipsi c. Et similiter de omnibus aliis qui non sunt proximis nocivi. Nos autem hic dicimus malum communiter omne quod est rationi rectae repugnans. Et secundum hoc, omnis individuals actus est bonus vel mulus, ut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod omnis finis a ratione deliberativar intentus, pertinet ad bonum alicuius virtutis, vel ad malum alicuius vitii. Nam hoc ipsum quod aliquis agit ordinate ad sustentationem vel quietem sui corporis, ad bonum virtutis ordinatur in eo qui ' corpus suum ordinat ad bonum virtutis. Et idem patet in aliis.

c) .SVJ ř/n modo. — Sed tamen ACDEI—GlpBH, Sic tamen
•B; debeatut ei... tua specie om. I.: £/ fodifferens om. K. ŋ) deliberativa, — deliberata ABCDlGHIL.
O sibi ipn — tibi ABCDEFGIHL. ũ) qui. — quod AEFhD.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM ALIQUA CIRCUMSTANTIA CONSTITUAT ACTUM MORALEM IN SPECIE BONI VEL MALI

Supra, an. 5. i; Infini, qu. 14XIII. art. 7; IV Sent., dut. in. qu. art. 5, qu* 3;
Ik Sialo, qu. u. an. 6, 7.

DECIMUM SIC PROCEditUR ' Videtur quod circumstantia non potest constituere aliquam speciem actus. Specie enim actus est ex obiecto. Sed circumstantiae differunt ab obiecto. Ergo circumstantiae non dant speciem actus.

2. Praeterea, circumstantiae comparantur ad actum moralem sicut accidentia eius, ut dictum est *. Sed accidens non constituit speciem. Ergo circumstantia non constituit aliquam speciem boni vel mali.

3. Praeterea, unius rei non sunt plures species. Unius autem actus sunt plures circumstantiae. Ergo circumstantia non constituit actum moralem in aliqua specie boni vel mali.

Sed contra, locus est circumstantia quaedam. Sed locus constituit actum 'moralem in quadam specie mali; furari enim aliquid de loco sacro est sacrilegium. Ergo circumstantia constituit actum moralem in aliqua specie boni vel mali.

Respondeo dicendum quod, sicut species rerum naturalium constituuntur ex naturalibus formis, ita species moralium actuum constituuntur ex formis prout sunt a ratione conceptae, sicut ex supradictis * patet. Quia vero natura determinata est ad unum, nec potest esse processus naturae in infinitum, necesse est pervenire ad aliquam ultimam formam, ex qua sumatur differentia specifica, post quam alia differentia specifica esse

non possit. Et inde est quod in rebus naturalibus, id quod est l'accidens alicui rei, non potest accipi ut differentia constituens speciem. Sed processus rationis non est determinatus ad aliquid unum: sed quolibet dato, potest ulterius procedere. Et ideo quod in uno actu accipitur ut circumstantia superaddita obiecto quod determinat speciem actus, potest iterum accipi a ratione ordinante ut principalis conditio obiecti determinantis speciem actus. Sicut tollere alienum habet speciem ex ratione alieni, ex hoc enim constituitur in specie furti: cl si consideretur super hoc ratio loci vel temporis, se habebit in ratione circumstantiae. Sed quia ratio etiam de loco vel de tempore, et aliis τ huiusmodi, ordinare potest; contingit conditionem loci circa obiectum accipi ut contrariam ordini rationis; puta quod ratio ordinat non esse iniuriam faciendam loco sacro. Unde tollere aliquid alienum de loco sacro, addit specialem repugnantiam ad ordinem rationis. Et ideo locus, qui prius considerabatur ut circumstantia, nunc consideratur ut principalis conditio obiecti rationi repugnans. Et per hunc modum, quandocumque aliqua circumstantia respicit specialem ordinem rationis vel pro vel contra, oportet quod circumstantia det speciem actui morali vel bono vel malo.

Ad primum ergo dicendum quod circumstantia, secundum quod dat speciem actui, consideratur

a) pervenire, — perveniri cihliccs. γ) aliis, — etiam aliis codicc». de ahts cd. d.
?) id quod est. — id quod est ut codice*. quod cit P.

i eorinr. U(quaedam conditio obiecti, sicut dictum est ♦ et quasi quaedam specifica differentia eius.

Ad secundum dicendum quod circumstantia manens in ratione circumstantiae, cum habeat rationem accidentis, non dat speciem : sed inquantum mutatur in principalem conditionem obiecti. secundum hoc dat speciem.

Ad tertium dicendum quod non omnis circum-

stantia constituit actum moralem in aliqua specie boni vel mali: cum non quaelibet circumstantia importet aliquam consonantiam vel dissonantiam ad rationem. Unde non oportet, licet sint mullae circumstantiae unius actus, quod unus actus sil in pluribus speciebus. Licet etiam non sil inconueniens quod unus actus moralis sit in pluribus speciebus moris etiam disparatis, ut dictum est.

2.a'

ARTICULUS UNDECIMUS

UTRUM OMNIS CIRCUMSTANTIA AUGENS BONITATEM VEL MALITIAM, CONSTITUAT ACTUM MORALEM IN SPECIE BONI VEL MALI

Infra, qu. mill, art. 7; IV Sent.. dint, xvi, qu. in, art. 3, qu' X; />. Varo, qu. ti, art. 7.

¶ UNDECIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod omnis circumstantia pertinens ad bonitatem vel malitiam, det speciem actui. -^^MOq Bonum enim ct malum sunt differentiae specificaе moralium actuum. Quod ergo facit differentiam in bonitate vel malitia moralis actus, facit differre secundum differentiam specificam, quod est differre secundum speciem. Sed id quod addit in bonitate vel malitia actus, facit differre secundum bonitatem et malitiam. Ergo facit differre secundum speciem. Ergo omnis circumstantia addens in bonitate vel malitia aclus, constituit speciem.

2. Praeterea, aut circumstantia adueniens habet in se aliquam rationem bonitatis vel malitiae, aut non. Si non, non potest addere in bonitate vel malitia actus: quia quod non est bonum, non potest facere maius bonum; et quod non est malum, non potest facere maius malum. Si autem habet in se rationem bonitatis vel malitiae, ex hoc ipso habet quandam speciem boni vel mali. Ergo omnis circumstantia augens bonitatem vel malitiam, conslituit novam speciem boni vel mali.

3. Praeterea, secundum Dionysium, iv cap. ♦ jv 2)/r. Nom. ♦ malum causatur cx singularibus defectibus. Quaelibet autem circumstantia aggravans malitiam, habet specialem defectum. Ergo quaelibet circumstantia a addit novam speciem peccati. Et eadem ratione, quaelibet augens bonitatem, videtur addere novam speciem boni: sicut quaelibet unitas addita numero, facit novam speciem numeri; bonum enim consistit in numero, pondere et mensura ♦

• vut Part. 1. qu. 11, <n. v

Sed contra, magis cl minus non diversificant speciem. Sed magis cl minus est circumstantia addens in bonitate vel malitia. Ergo non omnis circumstantia addens in bonitate vel malitia, constituit actum moralem in specie boni vel mali.

• a h. priced.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*.

circumstantia dat speciem boni vel mali actui morali. inquantum respicit specialem ordinem rationis. Contingit autem quandoque quod circumstantia non respicit ordinem rationis in bono vel malo, nisi praesupposita alia ? circumstantia, a qua actus moralis habet speciem boni vel mali. Sicut tollere aliquid in magna quantitate vel parvo, non respicit ordinem rationis in bono vel malo, nisi praesupposita aliqua alia conditione, per quam actus habeat malitiam vel bonitatem: puta hoc quod est esse alienum, quod repugnat rationi. I nde tollere alienum in magna vel parva quantitate, non diversificent speciem pccati. Tamcn potest aggravare vel diminuere peccatum. El similiter est in aliis malis vel bonis. Unde non omnis circumstantia addens in bonitate vel malitia, variat speciem moralis aclus.

P

Ad primum ergo dicendum quod in his quae intenduntur et remittuntur, differentia intensionis ct remissionis non diversificent speciem -: sicut - o.«λ quod differt in albedinc secundum magis ct minus. non differt secundum speciem coloris. Et similiter quod facit diversitatem in bono vel malo secundum intensionem et remissionem, non facit differentiam moralis actus secundum speciem.

Ad secundum dicendum quod circumstantia aggravans peccatum, vel augens bonitatem aclus. quandoque non habet bonitatem vel malitiam secundum se, sed per ordinem ad aliam conditionem actus, ut dictum est *. Et ideo non dat u corpora novam speciem, sed auget bonitatem vel malitiam quae est ex alia conditione aclus.

Ad tertium dicendum quod non quaelibet circumstantia inducit singularem defectum secundum seipsam. sed solum secundum ordinem ad aliquid aliud. Et similiter non semper addii Y novam perfectionem, nisi per comparisonem ad aliquid aliud. Et pro tanto, licet augeat bonitatem vel malitiam, non 3 semper variat speciem boni vel mali.

a) circumstantia. — Om. ABCDEGHIKLpF. — Pro addit, habet Pa. alia. — aliqua codtacs.

γ) temper addit. — superaddit P (ct .1? . 3) non. — non Aimirt P4.

Commentaria Cardinahs Caietani

Circa decimum ct undecimum articulum, una cum responsione ad quartum in quinto articulo huius quae-

sicut in naturalibus quaedam accidentia sunt secundum sc formae, ut albedo et dulcedo ; quaedam autem sunt solum-

minus, maius, fortiter, velociter, et alia huiusmodi: ita in moralibus circumstantiae duplices, quaedam secundum se bonitates vel malitiae, ut sunt omnes actus virtutum et vitiorum; quaedam conditiones tantum suppositarum virtutum vel malitiarum, ut maius et minus, magis et minus, et his similia.

Differentia inter istas circumstantias manifesta est. Quia istae secundae nunquam faciunt netum bonum vel malum, quamvis augeant vel minuant bonitatem vel malitiam: primae autem faciunt netum bonum vel malum. Et ratio est in promptu: quia primae apponunt ex se bonitatem vel malitiam; secundae, non. – Differentia rursus inter eas est, quod primae secundum se sunt species quaedam moralium, habentes propria obiecta convenientia vel inconvenientia rationi: ut patet de furto facto in loco sacro. Actui namque furti adiungitur iniuria loci sacri, quae habet propriam speciem ex loco sacro obiecto rationi ut iniuriam patienti: est namque obiectum hoc secundum se rationi dissonans. Secundae autem non sunt secundum se species moralium, nec habent propria obiecta. – Et ex hoc sequitur quod primae dant speciem actui quem circumstant, quando actus est circa illud circumstantiae obiectum. Ita quod sunt quasi duo actus, unus circa obiectum actus, et alter circa obiectum circumstantiae, ut in furto ex loco sacro appareat, scilicet acceptio alieni, et iniuria loco sacro irrogata.

Et propterea in littera dicitur quod circumstantiae mutantur seu dantes speciem, transeunt in conditiones principales, seu differentias obiecti: iam enim * stabilitum est ex obiecto haberi speciem bonitatis et malitiae moralis actus. Et ex eadem radice dictum fuit in littera quinti articuli, in responsione ad quartum, quod quodcumque circumstantia transmutat netum de bonitate in malitiam, dat actui speciem, quia repugnat rationi. Ex hoc namque quod secundum se rationi repugnat, habet utrumque, scilicet et quod malitiam secundum se importet, et quod sit vel habeat proprium obiectum rationi repugnans: ac per hoc, in propria specie reponat netum quem constituit malum. Constitutio enim actus in esse mali ex obiecto est: constat nutem transmutationem actus de bonitate in malitiam, constitutionem esse in esse mali.

II. Adverte secundo, quod in littera ex his locis habes duas regulas generales de circumstantiis dantibus species moralibus actibus. Prima est nunc dicta, quod quodcumque circumstantia facit actum de bono aut non bono malum, dat speciem. Secunda est hic, in articulo decimo, quod quodcumque circumstantia respicit specialem, idest secundum se proprium ordinem rationis, dat speciem. Utraque est exposita; et utramque oportet notare et recolere in qu. lxxii *, ubi de specificatione peccatorum dicitur. An. 9 agitur.

QUAESTIO DECIMANONA

DE BONITATE ET MALITIA ACTUS INTERIORIS VOLUNTATIS

IN DECEM ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum esi de bonitate actus interioris voluntatis *. Et circa hoc quaeruntur decem. Primo: utrum bonitas voluntatis dependeat cx obiecto. Secundo: utrum ex solo obiecto dependeat. Tertio: utrum dependeat cx ratione. Quarto: utrum dependeat ex lege aeterna. Quinto: utrum ratio errans obliget. Sexto; utrum voluntas contra legem Dei sequens rationem errantem, sit mala.

Septimo: utrum bonitas voluntatis in his quae sunt ad finem, dependeat ex intentione finis. Octavo: utrum quantitas bonitatis vel malitiae in voluntate, sequatur quantitatem boni vel mali in intentione. Nono: utrum bonitas voluntatis dependeat cx cõnformitate ad voluntatem divinam. Decimo: utrum nccessc sit voluntatem humanam conformari divinae voluntati in volito, ad hoc quod sit bona.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BONITAS VOLUNTATIS DEPENDEAT EX OBIECTO

PR,MLM s,c proceditur. Videtur quod bonitas voluntatis non dependeat ex obiecto. Voluntas enim non potest esse boni: quia malum est *praeter voluntatem* fut Dionysius dicit, iv cap. *de Dir, Nom*,* Si igitur bonitas voluntatis indicaretur cx obiecto, sequeretur quod omnis voluntas esset bona, et nulla esset mala e. 2. Praeterea, bonum per prius invenitur in fine: unde bonitas finis, inquantum huiusmodi, non dependet ab aliquo alio. Sed secundum Philosophum, in VI *Ethic*. *, *bona actio est finis, licet factio nunquam sit finis*: ordinatur enim semper, sicut ad finem, ad aliquid factum. Ergo bonitas actus voluntatis non dependet ex aliquo obiecto. 3. Praeterea, unumquodque quale est. tale alterum facit. Sed obiectum voluntatis est bonum bonitate naturae. Non ergo potest praestare voluntati bonitatem moralem. Moralis ergo bonitas voluntatis non dependet ex obiecto. Sed contra est quod Philosophus dicit, in V *Ethic*. *, quod iustitia est secundum quam aliqui volunt iusla: et eadem ratione, virtus est secundum quam aliqui volunt bona. Sed bona voluntas est quae est secundum virtutem. Ergo bonitas voluntatis est ex hoc quod aliquis vult bonum.

Respondeo dicendum quod bonum et malum sunt per se differentiae actus voluntatis. Nam bonum et malum per se ad voluntatem pertinent; sicut verum et falsum ad rationem, cuius actus per se distinguitur differentia veri et falsi, prout dicimus opinionem esse veram vel falsam. Unde voluntas bona et mala sunt actus differentes secundum speciem. Differentia autem speciei in actibus est secundum obiecta, ut dictum est *. Et ideo bonum et malum in actibus voluntatis proprie attenditur secundum obiecta. Ad primum ergo dicendum quod voluntas non semper est veri boni, sed quandoque est apparentis boni, quod quidem habet aliquam rationem boni, non tamen simpliciter convenientis ad appetendum. Et propter hoc actus voluntatis non est bonus semper, sed aliquando > malus. Ad secundum dicendum quod, quamvis aliquis actus possit esse ultimus finis hominis secundum aliquem modum. non tamen talis actus est actus voluntatis *, ut supra ** dictum est. Ad tertium dicendum quod bonum per rationem repraesentatur voluntati ut obiectum; et inquantum cadit sub ordine rationis, pertinet ad genus moris, et causat bonitatem moralem in actu voluntatis. Ratio enim principium est humanorum et moralium actuum, ut supra * dictum est.

3) esset inaia. — esset mala voluntas E, voluntas esset snata ceteri. r) semper, scJ aliquauJo. — ted ABCDEFGXL, sed etiam t.

Commentaria Cardinalia Caietani

IRCA primum articulum quaestionis dccimnconac, dubium occurrit de illa propositione: Bonum *et malum sunt per se differentiae actus voluntatis*. Aut enim intendit de actibus voluntatis simpliciter; aut in genere moris. Si de actu voluntatis simpliciter, tunc sequeretur quod unus numero actus voluntatis substantialiter esset in duabus speciebus disparatis: quod non est intelligibile. Patet sequela de consensu in adulterium propter furtum. — Si de actu voluntatis ut est in genere moris, cum esse in genere moris

accidat voluntatis actibus, sequitur quod non sint eorum per se differentiae illae quae sunt moralium per se differentiae, ut bonum et malum. II. Ad hoc dicitur quod, cum bonum et malum, ut α 1. Thoma in Prima Parte, qu. xlvii, art. 1, nd 2, didicimus, in solis moralibus constituent specie*; et netus voluntatis simpliciter sint in genere naturalium; oportet dicere quod bonum et malum non sunt per se differentiae actus voluntatis; ita quod actus voluntati» non differunt

QUAESTIO XIX, ARTICULUS II

specie secundum se, secundum per se differentias boni et mali, seu. quod idem est, secundum species monilium. – Quod nutem actus voluntatis sint in genere naturalium, etiam specificè, patet ex tribus supradictis. Primo, ex distinctione actuum voluntatis, absque admixtione monilium, superius * facta, trium circa finem, et trium circa ea quae sunt ud finem. Secundo, ex eo quod unus numero actus voluntatis est in diversis speciebus moralium disparatis, eo quod sunt cius accidentia, sicut idem pomum in spo-debus albi et dulcis -. Tertio, ex eo quod aliquis actus voluntatis habet obiectum indifferens ad bonum et malum morale-: extra perse nutem differentias alicuius, non in-venitur ipsum.

Quod nutem huius oppositum non intendat hic Auctor, non solum ex praedictis, sed ex praesenti habetur littera, volente actum voluntatis sic secundum boni et mali diffe-rentias distingui, sicut netus rationis secundum differentias veri et falsi. Constat enim quod unus numero rationis actus, puta opinio actualis quod Socrates sedet, c»t suc-cessive verua et fnlux, absque sui mutatione: quod esset impossibile, si differentia secundum verum et falsum esset per se divisiva ne constitutiva actus rationis; neque enim aliquod unum individuum coloris est modo album, modo nigrum. Sicut igitur actui rationis suum habet absolute speciem, differentiamque constitutivam, susceptivum veri et falsi; ita actus voluntatis proprium habet genus, diffe-rentias ac species in gncrc naturae, praevenientia genus et species moralium.

ИП. Quomodo nutem h.tcc litterae verba * accipienda sunt, videndum restat. Difficultatem habent non solum ex pcr-ocitate, sed ex perseitate udi, scilicet differentiarum Plus enim exigitur ad hoc quod bonum et malum sint per se differentiae actus, quam quod sint per se spectantia ad actum. Facile siquidem patet quod m definitione boni et mali moralis ponitur voluntatis actus, quoniam sunt circa voluntarium: ne per hoc, ad perscitatem secundi modi spe-ctant. Sed ad hoc quod sint per se differentiae, perscitas primi modi requiritur. Quae cum non sit, dupliciter dici potest. Aut quod hic sumitur per *se* ut distinguitur con-tra *per aliud*, et actus voluntatis in genere actuum: ut sit sensus quod bonum et malum sunt actus voluntatis diffe-rentiae per se, idest non per aliud, in gncrc actuum. Et secundum hoc, ponitur differentia inter actu» humanos voluntatis, et aliarum potentiarum, in hoc quod bonum et malum distinguunt actus aliarum virium mediantibus actibus voluntatis, quoniam non nisi quatenus voluntarii sunt: actus autem voluntatis distinguunt per se, idest non per aliquid aliud. Insinuat quoque quod, licet bonum et malum sint per se differentiae constitutivae conditionum supervenientium actibus voluntariis, et non ipsorum actuum secundum se; applicando tamen eas nd netus ipsos, respi-ciunt actus voluntatis per se, alios per aliud. – Aut quod

hic sumitur *per se* proprie, ut distinguitur contra *per ac-cidcnsj* et netus voluntatis non in genere naturae, sed ut est in gncrc moris: ut sit sensus quod bonum et mnlum moralitcr sunt per se differentiae netus voluntatis in gncrc inoris. Et secundum hoc, fundatur hic explicanda et hinc deducenda in sequenti articulo, differentia inter bonitatem ne malitiam netus voluntatis et aliorum actuum humano-rum. in hoc quod bonum et malum moralia ad alios actus, ut sunt in genere moris, se habent ut differentiae per se, et ut ordinatae inter se per accidens, et ut circumstantiae; ad netum vero voluntatis in genere moris, se habent ut per se differentiae, et non aliter, ut in sequenti articulo ple-nius patebit. Et hic procul dubio sensus est intentus ab Auctore, et subtilis valde est: sed diTiCultates cius in se-quenti sunt clarae articulo.

IV. Circa corpus eiusdem articuli, dubium est an eodem modo sumantur bonum et malum in responsione, cum di-citur, *Bimum et malum sunt per se differentiae actus voluntatis*; et in cius subiuncta ratione, cum subditur, *A'am bonum et malum per se ad voluntatem pertinent, sicut verum et falsum ad rationem*. Quod enim eodem modo sumantur, scilicet dc bono et malo morali, tractatus ipse muralis, et convcrificatio testantur: mulum enim in com-muni non constituit aliquam speciem, ut praedictum est -. – Quod autem disersimode sumantur, scilicet in responsione pro moralibus, et in ratione pro transcendentibus, ex pro-portionalitntc adiuncta veri et falsi insinuat: verum enim et fultum ad nostram rationem, sicut bonum et malum in communi ad nostram voluntatem, se habent.

V. Ad hoc dicitur quod, licet in responsione bonum et mnlum non nisi pro bono et malo morali sumi possint, quoniam in aolis moralibus bonum et malum sunt per se differentiae constitutivae; in ratione tamen utroque modo sumi possunt, et pro moralibus, et pro transcendentibus. Pro moralibus quidem, quia ex hoc quod haec per te spectant ad voluntatem, sequitur quod eorum differentiae per se distinguant actus eius, modo exposito *. Pro tran-scendentibus vero, quia ex hoc quod voluntas per se, in primo modo perseitatis, respicit bonum tanquam proprium obiectum, cl consequenter malum; ex hoc, unquam ex prima radice, procedit ut ad bonum in moralibus volun-tatis actus per se, ut proprium susccptivum, concurrar, et non per alios actus illorum differentiis distinguatur, sed per se, ut exposuimus *. Et hid sensus est profundior, et magis dignus tanto Auctore, ut in III *Contr. Gent., csp. ix*, videre poteris.

Vf. Responsionem ad tertium eiusdem primi articuli sic intcllige quod, licet obiectum voluntatis sit bonum boni-tate noturae, idem tamen bonum, ut conveniens secundum rationis ordinem, ese bonum moris objective. Et sic dat bonitatem moralem iormalitcr actui.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM BONITAS VOLUNTATIS DEPENDEAT EX SOLO OBIECTO

**FD SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod bonitas voluntatis non dependeat solum Φ ex obiccto. Finis enim allinior est vo-luntati quam alteri potentiae. Sed actus aliarum potentiarum recipiunt bonitatem non solum ex obiccto, sed etiam ex line, ut ex su-pradictis * patet. Ergo etiam actus voluntatis reci-pit bonitatem non solum ex obiccto. sed etiam ex fine.

2. Praeterea, bonitas actus non solum est ex obiccto, sed etiam ex circumstantiis, ut supra * dictum est. Sed secundum diversitatem circum-

stantiarum contingit esse diversitatem bonitatis cl malitiae in acui voluntatis: puta quod aliquis velit quando debet, et ubi debet, et quantum de-bet, et quomodo debet, vel prout non α debet. Ergo bonitas voluntatis non solum dependet ex obiccto, sed etiam ex circumstantiis.

3. Praeterea, ignorantia circumstantiarum ex-cusat malitiam voluntatis, ut supra * habitum est. Sed hoc non esset, nisi bonitas et malitia volun-tatis a circumstantiis dependeret. Ergo bonitas et malitia voluntatis dependet ex circumstantiis, et non a solo obiccto.

a) trou. – Om. PEKIA et cd. a.

sc'

ut
um
icrc
inc
cm
to-
us,
ct
nd
cr
c-
ib
ð-

η
l-
<
l
£
>
'

** Ct. flue, us ct
au. tnu, m. 3,
Comment*

1.

2.

3.

4.

** Na@. *π.*

5.

6.

Ibid.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

13.

14.

15.

*!«, n. ul. *'*

** Qb. lx, art. i.*

16.

17.

18.

19.

20.

21.

22.

QUAESTIO XIX

Sed contra, ex circumstantiis, inquantum huiusmodi, actus non habet speciem, ut supra * dictum est. Sed bonum et malum sunt specificae differentiae actus voluntatis, ui dictum est *. Ergo bonitas et malitia voluntatis non dependet ex circumstantiis, sed ex solo obiecto.

Respondeo dicendum quod in quolibet genere, quanto aliquid est prius, tanto est simplicius et in paucioribus consistens: sicut prima corpora sunt simplicia. Et ideo invenimus quod ea quae sunt prima in quolibet genere, sunt aliquo modo simplicia, et in uno consistunt. Principium autem bonitatis et malitiae humanorum actuum est ex actu voluntatis. Et ideo bonitas et malitia voluntatis secundum aliquid unum attenditur: aliorum vero actuum bonitas et malitia potest secundum diversa attendi.

Illud autem unum quod est principium in quolibet genere, non est per accidens, sed per se: quia omne quod est per accidens, reducitur ad id quod est per se, sicut ad principium. Et ideo bonitas voluntatis ex solo uno illo dependet, quod per se facit bonitatem in actu, scilicet ex obiecto: et non ex circumstantiis, quae sunt quaedam accidentia actus.

Ad primum ergo dicendum quod finis est obiectum voluntatis, non autem aliarum virium. Unde

,t' »ô/ ubi no»! Jtbrt. — Om. TΚα.

Commcniaria Cardinalis Caiotani

In articulo iccundo eiusdem quaestionis, in responsione ad primum, adverte ultima verba, et scito quod tria insinuant. Primo, quod differt tunc bonitas obiecti a bonitate finis in actu voluntatis, quando finis pendet ex fine. Secundo, quod tunc etiam differt, quando voluntas pendet ex voluntate. Tertio, quod utrumque horum est per accidens. — Primum significat quod, quando sunt plures fines per se subordinati et voliti simul, ut cum quis vult medicinam sanativum propter adeundam militiam propter victoriam; formalis bonitas obiecti, puta esse sanum, differt a bonitate alterius finis, puta militiae. — Secundum vero, quod quando voluntas unius finis, puta adulterii, dependet ex voluntate alterius per accidens finis prioris, puta furti, ut cum quis vult adulterari ut furetur; malitia quoque obiecti, puta adulterii, differt a malitia finis, puta funi. — Tertium autem, scilicet quod utrumque horum est per accidens, significat quod accidit actui voluntatis differentia haec bonitatis utroque modo: quia occidit fini subordinari alteri fini, et accidit voluntati dependere ex alio voluntate, sicut accidit moventi quod moveatur. Nisi enim occideret, omni fini et omni volitioni conveniret.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM BONITAS VOLUNTATIS DEPENDEAT EX RATIONE

TERTIUM SIC PROCEDETR. Videtur quod bonitas voluntatis non dependeat a ratione. Prius enim non dependet a posteriori. Sed bonum per prius pertinet ad voluntatem quam ad rationem, ut ex supra dictis * patet. Ergo bonum voluntatis non dependet a ratione.

λ) bonit.u, — bonum ABCDEI GIKI.pll.

ARTICULUS IH

148

quantum ad actum voluntatis, non differt bonitas quae est ex obiecto, a bonitate quae est ex fine, sicut in actibus aliarum virium: nisi forte per accidens, prout finis dependet ex fine, et voluntas ex voluntate.

Ad secundum dicendum quod, supposito quod voluntas sit boni, nulla circumstantia potest eam facere malam. Quod ergo dicitur quod aliquis vult aliquod bonum quando non debet vel ubi non debet per, potest intelligi dupliciter. Uno modo, ita quod ista circumstantia referatur ad volitum. Et sic voluntas non est boni: quia velle facere aliquid quando non debet fieri, non est velle bonum. Alio modo, ita quod referatur ad actum volendi. Et sic impossibile est quod aliquis velit bonum quando non debet, quia semper homo debet velle bonum: nisi forte per accidens, inquantum aliquis, volendo hoc bonum, impeditur ne tunc velit aliquod bonum debitum. Et tunc non incidit malum ex eo quod aliquis vult illud bonum; sed ex eo quod non vult aliud bonum. Et similiter dicendum est de aliis circumstantiis.

Ad tertium dicendum quod circumstantiarum ignorantia excusat malitiam voluntatis, secundum quod circumstantiae se tenent ex parte voliti: inquantum scilicet ignorat circumstantias actus quem vult.

1.

2.

De differentia autem utriusque bonitatis in actibus aliarum virium, hic tacta, in sequenti quaestione * ex proposito . An. 3. Üη·ent sermo diffusus.

II. Circa praedicta verba dubium occurrit: quia differentia finis et eius quod est ad finem, non per accidens spectat ad voluntatem; nec voluntas per accidens intendit et eligit. Ergo non solum per accidens, sed per se differt, quoad voluntatem, bonitas ex fine, et ex obiecto: illa enim ad intentionem, haec ad electionem spectat.

Ad hoc dicitur quod, licet nihil illorum assumptorum concurrat per accidens ad voluntatem, neganda tamen est sequela, quia bonitas finis, et eius quod est ad finem, ut sic, est unam, licet finis et id quod est ad finem distinguantur. Unde id quod est ad finem, dupliciter comparari potest ad voluntatem. Uno modo, ut sic: et non habet aliam bonitatem, sed finis est eius ratio formalis. Alio modo, secundum aliquam aliam proprium bonitatem: et sic non est ut ad finem, sed ut seorsum volitum. Et tunc differt bonitas obiecti a fine, sed per accidens, ut in littera dicitur.

3.

4.

5.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in VI *Ethic**, quod bonitas intellectus practici est *verum conforme appetitui recto*. Appetitus autem rectus est voluntas bona. Ergo bonitas rationis practicae magis dependet a bonitate voluntatis, quam a converso.

3. Praeterea, movens non dependet ab eo quod

6.

7.

8.

9.

10.

11.

12.

movetur, sed c converso. Voluntas autem movet rationem et alias vires, ut supra * dictum est. Ergo bonitas voluntatis non dependet a ratione.

Sed contra est quod Hilarius dicit, in X *de Trin.*: Immoderata est omnis susceptarum voluntatum pertinacia, ubi non rationi voluntas subii-citur*. Sed bonitas voluntatis consistit in hoc quod non sit immoderata. Ergo bonitas voluntatis de-pendet ex hoc quod sit subiecta rationi.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, bonitas voluntatis proprie ex obiecto dependet. Obiectum autem voluntatis proponitur ei per ra-tionem. Nam bonum intellectum est obiectum voluntatis proportionalum ei; bonum autem sen-sibile, vel imaginarium, non est proportionalum voluntati, sed appetitui sensitivo: quia voluntas potest tendere in bonum universale, quod ratio apprehendit; appetitus autem sensitivus non tendit nisi in bonum particulare ♦ quod apprehendit vis sensitiva. Et ideo bonitas voluntatis dependet a ratione, eo modo quo dependet ab obiecto.

An primum ergo dicendum quod bonum sub ratione boni, idest appetibilis, per prius perlinet ad voluntatem quam ad rationem. Sed tamen per prius pertinet ad rationem sub ratione veri, quam ad voluntatem sub ratione appetibilis: quia ap-petitus voluntatis non potest esse de bono, nisi prius a ratione apprehendatur.

Ad secundum dicendum quod Philosophus ibi loquitur de intellectu practico, secundum quod est consiliativus et ratiocinativus eorum quae sunt ad finem: sic enim perficitur per prudentiam. In his autem quae sunt ad finem, rectitudo rationis consistit in conformitate ad appetitum finis debiti. Sed tamen et ipse appetitus finis debiti praesup-ponit rectam apprehensionem de fine, quae est per rationem.

Ad tertium dicendum quod voluntas quodam modo movet rationem ; ct ratio alio modo movet voluntatem, ex parte scilicet obiccti, ut supra* . Q« . ** . dictum est.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM BONITAS VOLUNTATIS DEPENDEAT EX LEGE AETERNA

Id quartum sic proceditur. Videtur quod ^bonitas voluntatis humanae non depen-deat a lege aeterna. Unius enim una est 'regula et mensura. Sed regula humanae voluntatis, ex qua cius bonitas dependet, est recta. Ergo non dependet bonitas voluntatis a lege aeterna.

2. Praeterea, *mensura est homogenea mensu-rato*, ut dicitur X *Metaphys.* * Sed lex aeterna non est homogenea voluntati humanae. Ergo lex aeterna non potest esse mensura voluntatis hu-manae, ut ab ea bonitas eius dependeat.

3. Praeterea, mensura debet esse certissima. Sed lex aeterna est nobis ignota. Ergo non potest esse nostrae voluntatis mensura, ut ab ea bonitas voluntatis nostrae dependeat.

Sed contra est quod Augustinus dicit, XXII li-*foro Contra Faustum* *, quod *peccatum estfactum, dictum, vel concupitum aliquid contra aeternam legem*. Sed malitia voluntatis est radix peccati. Ergo, cum malitia bonitati opponatur, bonitas vo-luntatis dependet a lege aeterna.

Respondeo dicendum quod in omnibus causis ordinatis, effectus plus dependet a causa prima quam a causa secunda : quia causa secunda non agit nisi in virtute primae causae. Quod autem

ratio humana sit regula voluntatis humanae, ex qua cius bonitas mensuretur, habet ex lege aeter-na, quae est ratio divina *. Unde in Psalmo iv ♦ dicitur: *Multi dicunt, Quis ostendit nobis bona? Significum est super nos lumen vultus tui, Domine:* quasi diceret: « Lumen rationis quod in nobis est, intantum potest nobis ostendere bona, ct nostram voluntatem regulare, inquantum est lumen vultus tui, idest a vultu tuo derivatum. » Unde mani-festum est quod multo magis dependet bonitas voluntatis humanae a lege aeterna, quam a ra-tione humana: et ubi deficit humana ratio, oportet ad rationem aeternam recurrere.

Ad primum ergo dicendum quod unius rei non sunt plures mensurae proximae: possunt tamen esse plures mensurae, quarum una sub alia or-dinetur.

Ad secundum dicendum quod mensura proxima est homogenea mensurato *: non autem mensura ♦D.* ' , remota.

Ad tertium dicendum quod, licet lex aeterna sit nobis ignota secundum quod est in mente di-vina; innotescit tamen nobis aliququaliter vel per rationem naturalem, quae ab ea derivatur ut pro-pria eius imago; vel per aliqualem revelationem superadditam.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VOLUNTAS DISCORDANS A RATIONE ERRANTE, SIT MALA

II XVIII. 90« '''» 3; /k VenU qu. xrn. an. 4; Qiaxtf, ill. qu. mi, an. 3; VIIJ. qu. n, *a> 3; IX, qu. vn, Jrt. 3; ctp, xrr, Icci n, Galat., cap. r. Icet. L

SECUNDUM QUINTUM SIC PROCEditUR. VidetUR quod voluntas discordans a ratione errante, non sit mala. Ratio enim est regula voluntatis humanae, inquantum derivatur a lege aeterna, ut dictum est *. Sed ratio errans non derivatur a lege aeterna. Ergo ratio errans non est regula voluntatis humanae. Non est ergo voluntas mala, si discordat a ratione errante.

2. Praeterea, secundum Augustinum*, inferioris potestatis praeceptum non obligat, si contranetur praecepto potestatis superioris: sicut si proconsul iubcat aliquid quod imperator prohibet. Sed ratio errans quandoque proponit aliquid quod est contra praeceptum superioris, scilicet Dei, cuius est summa potestas. Ergo dictamen rationis errantis non obligat. Non est ergo voluntas mala, si discordet a ratione errante,

3. Praeterea, omnis voluntas mala reducitur ad aliquam speciem malitiae. Sed voluntas discordans a ratione errante, non potest reduci ad aliquam speciem malitiae: puta, si ratio errans errat in hoc, quod dicat esse fornicandum, voluntas eius qui fornicari non vult, ad nullam malitiam reduci potest. Ergo voluntas discordans a ratione errante, non est mala.

Sed contra, sicut in Primo * dictum est, conscientia nihil aliud est quam applicatio scientiae ad aliquem actum. Scientia autem in ratione est. Voluntas ergo discordans a ratione errante, est contra conscientiam. Sed omnis talis voluntas est mala: dicitur enim *Rom. xiv ♦ Omne quod non est ex fide, peccatum est*, idest omne quod est contra conscientiam. Ergo voluntas discordans a ratione errante, est mala.

Respondeo dicendum quod, cum conscientia sit quodammodo dictamen rationis (est enim quaedam applicatio scientiae ad actum, ut in Primo * dictum est), idem est quaerere utrum voluntas discordans a ratione errante sit mala, quod quaerere utrum conscientia errans obliget. Circa quod, aliqui distinxerunt tria genera actuum: quidam enim sunt boni ex genere; quidam sunt indifferentes; quidam sunt mali ex genere. Dicunt ergo quod, si ratio vel conscientia dicat aliquid esse faciendum quod sit bonum ex suo genere, non est ibi error. Similiter, si dicat aliquid non esse faciendum quod est malum ex suo genere: eadem enim ratione praecipiuntur bona, qua prohibentur mala. Sed si ratio vel conscientia dicat alicui quod illa quae sunt secundum se mala, homo teneatur facere ex praecepto; vel quod illa quae sunt secundum se bona, sint prohibita; erit ratio vel conscientia errans. Et similiter si

ratio vel conscientia dicat alicui quod id quod est secundum se indifferens, ut levare festucam de terra, sit prohibitum vel praeceptum, erit ratio vel conscientia errans. Dicunt ergo quod ratio vel conscientia errans circa indifferentia, sive praecipiendo sive prohibendo, obligat: ita quod voluntas discordans a tali ratione errante, erit mala et peccatum. Sed ratio vel conscientia errans praecipiendo ea quae sunt per se mala, vel prohibendo ea quae sunt per se bona et necessaria ad salutem, non obligat: unde in talibus voluntas discordans a ratione vel conscientia errante, non est mala.

Sed hoc irrationabiliter dicitur. In indifferentibus enim, voluntas discordans a ratione vel conscientia errante, est mala aliquo modo propter obiectum. a quo bonitas vel malitia voluntatis dependet: non autem propter obiectum secundum sui naturam; sed secundum quod per accidens a ratione apprehenditur ut malum ad faciendum vel ad vitandum. Et quia obiectum voluntatis est id quod proponitur a ratione, ut dictum est ♦ ex quo aliquid proponitur a ratione * ut malum, voluntas, dum in illud fertur, accipit rationem mali. Hoc autem contingit non solum in indifferentibus, sed etiam in per se bonis vel malis. Non solum enim id quod est indifferens, potest accipere rationem boni vel mali per accidens; sed etiam id quod est bonum, potest accipere rationem mali, vel illud quod est malum, rationem boni, propter apprehensionem rationis. Puta, abstinere a fornicatione bonum quoddam est: tamen in hoc bonum non fertur voluntas, nisi secundum quod a ratione proponitur. Si ergo proponatur ut malum a ratione errante, feretur in hoc sub ratione mali. Unde voluntas erit mala, quia vult malum: non quidem id quod est malum per se, sed id quod est malum per accidens, propter apprehensionem rationis. Et similiter credere in Christum est per se bonum, et necessarium ad salutem: sed voluntas non fertur in hoc, nisi secundum quod a ratione proponitur. Unde si a ratione proponatur ut malum, voluntas feretur in hoc ut malum: non quia sit * malum secundum se, sed quia est malum per accidens ex apprehensione rationis. Et ideo Philosophus dicit, in VII *Ethic.* *, quod, *per se loquendo, incontinens est qui non sequitur rationem rectam: per accidens autem, qui non sequitur etiam rationem falsam*. Unde dicendum est simpliciter quod τ omnis voluntas discordans a ratione, sive recta sive errante, semper est mala

Ad primum ergo dicendum quod indicium ratio-

«) feretur. – fertur PEIHLA. – Pro iub, ut tub AllChEGIIlt.pl..
4) iit. – illud iit Pa.

SumMAB TuKOL. D. TIIOMAX T. iil.

γ) (it iuiifheiter fMoJ. – juod limptiatr Po.

H6 QUAESTIO XIX, ARTICŪLUS VI

nis errantis licet non derivetur * a Deo, tamen ratio errans indicium suum proponit ut verum, et per consequens ut a Deo derivatum. n quo est omnis veritas.

Ad secundum dicendum quod verbum Augustini habet locum, quando cognoscitur quod inferior potestas praecipit aliquid contra praeceptum superioris potestatis. Sed si aliquis crederet quod praeceptum proconsulis esset praeceptum imperatoris. contemnendo praeceptum proconsulis, contemneret praeceptum imperatoris. Et similiter si aliquis homo cognosceret quod ratio hu-

mana dictaret aliquid contra praeceptum Dei. non teneretur rationem sequi: sed tunc ratio non totaliter esset errans. Sed quando ratio errans proponit aliquid ut praeceptum Dei, tunc idem est contemnere dictamen rationis, ct Dei praeceptum.

Ad tertium dicendum quod ratio, quando apprehendit aliquid ut malum, semper apprehendit illud sub aliqua ratione mali: puta quia contrariatur divino praecepto, vel quia est scandalum, vel propter aliquid huiusmodi. Et tunc ad talem speciem malitiae reducitur talis mala voluntas.

3) licet non derivetur, - nō>ī derivatur eoJkēR, licet non derivatur CJ. a.

Commentaria Cardinali*? Caietani

Cihca materium quinti ct sexti articuli, omisso tertio ct quarto, adverte, confessor, quod depositio erroneae rationis fit non solum per oppositam rationem, aut veritatem cognitionem; sed etiam per exclusionem ad applicationem ad opus. Verbi gratia, mulier audiens a praedicatore quod uti alienis capillis est peccatum mortale quin est simulatio, concipiensquē cx ratione audita ct auctoritate praedicatoris, talem usum esse peccatum mortale; ct cx alia parte vellet uti huiusmodi capillis; ct inde ratione, hinc appetitu mōvente. nescit solvere motiva rationis erroneae contrariae appetitui suo; tamen putans, absque solutione rationis, id

sibi licere, utitur talibus capillis. In hoc, ct similibus, non est, proprie loquendo, voluntas discordans α ratione errante quin non fit contni conscientiam. Et ratio est quia, licet maneat redo errans in se, non manet tamen applicata ad hoc velle, nec actualiter nec virtualiter; sed deponitur applicatio illa, ac per hoc, erronea conscientia, quae in applicatione consistit. Licite nutem hoc absque ulla alia ratione lit, etiam si cx impetu vel libito fiat. Quia ratio erronea non habet in se unde liget, sed quatenus acceptatur: unde cx quacumque causa non acceptetur, vel in se vel in applicatione, non ligat.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM VOLUNTAS CONCORDANS rationi erranti, sit bona

(k Verit,, qu. mi. trt. 3. iJ (Juodl. III, qu. ui, art. 3, ad a; VIII, qu. r», an. 5; LX, qu. vu. art. 3.

• Art.

* VdiCocjntent. Ca.-rt. rō>t in.

vtēgpi* SIATLM SIC PROCEDER R * Videtur quod voluntas concordans rationi erranti, sii i bona. Sicut enim voluntas discordans a ratione, tendit in id quod ratio indicat malum; ita voluntas concordans rationi, tendit in id quod ratio iudicat bonum. Sed voluntas discordans a ratione, etiam errante, est mala. Ergo voluntas concordans rationi, etiam erranti, est bona.

2. Praeterea, voluntas concordans praecepto Dei et legi aeternae, semper est bona. Sed lex aeterna et praeceptum Dei proponitur nobis per apprehensionem rationis, etiam errantis. Ergo voluntas concordans etiam rationi erranti, est bona.

3. Pr/eterea, voluntas discordans a ratione errante, est mala. Si ergo voluntas concordans rationi erranti sit etiam mala, videtur quod omnis voluntas habentis rationem errantem, sit mala. Et sic talis homo erit perplexus, ct ex necessitate peccabit: quod est inconveniens. Ergo voluntas concordans rationi erranti, est bona.

Sed contra, voluntas occidentium Apostolos erat mala. Sed tamen concordabat rationi erranti ipsorum, secundum illud Ioan, xvj *: *Venit hora, ut omnis qui interjicit vos, arbitretur obsequium se 3 praestare Deo.* Ergo voluntas concordans rationi erranti, potest esse mala.

Respondeo dicendum quod, sicut praemissa quaestio eadem est cum quaestione qua quaeritur utrum conscientia erronea liget; ita ista quaestio eadem est cum illa qua quaeritur utrum conscientia erronea excuset. Haec autem quaestio dependet ab eo quod supra de ignorantia dictum est. Dictum est enim supra * quod ignorantia quandoque causât involuntarium, quandoque autem non. Et quia bonum et malum morale consistit in actu inquantum est voluntarius, ut ex praemissis * patet; manifestum est quod illa ignorantia quae causai involuntarium, tollit rationem boni et mali moralis; non autem illa quae involuntarium non causal. Dictum est etiam supra* -Qa-n quod ignorantia quae est aliquo modo volita, sive directe sive indirecte, non causal involuntarium. Et dico ignorantiam directe voluntariam, in quam actus voluntatis fertur: indirecte autem, propter negligentiam, cx eo quod aliquis non vult illud scire quod scire tenetur, ut supra * dictum est. isu

Si igitur ratio vel conscientia erret errore voluntario, vel directe, vel propter negligentiam. quia est error circa id quod quis scire tenetur; tunc talis error rationis vel conscientiae non excusat quin voluntas concordans rationi vel conscientiae sic erranti, sit mala. Si nutem sil error qui causet * involuntarium, proveniens ex ignorantia

a) ie. - Om. ABCGtLpDFH.

3) count. - coûtai PL».

alicuius circumstantiae absque omni negligeniia: tunc talis error rationis vel conscientiae excusat, ut voluntas concordans rationi erranti non sit mala. Puta, si ratio errans dicat quod homo te- neatur ad uxorem alterius accedere, voluntas con- cordans huic rationi erranti est mala: eo quod error iste provenit ex ignorantia legis Dei, quam scire tenetur. Si autem ratio erret in hoc, quod credat aliquam mulierem submissam, esse suam uxorem, et, ea petente debitum, velit eam cogno- scere; excusatur voluntas eius, ut non sit mala: quia error iste ex ignorantia circumstantiae pro- venit, quae excusat, et involuntarium causât.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Diony- sitis dicit in iv cap. *de Div. Noni.* *, *bonum cau- satur ex integra causa, malum autem ex singu- laribus defectibus.* Et ideo ad hoc quod dicatur malum id in quod fertur voluntas, sufficit sive quod secundum suam naturam sit malum, sive quod apprehendatur ut malum. Sed ad hoc quod

sit bonum, requiritur quod utroque modo sit bonum.

Ad secundum dicendum quod lex aeterna errare non potest, sed ratio humana potest errare. Et ideo voluntas concordans rationi humanae non semper est recta, nec 7 semper est concordans legi aeternae.

Ad tertium dicendum quod, sicut in syllogisti- cis, uno inconvenienti dato, necesse est alia sequi; ita in moralibus, uno inconvenienti posito, ex necessitate alia sequuntur. Sicut, supposito quod aliquis quaerat inanem gloriam, sive propter ina- nem gloriam laciât quod facere tenetur, sive di- mittat, peccabit \ Nec tamen est perplexus: quia potest intentionem malam dimittere. Et similiter, supposito errore rationis vel conscientiae qui procedit ex ignorantia non excusante, necesse est quod sequatur malum in voluntate. Nec tamen est homo perplexus: quia potest ab errore rece- dere, cum ignorantia sit vincibilis et voluntaria.

¶ p i .i. - i.J nec DEIKj-AE.

fcccJiit. - ttnfcr ftccahit P.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM VOLUNTATIS BONITAS IN HIS QUAE SUNT AD FINEM, DEPENDEAT EX INTENTIONE FINIS

¶ .fewU Jitf. iwui, 4, 5.

Sd septimum sic proceditur. Videtur quod bonitas voluntatis non dependeat ex in- tentione finis. Dictum est enim supra * quod bonitas voluntatis dependet ex solo obiccto. Sed in his quae sunt ad finem, obiectum voluntatis, ct aliud finis intentus. Ergo in talibus bonitas voluntatis non dependet ab in- tentione finis.

2. Praeterea, velle servare mandatum Dei, pertinet ad voluntatem bonam. Sed hoc potest referri ad malum finem, scilicet ad finem inanis gloriae, vel cupiditatis, dum aliquis vult obedire Deo propter temporalia consequenda. Ergo bo- nitas voluntatis non dependet ab intentione finis.

3. Praeterea, bonum ct malum, sicut diversi- fificant voluntatem, ita diversificant finem. Sed ma- litia voluntatis non dependet a malitia finis in- tenti: qui enim vuk furari ut det eleemosynam, voluntatem malam habet, licet intendat finem bo- num. Ergo etiam bonitas voluntatis non dependet a bonitate finis intenti.

Sed contr/V est quod Augustinus dicit, IX *Con- fess.* * quod intentio remuneratur a Deo. Sed ex eo aliqñd remuneratur a Deo. quia est bonum. Ergo bonitas voluntatis ex intentione finis l de- pendet.

Respondeo dicendum quod intentio dupliciter se potest habere ad voluntatem: uno modo, ut praecedens; alio modo, ut concomitans Â Prae- dit quidem causaliter intentio voluntatem, quando

aliquid volumus propter intentionem alicuius finis. Et tunc ordo ad finem consideratur ut ratio quae- dam bonitatis ipsius voliti. puta cum aliquis vult ieunare propter Deum: habet enim iciunium ra- tionem boni ex hoc ipso quod fit propter Deum. Undet cum bonitas voluntatis dependeat a boni- tate voliti, ut supra * dictum est, necesse est quod dependeat ex intentione finis.

Consequitur nutem intentio voluntatem, quando accedit voluntati praeexistenti: puta si aliquis ve- lit T illiquid facere, et postea referat illud in Deum. Et tunc primae voluntatis bonitas non dependet ex intentione sequenti, nisi quatenus reiteratur actus voluntatis cum sequenti intentione.

Ad primum ergo dicendum quod, quando inten- tio est causa volendi, ordo ad finem accipitur ut quaedam ratio bonitatis in obiccto, ut dictum est *.

Ad secindum dicendum quod voluntas non po- test dici bona, si sit intentio mala causa volendi. Qui enim vult dare eleemosynam propter inanem gloriam consequendam, vuk id quod de se est bonum, sub ratione mali *: et ideo, prout est vo- litum ab ipso, est malum. Unde voluntas eius est mala.-Sed si intentio sit consequens, tunc volun- tas potuit esse bona: ct per intentionem sequen- tem non depravatur ille actus voluntatis qui prae- cessit, sed actus voluntatis qui iteratur.

Ad tertium dicendum quod, sicut iam ♦ dictum est, *malum contingit ex singularibus defectibus, bonum vero ex tota et integra causa.* Unde sive

3) finit. - Om. codket.

p) concomitans. - Consc^uent E.

γ) velit. - vult E» vellet Pa.

n. in b.

•cf.iib xin o. XXVI; Enarr.u «/•«;«. XI.

•

• Art. u *

• Ik e- rpor:.

• b» >u. -M. 7^4. MS.

• Ari. rtxcscd., aJi -<£.1« ibi cit

• orj.n. «pue considerat intentionem finis. Unde alia Glossa dicit ibidem quod *thesaurus cordis intentio est, ex qua Deus indicat opera*. Bonitas enim intentionis. ut dictum est *, redundat quodammodo in bonitatem voluntatis, quae facit etiam exteriorem actum meritorium apud Deum.

c Ad secundum dicendum quod bonitas ; intentio-

nls non est tota causa bonae voluntatis. Unde ratio non sequitur.

Ad tertium dicendum quod sola malitia intentionis sufficit ad malitiam voluntatis: et ideo etiam quantum mala est intentio, tantum ' mala est voluntas. Sed non est eadem ratio dc bonitate, ut dictum est *. .

I

ζ) bonitas. — bonitas PK.».

r/ t.ntriiM. — tantum etiam Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

• Ci. Comment Ih.
In titulo articuli octavi, voluntas sumitur ut in praecedenti articulo *.

In corpore eiusdem articuli, adverte primo, quod Auctor plus determinat quam quaesierit: quaesivit enim dc quantitate voluntatis ct intentionis; determinat nutem dc quantitate praedictorum, ct actus etiam exterioris. Et hoc ad perfectionem doctrinae; ct propter identitatem rationis, quoad hoc, in voluntate ct actu exteriori, sublati8 impedimentis.

Adverte secundo, quod in littera distinguitur tam voluntas quam actus exterior: respectu scilicet *secundum* u-, ct *ut stat sub intentione*. Et dicitur quod nec quantitas cx objecto, nec quantitas cx modo intensionis, descendit necessario in actum volitionis aut netus exterioris secundum sc, »cu materialiter, idest ut tendunt in sua obiecta propria: sed quantitas utruquc, scilicet cx objecto ct modo intensionis, redundat in utrumque actum, ucilicet voluntatis ct exterioris, ut stant sub intentione, scu formalitcr, idest ut tendunt in finem quem respicit intentio.

II. In responsione ad tertium eiusdem articuli, dubium occurrit quomodo vcriccctur quod *quantum mata est intentio, tantum mata est voluntas*: an scilicet verificentur dc voluntate materialiter ct secundum sc; aut formalitcr, ct ut stat sub intentione. Si secundo modo, nulla est differentia inter quantitatem bonitatis ct malitiae, in hoc: quoniam, ut in corpore articuli patet, quantitas intentionis bonae redundat in voluntatem ct netum formalitcr. Si primo modo, sic convincitur fnbum manifeste: quoniam neutra malitia necessario descendit cx intentione in voluntatem materialiter.

III. Ad hoc dicitur quod ca quae dicta sunt in corpore articuli, verificentur de quantitate bonitatis ct malitiae. Et dc bonitate quidem, in littera patet: dc malitia autem, eisdem rationibus probatur. Quod enim quantitas malae intentionis cx objecto, non necessario descendat in voluntatem secundum sc, patet cx hoc, quod intendens aliquod magnum

malum, potest velle uti aliquo medio non sufficienter consono tanto malo: sicut si quis vellet emere episcopatum, ct offerret solos preces. Quod etiam quantitas malnc Intentionis cx modo, non descendat in quantitatem actus secundum sc, patet cx hoc, quod contingit intense intendentem adulterium, minus libenter frangere murum, per quem ingrediatnr nd intentum habendum. Cum igitur non oporteat esse verum quod quantum mala est intentio, tantum malo sit voluntas materialiter; relinquitur ut vcriccctur hoc dictum dc voluntate formalitcr, idest ut stat sub intentione.

Et ad obiectioncm contra hoc, dicitur quod, stante hoc, salvatur differentia [inter quantitatem bonitatis ct malitiae in hoc, quod quantitas malitiae intentionis est semper quantitas malitiae voluntatis formalitcr, sicut quod absolute constituit eam tantum malum: quantitas vero bonitatis intentionis non oportet quod sit quantitas bonitatis voluntatis. Et ratio differentiae est, quia *sicut simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis* . Constat autem quod malitia in intentione sufficit ad constituendam voluntatem malam, bonitas autem non : quia *bonum constat e.r causa integra, malum autem ex particularibus defectibus* *. Unde, dando eleemosynam propter inanem gloriam, non solum intentio est mala, sed etiam actus formalitcr: ct consequenter, quanto peiur est intentio, tanto peior erit actus formalitcr. Sicut absolute conceditur quod actus dantis eleemosynam propter inanem gloriam, est malus; ita absolute concedendum est quod netus dantis eleemosynam propter maximam affectionem inanis gloriae, est peior. Et similiter si fiat propter maius malum, puta subversionem fidei. Sed, furando divitem propter subveniendum pauperibus, bonitas intentionis non constituit bonitatem netus: ct consequenter quantitas bonitatis in intentione, non constituit quantitatem bonitatis in netu. In quo enim non ponitur bonitas, in eo nec quantitas illius cogitari potest. Et haec est intentio litterae.

•Q. Annui, fo-
Fl:.. ub. 11, exr
x. ». j lib. V.

•Ct 1)lo<rr>.,a/
Dtv. <*>.
n. —S.Th Urt.
XXλ

ARTICULUS NONUS

UTRUM BONITAS VOLUNTATIS DEPENDEAT EX CONTORMITATE AD VOLUNTATEM DIVINAM

! Sent.. diu. χαλιν, an. i; Ik Verity qu. xxin, art. 7.

d noni μ sic proceditur. Videtur quod bonilas voluntatis humanae non dependeat ex conformitate voluntatis divinae.

Impossibile est enim voluntatem hominis conformari voluntati divinae: ut patet per id quod dicitur Isaiac t.v *: *Sicut exaltantur caeli a terraj ita exaltatae sunt viae meae a viis vestris, et cogitationes meae a cogitationibus vestris*. Si ergo ad bonitatem voluntatis requireretur conformitas ad divinam voluntatem, sequeretur quod impossibile esset hominis voluntatem esse bonam. Quod est inconveniens.

2. Praeterea, sicut voluntas nostra derivatur

a voluntate divina, ita scientia nostra derivatur a scientia divina. Sed non requiritur ad scientiam nostram quod sit conformis scientiae divinae: multa enim Deus scit quae nos ignoramus. Ergo non requiritur quod voluntas nostra sit conformis voluntati divinae.

3. Praeterea, voluntas est actionis principium. Sed actio nostra non potest conformari actioni divinae. Ergo nec voluntas voluntati.

Sed contra est quod dicitur Matth. xxvi -: .vm. » Awi *sicut ego volo, sed sicut tu vis*: quod dicit quia *rectum vult esse hominem, et ad Deum dirig*i. ut Augustinus exponit 3 in *Enchirid*. ♦Recti-

a) exponit. — dicit Pa.

Q(L 1U, *H. <:
u. x*m. <rt. 6-

In i>to *n.

C(. q*, xx. ett.
: qu. ciliy.

Vtr>. 9.

*An ?.

’.Pm’LÎl, *

tudo autem voluntatis est bonitas eius. Ergo bonitas voluntatis dependet ex conformitate ad voluntatem divinam.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum esi *, bonitas voluntatis dependet ex intentione finis. Finis autem ultimus voluntatis humanae est summum bonum, quod est Deus, ut supra φ dictum est. Requiritur ergo ad bonitatem humanae voluntatis, quod ordinetur ad summum bonum, quod est Deus

Hoc autem bonum primo quidem et per se comparatur ad voluntatem divinum ut obiectum proprium eius. Illud autem quod est primum in quolibet genere, est mensura et ratio omnium

quae sunt illius generis. Unumquodque autem rectum et bonum est, inquantum attingit ad propriam mensuram. Ergo ad hoc quod voluntas hominis sit bona, requiritur quod conformetur voluntati divinae.

Ad primum ergo dicendum quod voluntas hominis non potest conformari voluntati divinae per aequiparantiam, sed per imitationem. Et similiter conformatur scientia hominis scientiae divinae, inquantum cognoscit verum. Et actio hominis actioni divinae, inquantum est agenti conveniens. Et hoc per imitationem, non autem per aequiparantiam.

Unde patet solutio ad secundum, et ad tertium argumentum Y.

3) fvoJ rw Ztaui. — Om. Pa.

f) ad tertium

— ad tertium E. tertium ceteri.

Commentaria Cardinalis Caietani

Is articulo nono, circa illa verba: *Ad bonitatem voluntatis humanae requiritur quod ordinetur in >ummum bonum*, memento quod ordinari in summum bonum contingit tripliciter. Uno modo, in communi. Et hoc commune est bonis et malis: quilibet enim propter aliquid operatur apparens sibi summum bonum. — Alio modo, in speciali, confuse tamen: sicut si quis, nesciens in quo consistât summum bonum, puta in visione Dei, vel in Deo, operetur propter summum bonum, quod in veritate est summum bonum. Et hoc potest convenire bonis.—I enio modo, in speciali, «distincte: ut si quis operari intendit propter

Deum cognoscendum, amandum, etc. Et hoc etiam contingit dupliciter; puta propter cognitionem, amoremque, etc. ad quae natura potest, et ad quae gratia Dei clcvat.

In proposito igitur, ad bonitatem voluntatis humanae requiritur quod ordinetur id summum bonum non apparenter, sed quod in veritate est summum, confuse vel distincte, naturaliter vel supernaturaliter, secundum statum personae. Quod dico propter gentiles et ignorantes. Si enim secundum proportionem concessi sibi luminis, in verum summum bonum ordinent actiones suas, bonae moraliter erunt: et si non, non.

ARTICULUS DECIMUS

UTRUM NECESSARIUM SIT VOLUNTATEM HUMANAM CONFORMARI VOLUNTATI DIVINAE IN VOLITO. AD HOC QUOD SIT BONA

I Sent.» &><. «vin, art. a, J, 4; Dr Irrrif,, qu, «ηι, un. 8.

DECIMUM SIC PROCIDITUR. Videtur quod vKQjgîà voluntas hominis non debeat semper conformari divinae voluntati in volito. enim possumus velle quod ignoramus: bonum enim apprehensum est obiectum voluntatis. Sed quid Deus velit, ignoramus in plurimis. Ergo non potest humana voluntas divinae voluntati conformari in volito.

2. Praeterea. Deus vult damnare aliquem, quem praescit in mortali peccato moriturum. Si ergo homo teneretur conformare voluntatem suam divinae voluntati in volito, sequeretur quod homo teneretur velle suam damnationem. Quod est inconveniens.

3. Praeterea, nullus tenetur velle aliquid quod est contra pietatem. Sed si homo vellet illud quod Deus vult, hoc esset quandoque * contra pietatem: puta, cum Deus vult mori patrem alicuius, si filius hoc idem vellet, contra pietatem esset. Ergo non tenetur homo ? conformare voluntatum suam voluntati divinae in volito.

Sed contra est quia super illud Psalmi xxxn *, *Rectos dccct collaudatio*, dicit Glossa *: *Rectum cor habet qui vult quod Deus vult*. Sed quilibet

tenetur habere rectum cor. Ergo quilibet cenetur velle quod Deus vult.

2. Praetere \, forma voluntatis est ex obiecto, sicut et cuiuslibet actus. Si ergo tenetur homo conformare voluntatem suam voluntati divinae, sequitur ’ quod teneatur conformare in volito. τ

3. Praeterea, repugnantia voluntatum consistit in hoc, quod homines diversa volunt. Sed quicumque habet voluntatem repugnantem divinae voluntati, habet malam voluntatem. Ergo quicumque non conformat voluntatem suam voluntati divinae in volito, habet malam voluntatem.

Respondeo dicendi m quod, sicut ex praedictis * ·λγ<.5., patet, voluntas fertur in suum obiectum secundum quod a ratione proponitur. Contingit autem aliquid a ratione considerari diversimode, ita quod sub una ratione est bonum, et secundum aliam rationem non bonum. Et ideo voluntas alicuius, si velit illud esse, secundum quod habet rationem boni, est bona: et voluntas alterius, si velit illud idem non esse, secundum quod habet rationem mali, erit voluntas etiam bona. Sicut iudex habet bonam voluntatum, dum vult occisionem latronis. quia iusta est: voluntas autem alterius, puta

3) quandoque. — Om. codice*.

3) homo. — Om. Va.

γ) tequitnr. — requiritur P,i.

d *

ein
ro-
tas
ur

o-
er
er
ri-
ni
>c
i.
n

QUAESTIO XIX

uxoris vel filii, qui vult non occidi ipsum, inquantum est secundum naturam mala occisio, est etiam bona.

Cum autem voluntas sequatur apprehensionem rationis vel intellectus, secundum quod ratio boni apprehensi fuerit communior, secundum hoc et voluntas fertur in bonum communius. Sicut patet in exemplo proposito: nam index habet curam boni communis, quod est iustitia, et ideo vult occisionem latronis, quae habet rationem boni secundum relationem ad statum communem; uxor autem latronis considerare habet bonum privatum familiae, et secundum hoc vult maritum latronem non occidi. – Bonum autem totius universi est id quod esi apprehensum a Deo, qui est universi factor et gubernator: unde quidquid vult, vult sub ratione boni communis, quod est sua bonitas, quae est bonum totius universi. Apprehensio autem creaturae, secundum suam naturam. est alicuius boni particularis proportionali suae naturae. Contingit autem aliquid esse bonum secundum rationem particularem, quod non est bonum secundum rationem universalem, aut e converso, ut dictum est. Et ideo contingit quod aliqua voluntas est bona volens aliquid secundum rationem particularem consideratum e, quod tamen Deus non vult secundum rationem universalem. et e converso. Et inde est etiam quod possunt diversae voluntates diversorum hominum circa opposita esse bonae, prout sub diversis rationibus particularibus volunt hoc esse vel non esse.

Non est autem recta voluntas alicuius hominis volentis aliquod bonum particulare, nisi referat illud in bonum commune sicut in finem: cum etiam naturalis appetitus cuiuslibet partis ordinetur in bonum commune totius. Ex fine autem sumitur quasi formalis ratio volendi illud quod ad finem ordinatur. Unde ad hoc quod aliquis recta voluntate velit aliquod particulare bonum, oportet quod illud particulare bonum sit volitum materialiter. bonum autem commune divinum sit volitum formaliter. Voluntas igitur humana tenetur conformari divinae voluntati in voluto formaliter, tenetur enim velle bonum divinum et commune: sed non materialiter*, ratione iam dicta. – Sed tamen quantum ad utrumque, aliquo modo voluntas humana conformatur voluntati divinae. Quia secundum quod conformatur voluntati divinae in communi ratione voliti, conformatur ei in fine ultimo. Secundum autem quod non conformatur ei in voluto materialiter, confor-

ARTICULUS X

151

matur ei secundum rationem causae efficientis: quia hanc propriam inclinationem consequentem naturam, vel apprehensionem particularem huius rei, habet res a Deo sicut a causa efectiva. Unde consuevit dici quod conformatur, quantum ad hoc, voluntas hominis voluntati divinae, quia vult hoc quod Deus vult eum velle.

Est et alius modus conformitatis secundum rationem causae formalis, ut scilicet homo velit aliquid ex caritate, sicut Deus vult. Et ista etiam conformités reducitur ad conformitatem formalem quae attenditur ex ordine ad ultimum finem, quod est proprium obiectum caritatis.

Ah primum ergo dicendum quod volitum divinum, secundum rationem communem, quale sit, scire possumus. Scimus enim quod Deus quidquid vult, vult sub ratione boni. Et ideo quicumque vult aliquid sub quacumque ratione boni, habet voluntatem conformem voluntati divinae, quantum ad rationem voliti. Sed in particulari nescimus quid Deus velit. Et quantum ad hoc, non tenemur conformare voluntatem nostram divinae voluntati. – in statu tamen gloriae, omnes videbunt in singulis quae volent, ordinem eorum ad id quod Deus circa hoc vult. Et ideo non solum formaliter, sed materialiter in omnibus suam voluntatem Deo conformabunt.

An secundum dicendum quod Deus non vult damnationem alicuius sub ratione damnationis, nec mortem alicuius inquantum est mors, quia ipse *mill omnes : homines salvos fieri* ♦, sed vult . ITln\3r., ista sub ratione iustitiac \ Unde sufficit circa talia Ttrt * quod homo velit iustitiam Dei, et ordinem naturae servari.

Unde patet solutio ad tertium.

Ad primum vero quod in contrarium obiicibatur ', dicendum quod magis vult quod Deus vult, qui conformat voluntatem suam voluntati divinae quantum ad rationem voliti, quam qui conformat quantum ad ipsam rem volitam: quia voluntas principalius fertur in finem, quam in id quod est ad finem.

Ad secundum dicendum quod species et forma actus magis attenditur secundum rationem obiecti. quam secundum id quod est materiale in obiecto.

Ad tertium dicendum quod non est repugnantia voluntatum, quando aliqui diversa volunt non secundum eandem rationem. Sed si sub una ratione esset aliquid ab uno volitum, quod alius nollet. hoc induceret repugnantiam voluntatum. Quod tamen non est in proposito.

o) COattJcratuni. – amiideratam ABCDEGIKLpH.
<) rcluntah dirinae. – Om. codkof.
{T cninci. – Om. ABCDGIpH.

justitiae. – ivsti ABCDEFGIKUH.
®) ivfq ... ctiicteatur. – ergo ... otHcilur codice**.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ex articulo decimo, iungito verba in responsione nd primum, verbis in corpore articuli et memor supradictorum in articulo sexto quaestionis primae, adverte quod, quia velle aliquid sub ratione boni, est velle illud propter summum bonum, ideo dicitur quod voluntas volens aliquid sub ratione

boni, est conformis divinae voluntati in voluto formaliter, quod est velle propter divinum et commune bonum. Sed cave ne propterea dicas omnem voluntatem semper conformari divinae in voluto formaliter, quia *nullus operatur aspiciens* tul.' vi ad *malum* *, sed ad aliquam boni rationem,' et conscquen-

Jf

1er voluntas mala conformatur divinae voluntati in voluto formalitcr. Hoc enim falsum est. Licet enim voluntas, quantumcumque mala, inquantum habet aliquid boni, sit conformis divinae voluntati, ne per hoc possit secundum quid dici conformis divinae voluntati in voluto formalitcr, sicut potest secundum quid dici bona; simpliciter tamen

illa sola voluntas est conformis divinae voluntati in voluto formalitcr, quae sub ratione boni non apparentis, sed veri, excreetur. Ad hanc enim conformitntcm tenemur. Cum illa quae est secundum boni rationem sive veri sive apparentis, nati sumus: in hac persistere virtutis opus est.

QUAESTIO VIGESIMA

DE BONITATE ET MALITIA EXTERIORUM ACTUUM HUMANORUM

IS SEX ARTICULOS DIVISA

• Cf. qu. IXIII, lotroJ.

Deinde considerandum est de bonitate et malitia quantum ad exteriores actus *. Et circa hoc quaeruntur sex. Primo: utrum bonitas et malitia per prius sit in actu voluntatis, vel in actu exteriori. Secundo: utrum tota bonitas vel malitia actus exterioris dependeat ex bonitate voluntatis.

Tertio: utrum sit eadem bonitas et malitia interioris et exterioris actus. Quarto: utrum actus exterior aliquid addat de bonitate vel malitia supra actum interiorem. Quinto: utrum eventus sequens aliquid addat de bonitate vel malitia ad actum interiorem. Sexto: utrum idem actus exterior possit esse bonus et malus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BONITAS VEL MALITIA PER PRIUS SIT IN ACTU VOLUNTATIS, VEL IN ACTU EXTERIORI

Idem Mah, qu. n, art. 3.

¶ M. sic proceditur. Videtur quod bonum et malum per prius consistat in actu exteriori quam in actu voluntatis. Voluntas enim habet bonitatem ex obiecto, ut supra dictum est. Sed actus exterior est obiectum interioris actus voluntatis: dicimur enim velle furtum, vel velle dare eleemosynam. Ergo malum et bonum per prius est in actu exteriori, quam in actu voluntatis. 2. Praeterea, bonum per prius convenit fini: quia ea quae sunt ad finem, habent rationem boni ex ordine ad finem. Actus autem voluntatis non potest esse finis, ut supra dictum est: actus alicuius alterius potest esse finis. Ergo per prius consistit bonum in actu potentiae alterius, quam in actu voluntatis. 3. Praeterea, actus voluntatis formaliter se habet ad actum exteriorem, ut supra dictum est. Sed id quod est formale, est posterius: nam forma advenit materiae. Ergo per prius est bonum et malum in actu exteriori quam in actu voluntatis. Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Retract.* *, quod *voluntas est qua peccatur, et recte vivitur*. Ergo bonum et malum morale per prius consistit in voluntate.

• Qu. xiii. «t. ii.

• L. b. i., «p. i.,

Respondetur dicendum quod aliqui actus exteriores possunt dici boni vel mali dupliciter. Uno modo, secundum genus suum, et secundum circumstantias in ipsis consideratas: sicut dare eleemosynam, servatis debitis circumstantiis, dicitur esse bonum. Alio modo dicitur aliquid esse bonum vel malum ex ordine ad finem: sicut dare

eleemosynam propter inanem gloriam, dicitur esse malum. Cum autem finis sit proprium obiectum voluntatis, manifestum est quod ista ratio boni vel mali quam habet actus exterior ex ordine ad finem, per prius invenitur in actu voluntatis, et ex eo derivatur ad actum exteriorem. Bonitas autem vel malitia quam habet actus exterior secundum se, propter debitam materiam et debitas circumstantias, non derivatur a voluntate, sed magis a ratione. Unde si consideretur bonitas exterioris actus secundum quod est in ordinatione ad apprehensionem rationis, prior est quam bonitas actus voluntatis: sed si consideretur secundum quod est in executione operis, sequitur bonitatem voluntatis, quae est principium eius. Ad primum ergo dicendum quod actus exterior est obiectum voluntatis, inquantum proponitur voluntati a ratione ut quoddam bonum apprehensum et ordinatum per rationem: et sic est prius quam bonum actus voluntatis. Inquantum vero consistit in executione operis, est effectus voluntatis, et sequitur voluntatem. Ad secundum dicendum quod finis est prior in intentione, sed est posterior in executione. Ad tertium dicendum quod forma, secundum quod est recepta in materia, est posterior in via generationis quam materia, licet sit prior natura: sed secundum quod est in causa agente, est omnibus modis prior. Voluntas autem comparatur ad actum exteriorem sicut causa efficiens. Unde bonitas actus voluntatis est forma exterioris actus, sicut in causa agente existens.

s) actus alicuius alterius. — actus alicuius alterius EtB, actus autem alicuius alterius KtD, wJ actus alterius F. actui autem .i. Vrrnu alicuius H, actus autem alterius Pu.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Circa quaestionis vigesimae articulum primum, diligenter notato terminos tituli scilicet *actum voluntatis, actum exteriorem, et prioritatem bonitatis moralis. Actus voluntatis*

sumi potest dupliciter: uno modo. secundum quod est forma seu conditio actuum exteriorum humanorum. Hic sumitur primo modo, Similiter *actus exterior* sumitur

tripliciter. Primo. »ccundum id praecise quod hnbct a potentia executive et re, tempore, loco, seclusa obedienua voluntatis. Et sic, cum non sit capax bonitatis vel malitiae moralis (quoniam haec circa voluntaria tantum fiunt), non sumitur. Alio modo sumitur ut est compositum cx supradictis ct actu voluntatis, ita quod cx ipso et voluntatis actu fit unus numero actus. Et sic etiam non sumitur hic: esset enim comparatio partis ad totum, et e convento. Tertio modo sumitur secundum id quod habet ex se, ct quod participat cx actu voluntatis: ita quod distinguatur actus exterior \oluntnrius contra ipsum actum voluntatis in se, quidquid sit illud quod significat ly *voluntarius*. Et hoc modo sumitur in proposito, ubi comparatur actu* exterior humanus actui interiori voluntatis in sc. cui prius conveniat bonitas moralis. – Et est sermo de prioritate *natura*e: ct exteriori *a voluntate*; actus enim intellectus hoc in loco actus exterior vocatur, currit enim cursu aliorum a voluntate.

11. In corpore eiusdem articuli, advene primo diligenter quod, sicut, de ceteris rebus tractando, de rebus doctrinam facimus existentibus tempore suo in rerum natura, ct tamen easdem in abstractione conceptas discutimus et examinamus, ct ea quae de illis, quamvis abstracte conceptis, secundum sc vera deprehendimus, in eisdem in rerum natura inventis ventitamus, ut pater inductive; itn, de actibus humanis exterioribus loquendo, intcllgc quod actus talis, puta uti re sua quando oportet, ubi oportet, etc., est secundum sc actus formaliter bonus moralitcr cx genere ct circumstantiis, sicut sapere, videre, etc., sunt quaedam secundum se formaliter bona transcndcntcr; ct quod positi in rerum natura huiusmodi netus sunt etiam fominlitcr boni. Nec est alia bonitas quo est bonus actus abstracte conceptu», ct actus in rerum natura positu· sicut non est alia humanitas qua homo abstracte conceptus est homo, et qua homo positus in rerum natura est homo. Sed bene cm alius essendi modus* quia in rerum natura,ct in ubstractiononc.

111. Scito secundo, quod aliud est loqui de actibus absolute; aliud, ut sunt obiecta; aliud, ut stint in rerum natura; aliud, ut sunt in excecutione. Qune enim conveniunt

alicui absolute, conveniunt in rerum natura, nisi conveniant non repugnanter, ut alibi · dictum est. Quae autem conveniunt ut obiecta sunt, ct quae ut in excecutione xunt, habitudines important ad ea quorum sunt obiecta. et a quibus fiunt, etc.

Praelibato autem volui hnec esse, ut intclliga* primo, quod actus exterior, verbi gratia, uti re sua. absolute est formaliter bonus moralitcr: ac per hoc, positu» in rerum natura est etiam formaliter bonus moralitcr; ct positu» in esse objective» voluntatis nostrae est bonus etiam objective; et positus in excecutione est ctfctus bonus. – Secundo quod, quia idem est loqui de conditionibus secundum se rei absolute, et in rerum natura, non distinguas inter bonitatem moralem actus exterioris secundum sc, ct ut in rerum natura, »cd pro eodem computes. Ac per hoc, cum dicitur quod bonitas cx materia ct circumstantiis prius convenit actui extra secundum sc quam voluntati, intclligas quod prius convenit huiusmodi bonitas actui exteriori in rerum natura, quum voluntati.

IV. Et cum his intclliga», tertio, quod prius convenit bonitas ista actui exteriori objective, quam in excecutione. Et sic prius convenit hnec bonitas actui exteriori secundum sc, ac per hoc, in rerum natura absolute; secundo, ipsimet objective ; tertio, actui voluntatis cui obiicitur; quarto, ipsimet in excecutione. Sicut sonitas primo convenit animali, sive abstracte concepto, sive in rerum natura; deinde convenit medicinae, ct quibuscumque aliis.

V. Scito quarto quod, si quaeras rationem quare bonitas actus exterioris cx materia ct circumstantiis prius convenit ipsi quam voluntati, in littera fungitur duplex ratio. Prima est, quia convenit ipsi per sc; ct consequenter voluntati per ipsum. Non enim ideo tollere aliena est malus actus moralitcr, quia velle hoc est malum : sed e converso, quia hoc est mulum moralitcr, ideo voluntas cius est mala. – Secunda est, quia haec bonitas pendet a ratione, et non a voluntate. Sed quomodo hoc verum sit. in sequenti tractabitur articulo ♦. – Et quod reliquum est, scilicet quomodo bonitas actus propria exterioris in excecutione, sit a voluntate, in tertio articulo * tractabitur.

• fin . l.
<fl. . CaaBCMt.
imm. t

• OzSMCSU
n;a. m.
• Consist.
BC®. V. tl

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TOTA BONIIAS ET MALITIA EXTERIORIS ACTUS DEPENDEAT EX BONITATE VOLUNTATIS

II Sent.. dot ri. Art. a.

secundum sic proceditur. Videtur quod tota bonitas et malitia actus exterioris dependeat ex voluntate. Dicitur enim vu ♦ *Non potest arbor bona malos fructus facere, nec arbor mala Jacerefructus bonos*. Per arborem autem intelligitur voluntas, et per fructum opus, secundum Glossam ♦ Ergo non potest esse quod voluntas interior sit bona, et actus exterior sit malus; aut e converso.

2. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *Re tract.* *, quod non nisi voluntate peccatur. Si ergo non sit peccatum in voluntate, non erit peccatum in exteriori actu. Et ita ① tota bonitas vel malitia exterioris actus cx voluntate dependet.

3. Praeterea, bonum et malum de quo nunc loquimur, sunt differentiae moralis actus. Differentiae autem per sc dividunt genus, secundum Philosophum, in VII *Metaphys.* * Cum igitur actus sit moralis ex eo quod est voluntarius, videtur quod bonum et malum accipitur in actu solum ex parte voluntatis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Contra Mendacium* *, quod *quaedam sunt quae nullo quasi bono fine, aut bona voluntate, possunt bene fieri*.

Respondeo dicendum quod, sicut iam * dictum est, in actu exteriori potest considerari duplex bonitas vel malitia: una secundum debitam materiam et circumstantias; alia secundum ordinem ad finem. Et illa quidem quae est secundum ordinem ad finem, tota dependet ex voluntate. Illa autem quae est ex debita materia vel circumstantiis, dependet ex ratione: et ex hac dependet bonitas voluntatis, secundum quod in ipsam fertur.

Est autem considerandum quod, sicut supra * dictum est, ad hoc quod aliquid sit malum, sufficit unus singularis defectus: ad hoc autem quod sit simpliciter bonum, non sufficit unum singulare bonum, sed requiritur integritas bonitatis. Si igitur voluntas sil bona ct cx obiecto proprio, et ex fine, consequens est actum exteriorem esse bonum. Sed non sufficit ad hoc quod actus ex-

• Art. j-nteeJ.

• Qu ia art. ». jJ i.

• ordm. « Aug.

• Lib.t.cap.w

«

•s.-nuk*-"'-wt. ?i- '

al ita. – idcn P'i.

QUAESTIO XX, ARTICULUS II

terior sit bonus, bonitas 0 voluntatis quae est cx intentione finis: sed si voluntas sit mala sive ex intentione finis, sive ex actu volito, consequens est actum exteriorem esse malum.

Ad phimum ergo dicendum quod voluntas bona, prout significatur per arborem bonam, est accipienda secundum quod habet bonitatem ex actu volito, et ex fine intento.

Ad secundum dicendum quod non solum aliquis voluntate peccat, quando vult malum finem: sed etiam quando vult malum actum.

Ad tertium dicendum quod voluntarium dicitur non solum actus interior "f voluntatis, sed etiam actus exteriores, prout a voluntate procedunt et ratione. Et ideo circa utrosque actus potest esse differentia boni et mali.

Commentaria CardinaliCaietani

t s litulo secundi articuli, statim dubium occurrit, quo- JLmodo post determinationem quod bonitas aliqua prius convenit actui exteriori quum voluntati, dubitari rite po- test an tota dus bonitas pendait cx voluntate. Si enim prius actui convenit quam voluntati aliqua bonitas, liquet quod illa non pendet a voluntate; prius enim non depen- det a posteriori. Ac per hoc constat quod non tola bo- nitas actus exterioris pendet cx voluntate. Nulla ergo est hic rationabilis quaestio.

Ad hoc dicitur quod, quin actus exterior voluntarius claudit in se dependentiam a voluntate, ideo stat quod bonitas prius secundum naturum insit ipsi actui humano exteriori quam voluntati; adhuc restat ambiguum an etiam illa bonitas quae prius ei convenit, dependeat a voluntate. Licet enim prius non dependeat u posteriori, quod tamen prius inest alicui, potest dependere ab eo cui posterius inest. Et c*t simile si, concluso quod sanum prius inest animali quum medicinae, quaeratur an sanitas animalis dependeat a medicina.

II. Circa doctrinam in corpore eiusdem secundi articuli traditam, dubium occurrit quadruplex. Primo. quia sicut bonitas cx materia ct circumstantiis est cx ratione, ita bo- nitas linis: neque enim finis, neque actus quicumquc per- linet ad genus moris, nisi ut stut sub ordine rationis. Ratio ergo est causa omnis bonitatis. Utraque ergo bonitas de- buit in rationem reduci: et non altera in voluntatem, ct altera in rationem, ut in liixcro fit.

Secundum dubium est, quia aut hic sermo est de actu exteriori absolute, aut ut est in executione. Si absolute, cum sic praeveniat voluntatem ut obicctum. nihil aliud est dicere quod bonitas actus exterioris non est a voluntate, quam dicere quod bonitas obiccti voluntatis non est a voluntate. Et cum hoc commune sit utrique voluntatis obic-cto, scilicet fini ct actui cxtrinscco; debuit de utroque dici quod non dependet a voluntate; ct non dispar iudicium proferri, ut in littera fit. – Si autem ut est effectus volun- tatis, cum bonitas utraque cx obicctis ad netum voluntatis, ct ex actu voluntatis in netum exteriorem imperatum ct tactum devenerit; par quoque debuit proferri sententia, quod utraque scilicet est a voluntate dependente ab oblecto sub ratione; ct non, sicut in littera fit, altera tantum bonitas in voluntatem reduci.

Tertium dubium est, quia, cum unn circumstantiarum actus exterioris sit finis, oportet quod bonitas actus exte-rioris cx genere ct circumstantiis dependear α voluntate: quoniam ab ea dependet bonitas cx fine, ut in littera di- citur. Est ergo implicatio dicere quod bonitas actus ex-terioris cx fine dependet a voluntate, ct quod bonitas cius cx genere ct circumstantiis non dependet cx ea: clauditur enim in hac bonitas ex fine.

Quartum dubium est directe contra bonitatem actus ex-terioris in executions, Quia cum respectu voluntatis obic-ctum ct finis coīcidant, ut dictum est *, actus exterior obie-ctus voluntati, oportet quod sit cius finis; ac per hoc, vo- luntas sit bona ex co sicut cx fine. Et tunc sic. Bonitas cx fine in actu exteriori pendet tota cx voluntate, quia finis est obiectum proprium voluntatis, sed bonitas actus exte-rioris est bonitas cx fine, quia actus exterior obiectum cl finis est voluntatis: ergo tota bonitas actus exterioris pendet ex voluntate, ct idem est iudicium dc utraque bonitate.

III. Ad primum horum dicitur quod hic non compa- ratur finis actui exteriori, ut argumentum credit: sed com- paratur bonitas vel malitia cx tine in actu exteriori inventa, bonitati vel malitiae cx genere cl circumstantiis in eodem existente. Verbi gratia, m hoc actu, uti re sua, quando oportet, etc., propter bonum patriae, invenitur duplex bo- nitas: scilicet cx fine, quia propter bonum patriae; ct cx genere ct circumstantiis, quia re sua. quando oportet, etc. Et fit hic comparatio carum. Et dicitur primo, quod bo- nitas cx tine in huiusmodi actu inventa, pendet per se ex interiori actu voluntatis: quin finis, cx hoc quod est pro- prium voluntatis solius obicctum, confert inter actus actui voluntatis primo bonitatem suam. Ita quod voluntatis actu* est primo bonus tali bonitntc, ct per ipsum talis bonitas convenit cuicumquc convenit: ct consequenter actus hu- mnus exterior praefatu* habet quod sit tali bonitate bo- nus. cx actu interiori voluntatis. – Dicitur secundo, quod bonitas cx genere ct circumstantiis in eodem actu inventa, non pendet ex voluntate, quia non ideo hic actus est sic bonus, quia velle ipsum est bonam. *cd c converso : sed pendet cx ratione. Inter potentias enim animae, principia monilis bonitati* vel malitiae sunt rado vel voluntas. Si ergo voluntas non est per se causa huius, relinquitur quod ratio sit. Ei revera ratio est principium non solum huius, sed etiam omnis bonitatis ct malitiae morali*, quia est prin- cipium totius esse moralis : sed quia bonitas inventa in exteriori actu cx fine, pendet non solum ex ratione, sed etiam per se ex voluntate interiori; cx genere nutem et circumstantiis, cx ratione solum; ideo illa in voluntatem, ut proximum per se causam, haec in rationem deductu est.

IV. AJ secundum dicitur * quod, licet hic sermo sit dc actu exteriori simpliciter, et non restricto ud exeeutionem; tamen iungendo ipsum cum dictis in articulo praecedenti potest dici quod hic est sermo dc actu exteriori utroque modo, ut in littera patet. Et cum contra primum mem- brum obiicirur. respondetur primo, quod non est idem loqui dc actu exteriori absolute, ct ut obicctum est volun- tatis. Et consequenter non est idem dicere : *Actus exterior est scamdum se bonus vel malus, et non ex voluntate*; Cl dicere quod *obiectum voluntatis est bonum secundum se. ct non ex voluntate*. Actus enim exterior secundum se abstrahit ab obiccto, non obiecto voluntatis. – Dicitur secundo, quod hic etiam incidit error sicut in priori du- bio-: quia non fit comparatio obiccti ad obicctum. puta actus exterioris ad finem; sed bonitatis actus cx fine, ad bonitatem eiusdem ex genere ct circumstantiis. Unde, dato quod idem sit iudicium dc bonitate actus et fini*, quod scilicet neutra pendet cx voluntate: non tamen est ukm iudicium dc bonitate cx fine participata in actu, ct bonitate eiusdem secundum genus ct circumstantias quia illa cx voluntate, haec non, pendet. Et hoc iit in littera. – Tertio dicitur quod, si comparetur obicctum ad obicctum, adhuc aliquid singulare insinuaretur in actu quod non in tine, dicendo quod bonitas actus extrinseci obiccti non est cx voluntate. Quia hoc obicctum differt n tine dupliciter: pri- mo, quia est actio quaedam. secundo, quia est dependens a voluntate, est enim actus humanus; linis autem nec de- pendens aliquid α voluntate, nec actionem aliquam expri- mit. I nde dicere dc actione a voluntate dependente, quod nec dependet in propria bonitate ab actu interiori volun-

Comnccu
ium. m
ComcDcoc.
unu vt n.

ô*|-. M».

Vn. pnecej.

>u. mnt xn.
T.

•Λη.ι,-φι.win.

uti-, aliquid annotatione dignum est : non sic de fine, quoniam liquidum est.

Ad id vero quod contra secundum membrum obiicitur, dicitur quod, licet actu exterior in executione habeat bonitatem utramque ex voluntate, et voluntas ab obiectis dissimiliter tamen hoc fit. Quia bonitas ex fine descendit in actum interiorem voluntatis per se et formaliter; in netum vero exteriorem in executione, denominative tantum. Bonitas vero ex genere et circumstantia ex obiecto derivatur in netum interiorem denominative tantum, et per cum in netum exteriorem formaliter : sicut ex sano in animali denominatur medicina sana, qua animal fit sanum formaliter. Unde non est de utraque bonitate eadem ratio, etiam in executione. Et ad hoc insinuandum, in littera de secunda bonitate dicitur quod voluntas, *secundum quod in rationem fertur*, habet hanc bonitatem: quasi non habeat ipsam simpliciter, sed in ordine ad aliud; sicut communiter accidit in huiusmodi denominationibus. Sed tunc insurgit quaestio mota in quarto dubio -, quare bonitas vocata ex fine, inest voluntati formaliter, et vocata ex obiecto, non: praecipue cum obiectum etiam sit finis voluntatis. Et haec quaestio solvetur in solutione quarti dubii *.

V. Ad tertium ergo dubium ♦ dicitur quod, si posset separari bonitas alicuius finis ut circumstantia est, a bonitate eiusdem ut specificans respectu eiusdem nem-, facile dici posset, distinguendo, quod finis ut circumstantia, spectat ad bonitatem actus exterioris ex genere et circumstantiis; finis nutem ut specificans, spectat ad voluntatem. Et sic non esset implicatio dicere quod bonitas ex fine in actu exteriori, pendet ex voluntate; et quod bonitas ex genere et circumstantiis, etiam finis, non pendet ex voluntate: quia in prima propositione esset sermo de bonitate ex fine specificante netum exteriorem formaliter sumptum; in secunda vero de bonitate ex fine ut circumstantia eiusdem materialiter sumpti. Sed quia intelligi non potest quod idem numero netus exterior moralis sit totis materialiter sumptus ex aliquo line ut circumstantia, et non sit talis formaliter sumptus ex eodem fine ut specificante (non enim si quis orni ut furetur, intelligi potest quod oratio sit mala ex furto circumstantia, et oratio ut voluta sit non mala ex furto spedheante); et rursus quia finis ut finis, licet adiunctus, est circumstantia netus exterioris moralis, ut ex supradictis * putet; et finis ut finis, est obiectum proprium voluntatis ideo dicendum est quod bonitas ex fine sive circumstante sive specificante. media voluntate ad exteriorem netum pertinet; ita quod netus exterior non habet bonitatem ex fine circumstante, nisi dependente a voluntate; et bonitas ex fine derivatur in actum Interiorem voluntatis specificative et formaliter; in actum vero exteriorem formaliter sumptum, idest ut stat «ub interiori. specificative quoque, sed secundario; in eundem autem materialiter sumptum, ut utriusque circumstantia. Cum ergo comparatur bonitas actus exterioris ex line, ad bonitatem eiusdem ex genere et circumstantiis, intelligit ex circumstantiis manentibus pure circumstantiis: qualis non est circumstantia finis, quia, ut superius - est dictum, transit in specificans. et consequenter substantiale.

VI. Ad quantum dubium - antequam respondeatur, advertendum est quod, quia quaerit de diversitate bonitatis in ipso actu voluntatis ex fine, et ex actu voluto seu obiecto, et contra hanc diversitatem arguit; et haec diversitas dicitur consistere in hoc, quod bonitas ex fine inest voluntati formaliter, bonitas nutem ex actu voluto inest ipsi voluntati denominative, propter rationem supradictam *, scilicet quia inter actus, bonitas ex fine primo salvatur in voluntatis actu, cuius finis est proprium obiectum, bonitas autem ex materia et circumstantiis primo solvatur in ipso actu exteriori : quia ergo haec sunt connexa, primo videtur quare finis bonificent voluntatem formaliter, et actus volitus, qui est etiam finis (quia obiectum et finis respectu voluntatis est idem), non bonificat ipsam formaliter, sed denominative. Et sic deinde formaliter satisfiet quaesito -.

VII. Dicitur ergo quod, quia, ut in articulo secundo * quaestionis praecedentis dictum est, differens bonitas netus interioris voluntatis ex obiecto et fine, per accidens invenitur

in eodem; ideo bonitas ex fine, quae concurret per se, inest formaliter, bonitas autem ex obiecto, denominative. - Sed haec responsio peccat secundum *non causam ut causam*. Ex hoc enim quod differentia duarum bonitatum in actu interiori voluntatis est per accidens, non sequitur quod utriusque secundum se, aut altera insit denominative eidem: stat enim quod distinctio earum concurret per accidens in eodem, et tamen utraque secundum «e insit; sicut stat concursus creditoris et debitoris in eadem platea esse per accidens, et tamen iter utriusque secundum se ad illum locum esse.

Dicitur aliter quod, quia actus exterior in casu posito non concurret sub ratione finis, sed obiecti, licet sit finis; immo distinguitur contra finem, cum dicitur bonitas ex line, et bonitas ex obiecto; et sola bonitas ex fine sit formaliter in voluntate, quia solemus est ex proprio obiecto ut sic: ideo bonitas in actu interiori voluntatis ex fine est formaliter, et ex obiecto est denominative. Et secundum hoc, oportet dicere quod, quando netus exterior est finis, «lil bonitatem actui interiori formaliter quando vero est obiectum tantum, dat bonitatem interiori actui denominative. Verbi gratia, si quis vult fornicari non propter nolitum adiunctum finem, actus interior voluntatis erit in specie fornicationis formaliter, quia fornicari est finis: si quis vero vult fornicari propter furari, tunc actus interior voluntati* erit in duabus speciebus, scilicet in specie furti formaliter, in specie vero fornicationis denominative. - Sed quoniam superius ♦ dictum est quod voluntas in quodcumque fertur, nunc fertur sub ratione finis, aut propter finem; et quando fertur in propter finem, fertur formaliter in finem; ideo non consonat dicere quod actus exterior in casu posito non est volitus ut finis, sed ut obiectum tantum; oportet enim ut finem, vel propter finem cum volitus. Sed non propter finem tantum; quia etiam secundum se. propter propriam bonitatem, est volitus. Unde et in propria reponit specie actum interiorem voluntatis, licet denominative. Ergo.- Et confirmatur. Quia in secundo articulo praecedenti* quaestionis*, ubi dicitur quod non differt involuntate bonitas ex fine et obiecto, expresse obiectum ipsum vocatur finis, cum subditur; *nisi sicut finis detyndet ex fine*.

Aliter ergo, distinguendo de *fine* et *subfine*: et quod quando quis vult fornicari ut furetur, furtum est finis, fornicatio vero subfinis: et quod finis facit netum interiorem formaliter talem, subfinis autem denominative. - Sed haec responsio non satisfecit. Quoniam ex distinctione subfinis a fine nihil aliud apparet sequi, nisi quod finis principalem locum tenet, et subfinis secundarium. Ac per hoc, si finis bonificent formaliter actum interiorem voluntatis, cum subfinis claudatur infra latitudinem finis, etiam ipse bonificabit eundem formaliter, licet secundario.

VIII. Aliter ergo occurrit dicendum. Ad cuius evidentiam, nota tria. Primum est quod, sicut sunt duo genera humanorum actuum, scilicet netus interior voluntatis, et netus voluntatis exterior; ita dantur duo propria bonificativa actuum formaliter, scilicet finis, et materiam cum circumstantiis. Et finis quidem, ut sic, bonificativus est interioris actus voluntatis, ita quod ipse primo est formaliter bonus ex fine : materia autem cum circumstantiis bonificativus est actus exterioris voluntarii, ita quod ipse primo est formaliter bonus ex materia et circumstantiis.

Secundum est quod, licet multipliciter contingat bonitatem derivari ex uno in aliud, puta sicut ex fine, vel obiecto seu materia circa quam, vel circumstantia, vel actione : in proposito dupliciter contingit bonitatem actus derivari in alium netum. Lino modo, ut sic: ita quod, quin talis actus, in quantum netus, est bonus, ideo ille alius actus, in quantum actus, est bonus. Alio modo, ut alter eorum, vel uterque induit rationem finis vel obiecti cuiusvis alterius. Differentia nutem inter has duas derivationes est quod prima derivatio, ut divo Thomae placet in calce sequentis articuli -, est secundum denominationem tantum, ita quod nec netus exterior nec interiori, nec interior ab exteriori fit bonus formaliter, sed denominatur ideo bonus, quia est ab illo aut ad illum: secunda autem derivatio, quando est in fine (quia de aliis non est cura praesens), secundum formalem

• Ct num. n.

• Nam. P Kjq

• er. nu«. n.

•Qe.xvm.tn.4.
Coemest. num.
...

• ct num. «.

• Num. tt.

• Num. a

m Ūi c/ CoTn'

• Q. ont

'Qb.vo i, mu.

• aj i.

• Cir- xtiis
•o. - S. Tt
xm. 9

• Art. i. i.

• Qu. xvm
T

• in u»r. 4j

ft
d
»,
J
I

I
I

Qu. wn, an. i.

Ad i.

• CL Ann. nr.

• cjp. v. n. 1.
S. Ph. l. x. i. ii.

i—Wh Tea
“

• An. i, >.

• Qa. iwi. an
7

est inbacioncm bonitatis. Unde cum quis vult fornicari ut furetur, licet furtum sit actus exterior, quia tamen concurrat ad actum interiorem voluntatis ut finis» qualifient cum formalilcr, ct reponit in specie furti formalilcr.

Tertium est, quod ratio finis boni vel mali, ct actus boni vel mali, inveniuntur separate, ct coniuncte. Separate quidem, quod scilicet est finis ct non actus, ut cum quis vult Deum esse; ct e converse quod est netus et non finie, ut cum quis mit actum inditferentem, puta levare festucam dc terra, vel volilum nisi propter finem, ut proiectioncm mercium in mare. – Coniuncte vero, ita quod fini coniunpitur actus, sicut cum quis vult fornicari propter furari furari enim tunc habet primo rationem finis, cui substernitur actus furandi. Vel actui coniungitur finis: sicut, in exemplo posito, fornicari tenet primo rationem actus, cui coniungitur ratio finis, dum non solum ille vult incurrere malum furti, sed etiam malum fornicationis, qui propter furtum non incurreret malum incestus materni; hoc enim signum est quod vult vel horret etiam malitiam netus talis secundum se, quod est velle illum ut finem.

IX. Ex his autem dicitur nd motum dubium, quod sermo dicens quod finis qualifcat formalilcr netum interiorem voluntatis, netus nutem exterior denominative tantum, intelligendus est formalitcr, scilicet inquantum finis, ct inquantum actus. Cum quo tamen stnt quod actus exterior, ut finis, qualifcct voluntatis netum interiorem formalilcr sive actus exterior rationem habeat finis principalis, sive

QUAESTIO XX. ARTICULUS III

I

secundarii. Inde sicut non inconvenit quod, in exemplo posito, scilicet cum quis vult fornicari ut furetur, quod furti maliun ex gcnrc ct circumstantiis derivetur formalilcr in netum interiorem voluntatis, inquantum habet rationem finis, ct non derivetur in eundem nisi denominative, inquantum habet rationem netus; ita non inconvenit quo»! fornicationis malitia ex genere et circumstantiis, inquantum habet rationem actus, non derivetur in actum interiorem voluntatis nisi denominative, et inquantum habet quandam finis rationem, derivetur in eundem formalilcr. Et sic, cum idem est actus ct finii omnino, ut cum vult quis fornicari non propter ulium finem, etc., actus interior voluntatis ex fornicatione ut habet rationem finis, est malus formalilcr; ct ex eadem ut habet rationem actus, est malus denominative. Stat ergo solutio in formait, quod actus volitus inquantum actus, ct inquantum finis, distinguendus est: ct quod dc ipso inquantum actus, vcrificatur quod aliter bonifient, et aliter et aliunde est bonus.

Et secundum hoc patet quod non eodem modo tota bonitas actus exterioris in executions comparatur od voluntatem: quia sola illa quae ex fine est, α voluntate pendet; reliqua enim a scipso per voluntatem descendit in scipsum in cxcutione. Et sic omnia consonant. Immo, ut in sequentibus huius quaestionis - patebit, non videtur possibile salsare doctrinam Auctoris de identitate ct diversitate, ct dc idditione bonitatis et malitiae actus esterionis ad interiorem. nisi sic eam intelligendo.

- - - * >>

«t m. Gmiml
nem. ii, rli.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM BONITAS ET MALITIA SIT EADEM EXTERIORIS ET INTERIORIS ACTUS

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non eadem sit bonitas vel malitia actus interioris * voluntatis, et exterioris actus. ‘Actus enim interioris principium est vis animae interior npprehensiva vel appetitiva, et actus exterioris principium est potentia motiva. Ubi autem sunt diversa principia actionis, ibi sunt diversi actus. Actus autem esi subiectum bonitatis vel malinae. Non potest autem esse idem accidens in diversis subiectis. Ergo non potest esse eadem bonitas interioris et exterioris actus.

2. Praeterea, *virtus est quae bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit*, ut dicitur in II *Ethic*, * Sed alia est virtus intellectualis in potentia imperante, et alia virtus moralis in potentia imperata, ut patet ex I *Ethic*. * Ergo alia est bonilas actus interioris, qui est ? potentiae imperantis: et alia est bonitas actus exterioris, qui est potentiae imperatae.

3. Praeterea, causa et effectus idem esse non possunt: nihil enim est causa sui ipsius. Sed bonitas actus interioris est causa bonitatis actus exterioris, aut e converso, ut dictum est *. Ergo non potest esse eadem bonitas utriusque.

Sed contra est quod supra * ostensum est quod actus voluntatis se habet ut formale τ ad actum exteriorem. Ex formali autem el materiali fit unum. Ergo est una bonitas actus interioris et exterioris.

Rispondeo dicendum quod, sicut supra dictum est. actus interior voluntatis et actus exterior, prout considerantur in genere moris, sunt unus actus. Contingit autem quandoque actum qui est unus subiecto. habere plures rationes bonitatis vel malitiae; et quandoque unam tantum. Sic ergo dicendum quod quandoque est eadem bonitas vel malitia interioris et exterioris actus; quandoque alia et alia. Sicut enim iam 4 dictum est*, praedictae duae bonitates vel malitiae, scilicet interioris et exterioris actus, ad invicem ordinantur. Contingit autem in his quae ad aliud ordinantur. quod aliquid est bonum ex hoc solum quod ad aliud ordinatur: sicut potio amara ex hoc solo est bona, quod est sanativa. Unde non est alia bonitas sanitatis et potionis, sed una et eadem. Quandoque vero illud quod ad aliud ordinatur, habet in se aliquam rationem boni, etiam praeter ordinem ad aliud bonum : sicut medicina saporosa habet rationem boni delectabilis, praeter hoc quod est sanativa.

Sic ergo dicendum quod, quando actus exterior est ‘ bonus vel malus solum ex ordine ad finem, tunc est omnino eadem bonitas vel malitia actus voluntatis, qui : per se respicit finem, et actus exterioris, qui respicit finem mediante actu voluntatis. Quando 1 autem actus exterior habet bonitatem vel malitiam secundum se, scilicet secundum materiam vel circumstantias, tunc bonitas exterioris actus est una, el bonitas voluntatis quae

e) interioris, — Om. eodiccfe

ji) <fui est. — quae est PEKa. otn. F. Altero loco jmj c fit PEKj.

γ) formale, — formatis codices.

o) iam, — Om. P.i.

i) est. — dicitur codkc*.

ζ) — quae PACDFGLpBR ct a. It* mox ACDFGt.pRH.

V Qnando. — Quando/ue II, Qm P. — Pro circumstantia», circumstantiam Prt.

est ex fine, est alia: ita tamen quod et bonitas finis ex voluntate redundat in actum exteriorem, et bonitas materiae et circumstantiarum redundat in actum voluntatis, sicut iam * dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa probat quod actus interior et exterior sunt diversi secundum genus naturae. Sed tamen ex cis sic diversis constituitur unum in genere moris, ut supra * dictum est.

Ad secundum dicendum quod, sicut dicitur in VI *Ethic.* *, virtutes morales ordinantur ad ipsos actus virtutum, qui sunt quasi fines; prudentia autem, quae est in ratione, ad ea quae sunt ad finem. Et propter hoc requiruntur diversae virtutes. Sed ratio recta de ipso line virtutum non habet aliam bonitatem quam bonitatem virtutis, secundum

quod bonitas rationis participatur in qualibet virtute.

An tertium dicendum quod, quando aliquid ex uno derivatur in alterum sicut ex causa agente univoca, tunc aliud est quod est in utroque: sicut cum calidum calefacit, alius numero est calor calefacientis, et calor calefacti, licet idem specie. Sed quando aliquid derivatur ab uno in alterum secundum analogiam vel proportionem, tunc est tantum unum numero *: sicut a sano quod est in corpore animalis, derivatur sanum ad medicinam et urinam; nec alia sanitas est medicinae et urinae, quam sanitas animalis, quam medicina facit, et urina significat. Et hoc modo a bonitate voluntatis derivatur bonitas actus exterioris, et e converso, scilicet secundum ordinem unius ad alterum.

Commentaria Cardinalis CaicUini

In titulo articuli tertii eiusdem vigesimae quaestionis, quaestio est de identitate *numerali*, etc.

In corpore eiusdem articuli, adverte duo. Primum est, quod dupliciter aliqua accidentia distinguuntur numero: scilicet vel propter numerationem subiecti, ut albedo in Socrate et Platone; vel propter numerationem essentiae, ut nibeo et dulcedo in eodem pomo. Et propterea littera, intendens quod utraque bonitas est intus, et utraque extra, et ponens quod uterque actus est unus actus in genere moris, vult quod quandoque sit una numerositas subiecti et essentiae; quandoque duae numerositate essentiae, non subiecti, quia uterque actus est unum subiectum numero. – Secundum est, quod hinc expresse, ut responsio od tertium manifestat, habes quod derivatio bonitatis vel malitiae ex actu in actum, non est formalis, sed denominativa tantum.

II. Sed sunt hic plura dubitatione digna. Primum est. Si actus exterior et interior sunt unus actus, et unum subiectum numero in genere moris, quorsum tanta quaestio de prioritute, dependentia et causalitate bonitatis et malitiae moralis unius ubi altero? Haec enim, cum diversitatem supponant, per accidens ad moralem doctrinam spectare videntur.

Secundum est, quia Auctor diminutus videtur. Bonitas enim actus exterioris tripliciter se habet ad bonitatem actus interioris: primo, ut habens omnino eandem bonitatem, ut potio amara; secundo, ut habens omnino alium secundum se, ut bene epulari propter sanitatem; tertio, ut habens ex se, et non ex alio tunc, ut cum netus exterior propter se est volutus, puta contemplatio vel adulterium. Hic enim tertius modus in littera non ponitur: et tamen frequentissimus est, dum volumus actus virtutum vel vitiorum non propter alium linem.

Tertium est, quia voluntaria videtur doctrina Auctoris quoad hoc, quod derivatio bonitatis vel malitiae actus ab actu non est secundum formam, ut calidum derivatur ex calido; sed secundum denominationem, ut sanum denominatur in aliis a sano in animali.

Quartum est circa ipsam conclusionem. Contra quam arguit Scotus, in *Quolib.*, qu. XVIII tripliciter probando quod non est eadem bonitas vel malitia actus interioris et exterioris. Primo, auctoritate Augustini, XIII *de Trin.* ", dicens quod *male volendo miser est: minus tamen esset, si nihil eorum quae perperam voluit, habere potuisset.* – Secundo, ratione. Quia alia est integritas requisitorum secundum rationem rectam ad bonitatem actus interioris, et alia requisitorum ad bonitatem actus exterioris: ergo. – Tertio, etiam ratione. Quia nihil est causa, medium et ratio sui ipsius: sed actus interior bonus, et exterior bonus, se habent in bonitate ut causa et causatum, ut immediatum et mediatura, et huiusmodi: ergo. – Quarto arguit contra idem Gregorius de Arimino, in libro *Sententiarum* *. Actus exterior est malus: et non est illud malum quod est actus interior: ergo sunt duo mala. Probatur minor: quia adul-

terium non est velle adulterari, nec homicidium est velle hominem occidere, et sic de aliis.

Sunt etiam apud Capreolum, in XII dist. Secundi. multa, An. a, quae vide ibi. ex his cmm solutis satisfactum credimus.

III. Ad primum horum dicitur quod, sicut in naturalibus, quando unum numero constat ex pluribus, non per accidens nec frustra quaeritur quid ex quo in alterum redundat. ut patet in compositis ex materia et forma; ita in moralibus, licet actus imperans et imperatus sint unus numero actus, non ut simplex, sed ut compositus, non frustra nec per accidens quaeritur quid ex quo procedat.

IV. Ad secundum * dicitur quod haec obiectio testatur et illam esse Auctoris mentem, quum in praecedenti articulo diximus: scilicet quod distinctio bonitatis ex tunc et actu intelligitur formaliter, idest inquantum finis et inquantum actus. Propterea enim non oportuit tertium membrum in littera poni: sed sub secundo membro comprehenditur, quodcumque actus exterior est secundum se bonus. Unde quando quis vult fornicari non propter alium finem, malitia netus interioris et exterioris est nuda et alia, non specie, sed numero: ita quod netus interior voluntatis est malus formaliter propria malitia fornicationis, quam habet ex fornicatione ut finis; et actus exterior est malus etiam formaliter propria malitia [fornicationis. quam habet ut actus ex genere suo.

V. Ad tertium ♦ dicitur quod doctrina haec non est voluntaria, sed in littera tangitur eius fundamentum: quia scilicet, quando aliquid dicitur tale ex ordine ad aliud, dicitur denominative, et non oportet dici formaliter; quod enim habet aliquid in se formaliter, dicitur tale secundum seipsum, ut patet inductive. Constat autem quod actus interior voluntatis dicitur bonus ex actu exteriori, in ordine ad ipsum: dicitur enim velle furari malum, quia esse ad malum. Et similiter actus exterior dicitur ex actu interiori malus, in ordine ad ipsum: dicitur enim actio manus, qua furatur, mala, quia ordinatur a mala voluntate. Unde, cum multiplicare entia sine necessitate non sit rationabile, et ordo sit manifestus ad invicem, et sufficiat ad salvandum eorum bonitates et malitias; superfluum est ponere quod etiam sit derivatio formalis, ut caloris a calore. – Et confirmatur. Quia si in derivatione conditionum huiusmodi actus ab actu, ponitur derivatio formulis, oportebit eadem ratione postmodum dicere, cum actus unius virtutis imperatur ab alia, puta fortitudinis a caritate, ut in martyribus, quod ubi caritate in voluntate derivatur caritas alia in actum exteriorem, et similia: quae absurda sunt. – Iam ergo fundamentum hoc, quod derivatio bonitatis et malitiae, et talis bonitatis et talis malitiae, in actu ubi actu, ut sic, est non formalis, sed denominativa, seu non per modum univocationis, sed attributionis: et ex eo illucescent tibi multa moralia. Et hoc bene nota.

VI. Ad quartum vero dubium respondendo, dicitur quod ex auctoritate illa Augustini nihil aliud dicitur, nisi forte

quod exterior actus addit, et fecit hominem peiorem. Quod qualiter verum sit, in sequenti patebit articulo. – Prima vero ratio non concludit universaliter quod omni» bonitas exterioris actus sit alia ab omni bonitate interioris actus, »cd quod aliqua: quod gratis concedimus. Quod si dc omni est intentio, oportet probare. Constat enim quod eadem est integritas requisitorum ad bonitatem cx tine actus soluntatis interioris ct exterioris, licet dissimiliter ad utrum* que sc habeat integritas illa: ut patet cum aliquis vult propter finem aliquid nulla alia ratione moralitcr bonum nisi propter finem. Et hoc, loquendo dc his actibus in genere moris; licet forte impossibile sit in genere naturae eadem utrique convenire. Quod forte Scotum decepit. – Secunda autem ratio eiusdem cx malo intellectu positionis nostrae procedit. Non enim dicimus quod eadem numero bonitas sit causa et causata: sed dicimus quod, sicut sanitas una numero non diversiheat in animali, medicina et urina, ct cum hoc, n sanitate animalis derivatur sanitas in urina ct medicina; ita dicimus quod eadem numero est bonitas utriusque actus, ct quod cx altero in alterum derivatur secundum denominationem. Unde, concedendo quod idem non est causa ncc ratio mediandi sui ipsius, negatur sequela, *Ergo alterius bonitatis*: quia est sophisma Consequentis. Oportet dicere. *Ergo alterius bonitatis vel proportionis, vel attributionis ad sc.* Unde bonitas netus interioris est causa bonitatis exterioris, idest proportionis actus exterioris ad bonitatem interiorem, ct e conscrso. Et sic dc aliis attributionibus, secundum quas derivatur denominatio.

An. 3, centra oocl. >.

Ad id quod affertur ex Gregorio, si non fiat vis in verbis, negatur sequela. Non enim valet, *Urina est sana, ct animal est sanum : ct urina sana non est animal sanum, neque e converso: ergo sunt duae sanitates*: quia stat numerus habentium diversimode, cum unitate numerali rei habitae.-Dixi autem, *si non fiat vis in verbis*: quia potest formari argumentum in adicctivisc t substantivis. Et si in his fiat vis, iam scis cx Prima Parte % quod nomina substantiva non plurificuntur sine plurificatione formae. Sed de rebus nunc est quaestio. – Potest quoque distingui minor, ct dici quod, cum dicitur. *Ethoc malum non est illud*, materialiter quidem est verum, formalitcr autem falsum. Quia licet netus

Cf. num. η. locnnient.fl(KC).

•Qa.xiiM. m. jrt.Jv IU XV1*

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ACTUS EXTERIOR ALIQUID ADDAT DE BONITATE ET MALITIA SUPRA ACTUM INTERIOREM

Cf. nam. ti.

Il Sth/,, diwt. XL. art. 3: *Dc Malo*, qu. n, urt. . . 8.

^v AKτv M SIC proceditur. Videtur quod exterior actus non addat in bonitate vel malitia supra actum interiorem. Dicit Hosui. xix. -^L^4enim Chrysostomus, *super Matth. ♦ Folluntas est quae aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo.* Opera autem testimonia sunt voluntatis. Non ergo quaerit Deus opera propter se, ut sciat quomodo ludicet; sed propter alios, ut omnes intclligant quia iustus est Deus. Sed malum vel bonum magis est aestimandum secundum indicium Dei, quam secundum iudicium hominum. Ergo actus exterior nihil addit ad bonitatem vel malitiam super actum interiorem.

2. Praeterea, una et eadem est bonitas interioris et exterioris actus. ut dictum est . Sed augmentum fit per additionem unius ad alterum.

Art. praeced.

X ibi-

a) exterioris. – Om. ARCEGII.pl I.
i) omne. – omnis ABCDFGHL.

exterior malus non sit interior malus, ncc e converso; malitia tamen unius est malitia alterius, sicut sanitas animalis est sanitas urinae.

VII. In responsione ad secundum eiusdem tertii articuli, adverte quod, quia argumentum tendebat ad hoc ut, quia duae virtutes exiguntur ad bonificandum hos duos actus, singula singulis referendo, ideo duae etiam essent eorum bonitates, quaelibet enim virtus bonifie! actum suum, responsio primo percutit radicem, et intendit quod non propter diversitatem inter actum interiorem ct exteriorem, opus est diversa virtute, scilicet morali ct intellectuali; sed propter diversitatem finis, ct cius quod est ad finem; nam monilis in fine, intellectualis vero in his quae sunt ad finem, perficit. – Deinde, quia ad quemlibet actum virtutis concurrit bona ratio ct bonus appetitus, quorum primum spectat ad virtutem intellectualem, secundum ad moralem; ct hoc erat materia argumenti ; ideo subdit quod bonitas moralis rectae rationis *de ipso fine virtutum*, idest dc eodem dc quo est virtus moralis, non est alia a bonitate morali ipsius virtutis moralis; ac per hoc. actus pendens cx recta ratione ct recto appetitu, non propterca habet duas bonitates morales. Quomodo autem, ct quare hoc sit,'subiungitur dicendo, *secundum quod bonitas rationis participatur in qualibet virtute*: idest. ideo non est distincta bonitas moralis utriusque, quia in qualibet virtute participatur bonitas rationis.

Et scito quod ly *bonitas* determinans rationem. cum dicitur, *bonitas rationis participatur*, dupliciter intclligi potest. Primo, in sc ipsa ratione, ut est res cuius pars capitur. Et sic non significat bonitatem moralem formalitcr, sed bonitatem intellectualem formalitcr: rectitudo enim rationis, quae cius est bonitas, non morale, sed intellectuale bonum est formalitcr; primordialiter autem ct causaliter bonitas est moralis. – Secundo, in ipsis participantibus, ut est pars cupto. Et sic est bonitas moralis: immo pars omnis bonitatis moralis, et causa in omnibus virtutibus moralibus. – Quocumque modo intclligatur haec littera, non refert. Semper enim verum est quod non est alia bonitas moralis; ct quod ratione participationis ipsius, in quamlibet coincide virtutem moralem.

Ergo actus exterior non addit in bonitate vel malitia super actum interiorem.

3. Praeterea, tota bonitas creaturae nihil addit supra bonitatem divinam, quia tota derivatur a bonitate divina. Sed bonitas actus exterioris * quandoque lota derivatur ex bonitate actus interioris, quandoque autem e converso, ut dictum est *. Non ergo unum eorum addit in bonitate vel malitia super alterum.

Sed contra, omne Pagens intendit consequi bonum et vitare malum. Si ergo per actum exteriorem nihil additur dc bonitate vel malitia, frustra qui habet bonam voluntatem vel malam, facit opus bonum, aut desistit a malo opere. Quod est inconveniens.

Respondeo dicendum quod, si loquamur de bonitate exterioris actus quam habet ex voluntate T

y> vwlwifalc. – bonitate PDRDH ct a.

finis, tunc actus exterior ' nihil addit ad bonitatem, nisi contingat ipsam voluntatem secundum se fieri meliorem in bonis, vel peiorem in malis. Quod quidem videtur posse contingere tripliciter. Uno modo, secundum numerum. Puta, cum aliquis vult aliquid facere bono fine vel malo, et tunc quidem non facit, postmodum autem vult et facit; duplicatur actus voluntatis, et sic fit duplex bonum vel duplex malum.-Alio modo, quantum ad extensionem. Puta, cum aliquis vult facere aliquid bono fine vel malo, et propter aliquod impedimentum desistit; alius autem continuat morum voluntatis quousque opere perficiat; manifestum est quod huiusmodi voluntas est diuturnior in bono vel malo, et secundum hoc est peior vel melior. - Tertio, secundum intensionem. Sunt enim quidam actus exteriores qui, in quantum sunt delectabiles vel pocnosi, nati sunt intendere voluntatem vel remittere. Constat autem quod quanto voluntas intensius tendit in bonum vel malum, tanto est melior vel peior.

Si autem loquamur de bonitate aclus exterioris quam habet secundum materiam et debitas circumstantias, sic comparatur ad voluntatem ut terminus et finis. Er hoc modo addit ad bonita-

tem vel malitiam voluntatis: quia omnis inclinatio vel motus perficitur in hoc quod consequitur finem, vel attingit terminum. Unde non est perfecta voluntas, nisi sit talis quae, opportunitate data, operetur. Si vero possibilitas desit, voluntate existente perfecta, ut operaretur si posset; defectus perfectionis quae est ex actu exteriori, est simpliciter involuntarium. Involuntarium autem, sicut non meretur poenam vel praemium in operando bonum aut malum, ita non tollit aliquid de praemio vel de poena, si homo involuntarie simpliciter deficiat ad faciendum bonum vel malum

Ad primum ergo dicendum quod Chrysostomus loquitur, quando voluntas hominis est consummata, et non cessatur ab actu nisi propter impotentiam faciendi.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de bonitate actus exterioris quam habet a voluntate ꝛ finis. Sed bonitas actus exterioris quam habet ex materia et circumstantiis, est alia a bonitate voluntatis quae est ex fine: non autem ista a bonitate voluntatis quam habet ex ipso actu voluto, sed comparatur ad ipsam ut ratio ut causa eius, sicut supra * dictum est.

Et per hoc etiam patet solutio ad tertium.

exterior. - Om. ACDEFGHILfB.

t) opere. - opui P.

Z) voluntate. - bonitate PKj.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo articuli quarti eiusdem quaestionis, adverte quod hic directe quaeritur de actu exteriori, *ut est in rerum natura*.

In articulo quarto eiusdem vigesimae quaestionis, tripliciter dubitatur. Primo, circa primum membrum, scilicet quod actus exterior nihil addat bonitatis supra actum interiorem, quoad bonitatem quae est ex fine. Manifeste enim contradicit veritati, et secundo membro. Quoniam si quis fornicari vult ut furetur, et deinde per fornicationem pervenit ad furtum intentum; certum est quod, sicut iste peior est factus fornican- do, ita peior factus est furando. Furtum autem est actus exterior: et actus interior voluntatis est ex eo malus malitia quae est ex fine. Ergo, quoad malitiam quae est ex fine, actus exterior addit in malitia supra malitiam actus interioris.

Secundum dubium est circa secundum membrum: an voluntas, quantum ex se est, parata, sed propter impotentiam cessans ab opere, sit perfecta ac si operaretur. Et est ratio dubii, quia Auctor vocat eam perfectam et consummatam: et rursus ponit in eo defectum perfectionis quae est ex actu exteriori.

Tertium dubium est circa illud quod dicitur, scilicet quod involuntarius defectus a faciendo, non tollit aliquid de praemio vel poena. Hoc enim patet esse falsum, tum apud divinum, quam apud humanum indicium. Martyr enim sola voluntate sitibundu. propter defectum exterioris martyrii, perdit aliquid de praemio: quia caret aureola. Et similiter qui similiter voluit percutere clericum, caret poena excommunicationis: et qui voluit occidere, caret poena mortis.

Quarto loco essent forte, alterius iudicio, adducendae obicciones recitatae a Capreolo in xui distinctione Secund* *)Scd quoniam, solutis his, apparebit aut solutio, aut impertinentia carum, omitto.

Π. Ad evidentiam horum, recolito primo · quod, sicut sanum in unum non addit aliquid sanitatis supra sanitatem animalis, ita bonum ex fine in actu exteriori, nihil bonitatis addit supra bonum actum interiore voluntatis. Et ratio utrobique est eadem: quia denominativum extrinsecum nihil formae addit supra denominativum formale. Unde ex hoc quod Auctor posuit · quod bonitas ex fine

est formaliter in solo actu interiori, oportet consequenter dicere quod actus exterior nihil bonitatis illius addit: quoniam tui bonitate bonus est quasi extrinseca denominatione. El quia, *si affirmatio est causa affirmationis, negatio erit causa negationis, et e converso* -; ideo secundum bonitatem quam habet actus interior voluntatis ex actu extenon volito, actus exterior in rerum natura, quia est formaliter bonus tali bonitate, addit ad bonitatem actus interioris non aliam bonitatem, aut alium bonitatis gradum; sed ipsam eandem bonitatem apponit in suo perfectissimo cssendi modo, scilicet formaliter: ac per hoc terminat, perficit et consummat motum voluntatis in ipsum, ex propria forma, quum in se et ex se habet. Unde melior est volens et faciens actum bonum, quam volens facere et non faciens.

Recolito secundo *, quod doctrina haec de bonitate ex-
tine et actu, intelligitur formaliter, idest inquantum huius-
modi. Et videbis quod, quando actus et linis coincidunt,
tunc actus exterior addit et non addit supra actum interio-
rem in bonitate et malitia: quia inquantum bonus ex fine
ut sic. non addit; ut autem bonus secundum se. sic addit.

III. Et secundum hoc, ad primum dubium· dicitur quod ille furando fit procul dubio peior, non quia malitiae ex fine in voluntate, actus exterior, ut malus ex illa, aliquid addat: sed quia illi malae voluntati additur actus exterior secundum se malus formalitcr. Vcruntamen adverte hic quod aliud est dicere quod actus exterior non addit in bonitate ct malitia cx line actui interiori : ct «liud est dicere quod finis consecutus non addit in bonitate ct malitia voluntati bonae vel malae cx fine. Primum enim docemur in littera, secundum nutem minime: quin potius cx littera habetur oppositum huius secundi, in ratione secundi membri, ubi dicitur quod *inclinatio perficitur in hoc quod consequitur finem*. - Et potest confirmari. Quia finis est per se primo bonus. Et propterea si actus exterior, inquantum per se bonus, addit in bonitate; oportet quod finis, inquantum per se primo bonus, addat etiam in bonitate. Et hoc est verum absque dubio. Unde cum furtum habeat rationem finis, eius consecutio, etiam si non esset actus, adderet in bonitate vel malitia.

• Cf. Coram
RAO. f.

 $\tau_1 > 7\mu$, $t^* \gg \tau_1$

- Art. «it»

*

• An. i. x

exterior. - Om. ACDEFGHILfB.

t) opere. - opui P.

Z) voluntate. - bonitate PKj.

S.TK k-'

'ArieouFuifr.
lta. i. «η. m.
·*α-

• Vera. ..

- $V_{CO} = 3$

· <Xιη.∴Οβ.·-

• $a \cdot ia = t$.

- An. 't C°o6r!!

Cornaient, non.
μ.

4
•Art. j;
Bunt.nam.it.

:li-
c-
ÎS(
le
te
is
fr-
it
o
[.i
«
. ·I».?pĭ. UM.
9

• ctCoaac
• An. «i».

Ad secundum dubium dicitur quod, ut cx art. 4 quaestio* nis xvi * superius patet, voluntas potest dici ct esse com- pletu, dupliciter: uno modo, secundum illam habitudinem qua volitum cst in voluntate; alio modo, secundum illam qua voluntas tendit in realcm assecutionem voliti. Iuxta pri- mum modum, significatur perfectio voluntatis per hoc quod cst velle perfecte : iuxta secundum vero, per hoc quod cst habere perfecte, ut ibidem dictum est. Unde voluntas pa- rata operari si posset, cst perfecta voluntas, quia perfecte vult: ct hoc spectat ad primae habitudinis perfectionem. Et cst imperfecta simpliciter, quia non penenit ad hoc quod rcalitcr habeat id quod vult ct natu est habere : omnis enim motus deficiens a termino, est imperfectus per pri- vationem perfectionis in assecutione termini consistentis. Et cum prima perfectio sit alterius rationis α secunda, ct tota latitudo primae comparetur ad secundam ut iniper- fectum ad perfectum, ut superius * patet; consequens est

QUAESTIO XX, ARTICULUS V

161

quod, quantumcumquc crescat ct intensissimus sit interior actus voluntatis, solus nunquam perveniet ad hoc quod sit perfectus simpliciter, sine assecutione exterioris. Propter quod Salvator dixit, Ioan, xv*: *Maiorem cantatam nemo * Vm habet, quam ut animam suam ponat quis pro amicis suis: ponat* dixit, non *velit ponere*.
Ad tertium dubium dicitur quod, sicut sermo praesens est de bono et malo morulitcr, non secundum hanc vel illam legem ; ita etiam dc praemio ct poena secundum exigentiam actus boni vel mali, et non secundum hanc vel illam legem, nisi forte divinam. Igitur distinguendum est de praemio et poena essentiali, vel accidentali: ct di- cendum quod voluntas parota, quamvis non operans pro- pter impotentiam, nihil dc praemio vel poena perdit es- sentiali, quia hoc respondet primae proportioni voluntatis; quamvis carcat aliqua accidentali rcmuneratione vel poena, respondenti ipsi exercitio netus exterioris.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM EVENTUS SEQUENS ALIQUID ADDAT DE BONITATE VEL MALITIA AD EXTERIOREM ACTUM

Infr». qu. unit. art. s,- *Ik Halo*, qu. 1, <n. 3, <d ii; qu. ut, Art. 10, S.

a n QUINTUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod eventitis sequens addat ad bonitatem vel malitiam actus. Effectus enim vir- tute praeexistit in causa. Sed eventus consequuntur actus sicut effectus causas est Prae- virtute praeexistunt in actibus. Sed unumquodque secundum suam virtutem indicatur bonum vel malum: nam *ri rtus esi quae bonum facit habent* few, ut dicitur in II *Ethic*. * Ergo eventus addunt ' ad bonitatem vel malitiam actus.

2. Praeterea, bona quae laciunt auditores, sunt effectus quidum consequentes ex praedicatione doctoris. Sed huiusmodi bona redundant ad me- ritum praedicatoris: ut palet per id quod dicitur *Philipp*. iv *: *Fratres mei carissimi ct desideratissi- mi, gaudium meum et corona mea*. Ergo eventus sequens addit ad bonitatem vel malitiam actus.

3. Praeterea, poena non additur nisi crescente culpa: unde dicitur *Deut*. xxv -; *Pro mensura peccati, erit et plagarum modus*. Sed ex eventu sequente additur ad poenam: dicitur enim *Exod*. xxi *,' *Quod si bos fuerit cornupeta ab heri et nu- dius tertius, et contestati sunt dominum eius, nec recluserit \$ cum, occideritque virum aut mulierem; et bos lapidibus obruetur, et dominum eius oc- cident*. Non autem occideretur, si bos non occidis- set hominem, etiam non reclusus. Ergo eventus sequens addit ad bonitatem vel malitiam actus.

4. Praeterea, si aliquis ingerat causam mortis percutiendo vel sententiam dando, et mors non sequatur, non contrahitur irregularitas. Contrahe- retur autem si mors sequeretur. Ergo eventus se- quens addit ad bonitatem vel malitiam actus.

Sed contra, eventus sequens non facit actum malum qui erat bonus, nec bonum qui erat ma- lus. Puta si aliquis det eleemosynam pauperi, qua ille abutatur τ ad peccatum, nihil deperit ei qui eleemosynam fecit: et similiter si aliquis pa-

tienter ferat iniuriam sibi faciam, non propter hoc excusatur ille qui fecit. Ergo eventus sequens non addit ad bonitatem vel malitiam actus.

Respondeo dicendum quod eventus sequens aut est Prae- cogitatus, aut non. Si est praecogitatus, manifestum est quod addit ad bonitatem vel ma- litiam. Cum enim aliquis cogitans quod ex opere suo mulla mala possunt sequi, nee propter hoc dimittit, ex hoc apparet voluntas eius esse magis inordinata.

Si autem eventus sequens non sil praecogita- tus, tunc distinguendum est. Quia si per se se- quitur ex tali actu, et ut in pluribus, secundum hoc eventus sequens addit ad bonitatem vel ma- litiam actus: manifestum est enim meliorem actum esse ex suo genere, cx quo possunt plura bona sequi ; et peiorem, ex quo nata sunt plura mala sequi. – Si vero per accidens, ct ut in paucioribus, tunc eventus sequens non addit ad bonitatem vel ad malitiam actus: non enim datur iudicium de re aliqua secundum illud quod est per accidens, sed solum secundum illud quod est per se.

Ad primum ergo dicendum quod virtus causae existimatur secundum effectus per se: non autem secundum effectus per accidens.

Ad secundum dicendum quod bona quae audi- tores faciunt, consequuntur ex praedicatione do- ctoris sicut effectus per se. Unde redundant ad praemium praedicatoris : et praecipue quando sunt praeintenta.

Ad tertum dicendum quod eventus ille pro quo illi poena infligenda mandatur, ct per se se- quitur cx tali causa, et iterum ponitur ut prae- cogitatus. Et ideo imputatur ad poenam.

Ad quartum dicendum quod ratio illa procede- ret, si irregularitas sequeretur culpam. Non autem sequitur culpam, sed facium, propter aliquem de- fectum sacramenti.

ArieloL
»b. 1. op. w,
■.«.-S.Th.ktf.
AlT.

<X an. j. Coa-
nnt. sum. a.

Ci. nu.-n. 1.

a) addunt. – addunt aliquid Pa.
recluserit. – reclusit dominus HIK, recluserit dominus ceteri. –

Pro cius occident, tins occidant ABCDi Gllll.. illius occidant cd. a,
illius occident P.
γ) abutatur. – abutitur E. – Pro ferit, facit Pctf.

Commentaria Cardinali Caietani

Ix titulo articuli quinti nou duos terminos. *Eventus* enim, commune vocabulum ad effectum per sc ct per accidens, significat id quod quomodolibct cx actione provenit. *Jd-derc* vero praesupponit id cui additur, ct ad augmentum spectat: unde addere ad malitiam, praesupponit malitiam in actu; ct addere ad bonitatem, praesupponit bonitatem in eodem. Unde non quaeritur hic an actus cx eventu reddatur malus vel bonus: sed an actus malus cx malo eventu reddatur peior, ct bonus ex bono eventu melior. Prima enim quaestio in m * soluta est, cum determinatum est unde actus moralis, ct unde actus voluntatis sit bonus vel malus, scilicet ex fine, obiecto. etc.

IL In corpore articuli dubium magnum occurrit, quia durissima ct falsa doctrina videtur hic tradita. Distinguitur siquidem quod eventus potest dupliciter sc habere: aut ut praecogitatus, aut non. Si ut praecogitatus, addit ad bonitatem vel malitiam. Si non. tunc dupliciter: «ut per sc sequitur. ct ut in pluribus, ct tunc etiam addit; aut per accidens, ct in paucioribus, et tunc non addit. – Ex hac enim doctrina habetur, in primo membro distinctionis, quod eventui sequens sive per se sive per accidens, sive frequenter sive rarissime, dummodo sit praeventus, addit ad bonitatem vel malitiam. Hoc autem esse durissimum verbum, cx eo patet quod, si quis, committens actum peccati venialis, praecognoscens ex eo, sine alia culpa sua, alios peccare mortaliter, peccaret mortaliter. Et sic mulier pulchra, ct adamata ab aliquibus, ct sciens, cum egreditur, illos in eam appetendam exarsuros; non posset, causa alicuius venialis solarii, ire ad proprium honum absque peccato mortali. Et infinita similia videntur sequi, quae homo forte non suffert audire.

Ealsum autem esse convincitur cx ratione, sic. Actus non recipit additionem in bono vel in mulo secundum id quod est per accidens ct in paucioribus' sed eventus per accidens ct in paucioribus, cx hoc quod est praeventus, non transit ex per accidens ct raro in per se nui frequenter, ergo eventus talis, cx hoc quod est praeventus, non addit in bonitate vel malitia. – Maior habetur in calce corporis huius articuli. – Minor est per ic nota: quia praeventio tola nihil confert voluntati. Non enim cx hoc quod aliquis praevidet atiquif. est bonus vel malus: nee cx hoc quod

aliquis praevidet aliquid per accidens futurum cx iuo netu, propteren male facit. Aliaquin Christus, praevidens cx manifestatione sui futura tot scelera ludncorum, mule fecisset manifestando sc. ct occidens suum invasorem, praeviendo eius mortem, ct defendendo sc, peccaret.

Unde super eadem radice formatur alia ratio tie. Praeventio eventus moli per accidens, non facit netum malum: ergo praeventio eventus mali per accidens futuri, non facit netum peiorem, si erat malus: iuxtn illam regulam, *Sicut simpliciter ad simpliciter, ita magis ad magis*, etc. * – Et confirmatur. Quia faciens actum bonum, puta vadens nd ecclesiam, ct praesidens quod cx eo sequentur alia bona per accidens, et non acceptans illa, nec odio habens, sed stans in sola praevisiono, non propterca facit actum meliorem. Et tamen expresse in littera primi membri dicitur quod praeventus effectus addit nd bonitatem.

III. Quid ergo dicemus? Dicendum est, si littera non est defectiva, quod Auctor intendit de eventu quocumque praecogitato sic quod descendat in voluntatem, ita quod voluntas feratur in ipsum, directe vel indirecte: itu quod non intendit nisi dc eventu *praevisto et volito*, sive directe sive indirecte. Et hic sensus potest sumi ut expositus ab ipsomet inferius in qu. i.xxnt, art. 8, ad t, ubi dicit quod *eventus sequens, si sit praeventus ct intentus, addit ad bonitatem vel malitiam actus, sicut supra dictum est, cum de bonitate ct malitia humanorum actuum ageretur*. Et quin in corpore illius articuli ponit sub non intento votitum indirecte, ideo consulto dixi quod intentio Auctoris est loqui dc praevisto ct volito, sive directe sive indirecte. – Et potest quoque hiemet sensus cx huc littera sumi, dum dicitur voluntas *magis inordinata*. Cum enim voluntas non reddatur inordinata cx actu exteriori, nisi inquantum volito, consequens est quod nec cx eius eventu deordinctur nisi volito. Et consequenter cx eodem non magis deordinatur. nisi volito. Intendit ergo in primo membro: sive per ic sive per accidens, sive frequenter sive raro, ct. breviter, eventus quomodolibct actionis propriae sil praeventus ct votitus, addit ad bonitatem vel malitiam actus. Et hoc est manifestum: quia hoc spectat ad voluntatem magis deordinatam in malis, ct mngi> affectam in bonis.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM IDEM ACTUS EXTERIOR POSSIT ESSE BONUS ET MALUS

If *Sent.*. dill. xr. Art. 4.

Bω sextim sic proceditur. Videtur quod unus actus possit esse bonus et malus. *Motus enim est unus qui est continuus, ut dicitur in V Physic.* * Sed unus motus continuus potest esse bonus et malus: puta si aliquis, continue ad ecclesiam vadens, primo quidem intendat inanem gloriam, postea intendat Deo servire. Ergo unus actus potest esse bonus et malus.

2. **Praeterea**, secundum Philosophum, in III *Physic.* *, actio et passio sunt unus actus. Sed potest esse passio bona, sicut Christi; et actio mala, sicut Judaeorum. Ergo unus actus potest esse bonus et malus.

3. **Praeterea**, cum servus sit quasi instrumentum domini, actio servi est actio domini, sicut actio instrumenti est actio artificis. Sed potest

contingere quod actio servi procedat ex bona voluntate domini, et sic sit bona: ct cx mala voluntate servi, et sic sit 3 mala. Ergo idem actus potest esse bonus et malus.

Sed contra, contraria non possunt esse in eodem. Sed bonum et malum sunt contraria. Ergo unus actus non potest esse bonus et malus.

Respondeo dicendum quod nihil prohibet aliquid esse unum, secundum quod est in uno genere; ct esse multiplex, secundum quod refertur ad aliud genus. Sicut superficies continua est una, secundum quod consideratur in genere quantitatis: tamen est multiplex, secundum quod refertur ad genus coloris, si partira sit alba, ct partira nigra. Et secundum hoc, nihil prohibet aliquem actum esse unum secundum quod refertur ad genus naturae, qui tamen non est unus

«; sic fit. – fie ABCDEGHK, sit Pj.

secundum quod refertur ad genus moris, sicut et e converso, ut dictum est ♦ Ambulatio enim continua est unus actus secundum genus naturae: potest tamen contingere quod sint plures secundum genus moris, si mutetur ambulantis voluntas, quae est principium actuum moralium.- Si ergo accipiat^{ur} unus actus prout est in genere moris, impossibile est quod sit bonus et malus bonitate et malitia morali. Si tamen sit unus unitate naturae, et non unitate moris, potest esse bonus et malus *.

Ad primum ergo dicendum quod ille motus continuus qui procedit ex diversa intentione, licet

sit unus unitate naturae, non est tamen unus unitate moris.

Ar> secundum dicendum quod actio et passio pertinent ad genus moris, inquantum habent rationem voluntarii. Et ideo secundum quod diversa voluntate dicuntur voluntaria, secundum hoc sunt duo moraliter, et potest ex una parte inesse bonum, et ex alia malum.

Ad tertium dicendum quod actus servi, inquantum procedit ex voluntate servi, non est actus domini: sed solum inquantum procedit ex mandato domini. Unde sic non facit ipsum malum mala voluntas sen i.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem vigesimae quaestionis, nihil occurrit scribendum, nisi reddere lectorem attentum quod non dicit Auctor eundem numero netum voluntatis non posse esse successive bonum et malum: sed dicit eundem numero actum *in genere moris*. Actus enim voluntatis se-

cundum se est in genere naturae, et secundum suas conditiones in genere moris. Et haec dixerim propter Durandum, in Secundo, dist. xi, qu. m, ne quis putet contra hanc doctrinam militare.

QUAESTIO VIGESIMAPRIMA

DE IIS QUAE CONSEQUUNTUR ACTUS HUMANOS
RATIONE BONITATIS ET MALITIAE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

¶ e inde considerandum est de his quae con-
sequuntur actus humanos ratione bonitatis
• a. q0. «MH. ve| malitiae *.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum actus humanus, inquantum est
bonus vel malus, habeat rationem rectitu-
dinis vel peccati.

Secundo: utrum habeat rationem laudabilis vel
culpabilis.

Tertio: utrum habeat rationem meriti vel de-
menti.

Quarto: utrum habeat rationem meriti vel de-
meriti apud Deum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ACTUS HUMANUS. INQUANTUM EST BONUS VEL MALUS,
HABEAT RATIONEM RECTITUDINIS VEL PECCATI

¶ D PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
actus humanus, inquantum est bonus
vel malus, non habeat rationem recti-
tudinis vel peccati. *Peccata enim sunt*
monstra in natura, ut dicitur in II *Physic.*

¶ Monstra autem non sunt actus, sed sunt 3 quaedam
res generatae praeter ordinem naturae. Ea autem
quae sunt secundum artem ei rationem, imitan-
tur ea quae sunt secundum naturam, ut ibidem
dicitur. Ergo actus ex hoc quod est inordinatus
et malus, non habet rationem peccati.

¶ 2^a PRAETEREA, peccatum, ut dicitur in II *Physic*,"
accidit in natura et arte, cum non pervenitur ad
finem intentum a natura vel arte. Sed bonitas
vel malitia actus humani maxime consistit in in-
tentione finis, et eius prosecutione. Ergo videtur
quod malitia actus non inducat rationem peccati.

¶ 3. Praeterea, si malitia actus induceret ratio-
nem peccati, sequeretur quod ubicumque esset
malum, ibi esset peccatum. Hoc autem est fal-
sum: nam poena, licet habeat rationem mali, non
tamen habet rationem peccati. Non ergo ex hoc
quod aliquis actus est malus, habet rationem
peccati.

¶ Sed contra, bonitas actus humani, ut supra
ostensum est, principaliter dependet a lege aeterna:
et per consequens malitia eius in hoc consistit,
quod discordat a lege aeterna. Sed hoc facit ratio-
nem peccati: dicit enim Augustinus, XXII *Con-*
[ra Faustum *, quod *peccatum est dictum, vel fa-*
dum, vel concupitum aliquid? contra legem ae-
ternam. Ergo actus humanus ex hoc quod est
malus, habet rationem peccati.

¶ Respondeo dicendum quod malum in plus est
quam peccatum, sicut et bonum in plus est quam
rectum. Quaelibet enim privatio boni in quocum-
que constituit rationem mali: sed peccatum pro-

prie consistit in actu qui agitur propter finem
aliquem, cum non habet debitum ordinem ad fi-
nem illum. Debitus autem ordo ad finem secun-
dum aliquam regulam mensuratur. Quae quidem
regula in his quae secundum naturam agunt, est
ipsa virtus naturae, quae inclinatur in talem finem.
Quando ergo actus procedit a virtute naturali
secundum naturalem inclinationem in finem, tunc
servatur rectitudo in actu: quia medium non exit
ab extremis, scilicet actus ab ordine activi prin-
cipii ad finem. Quando autem a rectitudine tali
actus aliquis recedit, tunc incidit ratio peccati.

¶ In his vero quae aguntur per voluntatem,
regula proxima est ratio humana; regula autem
suprema est lex aeterna. Quando ergo actus ho-
minis procedit in finem secundum ordinem ratio-
nis et legis aeternae, tunc actus est rectus: quando
autem ab hac rectitudine obliquatur, tunc dicitur
esse peccatum. Manifestum est autem ex prae-
missis quod omnis actus voluntarius est malus
per hoc quod recedit ab ordine rationis et legis
aeternae: et omnis actus bonus concordat rationi
et legi aeternae. Unde sequitur quod actus hu-
manus ex hoc quod est bonus vel malus, habeat
rationem rectitudinis vel peccati.

¶ Ad primum ergo dicendum quod monstra dicun-
tur esse peccata, inquantum producta sunt ex
peccato in actu naturae existente.

¶ Ad secundum dicendum quod duplex est finis:
scilicet ultimus, et propinquus. In peccato autem
naturae, deficit quidem actus a fine ultimo, qui
est perfectio generati; non tamen deficit a quo-
cumque fine proximo; operatur enim natura ali-
quid formando. Similiter in peccato voluntatis,
semper est defectus ab ultimo fine intento, quia
nullus actus voluntarius malus est ordinabilis
ad beatitudinem, quae est ultimus finis: licet non

«) sunt. — Om. codieex.

£ aliquid. — Om. coJfcq* et a.

γ) Quando. — Cum H, Quandocumque P.

3) este. — Om. P.i.

t) tamen. — autem PL>.

ζ) voluntarius. — voluntatis P4.

deficiat ab aliquo fine proximo, quum voluntas intendit et consequitur. Unde etiam, cum ipsa intentio huius finis ordinetur ad finem ultimum, in ipsa intentione huiusmodi finis potest inveniri ratio rectitudinis et peccati.

An tertium dicendum quod unumquodque ordinatur ad finem per actum suum: et ideo ratio peccati, quae consistit in deviatione ab ordine ad finem, proprie consistit in actu. Sed poena respicit personam peccantem, ut in Primo * dictum est. h > 4'

Commentaria Cardinalia Caietani

In titulo omnium articulorum quaestionis xxi, adverte quod, cum quaeritur utrum netus humanus, *inquantum bonus* v*d malus*, habent hoc vel illud; potest intclligi illa reduplicationis notu, primo, ut determinat bonitatem vel malitiam absolute. Et sic non sumitur hic: quia hoc esset idem quod quaerere de convenientibus bono vel malo absolute, quod non spectat ad moralem, sed mctaphysicum; et essent falsae responsiones,- Alio modo, ut determinat bonitatem vel malitiam propriam, seu contractam ad actum humanum. Et hic est intentus sensus quaestionum et responsionum. Ita quod intendit Auctor quaerere an actus humanus ex sua

bonitate vel malitia, ut sic, habeat rationem recti, laudabilis, meritorii, etiam apud Deum: et similiter peccati, culpabilis, demeritorii, etiam apud Deum. Et, ut patet in lincra, determinat partem affirmativam. Ita quod actus humanus constituitur in esse boni vel mali, quasi ex causa formali; et super hoc fundatur quod ex ordine ad finem, recti vel peccati: ex ordine ad efficiens, laudabilis vel culpabilis; ex ordine ad alterum, meritorii vel demeritorii rationem habet. Et non sunt haec sumenda ut disparata, sed ut ex additione sc habentia: meritorium namque supponit et praeexigit laudabile, et laudabile rectum, et rectum bonum moralitcr.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ACTUS HUMANUS, INQUANTUM EST BONUS VEL MALES.
HABEAT RATIONEM LAUDABILIS VEL CULPABILIS

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur qUOÜ actus humanus, ex hoc quod est bonus vel malus, non habeat rationem laudabilis vel culpabilis. *Peccatum* enim *contingit etiam a in his quae aguntur a natura*, ut dicitur in II *Physic.* * Sed tamen ea quae sunt naturalia, non sunt laudabilia nec culpabilia, ut dicitur in III *Ethic.* * Ergo actus humanus, ex hoc quod est malus vel peccatum, non habet rationem culpae: et per consequens nec ex hoc quod est bonus, habet rationem laudabilis.

2. Praeterea, sicut contingit peccatum in actibus moralibus, ita et in actibus artis: quia, ut dicitur in II *Physic.* *peccat grammaticus non recte scribens, et medicus non recte dans potionem.* Sed non culpatur artifex ex hoc quod aliquid malum facit: quia ad industriam artificis pertinet quod possit et bonum opus facere et malum, cum voluerit. Ergo videtur quod etiam actus moralis, ex hoc quod est malus, non habeat rationem culpabilis.

3. Praeterea, Dionysius dicit, in iv cap. *de Dip. Nom.* *, quod malum est *infirmum et impotens*. Sed infirmitas vel impotentia vel tollit vel dimi- nuit rationem culpae. Non ergo actus humanus est culpabilis ex hoc quod est malus.

CONTRA quod Philosophus dicit *, quod *laudabilia sunt virtutum opera; vituperabilia autem. vel culpabilia, opera contraria*. Sed actus boni sunt actus virtutis, quia *virtus est quae bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit*, ut dic*Ur 'n *Ethic.* *: unde actus oppositi sunt actus mali. Ergo actus humanus ex hoc quod est bonus vel malus, habet rationem laudabilis vel culpabilis.

Respondeo dicendum quod, sicut malum est in

plus quam peccatum, ita peccatum est in plus quam culpa. Ex hoc enim dicitur aliquis actus * culpabilis vel laudabilis, quod imputatur agenti: nihil enim est aliud laudari vel culpari, quam imputari alicui malitiam vel bonitatem sui actus. Tunc autem T actus imputatur agenti, quando est in potestate ipsius, ita quod habeat dominium sui actus. Hoc autem est in omnibus actibus voluntariis: quia per voluntatem homo dominium sui actus habet, ut ex supradictis * patet. Unde relinquitur quod bonum vel malum in solis actibus voluntariis constituit rationem laudis vel culpae; in quibus idem est malum, peccatum et culpa.

Ad primum ergo dicendum quod actus naturales non sunt in potestate naturalis agentis: cum natura sit determinata ad unum. Et ideo, licet in actibus naturalibus sit peccatum, non tamen est ibi culpa.

Ad secundum dicendum quod ratio aliter se habet in artificialibus, et aliter in moralibus. In artificialibus enim ratio ordinatur ad finem particularem, quod est aliquid per rationem excogitatum. In moralibus autem ordinatur ad finem communem totius humanae vitae. Finis autem particularis ordinatur ad finem communem. Cum ergo ' peccatum sit per deviationem ab ordine ad finem, ut dictum est in actu artis contingit dupliciter esse peccatum. Uno modo, per deviationem a fine particulari intento ab artifice: et hoc peccatum erit proprium arti; puta si artifex, intendens facere bonum opus, faciat malum, vel intendens facere : mulum , faciat bonum. Alio modo, per deviationem a fine communi humanae vitae: et hoc modo dicitur peccare, si * intendat facere malum opus, et faciat, per quod alius decipiat. Sed hoc peccatum non est proprium

a) *etiam*. – Om. PFIU.
β) *aliquit actui*. – *actut* P.».
γ) *autem*. – *enim* Pa.
rrgo. – *enim* PABCEFGHII. j.

j) *cuMtinpit*, – *cnnlinfet* ADFII.
t) *facere*. – Om. Pa; *vel...* tautNt om. U
n – *etiam* fi P>– Pro/rr qwoj, caedem *fer hac* ul; *ri...*, aliut om. B.

artificis inquantum artifex, sed inquantum homo est. Unde ex primo peccato culpatur artitex inquantum artifex: sed l ex secundo culpatur homo inquantum homo. – Sed in moralibus, ubi attenditur ordo rationis ad finem communem humanae vitae, semper peccatum et malum attenditur per deviationem ab ordine rationis ad finem communem humanae vitae. Et ideo culpatur ex tali peccato homo et inquantum est homo, et inquan-

tum est moralis. Unde Philosophus dicit, in VI *Ethic*, * quod *in arte volens peccans est eligibilior; circa prudentiam autem minus, sicut et in virtutibus moralibus*, quarum prudentia est directiva.

Ad tertium dicendum quod illa infirmitas quae est in malis voluntariis, subiacet potestati hominis. Et ideo nec tollit nec diminuit rationem culpae.

G) artifex: tcd. – et! artifex EX. eat artifex sed G, «r artifex ct ceteri. – Pro Aorno alturo loen, hooio eat .^ic» ct a.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ACTUS HUMANUS, INQUANTUM EST BONUS VEL MALUS, HABEAT RATIONEM MERITI VEL DEMERITI

TERTn;M s,c proceditur Videtur quod actus humanus non habeat rationem meriti et demeriti, propter suam boni-
^S*^±XJlatcm vc| malitiam. Meritum enim et demeritum dicitur per ordinem ad retributionem, quae locum solum habet in his quae ad alterum sunt. Sed non omnes actus humani boni vel mali sunt ad alterum, sed quidam sunt ad seipsum. Ergo non omnis actus humanus bonus vel malus habet rationem meriti vel demeriti.

2. Praeterea, nullus meretur poenam vel praemium ex hoc quod disponit ut vult de eo cuius est dominus: sicut si homo destruat rem suam, non punitur, sicut si destrueret rem alterius. Sed homo est dominus suorum actuum. Ergo ex hoc quod bene vel male disponit de suo actu, non meretur poenam vel praemium.

3. Praeterea! ex hoc quod aliquis sibi ipsi acquirit bonum, non meretur ut ei bene fiat ab alio: et eadem ratio est de malis. Sed ipse actus bonus est quoddam bonum et perfectio agentis: actus autem inordinatus est quoddam malum ipsius. Non ergo ex hoc quod homo facit malum actum vel bonum, meretur vel demeretur.

io. II. Sed contrRk est quod dicitur Isaiae m *: *Dicite iusto quoniam ' bene: quoniam fructum adinventionum suarum comedet. Jae impio in malum: retributio enim manuum eius Jiet ei.*

Respondeo dicendum quod meritum et demeritum dicuntur in ordine ad retributionem quae fit secundum iustitiam. Retributio autem secundum iustitiam fit alicui ex eo quod agit in profectum vel nocumentum alterius. Est autem considerandum quod unusquisque in aliqua societate vivens, est aliquo ? modo pars et membrum lotius societatis. Quicumque ergo agit aliquid in bonum vel malum alicuius in societate existens. hoc redundat in totam societatem: sicut qui laedit manum, per consequens laedit hominem.

Cum ergo aliquis agit in bonum vel malum alterius singularis personae, cadit ibi dupliciter ratio meriti vel demeriti. Uno modo, secundum quod debetur ei retributio a singulari persona quam iuvat vel offendit. Alio modo, secundum quod debetur ei retributio a toto collegio. – Quando vero aliquis ordinat actum suum directe in bonum vel malum totius collegii, debetur ei retributio primo quidem et principaliter a toto collegio: secundario vero, ab omnibus collegii partibus.– Cum vero aliquis agit quod in bonum proprium vel malum vergit, etiam debetur ei retributio, inquantum etiam hoc vergit in commune, secundum quod ipse est pars collegii: licet non debeat ei retributio inquantum est bonum vel malum singularis personae, quae est eadem agenti, nisi forte a seipso secundum quandam similitudinem, prout est iustitia hominis ad seipsum.

Sic igitur patet quod actus bonus vel malus habet rationem laudabilis vel culpabilis γ, secundum quod est in potestate voluntatis; rationem vero rectitudinis et peccati, secundum ordinem ad finem: rationem vero meriti et demeriti, secundum retributionem iustitiae ad alterum.

Ad primum ergo dicesdum quod quandoque actus hominis boni vel mali, etsi non ordinantur ad bonum vel malum alterius singularis personae, tamen ordinantur ad bonum vel ad malum alterius quod est ipsa communitas.

Ad secindum dicendum quod homo. qui habet dominium sui actus, ipse etiam, inquantum est alterius, scilicet communitatis, cuius est pars, meretur aliquid vel demeretur, inquantum actus suos bene vel male disponit: sicut etiam si aha sua. de quibus communitati servire debet, bene vel male dispenset a.

Ad tertium dicendum quod hoc ipsum bonum vel malum quod aliquis sibi facit per suum actum, redundat in communitatem, ut dictum est *. · mpm.

a) quoniam. – Om. ABCEFGHIKLpD.

p) aliquo. – quodam codkci.

γ» culpabilitis. – culpae ABCDf lKI .

ŭ) Jiipentct. – Jhpntaat Pa.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ACTUS HI MANUS, INQUANTUM EST BONUS VEL MALUS.
HABÉAT RATIONEM MERITI VEL DEMERITI APUD DEUM

Infra, qu. cuv, nrt. 1.

i» quantum sic PROCuniTUR. Videtur quod actus hominis bonus vel malus non habeat rationem meriti vel demeriti per ^comparationem ad Deum. Quia, ut dicitur in 1a 2ae q. 94 a. 2o, meritum et demeritum ad recompensationem profectus vel damni ad alterum illati. Sed actus hominis bonus vel malus non cedit in aliquem profectum vel damnum ipsius Dei: dicitur enim *lob xxxv* *: *Si peccaveris, quid et nocebis? Porro si iuste egeris, quid donabis ei?* Ergo actus hominis bonus vel malus non habet rationem meriti vel demeriti apud Deum.

2. Praeterea, instrumentum nihil meretur vel demeretur apud eum qui utitur instrumento: quia tota actio instrumenti est utentis ipso. Sed homo in agendo est instrumentum divinae virtutis principahter ipsum moventis: unde dicitur Isaiae x -: *Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea? Aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur?* ubi manifeste hominem agentem comparat instrumento. Ergo homo, bene agendo vel male, nihil * meretur vel demeretur apud Deum.

3. Præterea, actus humanus habet rationem meriti vel demeriti, inquantum ordinatur ad alterum. Sed non omnes actus humani ordinantur * ad Deum. Ergo non omnes actus boni vel mali habent rationem meriti vel demeriti apud Deum, Sed contra est quod dicitur *Eccle. ult. *: Cuncta quae fiunt adducet Deus in iudicium, sive bonum sit T sive malum*. Sed iudicium importat retributionem, respectu cuius meritum et demeritum dicitur. Ergo omnis actus hominis bonus vel malus habet rationem meriti vel demeriti apud Deum.

RESPONDEO DICENDUM quod, SICUT dictum CSI *,
actus alicuius hominis habet rationem meriti vel
demeriti, secundum quod ordinatur ad alterum,
vel ratione eius, vel ratione communitatis. Utrouque
autem modo actus nostri boni vel mali habent

rationem meriti vel demeriti apud Deum. Ratione quidem ipsius, inquantum est ultimus hominis finis: est autem debitum ut ad finem ultimum omnes actus referantur, ut supra * habitum est. - **Unde importabile** actum malum non referibilem in Deum, non servat honorem Dei, qui ultimo fini debetur. - Ex parte vero totius communitatis universi, quia in qualibet communitate ille qui regit communitatem, praecipue habet curam boni communis; unde ad eum pertinet retribuere pro his quae bene vel male fiunt in communitate. Est autem Deus gubernator et rector totius universi. sicut in Primo ϕ habitum est: et specialiter rationalium creaturarum. Unde manifestum est quod actus humani habent rationem meriti vel demeriti per comparisonem ad ipsum: alioquin sequeretur quod Deus non haberet curam de actibus humanis.

Ah primi st ergo dicendum quod per actum homini* Deo secundum se nihil potest accrescere vel deperire: sed tamen homo, quantum in se est, aliquid subtrahit Deo, vel ei exhibet, cum servat vel non servat ordinem quem Deus instituit.

Ad secundum dicendum quod homo sic movetur a Deo ut instrumentum, quod tamen non excluditur ' quin moveat scipsum per liberum arbitrium, ut ex supradiclis * patet. Et ideo per suum actum meretur vel demeretur apud Deum.

Ad tertium dicendum quod homo non ordinatur ad communitatem politicam secundum se totum, et secundum omnia sua: et ideo non oportet quod quilibet actus eius sit meritorius vel demeritorius per ordinem ad communitatem politicam. Sed totum quod homo est, et quod potest et habet, ordinandum est ad Deum: et ideo omnis actus hominis bonus vel malus habet rationem meriti vel demeriti apud Deum, quantum est ex ipsa ratione actus.

e) nihil. - non Pa.
omnes actut humani ordinantur. - omnii actut humanus ordi-
natur Pj.

γ) *sit.* - *Oro. P.*
3/ *communitate.* - *communicatione Pa.*
ς) *excluditur.* - *excludd P.i.*

Conimentaxna Cardinalis Caieram

In calce ultimi articuli eiusdem quaestionis, adverte illa
ultima verba: *quantum est ex ipsa ratione actus*. Dupli-
citer enim omnis alicuius netus humanus potest habere
rationem meritorii vel demeritorii: primo, ex ipsa ratione
actus; secundo, ex statu personae agentis. Et hoc quidem
secundo modo, non omnis actus humanus est meritorius
vel demeritorius. sed existentis in statu gratiae; primo vero
modo, omnis actus humanus est meritorius vel demerito-
rius. Et ut praeservaret sc, Auctor addidit, *quantum ea ex
ipsa ratione actus*. Et hoc intelligit, loquendo de merito vi-

tae aeternae, scu simpliciter apud Deum. Latissime enim loquendo de merito, omnis actus bonus retributionem, ct malus punitionem exposcit. – Et quoniam difficultas illa, an omnis actus existentis in gratia sit meritorius vel demeritorius respectu vitae aeternae, cx praecepto caritatis pendet; ct inferius dc his erit sermo in quaestione centesima -; idcirco illucque differantur solvenda argumenta Scoti, in *Quolibetis*, qu. XVII, et in II *Sent.*, dut. xi.r, ct Durandi, in xi. distinctione Secundi .

In reliquis huius quaestionis nihil occurrit scribendum.

167

w 6,7

vm.ii

>

vm. m.

Art. pm«c«4.

". |",*,

t corpore.

· Ct ut. 'i

* Q» . « .

QUAESTIO VIGESIMASECUNDA

DE SUBIECTO PASSIONUM ANIMAE

IX TRES ARTICULOS DIVISA

Post hoc considerandum est de passionibus animae *: et primo, in generali: secundo, in speciali*. In generali autem, quatuor circa eas consideranda: primo quidem, de subiecto earum; secundo, de differentia earum; tertio, de comparatione earum ad invicem; quarto, de malitia et bonitate ipsarum *.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM ALIQUA PASSIO SIT IN ANIMA

III Sent.. «fut. xv, qu. n. .n. qu* 3; D: Verit.. qu. un, xrt. i, a.

De primo sic proceditur. Videtur quod nulla passio sit in anima. Pati enim est proprium materiae. Sed anima non est composita ex materia et forma, ut in primo * habitum est. Ergo nulla passio est in anima.

2. Praeterea, passio est motus, ut dicitur in *Physic.* *. Sed anima non movetur, ut propter kalur *Anima* *. Ergo passio non est in anima.

3. Praeterea, passio est via in corruptionem: nam *omnis passio, magis facta, abiicit a substantia*, ut dicitur in libro *Topicorum* *. Sed anima est incorruptibilis. Ergo nulla passio est in anima.

Sed contra est quod Apostolus dicit, *ad Rom.* vu *: *Cum essemus in carne, passionibus peccatorum, quae per legem erant, operabantur in membris nostris*. Peccata autem sunt proprie in anima. Ergo et passionibus, quae dicuntur *peccatorum*, sunt in anima.

Respondeo dicendum quod *pati* dicitur tripliciter *. Uno modo, communiter, secundum quod omne recipere est pati, etiam si nihil abiiciatur a re: sicut si dicatur aerem pati, quando illuminatur. Hoc autem magis proprie est perfici, quam pati. – Alio modo dicitur pati proprie, quando aliquid recipitur cum alterius abiiectione. Sed hoc contingit dupliciter. Quandoque enim abiicitur id quod non est conveniens rei: sicut cum corpus animalis sanatur, dicitur pati, quia recipit sanitatem, aegritudine abiecta. – Alio modo, quando e converso contingit: sicut aegrotare dicitur pati, quia recipitur infirmitas, sanitate abiecta. Et hic est propriissimus modus passionis. Nam pati dicitur ex eo quod aliquid trahitur ad agentem: quod autem recedit ab eo quod est sibi conv-

Circa primum quaeruntur tria. Primo: utrum aliqua passio sit in anima. Secundo: utrum magis in parte appetitiva quam in apprehensiva. Tertio: utrum magis sit in appetitu sensitivo quam intellectivo, qui dicitur voluntas.

niens, maxime videtur ad aliud trahi. Et similiter in *de Generat.* * dicitur quod, quando ex ignobiliori generatur nobilior, est generatio simplicitate, et corruptio secundum quid: e converso autem, quando ex nobiliori ignobilior generatur.

Et his tribus modis contingit esse in anima passionem. Nam secundum receptionem tantum, dicitur quod *sentire et intelligere est quoddam pati* *. Passio autem cum abiiectione non est nisi secundum transmutationem corporalem: unde passio proprie dicta non potest competere animae nisi per accidens, inquantum scilicet compositum patitur: . Sed et τ in hoc est diversitas: nam quando huiusmodi transmutatio fit in deterius, magis proprie habet rationem passionis, quam quando fit in melius. Unde tristitia magis proprie est passio quam laetitia.

Ad primum igitur dicendum quod pati, secundum quod est cum abiiectione et transmutatione, proprium est materiae: unde non invenitur nisi in compositis ex materia et forma. Sed pati prout importat receptionem solam, non est necessarium quod sit materiae, sed potest esse cuiuscumque existentis in potentia. Anima autem, etsi non sit composita ex materia et forma, habet tamen aliquid potentialitatis, secundum quam convenit sibi recipere et pati, secundum quod intelligere pati est, ut dicitur in III *de Anima* .

Ad secundum dicendum quod pati et moveri, etsi non conveniat animae per se, convenit tamen ei per accidens, ut in *de Anima* * dicitur.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de passione quae est cum transmutatione ad deterius. Et huiusmodi passio animae convenire non potest nisi per accidens: per se autem convenit composito, quod est corruptibile.

«) tripliciter. – Oro. codkcs.

p) proprie. – Om. PGe.

γ / *ScJ* ct. – *ScJ* I'11QU. Et l.

ð) *rationem*. – Nomr* \CDEGIUKL.T, om, pT.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa rationem passionis magis proprie, assignatam in primo articulo vigesimasecundum quaestionis, dubium occurrit: quia cum omnis passio animae, de qua est sermo, sit cum aliqua disconvenienti transmutatione corporali, quoniam oportet motum cordis a naturali suo motu aliquiditer recedere; sequitur quod omnis passio est cum transmutatione in deterius, et nulla sit in melius.

II. Ad hoc dicitur quod, absolute loquendo, concedendum est quod omnis passio animae est cum aliqua praeternaturali mutatione, quia cordis motus intenditur aut remittitur in suo naturali motu: et ex hoc illa opera animae quae vocamus eius passiones, habent rationem et nomen passionis. Verum quia inter praeternaturalis mutationes datur latitudo, et minus mala, respectu magis malae, habet rationem melioris; ideo passiones illae quae ad peius declinant, magis proprie passiones dicuntur. Declinant autem in peius mutationes illae quae sunt materia passionum consistentium in fuga seu retractione, ut timor et tristitia; quam illae quae sunt materia passionum consistentium in extensione seu prosecutione, ut amor et laetitia: quia vita humana consistit in vitali extensione cordis ad totum corpus, Et propterea in littera dicitur quod tristitia habet magis rationem passionis quam laetitia: ista enim praeternaturalitatem solam intensionis motus, habet; illa, ultra praeternaturalitatem remissionis motus, habet motum contrarium vitali extensioni cordis ad corporis partes. Ex eadem quoque radice, scilicet maiori recessus a naturali, passiones quaecumque intensae habent magis rationem passionis quam remissae motus enim corporalis maior ibi intervenit.

Haec autem quae dicimus, notante? diximus absolute dici. Quoniam tamen esset sermo non absolute, sed in ordine ad hunc melancholice vel sic quomodolibet dispositum, nihil prohibere videtur quod transmutatio oppositae passionis, puta laetitiae, sit naturalis simpliciter etiam illi; praeternaturalis autem huic tamen nunc invento. Alteri enim extremo non solum extremum, sed medium opponitur, ut dicitur in V *Physic.* 9: et motus cordis qui huic nunc, sic, etc., est intensior, simpliciter etiam ipsi bene disposito potest esse naturalis; ut infirmis videtur contingere, cum, ad aliqualem laetitiam excitati, a cordis pressura levantur. – Signum autem quod in omni passione animae fit transmutatio aliqua praeternaturalis in corde, est neminem in passione eadem naturaliter diutius perdurare, sine corporali laesione aut curatione.

III. In responsione ad primum et secundum, advertit quod, quia motus animi qui vocantur animae passiones, scilicet amor, timor, ira, et alia huiusmodi, habent rationem passionis proprie, secundum quod intervenit in eis aliqua transmutatio corporalis, et huiusmodi transmutatio est annexa motui animae; ideo huiusmodi actus appetitus animalis habent quidem rationem passionis, ratione annexi; habent autem rationem appetitivi motus, et (omni). puta irae vel timoris, secundum scilicet. Propter quod in littera dicitur quod animae convenit huiusmodi pati per se, accidens; et alibi, scilicet in xxviii. de *Veritate*, dicitur * Art. 3, U §. quod irasci, timere, etc., conveniunt animae per se. Et revera hoc habet compositum ratione animae, illud ratione corporis.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM PASSIO MAGIS SIT IN PARTE APPETITIVA QUAM IN APPREHENSIVA

111 Sent., dist. XV. qu. ii, art. i, qu. 2, De Verif., qu. xxvi. art. 3; De Div. Nam., exp. n, lect. iv; II Ethic., lect. t.

Secundum sic PROCEDITUR. Videtur quod passio magis sit in parte animae apprehensiva quam in parte appetitiva. Quod manifestum est primum in quodlibet generi, videtur esse maximum eorum quae sunt in genere, in illo, et causa aliorum, ut dicitur in II 3/et *Phys.* * Sed passio prius invenitur in parte apprehensiva quam in parte appetitiva: non enim patitur pars appetitiva, nisi passione praecedente in parte apprehensiva. Ergo passio est magis in parte apprehensiva quam in parte appetitiva.

2. Praeterea, quod est magis activum, videtur esse minus passivum: actio enim passioni opponitur. Sed pars appetitiva est magis activa quam pars apprehensiva. Ergo videtur quod in parte apprehensiva magis sit passio.

3. Praeterea, sicut appetitus sensitivus est virtus in organo corporali, ita et vis apprehensiva sensitiva. Sed passio animae fit, proprie loquendo, secundum transmutationem corporalem. Ergo non magis est passio in parte appetitiva sensitiva quam in apprehensiva sensitiva.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in IX *de Civ. Dei**, quod *motus animi, quos Graeci palhe, nostri autem quidam 3, sicut Cicero, perturbationes, quidam affectiones rei affectus, qui-*

dam rero, sicut in Graeco habetur, expressius passiones vocant. Ex quo patet quod passiones animae * sunt idem quod affectiones. Sed affectiones manifeste perlinent ad pariem appetitivam, et non ad apprehensivam. Ergo ei passiones magis sunt in appetitiva quam in apprehensiva.

Respondeo dicendum quod, sicut iam * dictum est. in nomine * passionis importatur quod patiens trahatur ad id quod est agentis. Magis autem trahitur anima ad rem per vim appetitivam quam per vim apprehensivam. Nam per vim appetitivam anima habet ordinem ad ipsas res. prout in seipsis sunt: unde Philosophus dicit, in VI *Aethaphys.* ♦ quod *bonum et malum*, quae sunt obiecta appetitivae potentiae, *sunt in ipsis rebus.* Vis autem apprehensiva non trahitur ad rem, secundum quod in seipsa est; sed cognoscit eam secundum intensionem rei, quam in se habet vel recipit * secundum proprium modum. Unde et ibidem dicitur quod *verum et falsum*, quae ad cognitionem pertinent, *non sunt in rebus, sed in mente.* Unde patet quod ratio passionis magis invenitur in parte appetitiva quam in parte apprehensiva.

Ad primum ergo dicendum quod e contrario se habet in his quae pertinent ad perfectionem, et

a) quod... quod Marn. – Graeci pathos nostri autem P, quot Graeci pate nostri autem cd. a. – habetur om. ACDEFGHILpB. sicut iste (Apulciux? Je Graeco expressius.

p) animae. – Om. codices. γ) in iimine. – nomine P.

in his quae pertinent ad defectum. Nam in his quae ad perfectionem pertinent, attenditur intensio per accessum ad unum primum principium, cui quanto est aliquid propinquius, tanto est magis intensum: sicut intensio lucidi attenditur per accessum ad aliquid summe lucidum, cui quanto aliquid magis appropinquat, tanto est magis lucidum. Sed in his quae ad defectum pertinent, attenditur intensio non per accessum ad aliquod summum, sed per recessum a perfecto: quia in hoc ratio privationis et defectus consistit. Et ideo quanto minus recedit a primo, tanto est minus intensum: et propter hoc, in principio semper invenitur parvus defectus, qui postea procedendo magis multiplicatur. Passio autem ad defectum pertinet: quia est alicuius secundum quod est in potentia. Unde in his quae appropinquant primo perfecto, scilicet Deo, invenitur parum de ratione potentiae et passionis: in aliis autem consequenter, plus. Et sic etiam in priori vi animae, scilicet apprehensive, invenitur minus de ratione passionis.

An secundum dicendum quod vis appetitiva dicitur esse magis activa, quia est magis principium exterioris actus. Et hoc habet ex hoc ipso ex quo habet quod sit magis passiva, scilicet ex hoc quod habet ordinem ad rem ut est in se-

ipsa: per actionem enim exteriorem pervenimus* ad consequendas res.

Ad tertium dicendum quod, sicut in Primo dictum est, dupliciter organum animae potest transmutari. Uno modo, transmutatione spirituali, secundum quod recipit intentionem rei. Et hoc per se invenitur in actu apprehensivae virtutis sensitivae: sicut oculus immutatur a visibili, non ita quod coloretur, sed ita quod recipiat intentionem coloris. Est autem alia ‘ naturalis transmutatio organi, prout organum transmutatur quantum ad suam naturalem dispositionem: puta quod calefit aut infrigidatur, vel alio simili modo transmutatur. Et huiusmodi transmutatio per accidens scilicet habet ad actum apprehensivae virtutis sensitivae: puta cum oculus fatigatur ex forti intuitu, vel dissolvitur ex vehementia visibilis. Sed ad actum appetitus sensitivi per se ordinatur huiusmodi transmutatio: unde in definitione motuum appetitivae partis, materialiter ponitur aliqua naturalis transmutatio organi; sicut dicitur quod *ira est accensio sanguinis circa cor*. Unde patet quod ratio passionis magis invenitur in actu sensitivae virtutis appetitivae, quam in actu sensitivae virtutis apprehensivae, licet utraque sit actus organi corporalis.

δ) fervenimuj. – renimui Pa.

·) alia. – rf atia Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

In corpore articuli secundi, adverte quod, cum determinatum fuerit in primo articulo quod motus animi habet rationem passionis ex coniuncta transmutatione corporali, putaret quispiam quod ex maiori propinquitate ad huiusmodi transmutationem, debuisset definiri non appetitiva vel apprehensiva pars sapiat passionem. Et licet hoc licitum fuisset, et eadem conclusio ab Auctore alibi ex hac radice habeatur, eo quod nulla vis apprehensiva causai transmutationem corporalem nisi mediante appetitiva. ac per hoc, appetitiva, propinquior passioni, magis cum participat, ita quod materialiter cadat in eius ratione, ut in responsione ad tertium in littera dicitur; altius tamen exorsus, Auctor ex propriis rationibus motuum apprehensivae et appetitivae, intentum venatus est; ita quod, seclusa transmutatione corporali, invenit appetitivum motum habere magis rationem passionis. Cum enim, secluso corpore, pati consistat in recipere ab agente et trahi in illud (omne enim agens, assimilando sibi patiens, trahit illud ad se); et pars apprehensiva minus trahatur ad agens quam pars appetitiva: consequens est quod passionis communiter dictae magis habeat rationem pars appetitiva quam apprehensiva. Et probatur minor in littera: quia pars apprehensiva trahitur ab agente ad hoc ut sit ipsum secundum esse intentionale; pars vero appetitiva trahitur ab agente ut hoc ut iungatur sibi secundum esse naturale.

II. Sed accidit dubitatio. Quia aut hic est sermo de passione. ut est ab agente: aut communiter, ut est sive ab agente sive a fine. Si primo modo, tunc ambigua videtur ratio: quoniam de appetibili, an moveat effective appetitum, magna quaestio est. – Si secundo modo, tunc nihil valet ratio: quia magis patitur qui proprie patitur, quam qui metaphorice; finis autem metaphorice agit. Ex hoc igitur quod appetitus magis trahitur ad suum obiectum, quam pars apprehensiva ad suum, non sequitur quod magis patiatur: quoniam apprehensiva patitur vere, id est a vere agente; appetitiva autem non patitur vere.

Ad hoc dicitur quod sumitur passio vere, et non metaphorice: et quod appetibile, ut dicit Averroës, in XII A/e-

taphys., commento xxxvt, secundum quod est in anima, est *agens desidentum*, et trahit ad se finem ut est in re. Ita quod differentia assignata in littera consistit in hoc, quod agens in panem apprehensivam, trahit ipsum ad se in esse intentionale, et hic sistit: ad hoc enim actio haec et passio ordinatur. Appetibile autem agens in panem appetitivam, trahit ipsam effective ad hoc ut iungatur sibi realiter, quovis modo contingat ista coniunctio realis: sufficit enim quod passio illa per se ordinetur ad realem coniunctionem. – Quod autem a multis venatur in dubium, an appetibile agat in appetitum, eis relinquatur haec dubitatio: nos enim experimur incuti nobis a malis futuris apprehensis timorem, a praesentibus tristitiam, et a delectabilibus coniunctis delectationem, etiam si nolimus, sicut a sensibilibus sensationes.

III. In responsione ad primum, dubium occurrit. Quia si in his quae pertinent ad defectum, intensio non attenditur penes accessum ad aliquod maius, oportet falsam reddere, aut excipere tam in doctrina tradita in II *Metaphrs.*, allegata in argumento, quam in I *Poster.*, scilicet. *Propter quod unumquodque tale, illud magis.* – Deinde quia videmus quod potentia maior est penes accessum ad materiam primam. Constat autem potentiam defectum sonare.

IV. Ad hoc dicitur quod doctrina hic tradita non solum dicta, sed probata ratione est: quia scilicet ratio privationis et defectus consistit in hoc, scilicet in recessu a perfecto. Regulare quippe est quod unumquodque est magis et minus tale, secundum sui constitutivi propriam latitudinem, ut patet inductive. Defectiva igitur, cum constituentur per hoc quod est deficere ab aliquo, quanto magis ab illo deficient, tanto magis erunt defectiva: huc enim est propria latitudo deficientis ut sic. Ex hoc nutem quod defectiva ut sic, penes maiorem elongationem a perfectione magis defectiva sunt; consequens est quod maior defectus non sit a minori defectu ut propria causa, sed ex ipsa elongatione intervenit. Sicut enim in perfectionibus intensio est penes accessum ad causam, quia perfectio effectus est ex causa; ita si in multis defectus consequens esset ex praecedente in sua

· i* Vera., qa. nn. n. j.

· Ct. Arl«ee4f lama, fib. I, lett. : n. u. - S.TA. hrt. n. .

* · Qp. LUtwn
an j.

I

I

,

Cf. Annot. de
l«lMd,UbJ,c*p-
l n. II. - S. Th.
;O. «.

QUAESTIO XXII, ARTICULUS III

171

causa, ut propria causa defectus, dfcctus intenderetur secundum accessum ad causam.

Et ex hoc patet solutio primae obicclionis. In defectivis enim causa defectiva non est propria causa effectus defectivi quoad defectum : sed ex hoc ipso quod magis elongatur a perfectiori, magia defectivum est. Unde licet pars apprehensiu sit causa nppetitivae, et potentialitas in apprehensiva causet potentialitatem in appetitive; maior tamen potentialitas invenitur in appetitive, ex hoc ipso quod magis recedit ab actu quam apprehensive. Quod est dictu quod potentialitas sua non tota est a potentialitate apprehensivac, sed ex necessitate adveniens.

Ad secundum autem obicctionem dicitur quod, quia, ut dicitur X *Metaphrs.* *, mensura debet esse certissima, nihil prohibet quoad nos defectus mœniurin penes accessum ad aliquod positum summe deliciens: sicut infirmitates maiores et minores dicimus per accessum ud mortem, et similiter

potntialia apud nos per accessum ad materiam primam; cum in rei veritate, illae per recessum α vita, et istac per recessum ab actu, maiores vel minores sunt.

V. In responsione ad secundum, adverte quod non concedit Auctor quod vis appetitive sit magis activa simpliciter, sed quoad principiandum actum exteriorem. Vis enim apprehensive, cum moseat appetitivam, est magis in actu simpliciter, et magis activa quodammodo: appetitiva autem cflicdcior est ad actum exteriorem, quia ei obediunt vires cxcctivue, et quia primum movens est ad exercitium actus. Quod tamen totum, ut in littera dicitur, *habet ex eodem ex quo habet quod sit magis passiva*: ex natura namque appetitus est et quod tendat in bonum, in finem, in rem secundum scipsam. Constat namque quod ex hoc quod finis est obicctum appetitus, supremus appetitus habet quod sit motivus simpliciter ad exercitium, et universaliter quod appetitus movet membra, ut patet ex 111 *de Anima* . 1«Λ »».

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM PASSIO SIT MAGIS IN APPETITU SENSITIVO QUAM INTELLECTIVO, QUI DICITUR VOLUNTAS

Part. I, qu. is, *rt. i, ad t; IU *Sent.*, di»U xv, qu. n, irt. i, qu* 3; IV, dut. xux, qu. id, art. 1, qu' 3, ad 1; *De Verit.*, qu. xivi, «n. 3; II *MUC** Icet. v.

TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidetUF qUūd passio non magis sit in appetitu sensi-

9unm 'n appetitu intellectivo. Dicit

· S.Th- »», l2^ ^s^enim Dionysius, II cap. *de I*iv. *Noni*. ♦

3

quod Hierotheus *ex quadam est doctus diurniore inspiratione, non solum discens, sed etiam patiens A divina*. Sed passio divinorum non potest pertinere ad appetitum sensitivum, cuius obicctum est bonum sensibile. Ergo passio est in appetitu intellectivo, sicut et in sensitivo.

2. Praeterea, quanto activum est potentius, tanto passio est fortior. Sed obicctum appetitus intellectivi, quod est bonum universale, est potentius activum quam obicctum appetitus sensitivi, quod est bonum particulare. Ergo ratio passionis magis invenitur in appetitu intellectivo quam in appetitu sensitivo.

3. Praeterea, gaudium et amor passionem quaedam esse dicuntur. Sed haec inveniuntur in appetitu intellectivo, et non solum in sensitivo: alioquin non attribuerentur in Scripturis Deo et angelis. Ergo passionem non magis sunt in appetitu sensitivo quam in intellectivo.

•Ih FideOrtk.f
hh. II, cap. xxii1

Sed contra est quod dicit Damascenus, in II libro *, describens animales passionem: *Passio est motus appetitivae virtutis sensibilis in imaginatione boni vel mali. Et aliter: Passio est motus irrationalis animae per suspicionem > boni vel mali*.

An. I

Respondeo dicendum quod, sicut iam * dictum est, passio proprie invenitur ubi est transmutatio corporalis. Quae quidem invenitur in actibus ap-

petitus sensitivi; et τ non solum spiritualis, sicut est in apprehensione sensitiva, sed etiam naturalis. In actu autem appetitus intellectivi non requiritur aliqua transmutatio corporalis: quia huiusmodi appetitus non est virtus alicuius organi. Unde patet quod ratio passionis magis proprie invenitur in actu appetitus sensitivi quam intellectivi; ut etiam patet per definitiones Damasceni' inducias ♦

JV * **

Ai» primum ergo DICENDUM quod *passio divino-rum* ibi dicitur allectio ad divina, et coniunctio ad ipsa per amorum: quod tamen fit sine transmutatione corporali.

Ad secundum dicendum tfuod magnitudo passionis non solum dependet ex virtute agentis, sed etiam ex passibilitate patientis: quia quae sunt bene passibilia, multum patiuntur etiam a parvis activis. Licet ergo obicctum appetitus intellectivi sit magis activum quam obicctum appetitus sensitivi, tamen appetitus sensitivus est magis passivus.

Ad tertium dicendum quod amor et gaudium et alia huiusmodi, cum attribuuntur Deo l vel angelis, aut hominibus secundum appetitum intellectivum , significant simplicem actum voluntatis * cum similitudine effectus, absque passione. · O. ^ Unde dicit Augustinus, IX *de Civ. Dei* *: *Sancti angeli et sine ira puniunt, et sine miseriae compassionem subveniunt. Et tamen istarum nomina passionum , consuetudine locutionis humanae, etiam in cos usurpantur, propter quandam operum similitudinem, non propter affectionum infirmitatem*.

a) pattern. — faciens AGCDGIIIKLpF.
. sufpicnmcm. — susceptionem VCa, ivxpirattimem I; Fd aliter ...
mali om. A.

7) et. — Om. codice*.
o) Damasceni. — Om. AC1.F1L, duas *upcr r««ur» Ik
1) Deo. — vel Zko ABCDFGHIKL.

Commentaria Cardinalia Caietaid

In articulo tertio dubium hic solvendum occurrit, quod in pluribus locis moveri potest. Et est dubium ad hominem, scilicet s. Thomnm: scilicet quo pacto ipse in Prima Parte, qu. Ixxxu, art. 4, ponit differentium inter motionem

intellectus α voluntate et c converso, in hoc quod intellectus finnliter, voluntas vero effective movet; et hic* vult ' l« rt»p. K quod bonum intellectum est activum in voluntatem.

II. Ad hoc dicitur quod bonum apprehensum movet

appetitum dupliciter, effective scilicet, et finaliter: effective quidem, causando ipsum netum appetitus; finaliter vero, quoniam ipse actus in appetitu causatus, tendit in bonum apprehensum ut finem. Differenter tamen apprehensum bonum causai utroque modo: quia ad causandum effective, utitur esse ut forma; ad causandum vero finaliter, utitur esse ut esse. Appetibile enim, puta sanitas apprehensa, ratione sui esse quasi forma, facit in appetitu desiderium sui ut sit in esse rcali; iuxta illud Averrois, in XII *Metaphys.*, commento xxxvi *Balneum in anima agit desiderium*, etc. Unde inter ceteras causalitates effectivas, et hanc qua appetibile movet appetitum, duplex est differentia. Prima, licet occulta, est quia reliquis forma est ratio agendi, unde et passum assimilatur agenti: in hac vero, ut bonum inveniat omnifariam obiectum formale appetitus, esse induit rationem formae; unde appetitus non suscipit similitudinem agentis, sed conveniens sibi in ordine ad tale appetibile. Secunda est manifesta: quia in ceteris causa effectiva non per se est nisi effectiva; in hac vero necessario ipsa effectiva est finalis non per accidens, sed per se; quoniam per se effectus eius est actus per se tendens in causam illam ut finem. Propter quod Averroès, in *de Substantia Orbis* ♦, reprehendit dicentes finem non esse agens, dicendo quod *finis significat agens significatione necessaria*. Quia vero causalitas ista non est, nec potest esse pure effectiva, sed est effectiva et finalis, connumeratu est cum finali a s. Thoma in Prima Parte * et alibi **. Quia autem in veritate intervenit causalitas effectiva, ideo hic et alibi - quandoque exprimitur quod bonum apprehensum est activum, et appetitus est passivus, etc.

Est ergo differentia inter intellectum et voluntatem in movendo in hoc, quod voluntas movet effective intellectum et alias animae vires quoad exercitium actus: intellectus nutem movet illam finaliter, et cum hoc effective, ad specificationem actus, et illa efficientia quae ncccssano iungitur fini. Propter quod, ut dictum est, finalis tantum causalius expressa est.

III. Quod autem haec sit Auctoris mens, non solum ex dictis nunc haberi potest, sed ex superius* dictis, scilicet quod intellectus ratione obiecti movet appetitum in genere causae formulis: de quo tamen nulla in Prima Pane, loco allegato -, fit mentio. Ex hoc enim habeo quod, si etiam cum dictione exclusive Auctor dixisset intellectum movere voluntatem finaliter solum, adhuc starent quae diximus: eo quod exclusio non fit a concomitantibus, et, ut dictum est-, causam finalem concomitatur efficiens supra formalis respectu actuum, ut superius " explanarum fuit.

In articulo tertio dubium occurrit de hoc quod etiam in primo articulo dictum est, scilicet quod in sola anima et appetitu intellectivo nulla est proprie passio. Est autem ratio dubii quia Scotus, in I *Sent.*, dist. 1, qu. 111, et in IV *Sent.*, .list, xi.ix, qu. vn. ponit in voluntate non solum operationes, sed passiones spirituales. Et quantum ipse insinuare videtur, intendit quod voluntas tunc operatur, quando contingit obiectum. tunc autem patitur, quando recipit ub obiecto. Ita quod operatio coniungit potentiam obiecto passio autem non, sed ab obiecto est ut causa efficiente tantum. Nulla autem haec ratione probat in generali: sed forte, super ipsius passionis nomen innixus, et auctoritate Aristotelis * usus, quod delectatio sequitur operationem, quasi per se notum accepit quod falsum credimus -.

Passionis enim nomen, in primis, in immaterialibus vel ad solam receptionem, ut in intellectu, vel ad receptionem per modum rei quae trahitur in aliud, ut in appetitu intellectivo. constat inveniri, ex III *de Anima* *, et V *Metaphys.* Et hoc, proprie loquendo: metaphorice enim consuevimus actus voluntatis similes passionibus appetitus sensitivi, vocare passiones, ut selle vindictam vocamus iram, et velle malum alicui vocamus odium. Et haec locutio multos, iudicio meo, fefellit.

Quod autem delectatio sequatur operationem, hoc accidit ei in quantum est passio: non enim omnis passio sequitur sic operationem; immo stat quod passio sit prima operatio appetitus, ut patet de amore. Et tu potes sic inspicere quod dicimus. Amor est passio, immo prima omnium passionum: et tamen amor est operatio tam in appetitu sensitivo quam intellectivo: ergo distinctio inter passionem et operationem appetitus nulla est. Minor patet: quia nunc maxime contingit obiectum; et, apud Scotum -, est ipsa essentia beatitudinis. – Praeterea, delectatio est passio: et habet pro obiecto, et non solum pro causa, delectabile: ergo delectatio est coniungens obiecto. Probatur assumptum. Quia videns Deum, delectatur de Deo tanquam obiecto summo delectabili: et qui habet delectationem morosam, delectatur de re cogitata turpi ut obiecto delectabili, ac si esset in re, et non solum ut causa efficiente.

Dicito ergo quod passiones in appetitu sensitivo sunt verne operationes, causatae tamen ab appetibili, et habentes pro obiecto appetibile. Sed differentia consistit in hoc, quod in appetitu sensitivo sunt permixtae * cum passione corporali, in appetitu vero intellectivo, non. Et per exclusionem huius compositionis, dicuntur in eo simplices actus, similes tamen passionibus sensitivi appetitus. Haec nunc sufficiant in communi: in speciali autem inferius, cum de delectatione et tristitia tractabitur, sermo erit -.

* *caic. in x. swutr*

* Cf. mtn 41 XIXII, m. I, Gy-rato-.

* n. - S. TK ica. IX. Cf. i*α m lis. VI. b> (%4. hb. IV. cu. XI), 0. 6; t>7v. cap. iv.

* IV 5«i.. : .t iuL qvrr.

* rr- mu. Jr cu. i<U-

* CL q† xxxi. -ru. Gressa:.

Cap. 11.

Loc. dt. Cf. III Cent.

uti, art. IJ. * Cf. Part. I, qo. uuu, art. 3; qu. IXUII, art.),

* Nam. t.

* Num. pteced. Comra-ni ui ni

a in
1 ct
cm
IV
>C-
si-
lo
ib

!C
d
c

• *E/JUc. lite. X.*
S. 111, locel u.
• Cf. (nfrx
mea'

• Cap. dy, q. S.
n. S. Th. 1«A
IX.
• Cf. left, XT»;
hb. W. l«a. »».
Did. lib. IV, exp
XIT, n. 6; rikv.
cap. nr,

V &* /., J|»|,
M. qo.ir

if mixtif
u.

§0. u II,
JOnUBrtt.

QUAESTIO VIGESIMATERTIA DE DIFFERENTIA PASSIONUM AB INVICEM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de passionum dif-
ferentia ad invicem .
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum passiones quae sunt in concu-
piscibili, sint diversae ab his quae sunt in
irascibili.
Secundo: utrum contrarictas passionum ira-

scibihs sit . secundum contrarictatcm boni
ut mali.
Tertio: utrum sit aliqua passio non habens
contrarium.
Quarto : utrum sint aliquae passiones differen-
tes specie, in eadem potentia, non contrariae
ad invicem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PASSIONES QUAE SUNT IN CONCUPISCIBILI, SINT DIVERSAE \B HIS
QUAE SUNT IN IRASCIBILI

!lrrtK qu. xm, *ru 4-

D primum sic proceditur. Videtur quod
passiones caedem sint in irascibili et in
concupiscibili. Dicit enim Philosophus,
in II *Ethic.* *, quod passiones animae
sunt *quas sequitur gaudium et tristitia.*
dium et tristitia sum in concupiscibili. Ergo omnes
passiones sunt in concupiscibili. Non ergo sunt
aliae in irascibili. et aliae m concupiscibili.

2 Praeterea, Matth. xui super illud, *Simile
est regnum caelorum fermento* etc., dicit Glossa
Hieronymi: *In ratione possideamus prudentiam,
in irascibili odium vitiorum, in concupiscibili de-
siderium virtutum.* Sed odium est in concupisci-
bili, sicut et amor, cui contrariatur. ut dicitur in
II *Topic.* * Ergo eadem passio est in concupi-
scibili ct irascibili.

3. Praeterea, passiones et actus differunt spe-
cie secundum obiecta. Sed passionum irascibilis
et concupiscibilis eadem obiecta sunt, scilicet bo-
num et malum. Ergo eaedem sunt passiones ira-
scibilis et concupiscibilis.

Sed contra, diversarum potentiarum actus sunt
specie diversi, sicut videre et audire. Sed irasci-
bilis et concupiscibilis sunt duae potentiae divi-
dentes appetitum sensitivum, ut in Primo* di-
ctum est. Ergo, cum passiones sint motus appe-
tus sensitivi, ut supra ; dictum est. passiones
quae sum in irascibili, erunt aliae secundum
speciem a passionibus quae sunt in concupiscibili.

Respondeo dicendum quod passiones quae sum
in irascibili et in concupiscibili, differunt specie.
Cum enim diversae potentiae habeant diversa obie-
cta, ut in Primo * dictum est, ncesse est quod
passiones diversarum potentiarum ad diversa obie-
cta referantur. Unde multo magis passiones diver-
sarum potentiarum specie differunt: maior enim
differentia obiecti requiritur ad diversificandam

speciem potentiarum, quam ad diversificandam
speciem passionum vel actuum. Sicut enim in
naturalibus diversitas generis consequitur diver-
sitatum potentiae materiae, diversitas autem spe-
ciei diversitatem formae in eadem materia; ita in
actibus animae, actus ad diversas potentias perti-
nentes. sunt non solum specie, sed etiam genere
diversi ♦, actus nutem vel passiones respicientes
diversa obiecta specialia comprehensa sub uno
communi obiecto unius potentiae, differunt sicut
species illius generis.

Ad cognoscendum ergo quae passiones sint in
irascibili. et quae in concupiscibili, oportet assu-
mere obicctum utriusque potentiae. Dictum est
autem in Primo * quod obicctum potentiae con-
cupiscibilis est bonum vel malum sensibile sim-
pliciter acceptum, quod est delectabile vel doloro-
sum. Sed quia necesse est quod interdum anima
difficultatem vel pugnam patiatur in adipiscendo
aliquod huiusmodi bonum, vel fugiendo aliquod
huiusmodi malum, inquantum hoc est quodam-
modo elevatum supra facilem potestatem animalis;
ideo ipsum bonum vel malum, secundum quod
habet rationem ardui vel difficilis, est obicctum
irascibilis. Quaecumque ergo passiones respiciunt
absolute bonum vel malum, perlinent ad con-
cupiscibilem ; ut gaudium, tristitia, amor, odium,
et similia. Quaecumque vero passiones respiciunt
bonum vel malum sub ratione ardui, prout est
aliquid y adipiscibile vel fugibile cum aliqua dif-
ficultate, pertinent ad irascibilem ; ut audacia, ti-
mor, spes, ct huiusmodi.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut in Primo*
dictum est. ad hoc vis irascibilis data est anima-
libus. ut tollantur impedimenta quibus concupi-
scibilis in suum obicctum tendere prohibetur \
vel propter difficultatem boni adipiscendi, vel

3' enntrarietas ... iit. — contrarietatei ... tint Prt.
p) pugnam. — repugnantiam F.

y) alijuiJ. — Om. ctxlicc*.
B) prohibetur. — prohiberetur ARCOGH1KI,pl•' ct 4.

propter difficultatem mali superandi. Et ideo passionēs irascibilis omnes terminantur ad passionēs concupiscibilis. Et secundum hoc, etiam passionēs quae sunt in irascibili, consequitur gaudium et tristitia, quae sunt in concupiscibili.

An SECUNDUM dicendum quod odium viliorum attribuit Hieronymus irascibili, non propter rationem odii, quae proprie competit concupiscibili; sed propter impugnationem, quae pertinet ad irascibilem.

«) pauMmes. – fpcctif PACDEGILpBH et a.

Commentaria Cardinalis Caietani

Circa primum Articulum quaestionis xxi, quia hic inchoat distinctio passionum, adverte quod oportet in toto hoc tractatu servare illud, *Quolibet proferente contraria, sollicitum esse stultum est* *. Dico nutem hoc, quia non omnibus concessum apparet ut distincte et proprie de huiusmodi passionibus locuti fuerint. Scotus in primis, ut in III *Sent.*, disc. xxxiv, apparet, reprehendit dicentes obiectum irascibilis esse arduum: et volens eius obiectum esse *offendens*, dicit quod semper quando irascibilis habet actum suum, est ibi nolle non solum concupiscibilis, sed irascibilis. Ex quibus manifeste apparet quod, apud ipsum, irascibilis nunquam est respectu boni; sed muli tantum respuendi, sustinendi, puniendi, et si quid aliud est huiusmodi. Ac per hoc, in innuis irascibilis erravit: spes enim, quae est prima passio irascibili», oportet quod negetur ab ea. Nec ullam rationem invenio, nisi forte ex xxvi distinctione eiusdem Tertii quis assumat istam: scilicet quid arduum aut significat absens, aut excedens facultatem potentiae cui dicitur arduum, aut excedens omniii mala sibi contraria; sed nihil horum est; ergo, etc. Haec autem petitio, aut distinctio, nihil obstat: quoniam arduum nihil horum formaliter significat, sed *difficultatem in bono vel malo*. Arduas enim res dicimus, quae difficultatem, ac propterea celsitudinem quandam habent: difficilia enim aggredi non panum reputatur; et difficilibus succumbere, et fugere, non multum vituperamus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONTRARIETAS PASSIONUM IRASCIBILIS SIT SECUNDUM CONTRARIETATEM BONI ET MALI

III *Sent.*, di. i, xm. qa. 1, an. 3, ZX *Verit.* qu. xxvi, art. 4.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod contrarietas passionum irascibilis non sit nisi secundum contrarietatem boni et passionēs enim irascibilis ordinantur ad passionēs concupiscibilis, ut dictum est ♦ Sed passionēs concupiscibilis non contrariantur nisi secundum contrarietatem boni et mali; sicut amor ei odium. gaudium et tristitia. Ergo nec passionēs irascibilis. 2. Praeterea, passionēs differunt secundum obiecta; sicut et motus secundum terminos. Sed contrarietas non est in molibus nisi secundum conirarietatem terminorum, ut patet in V *Physic.* * Ergo neque in passionibus esi contrarietas « nisi secundum contrarietatem obsectorum. Obiectum autem appetitus est bonum vel malum. Ergo in nulla potentia appetitiva potest esse contrarietas

* Art. priced., qd. t.

* Cap. in p. i. ut. a

3/ contrarietM. – pailionum eddunt P<n

Ad tertium dicendum quod bonum inquantum est delectabile, movet concupiscibilem. Sed si bonum habeat quandam difficultatem ad adipiscendum, ex hoc ipso habet aliquid repugnans concupiscibili. Et ideo necessarium luit esse aliam potentiam quae in id tenderet. Et eadem ratio est de malis. Et haec potentia est irascibilis. Unde ex consequenti passionēs concupiscibilis et irascibilis specie differunt.

Quod autem bonum difficile et bonum absolute egeant diversis potentiis, in Prima Parte dictum est; et in response ad tertium hic ostenditur, ex eo quod bonum difficile habet unde repugnet concupiscentiae. *Offendens* ergo est unum contentum sub obiecto irascibilis, pro quanto spectat ad aliquam eius passionem, puta iram: adaequatum autem obiectum est *difficile*, sive *arduum*. 11. Et scito quod, cum ponitur differentia inter obiectum concupiscibilis et irascibilis, quia illius bonum absolute, istius bonum arduum; perinde est ac si diceretur quod concupiscibilis obiectum est bonum sensibile, nullo addito; irascibili* vero, bonum determinatum ad rationem ardui seu difficilis; itn quod illud est simplex, hoc est quasi compositum. Unde non fallaris, putans quod concupiscibilis feratur in bonum, et irascibilis in illius difficultatem: sed scito et quod concupiscibilis fertur in bonum, et quod irascibilis fertur in bonum arduum. Omnis namque appetitus obiectum est bonum et ira, ut dicitur in II *Rhetoric.*, cup. 1 *, est *appetitus apparentis punitionis*, quod bonum est in re et apparentia manifeste. Nec refert an idem aut diversum sit *bonum et bono arduo*: sat est enim quod distinguuntur formaliter. Si tamen dicta Auctoris in quaestione *de Veritate*, qu. xxv *, et in III *Sent.*, dist. xxvi -, scrutatus fueris, invenies quod obiectum concupiscibilis est bonum sensatum, irascibilis vero aestimatum; illam movent species sensibillum, istam intentiones elicitae.

§.CIP. 1er

* c°P. Ia wi.

• D. 9°0. • Art. pn

«thd.cap «,<*-

* An. s. • Q»-t, u l j.

• An. pn Comment.

• u & part, n, cap. B.

• û m. «.n

,u

• Art. i.

itum
bo-
cen-
;on-
iam
itio
ide
>ci-

➤ 'k-tV" est' ul dicitur in III *Physic.* * Unde oportet contrarictatem passionum accipere secundum contrarictatem motuum vel mutationum. Est autem duplex contrarielas in mutationibus vel motibus, ut
' k ' dicitur in V *Physic.* * Una quidem secundum accessum et recessum ab eodem termino: quae quidem contrarielas est proprie mutationum, idest generationis, quae est mutatio ad esse, ct corruptionis, quae est mutatio ab esse Alia autem secundum contrarictatem terminorum, quae proprie est contrarielas motuum: sicut dealbatio, quae est motus a nigro in album, opponitur denigrationi, quae est motus ab albo in nigrum.

Sic igitur in passionibus animae duplex contrarietas invenitur: una quidem secundum contrarictatem obiectorum, scilicet boni et mali; alia vero secundum accessum et recessum ab eodem termino. In passionibus quidem concupiscibilis invenitur prima contrarielas tantum, quae scilicet est secundum obiecta: in passionibus autem irascibilis invenitur utraque*. Cuius ratio est quia obiectum concupiscibilis, ut supra * dictum est, est bonum vel malum sensibile absolute. Bonum autem, inquantum bonum, non potest esse terminus ut a quo, sed solum ul ad quem: quia nihil refugit bonum inquantum bonum, sed omnia appetunt ipsum. Similiter nihil appetit malum inquantum huiusmodi, sed omnia fugiunt ipsum:

ct propter hoc, malum non habet rationem termini ad quem, sed solum termini a quo. Sic igitur omnis passio concupiscibilis respectu boni, est ut in ipsum, sicut amor, desiderium ct gaudium: omnis vero passio eius τ respectu mali, est ut ab ipso, sicut odium, fuga seu abominatio, ct tristitia. Unde in passionibus concupiscibilis non potest esse contrarielas secundum accessum ct recessum ab eodem obiecto.

Sed obiectum irascibilis est sensibile bonum vel malum, non quidem absolute, sed sub ratione difficultatis vel arduitis, ut supra* dictum est. · n *. Bonum autem arduum sive difficile habet rationem ut in ipsum tendatur, inquantum est bonum, quod pertinet ad passionem spei; ct ut ab ipso recedatur, inquantum est arduum vel difficile, quod pertinet ad passionem desperationis. Similiter malum arduum habet rationem ut vitetur, inquantum est malum, et hoc pertinet ad passionem timoris: habet etiam rationem ut in ipsum tendatur, sicut in quoddam arduum, per quod scilicet aliquid evadit subicctionem mali, ct sic tendit in ipsum audacia. Invenitur ergo in passionibus irascibilis contrarielas secundum contrarictalem boni ct mali, sicut inter spem et limorum: et iterum secundum accessum ct recessum ab eodem termino, sicut inter audaciam ct timorem. Et per hoc patet responsio ad obiecta.

• DM.Ctp.u.eX

l) ab cue. – ad non rue l.

γ dut. – Om. Pu. – Pro ut ab ipio, ut ab ipu cd. a, ab ip»a l».

Commonuria Cardinalia Oaietani

I s secundo articulo multa essent dubitanda, si actus passionum nominatarum examinandi essent singillatim. Sed quoniam hoc suis propriis locis reservatur, unum tantum est discutiendum, quomodo scilicet contrarieras inter bonum ct malum spectat nd irascibilcm. Aut enim intclligitur dc bono ct malo absolute: ct sic spectat ad concupiscibilem. – Aut dc bono ct malo ut subsunt arduitati: et sic non considerantur sub rationibus boni ct mali, sed sub ratione ardui; sicut si loqueremur dc ligno ct lapide ut subsunt albedini.

II. Ad hoc dicitur quod, sicut bonum absolute contrariatur mulo absolute, ita bonum arduum malo arduo: et sicut haec sunt altera ab illis, ita contrarielas est alia a contrarictatc; licet communicent in nomine, quin utraque dicitur secundum bonum ct malum. Unde cum quaeritur,

• Art pnuccJ clc" rcsPondctur quod neutro modo, proprie loquendo. Com meat n. n. Quoniam, ut praedictum est *. bonum ct malum non con-

currunt per accidens, ut subsunt scilicet difficultati: sed totum hoc, *bonum arduum* vel *malum arduum*, per se concurrir. ita quod contrariétés boni ct mali difficilium spectat ad irnscibilem; sunt enim quaedam boni ct mali species bonum difficile et malum difficile. Et cum in littera distinguitur bonum arduum in lv *bonum* ct in ly *arduum*, noa est distinctio in subicctum ct accidens, sed unius fundamenti in plures particulares seu inadacquotas rationes: sicut distingueretur nigredo in id quod habet luminis, ct id quod habet obumbrationis. Et intendit liucra quod, quia bonum arduum habet rationem ct unde attrahat, ct unde a sc repellat. ideo etc. Attestatur autem huic sensui quod arduum in littera ponitur dcpulsivum ct attractivum: quod non fieret, si secundum sc sumeretur. Nunc autem fit, quia ct aliquod bonum arduum est dcpulsivum, ut obiectum est desperationis; ct aliquod malum arduum est attractivum, ut obiectum audaciae.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SIT ALIQUA PASSIO ANIMAE NON HABENS CONTRARIUM

Infra, qu. XLW, art. i. ad 2; II! *Sent.*, dhl. xxn, qu. 1, art 3; *Dc Verity* qu. xrvī. art. 4.

B d tertium sic proceditur. Videtur quod omnis passio animae habeat aliquid contrarium. Omnis enim passio animae vel esl in irascibili vel in concupiscibili, sicut supra * dictum est. Sed utraeque habent contrarieialem suo modo. Ergo omnis passio animae habet contrarium.

2. Praeterea, omnis passio animae habet vel * bonum vel malum pro obiecto, quae sunt obiecta universaliter appetitivae partis. Sed passioni cuius obiectum est bonum, opponitur passio cuius obiectum est malum. Ergo omnis passio habet contrarium.

3. Praeterea, omnis passio animae est secun-

a) w/. – Om. PFKj.

• Art. j-
• Qu. I. *r.

U. de „«■».
II, ap.w-

j r. 1, « B
Ph. kct. L -
hb.Xcaf.ū.
j *. n.

-xTh. Ict.

* Art. i.

• Art. rratcej.

?

s t

dum accessum vel secundum recessum, ut dictum est . Sed cuilibet accessui contrariatur recessus, et e converso. Ergo omnis passio animae habet contrarium

Sed contra, ira est quaedam passio animae. Sed nulla passio ponitur contraria irae, ut patet IV *Ethic.* * Ergo non omnis passio habet contrarium.

Respondeo dicendum quod singulare est in passione irae, quod non potest habere contrarium, neque secundum accessum et recessum, neque secundum contrarietatem boni et mali. Causatur enim ira ex malo difficili iam iniacente. Ad cuius praesentiam, necesse est quod aut appetitus succumbat, et sic non exit terminos tristitiae, quae est passio concupiscibilis: aut habet motum ad invadendum malum laesivum, quod pertinet ad iram. Motum autem ad fugiendum habere non

potest: quia iam malum ponitur praesens vel praeteritum. Et sic motui irae non contrariatur aliqua passio secundum contrarietatem accessus et recessus.

Similiter etiam nec secundum contrarietatem boni et mali. Quia malo iam y iniacnti opponitur bonum iam adeptum : quod iam non potest habere rationem ardui vel difficilis. Nec post adeptionem boni remanet alius motus, nisi quicatio appetitus in bono adepto : quae pertinet ad gaudium, quod est passio concupiscibilis.

Unde motus irae non potest habere aliquem motum animae contrarium, sed solummodo opponitur ei cessatio a motu: sicut Philosophus dicit. in sua *Rhetorica* * quod *mitescere opponitur ei quod est irasci*, quod non est oppositum contrarie, sed negative vel privative.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

contrarium. – aliquid contrarium codicem

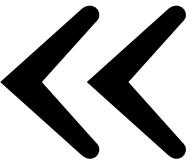
7) bw. – Om. TG.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SINT ALIQUAE PASSIONES DIFFERENTES SPECIE, IN EADEM POTENTIA. NON CONTRARIAE AD INVICEM

III Sent. Jltt. ixvj, qu. t, «rt. 3; A.·

qu. πv. <n. 4; II *EHuc*, IcxL v.

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non possint in aliqua potentia esse passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem.

(P Iriae ad invicem. Passiones enim animae differunt secundum obiecta. Obiecta autem secundum

sionum animae sunt bonum et malum, secundum quorum differentiam passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem. Ergo nullae passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem, differunt specie.

2. Praeterea, differentia speciei est differentia secundum formam. Sed omnis differentia secundum formam, est secundum aliquam contrarietatem, ut dicitur in X *Metaphys.* * Ergo passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem, differunt specie.

3. Praeterea, cum omnis passio animae consistat in accessu vel recessu ad bonum vel ad malum, necesse videtur quod omnis differentia passionum animae sit vel secundum differentiam boni et mali a; vel secundum differentiam accessus et recessus; vel secundum maiorem vel minorem accessum aut recessum. Sed primae duae differentiae inducunt contrarietatem in passionibus animae, ut dictum est * Tertia autem differentia non diversificent speciem: quia sic essent infinitae species passionum animae. Ergo non potest esse quod passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem, differunt specie.

Sed contra, amor et gaudium differunt specie, et sunt in concupiscibili. Nec tamen contrariae ad invicem.

ad invicem : quin potius unum est causa alterius. Ergo sunt aliquae passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem.

Respondeo dicendum quod passionesspecie differentes, et non contrariae ad invicem, differunt secundum obiecta. Obiecta autem secundum activam, quae sunt obiecta passionum animae. Differentia autem activorum potest attendi dupliciter: uno modo, secundum speciem vel naturam ipsorum activorum, sicut ignis differt ab aqua: alio modo, secundum diversam virtutem activam. Diversitas autem activi vel motivi quantum ad virtutem movendi, potest accipi in passionibus animae secundum similitudinem agentium naturalium. Omne enim movens trahit quodammodo ad se patiens, vel a se repellit. Trahendo quidem ad se. tria facit in ipso. Nam primo quidem. dat ei inclinationem vel aptitudinem ut in ipsum tendat: sicut cum corpus leve, quod est sursum, dat levitatem corpori generato, per quam habet inclinationem vel aptitudinem ad hoc quod sit sursum. Secundo, si corpus generatum est extra locum proprium, dat ei moveri ad locum. Tertio, dat ei quiescere, in locum cum pervenerit: quia ex eadem causa aliquid quiescit in loco, per quam movebatur ad locum. Et similiter intelligendum est de causa repulsionis.

In molibus autem appetitivae partis, bonum habet quasi virtutem attractivam, malum autem virtutem repulsivam. Bonum ergo primo quidem in potentia appetitiva causal quandam inclinationem, seu aptitudinem. seu connaturalitatem ad bonum: quod perlinet ad passionem amoris Cui per

•\$. Tb. I<ct. i.-
Dld. hb. lX, c4p.
tia, ■. j, j.

• An. 9.

·) (t mali. – vel mali PKKd. – Pro et recessus, rd recessus Pl1pl
et a; differentiam... secundum om. k. – Pro rd minorem, et minorem EI. – Pru aut recessum, vd recessuin PEKo.

D differunt. – M0» differunt BGtpACF.FII.
y) primo quidem. – primo modo ed. t, primo P.

contrarium respondet *odium*, ex parte mali. – Se-
eundo, si bonum sit nondum habitum, dat ei mo-
tum ad assequendum bonum amatum: et hoc
pertinet ad passionem *desiderii* vel *concupiscen-
dae*. Et ex opposito, ex parte mali, est *fuga* vel
abominatio. – Tertio, cum adeptum fuerit bonum,
dat appetitus quiclationem quandam in ipso bono
adepto: et hoc pertinet ad *delectationem* vel *gau-
dium*. Cui opponitur ex parte mali, *dolor* vel *tri-
stitia*.

In passionibus autem irascibilis, praesupponitur
quidem aptitudo vel inclinatio ad prosequendum
bonum vel fugiendum malum, ex concupiscibili,
quae absolute respicit bonum vel malum. Et re-
spectu boni nondum adepti, est *spes* et *despera-*

tin. Respectu autem mali nondum miacntis, est
timor et *audacia*. Respectu autem boni adepti,
non est aliqua passio in irascibili: quia ium non
habet rationem ardui, ut supra * dictum est. Sed * λ λ . ? » · « * >

Sic igitur patet quod in concupiscibili sunt tres
conjugationes passionum: scilicet amor et odium,
desiderium et fuga, gaudium et tristitia. Similiter
in irascibili sunt lres: scilicet spes et desperatio,
timor et audacia, et ira, cui nulla passio opponi-
tur. Sunt ergo omnes passionες specie differen-
tes undecim, sex quidem in concupiscibili, et
quinque in irascibili; sub quibus omnes animae
passiones continentur*.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

Commentaria Cardinalis Caietani

Articulo tertio omisso, circa quartum, dubium occurrit
quadruplex. Primum c*t. quid intendat Auctor per il-
lam distinctionem factam in littera de differentia activorum
dupliciter, primo, secundum naturam, secundo, secundum
virtutem. Virtus enim naturae effectus est.

Secundum c-st quod Auctor digreditur. Proponit enim
differentiam activi secundum virtutem, et tamen nun decla-
rat nixi differentium effectus, prout scilicet datur coaptatio,
motus er quies. Inmo potius declarat, cum differentia «(Te-
ctus, identitatem activae virtutis, cum dicit: *quia e.v eadem
causa aliquid quiescit in loco, per quam movebatur ad
locum*.

Tertium est, cum in naturalibus sufficiat inclinatio ad
conveniens ad dissonandum ab inconvenienti, ut pater in
gravibus et levibus: – levius enim ignis est ei ratio conso-
nandi loco sursum, et dissonandi u deorsum; et similiter
motus sursum est petitio sursum, et fuga α deorsum; et
similiter quies sursum sufficit ei ad ponendam quietem
deorsum violentam; – cur, inquam, in naturalibus sufficit
uniens, et in animalibus requiritur pluralitas? cum e converso
deberet esse, quia *quae dispersa sunt in inferioribus, unita
sunt in superiori*. Unde non videtur quod unior et odium
sint duae passionες: sed unamet passio est amor respectu
boni, et odium respectu sui contrarii, differens secundum
respectum ad diversu; sicut in naturalibus levitas est amor
sursum, et odium deorsum, et sic de aliis. – Et hoc videtur
rationabile: quia eadem ratione aliquis appetit unum con-
trariorum. et odit aliud; et quanto alterum intenditur, tanto
etiam alterum crescit; ita quod congcnratio et codugnica-
tatio et concorruptio identitati attestantur.

Quartum est. quomodo malum causct depuhive: cum
omne agens producat sibi simile, ac per hoc, trahat pa-
tiens ad sui participationem. Unde sicut bonum causal ad
sc, ita malum.

II. Ad primum dubium dicitur quod activa possunt
distingui dupliciter. Primo, secundum differentias ipsarum
naturarum agentium: et haec distinctio est clara. Alio modo,
secundum differentias virtutum activarum: et haec est ob-
scura. Ad cuius evidentiam, scito quod activa dupliciter
inveniuntur: scilicet in esse naturae, et in esse apprehenso.
In agentibus in esse naturae, manifestum est quod distin-
ctio eorum secundum naturas est alia a distinctione eorum
secundum virtutes: elementa enim et animalia alia distin-
ctione distinguuntur secundum naturas eorum, et alia se-
cundum virtutes eorum, licet istac oriantur ex illis. In agen-
tibus autem quia apprehensa, distinctio naturarum patet,
cum cibus talis, differens ab illo alio secundum speciem,
apprehensus movet appetitum. Distinctio autem secundum
virtutem est secundum diversam rationem apprehensionis.
Ita quod cadam res secundum naturam, diversimode appre-
hensa: – non qualicumque diversitate, sed diversitate boni-
tatis vel malitiae, praesentis vel futurae vel absolute, ut
inferius in distinctione et tractatu passionum * patebit; alio
enim ratione movet malum praesens apprehensum, et alia

futurum, illud enim movet ad tristitiam, hoc ad timorem;
unde ostenditur quod illud habet virtutem activam od in-
ferendam illam passionem, hoc ud inferendam istam- – ita
quod ex ipsn diversa ratione qua apprehenditur, eadem res
habet diversam virtutem movendi appetitum. Et hoc in-
tendit littera, volens quod passionες non distinguuntur pe-
ne-» distinctionem naturarum egentium, sed virtutum, quae
ud differentias apprehensionis spectant. Obiectum namque
appetitu* non est res, sed res apprehensa. Et proptcrca dif-
ferentia form ili» passionum non solum ex distinctione rei.
sed distinctione rei ut apprehensi, constat. Et hinc habes
quod passio odii et irae » et similiū, non diversiheantur
specie ex diversitate malorum, puta mortis, verberis, car-
een-. etc differentia enim naturarum materialiter, et non
formaliter concurrit – Utrum autem diversius naturarum
diversificet habitus harum passionum seu ipsas in genere
moris, inferius · examinabitur.

III. Ad secundum dubium * dicitur quod in agentibus
naturalibus est considerare duo: scilicet inquantum agunt,
et inquantum attrahunt. Et si quidem consideremus inquan-
tum agunt, sic patet quod idem gcnrativum corporis leris,
eodem modo se habens, et unica actione, dat omnia: dando
siquidem ei naturam, dat consequenter levitatem, et motum
ad locum absentem, et quietem in praesenti. Sed si con-
sideremus inquantum attrahunt, sic vi* generative natura-
liter, quae est sursum, aliter et aliter sc habens ad cor-
pus, trahit: nam absolute trahit per modum coaptantis; ut
absens vero, per motum, ut praesen» vero, per quietem. In
agentibus vero in alia quatenus apprehensa sunt, agere et
n(trahere simul concurrunt: ita quod bonum apprehensum
absolute, infert passionem amoris, et sic trahit per amorem:
et apprehensum ut futurum, infert passionem desiderii, qui
est ut motu» «d sc, et *ie trahit per motum; et apprehensum
ut praesens, infert passionem delectationis. et sic trahit per
quietem. Unde si vis generative. sursum manens, diversis
dispositionibus sc habens ad corpus mobile, actionibus dis-
tinctis illa tria daret, curreret plene similitudo. Nunc au-
tem. quia non sic est. Auctor non est digressus, sed usus
est similitudine agentis naturalis, inquantum attrahit, ut in
littera manifeste dicitur, et inquantum triplex effectus in
patientē ht; ut sic distinctionem passionum in anima di-
sceremus.

Et si horum duorum dubiorum solutiones diligenter
notaveris videbis quomodo est eadem, et quomodo diversa
ratio appetibilis scu tinis, ut tendatur in ipsum, et quiesca-
tur in eo. Est enim eadem secundum naturam, et diversa
secundum virtutem: quod est esse eandem materialiter, et
diversam formaliter, respectu passionum. Amor enim, desi-
derium et gaudium, respectu eiusdem, non materialiter, sed
formaliter distinguuntur. Quod esse non ponet ex obiccti
natura: neque ex obiccti conditionibus, puu praesentia vel
absentia, et huiusmodi, si sc haberent in anima sicut ap-
proximatif) perfectior vel imperfectior in naturalibus acti-
vis: haec enim non variant effectum specilicc, ut patet.

aS

*

Scmmak Thxol. D. Ttiomak T. Ul.

D. 101.

ur.aqq.

QUAESTIO XXIII, ARTICULUS IV

Unde si haec perspicaciter consideratset Scotus. in Tertio, dist. XXVI, liane improbatam nunc phantasiam non dixisset.

IV. Ad tertium dubium ♦ dicitur quod, sicut anima est supra naturam, ita modus tendendi in contraria in anima* libus, est supra modum quo natura sc habet. Est autem modus naturae, ut non nisi sequendo conveniens, dissonet ab inconvenienti: ita quod non respicit conveniens ct inconveniens secundum scipsa, sed tantum prosequendo conveniens. Ignis enim, prosequendo suam calefactionem, destruit frigus: ct motus sursum relinquit deorsum, et trahit secum violenter aliquid minus grave. Et radix huius est quia natura est determinata ad unum : quia inclinat cl operatur quia est, ut alibi* declaravimus. Anima autem sensitiva, quae operatur quia apprehendit, non od unum determinata est, sed iuxta differentiam contrnrietatemque apprehensorum, ipsa contraria secundum se respicit. Ac per hoc, non sufficit animali amor convenientis pro odio disconvenientis: sed utrumque seorsum, ordinate tamen, exigit, ut animaliter appetitus eius sc hubc.it ad contraria. Sicut enim oportuit ad hoc quod animaliter appeterentur etiam naturalia, ut alimenta, inesse animalibus appetitum eorum qui «it actus elicitus, puta desiderium ct delectatio animalis consequens; ita oportuit ad hoc quod animaliter animal sc habeat, appetendo, ad contraria, ut in ipsa secundum scipsa tendat. Neque hoc est degenerare a natura, sed elevari supra illam.

Et cum dicitur quod dispersa inferius sunt unita superius, verum est, ceteris paribus. Non sic autem tst in proposito. Tendere in contraria secundum se, ct tendere in ea solum prosequendo sibi conveniens, non sunt paria: sed primum est longe maius, quia per sc adaequat ipsa contraria; secundum vero alterum per accidens respicit. Et ideo non est mirum, si plura exigit: iam enim patet cx purabola dispositi ad sanitatem, in II *de Caela et Mundo* *, quod in nobiliori gradu consistit egens pluribus auxiliis ad maius, quam paucis ad minus.

Nec est verum quod amor ct odium congenerentur et coalescant ct condcsinnnt, formaliter. Cum enim nmor causatur cx bono apprehenso, stat bonum aliquod saepius apprehendi, et multum nmnri, absque consideratione contrarii: unde fit ct crescit amor formaliter, et non fiet nec crescet odium formaliter, sed virtualiter tantum, scu in tui radice, scilicet in amore oppositi. Manifestum nutem hoc videtur in delectabili contemplationis, carente contrario; ct in asuctis delectabilibus, nunquam dc contrariis cogitantibus. Eadem autem ratione, non formaliter, sed virtualitcr, unum contrariorum appetitur, ct reliquum refutatur: quoniam alteri formalis ratio est bonum, alteri malum, ct amatum bonum est radix repellendi mali contrarii.

V. Ad quartum dubium - dicitur quod differentia inter activa quia sunt, et activa quia apprehensa, solvit quaestionem. Activa enim quia sunt, cum sint determinata cx natura propria ad producendum illi simile, non possunt nisi ad sc trahendo per viam ossimilationis agere, sive bona sive mala sint illis in quae agunt. Activa vero quia apprehensa, quia apprehensio ad bonum animulis ordinatur (datur enim vis tam apprchnriva quam appetitiva animali propter bonum ipsius animalis), activa sunt, non ad sc, sed ad animal ipsum trahendo. Unde causant in animali id quod convenit animali in ordine od tale obiectum, et non id quod convenit tuli obiccto. Unde malum apprehensum non causal in animali motum ad sc. sed a sc: hoc enim est causare conveniens animuli in proportionc ad tale obiectum. Propter quod, sicut bonum apprehensum diversimode agit in animal attrahendo, per consonantiam vel motum vel quietem; ita malum apprehensum depellendo, dissonantiam, fugam ct inquietudinem.

VI. Circa segregationem passionum in eodem quarto articulo factam, dubium occurrit, primo, ad hominem, quia ipsemet Auctor, in III *sent.*, dist. xxvt, qu. i, art. 2. ad 3 ct 5. ponit delectationem esse etiam passionem irascibilis.

Scotus quoque, in III *sent.*, dist. xxxiv, ponit tristitiam esse etiam passionem irascibilis, assignans differentiam inter tristitiam irascibilis ct concupiscibilis, quia ista cum restrictione organi, illa cum accnsionc sanguinis. Et probat diversitatem eorum, quia si offendens offeratur ut impossibile repelli, causatur maior tristitia in concupiscibili; ct tamen non causatur proprie ira, ct consequenter nec tristitia irascibilis, cum qua est ira appetendo vindictam, cl postmodum cum delectatione propria exercens illam.

VII. Ad hoc breviter dicendum est quod, nisi nequivoce loquamur, segregatio in littera facta servanda esu Amor enim ct desiderium, et delectatio ct tristitia, et si quid est ciusmodi, si sumantur pro naturalibus dissonantiis vel consonantiis potentiarum vel actuum ct huiusmodi, acquivocc dicuntur dc eisdem ut sunt passioncs animales. El primo quidem modo, communes sunt omnibus potentiis: et forte hoc modo intellectum est in locis allegatis in appositum. Secundo autem modo, propriae sunt concupiscibilis quae in littera hac enumerantur, ct propriae irascibilis quae ei tribuuntur.

Quod si quis dient auctores hos de animalibus passionibus in praedictis locis loqui, nolo contendere, quia rationaliter loqui videtur. Sed dicam quod divus Thomas mutavit in melius sententiam, dum in hoc libro oppositum docuit, ut inferius in qu. xxxu, an. 6, ad 3, patet, delectationem de ipso vincere, quam olitn tribuit irascibili, ponens cum aliis delectationibus concupiscibilis. Ei vere ite ratio poscit' ut sicut vis quaelibet animae toti deservit, ita vis delectabilis ct desiderativa. Neque enim conveniens secundum tactum, causât delectationem in concupiscibili, et conveniens secundum auditum, non: omne enim delectabile secundum querneumque sensum, immo etiam secundum aestimationem, cl quatneumque sensitivam virtutem, causal delectationem in concupiscibili, qua sola animal natum est formaliter delectari animaliter de quocumque sibi coniuncto bono: sicut sola irascibili natum est vindicare dc quocumque coniuncto malo.

Ad Sconim autem dica quod, cum passio animae in netu suo. et in motu materiali, sit conformis, itu quod si paisto consistit in accessu, motus quoque illius corporalis est accessorius, et si consistit in recessu, motus quoque illius consistit in retractione, et constet quod tristitia consistit in retractione; consequens est quod motus corporalis tristitiae consistat in retractione. Unde ct contra philosophiam est duplex tristitiae organum; ct quod tristitia ex accnsionc, quam constat in accessu consistere. causctur materialiter. Et Scotus videtur deceptus a scipso, quia noluit verba Aristotelis in II *Rhetoricae* 9 intelligcre. dicentis quod *ira est cum tristitia*, ct quod *ira viri quasi mei* * Passiones enim irascibilis incipiunt a passionibus concupiscibilis, er in eas terminantur: ct proptcrca ira incipit n tristitia, ct terminatur in delectationem. – Ratio autem probans distinctionem dolorum, risu digna videtur. Ut enim paret ab Aristotele ibidem, ct Avicenna in *Sexto Naturalium* -, quando nocetur alicui ita quod impossibilis apparet ultio, tristitia magna quidem est. et sola, idest non causam iram : quia non causatur ira sine spe puniendi. Ex hoc autem arguere. *Ergo, quando causatur ira, est alia tristitia, cum qua est ira, puerile videtur.* Hoc enim nihil aliud infert, nisi: *Ergo sola tristitia non causât iram.* Et hoc est verum : quia requiritur etiam spes ultionis. Est enim ira, ut inferius * patebit, ct cx definitione Aristotelis ibidem - - patet, cx multis resultans passionibus.

• a. qn Ixuod.

• tn Prole

• S.Th. tcc

• Q», xu j, 3

• Cx?. ». S. Th. k<l

«

• Cap. vn.

• Q»p, u, v l
Homer.. *lui*
hb.XVB1. »m-
»09, UU.

• Al. Jr.tmmx. JMH. IV, cup, n.

• Qu uAKtrx l.
*. IIK. VR.B.U

• Qa- «»

• Qx

quarto
dncm
an. 2.
η iru-

idam
inter
Mtri-
it d>-
ibilc
men
ira-
no-

DCC
lor
Mt
ri-
ce
IO
tc
l.
c
f

QUAESTIO VIGESIMAQUARTA

DE BONO ET MALO IN ANIMAE PASSIONIBUS

IS QUATUOR ARTICULOS DIVISA

¶ Eiusdem considerandum est de bono et malo circa passiones animae 3 .
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
¶ Primo: utrum bonum et malum morale possit in passionibus animae inveniri.

Secundo: utrum omnis passio animae sit mala moraliter.
Tertio: utrum omnis passio addat, vel diminuat. ad bonitatem vel malitiam actus.
Quarto: utrum aliqua passio sit bona vel mala ex sua specie.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BONUM ET MALUM MURALE POSSIT IN PASSIONIBUS ANIMAE INVENIRI

U 561P. d»L kx*vi. rt. 2, Dt Malo, qu. x, -n. <. d i, qu. »t, -o. 3, di; *n. j.

¶ Sed primum sic proceditur. Videtur quod nulla passio animae sit bona vel mala moraliter. Bonum enim et malum morale esi proprium hominis: *mores enim proprie dicuntur humani*, ut Ambrosius *per Lucam* *. Sed passiones non sunt propriae hominum, sed sunt etiam aliis animalibus communes, Ergo nulla passio animae est bona vel mala moraliter.
¶ 2. Praeterea, bonum vel malum hominis est *secundum rationem esse*, vel *praeter rationem*. Yf ut Dionysius dicit, iv cap. *de Dip. Nom.* * Sed passiones animae non sunt in ratione, sed in appetitu sensitivo, ut supra * dictum est. Ergo non pertinent " ad bonum vel malum hominis, quod est bonum morale.

¶ 3. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Ethic.* *, quod *passionibus neque laudamur neque vituperamur*. Sed secundum bona et mala moralia, laudamur et vituperamur. Ergo passiones non sunt bonae vel malae moraliter.
¶ Sed contra est quod Augustinus dicit, in XIV *je civ. Dei* *, de passionibus animae loquens: *Mala sunt ista, si malus est amor; bona, si bonus.*

¶ Respondeo dicendum quod passiones animae dupliciter possunt considerari : uno modo, secundum se; alio modo, secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis. Si igitur secundum se considerentur, prout scilicet sunt motus qui-

dam irrationalis appetitus, sic non est in eis bonum vel malum morale, quod dependet a ratione, ut supra * dictum est. Si autem considerentur secundum quod subjacent imperio rationis et voluntatis, sic est in eis bonum et malum morale. Propinquior enim est appetitus sensitivus ipsi rationi et voluntati, quam membra exteriora; quorum tamen motus et actus sunt boni vel mali moraliter. secundum quod sunt voluntarii. Unde multo magis et ipsae passiones, secundum quod sunt voluntariae, possunt dici bonae vel malae moraliter. Dicuntur autem voluntariae vel ex eo quod a voluntate imperantur, vel ex eo quod a voluntate non prohibentur.

¶ Ad primum ergo dicendum quod istae passiones secundum se consideratae, sunt communes hominibus et aliis animalibus: sed secundum quod a ratione imperantur, sunt propriae hominum \

¶ An secundum dicendum quod etiam inferiores vires appetitivae dicuntur rationales, secundum quod *participant aliququaliter rationem* *, ut dicitur in I *Ethic.* *

¶ Ad tertium dicendum quod Philosophus dicit quod non laudamur aut vituperamur secundum passiones absolute consideratas: sed non removet quin possint fieri laudabiles vel vituperabiles secundum quod a ratione ordinantur. Unde subdit : *Non enim laudatur aut vituperatur qui timet aut irascitur, sed qui aliququaliter*, idest secundum rationem vel praeter rationem.

3) animae. — Om. codicem. — cires hac om. ADCDEHII..
p/ omnis. — Om. Codice..
y) riir. — Om— coifees.
i) pertinent. — pertinet Pa. — Pro vel, et ABCDFGHIU.

<) vel. — nrc coJkc*.
D ftornMiin. — Aonnm'tas P.—Circa editionem j, vide Pneditiioncm.
rj — hoc non F.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Circa titulum quaestionis vigcsiniacqu.irtac. adverte quod, quia superius * tractatum fuit de actibus propriis hominis, modo vero de communibus; ideo duos tractatus de nitate et malitia morali actuum extra voluntatem, oportuit facere. Et superius * quidem quoad netus proprios homini: nunc vero quoad actus communes homini et aliis, quales

sunt passiones. Quae voluntariae dupliciter sunt, sicut alii exteriores actus, ut in calce corporis primi articuli dicitur. Quod mtcllige secundum doctrinam superius ♦ datam, quod scilicet tunc imputatur, quando potest et debet eam prohibere, et non prohibet.

' QB·u· xn' *

p. n, a. l
f. tu j. -<X
tf.. //«/
MII.
110.

dir .<«hw,
V. cep. »t.

uvt.an i.
cit. 9. u

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OMNIS PASSIO ANIMAE SIT MALA MORALITER

Intra, qu. ut, eri. j; De Malo, qu. w, an. t.

Secundum sic proceditur. Videtur quod omnes passiones animae sint malae moraliter. Dicit enim Augustinus, *Wde Civ, Dei* *. quod *passiones animae quidam vocant morbos rei perturbationes animae*. Sed omnis morbus vel perturbatio animae est aliquid malum moraliter. Ergo omnis passio animae moraliter mala est.

2. Praeterea, Damascenus dicit " quod *operatio quidem qui* * *secundum naturam motus est, passio vero qui praeter naturam*. Sed quod est praeter naturam in motibus animae, habet rationem peccati et mali moralis: unde ipse alibi ' dicit quod diabolus *versus est ex eo quod est secundum naturam, in id quod est praeter naturam*. Ergo huiusmodi passiones sunt malae moraliter.

3. Praeterea, omne quod inducit ad peccatum, habet rationem mali. Sed huiusmodi passiones inducunt ad peccatum : unde *Rom.* vit * dicuntur *passiones peccatorum*. Ergo videtur quod sint malae moraliter.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in *XIV de Civ. Dei.* *, quod *rectus amor omnes istas affectiones redas habet. Metuunt enim peccare, cupiunt perseverare, dolent in peccatis, gaudent in operibus bonis*.

Respondeo dicendum quod circa hanc quaestionem diversa fuit sententia Stoicorum et Peripateticorum: nam Stoici dixerunt omnes passiones esse malas; Peripatetici vero dixerunt passiones moderatas esse bonas. Quae quidem differentia, licet magna videatur secundum vocem. tamen secundum rem vel nulla est, vel parva, si quis utrorumque intentiones consideret. Stoici enim non discernebant inter sensum et intellectum; et per consequens nec inter intellectivum appetitum et sensitivum. Unde non P discernebant passio-

nes animae a motibus voluntatis, secundum hoc quod passiones animae sunt in appetitu sensitivo, simplices autem motus voluntatis sunt in intellectivo; sed omnem rationabilem motum appetitivum a sensu partem vocabant voluntatem, passionem T autem dicebant motum progredientem extra limites rationis. Et ideo, eorum sententiam sequens, Tullius. in III libro *de Tusculanis Quaestionibus* *, omnes passiones vocat *animae morbos*. Ex quo argumentatur quod *qui morboſi sunt, sani non sunt; et qui sani non sunt, insipientes sunt*. Unde et insipientes *insanos* dicimus.

Peripatetici vero omnes motus appetitus sensitivi passiones vocant. Unde eas bonas aestimant, cum sunt a ratione moderatae; malas autem, cum sunt praeter moderationem rationis. Ex quo patet quod Tullius, in eodem libro*, Peripateticorum sententiam, qui approbabant * mediocritatem passionum, inconvenienter improbat, dicens quod *omne malum etiam mediocre, vitandum est: nam sicut corpus, etiamsi mediocriter aegrum est c, sanum non est; sic ista mediocritas morborum vel passionum animae, sana non est* Non enim passiones dicuntur morbi vel perturbationes animae, nisi cum carent moderatione rationis.

Unde patet responsio ad primum.

An secundum dicendum quod in omni passione animae additur aliquid, vel diminuitur a naturali motu cordis, inquantum cor intensius vel remissius movetur, secundum systolen aut diastolen: et secundum hoc habet passionis rationem. Non tamen oportet quod passio semper declinet ab ordine naturalis rationis.

Ad tertium dicendum quod passiones animae, inquantum sunt praeter ordinem rationis, inclinant ad peccatum: inquantum autem sunt ordinatae a ratione, pertinent ad virtutem.

«) qui. — quae PABCEFGHKLPd, om. I; altero Ruo quae P11EF GH1KL. Ci. D.inuA.'cnuin.

4) non. — et I, etc P.

γ) pastionem. — passiones PG.

i' qui apprivabant. — quia approbabant AGIL.pB./, quia appro-

bant C.DK, qua approbant F, quia appropriaient H. quae approbat U). — Pro mediocritatem, medioentata cod.cc*.

t) etiamsi mediocriter aegrum est. — etiam mediocriter aegrum est AH, etiam mediocriter aegram P.

Commentaria Cardinalis Caietani

x responsione ad secundum secundi articuli, restat adhuc dubium. Quoniam si omnis passio est cum practematuralitate aliqua motus cordis, ergo omnis passio nocet naturae. Ac per hoc. cx genere suo est mala moraliter, quando est voluntaria.

Ad hoc dicitur dupliciter. Primo, cx parte corporeae naturae, quod, licet omnis passio exeat limites naturalis motus, non tamen omnis passio nocet, aut habet aliquid praeter naturam: quia hoc consonat naturae, ut quandoque motus cordis varietur.

Sed quia hoc videtur esse per accidens, propter incidentia scilicet, ideo melius dicitur cx parte rationis, quin scilicet recta ratio dictat quod, propter aliquod bonum, corpori etiam nocumentum inferatur. Et propterea sicut, absque malitia morali, actus exteriores, puta ambulatio, motus manuum et corporis in bello et in variis exercitiis, fiunt cum ampliori motu quam esset naturalis, et cum laesione corporis, ita absque morali malitia eligitur praeternaturalis motus cordis per aenis appetitus sensitivi, pro aliquo opportuno exercendo, puta pro vindicta, pro compassione, etc.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM PASSIO ADDAT, VEL. DIMINUAT, XD BONITATEM VEL MALITIAM AGTUS

/A· Vorlt., qu. ixvj, an. 7; /Je Stato, qu. in. *rt. 11; qu. xii, art. 1.

i) tertium sic proceditur. Videtur quod passio quacumque semper diminuat de bonitate actus moralis. Omne enim quod impedit iudicium rationis, ex quo dependet bonitas actus moralis, diminuit sequens bonitatem actus moralis. Sed omnis passio impedit iudicium rationis: dicit enim Sallustius, in *Catilinario* : *Omnes homines qui de rebus dubiis consultant, ab odio, ira, amicitia atque misericordia vacuos esse decet*. Ergo omnis passio diminuit bonitatem moralis actus.

2. Praeterea, actus hominis, quanto est Deo similior, tanto est melior: unde dicit Apostolus, *Ephes*, v ♦ *Estote imitatores Dei, sicut filii carissimi*. Sed *Deus et sancti angeli sine ira puniunt, sine miseriae 3 compassione subveniunt*; ut Augustinus dicit, in IX *de Civ. Dei* *. Ergo est melius huiusmodi opera bona P agere sine passione animae, quam cum passione.

3. Praeterea, sicut malum morale attenditur per ordinem ad rationem, ita et bonum morale. Sed malum morale diminuitur per passionem: minus enim peccat qui peccat ex passione, quam qui peccat ex industria. Ergo maius γ bonum operatur qui operatur bonum sine passione, quam qui operatur cum passione.

Sed contra est quod Augustinus dicit, IX *de Civ. Dei* * quod passio misericordiae *rationi deservit, quando ita praebetur misericordia, ut iustitia conservetur, sive cum indigenti tribuitur, sive cum ignoscitur poenitenti*. Sed nihil quod deservit rationi, diminuit bonum morale. Ergo passio animae non diminuit bonum moris.

Respondeo dicendum quod Stoici, sicut ponebant omnem passionem animae esse malam, ita ponebant consequenter omnem passionem animae diminuerere actus bonitatem: omne enim bonum ex permixtione mali vel totaliter tollitur, vel lit minus bonum. Et hoc quidem verum est, si dicamus passiones animae solum inordinatos motus sensitivi appetitus, prout sunt perturbationes seu aegritudines. Sed si passiones simpliciter nominemus omnes motus appetitus sensitivi, sic ad perfectionem humani boni pertinet quod etiam ipsae passiones sint moderatae per rationem. Cum enim bonum hominis consistat in ratione sicut in radice, tanto istud bonum erit perfectius,

quanto ad plura quae homini conveniunt, derivari potest. Unde nullus dubitat quin ad perfectionem moralis boni pertineat quod actus exteriorum membrorum per rationis regulam dirigantur. Unde, cum appetitus sensitivus possit obedire rationi. ut supra * dictum est, ad perfectionem ;Q* .*. moralis sive humani boni pertinet quod etiam ipsae passiones animae sint regulatae per rationem.

Sicut igitur melius est quod homo et velit bonum. et faciat exteriori actu; ita etiam ad perfectionem boni moralis pertinet quod homo ad bonum moveatur non solum secundum voluntatem. sed etiam secundum appetitum sensitivum; secundum illud quod in Psalmo LXXXii! * dicitur: *Cor meum et caro mea exaltaverunt in Deum vivum*, ut cor accipiamus pro appetitu intellectivo, *carnem* autem pro appetitu sensitivo.

An primi μ ergo DicENDUM quod passiones animae dupliciter se possunt habere ad iudicium raionis. V no modo, antecedcnicr. Et sic, cum obnubilent iudicium rationis, ex quo dependet bonitas moralis aclus. diminuunt aclus bonitatem: laudabilius enim est quod ex iudicio rationis aliquis laciāt opus caritatis, quam ex sola passione misericordiae.-Alio modo se habent consequenter. Et hoc dupliciter. Uno modo, per modum redundantiae: quia scilicet, cum superior pars animae intense movetur in aliquid, sequitur motum eius etiam pars inferior. Et sic passio existons consequenter in appetitu sensitivo. est signum intensionis voluntatis. Et sic indicat bonitatem moralem maiorem. - Alio modo, per modum electionis: quando scilicet homo ex iudicio rationis eligit affici aliqua passione, ut promptius operetur, coopérante appetitu sensitivo. Et sic passio animae addit ad bonitatem actionis.

Ad secundum dicendum quod in Deo et in angelis non est appetitus sensitivus, neque etiam membra corporea: et ideo bonum in cis non attenditur secundum ordinationem passionum aut corporeorum actuum, sicut in nobis.

An tertium dicendum quod passio tendens in malum, praecedens iudicium rationis, diminuit peccatum: sed consequens aliquo praedictorum * ‘ b i. modorum, auget ipsum, vel significat augmentum eius.

3) *miitriar.* — Om. codices.

j) *bana.* — Om. PLE.

γ> *maiui.* — *minui* PABCDFGH1KL. Pro h»»*· iim/, Foeum cam >VII. \$hic P; pro cum. tint »FH.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ALIQUA PASSIO SIT BONA VEL MALA EX SUA SPECIE

IP II-., qu. ct-vin, an. i; IV Sent.. JIBt. xr, qu. n, art. t, qu* I. *J 4: di>t. t, qu. n, -Π. 4. q.I* 3, ed 3; fkr Stata, qu. x, irt. 1.

Sn quartum sic proceditur. Videtur quod nulla passio animae, secundum speciem suam, sit bona vel mala moraliter. Bonum enim et malum morale attenditur secundum rationem. Sed passiones sunt titu sensitivo: et ita id quod est secundum rationem, accidit eis. Cum ergo nihil quod est per accidens, pertineat ad speciem rei; videtur quod nulla passio secundum suam speciem sit bona vel mala.

2. Praeterea, actus et passiones habent speciem ex obiccto. Si ergo aliqua passio secundum suam * speciem esset bona vel mala, oporteret quod passiones quarum obiectum est bonum, bonae essent secundum suam speciem, ut amor, desiderium et gaudium; et passiones quarum obiectum est malum, essent malae secundum suam speciem, ut odium, timor et tristitia. Sed hoc patet esse falsum. Non ergo aliqua passio est bona vel mala ex sua specie.

3. Praeterea, nulla species passionum est quae non inveniatur in aliis animalibus. Sed bonum morale non invenitur nisi in homine. Ergo nulla passio animae bona est vel mala ex sua ? specie.

Sed contra est quod Augustinus dicit. IX *dc Civ. Dei**, quod *misericordia pertinet ad virtutem*' Philosbphus etiam dicit, in II *Ethic.**, quod verecundia est passio laudabilis. Ergo aliquae passiones sunt bonae vel malae secundum suam speciem.

LV ^,*,*']". Respondeo dicendum quod sicut de actibus dictum est ♦ ita et de passionibus dicendum vide-

tur. quod scilicet species actus vel passionis dupliciter considerari potest. Uno modo, secundum quod est in genere naturae: et sic bonum vel malum morale non pertinet ad speciem actus vel passionis. Alio modo, secundum quod pertinent ad genus moris, prout scilicet participant aliquid de voluntario et de indicio rationis. Et hoc modo bonum et malum morale possunt pertinere ad speciem passionis, secundum quod accipitur ut obiectum passionis aliquid de se conveniens rationi, vel dissonum a ratione: sicut patet de verecundia, quae est timor turpis; et de invidia, quae est tristitia de bono alterius. Sic enim pertinent ad speciem exterioris actus.

An primum ergo dicendum quod ratio illa procedit de passionibus secundum quod pertinent ad speciem naturae, prout scilicet appetitus sensitivus in se consideratur. Secundum vero quod appetitus sensitivus obedit rationi, iam bonum et malum rationis non est in î passionibus eius per accidens, sed per se.

Ad secundum dicendum quod passiones quae in bonum tendunt, si sil verum bonum, sunt bonae: et similiter quae a vero malo recedunt. E converso vero passiones quae sunt pcr recessum a bono, et pcr accessum ad malum, sunt malae.

Ad tertium dicendum quod in brutis animalibus appetitus sensitivus non obedit rationi. Et tamen inquantum ducitur a quadam aestimativa naturali, quae subiicitur rationi superiori, scilicet divinae, est in eis quaedam similitudo moralis boni, quantum ad animae passiones.

3i suam. ~ aliquam suam P.
,5) tua. - Om. P.

T) in. - at ACDGIpH. iwrft I. est lχ H.pEsH << a.
δ) ducitur. - ducuntur i.

Commentaria Cardinalis Caietani

Omisso tertio articulo, in quarto notanda sunt duo, pro novitiis. Primum est quod, sicut nomina exteriorum actuum sunt distincta sic quod aliqua significant actus exteriores ut terminatur ad aliquid dissonum rationi, ut furtum et adulterium; et aliqua ut terminatur ad aliquid consonum rationi, ut orare Deum, et subvenire pauperi; et aliqua ncutraliter, ut ambulare et loqui: ita contingit in passionibus. Quaedam enim significant passiones ut rationi consonant, ut misericordia; quaedam ut dissonant, ut invidia; quaedam ncutraliter. ut tristitia. Et sicut de exterioribus actibus dictum esc' quod sunt secundum se boni vel mali ex obiecto, ita eodem modo intllige de passionibus.

Et quod distinctum superius* est de bonitate ex obiccto et cx fine, ita applicare memento proposito. Passiones enim ipsae ud ipsum morale bonum et malum se habent sicut exteriores actus.

Unde et in littera, et est secundum propositum, in principio corporis articuli, proponitur quod *sicut de actibus, ita de passionibus*. - Et in calce dicitur : *Sic enim pertinent ad speciem exterioris actus, scilicet bonum et malum moraliter: sic*, idest ut obiccto. Ita quod ly *pertinent* non respicit *passiones* ut subiectum locutionis, sed *bonum et malum moraliter*: et directe complet proportionalem doctrinam de actibus et passionibus.

* Qu. μ, in.!,

QUAESTIO VIGESIMAQUINTA

DE ORDINE PASSIONUM AD INVICEM

IN QUATOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de ordine passionum ad invicem *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: de ordine passionum irascibilis ad passionem concupiscibilis.

Secundo: de ordine passionum concupiscibilis ad invicem. Tertio: de ordine passionum irascibilis ad invicem. Quarto: de quatuor principalibus passionibus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM PASSIONES IRASCIBILIS SINT PRIORES PASSIONIBUS CONCUPISCIBILIS. VEL E CONVERSO

10 5»-nL. ПП, qu. i., «П. 5; qu. n. irt. 5, qu* 3} /A» Verita фї,ПТ. <n. z.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod passiones irascibilis sint priores passionibus concupiscibilis. Ordo enim passionum est secundum ordinem obiectorum. Sed obiectum irascibilis est bonum quod videtur esse supremum inter alia bona. Ergo passiones irascibilis videntur processe passionibus concupiscibilis.

2. Praeterea, movens est prius moto. Sed irascibilis comparatur ad concupiscibilem sicut movens ad motum: ad hoc enim datur animalibus, ut tollantur impedimenta quibus concupiscibilis prohibetur frui suo obiecto. ut supra dictum est; *removens* autem *prohibens habet rationem movens* /w> ut dicitur in VIII *Physic.** Ergo passiones irascibilis sunt priores passionibus concupiscibilis.

3. Praeterea, gaudium et tristitia sunt passiones concupiscibilis. Sed gaudium et tristitia consequuntur ad passiones irascibilis: dicit enim Philosophus, in IV *Ethic*, *, quod *punitio quietat impetum irae, delectationem loco tristitiae faciens*. Ergo passiones concupiscibilis sunt posteriores passionibus irascibilis.

Sed contra, passiones concupiscibilis respiciunt bonum absolutum: passiones autem irascibilis respiciunt bonum contractum, scilicet arduum. Cum igitur bonum simpliciter sit prius quam bonum contractum, videtur quod passiones concupiscibilis sint priores passionibus * irascibilis.

Respondeo dicendum quod passiones concupiscibilis ad plura se habent quam passiones irascibilis. Nam in passionibus concupiscibilis invenitur aliquid pertinens ad motum, sicut desiderium; et aliquid pertinens ad quietem, sicut gaudium et tristitia. Sed in passionibus irascibilis non invenitur aliquid pertinens ad quietem, sed solum pertinens ad motum. Cuius ratio est quia id in quo iam quiescitur, non habet rationem difficilis seu ardui, quod est obiectum irascibilis.

Quis autem, cum sit finis motus, est prior in intentione, sed posterior in executione. Si ergo comparentur passiones irascibilis ad passiones concupiscibilis quae significant quietem in bono; manifeste passiones irascibilis praecedunt, ordine executionis. huiusmodi passiones concupiscibilis: sicut spes praecedit gaudium, unde et causat ipsum. secundum illud Apostoli, *Rom*, xxi *r: Spe gaudentes*, Sed passio concupiscibilis importans quietem in malo, scilicet tristitia, media est inter duas passiones irascibilis. Sequitur enim timorem: cum enim occurrerit malum quod timebatur. causatur tristitia. Praecedit autem motum irae: quia cum ex tristitia praecedente aliquis insurgit in vindictam, hoc pertinet ad motum irae. Et quia rependere vicem malis, apprehenditur ut bonum: cum iratus hoc consecutus fuerit, gaudet. Et sic manifestum est quod omnis passio irascibilis terminatur ad passionem concupiscibilis perlinentem ad quietem, scilicet vel ad gaudium vel ad tristitiam.

Sed si comparentur passiones irascibilis ad passiones concupiscibilis quae important motum, sic manifeste passiones concupiscibilis sunt priores: eo quod passiones irascibilis addunt supra passiones concupiscibilis; sicut et obiectum irascibilis addit supra obiectum concupiscibilis arduum sive difficultatem. Spes enim supra desiderium addit quondam conatum. et quondam elevationem animi ad consequendum bonum arduum. Et similiter timor addit supra fugam seu abominationem. quondam depressionem animi, propter difficultatem mali.

Sic ergo passiones irascibilis mediae sunt inter passiones concupiscibilis quae imponant motum in bonum vel in malum; et inter passiones concupiscibilis quae important quietem in bono vel in malo. Et sic patet quod passiones irascibilis et principium habent a passionibus concu-

piscibilis, et in passiones T concupiscibilis terminantur.

Ad primum ergo dicendum quod ista ratio procederet, si de ratione obiecti concupiscibilis esset aliquid oppositum arduo, sicut de ratione obiecti irascibilis est quod sit arduum. Sed quia obiectum concupiscibilis est bonum absolute, prius naturaliter est quam obiectum irascibilis, sicut commune proprio.

Ad secundum dicendum quod removens prohibens non est movens per se, sed per accidens. Nunc autem loquimur de ordine passionum per se. - Et praeterea irascibilis removet prohibens quietem concupiscibilis in suo obiecto. Unde ex hoc non sequitur nisi quod passiones irascibilis praecedunt passiones concupiscibilis ad quietem pertinentes.

De quibus etiam tertia ratio procedit.

γ; /vo/rnra. — Pu.

Commentaria Cardinali*» Caiotuni

Circa titulum quaestionis vigesimoc quintae, adverte quod praesens quaestio est de ordine naturae, non hoc vel illo modo, sed simpliciter. Et quoniam in ordine naturae applicato ad generabilia, invenitur dupliciter aliquid prius vel posterius, scilicet secundum intentionem, vel secundum executionem; ideo in littera utrumque traditur.

II. In responsione istud primum primi articuli, advenit quod alia est distinctio proprii a proprio, et proprii «communi. Commune enim non distinguitur contra proprium per aliquod positivum in se, quod non sit in proprio: duo autem disparata distinguuntur ab invicem suis positivis distinctivis, quorum alterum unum, alterum reliquum constituit. Unde quia bonum et bonum arduum »e habent sicut commune et proprium, et non sicut duo propria; ideo in littera dicitur quod ratio in oppositum allata, scilicet, *dionum arduum est lupremum bonum*, haberet locum »i bonum quod obiectum est concupiscibilia, aliquid oppositum diceret, idest si distingueretur contra bonum arduum ut quoddam aliud particulare seu proprium bonum: sic enim diceret aliquid bono arduo oppositum, suum scilicet proprium distinctivum. Tunc enim haberent se sicut duo par-

talia bona, quorum superius procul dubio esset naturaliter prius; sicut universaliter apparet in ceteris. Sed quia se habent sicut commune et proprium, ideo, quamvis bonum arduum sit quid excellentius bono absolute, est tamen posterius: quia illud commune, hoc proprium; illud absolute, hoc contractum. Illud enim dicit bonum commune ad bonum in motu et bonum in quiete hoc tantummodo bonum in motu, ut in corpore articuli ostenditur.

Cum autem audiatur obiectum concupiscibilis comparari ad obiectum irascibilis ut commune ad proprium, et ad plura se extendere *, etc. non intelligatur se habere sicut universale et particulare, ut animal et homo, hoc enim falsum est; sed scito se habere sicut motu* simpliciter, de quo est habitus libri *Physiicorum*, et motus ad ubi, de quo est habitus* libri *de Caelo et Mundo*. Bonum enim sensibile simpliciter, spectat ad concupiscibilem: bonum autem sensibile determinatum ad arduum, spectat ad irascibilem. - Et sic omnia consanant: scilicet et distinctio obiectorum ac potentiarum, et habitudo communis ad proprium, et maior ambitus illius quam huius, ut patet in simili adducto.

• 0. CH
• Qtt. ii, xps. .
• J J.

• PrfArnt. 1 p.
I. cjp. l. m. 3. -
S. Th. 1yλ. It.

• AJ 41 pr- .h

/XRTICULUS SECUNDUS

UTRUM AMOR SIT PRIMA PASSIONUM CONCUPISCIBILIS

Part. I. qu. 1» tn. I: nirt, qu. ηττ, n. 4: HI Sent, diff. ixvη. qu. ». trf. 3; IV Cbxf. Gcm,, cap* xrx:
A IVnf., qu. .*. 4, />C Vtrint., qu. n*. Jj De Div, Nom., c-p. iv. lect. n.

SECUNDUM SIC PROCEDERE. Videtur quod amor non sit prima passionum concupiscibilis. Vis enim concupiscibilis a concupiscentia denominatur, quae est eadem passio cum desiderio. Sed *de Anima* *.

2. Praeterea, amor unionem quandam importat: est enim *vis unitiva et concretiva*. ut Dionysius dicit, in iv cap. *de Div. Noni*. * Sed concupiscentia vel desiderium est motus ad unionem rei concupitae vel desideratae. Ergo concupiscentia est prior amore.

3. Praeterea, causa est prior effectui. Sed delectatio est quandoque causa amoris: quidam enim propter delectationem amant, ut dicitur in VIII *Ethic*. * Ergo delectatio est prior amore. Non ergo prima inter passiones concupiscibilis est amor.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in XIV *dc Civ. Dei* * quod omnes passiones ex umore

causantur: *amor enim inhians habere quod amatur, cupiditas est; id autem habens, coque Irriens, laetitia est*. Amor ergo est prima passionum concupiscibilis.

Quia patet dicendum quod obiectum concupiscibilis sum bonum et malum. Naturaliter autem est prius bonum malo: eo quod malum est privatio boni. Unde et omnes passiones quarum obiectum est bonum, naturaliter sunt priores passionibus quarum obiectum est malum, unaquaeque scilicet sua opposita: quia enim bonum quaeritur, ideo refutatur oppositum malum.

Bonum autem habet rationem linis: qui quidem est prior in intentione, sed est posterior in consecutione a. Potest ergo ordo passionum concupiscibilis attendi vel secundum intentionem, vel secundum consecutionem. Secundum quidem consecutionem, illud est prius quod primo iit in eo quod tendit ad finem. Manifestum est autem quod omne quod tendit ad finem aliquem, primo quidem habet aptitudinem seu proportionem ad linum, nihil

r Q. 4U. xxu
iCoaeat..
/< jrf, tert. Jub.
eeēwt.

• U. Vn*:ou.
éXUit, IS.L<2@.
i, n. 1 - S. Th.
ten. v
• Ci. DaXJCi.
Div. S'jm. . a ?.
it. . S. Th. tert.
*I» XXII.

al raw. — Om. ABCDFGtKLpII.
obicctum. — obiecta Po. — Pro tunt. eit B.

M4. — fyjiitonc »JJunt I">I cl 4.
«) consecution*. — cxcutionc PnX

cum tendit in finem non proportionalum; secundo, movetur ad finem; tertio, quiescit in fine post eius consecutionem. Ipsa autem aptitudo sive proportio appetitus ad bonum est amor, qui nihil aliud est quam complacentia boni; motus autem ad bonum est desiderium vel concupiscentia; quies autem in bono est gaudium vel delectatio. Et ideo secundum hunc ordinem, amor praecedit desiderium, et desiderium praecedit delectationem. – Sed secundum ordinem intentionis, est c converso: nam delectatio intenta causal desiderium et amorem. Delectatio enim est fructio boni quae quodammodo est finis ♦ sicut et ipsum bonum, ut supra * dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod hoc modo nominatur aliquid, secundum quod nobis innotescit. *voces enim sunt signa intellectuum*, secundum Philosophum . Nos autem, ut plurimum, per effectum cognoscimus causam. Effectus autem amoris, quando quidem habetur ipsum amatum, est

delectatio: quando vero non habetur, est desiderium vel concupiscentia. Ut autem Augustinus dicit, in X *de 7^{rin}*. -, *amor magis sentitur, cum eum prodit indigentia*. Unde inter omnes passionibus concupiscibilis, magis sensibilis est concupiscentia. Et propter hoc, ab ea denominatur potentia.

An secundum dicendum quod duplex est unio amati ad amantem. Una quidem realis, secundum scilicet : coniunctionem ad rem ipsam. Et talis unio pertinet ad gaudium vel delectationem, quae sequitur desiderium. - Alia autem est unio affectiva, quae est secundum ¹¹ aptitudinem vel proportionem: prout scilicet ex hoc quod aliquid habet aptitudinem ad alterum et inclinationem, iam participat aliquid eius. Et sic amor unionem importat ¹². Quae quidem unio praecedit motum ¹³ desiderii.

Ad tertium dicendum quod delectatio causât
amorem, secundum quod est prior in intentione.

Commentaria OaixltruUin Caiotanl

- Ad qa.

Tis secundo articulo, adverte quam incongrue passionum
 Notitiam tradiderit Scotus, dicens, in Primo, dist. r. quod appetitu* icmitivi proprie non est amare. Cum enim
 amor sit prima potio appetitu* sensitivi, si amare non
 conveniret proprie appetitui sensitivo, ergo nec delectari
 nec timere proprie conveniet. A primo enim reliqua pen-
 dent, ct amore ipsum reliquae passionis includunt: nam
 delectamur amato, timemus malum ornatu, desperamus ab
 amato, ulciscimur conturbans ornatum. Unde si amatum
 est improprie, reliquae erunt passionis improprie, sicut in
 rebus naturalibus. Et tunc ultra, ii passionis sunt improprie
 in appetitu sensitivo; ct, secundum veritatem, aut mi-
 nus proprie in appetitu intellectivo ♦; nullibi erunt proprie.

II. In corpore secundi articuli eiusdem quaestionis, no-
 titurum dubium occurrit, quomodo vulgatum est inter
 philosophos quod *omnis appetitus est boni* ·, ct quod *nultus*
operatur aspiciens ad malum ·: et nunc in littera dicitur
 quod obiecta concupiscibilis sunt bonum ct malum.

III. Ad hoc breviter dicitur quod, quia malum non est
obiectum appetitus ut prosequendum, sed ut fugiendum;
et eadem ratione qua bonum appetitur, malum refutatur;
ideo utrumque verificatur: scilicet et quod utrumque est
obiectum diversimode, et quod bonum communiter assi-
gnatur et divulgatur; quia bonum per se. malum verum
per accidens, id est per aliud, scilicet bonum, est obiectum.

Vcrunumcn esto cautus in rc hac. Dupliciter cnim invenitur accidentalitas in istis: scilicet referendo potentiam ad obiectum, ct referendo actum ad obiectum. Si consideratur namque potentia in ordine ad suum per se primum obiectum, sic bonum est perse obiectum omnis appetitus, malum vero per accidens. Et hoc est quod resonat communiter in ore philosophorum. Et ratio assignatur in articulo sequenti, in responsione ad tertium. – Si vero consideretur aliquis specialis actus appetitu» in ordine ad suum

proprium obiectum, sic ct respectu boni ct respectu mali,
 invenitur *per se* ct *per accidens*. Actus cnim tendens per
 se in bonum, est per modum prosequenti: ct tendens per
 se in malum, est per modum recedentis: *bonum* cnim *est*
quod omnia appetunt ♦, malum vero quod omnia fugiunt *Cf. A.
 Unde docet in hoc tractatu. Auctor quod desperatio est
 actus appetitus per accidens respectu boni, quia recedit a «
 bono; ct audacia est actus per accidens respectu mali, quia
 accedit ad malum; timor vero est actus per » ct respectu
 mali, quia fugit ipsum. Inter speciales ergo actus differentia
 est, quod alii per se. alii per accidens respectu boni vel
 mali sunt: potentia autem ipsa per se in bonum re-
 spicit. Et non est hic sermo de *per accidens* ut distin-
 guitur contra *per se*, sicut dicimus quod album aedificat
 non per se, sed per accidens sed ut distinguitur contra
per aliud, quod stat esse per se secundo, ut patet.

IV. In responsione od primum eiusdem secundi articuli, dubium occurrit circa illo verba: *Inter omnes passiones concupiscibilis, magis est sensibilis concupiscentia*. Falsum cnim hoc videtur, experientia teste: nam tristitia manifeste magis sentitur, ut patet in cruciatibus corporis; et delectationes tactum consequentes vehementissime sentiuntur. Constat autem has esse passiones concupiscibilis. Ergo.

Ad hoc dicitur quod passiones esse magis sensibiles contingit dupliciter primo, ut vc tenent cx parte animae; secundo, ut sc tenent cx parte corporis. Et quod, licet secundo modo concupiscentia non sil magis sensibilis, sed dolor, ct forte delectatio; primo tamen modo concupiscentia inter passiones concupiscibilis est maxime sensibilis: absque corporali namque coniunctione, experimur concupiscere magis sensibiliter quam amare, odisse, etc. Et quia quod sc tenet cx parte animae, est formale in passionibus: ideo, dc passionibus isti» fonnaliter loquendo, dictum est quod concupiscentia est magis sensibilis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SPES SIT PRIMA INTER PASSIONES IRASCIBILIS

¶ TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod spes non sit prima inter passiones irascibilis. Vis enim irascibilis ab ira determinatur. Cum ergo *denominatio Iati potiori* *, videtur quod ira sit potior et prior quam spes.

2. Praeterea, arduum est obiectum irascibilis. Sed magis videtur esse arduum quod aliquis conatur superare malum contrarium quod imminet ut futurum, quod pertinet ad audaciam; vel quod iniacet iam ut praesens, quod pertinet ad iram; quam quod conetur acquirere simpliciter aliquod bonum. Et similiter magis videtur esse arduum quod conetur vincere malum praesens, quam malum futurum. Ergo ira videtur esse potior passio quam audacia, et audacia quam spes. Et sic spes non videtur esse prior.

3. Praeterea, prius occurrit, in motu ad finem, recessus a termino, quam accessus ad terminum. Sed timor et desperatio important recessum ab aliquo: audacia autem et spes important accessum ad aliquid. Ergo timor et desperatio praecedunt spem et audaciam.

Sed contra, quanto aliquid est propinquius primo, tanto est prius. Sed spes est propinquior amori, qui est prima passionum. Ergo spes est prior inter omnes passiones irascibilis.

• An. ». Respondeo dicendum quod, sicut iam * dictum est, omnes passiones irascibilis important motum in aliquid. Motus autem ad aliquid in irascibili potest causari ex duobus: uno modo, ex sola aptitudine seu proportionem ad finem, quae pertinet ad amorem vel odium: alio modo, ex praesentia ipsius boni vel mali, quae pertinet ad tristitiam vel gaudium. Et quidem ex praesentia boni non causatur aliqua passio in irascibili. ut dictum est *: sed ex praesentia mali causatur passio irae.

• q u . «XVII, «A . Quia igitur in via generationis seu consecutionis, proportio vel aptitudo ad finem praecedit consecutionem finis; inde est quod ira, inter omnes passiones irascibilis, est ultima, ordine generationis. Inter alias autem passiones irascibilis. quae important motum consequentem amorem vel odium boni vel mali, oportet quod passiones quarum obiectum est bonum, scilicet spes et desperatio, sint naturaliter priores passionibus quarum obiectum est malum, scilicet audacia et timore. Ita ta-

men quod spes est prior desperatione: quia spes est motus in bonum secundum rationem boni, quod de sua ratione est attractivum P, et ideo est motus in bonum per se; desperatio autem est recessus a bono, qui non competit bono secundum quod est bonum, sed secundum aliquid aliud, unde est quasi per accidens. Et eadem ratione, timor, cum sit recessus a malo, est prior quam audacia. – Quod autem spes et desperatio sint naturaliter priores quam timor et audacia, ex hoc manifestum est. quod, sicut appetitus boni est ratio quare vitetur malum, ita etiam spes et desperatio sunt ratio timoris et audaciae: nam audacia consequitur spem victoriae, et timor consequitur desperationem vincendi*. Ira autem consequitur audacia: nullus enim irascitur vindictam appetens, nisi audeat vindicare ., secundum quod Avicenna dicit, in *Sexto de Naturalibus* *.

Sic ergo patet quod spes est prima inter omnes passiones irascibilis. – Et si ordinem omnium passionum secundum viam generationis, scire velimus. primo occurrunt amor et odium; secundo, desiderium et fuga; tertio, spes et desperatio; quarto, timor* et audacia; quinto, ira; sexto et ultimo, gaudium et tristitia *, quae consequuntur ad omnes passiones, ut dicitur in II *Ethic*. . Ita tamen quod amor est prior odio, et desiderium fuga, et spes desperatione, et timor audacia, et gaudium quam tristitia, ut ex praedictis * colligi potest.

¶ primum ergo dicendum quod, quia ira causatur ex aliis passionibus sicut effectus a causis praecedentibus, ideo ab ea, tanquam a manifestiori. denominatur potentia.

Ad secundum dicendum quod arduum non est ratio accedendi vel appetendi, sed potius bonum. Et ideo spes, quae directius respicit bonum, est prior: quamvis audacia aliquando sit in magis arduum, vel etiam ira.

Ad tertium dicendum quod appetitus primo et per se movetur in bonum, sicut in proprium obiectum; et ex hoc causatur quod recedat a malo. Proportionatur enim motus appetitivae partis, non quidem motui naturali, sed intentioni naturae; quae per prius intendit finem quam remotionem contrarii, quae non quaeritur nisi propter adeptionem finis.

a) frior. – fotiar P.

ert attr.ictirvm. – tft arHtr.tfiru*! ABCDFGI. rif arbitrarium I . non cti arduum K.

Commentaria Cardinalis Caietani

articulo tertio eiusdem quaestionis, in responsione ad secundum, dubium occurrit ad hominem. Quia ipse Auctor superius, in qu. xxui, art. 3, expresse vult quod *arduum habet rationem ut in ipsum tendatur, et sic audacia tendit in ipsum*: hic vero docet oppositum, dicens quod *arduum non est ratio accedendi vel appetendi, et ideo spes est prior*.

Ad hoc dicitur quod, quia obiectum irascibilis est totum contractum, scilicet bonum arduum et malum arduum; et harum duarum rationum, scilicet bonitatis et arduitatis, magis habet rationem tractivi bonitas quam arduitas, ut de se patet, ideo in littera non simpliciter, sed comparative interpretandum est quod arduum non est ratio accedendi.

Op ix.vii M4-

·&O· «imp

& i. tv

*D.**

§§fi: W

•Utf.l.actr.M».

Et hoc subiuncra verba insinuant. scilicet, *ted potius bonum*. In cuius lignum, in nulla passione assignatur arduum pro ratione accedendi, nisi in audacia: in qua oportuit hoc heri, quia, obiecto eius existence malo arduo, et mulum est magis rcpulsivum quam arduum, consequens fuit quod

arduum ratio poneretur accessus. Est igitur, si recte consideretur. arduum comparatum ad bonum, ratio recessus: ct comparatum ad malum, ratio accessus. Et propterea non eat mirum si modo affirmatur aut negatur hoc, modo illud.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ISTAE SINT QUATUOR PRINCIPALES PASSIONES, GAUDIUM, TRISTITIA. SPES ET TIMOR

Infra, qu. Linrr, urt. 4, ad 2; U* II'', qu. citi. MI. 7, .:! ||| «lut. xtn. <ju.], art. /k Im r, qu. xxn. an. 5.

Sed quartum sic proceditur. Videtur quod non sint istae quatuor principales passionones, gaudium et tristitia, spes ct timor. Augustinus enim, in XIV *de Civ. Dei**, non ponit spem, sed cupiditatem loco gaudii.

2. Praeterea, in passionibus animae est duplex ordo: scilicet intentionis, ct consecutionis seu generationis. Aut ergo principales passionones accipiuntur secundum ordinem intentionis: et sic tantum gaudium ct tristitia, quae sunt finales, erunt principales passionones. Aut secundum ordinem consecutionis seu generationis: et sic amor erit principalis passio. Nullo ergo modo debent dici quatuor principales passionones istac quatuor % gaudium ct tristitia, spes et timor.

3. Praeterea, sicut audacia causatur cx spe, ita timor ex desperatione. Aut ergo spes et desperatio debent poni principales passionones, unquam causae: aut spes et audacia, tanquam sibi ipsis affines.

Sed contra est illud quod Boetius, in libro *de Consol.* *, enumerans quatuor principales passionones, dicit: *Gaudia pelle, Pelle timorem, Spemque fugato, A\ e dolor adsit*.

Respondeo dicendum quod hae quatuor passionones communiter principales esse dicuntur. Quorum duae, scilicet gaudium et tristitia, principales dicuntur, quia sunt completivae et finales simpliciter respectu omnium passionum: unde ad omnes passionones consequuntur, ut dicitur in II *Ethic.* * Timor autem ut spes sunt principales, non quidem quasi completivae simpliciter, sed quia sunt completivae in genere motus appetitivi ad aliquid: nam respectu boni, incipit motus in amore, et procedit in desiderium, et terminatur in spe; respectu vero mali, incipit in odio, et procedit ad fugam, ct terminatur in timore.

- Et ideo solet harum quatuor passionum numerus accipi secundum differentiam praesentis ct luturi: motus enim respicit futurum, Sed quies est in aliquo praesenti. De bono igitur praesenti est gaudium; de malo praesenti est tristitia; de bono vero futuro est spes; de malo futuro est timor.

Omnes autem aliae passionones, quae sunt de bono vel de malo praesenti vel futuro, ad has completive reducuntur. Unde etiam a quibusdam dicuntur principales hae praedictae quatuor passionones, quin sunt generales. Quod quidem verum est, si spes et timor designant motum appetitus communiter tendentem in aliquid appetendum vel fugiendum.

Ad primim ergo dicendum quod Augustinus ponit desiderium vel cupiditatem loco spei, inquantum ad idem pertinere videntur, scilicet ad bonum luturum.

Ad secundum dicendum quod passionones istac dicuntur principales, secundum ordinem intentionis et complementi. Et quamvis umor et spes non sint ultimae passionones simpliciter, tamen sunt ultimae m genere passionum tendentium in aliud quasi in futurum. Nec potest esse instantia nisi de ira. Quae tamen non potest poni principalis passio, quia est quidam effectus audaciae ♦ quae ‘D ni- non potest esse passio principalis, ut infra * dicitur. a *

Ad tertium dicendum quod desperatio importat recessum a bono, quod est quasi per accidens: ct audacia importat accessum ad malum, quod etiam est per accidens. Et ideo hae passionones non possunt esse principales: quia quod est per accidens, non potest dici principale. Et sic etiam nec ira potest dici passio principalis, quae consequitur audaciam.

w) frirtdpslet pantoic/ istuc ^>tatuk<r, — pasitonct istoc prittcpslci Pj.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quartu eiusdem quaestionis» ut resolute scias ct Ipraeferas primatum illarum quatuor passionum, colligito quod passionones primariae exigunt duas condiciones. Prima est quod sint per se; idest. nihil per accidens habente» admixtum, tam in se quum in suis causis. Secunda est quod sint ultimae in singulis generibus. Sunt autem, si bene distinguitur, quatuor genera passionum scilicet motus in bonum, motus a malo, quies in bono, ct inquietudo in

malo. Ultima in primo genere est spes; in secundo, timor; in tertio, delectatio; in quarto, tristitia; ct omnes sunt per sc, (am in sc quam in suis causis.

Et sic cessant omne» obiectioncs. specialiter de ira, quae est ulterior motus in bonum quam spes: est enim post spem. Quia wmen consurgit ex per accidens, scilicet cx luuhciit. ut in littera dicitur, ideo primatu pnvatur.

QUAESTIO VIGESIMASEXTA

DE PASSIONIBUS ANIMAE IN SPECIALI. ET PRIMO, DE AMORE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Consequenter considerandum est de passionibus animae in speciali * Et primo, de passionibus concupiscibilis; secundo, de passionibus irascibilis *.
Prima consideratio erit tripartita: nam primo considerabimus de amore et odio; secundo, de concupiscentia et fuga*; tertio, de delectatione et tristitia *.

Circa amorem consideranda sunt tria: primo,

de ipso amore; secundo, de causa amoris *; tertio, de effectibus eius *.

Circa primum quaeruntur quatuor.

Primo: utrum umor sit in concupiscibili.

Secundo: utrum amor sit passio.

Tertio: utrum amor sit idem quod dilectio.

Quarto: utrum amor convenienter dividatur in amorem amicitiae et amorem concupiscentiae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM AMOR SIT IN CONCUPISCIBILI

¶ **fil** **dbt. un** qu. u. **tn. i.** diet. **urn.** q. 1. n. 3.

IMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod amor non sit in concupiscibili. Dicitur *Sap. vii* ♦ *Hanc*, scilicet sapientiam, *amavi et exquisiri a iuventute mea*. Sed concupiscibilis, cum sit pars appetitus sensitivi, non potest tendere in sapientiam, quae non comprehenditur sensu. Ergo amor non est in concupiscibili.

2. Praeterea, amor videtur esse idem cuilibet passioni: dicit enim Augustinus, in *XIV de Civ. Dei*; *Amor inhians habere quod amatur, cupiditas est; id autem habens, coquefruens, laetitia; fugiens « quod ei adversatur, timor est; idque si acciderit sentiens, tristitia est*. Sed non omnis passio est in concupiscibili; sed timor, etiam hic enumeratus, est in irascibili. Ergo non est simpliciter dicendum quod amor sit in concupiscibili.

3. Praeterea, Dionysius, in *iv cap. de Div. Nom.*, ponit quendam amorem *naturalem*. Sed amor naturalis magis videtur pertinere ad vires naturales, quae sunt animae vegetabilis. Ergo amor non simpliciter est in concupiscibili.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in *II Topic.* ♦ *quod amor est in concupiscibili*.

Respondetur dicendum quod amor est aliquid ad appetitum pertinens: cum utriusque obiectum sit bonum. Unde secundum differentiam appetitus, est differentia amoris. Est enim quidam appetitus non consequens apprehensionem ipsius appetentis, sed alterius: et huiusmodi dicitur *appetitus naturalis*. Res enim naturales appetunt quod eis convenit secundum suam naturam, non per apprehensionem propriam, sed per apprehensionem instituentis naturam, ut in *I libro* dictum est. Alius autem est appetitus consequens apprehensionem ipsius appetentis, sed ex necessitate, non

ex iudicio libero. Et talis est *appetitus sensitivus* in brutis: qui tamen in hominibus aliquid libertatis participat, inquantum obedit rationi. Alius autem est appetitus consequens apprehensionem appetentis secundum liberum indicium. Et talis est appetitus rationalis sive intellectivus, qui dicitur *voluntas*.

In unoquoque autem horum appetituum, amor dicitur illud quod est principium motus tendentis in finem amatum *. In appetitu autem naturali, principium huiusmodi motus est connaturalitas appetentis ad id in quod tendit, quae dici potest amor naturalis ♦ sicut ipsa connaturalitas corporis gravis ad locum medium est per gravitatem, et potest dici amor naturalis. Et similiter coaptatio illi appetitus sensitivi, vel voluntatis, ad aliquod bonum, idest ipsa complacentia boni, dicitur amor sensitivus, vel intellectivus seu rationalis. Amor igitur sensitivus est in appetitu sensitivo, sicut amor intellectivus in appetitu intellectivo. Et pertinet ad concupiscibilem: quia dicitur per respectum ad bonum absolute, non per respectum ad arduum, quod est obiectum irascibilis.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas illa loquitur de amore intellectivo vel rationali.

Ad secundum dicendum quod amor dicitur esse timor, gaudium, cupiditas et tristitia, non quidem essentialiter, sed causaliter.

Ad tertium dicendum quod amor naturalis non solum est in viribus animae vegetativae, sed in omnibus potentiis animae, et etiam in omnibus partibus corporis, et universaliter in omnibus rebus: quia, ut Dionysius dicit, *iv cap. de Dir. Nom.*: *Omnibus est pulchrum et bonum amabile*; cum unaquaeque res habeat connaturalitatem ad id quod est sibi conveniens secundum suam naturam.

«) — eit, fnfient **K.** fit, fufient autem **E:** on». **F:** <1 fufient Pj.

¶) CMftatiii. — aplatit) **P.** y» — Om. codice».

•S.Th.k.-t.iu. DIV.

Lib.vm.o; nexu

Sed relati

IXHX Orth.,

quod imposito sed l est p Se

Ri agcnl

ccm (dem i

seque gravi

ipsa (conn;

damr appel

coapt appet

Nam in illi

») F cJtione-

> *

- S T>- »«*. »

sicut i rectas

amor 2. l

cta di et am

3. P ferunt

dilectu, malo,

gustim

.) et

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM AMOR SIT PASSIO

b secundum sic proceditur. Videtur quod amor non sit passio. Nulla enim virtus passio est. Sed omnis amor est *virtus quaedam*, ut dicit Dionysius, tv cap. *de*

Div. Nom. * Ergo amor non est passio.

2. Praeterea, amor est unio quaedam vel nexus, secundum Augustinum, in libro *de Trin.* - Sed unio vel nexus non est passio, sed magis relatio. Ergo amor non est passio.

3. Praeterea. Damascenus dicit, in II libro quod passio est *motus quidam*. Amor autem non importat motum appetitus, qui est desiderium; sed principium huiusmodi motus. Ergo amor non est passio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in VIII *Ethic.* *, quod *amor est passio*.

Respondeo dicendum quod passio est effectus agentis in patiente. Agens autem naturale duplicem effectum inducit in patiens: nam primo quidem dat formam, secundo autem dat motum consequentem formam; sicut generans dat corpori gravitatem, et motum consequentem ipsam. Et ipsa gravitas, quae est principium motus ad locum connaturalcm propter gravitatem, potest * quodammodo dici amor naturalis *. Sic etiam ipsum appetibile dat appetitui, primo quidem, quandam coaptationem ad ipsum, quae est complacentia appetibilis; cx qua sequitur motus ad appetibile. Nam *appetitivus motus circulo agitur*, ut dicitur in III *de Anima* *: appetibile enim movet ap-

petitum, faciens sc' quodammodo in eius intentione; ct appetitus tendit in appetibile rcaliter consequendum, ut sit ibis finis motus, ubi fuit principium. Prima ergo immutatio appetitus ab appetibili vocatur amor, qui nihil est aliud quam complacentia appetibilis; ct ex hac complacem tui sequitur motus in appetibile, qui est desiderium; ct ultimo quies, quae est gaudium. Sic ergo, cum amor consistat in quadam immutatione appetitus ab appetibili, manifestum est quod amor est passio: proprie quidem, secundum quod est in concupiscibili; communiter autem, et extenso nomine, secundum quod est in voluntate.

Ad primum ergo dicendum quod, quia virtus significat principium motus vel actionis, ideo amor, inquantum est principium appetitivi motus, a Dionvsio vocatur virtus.

Ad secundum dicendum quod unio pertinet ad amorem, inquantum per complacentiam appetitus amans sc habet ad id quod amat, sicut ad seipsum, vel ad aliquid sui. Et sic patet quod amor non est ipsa relatio unionis, sed unio est consequens amorem *. Unde et Dionysius dicit quod amor est *virtus uniltva*: ct Philosophus dicit, in SS. i. » II *Polit.* *, quod unio est opus amoris.

Ad tertium dicendum quod amor, etsi non nominet motum appetitus tendentem in appetibile, nominat tamen motum appetitus quo immutatur ab appetibili, ut ei appetibile complaceat.

si f-roytor grariLiffm, jmtdt. - yroyler ccnnaturjlvatffa jxMrtt editione» alkpuc.

('-.mplnctntia Pj.

•p faciei.» K. - facitAt PABCDEGHIKI.j. Γπ» In tini intfitiwie. In flat Mcnthnon Lj, m eo tint intentionem P. t.r ibi. - tie th ft AHUDEGUKI»F.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM AMOR SIT IDEM QUOD DILECTIO

I SmL.. x. Evjhm. Utt.; III, d «u xxm. qu. n, art. «, tk Dir. A'omM cup. tt. Iret. π.

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod umor sit idem quod dilectio. Dionysius enim, iv cap. *dc Div. Norm.* ., dicit quod hoc modo sc habent amor et dilectio. *sicut quatuor et bis duo. rectilincum etqulidens non est aliud amorem dicere, et aliud dilectioem dicere.* Sed ista significant idemctioem amor ct dilectio significant idem.

2. Praeterea, appetitivi motus secundum obiecta differunt. Sed idem est obiectum dilectionis ct amoris. Ergo sunt idem.

3. Praeterea, si dilectio et amor in aliquo differunt, maxime in hoc differre videntur, quod *dilectio sit in bono accipienda, amor autem in malo, ut quidam dixerunt*, secundum quod Augustinus narrat, in XIV *de Civ. Dei* *. Sed hoc

modo non differunt: quia, ut ibidem Augustinus dicit, in sacris Scripturis utrumque accipitur in bono et in malo. Ergo amor ct dilectio non differunt sicut ipse Augustinus ibidem concludit .

Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Nom.* . quod *quibusdam Sanctorum visum est divinius esse nomen amoris quam nomen dilectionis*.

Respondeo dicendum quod quatuor nomina inveniuntur ad idem quodammodo pertinentia. scilicet amor, dilectio, caritas et amicitia. Differunt tamen in hoc. quod *amicitia*, secundum Philosophum in VIII *Ethic.* *, *est quasi habitus; amor*

s) ct dilecti» non differunt. - a dilectione non differt endue*.

autem et *dilectio* significantur per modum actus vel passionis; *caritas* autem utroque modo accipi potest.

Differenter tamen significatur actus per ista tria. Nam *amor* communius * est inter ea: omnis enim dilectio vel caritas est amor, sed non e converso. Addit enim *dilectio* supra amorem, electionem praecedentem, ut ipsum nomen sonat. Unde dilectio non est in concupiscibili, sed in voluntate tantum, et est in sola rationali natura. *Caritas* autem addit supra amorem, perfectionem quondam amoris, inquantum id quod amatur magni pretii aestimatur, ut ipsum nomen designat.

An primum ergo dicendum quod Dionysius loquitur de amore et dilectione, secundum quod sunt in appetitu intellectivo: sic enim amor idem est quod dilectio.

Ad secundum dicendum quod obiectum amoris est communius quam obiectum dilectionis: quia ad plura se extendit amor quam dilectio, sicut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod non differunt amor et dilectio secundum differentiam boni et mali, sed sicut dictum est *. In parte tamen intellectiva idem est amor et dilectio. Et sic loquitur ibi Augustinus de amore: unde parum post subdit quod *recta voluntas est bonus amor, et perversa voluntas est malus amor*. Quia tamen amor, qui est passio concupiscibilis, plurimos x inclinatur ad malum, inde habuerunt occasionem qui praedictam differentiam assignaverunt.

Ad quartum 4 * dicendum quod ideo aliqui posuerunt, etiam in ipsa voluntate, nomen amoris esse divinius nomine dilectionis, quia amor importat quondam passionem, praecipue secundum quod est in appetitu sensitivo; dilectio autem praesupponit iudicium rationis. Magis autem homo in Deum tendere potest per amorem, passive quodammodo ab ipso Deo attractus, quam ad hoc eum propria ratio ducere possit, quod pertinet ad rationem dilectionis, ut dictum est *. Et propter hoc, divinius est amor quam dilectio.

cammunlut. - com*ixiiij AB, .ommuNior F. - Pro dilectio vel cantui at amor. dilectio tit a»ior vel canta» »B, dilectio .-mtir tit w/ canta» »F, amor at rei carito» pF, amor rit dilectio rei carito* <(eri. amor dlectio fit tel carito» P4.

y plurimo». - plurimotqur AtJCDGHIKL.
I) quartum. - ht uppoitum ed4lt E.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AMOR CONVENIENTER DIVIDATUR IN AMOREM AMICITIAE ET AMOREM CONUPISCENTIAE

Part. J, qu. 1x, ui. 3; IP 11°, qu. xtm, »rt. i; II Sent.. 4lit. in. p*rL n, qu. in; III, dfa. t«o. «n. 3; IV. 4iu. xux. qu. i. «n. a, qu* i. 3; t k Virtue.. qu. iv, art- 3; Dc Dir. Xam., cap. it, IxΛ ix, x.

Secundum quartum sic proceditur. Videtur quod amor inconvenienter dividatur in amorem amicitiae et concupiscentiae. *Amor* enim *est passio, amicitia vero est habitus* sicut dicitur in IV° hitiis. ut dicit Philosophus, in VIII° Ethic. illud Secu-

habitus non potest esse pars divisiva passionis. Ergo amor non convenienter dividitur per amorem concupiscentiae et amorem amicitiae.

2. Praeterea, nihil dividitur per id quod ci connumeratur: non enim *homo* connumeratur *animali*. Sed concupiscentia connumeratur amori, sicut alia passio ab amore. Ergo amor non potest dividi per concupiscentiam.

3. Praeterea, secundum Philosophum, in VIII° Ethic. *, triplex est amicitia, *utilis, delectabilis* et *honest*a. Sed amicitia utilis et delectabilis habet concupiscentiam. Ergo concupiscentia non debet dividi contra amicitiam.

Sed contra, quaedam dicimur amare quia ea concupiscimus: sicut *dicitur aliquis amare vinum propter dulce quod in eo concupiscit*, ut dicitur in II° Topic. ' Sed ad vinum, et ad huiusmodi, non habemus amicitiam, ut dicitur in VIII° Ethic. *. Ergo alius est amor concupiscentiae, et alius est amor amicitiae.

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus dicit in II° Rhetoric. *, *amare est velle alicui bonum*. Sic ergo motus amoris in duo tendit: scilicet in bonum quod quis vult alicui, vel sibi vel alteri. Si quis vult sibi bonum, ad illud ergo concupiscit. Si quis vult alteri, habetur amor concupiscentiae: ad illud 3 autem cui aliquis vult bonum, habetur amor amicitiae.

Haec autem divisio est secundum prius et posterius. Nam id quod amatur amore amicitiae, simpliciter et per se amatur: quod autem amatur amore concupiscentiae, non simpliciter et secundum se amatur, sed amatur alteri. Sicut enim ens x simpliciter est quod habet esse, ens autem secundum quid quod est in alio; ita bonum, quod convertitur cum ente, simpliciter quidem est quod ipsum habet 4 bonitatem; quod autem est bonum alterius, est bonum secundum quid. Et per consequens amor quo amatur aliquid ut ei sit bonum, est amor simpliciter: amor autem quo amatur aliquid ut sit bonum alterius, est amor secundum quid.

Ad primum ergo dicendum quod amor non dividitur per amicitiam et concupiscentiam, sed per amorem amicitiae et concupiscentiae. Nam

a) amare. - dwor ABCEFGIHKLPD.
p) illud. - Illum ABCDEIKL.
7) ens. - per te xdJunt i'a. - Pro c m, c m per «' FF; pro

cuadum quid, per accident (ft aJ.Ut »F) ıııııAııı quid F; piv quod ett, ett ııııı, ert quod fit ACDHı-d.
ı) quidı ipaum habet. - ipium quod habet F. quod habet iptum ıı,

amor
mali.
clivo
Ali-
quod

qui
t ad
;edi-

P°*
oris
im-
um
ac-
ino
JO-
yoc
ice
ro-

ille proprie dicitur amicus, cui aliquod bonum volumus: illud autem dicimur concupiscere, quod volumus nobis.
Et per hoc patet solutio ad secundum.
An tertium dicendum quod in amicitia utilis et delectabilis, vult quidem aliquis aliquod bonum

amico: et quantum ad hoc salvatur ibi ratio amicitiae. Sed quia illud bonum refert ulterius ad suam delectationem vel utilitatem, inde est quod amicitia utilis et delectabilis, inquantum trahitur ad amorem concupiscentiae, deficit a ratione verae amicitiae.

Commentaria Cardinalis Caietani

In quaestione vigesimasexta, omissi* primis tribus articulis, in quarto hoc solum adverte, quod distinctio amoris in amorem amicitiae et concupiscentiae non est tam divisio amoris, quam amatorum: scu, et in idem redit, non est divisio amoris secundum se, sed secundum diversimode amata. Cum enim omne concupitum alicui concupiscatur, nullus amor concupiscentiae est sine amore amicitiae illius cui concupiscitur et rursus, cum omni amico aliquod bonum velimus, nullus amor amicitiae est sine amore concupiscentiae boni concupiti amato. Non ergo distinguitur amor in amorem amicitiae et concupiscentiae, tanquam in diversos amores, sed tanquam in diverso* modos ornandi

unus enim et idem umor est amicitiae respectu amici, et concupiscentiae respectu boni illi voliti.
Et si quandoque invenias diversos esse amore», sane interpretare; et denominari amorem quandoque a concupiscentia, quandoque nb amicitia, scito, propter obiectum de quo est sermo. Ut patet cum est sermo de amore ad irrationalia, vel delectabilia, vel utilia: in hi* enim a concupiscentia amor denominatur, qui tamen non est sine amore amicitiae ad se vel alium. Cum vero de umore parentum aut filiorum, ab amicitia denominatio fit amori», qui tamen cis concupiscit bonum vitae, etc.

QUAESTIO VIGESIMASEPTIMA

DE CAUSA AMORIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

-Cf. q. 1. h. i. in
»ioj.

de considerandum est de causa amoris ♦ Secundo : utrum cognitio sit causa amoris.
Et circa hoc quaeruntur quatuor. Tertio: utrum similitudo.
Primo: utrum bonum sit sola causa amoris. Quarto: utrum aliqua alia animae passionum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BONUM SIT SOLA CAUSA AMORIS

Infra, qu. 111. art. 1.

S D PRIMUM SIC PROCEdit! R. Videtur quod non solum bonum sit causa amoris. Bonum enim non est causa amoris, nisi quia amatur. Sed contingit etiam » V<D>. 2. malum aman, secundum illud Psal. 141. *Qui diligit iniquitatem, adit animam suam:* omnis amor esset bonus. Ergo non solum bonum est causa amoris.

• op. n. n.!? 2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Rhetoric.*, quod *cos qui mala sua dicunt, amamus.* Ergo videtur quod malum sit causa amoris.

• vt bceuL 3. Praeterea, Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Nom.* ♦ quod non solum *bonum*, sed etiam *pulchrum est omnibus amabile.*

• c»? w. Sed contra est quod Augustinus dicit, VUl *de Trin.* ♦ *Non amatur certe nisi bonum.* Solum igitur bonum est causa amoris.

• Qu - Respondeo dicendum quod, sicut supra " dictum est, amor ad appetitivam potentiam perlinet, quae est vis passiva. Unde obiectum eius comparatur ad ipsam sicut causa motus vel actus ipsius. Oportet igitur ut illud sit proprie causa amoris quod est amoris obiectum. Amoris autem proprium obiectum est bonum: quia, ut dictum est*, amor importat quandam connaturalitatem vel complacentiam amantis ad amatum: unicuique autem est bonum id quod est sibi connaturale et proportionatum. Unde relinquitur quod bonum sit propria causa amoris.

Ad primum ergo dicendum quod malum nun-

quam amatur nisi sub ratione boni, scilicet inquantum est secundum quid bonum, et apprehenditur ut simpliciter bonum. Et sic aliquis amor est malus, inquantum tendit in id quod non est bonum. Quia si quis diligit verum bonum. Et per hunc alioquin homo diligit iniquitatem, inquantum per iniquitatem adipiscitur aliquod bonum, puta delectationem vel pecuniam vel aliquid huiusmodi.

An secundum dici NDUM quod illi qui mala sua dicunt, non propter mala amantur, sed propter hoc quod dicunt mala: hoc enim quod est dicere mala sua. habet rationem boni, inquantum excludit fictionem seu simulationem.

Ad tertium dicendum quod pulchrum est idem bono, sola ratione differens. Cum enim bonum sil *quod omnia appetunt*, de ratione boni est quod in eo quietiur appetitus: sed ad rationem pulchri pertinet quod in eius aspectu seu cognitione quietetur appetitus. Unde et illi sensus praecipue respiciunt pulchrum, qui maxime cognoscitivi sunt, scilicet visus et auditus rationi deservientes: dicimus enim pulchra visibilia et pulchros sonos. In sensibilibus autem aliorum sensuum, non utimur nomine pulchritudinis: non enim dicimus pulchros sapes aut odores. Et sic patet quod pulchrum addit supra bonum, quondam ordinem ad vim cognoscitivam: ita quod bonum dicatur id quod simpliciter complacet appetitui; pulchrum autem dicatur id cuius ipsa apprehensio placet.

Commentaria Cardinali* Caietani

I x corpore primi articuli quaestionis vigesimaeseptimae, notato quod, quia ratio consistit in hoc:-Bonum est proprium obiectum amoris: ergo est propria causa amoris. Et probatur sequela. Quia obiectum potentiae passivae comparatur ad ipsam ut causa motus vel actus ipsius: ac per hoc, obiectum proprium talis actus huiusmodi potentiae, est propria causa illius actus: amor autem est actus potentiae appetitivae, quae est passiva: - ex his habes de mente divi Thomae quatuor: scilicet quod vis appetitiva est passiva; et quod obiectum eius est causa activa; et quod bonum effective causât amorem; et quod universaliter obiectum proprium cuiusque actus appetitus est causa activa illius. Quae multum memoriae commendanda sunt.

ctum proprium cuiusque actus appetitus est causa activa illius. Quae multum memoriae commendanda sunt.

II. In responsione ad tertium, scito, novitic. formalem responsionem consistere in hoc, quod pulchrum est quaedam boni species: et propterea non obstat adaequatae causalitati boni respectu amoris, quod pulchrum sit amabile, utpote non extraneum nb illo. Connumeratur tamen bono pulchrum in amabilitate, quia addit supra ipsum sicut secundum quid ad simpliciter: bonum est enim quod simpliciter complacet; pulchrum autem, quod secundum apprehensionem, ut in littera dicitur.

QUAESTIO XXVII, ARTICULUS II

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM COGNITIO SIT CAUSA AMORIS

II' II-', qu. 11VI. ut. 3, ad 1, | di»L 1», qu. it, «rt. 1, «d 3.

SD SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod cognitio non sit causa amoris. Quod enim aliquid quaeratur, hoc contingit ex amore. Sed aliqua quaeruntur quae nesciuntur, sicut scientiae: cum enim in *sit eas habere quod eas nossc*, ut Augustinus dicit aliquo eius effectu, vel per hoc quod audit eam laudari, ut Augustinus dicit, X *dc Trin.* ♦* Sic autem eam cognoscere non est eam habere; sed cognoscere eam perfecte \

2. Praeterea . eiusdem rationis videtur esse quod aliquid incognitum ametur, et quod aliquid ametur plus quam cognoscatur. Sed aliqua amantur plus quam cognoscantur: sicut Deus, qui in hac vita potest per seipsum amari, non autem per seipsum cognosci. Ergo cognitio non est causa amoris.

3. Praeterea, si cognitio esset causa amoris, non posset inveniri amor ubi non est cognitio. Sed in omnibus rebus invenitur amor, ut dicit Dionysius m iv cap. *de Dir. Nom.* *: non autem in omnibus invenitur cognitio. Ergo cognitio non est causa amoris.

Sed contra est quod Augustinus probat, in X *de Trin.* *, quod *nullus potest amare aliquid incognitum*.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, bonum est causa amork per modum obiecti. Bonum autem non est obiectum appetitus, nisi prout est apprehensum. Et ideo amor requirit aliquam apprehensionem boni quod amatur. Et propter hoc Philosophus dicit, IX *JEthic.* *, quod visio corporalis est principium amoris sensitivi. Et similiter contemplatio spiritualis pulchritudinis vel bonitatis, est principium amoris spiritualis. Sic igitur cognitio est causa amoris ♦, ea 3 ratione

qua et bonum, quod non potest amari nisi cognitum.

Ad primum ergo dicendum quod ille qui quaerit scientiam, non omnino ignorat eam: sed secundum idem aliquid eam praecognoscit, vel in generali, vel in aliquo eius effectu, vel per hoc quod audit eam laudari, ut Augustinus dicit, X *dc Trin.* ♦* Sic autem eam cognoscere non est eam habere; sed cognoscere eam perfecte \

Au secundum dicendum quod aliquid requiritur ad perfectionem cognitionis, quod non requiritur ad perfectionem amore». Cognitio enim ad rationem pertinet, cuius est distinguere inter ea quae secundum rem sunt coniuncta, et componere quodummodo ea quae sunt diversu, unum alteri comparando. Et ideo ad perfectionem cognitionis requiritur quod homo cognoscat singilkuim quidquid est in re, sicut partes et virtutes et proprietates. Sed amor est in vi appetitiva, quae respicit rem secundum quod in se est. Unde ad perfectionem amoris sufficit quod res prout in se apprehenditur. ametur. Ob hoc ergo contingit quod aliquid plus amatur quam cognoscatur: quia potest perfecte amari, etiam si non perfecte cognoscatur. Sicut maxime patet in scientiis, quas aliqui amant propter aliquam T summarium cognitionem quam de eis habent: puta quod sciunt rhetoricam essu scientiam per quam homo potest persuadere . et hoc in rhetorica amant. Et similiter est dicendum circa amorem Dei.

Ad tertium dicendum quod etiam 'amor naturalis, qui est in omnibus rebus, causatur ex aliqua cognitione, non quidem in ipsis rebus naturalibus existente, sed in eo qui naturam instituit, ut supra ^ dictum est.

Commentavia Cardinalia Caietani

P articulo secundo eiusdem quaestionis. advene quod in **hincra non** negatur quod maior cognitio causal maiorem amorem: sed quod maior amor necessario exigit maiorem cognitionem. Et multum nubilia ratio de hoc redditur ex illa radicali differentia inter apprehensivam et appetiti»am potentiam in hoc, quod apprehensio trahit res ad animam, appetitu» vero animum ad res. Ex hoc, inquam, infertur quod perfectio cognitionis attenditur secundum modum quo perficitur ratio, qui est distinguere etiam quae »unt simplicia: ac per hoc, ad perfectam cognitionem boni exigitur et quod bonum secundum w apprehendatur, et quod distincte cognoscatur secundum partes, proprietate», etc. Perfectio autem appetitus amoris non exigit tot cognitiones boni, sed prima sufficit ei, scilicet quod bonum secundum se apprehendatur: quia appetitus ad bonum, ut est, tendit. Et intendit dicere quod, quia bonum perficit appetitum secundum quod invenitur in rerum natura, apprehensionem autem secundum negotiationem intellectus; ideo amor

potest esse perfectus, cognitione existente imperfecta. Sat enim est appetitui repraesentatio illius boni quae non sufficit intellectui, -ed oportet distinguere ut perficiatur.

Et si instetur, quia cognitio est propria causa amoris, ac per hoc, minus cognitioni* infert minus amori»: memento quod perfectio amoris duplici ex capite oritur, scilicet ex parte amantis, et ex parte amati; et quod cognitio est causa amoris ex parte amati. Eadem quippe ratione cognitio est causa amori», qua bonum est causa amoris, ut in littera dicitur: quia bonum cognitum est obiectum appetitu». Magis nutem et minus in amore ex parte urriusque, scilicet amati et amantis, provenire potest. Et sic perspicies quod, absque augmento obiecti. ac per hoc cognitionis, potest augeri amor ex pane amanti*. Neque igitur bonum, neque bonum cognitum est propria causa umori», nisi ex parte obiecti: praeter quod, alia causa eiusdem ex altera pane exigitur. Et ideo minus uun infert minus simpliciter.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SIMILITUDO SIT CAUSA AMORIS

IŮ Srtf.. 4hL txni. qu. ». art. i, *J (λ· Z/rMom.. Joct. i; In la.wn., «p. m». Icet rrj VIII Ico. t.

Auŷ'feCll tertium s,c iÞrocfd,tir· Videtur quod
'Eludo non sit causa amoris. Idem
enim non est causa contrariorum. Sed
■^ ^' ^ ^ ^similitudo est causa odii: dicitur enim
• v<f. ■. Prov. xnt -. quod *inter superbos semper sunt*
6- *iurgia*; et Philosophus dicit, in VIII *Ethic.* ·, quod
if££n?Î'Î. *figuli corrixantur ad invicem*. Ergo similitudo non
est causa amoris.

• cap. m. a. Praeterea, Augustinus dicit, in IV *Confess.* ",
quod *aliquis amat in alio quod esse non vellet*;
sicut homo amat histrionem, qui non vellet esse
histrionem. Hoc autem non contingeret, si similitudo
esset propria causa amoris: sic eniin homo ama-
ret in altero quod ipse haberet. vel vellet ha-
bere. Ergo similitudo non est causa amoris.

3. Praeterea, quilibet homo amat id quo in-
diget, etiam si illud non habeat: sicut infirmus
amat sanitatem, et pauper umat divitias. Sed in-
quantum indiget et caret eis, habet dissimilitu-
dinem ad ipsa. Ergo non solum similitudo. Bed
etiam dissimilitudo est causa umoris.

• «f. o. n, 4. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Rhetic.**,
• quod *beneficos in pecunias * et salutem amamus:*
et similiter eos qui circa mortuos servant amici-
tiam}, *omnes filigunt*. Non autem omnes sunt
tales. Ergo similitudo non est causa amoris.

• v<f. i?.. Sed contra est quod dicitur *Eccli. xni ♦ Omne*
animal diligit simile sibi.

Respondeo dicendum quod similitudo, proprie
loquendo, est causa amoris. Sed considerandum
est quod similitudo inter aliqua potest attendi du-
pliciter. Uno modo, ex hoc quod utrumque habet
idem in actu : sicut duo habentes albedinem, di-
cuntur similes. Alio modo, ex hoc quod unum
habet in potentia et in quadam inclinatione, illud
quod aliud habet in actu : sicut si dicamus quod
coquus grave existens extra suum locum, habet
similitudinem cum corpore gravi in suo loco exi-
stent!. Vel etiam secundum quod potentia habet
similitudinem ad actum ipsum : nam in ipsa po-
• d <4, > tentia quodammodo est actus ·.

Primus ergo similitudinis modus causai amorem
amicitiae, seu benevolentiae. Ex hoc enim quod
aliqui duo sunt similes, quasi habentes unam for-
mam, sunt quodammodo unum in forma illa: si-
cut duo homines sunt unum in specie humanitatis,
et duo albi in albedine. Et ideo alfctus unius

tendit in alterum, sicut in unum sibi; et vult ei
bonum sicut et sibi. – Sed secundus modus simi-
litudinis causai amorem concupiscentiae, vel ami-
citiam utilis seu delectabilis. Quia unicuique exi-
stent! in potentia, inquantum huiusmodi, inest
appetitus sui actus: et in eius consecutione de-
lectatur. si sit sentiens et cognoscens.

Dictum est autem supra * quod in amore con-
cupiscentinc amans proprie amat scipsum, cum
vult illud bonum quod concupiscit. Magis autem
unusquisque scipsum amat quam alium: quin
sibi unus est in substantia, alteri vero in simili-
tudine alicuius formae. Et ideo si ex eo quod ?
est sibi similis in participatione formae, impedia-
tur ipsemet a consecutione boni quod amat; effi-
citur ei odiosus, non inquantum est similis, sed
inquantum est proprii boni impeditivus. Et pro-
pter hoc *figuli corrixantur ad invicem*, quia sc
invicem impediunt in proprio lucro: et *inter su-*
perbos sunt iurgia. quia se invicem impediunt in
propria excellentia, quam concupiscunt.

Et per hoc patet responsio ad primum.
Ad secundum dicendum quod in hoc etiam quod
aliquis in allero amat quod in se non T amat, in-
venitur ratio similitudinis secundum proportiona-
litem : nam sicut se habet alius ad hoc quod in
eo amatur, ita ipse se habet ad hoc quod in se
amat. Puta si bonus cantor bonum amet scripto-
rem. attenditur ibi similitudo proportionis, secun-
dum quod uterque habet quod convenit ei se-
cundum suam artem.

Ad tertium dicendum quod ille qui amat hoc
quo indiget, habet similitudinem ad id quod amat,
sicut quod est potentia ad actum, ut dictum est *.

An quantum dicendum quod secundum eandem
similitudinem potentiae ad actum, ille qui non
est liberalis, amat cum qui est liberalis, inquan-
tum expectat ab eo aliquid quod desiderat. Et
eadem ratio est de perseverante in amicitia ad
cum qui non perseverat. Utrobique enim videtur
esse amicitia propter utilitatem. – Vel dicendum
quod, licet non omnes homines habeant huius-
modi virtutes secundum habitum completum, ha-
bent tamen eas secundum quaedam seminalia
rationis, secundum quae, qui non habet virtutem,
diligit virtuosum, tanquam suae naturali rationi
conformem.

a) tn pecuntax. – in, »44. tprtt vec~ GLpARDH: parentet E, im pro.
tperitatc GiB, etiam i ct praipcritaieM K-A, ct rttam pmniai li.
om. E.

qnnj. – aui AUDI GKI.plhl , t»m. pF. – Q> mJ aditionem 4
vide Pniettuoturm.
7) moi». – Uiu. PACDGLI.pUUI. – Prt» rati», tvnnm P.

Commentaria CxuvUnallH Caietani

n articulo tenio dubium est de modo quo similitudo
est propria causa amoris. Si enim ponitur causa ex parte
obiecti, sequitur, contra primum articulum, quod bonum
absolute non est propria causa amoris, sed bonum con-

tractum «d simile. – Si vero non ponitur causa ex parte
obiecti, ruit totus processu* in corpore articuli, assignans
obicctum utriusque amoris aliquid simile. Et in respon-
sione nd secundum, expresse dicitur quod amatu in altero

• Cf. *<*, γ.

qi
Φ
bc

di
ut
cv
si<
b<
ac

ac

· · ·
Th »<ll. e i
Lj.loc.cit.min.

<<
bi
hi
vi
P
al

ci
si

· G>p. η. η. >;
s.Yh. lect. II. t.

p

it
h
si
Cl
v·

q
q
b

p
f<
a

S
t<
tr
h

it
ci
Cl
n
e
e

a

• Op. ».

ff
-n pf
(A
0·3*3
f

S
>
8

»D.,K-»,W*
-iXcip,l.,-∴;
»Th.fct-«, -
CLtocot-rwr».

*Op.,n,t'»i/
nr-»,«*»«*,
.Tb'kct.il,.

QUAESTIO XXVII, ARTICULUS IV

iy5

quod in *c non amat, *invenitur bonum similitudinii* ., etc.: qua»! Auctor conatus fuerit ad salvandum quod semper bonum simile est obiectum amoris.

II. Aii evidentiam huius dubii, scito quod quinque modis intelligi potest quod similitudo est causa amori». Primo, ut speciale quoddam bonum, sicut cetera bona specialia: sicut cum aliquis vult nssimilari alteri, vel alterum sibi. Et sic similitudo est causa activa amoris, sicut quodlibet aliud bonum. – Et sic non est ad propositum, ubi de propria et adaequatu causa amoris est quaestio.

Secundo, ut ratio determinans formaliter boni rationem ad hoc quod sit amoris causa. – Et hoc contradicere videtur articulo primo, et Aristoteli in IX *Ethic.* 9 et I *Ethic.* .*, et breviter communi dicto philosophorum, sonantibus quod bonum ut sic est amabile. Et irrationabiliter hoc sustineri videtur: quin similitudo speciale quoddam bonum est, ac per hoc inadaeqtiata ratio obiecti amoris, extendentis se ad alia bona.

Tertio, ut determinans formaliter bonum ad hoc quod sit causa amoris *in hoc*: itu quod bonum, inquantum bonum, sit amabile; sed inquantum bonum simile, sit amabile huic; iuxta illud VIII *Ethic.* *, *Amabile bonum, unicuique autem proprium* Et sicut bonum non est amabile nisi cognitum, ita bonum huic non est amabile nisi cognitum ut bonum huic. Idem autem videtur importare bonum huic et bonum simile, extenso similitudinis nomine, ut in littera fit. Quod enim est actu simile, est huic bonum quasi idem sibi quod vero secundum inclinationem vel potentiam est huic bonum quasi proportionatum. Relationem quoque imponat utrumque ad subiectum, scilicet bonum proprium seu huic, et bonum simile. Et secundum hoc, solveretur obiectio in oppositum ex hoc, quod in primo articulo tradita est ratio formalis obiectivu amabilis absolute: in hoc vero lenio articulo traditur ratio formalis obiectiva amabilis huic. – Sed huic senvui obitat quod tractatu» iste in primo et tertio articulo, ut littera sonat, aequae universalis ac abstractus est. Ac per hoc, sicut ibi de amore absolute, ita hic accipiendum e«t et non ibi de causa amoriv absolute, et hic de causa amoris in hoc, interpretandum est.

Quarto, ut conditio boni ad hoc quod sil causa amoris: ita quod bonum, inquantum bonum, rit causa amoris obiectiva simpliciter et huic, similitudo autem ait causa ut conditio causae, sicut singularitas est conditio omnis causae naturalis. – Sed quia quod causât ut apprehensum, magi* est *concausa* causantis, ut apprehensio (qualiter bonum est causa amoris, quod constat causare ipsum non per

modum nnlutac, sed ut apprehensum, incognita enim diligere nequimus), quam conditio sic causantis; et similitudo universaliter concurrent cum bono ad causandum amorem. causât ut apprehenu in actu exercito (ut in concivibus et consanguineis sibi obviantibus, qui non se diligunt donec, ut patet, consanguinei vel concives apprehendantur, quod est apprehendi ut similes in actu exercito): ideo similitudo magi» ut ratio approprions, iuxta tertium modum, quam ut conditio, iuxta hunc quartum, causa videtur amoris.

Quinto, ut dispositio ex parte subiecti: ita quod bonum, inquantum bonum, sit propria causa amoris ex parte obiecti; et similitudo ad bonum sit propria causa amoris, ut propria dispositio ex parte subiecti. Propter quod, obiectum idem causât modo amorem, modo odium, in eodem diversimode disposito: ut patet deThamar respectu Amnoo, in II *Regum* .-. Et huic sensui favet littera in solutione primi argumenti ubi figulo,propter dispositionem ad lucrum,alter redditur odiosus. Et in solutione secundi, non dixit quod amat bonum similitudinis, sed quod *invenitur bonum similitudinü*, intendens per hoc salvare dispositionem ex parte subiecti ad amorem. Nec est verum quod in litterae processu laboretur ad ostendendum similitudinem se tenere ex parte obiecti: sed inveniri in obiccto. Similitudo enim, cum sit relatio equiparantinc, in utroque oportet quod salvetur extremo. Unde ex hoc ipso quod similitudo subiecti ad bonum, c»t propria causa amoris ex parte subiecti, sequitur necessario quod omne amabile «it simile. Quod in littera monstratur.

III. Et hic quintus modus procul dubio amplectendus est. sine tamen tertii praciudido: idest, quod ex parte subiecti similitudo est propria causa amoris, quidquid sit ex parte obiecti. Et hoc litterae xuflicerc non dubito. Salvatque sensuo iste universalitatem et abtractionem tractatus aequalem in primo et tertio articulo* Ordinaturque articulos huius quae- stions, ut tractetur m pnmis articuli» de causa ex parte obiecti, scilicet bonitate et cognitione, in tertio, de causa ex parte subiecti; in quarto, ex parte concomitantium passionum. – Iuxta tertium autem modum, prius de rationibus obiectivis ex parte rei; et deinde de conditione communi utrique rationi formali, scilicet bonitati et similitudini, fuis- .et tractandum. Et sic ternus articulus debuit esse secundus. Cuius oppositum factum favet quinto, quod sit sensus intentus nb Auctore.

Circa quartum articulum nihil occurrit pro nunc scribendum.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ALIQUA ALIA PASSIONUM \NIMAE SIT CAUSA AMORIS

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod aliqua alia passio possit esse causa amoris. Dicit enim Philosophus, in VIII *Ethic.**, quod aliqui amantur propter delectationem. Sed delectatio est passio quaedam. Ergo aliqua alia passio est causa amoris.

2. Praeterea, desiderium quaedam passio est.

Sed aliquos amamus propter desiderium alicuius « quod ab eis expectamus: sicut apparet in omni amicitia quae est propter utilitatem. Ergo aliqua alia passio est causa amoris.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in X *de Trin.* *: *Cuius rei adipiscendae spem quisque non gerit, aut tepide amat, aut omnino non amat, quamvis quam pulchra sit videat.* Ergo spes ? etiam est causa amoris.

Sed contra est quod omnes aliae atfectiones animi ex amore causantur, ut Augustinus dicit, XIV *de Civ. Dei**.

Respondeo dicendum quod nulla alia passio animae est quae non praesupponat aliquem amorem. Cuius ratio est quia omnis alia passio animae vel importat motum ad aliquid, vel quietem in aliquo. Omnis autem motus in aliquid, vel quies in aliquo, ex aliqua connaturalilate vel coaptatione procedit: quae perlinet ad rationem amoris. Unde impossibile est quod aliqua alia passio animae sit causa universaliter omnis amoris. – Contingit tamen aliquam aham passionem esse causam amoris alicuius: sicut ctram unum bonum est causa alterius.

An primum ergo dicendum quod. cum aliquis

• |a corpor<-

• 00.IΠ. .-. I. -
S. Tr- Uri. in.

a

* C*P. L

A

a) alicuiiu. – üm. I^o.
tpa. – rti ABCDEGHI.

7) animai* – Om, P, – Ibdeai ;ro p-.Izxaj7xw.il. ·α/70r4Γ,

4

amat aliquid propter delectationem nmor quidem ille causatur cx delectatione: sed delectatio illa iterum causatur ex alio umore praecedente; nullus enim delectatur nisi in re aliquo modo amatu.

Ad secundum dicendum quod desiderium rei alicuius semper praesupponit amorem illius rei. Sed ' desiderium alicuius rei potest esse causa ut

res alia ametur: sicut qui desiderat pecuniam, amat propter hoc eum a quo pecuniam recipit.

Ad tertium dicendum quod spes causal vel auget amorem, et : ratione delectationis, quia delectationem causal: el etiam ratione desiderii, quia spes desiderium fortificat, non enim itu intense desideramus quae non speramus. Sed lumen et ipsa spes est alicuius boni amati.

8) dcJecfattnnewt. — dationem ACDFGII,pBH.
<) Sed. — >> tic P.

C) fi. — ct hoc P.

Introit.

• Vm. Λ A
• lat«r' o.
cī
U
ti
sl
ti
n
c
b
v
a
• Q-i. x**a. art. d
a
?
i
a
• s. Tb. Urt. n, I
«ll.

‘ΠΠΠ ,
c«piî.
Ugct
-'eta.
Çuia
-nsc
l et

QUAESTIO VIGESIMAOCTAVA

DE EFFECTIBUS AMORIS

IN SEX ARTICULOS DIVISA

•a «a wi,
b-roJ

HINDI, considerandum est de effectibus amo-
ris ♦
Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum unio sit effectus amoris.
Secundo; utrum mutua inhaesio.

Tertio: utrum extasis sit effectus amoris.
Quarto: utrum zelus.
Quinto: utrum amor sit passio lacsiva amantis.
Sexto: utrum amor sit causa omnium quae
amans agit.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM UNIO SIT EFFECTUS AMORIS

Part. I, qu. xx, art. t. *J J; «upra. qu. Xxv. an. j, aJ x; lll SmL. ¶l. irrn, qü. t, art. i;
l>f Div cap. n. ItcL tu.

• Vtf». »»
• larerta.

•q'uixth.w.

fwmum sic proceditur. Videtur quod
un>° ηθη sit effectus amoris. Absentia
enim unioni repugnat. Sed amor com-
patitur secum absentiam: dicit enim
Apostolus, *ad Galat.* iv ∙: *Bonum aemulamini in
bono semper* (loquens de seipso, ut Glossa ' dicit),
et non tantum cum praesens sum apud ros. Ergo
unio non est effectus amoris.

2. Praeterea, omnis unio aut est per essen-
tiam, sicut forma unitur materiae, et accidens
subiecto. et pars toti vel alteri parti ad constitu-
tionem totius: aut est per similitudinem vel ge-
neris. vel speciei, vel accidentis. Sed amor non
causal unionem essentiae: alioquin nunquam ha-
beretur amor ad ea quae sunt per essentiam di-
visa. Unionem autem quae est per similitudinem,
amor non causai, sed magis ab ea causatur, ut
dictum est*. Ergo unio non est effectus amoris.

3. Praeterea, sensus in actu fit sensibile in
actu, et intellectus in actu fit intellectum in actu.
Non autem amans in actu fit amatum in actu.
Ergo unio magis est effectus cognitionis quam
amoris.

Sed contra est quod dicit Dionysius, iv cap. *de
Div Xom.* ^j quod amor quilibet est *virtus unitira.*

Respondeo dicendum quod duplex est unio a-
mantis ad amatum. Una quidem secundum rem:
puta cum amatum praesentialiter adest amanti. -
Alia vero secundum affectum. Quae quidem unio
consideranda est ex apprehensione praecedente:
nam motus appetitivus sequitur apprehensionem.
Cum autem sil duplex amor, scilicet concupiscen-
tiae et amicitiae, uterque procedit ex quadam
apprehensione unitatis amati ad amantem. Cum
enim aliquis amat aliquid quasi concupiscens
illud, apprehendit illud quasi pertinens ad suum
bene esse. Similiter cum aliquis amat aliquem
amore amicitiae, vult ei bonum sicut et sibi vult

bonum: unde apprehendit eum ut alterum sc, in-
quantum scilicet vult ei bonum sicut et sibi ipsi.
It inde est quod amicus dicitur esse *alter ipse* 9:
et Augustinus dicit, in IV *Confess.* ∙: *Bene qui-
dam dixit de amico suo, dimidium animae suae.*

Primam ergo unionem amor facit effective:
quia movet ad desiderandum et quaerendum prae-
sentiam amati, quasi sibi convenientis et ad se
pertinentis. Secundam autem unionem facit for-
maliter: quia ipse amor est talis unio vel ne-
xus Unde Augustinus dicit, in VIII *dc Trin.* **,
quod amor est quasi *vita x quaedam duo aliqua
copulans, vel copulare appetens, amantem scilicet
et quod amatur.* Quod enim dicit *copulans*, re-
fertur ad unionem allectus, sine qua non est
amor: quod vero dicit *copulare intendens*, per-
tinet ad unionem realcm.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa
procedit de unione rcali. Quam quidem requirit
delectatio ? sicut causam: desiderium vero est in
reali absentia amati: amor vero et in absentia et
in praesentia.

Ad secundlm dicendum quod unio tripliciter sc
habet ad amorem. Quaedam enim unio est causa
amoris. Et haec quidem est unio substantialis,
quantum ad amorem quo quis amat scipsum:
quantum vero ad amorem quo quis amat alia,
est unio similitudinis, ut dictum est Quaedam
vero unio est essentialiter ipse amor. Et hacc est
unio secundum coaptationem affectus. Quac^ qui-
dem assimilatur unioni substantiali, inquantum
amans se habet ad amatum, in amore quidem
amicitiae, ut ad scipsum; in amore autem con-
cupiscentiae, ul ad aliquid sui. - Quaedam vero
unio est effectus amoris. Et hacc est unio rvalis,
quam amans quaerit de re amata. Et hacc qui-
dem unio est secundum convenientiam amoris:
ul enim Philosophus refert \ ll *Politic.* 9. *Aristo-* S/i i m

«) quasi vita. - et tuncta A. et victa (vel vitta et iu ubique) IlG,
quod victa D, vis E, fuoJ (uncta I, fwaii coniuneta K, quasi victa
Ij F» comuucta pC, convicta cC, ei victa pF, »p*u vac. pll. quasi tu*.
duza P»H. (X Aug.

t) delectatio. - dilectio P.
7) Quae. - Qui ABCDEGHIKL.
i) refert. - testatur G. dicit P.

11 / S		QUAESTIO XXVIII, ARTICULUS II				
O An.reejfr ±,	<i>phanes dixit quod amantes desiderarent ex am- bobus Jieri unum:</i> sed quia <i>ex hoc accideret aut ambos aut alterum corrumpi</i> ♦ quaerunt unionem quae convenit et decet: ut scilicet simul conver- sentur, et simul colloquantur, et in aliis huius- modi conjungantur.				dc hc eo c *p· u'· ¹¹ . ¹¹ * .. oy i·,- E	
	Commentaria Cardinalis Caietani				iu Φ ar ar	
	Tk responsione ad tertium primi articuli quaestioni* vige- JLsinutèoctavac, icito quod, ii con.Mdercentur omnes unitate*. concurrentes ad amorem, ric amor magis unit quam intel- lectio; quoniam cuusativui est unioni» rcalu. Sed si compa- retur amor et intellectio «eundum illam solam unionem quam facit formaliter, sic intellectio mngii unit quam amor. iuxta illud Averrais, in III <i>dc Anima</i> *: <i>Magis fit unum ex intellectu cf intellecti), quam ex materia et forma.</i> Et ratio est illa quae arguendo in littera tangitur: quia intellectus in actu est intellectum in actu, amans autem non est amatum in actu. Tanto namque maior c»t formulis unio cognitionis quam amoris, quanto maius e«t sc esse aliquid, quam liabere se ad illud ut sc. Intellectio enim focit for- maliter intellectum esse rem intellectam in actu ; amor vero non facit formaliter amantem esse amatum, sed ut ama- tum; et e converso, scilicet amatum ut amantem. Et hoc quoad amorem amicitiae. In umore vero concupiscentiae.				in di si	
•Conjmcalv.ni- ia *o!ue		ARTICULUS SECUNDUS				
		UTRUM MI TUA INHAESIO SIT EFFECTUS AMORIS				
		III Sent., diet. XXTU. qu. », ·n« i, ul 4.				
		ID SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod amor non causet mutuam inhaesionem, ut scilicet amans sit in amato, et e con- verso. Quod cnim est in altero, conti- netur in co. Sed non potest idem esse copertici et contentum. Ergo per umorem non potest cau- sari mutua inhaesio, ut amatum sit in amante et e converso.		moratur in apprehensione amantis: secundum illud <i>Philipp.</i> I ♦ <i>eo quod habeam vos in corde.</i> – Amans · Vm.?. vero dicitur esse in amato secundum appren- sionem, inquantum amans non est contentus su- perficili apprehensione amati, sed nititur singula et amatum pertinent intrinsecus disquirere, et sic ad interiora eius ingreditur. Sicut de Spi- ritu Sancto, qui est amor Dei, dicitur, I <i>ad Cor.</i> n ♦ ·v«.p. quod <i>scrutatur etiam profunda Dei.</i>		«1 n ci E St
		2. Praeterea ^A nihil potest penetrare in interiora alicuius integri, nisi per aliquam divisionem. Sed dividere quae sunt secundum rem coniuncta, non pertinet ad appetitum, in quo est amor, sed ad rationem. Ergo mutua inhaesio non est effectus amoris.		Sed quantum ad vim appetilivam, amatum di- citur esse in amante, prout est per quandam complacentiam in eius affectu : ut vel delectetur in eo, aut in bonis eius, apud praesentiam; vel in absentia, per desiderium tendat in ipsum ama- tum per amorem concupiscentiae; vel in bona quae vult amato per amorem amicitiae; non quidem ex aliqua extrinseca causa, sicut cum aliquis desiderat aliquid propter alterum, vel cum aliquis vuill bonum alteri propter aliquid aliud: sed propter complacentiam amati interius radi- catam. Unde et amor dicitur <i>intimus</i> ; et dicuntur <i>viscera caritatis.</i> – E converso autem amans est in amato aliter quidem per amorem concupiscen- tiae, aliter per amorem amicitiae. Amor namque concupiscentiae non requiescit in quacumque ex- trinseca aut superficiali adeptione vel fruitione amati : sed quaerit amatum perfecte habere, quasi ad intima illius perveniens. In amore vero ami- citiae, amans est in amato, inquantum reputat bona vel mala amici sicut sua, et voluntatem amici sicut suam, ut quasi ipse in suo amico vi-		cl P a ai h 54 ci M d n li ei 54
		3. Praeterea, si per amorem amans est in amato et e converso, sequetur quod hoc modo amatum uniatur amanti, sicut amans amato. Sed ipsa unio est amor, ut dictum est *. Ergo se- quitur quod semper amans ametur ab amato: quod patet esse falsum. Non ergo mutua inhaesio est effectus amoris.		I		
		Sf.d contra est quod dicitur I Ioan, iv ♦ <i>Qui manet m caritate, in Deo manet, et Deus in eo.</i> Caritas autem est amor Dei. Ergo, eadem ratione, quilibet amor facit amatum esse in amante, et e converso @.		01 P<		
		Respondeo dicendlm quod iste effectus mutuae inhaesionis potest intelligi et quantum ad vim apprehensivam, et quantum ad vim appetilivam. Nam quantum ad vim apprehensivam. amatum dicitur esse in amante, inquantum amatum im-		u. ct di in Ji W		
		«) rt e converso. – Om, p. ?) <i>amafo.</i> – citi u.I2uai coJicc» et P.». Ast tidafur quo! rd all «Un		*, s, t k		
		tato poflcouhim. verti gr. bona tel per, ψκχ† tit cu- ptrrtuum.				

icitur
i sc-
quod
inia-
uni-
ectio
quid
rma-

, di-
uni·
J nd
:pa-
cer-
un-
itur
est
>nii
tn-
im-
cm

id
IS · Vm. -,
Π-
J-
la
i-
*, * Ver., n».

I-
Π
ir
:
[-
α
i
3
l
l
TB
r
i

:
i
t
l

deatur bona vel mala pali, et allici. Et propter hoc, propnum est amicorum *eadem relie, ct in eodem tristari ct gaudere*, secundum Philosophum. **n Ethic.* * cl m II *Ehetric.* *♦ Ut sic, inquantum quae sunt amici aestimat sua, amans videatur esse in ainato. quasi idem factus amato. Inquantum autem e converso vult et agit propter amicum sicut propter scipsum. quasi reputans amicum idem sibi, sic amatum est in amante.

Potest autem ct tertio modo mutua inhaesio intelligi in amore amicitiae, secundum viam redamationis: inquantum mutuo se amant amici, et sibi invicem bona volunt et operantur.

Ad primum ergo dicendum quod amatum conti-

netur in amante, inquantum est impressum in allectu eius per quandam complacentiam. E converso vero amans continetur in amato, inquantum amans sequitur aliquo modo illud quod est intimum amati. Nihil enim prohibet diverso modo esse aliquid continens et contentum: sicut genus continetur in specie et c converso.

Ad> secundum dicendum quod rationis apprehensio praecedit affectum amoris. Et ideo, sicut ratio disquirit, ita * affectus amoris subintrat m amatum. ut ex dictis ° patet.

Ad tertium dicendum quod illa ratio procedit de tertio modo mutuae inhnesionis. qui non invenitur in quolibet amore.

Commentaria Cai'dinnhci Caiotani

n articulo xccundo citndem vigesinueotavue quacftionii, Iadvene trio. Primo, quod axnor in modo e»sendi per i Apprehensionem addit moram in amante, et pericrutationem amati: ita quod non quaccumque apprehendo esr ctfcctu« amorit, *cd apprehendo quad continua et perjerutunv. Et ex prima conditione ponitur amatum in amante, ex secunda e converso, secundum apprehendonem.

Secundo, quod in alfectu commune est uniori amicitiae et concupiscentiae, quod amatum constituitur in amnntc per complacentiam interiu4 radicaram ipdui amatir in eo enim quod complacet sibi inferius amans de concupito vel amico, in eo sunt. Et hoc diam respondet morae in apprehensione. – Diverdraode autem amans constituitor in amato secundum utrumque amorem, ut in lirtcra dicitur. Quiu m concupiscentia, constituitur in eo per alfectum perfectae possessionis illius: in amicitia sero, per affectum ad amicum et sua ut ipuemct amicu». Er ambo respondent perscrutationi in apprehensione.

Tenio quod, d hi modi routuae inhaesionis m atfectu diligenter coadderentur, videbitur quod proportionales sunt: et quod, deut in apprehensionib· modo unica apprehensio, secundum duas dus conditione», utrumque constituit, ut

declaravimus, ita in amore. Amani quippe abquid amore concupiuentiac, amat illud alteri, sive ülc alter ait ipsemet amans, rive alter In hoc autem *unt Juo: tdiicet complacentia iliiu» concupiti, alioquin non amaret; ct affectatio habendi [utendique illo. Et ex complacentia, amatum in amante constituitur: ex allectu perfecte habendi etc., e converso, egicditur enim amans ad ipsum tali atfectu.– Amans quoque amicitiae amore, amat amicum ut sclpsum. In hoc autem includuntur duo·, primo, quod amans transit in personam amici; secundo, quod amicus transit in personam amantis. Ex hoc enim quod amat amicum propter ip«um unicum, vult etiam seipsum praebere quomodo potest' ac per hoc ip»e transit in amicum voluntate, atfectu ac passione; ita ut bene vel male afficiatur scñüatque, amico sentiente, l.x hoc vero quod amat amicum ut scipsum, ponitur amicus Ut ipse ct sic amicus transit in personam amanti». Et hoc pertinet nd complacentiam: complacet enim ut ipsemet. – Et sic in utroqoc amore egressus atfectus in amatum, constituit in eo: ingressus autem amati per complacentiam in amantem, ut ipse in amicitia, vel abquid sui in concupiscentia, constituit e converso amatum in amante.

ARTICULUS TERTIUS

I TUUM EXTASIS SIT EFFECTUS AMORIS

IT It·*, qu. ctxxT) art. 3; III *Sent.*, «fist, ixvu, qa. », in. », 4 IT G>r^ ..-p. xn, led.»;
Ik Dir. .Vo·... ecp. n. Icct. x.

tertium sic proceditur. Videtur quod extasis non sit effectus amoris. Extasis enim quandam alienationem importare ^videtur. Sed amor non semper facit alienationem: sunt enim amantes interdum sui compotes. Ergo amor non facit extasim.

2. Praeterea, amans desiderat amatum sibi uniri. Magis ergo amatum trahit ad sc, quam etiam pergat in amatum, extra se exiens.

3. Praeterea, amor unit amatum amanti, sicut dictum est ·. Si ergo amans extra se tendit, ut in amatum pergat. sequitur quod semper plus diligat amatum quam scipsum. Quod patet esse falsum. Non ergo extasis est effectus amoris.

Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. •s.n. x. /)/r. Nom. ♦ quod *divinus amor extasim fa-*

cit: et quod *ipse Deus propter amorem est extasim passus*. Cum ergo quilibet amor sit quaedam similitudo participata divini amoris, ut ibidem ♦ · S.Tft Jt·= ITT. dicitur, videtur quod quilibet amor causet extasim.

Respondeo dicindum quod extasim pati aliquis dicitur, cum l extra se ponitur. Quod quidem contingit et secundum vim apprehensivam, et secundum vim appetitivam. Secundum quidem vim apprehensivam aliquis dicitur extra sc poni, quando ponitur extra cognitionem sibi propriam: vel quia ad superiorem sublimatur, sicut homo, dum elevatur ad comprehendenda aliqua quae sunt supra sensum et rationem, dicitur extasim pati, inquantum ponitur extra ? connaturalem apprehensionem rationis et sensus: vel quia ad interiora depriimitur; puta, cum aliquis in furiam vel amentiam

«) alujuit dicitur, cum. – aliquid dicitur cum at'ijvu o/i-
juid dicitur cum cJ. j.

Al fcmtar fl.vira. – ydlttuf c.vtra .MICDITGL, (xn. fil.

cadit, dicitur extasim passus.-Secundum appctivam vero pariem dicitur aliquis extasim puti, quando appetitus alicuius in alterum fertur, exiens quodammodo extra seipsum.

Primam quidem extasim facit umor dispositi-
•An. tive, inquantum scilicet facit meditari de amato, ut dictum est ♦ intensa autem meditatio unius abstrahit ab aliis. – Sed secundam extasim facit amor directe: simpliciter quidem amor amicitiae; amor autem concupiscentiae non simpliciter, sed secundum quid. Nam in amore concupiscentiae, quodammodo fertur amans extra seipsum: inquantum scilicet, non contentus gaudere de bono quod habet, quaerit frui aliquo extra se. Sed quia illud extrinsecum bonum quaerit sibi habere, non exit

simpliciter extra se, sed talis allectio in line infra ipsum concluditur. Sed in amore amicitiae, alle-
ctus alicuius simpliciter exit extra se? quia vult amico bonum, ct operatur \ quasi gerens curam et providentiam ipsius, propter ipsum amicum.

An primum ergo dicendum quod illa ratio procedit de prima extusi.

An secundum dicendum quod illa ratio procedit de amore concupiscentiae, qui non facit simpliciter extasim. ut dictum est *.

Ad tertium dicendum quod ille qui amat, intantum extra se exit, inquantum vult bona amici et operator. Non tamen vult bona amici magis quam sua. Unde non sequitur quod alterum plus quam se diligar.

γ) cycrafur. – loitum |»j].

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ZELUS SIT EFFECTUS AMORIS

/n Z*Mn., cap. n, lcd. ti; ! Cjer., «p. *w. kft. i; It, u, Ico. r.

QCARTi M s,c hio cedit i a. Videtur quod non sit effectus amoris. Zelus enim est contentionis principium : unde diti-
•^*^®^tur l ad Cor, in Cum sil inter vos {dus ct contentio, etc. Sed contentio repugnat a-
mori. Ergo zelus non est effectus amoris.

2. Praeterea , obicctum amoris est bonum, quod est communicativum sui. Sed zelus repu-
gnat communicationi: ad zelum enim perlinere videtur quod aliquis non patiatur l consortium in amato; sicut viri dicuntur zelare uxores, quas nolunt habere communes cum ceteris. Ergo zelus non est effectus amoris.

3. Praeterea , zelus non est sine odio, sicut nec sine amore: dicitur enim in Psalmo t.xxn ' : /clavi super iniquos . Nonj e^go debet dici magis effectus amoris quam odii.

Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. i de Div. Nom. ♦ quod Deus appellatur Zelotes propter multum amorem quem habet ad existenlia.

Respondeo dicendum quod zelus, quocumque modo sumatur, ex intensione amoris provenit. Manifestum est enim quod quanto aliqua virtus intensius tendit in aliquid, fortius etiam T repellit omne contrarium vel repugnans. Cum igitur amor sit quidam motus in amatum, ut Augustinus dicit in libro Octoginta trium Quaesi. ♦ intensus amor quaerit excludere omne quod sibi repugnat.

Aliter tamen hoc contingit in amore concupi-
scentiae, ct aliter in amore amicitiae. Nam in amore concupiscentiae, qui intense aliquid concu-
piscit, movetur contra omne illud quod repugnat consecutioni vel fruitioni quietae eius quod ama-
tur. Et hoc modo viri dicuntur zelare uxores, ne per consortium aliorum impediatur singularitas

quam in uxore quaerunt. Similiter etiam qui quae-
runt excellentiam, moventur contra eos qui ex-
cellere videntur, quasi impediennes excellentiam
eorum. Lt iste est zelus invidiae, de quo dicitur in Psalmo x.xxvi : Noli aemulari in malignanti-
bus. neque {clareris Jacientes iniquitatem,

Amor autem amicitiae quaerit bonum amici: unde quando est intensus, facit hominem moveri contra omne illud quod repugnat bono * amici. Et secundum hoc, aliquis dicitur zelare pro amico, quando, si qua dicuntur vel fiunt contra bonum amici, homo repellere studet. Et per hunc etiam modum aliquis dicitur zelare pro Deo, quando ea quae sunt contra honorem vel voluntatem Dei. repellere secundum posse conatur ; secundum illud III Reg. χιχ *, Zelo {elatus sum pro Do-
mino exercituum. Et Ioan, n *. super illud. < Zc-
Ius domus tuae comedit me >, dicit Glossa · quod
bono {elo comeditur, qui quaelibet prava quae viderit, corrigere satagii; si nequit, tolerat et gemit.

Ad primim ergo dicendum quod Apostolus ibi loquitur de zelo invidiae; qui quidem est causa contentionis, non contra rem amatam, sed pro re amata contra impedimenta ipsius.

Ad secundiM dicendum quod bonum amatur inquantum est communicabile amanti. Unde omne illud quod perfectionem huius communicationis impedit, efficitur odiosum. Et sic ex amore boni zelus causatur. – Ex defectu autem bonitatis con-
tingit quod quaedam parva bona non possunt integre simul possideri a multis. Et ex amore ta-
lium causatur zelus invidiae. Non autem proprie cx his quae integre possunt a multis possideri: nullus enim invidet alteri de cognitione veritatis.

») aliqui) χοα παUatu... – qua aon fotitur l'4.
iniqua/. – inimica» AIICFGHiLpD.

γ) etiam. – Oro. Pa.
Z) buna. – I o r m

! 'ntra
! aife.
| Vult
Ufnru

pro.

ccdu
nPli-

rnici

neis
?lus

QUAESTIO XXVIII, ARTICULUS V

<>

quae a multis integre cognosci potest; sed forte
de excellentia circa cognitionem huius,
An TERTIUM dicendum quod hoc ipsum quod

aliquis odio habet ea quae repugnant amato '.
ex amore procedit. Unde zelus proprie ponitur
clectus amoris magis quam odii.

«| amatu. - autico codlcvf.

Commentaria Cardinali* Caietani

Akti<txo tertio omisw), in quarto scito quod, cum zelus
sumatur dupliciter: «cilicet causaliter, pro ferventi di-
lectione; et formaliter, pro tristitia deficientium libi vel
***. Mt *n H *Rhetoric.*, cap. xviii . et inferius pluries ♦ pa-
tct: hic «umitur proprie. Ad huiusmodi namque tri.Mitiam
jpCC(al el zetus concupiscentiae, et amicitiae ille enim tri-
statur de defectu singularitatis, vel excellentiae, sci quietae
fruitionis; iste de defectu alicuius boni amico. Et utrius-
que tristitia ex amore oppositi boni procedit, et contra
ingerentes huiusmodi mala sollicitat.

In quinto autem et sexto articulo nihil scribendum oc-
currit, nisi quod nutentur ea quae Auctor dicit . conve- . αλ
miire huiusmodi passionibus, referendo appetitum appetibili,
seu formaliter. Quoniam h>ec communia videntur huius-
modi passionibus, et actibus voluntatis similibus his pas-
sionibus.

Notetur quoque responsio ad primum in sexto articulo:
quoniam in fine totius tractatus de actibus humani>., serviet
proposito.

«*.* ♦

ARTICULUS QUINTUS

I ΓKI M AMOR SIT PASSIO LAESIVA AMANTIS

111 S>«f.. dutl. <xvu, qo. 1, art. i,

D QUINTUM hic PROCEDITUR. Videtur quod
amor sit passio Inesiva. Languor enim
significat laesionem quandam languentis.

Sed amor causal languorem : dicitur enim
Canf. 11*: *Fulcite mefloribus, stipate me malis, quia
amare langueo*. Ergo amor est passio lacsiva.

2. Praeterea, liqucfactio est quaedam résolu-
tio. Sed amor est liquclaclivus: dicitur enim *Cant.*
v * : *Anima mea liquefacta est. ut dilectus meus
locutus est*. Ergo amor est resolutivus. Est ergo
corruptivus et lacsivus.

3. Praeterea, fervor designat quondam exces-
sum in caliditate, qui quidem excessus corrupti-
vus est. Sed fervor causatur ex amore: Dionysius
enim, vu cap. *Cael. Hier.*, inter ceteras proprie-
tates ad amorem Seraphim pertinentes, ponit *ca-
lidum* et *acutum* et *superfervens*. Et *Cant*, vin *.
dicitur de amore quod *lampades eius sunt lam-
pades ignis atque flammarum*. Ergo amor est
passio lacsiva et corruptiva.

Sed contra est quod dicit Dionysius, tv cap.
de I)iv. Nom. *. quod *singula seipsa amant con-
tentive*. idest conservative. Ergo amor non est pas-
sio lacsiva, sed magis conservativa et periectiva.

Respondeo dicendum quod, sicut supra . dictum
est, amor significat coaptationem quandam uppe-
titivae virtutis ad aliquod bonum. Xihil autem
quod coaptatur ad aliquid quod est sibi conve-
niens, ex hoc ipso laeditur: sed magis, si sit pos-
sibile, proficit et melioratur. Quod vero coaptatur
ad aliquid quod non est sibi conveniens, ex hoc
ipso * laeditur et deterioratur. Amor ergo boni
convenientis est perfectivus et meliorativus aman-
tis: amor autem boni quod non est conveniens
amanti, est laesivus et deteriorativus amantis. Unde
maxime homo perficitur et melioratur per amo-
rem Dei: laeditur autem et deterioratur per amo-

rem peccati, secundum illud Osce ix a: *Facti sunt
abominabiles, sicut ea quae dilexerunt*.

Et hoc quidem dictum sit ? de amore, quantum
ad id quod est formale in ipso, quod est scilicet
ex parte appetitus. Quantum vero ad id quod
est materiale in passione amoris, quod est im-
mutatio aliqua corporalis, accidit quod amor sit
laesivus propter excessum immutationis: sicut ac-
cidit in sensu, et in omni actu virtutis animae
qui exercetur per aliquam immutationem organi
corporalis.

Ah ea xiro quae in contrarium obiiciuntur,
dicendum quod amori attribui possunt quatuor
effectus proximi: scilicet liqucfactio, fruitio, lan-
guor et fervor. Inter quae primum est *liqucfactio*.
quae opponitur congelationi. Ea enim quae sunt
congelata, in scipsis constricta sunt, ut non pos-
sint de facili subintrationem alterius pati. Ad amo-
rem autem pertinet quod appetitus coaptetur ad
quandam † receptionem boni amati, prout amatum
est in amante, sicut iam supra * dictum est. Unde
cordis congelatio vel duritia est dispositio repu-
gnans amori. Sed liqucfactio importat quandam
molliiicationem cordis, qua exhibet se cor habile
ut amatum in ipsum subintret. - Si ergo amatum
fuerit praesens et habitum, causatur delectatio sive
fruitio. Si autem fuerit absens, consequuntur duae
passiones : scilicet tristitia de absentia, quae signi-
ficatur per *languorem* (unde et Tullius, in 111 *de
Tusculanis Quaesi.**, maxime tristitiam *aegritudi-
nem* nominat); et intensum desiderium de conse-
cutione amati, quod significatur per *fervorem*.
- Et isti quidem sunt cflectus amoris formaliter
accepti, secundum habitudinem appctitivae virtu-
tis ad obiectum *. Sed in passione amoris, conso
2'r
quantur aliqui clectus his proportionali. secun-
dum immutationem organi '.

u) hac ifto. - ifto I, hoc P>t.
dictum ut. - dictum rit K, tie dictum cti Px

Sixmi, Tltaou D. Tiiowtr T. Ut.

7) - Om. Pd.
€) «rf4wi. - Om. P,

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM AMOR SII CAUSA OMNIUM QUAE AMANS AGIT

III 5rnU diit. xrm. qu. i, «n. j.

»D sextum sic proceditur. Videtur quod amans non agat omnia ex amore. Amor enim quaedam passio est, ut supra · dictum est. Sed non omnia quae agit homo, agit ex passione: sed quaedam agit ex amore, et quaedam ex ignorantia, ut patet in III *dc Anima* *. Si igitur omnia quae quis agit, agit ex amore, aliae passiones appetitivae partis erunt superfluae.

3. Praeterea, nihil causatur simul a contrariis causis. Sed quaedam fiunt ex odio. Non ergo omnia sunt ex amore.

Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Num.* quod *propter amorem boni omnia agunt quaecumque agunt.*

Respondeo dicendum quod omne agens agit propter finem aliquem, ut supra * dictum est. Finis

autem est bonum desideratum et amatum unicuique. Inde manifestum est quod omne agens, quodeumque sit, agit quamcumque actionem ex aliquo amore.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de amore qui est passio in appetitu sensitivo existens. Nos autem loquimur nunc de amore communiter accepto, prout comprehendit sub se amorem intellectualem, rationalem, animale, naturalem: sic enim Dionysius loquitur de amore in iv cap. *de Dir. Nom.* ♦

An secundum dicendum quod ex amore, sicut dictum est, causantur et desiderium et tristitia et delectatio, et per consequens omnes aliae passiones. Unde omnis actio quae procedit ex quacumque passione, procedit etiam ex amore, sicut ex prima causa. Unde non superfluunt aliae passiones, quae sunt causae proximae.

An tertium dicendum quod odium etiam ex amore causatur, sicut infra * dicitur.

tn>X

jSSKSSSI

Nluis
%jÇÎÆî

• Ver», u

• Qu. un, »rt-
i.ÇU.

QUAESTIO VIGESIMANONA

DE ODIO

IN SEX ARTICULOS DIVISA

O. qX-xm, !.
«red.

einde considerandum est de odio *.

Et circa hoc quaeruntur sex.

Primo: utrum causa et obiectum odii sit malum.

Secundo: utrum odium causetur ex amore.

Tertio: utrum odium sit fortius quam amor.

Quarto: utrum aliquis possit habere odio se ipsum.

Quinto: utrum aliquis possit habere odio veritatem.

Sexto: utrum aliquid possit haberi odio in universali.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CAUSA ET OBIECTUM ODII SIT MALUM

tnfr», qu. u.v», <n. j.

¶ primum sic PROCEDITUR. Videtur quod obiectum et causa odii non sit malum. Omne enim quod est, inquantum huiusmodi, bonum est. Si igitur obiectum odii sit malum, sequitur quod nulla res odio habeatur, sed solum defectus alicuius rei. Quod patet esse falsum.

2. Praeterea, odire malum est laudabile: unde in laudem quomndam dicitur II *Machab.* Ili . quod *leges optime custodiebantur, propter Uniae pontificis pietatem, et animos odio habentes mala.* Si igitur nihil oditur nisi malum, sequitur quod omne odium sit laudabile. Quod patet esse falsum.

3. Praeterea, idem non est simul bonum et malum. Sed idem diversis est odibile et amabile. Ergo odium non solum est mali, sed etiam boni.

Sed contra, odium contrariatur amori. Sed obiectum amoris est bonum, ut supra ' dictum est. Ergo obiectum odii est malum.

Respondeo dicendum quod, cum appetitus naturalis derivetur ab aliqua apprehensione, licet non coniuncta. eadem ratio videtur esse de inclinatione appetitus naturalis, et appetitus animalis, qui sequitur apprehensionem coniunctam, sicut supra * dictum est. In appetitu autem naturali hoc manifeste apparet, quod sicut unumquodque habet naturalem consonantiam vel aptitudinem ad id quod sibi convenit, quae est amor naturalis; ita ad id quod est ei repugnans ' et corruptivum, habet dissonantiam naturalem, quae est odium naturale. Sic igitur et in appetitu animali, seu in intellectivo,

¶ amor est consonantia quaedam appetitus ad id ' quod apprehenditur ut conveniens: odium vero est dissonantia quaedam appetitus ad id quod apprehenditur ut repugnans et nocivum. Sicut autem omne conveniens, inquantum huiusmodi, habet rationem boni; ita omne repugnans, inquantum huiusmodi, habet rationem mali. Et ideo, sicut bonum est obiectum amoris, ita malum est obiectum odii.

Ad primum ergo dicendum quod ens, inquantum ens, non habet rationem repugnantis, sed magis convenientis: quia omnia l conveniunt in ente. Sed ens inquantum est hoc ens determinatum, habet rationem repugnantis ad aliquod ens determinatum. Et secundum hoc, unum ens est odibile alteri, et est malum, etsi non in se. tamen per comparisonum ad alterum.

Ad secundum dicendum quod, sicut aliquid apprehenditur ut bonum, quod non est vere bonum; ita aliquid apprehenditur ut malum, quod non est vere malum. Unde contingit quandoque nec odium mali, nec amorem boni esse bonum.

An tertium dicendum quod contingit idem esse amabile et odibile diversis, secundum appetitum quidem naturalem, ex hoc quod unum et idem est conveniens uni secundum suam naturam, et repugnans alteri: sicut calor convenit igni, et repugnat aquae. Secundum appetitum vero animale. ex hoc quod unum et idem apprehenditur ab uno sub ratione boni, et ab alio sub ratione mali.

a) ei refugnanu – repugnant Pa.
P) ad id. – in id Va.

7) omnia. – omnia communia ABCDEGHIII, omnia contraria K.

Commentaria Cardinalis Caictani

In articulo primo quaestionis vigesimucnonae, nota tria, novitie. Primo, in titulo, quod bis dicitur *obicctum et causa odii*: scilicet cum enumerantur articuli, et cum proceditur ad primum. Ex hoc enim, et primo argumento, manifeste habes malum non solum obiectum, sed causam esse odii.

Secundo, in corpore, quod similitudo inter appetitum naturalem et animale, sobrie intelligatur: scilicet proportionaliter, secundum naturas inanimatorum et animatorum.

In illis enim, ut in qu. XXIII ' dictum est, idem Ml const* nntia et dissonantia, in istis aliud: sicut in illis consonantia est proprietas, in istis est actus oppetitus.

Tertio, in responsione ad primum, quod consistit in hoc. quod obiectum et causa odii non est malum simpliciter, sed malum huic, quod est quoddam cos; quod non est malum huic inquantum ens, quia sic convenit, sed inquantum tale ens, quia sic repugnat. Percutietis enim me. quod-

uni-
ens,
i ex

illa
ritu
de
idit
na-
de

* Lnc. a». Ia trt.

» . Th. Iret, u»
-UI .VkuCoewaK.

Π- 'Art-rr^cīol ta
r»p. &l
ÜC -i*. mvu, ut. 4.

CX

C,
IC

IX

*Qe. »cq.an.f.

• Vtn. I

* Qe. u h . an.
l;qB.xim,an.l.

*Qeiiti, an.i.

· AA 4. C*o k
“KCl

dam en» est, repugnans mihi non inquantum ens, aed so- lum inquantum tale, scilicet oifenden* me: sicut aqua est mati igni inquantum talis, non inquantum en*.

II. Circa eundem primum articulum dubium occurrit de explanatione odii, quod scilicet est dissonantia ad ap- prehensum repugnans, scu malum. Odium enim consonare mulo testatur inimicitia, dum quis mala/ut mala, inimico vult. Immo hoc est odisse, velle malum mulo.

III. Ad hoc dicitur quod, sicut umor dividitur in amo- rem amicitiae et concupiscentiae, ita et odium. Et odium quidem oppositum amori concupiscentiae, innominatum est, et potest vocari *odium abominationis*. odium vero oppositum amori amicitiae, *odium inimicitiae* vocatur. Et sicut, quia amare est velle bonum alicui, duo ex parte obiecti includit, scilicet Jy *bonum* et ly *alicui*; ita in odii obiecto duo clauduntur, scilicet malum et persona. Quam- vis autem amor amicitiae et concupiscentiae uniformiter se habeant ad utrumque, scilicet per modum affirmationis scu consonandae; odium tamen inimicitiae et odium abo- minationis dissimiliter se habent ad haec. Nam odium ini- micitiae habet se od personam per modum negationis et dissonantiae, ad malum vero per modum affirmationis et consonantiae: odium autem abominationis, e converso, ad personam se habet per modum affirmationi* et consonan- tiae, od malum autem per modum negationis et dissonan- tiae. Cum enim aliqui* odit flagella, et similia, illis quidem dissonat, et en ab micciu suo abnegat: scipsum -autem, vel alterum cui illa nollet, affirmat in affectu, cique consonat. E contra vero, cum odit quis hominem, ipsum quidem a suo affectu abnegat, Utique dissonat: sed malis illius conso- nat, affirmatque illa in suo affectu, vult enim illi malum. Et st diligenter perscrutatus fueris, videbis quod dissimili- tudo ista non variat dissonantiam odii a malo obiecto et causa: quoniam utrubique id quod habet rationem mali obiecti et causae odii, abnegatur ab affectu et dissonat. Nam in odio inimicitiae, persona habet rationem mali obiecti et causae: et in odio abominationis, non persons, sed res mala habet rationem mali obiecti et causae: sicut

in amore amicitiae, obiectum amatum est amicus; et in umore concupiscentiae, est re* concupita.

Universaliter igitur odium est dissonantia a malo obic- to: quia oportet malum obiectum c**c odio habitum. Sed quia diversum in utroque odio constituitur obiectum, quia unius persona, alterius res; varietas apparet, sed non est. Unde inimicitia non testatur quod odium consonat malo obiecto: sed quod tantum dissonat ab inimico, ut consonet malis illius. Unde testatur magnam dissonantiam obiecti

IV. Nec fallam. audiens odium abominationis habere pro obiecto rem, non personam; et putes propterea ma- trem non tali odio habere filias, quibus optat mortem, vel quia non potest dare ea* nuptui, vel quia despicitur a siro »uu propter eas. In similibus enim non habentur odio per- sonae ut personae, sed ut res. Unde non est nd toles odium inimicitiae; sed abominationis solius vitae carum, quia re- pugnat dispositioni eorum, vel secundum paupertatem, vel gratiam cum viro, vel aliquid huiusmodi. In cuius signum, nihil mali illis vellent (cuius oppositum de odio inimici- tiae scribitur in II *Rhetic.* *); sed vitam tantum carum, ut rem eii contrariam, nolunt. Et quod in exemplo matris et filiae audi*, in ceteris quae sunt domini ad senos, viri od uxorem, et universaliter ad omnes odio habitos non ut personae sunt, «ed ut aliquid illius, quasi nocumenta sunt, dicta intelligas. De personis enim et rebus formaliter, in- quantum scilicet personae et inquantum res, intellige quae diximus · de obiectis propriis ulriusque odii.

Nec obiicias mihi quod, immunior supredictorum ◆ de indistinctione umori* amicitiae et concupiscentiae, nunc penes obiecta distinxerim utrumque odium. Nosti enim quod *bonum uno modo*, utpote c.v *causa integra*; *malum autem omnifariam*, utpote *er particularibus defectibus*, di- citur ·. Constat autem quod amor ex parte boni, et odium ex parte muli, se tenet. Propter quod, non est mirum si oditi distinguuntur ex persona \cl re, ut obiectis propriis odii; amor autem non, sed sola habitudo ad personam et rem diversimode amatam, in quolibet umore distinguitur, ut superius · declaratum est.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ODIUM CAUSETUR EX AMORE

IV *Coni Gent., cap. xix.*

d secundum sic proceditur. Videtur quod ^J^lamor non sit causa odii. *Ea enim quae ex opposito dividuntur, naturaliter sunt simul*, ut dicitur in *Praedicamentis* *.

Sed amor et odium, cum sini contraria, ex op-posito dividuntur. Ergo naturaliter sunt simul. Non ergo amor est causa odii.

2, Praeterea, unum contrariorum non est cau- sa alterius. Sed amor et odium sunt contraria. Ergo amor non est causa odii @.

3. Praeterea, posterius non est causa prioris. Sed odium est prius amore, ut videtur: nam odium importat recessum a malo, amor vero accessum ad bonum. Ergo amor non est causa odii.

Sed contra est quod dicit Augustinus, XIV *de Civ. Dei* ·, quod omnes affectiones causantur ex amore. Ergo et odium, cum sit quaedam alle-ctio animae, causatur ex amore.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ◆ amor consistit in quadam convenientia amantis ad amatum, odium vero consistit in quadam ré-

pugnantia vel dissonantia. Oportet autem in quo- libet prius considerare quid ei conveniat, quam quid ei repugnet: per hoc enim aliquid est re- pugnans alteri, quia est corruptivum vel impe- ditivum eius quod est conveniens. Unde necesse est quod amor sit prior odio; et quod nihil odio habeatur, nisi per hoc quod contrariatur conve- nienti quod amatur. Et secundum hoc, omne odium ex amore causatur.

Ad primum ergo dicendum * quod in his quae ex opposito dividuntur, quaedam inveniuntur quae sunt naturaliter simul et secundum rem, et se- cundum rationem: sicut dune species animalis, vel duae species coloris. Quaedam vero sunt simul secundum rationem, sed unum rcnliter est prius altero et causa eius: sicut patet in specie- bus numerorum, figurarum et motuum. Quae- dam vero non sunt simul nec secundum rem. nec secundum rationem, sicut substantia et acci- dens: nam substantia realiter est causa acciden- tis; et ens secundum rationem prius attribuitur

• C*p. %, - Cf. exp. IX.

' An- rmccd.

■) *Ergo amor* «tnu et/ cauta oJii. - *Ergo* de. Pa.

sub
trib
aut
see
pro

sun
See
sed
tint

lor
gei
vo
for

3ΠI
VCI

ler
tui
Pn
Oc
atr

qu
s i lert vi
siu
an
ΠK

cit
od
• Art. pntccJ. Ut
vcfô

qui
alk
Re
net
qui
in

< 1
Π
? 1
i i i i

ct in

obic-
l. Sed
quia
i c>t.
malo
ionct
xtl
here
ma-
vel
viro
per
ium
re-
vel
im.
ici-
ini1, * Or nr, n. Jt
tris
'in
ut
nt,
in-
ae

• Nsaupneeri,

de ' QJ c€p. m.
4, CamcMaL
nc
m
nt
Pi-

rn . U-Arit.Cli/.
lib n.w-u.-.
SI us : TL Ira.
Vilt JMMp. ir
is Dir. Xfl*, ap.
iT a. TH 1«.
-1 xxn

' . Qu. ««»«, *rt.
4.

'biX

*s-THinxiv..

•Art.pr»«u.

• V<J» Cora«uret

QUAESTIO XXIX

substantiae quam accidenti, quia accidenti non attribuitur nisi inquantuni est in substantia. – Amor uutem et odium naturaliter quidem sunt simul secundum rationem, sed non realiter. Unde nihil prohibet amorem esse causam odii.

Ad secundum dicendum quod amor et odium sunt contraria, quando accipiuntur circa idem. Sed quando sunt de contrariis, non sunt contraria, sed se invicem consequentia: eiusdem enim rationis est quod ametur aliquid, et odiaur eius

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ODII M SII FORTIUS QUAM AMOR

Sed tertium sic proceditur. Videtur quod odium sit fortius amore. Dicit enim Augustinus, in libro *Octoginta Inum Quaest.* *: *Nemo est qui non magis dolorem fugiat^ quam appetat voluptatem.*

gere dolorem pertinet ad odium: appetitus autem voluptatis pertinet ad amorem. Ergo odium est fortius amore.

2. Praeterea, debilius vincitur a fortiori. Sed amor vincitur ab odio: quando scilicet amor convertitur in odium. Ergo odium est tortius amore.

3. Praeterea . affectio animae per effectum manifestatur. Sed fortius insistit homo ad repellendum odiosum, quam ad prosequendum amatum: sicut etiam bestiae abstinent a delectabilibus propter verbera, ut Augustinus introducit in libro *Octoginta trium Quaest.* * Ergo odium est fortius amore.

Sed contra, bonum est fortius quam malum: quia *malum non agit nisi virtute boni*, ut Dionysius dicit, cap. iv *de Div. Nom.* ♦ Sed odium et amor differunt secundum differentiam boni et mali. Ergo amor est fortior odio.

Respondeo dicendum quod impossibile est effectum sua causa esse fortiozem. Omne autem odium procedit ex aliquo amore sicut ex causa, ut supra . dictum est. Unde impossibile est quod odium sit fortius amore simpliciter.

Sed oportet ulterius quod amor, simpliciter loquendo, sit odio fortior. Eortius enim movetur aliquid in finem, quam in ea quae sunt ad finem. Recessus autem a malo ordinatur ad consecutionem boni, sicut ad finem. Unde, simpliciter loquendo, fortior est motus animae in bonum quam in malum.

ARTICULUS III

ao5

contrarium. Et sic amor unius rei est causa quod eius contrarium odiaur.

An tertium dicendum quod in exccutione prius est recedere ab uno termino, quam accedere ad alterum terminum. Sed in intentione est e converso: propter hoc enim receditur ab uno termino, ut accedatur ad alterum. Motus autem appetitivus magis pertinet ad intentionem quam ad exccutionem. Et ideo amor est prior odio: cum utrumque sit motus appetitivus.

Sed tamen aliquando videtur odium fortius amore, propter duo. Primo quidem, quia odium est magis sensibile quam amor. Cum enim sensus perceptio sit in quadam immutatione, ex quo Siquidem iam immutatum est, non ita sentitur sicut quando est in ipso immutari. Unde calor febris hedicae, quamvis sit maior, non tamen ita sentitur sicut calor tertianae: quia calor huclicae iam versus est quasi in habitum et naturam. Propter * hoc etiam, amor magis sentitur in absentia amati: sicut Augustinus dicit, in X *de Trin.* ., quod *amor non ita sentitur, cum non prodit eum indigentia*. Et propter hoc etiam, repugnantia eius quod oditur, sensibilius percipitur quam convenientia eius qund amatur. – Secundo, quia non comparatur odium ad amorem sibi correspondentem. Secundum enim diversitatem bonorum, est diversitas amorum in magnitudine et parvitate, quibus proportionantur opposita odia. Unde odium quod corresponde! 'maiori amori, magis movet quam minor amor.

Et per hoc patet responsio ad primum. Nam amor voluptatis est minor quam amor conservationis sui ipsius, cui respondet fuga doloris. Et ideo magis fugitur dolor, quam ametur voluptas.

Ad secundum dicendum quod odium nunquam vinceret amorem, nisi propter maiorem amorem cui odium corresponde!. Sicut ? homo magis diligit se quam amicum: et propter hoc quod diligit se, habet odio etiam amicum, si sibi contrarictur.

Ad tertium dicendum quod ideo intensius aliquid operatur ad repellendum odiosa, quia odium est magis sensibile.

a) Propter. – El propter PsD et a.

| ji) Sicut. – &c 1*4.

Commentaria Cardinalis Caietani

Ajiticvlo secundo omisso, ex quo memoriae commendabis responsionem ad primum, et applicabis ad /bst-praedicamctita; in tertio articulo, adverte primo, quod prima ratio quare odium videtur fortius movere, consistit in hoc, quod odium magis consistit in immutatione quam amor. Quod declaratur ex parte obiecti. Quia scilicet in amore, tam actus quam obiectum consonat dispositioni amantis: ac per hoc. nihil est, ex parte obiecti, alteritatis. In odio vero, licet actus dispositioni odientis consonet, obiectum vero, uipote malum ut malum, dissonat: ac per hoc, ex

p ine obiecti alteritas quaedam Invenitur. Et cum mutatio in alteritate consistat, nugis ad mutationis naturam accedat odium quam amor. Et haec ratio ponitur in littera, cum dicitur quod repugnantia ciu» quod oditur, magis percipitur quam convenientia amati.

Adverte secundo, quod secunda ratio et manifestat sensum conclusionis principalis huius articuli, scilicet quod odium non est fortius amore, sed e conservo' quod intelligitur non de quocumque odio relato ud quemcumque umorem, et e converso, sed de coniugatu; quilibet cnru

amor habet iunctum odium sibi oppositi, et e converso; et de hi» est terminus comparativus. Et manifestat fortitudinem odii super amorem extraneum, este non ex se, sed ex amore eius causa superante illum alterum amorem; ut

in responsione ad primum et secundum exprimitur. – Et sic ex prima ratione. odium magis quodammodo incitat quam coniugatus amor, quia magis» sentitur; et ex secunda, magis quam extraneus amor, quia agit virtute amoris maioris.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT HABERE ODIUM SEIPSUM

IP II*, qu. xiv, <rt. 7; II dist. xi. it. qu. II, Mt. 5. qu* t, <I >; III, Jm». ixvñ, Et podu l. kt., >t na lm. X: <phet... 48p. v, I cet. nu

Sed quartum sic proceditur. Videtur quod aliquis possit seipsum odio habere. Dicitur enim in Psalmo x *: Quid diligis iniquitatem, odit animam suam. Sed multi diligunt iniquitatem. Ergo multi odunt se ipsos.

2. Praeterea, illum odimus, cui volumus et operamur malum. Sed quandoque aliquis vult et operatur sibi ipsi malum: puta qui interimunt se ipsos. Ergo aliqui seipsos habent odio.

3 Praeterea, Boetius dicit, in II de Consol. *, quod avaritia jacit homines odiosos9 ex quo potest accipi quod omnis homo odit avarum. Sed aliqui sunt avari. Ergo illi odiunt seipsos.

Sed contra est quod Apostolus dicit, ad Ephes, v *, quod nemo unquam carnem [suam] odio habuit.

Respondeo dicendum quod impossibile est quod aliquis, per se loquendo, odiat seipsum. Naturaliter enim unumquodque appetit bonum, nec potest aliquis a aliquid sibi appetere nisi sub ratione boni: nam malum est praeter voluntatem, ut Dionysius dicit, tv cap. de Div. Xom. * Amare autem aliquem est velle ei bonum, ut supra dictum est. Unde necesse est quod aliquis amet seipsum; et impossibile est quod aliquis odiat seipsum, per se loquendo.

Per accidens tamen contingit quod aliquis seipsum odio habeat. Et hoc dupliciter. Uno modo, ex parte boni quod sibi aliquis vult. Accidit enim

quandoque illud quod appetitur ut secundum quid bonum, esse simpliciter malum: et secundum hoc, aliquis per accidens vult sibi malum, quod est odire. – Alio modo, ex parte sui ipsius, cui vult bonum. Unumquodque enim maxime est id quod est principaliter in ipso: unde civitas dicitur facere quod rex facit, quasi rex sit tota civitas. Manifestum est ergo quod homo maxime est mens hominis. Contingit autem quod aliqui aestimant se esse ? maxime illud quod sunt secundum naturam corporalem et sensitivam. Unde amant se secundum id quod aestimant se esse, sed odiunt id quod vere sunt, dum volunt contraria rationi. – Et utroque modo, ille qui diligit iniquitatem, odit non solum animam suam, sed etiam seipsum.

Et per hoc patet responsio ad primum. Ad secundum dicendum quod nullus sibi vult et facit malum, nisi in quantum apprehendit illud sub ratione boni. Nam et illi qui interimunt se ipsos, hoc ipsum quod est mori, apprehendunt sub ratione boni, in quantum est terminativum alicuius miseriae vel doloris.

Ad tertium dicendum quod avarus odit aliquod accidens suum, non tamen propter hoc odit se ipsum: sicut aeger odit suam aegritudinem, ex hoc ipso quod se amat. – Vel dicendum quod avaritia odiosos facit aliis, non autem sibi ipsi. Quin immo causatur ex inordinato sui amore, secundum quem de bonis temporalibus plus sibi aliquis vult quam debeat.

a) aliquis. – Om. P.

>> «K. – Om. PIU.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM ALIQUIS POSSIT ODIUM HABERE VERITATEM

¶ Sed quintum sic proceditur. Videtur quod aliquis non possit habere odium veritatem. Bonum enim et ens est verum contra vertuntur. Sed aliquis non potest habere odium bonitatem. Ergo nec veritatem.

2. Praeterea, omnes homines naturaliter scire desiderant, ut dicitur in principio Metaphys. * Sed scientia non est nisi verorum. Ergo veritas naturaliter desideratur et amatur. Sed quod naturaliter inest semper inest. Nullus ergo potest habere odium veritatem.

3. Praeterea, Philosophus dicit, in II Rhetor-

ic. *, quod homines amant non fictos. Sed non nisi propter veritatem. Ergo homo naturaliter amat veritatem. Non potest ergo eam odio habere .

Sed contra est quod Apostolus dicit, ad Galat. iv*: Factus sum vobis inimicus, verum dicens vobis.

Respondeo dicendum quod bonum et verum et ens sunt idem secundum rem, sed differunt ratione. Bonum enim habet rationem appetibilis, non autem ens vel verum : quia bonum est quod omnia appetunt. Et ideo bonum , sub ratione ? boni, non potest odio haberi, nec in universali

a) .Ve* jrotat... habere. ~ >Vo>t... htiet Pa.

pi iw> ratio.~, – mnuufaiM rationem PEa

ur. – Et
> inciut
iccunHfl,
maiori*.

quid
dum
|uod
vult
uod
fa-
Ma-
cns
ant
na-
se
int

dit

iit
id
*

It
π

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

l

QUAESTIO XXIX

nec in particulari. – Ens autem et verum in uni-
versali quidem odio haberi non possunt: quia
dissonantia est causa odii, et convenientia causa
amoris; ens autem et verum sunt communia
omnibus. Sed in particulari nihil prohibet quod-
dam ens et quoddam verum odio haberi, in-
quantum habet rationem contrarii et repugnan-
tis: contrarictas enim et repugnantia non adver-
satur rationi entis et veri, sicut adversatur rationi
boni.

Contingit autem verum aliquod particulare tri-
pliciter repugnare vel contrariari bono amato. Uno
modo, secundum quod veritas est causaliter et ori-
ginaliter in ipsis rebus. Et sic homo quandoque
odit aliquam veritatem, dum vellet non esse
verum quod est verum. – Alio modo, secundum
quod veritas est in cognitione ipsius hominis, quae
impedit ipsum a prosecutione amati. Sicut si aliqui
vellent non cognoscere veritatem fidei, ut libere

7) lafcrc. – iaerrr Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

κπi:π.o quarto omisso, quo in fine tractatus uicmur.
in articulo quinto adverte quod aliud est *odio haberi*,
et aliud *non amari*: et quod aliud est *per se*, et aliud *per*
accidens. Nihil enim, quantumcumque fuerit particulari; *i-
mum et minimum bonum, sub ratione suae bonitatis re-
praesentatum . odio habetur, per se loquendo: quia obiecto
odii contrariatur tota latitudo boni. Non amari tamen po-
test: quia non habet unde adaequet appetitum, etc. Per ac-
cidens autem potest partialiter bonum odio haberi, per
ndiunctam scilicet rationem maioris mali: ut quotidie ex-
perimur. In communi autem, impossibile est: quia quilibet

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM ALIQUID POSSIT HABERI ODIO IN UNIVERSALI

Infra, qu. XIII, an. 7, ad 3.

D sextum sic proceditur. Videtur quod
odium non possit esse alicuius in uni-
versali. Odium enim est passio appe-
titus sensitivi, qui movetur ex sensibili
apprehensione. Sed sensus non potest apprehendere
universale. Ergo odium non potest esse alicuius
cuius in universali.

2. Praeterea, odium causatur ex aliqua disso-
nantia; quae communitati repugnat. Sed commu-
nitas est de ratione universalis. Ergo odium non
potest esse alicuius in universali .

3. Praeterea, obiectum odii est malum. *Ma-
lum* autem *est in rebus, et non in mente*, ut di-
citur in VI *Metaphys.* * Cum ergo universale sit
solum in mente, quae abstrahit universale a par-
ticulari, videtur quod odium non possit esse alicuius
universalis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II
Rhetic. *, quod *ira semper fit inter singularia, odium autem etiam ad genera: furem enim odit et calumniatorem unusquisque.*

a) alicuiat in univmali. – ad (circa E, om. DF) alifuU uniter-
tslc codtoes.

ARTICULUS VI

‡

207

peccarent: ex quorum persona dicitur *lob* xxi *: ' Vm- “
Scientiam viarum tuarum nolumus. – Tertio modo
habetur odio veritas particularis, Unquam repu-
gnans, prout est in intellectu alterius. *Put*a, cum
aliquis vult latere ' in peccato, odit quod aliquis
veritatem circa peccatum suum cognoscat. Et se-
cundum hoc dicit Augustinus, in X *Confess.* ♦ 4 Cap.um.
quod homines *amant veritatem lucentem, oderunt eam redarguentem.*

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secundum dicendum quod cognoscere veri-
tatem secundum se est amabile: propter quod
dicit Augustinus ' quod *amant eam lucentem.* Sed . «t.
per accidens cognitio veritatis potest esse odibi-
lis, inquantum impedit ab aliquo desiderato.

Ad t i r t i i m dicendi m quod ex hoc procedit quod
non ficti amantur, quod homo amat secundum se
cognoscere veritatem, quam homines non ficti
manifestant.

odiens aliquid amat; u per hoc. non omne bonum odit. –
kt idem est iudicium de ente et vero in communi. Odiens
enim quodeumque cui aut quodeumque verum, licet ab
>Ui» ditsnnct. alicui tamen vero et enti remanet consonans:
α per hoc, non abiicit totam entis aut veri latitudinem a
suo allectu. sed communis ratio entis et veri semper sal-
vatur consanans, etc.

In ultimo articulo nihil occurrit scribendum, nisi quod
diligenter notetur ditlerentia inter rem, puta calorem, uni-
verwlcem, universaliter, et singularem .

LXM.IIVII.I-OO-
aat. smu ut .
XV.

Respondeo dicendim quod de universali dupli-
citer contingit loqui*: uno modo, secundum quod
subest intentioni universalitatis; alio autem modo, .
de natura ? cui talis intentio attribuitur: alia est
primae considerationis hominis universalis, et alia
secundae, in eo quod homo. Si igitur universale
accipiat^{ur} primo modo, sic nulla potentia sen-
sitivae partis, neque apprehensiva neque appe-
titiva. potest in universale: quia universale fit
per abstractioncm a materia individual! i, in qua
radicatur omnis virtus sensitiva ♦

Potest tamen aliqua potentia sensitiva, et ap-
prehensiva et appetitiva, ferri in aliquid univer-
saliter. Sicut dicimus quod obiectum visus est
color secundum genus, non quia visus cognoscat
colorem universalem ; sed quia quod color sit
cognoscibilis a visu, non convenit colori inquan-
tum est hic color, sed inquantum est color sim-
pliciter. Sic ergo odium etiam sensitivae partis,
potest respicere aliquid in universali: quia ex na-
tura communi aliquid adversatur animali, et non

Je *jluia. – dicUar Je natxrv P.i.
γ) iaSiriJuaii. – inJirnikih AtLCGIUL

solum ex eo quod est particularis, sicut lupus ovi. Unde ovis odit lupum generaliter. – Sed ira semper causatur ex aliquo particulari: quia ex aliquo actu laedentis; actus autem particularium sunt. Et Propter hoc Philosophus dicit a quod *ira semper est ad aliquid singulare* *; *odium vero potest esse ad aliquid in genere*.

Sed odium secundum quod est in parte intellectiva, cum consequatur apprehensionem universalem intellectus, potest utroque modo esse respectu universalis.

An primum ergo htcENDUM quod sensus non ap-

prehendit universale, prout est universale : apprehendit tamen aliquid cui per abstractionem accidit universalitas.

Ad secundum dicendum quod id quod commune est omnibus, non potest esse ratio odii. Sed nihil prohibet aliquid esse commune multis, quod tamen dissonat ab aliis, et sic est vis odiosum.

An tertium dicendum quod illa obiectio procedit de universali secundum quod substat intentioni universalitatis: sic enim non cadit sub apprehensione vel appetitu sensitivo.

iAA.***
*

4) *ilngulart.* – *farticulare* l'4.

• Ct. qv.
Intr&d.

• Ver». tS.

• Ver», io.

• *OrFiSi OA-*
lib». II. C4p. Wl.

• Cap. »». l». ».

• Qo. ixil. «U
3. 4-

QUAESTIO TRIGESIMA

DE CONCUPISCENTIA

IX QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de concupiscen-
tia *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo : utrum concupiscentia sit in appetitu
sensitivo tantum.

Secundo: utrum concupiscentia sit passio spe-
cialis.
Tertio: utrum sint aliquae concupiscentiae na-
turales, et aliquae non naturales.
Quarto: utrum concupiscentia sit infinita.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CONCUPISCENTIA SIT TANTUM IN APPETITU SENSITIVO

¶ PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod
concupiscentia non solum sit in appe-
titu sensitivo. Est enim quaedam concu-
piscencia sapientiae, ut dicitur *Sap. vi* ♦
*Concupiscentia sapientiae deducit * ad repnum per-*
petuum. Sed appetitus sensitivus non potest ferri
in sapientiam. Ergo concupiscentia non est in
solo appetitu sensitivo.

2. Praeterea, desiderium mandatorum Dei non
est in appetitu sensitivo: immo Apostolus dicit,
Rom. vu : Aon *habitat in me, hoc est in carne*
mea, bonum. Sed desiderium mandatorum Dei
sub concupiscentia cadit: secundum illud Psal-
mi cxviii : *Concupivit anima mea desiderare iu-*
stificationes tuas. Ergo concupiscentia non est so-
lum in appetitu sensitivo.

3. Praeterea, cuilibet potentiae est concupisci-
bile proprium bonum. Ergo concupiscentia est in
qualibet potentia animae, et non solum in appe-
titu sensitivo.

Sed contra est quod Damascenus ♦ dicit, quod
irrationale obediens et persuasibile rationi, dividi-
tur in concupiscentiam et iram. Haec autem est ir-
rationalis pars animae, passiva et appetitiva. Ergo
concupiscentia est in appetitu sensitivo.

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus
dicit in I *Rhetoric*. ♦ *concupiscentia est appetitus*
delectabilis. Est autem duplex delectatio, ut infra †
dicitur: una quae est in bono intelligibili, quod
est bonum rationis; alia quae est in bono se-
cundum sensum. Prima quidem delectatio vide-
tur esse animae tantum. Secunda autem est ani-
mae et corporis: quia sensus est virtus in organo

corporeo; unde et bonum secundum sensum est
bonum lotius coniuncti. Talis autem delectationis
appetitus videtur esse concupiscentia, quae simul
pertineat et ad animam et ad corpus: ut ipsum
nomen *concupiscentiae* sonat. Unde concupiscen-
tia. proprie loquendo, est in appetitu sensitivo;
et in vi concupiscibili, quae ab ea denominatur.

Ad primum ergo dicendum quod appetitus sa-
pientiae. vel aliorum spiritualium bonorum, inter-
dum concupiscentia nominatur, vel propter simi-
litudinem quondam: vel propter intensionem ap-
petitus superioris partis, ex quo fit redundantia in
inferiorem appetitum, ut simul etiam ipse inferior
appetitus suo modo tendat in spirituale bonum
consequens appetitum superiorem, et etiam ipsum
corpus spiritualibus deserviat; sicut in Psalmo
Lxxxtii * dicitur: *Cor meum et caro mea exulta-*
verunt in Deum vivum.

Ad secundum dicendum quod desiderium magis
pertinere potest, proprie loquendo, non solum ad
inferiorem appetitum, sed etiam ad superiorem.
Non enim importat aliquam consociationem in
cupiendo. sicut concupiscentia; sed simplicem
motum in rem desideratam.

Ad tertium dicendum quod unicuique poten-
tiae animae competit appetere proprium bonum
appetitu naturali, qui non sequitur apprehensio-
nem. Sed appetere bonum appetitu animali, qui
sequitur apprehensionem, pertinet solum ad vim
appetitivam. Appetere autem aliquid sub ratione
boni delectabilis secundum sensum, quod pro-
prie est concupiscere, pertinet ad vim concupi-
scibilem.

Ver», u.
3

• Ven. ».

• Ven. eo.

•bfhit Ortt.,
Kb. II, up. UL

• Cxp u. u. ».

• Qa. rxu. en.
J»4-

ARTICULUS SECUNDUS

I IRI M CONUPISCENTIA SIT PASSIO SPECIALIS

Supra, qu. nu), «n. 4; III *Sent.*, J«t. irn, qu. 1, ert.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod concupiscentia non sit passio specialis potentiae concupiscibilis. Passiones enim secundum obiccta. Sed obiectum concupiscibilis est delectabile secundum sensum; quod etiam est obiectum concupiscen-
- o?,µ, n >. tjac , secundum Philosophum, in I *Rhetic.* * Ergo concupiscentia non est passio specialis in concupiscibili.
• Qu. «un. 2. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *Octo- ginta trium Quaesi.* -, quod *cupiditas est amor rerum transeuntium*: et sic ab amore non distin- guitur. Omnes autem passiones speciales ab in- vicem distinguuntur. Ergo concupiscentia non est passio specialis in concupiscibili.
• Ql- «mi. *rt. 3. Praeterea, cuilibet passioni concupiscibilis opponitur aliqua passio specialis in concupisci- bili, ut supra * dictum est. Sed concupiscentiae non opponitur aliqua passio specialis in concupi- scibili. Dicit cnim Damascenus · quod *expectatum bonum concupiscentiam constituit, praesens vero laetitiam: similiter expectatum malum timorem, praesens vero tristitiam*: ex quo videtur quod, sicut tristitia contrahatur laetitiae, ita timor con- trahatur concupiscentiae. Timor autem non est in concupiscibili, sed in irascibili. Non ergo concu- piscentia est specialis passio in concupiscibili.
• ff *Ir Ori**, iib. II, «J», MI. Sed CONTRA est quod concupiscentia causatur ab amore, et tendit in delectationem, quae sunt passiones concupiscibilis. Et sic distinguitur ab aliis passionibus concupiscibilis, tanquam passio specialis.
• Art. prxcfd.; qa. sua, xrt. I. Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, bonum delectabile secundum sensum est com- muniter obiectum concupiscibilis. Unde secundum eius differentias diversae passiones concupisci- bilis distinguuntur. Diversitas autem obiccti potest attendi vel secundum naturam ipsius obiecti, vel secundum diversitatem in virtute agendi. Diver- sitas quidem obiecti activi quae est secundum rei naturam, facit materialem differentiam passio-

num. Sed diversitas quae est secundum virtutem activam, facit formalem differentium passionum, secundum quam passiones specie differunt.
Est autem alia ratio virtutis motivac ipsius finis vel boni, secundum quod est realiter praesens, ct secundum quod est absens: nam secundum quod est praesens, facit in scipso quiescere ; secundum autem quod est absens, facit ad scipsum moveri. Unde ipsum delectabile secundum sensum, in- quantum appetitum sibi adaptat quodammodo ct conformat, causal amorem ; inquantum vero ab- sens attrahit ad scipsum, causât concupiscentiam; inquantum vero praesens quictat in scipso, causal delectationem. Sic ergo concupiscentia est passio dillerens specie ct ab amore et a delectatione. – Sed concupiscere hoc delectabile vel illud, facit concupiscentias diversas numero.
Ad primum ergo dicendum quod bonum dele- ctabile non est absolute obiectum concupiscen- tiae, sed sub ratione absentis: sicut ct sensibile sub ratione praeteriti, esi obiectum memoriae. Huiusmodi enim particulares conditiones diversi- ftcant speciem passionum, vel etiam potentiarum sensitivae partis, quae respicit particularia.
An secundum dicendum quod illa praedicatio est per causam, non per essentiam: non cnim cu- piditas est per se amor, sed amoris effectus. – Vel aliler dicendum, quod Augustinus accipit cupidi- tatem large pro quolibet motu appetitus qui po- test esse respectu boni futuri. Unde comprehendit sub se ct amorem ct spem.
Ad tertium dicendum quod passio quae directe opponitur concupiscentiae, innominata est: quae ita se habet ad malum, sicut concupiscentia ad bonum. Sed quia est mali absentis sicut ei timor, quandoque loco eius ponitur limor: sicut cl quan- doque cupiditas loco spei. Quod cnim est par- vum bonum vel malum, quasi non reputatur: ct ideo pro omni motu appetitus in bonum vel in malum futurum ponitur spes ct limor, quae respiciunt bonum vel malum arduum L

• Art. t. U

OF

Art- v

•) *differentias*. – *differentiam* codices.
l y) *arduum*. – *futurum* P.

Commentam Cardinalis Caietn.nl

n quaestione trigesima, omisso primo articulo, in secundo
adverte quatuor. Primo, quod distinctio in littera facta
superius ♦ declarata est, ct in sequenti .. articulo amplius
patefiet.
Secundo, quod .Auctor, propter annexam causalitatem
activam finali, superius ♦ declaratam, incipit a virtute activa,
et descendit ad virtutem motivant tinis. Et quia finit de-
terminat activam sui virtutem; ct finem constat aliter fma-
lixarc praesentem. aliter absentem : ideo etiam aliter agit
praesens et absent. Et non sc habent *absens* ct *praesens*
ut upproximatio ct elongatio se habent in agentibus natu-
ralibus, scilicet ut conditiones sine quibus actio non Iit:

*cd sc habent ut virtutes activae. I bi scito, novitie. com-
mune eue omni activo, si agit, proximum esse passo, nec
ab hoc exorbitat activum in appetitum tam sensitivum
quam intellectivum: ct approximationem ipsam, quidquid
sit. non esse rationem aut virtutem activam, sed condi-
tionem *sine qua non*. Et dc hac, utpote ad communissi-
mum artificem spectante, non est senno hic. Sed dc prae-
sentia ct absentia reali dicitur quod concurrunt ad activum
in appetitum. ut rationes partiales agendi. ita quod dis-
tinguunt specie passiones. Integratur cnim ratio obiecti
passionis oppetitu» sensitivi ex bonitate vel malitia, prae-
sentia vel absentia vel indiilcrentia. et apprehensione. Et

• Qu. MJUii, tn. 4. Coemtni. n. n.

OMB. IV. •Qa.rut. art. j, Cwontn^hrj, l. qa. I. III. arr. j; Crèment. nux», - JB

tern
um,
mis
> ct
iod
ürn
-ri.
in-
et
ib.
*;
•at
io

tit

•
i-
o
b,
i-
i

t

l

• Qa», v. ■. f. -
S.TK l«t- *«».

• C»p. M. .-1 ^.
. &T> Ucvx*.
• Of. u. »» »»

• Art. U

QUAESTIO XXX

bonitas quidem et malitia ex natura appetitus exigitur, omni enim appetitus per se appetit bonum, et fugit malum; absentia vero vel praesentia, ut in responsione ad primum littera dicit, particularitati potentiae respondet; apprehensio vero, animalitati eiusdem.

Tertio, quod sermo praesens est de distinctione passionum in genere naturae tantum. Concupiscere enim delectabile in propria vel aliena uxore, in genere naturae distinguuntur salo numero, sub eadem naturae specie existentex;

ARTICULUS III

sed in genere mons sunt divenarum spccicrum, immo diversorum generum, virtuti» et vitii.

Quarto, quod ex responsione ad secundum, mirandum e»t de Gregorio de Arimino, in I *Sent.*, «list. l, qu. ll, art. . . . I. V dicente quod nullus doctorum quos vidit, tenet cupidita-

tern seu desiderium distingui essentialiter ab amore : patet enim expresse hic, et superius. Sed Ione excuiati potest in voluntate: in qua tamen manifeste errat, ponens etiam delectationem esse umorem, ut superius dictum ext.

211

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SINI ALIQUAE CONUPISCENTIAE NATURALES, ET ALIQUAE NON NATURALES

Infn. qu. xu, srt. 3; qu. USTU, «n. 5.

DE TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod concupiscentiarum non sint quaedam naturales, et quaedam non naturales. Concupiscentia enim pertinet ad appetitum animale, ut diclum est. Sed naturalis dividitur contra animale. Ergo concupiscentia esi naturalis.

2. Praeterea, diversitas materialis non facit diversitatem secundum speciem. sed solum secundum numerum: quae quidem diversitas sub arte non cadit. Sed si quae sint concupiscentiae naturales et non naturales, non differunt nisi secundum diversa concupiscibilia 3: quod facit materialem differentiam, et secundum numerum tantum. Non ergo dividendae sunt concupiscentiae per naturales et non naturales.

3. Praeterea, ratio contra naturam dividitur, ut patet in II *Physic.* Si igitur in homine est aliqua concupiscentia non naturalis, oportet quod sit rationalis. Sed hoc esse non potest: quia concupiscentia, cum sit passio quaedam, pertinet ad appetitum sensitivum, non autem ad voluntatem, quae est appetitus rationis. Non ergo sunt concupiscentiae aliquae non naturales.

Sed contra est quod Philosophus, in III *Ethic.* cl in I *Rhetoric.* ponit quasdam concupiscentias naturales, et quasdam non naturales.

Respondeo dicendum quod, sicut diclum est, concupiscentia est appetitus boni delectabilis. Dupliciter autem aliquid est delectabile. Uno modo, quia est conveniens naturae animalis: sicut cibus, potus, et alia huiusmodi. Et huiusmodi concupiscentia delectabilis dicitur naturalis. – Alio modo aliquid est delectabile, quia est conveniens animali secundum apprehensionem: sicut cum aliquis apprehendit aliquid ut bonum et conveniens, et per consequens delectatur in ipso. Et huiusmodi delectabilis concupiscentia dicitur non naturalis, et solet magis dici *cupiditas*.

Primae ergo concupiscentiae, naturales, communes sunt et hominibus et aliis animalibus: quia

utrisque est aliquid conveniens et delectabile secundum naturam. Et in his etiam omnes homines conveniunt: unde et Philosophus, in III *Ethic.*, vocat eas *communes* et *necessarias*. – Sed secundum concupiscentiae sunt propriae hominum, quoniam proprium est excogitare aliquid ut bonum et conveniens, praeter id quod natura requirit. Unde et in I *Rhetoric.*, Philosophus dicit primas concupiscentias esse *irracionales* secundas vero *cum ratione*. Et quia diversi diversimode ratiocinantur, ideo etiam secundae dicuntur, in III *Ethic.* *propriae et appositae*, scilicet supra naturales

Av primum ergo dicendum quod illud idem quod appetitur appetitu naturali, potest appeti appetitu animali, cum fuerit apprehensum. Et secundum hoc, cibi et potus et huiusmodi, quae appetuntur naturaliter, potest es concupiscentia naturalis.

Ad secundum dicendum quod diversitas concupiscentiarum naturalium a non naturalibus, non est materialis tantum; sed etiam quodammodo formalis, inquantum procedit ex diversitate obiecti activi. Obiectum autem appetitus est bonum apprehensum. Unde ad diversitatem activi pertinet diversitas apprehensionis: prout scilicet apprehenditur aliquid ut conveniens absoluta apprehensione, ex qua causantur concupiscentiae naturales, quas Philosophus in *Rhetoric.* vocat *irracionales*; et prout apprehenditur aliquid cum deliberatione, ex quo causantur concupiscentiae non naturales, quae propter hoc in *Rhetoric* dicuntur *cum ratione*.

Ad tertium dicendum quod in homine non solum est ratio universalis, quae pertinet ad partem intellectivam; sed etiam ratio particularis, quae pertinet ad partem sensitivam, ut in primo libro diclum est. Et secundum hoc, etiam concupiscentia quae est cum ratione, potest ad appetitura sensitivum pertinere. – Et praeterea appetitus sensitivus potest etiam a ratione universali moveri, mediante imaginatione particulari.

») dirertitas. – Om. Px

fi) coaeupiscibiUa. – obiccta cvncvpoclbUia Px

γ) non autem. – cf now K, r m ceteri.

i) aliquid est. – dicitur aliquid tue FKx

i) et. – Om. PaCDIIIH^.

Ç) etiam. – Om. Px

j)) tujrra natumlfi. – super naturale* PHpb.

·-) fac». – fiM Pl.

i) praeterea. – prvpter hoc P»H et x

Commentaria Cardinalia Caiotrmi

I
x articulo tertio dubium occurrit, quid male videtur as-
signari distinctio concupiscentiae. Omne enim delectabile
animaliter est conveniens apprehensum. Cibus enim
potus, si non apprehendantur, non concupiscuntur anima-
liter. quamvis appetantur a natura, ut patet in melancho-
lici* nolentibus comedere; valde enim egent cibo, et tamen
non concupiscunt illum, apprehendente* vel se mortuos,
vel non egentes, etc.

II, Ad hoc dicitur quod obiectio procedit ex malo in-
tellectu distinctionis. Non enim distinguitur delectabile natu-
rale « delectabili rationali, propterea quod illud est con-
senien* non apprehensum, et hoc est conveniens appre-
hensum: commune enim est omni delectabili delectatione
quae est passio appetitus, esse delectabile apprehensum.
Nec in hoc ponitur differentia in littera. Sed hac communi
conditione delectabilis prncstippoMta, dbtinctio in littera
fit. Ad cuius intellectum, recolito doctrinam de amore su-
perius ♦ traditam, scilicet quod similitudo scu proportio
est propria causa ex parte sublecti, disponens ad amorem.
Et dicito quod, cum nec concupiscatur nec delectet nisi
ammm. aient dupliciter aliquis disponitur ad amandum,
ita ad concupiscendum et delectandum. Est xiqukkm ali-
qui* dispositu» et ex natura, et ex aestimatione, ad aman-
dum aliquid: ex natura quidem, ad amandum consonum
naturae, ut cibum; ex aestimatione vero, ad amandum con-
sonum aestimanti, ut adorari. Et similiter aliqua concupi-
scentia inest nobis ex natum, qua scilicet concupiscimus
consoni naturae nostrae, apprehensa tamen: et aliqua inest
nobis ex aestimatione, qua scilicet consona concupixcimu»
nobis reputantibus illa eoe bona. Et prima quidem con-
cupiscentia est naturalis secunda rationalis: quia in prima,
delectabile quod eat obiectum concupiscentiae, consonat
naturae; in secunda, rationi. Unde cum in littera dixtin-
guitur delectabile in conveniens secundum naturam, et se-
cundum apprehensionem, ly *secundum* denotat causam
convenientiae ex parte subiccti. cl non ex parte obiccti.
Commune enim est omni delectabili, ut dictum c*t, esse
conveniens secundum apprehensionem, ex parte obiccti; si
enim non apprehenditur ut conveniens, non delectat, ut
experientia testatur. Unde in concupiscentia rationali ap-
prehensio concurrit dupliciter: scilicet obiective, ut concurrit
in aliis; et dispositive, ex pane subiccti. Propter quod Ari-
stoteles, in I *Rhetoric.*, cap. xm *. ponit aestimationem vel
persuasionem esse causam huius concupiscentiae, illius vero
naturam.

III. Circa differentiam positam in littera inter utramque
concupiscentiam secundum communitatem et proprietatem.

* Q«. MVJI, Mt
J.

* Did. C4p. u. n.

dubium occurrit. quia concupiscentiae propriae tunt etiam
naturales, secundum naturom individualem: ut potet in his
quos naturaliter delectat comedere talem vel talem cibum,
qui aliis abominabilis est.

Ad hoc dicitur quod delectatione» propriae in indivi-
duo sunt duplices: quaedam consonae naturae individual!;
e! quaedam aestimationi, scu, quod idem est. consuetudini
ex aestimatione. Primae ad naturales concupiscentias spe-
ctant ut ipsemet Aristotele* videtur eas locasse, in I *Rhe-
toric.*, cap. xm ♦ dum concupiscentiam alimenti secundum
unamquamque speciem, naturalem posuit: et in III *Ethic.* 9
dixit quod *aliquid naturalitatis habent, quia alia aliis sunt
delectabilia*. Alterae vero ad rationales concupiscentias spe-
ctant: iuxtn illud quod in lue littera dicitur, in calce corporis
articuli, scilicet, Qutu *diversi diversimode ratiocinantur, ideo
huiusmodi delectationes propriae et appositae dicuntur*.

IV. In responsione od secundum, advene quod Auctor,
indefesse dispositionem specificam ex obiccto sequens; quia
in obiccto appetitus duo sunt, res et apprehensio, et ex
doctrina praecedenti constat quod distinctio ret materia-
liter concurrit; ad distinctionem apprehensionis confugit.

Apprehensio autem prima distinctione dividitur in absolu-
tam et dtscunisum: intellectus enim cl ratio primo distin-
guunt apprehensionem intellectivam, et his proportionaliter
respondentia distinguunt Apprehensionem. Ighur Auctor illa
quae absolute apprehensa delectant, naturaliter concupisci',
et illa quae ratiocinatione apprehensa deletiont, rationaliter
concupisci; ac per hoc specie distingui infert, ut pilet in
littera. – Absoluta autem apprehensio, hoc in loco, excludit
non solum actuaalem discursum, sed omnem collationem.
Um formaliter quam virtualiter, communiter requisitam.
Dico autem hoc propter penmuos ex consuetudine vel le-
vitate, qui etsi absoluta apprehensione formaliter nd con-
cupiscentiam rationalem moveantur, videtur tamen ibi esse
apprehensio discursive sirtualiter. vel ex praecedentium
efficacia, vel ex dispositione subiccti.

Ex hac autem responsione manifeste liquet quod ap-
prehensio respectu obiccti appetitus, non sc habeat ut ap-
proximate activi vel passivi, sed ut rutio obiectiva. Et hoc
aine dubio oportet omnes fateri, ex eo quod *nihil differt
bonum, vel apparens bonum* -: et ex eo quod appetitus
est malus tendens in vere bonum apprehensum ut malum,
Et haec bene notabis contra Scotum * et quoscumque po-
nentes apprehensionem ut praevium quid ad appetitum, u
quasi approximationem activi ad passivum; et appetitum
ad cognitionem quasi solo ordine praesuppositionis con-
sequi. Quod longe est a philosophia.

* ex n*.
2æ't>

* Qp. n>. ■. '7. n)
d., s. Th. face 11

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONCUPISCENTIA SIT INFINITA

S
D QUARTUM SIC PROCEditur. Videtur quod
concupiscentia non sit infinita. Obie-
ctum enim concupiscentiae est bonum;
quod habet rationem finis. Qui autem
ponit infinitum, excludit finem, ut dicitur
Metaphys. * Concupiscentia ergo non potest
infinita.

2. Praeterea, concupiscentia est boni conve-
nientis: cum procedat ex amore. Sed infinitum,
cum sit improporcionatum, non potest esse con-
veniens. Ergo concupiscentia non potest esse in-
finita.

a

3. Praeterea, infinita non est transire: et sic
m eis non est pervenire ad ultimum. Sed con-
cupiscenti fit delectatio per hoc quod attingit ad
ultimum L Ergo si concupiscentia esset infinita,
sequeretur quod nunquam fieret delectatio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in I
Polit. *, quod, *in infinitum concupiscentia* Tev/
stente, homines infinita desiderant.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est
duplex est concupiscentia: una naturalis, et alia
non naturalis. Naturalis quidem igitur concupi-
scentia non potest esse infinita in actu. Lst enim

a; iit *import*– sit prupvrfitmafut* PlpA, woi i:t pt).
purtionatum «A.
-ji ultimum, – fineut addur: l'a.

y, m infiuUum eoM.MpiKrnlw. – tfifiuda ian.n/iMfilu I, (tfnU-
t,,m e^upitentia l-KpIJH. InUila coaKUphccutkK P*

ciu
int-
qu
fin
inf
ius
i
Pc
itc
r
ali
po
ne
fit
itc
in
ra
Ui
ec
Pl
Cl
sc
m
si
gl
l
et
p
d
a
o
Cl
d
E
n
c<
Cl
M
E
ce
CT
P'
te
<h
CT
ni
:
>>

sibi; neque gravitas inclinatur ad locum, nisi proportionatum sibi; nec corpus animalis inclinatur in calidum et frigidum, nisi proportionatum sibi. Unde obiectum appetitu» naturali» est commensurarum seu proportionatum naturae.' et non est res secundum se; nisi forte per accidens res aliqua per se sit proportionals illi naturae, ut esse deorsum per se commensuratur gravi, ac per hoc magis et maxime appetitur Concupiscentis autem naturalis non differt ab appetitu naturali quoad obiectum, sed quoad modum. Naturaliter siquidem, et animaliter appetere cibum necessarium, in modo differunt quia animaliter oppetere, est appetere illum apprehendendo, et per actum proprium; naturaliter vero, est absque cognitione et proprio netu, inclinationem habere in illum. Quatenus igitur concupiscentia naturalis in obiectum tendit apprehensum, in finem et propter finem tendit: quatenus vero a natura dirigitur, finis ille modificatur commensuratione ad naturam, quod est ordinari ad naturam ut ad finem non apprehensum, sed inditum. Et propterea repugnat obiecto concupiscentiae naturalis appeti ut finis simpliciter: sicut repugnat ei appeti absque commenturatione ad naturam. Concupiscentia autem rationalis, quia ad obiectum apprehensum secundum se tendere permittitur, reputante aliquo id sibi pro bono, ex ipsa commensuratione obiecti ad rationem, infinitate modificatum sortitur obiectum: ex eo enim quod in voluptate constituit quis finem, voluptas non commensuratur illius rationi ut appetibile, nisi ut infinite appetibile, ut patet. Est ergo differentia inter rationalis et naturalis concupiscentiae obiectum, non quod alterius finis, alterius id quod est ad finem, obiectum est. sed quod altenus, scilicet rationalis, obiectum et est finis, et habet totaliter rationem finis; alterius vero, scilicet naturalis, obiectum, etsi sit finis, non tamen habet totaliter rationem finis, tum quia habet rationem modificati ad naturam, tum quia ordinatur ad alium finem inditum, scilicet naturam.

a. au» ui. V. Ad obiectionem ergo primam . patet quid dicendum

c»L Formaliter tamen dicito quod concupiscentia naturalis tendit in aliquid dupliciter: scilicet ut apprehensum, et ut inditum. Et concedito quod, stando in apprehensis, tendit in aliquid ut finem, sed non ut totaliter exercentem rationem (inis: quia tota latitudo suorum obtectorum apprehensorum subordinatur naturae ut lini. Et propterea non est infinita, sed terminata ad obiectum apprehensum terminum et finem, ut dictum est.

Ad secundam vero dicitur eodem modo, quod delectabile est secundum se formaliter obiectum et finis naturalis concupiscentiae, modificatum tamen commensuratione ad naturam, et subordinatum fini indito, qui est natura. Propter quod concupiscentia naturalis ipsius delectabilis, satiatur. Rationalis autem concupiscentia delectabilis, insatiabilis eat; ut patet in personi* deditis vinceris.

VI. Circa responsionem ad primum in eodem articulo, advene quod illa verba litterae, *prout concupiscitur semel in actu*, replicanda sunt super secundo membro. Ita quod sensus est quod concupiscibile, prout concupiscitur semel in actu, est finitum, vel quia eat (initum secundum rem. vel quia est finitum secundum apprehensionem. Potest enim concupisci semel in actu tam finitum quam infinitum secundum rem: ut patet m concupiscente simul infinitam pecuniam. Apponit autem has duos conditiones, scilicet unitatis et actualitntis, quia plurium concupiscentiarum nihil prohibet infinitum concupiscibile esse obiectum; et similiter concupitum m potentia potest infiniti rationem (habere): sed semel et in actu concupitum, non nisi finitum, vel ut finitum, csL Apposuit autem Auctor verba illa inter primum et secundum membrum m littera, cum tamen utrique membro prncpouta clariorem effecissent sensum praedictum, ut merita ipsius finiti secundum rem, a finito secundum rationem discerneret. Finitum enim secundum rem, ex pane sui habet quod semel in actu concupiscatur: infinitum autem, non ex pane sui, sed rationis apprehendentis ut finitum. habet ut semel in actu concupiscatur.

• A. qe- "i»»,
lbuoJ.

I

• Qu. UX1U s

• Qu. KXX1U. t

• Q*. »uin (

(

> II 4P. na. t

I.

€

&.-£.' s.:r

I

TUL

•Q .ip.III.r i

i:»TbJtiii.tr -

Cl.<< *«< a<

■M r·MI.^p.» °

s,3;»Tb»kCUU

F

• G»p. Π, n 0 u

JTaJiX. tat v

Tl, ta.

S.Th.taX*»»-

• C*p- « X

• Oφ. V H4. ' d

•Qc. ηη,îΛ··

C·

V

»

Ü

Π·

• C*p. *· ·· E

S

QUAESTIO TRIGESIMAPRIMA

DE DELECTATIONE SECUNDUM SE

IN OCTO articulos divisa

Deinde considerandum est de delectatione et tristitia . Circa delectationem vero consideranda sunt quatuor: primo, de ipsa delectatione secundum se; secundo, de causis delectationis*; tertio, de effectibus eius *; quarto, de bonitate et malitia ipsius ♦
Circa primum quaeruntur octo.
Primo: utrum delectatio sit passio.
Secundo: utrum sit in tempore.
Tertio: utrum differat a gaudio.

Quarto: utrum sit in appetitu intellectivo.
Quinto: de comparatione delectationum superioris appetitus, ad delectationem inferioris.
Sexto: de comparatione delectationum sensitivarum ad invicem.
Septimo: utrum sit aliqua delectatio non naturalis.
Octavo: utrum delectatio possit esse contraria delectationi.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DELECTATIO SIT PASSIO

Iain, qu. rxxv, an. i; IV Sn/., d xux, qu- ui, sru », qu' i

DE PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod delectatio non sit passio. Damascenus enim, in II libro*, distinguit operationem a passione, dicens quod *operatio est motus qui est secundum naturam, passio autem est motus contra naturam*. Sed delectatio ratio, ut Philosophus dicit, in VII * et X ** *Ethic*. Ergo delectatio non est passio.
2. Praeterea, *pati est moveri*, ut dicitur in III *Physic*. * Sed delectatio non consistit in moveri, sed in motum esse: causatur enim delectatio ex bono iam adepto. Ergo delectatio non est passio.
3. Praeterea, delectatio consistit in quadam perfectione delectati: *perficit enim operationem*, ut dicitur in X *Ethic*. ♦ Sed perfici non est pati vel alterari, ut dicitur in VII *Physic*. * et in II *de Anima* *. Ergo delectatio non est passio.
Sed contra est quod Augustinus, in IX* et XIV * *de Civ. Dei*, ponit delectationem, sive gaudium vel laetitiam, inter alias passiones animae.
Respondeo dicendum quod motus appetitus sensitivi proprie passio nominatur, sicut supra * dictum est. Affectio autem quaecumque ex apprehensione sensitiva procedens, est motus appetitus sensitivi. Hoc autem necesse est competere delectationi. Nam, sicut Philosophus dicit in I *Rhetorici*, *delectatio est quidam motus animae, et constitutio simul tota et sensibilis in naturam existentem*.
Ad cuius intellectum, considerandum est quod, sicut contingit in rebus naturalibus aliqua consequi suas perfectiones naturales, ita hoc contingit in animalibus. Et quamvis moveri ad perfectionem non sit totum simul, tamen consequi naturalem perfectionem est totum simul. Haec

autem est differentia inter animalia et alias res naturales, quod aliae res naturales, quando constituuntur in id quod convenit eis secundum naturam, hoc non sentiunt: sed animalia hoc sentiunt. Et ex isto sensu causatur quidam motus in appetitu sensitivo: et iste motus est delectatio. Per hoc ergo quod dicitur quod delectatio est *motus animae*, ponitur in genere. Per hoc autem quod dicitur *constitutio in existentem naturam*, idest in id quod existit in natura rei, ponitur causa delectationis, scilicet praesentia connaturalis boni. Per hoc autem quod dicitur *simul tota*, ostendit quod constitutio non debet accipi prout est in constitui, sed prout est in constitutum esse, quasi in termino motus: non enim delectatio est generatio, ut Plato posuit *, sed magis consistit in lactum esse, ut dicitur in VU *Ethic*. ¶ Per hoc autem quod dicitur *sensibilis*, excluduntur perfectiones rerum insensibilium, in quibus non est delectatio. – Sic ergo patet quod, cum delectatio sit motus in appetitu animali consequens apprehensionem sensus, delectatio est passio animae.
Ad primum ergo dicendum quod operatio connaturalis non impedita, est perfectio secunda, ut habetur in II *de Anima* *. Et ideo, quando constituitur res in propria operatione connaturali et non impedita, sequitur delectatio, quae consistit in perfectum esse, ut dictum est *. Sic ergo cum dicitur quod delectatio est operatio, non est praedicatio per essentiam, sed per causam.
Ad secundum dicendum quod in animali duplex motus considerari potest: unus secundum intentionem finis, qui perlinet ad appetitum; alius se-

* CL G*. II*1. LrnJ.

* Qc. Iun.

* (je. UUll.

* Q. pnn.

bt n on. . k>. II,4-Γ.>IH

*C> W. A J. - S. n. led. IH - (X C>f. V. B C-xIK Ica.

u Ub.II.ap.v. a.y>.TK

* Qp. n. a. 6 VL W. *Cjf. DI. A. 4. s.n.i<x

* Qp. ». * Qp f HI-

*Q> wt.in.b

* Qp. ii. p. .

▪

?

T

'b UMO, <?> uin. utut.

* Cap. in. a. jt Klh- ktf w. UT.bb.X.cap.n. i. t M4.: *-tx- lrrt, v.

i

* b corpore-

■) dkitur. – dicit et ia lya tertio c< qtuno l<xo cum <fit. j. » ut njrwra. – natura codice*.

*f/ vomij/urafii, – ujiuralii EP. CIwiar ao/sni/u ceteri. il covn.ifur.tli». – coMfratijluraJu C, MJ/wra/ii G, tufraHi l'F. – Pm «L nun rtf ACGH.pBDII.

eundum exccutioncm, qui pertinet ad exteriorem operationem. Licet ergo in eo qui iam consecutus est bonum in quo delectatur, cesset motus exacutionis, quo tenditur * ad finem ; non tamen cessat motus appetitivae partis, quae, sicut prius desiderabat non habitum, ita postea delectatur in habito. Licet enim delectatio sit quies quaedam appetitus, considerata praesentia boni delectantis, quod appetitui satisfacit ; tamen adhuc remanet

immutatio appetitus ab appetibili, ratione cuius delectatio motus quidam est.

An tertium dicendum quod, quamvis nomen passionis magis proprie conveniat passionibus corruptivis et in malum tendentibus, sicut sunt aegritudines corporales, et tristitia et timor in anima; tamen etiam in bonum ordinantur aliquae passtones, ut supra * dictum est. Et secundum hoc delectatio dicitur passio.

i» tenditur. – fendit P.r.

Comiuvntaria CtuxliiuxlU Caietani

In primo articulo quaestionis trigcsinvieprimac, collige requisita ad delectionem. Et vide quinque exigi: subiectum, obiectum, ct lres actu»; scilicet conjunctionis eorum (quae •Art.j;qv nui, diversimode fit, ut inferius * patet), quam significat ly *constitutio*; cognitionis tam obiecti quam conjunctionis, ct hanc significat ly *sensibilis*; ct immutationis appetitus, quae est formalis delectatio, et hanc significat ly *mutus animi*. Obiectum exigit connaturulitulcm : quam significat ly *naturam existentem*. Coniunctio vero exigit similitatem quam significat ly *tota simul*. Et sic definitio adunat omnia, quae •Qe.MactKqq. inferius • slngillatim discutienda sunt.

II. In secundo vero, nota quod illa verba, *Si bonum adeptum sit omnino intransmutabile, delectatio nec per se*

nec per accidens erit in tempore, intclliguntur de bono adepto, ut adepto, ita quod non solum ipsum secundum sc, sed ut adeptum, sit omnino intransmutabile. Quale erit bonum beans in patria.

III. In tertio autem, adverte quod illa verba in calce totius articuli, scilicet quod *illu nominibus* (scilicet *laetitia, exultatione* ct *meunditate*) *non utimur nisi in naturis rationalibus*, intclligenda sunt secundum proprietatem: quod scilicet non utimur eis proprie nisi in rationalibus. Dico autem hoc propter *exaltationem*, quae etiam pecoribus attribuitur, ut Augustinus dicit in Epistola *ad Dardanum* : ct in Psalmo • *Montes exultarerunt ut arietes, et colles* • *iigm ortum*.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DELECTATIO SIT IN TEMPORE

IV *Sent.*. dlsL xiu, qu. IU, an. I, qu* t; *De Verity* qu. nu. H, «J 2.

secundum sic proceditur. Videtur quod delectatio sit in tempore. *Delectatio enim est motus quidam*. ut in I *Rhetic*. * Philosophus dicit. Sed motus omnis est in tempore. Ergo delectatio est in tempore.

2. Praeterea, diuturnum, vel morosum, dicitur aliquid secundum tempus. Sed aliquae delectiones dicuntur morosae. Ergo delectatio est in tempore.

3. Praeterea, passiones animae sunt unius generis. Sed aliquae passiones animae sunt in tempore. Ergo ct delectatio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in X *Ethic*. *, quod *secundum nullum tempus accipiet quis delectionem*.

Respondeo dicendlm quod aliquid contingit esse in tempore dupliciter: uno modo, secundum se; alio modo, per aliud, ct quasi per accidens. Quia enim tempus est numerus successivorum, illa secundum sc dicuntur esse in tempore, de quorum ratione est successio, vel aliquid ad successionem pertinens: sicut motus, quies, locutio, ct alia huiusmodi. Secundum aliud vero, ct non per sc, dicuntur esse in tempore illa de quorum ratione non est aliqua successio, sed tamen alicui successivo subiacent. Sicut esse hominem de sui ratione non habet successionem, non enim est motus, sed terminus motus vel mutationis, scili-

cet ' generationis ipsius: sed quia humanum esse subiacet causis transmutabihbus, secundum hoc esse hominem est in tempore *.

Sic igitur dicendum est quod delectatio secundum se quidem non est in tempore: est enim delectatio in bono iam adepto, quod est quasi terminus motus. Sed si illud bonum adeptum transmutationi subiaceat, erit delectatio per accidens in tempore. Si autem sit omnino intransmutabile, delectatio non erit in tempore nec per sc, nec per accidens ♦

An PRIMUM ERGO DICENDUM quod. SICUt dicitur III HI *dc Anima* •, motus dupliciter dicitur. Uno modo, qui est *actus imperfecti*, scilicet * *existentis in potentia, inquantum huiusmodi* ♦ ct talis motus est successivus, et in tempore. Alius autem motus est *actus perfecti*, idest *existentis in actu*; sicut intclligcre, sentire et velle et huiusmodi, et etiam deluctari. Et huiusmodi motus non est successivus, nec per se in tempore.

Ad secundum dicendum quod delectatio dicitur diuturna vel morosa, secundum quod per accidens est in tempore.

Ad tertium dicendum quod aliae passiones non habent pro obiccto bonum adeptum, sicut delectatio. Inde plus habent de ratione motus imperfecti. quam delectatio. Et per consequens magis delectioni convenit non esse m tempore.

a) scilicet. – vel ABCEFGHIKLpD.

b) *imperfcti. scilicet. – imperfecti idest K, imperfect** «I π,*

v.

Ct

pt

Ic

dl

ni

ci

ni

tii

CJ

d<

m

di

di

m

• I... IV Ctp. c< V.

SI

Q»

n

• Q* i*». (

qi

d.

d;

'DeFideOrtX, lib. II, cap. i»'.

SI

Vjr. H -> . c-r VUI. *L ...

H'

<ap. «-

q'

et

S-

til

sei

vus. Ergo delectatio potest esse in appetitu intellectivo.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, delectatio quaedam sequitur apprehensionem rationes. Ad apprehensionem autem rationis, non solum commovetur appetitus sensitivus, per applicationem ad aliquid particulare; sed etiam appetitus intellectivus, qui dicitur voluntas. Et secundum hoc, in appetitu intellectivo, sive in voluntate, est delectatio quae dicitur gaudium, non autem delectatio corporalis.

Hoc tamen interest inter delectationem ulnusque appetitus, quod delectatio appetitus sensibilis est cum aliqua transmutatione corporali: delectatio autem appetitus intellectivi nihil aliud est quam simplex motus voluntatis. Et secundum hoc Augustinus dicit, in XIV*de Civ. Dei* **, quod *cupiditas et laetitia non * est aliud quam voluntas in eorum consensione quae volumus.*

Ad primum ergo dicendum quod in illa definitione Philosophi, *sensibile* ponitur communiter pro quacumque apprehensione. Dicit enim Philosophus in X *Ethic.* quod *secundum omnem*

*sensum est delectatio; similiter autem ct secundum * intellectum et speculationem.* -Vel potest dici quod ipse definit delectationem appetitus sensitivi.

Ad secundum dicendum quod delectatio habet rationem passionis, proprie loquendo, inquantum est cum aliqua transmutatione corporali. Et sic non est in appetitu intellectivo, sed secundum simplicem motum: sic enim etiam est in Deo ct in angelis. Unde dicit Philosophus, in VII *Ethic.**, 'IñVîÎiV quod *Deus una simplici operatione gaudet.* Et Dionysius dicit, m fine *Cael, Hier.* ♦ quod *angeli non sunt susceptibiles nostrae passibilis delectationis, sed congaudent Deo secundum incorruptionis laetitiam.*

An tertium dicendum quod in nobis non solum est delectatio in qua communicamus cum brutis, sed etiam m qua communicamus cum angelis. Unde ibidem Dionysius dicit quod *sancti homines multoties fiunt in participatione delectationum angelicarum.* Et ita in nobis est delectatio non solum in appetitu sensitivo, in quo communicamus cum brutis; sed etiam in appetitu intellectivo, in quo communicamus cum angelis.

3) non. – nihil Pj. – Pro cewMcwr/owr l'EHIKI–J. 7) HîKttdur*. – Om. coJ–cc. cl a.

Commentaria Cardinalis Caiotani

mcA dicta in quarto articulo, Scotica subtilitas discutiende occurrit. Ipse namque, ut superius allegatum est, ponit in voluntate non solum operationes, sed passiones; illas liberas, istos naturales; illa» a voluntate in voluntate, istas in voluntate ab obiecto. Unde in III *Sent.*, dist. xv, cx proposito probare nititur tristitiam in voluntate non esse operationem eius, sed passionem, quadrupliciter. Primo quia, si est operatio, aut est velle, aut nolle. Sed non ot velle, ut patet. Nec nolle, ut probatur: quia Deus ct beati possunt nolle, ct tamen non poount tristari.

Secundo quia, summe nolente Socrate aliquid evenire, si illud eveniat, tristabitur. Et tamen in eo non fiet aliqua operatio simpliciter, nec secundum aliquem gradum: quia lain ponitur quod summe noluit.

Tertio, quia operatio est immediate in potestate voluntatis: ut patet de velle cl nolle. Tristari autem non est in potestate voluntatis, cum nolitum advenit.

Quarto, quia operatio est et a voluntate, et in voluntate. Tristitia autem est quidem in voluntate, sed non π voluntate: est enim *de hb quae, nobit nolentibus, accidunt*.

II. Ad evidentiam huius difficultatis, motae hoc in tractatu, scilicet de delectatione, quia *oppositorum eadem est disciplina*, nec inferius specialiter quaeretur de tristitia: in sit in voluntate; scito quod, si solae delectationes ct tristitiae essent passioncs, cum ipsae consequantur alios motus appetitus, amorem ct odium, formaliter vel virtualité? (nihil enim delectat nisi amatum, ct nihil contristat nisi odio habitum seu nolitum), dicendum videretur quod passioncs differunt ab operationibus in voluntate: qui.i illae immedatae sunt illi, hac autem mediantibus illis- Sed quoniom. ut cx dictis* potet, amor est prima passio, quae tamen in voluntate manifeste est operatio; ideo non potest talis conditio universaliter assignari passionibus translatis in voluntatem. Propter quod, ad tales passioncs descendendo, dico quatuor.

Primo, quod tum delectatio quam tristitia est a voluntate ct in voluntate. Probatur. Omnis motus voluntatis est a duobus motoribus: altero quoad specificationem, altero quoad exercitium. Et motor quoad primum, est obiectum. Quo*d secundum vero, est triplex, scilicet Deus, natura, et libertas, ut cx supradictis * patet ct quocumque horum causante, voluntas ipsa causar, ut cx supradictis . patet. Igi-

tur omnis motus voluntatis causatur 0 voluntate quoad exercitium actus, ab obiecto autem quoad specificationem. Delectatio igitur ct tristitia, cum sint animi motus secundum appetitum intellectivum, ut modo loquimur. a voluntate sunt: ct in voluntate, quin immanentes actus sunt.

Secundo, quod delectatio, proprie loquendo, non est velle, nec tristitia nolle. Probatur. Quia superius . fruitio actus specic distinctus est contra velle ct intendere: constat autem quod delectatio in voluntate aut est fruitio, aut eius species. Et pari ratione tristitia, ut ibi inventitur, distinguenda videtur a nolle. Et hoc loquendo proprie de velle ct nolle. – Et si largo vocabulo per velle omnis acceptatio voluntatis, ct per nolle omnis refutatio significetur, ut Augustini auctoritas in littera allata sonat, dicens quod *laetitia est voluntas*; sic delectatio est velle, ct tristitia nolle.

Tertio, quod tam delectatio quum tristitia est a voluntate ut natura, seu naturaliter. Declaratur cx antedictis*: ct quod aliqua operatio est a voluntate naturaliter; et quod fruitio Dei clare vui est naturalis. Et probatur.' quia non in potestate nostra esse videtur tristari vel delectari, apprehensis delectabilibus cl trisubiiibu.s ipsi voluntati, idest solitis aut nolitis a nubis.

Quarto, quod delectatio ct tristitia habent magis rationem passionis in voluntate, quam amor ct odium, pro quanto illae sunt universaliter a voluntate ut natura, haec non. Et ideo voluntas ad haec »e habet magis active quam ad illas immediate: quoniam ad haec cum dominio, ad illas non. Et propterca putatae sunt vere passioncs, idest causatae solummodo ab obiectis immediate: cum tamen sint operationes naturales ipsius voluntatis, conséquentes ab ipsa ct in ipsa cx obiectis apprehensis ct volitis aut nolitis formaliter vel vinualiter. Et quoniam hoc medium est inter esse omnino passioncs, ut Scotus posuit, ct esse omnino operationes voluntarias; ideo obiecta . utramque . ct . to*, veritatem participant.

III. Solvenda tamen simpliciter sunt. Et dicendum ad primum, quod tristitia. proprie loquendo, nec est velle nec nulle, sed operatio contraria fruitioni. Communiter tamen loquendo, est nolle. Non tamen sequitur, Ergo potest esso in Deo vel beatis: quia non est omne nolle; non enim sc habent convertibiliter, sed sicut *animal* ct *homo*.

* λλ prw;ix

* c-r. n. ?

* OP. S. Tñ. krt. b, i

nrrit'

* Art. ».

* cr. A ^ . ^ ^ f. αψ. 'ατ. ' .

* Qo. lx», *rt

* q« b· a» x. *rt»: «rCsJly

* iwx

eve app ven qUC adi trit •Qo. ». obi

lc in SC s» io

S. lLlua. 'q

IC ti fr II

• \cn. ·g> C •Up. rtJ.n-5--

ti

• Art. ».

? η a v ci fc V» ir

* Q*, X. cr. l; trtXÜHjKM ne. u, F«rt. L 4...UUO. AI »,.

• C t . to*,

scun-
est dici τ
nsitivi.
habet
unium
Et sic
ndum
Ico cl
hic. * ⚡ § ^{<f.} *Ua. n*
f. Et
ngli · ∞_Y ·
'atio-
ionis

lum
Jtis,
clis.
mi-
um
ion
ca-
vo,

ad
fi-
ai
i-
:»

3 . Qu. ui. <ft. i.
4.

• Qu. x. <n. i;
«П», Coam <ef.
num. a.; Pxn. I.
qu. xxxjui. art. .
3.

Cl. αα. pcutt.

Ad tteundum, quod, sumine nolente Socrate aliquid evenire, et Utne eveniente, tristabitur, resultante cx eventu apprehenso in voluntate novo motu tristitiae. Nec inconv-
enit. communicando cum isti» in abusione vocabulorum, quod cum summa nolitione obiecti absolute vel futuri, adveniat filii nolitio eiusdem iam praesentis (sic enim causât tristitiam): aliter enim movet praesens, et aliter absens obiectum, ut dictum est .

Ad tertium, negatur quod omnis operatio sit immediate in potestate voluntatis. Iumio aliqua nunquam, ut prima: aliqua mediate, ut delectatio, mediante scilicet apprehensione vel umore obiecti.

Ad quantum dicitur quod, cum hoc quod tristitia est de his quae, nobis nolentibus, accidunt, stat quod *it a voluntate ut natura immediate.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM DELECTATIONES CORPORALES ET SENSIBILES SINT MAIORES
DELECTATIONIBUS SPIRITUALIBUS ET INTELLIGIBILIBUS

IV Sn«r., Jul xui, qu. ut. arx. 5, qu' 1; 7«i XVIII; I tJhic., Icet ctr, XII Mttafhyt.. lect. vm.

quintim sic procedit. Videtur quod
 delectationes corporales et sensibiles sint
 inferiores delectationibus spiritualibus in-
 telligibilibus. Omnes enim aliquam de-
 lectionem sequuntur, secundum Philosophum,
 in *X^o Ethic.* Sed plures sequuntur delectationes
 sensibiles, quam delectationes spirituales intelli-
 gibiles. Ergo delectationes corporales sunt ma-
 iores.

2. Praeterea, magnitudo causae ex effectu cognoscitur. Sed delectationes corporales habent fortiores effectus: *transmutant enim corpus, et quibusdam insanias faciunt*, ut dicitur in VII *Ethic**. Ergo delectationes corporales sunt fortiores.

3. *Praeterea*, delectationes corporales oportet temperare et refranare, propter earum vehementiam. Sed delectationes spirituales, non oportet refranare. Ergo delectationes corporales ¶ sunt maiores.

Sed CONTRA est quod dicitur in Psalmo cxvii *:
*Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super me
 ori meo. Ei Philosophus dicit, in X Ethic. ., quod
 maxima delectatio est quae est secundum opera-
 tionem sapientiae.*

Respondendo dicendum quod, sicut iam * dictum est, delectatio provenit ex coniunctione convenientis quae sentitur vel ? cognoscitur. In operibus autem animae, praecipue sensitivae et intellectivae, est hoc considerandum, quod, cum non trans-eant in materiam exteriorem, sunt actus vel perfectiones operantis, scilicet intelligere, sentire*, velle, et huiusmodi : nam actiones quae transeunt in exteriorem materiam, magis sunt actiones et perfectiones materiae transmutatae; motus enim

CS1 *aciUi m°büis a movente**. Sic igitur praedictae actiones animae sensitivae et intellectivae, et ipsae sunt quoddam bonum operantis, et sunt etiam cognitae per sensum vel intellectum. Unde etiam ex ipsis consurgit delectatio, et non solum ex eorum obiectis.

Si igitur comparentur delectationes intelligibiles delectationibus sensibilibus, secundum quod delectamur in ipsis actionibus, puta in cognitione sensus et in cognitione intellectus; non est dubium quod multo sunt maiores delectationes intelligibiles quam sensibiles. Multo enim magis delu-

catur homo de hoc quod cognoscit aliquid intelligendo, quam de hoc quod cognoscit aliquid sentiendo. Quia intellectualis cognitio et perfectior est: et etiam magis cognoscitur, quia intellectus magis reflectitur supra netum suum quam sensus. Est etiam cognitio intellectiva magis dilecta: nullus enim est qui non magis vellet carere visu corporali quam visu intellectuali, eo modo quo bestiae vel stulti carent, sicut Augustinus dicit, in libro *de Civ. Dei**.

Sed si comparatur delectationes intelligibiles spirituales delectationibus sensibilibus corporalibus. sic, secundum se et simpliciter loquendo, delectationes spirituales sunt maiores. Et hoc apparet secundum tria quae requiruntur ad delectationem: scilicet bonum coniunctum, et id cui coniungitur, et ipsa coniunctio. Nam ipsum bonum spirituale et est maius quam corporale bonum; ut est magis dilectum. Cuius signum est quod homines etiam a maximis corporalibus voluptatibus abstinere, ut non perdant honorem, qui est bonum intelligibile. – Similiter etiam ipsa pars intellectiva est multo nobilior, et magis cognoscitiva. quam pars sensitiva. – Coniunctio etiam utriusque est magis intima, et magis perfecta, et magis firma. Intimior quidem est. quia sensus sistit circa exteriora accidentia rei: intellectus vero penetrat usque ad rei essentiam: obiectum enim intellectus est *quod quid est* *. Perfectior autem est, quia coniunctioni sensibilis ad sensum adiungitur motus. qui est actus imperfectus: unde et delectationes sensibiles non sunt totae simul, sed in eis aliquid pertransit, et aliquid exspectatur consummandum, ut patet in delectatione ciborum et Venereorum. Sed intelligibilia sunt absque motu: unde delectationes tales sunt totae simul. Est etiam firmior: quia delectabilia corporalia sunt corruptibilia, et cito deficiunt; bona vero spiritualia sunt incorruptibilia.

Sed quoad nos, delectationes corporales sunt magis vehementes, propter tria. Primo, quia sensibilia sunt magis nota, quoad nos, quam intelligibilia. – Secundo etiam, quia delectationes sensibiles, cum sint passiones sensitivi appetitus, sunt cum aliqua transmutatione corporali. Quod non contingit in delectationibus spiritualibus, nisi per

a) *corporata*. – ABCDFGIJK.

?) *FMC* tculitur iti. - eam irxtilur ft IM.

quandam redundantiam a superiori appetitu in inferiorem. – Tertio, quia delectationes corporales appetuntur ut medicinae quaedam contra corporales defectus vel molestius, ex quibus tristitiae quaedam consequuntur. Unde delectationes corporales, tristitiis huiusmodi supervenientes, magis sentiuntur, et per consequens magis acceptantur, quam delectationes spirituales, quae non habent tristitias contrarias, ut infra * dicitur.

* qu. m. «n

Ad primum ergo dicendum quod ideo plures sequuntur delectationes corporales, quia bona sensibilia sunt magis et pluribus nota. Et etiam quia homines indigent delectationibus ut medicinis contra multiplices dolores et tristitias: et cum

plures hominum non possint attingere ad delectationes spirituales, quae sunt propriae virtuosorum, consequens est quod declinent ad corporales.

An secundum dicendum quod transmutatio corporis magis contingit ex delectationibus corporalibus, inquantum sunt passioness appetitus sensitivi.

Ad tertium dicendum quod delectationes corporales sunt secundum partem sensitivam, quae regulatur ratione: et ideo indigent temperari et retraenari per rationem. Sed delectationes spirituales sunt secundum mentem, quae est ipsa regula: unde sunt secundum seipsas sobriae et moderatae.

i
(

<

i
l

<

• Art >

γ) fit tj-fj.- ifia ftt ABCDGHl; ifeundum mtntm... tunt «m. l..

Commentaria Cardinalia Caiotani

↑» articulo quinto nota illa verba, unde et delectationes sensibiles non sunt totae simul. Ex hoc enim patet quod, cum de ratione delectationis dicitur quoti cat tota litnul *, intelligitur de ea per se: licet per accidens contingat oppositum. Coniunctio enim in quon delectatio consistit, non est successiva niti ratione motus odiuncti, ut hic dicitur:

* C! art. t.

et ex hoc ipso deficit a perfectione delectationi» illa quae hoc accidens habet annexum, ex quo non est totum simul. Delectatio igitur secundum »c est tota simul, et absque tempore, ut in articulo secundo discussum est: per accidens autem aliqua est non tota simul, et in tempore.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM DELECTATIONES TACTUS SINT MAIORES DELECTATIONIBUS
QUAE SUNT SECUNDUM ALIOS SENSUS

IP II°, qu. CUJ. art. i; IV Sent., dur. nn, qu. iti, «rt. i. qu' >; Dr Matut qu. rrv. ml 4, aJ t.

Jjnn sextum sic proceditur. Videtur quod delectationes quae sunt secundum tactum. non sint maiores delectationibus quae sunt secundum alios sensus. Illa enim delectatio videtur esse maxima, qua exclusa, omne gaudium cessat. Sed talis est delectatio quae est secundum visum: dicitur enim Jobiac v ♦ *Quale gaudium erit mihi, qui in tenebris sedeo, et lumen caeli non video?* Ergo delectatio quae est per visum, est maxima inter sensibiles delectationes.

• Ertor. hb. l. CSÉ. «IU. tu io; . IVtert. itu. <X Rtotofic ltb. l. «n. ll. n. n. • Ar.»int StetJ-

2. Praeterea, unicuique fit delectabile illud quod amat, ut Philosophus dicit, in I *Ehetric.* . Sed inter alios sensus maxime diligitur visus ♦ Ergo delectatio quae est secundum visum, est maxima.

3. Praeterea, principium amicitiae delectabilis maxime est visio. Sed causa talis amicitiae est delectatio. Ergo secundum visum videtur esse maxime delectatio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III Vt J' ua. V. *EtMc* *, quod maximae delectationes sum secundum tactum.

• Qu. ur. «rt. j. 4 l; qu. UVit. art- 4, ad t.

Respondeo dicendum quod, sicut iam dictum est. unumquodque, inquantum amatur, efficitur delectabile. Sensus autem, ut dicitur in principio *Metaphys.* *, propter duo diliguntur: scilicet propter cognitionem, et propter utilitatem. Unde et utroque modo contingit esse delectationem secundum sensum. Sed quia apprehendere ipsam co-

gnitionem tanquam bonum quoddam, proprium est hominis; ideo primae delectationes sensuum, quae scilicet sunt secundum cognitionem, sunt propriae hominum: delectationes nutem sensuum inquantum diliguntur propter utilitatem, sunt communes omnibus animalibus.

Si igitur loquamur de delectatione sensus quae est ratione cognitionis, manifestum est quod secundum visum est maior delectatio quam secundum aliquem alium sensum. – Si autem loquamur de delectatione sensus quae est ratione utilitatis, sic maxima delectatio est secundum tactum. Utilitas enim sensibilium attenditur secundum ordinem ad conservationem naturae animalis. Ad hanc autem utilitatem propinquius se habent sensibilia tactus: est enim tactus cognoscitivus eorum ex quibus consistit animal, scilicet calidi et frigidi , et huiusmodi. Unde secundum hoc. delectationes quae sunt secundum tactum, sunt maiores, quasi lini propinquiores. Et propter hoc etiam, alia animalia, quae non habent delectationem secundum sensum nisi ratione utilitatis, non delectantur secundum alios sensus, nisi in ordine ad sensibilia tactus: *neque enim odoribus leporum canes gaudent, sed cibatione; neque leo voce bovis. sed comestione*, ut dicitur in III *Ethic.* .

Cum igitur delectatio tactus sit maxima ratione utilitatis, delectatio autem visus ratione cognitionis; si quis utramque comparare velit, inveniet

• DU. cap. ti. °- 8.

c
r

c
• S. Tī. k* . «. u
• b - l b. IV. c

C
• An. u

si
Π
n

Γ. M» o. 6. *

? ' CS

«) frigidi. – et humidi et ücd oddunî l'a.

ulr.imi>tf. – Om. E, utrum^ut cltltxi.

dele-
'irtuo-
•orpo-

› cor-
pora-
sitivi.
cor-
quae
n et
piri-
>sa t
ſ et

U*ic
iul.
lue
:d-

αλ >

γ) sistit. –

•Wa?.u.n.

ʹwdUA^iv
«*m.*.»

•λη.ι

lḗ

xStkl.ʹ»:*

simpliciter delectationem tactus esse maiorem delectatione visus, secundum quod sistit τ infra limites sensibilis delectationis. Quia manifestum est quod id quod est naturale in unoquoque, esi potentissimum. Huiusmodi autem delectationes tactus sunt ad quas ordinantur concupiscentiae naturales. sicut cibi, el venerea, et huiusmodi. – Sed si consideremus delectationes visus, secundum quod visus deservit intellectui; sic delectationes visus erunt potiores, ea ratione qua et intelligibiles delectationes sunt potiores sensibilibus.

Ad primi m ergo dicendum quod gaudium, sicut supra * dictum est, significat animalem delecto-

γ) sistit. – COMIŮD7 I'Kx

Ts articulo sexto, advene quod, cum dicitur quod *dele-
[ctationes tactus sunt nd quas ordinantur concupiscentiae
naturales*, potest tripliciter intclligi. Primo, cum praecisione: ut scilicet ad solas delectationes sensuum inquantum utiles, quae appellantur in littera delectationes tactus, ordenentur concupiscentiae naturales. Et hunc sensum insinuat distinctio harum delectationum contra delectationes sensuum inquantum faciunt cognoscere, cum illae sint naturale», istac non, ct ideo illae potiores. – Sed contra hunc tensum occurrit auctoritas Aristoteli» in I *Rhetic.*, cap. un ., ponen» concupiscentias ct delectationes naturales *qitaecutnquc sunt non per aestimare aliquid*; ct subdit quod *tales sunt quae-cumque dicuntur esse natura*; et xubiugit dc sentibu» omnibus. Et confirmatur ratione: quia pulchra delectant visum, et similiter suaves cantus auditum, ct etiam soni, absque omni utilitate, ct absque existimatione, soin naturali convenientia; ut experientia testatur.

septimum SIC PROCEDiT r. Videtur quod illa delectatio sil mnaturalis. Delectatio lim in affectibus animae proporlionar quieti in corporibus. Sed appetitus corporis naturalis non quiescit nisi in loco conatural!. Ergo nec quies appetitus animalis, quae est delectatio, potest esse nisi in aliquo connatural!. Nulla ergo delectatio est non naturalis.

2. Praeterea, illud quod est contra naturam, est violentum. Sed *omne violentum est contristans*, ut dicitur in V *Metaphys.* * Ergo nihil quod est contra naturam, potest esse* delectabile.

3. Praeterea, constitui in propriam naturam, cum sentitur, causai delectationem; ut patet ex definitione Philosophi supra * posita. Sed constitui in naturam, unicuique est naturale: quia motus naturalis est qui est ad terminum naturalem. Ergo omnis delectatio est naturalis.

Si d contra esi quod Philosophus dicit, in VII *lḗ* *» quod quaedam delectationes sunt *aegritudinales et contra naturam*.

Respondeo dicendi m quod naturale dicitur quod est secundum naturam, ut dicitur in II *Physic.* *

■) potest esse. – est Px
?) quae. – qui K, quia Px – Pro homini, ei coJ:.cs cl x

QUAESTIO XXXI. ARTICULUS VU

tionem: et haec maxime pertinet ud visum. Sed delectatio naturalis maxime * pertinet ad tactum.

An secundum dicendum quod visus maxime diligitur *propter cognitionem, eo quod multas rerum differentias nobis ostendit*, ut ibidem · dicitur.

An tertium dicendum quod alio modo delectatio est causa amoris carnalis, et alio modo visio. Nam delectatio, et maxime quae est secundum tactum, est causa amicitiae delectabilis per modum linis: visio autem est causa sicut unde est principium motus, inquantum per visum amabilis imprimitur species rei. quae allicit ad amandum et ad concupiscendum eius delectationem.

naarime. – ma^is Pa.

Commentaria CordinolIH Oaietani

Secundo igitur pouunt intelligi secundum excellentiam: ut scilicet ad primas delectationes maxime ordinentur concupiscentiae naturales. Et cx hoc habet intentum Auctor cx naturalitate: quia cx hoc quod naturale est potentiwimum in unoquoque, magi» naturale est potentiu»; ac per hoc, delectationes illae ad quas pmedpue ordinantur concupiscentiae naturale», sunt maiore».

Potest etiam tertio dici quod, licet ambae delectationes, scilicet tactu» ct visus, sini secundum sc naturales, cum sui» concupiscentii», comparatae tamen ad invicem, delectatio visu» habet rationem animuli», ct delectatio tactus, naturalis quia tactus fundamentum c>t et necessarium naturae, visus autem ad bene esse posteri» advenit. Et quia littera comparabat delectationem horum duorum sensuum, ideo illam, quae tactus est. distinxit contra bum. ut naturalem contra animalem. Et huic sensui favent comparativa adverbia in responsione ad primum in littera posita.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM ALIQUA DELECTATIO SIT NON NATURALIS

Natura autem in homine dupliciter sumi potest. Lno modo, prout intellectus et ratio est potissime hominis natura, quia secundum eam homo in specie constituitur. Et secundum hoc, naturales delectationes hominum dici possunt quae ? sunt in eo quod convenit homini secundum rationem: sicut delectari in contemplatione ventatis, et in actibus virtutum, est naturale homini L – Alio modo potest sumi natura in homine secundum quod condividitur rationi: id scilicet a quod est commune homini ct aliis, praecipue quod rationi non obedit. Et secundum hoc, ea quae perlinent ad conservationem corporis, vel secundum individuum, ut cibus, potus, lectus, et huiusmodi, vel secundum spectem, sicut vcnrconim usus, dicuntur homini delectabilia naturaliter.

Secundum utrasque autem delectationes, contingit aliquas esse innaturales, simpliciter loquendo, sed connaturales secundum quid. Contingit enim in aliquo individuo corrumpi aliquod principiorum naturalium speciei; et sic id quod est contra naturam speciei, fieri per accidens naturale huic individuo; sicut huic aquae calefactae

y) Aflmfnl. – Om. E, *hominum* P.
I) *id scilicet.* – Urit *tecunJum* E, *scilicet id* Px

est naturale quod calefaciat. Ita igitur contingit quod id quod est contra naturam hominis, vel quantum ad rationem, vel quantum ad corporis conservationem, fiat huic homini connaturale, propter aliquam corruptionem naturae in eo existentem. Quae quidem corruptio potest esse vel ex parte corporis, sive ex aegritudine, sicut febri-

sive propter malum complexionem, sicut aliqui delectantur in comestione terrae vel carbonum, vel aliquorum huiusmodi: vel etiam ex parte animae, sicut propter consuetudinem aliqui delectantur in comedendo homines, vel in coitu bestiarum aut masculorum, aut aliorum huiusmodi, quae non sunt secundum naturam humanam.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

<) <»**. – fient PKj. – [*n>/ebriettantibug, fcbriectibui AikUIFG, frbricicntibue II.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM DELECTATIO POSSIT ESSE DELECTATIONI CONTRARIA

¶ I) octavum sic proceditur. Videtur quod delectationi non sit delectatio contraria.

Passiones enim animae speciem et contrarietatem recipiunt secundum obiecta *. Obiectum autem delectationis est bonum. Cum igitur bonum non sit contrarium bono, sed *bonum malo contrarietur, et malum malo*, ut dicitur in *Praedicamentis* ♦, videtur quod delectatio non sit contraria delectationi.

2. Praeterea, uni unum est contrarium, ut probatur in X *Metaphys.* * Sed delectationi contraria est tristitia. Non ergo delectationi contraria est delectatio.

3. Praeterea, si delectationi contraria est delectatio, hoc non est nisi propter contrarietatem eorum in quibus aliquis delectatur. Sed haec differentia est materialis: contranetas autem est differentia secundum formam, ut dicitur in X *Metaphys.* * Ergo contranetas non est delectationis ad delectionum.

Sed contra, ea quae se impediunt, in eodem genere existentia, secundum Philosophum *, sunt contraria. Sed quaedam delectationes se invicem impediunt, ut dicitur in X *Ethic.* ♦ Ergo aliquae delectationes sunt contrariae.

Respondeo dicendum quod delectatio in affectionibus animae, sicut dictum est *, proponionatur quieti in corporibus naturalibus. Dicuntur autem duae quietes esse contrariae, quae sunt in contrariis terminis; sicut *quies quae est sursum, ei quae est deorsum*, ut dicitur V *Physic.* . I nde et

contingit in affectibus animae duas delectationes esse contrarias.

Ah primum ergo dicendum quod verbum illud Philosophi est intelligendum secundum quod bonum et malum accipitur in virtutibus et vitiis: nam inveniuntur duo contraria vilia, non autem invenitur vinus contraria virtuti. In aliis autem nil prohibet duo bona esse ad invicem contraria: sicut calidum et frigidum, quorum unum est bonum igni, alterum aquae. Et per hunc modum delectatio potest esse delectationi contraria. Sed hoc in bono virtutis esse non potest: quia bonum virtutis non accipitur nisi per convenientiam ad aliquid unum, scilicet rationem.

Ad secundum dicendum quod delectatio se habet in affectibus animae, sicut quies naturalis in corporibus: est enim in aliquo convenienti et quasi connaturali. Tristitia autem se habet sicut quies violenta: tristabile enim repugnat appetitui animali, sicut locus quietis violentae appetitui naturali. Quieti autem naturali opponitur et quies violenta eiusdem corporis, et quies naturalis alterius, ut dicitur in V *Physic.* ♦ Unde delectationi opponitur et delectatio et tristitia.

Ad tertium dicendum quod ea in quibus delectamur cum sint obiecta delectationis, non solum faciunt differentiam materiale, sed etiam formalem, si sit diversa ratio delectabilitatis. Diversa enim ratio obiecti diversificent speciem actus vel passionis, ut ex supradictis 4 patet.

LJ-VS»®

a) obiecta. – obiectum Pj.

Commentaria Cardinalis Caietani

Articulo septimo omisso, circa octavum, in responsione ad tertium, dubium occurrit: quia superius, in qu. xxx, an. 3, dictum est quod differentia obiecti secundum naturam facit materiale diversitatem passionum; hic vero dicitur quod obiecta delectionum diversificant non solum materialiter, sed formaliter, delectionem.

II. Ad hoc dicitur breviter quod doctrinae superiori non repugnat praesens. Quoniam ibi dicimus quod diversitas obiecti secundum virtutem, causat diversitatem passionum, non autem diversitas secundum naturam. Et utrumque est verum, universaliter intellectum: non enim omnis diversi-

tas naturae obiecti diversificat speciem passionis. Nunc vero dicimus quod aliqua diversitas naturae obiecti, illa scilicet quae redundat in diversam rationem delectabilis, diversificat speciem passionis. Constat nutem haec sibi invicem non adveniri. – Nec hoc est singulare in delectatione: nam idem est de concupiscentia iudicium. Cum enim concupiscentia sit appetitui delectabilis, ad delectionemque se habeat ut motus ad quietem ipsum terminantem; consequens est quod, delectabilibus existentibus contrariis, ac per hoc distinctis specie, necesse sit et delectiones et concupiscentias esse contrarias, ac per hoc specificè distinctos.

• (X cja. **»i, latrM.

E

•S.Tb. kcLv– Did lib. IX. cap.

• lb»d. – Did. B.

•/Ti/t.,II»., VIII. can.' mt. ». i; l-λ «»:: XfrJfA ub. IV

v.

• Qu. mai. »rt.

• Cip.

- Qs. txix. xrt. t.

• b a * ' &.

• c*p. u. B 4. c

• ðp *«· e., y, KTb- le«., »'i. n

5.TK tact. v*. < • Qu. «Π.L

3

r.

QUAESTIO TRIGESIMASECUNDA

DE CAUSA DELECTATIONIS

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de causis delectationis *. Et circa hoc quaeruntur octo. Primo: utrum operatio sit causa propria delectationis. Secundo: utrum motus sit causa delectationis. Tertio: utrum spes et memoria. Quarto: utrum tristitia.

Quinto: utrum actiones aliorum sint nobis delectationis causa. Sexto: utrum benefacere alteri sit causa delectationis. Septimo: utrum similitudo sit causa delectationis. Octavo: utrum admiratio sit causa delectationis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OPERATIO SII CAUSA PROPRIA DELECTATIONIS

IV Sm̃t., iflat. tui. qu. ui, <n. a.

Ad primum sic PROCEDITUR. Videtur quod operatio non sit propria et prima causa delectationis. Ut enim Philosophus dicit, in *Rhetic. **, *delectari consistit in hoc quod sensus aliquid patiatur*: requiritur enim ad delectationem cognitio, sicut dictum est. Sed per prius sunt cognoscibilia obiecta operationum quam ipsae operationes. Ergo operatio non est propria causa delectationis.

2. Praeterea, delectatio potissime consistit in fine adepto: hoc enim est quod praecipue concupiscitur. Sed non semper operatio est finis, sed quandoque ipsum operatum. Non ergo operatio est propria et per se causa delectationis,

3. Praeterea, otium et requies dicuntur per cessationem operationis. Haec autem sunt delectabilia, ut dicitur in *Rhetic.* Non ergo operatio est propria causa delectationis.

Sed CONTRA EST quod Philosophus dicit, VII. et X *Ethic. **, quod *delectatio est operatio connaturalis non impedita.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, ad delectationem duo requiruntur: scilicet consecutio boni convenientis, et cognitio huiusmodi adaptionis. Utrumque autem horum in quadam operatione consistit: nam actualis cognitio operatio quaedam est; similiter bonum conveniens adipiscimur aliqua operatione. Ipsa etiam operatio propria est quoddam bonum conveniens. Unde oportet quod omnis delectatio aliquam operationem consequatur.

Ad primum ergo dicendum quod ipsa obiecta

operationum non sunt delectabilia, nisi inquantum conjunguntur nobis: vel per cognitionem solam, sicut cum delectamur in consideratione vel inspectione aliquorum; vel quocumque alio modo simul cum cognitione, sicut cum aliquis delectatur in hoc quod cognoscit se habere quodeumque bonum, puta divitias vel honorem vel aliquid huiusmodi; quae quidem non essent delectabilia, nisi inquantum apprehenduntur ut habita. Ut enim Philosophus dicit, in II *Polit. ** *magnam delectationem habet putare aliquid sibi proprium; quae procedit ex naturali amore alicuius ad seipsum.* Habere autem huiusmodi nihil est aliud quam uti eis. vel posse uti. Et hoc est per aliquam operationem. Unde manifestum est quod omnis delectatio in operationem reducitur sicut in causam.

Ad secundum dicendum quod etiam in illis in quibus operationes non sunt fines, sed operata, ipsa operata sunt delectabilia inquantum sunt habita vel facta. Quod refertur ad aliquem usum vel operationem.

An tertium dicendum quod operationes sunt delectabiles. inquantum sunt proportionatae et con-naturales operanti. Cum autem virtus humana sit finita, secundum aliquam mensuram operatio est sibi proportionata. Unde si excedat illam mensuram, iam non erit sibi proportionata, nec delectabilis, sed magis laboriosa et attaedians. Et secundum hoc, otium et ludus et alia quae ad requiem pertinent, delectabilia sunt, inquantum auferunt tristitiam quae est ex labore.

a) iimilltrr. - autnn addunt codices.

p) altatJt.itu. - attatiSima l, actiJianj PFj.

Commentaria Cardinalis Caiotaiu

Circa primum articulum quaestionis Irigerimaesceundae, dubium occurrit an operatio sit propria causa delectationis, ut constitutio in connoturale bonum; an indistinctum quod cognitio est operatio, ri en ratione operatio est causa Et ut clarior sit quaestio, recolito quod in definitione de-

lectationis positi sunt Juo ocus pro causa delectationis, scilicet cognitio, et constitutio . Et quia nulli dubium est ' » < »»u quod cognitio est operatio, ri en ratione operatio est causa propria delectationis, quia oportet cognitionem intervenire

uc cautam, quaestionis solutio cluni est. Quia veto satis ambiguum est an constitutio sit necessario operatio, ideo si ea ratione operatio causa propria delectationi* dicitur, quia omnis itaque constitutio talis in connaturalc bonum, causam delectationem, est operatio; singulare dictum, et disputabile est. Et est inter hos duos sensus tanta differentia, quod in primo indistincte, et sine contractione, aliqua operatio ponitur causa delectationis: in secundo vero, operatio ponitur prima causa eiusdem , et ut constituens in connaturalc.

Et pro parte affirmativa huius secundi tensus, sunt verba Auctoris m littera, volentis quod consecutio boni convenientis consistit in operatione. Et in responsione ad primum dicitur quod quae habemus non delectant, nisi apprehensa ut habita, et habere nihil aliud est quam cis uti vel posse uti, quod est per aliquam operationem

Pro parte vero negativa est, quia proprium esse et vivere, et alia huiusmodi, delectant: et tamen constitutio nostra in eis non est per operari, sed per esse. – Delectant quoque nos multa in quibus constituimur non per operari, sed per recipere scu pati ut patet cum calefieri vel refrigerari delectamur. – Delectat cl convenientis locus: in quo per esse in loco, non per operari constituimur.

II. Ad evidentiam huius dubii, scito quod, quin delectatio quietis rationem habet, consecutio boni connatural* exigitur ad causandam delectationem, propter consecutum esse, quod est fotum simul: et consecutum esse exigitur propter esse, quod est magis n motu elongatuin Et propterea magis causa est delectationis consecutum esse, quam consecutio: cl magis esse, quam contecutum esse. In cuius signum, scientiae et virtutes olim acquisitae vel inditae, modo ut inexistentes apprehensae delectant; et non solum quando acquisitae sunt, aut secundum acquisitioni* memorium. Et omnis consecutio, et omne consecutum ewe delectat, inquantum ponit in aliquo eue consono. Unde cum in definitione delectationis dicitur quod *delectatio e./ constitutio* qa. rxu. *fOfa ift naturam* etc. ., nomine constitutionis intelhgce non solum consecutum esse, sed esse, sive sit tale esse per constitutionem, sive non. Constituitur enim Deus gloriosus in eue sine constitutione: et delectationem tamen summam apprehensum in eo facit. Et nos nostrum esse apprehensum delectat, non quia a natura constitutum, sed quia inest nobis: nihil enim minus delectaret, si non aliunde haberemus.

Pro intellectu tamen litterae, expresse dicentis utrumque requisitum ad delectationi* causam, in operatione consistere: distingue, et dicito quod delectabilia sunt duplicia, quaedam congenita, et quaedam supervenientia. Et quod Auctor, de supervenientibus sollicitus, in littera consecutionis nomine intentionem suam significavit; et voluit consecutionem in operatione consistere, extenso operationis vocabulo ad omnem actionem, passionem motumque. Delectabilia quippe omnia quae superveniunt, iunguntur nobis motu aliquo, vel ut obiecta operationum immanentium, vel saltem ut materia usus, ut in responsione ad primum et secundum dicitur.

Nec tamen tacuit omnino Auctor de constitutione causanie delectationem in congeniti*. Nam in articulo septimo expresse dixit quod *simile, inquantum unum, est delcctabile*: constat enim quod unitas similium est unitas in essendo. Et quia, ut dicitur in I *Rhetoric. 9* Aristotelis, *simile delectat ut ipsummet*, consequens est quod constitutio in delectatione congenitorum, sicut et in delectatione similium, sit secundum esse, etiam si nulla inde operatio proveniret. – Et per haec patet solutio obicctorum, et quae-stionis.

III. Circa causam delectationis ex parte obiecti, scilicet bonum convenientis, dubium occurrit an sit convenientis formalilcr. un denominative: idest, nn obiectum causions delectationem sil re* denominata n relatione convenientiae, an sit ipsa convenientia. Quod enim re* sit absoluta quae denominatur convenientis, probatur ex communi conditione activorum. Ratio enim agendi in quolibet activo res absoluta est: relatio autem activi, aut npproximntionis, conditio est sine qua non. Constat autem quod bonum convenientis

activum est delectationi*. – **Quod nutem** sit ip*a convenientia, probatur ex eo quod, nisi apprehendatur aliquid ut convenientis, non causatur delectatio.

IV. In hoc dubitatione invenio **Sentum**, m III *Sent.*, dist. xv ., tenuisse quod convenientis et disconvenientis secundum sola absoluta dicunt rationes causandi delectationem et tristitiam: secundum relatione* vero, dicere causas sine quibus non, ut relatione* activi et approximation!». Nec aliud invenio eius fundamentum.

Mihi vero videtur quod relatio convenientiae vel disconvenientiae in actu exercito, concurrat ad causandum delectationem vel tristitiam, ut ratio agendi. Et moveor ex eo quod delectatio et tristitia de eodem differunt specie, utpote contrariae. Ergo delectabile et tristabile, carum oblecta et propria per se positive activa, differunt specie secundum rationes agendi illas. Sed non secundum ratione* absolutas. Ergo secundum ratione* rcspectivas convenientiae et disconvenientiae. – Prima sequela patet, notatis terminis appositis in consequente nd excludendas causa* excedentes, aut per accidens, aut negative, ut nauta praesens vel absens causât contraria; et differentiam actisorum secundum impertinent^, nut substrata, et tilia huiusmodi. Oportet enim contrarias actiones a contrariis rationibus egendi proficisci in naturaliter agentibus proprii*, qualia sunt delectabile sci instabile – Destructio vero consequentis patet ad sensum Exprimur enim quod idem absolutum, puta calor, modo causât delectationem, modo tristitiam, apprehensus vel sensatus ut convenientis sci disconvenientis. – Existence igitur forma absoluta eadem; et facto transitu de delectabili in Instabile propter variationem de convenientia in disconvenientiam; et per se causati* contrariis actionibus ac passionibus, scilicet delectatione et tristitia: manifestum fit quod convenientia et disconvenientia ut rationes agendi concurrunt.

V. Et confirmatur hoc. Quia illud quod concurrat ad cans indum delectationem vel tristitiam ut Apprehensum, non se habet ut conditio approximationis, sed ut ratio agendi: quoniam apprehensum est quod movet appetitum ut ratio agendi. Sed convenientia vel disconvenientia concurrat ad haec ut apprehensa. Quoniam quantumcumque aliquis frigans calefieret convenienter, nisi perciperet illud ut convenientis in actu exercito, ut excreet convenientiam, non delectaretur. Et hoc manifestius apparet in delectatione vel tristitia imaginationem vel rationem consequente: ovi* enim nunquam lugeret lupum, nisi apprehenderet ipsum ut disconvenientem, eliciendo ex ipso intentionem inimici. Et continue experimur, propter varias relationes importantes convenientiam vel disconvenientiam apprehensas de aliquo. varie immutari n delectatione in tristitiam, et e converso, terminantes certa» passiones.

Et quod forte fallit putantes oppositum, est quia non advertunt quod relationes sunt in genere formarum activarum ut apprehensae; quamvi* non sint m genere activarum formarum ut existentes. Et qui negat hoc, neget quoque «estimativam, cuius obiectum sunt intentiones insensatae, elicitaе ex sensatis, ut utile, amicum, inimicum, etc.; ex quibus causantur passionες in animalibus.

Potest quoque esse causa deceptionis non distinguere inter apprehendere relationem alicuius in actu signato, vel exercito. Verbi gratia, ovis novit agnum ut terminum lactationis. non quod oportet eam apprehendere ipsam relationem termini, quod ci*ct apprehendere in actu signato; sed quia apprehendit agnum ut exercentem relationem termini lactationis. Et simile est in aliis. Ex talibus enim apprehensionibus relationum causantur passionες. Quod forte Scotiis non negaret.

VI. Et sic discussae sunt dune delectationi* esurae, scilicet constitutio, et bonum connaturalc: reliqua autem, scilicet apprehensio, superius dilucidat* est. Ad haec enim triti reducuntur omnia causantia delectationem quae per totam hanc trigesimam secundam disputantur, et in I *Rhetoric. ** tanguntur. Operatio enim delectat et ut constitutio, et ut bonum convenientis; mutus, ut atterens bonum convenientis, vel auferens disconvenientis; memoria et spes, ut supplentes constitutionem; tristitia, per accidens, ratione

abln
nos
sior
mir
duc

«PF

. Qu. art.
L

. I cet. XI».

: *Pcet.* VI--

sit
cx
su
tu

qu

• Qp.ii."

loi
es

• or. «

G
eu
qu
ha

cij
qu
es

t
ree
cti-
hu
cit

*

tat
nie
sic
hic
dei

-W
ag<

. £%,«»»*.

mien-
id lit

tent.,
:cun-
mem
sine
Nec

dis-
lum
»r cx
cie,
bic-
»c-
>ncs
ICD-
ter-

ens
sc-
idi.
)U1
ilia
:n-
lu-
iti-
m-
:to
dc
ñ-
π-
α

id

io
m

IC
d

LS
II
I.

QI \EST!O XXX11, ARTICULUS II

22?

ablationis vd memoriae; alienae actiones, ut in proprio no» bono faciunt constitui passione, vel aestimata possedonc, vel identitate. Benefacere quoque, ct simile, ct admirari, ad eadem spectare exercitatis non est difficile deducere.

Unum tamen in his adverte, quod, quia in his quae ad appetitum spectant, nihil differt esse aut apparere; propterea

delectatio causatur ex aestimato habere, ex aestimato po»-tidere, cx repraesentato abundare, ct similibu»; cl non solum cx habere, possidere, abundare, ct vimilibu». In huiusmodi enim ipsa imaginatio horum ddcctani »ic conituit in cannaturale bonum, ut supplens vicem ipiius habere; cl non wlum ut apprehensio. Talis autem eit dispositio eorum qui delectantur principatu, honore, ct similibus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM MOTUS SIT CAUSA DELECTATIONIS

IV Sent.. di«r. uti. qu. 2i, «rt. ». ad 3,

SECLNnLM s,c PROCEDITUR. Videtur quod

P motus non sit causa delectationis. Quia,

sicut supra * dictum est, bonum prac-

^scnlinliter adeptum est causa delecta-

tionis: unde Philosophus, in VII *Ethic.* *, dicit

quod delectatio non comparatur generationi, sed

operationi rei iam existentis. Id autem quod mo-

vetur ad aliquid ■, nondum habet illud; sed quo-

dammodo est in via generationis respectu illius,

secundum quod omni molui adiungitur generatio

et corruptio, ut dicitur in Vili *Physic.* * Ergo

motus non est causa delectationis.

2. Praeterea, motus praecipue laborem et lassitudinem inducit in operibus. Sed operationes, cx hoc quod sum laboriosae cl lassantes, non sunt delectabiles, sed mugis afflictivac. Ergo motus non est causa delectationis.

3. Praeterea, motus importat innovationem quandam, quae opponitur consuetudini. Sed *ea quae sunt consueta, sunt nobis delectabilia*, ut Philosophus dicit, in I *Rhetoric.* * Ergo motus non est causa delectationis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in VIII *Confess.* *: *Quid est hoc, Domine Deus meus. cum lu aeternum tibi tu ipse ? sis gaudium, et quaedam dc te circa te semper gaudeant; quod haec rerum pars alterno defectu et profectu, of-fensionibus et conciliationibus gaudet?* Ex quo accipitur quod homines gaudent ct delectantur in quibusdam alternationibus. Et sic motus videtur esse causa delectationis.

Respondeo dicendum quod ad delectationem tria requiruntur: scilicet duo quorum est T coniunctio delectabilis; ct tertium, quod est cognitio huius coniunctionis. Et secundum haec tria motus efficitur delectabilis, ut Philosophus dicit, in VII *Ethic.* ♦ et in I *Rhetoric.* Nam cx parte nostra qui delectamur, transmutatio efficitur nobis delectabilis propter hoc, quod natura nostra transmutabilis est; ct propter hoc, quod est nobis conveniens nunc, non erit nobis 4 conveniens postea; sicut calefieri ad ignem est conveniens homini in hieme, non autem in aestate. – Ex parte vero boni delectantis quod nobis coniungitur, fit etiam transmutatio delectabilis. Quia actio continuata alicuius agentis auget effectum : sicut quanto aliquis diu-

(ius appropinquat igni, magis calefit ct desiccatur. Naturalis autem habitudo m quadam mensura consistit. Et ideo quando continuata praesentia delectabilis superexcedit mensuram naturalis habitudinis, efficitur remotio eius delectabilis. – Ex parte vero ipsius cognitionis, quia homo desiderat cognoscere aliquod totum et perfectum. Cum ergo aliqua non poterunt apprehendi tota simul, delectat in his transmutatio, ut unum transeat ct alterum succedat, et sic totum sentiatur. Unde Augustinus dicit, in IV *Confess.* ' : *Non vis utique stare syllabam, sed transvolare, ut altae veniant, ct totum audias, fla semper omnia ex quibus unum aliquid constat et non sunt omnia simul, plus delectant omnia quam singula, si possint sentiri omnia.*

Si ergo sit aliqua res cuius natura sit intransmutabilis; et non possit in ea fieri excessus naturalis habitudinis! per continuationem delectabilis; et quae possit totum ; suum delectabile simul intueri: non erit ei transmutatio delectabilis. Et quanto aliquae delectationes plus ad hoc accedunt, tanto plus continuari possunt.

Ab phimim ergo DICENDUM quod id quod movetur, etsi nondum habeat perfecte id ad quod movetur, incipit tamen iam aliquid habere eius ad quod movetur: et secundum hoc, ipse motus habet aliquid delectationis. Deficit tamen a delectationis perfectione : nam perfectiores delectationes sunt in rebus immobilibus. – Motus etiam efficitur delectabilis, inquantum per ipsum fit aliquid conveniens quod prius conveniens non erat, vel desinit esse, ut supra * dictum est.

Ad secundum dicendum quod motus laborem et lassitudinem inducit, secundum quod transcendit habitudinem naturalem. Sic autem motus non est delectabilis, sed secundum quod removentur contraria habitudinis naturalis.

Ad tertium dicendum quod id quod est consuetum, efficitur delectabile, inquantum efficitur naturale: nam consuetudo est quasi altera natura. Motus autem est delectabilis, non quidem quo receditur a consuetudine, sed magis secundum quod per ipsum impeditur corruptio naturalis habitudinis, quae posset provenire cx assiduitate alicuius operationis. Et sic ex eadem causa connaturalitatis efficitur consuetudo delectabilis, et motus.

«> allqnid. – aliud IEα.

ñ) tu arternum tibl tu iftt. – vñ arternum tibi tu ifit EK, tu in aeternum tibi ifti (ij?sr ed. a) l'a.

y) tcilicet duo quorum est – duo quorum rit E. icdicct bonum delectant P.

SOMMAS Tmxuu D. Thomas T. III.

3) wata, – i>m. Pa.

t) kabitudiuxi. – tabitm codke* «t ».

ç) totum. – in n»non E. Pro intueri, moirn A(B'iCFGIKpDH mor/rr I – fro quanta. quantum P.

·αp. «.

• la wpoct.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SPES ET MEMORIA SINT CAUSAE DELECTATIONIS

III Sent.. dat. ixn, qu. i, *rt. t. ad 3; XII Miniyhyt.. I«t- mi.

Si n tertium sic proceditur. Videtur quod memoria ct spes non sint causae delectationis. Delectatio enim est de bono praesenti, ut Damascenus dicit ♦ Sed memoria et spes sunt dc absentia: est enim memoria praeteritorum, spes vero futurorum.

2. Praeterea , idem non est causa contrarium. Sed spes est causa afflictionis: dicitur enim Prov. xiii *: *Spes quae differtur. affligit animam.* Ergo spes non est causa delectationis.

3. Praeterea, sicut spes convenit cum delectatione in eo quod est de bono, ita etiam concupiscentia et amor. Non ergo magis debet assignari spes causa delectationis, quam concupiscentia vel amor.

Sed contra EST quod dicitur Rnm. xn *: *Spe gaudentes*; ct in Psalmo i,xxvi *: *Memorfui Dei, et delectatus sum.*

Respondeo dicendum quod delectatio causatur cx praesentia boni convenientis, secundum quod sentitur, vel qualitercumque percipitur. Est autem aliquid praesens nobis dupliciter: uno modo, secundum cognitionem, prout scilicet cognitum est in cognoscente secundum suam similitudinem: alio modo, secundum rem, prout scilicet unum alteri realiter coniungitur. vel actu vel potentia, secundum quemcumque coniunctionis modum. Et quia maior est coniunctio secundum rem quam secundum similitudinem, quae est coniunctio cognitionis”; itemque maior est coniunctio rei in actu quam in potentia: ideo maxima est delectatio

quae fit per sensum, qui requirit praesentiam rei sensibilis. Secundum autem gradum tenet delectatio spei, in qua non solum est delectabilis coniunctio secundum apprehensionem, sed etiam secundum facultatem vel potestatem ? adipiscendi boni. Ergo quod delectat. Tertium autem gradum tenet delectatio memoriae, quae habet solam coniunctionem apprehensionis.

Ad primum ergo dicendum quod spes et memoria sunt quidem eorum quae sunt simpliciter absentia, quae tamen secundum quid sunt praesentia : scilicet vel secundum apprehensionem solam; vel secundum apprehensionem ct facultatem, ad minus aestimatam.

Ad secundum dicendum quod nihil prohibet idem, secundum diversa, esse causam contrariorum. Sic igitur spes, inquantum habet praesentem aestimationem boni futuri, delectationem causât: inquantum autem caret praesentia eius, causât afflictionem.

Ad tertium dicendum quod etiam amor ct concupiscentia delectationem causant. Omne enim amatum fit delectabile amanti : eo quod amor est quaedam unio vel connaturalitas amantis ad amatum. Similiter etiam omne concupitum est delectabile concupiscenti: cum concupiscentia sit praecipue appetitus delectationis. Sed tamen spes, inquantum importat quondam certitudinem realis praesentiae boni delectantis, quam non importat nec amor nec concupiscentia, magis ’ ponitur causa delectationis quam illa. Et similiter magis quam memoria, quae est de eo quod iam transiit.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM TRISTITIA SIT CAUSA DELECTATIGNIS

D QI ARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod tristitia non sit causa delectationis. Contrarium enim non est causa contrarii. Sed tristitia contrahatur delectationi. Ergo non est causa delectationis.

2. Praeterea, contrariorum contrarii sunt ctlectus. Sed delectabilia memorata sunt causa delectationis. Ergo tristia memorata sunt causa doloris, ct non delectationis.

3. Praeterea, sicut se habet tristitia ad delectationem, ita odium ad amorem. Sed odium non est causa amoris, sed magis e converso, ut supra *

dictum est. Ergo tristitia non est causa delectationis.

Sed contra est quod in Psalmo xii * dicitur; r«n. *. *Fuerunt mihi lacrymae meae panes die ac nocte.* Per panem autem refectio delectationis intelligitur. Ergo lacrymae. quae ex tristitia oriuntur, possunt esse delectabiles

Respondeo dicendum quod tristitia potest dupliciter considerari : uno modo, secundum quod est in actu : alio modo, secundum quod est in memoria. Et utroque modo tristitia potest esse delectationis causa. Tristitia siquidem in actu existons

«) drlcctJbUe». - Jelcctdtinib cjm>j Pa.

p) - quidem PIU»; dricvtetiwdj om. !..

cs
rc
ta
M
P'
m
Φ
tr

•Grtf ' D
IH> i' : ' - » » » » »
un·
• Q»p. hi- SI
n
S

i
a
E
o
c
α
P
n
il
Λ
o
q
Si
π
ti

• V«n. <.
n

•n. .

#11
580
88
88
»

• V«rv W.

•V<r>.n.

• V<r>. 4

•

• Qm. mi, mi.x

rei
tale-
COU-
\$C-
pndi

'q q -

Tie,
:her
ac.
so-
X

X
m.
ae-
Kt:
sat

»n-
itn
sst
to-
ic-
sit
»,
lis
at
iir
:is
it.

est causa delectationis, inquantum facit memoriam
rei dilectae, de cuius absentia aliquis tristatur: et
tamen de sola eius apprehensione delectatur. –
T Memoria autem tristitiae fit causa delectationis \
propter subsequentem evasionem. Nam carere
malo accipitur in ratione boni; unde secundum
quod homo apprehendit se evasisse ab aliquibus
tristibus et dolorosis, accrescit ei gaudii materia;
secundum quod Augustinus dicit, XXII *de Civ.*
saepe lacii tristium meminimus, et sani
£ «¶ w *dolarunt sine dolore, et inde amplius lacti et grati*
sumus. Et in VIII *Confess.* * dicit quod *quanto*
maius fuit periculum in praeliot tanto maius erit
gaudium in triumpho.

Ad primum ergo dicendum quod contrarium

quandoque per accidens est causa contrarii: sicut
frigidum quandoque calefacit, ut dicitur in VIII
Physic. * Et similiter tristitia per accidens est de-
lectationis causa, inquantum iit per eam appre-
hensio alicuius delectabilis.

An secundum dicendum quod tristia memorata,
inquantum sunt tristia et delectabilibus contraria,
non causam delectationem: sed inquantum ab eis
homo liberatur. Et similiter memoria delectabi-
lium, ex eo quod sunt amissa, potest causare
tristitiam.

Ad tertium dicendum quod odium etiam per
accidens potest esse causa amoris: prout scilicet
aliqui diligunt se, inquantum conveniunt in odio
unius ut eiusdem.

7) (Mcclalfaiu. JclartabiU» codkc*.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM ACTIONES ALIORUM SINT NOBIS CAUSA DELECTATIONIS

feÿtæfl¶ quintum sic procedit r. Videtur quod
WiôJw actiones aliorum non sint nobis delecta-
tions causa. Causa enim delectationis
X^csl prOpriurn bonum coniunctum. Sed
aliorum operationes non sunt nobis coniunctae.
Ergo non sunt nobis causa delectationis.

2. Praeterea, operatio est proprium bonum
operantis. Si igitur operationes aliorum sint nobis
causa delectationis, pari ratione omnia alia bona
aliorum erunt nobis delectationis causa *. Quod
patet esse falsum.

3. Praeterea» operatio est delectabilis, inquan-
tum procudit ex habitu nobis innato: unde dicitur
in II *Ethic.**, quod *signum generati habitus oportet*
accipere Jientem in opere delectationem. Sed
operationes aliorum non procedunt ex habitibus
qui in nobis sunt, sed interdum ex habitibus qui
sunt in operantibus. Non ergo operationes alio-
rum sunt nobis delectabiles, sed ipsis operan-
tibus.

Sid contra est quod dicitur in secunda Ca-
nonica Ioannis *: *Gavisus sum valde, quoniam in-*
veni de filiis tuis ambulantes in veritate.

Respondeo dicendum quod, sicut iam ♦ dictum
est, ad delectationem duo requiruntur: scilicet
consecutio proprii boni, et cognitio proprii boni
consecuti. Tripliciter ergo operatio alterius potest
esse delectationis causa. Uno modo, inquantum
per operationem alicuius consequimur aliquod bo-
num. Et secundum hoc. operationes illorum qui
nobis aliquod bonum faciunt, sunt nobis delecta-
biles: quia bene pati ab alio est delectabile. – Alio
modo, secundum quod per operationes aliorum
efficitur nobis aliqua cognitio vel aestimatio * pro-
prij boni. Et propter hoc homines delectantur

in hoc quod laudantur vel honorantur ab aliis:
quia scilicet per hoc accipiunt aestimationum in
heipsis aliquod bonum esse. Et quia ista aesti-
matio fortius generatur ex testimonio bonorum et
sapientum, ideo in horum laudibus et honoribus
homines magis delectantur. Et quia adulator est
apparens laudator, propter hoc etiam adulationes
quibusdam sunt delectabiles. El quia amor est
alicuius boni, et admiratio est alicuius magni,
idcirco amari ab aliis, et in admiratione haberi,
est delectabile; inquantum per hoc fu homini ae-
stimatio propriae bonitatis vel magnitudinis, in
quibus aliquis delectatur. – Tertio modo, inquan-
tum ipsae operationes aliorum, si sint bonae,
aestimantur ui bonum proprium, propter vim
amoris, qui facit aestimare amicum quasi eundem
sibi. Et propter odium, quod facit aestimare bo-
num alterius esse sibi contrarium, efficitur mala
operatio inimici delectabilis. Unde dicitur ¶ *ad*
Cur. xm ., quod carius *non gaudet super iniqui-*
tate, congraudet autem veritati.

An primum ergo dicendum quod operatio alterius
potest esse mihi coniuncta vel per effectum, sicut
in primo modo; vel per apprehensionem, sicut
in secundo modo; vel per affectionem, sicut in
tertio modo.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit
quantum ad tertium modum, non autem quan-
tum ad duos primos.

Ad tertium dicendum quod operationes aliorum,
etsi non procedant ex habitibus qui in me sunt,
causant tamen in me aliquid delectabile; vel fa-
ciunt mihi aestimationem sive apprehensionem
proprii habitus; vel procedunt ex habitu illius qui
est unum mecum per amorem.

a) drlfcTationU – dtttt1MUa ttdkes.

ii) artliMJlht. – attfbA artfmirio Γa.

», ¶ .,

. v™. 4.

• Cin. M e l. -
ETK k.x lu.

• Ven. 4.

en. l.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM BENEFACERE ALTERI SIT CAUSA DELECTATIONIS

SEXTUM SK rR0<i r>,T,R· Videtur quod
benefacere alteri non sit delectationis
causa. Delectatio enim causatur ex con-
secutione proprii boni, sicut supra * dic-
tum est. Sed benefacere non pertinet ad conse-
cutionem proprii boni, sed magis ad emissionem.
Ergo magis videtur esse causa tristitiae quam de-
lectationis.

2· Ekâeterea, Philosophus dicit, in IV *Ethic.* ♦
quod *illiberalitas connaturalior est hominibus quam
prodigalitas*. Sed ad prodigalitatem pertinet be-
nefacere aliis: ad illiberalitatem autem pertinet
desistere a benefaciendo. Cum ergo operatio con-
naturalis sit delectabilis unicuique, ut dicitur in
* ct X *Ethic.* ** videtur quod benefacere aliis
non sit causa delectationis.

3. Praeterea, contrarii effectus ex contrariis
causis procedunt. Sed quaedam quae pertinent
ad malefacere, sunt naturaliter homini delecta-
bilia: sicut vincere, redarguere vel increpare alios,
et etiam punire, quantum ad iratos, ut dicit Phi-
losophus in I *Rhetoric.* * Ergo benefacere magis
est causa tristitiae quam delectationis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II
* quod *largiri et auxiliari amicis aut ex-
traneis, est delectabilissimum*.

Respondeo dicendum quod hoc ipsum quod est
benefacere alteri, potest tripliciter · esse delecta-
tionis causa. Inno modo, per comparisonem ad
effectum, quod est bonum in altero constitutum.
Et secundum hoc, inquantum bonum alterius re-
putamus quasi nostrum bonum, propter unionem
amoris, delectamur in bono quod per nos fit aliis,
praecipue amicis. sicut in bono proprio. – Alio
modo ¶, per comparisonem ad finem: sicut cum
aliquis, per hoc quod alteri benefacit, sperat con-
sequi aliquod bonum sibi ipsi, vel a Deo vel ab
homine. Spes autem delectationis est causa. – Ter-
tio modo, per comparisonem ad principium. Et
sic hoc quod est benefacere alteri, potest esse de-
lectabile per comparisonem ad triplex principium.
Quorum unum est facultas benefaciendi: et se-
cundum hoc, benefacere alteri fit delectabile, in-
quantum per hoc fit homini quaedam imaginatio
abundantis boni in seipso existentis, ex quo possit

aliis communicare. Et ideo homines delectantur
in filiis et in propriis operibus, sicut quibus com-
municant proprium bonum. Aliud principium est
habitus inclinans, secundum quem benefacere fit
alicui connaturalv. Unde liberales delectabiliter
dant alus. Tertium principium est motivum, puta
cum aliquis movetur ab aliquo quem diligit, ad
benefaciendum alicui: omnia enim quae facimus
vel patimur propter amicum, delectabilia sunt,
quia amor praecipua causa delectationis est.

An primum ergo dicendum quod emissio, inquan-
tum est indicative proprii boni, est delectabilis.
Sed inquantum evacuat proprium bonum, potest
esse contristans T; sicut quando est immoderata.

An SEctndum dicendum quod prodigalitas habet
immoderatam emissionem, quae repugnat natu-
rae. Et ideo prodigalitas dicitur esse contra na-
turam.

Ad tertium dicendum quod vincere, redarguere
et punire, non est delectabile inquantum est* in
malum alterius, sed inquantum pertinet ad pro-
prium bonum, quod plus horno amat quam odiat
malum alterius. Vincere enim est delectabile na-
turaliter. inquantum per hoc homini l fit aestima-
tio propriae excellentiae. Et propter hoc, omnes
ludi in quibus est concertatio, et in quibus potest
esse victoria, sunt maxime delectabiles: et univer-
saliter omnes concertationes, secundum quod ha-
bent spem victoriae. – Redarguere autem et incre-
pare potest esse dupliciter delectationis causa. Uno
modo, inquantum facit homini imaginationem
propriae sapientiae et excellentiae: increpare enim
et corripere est sapientum et maiorum. Alio modo,
secundum quod aliquis, increpando et reprehen-
dendo, alteri benefacit: quod est delectabile, ut
dictum est ·. – Irato autem est delectabile punire, *u
inquantum videtur remove apparentem mino-
rationem. quae videtur esse ex praecedenti lae-
sione. Cum enim aliquis est ab aliquo c laesus,
videtur per hoc ab illo minoratus esse: et ideo
appetit ab hac minoratione liberari per retribu-
tionem laesionis. – Et sic patet quod benefacere
alteri per se potest esse delectabile: sed male-
facere allen non est delectabile, nisi inquantum
videtur pertinere ad proprium bonum.

a) tnpUdter. – triplici ratione axhee*.
β) Alio tnoJo. – Secundo codice*.
γ) contriitaju. – triftaUUJ E, contrittaUlit ecten et a.
i) cit. – lunt end<ce et *. ItcuJ mot pertinent.
t) Itumini. – Om. PEa.
C) aliquo. – alio Pj. – Pro illo, al' alio Plt».

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM SIMILITUDO SIT CAUSA DELECTATIONIS

d septimum sic PROCEDITUR. Videtur quod
similitudo non sit causa delectationis.
Principari enim et processe quandam
dissimilitudinem importat. Sed *princi-*
pari et praeesse naturaliter est delectabile, ut di-
citur in I *Rhetoric.* * Ergo dissimilitudo magis
est causa delectationis quam similitudo.

3. Praeterea, nihil magis est dissimile dele-

«.»■-

intur
:οπι-
T est
τ iit
iliter
puta
7 ad
mu*
jnt,

jan-
»ilis.
test
ata.
ibet
itu-
na-

ere
in
π>-
liat
na-
sa-
les
est
cr-
ia-
rc-
no
rm
îm
lu,
iit-
ut
rc. '®
io-
ic-
ie?
eo
Li-
re
le-
an

di-
8is ap ».Λ·

elutioni quam tristitia. Sed illi qui patiuntur tristitias ', maxime sequuntur delectationes, ut dicitur in VII *Ethic*. * Ergo dissimilitudo est magis causa delectationis quam similitudo.

3. Praeterea, illi qui sunt repleti aliquibus delectabilibus non delectantur in eis, sed magis fastidiunt ea: sicut patet in repletione ciborum. Non ergo similitudo est delectationis causa.

Sed contra est quod similitudo est causa amoris, ut dictum est supra. Amor autem est causa delectationis. Ergo similitudo est causa delectationis.

Respondeo dicendum quod similitudo est quaedam unitas: unde id quod est simile, inquantum est unum, est delectabile, sicut et amabile, ul supra ♦ dictum est. Et si quidem id quod est simile, proprium bonum non corrumpat, sed augeat, est simpliciter delectabile: puta homo homini, et iuvenis inveni. – Si vero sit corruptivum proprii boni, sic per accidens efficitur fastidiosum vel contristans; non quidem inquantum est simile et unum, sed inquantum corrumpit id quod est magis unum.

Quod autem aliquid simile corrumpat proprium bonum, contingit dupliciter. Uno modo, quia corrumpit mensuram proprii boni per quendam excessum: bonum enim, praecipue corporale, ul sanitas, in quadam commensuratione consistit. Et propter hoc, superabundantly cibi, vel quaelibet delectationes corporales, fastidiuntur. – Vlio modo, per directam contrarietatem ad proprium bonum: sicut figuli abominantur alios figulos, non inquantum sunt figuli, sed inquantum per cos amittunt excellentiam propriam, sive proprium lucrum, quae appetunt sicut proprium bonum.

·) (riiilitaj. – tnttitim Pe.
JHectabilibui. – delectiJttvtibui »v/ ddectabilibui EF, Selecta-
tiouibut PII.. Pro ea. rei PKmBD, om. E

Ad primum i.rgo dicendum quod, cum sil quaedam communicatio principantis ad subtectum, est ibi quaedam similitudo. Tamen secundum quondam excellentiam, eo quod principari et pracesse pertinent ad excellentiam proprii boni: snpientum enim et meliorum est principari et pracesse. Unde per hoc iit homini propriae bonitatis imaginatio. – Vel quia per hoc quod homo principatur et praeest, aliis benefacit: quod est delectabile.

Ad secundum dicendum quod id in quo delectatur tristatus, etsi non sit simile tristitiae, est tamen simile homini contristato. Quia tristitiae contrariantur proprio bono eius qui tristatur. Et ideo appetitur delectatio ab his qui in tristitia sunt, ut conferens ad proprium bonum, inquantum est medicativa contrarii. Et ista est causa quare delectationes corporales, quibus sunt contrariae quaedam tristitiae, magis appetuntur quam delectationes intellectuales, quae non habent contranelaïem tristitiae, ut intra * dicitur. Exinde etiam est quod T omnia animalia naturaliter appetunt delectionem : quia semper animal laborat per sensum et motum. Et propter hoc etiam iuvenes maxime delectationes appetunt; propler nullas transmutationes in eis existentes. dum sunt in statu augmenti. Et eliam melancholici vehementer appetunt delectationes, ad expellendum tristitiam : quia *corpus eorum quasi pravo humore corroditur*, ut dicitur in VII *Ethic*.*

Ad tertium dicendum quod bona corporalia in quadam mensura consistunt: cl ideo superexcessus similium corrumpit proprium bonum. Et propter hoc efficitur fastidiosum et contristans, inquantum contrariatur bono proprio hominis.

\$ri£ η λ «®»

fMorf. – fxoJ quare ABCGHIKpDIbL, fBûrf ^u.tnrm quare pL
quare «DII.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM ADMIRATIO SIT CAUSA DELECTATIONIS

OCTAVUM SIC proceditur. Videtur quod a^m*rat'° non S'l causa delectationis. Admirari enim est ignorantis naturae, ^^^^^ut Damascenus dicit. Sed ignorantia non est delectabilis, sed magis scientia. Ergo admiratio non est causa delectationis.

2. Praeterea, admiratio est principium sapientiae, quasi via ad inquirendum veritatem, ut dicitur in principio *Mctaphys*.* Sed *delectabilius est contemplari iam cognita, quam inquirere ignota*, ut Philosophus dicit in X *Ethic*. ♦ cum hoc habeat difficultatem et impedimentum, illud autem non habeat; delectatio autem causatur ex operatione non impedita, ut dicitur in VII *Ethic*.* Ergo admiratio non est causa delectationis, sed magis delectionem impedit.

3. Praeterea, unusquisque in consuetis delectatur: unde operationes habituum per consue-

tudinem acquisite, sunt delectabiles. Sed consueta non sunt admirabilia, ut dicit Augustinus, *super Ioan*.* Ergo admiratio contrariatur causae * wv delectionis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in I *Rhetoric*. ♦ quod admiratio est delectationis causa. ➤ ”. . .'

Respondeo dicendum quod adipisci desiderata est delectabile, ut supra* dictum est. Et ideo 'QiSSS.' quanto alicuius rei amatae magis crescit * dc. \ desiderium, tanto magis per adeptionem crescit delectatio. Et etiam in ipso augmento desiderii fit augmentum delectationis, secundum quod fit etiam spes rei amatae; sicut supra * dictum est .α quod ipsum desiderium ex spe est delectabile. – Est autem admiratio desiderium quoddam sciendi. quod in homine contingit ex hoc quod videt effectum et ignorat causam : vel ex hoc quod causa talis effectus excedit cognitionem aut facultatem

e) crrjnf. – accredit PHλ; kfcM toatndo loco Px

ipsius. Et ideo admiratio est causa delectationis, inquantum habet adiunctam spem consequendi cognitionem eius quod scire desiderat. – Et propter hoc omnia mirabilia ? sunt delectabilia, sicut quae sunt rara: et omnes repraesentationes rerum. etiam quae in sc non sunt delectabiles; gaudet enim anima in collatione unius ad alterum, quia conterre unum alteri est proprius et conaturalis actus rationis, ut Philosophus dicit in

»JC <X' m J s u a *Getica* *. Et propter hoc etiam *liberari a*
 ''£''J *periculis magis est delectabile, quia est*
 •CeF.u, n.a«. *admirabile*, ut dicitur in I *Rhetoric*. *

An primum ergo nīCENDUM quod admiratio non est delectabilis inquantum habet ignorantiam: sed inquantum habet desiderium addiscendi causam: et inquantum admirans aliquid novum addiscit, scilicet talem esse quem T non aestimabat.

Ad secundum dicendum quod delectatio duo habet: scilicet quietem in bono, et huiusmodi quietis perceptionem. Quantum igitur ad primum,

cum sit perfectius contemplari veritatem cognitam quam inquirere ignotam, contemplationes rerum scitarum, per se loquendo, sunt magis delectabiles quam inquisitiones rerum ignotarum. Tamen per accidens, quantum ad secundum, contingit quod inquisitiones sunt quandoque delectabiliores, secundum quod ex maiori desiderio procedunt: desiderium autem maius excitatur ex perceptione ignorantiae. Unde maxime homo delectatur in his quae de novo invenit aut addiscit.

Ad tertium dicendum quod ea quae sunt consueta, sunt delectabilia ad operandum, inquantum sunt quasi connaturalia. Sed tamen ea quae sunt rara, possunt esse delectabilia, vel ratione cognitionis, quia desideratur eorum scientia, inquantum sunt mira; vel ratione operationis, quia *ex desiderio magis inclinatur mens ad hoc quod intense in novitate operetur*, ut dicitur in X *Ethic.* ∴ ;rft perfectior enim operatio causai perfectiorem delectationem.

;) mirabilia. - admirabilia P.i.

γ) takm tw (it/m. - tfitnn tut
c4d. aliquae.

F1; talon sc tut q»a!cm

Commonarin Cardinali.* Caietani

Circa octavum eiusdem (rigesimasecundae quaestioni; articulum, reliqui* non aliter discus&i» ♦ scito quod admiratis in ipso admirationis actu videtur habere primo, novae, rarae vel arduae rei intuitum desideratum; secundo, collationem illius cum occulta causa; tenio, naturalcm quandatu conspicuentiam cognoscendi causam, sicut universaliter imperfecta appetunt perfici. Et propterea

admirari constituit habentem in id quod est secundum naturam, nosse enim, et conferre, et appetere scire, conaturalia sunt, et naturaliter in his gaudet anima.

Præter hæc uitem tria, quæ omni miranti communia videntur, inest scrutatoribus causarum rationalis concupiscentia sciendi causam, quæ est causa delectationis, sicut cetera desideria, ut in ari. 3, ad 3, habes.

Τ·Ιβαι
°rum
,bileκ
l Per
luod
» SC-
: de-
tione
r in

coq.
•lum
sunt
‘8ni-
Jan-
R ex
i in·

QUAESTIO TRIGESIMATERTIA

DE EFFECTIBUS DELECTATIONIS

IN quatuor articulos divisa

• Q-IMr>L «»...
einde considerandum est de effectibus delectationis *. Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum delectationis sit dilatare.
Secundo: utrum delectatio causel sui sitim, vel desiderium.
Tertio: utrum delectatio impediat usum rationis.
Quarto: utrum delectatio perficiat operationem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DELECTATIONIS SIT DILATARE

ta fem
fum
:on-

Lillfu
upi-
icut

n primum sic proceditur Videtur quod dilatio non sit effectus delectationis. Dilatio enim videtur ad amorem magis perlinere: secundum quod dicit Apostoluh. II *ad Cor.* vi.: *Cor nostrum dilatatum cst.* Unde et de praecepto caritatis in Psalmo cxmii * dicitur: *Latum mandatum tuum nimis.* Sed delectatio est alia passio ab amore. Ergo dilatio non est effectus delectationis.

2. Praeterea, ex hoc quod aliquid dilatur, efficitur capacius ad recipiendum. Sed receptio pertinet ad desiderium, quod csl rci nondum habilae. Ergo dilatio magis videtur pertinere ad desiderium quam ad delectationem.

3. Praeterea, constrictio dilatationi opponitur. Sed constrictio videtur ad delectationem pertinere: nam illud constringimus quod firmiter volumus retinere; et talis est affectio appetitus circa rem delectantem. Ergo dilatio ad delectationem non pertinet.

Sed CONTRA est quod, ad expressionem gaudii, dicitur Isaiae ix *: *Videbis, et ajjlues, et mirabitur et dilatabitur cor tuum.* – Ipsa etiam delectatio ex dilatatione nomen accepit ut *laetitia* nominetur, sicut supra ' dictum est.

Respondeo dicendum quod latitudo est quaedam dimensio magnitudinis corporalis: unde in affectionibus animae non nisi secundum metaphoram dicitur. Dilatio autem dicitur quasi motus ad latitudinem. Et competit delectationi secundum duo quae ad delectationem requiruntur. Quorum

unum est ex parte apprehensivae virtutis, quae apprehendit coniunctionem alicuius boni convenientis. Ex hac autem apprehensione apprehendit se homo perfectionem quandam adeptum, quae est spiritualis magnitudo: et secundum hoc, animus hominis dicitur per delectationem magnificari, seu dilatari. – Aliud autem est ex parte appetitivae virtutis, quae assenlil rei delectabili, et in ea quiescit, quodammodo se praebens ei ad eam interiorius capiendam. Et sic dilatur 'affectus hominis per delectationem, quasi se tradens ad continendum interiorius rem delectantem.

Ad primum ergo dicendum quod nihil prohibet in his quae dicuntur metaphorice, idem diversis attribui secundum diversas similitudines. Et secundum hoc, dilatio perlinet ad amorem ratione cuiusdam extensionis, inquantum affectus umaniis ad alios extenditur, ut curet non solum quae sua sunt, sed quae aliorum. Ad delectationem vero pertinet dilatio, inquantum aliquid in scipso ampliatur. ut quasi capacius reddatur.

Ad secundum dicendum quod desiderium habet quidem aliquam ampliacionem ex imaginatione rei desideratae: sed multo magis ex praesentia rci iam delectantis. Quia magis praebet se animus rei iam delectanti, quam rci non habitae desideratae: cum delectatio sit finis desiderii.

Ad tertium dicendum quod ille qui delectatur, constringit quidem rem delectantem, dum ei fortiter inhaeret: sed cor suum ampliat, ut perfecte delectabili fruatur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DELECTATIO CAUSET SUI SITIM, VEI DESIDERIUM

IV Sritf,, ditt. tui, qu. tu, on. a, «d 3; In /aan., C4p. »v,, IoA n.

* q ». «.π. «n.
d secundum sic proceditur. Videtur quod delectatio non causet desiderium sui ipsius. Omnis enim motus cessat, cum pervenerit ad quietem. Sed delectatio est quasi quaedam quies motus desiderii, ut supra * dictum est. Cessat ergo motus desiderii, cum ad delectationem pervenerit. Non ergo delectatio causal desiderium.

2. Praeterea, oppositum non est causa sui oppositi. Sed delectatio quodammodo desiderio opponitur, ex parte obiecti: nam desiderium est boni non habiti, delectatio vero boni iam habiti. Ergo delectatio non causa! desiderium sui ipsius.

3. Praeterea, fastidium desiderio repugnat. Sed delectatio plerumque causal fastidium. Non ergo facit sui desiderium.

132		QUAESTIO XXXIII, ARTICULUS Ili		
•V«T» *y	<i>Sed</i> contra est quod Dominus dicit, Ioan iv*: Qm̃ <i>biberit ex hac aqua, sitiet iterum</i> : per aquam autem l significatur, secundum Augustinum*, delectatio corporalis.	ctationes spirituales maxime faciunt sitim vel desiderium sui ipsarum. Delectationes enim corporales, quia augmentatae, vel etiam η continuatae, faciunt supcrexcrescientiam naturalis habitudinis, efficiuntur fastidiosae; ut patet in delectatione ciborum. Et propter hoc, quando aliquis iam pervenit ad perfectum in delectationibus corporalibus, fastidit eas, ct quandoque appetit aliquas alias. – Sed delectationes spirituales non superexcrescunt naturalem habitudinem, sed perficiunt naturam. Unde cum pervenitur ad consummationem in ipsis, tunc sunt magis delectabiles: nisi forte per accidens, inquantum operationi contemplativae adiunguntur aliquae operationes virtutum corporalium, quae per assiduitatem operandi lassantur. Et per hunc etiam modum potest intelligi quod dicitur <i>Eccli.</i> xxiv *: <i>Qui bibit me, adhuc sitiet</i> , Quia etiam de angelis, qui perfecte Deum cognoscunt, ct delectantur in ipso, dicitur I Petri ι ·, ·v<η.0 quod <i>desiderant in eum conspicerere</i> .	dc rai	
./«/u’ xv-	Respondeo dicendum quod delectatio dupliciter potest considerari: uno modo, secundum quod est in actu; alio modo, secundum quod est in memoria. – Item sitis, vel desiderium, potest dupliciter accipi: uno modo, proprie, secundum quod importat appetitum rei non habitae; alio modo, communiter, secundum quod importat exclusionem fastidii.		<i>Ei</i>	
?	Secundum quidem * igitur quod est in actu, delectatio non causal sitim vel desiderium sui ipsius, per se loquendo, sed solum per accidens: si tamen sitis vel desiderium dicatur rei non habitae appetitus T: nam delectatio est allectio appetitus circa rem praesentem. – Sed contingit rem praesentem non perfecte haberi. Et hoc potest esse vel ex parte rei habnae, vel ex parte habitae non est tota simul: unde successive recipitur, ct dum aliquis delectatur in eo quod habet, desiderat potiri eo quod restat; sicut qui audit primam partem versus, et in hoc * delectatur, desiderat alteram partem versus audire, ut Augustinus dicit, IV <i>Confess.</i> * Et hoc modo omnes fere delectationes corporales faciunt sui ipsarum sitim, quousque consummentur, eo quod tales delectationes consequuntur aliquem motum: sicut patet in delectationibus ciborum. – Ex parte autem ipsius habentis, sicut cum aliquis aliquam rem in se perfectam existentem, non statim perfecte habet, sed paulatim acquirit. Sicut in mundo isto, percipientes aliquid imperfecte de divina cognitione, delectamur; ct ipsa delectatio excitat sitim vel desiderium perfectae cognitionis; secundum quod potest intelligi quod habetur <i>Eccli.</i> xxiv ·: <i>Qui bibunt me, adhuc sitient</i> .		<i>Pr</i>	
T	Si vero per sitim vel desiderium intelligatur sola intensio affectus tollens fastidium, sic dele-	Si vero consideretur delectatio prout est in memoria ct non in actu, sic per se nata est causare sui ipsius sitim et desidenum: quando scilicet homo redit ad illam dispositionem in qua erat sibi delectabile quod praeteriit. Si vero immutatus sit ab illa dispositione, memoria delectationis non causal in co delectationem, sed fastidium; sicut pleno existent! memoria cibi.		
3		Ad primum ergo dicendum quod, quando delectatio est perfecta, tunc habet omnimodam quietem, et cessat motus desiderii tendentis in non habitum. Sed quando imperfecte habetur, tunc non omnino cessat motus desiderii tendentis in non habitum .		
○ «»		Ad secundum dicendum quod id quod imperfecte habetur, secundum quid habetur, et secundum quid non habetur. Et ideo simul de co potest esse ct desiderium et delectatio.		
i ζ		Ad tertium dicendum quod delectationes alio modo causam fastidium, et alio modo desiderium, ut diclum est .		
v«n.39.				

·) aquam autem. – quam oxlkcs.	t) perfectam. – imperfectam ABCDFGKpM.
p) quidem. – Om. Px	ζ, 'S.l-»». – Nxk/ etiam ooOkc*.
y) appetitum». – fwrto delectatio non (now om. K) cauta! ilmpliciter tifiitn rd detiderium oJJunt PKa.	rj etiam. – Om. PE*.
i) in hoc. – in hoc quod P. – Pro alterant, aliam ccx&o.	0) detiderii... habitum – Om. cndkc*.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DELECTATIO IMPEDIAT USUM RATIONIS

S	D tertium sic proceditur. Videtur quod delectatio non impediat usum rationis. Quies enim maxime confert ad debitum rationis usum: unde dicitur in VII <i>Physi.</i> (.., uva.? · sic. *, quod <i>in sedendo et quietendo fit anima sciens et prudens</i> ; el <i>Sap.</i> vm ♦ <i>Intrans in domum meam, conquiescam cum illa</i> , scilicet sapientia. Sed delectatio est quaedam quies. Ergo non impedit, sed magis iuvat rationis usum.	2. Praeterea, ea quae non sunt in eodem, etiam si sint contraria, non se impediunt. Sed delectatio est in parte appetitiva, usus autem rationis in parte apprehensiva. Ergo delectatio non impedit	?	An. pnccd-	b 2. p i b b 2. b 2 Q»., 1». W >. a

de-rationis,one)cr-nts,I. –unt

lcrac'o-ir.>d

3- ' V«Γ», u .

i-0

tS1t

delectationis. Ergo delectatio non impedit usum rationis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, m VI *Ethic.* *, quod *delectatio corrumpit existimationem prudentiae*.

« Respondeo dicendum quod, sicut dicitur ■ in X *Ethic.* ♦ *delectationes propriae adaugent operationes, extraneae vero impediunt*. Est ergo quaedam delectatio quae habetur de ipso actu rationis: sicut cum aliquis delectatur in contemplando vel ratiocinando. Et talis delectatio non impedit usum rationis, sed ipsum ? adiuvat: quia illud attentius operamur in quo delectamur *; attentio autem adiuvat operationem.

Sed delectationes corporales impediunt usum rationis triplici ratione. Primo quidem, ralione distractionis. Quia, sicut iam dictum est, ad ea in quibus delectamur, multum attendimus: cum autem attentio T fortiter inhaeserit alicui rei, debilitatur circa alius res, vel totaliter ab eis revocatur. Et secundum hoc, si delectatio corporalis fuerit magna, vel totaliter impedit usum rationis, ad sc intentionem animi attrahendo; vel nullum impedit. – Secundo, ratione contrarictatis. Quaedam enim delectationes. maxime superexcedentes, sunt contra ordinem rationis. Et per hunc modum Philosophus dicit, in VI *Ethic.* .', quod *delectationes corporales corrumpunt existimationem prudentiae, non autem existimationem specu-*

j 33

lativam, cui non conirariantur\ *puta quod triangulus habet tres angulos aequales duobus rectis*. Secundum autem primum modum, utramque impedit. – Tertio modo, secundum quandam ligationem: inquantum scilicet ad delectationem corporalem sequitur quaedam transmutatio corporalis, maior etiam quam in aliis passionibus, quanto vehementius afficitur appetitus ad rem praesentem quam ud rem absentem. Huiusmodi autem corporales perturbationes impediunt usum rationis: sicut palet in vinolentis, qui habent usum rationis ligatum vel impeditum.

Ad primum ergo dicendum quod delectatio corporalis habet quidem quietem appetitus in delectabili: quae quies interdum contrariatur rationi; sed cx parte corporis, semper habet transmutationem. El quantum ad utrumque, impedit rationis usum.

Ad secundum dicendum quod vis appetitiva et apprehensiva sunt quidem diversae partes, sed unius animae. Ei ideo cum intentio animae vehementer applicatur * ad actum unius, impeditur ab actu contrario alterius.

Ad tertium dicendim quod ζ usus rationis requirit debitum usum imaginationis et aliarum virium sensitivarum, quae utuntur organo corporali. Et ideo ex transmutatione corporali usus rationis impeditur, impedito actu virtutis imaginativae ct aliarum sensitivarum.

») dicitur. – dicit G, Philciioj-hut dicit cclert.
P) iptutfi. – Om. 14 j.
*) attentio. – Intentio Pa.

6) IOM contrdrlanlur. – xwr coutrariatur BCDEGKL. delectatio ran contrariatur pj.
i) jfflicatur. – af-fUoetur AHCDHIkI^i.
G qued, – quad quia codict; ei <*n. Et xn!c ideo.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM DELECTATIO PERFICIAT OPERATIONEM

• In iorporu

quantum sic proceditur. Videtur quod j'ÔvSÿ delectatio non perficiat operationem.

Omnis enim humana operatio ab usu rationis dependet. Sed delectatio impedit usum rationis, ut dictum est ♦ Ergo delectatio non perficit, sed debilitat operationem humanam.

2. Praeterea, nihil est perfectivum sui ipsius, vel suae causae Sed delectatio est operatio, ut dicitur 3 in VII et X *Ethic.* *: quod oportet ut intelligatur vel essentialiter, vel causaliter. Ergo delectatio non perficit operationem.

3. Praeterea, si delectatio perficit operationem, aut perficit ipsam sicut linis, aut sicut forma, aut sicut agens. Sed non sicut finis: quia operationes non quaeruntur propter delectationem, sed magis e converso, ut supra * dictum est. Nec iterum per modum efficientis: quia magis operatio est causa efficiens delectationis. Nec iterum sicut forma: non enim perficit delectatio operationem ut habitus quidam, secundum Philosophum *, in X *Ethic.* * Delectatio ergo non perficit operationem.

Sed contra est quod dicitur ibidem *, quod *delectatio operationem perficit*.

Respondeo dicendum quod delectatio dupliciter operationem perficit. Uno modo, per modum finis: non quidem secundum quod finis dicitur id propter quod aliquid est7; sed secundum quod omne bonum completive superveniens, potest dici linis. Et secundum hoc dicit Philosophus, in X *Ethic.* '. quod *delectatio perficit operationem sicut quidam superveniens finis*: inquantum scilicet super hoc bonum quod est operatio, supervenit aliud bonum quod est delectatio, quae importat quictionem appetitus in bono praesupposito. – Secundo modo, cx parte causae agentis. Non quidem directe: quia Philosophus dicit, in X *Ethic.* ♦ quod *perficit delectatio operationem, non* r.^®. · | '

a> dicitur, – fhiloiophui dicit axiicc*.
tccundum l^il«nj>huui. – ticut f*hihK>j:hui dicit crôccu
Svmma> T u d u D. Tvujmc T. III.

γ) fréter qu^d aliquid tit. – fivflcr quid (quod EF«D, aa>. L)
m aliquid AltaiEFGIII .

i

sicut medicus sanum, sed sicut sanitas. Indirecte autem : inquantum scilicet agens, quia delectatur | in sua actione, vehementius attendit ad ipsam, et diligentius eam operatur. Et secundum hoc dicitur m X *Ethic.* *, quod *delectationes adaugent proprias operationes, ct impediunt extraneas.*

An primum ergo dicendum quod non omnis delectatio impedit actum rationis, sed delectatio corporalis; quae non consequitur actum rationis, sed actum concupiscibilis, qui per delectationem

augetur. Delectatio autem quae consequitur actum rationis, fortificat rationis usum.

An secundum dicendum quod, sicut dicitur in II *Physic.* -, contingit quod duo sibi invicem sunt causa, ita quod unum sit causa efficiens, et aliud causa finalis alterius. Et per hunc modum, operatio causât delectationem sicut causa efficiens; delectatio autem perficit operationem per modum finis, ut dictum est ♦

An tertium patet responsio ex dictis.

i) *agent, quia delectatur.* – *agent delectatur* ABEGKpII, *delectatur* E. *agent Select.Umi* CDU-

• Cl. qs. letrod

• S.TK I«Λ «ii

•Onfseo.W*
»7
|<.croft.
*ruekia** kr*
cxiin, d 11

Cl IA. W. f*1

l».
tact- nr.
• V«r», b-

nr.» 'o-
ltV- ««.

• V<r* 4-

QUAESTIO TRIGESIMAQUARTA
DE BONITATE ET MALITIA DELECTATIONUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

- Q. 4M. MXMI,

Deinde considerandum est de bonitate et malitia delectationum *. Et circa hoc quaeruntur quatuor. Primo: utrum omnis delectatio sit mala. Secundo: dato quod non, utrum omnis delectatio sit bona.

Tertio: utrum aliqua delectatio sit optimum *. Quarto: utrum delectatio sit mensura vel regula secundum quam iudicetur bonum vel malum in moralibus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OMNIS DELECTATIO SIT MALA

IV StnL, UU1 xut, qu. in. en. 4, qu' c; VU lea. xi, xu; X. Icci. t. m, iv,

*S.Th. kci.uu.

• Op. u. - 4. - S Ih. Itet, u
OititIMM, tfo, Him.Ymm.-C», JIrrt»a sJ Af4- rwAua, EpiM. CXXIII. α XI

»TU-Icci. »-« - α lit. 111. WP- »*,

ja bet π. • Ver», 14,

•Cm»,a.» '°.' S. n. lert. «

Vtr» d

c»?. ni: »- 'J/ ĩk'v il 'Λ p *

M W.

Secundo: dato quod non, utrum omnis delectatio sit bona. Sed primum sic proceditur. Videtur quod omnis delectatio sit mala. Illud enim quod corrumpit prudentiam» et impedit rationis usum, videtur esse secundum se malum: quia bonum hominis est *rationem esse*, ut Dionysius dicit, in *iv Diy. Nom.* φ Sed delectatio corrumpit prudentiam, et impedit rationis usum: et tanto magis, quanto delectationes sunt maiores. Unde *in delectationibus venereis*, quae sunt maximae, *impossibile est aliquid intelligere*, ut dicitur in VII *Ethic.* * Et Hieronymus etiam dicit, *super Matth.* % quod *illo tempore quo coniugales actus geruntur, praesentia Sancti Spiritus non dabitur, etiam si propheta esse videatur qui officio generationis obsequitur.* Ergo delectatio est secundum se malum. Ergo omnis delectatio mala.

2. Praeterea , illud quod fugit virtuosus, et prosequitur deficiens a virtute, videtur esse secundum se malum, et fugiendum: quia, ut dicitur in X *Ethic.* ♦ *virtuosus est quasi mensura et regula humanorum actuum*; et Apostolus dicit, I *ad Cor.* II *: *Spiritualis indicat omnia.* Sed pueri et bestiae, in quibus non est virtus, prosequuntur delectationes: fugit autem eas temperatus. Ergo delectationes secundum se sunt malae, et fugiendae.

3. Praeterea, *virtus et ars sunt circa difficile et bonum*, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed nulla ars ordinata est ad delectationem. Ergo delectatio non est aliquid bonum.

Sed contra est quod in Psalmo xxxvi * dicitur: *Delectare in Domino.* Cum igitur ad nihil mali l auctoritas divina inducat, videtur quod non omnis delectatio sit mula.

Respondeo dicendum quod, sicut dicitur in X *Ethic.* *, aliqui posuerunt omnes delectationes esse malas. Cuius ratio videtur fuisse, quia intentionem suam referebant ad solas delectationes sen-

sibiles ei corporales, quae sunt magis manifestae: nam et in ceteris inlelligibilia a sensibilibus antiqui philosophi non distinguebant, nec intellectum a sensu, ut dicitur in libro *de Anima* *. Delectationem autem corporales arbitrabantur dicendum esse malas, ut sic homines, qui ad delectationes immoderatas sunt proni, a delectationibus se retrahentes, ad medium virtutis perveniant. - Sed haec existimatio non fuit conveniens. Cum enim nullus possit vivere sine aliqua sensibili et corporali delectatione, si illi qui docent omnes delectationes esse malas, deprehendantur aliquas delectationes suscipere; magis homines ad delectationes erunt proclives exemplo operum, verborum doctrina praetermissa. In operationibus enim et passionibus humanis, m quibus experientia plurimum valet, magis movent exempla quam verba.

Dicendum est ergo aliquas delectationes esse bonas, et aliquas esse malas. Est enim delectatio quies appetitivae virtutis m aliquo bono amato, et consequens aliquam operationem. Unde huius ratio duplex accipi potest. Una quidem ex parte boni in quo aliquis quiescens delectatur. Bonum enim et malum in moralibus dicitur secundum quod convenit rationi vel discordat ab ea, ut supra dictum est: sicut in rebus naturalibus aliquid dicitur naturale ex eo quod naturae convenit, innaturalc vero ex eo quod est a natura discordans Sicut igitur in naturalibus est quaedam quies naturalis, quae scilicet est in eo c quod convenit naturae, ut cum grave quiescit deorsum; et quaedam innaturalis, quae est in eo quod repugnat naturae, sicut cum grave quiescit sursum: ita et m moralibus est quaedam delectatio bona, secundum quod appetitus superior aut inferior requiescit in eo quod convenit rationi; et quaedam mala, ex eo quod quiescit in eo quod a ratione discordat, et a lege Dei.

3) tiflittuum. - tft/m Pd.
p) dejicicni. - aliqui* dejkiciii Pλ
γ) nihil mali. - nullum malum K. nihil m.iluut ceteri.

4) <ur. - Om. ABCDEGIIIKU
<) ett a uMura JiKcrJani. - a natura disr.rdaī codkc.
ζ in λ». - ex ro Pa.

236	QUAESTIO XXXIV. ARTICULUS II	
	Alia ratio accipi potest ex parte operationum, quarum quaedam sunt bonae, et quaedam malae*. Operationibus autem magis sunt affines delectationes, quae sunt eis coniunctae, quam concupiscentiae, quae tempore eas praecedunt. Unde, cum concupiscentiae bonarum operationum sint bonae, malarum vero malae; multo magis delectationes bonarum operationum sunt bonae, malarum vero malae.	
• q b. mm. <ft.	Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra dictum est, delectationes quae sunt de actu rationis, non impediunt rationem, neque corrumpunt prudentiam; sed delectationes extraneae, aliusmodi sunt delectationes corporales. Quae quidem rationis usum impediunt, sicut supra dictum est, et * per contrarietatem appetitus» qui quiescit in eo quod repugnat rationi, et ex hoc habet delectatio quod sit moraliter mala: vel secundum quandam ligationem rationis, sicut ' in concubitu coniugali delectatio, quamvis sit in eo quod convenit rationi, tamen impedit rationis usum, propter corporalem transmutationem adiunctam ■. Sed ex hoc non consequitur malitiam moralem, sicut nec somnus quo ligatur usus ra-	
	tionis, moraliter est malus, si sit secundum rationem receptus: nam et ipsa ratio hoc habet, ut quandoque rationis usus intercipiatur. – Dicimus tamen quod huiusmodi ligamentum rationis ex delectatione in actu coniugali, etsi non habeat malitiam moralem, quia non est peccatum mortale nec veniale -; provenit tamen ex quadam >. & morali malitia, scilicet ex peccato primi parentis: nam hoc in statu innocentiae non erat -, ut patet >ητΛο> ex his quae in Primo * dicta sunt.	
	Ad secundum dicendum quod temperatus non fugit omnes delectationes, sed immoderatas, et rationi non convenientes. Quod autem pueri et bestiae delectationes prosequantur, non ostendit eas universaliter esse malas: quia in eis est naturalis appetitus a Deo, qui movetur in id quod est eis * conveniens.	e
	Ad tertium dicendum quod non omnis boni est ars. sed exteriorum factibilium, ut infra * dicitur. Circa operationes autem et passiones quae sunt in nobis, magis est prudentia et virtus quam ars. Et tamen aliqua ars est factiva delectationis; scilicet <i>pulmentaria et pigmentaria</i> , ut dicitur in VU <i>Ethic.</i> *	ο' •L
ii. IM.		ÎrfcSàu

frowaz... ma/jz. – molat... b->"at Pa.
•l rt. – rcl E.

i) ticuf, – ifcut cum ADCDGHH., tient rit K.
K) eis. – Om. I, tl Pa.

Commentaria Cardinalia Caietani

Omnia quaestiones trigesimatertia, drea quaestionem irigaimamquartnm, adverte quod Auctor, post tractatum de bonitate et malitia passionum in communi ♦ examinatio est. quia ut istas terminantur omnes aliae passiones, et ab eis quodammodo regulantur, ut infra ° habetur.

• Qv III.

* AA*.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OMNIS DELECTATIO SIT BONA

IV Sent., di>t sus, qu. m, «rt. 4. qu' l; Vit i>hic., Ictu n; X, Icci, iv, viiu

secundum sic proceditur. Videtur quod Vftfijëfâ omnis delectatio sit bona. Sicut enim *MSpifâ*in Primo * dictum est, bonum in tria "■^^dividitur, scilicet honestum, utile et delectabile. Sed honestum omne est bonum; et similiter omne utile. Ergo et omnis delectatio est bona.

2. Praeterea, illud est per se " bonum, quod non quaeritur propter aliud, ut dicitur in I *Ethic.*.' Sed delectatio non quaeritur propter aliud: ridiculum enim videtur ab aliquo quaerere quare vult delectari. Ergo delectatio est per se bonum A Sed quod per se praedicatur de aliquo, universaliter praedicatur de eo. Ergo omnis delectatio est bona.

3. Praeterea, id quod ab omnibus desideratur, videtur esse per se bonum : nam *bonum est quod omnia appetunt*, ut dicitur in I *Ethic.* - Sed omnes appetunt aliquam delectationem, etiam pueri et bestiae. Ergo delectatio est secundum se bonum. Omnis ergo delectatio est bona.

Sed contra est quod dicitur *Prop.* n -: *Qui*

laetantur cum malefecerint. et exultant in rebus pessimis.

Respondeo dicendum quod, sicut aliqui Stoicorum posuerunt omnes delectationes esse malas, ita Epicurei posuerunt delectationem secundum se esse bonum T. et per consequens delectationes omnes esse bonas. Qui ex hoc decepti esse videntur, quod non distinguebant inter id quod est bonum simpliciter, et id z quod est bonum quoad hunc. Simpliciter quidem bonum est quod secundum se bonum est. Contingit .autem quod non est secundum se bonum, esse huic bonum, dupliciter. Uno modo, quia est ei conveniens secundum dispositionem in qua nunc est, quae tamen non est naturalis: sicut leproso bonum est quandoque comedere aliqua venenosa, quae non sunt simpliciter convenientia complexioni humanae. Alio modo, quia id quod non est conveniens, aestimatur ut conveniens. Et quia delectatio est quies appetitus in bono, si sit bonum simpliciter illud in quo quiescit appetitus, erit simpliciter

Qa.ixx», irt. I.

<rf», II.

a) o/ per te. – secundum te ot Pa.
ia) bonum. – froau Pj .

γ) bonum. – bonam PI Ka.
8/ et id. – et inter id Pj .

ratio-
it, ut
mus
is ex
abeat
mor-
idam
ntis:
aatct
non
> ci
i el
ndit
na-
uod

oni
Ji-
uae
am
lis;
in

m.
Et
Ct
* Art. 4.

IS
1'
S,
n
1-
ó
T)
.d
d
b
*
1-
5t
n
1-
s,
5t
»
1-
T

delectatio, et simpliciter bona. Si autem non sit bonum simpliciter, sed quoad hunc, tunc nec delectatio est simpliciter, sed huic: nec simpliciter est bona, sed bona secundum quid, vel apparens · bona.

Ad primum BROO dicendum quod honestum et utile dicuntur secundum rationem: et iduo nihil est honestum vel utile, quod non sit bonum. Delectabile autem dicitur secundum appetitum, qui quandoque in illud tendit quod non est conveniens rationi. Et ideo non omne delectabile est bonum bonitate morali, quae attenditur secundum rationem.

r) *apparent.* — *afparenter* E.

Commentaria Cardinali* Caietani

In secundo articulo trigetimaquartac quacMioni», omisso primo, dubium occurrit circa responsionem ad primum, pro quanto dicit quod *nihil at utile quod nnn sit bonum*. Quin aut est sermo de bonitate naturae, aut de bonitate moris. Si de bonitate naturae, nulla est differentia inter utile et delectabile: quia utnimque est bonum tali bonitate.— Si de bonitate morali, tunc falsa quoque est differentia—quia multa utilia bona sunt mula moraliter, utpote ad malum ducentia; sicut multa delectabilia mala sunt moraliter, mala opem consequentia.

II. Ad hoc dicitur quod hic est sermo de boni te morali: et quod bonum utile est secundum se rationi cou-

Ad secundum dicendum quod ideo delectatio non quaeritur propter aliud, quia est quies in tine. Finem autem contingit esse bonum et mulum: quamvis nunquam sit firmus nisi secundum quod est bonum quoad hunc. Ita etiam est de delectatione.

Ad tertium dicendum quod hoc modo omnia appetunt delectationem, sicut et bonum: cum delectatio sit quies appetitus in bono. Sed sicut contingit non omne bonum quod appetitur, esse per se et vere bonum; ita non omnis delectatio est per se et vere bona.

sonans. Cum enim dicis bonum utile, dicis «liquid consonum rationi, sicut cum dicis pascere esurientem. Et in hoc differt utile a delectabili, ut in littera dicitur, quia utile significat aliquid consonum rationi, delectabile vero consonum appetitui. Bonum nutem et malum morale constituitur ex consonantia et dissonantia nd rationem, et non nd appetitum. Et ideo utile non abstrahit a bono et malo morali, sicut delectabile, sed est bonum morale. — Nec per hoc sequitur nullum bonum utile esse malum moraliter. Quoniam sicut pascere esurientem potest esse malum moraliter, ut ai liat propter odulterium, etc.; iu rnulta bona utilia ponunt mala fieri, dum ordinarentur ad malum.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUA DELECTATIO SIT OPTIMUM

IV dut. nJ», qu. tu, *n. 4. qu* 3, VU 1'2hic.. left. ii »qq.; X, Icet. u.

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod nulla delectatio sit optimum. Nulla enim generatio est optimum: nam generatio non potest esse ultimus finis. Sed delectatio consequitur generationem: nam cum videret delectationes sensibiles et corporales quod aliquid constituitur m suam naturam, quodam motu et generatione consistere, sicut patet in repletionem ciborum el huiusmodi; aestimavit omnes delectationes consequi generationem et motum. Unde, cum generatio et motus sint actus imperfecti, sequeretur l* quod delectatio non haberet rationem ultimae perfectionis. — Sed hoc manifeste apparet falsum in delectationibus intellectualibus. Aliquis enim non solum delectatur in generatione scientiae, puta cum addiscit aut miratur. sicut supra · dictum est; sed etiam in contemplando secundum scientiam iam acquisitam.

Alio vero modo, quia dicebat optimum illud quod est simpliciter summum bonum, quod scilicet est ipsum bonum quasi abstractum et non participatum, sicut ipse Deus esi summum bonum. Nos autem loquimur de optimo in rebus humanis. Optimum autem in unaquaque re est ultimus finis. Finis autem, ui supra* dictum est, dupliciter dicitur: scilicet ipsa res, et usus rei; sicut linis avari est vel pecunia, vel possessio pecuniae. Et secundum hoc, ultimus finis hominis dici potest vel ipse Deus, qui est summum bonum sim-

dam esse bonas, et quasdam esse · malas; ita tamen quod nulla sit summum bonum, vel optimum *. Sed quantum ex eius rationibus datur inlcelligi) in duobus deficit. In uno quidem quia, cum videret delectationes sensibiles et corporales quodam motu et generatione consistere, sicut patet in repletionem ciborum el huiusmodi; aestimavit omnes delectationes consequi generationem et motum. Unde, cum generatio et motus sint actus imperfecti, sequeretur l* quod delectatio non haberet rationem ultimae perfectionis. — Sed hoc manifeste apparet falsum in delectationibus intellectualibus. Aliquis enim non solum delectatur in generatione scientiae, puta cum addiscit aut miratur. sicut supra · dictum est; sed etiam in contemplando secundum scientiam iam acquisitam.

Alio vero modo, quia dicebat optimum illud quod est simpliciter summum bonum, quod scilicet est ipsum bonum quasi abstractum et non participatum, sicut ipse Deus esi summum bonum. Nos autem loquimur de optimo in rebus humanis. Optimum autem in unaquaque re est ultimus finis. Finis autem, ui supra* dictum est, dupliciter dicitur: scilicet ipsa res, et usus rei; sicut linis avari est vel pecunia, vel possessio pecuniae. Et secundum hoc, ultimus finis hominis dici potest vel ipse Deus, qui est summum bonum sim-

a) cur. — Om. AliCDEIGKE. — Pro *nulla, nullum* AUCDEGIIIKt^x. |

aguerctur. — Mifittfalirr

pliciter; vel fruitio ipsius, quae importat delectationem quondam in ultimo fine. Et per hunc modum aliqua delectatio hominis potest dici optimum inter bona humana *.

Ad primum ergo DICENDUM quod non omnis delectatio consequitur generationem; sed aliquae delectationes consequuntur operationes perfectas, ul dictum est *. Et ideo nihil prohibet aliquam delectationem esse optimum t, etsi non omnis sit talis.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de optimo simpliciter, per cuius participationem

omnia sunt bona: unde ex nullius additione fit melius. Sed in aliis bonis universaliter verum est quod quodlibet bonum ex additione alterius fit melius. – Quamvis posset dici quod delectatio non est aliquid extraneum ab operatione virtutis, sed concomitans ipsam, ut in I *Ethic.* ♦ dicitur.

An tertium dicendum quod delectatio non habet quod sit optimum ex hoc quod est delectatio, sed ex hoc quod est perfecta quies in optimo. Unde non oportet quod omnis delectatio sit optima, aut etiam bona. Sicut aliqua scientia est optima, non tamen omnis.

γ) *optimum.* – *optimam* P.

Commentarii* Cardinalis Caietani

↑N articulo tertio dubium Thomisti» molestum occurrit propter illa verba: *Aliqua delectatio hominis potest dici optimum inter bona humana.* Repugnat siquidem hoc doctrinae Auctoris, tenenti» operationem praecedentem, puta visionem Dei, esse optimum inter bona humana .

II. Ad hoc licet diversimode dici possit: – puta quod delectatio est optimum ut accidens, operatio autem ut substantia, iuxta dicta in qu. n, art. 6; vel quod delectatio est optimum in genere motuum appetitivorum; xcl quod est optimum secundum sc, quin habet in se unde ultimo quieter appetitum, licet habeat aliud optimum melius ipso, non ut bono magis bonum, xcd ut optimo in uno ordine optimum alterius ordinis, honestum enim ct delectabile duorum bonorum ordines constituunt; – ad litteram tamen loquendo, distinguo: quin uut est sermo de bonitate naturae, aut moris. Si quis enim inspexerit quod tractatus iste dc bonitate ct malitia cm moralis, videbit quod quaestio est de optimo moraliter, idest numme consonante rationi; omiltcndamque censebit contradictionem aliis dicti* s. Thomae, puta quod visio est nobilior, quod est li-ni» etiam delectationis *, haec enim omnia ad maiorem bonitatem naturae spectant. Delectatio siquidem consequens ct operatio eadem numero bonitate morali bonae sunt: eadem quippe consonantia vei dissonantia consonant vel dissonant rationi. Ac per hoc, optimam operationem sequens

delectatio, optima est non minore bonitate: ct non magis nec minus bona moraliter.

III. Nec obstat huic sensui quod in responsione nd secundum, in prima responsione, Auctor videtur velle quod delectatio est melior actu virtutis, quam sequitur. Hoc enim Auctor non dicit, nec intendit dicere. Sed prima responsio ibi datu respondet maiori propositioni argumenti, quae est sdicta delectationi, sed intranca eidem. Et haec responsio nullam patitur in se calumniam; ct nihil extorquens, omnia salvat. Sic enim ct est optima moraliter inter bona humana, summe consonans rationi: quia nihil est melius moraliter ipsa. Et est minus bona naturaliter operatione quam sequitur, quae est optima ct in genere moris ct naturae, in utroque ordine ultimus finis existais: quamvis diversimode, quia in illo, communi sibi ct delectationi bonitate; in isto, propria. Propter quod, in isto ordine finis est etiam delectationis: in illo autem, non.

Secunda vero responsio respondet minori, scilicet: *Delectatio addita operationi, est melior.* Et dicit quod operatio non est sdicta delectationi, sed intranca eidem. Et haec responsio nullam patitur in se calumniam; ct nihil extorquens, omnia salvat. Sic enim ct est optima moraliter inter bona humana, summe consonans rationi: quia nihil est melius moraliter ipsa. Et est minus bona naturaliter operatione quam sequitur, quae est optima ct in genere moris ct naturae, in utroque ordine ultimus finis existais: quamvis diversimode, quia in illo, communi sibi ct delectationi bonitate; in isto, propria. Propter quod, in isto ordine finis est etiam delectationis: in illo autem, non.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM DELECTATIO SIT MENSURA VEL REGULA SECUNDUM QUAM IUDICETUR BONUM VEL MALUM IN MORALIBUS

IV Sent.. dic. xitx, qu. tu. «n. 4, qu* 3. «J t.

d quartum sic proceditur. Videtur quod delectatio non sit mensura vel regula boni et mali moralis. *Omnia* enim *mensurantur primo sui generis*, ut dicitur in *Mefaphjrs.* * Sed delectatio non est primum in genere moralium, sed praecedunt ipsam amor el desiderium. Non ergo est regula bonitatis ct malitiae in moralibus.

2. Praeterea, mensuram et regulam oportet esse uniformem: et ideo motus qui est maxime uniformis, est mensura et regula omnium rnotuum, ut dicitur in X *Metaphys.* . Sed delectatio est varia et multiformis: cum quaedam earum sint bonae, ct quaedam malae. Ergo delectatio non est mensura ct regula moralium.

3. Praeterea, certius indicium sumitur de effe-

ctu per causam, quam c converso. Sed bonitas vel malitia operationis est causa bonitatis vel malitiae delectationis: quia *bonae delectationes sunt quae consequuntur bonas operationes, malae autem quae malas*, ut dicitur in X *Ethic.* * Ergo delectationes non sunt regula et mensura bonitatis et malitiae in moralibus.

Sed contra est quod Augustinus dicit, super illud Psalmi vn*. <Scrutans corda ct renes Deus>: *Finis curae et cogitationis est delectatio ad quam quis nititur pervenire.* Et Philosophus dicit, in VII *Ethic.* *, quod *delectatio est finis architecton* *. idest principalis, *ad quem respicientes, unumquodque hoc quidem malum, hoc autem bonum simpliciter dicimus.*

Respondeo dicendum quod bonitas vel malitia

«) *architecton.* – *architectorum* PBCDEGLIiKLO. – Itu *fwm*, quod CHI, quam l'K; *malum* om. ACGlLpBDGII; pro & χυμl.

P.

one lit
um est
rius lit
io non
is, sed
r. jftws
habet
, sed
Unde
time,
lima,

nagis

J sc-
|uod
Hoc
i re-
inti,
u/Zo
ini-
tio,
or,

Ze-
tio
re-
nt»
na
us
nc
a-
is
D-
*]§

qm. ·* ·»»»

moralis principaliter in voluntate consistit, ut supra * dictum est. Utrum autem voluntas sit bona vel mala, praecipue ex fine cognoscitur. Id autem habetur pro fine, in quo voluntas quiescit. Quies autem voluntatis, et cuiuslibet appetitus, in bono, est delectatio. Et ideo secundum delectationem voluntatis humanae, praecipue iudicatur homo bonus vel malus: est enim bonus et virtuosus qui gaudet in operibus virtutum: malus autem qui in operibus malis.

Delectationes autem appetitus sensitivi non sunt regula bonitatis vel malitiae moralis: nam cibus communiter delectabilis est secundum appetitum sensitivum, bonis et malis. Sed voluntas bonorum delectatur in eis secundum convenientiam rationis, quam non curat voluntas malorum.

Ad phimum ergo dicendum quod amor et desi-

?) de]wndrt. – fmJr/ P. – P/o *bonita*».fut» E.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo articuli quarti, adverte quoti, quia mensura est certificativn quantitatis mensurabilium, et regula certifie*-thr* dispositionis; et utnimque horum exigit primitatem in cognoscendo, et quodammodo in essendo, secundum aliquod genus causae: idcirco Auctor, proponendo hunc articulum in enumeratione omnium articulorum in principio quaestionis, quaerit utrum delectatio sit mensura *secundum quam ludicctur*; hic vero absolute, utrum sit mensura; quasi ibi primitatem in cognoscendo, hic in essendo insinuans. Et in corpore articuli, mensuram secundum cognitionem et iudicium determinat: in responsionibus vero ad primum et ultimum, causalitatem finalem quodammodo ei tribuit.

Et scito quod, quia ad rationem mensurae et regulae non sufficit primitas in essendo, sed exigitur quod sit nobis ccnissima; ideo, licet bonum honestum sit secundum se prius et certius quam delectabile, quia consequitur ad illud, et potest esse bona et mala delectatio; quia tamen dele-

denum sunt priora delectatione in via generationis. Sed delectatio est prior secundum rationem finis: qui in operabilibus habet rationem principii, a quo maxime sumitur iudicium, sicut a regula vel mensura.

Ad secundum dicendum quod omnis delectatio in hoc est uniformis, quod est quies in aliquo bono: et secundum hoc potest esse regula vel mensura. Nam ille bonus est cuius voluntas quiescit in vero bono; malus autem, cuius voluntas quiescit in malo.

Ad tertium dicendum quod, cum delectatio perficiat operationem per modum finis, ut supra* dictum est; non potest esse operatio perfecte bona, nisi etiam adsit delectatio in bono: nam bonitas rei dependet * ex fine. Et sic quodammodo bonitas delectationis est causa bonitatis in operatione.

?

ctatio est nobis magis certa, ideo ipsi attribuitur ratio mensurae. et operatio ipiu mendicat, quoad hoc, a delectatione. Propter quod Auctor studuit, in corpore articuli, ad probandum rationem mensurae in delectatione, ex cognitione et tudido. Et mi fuit salvare utcumque pnorilatcm in essendo; ui patet in responsione ad lenium, ubi finis ratione Mti» large, propter hoc salvandum, utitur.

II. Circa calcem responsionis od tertium, in eodem quano aniculo, dubium occurrit notitiis: quia videtur adversari supra dictis. Si enim bonitas delectationis est causa quodammodo bonitatis in operatione, aut e converso; sequitur non esse eandem numero bonitatem utriusque. Cuius oppositum dictum luit . .

Ad hoc breviter dicitur quod, ut ex superius dictis apparet, in analoga causalitate, seu redundantia, salvatur identitas numeralis in causa et causato. Unde hoc nihil obsint proposito: sicut nec bonitatibus actus exterioris et interioris.

• An. prateeX.
Co«*«al. . . e.
• Qa. xi, in. j.
•i V

QUAESTIO TRIGESIMAQUINTA

DE DOLORE, SEU TRISTITIA, SECUNDUM SE

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de dolore et tristitia *. Et circa hoc, primo considerandum est de tristitia, scu dolore, secundum se; secundo, de causis eius *; tertio, de effectibus ipsius**;

Quarto, de remediis eius*; quinto, de bonitate yd malitia eius .

Circa primum quaeruntur octo.

Primo: utrum dolor sil passio animae.

Secundo: utrum tristitia sit idem quod dolor.

Tertio: utrum tristitia, scu dolor, sit contraria delectationi.

• Qu. miML
* qu. uxn

Quarto: utrum omnis tristitia omni delectationi contranctur.

Quinio: utrum delectationi contemplationis sil aliqua tristitia contraria.

Sexto: utrum magis fugienda sit tristitia, quam delectatio appetenda.

Septimo: utrum dolor exterior sit maior quam dolor interior.

Octavo: de speciebus tristitiae.

• C*F- ««-
■

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DOLOR SIT PASSIO ANIMAE

Part. Ul. qu. lxxv, «rt, p., ad 3.

De PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod dolor non sit passio animae. Nulla enim passio animae est in corpore. Sed dolor potest esse in corpore: dicit enim Augustinus. in libro *de Vera Relig.* 9, quod *«qui dicitur corporis, est corruptio repentina caliditatis eius rei, quant, male utendo, anima corruptioni obnoxiauit.* Ergo dolor non est passio animae.

2. Praeterea, omnis passio animae pertinet nd vim appetitivam. Sed dolor non pertinet ad vim appetitivam, sed magis ad apprehensivam: dicit enim Augustinus, in libro *de Natura Boni**, quod *dolorem in corpore facit sensus resistens corpori potentiori.* Ergo dolor non est passio animae.

3. Praeterea, omnis passio animae perlinet ad appetitum animale. Sed dolor non pertinet ad appetitum animale, sed magis ad appetitum naturalem: dicit enim Augustinus, VIII *super Gen. ad litt.* *: *Nisi aliquod bonum remansisset in natura, nullius boni amissi esset dolor in poena.* Ergo dolor non est passio animae.

Sed contra est quod Augustinus, XIV *de Civ. Dei* ., ponit dolorem inter passiones animae, inducens ^lud Virgilii *: *Hinc metuunt, cupiunt, gaudentque dolentque.*

• C<p. to.

« Of- «X.

• Cap. itr.

• (>p.

born vel mali, est obiectum delectationis et doloris. Bonum nutem et malum, inquantum huiusmodi, sunt obiecta appetitus. Unde patet quod delectatio et dolor ad appetitum pertinent.

Omnis autem motus appetitivus, scu inclinatio, conueniens apprehensionem, pertinet ad appetitum intellectivum vel sensitivum: nam inclinatio appetitus naturalis non consequitur apprehensionem ipsius appetentis, sed alterius, ul in Primo* dictum est. Cum igitur delectatio el dolor praesupponant »-/ in eodem subieclo sensum vel apprehensionem aliquam, manifestum est quod dolor, sicut el delectatio, est in appetitu intellectivo vel sensitivo*.

Omnis autem motus appetitus sensitivi dicitur passio, ut supra * dictum est: el praecipue illi qui in defectum sonant. Unde dolor, secundum quod est in appetitu sensitivo, propriissime dicitur passio animae: sicut molestiae corporales proprie passiones corporis dicuntur. Unde cl Augustinus. XIX *de Civ. Dei* *, dolorem specialiter *aegritudinem* nominat. .*■.

An primum ergo dicendum quod dolor dicitur esse corporis, quia causa doloris est in corpore: puta cum patimur aliquod nocivum corpori. Sed motus doloris semper est in anima: nam *corpus non potest dolere nisi dolente anima*, ut Augustinus dicit*. LXXW»,

Ad secundum dicendum quod dolor dicitur esse sensus, non quia sit actus sensitivae virtutis: sed quia requiritur ad dolorem corporalem, sicut ad delectationem.

Ad tertium dicendum quod dolor de amissione boni demonstrat bonitatem naturae, non quiit dolor sil actus naturalis appetitus: sed quia natura * aliquid appetit ut bonum, quod cum removeri sentitur, sequitur doloris passio in appetitu sensitivo.

Qa. xiu.aruj

QUAESTIO XXXV. ARTICULUS II. Ili

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TRISTITIA SIT IDEM QUOD DOLOR

Part. III, qu. IV, art. 6; IIII dicitur xv, qu. n. 3. qu' i, x; *fk Verit*, qu. un art. 2, ad 9; an. 4. ad 4.

secundi m sic procedit iR. Videtur quod l
tristitia non sit dolor. Dicit enim \ugu-
jfejgcS stinus. XIV *de Cir. Dei* *, quod *dolor*
corporibus dicitur ». Tristitia autem
dicitur magis in anima. Ergo tristitia non est dolor.
2. Praeteria, dolor non est nisi de praesenti
malo. Sed tristitia potest esse de praeterito et de
futuro: sicut poenitentia est tristitia de praeterito,
et anxietas de futuro. Ergo tristitia omnino a do-
lore differt.
3. Praeterea, dolor non videtur consequi nisi
sensum tactus. Sed tristitia potest consequi ex
omnibus sensibus. Ergo tristitia non est dolor,
sed se habet in pluribus.
Sed contra est quod Apostolus dicit, *ad Rom.*
lx *: *Tristitia est mihi magna, et continuus dolor*
cordi meo, pro eodem utens tristitia et dolore.
Respondeo dicendum quod delectatio et dolor
ex duplici apprehensione causari possunt: scilicet
ex apprehensione exterioris sensus; et * ex ap-
prehensione interiori sive intellectus sive imagi-
nationis. Interior autem apprehensio ad plura se
extendit quam exterior: eo quod quaecumque
cadunt sub exteriori apprehensione, cadunt sub
interiori, sed non e converso. Sola igitur illa de-
lectatio quae ex interiori apprehensione causatur.
Qo.xxt.m.j. gaudium nominatur, ut supra * dictum est. Et
similiter ille solus dolor qui ex apprehensione
interiori causatur, nominatur tristitia. Et sicut illa
delectatio quae ex exteriori apprehensione cau-
satur, delectatio quidem nominatur, non autem
gaudium; ita ille dolor qui ex exteriori appre-
hensione causatur, nominatur quidem dolor, non
autem tristitia. Sic igitur tristitia est quaedam spe-
cies doloris, sicut gaudium delectationis.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus lo-
quitur ibi quantum ad usum vocabuli: quin *dolor*
magis usitatur in corporalibus doloribus, qui sunt
magis noti, quam in doloribus spiritualibus.
Ad secundum dicendum quod sensus exterior
non percipit nisi praesens: vis autem cognitiva
interior potest percipere praesens, praetentum et
futurum. Et ideo tristitia potest esse de praesenti,
praeterito et luturo: dolor autem corporalis, qui
sequitur apprehensionem sensus exterioris, non
potest esse nisi de praesenti.
Ad tertium dicendum quod sensibilia tactus sunt
dolorosa, non solum inquantum sunt impropor-
tata virtuti apprehensivae, sed etiam inquantum
contrariantur naturae. Aliorum vero sensuum sen-
sibilia possunt quidem esse improporcionata vir-
tuti apprehensivae. non tamen contrariantur na-
turae. nisi in ordine ad sensibilia tactus. Unde
solus homo, qui est animal perfectum in cogni-
tione, delectatur in sensibilibus aliorum sensuum
secundum se ipsa: alia vero animalia non dele-
ctantur in eis nisi secundum quod referuntur ad
sensibilia tactus, ut dicitur in III *Ethic.* * Et ideo
de sensibilibus aliorum sensuum non dicitur esse “
dolor, secundum quod contrariatur T delectationi
naturali: sed magis tristitia, quae contrariatur gau-
dio animali. – Sic igitur si dolor accipiat pro
corporali dolore, quod usitatus est, dolor ex op-
posito dividitur contra tristitiam, secundum dis-
tinctionem apprehensionis interioris et exterioris;
licet, quantum ad obiecta. delectatio l ad plura se
extendat quam dolor corporalis. Si vero dolor
accipiat communiter, sic dolor * est genus tri-
stitiae. ut dictum est .” b ccTpo<«-

x) dicitur. – dicitur tristitia lFHlpD. dicitur eue trittitia K.
?) tcilicet... et. – rd... vel P.». i) delectatio. – tristitia .B.
<) dolor. – Om. P.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TRISTITIA, SEU DOLOR. SIT CONTRARIA DELECTATIONI

Supra, qu. xxvj. an. H, aj j; p<t. IU, qu. lxxxiv, tri. q, iJ 3; |V Smt, dut. xutt, qu. m. ert. i, qu' l.

ipD tertium sic proceditur. Videtur quod
^J^Jdolor delectationi non contrarietur.
S Unum enim contrariorum non est causa
^alterius. Sed tristitia potest esse causa
delectationis: dicitur enim Matth. v .: *Ilcati qui*
lugent, quoniam ipsi . consolabuntur. Ergo non
sunt contraria.
2. Praeterea, unum contrariorum non deno-
minat aliud. Sed in quibusdam ipse dolor vel

tristitia est delectabilis: sicut Augustinus dicit, in
III *Confess.* ♦ quod dolor in spectaculis delectat, ’Q»·
Et IV *Confess.* dicit quod *fletus amara res est,*
et tamen quandoque delectat. Ergo dolor non con-
irariatur delectationi.
3. Praeterea, unum contrariorum ? non est
materia alterius: quia contraria simul esse non
possunt. Sed dolor potest esse materia delecta-
tionis: dicit enim Augustinus, in libro *de Ibeni**

ifii. – Om. codlco. p) «MMfrynoru*«. – contraditu ADCDLillKL.
Suuaus Tuxou D. Tkoxak T. III.

sia
tentia *: *Semper poenitens dnteat, ei de dolore*
Et Philosophus dicit, in IX *Ethic.* -,
quod c converso *malus dolet de eo quod delecta-*
tus est. Ergo delectatio ct dolor non sunt con-

traria.
Sin CONTRA est quod Augustinus dicit, XIV Je
Civ. *Dei* *, quod *laetitia est voluntas in eorum*
consensione quae volumus: tristitia autem est vo-
luntas in dissensione ab his quae nolumus. Sed
consentire ct dissentire sunt contraria. Ergo lae-

titia ct tristitia sunt contraria.
Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus
p sj M wp' ^*c'r X *Metaphys.* *. contrarietas est differentia se-
eundum formam. Forma autem, seu species, pas-
sionis ct motus sumitur ex obiecto vel termino.
Unde, cum obiecta delectationis ct tristitiae, seu
dolons, sint contraria, scilicet bonum praesens ct
malum praesens ; sequitur quod dolor ct delecta-

tio sint contraria.
An PRIMUM ERGO dicendum quod nihil prohibet
unum contrariorum esse causam alterius per ac-
cidens. Sic autem tristitia potest esse causa de-
lectationis. Uno quidem modo, inquantum tristitia
dc absentia alicuius rei, vel de praesentia con-
trarii, vehementius quaerit id in quo delectetur:
sicut sitiens vehementius quaerit delectationem
potus, ut remedium contra tristitiam quum pati-
tur. Alio modo, inquantum ex magno desiderio

delectationis alicuius, non recusat aliquis tristitias
perferre, ut ad illam delectationem perveniat. Et
utroque modo luctus praesens ad consolationem
futurae vitae perducit. Quia ex hoc ipso quod
homo luget pro peccatis, vel pro dilatione glo-
riae. meretur consolationem aeternam. Similiter
etiam meretur eam aliquis ex hoc quod, ad ipsam
consequendam, non refugit labores et angustias
propter ipsam sustinere.

Ad secundum dicendum quod dolor ipse potest
esse delectabilis per accidens: inquantum scilicet
habet adiunctam admirationem, ut in spectaculis;
vel inquantum facit recordationem rei amatae,
ct facit percipere amorem eius, de cuius absen-
tia doletur. Unde, cum amor sit delectabilis, et
dolor et omnia quae ex amore consequuntur,
inquantum in cis sentitur amor, sunt delectabilia.
Et propter hoc etiam dolores in spectaculis pos-
sunt esse delectabiles; inquantum in cis sentitur
aliquis amor conceptus ad illos qui in spectaculis
commemorantur.

Ad tertium dicendum quod voluntas ct ratio
supra suos actus rcliectuntur, inquantum ipsi actus
voluntatis ct rationis accipiuntur sub ratione boni
vel mah. Et hoc modo tristitia potest esse ma-
teria delectationis, vel c converso, non per sc,
sed per accidens: inquantum scilicet utrumque
accipitur in ratione boni vel mali.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM OMNIS TRISTITIA OMNI DELECTATIONI CONTRARIETUR

l>atu III. qx xiv). art. H, -I 3; qu. ixmr, n. n. «J j ; IV SrtÜ.. dat. iiv, qu. l. «rt q. qu' 3.

d quartum sic procedifi R. Videtur quod
omnis tristitia omni delectationi contra-
rietur. Sicut enim albedo et nigredo sunt
contrariae species coloris, ita delectatio
et tristitia sunt contrariae species animae passio-
num. Sed albedo ct nigredo universaliter sibi op-
ponuntur. Ergo etiam delectatio et tristitia.

2. Praeterea , medicinae per contraria fiunt.
Sed quaelibet delectatio est medicina contra quam-
libet tristitiam, ut patet per Philosophum, in VII
Ethic. · Ergo quaelibet delectatio cuilibet tristitiae
contrariatur.

3. Praeterea, contraria sunt quae se invicem
impediunt. Sed quaelibet tristitia impedit quam-
libet delectationem : ut patet per illud quod dici-
tur X *Ethic.* ♦Ergo quaelibet tristitia cuilibet de-
lectationi contrariatur

Sed contra, contrariorum non est eadem causa.
Sed ab eodem habitu procedit quod aliquis gau-
deat de uno, ct tristetur de opposito: ex caritate
enim contingit *gaudere cum gaudentibus, ct flere*
cum flentibus, ut dicitur *Rom.* xn ·. Ergo non
omnis tristitia omni delectationi contrariatur.

Respondeo dicendum quod. sicut dicitur in X
Metaphys. *, contrarietas est differentia secundum

formam. Forma autem est cl generalis, et spccia-
lis. Unde contingit esse aliqua contraria secundum
formam generis, sicut virtus ct vitium ; et secun-
dum formam speciei, sicut iustitia ct iniustitia.

Est autem considerandum quod quaedam spe-
citicantur secundum formas absolutas, sicut sub-
stantiae ct qualitates: quaedam vero specificantur
per comparisonem ad aliquid extra, sicut pas-
siones ct motus recipiunt speciem ex terminis
sive ex obiectis. In his ergo quorum species con-
siderantur secundum formas absolutas, contingit
quidem species quae continentur sub contrariis
generibus, non esse contrarias secundum ratio-
nem speciei : non tamen contingit quod habeant
aliquam affinitatem vel convenientiam ad invicem.
Intemperantia enim ct iustitia. quae sunt in contra-
riis generibus, virtute scilicet ct vitio, non contra-
riantur ad invicem secundum rationem propriae
speciei: nec tamen phabent aliquam affinitatem vel
convenientiam ad invicem. – Sed in illis quorum
species sumuntur secundum habitudinem ad aliquid
cxirinsecum, contingit quod species contrariorum
generum non solum non sunt contrariae ad invi-
cem. sed etiam habent quandam convenientiam
et affinitatem ad invicem γ: co quod eodem modo

a) ranatur. – contrarii Ofponitur EF.
tamen. – Om. PKtf.

γ) ad invicem. – Om. Pa.

• (ap. «. B. 5;
•Th lrd. w.-
W hb. VII. cjp-
xn. R. 6; *-I»
tret. iw.

• Vm IS

• S.Th. ket v.-
Did. lb. IX. <*Γ.
n. ». 1,5

• Qiu l b. a
CeorcAt. "Ma-

• Vcn. ia.

ittihus
iat. Et
ionetn
quod
c glo-
niliter
psam
ustias

lotest
ilicct
ufis;
itac,
•sen-
ii et
tur,
•ilia.
>os-
itur
ulis

itio
tus
oni
ha-
se,
UC

sc habere ad contraria, contrarietatem inducit, si-
cut accederc ud album et accedere ad nigrum ha-
bent rationem contrarictatis; sed contrario modo
se habere ad contraria, habet rationem similitu-
dinis. sicut recedere ab albo et accedere ud ni-
grum. Et hoc maxime apparet in contradictione,
quae est principium oppositionis: nam in affir-
matione ct negatione eiusdem consistit oppositio,
sicut *album* ct *non album*; in affirmatione autem
unius oppositorum ct negatione alterius, attenditur
convenientia ct similitudo, ut si dicam *nigram* et
non album.

Tristitia autem ct delectatio, cum sint passio-
nes, specificantur cx obiectis. Et quidem secundum
genus suum, contranetatcm habent: nam unum
pertinet ad prosecutionem, aliud vero ad fugam,
quae *se habent in appetita sicut affirmatio ct ne-*
&atto l,t ratione, ut dicitur in VI *Ethic*, ♦Et ideo
tristitia ct delectatio quae sunt de eodem, habent
oppositionem ad invicem secundum speciem. Tri-
stitia veru et delectatio dc diversis, si quidem
illa diversa non sint opposita a, sed disparata,
non habent oppositionem ad invicem secundum
rationem speciei, sed sunt etiam disparatae si-
cut tristari dc morte amici, ct delectari in con-
templatione. Si vero illa diversa sint contraria,
tunc delectatio ct tristitia non solum non habent

contrarictatem secundum rationem speciei, sed
etiam habent convenientiam cl affinitatem : sicut
gaudere dc bono, ul tristari dc malo.

Ah primum ergo dicendum quod albedo et ni-
gredo n<>n habent speciem cx habitudine ad ali-
quid exterius, sicut delectatio et tristitia. Unde
non est eadem ratio.

An secindum met-NiiiiM quod genus sumitur ex
materia, ut patet in VIII *Mclaphys*. * In acciden-
libus autem loco materiae est subtectum. Dictum
est autem * quod delectatio ct tristitia contrarian-
tur secundum genua. Et ideo in qualibet tristitia
est contraria dispositio subiccti dispositioni quae
est in qualibet delectatione: nam in qualibet de-
lectatione appetitus se habet ut acceptans id quod
habet; in qualibet autem tristitia se habet ut fu-
giens. Et ideo cx parte subiccti quaelibet dele-
ctatio est medicina contra quamlibet tristitiam,
et quaelibet tristitia est impeditiva cuiuslibet de-
lectationis: praecipue tamen quando delectatio c
tristitiae contrariatur etiam secundum speciem.

I nde patet solutio ad tertium. - Vcl aliter di-
cendum quod, etsi non omnis tristitia contrariatur
omni delectationi .secundum speciem, tamen quan-
tum ad etlectum contrahantur r: nam ex uno
confortatur natura animalis, ex alio vero quo-
dammodo molestatur.

I) v/fniira. - dircr/a -nifd Pa
«j) - Jup.xriUj P,

' - <*>um Sctoctaln»
»l » *triinj^tur - «xntzarUtuf PKβ. - Γιο cx rrx ·lA. ΓK.

Coinmontariu Cardinalia Caiotani

O mimi· primis tribui aniculis quaeiuan» trigttimne-
quintac, circa quartum duo occurrunt advertenda.
Primum cit, quod Auctor non loquitur hic <le absoluti»,
ut distinguuntur contra relativa; ud Jetermin.it scipsum
de quali absoluteione intendit, scilicci a specificatione ab ex-
tritucco. Quod qualiter intelligatur, in Prima Parte · dictum
dilfusc est.

SecunJum cft. quod Auctor posuit intemperantiam ct
iustiti.im sub absoluti», non quia non ipsae ipēdficentUT ab
extrhveco. cum sint ictu» aut habitu.: sed vcl exempla-
riter. vcl accipiendo cos ut qualita» Sicut enim potentiae
animae sumuntur ut potentiae, ct ut proprietate* naturae;
iu ictus ct habitus ut aie. et ut qualitates *ccundum K.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM DELECTATIONI CONTEMPLATIONIS SIT ALIQUA TRISTITIA CONTRARIA

P rt. (II. qu. ttn, art. 7, ad : III *Sent.*, ifirt. v. qu. n, en. 5. qu* ?, tJ >; dhl. «ri qu. t, .n, ?, oJ Sj IV. *h»J. xtn. qu. u». ait. J, qa' j »
/A.- Vertt.. qu. uri, λrx. 3, <d 6: arx. 9. S; GrwwpotX op. »xrr.

a n Qtintim sic proceditur. Videtur quod
delectationi contemplationis sit aliqua
tristitia contraria. Dicit enim Apostolus.
II *ad Cor.* vn ·: *Quae secundum Deum*
est tristitia, poenitentiam in salutem stabilem
ratur. Sed respicere ad Deum perlinet
riorem rationem, cuius est contemplationi vacare,
secundum Augustinum, in XII *de Trin.* ♦Ergo de-
lectationi contemplationis opponitur tristitia.

2. Praetere contrariorum contrarii sunt ef-
fectus. Si ergo unum contrariorum contemplatum
est causa delectationis, aliud erit causa tristitiae.
Et sic delectationi contemplationis erit tristitia
contraria.

3. PRAETEREA, sicut obiectum delectationis est
bonum, ita obiectum tristitiae est malum. Sed
contemplatio potest habere mali rationem: dicit

enim Philosophus, in XII *Metaphrs*.*. quod *quae-*
dam inconueniens est meditari. Ergo contempla-
tionis delectationi potest esse contraria tristitia.

q. Praeterea, operario quaelibet, secundum
quod non est impedita, est causa delectationis,
an supetur in VU * et X *Ethic*. ** Sed operario
contemplationis potest multipliciter impediri, vcl
ut totaliter non sit, vcl ut cum difficultate sit. Ergo
in contemplatione potest esse tristitia delectationi
contraria.

5. Praeterea, carnis afflictio est causa tristi-
tiae. Sed sicut dicitur *Eccle.* ull. *,*frequens me-*
ditatio carnis est afflictio. Ergo contemplatio habet
tristitiam delectationi contrariam.

Sed contra est quod dicitur *Sap.* vm ♦ .Now ·v*τ<.i6.
habet amaritudinem conversatio illius, scilicet sa-
pientiae, nec taedium convictus eius; sed laetitiam

· s jk uχ «.
“ . *.*.

u cxxj^r.

*

’.

* S t v.)’ . *,
· IM4. »> *1.
ap. u »· y

* OF· vn. ft. J;
o β. vα. ·· ··
· T K loΛ. <π>
<<*
· Qf FT. η.
· S. Tb. tat. >>.

r

3

r

• V«r*. 10.

• Cip. m. π

ct gaudium. Conversatio autem et convictus sapientiae est per contemplationem. Ergo nulla tristitia est quae sit contraria delectationi contemplationis.

Respondeo dicendum quod delectatio contemplationis potest intelligi dupliciter. Uno modo, ita quod contemplatio sit delectationis causa, et non obiectum. Et tunc delectatio non est de ipsa contemplatione, sed de re contemplata. Contingit nuntem contemplari aliquid nocivum et e contristans, sicut et aliquid conveniens et delectans. Unde si sic delectatio contemplationis accipitur, nihil prohibet delectationi contemplationis esse tristitiam contrariam.

Alio modo potest dici delectatio contemplationis, quia contemplatio est eius obiectum et causa: puta cum aliquis delectatur de hoc ipso quod contemplatur. Et sic, ut dicit Gregorius Nyssenus *, *ei delectationi quae est secundum contemplationem, non opponitur aliqua tristitia.* Et hoc idem Philosophus dicit, in I *Topic.* * et in X *Ethic* * *Sed* hoc est intelligendum, per se loquendo.

Cuius ratio est. quia tristitia per se contrariatur delectationi quae est de contrario obiecto: sicut delectationi quae est de calore, contrariatur tristitia quae est de frigore. Obiecto autem contemplationis nihil est contrarium: contrariorum enim rationes, secundum quod sunt apprehensae, non sunt contrariae, sed unum contrarium est ratio cognoscendi aliud. Unde delectationi quae est in contemplando, non potest, per se loquendo, esse aliqua tristitia contraria. – Sed nec etiam habet tristitiam annexam, sicut corporales delectationes, quae sunt ut medicinae quaedam contra aliquas molestias: sicut aliquis delectatur in potu ex hoc quod anxiatur siti, quando autem iam tota sitis est repulsa, etiam cessat delectatio potus. Delectatio enim contemplationis non causatur ex hoc quod excluditur aliqua molestia, sed ex hoc quod est secundum scipsam delectabilis: non est enim generatio, sed operatio quaedam perfecta, ut dictum est T *.

Per accidens autem admiscetur tristitia delectationi apprehensionis. Et hoc dupliciter: uno modo, ex parte organi; alio modo, ex impedimento apprehensionis. Ex parte quidem organi, admiscetur tristitia vel dolor apprehensioni, directe quidem in viribus apprehensivis sensitivae partis, quae habent organum corporale: vel ex sensibili, quod est contrarium debitae complexioni organi, sicut gustus rei amarae et olfactus rei

foetidae; vel ex continuitate sensibilis convenientis, quod per assiduitatem facit superexcrecentiam naturalis habitus, ut supra * dictum est, et sic redditur apprehensio sensibilis quae prius erat delectabilis, taediosa. – Sed haec duo directe in contemplatione mentis locum non habent: quia mens non habet organum corporale. Unde dictum est in auctoritate inducta *, quod non habet contemplatio mentis *nec amaritudinem nec taedium*. Sed quia mens humana utitur in contemplando viribus apprehensivis sensitivis, in quarum actibus accidit lassitudo; ideo indirecte admiscetur aliqua afflictio vel dolor contemplationi.

Sed neutro modo tristitia contemplationi per accidens adiuncta. contrariatur delectationi eius. Nam tristitia quae est de impedimento contemplationis, non contrariatur delectationi contemplationis, sed magis habet affinitatem et convenientiam cum ipsa, ut ex supradictis patet. Tristitia vero vel afflictio quae est de lassitudine corporali, non ad idem genus refertur: unde est penitus disparata. Et sic manifestum est quod delectationi quae est de ipsa contemplatione, nulla tristitia contrariatur: nec adiungitur ei aliqua tristitia nisi per accidens.

Ad primum ergo dicendum quod illa tristitia quae est secundum Deum, non est de ipsa contemplatione mentis, sed est de aliquo quod mens contemplatur: scilicet de peccato, quod mens considerat ul contrarium dilectioni divinae.

Ad secundum dicendum quod ea quae sunt contraria in rerum natura, secundum quod sunt in mente, non habent contrarietatem. Non enim rationes contrariorum sunt contrariae: sed magis unum contrarium est ratio cognoscendi aliud. Propter quod est una scientia contrariorum.

Ad tertium dicendum quod contemplatio, secundum se. nunquam habet rationem mali, cum contemplatio nihil aliud sit quam consideratio veri, quod est bonum intellectus: sed per accidens tantum, inquantum scilicet contemplatio vilioris impedit contemplationem melioris; vel ex parte rei contemplatae, ad quam inordinate appetitus afficitur *.

Ad quartum dicendum quod tristitia quae est de impedimento contemplationis, non contrariatur delectationi contemplationis, sed est ei affinis, ut dictum est *.

Ad quintum dicendum quod afflictio camis per accidens et indirecte se habet ad contemplationem mentis, ut dictum est *.

->) et. – Om. ABCDIIIKL. – et ante delectant om. C. excluditur. – excludatur codicæ. y) ut dictum est. – Pott penratio ponunt Pj.

2) dilectioni. – delectationi PD(FI)K*1. cantcm?lationi (in raxrq. *Jd. tel dilectioni) E.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM MAGIS SIT FUGIENDA TRISTITIA, QUAM DELECTATIO APPETENDA

11. II*. qu. GOCMii. art. i; III Sent., dut. ixt m. qu. t, art. 3, ad 3; IV, dh«. xm, qu. m, an. 3, qu* 3.

sexum sic proceditur. Videtur quod
VtUvÿ niagis sit fugienda tristitia, quam dele-
elatio appetenda. Dicit enim Augusti-
tZ-^WiX^nus, in libro *Octoginta trium Quaest.**:
est qui non magis dolorem fugiat, quam appetat
voluptatem. Illud nutem in quo e communiter
Nemo omnia consentiunt, videtur esse naturale.
Ergo naturale est ct conveniens quod plus tristitia
fugiat, quam delectatio appetatur.

2. Praeterea, actio contrarii facit ad velocitatem et intensionem motus: *aqua enim calidius et fortius congelatur*, ut dicit Philosophus, in libro *Meteor.* * Sed fuga tristitiae est ex contrarietate contristantis: appetitus nutem delectationis non est ex aliqua contrarietate illi, sed magis procedit ex convenientia delectantis. Ergo maior est fuga tristitiae quam appetitus delectationis.

3. Praeterea, quanto aliquis secundum rationem fortiori passioni repugnat, tanto laudabilior est et virtuosior: quia *virtus est circa difficile et bonum*, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed tortis, qui resistit motui quo fugitur dolor, est virtuosior quam temperatus, qui resistit motui quo appetitur delectatio: dicit enim Philosophus, in II *Rhetic.* * *quod fortes et iusti maxime honorantur.* Ergo vehementior est motus quo fugitur tristitia, quam motus quo appetitur delectatio.

Sed contra, bonum est fortius quam malum
ut patet per Dionysium, iv cap. *de Div. Nom.*
Sed delectatio est appetibilis propter bonum, quod
est eius obiectum: fuga autem tristitiae est pro-
pter malum. Ergo fortior est appetitus delecta-
tionis quam fuga tristitiae.

Respondeo dicendum quod, per se loquendo, appetitus delectationis est fortior quam fuga tristitiae. Cuius ratio est, quia causa delectationis est bonum conveniens: causa autem doloris sive tristitiae est aliquod malum repugnans. Contingit autem aliquod bonum esse conveniens absque omni dissonantia: non autem potest esse aliquod malum totaliter, absque omni convenientia, repugnans. Unde delectatio potest esse integra et perfecta: tristitia autem est semper secundum partem. Unde naturaliter maior est appetitus delectationis quam fuga tristitiae. - Alia vero ratio est, quia bonum, quod est obiectum delectationis, propter se ipsum appetitur: malum autem, quod est obiectum tristitiae, est fugiendum inquantum est privatio boni. Quod autem est per se, potius est illo quod est per aliud L - Cuius etiam signum apparet in motibus naturalibus. Nam omnis motus naturalis intensior est in fine, cum appropinquat ad terminum suae naturae convenientem,

quam in principio, cum recedit a termino suae naturae non convenienti: quasi natura magis tendat in id quod est sibi conveniens, quam fugiat id quod est sibi repugnans. Unde et inclinatio appetitivae virtutis, per se loquendo, vehementius tendit in delectationem, quam fugiat tristitiam.

Sed per accidens contingit quod tristitiam aliquis magis fugit, quam delectationem appetat. Et hoc tripliciter. Primo quidem, ex parte apprehensionis. Quia, ut Augustinus dicit, X de *Trin.* *amor magis sentitur, cum eum prodit indigentia.* Ex indigentia autem amati procedit tristitia, quae est ex amissione alicuius boni amati, vel ex incurso alicuius mali contrarii. Delectatio autem non habet indigentiam boni amati, sed quiescit in eo iam adepto. Cum igitur amor sit causa delectationis et tristitiae, tanto magis fugitur tristitia, quanto magis sentitur amor ex eo quod contrariatur amori. - Secundo, ex parte causae contristantis, vel dolorem interentis, quae repugnat bono magis amato quam sit bonum illud in quo delectamur. Magis enim amamus consistentium corporis naturalem, quam delectationem cibi. Et ideo timore doloris qui provenit ex flagellis vel aliis huiusmodi, quae contradantur bonae consistentiae corporis, dimittimus delectationem ciborum vel aliorum huiusmodi. - Tertio, ex parte effectus: inquantum scilicet tristitia impedit non unam tantum delectationem, sed omnes.

Ad primum ergo dicendum quod illud quod Augustinus dicit, quod *dolor magis fugitur quam voluptas appetatur*, est verum per accidens, et non per se. Et hoc patet ex eo quod subdit: *Quandoquidem* ' videmus etiam immanissimas bestias a maximis voluptatibus absterri dolorum metu, qui contrariatur vitae, quae maxime amatur.

Ad secundum dicendum quod aliter est in motu qui est ab interiori: et aliter in motu qui est ab exteriori. Motus enim qui est ab interiori, magis tendit in id quod est conveniens, quam recedat u contrario: sicut supra * dictum est de motu naturali. Sed motus qui est ab extrinseco, intenditur ex ipsa contrarietate: quia unumquodque suo modo nititur ad resistendum contrario, sicut ad conservationem sui ipsius. Unde motus violentus intenditur in principio, et remittitur in fine. – Motus autem appetitivae partis est ab intrinseco: cum sit ab anima ad res. Et ideo, per se loquendo, magis appetitur delectatio quam fugiatur tristitia. Sed motus sensitivae partis est ab exteriori, quasi a rebus ad animam. Unde magis sentitur quod est magis contrarium. Et sic etiam per accidens, inquantum sensus requiritur ad de-

al fwa. - *qut>J ùX&Cl.*
jT) *eontrjriffjt. . - cautriitantù aJdunt P.x.*
γ) *aliuJ. - {Kcuitnt Pa.*

I) f.wlδ. - in Untn PABCFFGHILp» «t .l.
 11 PIKID ct 4. - 1*10 Añlttr*
 rcvlt, Attineri UpU.), aHfmcrc PFj .

QUAESTIO XXXV, ARTICULUS VII

luctationem et tristitiam, magis fugitur tristitia
quam delectatio appetatur.

Ad tertium dicendum quod fortis non laudatur ex eo quod secundum rationem non vincitur a dolore vel tristitia quacumque, sed ea quae consistit in periculis mortis. Quae quidem tristitia

magis fugitur quam appetatur rⁱ delectatio cibo-
ruin vel Venereorum, circa quam est temperantia.
sicut vita magis «unatur quam cibus vel coitus. Sed
temperatus magis laudatur ex hoc quod non pro-
sequitur delectationes tactus, quam ex hoc quod
non fugit tristitias contrarias: ut patet in III *Ethic*.*

t» Γ4. - λ » r.i | H. rx m PEF«H α a. | r' - (ha. AHCDEOHKI : ,♦)(feniprrautla jonix F.

Commentaria Cardinalis Caletani

AuThxto quinto omissio, circa sextum eiusdem quaestio-
tionis, adverte quod superius, in qu. χχικ. art. I. ubi
odium comparatum est amori in fortitudine, duae tan-
tationes dictae sunt quare per accidens odium est fortius
amore, scilicet ex sensu, et mala conjugatione; hic autem,
cum comparatur delectationi tristitia, tres rationes offerun-
tur. scilicet ex sensu, ex mala conjugatione, et ex effe-
ctu, tie patet in linea. Quoniam non experimur odium ita
impedire amorem omnem, «icut tristitia delectationem.
quoniam nec amor ita confortat naturam sicut delectatio
nec odium debilitat illam sicut tristitia.

II. In responsione ad secundum, adverte quod motus ab extrinseco, ex parte activi, est fortior in principio, ex ratione contrarietatis, quia unumquodque et seipsum imprimere, et opposito contrariatur! obsistere nititur. Et hoc intendit littera. Et ex hoc sequitur quod triste coniunctum fortius agit, utpote contrarium. Et consequenter magis sentitur privatio inlecebabilis, quam «enitebatur ipsius coniunctio. Et sic per accidens vehementius fugitur tristitia quam acceptabatur delectatio: ratione tamen emus haec fugitur. – Ex parte autem passivis, motu ubi extrinseco debet esse minor in principio: quia natus contrariatur in principio.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM DOLOR EXTERIOR SIT MAIOR Q1 A.M IN PERIOR

bura, qu. uemt. *n. t, *J

iSaV^{mn} septimum SIC PROCEDITUR. Videtur quod dolor exterior sit maior quam dolor interior. Dolor enim : exterior causatur ex causa repugnante bonae consistencie corporis, in quo est vita: dolor autem interior causatur ex aliqua imaginatione mali. Cum ergo vita magis ametur quam imaginatum bonum videtur, secundum praedicta *, quod dolor exterior sit maior quam dolor interior.

2. Praeterea, res magis movet quam rei similitudo. Sed dolor exterior provenit ex reali coniunctione alicuius contrarii: dolor autem interior ex similitudine contrarii apprehensa. Ergo maior est dolor exterior quam dolor interior.

3. Praeterea, causa ex effectu cognoscitur. Sed dolor exterior habet fortiores effectus: facilius enim homo moritur propter dolores exteriores quam propter dolorem interiorem. Ergo exterior dolor est maior, et magis fugitur, quam dolor interior.

Sed contra est quod dicitur *Eccli. xxv Omnis plaga tristitia cordis est, et omnis malitia nequitia mulieris*. Ergo, sicut nequitia mulieris alias nequitias superat, ut ibi intenditur; ita tristitia cordis omnem plagam exteriorem excedit.

Respondeo dicendum quod dolor interior et exterior in uno conveniunt, et in duobus differunt. Conveniunt quidem in hoc, quod uterque est motus appetitivae virtutis, ut supra * dictum est. Differunt autem? secundum illa duo quae ad tristitiam et delectationem requiruntur: scilicet secundum causam, quae est bonum vel malum coniunctum;

et secundum apprehensionem. Causa enim doloris exterioris est malum coniunctum quod repugnat corpori: causa autem interioris doloris est malum coniunctum quod repugnat appetitui. Dolor etiam exterior sequitur apprehensionem sensus, et specialiter tactus: dolor autem interior sequitur apprehensionem interiorem intellectus, scilicet vel etiam rationis.

Si ergo comparatur causa interioris doloris ad causam exterioris, una per se pertinet ad appetitum, cuius est uterque dolor: alia vero per aliud. Nam dolor interior est ex hoc quod aliud repugnat ipsi appetitui: exterior autem dolor, ex hoc quod repugnat appetitui quia repugnat corpori. Semper autem quod est per se, prius est eo quod est per aliud. Unde ex parte ista, dolor interior praeeminet dolori exteriori. – Similiter etiam ex parte apprehensionis. Nam apprehensio rationis et imaginationis altior est quam apprehensio sensus tactus. – Inde simpliciter et per se loquendo, dolor interior potior est quam dolor exterior. Cuius signum est, quod etiam dolores exteriores aliquis voluntarie suscipit, ut evitet interiorem dolorem¹. Et inquantum non repugnat dolor exterior interiori appetitui, iit quodammodo delectabilis ut ineundus interiori gaudio.

Quandoque tamen dolor exterior est cum interiori dolore: et tunc dolor augetur. Non solum enim interior dolor est maior: quam exterior, sed etiam universalior. Quidquid enim est repugnans corpori, potest esse repugnans interiori appetitui: et quidquid apprehenditur sensu, potest apprehendi intellectu.

a) Dolor mtm. - Dole* mint corJit PACDFgtl'VB ct J. wo, - pertinet aJ appetitam <Jdît F.
i. Diffrunt autan. - Di/rro tantôt K, SW dijfrnt PJ. ») Morew, - Onu Pa.
inltrioran. - Om. K. - Ρρο ύπικρα/ώπΗ. >vJ imaxiatiaai Pj ; Ç) Johr fit mtr.r.r. - rit maiar rJ.a, tit mapfi P.
icliict ni ttiam rationi om. !..

	1
;	1
tnû	i
	1
	1

• IMFtU Ori*.
IA. 11, e."

Kîl /in.*.,
us, *U llb.
rtp. ni.

- C*?. n. M-

- Nianuom. k*-
«t.

- Cf. afg. ².

‘S.D.kA*’
IUXMS.V1. »Γ
γA TT. W
II. IU.

satur ex bono, quod uno modo dicitur. Et ideo delectationis non assignantur tot species sicut tristitiae, quae causatur ex malo, quod *multifariam contingit*, ut dicit Dionysius, iv cap. *de Dtp. Nom.**

An secundum dicendum quod *poenitentia* est de malo proprio, quod per se est obiectum tristitiae.

Unde non pertinet ad has species. – *Zelus* vero et *nemesis* sub invidia continentur, ut infra ♦ patebit. · « h^{††}, «

Ad tertium dicendum quod divisio ista non sumitur secundum oppositiones specierum: sed secundum diversitatem extraneorum ad quae trahitur ratio tristitiae, ut dictum est ♦

Commentaria Cardinalia Caietani

omisso septimo articulo, circa octavum eiusdem quaestioni.!, adverte quod id quod de ultimis speciebus tristitiae dicitur, sic intelligo quod, cum effectus» tristis consistat in appetitu fugitivo, quando contingit decete refugium aliquod, constituitur anxietas vel angustia; ubi de-

est *lv fugitivus*. Quando sero intantum tristitia est, quod nec appetibile aliquod cx illa relinquitur, sed solum conarium contristans, tunc constituitur acedia: ubi etiam deest *lv appetere vel appetitur*, idest actus appetendi, non tamen tristandi actus.

•fc.Tb.UcT xxi».
Ci Artito!.,
 ££h&.hb.n,C£F,
 *1. B. U, »-Tb.
 Itet. *11.

- C1. Ca. $\tau_{\chi\chi} \gg$, lEtrod;

- Qa. U

$$\bullet Q_{x \rightarrow x \times x \times t}, *jA.$$

* Qh. xxa»,
4, qo.xwi.
i; qu. lxl».

- C*_p. ▼ «, ix

- Orf.iz ürt
- lib. D, <up. x

QUAESTIO TRIGESIMASEXTA
DE CAUSIS TRISTITIAE SEU DOLORIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de causis tristitia-
tie ♦
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum causa doloris sit bonum amissum, vel magis malum coniunctum.

Secundo: utrum concupiscentia sit causa doloris.
Tertio: utrum appetitus unitatis sit causa doloris.
Quarto: utrum potestas cui resisti non potest, sil causa doloris.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM CAUSA DOLORIS SIT BONUM AMISSUM, VEL MALUM CONIUNCTUM

Sic primum sic proceditur. Videtur quod bonum amissum sit magis causa doloris quam malum coniunctum. Dicit enim Augustinus, in libro *de Octo Quaestionibus Dulcitii* ♦ dolorem esse bonorum temporalium. Eadem ergo ratione, dolor ex amissione alicuius boni contingit.

recessum, accessus per se respicit id quod est conveniens naturae; recessus autem per se respicit id quod est contrarium; sicut grave per se recedit a loco superiori, accedit autem naturae inferiori. Sed si accipiamus quilibet utriusque motus, scilicet gravitatem, ipso gravitas per prius inclinatur ad locum deorsum, quam retrahatur a loco sursum, a quo recedit ut deorsum tendat.

Sic igitur, cum tristitia in motibus appetitivis se habeat per modum fugae vel recessus, delectatio autem per modum prosecutionis vel accessus; sicut delectatio per prius respicit bonum adeptum, quasi proprium obiectum, ita tristitia respicit malum coniunctum. Sed causa delectationis et tristitiae, scilicet amor, per prius respicit bonum quam malum. Sic ergo eo modo quo obiectum est causa passionis, magis proprie est causa tristitiae vel doloris malum coniunctum, quam bonum amissum.

Ad primum ergo dicendum quod ipsa amissio boni apprehenditur sub ratione mali: sicut et amissio mali apprehenditur sub ratione boni. Et ideo Augustinus dicit dolorem provenire ex amissione temporalium bonorum

Ad secundum dicendum quod delectatio et dolor ei contrarius respiciunt idem, sed sub contraria ratione: nam si delectatio est de praesentia alicuius, tristitia est de absentia eiusdem. In uno autem contrariorum includitur privatio alterius, ut patet in *X Afetaphys.* Et inde est quod tristitia quae est de contrario, est quodammodo de eodem sub contraria ratione.

Ad tertium dicendum quod, quando ex una causa proveniunt nulli motus, non oportet quod omnes principalius respiciam illud quod principalius respicit causa, sed primus tantum. Unusquisque autem aliorum principalius respicit illud quod est ei conveniens secundum propriam rationem.

• <X Φ>. XXXV. Ixtfod.

• QaMXT,

4

• Qc

• QB.uy.vt. U:-vui. <t-j.

•) exitia. - c-tuum I, ram Pci.

Scmmal Tbkw. D. Tloum T. III.

In primo articulo quaestionis trigesimaesexto, memento doctrinae superius datae in primo articulo quaestionis octavae. Cumque *, quomodo privatione* accipiuntur ut in ratione. Eodem enim iudicio sumunt rationem contrarii mali: sicut enim mulierem non tangere sumitur ut bonum, ita etiam sumitur ut malum.

Sed occurrit unum dubium non dissimulandum. Si bonum amissum et malum coniunctum in re coincidunt, quid malum in privatione boni consistit; et propterea in motu naturali nulla quodammodo esset haec quaestio, ut in littera dicitur: cum in ratione utrumque induat rationem entis, quae restat inter ea differentia, ob quam malum coniunctum sortiatur rationem contrarii potius quam bonum omissum, et ob quod tristitia respicit bonum amissum sub ratione mali coniuncti, et non e converso?

II. Ad hoc dicitur quod, licet tamen amissio boni quod malum possit habere rationem entis, apprehendi siquidem potest et amissio vitae et malum mortis sub ratione sacrificii divini, etc.; inter ipsum tamen in re et in ratione hoc interest, quod in re utriusque ratio consistit in privatione boni, ut in littera deducitur; in ratione autem, ratio boni amissi consistit in privatione, ratio vero mali consistit in

positione. Amissio siquidem boni praeveniatur in ratione privationis convenientis, ut patet: **nam** veto coniunctum **est** **bonum** indutum rationem disconvenientis, **quod** constat habere rationem entis contrarii bono amisso, quod habet rationem convenientis. Ita quod illuminet privatio quae in re est privatio boni et malum, apprehensa ut privatio boni, offertur ut privatio: et quantum est ex se, moveret appetitum ut privatio convenientis. Apprehensa vero ut malum, offertur, et movet appetitum, ut disconveniens, ac per hoc ut ens contrarium. Et hoc experimur in nobis, dum, privati rebus, amico, vel quacumque re, et privationem convenientis, et appositionem disconvenienti* diversimode flemus, illud referendo ad ea quae habebamus vel sperabamus, et hoc quod ea quae patimur aut timemus. Usque tamen adeo malum vindicat sibi movere ad tristitiam, ut etiam ipsum privatio boni non causet eam, nisi ut tapit rationem mali: quia non nisi ut caput disconvenientiam, ut in responsione ad primum in littera habetur; nisi enim ut disconvenientiam participans haberetur, non deploraretur. Malum ergo coniunctum est per se primo cōsan» tristitiam, bonum autem amissum per se secundo, ex parte obiecti.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM CONCUPISCENTIA SIT CAUSA DOLORIS

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod concupiscentia non sit causa doloris seu tristitiae. Tristitia enim per se respicit ut dictum est *. Concupiscentia autem est motus quidam appetitus in bonum. Motus autem qui est in unum contrarium, non est causa morus qui respicit aliud contrarium. Ergo concupiscentia non est causa doloris.

2. Praeterea, dolor, secundum Damascenum I. est de praesenti, concupiscentia autem est de futuro. Ergo concupiscentia non est causa doloris.

3. Praeterea, id quod est per se delectabile, non est causa doloris. Sed concupiscentia est secundum seipsam delectabilis, ut Philosophus dicit, in I *Rhetoric*. * Ergo concupiscentia non est causa doloris seu tristitiae.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in *Enchirid*. *: *Subintran- tibus ignorantia agendarum rerum, et concupiscentia noxiarum, comites sub- inferuntur error et dolor*. Sed ignorantia est causa erroris. Ergo concupiscentia est causa doloris.

Respondeo dicendum quod tristitia est motus quidam appetitus animalis. Motus autem appeti- livus “ habet, sicut dictum est ♦ similitudinem appetitus naturalis. Cuius duplex causa assignari potest: una per modum finis; alia sicut unde est principium motus. Sicut descensionis corporis gravis causa sicut finis, est locus deorsum: principium autem motus est inclinatio naturalis, quae est ex gravitate *.

Causa autem motus appetitivi per modum linis, est eius obiectum. Et sic per supra ♦ dictum est

quod causa doloris seu tristitiae est malum coniunctum. – Causa autem sicut unde est principium talis motus, est interior inclinatio appetitus. Qui quidem per prius inclinatur ad bonum; et ex consequenti ad repudiandum malum contrarium. Et ideo huiusmodi motus appetitivi primum principium est amor, qui est prima inclinatio appetitus ad bonum consequendum; secundum autem principium est odium, quod est inclinatio prima appetitus ad malum fugiendum. Sed quia concupiscentia vel cupiditas est primus effectus amoris, quo maxime delectamur 7. ut supra ♦ dictum est; ideo frequenter Augustinus cupiditatem vel concupiscentiam pro amore ponit, ut etiam a supra ♦ dictum est. Et hoc modo concupiscentiam dicit * esse universalem causam doloris.

Sed ipsa concupiscentia, secundum propriam rationem considerata, est interdum causa doloris. Omne enim quod impedit motum ne perveniat ad terminum, est contrarium motui. Illud autem quod est contrarium motui appetitus, est contristans. Et sic per consequens concupiscentia fit causa tristitiae, inquantum de retardatione boni concupiti, vel totali ablatione, tristamur. Universalis autem causa doloris esse non potest: quia magis dolemus de subtractione bonorum praesentium, in quibus iam delectamur, quam futurorum, quae concupiscimus.

Ad primum ergo dicendum quod inclinatio appetitus ad bonum consequendum, est causa inclinationis appetitus ad malum fugiendum, sicut dictum est ♦. Et ex hoc contingit quod motus ♦ b LMfpxt

a) ayyctiivui. – ayyeiitu» ABC.EFGHIKl.pl).
p) fie. – ircut ABK.
γ) ddaamur. – delectatur codice*.

i) C/Ī401. – Or». Pi l:K.1.
t) tit. – «f qnidftn erulkct.

• An. pri:ctX

• Dr.Fuf OrtL. lib. II, tap. w.

• G*p. ii. n io.

• An. pfMicd.

• Art. prarçtJ.

Qft ttv. «.

• CAP. *>«

*Qk.BVfcKt.fc

i r*J*tiunc
 itniciuni
 io J con-
 o, quod
 tin quae
 privatio
 moveret
 vero ut
 ient, ac
 nubi»,
 itionem
 limode
 *pcra-
 Usque
 am, ut
 ipit re-
 am, ut
 nim ut
 aretur,
 iriiti-
 parte

con-
 >ium
 Qui
 con-
 . Ei
 inci-
 titus
 >rin-
 ap-
 upi-
 DriSj
 CSt J -Qu.BXIO.tft
 :on-
 ira^w -Qo.nē.tft.»,
 tlf * ∴CJ SrJ

iam
 olo-
 per-
 liud
 , est
 ntta
 >oni
 ^er-
 ;uia
 »en-
 um.

s^rt tart. iH ’
 en‘m Philosophus, in X *Ethic.* *,
haec opinio, quae posuit repletio-
 nem esse causam delectationis, ct incisionem cau-
 sam tristitiae, *ridetur esse facta ex delectationibus*
ct tristitiis quae sunt circa cibum. Sed non omnis
 delectatio vel tristitia est huiusmodi. Ergo appe-
 titus unitatis non est causa universalis doloris:
 cum repletio ad unitatem perlinent, incisio vero
 multitudinem inducat.

2. Praeterea, quaelibet separatio unitati oppo-
 nitur. Si ergo dolor causaretur cx appetitu uni-
 tatis, nulla separatio esset delectabilis. Quod patet
 esse falsum in separatione omnium superfluum.

3. Praeterea, eadem ratione appetimus con-
 junctionem boni, ct remotionem mali. Sed sicut
 coniunctio perimet ad unitatem, cum sit unio
 quaedam; ita separatio est contrarium unitati.
 Ergo appetitus unitatis non magis debet poni
 causa doloris quam appetitus separationis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in III
Ubero Arbitrio -, quod e.v *dolore quem bestiae*
sentiant, satis apparet in regendis animandisque -
suis corporibus, quam sint animae appetentes uni-
tatis. Quid enim est aliud dolor, nisi quidam sensus
divisionis rei corruptionis impatiens?

Respondeo dicendum quod eo modo quo con-
 cupiscentia vel cupiditas boni est causa doloris,
 etiam appetitus unitatis, vel amor, causa doloris
 ponendus est. Bonum enim uniuscuiusque rei in

a) aniutaujif^ur. – amjuJir^uf pjr.

p) unio. ~ unitio ARCDECIULA.

7) ap/rtitm untatb, – hnitatu ACGil.fBDH, unitatis K»H. toni·

latit a/petitus E, unitatis affttitui F»D. – Pr» h 7, ft codice*.

)tUS · In cor^otr.

QUAESTIO XXXVI, ARTICULUS III, IV

aSt

appetiti'i i ' qui respiciunt bonum, ponuntur causa
motuum appetitus qui respiciunt malum.

Ah SECUNDUM dicendum quod illud quod con-
cupiscitur, etsi rediiter sit luturum, est tamen
quodammodo praesens, inquantum speratur. – Vel
potest dici quod, licet ipsum r bonum concupi-

tum sit futurum, tamen impedimentum praesentia-
liter apponitur, quod dolorem causât.

Ao TtivnuM dicendum quod concupiscentia est
delectabilis, quandiu manet «pes adipiscendi quod
concupiscitur. Sed, subtracta spe per impedimen-
tum appositum, concupiscentia dolorem causal.

D – afprtitut P. r,) ifium. – Om. pj.

Commentaria Cardinali* Caietani

x articulo Kcundo, neta, notitie, quod malum, quod cit
 obiectum triititiuo, ponitur fini* appetitivi motu», non
 ut prosequenda», sed ut fugiendus: uc cnim eM tristitiae
 fini».

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM APPETITUS UNITATIS SIT CAUSA DOLORIS

tertium sic proceditur. Videtur quod
 oppetitus unitatis non sit causa doloris.

en‘m Philosophus, in X *Ethic.* *,
haec opinio, quae posuit repletio-
 nem esse causam delectationis, ct incisionem cau-
 sam tristitiae, *ridetur esse facta ex delectationibus*
ct tristitiis quae sunt circa cibum. Sed non omnis
 delectatio vel tristitia est huiusmodi. Ergo appe-
 titus unitatis non est causa universalis doloris:
 cum repletio ad unitatem perlinent, incisio vero
 multitudinem inducat.

2. Praeterea, quaelibet separatio unitati oppo-
 nitur. Si ergo dolor causaretur cx appetitu uni-
 tatis, nulla separatio esset delectabilis. Quod patet
 esse falsum in separatione omnium superfluum.

3. Praeterea, eadem ratione appetimus con-
 junctionem boni, ct remotionem mali. Sed sicut
 coniunctio perimet ad unitatem, cum sit unio
 quaedam; ita separatio est contrarium unitati.
 Ergo appetitus unitatis non magis debet poni
 causa doloris quam appetitus separationis.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in III
Ubero Arbitrio -, quod e.v *dolore quem bestiae*
sentiant, satis apparet in regendis animandisque -
suis corporibus, quam sint animae appetentes uni-
tatis. Quid enim est aliud dolor, nisi quidam sensus
divisionis rei corruptionis impatiens?

Respondeo dicendum quod eo modo quo con-
 cupiscentia vel cupiditas boni est causa doloris,
 etiam appetitus unitatis, vel amor, causa doloris
 ponendus est. Bonum enim uniuscuiusque rei in

quadam unitate consistit, prout scilicet unaquae-
 que res habet in sc unita illa ex quibus consistit
 cius perfectio: unde et Platonici posuerunt unum
 c» se principium, sicut ct bonum · Unde naturaliter
 unumquodque appetit unitatem, sicut ut bonita-
 tem Et propter hoc, sicut amor vel appetitus boni
 est causa doloris, itu etiam amor vel appetitus
 unitati».

Ad humum ergo dicendum quod non omnis
 unio ? perficit rationem boni, sed solum illa a
 qua dependet esse perfectum rei. Et propter hoc
 etiam, non cuiuslibet appetitus unitatis f est causa
 doloris vel tristitiae, ut quidam opinabantur. Quo-
 rum opinionem ibi Philosophus excludit per hoc,
 quod quaedam repletiones non sunt delectabiles:
 sicut repleti cibis non delectantur in ciborum
 sumptione. Talis cnim repletio, sive unio, magis
 repugnaret ad perfectum esse, quam ipsum con-
 stitueret. Unde dolor non causatur ex appetitu
 cuiuslibet unitatis, sed cius in qua consistit per-
 fectio naturae.

Ai> secundum dicendum quod separatio potest
 esse delectabilis, vel inquantum removetur illud
 quod est contrarium perfectioni rei: vel inquan-
 tum separatio habet aliquam unionem adiunctam,
 puta sensibilis ad sensum.

An tertium dicendum quod separatio nocivorum
 ct corrumpentium appetitur, inquantum tollunt
 debitam unitatem. Unde appetitus huiusmodi se-
 parationis non est prima causa doloris, sed magis
 appetitus unitatis.

7) ap/rtitm untatb, – hnitatu ACGil.fBDH, unitatis K»H. toni·
 latit a/petitus E, unitatis affttitui F»D. – Pr» h 7, ft codice*.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM POTESTAS CUI NON POTEST RESISTI, SIT CAUSA DOLORIS

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
 potestas maior non debeat poni causa
 doloris. Quod cnim est in potestate
 agentis, nondum est praesens, sed futu-
 rum. Dolor autem est de malo praesenti. Ergo
 potestas maior non est causa doloris.

2. Praeterea, nocumentum illatum est causa
 doloris. Sed nocumentum potest inferri etiam a
 potestate minore. Ergo potestas maior non debet
 poni causa doloris.

3. Praeterea, causae appetitivorum motuum
 sunt interiores inclinationes animae. Potestas au-

tem maior est aliquid exterius. Ergo non debet poni causa doloris.

Sed contra esi quod Augustinus dicit, in libro *dc Natura Itoni* *: *In animo dolorem facit voluntas resistens potestati maiori; in corpore dolorem facit sensus resistens corpori potentiori.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra ♦dictum est, malum coniunctum est causa doloris vel tristitiae per modum obiecti. Id ergo quod est causa coniunctionis mali, debet poni causa doloris vel tristitiae. Manifestum est autem hoc esse contra inclinationem appetitus, ut malo l praesentialiter inhaereat. Quod autem est contra inclinationem alicuius, nunquam advenit ei nisi per actionem alicuius fortioris. Et ideo potestas maior ponitur esse causa doloris ab Augustino ♦

Sed sciendum est quod, si potestas fortior intantum invalescat quod mutet contrariam inclinationem in inclinationem propriam, iam non erit aliqua repugnantia vel violentia: sicut quando agens fortius, corrumpendo corpus grave, aufert ei inclinationem qua tendit deorsum; et tunc ferri sursum non est ei violentum, sed naturale.

Sic igitur si aliqua potestas maior intantum invalescat quod auferat inclinationem voluntatis vel appetitus sensitivi, ex ca non sequitur dolor vel tristitia: sed tunc solum sequitur, quando remanet inclinatio appetitus in contrarium. Et inde est quod Augustinus dicit ♦quod voluntas *resistens potestati fortiori*, causât dolorem: si enim non resisteret, sed cederet consentiendo, non sequeretur dolor, sed delectatio.

Ad primum ergo dicendum quod maior potestas dolorem causal, non secundum quod est agens in potentia, sed secundum quod est agens actu: dum scilicet facit conjunctionem mali corruptivi.

Ad secandum dicendum quod nihil prohibet aliquam potestatem quae non est maior simpliciter, esse maiorem quantum ad aliquid. Et secundum hoc, aliquod nocumentum inferre potest. Si autem nullo modo maior esset, nullo modo posset nocere. Unde non posset causam doloris inferre.

Antertum dicendum quod exteriora agentia possunt esse causa motuum appetitivorum, inquantum causant praesentiam obiecti. Et hoe modo potestas maior ponitur causa doloris.

»

• Loi. dt.

• Cf. q». t
louod.

• Ver». 9.

• Ven. iK

«) wti/o. – i^ahf E, maltiM ceteri cl »

Oommentaria Cardinalis Caietani

TM tertio et quarto articulo ei(Udem quaestioni» trigesimae- l>cxtac, nil occurrit scribendum. Sed tu collige cautas tristitiae. Et ex parte obiecti, babes per te primo, mulum

coniunctum; et per e -iccundo, bonum amissum: et pote- Motem m liorcm, ut auferentem hoc. Ex parte xero subiecti, habes umorem boni, et appetitum unitatis, etc.

QUAESTIO TRIGESIMASEPTIMA
DE EFFECTIBUS DOLORIS VEL TRISTITIAE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Primo: utrum dolor auferat facultatem addiscendi.

Secundo: utrum aggravatio animi sit effectus tristitiae vel doloris.
Tertio: utrum tristitia vel dolor debilitet omnem operationem.
Quarto: utrum tristitia noceat corpori magis quam aliae passiones animae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DOLOR AUFERAT FACULTATEM ADDISCENDI

¶ sic proceditur. Videtur quod dolor auferat facultatem addiscendi, enim Isaiae xxvi.: *Cum Jeceris in iustitiam discent omnes habitatores orbis*. Et infra .: *In tribulatione murmuris doctrina tua eis*. Sed ex indiciis Dei, et tribulatione, sequitur dolor seu tristitia in cordibus hominum. Ergo dolor vel tristitia non tollit, sed magis auget facultatem addiscendi.

2. Praeterea, Isaiae xxvui* dicitur: *Quem docebit scientiam? Et quem intelligere faciet auditum? Ablactatos a lacte, avulsos ab uberibus*, idest a delectationibus. Sed dolor et tristitia maxime tollunt delectationes: impedit enim tristitia omnem delectationem, ut dicitur in VII *Ethic*. ♦ et *Ecrit*. xi. dicitur quod *malitia unius horae oblivionem facit luxuriae maximae*. Ergo dolor non tollit, sed magis praebet facultatem addiscendi.

3. Praeterea, tristitia interior praeeminet dolori exteriori, ut supra * dictum est. Sed simul cum tristitia potest homo addiscere. Ergo multo magis simul cum dolore corporali.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in I *Soliloq*. *: *Quanquam acerrimo dolore dentium his diebus torquerer, non quidem sinebar animo vivere nisi ea quae iam forte didiceram. A dis-cendo autem penitus impediabar. ad qund mihi tota intentione animi opus erat*.

Respondeo dicendum quod, quia omnes potentiae animae in una essentia animae radican-tur, necesse est quod, quando intentio animae vehe-menter trahitur ad operationem unius potentiae, retrahatur ab operatione alterius: unius enim ani-mae non potest esse nisi una intentio *. Et pro-pter hoc, si aliquid ad se trahat totam intentionem animae, vel magnam pariem ipsius, non compa-titur secum aliquid aliud quod magnam attentio-nem requirat.

Manifestum est autem quod dolor sensibilis ma-xime trahit ad sc intentionem animae: quia na-turaliter unumquodque lota intentione tendit ad

repellendum contrarium, sicut etiam in rebus na-turalibus apparet. Similiter etiam manifestum est quod ad addiscendum aliquid de novo, requiritur studium et conatus cum magna intentione: ut patet per illud quod dicitur *Prov*. II ♦ *Si quaesieris sapientiam quasi pecuniam, et sicut thesauros effode-ris eam. tunc inlclliges disciplinam*. Et ideo si sit dolor intensus, impeditur homo ne tunc aliquid ad-discere possit. Et tantum potest intendi, quod nec etiam, instante dolore, potest homo aliquid consi-derare etiam quod prius scivit. – In hoc tamen at-tenditur diversitas secundum diversitatem amoris quem homo habet ad addiscendum vel consideran-dum: qui fit quanto maior tuent, magis retinet in-tentionem animi, ne omnino feratur ad dolorem.

Ad primum ergo dicendum quod tristitia mode-rata. quae excludit evagationem animi, potest con-ferre ad disciplinam suscipiendam: et praecipue eorum per quae homo sperat se posse a tristitia liberari. Et hoc modo *in tribulatione murmuris* homines doctrinam Dei magis recipiunt.

Ad secundum dicendum quod tam delectatio quam dolor, inquantum ad se trahunt animae intentionem, impediunt considerationem rationis: unde in VII *Ethic*. * dicitur quod *impossibile est in ipsa delectatione vengreorum, aliquid intelligere* *. Sed tamen dolor T magis trahit ad sc intentio-nem animae quam delectatio: sicut etiam videmus in rebus naturalibus, quod actio corporis naturalis magis intenditur in contrarium: sicut aqua cale-facta magis patitur a frigido, ut fortius congele-tur. Si ergo dolor seu tristitia fuerit moderata, per accidens potest conferre ad addiscendum, in-quantum aufert superabundantiam delectationum. Sed per sc impedit: et si intendatur, totaliter aufert.

Ad tertium dicendum quod dolor exterior accidit ex laesione corporali, et ita magis habet transmu-tationem corporalem adiunctam quam dolor in-terior: qui tamen est maior secundum illud quod est formale in dolore, quod est ex parte animae. Et ideo dolor corporalis magis impedit contem-

*) unitu. – Om. AUDGIKpII.
r) – «JMoJ [f, 4uia Pj].

7) dolar. – Po>l OMimar ponit P, om. x

piationem, quae requirit omnimodam quietem, quam dolor interior. Et tamen etiam dolor interior, si multum intendatur, ita trahit intentionem,

ut non possit homo de novo aliquid addiscere, Unde et Gregorius propter tristitiam intermisit Ezcchielis expositionem*.

fciSStl

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM AGGRAVATE) ANIMI SIT EITECTUS TRISTITIAE VEL DOLORIS

SECUNDUM SIC PROCEditur. Videtur quod «wW^^ggravatio animi · non sil effectus tristitiae. Dicit enim Apostolus, II *ad Cor.* «. *Eccc iloc ip\$ur!f contristari vos se-*
• ven. u. *eundum Deum, quantam in vobis operatur sollicitudinem: sed defensionem, sed indignationem* etc. P Sed sollicitudo et indignatio ad quandam erectionem animi pertinent, quae aggravatio! opponitur. Non ergo aggravatio est effectus tristitiae.
2. Praeteri λ , tristitia delectationi opponitur. Sed effectus delectationis est dilatatio: cui non opponitur aggravatio. sed constrictio. Ergo effectus tristitiae non debet poni aggravatio.
3. Praeterea. ad tristitiam pertinet absorbere: ut patet per illud quod Apostolus dicit, II *ad Cor.* II ♦ *Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui est ciusmodi.* Sed quod aggravatur non absorbetur: quinimmo sub aliquo ponderoso deprimitur; quod autem absorbetur, intra τ absorbens includitur. Ergo aggravatio non debet poni effectus tristitiae.
T \$LD CONTRA |J*T quod Gregorius Nyssenus ♦ et Damascenus ponunt *tristitiam aggravantem.*
Respondeo dicendum quod effectus l passionum animae quandoque metaphorice nominantur, secundum similitudinem sensibilium corporum: eo quod motus appetitus animalis sunt similes inclinationibus appetitus naturalis. Et per hunc modum fervor attribuitur amori, dilatatio delectationi. et aggravatio tristitiae. Dicitur enim homo aggravari, ex eo quod aliquo ‘ pondere impeditur α proprio motu. Manifestum est autem ex

praedictis quod tristitia contingit ex aliquo malo ‘ Qcwj.r» praesenti. Quod quidem, ex hoc ipso quod reputat motui voluntatis, aggravat animum, inquantum impedit ipsum ne fruatur eo quod vult. Et si quidem non sit tanta vis mali contristantis ut auferat spem evadendi, licet animus aggravetur quantum ad hoc. quod in praesenti non potitur eo quod vult: remanet tamen motus ad repellendum nocivum contristans. Si vero superexereseat vis mali intantum ut spem evasionis excludat, tunc simpliciter impeditur etiam interior motus animi angustiati, ut neque hac neque illae divertere valeat. Et quandoque etiam impeditur exterior motus corporis, ita quod remaneat homo stupidum in seipso.
Ad primum ergo dicendum quod illa erectio animi provenit ex triaitia quae esi .secundum Deum, propter spem adiunctum de remissione peccati.
Ao SECUNDUM dicendum quod. quantum ad motum appetiüvum pertinet, ad idem refertur constriutio et aggravatio. Ex hoc enim quod aggravatur animus, ut ad exteriora libere progredi non possit, ad seipsum retrahitur, quasi in scipso constrictus.
Ad tertium dicendum quod tristitia absorbere hominem dicitur, quando sic totaliter vis contristantis muli afficit animam, ut omnem spem evasionis excludat. Et sic etiam eodem modo aggravat et absorbet. Quaedam enim se consequuntur in his quae metaphorice dicuntur, quae sibi repugnare videntur, si secundum proprietatem accipiantur.

a) animi. – Om. codicc* et a.
3,4 icJ dtfauiocm. srd indlgnaticMovi. – defensionem indiptatio· nem ABCDGIKrf. defattionon et indipttitiaucm 111 H. defensiuKcm L.

7) intra. – infra ABcDEGHIKI j.
4) effednt. – affcana ACDKILpH et .t.
«) a/ifuo. – alieno G, et ita mea iftte mato.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TRISTITIA VEL DOLOR DEBILITE! OMNEM OPERATIONEM

tertium sic proceDitur. Videtur quod tristitia non impediat omnem operationem. Sollicitudo enim ex tristitia causatur, ut patet per auctoritatem Apostoli inductam *. Sed sollicitudo adiuvat ad bene operandum: unde Apostolus dicit. II *ad Tim.* II *: *Sollicite cura téipsum exhibere operarium inconfusibilem.* Ergo tristitia non impedit operationem, sed magis adiuvat ad bene operandum.
2. Praeterea, tristitia causât in multis concupiscentiam, ut dicitur in VII *Ethic.* * Sed concu-

piscentia facit ad intensionem operationis. Ergo et tristitia.
3. Praeterea, sicut quaedam operationes propriae sunt gaudentium, ita etiam quaedam operationes his qui tristantur ·, sicut lugere. Sed unumquodque augetur ex sibi convenienti. Ergo aliquae operationes non impediuntur, sed meliorantur propter tristitiam.
Sed contra est quod Philosophus dicit, in X s.t »≠ M *Ethic.* ♦ quod *delectatio perficit operationem*, sed · e contrario ? *tristitia impedit* *. 'M

») tristantur. – contristantur Va.

ti) sed c contrario, – et c conrcrit· U.. red c «Mprrio G, et c cttncrno PCX.?

addiscere.
intermisit

•Cf. 11« XXII

uo malo
od repu-

• Qw. HUI MI.
4 J 4«. tI», MX.
4 (<U- »<*:f, en.
L

inquan-
vult. Et
antis ut
jravetur
potitur
cpellcn-
ccrescat
eludat,
motus
l diver-
r exte-
nt) slu-

o ani-
)cum,
eccali.
i mo-
con-
iggra-
li non
con-

rbere
>ntri-
eva-
3gra-
intur
i re-
l ac-

rgo

»ro-

>ed ■
rgo
lio-

X —
icd
iw

. JMI.

Respondfx» dicendum quod, sicut iam * dictum est, tristitia quandoque non ita aggravat vel absorbet animum, ut omnem motum interiorem et exteriorem excludat; sed aliqui motus quandoque ex ipsa tristitia causantur. Sic ergo operatio ad tristitiam dupliciter potest comparari. Uno modo, sicut ad id de quo est tristitia. Et sic tristitia quamlibet operationem impedit: nunquam enim illud quod cum tristitia facimus, ita bene facimus sicut illud quod facimus cum delectatione, vel sine tristitia. Cuius ratio est. quia voluntas est

QUAESTIO XXXVII, ARTICULUS IV

a55

cau. ui operationis humanae: unde quando operatio est de qua aliquis contristatur, necesse est quod actio debilitetur.

Alio modo comparatur operatio ad tristitiam sicut ad principium et causam. Et sic necesse est quod operatio talis ex tristitia augmentur: sicut quanto aliquis magis tristatur de re aliqua, tanto magis conatur ad expellendam tristitiam, dummodo remaneat spes expellendi: alioquin nullus motus vel operatio ex tristitia causaretur.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM TRISTITIA MAGIS NOCEAT CORPORI QUAM ALIAE ANIMAE PASSIONES

InlrA, qu. 11.1, itft. I.

QUAHTUM s,c PROCEDITUR. Videtur quod tristitia non 'n,ural maxime corpori nocumentum. Tristitia enim habet esse spirituale in anima. Sed ea quae habent tantum esse spirituale, non causant transmutationem corporalem: sicut patet de intentionibus colorum quae sunt in aere, u quibus nullum corpus coloratur. Ergo tristitia non facit aliquod corporale nocumentum.

a. Praeterea, si facit aliquod corporale nocumentum, hoc non est nisi inquantum habet corporalem transmutationem adiunctam. Sed corporalis transmutatio invenitur in omnibus animae passionibus, ut supra · dictum est. Ergo non magis tristitia quam aliae animae passiones, corpon nocet.

3· Praeterea, Philosophus dicit, in VII *Ethic.* ·, quod *irae et concupiscentiae quibusdam insanias Jaciunt*: quod videtur esse maximum nocumentum, cum ratio sit excellentissimum eorum quae sunt in homine. Desperatio etiam videtur esse magis nociva quam tristitia: cum sit causa tristitiae. Ergo tristitia non magis nocet corpori quam aliae animae passiones.

Sed contra est quod dicitur *Frov.* xvii ♦ *Animus gaudens aetatem floridam facit: spiritus tristis exsiccat ossa.* Et *Prnv.* xxv ·: *Sicut linea vestimento, et vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.* Et *Eccli.* xxxvii ♦ .1 *tristitia festinat mors.*

Ri spondeo dicendum quod tristitia. inter omnes animae passiones, magis corpori nocet, Cuius ratio est, quia tristitia repugnat humanae vitae quantum ad speciem sui motus; et non solum quantum ad mensuram seu quantitatem, sicut aliae animae passiones. Consistit enim humana vita in quadam motione, quae a corde in cetera membra diffunditur: quae quidem motio convenit naturae humanae secundum aliquam determinatam mensuram. Si ergo ista motio procedat ultra mensuram debitam, repugnabit humanae vitae secundum quantitatis mensuram; non nutem secundum

similitudinem speciei. Si autem impediatur processus huius motionis, repugnabit vitae secundum suam speciem.

Esi autem attendendum in omnibus animae passionibus, quod transmutatio corporalis ·, quae est in eis materialis, est conformis et proportionata motui appetitus, qui est formalis: sicut in omnibus materia proportionate formae. Illae ergo animae passiones quae important motum appetitus ad prosequendum aliquid, non repugnant vitali motioni secundum speciem, sed possunt repugnare secundum quantitatem: ut amor, gaudium, desiderium, et huiusmodi. Et ideo ista secundum speciem stwni luvani naturam corporis, sed propter excessum possunt nocere. – Passiones autem quae important motum oppetitus cum fuga vel retractione quadam, repugnant vitali motioni non suum secundum quantitatem, sed etiam secundum speciem motus, et ideo simpliciter nocent: sicut timor et desperatio, et prae omnibus tristitia, quae aggravat animum ? ex malo prae-

Ad primum ergo dicendum quod, quia animo naturaliter movet corpus, spiritualis motus animae naturaliter est causa transmutationis corporalis. Nec est simile de spiritualibus intentionibus, quae non habent naturaliter ordinem movendi alia corpora, quae non sunt nata moveri ab anima.

An secundum dicendum quod aliae t passiones habent transmutationem corporalem conformem, secundum suam specitm, motioni vitali: sed tristitia contrariam, ut supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod ex leviori causa impeditur usus rationis, quam corrumpatur vita: cum videamus multas aegritudines usum rationis tollere, quae nondum adimunt vitam. Et tamen timor et ira maxime nocumentum corporale afferunt ex permixtione tristitiae, propter absentiam eius quod cupitur. Ipsa etiam tristitia quandoque rationem aufert: sicut patet in his qui propter dolorem l in melancholiam vel in maniam incidunt.

■) «Orfora/tjr, – corporir P.
f.) Jtiimuni. – yraf tetent m04il E.

v) aiht. – illae BEFGHIpD.
J) Jufortfei. – dūlara Vudkeu << 4.

Commentaria Cardinalis Caietani

¶ In quaestione trigesimaseptima nihil occurrit licet appetitu* et corporis, motus corpori» simili* est motui
scribendum, nisi ut qui volunt videre naturas passio- animi, in hoc quod est sc habere per modum prosecutionis
num, Advertant ad regulam in quarto articulo traditam; sciēl fugae. Et si his attenderis, videbis non dari illas duas
licet quod, duplici existente motu in qualibet passione, sci- tristitias, qua* superius * reprobavimus.

¶ $\text{OF}_{\text{L}}^{\text{''}} \text{''}^{\text{*}}$
• $\text{Qef. I}^{\text{*}} \text{''}^{\text{*}}$.

$\frac{\text{I}^{\text{*}}}{\text{I}(\Lambda)}$

$\text{c}^{\text{*}} \text{p}^{\text{*}} \text{''}^{\text{*}} \text{I}^{\text{*}}$.

• $\text{Q}_{\text{L}}^{\text{*}} \text{''}^{\text{*}} \text{«} \text{»}^{\text{*}}$.

QUAESTIO TRIGESIMAOCTAVA
DE REMEDIIS TRISTITIAE SEU DOLORIS

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de remediis doloris seu tristitiae .
Et circa hoc . quaeruntur quinque.
Primo: utrum dolor vel tristitia mitigetur per quamlibet delectationem.

Secundo: utrum mitigetur per fletum.
Tertio: utrum per compassionem amicorum.
Quarto: utrum per contemplationem veritatis.
Quinto: utrum per somnum et balnea.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DOLOR VEL TRISTITIA MITIGETUR PER QUAMLIBET DELECTATIONEM

Supra, qu. <xr, Art. 4, *d 3; Infr., an. 5; Pert. 111. qu. n.n, «rt. 8, ad 3; II Cur., ap. nt, lea. tt.

primum sic proceditur. Videtur quod cV®^X>nt>n quael'ket delectatio mitiget quemlibet dolorem seu tristitiam Non enim I<=<*&^^delecialio tristitiam mitigat, nisi inquantum ei contrariatur: *medicinae* enim*fiunt per contraria*, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed non quaelibet delectatio contrariatur cuilibet tristitiae, ut supra * dictum est. Ergo non quaelibet delectatio mitigat quamlibet tristitiam.

2. Praeterea, illud quod causai tristitiam, non mitigat tristitiam. Sed aliquae delectationes causant tristitiam: quia, ut dicitur in IX *Ethic.* *, *malus tristatur quoniam delectatus est.* Non ergo omnis delectatio mitigat tristitiam.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in IV *Confess.*¶, quod ipse fugit de patria, in qua conversari solitus erat cum amico suo iam mortuo: *minus enim quaerebant cum ? oculi eius, ubi videre non solebant.* Ex quo accipi potest quod illa in quibus nobis amici mortui vel absentes communicaverunt, efficiuntur nobis, de eorum morte vel absentia dolentibus, onerosa. Sed maxime communicaverunt nobis in delectationibus. Ergo ipsae delectationes efficiuntur nobis dolentibus onerosae. Non ergo quaelibet delectatio mitigat quamlibet tristitiam.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in VII *expellit delectatio tristitiam, et quae contraria, et quae contingens, si sit fortis.*

Respondeo dicendum quod, sicut ex praedictis * palet, delectatio est quaedam quies appetitus in bono convenienti ; tristitia autem est ex eo quod repugnat appetitui. Unde sic sc habet delectatio ad tristitiam in motibus appetitivis, sicut T sc habet in corporibus quies ad fatigationem, quae accidit

ex aliqua transmutatione innaturah: nam et ipsa tristitia fatigationem quandam, seu aegritudinem appetitivae virtutis importat. Sicut igitur quaelibet quies corporis remedium affert contra quamlibet fatigationem, ex quacumque causa innaturali prox cnicntem ; ita quaelibet delectatio remedium affert ad mitigandam quamlibet tristitiam, ex quocumque procedat.

Ad primi m irgo dicendum quod, licet non omnis delectatio contrariatur omni tristitiae secundum speciem, contrariatur tamen secundum genus, ut supra * dictum est. Et ideo ex parte dispositio- •Q*-*'xv*gn' ms subiccti, quaelibet tristitia per quamlibet delectationem mitigari potest.

Ad secundum dicendum quod delectationes maiorum non causant tristitiam in praesenti, sed in futuro: inquantum scilicet mali pocnitent de malis de quibus laetitiam habuerunt. Et huic tristitiae subvenitur per contrarias delectationes.

Ad tertium dicendum quod, quando sunt duae causae ad contrarios motus inclinantes, utraque alteram impedit: et tamen illa finaliter vincit, quae fortior est et diuturnior. In eo autem qui tristatur de his in quibus simul cum amico mortuo vel absente delectari consuevit, duae causae m contrarium moventes 5 inveniuntur. Nam mors vel absentia amici rccogitata, inclinat ad dolorem : bonum autem praesens inclinat ad delectationem. Unde utnimque per alterum minuitur. Sed tamen, quia fortius movet sensus praesentis quam memoria praeteriti, et amor sui ipsius quam amor alterius diuturnius manet; inde est quod finaliter delectatio tristitiam expellit. Unde post pauca subdit ibidem ‘ Augustinus * quod *pristinis generibus delectationum cedebat dolor eius.*

■) circa hoc. — Om. ABCEFUL.
¶) *rwim quaerebant tum.* — *cum quaerebant Pa.* — *I aedetn pm yf.*
dere nóa, cum videre.

7) *Uude tic...* iK-uf. — *Cude cicur...* tic Va.
i) *moyenloa.* — *iuducctitffi Γα.*
<) *ihdcm.* — *Afaft P. oco. IK.*

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DOLOR VEL TRISTITIA MITIGETUR PER FLETUM

n secundum sic proceditur. Videtur quod lictus non mitiget tristitiam. Nullus enim effectus diminuit suam causam. Sed (le- vel gemitus * est effectus tristitiae. Ergo non minuit tristitiam,

2. Praeterea, sicut fletus vel gemitus est effe- ctus tristitiae, itu risus est effectus laetitiae. Sed risus non minuit laetitiam. Ergo iletus non mi- tigat tristitiam.

3. Praeterea, in llelu repraesentatur nobis ma- lum contristans. Sed imaginatio rci contristantis auget tristitiam: sicut imaginatio rei delectantis auget laetitiam. Ergo videtur quod fletus non mitiget tristitiam.

Sen contra est quod Augustinus dicit, in IV *Confess.* * quod quando dolubat de morte amici, *in solis gemitibus et lacrymis erat ei aliquantula requies.*

Respondeo dicendum quod lacrymae et gemitus naturaliter mitigant tristitiam. Et hoc duplici rati- onc. Primo quidem, quia omne nocivum inter- ius clausum magis affligit, quia magis multipli- catur intentio animae circa ipsum: sed quando ad exteriora diffunditur, tunc animae intentio ad exteriora quodammodo disgrengtur, et sic interior dolor minuitur. Et propter hoc, quando homines qui sunt in tristitiis, exterius suam tristitiam ma- nifestant vel fletu aut gemitu, vel etiam verbo, mitigatur tristitia. - Secundo, quia semper opera- tio conveniens homini secundum depositionem in qua est, sibi est delectabilis. Fletus autem et

gemitus sunt quaedam operationes convenientes instato vel dolenti. Et ideo efficiuntur ei T dele- établies. Cum igitur omnis delectatio aliququaliter mitiget tristitiam vel dolorem, ut dictum est -, · An. primE sequitur quod per planctum d et gemitum tristitia mitigetur.

Ad primum ergo dicendum * quod ipsa habitudo causae ad effectum contrariatur habitudini con- * KX1 instantis ad contristatum: nam omnis effectus est conveniens suae causae, ct per consequens est ei delectabilis; contristans autem contrariatur contri- stato. Et ideo effectus tristitiae habet contrariam habitudinem ' ad contristatum, quam contristans ad ipsum. Et propter hoc, mitigatur tristitia per effectum tristitiae, ratione contrarietatis praedictae.

Ad secundum dicendum quod habitudo effectus ad causam est similis habitudini delectantis ad delectatum: quia utrobique convenientia inveni- tur. Omne autem simile auget suum simile. Et ideo per risum ct alios effectus laetitiae augetur laetitia: nisi forte per accidens ζ, propter ex- cessum.

Ad ii RTiUM dicendum quod imaginatio rei con- tristantis. quantum est de sc, nata est augere tri- stitiam: sed ex hoc ipso quod homo imaginatur quod facit illud quod convenit sibi secundum talum statum, consurgit inde quaedam delectatio. Et eadem ratione, si alicui subrepat risus in statu in quo videtur sibi esse lugendum, cx hoc ipso dolet, tanquam faciat id quod non convenit, ut Tullius dicit, in III *de Iuscul. Quaestionibus*9.

·) vd gemitus. - Om. crui ct . - Pro xhimmi/, mitigat ARCDEFGHII.. p» gemitibus. - gemitu codice*. T» n. - ei· P.

i) f-'anctum. - fidum bodkc t) haSitudmcm. ~ magit «JAxnt PF, quod E ponit «nte habd. Σ) accident. - minuatur addit F.

• Qo. iiii, γ
î·

• Op. tn.

• Qs. IU. §

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DOLOR ET TRISTITIA MITIGENTUR PER COMPASSIONEM AMICORUM

In M cap. II. Icet, n; cap. m, Icet, t; Rom.. cap. xh. Icet, 01; IX Ethic., Icet. xxu.

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod dolor amici compotentis non mitiget tristitiam. Contrariorum enim contrarii effectus. Sed sicut Augustinus dicit.

VIII *Confess.* ♦ *Quando cum multis gaudetur, in singulis uberius est gaudium: quia fervere faciunt se, et inflammantur ex alterutro.* Ergo, pan rati- one ", quando multi simul tristantur, videtur quod sit maior tristitia.

2. Praeterea, hoc requirit amicitia, ut amoris vicem quis rependat, ut Augustinus dicit. IV *Con- fess.* * Sed amicus condolens dolet de dolore amici dolentis. Ergo ipse dolor amici condolen- tis est causa amico prius dolenti de proprio malo,

alterius doloris. Et sic, duplicato dolorc, videtur tristitia crescere.

3. Praeterea, omne malum amici est contri- stans, sicut et malum proprium: nam *amicus est alter ipse* *. Sed dolor est quoddam malum. Ergo dolor amici condolentis auget tristitiam amico », Λ cui condoletur. ,aXn'IL

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IX *Ethic.* * quod in tristitiis amicus condolens con- solatur.

Respondeo dicendum quod naturaliter amicus condolens in tristitiis, est consolativus. Cuius du- plicem rationem tangit Philosophus in IX *Ethic.* - * ** Quarum prima est quia, cum ad tristitiam per-

a) ratiçmf. - ridetur quod addunt ABCDEFGHIII-. Pn» ridetur quod, quod ARCD EIIIIaG, videtur pO, om. F.

Art. 7.

cip. «·

tineat aggravare, habet rationem cuiusdam on-
ns, a quo aliquis aggravatus alleviari conatur.
Cum ergo aliquis videt de sua tristitia alios con-
tristatos, fit ei quasi quaedam imaginatio quod
illud onus alii cum ipso ierant, quasi contîntes ad
ipsum ab onere alleviandum, et ideo levius fert
tristitiae onus: sicut etiam in portandis oneribus
corporalibus contingit. – Secunda ratio, et melior,
est quia per hoc quod amici contristantur ei,
percipit se ab eis amari ; quod est delectabile, ut
supra * dictum est. Unde, cum omnis delectatio

mitiget tristitiam, sicut supra * dictum est. sequitur · *«<»-
quod amicus condolens tristitiam mitiget.

Ad primum ergo dicendum quod in utroque ami-
citia manifestatur, scilicet et quod congaudet gau-
denti. et quod condolet dolenti El iduo utrum-
que ratione causae redditur delectabile.

At> secundim dicendum quod ipse dolor amici
secundum se contristaret. Sed consideratio causae
eius, quae est amor, mugis delectat.

Et per hoc patet responsio ad tertium.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM PER CONTEMPLATIONEM VERITATIS. DOLOR ET TRISTITIA MITIGENTUR

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtlir quod
contemplatio veritatis non mitiget dolo-
rem. Dicitur enim *Eccle.* l *: *Qui addit
scientiam, addit et dolorem.* Sed scien-
tia ad contemplationem veritatis perimet. Non
ergo contemplatio veritatis mitigat dolorem.

2. Praeterea, contemplatio veritatis od intelle-
ctum speculativum pertinet. Sed *intellectus* <pc-
ll0ll movet. ut dicitur in lll *de Anima* 9.
Cum igitur gaudium et dolor sint quidam motus
animi, videtur quod contemplatio veritatis nihil
faciat ad mitigationem doloris.

3. Praeterea, remedium aegritudinis apponen-
dum est ubi est aegritudo. Sed contemplatio ve-
ritatis est in intellectu. Non ergo mitigat dolorem
corporalem, qui est in sensu.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in I *So-
liloq.* *: *Videbatur mihi, si se ille mentibus nostris
veritatis fulgor aperiret, aut non me sensurum
fuisse illum dolorem, aut certe pro nihilo tolera-
turum.*

Rispondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, in contemplatione veritatis maxima delectatio
consistit. Omnis autem delectatio dolorem miti-
gat. ut supra ♦ dictum est. Et ideo contemplatio
veritatis mitigat tristitiam vel dolorem: et tanto
magis, quanto perfectius aliquis est amator sa-

picnliac. Et ideo homines ex contemplatione di-
vina et futurae beatitudinis, in tribulationibus gau-
dent ; secundum illud Iacobi l ♦ *Omne gaudium · v«<,l,
existimate, fratres mei, cum in tentationes va-
riai incideritis.* El quod est amplius, etiam inter
corporis cruciatus huiusmodi gaudium invenitur:
sicut *'Iburtius martyr, cum nudatis plantis super
ardentes prunas incederet, dixit: Videtur mihi
quod super roseos flores incedam, in nomine lesu
Christi* '.

Ad primum ergo dicendum quod *qui addit scien-
tiam, addit dolorem*, vel propter difficultatem el
delectum inveniendae veritatis: vel propter hoc,
quod per scientiam homo cognoscit nulla quae
voluntati contrariantur. Et sic ex parte rerum co-
gnitarum, scientia dolorem causal: ex parte autem
contemplationis veritatis, delectationem.

Ad secundum dicendum * quod intellectus specu-
lativus non movet animum ex parte rei specu-
latae movet tamen animum ex parte ipsius spe-
culationis quae est quoddam bonum hominis,
et naturaliter delectabilis.

Ad tertium dicendum quod in viribus animae fit
redundantia a superiori ad inferius 0. Et secun-
dum hoc, delectatio contemplationis, quae est in
superiori parte, redundat ud mitigandum etiam
dolorem qui est in sensu.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM DOLOR ET TRISTITIA MITIGENTUR PER SOMNUM ET BALNEA

n quintum sic proceditur. Videtur quod
somnus et balneum non mitigent tristi-
tiam. Tristitia enim in anima consistit.
Sed somnus et balneum ad corpus per-
linent. Non ergo aliquid faciunt ud mitigandis
tristitiae.

2. Praeterea, idem effectus non videtur cau-
sari ex contrariis causis. Sed huiusmodi, cum sint
corporalia , repugnant contemplationi veritatis ,

quae est causa mitigationis tristitiae, ut dictum
est *. Non ergo per huiusmodi tristitia mitigatur. · a «.

3. Praeterea, tristitia et dolor, secundum quod
pertinent ad corpus, in quadam transmutatione
cordis consistunt. Sed huiusmodi remedia magis
videntur pertinere ad exteriores sensus et mem-
bra, quam ad interiorem cordis dispositionem.
Non ergo per huiusmodi tristitia mitigatur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, IX Con-

op. i.>

*fesSt Audieram balnei nomen inde dictum, quod anxietatem pellat ex animo. Et intra: Dormivi, et evigilavi, et non parva ex parte mitigatum inveni dolorem meum. Et inducit quod in hymno Ambrosii * dicitur, quod quies artus solutos reddit laboris usui, mentesque fessas allevat, luctusque solvit anxios.*

*'..«'...«'.

Respondeo dicendum quod, sicut supra · dictum est, tristitia secundum suam speciem repugnat vitali motioni corporis. Et ideo illa quae reformant naturam corporalem in debitum statum vitalis motionis, repugnant tristitiae, et ipsam mitigant. – Per hoc etiam quod huiusmodi remediis reducitur natura ad debitum statum, causatur ex his delectatio : hoc enim est quod delectationem

facit, ut supra * dictum est. Unde, cum omnis de- ;Q»·«He- betatio tristitiam mitiget, per huiusmodi remedia corporalia tristitia mitigatur.

Ad phimum ergo dicendum quod ipsa debita corporis dispositio, inquantum sentitur, delectationem causal, ct per consequens tristitiam mitigat.

Ad secundum dicendum quod delectationum una aliam impedit, ut supra * dictum est: ct tamen omnis delectatio tristitiam mitigat. Unde non est inconveniens quod ex causis se invicem impredientibus tristitia mitigetur.

Ad tertium dicendum quod omnis bona dispositio corporis redundat quodammodo ad cor, sicut ad principium ct finem corporalium motionum, ut dicitur in libro *de Causa Afotus Animalium* ·. «7«-

Commontrnrln Cardinalis Calotani

↑N quaestione trigcsimaoctava duo tentum occurrunt no- Unda. Primum eat in iccundo articulo, in responsionibus ad primum ct tertium, quod in llente Mint tria: ipso tristatus, obiectum contriiteni, ct effectum* trixtiliac, puta flere. Et sunt duae contrariae habitudines inter tristatum ct continuing ct inter cristatum ct elfectum : nam inter illa est habitudo dis- convenientiae, inter ista convenientiae. Er proptecca effectus ipse, puta fletu», habens in M utnimque, quin ct c<t ctfectui contentus tried, ct praesentat obiectum contrittnn» ut cau- sam; licet ratione obiecti tristitiam nugeat, propter quod ct fletus continuatur; ratione tamen sui, delectat ct mili- tiam minuit. Et quia res magis ratione tui quam xilteriu- iudicatur, ideo simpliciter conceditur quod fletu* mitigat tristitiam.

¶l. Secundum est in articulo quarto, od secundum quo- modo intellectui speculativus movet appetitum, etiam infe-

riorem. Sunt enim in contemplatione duo: obiectum,ct con- tempt itio eius. Et cx supradictis · patet quod contemplatio habet sc ut constitutio intellectu* in obiectum connaturalē. Et proptercu, licet contemplans triangulum habere tres on- gulo», 1x p.ru rei contemplatae nihil dicat unde appetitui moveatur, quia tamen ip»a contemplatio cuniungit connat- ãt rah bom» intellectui, quod est verum, cx hac parte habet unde moveat appetitum, ricut quaelibet alia constitutio in conneiur.lc bonum. Et inde est quod m quocumque ge- nere quis apprehendat sc cognoscere. delectatur magis ct minus, iccundum quod affectus est scientiae. Et hac do- ctrina utere superiu»·, cum de delectatione contemplationis · Qq.»n, «t disputas.

Quomodo nutem appetitus inferior post moveatur, pla- num est cx littera quod ex redundatia fit, ut in respon- sione ad tenium dicitur.

«*«' <-

· Qq.»n, «t

|

QUAESTIO TRIGESIMANONA

DE BONN ATE ET MALITIA TRISTITIAE SEU DOLORIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

<p>Deinde considerandum est de bonitate et malitia doloris vel tristitiae ♦</p> <p>Et circa hoc quaeruntur quatuor.</p> <p>Primo: utrum omnis tristitia sit malum.</p>	<p>Secundo: utrum possit esse bonum honestum.</p> <p>Tertio: utrum possit esse bonum utile.</p> <p>Quarto : utrum dolor corporis sit summum malum.</p>
--	--

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OMNIS TRISTITIA SIT MALA

III *Sent.*, dht. rv. qa. n, «rt. 3, qu* 1, *J 5; IV. duc. u.ji. qu. m, url 4, qu* 2.

Si primum sic proceditur- Videtur quod omnis tristitia sit mala. Dicit enim Gregorius Nyssenus :; *Omnis tristitia malum est, sui ipsius natura.* Sed quod naturaliter est malum, semper et ubique est. Ergo omnis tristitia est main.

2. Praeterea, illud quod omnes fugiunt, etiam virtuosius, est malum. Sed tristitiam omnes fugiunt, etiam virtuosius: quia, ut dicitur in VII *Ethic*.*. *etsi prudens non intendat delectari, tamen intendit non tristari.* Ergo tristitia est malum.

3. Praeterea, sicut malum corporale est obiectum et causa doloris corporalis, ita malum spirituale est obiectum et causa tristitiae spiritualis. Sed omnis dolor corporalis est malum corporis. Ergo omnis tristitia spiritualis est malum animae.

Sed contra, tristitia de malo contrariatur delectationi de malo. Sed delectatio de malo est mala: unde in detestationem quorundam dicitur *Prov. n ♦ quod laciasantur cum malefecerint.* Ergo tristitia de malo est bona.

Respondeo dicendum quod aliquid esse bonum vel malum, potest dici dupliciter. Uno modo, simpliciter et secundum se. Et sic omnis tristitia est quoddam malum: hoc enim ipsum quod est appetitum hominis anxiasi de malo praesenti, rationem mali habet; impeditur enim per hoc quies appetitus in bono.

Alio modo dicitur aliquid bonum vel malum.

cx suppositione alterius: sicut verecundia dicitur esse bonum, cx suppositione alicuius turpis commissi, ut dicitur in IV *Ethic*. *

Sic igitur, supposito aliquo contristabili vel doloroso, ad bonitatem

perlinet quod aliquis de malo praesenti tristetur

vel dolcat. Quod enim non tristaretur vel non

doleret, non posset esse nisi quia vel non sentiret,

vel quia non reputaret sibi repugnans: ct utrumque istorum est malum manifeste.

Et ideo ad bonitatem pertinet ut, supposita praesentia mali,

sequatur tristitia vel dolor. Et hoc est quod Augustinus dicit, VIII *super Gen. ad lilt.* *

Adhuc est bonum quod dolet amissum bonum: nam nisi aliquod bonum remansisset in natura, nullius boni amissi dolor esset in poena. – Sed quia sermones morales sunt in singularibus, quorum sunt operationes,

illud quod est ex suppositione bonum, debet bonum iudicari: sicut quod est cx suppositione voluntarium, indicatur voluntarium, ut dicitur in III *Ethic*. *, et supra ♦ habitum est.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius Nyssenus loquitur de tristitia ex parte mali tristantis:

non autem ex parte sentientis et repudiantis malum. – Et ex hac etiam parte omnes fugiunt tristitiam, inquantum fugiunt malum: sed sensum et refutationem mali non fugiunt. – Et sic etiam dicendum est de dolore corporali: nam sensus et recusatio mali corporalis attestatur naturae bonae.

Unde patet responsio ad secundum et tertium.

Commentaria Carimalis Caietani

Si primo articulo quaestionis trigemae non ac, dubium occurrit de qua bonitate vel malitia sit praesens quaestio. Si de naturali sit, inepte in fine corporis articuli dicitur, *Sed quia sermones morales*: ad moralem enim moralis malitia spectat. – Si de morali, falsa videtur doctrina. Tum quia, si tristitia esset simpliciter mala moraliter, nulla posset moraliter fieri bona moraliter: cuius oppositum in secundo et tertio articulo bibetur. Tum quia ratio inducta in littera, inefficax est ad hoc; nam recta ratio habet quod appetitui quandoque privetur quiete in bono, et anxietur de praesenti malo; ut patet in voluntarium assummentibus luctum propter Deum.

II. Ad hoc dicitur quod hic est sermo de bonitate et malitia morali, sicut in superioribus tractatibus. Ad cuius evidentiam, scito primo, cx littera, quod tristitia potest du-

pliciter considerari: primo, cx parte contristantis, secundo, cx parte sentientis et repudiantis ipsum malum contristans. Appetere tristitiam ex parte contristantis, est appetere ipsum contristans ut sic: appetere autem tristitiam ex parte sentientis et repudiantis malum, est appetere sensationem seu cognitionem et refutationem mali. Clare autem patet quod primo modo tristitia non est appetibilis: quoniam contristans, ut sic, mali rationem habet. Secundo vero modo, tristitia est appetibilis ex suppositione: supposito enim quod contristans adsit, bonum est cognoscere et refutare illud. Et quia tristitia includit haec omnia simul, ideo non habet locum in Deo nec in beatis. Et inter habentes, nullus appetit tristitiam quoad omnia ad illam requisita, quia nullus appetit praesentiam contristantis: quamvis multi appetant tristari, supposita praesentia contristantis, absentiae boni

amati, vel ofcenMic divinae, etc. Quia igitur tristitia *ccundum *c tota non est appetibilis, consequent est ut non ait de genere bonorum: cum bonum ait *quod omnia appetunt**. Verum ad morale bonum descendendo, scito secundo, cx s. Thoma in *Quodlib.* ., quod actu* humani quadrifariam dicuntur, quoad bonitatem et malitiam: quidam sunt per se mali, ut mentiri; quidam per oc boni, ul colere Deum; quidam Indifférentes, ut levare festucam de terra; quidam solitarie sumpti sonante* malum, qui tamen possunt ex adventitiis honestari ut sint boni, ut occidere hominem. Hoc enim solitarie sumptum, importat aliquid inconsonans rationi, violenta enim privatio vitae humanae rationi dissonat: sed si addatur *propter maius bonum, ab habente auctoritatem*, etc., edicatur consonam rationi. Nec propterea actus malus moraliter fit bonus moraliter: sed actus qui, ti secundum se, iJcit solitarie, fieret, c*»ct malus moraliter, quando fit circumdatu* honestis conditionibus, est bonus moraliter. In hoc quarto genere locatam intelligito tristitiam. Quae in littera dicitur *simpliciter et secundum se*,

iilevt solitarie, mala malitia morali: quia si appeteretur et haberetur sola, mula moraliter esset, ut patet ex dictis. Et tamen m appetatur et habeatur, supposito malo, etc.; bona moraliter esse potest, ut in secundo et tertio articulo patet.

III. Ad primum igitur in oppositum * dicitur quod ac- · et < quivocatur de ly *per se*, ut opponitur ad *per accidens*, et ut opponitur ad *cum aha*. Quod enim est moraliter malum per se, Idest contra *per accidens*, habet malitiam in aliquo modo dicendi per se: et consequenter nunquam perdit illam. Quod autem est malum moraliter per se, idest non cum alio, habet solitarie malidam, quam ex coniunctione cum alio perdit. Et hoc modo tristitia dicitur secundum te mala moraliter.

Ad secundum dicitur quod ratio illa non concludit tristitiam esse per se malam moraliter, ul dictum est: nec ad hoc utfertur ab Auctore. Sed concludit quod tristitia est mala moraliter, si solitarie sumatur: quia importat aliquid, solitarie sumptum, dissonam rationi, scilicet privationem boni, iniquitudinemque appetitus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TRISTITIA POSSIT ESSE BONUM HONESTUM

Infra, qu. tn, ari 3; Pan. til, qu. rv, ifL 6, 3, 3; qu. xlh, in. 6. ad j.

- c*p. rank gustinus. XII *super Gen. ad liti.* ’, *Iacob hoc timuisse videtur, ne nimia tristitia sic perturbaretur, ut non ad requiem beatorum iret, sed ad inferos peccatorum*. Ergo tristitia non habet rationum boni honesti.
 - a. Praeterea, bonum honestum habet rationem laudabilis et meritorii. Sed tristitia diminuit rationem laudis et meriti: dicit enim Apostolus, II *ad Cor.* ix -: *Unusquisque prout destinavit in corde suo, non ex tristitia aut ex necessitate*. Ergo tristitia non est bonum honestum.
 - 3. Praeterea, sicut Augustinus dicit. XIV *de iiS. SpA?* **’ tristitia est de his quae, nobis nolentibus, accidunt* ’. Sed non velle ea quae praesentialiter fiunt, est habere voluntatem repugnantem ordinationi divinae, cuius providentiae subiacent omnia quae aguntur. Ergo, cum conformitas humanae voluntatis ad divinam pertineat ad rectitudinem voluntatis, ut supra * dictum est; videtur quod tristitia contrarietur rectitudini voluntatis. Et sic non habet rationem honesti.
 - Sed contra, omne quod meretur praemium vitae aeternae, habet rationem honesti. Sed tristitia est huiusmodi: ut putet per id quod dicitur Matth. v *Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur*. Ergo tristitia est bonum honestum.
 - Respondeo dicendum quod, secundum illam rationem qua tristitia est bonum, potest esse bonum honestum. Dictum est enim * quod tristitia est bonum secundum cognitionem et recusatio-

nem mali. Quae quidem duo in dolore corporali, attestantur bonitati naturae, ex qua provenit quod sensus sentit, et natura refugit lacsivum, quod causât dolorem. In interiori vero tristitia, cognitio mali quandoque quidem est per rectum iudicium rationis; et recusabo mali est per voluntatem bene dispositam detentantem malum. Omne autem bonum honestum ex his duobus procedit, scilicet ex rectitudine rationis et voluntatis. Unde manifestum est quod tristitia potest habere rationem boni honesti.

Ad primum ergo dicendum quod omnes passionis animae regulari debent secundum regulam rationis, quae est radix boni honesti. Quam transcendit immoderata tristitia, de qua loquitur Augustinus. Et ideo recedit a ratione boni honesti *t*.

Ad secundum dicendum quod, sicut tristitia de malo procedit ex voluntate et ratione recta, quae detestatur malum; ita tristitia de bono procedit ex ratione et voluntate perversa, quae detestatur bonum. Et ideo talis tristitia impediî laudem vel meritum boni honesti; sicut cum quis facit cum tristitia eleemosynam.

Ad tertium dicendum quod aliqua praesentialiter eveniunt, quae non fiunt Deo volente, sed Deo permittente, sicut peccata. Unde voluntas repugnans peccato existent! vel in se vel in alio, non discordat a voluntate Dei. – Mala vero poenalia praescnialiter contingunt, etiam Deo volente. Non tamen exigitur ad rectitudinem voluntatis, quod ea secundum se homo velit: sed solum quod non contranitur ordini divinae iustitiac *, ut supra * dictum est.

■) accidunt. – acciderunt AIJCDEEGHI .

p.l touL – Om. PCDGj .

. Ven- »3-

- C*P. **

- vm- S

• C*? . *, » . » . " s. TU. Iert. M-

α

• Qx m. - * ♦.

1 |

• c*p. » . < ♦

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TRISTITIA POSSIT ESSE BONUM UTILE

Part. ТП. qu. tiv», <0. 6, «J 3.

p tertium sic proceditur. Videtur quod tristitia non possit esse bonum utile. Dicitur enim *Eccli.* xxx -: *Multos occidit tristitia, et non est utilitas in illa.*

2. Praeterea, electio est de eo quod est utile ad finem aliquem. Sed tristitia non est eligibilis: quinimmo *idem sine tristitia, quam cum tristitia. est magis eligendum*, ut dicitur in III *Topic.* * Ergo tristitia non est bonum utile.

3. Praeterea, *omnis res est propter suam operationem*, ut dicitur in II *de Coelo* “. Sed *tristitia operationem*, ut dicitur in X *Ethic.* - Ergo tristitia non habet rationem boni utilis.

Sed contra, sapiens non quaerit nisi utilia. Sed sicut dicitur *Eccle.* vn -, *cor sapientum ubi tristitia, ct cor stultorum ubi laetitia.* Ergo tristitia est utilis.

Respondeo dicendum quod ex malo praesenti insurgit duplex appetitivus motus. Unus quidem est quo ’ appetitus contradatur malo praesenti. Et ex ista parte tristitia non habet utilitatem : quia id quod est praesens, non potest non esse praesens.

Secundus motus consurgit in appetitu ad fugiendum vel repellendum malum contristans. Et quantum ad hoc, tristitia habet utilitatem, si sit de aliquo quod est fugiendum. Est enim aliquid fugiendum dupliciter. Uno modo, propter scipsum, ex contrarietate quam habet ad bonum ; sicut peccatum. Et ideo tristitia de peccato utilis est ad hoc quod homo fugiat peccatum: sicut Apostolus dicit, II *ad Cor.* vn ♦ *Gaudeo, non quia con-*

tristati estis , sed quia contristati estis ad poenitentiam. - Alio modo est aliquid fugiendum, non quia sit secundum se malum, sed quia est occasio mali; dum vel homo nimis inhaeret ei per amorem, vel etiam ex hoc P praecipitatur in ali-quod malum, sicut patet in bonis temporalibus. Et secundum hoc, tristitia de bonis temporalibus potest esse utilis: sicut dicitur *Eccle.* vn *: *Me-lias est ire ad dumum luctus quam ad domum convivii: in illa enim finis cunctorum admonetur hominum.*

Ideo autem tristitia in omni fugiendo est utilis, quia geminatur fugiendi causa. Nam ipsum malum secundum se fugiendum est: ipsam autem tristitiam secundum se omnes fugiunt, sicut etiam bonum omnes oppetunt, et delectationem de bono. Sicut ergo delectatio de bono facit ut bonum avidius quaeratur, ita tristitia de malo facit ut malum vehementius fugiatur.

Ad primum ergo dicendum quod auctoritas illa intelligitur de immoderata tristitia, quae animum absorbet. Huiusmodi enim tristitia immobilitat animum, et impedit fugam mali, ut supra - dictum est.

An secundum dicendum quod, sicut quodlibet eligibile fu minus eligible propter tristitiam, ita quodlibet fugiendum redditur magis fugiendum propter tristitiam. Et quantum ad hoc, tristitia est utilis.

Ad tertium dicendum quod tristitia de operatione aliqua, impedit operationem : sed tristitia de cessatione operationis, facit avidius operari.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM -DOLOR CORPORIS SIT SUMMUM MALUM

an quartum sic proceditur. Videtur quod tristitia sit summum malum. *Optimo* enim *apponitur pessimum*, ut dicitur in ‘VIII *Ethic.* * Sed quaedam delectatio est optimum, quae scilicet perlinet ad felicitatem. Ergo aliqua tristitia est summum malum.

2. Praeterea, beatitudo est summum bonum hominis: quia est ultimus hominis ■ finis. Sed beatitudo consistit in hoc quod homo *habeat quidquid velit, ct nihil mali relit*, ut supra * dictum est. Ergo summum bonum hominis est impletio voluntatis ipsius. Sed tristitia consistit in hoc quod accidit aliquid contra voluntatem ; ut patet per Augustinum. XIV *de Civ. Dei* ♦ Ergo tristitia est summum mulum hominis.

3. Praeterea. Augustinus sic argumentatur in I *Soliloq.* * *Ex duabus partibus compositi sumus, anima scilicet et corpore, quarum pars deterior corpus est. Summum autem bonum est melius, et pars optimum: summum autem malum, pessimum deterioris. Est autem optimum in animo sapientia : in corpore pessimum dolor. Summum igitur bonum hominis est sapere: summum malum dolere.*

Sed contra, culpa est magis malum quam poena, ut in Primo * habitum est. Sed tristitia seu dolor pertinet ad poenam peccati; sicut frui rebus mutabilibus est malum culpae. Dicit enim Augustinus, in libro *de Vera Eeltgione* -: *Quis est dolor qui dicitur animi, nisi carere mutabilibus*

■) homlait. — Om. codizea.

rebus quibus /ruebatur, aut /rui se posse speraverat? Et hoc est totum quod dicitur malum, idest peccatum, et poena peccati. Ergo tristitia scu dolor non est summum malum hominis.

•n.sji.

Respondeo dicendum quod impossibile est aliquam tristitiam seu dolorem esse summum hominis malum ♦ Omnis enim tristitia seu dolor aut est de hoc quod est vere malum : aut est de aliquo apparenti malo, quod est vere bonum. Dolor autem seu tristitia quae est de vere malo, non potest esse summum malum: est enim aliquid eo peius, scilicet vel non iudicari esse malum illud quod vere est malum, vel etiam non refutare illud. Tristitia autem vel dolor qui est de apparenti malo, quod est vere bonum, non potest esse summum malum, quin peius esset omnino alienari a vero bono. Unde impossibile est quod aliqua tristitia vel dolor sil summum hominis malum.

An PRIMUM ergo dicendum quod duo bona sunt communia et delectationi et tristitiae: scilicet iudicium verum de bono et malo; cl ordo debitus

voluntatis approbantis bonum et recusantis malum. Et sic putet quod in dolore vel tristitia est aliquod bonum, per cuius privationem potest fieri deterius. Sed non in omni delectatione est aliquod malum, per cuius remotionem possit fieri melius. Unde delectatio aliqua potest esse * summum hominis bonum *, eo modo quo supra ** dictum est: tristitia autem non potest esse summum hominis malum *.

Ufc exui,
An. J.

An secundum dicendum quod hoc ipsum quod est voluntatem repugnare malo, est quoddam bonum. Et propter hoc, tristitia vel dolor non potest esse summum malum: quia habet aliquam permixtionem boni.

An tertium dicendum quod peius est quod nocet meliori, quam quod nocet peiori. Malum autem dicitur *quia nocet*. ut dicit Augustinus in *Enchirid.* * Unde maius malum est quod est malum animae, quam quod est (malum corporis. Unde non est efficax ratio, quam Augustinus inducit non ex sensu suo, sed ex sensu alterius *

• CacMfaQtau

• (X 4-. xCTi,
IniroJ
• Q». 1U.

• Q*. U.U. _

• 9' ta. a.
if Moris icii.
GHk. r
rr>. Ma
11« **F

p) ctse. – Jtcri ABCF.IGHIKI.pl>, ct lu mox l l.

Commentaria Cardinali* Caietani

O Mi&sis secundo cl tertio aniculis eiusdem quaestioni* (rigesimacnonae, in quarto nrticulo, in responsione ad primum, adverte quod dupliciter intelligi potest quod duo bona, scilicet verita» iudicii et rectitudo ordinis, sint communia delectationi et trutitiac: scilicet universaliter, vel indefinite. Si intelligitur universaliter. glossanduin est: *dfdu-ctis impedimentis*. Cum enim malum ex particularibus defectibus contingat, et falsum sit malum intellectus, et indebitus ordo malum xoluntati-; ex defectu aliquo Decease est accidere et in intellectu tabum iudicium de bono aut malo, et in voluntate indebitus appetendi ordo.

Si vero iniclligitur indefinite, tunc processui Interne ad inferendam univcnalcem, scilicet quod in omni tristitia est illiquod bonum, per cuius remotionem potett fieri deterius, interpretandus c*t secundum locum u *maiori*. Maiores enim tristitiae et delectationes sunt quae ex vere coniunctis malis uut bonis, et vere apprehensis, consurgunt, quam quae ex apparentibus consurgunt: apparentia enim imitatur veritatem. Quasi diceret quod, quia maximis tristitiis et delectationibus communia sunt haec duo bona, consequens est ut omni tristitiiu possit esse deterius, per privationem aliquius illorum duorum bonorum.

QUAESTIO QUADRAGESIMA

DE PASSIONIBUS IRASCIBILIS. ET PRIMO, DE SPE ET DESPERATIONE

IS OCTO ARTICULOS DIVISA

Consequenter considerandum est de passionibus irascibilis *: et primo, de spe et de timore; secundo, de timore et de ira. Circa primum quaeruntur octo. Primo: utrum spes sit idem quod desiderium vel cupiditas. Secundo: utrum spes sil in vi apprehensive, vel in vi appetitiva. Tertio: utrum spes sit in brutis animalibus. Quarto: utrum spei contrarietur desperatio. Quinto: utrum causa spei sit experientia. Sexto: utrum in iuvenibus et ebriosis spes abundet. Septimo: de ordine spei ad amorem. Octavo: utrum spes conferat ad operationem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SPES SIT IDEM QUOD DESIDERIUM VEL CUPIDITAS

Supra, qu. W, an. i; III SnaL. Jiat. «m. qO. « art. J; qu. n <rt. J. qu* ij /X: l'irfuK quu. i», art. i; TXraL, ptfL fl. cap-τττ.

5^?δ T^·»1) primum sic proceditur. Videtur quod spes sit idem quod desiderium sive cupiditas. Spes enim ponitur una quatuor principalium passionum*. Sed Augustinus, enumerans quatuor principales passiones, ponit cupiditatem loco spei, ut palet in XIV de Qp. *Dei* ♦ Ergo spes esi idem quod cupiditas sive desiderium.

2. Praeterea, passiones differunt secundum obiecta. Sed idem est obiectum spei, et cupiditatis sive desiderii, scilicet bonum futurum. Ergo spes est idem quod cupiditas sive desiderium.

3. Si dicatur quod spes addit supra desiderium possibilitatem adipiscendi bonum futurum, contra: Id quod per accidens se habet ad obiectum, non variat speciem passionis. Sed possibile se habet per accidens ad bonum futurum, quod est obiectum cupiditatis vel desiderii, et spei. Ergo spes non est passio specie differens a desiderio vel cupiditate.

Sed contra, diversarum potentiarum sunt diversae passiones specie differentes. Sed spes est in irascibih; desiderium autem et cupiditas in concupiscibili. Ergo spes differt specie a desiderio seu * cupiditate.

Respondeo dicendum quod species passionis ex obiecto consideratur. Circa obiectum autem spei, quatuor conditiones attenduntur. Primo quidem, quod sit bonum: non enim. proprie loquendo, est spes nisi de bono. Et per hoc differt spes a timore, qui est de mulo. – Secundo, ut sil luturum: non enim spes est de praesenti inm habito. Et per hoc differt spes a gaudio, quod est de bono praesenti. – Tertio, requiritur quod sit aliquid arduum cum difficultate adipiscibilc: non enim aliquis dicitur aliquid sperare minimum, quod Ma-

lim est in sua potestate ut habeat Et per hoc differt spes a desiderio vel cupiditate, quae est de bono futuro absolute: unde pertinet ad concupiscibilem, spes autem ad irascibilem. – Quarto, quod illud arduum sit possibile adipisci: non enim aliquis sperat id quod omnino adipisci non potest. Et secundum hoc dillert spes u desperatione.

Sic ergo patet quod spes differt u desiderio, sicut differunt passiones irascibilis a passionibus concupiscibilis. Et propter hoc, spes praesupponit desiderium: sicut et omnes passiones irascibilis praesupponunt passiones concupiscibilis, ut supra * dictum est.

Ad primi m ergo dicendum quod Augustinus ponit cupiditatem loco spei, propter hoc quod utrumque respicit bonum futurum: et quia bonum quod non est arduum, quasi nihil reputatur; ut sic cupiditas maxime videatur tendere in bonum arduum, m quod etiam tendit spes.

Ad secundum dicendum quod obiectum spei non est bonum luturum absolute: sed cum arduitate et difficultate adipiscendi, ul dictum est *.

Ad tertium dicendum quod obiectum spei non tantum ? addit possibilitatem super obiectum desiderit, sed etiam arduitatem: quae ad aliam potentiam lacii spem pertinere, scilicet ad irascibilem, quae respicit arduum, ut in Primo * dictum ;?*, esL – Possibile autem et impossibile non omnino per accidens se habent ad obiectum appellilivae virtutis. Nam appetitus est principium motionis: nihil autem movetur ad aliquid nisi sub ratione possibilis; nullus enim movetur nd id quod existimat impossibile adipisci. Et propter hoc. spes dilien a desperatione secundum differentiam possibilis et impossibilis.

a) *icu.* – <T l'j.

i Asafavf. - Kt/ww cndksT <l u.

In articulo primo quaestionis quadragesimae, in responsione ad tertium, adverte quod differentia secundum possibile vel impossibile dicitur *non omnino per accidens* sc habere ad appetitum; et quod secundum hunc differt spes u desperatione. Dedit siquidem Auctor parum perseitatis huic differentie respectu appetitus: quoniam est de secundarii» differentiis, nullam constituentibus passionem. Spes enim differt a desperatione primo, per simplicem accessum et recessum a bono arduo per possibilitatem autem et impossibilitatem, secundario. Unde etsi desperatio passio sensitiva non causetur nisi a bono arduo aestimato impossibili, desperatio tamen in soluntate causatur quandoque ex bono arduo futuro, aestimato quod non erit, quarnsis

credatur possibile: ut prae se ferunt credentes Deum omnipotentem ad superandum omnia peccata mundi; et quia aestimantes sunt sibi nunquam dandam veniam. detpenmt de vita aeterna. – Aliquid tamen perscitati* habere in littera manifestatur ex hoc. quod terminus motus causati ab appetitu est obiectum appetitus: ad idem enim consequendum movet quod appetit. Et ex differentia inter desiderium et spem, potest facile patere. Multi enim desiderant principatum, qui tamen non sperant illum. Et multa difficultia bona concupiscuntur, quite non sperantur, propterea quia non aestimantur nb appetentibus ut possibilia eis evenire unde et fatentur se concupiscere vel desiderare, et non sperare.

' fit > Urii ,
l>». H. r.?. «n.

ARTICULUS SECUNDUS

(nu M SPES SIT IN VI APPREHENSIVA, AN IN VI APPETITIVA

III XXII. qu. i, <n. 1; qu. ii, -II. i.

-S.Th.Ua.n.-
l>J. hb. V. «p.

i Si:cl x m;M a,c procedit I R. Videtur quod pertineat ad vim cognitivam. Spes enim videtur es>c expectatio quaedam: enim Apostolus, *Eum. vm* ; *Si autem 4 quod non videmus speramus, per patientiam expectamus.* Sed expectatio videtur ad vim cognitivam pertinere, cuius est *expectare*. Ergo spes ad cognitivam pertinet.

2. Praeterea, idem est, ut videtur, spes quod fiducia: unde et sperantes *confidentes* vocamus, quasi pro eodem utentes eo quod est confidere et sperare. Sed fiducia, sicut et fides, videtur ad vim cognitivam pertinere. Ergo et spes.

3. Praeterea certitudo est proprietas cognitivae virtutis. Sed certitudo attribuitur spei. Ergo spes ad vim cognitivam perlinet.

Sed contra, spes est de bono, sicut dictum est ♦ Bonum autem, inquantum huiusmodi, non est obiectum cognitivae, sed appetitivae virtutis. Ergo spes non pertinet ad cognitivam, sed ad appetitivum virtutem.

Respondeo dicendum quod, cum spes importet extensionem quandam appetitus in bonum \ manifeste pertinet ad appetitivum virtutem ; motus enim ad res pertinet proprie ad appetitum. Actio vero virtutis cognitivae perficitur non secundum motum cognoscentis ad res, sed potius secundum quod res cognitae sunt in cognoscente ♦ Sed quia vis cognitiva movet appetitivum. repraesentando ei suum obiectum; secundum diversas rationes obiecti apprehensi, subsequuntur diversi motus in vi appetitiva. Alius enim motus sequitur in appetitu ex apprehensione boni, et alius ex npprehensione mali : et similiter alius motus ex apprehensione praesentis et futuri, absoluti et ardui,

possibilis et impossibilis. Et secundum hoc. spes est motus appetitivae virtutis consequens apprehensionem boni futurj ardui possibilis adipisci, scilicet extensio appetitus in huiusmodi obiectum.

Ad primum ergo dicendum quod, quia spes respicit ad bonum possibile, insurgit dupliciter homini motus spei, sicut dupliciter est et aliquid possibile: scilicet secundum propriam virtutem, et secundum virtutem alterius. Quod ergo aliquis sperat per propriam virtutem adipisci, non dicitur expectore, sed sperare tantum. Sed proprie dicitur expectare quod sperat ex auxilio virtutis alienae : ut dicatur *expectare* quasi e.v *alio spectare*. inquantum scilicet vis apprehensiva praecedens non solum respicit ad bonum quod intendit adipisci, sed etiam ad illud cuius virtute adipisci sperat; secundum illud *Eccli. n* *: *Eespiciens eram ad adiutorium hominum.* Motus ergo spei quandoque dicitur expectatio. propter inspectionem virtutis cognitivae praecedentem.

Ad secundum dicendum quod illud quod homo desiderat, et aestimat se posse l adipisci, credit se adepturum : et ex tali fide in cognitiva praecedente, motus sequens in appetitu fiducia nominatur. Denominatur enim motus appetitivus a cognitione praecedente, sicut effectus ex causa magis nota: magis enim cognoscit vis apprehensiva suum actum quam actum appetitivae.

An tertium dicendum quod certitudo attribuitur motui non solum appetitus sensitivi, sed etiam appetitus naturalis *: sicut dicitur quod lapis certitudinaliter tendit deorsum. Et hoc propter infallibilitatem quam habet ex certitudine cognitionis quae praecedit motum appetitus sensitivi, vel etiam naturalis.

• Ub. IX . op.
u*.

• Vtn. xi.

• yn. I, <n. l
qo. wm. *a. .
qu. nu, *rt. l

· v«v b.

li rop. >

• 0. 1«.

a) — Ora. eodkcs.

β) Maum. — ftGjJdanj Ionum coJices « a.

l 7 pawu?. —

ABCDEEGL.

ARTICULUS TERTIUS

I THUM SPES SIT IN BRI IIS ANIMALIBUS

III *Sent.*, *dut.* x»u, qu. I. «rt. ».

toÿtëgf& tertium sic proceditur. Videtur quod
jn brutis animalibus non sit spes. Spes
cnim est de futuro bono, ut Damascenus
-^*^*^dicit ♦ Sed cognoscere futurum ■ non
pertinet ad animalia bruta, quae habent solum
cognitionem sensitivam, quae non est futurorum.
Ergo «pes non est in brutis animalibus.

•fri»* Ortt,
14. U, r«f. xii.
3

•s,n,kxt.n.-
lhj,hb V. ctp.
tv, &. I.

• I Q IX . aj .
U».

* Vm- 14.

3. Praeterea, Augustinus dicit, *super Gen. ad
litt.* *, quod *animalia moventur visis*. Sed spes
non esi de eo quod videtur: *nam quod videt
quis, quid sperat?* ut dicitur /Co/n. vii *. Ergo spes
non est in brutis animalibus.

Sed contra, spes est passio irascibilis. Sed in
brutis animalibus est irascibilis. Ergo et spes.

Respondeo dicendum quod interiores passiones
animalium cx exterioribus motibus deprehendi
possunt. Ex quibus apparet quod in animalibus
brutis est spes. Si enim canis videat leporem,
aut accipiter avem, nimis distantem, non movetur
ad ipsam, quasi non sperans se eam posse adi-
pisci: si autem ait in propinquo, movetur, quasi
sub spe adipiscendi. Ut enim supra ' dictum est,
appetitus sensitivus brutorum animalium, et etiam
appetitus naturalis rerum insensibilium, sequuntur

• Qe, I, MT J
KITj, art. I:
un, <ft. I.

3) /ufMrttM. -futura **P**u . G.
qitadttK. • juodatinfidi. cojuco.

apprehensionem alicuius intellectus, sicut et ap-
petitus naturae intellectivae, qui dicitur voluntas *. . n. ».
Sed in hoc est differentia, quod voluntas movetur
cx apprehensione intellectus coniuncti: sed motus
appetitus naturalis sequitur apprehensionem intel-
lectus separati, qui naturam instituit; et similiter
appetitus sensitivus brutorum animalium, quae
etiam quodam ? instinctu naturali agunt. Unde in
operibus brutorum animalium, et aliarum rerum
naturalium, apparet similis processus sicut et in
operibus artis. Et per hunc modum in animalibus
brutis est spes et desperatio.

Ad primum ergo dicendum quod, quamvis bruta
animalia non cognoscant futurum, tamen cx in-
stinctu naturali movetur animal ad aliquid T in
futurum, ac si futurum praevideret. Huiusmodi
enim instinctus est eis inditus ab intellectu divino
praevidente futura.

Ad secundum dicendum quod obiectum spei non
est possibile, prout est quaedam differentia veri:
sic enim consequitur habitudinem praedicati ad
subtectum. Sed obicctum spei est possibile quod
dicitur secundum aliquam potentiam. Sic cnim
distinguitur possibile in V *Metaphys.* .: scilicet
in duo possibilia praedicta.

*

T

·«·.*·»

Ad tertium dicendum quod, licet id quod est
futurum, non cadat sub visu; tamen cx his quae
videt animal in praesenti, movetur eius appetitus
in aliquod futurum vel prosequendum vel vi-
tandum.

y| <tJ - Ortu E. — /w em. Γ; pro jmttr&rrt.
rent BCDIGHpA. fr.url4etnr E.

Coiniuoittarin C o in Unatis Ciuotanl

I n articulo tertio, omiuo secundo, dubium occurrit de eo
quod dicitur ., quod bruta non cognoscunt futura. Vide-
tur cnim hoc et contra sensum, et contra rationem. Contra
sensus quidem, quia moventur ad futura, et appetunt illa,
timent futura, et cavent ab illis. – Contra rationem vero,
quia od perfectionem animalis perfecti exigitur quoJ co-
gnoscat quidquid sibi conveniens aut disconvcnicn* c»(,
infra htitudtnem cognoscibilium per animam sensitivam;
ulioquin natura defecisset. Sed pars sensitiva extendit se
ad temporis perceptionem, ut patet in memoria et distan-
tia quae secundum tempus, sunt convenientia et nociva
animalibus, ut patet in his quae timentur et sperantur.
Ergo animal perfectum debet percipere futura, quae sunt
absentia secundum tempus, sicut cognoscit distantia secun-
dum locum.

II. Ad evidentiam huius ambiguitatis, sciendum ext quod
cx exterioribus motibus manifeste apparet in animalibus Ir-
rationabilibus esse appetitivoi motus respectu futuri et boni,
ut patet de spe et desperatione; et mali, ut putet de timore.
Haec autem apparentia ducit necessario intellectum ad al-
teram duarum causarum: naturam scilicet, ve! apprehensio-
nem futuri. Oportet enim vel cx instinctu ad haec moveri;
vel cx ipso obiecto cognito.

Et si quidem ponitur quod animalia timent et sperant
non cx cognito futuro, sed cx naturae instinctu; minus no-

bilια ponuntur animalia. Manifestum est enim quod nobi-
lius est appetere per apprehensionem, quam per naturam:
et quod proprium motivum animalis est appetibile cogni-
tum. ut patet in III de *Anima* . . Unde appetere oon ex obic-
cto cognito, cx delectu cognitionis provenit, et ad ignobi-
litem appetenti* spectat. – Si vero eroditur quod animalia
timent et sperant cx obiecto futuro cognito, tunc animalia
ponuntur nobiliter appetere, utpotc ex propria causa appe-
titu* animalis. Et servatur uniformitas passionum eorum:
quoniam sicut amant et odiunt, delectantur et tristantur
animaliter, cx propriis obiecti* illarum passionum cogniti*
mota, ita timent, etc.

III. Et licet de nobilitate non sit dubium, de ventate
tamen quaestio est. Cum enim ex possibilibus faciat na-
tura melius, ncc ullam perfectionem possibilem inveniri in
aliquo genere deneget, et appetere futura cognita. si pone-
retur, esset non parvae perfectionis in natura sensitiva: ad
hoc tota quaestio devenit, an sit possibile cognoscere fu-
tura notitia pure sensitivo. Si cnim posribile eat, negandum
nullo pacto est inveniri in animalibus. Si autem impossi-
bile, non defecit natura, sevi supplevit instinctu quod im-
possibile era: tien ab obiecto, ut animalia salsurentur.

Ad perspiciendum autem hoc, oportet cavere ne falla-
mur, intuendo cognitionem sensitivam in nobis. Quoniam
in nobis, cx coniunctlono ad partem intellectivam, plus ali-

cum omni*
di; er quia
, dc«perant
re in littera
sati ob ap-
xmsequen-
cr deside-
desiderant
iuha difli-
proptera»
libih'a eis
csidcrarc,

c, spes
appre-
lipisci.
:ctum.
»cs re-
cr ho-
liquid
Jtem,
iltquis
licitur
ie di-
rtutis
spe-
prac-
J in-
rtute
espi~ · v<Γ». »,
ergo
ispc-

•jmo
•edit γ
ecc-
>mi-
co-
agis
lurn

itur
am
:cr- * a. m⁰.
in-
tio-
vel

quid sortita est quoniam sua puritati » extendit: ut patet de
reminiscentia. quae enim actui partis sensitivae, ut dicitur in
I-II° Q^o Memoria et Reminiscentia . et tamen soli homini
convenit, propter operam iam dictam. – Ex actibus quoque
ipsorum animalium folli possumus facile. Quia, cum ex
duabus lupradictis . possint procedere causis, si una illarum
determinate inferatur, erit sophisma *Consequentis*. Nec est
voluntarium aut temerarium affirmare appetitum animale
futuri, et dubitare de Causa eius. non sit cognitio futuri in
appetente existent, an in «latore naturae. Quoniam mani-
feste videmus in animalibus quosdam actus ex syllogismo
procedentes, ut patet ex supradictis * et tamen causam eo-
rum non dicimus discursum in eis, sed instinctum naturae
ab arte divina impressum, ordinate moventem; sicut in ho-
rologiis anis ordo relucet, et ordinate sonat.

IV. Sublata ergo via ex experientia in nobis, et ex acti-
bus posterioribus in animalibus, ex ipsa natura cognitionis
sensitivae et futuri, investigandum hoc resultat. Futurum,
cum sit temporis differentia, constat quod perceptibile est
sensitiva cognitione, quatenus tempus est: quoniam me-
moriam tempus praeteritum cognoscit determinate, ut heri,
et indeterminate, ut olim; memoramur enim et quod heri
vidimus, et quod olim, non certo nobis dic, audivimus hoc.
Unde si futurum perceptioni tenuerit » repugnat. ex ratione
propria, qua futurum est, oportet quod hoc habeat: ei non
secundum id in quo convenit cum praeterito. Et ex hoc
apparet quod futurum, ex hoc quod non est in seipso.
non repugnat perceptioni sensitivae: in hoc enim conve-
nit cum praeterito, neutrum enim est in seipso; et tamen
illud percipitur memorando. Proprium autem tutum, ut
distinguitur contra praeteritum et praesens, est non esse
nec fuisse, ac per hoc non immutare nec immutasse ten-
sum. Et quoniam non aliter percipitur tempus a pane .-en-
sitivi nisi per .-immutationem, ideo futurum repugnat per-
ceptioni sensitivae. Cum enim tempus sit *numerus motus*
/tyi 'iŋ* iv' iecun^l,n prius posterius ., non aliter percipitur icmu
■'> . tempus, nisi percipiendo quondam distantiam successivam
ab illa mutatione usque ad illam: et sic, depictis in parte
sensitiva hac et illa mutatione, percipitur tempus. Propter
quod, illius » tantum temporis praeteriti meminimus , cuius
immutatio aliqua depicta retinetur. Unde cum futuri im-
mutationes non tint in anima pictae, quando futurum est,
imperceptibile erit in sensitiva parte futurum, ut sic. Et
propterea in lineis dicitur quod bruta non percipiunt fu-
tura. Sed epes, et similiter limor, et universaliter quaelibet
passio irascibilis. in eis » est motus animulis appetitu* secan-
dum substantiam, quin est actu » tunc elicitus ex co-
gnitione, seu obiecto cognito, .ib oppetente causatus; sed
est naturalis secundum quid, pro quanto natum supplet,
non obiectum cognitum (quod, ut in littera dicitur ., ex prae-
senti cognito sperant), scilicet proprietatem eius: quia sperant
futurum, et non ex futuro nisi eis cognito moventur.

V. Scito tamen cum his quod, sicut magna est differen-
tia in dicendo, .l est futurum, et dicendo, .l erit, quoniam
cum veritate primae stat falsitas secundae, ut dicitur in
de Somno et Vigilia .; ita in essendo, quoniam ab eo quod
res est vel non est, oratio dicitur vera vel faba .; et simi-
liter in repraesentando, immutando et cognoscendo. Pri-
mum enim ad id quod in praesenti de futuro praevenit,
id est causas futuri, spectat: secundum ad ipsum quod fu-
turum est. Cum enim dicimus *pluviam futuram*, causas
pluviae significamus adesse, praeparatas ad eam: cum nu-
tem dicimus, *pluvia erit*, ipsam pluviam ponendam in esse
dicimus. Ubi manifeste liquet quod, si causae illae impe-

diunlur, secundum dictum non fuit verum, sed primum
tantum. Et consequenter aliud et aliud esse significabatur,
ut dictum est. Quia igitur aliud est nunc quod A est fu-
turum, et aliud quod A erit; et differunt penes differentiam
praesentis et futuri, quia dum cognoscitur quod A est fu-
turum, cognoscitur praesens praeparatio futuri, dum cogno-
scitur vero quod A erit, cognoscitur ipsum futurum; et
sensitivae cognitioni non praesens, sed futurum repugnat:
consequens est quod, licet sensitiva pari non possit per-
cipere quod quum timet percussio comminata, erit, «ut
quod captio praedae sperata erit, non prohibetur tamen
percipere quod futura est. Sicut enim ovis videns lupum,
ex sensatis speciebus elicit et percipit inimicum; ita canis
videns leporem sic distantem, elicit et percipit praedam
futuram. Nihil video huic obstare. Futurum enim, sicut et
praeteritum, inter intentiones elicitas ex speciebus sensatis
numeranda videtur: propter quod non est extra genus per-
ceptibilem sensu. Et est praesens: propter quod immutare
potest sensitivam partem. Et latet sub spede sensati » in
respectu ad talia animalia: sicut enim inimicitia defertur
cum speciebus sensatis ex lupo ab ove, et non cum eis-
dem sensatis «b nlio lupo; ita intentio futurae pluviae,
praedae, laeionis, vindictae, etc., defertur animalibus istis»,
et non aliis».

Nisi forte quis dicat quod, quia intentio futuri refert
non ens; dicit enim habitudinem praeparationis ad id quod
futurum est, quod constat non esse: -et non cognoscatur
praeparatio illa ut sic, non percipitur intentio futuri. – Sed
hoc non obviare videtur. Quia sicut animalia non negantur
percipere possibile vel impossibile, ut sum differentiae po-
tentiarum, ut in littera dicitur, in responsione ad secundum;
it* nec huiusmodi intentione.» futurorum. Quod nutem ani-
malia cognoscant possibile eis vel impossibile, ex eo ap-
paret quod canis motus ad capiendam coturnicem in ali-
quantu distantia, eandem coturnicem magis sibi appro-
pinquantem super arborem se locantem miratur, et desistit
a motu, appetens illam. Haec enim diversitas non ex parte
appetitus », sed cognitionis, provenit, permanet siquidem in
appetitu, sed apprehendit impossibilem sibi perventionem
usque ad illam illic, quam prius alibi apprehendebat pos-
sibilem. Neutrum tamen cognoscit comparando potentiam
ad netum, aut praesens futuro, aut id quod est ei quod
erit, sic enim cognoscere rationis proprium est: sed sim-
plici praesentatione simul offertur ut quoddam faciibile,
aut quoddam imminens ita quod simul extrema quasi con-
funduntur oblata. Intellectus enim natus est adunata divi-
dere, et contra, perfecte: vis autem sensitiva interior,
rivus quidam nobilis intellectus, nata est etiam distincta
quasi unire, simplici tamen indistinctione. (Propter quod
animalia non percipiunt sensu futura nequeabilia,
nisi quae imminent nunc : quasi perceptio eorum non tam
se extendat ad futurum, quam ad quoddam praesens con-
tutum: simili modo quo apud grammaticos tempus prae-
sens ponitur.

VI. Et sic simul salvatur littera, quod »! animalia non co-
gnoscent futura: quin non apprehendunt ipsa ut quia erunt
aut non erunt, quod est proprie cognoscere futura; et quia
etiam ipsa esse futura non apprehendunt nisi imminencia,
quod est apprehendere intentionem futuri sub quodam
praesenti confuso. Et sustinetur quod animalia moventur
ab obiecto proprio, scilicet futuro apprehenso, ad timen-
dum, sperandum, vindicandum, etc. apprehendere enim sic
intentionem futuri, «uifil ad haec. – Quod si alicui haec
non faciunt satis, meliori innitatur rationi.

•S.TK
πω. hMX. «

•C*M-
S.TK. i** . *u

icti primum
piifuabaiur,
J A est fu-
difTercium
I A cit iu-
lum cogno-
llurum ; et
repugnat
possit per-
, erit, nut
(ur tamen
m lupum,
; It- canis
praedam
i, sicut ct
t «sensatis
cnu» per-
immutare
crisatis in
defertur
cum eii-
pluviic,
>ut istis,

iri refert
id quod
noscatur
*i. — Sed
icgantur
tine po-
aridum;
em ani-
co ap-
in ali-
npro-
desistit
x pane
ieni in
tionem
at pos-
entiam
i quod
d sim-
rtibile.
»i con-
» divi-
tenor,
stincta
quod
ibilia,
n tam
; con-
prac-

in co-
crunt
l quia
entia,
rxiam
entur
imen-
m sic
haec

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SPEI CONTRARIETUR DESPERATIO

S-.r». . qe- «m. ert- Wra, q<u xiv. »η. I, »J 35 II! Seat., dut. mī. qu. t, *rt- 3. 3.

Q' AKTı M s,c p ro c e d i t u r . Videtur quod
v KQv s S desperatio non sit contraria spei. *Uni*
enim *unum est contrarium*, ut dicitur
X *Metaphys.* 9 Sed spei contrariatur
timor. Non ergo contrariatur ci desperatio.
3. P r a e t e r e a , contraria videntur esse circa idem.
Sed spes ct desperatio non sunt circa idem: nam
spes respicit bonum, desperatio autem est propter
aliquod malum impeditivum adeptionis boni. Ergo
spes non contrariatur ■ desperationi.
3. P r a e t e r e a , motui contrariatur l® motus: quies
vero opponitur motui ut privatio. Sed desperatio
magis videtur importare immobilitatem quam mo-
tum. Ergo non contrariatur spei, quae importat
motum extensionis in bonum speratum.

Sed contra est quod desperatio nominatur per
contrarium spei.
•q . ıxω,·Λ3 Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, in mutationibus invenitur duplex contrarictas.
Una secundum accessum ad contrarios terminos:
ct talis contrarictas sola invenitur in passionibus
concupiscibilis, sicut amor ct odium contrariantur.
Alio modo, per accessum et per recessum respec-
tu eiusdem termini: et talis contrarictas inveni-
lur 'n passionibus irascibilis ♦ sicut supra *. di-
ctum est. Obiectum autem spei, quod est bonum
arduum, habet quidem rationem uttractivi, prout
consideratur cum possibilitate adipiscendi: et sic
tendit in ipsum spes, quae importat quendam

accessum. Sed secundum quod consideratur cum
impossibilitate obtinendi, habet rationem repul-
sivi: quia, ut dicitur in III *Ethic.* ·, *cum ventum*
fuerit ad aliquid impossibile, tunc homines dis-
cedunt. Et sic respicit hoc obicctum desperatio.
Unde importat motum cuiusdam recessus. Et
propter hoc, contrariatur spei sicut recessus ac-
cessui.
Ad primum ergo dicendum quod timor contra-
riatur spei secundum contrarietatem obicctonim,
scilicet boni et mali: haec enim contrarictas in-
venitur in passionibus irascibilis, secundum quod
derivantur a passionibus concupiscibilis. Sed de-
speratio contrariatur ci solum secundum contra-
rictatem accessus ct recessus.

An secundum dicendum quod desperatio non
respicit malum sub ratione mali: sed per acci-
dens quandoque respicit malum, inquantum facit
impossibilitatem adipiscendi. Potest autem esse
desperatio ex solo suprcxcessu boni.
Ad tertiem dicendum quod desperatio non im-
portat solam privationem spei; sed importat quen-
dam recessum a re desiderata,'propter aestima-
tam impossibilitatem adipiscendi. Unde desperatio
praesupponit desiderium, sicut et spēs: de eo
enim quod sub desiderio nostro non cadit, neque
spem neque desperationem habemus. Et propter
hoc etiam, utrumque eorum est de bono, quod
•mb desiderio cadit.

3) CUntfjriatMr. – fit tovtjrjril

P) Cimtrjri.ttar. ~ nna eWnsrûrfMr

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM CAUSA SPEI SİT EXPERIENTIA

Infra, qu. tui. mtu 5, a*! i: qu. nr, «re 3»

D quintum SIC proceditur . Videtur quod
experientia non sit causa spei. Experien-
tia enim ad vim cognitivam pertinet:
unde Philosophus dicit, m ll *Ethic.*
quod *virtus intellectualis indiget experimenta ct*
tempore. Spes autem non est in vi cognitiva, sed
in appetiliva. ut dictum est ·. Ergo experientia
non est causa spei.
3.P r a e t e r e a , Philosophus dicit, in II *Rhetoric**,
quod *senes sunt difficilis spei, propter experien-*
tiam: ex quo videtur quod experientia sit causa
defectus spei. Sed non est idem causa opposito-
rum. Ergo experientia non est causa spei.
3. P r a e t e r e a , Philosophus dicit, in II *de Caetb**f
quod *dc omnibus enuntiare aliquid, et nihil prae-*
termittere, quandoque est signum stultitiae. Sed
quod homo lentet omnia, ad magnitudinem spei
pertinere videtur: stultitia autem provenit ex in-

experientia. Ergo inexperientia videtur esse magis
causa spui quam experientia.
Sed contra est quod Philosophus dicit, in III
Ethic. ·, quod *aliqui sunt bonae spei, propter mut-*
toties et multos vicisse: quod ad experientiam
pertinet. Ergo experientia est causa spei.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, spei obiectum est bonum futurum arduum
possibile adipisci. Potest ergo aliquid esse causa
spei, vel quia facit homini aliquid esse possibile:
vel quia facit eum existimare aliquid esse possi-
bile. Primo modo est causa spei omne illud quod
auget potestatem hominis, sicut divitiae, fortitudo,
et, inter cetera, etiam experientia: nam per ex-
perientiam homo acquirit facultatem aliquid de
facili faciendi, ct ex hoc sequitur spes. Unde
Vegetius dicit, in libro *de Re Militari* ♦ *Xenio*
facere metuit quod sc bene didicisse confidit.

* Caj», .», n. »-
kct. I.

• Art. 3.

• C²p. wn. ■. ²²²

\$5rt Vet «ı

teU. r-«².

• AH- »

Alio modo est causa spei omne illud quod lacii alicui existimationem quod aliquid sit sibi possibile. Et hoc modo et doctrina, et persuasio quaelibet potest esse causa spei. Et sic etiam experientia est causa spei: inquantum scilicet per experientiam fit homini existimatio quod aliquid sit sibi possibile, quod impossibile ante experientiam reputabat. – Sed per hunc modum experientia potest etiam esse causa defectus spei. Quia sicut per experientiam fit homini existimatio quod aliquid sibi sit possibile, quod reputabat impossibile; ita et converso per experientiam fit homini existimatio quod aliquid non sit sibi possibile, quod possibile existimabat.

Sic ergo experientia est causa spei duobus modis: causa autem defectus spei, uno modo. Et propter hac, magis dicere possumus eam esse causam spei.

An primum ergo dicendum quod experientia in operabilibus non solum causat scientiam; sed etiam causat quondam habitum, propter consuetudinem. qui tacti operationem faciliorem ♦ Sed et ipsa virtus intellectualis facit ad potestatem facile operandi: demonstrat enim ? aliquid esse possibile. Et sic causal spes.

Ad secundum dicendum quod in senibus est defectus spei propter experientiam, inquantum experientia facit existimationum impossibilis. Unde ibidem subditur quod eis *multa evenerunt in deterius*.

Ad tertium dicendum quod stultitia et inexperientia possunt esse causa spei quasi per accidens, removendo scilicet scientiam per quam vere existimatur aliquid esse non possibile. Unde ea ratione inexperientia est causa spei, qua experientia est causa defectus spei.

• Cip. w -Cl, Ctlk It.

• Qa. ix», ux. 3. au. nrtu, <rt. 6. «J R.

• Qu. uut, art. 3

• Vm. ».

• Isiertio.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM IN IUVENIBUS ET IN EBRIOSIS ABUNDET SPES

Infnu qu. xtr, art. J.

sexturn s,c l>R0CLn,Tl « Videtur quod uenlus et ebrietas non sint causa spei. Spes enim importat quandam certitudinem et firmitatem: unde *ad Hebr.* vi *, spes comparatur ancorae. Sed iuvenes et ebrii deficiunt a firmitate: habent enim animum de facili mutabilem. Ergo iuventus et ebrietas non est causa spei.

2. Praeterea, ea quae augent potestatem, maxime sunt causa spei, ut supra dictum est. Sed iuventus et ebrietas quandam infirmitatem habent adiunctam. Ergo non sunt causa spei.

3. Praeterea, experientia est causa spei, ut dictum est *. Sed iuvenibus experientia deficit. Ergo iuventus non est causa spei.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III *Ethic.* quod *inebriati sunt bene sperantes*. Et in II *Rhetoric.* * dicitur quod *iuvenes sunt bonae spei*.

Responded dicendum quod iuventus est causa spei propter tria, ut Philosophus dicit in II *Rhetoric.* * Et haec tria possunt accipi secundum tres conditiones boni quod est obiectum spei, quod est futurum, et arduum, et possibile, ut dictum est *. Iuvenes enim multum habent de futuro, et parum de praeterito. Et ideo, quia memoria est praeteriti, spes autem futuri; parum habent de memoria, sed multum vivunt in spe. – iuvenes etiam, propter caliditatem naturae, habent multos

spiritus: ei ita in eis cor ampliatur. Ex amplitudine autem cordis est quod aliquis ad ardua tendat. Et ideo iuvenes sunt animosi et bonae spei. – Similiter etiam illi qui non sunt passim repulsam, nec experti impedimenta in suis conatibus. de facili reputant aliquid sibi possibile. Unde et iuvenes, propter inexperientiam impedimento non et defectuum, de facili reputant aliquid sibi possibile. Et ideo sunt bonae spei.

Duo etiam istorum sunt in ebriis: scilicet caliditas et multiplicatio spirituum, propter vinum; et iterum inconsideratio periculorum vel defectuum. – Et propter eandem rationem etiam omnes stulti, et deliberatione non utentes, omnia tentant, et sunt bonae spei.

Ad primum ergo dicendum quod in iuvenibus et in ebriis licet non sit firmitas secundum rei veritatem, est tamen in eis secundum eorum aestimationem: reputant enim scilicet firmiter assecuturos illud quod sperant.

Et similiter dicendum ad secundum, quod iuvenes et ebrii habent quidem infirmitatem secundum rei veritatem: sed secundum eorum existimationem, habent potestatem; quia suos defectus non cognoscunt.

Ad tertium dicendum quod non solum experientia. sed etiam inexperientia est quodammodo causa spei, ut dictum est *.

• Qa. uxni.Ut. > Ver». U.

• Art. 4.

• Verv rV.

• V'<n. u>

« (

I c s

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM SPES SIT CAUSA AMORIS

Supfj, qu. xxтп, uc. 4. oJ 3; infm. qu. iaіі, «rt. 4, ad 1; ІІ' 11'', qu. xni. m. h; ІІ* Uri*/., qu. »γ, >rv J,

septimum sic PROCEDITUR. Videtur quod spes non sit causa amoris. Quia secundum Augustinum, XIV *de Civ. Dei* ., allectionum animae est amor.

Sed spes est quaedam allectio animae. Amor ergo praecedit spem. Non ergo spes causât amorem.

2. Praeterea, desiderium praecedit spem. Sed desiderium causatur ex amore, ut dictum est *. Ergo etiam spes sequitur amorem. Non ergo causai ipsum.

3. Praeterea, spes causal delectationem, ut supra* dictum est. Sed delectatio non est nisi de bono . amato. Ergo amor praecedit spem.

Sed contra est quod Matth.t. super illud, « Abraham genuit Isaac, Isaac autem genuit Iacob », dicit Glossa *: *idest, fides spem, spes caritatem*. Caritas autem est amor. Ergo amor causatur a spe.

Respondeo dicendum quod spes duo respicere potest. Respicit enim sicut obiectum, bonum spe-

ratum. Sed quia bonum speratum est arduum possibile; aliquando autem fit aliquod arduum possibile nobis, non per nos, sed per alios; ideo spes etiam respicit illud per quod fit nobis aliquid possibile.

Inquantum igitur spes respicit bonum speratum, spes ex amore causatur: non enim est spes nisi de bono desiderato et amato. – Inquantum vero spes respicit illum per quem fit aliquid nobis possibile, sic amor causatur ex spe, et non e converso. Ex hoc enim quod per aliquem speramus nobis posse provenire bona, movemur in ipsum sicut in bonum nostrum: et sic incipimus ipsum amare. Ex hoc autem quod amamus aliquem, non speramus de eo, nisi per accidens, inquantum scilicet credimus nos redamari ab ipso. Unde amari ab aliquo tacit nos sperare de eo: sed amor eius causatur ex spe quam de eo habemus.

Et per haec palet responsio ad obiecta.

®) éoxu d*»un>. – .rmjfa Γ.

ARTICULUS OCTAVUS

UTRIM SPES CONFERAT AD OPERATIONEM, VEL MAGIS IMPEDIAT

OCTAVUM sic proceditur. Videtur quod spes non udiuvet operationem, sed magis impediat. Ad spem enim securitas pertinet. Sed securitas pamt negligentiam, quae impedit operationem. Ergo spes impedit operationem.

2. Praetere*, tristitia impedit operationem, ut supra* dictum est. Sed spes quandoque causal tristitiam: dicitur enim *Prop. xm* *: *Spes quae differtur, affligit animam*. Ergo spes impedit operationem.

3. Praetere.*, desperatio contrariatur spei, ut dictum est *. Sed desperatio, maxime in rebus bellicis, adiuvat operationem: dicitur enim II *Rt*»g. II quod *periculosa res est desperatio*. Ergo spes facit' contrarium effectum, impediendo scilicet operationem.

Sed contra est quod dicitur I *ad Cor. ix* ♦ quod *qui arat, debet arare in spe fructus percipiendi*. Et eadem ratio est in omnibus aliis.

Respondeo dicendum quod spes per se habet quod adiuvet operationem ., intendendo ipsam. Et hoc ex duobus. Primo quidem, ex ratione sui obiecti, quod est bonum arduum possibile. Existimatio enim ardui excitat attentionem : existi-

matio vero possibilis non retardat conatum. Unde sequitur quod homo intente operetur propter spem. – Secundo vero, ex ratione sui clfectus. Spes enim, ut supra* dictum est, causal delectationem: quae adiuvat operationem, ut supra* dictum est. Unde spes operationem adiuvat.

Ad primum ergo dicendum quod spes respicit bonum consequendum: securitas autem respicit malum vitandum. Unde securitas mugis videtur opponi timori, quam ad spem pertinere. – Et tamen securitas non causal negligentiam, nisi inquantum diminuit existimationem ardui: in quo etiam diminuitur ratio spui. Illa enim in quibus homo nullum impedimentum timet, quasi iam non reputantur ardua.

Ad secundem dicendum quod spes per se causal delectationem: sed per accidens est ut causer tristitiam, ut supra* dictum est.

Ad tertium dicendum quod desperatio in bello fit periculosa, propter aliquam spem adiunctam. Illi enim qui desperant de fuga, debilitantur in fugiendo, sed sperant mortem suam vindicare. Et ideo ex hac spe acrius pugnant: unde periculosi hostibus fiunt.

oprniſi>nriw. – id h m L cu

QUAESTIO QUADRAGESIMAPRIMA

DE TIMORE SECUNDUM SE

IN QUATTUOR ARTICULOS DIVISA

onsequenter considerandum est. primo, de timore ■; ct secundo, de audacia *. Circa timorem consideranda sunt quatuor: primo, de ipso timore; secundo, de obiccto eius ·; tertio, dc causa ipsius *: quarto, de effectu ·*.

* Qa. tut
• Qe. «Mrt.
.. Qu. irriv.

Circa primum quaeruntur quatuor. Primo: utrum umor sit passio animae. Secundo: utrum sit specialis passio. Tertio: utrum sit aliquis limor naturalis. Quarto: de speciebus timoris.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM TIMOR SIT PASSIO ANIMAE

*->D primum sic proceditur. Videtur quoti timor non sit passio animae. Dicit enim Damascenus, in libro III *, quod *timor* ^e.t/ *virtus secundum systolen*, idest contractionem. *essentiae desiderativa*. Sed nulla virtus csl Passioi ut probatur in II *Ethic*. † Ergo umor non est passio.

• DeRde Orlk., kb IU,np.**iu.

• De Fide Orth., H>. II, c*p. *ii.

• Cip- ·

• Qb. nx<.

A

passiones dicuntur, qui imponant aliquod nocu-mentum.

Manifestum est autem quod timor, cum sit de malo, ad appetitivum potentiam pertinet, quae per se respicit bonum ct malum. Pertinet autem ad appetitum sensitivum: iit enim cum quadam transmutatione, scilicet *cum contractione*, ut Damascenus dicit ♦ Et importat etiam habitudinem ad malum, secundum quod malum habet quodammodo victoriam super aliquod bonum ·. Unde verissime sibi competit ratio passionis. – Tamen post tristitiam, quae est de malo praesenti: nam timor est de malo futuro, quod non ita movet sicut praesens.

Ad primum ergo dicendum quod virtus nominat quoddam principium actionis: et ideo, inquantum interiores motus appetitivac virtutis sunt principia exteriorum actuum, dicuntur virtutes. Philosophus autem negat passionem esse virtutem quae est habitus.

Ad secundum dicendum quod, sicut passio corporis naturalis provenit ex corporali praesentia agentis, ita passio animae provenit ex animali praesentia agentis, absque praesentia corporali vel reali: inquantum scilicet malum quod est futurum rcaliter, est praesens secundum apprehensionem animae.

Ad tertium dicendum quod sensus non apprehendit futurum: sed ex eo quod apprehendit praesens, animal naturali instinctu movetur ad spe-randum futurum bonum, vel timendum futurum malum.

a) primit, de timart. – de timore primo ABCDGIHL, de limare et aud.via ct primo dc timore E, dc timore et primo de timore F, de timore primo dc timore tccundum .< K. – ct om. EF. – Pro Cirta timorem, Circa haec K.

> dicuntur. – dicitur codice*. y) ß adhuc tnapit proprii, uwtut appetitirae rirtutii. – Om. PEKd. 8) ati^uod tmnum. – alitem codicc*.

. QO. *<***.

\$/R: bct. n.

• Cxp. *. "·. 4
• De FtdeOrt Lb.HI,ap.xx

• Qa, uni, * 4.

• D. hde Ort lib. II. «P. » rr.

• De hde Ort hS.IIIlopJGE

• Arx. J U
• S.TK lkr. x

• Qb. U, »n. id i.

• Vsn. ^

.ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TIMOR SIT SPECIALIS PASSIO

SECI NDUM SIC PROCIDITUR. Videtur quod yraJvy linior non sit specialis passio. Dicit enim jfcjgXi’Augustinus, in libro *Octoginta trium Quaest.* *, quod *quem non exanimat metus, nec cupiditas cum vastat. nec aegritudo, idest tristitia, macerat, nec ventilat gestiens et vana laetitia.* Ex quo videtur quod, remoto timore, omnes aliae passiones removentur. Non ergo passio est specialis, sed generalis.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in VI *Ethic.* *, quod *ita se habet in appetitu prosecutio et fuga, sicut in intellectu affirmatio et negatio.* Sed negatio non est aliquid speciale in intellectu, sicut nec affirmatio, sed aliquid commune ad multa. Ergo nec fuga in appetitu. Sed nihil est aliud timor quam fuga quaedam mali. Ergo timor non est passio specialis.

3. Praeterea, si timor esset passio specialis, praecipue in irascibili esset. Est autem limor etiam in concupiscibili. Dicit enim Philosophus, in II *Rhetoric.* *, quod *timor est tristitia quaedam:* ct Damascenus dicit * quod *timor est virtus desiderativa:* tristitia autem et desiderium sunt in concupiscibili. ut supra ♦ dictum est. Non est ergo passio specialis: cum pertineat ad diversas potentias.

Sed contra est quod condividitur aliis passionibus animae; ut patet per Damascenum, in 11 libro φ.

Respondeo dicendum quod passiones animae recipiunt speciem ex obiectis. Unde specialis passio est quae habet speciale obiectum. Timor autem

habet speciale obiectum, sicut ct spes. Sicut enim obiectum spei est bonum luturum arduum possibile adipisci; ita obiectum timoris est malum futurum difficile cui resisti non potest. Unde timor est specialis passio animae.

An primum ergo DicENnuM quod omnes passionnes animae derivantur ex uno principio, scilicet ex amore, in quo habent ad invicem connexionem. Et ratione huius connexionis, remoto timore, removentur aliae passiones animae: non ideo quia sit passio generalis.

Ad secundum dicendum quod non omnis fuga appetitus est timor, sed fuga ab aliquo speciali obiecto, ut dictum est *. Et ideo, liccl fuga sit quoddam generale, tamen timor est passio specialis.

Ai» tertium dicendum quod timor nullo modo est in concupiscibili: non enim respicit malum absolute, sed cum quadam difficultate vel arduitate. ut ci resisti vix possit. Sed quia passiones irascibilis derivantur o passionibus concupiscibilis cl ad eas terminantur, ut supra* dictum est; ideo timori attribuuntur ca quae sunt concupiscibilis. Dicitur enim timor esse tristitia, inquuntum obiectum timoris est contristans, si praesens luerit: unde et Philosophus dicit ibidem quod limor procedit *cx phantasia futuri mali corruptivi vel contristativi.* Similiter ct desiderium attribuitur a Damasceno timori, quia, sicut spes oritur · a desiderio boni, ita timor cx fuga mali: fuga autem mali oritur cx desiderio boni, ut cx supra * dictis patet.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SII ALIQUIS TIMOR NATURALIS

TERTn M s,c i’H0<τηιπ r Videtur quod timor aliquis sil naturalis. Dicit enim Damascenus, in IH libro *. quod *est qui-timor naturalis, nolente anima dividi a corpore.*

2. Praeterea, timor cx amore oritur, ut dictum est *. Sed est aliquis amor naturalis, ut Dionysius dicit, iv cap. *de Div. Nom.* ♦ Ergo etiam est aliquis timor naturalis.

3. Praeterea, timor opponitur spei, ut supra ♦ dictum est. Sed est aliqua spes naturae: ut patet per id quod dicitur *Rom.* iv * de Abraham, quoti *contra spem* naturae, *in spem* gratiae *credidit.* Ergo etiam est aliquis timor naturae.

Sed contra, ca quae sunt naturalia, communiter inveniuntur in rebus animalis et inanimallis. Sed timor non invenitur in rebus inanimatis. Ergo limor non est naturalis.

• Qm. 1XVII.

• C•T- », ». I.

• Dr hdt Otk., bfr.III, ap.uui.

• Qsu w n, *n. 4-

* br FU< Otk., l>. 11. op- ui, XT.

In rctyofu

• Qu. 17π,iΠ. i.

3

• Qu. irr, tn. 3; qu. ini. in. i: 4». 11111, ait.

a) oritur. – c^uutur rd oritur P*. – lj>cdcn> pout timor «ddant at.

* iXl Ut Otk., Eb. III, ap.iuu.

• An. pnurJ., ad 1. • S.Th. loc Ct II

• Qa. sl-, «rt. 4. •J 1.

• Vm. i«.

• Q-. », an. », 4 im Mt. y. U v

• D. »0

in II *Rhetoric*. ·, timor *de malo corruptivo*, quod natura refugit propter naturale desiderium essendi: et talis timor dicitur· naturalis. Est iterum *de malo contristativo*, quod non repugnat naturae, sed desiderio appetitus: et talis timor non est naturalis. Sicut etiam supra * amor, concupiscentia et delectatio distincta sunt per naturale et non naturale.

Sed secundum primam acceptionem *naturalis*, sciendum est quod quaedam de passionibus animae quandoque dicuntur naturales, ut amor, desiderium et spes: aliae vero naturales dici non possunt. Et hoc ideo, quia amor et odium, desiderium et fuga, important inclinationem quandam ad prosequendum bonum et fugiendum malum: quae quidem inclinatio pertinet etiam ad appetitum naturalem. Et ideo est p umor quidam

naturalis: et desiderium vel spes potest quodammodo dici etiam in rebus naturalibus cognitione carentibus. – Sed aliae passiones animae important quosdam motus ad quos nullo modo sufficit inclinatio naturalis. Vel quia de ratione harum passionum est sensus seu cognitio, sicut dictum est: quod apprehensio requiritur ad rationem delectationis et doloris: unde quae T carent cognitione, non possunt dici delectari vel dolere. Aut quia huiusmodi motus sunt contra rationem inclinationis naturalis: puta quod desperatio refugit bonum propter aliquam difficultatem; et timor refugit impugnationem mali contrarii, ad quod est inclinatio naturalis. Et ideo huiusmodi passiones nullo modo attribuuntur rebus inanimatis. Et per hoc patet responsio ad obiecta.

didw. – ttt* aJJuni 1*4.· tûeJcm prn Fit, Ft. | γ) – fwfa C, jul PIHK.
ctl. – Om. ABGtîeFGfKLptt.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONVENIENTER ASSIGNENTUR SPECIES UMORIS

HI Scwr., 2l»t nn, qu. 1, an. 3; dui. xrirv, qu. n, irt. ir qu' a, ad ô; /X· Verlf., qu. un. art. 4. ad 7.

S D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur qitod inconvenienter Damascenus assignet sex species timoris: scilicet *segnitiem, erubescenciam, verecundiam, admirationem, stuporem. agoniam*. Ut enim Philosophus dicit, in II *Rhetoric*. *limor est de malo contris-*

s/alivo. Ergo species umoris debent respondere speciebus tristitiae. Sunt autem quatuor species tristitiae, ut supra 9 dictum est. Ergo solum debent esse quatuor species timoris, eis correspondantes.

2. Praeterea, illud quod in actu nostro consistit, nostrae potestati subiicitur. Sed timor est de malo quod excedit potestatem nostram, ut dictum est ·. Non ergo segnities et erubescencia et verecundia, quae respiciunt operationem nostram, debent poni species timoris.

3. Praeterea, timor est de futuro, ut dictum est *. Sed *verecundia est de turpi actu iam commisso*, ut Gregorius Nyssenus * dicit. Ergo verecundia non est species timoris.

4. Praeterea, timor non est nisi de malo. Sed admiratio et stupor sunt de magno et insolito, sive bono sive malo. Ergo admiratio et stupor non sunt species timoris.

5. Praeterea, philosophi ex admiratione sunt moti ad inquirendum veritatem, ut dicitur in principio *Metaphys*. * Timor autem non movet ad inquirendum, sed magis ad fugiendum. Ergo admiratio non est species timoris.

Sed in contrarium sufficiat auctoritas Damasceni et Gregorii Nysseni *.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *, timor est de futuro malo quod excedit potesta-

tem timentis, ut scilicet ei resisti non possit. Sicut autem bonum hominis, ita et malum, potest considerari vel in operatione ipsius, vel in exterioribus rebus. In operatione autem ipsius hominis, philosophus duplex malum timeri. Primo quidem, labor contris naturam. Et sic causatur *segnities*: cum scilicet aliquis refugit operari, propter timorem excedentis laboris. – Secundo, turpitudine laedens opinionem. Et sic, si turpitudine umeatur in actu committendo, est *erubescencia*: si autem sit de turpi iam facto, est *verecundia*.

Malum autem quod in exterioribus rebus consistit, triplici ratione A potest excedere hominis facultatem ad resistendum. Primo quidem, ratione suae magnitudinis: cum scilicet aliquis considerat aliquod magnum malum, cuius exitum considerare non sufficit. Et sic est *admiratio*. – Secundo, ratione dissuetudinis: quia scilicet aliquod malum inconsuetum nostrae considerationi offertur, et sic est magnum nostra reputatione. Et hoc modo est *stupor*, qui causatur ex insolita imaginatione. – Tertio modo, ratione improvisionis, quia scilicet provideri non potest: sicut futura infortunia timentur. Et talis timor dicitur *agonia*.

Ad primum ergo dicendum quod illae species tristitiae quae supra * positae sunt, non accipiuntur secundum diversitatem obiecti, sed secundum effectus P, et secundum quasdam speciales rationes. Et ideo non oportet quod illae species tristitiae respondeant T i>tis speciebus timoris, quae accipiuntur secundum divisionem proprium obiecti ipsius timoris.

Ad secundum dicendum quod operatio secundum quod iam fit, subditur potestati operantis. Sed

• Qa. mi. «n. H 4m. an il 4*. aii>. «η

• Q.· tw. m. l. Ji' 4» *A. l.

• Dr Fili· Ortk-t Mb. II. ap. «».

• Qa. u>v, ·«.

• AΠ. 3.

• Art. t. i-

• Nemnius». dr ·Vir. tio».. «p. M».al.hb.lv.c*r. ir* rcl «M.

*Cf.totdL trtl· «» >

• Art. i.

a) trijzbei ratfom, – tripliciter Prf. £ – dbertitatem eftetui EF.

γ) rrrpinJMMf. – cnrrcoff^Jtxnt P.

aliquid circa operationem considerari potest facultatem operantis excedens, propter quod aliquis refugit actionem. Et secundum hoc, segnities, erubescencia et verecundia ponuntur species timoris.

An tertium DICENDUM quod de actu praeterito potest timeri convitium vel opprobrium luturum. Et secundum hoc, verecundia est species timoris.

Ad quartum dicendum quod non quaelibet admiratio et stupor sunt species timoris; sed admiratio quae est de magno malo, et stupor qui est de malo insolito. – Vel potest dici quod, sicut segnities refugit laborem exterioris operationis, ita

admiratio et stupor refugiunt difficultatem considerationis rei magnae et insolitae, sive si bona sive mala: ut ¹ hoc modo se habeat admiratio et stupor ad actum intellectus, sicut segnities ad exteriorem actum.

Ad quintum dicendum quod admirans retugit in praesenti dare iudicium de eo quod miratur, timens defectum, sed in futurum inquiri. Stupens autem limet et in praesenti indicare, et in futuro inquirere. Unde admiratio est principium philosophandi: sed stupor est philosophicae considerationis impedimentum.

af. – fz IEHIK. – l'm A.ttraf, i hK, A*»M II.

Commonrarlth Cardinalis CaleMini

N tota quaestione quadrijgesimaprinui nihil mihi occurrit scribendum, nisi quod advertas admirationem ab Aristotele*, iu. ■. «. tele, in I *Rhetoric*. *. poni concupisceniiian), α vero timorē nūl quia communius ea usu est Aristoteles, iste vero specialiter, ut est respectu diffidlis mali; aut quia utraque passio in admiratione clauditur, scilicet concupiscentin et timor, et ratione illius delectui, ratione isliu-

non. Et quoniam experimur admirantes no» delectari, ut superius dictum est, admiratio magi» concupiscentiae quam ¹ Q* um, m. ~~timoris~~ habet. Videtur tamen aliquid timoris semper habere, Jum timet malum difficultatis, ut in responsione ad quartum vj potius iudicii, ut in responsione ad ultimum dicitur. Utrumque enim malum praesto est admiranti, laboris acibet et erroris: sed hoc communius videtur.

QUAESTIO XLII, ARTIGULUS II, III

277

est luge boni. Et hic est tertius modus accidentalitatis inventae in passionibus animae respectu boni et mali », de quo infra * erit sermo.

III. In toto residuo quaestionis eiusdem, adverte quod, quia obiectum timoris includit in se tria, scilicet malum, arduum, futurum, ex his redditur ratio timendorum et non timendorum, et magis et minus timendorum. Ex ratione namque futuri. excluduntur nullum distantia secundum tempus, et praesentia, et inerasibilh: quae enim apprehen-

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM MALUM NATURAE SIT OBIECTUM TIMORIS

SECVNW:M SIC PROCEDITJR Videtur quod non S*| rna*o naturae. Dicit cn*m Philosophus.in II *Rhetic.* *, quod *timor consiliativosfacit.* Non autem consiliamur de his quae u natura eveniunt, ut dicitur

IsSu'irt*?» *n m *Ethic.** Ergo limor non est de malo naturae.

2. Praeterea, defectus naturales semper homini imminent, ul mors et alia huiusmodi. Si igitur de huiusmodi malis esset limor, oporteret quod homo semper esset in timore.

3. Praeterea, natura non movet ad contraria. Sed malum naturae provenit ex natura. Ergo quod timendo aliquis refugiat huiusmodi malum, non est a natura. Timor ergo naturalis non est de malo naturae; ad quem tamen hoc malum perlinere videtur.

Si n contra est quod Philosophus dicit, in III *Ethic.* *, quod *inter omnia terribilissimum est mors*, quae est malum naturae.

Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus dicR in n *Rhetic.* *, limor provenit *cx phantasia futuri mali corruptivi Vel contristativi.* Sicul autem contnstativum malum est quod contrariatur voluntati; ita corruptivum malum est quod contrariatur naturae. Et hoc est malum naturae. Unde de malo naturae potest esse limor.

Sed considerandum est quod malum naturae quandoque est a causa naturali: el tunc dicitur malum naturae, non solum quia privat « naturae bonum, sed etiam quia est effectus naturae: sicut mors naturalis, et alii huiusmodi defectus. Aliquando vero malum naturae provenit ex causa non naturali: sicut mors quae violenter infertur a persecutore. Et utroque modo malum naturae quodammodo timetur, et quodammodo non timetur. Cum enim timor proveniat e.v *phantasia futuri mali*⁹ ut dicit Philosophus ♦ illud quod remo-

vet luturi mali phantasiam, excludit etiam timorem. Quod autem non appareat aliquod mulum ut futurum, potest ex duobus contingere. Uno quidem modo, ex hoc quod est remotum et distans: hoc enim, propler distantiam, imaginamur ut non futurum. Et ideo vel non timemus, vel parum umemus. Ul enim Philosophus dicit, in II *Rhetic.* ., *quae valde longe sunt, non Ii-mentor: sciunt enim omnes, quod morientur; sed quia non prope est ?, nihil curant.* – Alio modo aelismatur aliquod malum quod est futurum, ut non luturum, propter necessitatem, quae facit ipsum aestimare ul praesens. Unde Philosophus dicit, in II *Rhetic.* ., quod *illi qui tam decapitantur, non * &?.* » ■ *timent*, videntes sibi necessitatem mortis imminere; *sed ad hoc quod aliquis timeat, oportet adesse aliquam spem salutis.*

Sic igitur malum naturae non timetur, quia non apprehenditur ut futurum. Si vero malum naturae, quod est corruptivum, apprehendatur ut propinquum. et tamen cum aliqua spe evasionis, tunc timebitur.

An primim ergo dicendum quod malum naturae quandoque non provenit a natura, ut dictum ' b £βπ*«.

est *. Secundum tamen quod α natura provenit, etsi non ex toto vitari possit, potest tamen differri. Et sub hac spe, potest esse consilium de vitatione ipsius.

Ad secundim dicendum quod malum naturae, etsi semper imminêat, non tamen semper imminet de propinquo. Et ideo non semper timetur.

Au TERTIUM dicendum quod mors et alii defectus naturae proveniunt a natura universalis: quibus tamen repugnat natura particularis quantum potest. Et sic ex inclinatione particularis naturae, est dolor et tristitia de huiusmodi malus, cum sunt praesentia; et timor, si immineant in futuram.

a) privat. – privatur PABCTHIKI-ff. p) eit. – Om. ABCDGHtKU

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TIMOR SIT DE MALO CULPAE

II' U*, qu. auv, an. a.

TERT,liM sle PROCEDITUR. Videtur quod possit esse de malo culpae. Dicit cnim Augustinus, *super Canonicam foan.* *, quod *timore casto timet homo*

• Trost. IX.

separationem a Deo. Sed nihil separat nos a Deo *v<n- « nisi culpa; secundum illud Isaiae lix *: *iVccata vestra diviserunt inter vos et Deum vestrum.* Ergo timor potest esse de malo culpae.

ir de libus mm. um. ' ac-OJO v ♦ ' Art-id-atio

c loquendo, o seductio* η rationem, enim non

ratio a Deo :catum : et Tori causa, a et timor de malo: idem, quia c malo fu- it in con- ide potest l'e magno. :it malum quae tol- li. Et ideo le quibus jufl, quae

de bono n aliquis : et ideo t in po- dc malo Ico sem- irinseca. ise et a

ra * di- :tu ipso ■d i. y 4«. ia quae rinseca.

partim tbiacet nscca, phan- potest eat ci us ex- quan- homo timor libro ni bus · Q». xuxn» ndum d eas

ilis ti- quae irohi- ;e ab

alio timore, ct sic custodiat sc non timentem › illo timore.

Ad secundum dicendum quod, cum sit alius ti- mor quo timetur malum imminens, ct alius timor quo timetur ipse timor mali imminentis; non se-

quitur quod idem fugiat scipsum, vel quod sit idem fuga sui ipsius.

Ad tertium dicendum quod propter diversita- tem timorum iam ♦dictam, timore praesenti po- · l« r«t. ·* » test homo timere futurum timorem.

·J no« timentī*. – «<rn /iairrr tun^· p.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM REPENTINA MAGIS TIMEANTUR

ЇZ&ŸĬBKQ Q|;,STIM SIC PROC,DITX R· Videtur quod j Sq JSu insolita ct repentina non sint magis ter- ribilia Sicut enim spes est dc bono, ita ■^■****^^timor est dc malo. Sed experientia facit ad augmentum spei in bonis. Ergo etiam facit ad augmentum timoris in malis.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Rhetoric.9*, quod magis timentur *non qui acutae sunt irae, sed mites e! astuti*. Constat autem quod illi qui acutae irae sunt, magis habent subitos motus. Ergo ca quae sunt subita, sunt minus terribilia.

3. Praeterea, quae sunt subita, minus conside- rari possunt. Sed tanto aliqua magis limentur, quanto magis considerantur: unde Philosophus dicit, in HI *Ethic.* ·, quod *aliqui videntur fortes propter ignorantiam, qui, si cognoverint quod aliud sit ■ quam suspicantur, fugiunt*. Ergo repentina minus limentur.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in II *Confess. 9: Timor insolita et repentina exhorrescit, rebus quae amantur adversantia, dum praecavet securitati*.

Respondeo dicendum quod, sicut supra ♦dictum est, obiectum timoris est malum imminens quod non de facili repelli potest. Hoc autem cx duo- bus contingit: scilicet ex magnitudine mali, ct cx debilitate timentis. Ad utrumque autem horum operatur quod aliquid sit insolitum ct repenti- num. Primo quidem, facit ad hoc quod malum imminens maius appareat. Omnia enim corpora- lia, et bona et mala, quanto magis considerantur, minora apparent. Et ideo, sicut propter diuturni- tatem dolor praesentis mali mitigatur, ut patet per Tullium in III *de Tusculanis Quaest.* ♦ ita etiam ex praemeditatione minuitur timor futuri

mali. – •secundo, aliquid esse insolitum el repen- tinum. facit ad debilitatem timentis: inquantum subtrahit remedia quae homo potest praeparare ad repellendum futurum malum, quae esse non possunt quando ex improvise malum occurrit.

Ad primū ergo dicendum quod obiectum spei est bonum quod quis potest adipisci. Et ideo ea quae augmentant potestatem hominis, nata sunt augere spem: ct endem ratione, diminuere timo- rem, quia timor est dc malo cui non dc facili potest resisti. Quia igitur experientia facit homi- nem magis potentem ad operandum, ideo, sicut auget spem, ita diminuit umorem.

Ad secundum dicendum quod illi qui habent iram acutam, non occultant eam: cl ideo nocu- menta ob eis illata non ita sunt repentina, quin praevideantur. Sed homines mites ct astuli oc- cultant iram : et ideo nocumentum quod ab eis imminet, non potest praevideri, sed cx improvise advenit. El propter hoc Philosophus didt quod tales magis timentur.

An tertium dicendum quod, per se loquendo, bona vel mala corporalia in principio maiora apparent. Cuius ratio est, quia unumquodque ma- gis apparet, contrario iuxta se posito. Unde cum aliquis statim a paupertate ad divitias transit, propter paupertatem praeexistentem divitias ma- gis aestimat : ct e contrario divites statim ud paupertatem devenientes, eam magis horrent. El propter hoc, malum repentinum magis timetur, quia magis videtur esse malum. – Sed potest propter aliquod accidens contingere quod magni- tudo alicuius mali lateat: puta cum hostes se in- sidiose occultant. Et tunc verum est quod malum ex diligenti consideratione fit terribilius.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM EA CONTRA QUAE NON EST REMEDIUM, MAGIS TIMEANTUR

SEXTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod ca quae non habent remedium, non jlfê&và sint magis timenda. Ad timorem enim requiritur quod remaneat aliqua spes salutis, ut supra * dictum est. Sed in malis quae non habent remedium, nulla remanet spes salu- tis. Ergo talia mala nullo modo timentur.

2. Praeterea, malo mortis nullum remedium adhiberi potest: non enim, secundum naturam, potest esse reditus a morte ud vitam. Non tamen mors maxime limetur, ut dicit Philosophus, in II *Rhetoric.* * Non ergo ca magis timentur quae re- · or ·'·r' i medium non habent. ...,6.*

3. Praeterea, Philosophus dicit, in I *Ethic.* *, s- *. u"

quod *non est magis bonum quod est diuturnius, eo quod est unius diei: neque quod est perpetuum, eo quod non est perpetuum.* Ergo, eadem ratione, neque maius malum. Sed ea quae non habent remedium, non videntur differre ab aliis nisi propter diuturnitatem vel perpetuitatem. Ergo propter hoc non sunt peiora, vel magis timenda.

Sed contha est quod Philosophus dicit, in II *Vietoric.* *, quod *omnia timenda sunt terribiliora quacumque, si peccaverint, corrigi non contingit; aut quorum auxilia non sunt; aut non facilia.*

Respondeo dicendum quod obiectum timoris est malum: unde illud quod facit ad augmentum mali, facit ad augmentum timoris. Malum autem augetur non solum secundum speciem ipsius mali, sed etiam secundum circumstantias, ut ex supra * dictis apparet. Inter ceteras autem circumstantias, diuturnitas, vel etiam perpetuitas, magis videtur 3 facere ad augmentum mali. Ea enim quae sunt in tempore, secundum durationem temporis quodammodo mensurantur: unde si pati aliquid in

tanto tempore est malum, pati idem in duplo tempore apprehenditur ut duplatum. Et secundum hanc rationem, pati idem in infinito tempore, quod est perpetuo pati, habet quodammodo infinitum augmentum. Mala autem quae, postquam advenierint, non possunt habere remedium, vel non de facili, accipiuntur ut perpetua vel diuturna. Et ideo maxime redduntur timenda.

Ad primum ergo dicendum quod remedium mali est duplex. Unum, per quod impeditur futurum malum, ne adveniat. Et tali remedio sublato, auferitur spes, et per consequens timor. Unde de tali remedio nunc non loquimur. – Aliud remeditum mali est, quo malum iam praesens removetur. Et de tali remedio nunc loquimur.

Ad secundum dicendum quod, licet mors sit irremediabile malum, tamen, quia non imminet de prope, non timetur, ut supra * dictum est.

Ad tertium dicendum quod Philosophus ibi loquitur de per se bono, quod est bonum secundum speciem suam. Sic autem non fit aliquid magis bonum propter diuturnitatem vel perpetuitatem, sed propter naturam ipsius boni.

i) videtur. – videntur coJkc» cl a.

Commentnriis Cardinalis Caictani

In responsione ad ultimum ultimi articuli eiusdem quaestionis quAdrngesimacsecundae, brevisiter scito quod bonitas rei est duplex: scilicet spectans ad ipsam rei substantiam, et circumstans eam; sicut bonitas caloris est esse calorem ut quatuor vel sex, etc., vel esse in tali subiecto aut loco, etc. Duratio non auget primam bonitatem, sed secundam. Non enim calor durans triduo, est secundum se

perfectior calore unius horae sed bene est perfectior secundum circumstantiam temporis. Et hoc intendit um Aristoteles ibi, quam Auctor hic: qui ideo in corpore articuli praemisit quod malum augetur dupliciter, scilicet secundum suum speciem, et secundum circumstantias. Praesenti enim proposito sat est quod malum apprehendatur ut maius: sive ex hac, sive ex illa proveniat causa, nihil refert.

• αiqu. tro4.

• Trait. IX

• C-p »», »- '

Qx xxwi.

in duplo
secundum
pore, quod
infinitem
am advc-
, vcl non
diuturna.

lium mali
futurum
blato, au-
Jc de tali
^medium
movetur.

rs sit ir-
imminet
m CSt. » An. ».
s ibi lo-
i secun-
I flliquid
perpo-
l.

ctior sc-
am Ari-
! aniculi
eundum
ni enim
maius:
ere.

QUAESTIO QUADRAGESIMATERTIA
DE CAUSA TIMORIS

IN DUOS ARTICULOS DIVISA

• Cl. 4u, tu, t*. e inde considerandum est de causa timoris . Primo: utrum causa timoris sit amor.
Et circa hoc quaeruntur duo. Secundo: utrum causa timoris sil defectus.

ARTICULUS PRIMUS

L I RUM CAUSA TIMORIS SIT AMOR

h fsjtm. XVO f.

S D primum sic proceditur. Videtur quod amor non sit cau*a timoris. Illud enim quod introducit aliquid, est causa eius. Sed *timor introducit amorem caritatis*, ut Augustinus dicit, *super Canonum* *provenit* Et hoc bonum quod est ei coniunctum.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Rhetoric*.9, quod *illi maxime timentur, a quibus expectamus imminere nobis aliqua mala*. Sed per hoc quod ab aliquo expectamus malum, mugis provocamur ad odium eius quam ad amorem. Ergo umor magis causatur ab odio quam ab amore, ^Qu.»u»..rt. 3 Praeterea, supra * dictum est quod ei quae sunt a nobis ipsis, non habent rationem terribilium. Sed Cfl quae sunt ex amore, maxime proveniunt ex intimo cordis. Ergo timor ex amore non causatur. Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *Octoginta trium Quaesi*. 4 *Nulli dubium est non aliam esse metuendi causam, nisi ne id quod amamus, aut adeptum amittamus, aut non adipiscamur speratum*. Omnis ergo timor causatur ex hoc quod aliquid amamus. Amor igitur est causa timoris.

Respondeo dicendum quod obiecta passionum animae sc habent ad eas tanquam formae ad res naturales vel artificiales: quia passionem animae speciem recipiunt ab obiectis, sicut res praedictae a suis formis. Sicut igitur quidquid est causa formae, est causa rei constitutae per ipsam ; ita etiam quidquid, et quocumque modo, est causa obiecti, est causa passionis. Contingit autem aliquid esse causam obiecti vel per modum causae efficientis: vel per modum dispositionis materialis. Sicut obiectum delectationis est bonum apparens conveniens coniunctum: cuius causa efficiens est illud quod facit coniunctionem, vel quod facit convenientiam vel bonitatem, vel apparentiam huiusmodi boni ; causa autem per modum dispositioni* materialis, est habitus, vel quaecumque dispositio secundum quam fit alicui conveniens aut apparens. Et hoc bonum quod est ei coniunctum.

Sic igitur, in proposito, obiectum timoris est aestimatum malum luturum propinquum cui resisti de facili non potest. Et ideo illud quod potest interre tale malum, est causa effectiva obiecti timoris, et per consequens ipsius timoris. Illud aurem per quod aliquis ita disponitur ut aliquid sit ei tale, est causa timoris, et obiecti eius, per modum dispositionis materialis. Et hoc modo amor est causa timoris: ex hoc enim quod aliquis amat aliquod bonum, sequitur quod privativum tolis boni sit ei malum, et per consequens quod timeat ipsum tanquam malum.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut supra* dictum est. timor per se et primo respicit ad malum ' quod refugit, quod opponitur alicui bono amato. Et sic per se timor nascitur ex amore. - Secundario vero respicit ad id per quod provenit tale malum. Et sic per accidens quandoque Umor inducit amorem: inquantum scilicet homo qui limet puniri a Deo, servat mandata eius, et sic incipit sperare, et spes introducit amorem, ut supra ' dictum est.

Ad secundum dicendum quod ille a quo expectantur ? mala, primo quidem odio habetur: sed postquam ab ipso iam incipiunt sperari bona, tunc incipit amari. Bonum autem cui contrariatur malum quod timetur, a principio amabatur.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de eo quod est causa mali terribilis per modum efficientis. Amor autem est causa eius per modum materialis dispositionis, ut diclum est *. 4 »-

a) ad malum. - matum 1'. J) cxfictantur. - fxyfetamiu P.

Commentaria C&rdtaaU* Caietani

X quaestione quadragesimatertia tuta nihil scribendum occurrit, nisi ex utroque articulo attentum te reddere, ut dicas causa» pastionum cognoscere et discernere ex pane obiecti. et tubiecti; et secundum singula» conditione obiecti. propria» cau>s*. et diversimode constituendo eo, scire respondere ad quaesita de causis passionum

QUAESTIO XLIII. ARTICULUS II

ARTICULUS SECUNDUS

LTRL'M CAL'Sλ TIMORIS SIT DEFECTI S

In I'uln. .XXVI.

secundum sic proceditur. Videtur quod defectus non sit causa timoris. Illi cnim qui potentiam habent, maxime timen-
 . Sed defectus contradatur potentiae. Ergo defectus non est causa timoris.
2. Praeterea, illi qui iam deccapitantur. maxime sunt in defectu. Sed talcs non timent, ut dicitur o?. < ".*4 .n ll *Rhetoric*, * Ergo defectus non est causa timoris.
3. Praeterea, decertare ex fortitudine prove- nit. non ex defectu. Sed *decurtantes timent eos* r. *. 9. *Pro eisdem decertant*, ut dicitur in II *Rhetoric*,* Ergo defectus non est causa timoris.
Sed contra, contrariorum contrariae sunt cau- sae. Sed *divitiae, et robur, ct multitudo amicorum, ct potestas, excludunt timorem*, ut dicitur in II *Rhetoric*.* Ergo ex defectu horum timor causatur. Cap. t, . . >0. An.rwctd. Respondeo dicendi m quod, sicut supra dictum est, duplex causa timoris accipi potest: una qui- dem per modum materialis dispositionis, ex parte eius qui timet; alia per modum causae efficientis, cx parte eius qui timetur. Quantum igitur od primum, defectus, per se loquendo, est causa ti- moris: cx aliquo cnim defectu virtutis contingit quod non possit aliquis de facili repellere immi-

nens malum. Sed tamen ad causandum timorem requiritur defectus cum aliqua mensura. Minor enim est defectus qui causai timorem futuri mali, quam detectus consequens malum praesens, de quo est tristitia. Et adhuc esset maior defectus, si totaliter sensus mali auferretur, vel amor boni cuius contrarium timetur.

Quantum vero ad secundum, virtus et robur, per se loquendo, est causa timoris: ex hoc enim quod aliquid quod apprehenditur ut nocivum, est vinuosum. contingit quod eius effectus repelli non potest. Contingit tamen per accidens quod aliquis defectus cx ista parte causai timorem, inquantum ex aliquo defectu contingit quod aliquis velit no- cumentum inferre: puta propter iniustiliam, vel quia ante laesus fuit, vel quia timet laedi \

Ad primum ergo dicendi m quod ratio illa pro- cedit de causa timoris cx parte causae efficientis.

Ad segindum dicendlm quod illi qui iam decca- pitantur, sunt in passione praesentis mali. Et ideo iste defectus excedit mensuram timoris.

Ad tertium dicendum quod decertantes timent non propter potentiam, qua decertare possunt: sed propter defectum potentiae, ex quo contingit quod sc superaturos non confidunt.

• C/ cu. u j, io- trod.

Qu.uA Irt ;

Cap- "«»

s! i t lu So t

• Zk /Mr OW (ft.tU, op mu

q ».u u ii, «

Qa. ».". *rt-

Qh run. a

QUAESTIO QUADRAGESIMAQUARTA
DE EFFECTIBUS TIMORIS

IN QUATOR ARTICULOS DIVISA

• a. «i. «tj* »«■

EiNDEConsidcranduni est de effectibustimoris*.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum timor faciat contractionem.

Secundo: utrum laciāt consiliutivos.

Tertio: utrum faciat tremorem.

Quarto: utrum impediat operationem.

ARTICULUS PRIMUS

LTIU M TIMOR FACIAT CONTRACTIONEM

» d primum sic proci,diti R. Videtur quod timor non faciat contractionem. Contractione enim factu, calor ct spiritus ad interiora revocantur. Sed ex multitudine caloris et spirituum in interioribus, catur cor ad audacter aliquid aggrediendum, ut patet in iratis: cuius contrarium in timore accidit. Non ergo timor facit contractionem.

2. Praeterea, multiplicatis spiritibus ct calore in interioribus per contractionem, sequitur quod homo in vocem prorumpat: ut patet in dolentibus. Sed timentes non emittunt vocem, sed magis redduntur taciturni. Ergo timor non facit contractionem.

• Qu iu «n 4.

• Op. ntu

• üt>. «. ■. «<:-
3.1%. »«t. *»il.

3. Praeterea, verecundia est quaedam species timoris, ut supra · dictum est. Sed *verecundali rubescunt*, ut dicit Tullius, IV *Je Tusculanis Quaesi.**, ct Philosophus, in \V *Ethic.* * Rubor autem faciei non attestatur contractioni, sed contrario. Non ergo contractio est ctTectus timoris.

• Ur lUt
lib. UL «Γ «MU.

Sed contra est quod Damascenus dicit, in III libro *. quod *timor est virtus secundum systolen*, idest secundum contractionem.

• Qa. mm, art.
S.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est. in passionibus animae est sicut formale ipse motus appetitivae potentiae, sicut autem materiale transmutatio corporalis: quorum unum alteri proportionatur. Unde secundum similitudinem ct rationem appetitivi motus, sequitur corporalis transmutatio. Quantum autem ad animalem motum appetitus, umor contractionem quondam importat. Cuius ratio est, quia timor provenit ex phantasia alicuius mali imminentis quod difficile

• Qx xu, art. *.

• Qu. xuii. *n
Jn

repelli potest, ut supra * dictum est. Quod autem aliquid difficile possit repelli, provenit ex debilitate virtutis, ut supra * dictum est. Virtus autem, quanto est debilior, tanto ad pauciora sc potest extendere. Et ideo ex ipsa imaginatione quae causal timorem, sequitur quaedam contractio in appetitu. Sicut etiam videmus in morientibus quod natura retrahitur ad interiora, propter debilitatem virtutis: ct videmus etiam in civitatibus quod, quando cives liment, retrahunt sc ab exterioribus, et recurrunt, quantum possunt, ad inte-

riora. Et secundum similitudinem huius contractionis, quae pertinet ad appetitum animale, sequitur etiam in timore ex parte corporis, contractio caloris et spirituum ad interiora.

Adfirmi m ergo dicendum quod, sicut Philosophus dicit in libro *de Problematibus* *, licet in timentibus retrahantur 3 spiritus ab exterioribus ad interiora, non tamen est idem motus spirituum in iratis ct timentibus Nam in iratis, propter calorem cl subtilitatem spirituum, quae proveniunt ex appetitu vindictae, interius fit spirituum motus ab interioribus ad superiora: ct ideo congregantur spiritus ct calor circa cor. Ex quo sequitur quod irati redduntur prompti ct audaces 'ad invadendum. – Sed in timentibus, propter frigiditatem ingrossantem, spiritus moventur a superioribus ad inferiora: quae quidem frigiditas contingit ex imaginatione defectus virtutis. Et ideo non multiplicantur calor ct spiritus circa cor, sed magis a corde refugiant. Et propter hoc, timentes non prompte invadunt, sed magis refugiant.

Ad secundum dicendum quod naturale est cuilibet dolenti, sive homini sive animali, quod utatur quocumque auxilio potest ad repellendum nocivum praesens quod infert dolorem: unde videmus quod animalia dolentia percutiunt vel faucibus vel cornibus. Maximum autem auxilium ad omnia in animalibus est calor et spiritus. Er ideo in dolore natura conservat calorem et spiritum interius, ut hoc utatur ad repellendum nocivum. Et ideo Philosophus dicit, in libro *de Problematibus* *. quod, multiplicatis introrsum spiritibus cl calore, ncesse est quod emanantur per vocem.

Et propter hoc, dolentes vix sc possunt continere quin clament. – Sed in timentibus fu motus interioris caloris et spirituum a corde ad interiora, ut dictum est*. Et ideo timor contrariatur formationi vocis quae nt per emissionem spirituum ad superioru per os. Et propter hoc, timor tacentes facit. Et inde est etiam quod *timor trementes facit*, ut dicit Philosophus L in libro *de Problematibus* ♦ .t τ ||; 4),

Ad tertium dicendum quod pericula mortis non solum contrariantur appetitui animali, sed etiam contrariantur naturae. Et propter hoc, in huius-

Pnei. m^{xxvu}.

•ib-x.PwH.n.

’Un»? *j „<

a) *retrahantur.* – *retrahatur* Pt I H, *trahuntur* A. – *tyiriluum o*».
l i G.

> – Om. BEFGIIKL4.
y) *dic* l *mcxn.*

modi timore non solum fit contractio ex parte appetitus, sed etiam ex parte naturae corporalis: sic enim disponitur animal ex imaginatione mortis contrahens calorem ad interiora, sicut quando naturaliter mors imminet. Et inde est quod *timentes mortem pallescunt*, ut dicitur in IV *Ethic.* l – Sed malum quod timet verecundia, non opponitur

naturae, sed solum appetitui animali. Et ideo fit quidem ‘ contractio secundum appetitum animalem, non autem secundum naturam corporalem: sed magis anima, quasi in se contracta, vacat ad motionem spirituum et caloris, unde fit eorum diffusio ad exteriora. Et propter hoc, verecundari rubescunt.

4) julJcm. – juarJam VFj.

Commentaria Cardiiimli* Caietani

T» primo articulo quaestioni» quadrugCMmacquartae du-Ibium occurrit, eo quod responsio ad tertium contrariatur corpori articuli, et universali doctrinae de consonantia motus corporalis et motus animalis in passionibus. Nam secundum universalem doctrinam in corpore traditam, sicut timor consistit in contractione animi, ita transmutatio ili» unita in contractione calori* et spirituum. Et tamen in responsione ad rertium dicitur quod in verecundia est contractio animi, sed non naturae corporalis. Hoc enim nen stat cum universalitate illius doctrinae.

Ad hoc dicitur quod in huiusmodi passionibus inveniuntur duo motus corporale»; primus, ab extra ad intus, secundus, ab intu» ad inferiora vel superiora. Et primus quidem »C ille motu* qui ut materia est passionis: secundus vero effectus potius c«. Unde dolor et rimor in motu qui e»t ut materia passioni», conveniunt.* uterque

enim est ob extra nd intra. Sed in motu qui consequitur, differunt: tum ad dolorem sequitur motu» ad auperiora, vel prout opus cat. ut in responsione ud secundum dicitur, in timore, motus consequens quandoque est ad inferiora. Et hoc evenit quoties timor ducit ad frigu» ingrowan* spiritu». Quod tunc non evenit, cum modicus est limor, quali» videtur esse verecundia: contractu» siquidem in ea spiritus* • C9»TK4U,, ud intra, et oblecto timoris non repugnante naturae, aed soli appetitui, non sequitur frigus naturae inimicum. Et sic anima diffundit in fadctn ruborem. – Semper ergo fit in timore contractio nd intus, sed quis non semper fit usque ad frigus ingressam, ideo in littera negatur contractio na* tume corporeae: non quia non nat, sed quia non fit consummata usque ad frigus.

In reliquis tribus articuli» eiusdem quadragesimacquare lac quactionU nihil occurrit scribendum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM TIMOR FACIAT CONSII IATIVOS

!< h* . qu. ciux. ΑΠ. 7; /a Pulm. XH.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod timor non laciat consiliativos. Non enim est eiusdem consiliativos facere, et consilium impedire. Sed timor consilium impedit: omnis enim passio perturbat quietem, quae requiritur ad bonum usum rationis. Ergo timor non facit consiliativos.

2. Praeterea, consilium est actus rationis de futuris cogitnnlis et deliberantis. Sed aliquis limor est *excutiens cogitata, et mentem a suo loco removet*, ut Tullius dicit, in IV *de Tusculanis Quacstd* Ergo timor non facit consiliativos, sed magis impedit consilium.

3. Praeterea, sicut consilium adhibetur ad vitanda mala, ita etiam adhibetur ad consequenda buna. Sed sicut timor est de malis vitandis, ita spes est de bonis consequendis. Ergo limor non facit magis consiliativos quam spes.

Sed contra EST quod Philosophus dicit, in II *Rhetoric.**. quod *timor consiliativos Jacit.*

Respondeo dicendum quod aliquis potest dici consiliativus dupliciter. Uno modo, a voluntate scu sollicitudine consiliandi. Et sic timor consiliativus est, quia timor facit hominem sollicitum ad vitanda mala, et ad consequenda bona. Et sic Philosophus dicit, in III *Ethic.* ' dicit, *consiliamur de magnis, in quibus quasi nobis ipsis discredimus.* Ea autem quae timorem incutiunt, non sunt simpliciter mala sed habent quandam magnitudinem: tum ex eo quod ap-

prehenduntur ut quae difficiliter repelli possunt; tum etiam quia apprehenduntur ut de prope existentia, sicut iam * dictum est. Unde homines * Q«*«« BV'. maxime in timoribus quaerunt consiliari.

Alio modo dicitur aliquis consiliativus, a facultate bene consiliandi. Et sic nec limor, nec aliqua passio consiliativos facit. Quia homini affecto secundum aliquam passionem, videtur aliquid vel maius vel minus quam sii secundum rei veritatum: sicut amanti videntur ea quae amat, meliora; ei timenti, ea quae timet, terribiliora. Et sic ex defectu rectitudinis indicii, quaelibet passio, quantum est de se, impedit facultatem bene consiliandi.

Et per hoc patet responsio ad primum. Ad secundum DtcinDi M quod quanto aliqua passio est fortior, tanto magis homo secundum ipsam affectus, impeditur. Et ideo quando limor fuerit fortis, vult quidem homo consiliari, sed adeo perturbatur in suis cogitationibus, quod consilium adinvenire non potest. Si autem sit pannis timor, qui sollicitudinem consiliandi inducat, nec multum rationum conturbet; potest etiam conferre ad facultatem bene consiliandi, ratione sollicitudinis consequentis.

An tertium dicendum quod etiam spes facit consiliativos: quia, ut in II *Rhetoric.** Philosophus -cv » dicit, *nullus consiliatur de his de quibus desperat;*

ai utaU. – Mtagna E, uin. h

I ideo fu
animn-
orolem :
iī vacat
t eorum
îcundati

sequitur,
ipcriora,
dicitur,
inferiora,
sans »pi-
»r, quali»
piritU» *
rac, sed
cum. Et
go fit in
it usque
■aio na-
fu con-

lacqunr-

»ssunt;
?e exi-
imines
•

facul-
aliqua
:lo sc-
id vel
verita-
, me-
ra. Et
>assio,
e con-

a pas-
ipsam
fuerit
adeo
silium
timor,
ullum
ad fa-
udinis

t con-
ophus ·<*<
perat;

QUAESTIO XLIV, ARTICULUS III, IV
285
sicut nec de impossibilibus, ut dicitur in III *Ethic.* *
Timor tamen facit magis consiliativos quam spes.
Quia spes est de bono, prout possumus ipsum
consequi: limor autem de malo, prout vix re-

celli potest: et ita magis respicit rationem difficilis
limor quam spes. In difficilibus autem, maxime
in quibus nobis non confidimus, consiliamur, sicut
dictum est ·.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM TIMOR FACIAT TREMOREM

Supra. art. I, ad >: *h PiaIm. XVII.*

k»d tertium sic proceditur. Videtur quod
tremor non sit effectus timoris. Tremor
fc enim ex frigore accidit: videmus enim
infrigidntos tremere. Timor autem non
videtur causare frigus, sed magis calorem desic-
cantem: cuius signum est quod timentes sitiunt,
ct praecipue in maximis umoribus, sicut patet in
illis qui ad mortem ducuntur. Ergo timor non
causal tremorem.

2. Praeterea, emissio superfluitatum ex calore
accidit: unde, ut plurimum, medicinae laxativae
sunt calidae. Sed huiusmodi emissiones superflui-
tatum ex timore frequenter contingunt. Ergo ti-
mor videtur causare calorem Et sic non causal
tremorem.

3. Praeterea, in timore calor ab exterioribus
ad interiora revocatur. Si igitur propter huius-
modi revocationem calons, in exterioribus homo
tremit; videtur quod similiter in omnibus exte-
rioribus membris deberet causari tremor ex ti-
more. Hoc autem non videtur. Non ergo tremor
corporis est effectus timoris.

Sed contra est quod Tullius dicit, in IV *dc
Tusculanis Quaesi.* *, quod *terrorem ' sequitur
tremor, et pallor, et dentium crepitus.*

Respondeo dicendum quod, sieur supra * dictum
est, in timore (it quaedam contractio ab exterior-
ibus ad interiora; cl ideo exteriora frigida re-
manent. Et propter hoc in eis accidit tremor, qui

causatur ex debilitate virtutis continentis mem-
bra: ad huiusmodi autem debilitatem maxime
facit detectus caloris, qui est instrumentum quo
anima movet, ut dicitur in II *de Anima**.

Ân primim ergo dicendum quod, calore ab ex-
terioribus ad interiora revocato, multiplicatur cal-
lor interius, cl maxime versus inferiora, idcsl
circa nutritivain. Et ideo, consumpto humido,
consequitur silis: et etiam interdum solutio ven-
iris, ei urinae emissio, ct quandoque etiam se-
minis. – Vel huiusmodi emissio superfluitatum
accidit propter contractionem ventris ct testicu-
lorum. ut Philosophus dicit, in libro *dc Proble-*

matibus N Proâl. «x.

Unde patet solutio ad secundum.

Ad tertum dicendum quod, quia in timore calor
deserit cor. a superioribus ad inferiora tendens,
ideo timentibus maxime tremit cor, ct membra
quae habent aliquant connexionem ad pectus, ubi
est cor. Unde timentes maxime tremunt in voce,
propter vicinitatem vocalis arteriae ad cor. Tre-
mit etiam labium inferius, et lota inferior man-
dibula, propter continuationem ad cor: unde ct
crepitus ° dentium sequitur. Et eadem ratione ?
brachia ct manus tremunt.-Vel etiam quia huius-
modi membra sunt magis mobilia. Propter quod
et genua tremunt timentibus; secundum illud Isaiae
l xxxv *: *Confortate manus dissolutas, et genua Ire-*
mentia roborate.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM TIMOR IMPEDIAT OPERATIONEM

quartum sic proceditur. Videtur quod
timor impediat operationem. Operatio
enim maxime impeditur ex perturba-
tionis, quae dirigit in opere. Sed
limor perturbat rationem, ul dictum est *. Ergo
timor impedii operationem.

3. Praeterea, illi qui laciunt aliquid cum ti-
more, facilius in operando a deficiunt: sicut si
aliquis incedat super trabem in alto positam,
propter timorem de facili cadit; non autem ca-
deret, si incederet super eandem trabem in imo
positam, propter delectum timoris. Ergo umor
impedit operationem.

3. Praeterea, pigritia, sive segnities, est quae-
dam species timoris. Sed pigritia impedit opera-
tionem. Ergo el timor.

Sed contra est quod Apostolus dicit, *ad Phi-*
lip. n *: *Cum metu et tremore restrain salutem*
operamini: quod non diceret, si limor bonam ope-
rationem impediret, 'l imor ergo non impedit bo-
nam operationem.

Respondeo dicendum quod operatio hominis
exterior causatur quidem ab anima sicut a primo
movente, sed a membris corporeis sicut ab in-
strumentis. Contingit autem operationem impediri
et propter defectum instrumenti, ct propter defe-

a) oprrjnJo, – t.ycratiaue P.t.

ctum principalis moventis. Ex parte igitur instru-
mentorum corporalium, timor, quantum est de
sc, semper natus est impedire exteriorem opera-
tionem, propter defectum caloris qui ex timore
accidit in exterioribus membris. Sed ex parte ani-
mae, si sit timor moderatus, non multum ratio-
nem perturbans; confert ad bene operandum, in-
quantum causal quandam sollicitudinem, et facit
hominem attentius consiliari et operari. - Si vero
timor tantum increseat quod rationem perturbet,
impedit operationem etiam ex parte animae. Sed
de tali timore Apostolus non loquitur ♦

Et per haec patet responsio ad primum.
Ad secundum dicendum quod illi qui cadunt de
trabe in alto posita, patiuntur perturbationem
imaginationis, propter timorem casus imaginati.
Ad tertium dicendum quod omnis timens re-
fugit id quod timet: et ideo, cum pigritia sit limor
de ipsa operatione, inquantum est laboriosa, im-
pedit operationem, quia retrahit voluntatem ab
ipsa. Sed timor qui est de aliis rebus, intantum
adiuvat operationem, inquantum inclinatur volun-
tatem ad operandum ea per quae homo effugit
id quod timet.

CCII/TJ.

• O . t u .
trt4 .

r> fertHr^tictncm. - ferlnrbaliûntt P*.

•Qa.CT».

• C*p

* ..Tl. t' »■
O.J. tt-.LX.air
rr, n. u

• v«* «Λ. ■
« 4». kVG.,»».
>. IUh u

num.
cadunt de
ationem
niaginati.
mens re-
sit timor
iosa, im-
atem ab
ntantum
t volun-
j effugit

QUAESTIO QUADRAGESIMAQUINTA

DE AUDACIA

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

- ir. **ΓΧ**ε ν β ε considerandum est de audacia*.
1 **7**Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum audacia sil contraria timori.
- Secundo ; quomodo audacia se habeat ad spem.
Tertio: de causa audaciae.
Quarto: de effectu ipsius.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM AUDACIA SIT CONTRARIA TIMORI

StfpTK, qu. nnu art, 3.

SgÿÆç-*0 rwMV.M sic proceditur. Videtur quod CRgJSI audacia non contrahetur umori. Dicit JtfSawfcnim Augustinus, in libro *Octoginta Quaesi.* *, quod *audacia vilium est*. Vitium autem virtuti contrahatur Cum ergo timor non sit virtus, sed passio, videtur quod timori non contrnrietur audacia .

2. Praeterea, uni unum est contrarium. Sed timori contrahatur spes. Non ergo contrahatur ei audacia.

3. Praeterea, unaquaeque passio excludit passionem oppositam. Sed id quod excluditur per timorem, est securitas; dicit cnim .Augustinus, II *Confess.* *. quod *timor securitati praecavet*. Ergo securitas contranalur timori. Non ergo audacia.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II *Rhetoric.* \ quod *audacia est timori contraria*.

Respondeo dicendum quod de ratione contrariorum est quod *maxime a se distent*, ut dicitur 'njTtuuM.' 'n X *Metaphys.* ■ Illud autem quod maxime distat a timore, est audacia: timor enim refugit nocumentum futurum, propter eius victoriam super ipsum timentem; sed audacia aggreditur periculum imminens, propter victoriam sui supra ipsum periculum. Unde manifeste timori contrahatur audacia.

Ad primum ergo dicendum quod ira et audacia, et omnium passionum nomina, dupliciter accipi possunt. Uno modo, secundum quod important absolute motus appetitus sensitivi in aliquod obiectum bonum vel malum: et sic sunt nomina passionum. Alio modo, secundum quod simul cum huiusmodi motu imponant recessum ab ordine rationis: et sic sunt nomina vitiorum. Et hoc modo loquitur Augustinus de audacia: sed nos loquimur nunc de audacia secundum primum modum.

An secundum dicendum quod uni secundum idem, non sum plura contraria: sed secundum diversa, nihil prohibet uni plura conirariari. Et sic dictum est supra * quod passiones irascibilis habent duplicem contrarietatem: unam secundum oppositionem boni et mali, et sic limor contrahatur spui; aliam secundum oppositionem accessus et recessus *, et sic timori contrahatur audacia, spei vero desperatio.

Ad tertium dicendum quod securitas non significat aliquid contrarium timori, sed solam timoris exclusionem: ille enim dicitur esse securus, qui non timet. Unde securitas opponitur timori sicut privatio: audacia autem sicut contrarium. Et sicut contrarium includit in se privationem, ita audacia securitatem.

ai hmnri .ven contrartcfur audaeLx. - liuar *.t

AIUÜÜ i»k.

Commentaria Cardinalis Caiotani

s tota quaestione quadragesimaquinta unum occurrit dubium ; quomodo scilicet malum sit obiectum audaciae, - Aut enim art obiectum dus per se, nut per accidens. Si per se, ergo motus appetitus prosccutivus est per se respectu mali. Cuius oppositum dierum est -; et omnes fatentur, dicentes mulum esse quod omnia fugiunt, sicut l*onum quod omnia appcetunL- Si per accidens ergo habet aliquid aliud per se obiectum. sicut patet in ceteris operationibus sensus, intellectus et appetitus; dicuntur cnim aliqua per accidens visa, audita, intellecta, oppetita, quia propter alia visa, sensata, cognita, desiderata, attinguntur. Et tunc quaeratur ' Quod est obiectum per se audaciae, an bonum, an malum? -.Et augetur difficultas, quia Auctor varie loqui videtur: in an. 3, ad 3, expresse dicem audaciam respicere malum; et in nrt. 4, ad 2. dicens obiectum audaciae esse compositum ex bono et malo.

II. Ad Imius difficultatis evidentiam, primo, referendus est actus audaciae purus ad proprium obiectum ; secundo,

referendus est idem et secundum se, et ut participans virtualiter spem, in suum obiectum - sic cnim melius elucescet * svas. m. seritas. Quoad primum, istoc duae passione», scilicet audacia et desperatio, similem ingerunt difficultatem: quia ista est ad malum, et illa a bono; oc per hoc, contra naturae ordinem videntur se habere. Si quis tamen advertat quod in concupiscibili, cuius obiectum est bonum vel malum absolute, nulla est hoc modo passio, sed respectu boni omnes sunt prosecutisac, et respectu mali refutativac vel fugitivae; coniciet quod aliquid habet tam bonum quam malum ex ly *arduo*, per quod contrahitur bonum et malum ud obiectum irascibilis habentis raies passiones. Et vere sic est: et propturca in concupiscibili nulla talis passio invenitur. Quid autem sit illud, non oportet in extraneo genere quaerere. Quoniam sicut aedificationes, picturae et structurae difficiles non reponuntur in aliquo alio genere ex difficultate, sed modum quendam sortiuntur illius eiusdem naturae quae difficili* dicitur (difficultas enim aedifica-

'α, ac pcr hoc
 doMlvaturhk £***. <.,
 :m per se obic-
 Ieni obiectum
 l audkiciuc, ut
 >osi(um e«t ex · Art. «, *4,
 repulsae *ub-
 juod perinde
 ; malum au-
 bonum; est
 >biecti. Unde
 m consonan-
 num scilicet
 l, quoniam
 et prosequi
 i secundum
 Item rcspe-
 :tur; ut lie
 imiderstui,
 er sc obic-

tinct ad τ
 lespcra-
 •equitur
 t supe-
 risequi-
 icratio:
 ficulta-

quere-
 haben-
 habet
 sterius
 quae
 quitur

sim-
 ii per
 jcutio
 sicut
 prior
 rnper * d· 4»·
 us *; · D. <0.
 sed
 · D. i\$7.

circa
 : se-
 picit z
 .. Et
 ;uod
 nor.
 pars
 est
 hoc
 St ^Λ. · CL ^eq». iiv.
 . irt. 4. *Js,3·

Comrni'nUn'ii» CaixUnalis Caietani

Cutes dicta in secundo articulo eiusdem quadragcri-
 macquintoc quaestionis, specialiter dubium occurrit,
 quia Auctor sibi Ipsi contrarius est. Superius enim,
 qu. xxv, an. 3. expresse dixit quod desperatio est prior
 timore, ct quod timor sequitur desperationem victoriae,
 sicut audacia spem eiusdem; hic vero aperte vult quod
 desperatio sit ctfectus timoris, sicut audacia spei.

II, Ad hoc dicitur quod desperatio ct timor ponunt
 dupliciter considerari: scilicet ex parte obiecti; ct ex parte
 modi attingendi obiectum. Si considerentur ex parte obic-
 cti, cum obiectum desperationis sit bonum, timoris vero
 malum; ct bonum naturaliter sit prius malo; sic desperatio
 est prior timore, ut superius in qu. xxv declaratum fuit
 Et ex hac pane, timor nascitur ex desperatione: quia sci-
 licet obiectum desperationis natum est parere obiectum ti-
 moris; bonum cnim arduum aestimatum impossibile, na-
 tum est proponere privationem sui ut quoddam malum
 iupcrexcedens, quod est obiectum timoris. – Non est tamen
 ista derivatio timoris ex desperatione ex parte obiecti, sic
 accipienda ut oporteat obiectum timoris ex penitus obiecto
 desperationis procedere, quoniam hac est manifeste Til-
 sum dum sumus inter spem ct metum: sed quia obiectum
 timoris sapii semper aliquid de obiecto desperationis. Nul-
 lum cnim malum habet rationem timendi, nisi quia bonum
 oppositum existimatur vel dubitatur superexcedens quod
 e»l obiectum desperationis.

III. Si nutem considerentur ex parte modi attingendi
 obiectum, cum utrimque mmlus consistat in fugiendo; ct
 timori per se, desperationi autem per accidens conveniat
 suum fugere obiectum, ct quod c»t per accidens dependeat
 ab eo quod est per se: consequens est ut timor sit. ex bac
 parte, causa desperationis. Non ita quod obiectum despera-
 tionis sit compositum ex bono et main, sicut obiectum
 audaciae* quoniam, ut superius in qu. x1, art. 4, ad 2,
 patet, desperatio ex solo supcrexccuu boni ease potest.
 Sed ita quod in ipsum bonum superexccdem aestimatum

impossibile, feratur timor ct desperatio: timor quidem in
 supercxcessum, inquantum impeditivum boni, ac per hoc
 malum; desperatio vero in ipsum bonum superexcedens,
 fugiendi* ipsum. – Est autem ratio movens ad praeponen-
 dum ex lue parte timorem, ut habeatur per «e obiectum fu-
 gae in desperante, sicut in audace. Cum cnim bonum ab
 omnibus appetatur, et a desperante fugiatur, patara est
 quod non fugitur inquantum bonum, nec inquantum maius
 bonum, »cd ratione alicuius impedimenti (saltem est ex-
 cessus Aestimatus impossibilis). Et quia impediens bonum
 mali rationem induit, ex hac parta timor inchoat despera-
 tionem.

Timoris mitem nomine, hoc in loco, non inlclligo timo-
 rem proprie dictum, ut est passio irascibilis distincta contra
 fugam, quae est quarta passio concupiscibilis contraria de-
 siderio: sed ut includit illam, ha quod desperatio fugit bo-
 num excedens, propter fugam mali impredientia, puta tpstu»
 exccuus, quae includitur in umore: et non proprie propter
 timorem illius excessu* difficilis impredientis, impossibilis, etc.
 Experimur cnim quod, cognita impossibilitate consequendi
 aliquid, despertimu» ab illo, nihil timente*. Et ratio huius
 est, quia impossibilitas seu dilTicultas consequendi, etsi ex
 hoc ipso quod impedit bonum consequendum, ^ntim he-
 beat unde induat rationem mali, ac per hoc sit obiectum
 abominationis seu fugae inclusae in timore; non tamen
 habet unde induat rationem mali ardui. Quia tamen est
 impedimentum boni ardui, licet non sit malum arduum,
 Auctor timoris nomine usu» c.vt.

IV. Desperatio igitur ex parte obiecti, cauta est timori»:
 timor vero ex parte modi attingendi obiectum, causa est
 desperationi*. Quo ht ut non aequaliter fiant desperatio
 ct audacia u timore ct spe. Nam uudacia α spe et ex parte
 obiecti. bonum enim est prius mulo; ct ex parte modi, quia
 prosecutio boni est ratio prosecutionis malt, oritur. De-
 speratio sinem ex parte modi tantum, ex timore seu abo-
 minatione nascitur.

/XRTICULUS TERTIUS

UTRUM DEFECTUS ALIQUIS SIT CAUSA AUDACIÀE

rFUT,LM s,c ›ROCI:om K. Videtur quod
 .w a w defectus aliquis sit causa audaciae. Dicit
 enim Philosophus, in libro *de Rroblema-*
tibus *, quod *amatores vini suntfortes*
et audaces. Sed ex vino sequitur defectus ebrie-
 tatis. Ergo audacia causatur ex aliquo a defectu.
 2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Rhetic*.*,
 quod *inexpertipericulorum sunt audaces*. Sed in-
 experientia defectus quidam est. Ergo audacia
 ex defectu causatur.

3. Praeterea, iniusta passi audaciores esse so-
 lent; *sicut etiam bestiae cum percutiuntur*, ut di-
 citur in HI *Ethic*. · Sed iniustum pati ad defe-
 ctum pertinet. Ergo audacia ex aliquo defectu
 causatur.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II
Rhetic. ♦ quod causa audaciae est, *cum in phan-*
tasia spes fuerit salutarium ut prope existentium,
timendorum autem aut non entium, aut longe
entium. Sed id quod pcertirftt ad defectum, vel
 pertinet ad salutarium remotionem, vel ad terri-
 bilium propinquitatem. Ergo nihil quod ad defe-
 ctum pertinet, est causa audaciae.

Respondeo dicendum quod, sicut supra · dictum · -vt »*,
 est, audacia consequitur spem, ct contrariatur ti-
 mori: unde quaecumque nata sunt causare spem,
 vel excludere timorem, sunt causa audaciae. Quia
 vero timor et spes, ct etiam audacia, cum sint
 passioncs quaedam, consistunt in motu appetitus
 ct in quadam transmutatione corporali; dupliciter
 potest accipi causa audaciae, sive quantum ad
 provocationem spei, sive quantum ad exclusio-
 nem timoris: uno modo quidem, ex parte appe-
 titivi motus; alio vero modo, ex parte transmu-
 tationis corporalis.

Ex parte quidem appetitivi motus, qui sequitur
 apprehensionem, provocatur spes causans auda-
 ciam, per ea quae laciunt nos * aestimare quod
 possibile sit adipisci victoriam; vel secundum pro-
 priam potentiam, sicut fortitudo corporis, expe-
 rientia in periculis, multitudo pecuniarum, ct alia
 huiusmodi; sive per potentiam aliorum. sicut mul-
 titudo amicorum vel quorumcumque auxiliandum,
 et praecipue sj homo confidat dc auxilio divino;
 unde *illi qui se bene habent ad divina, audacions*
sunt, ut etiam Philosophus dicit, in II *Rhetic*.*. ‘e*.-.* »

a) aliquo. – tSritlafU P.
 Sjmmak Tuy.il. D, Tu<m<r T. Ul.

<0/. – 0in. .oJkca

Timor autem excluditur, secundum istum modum, per remotionem terribilium appropinquantium: puta quia homo non habet inimicos, quia nulli nocuit, quia non videt aliquod periculum imminere; illis enim videntur maxime pericula imminere, qui aliis nocuerunt.

Ex pane vero transmutationis corporalis, causatur audacia per provocationem spei et exclusionem timoris, ex his T quae faciunt caliditatem circa cor. Unde Philosophus dicit, in libro *de Par-Animalium* *, quod *illi qui habent parvum cor secundum quantitatem. sunt magis audaces; et animalia habentia magnum cor secundum quantitatem, sunt timida: quia calor naturalis non tantum potest calefacere magnum cor, sicut parvum; sicut ignis non tantum potest calefacere magnam domum, sicut parram.* Et in libro *de Problematicis* * dicit quod *habentes pulmonem sanguineum, sunt audaciores, propter caliditatem cordis exinde consequentem.* Et ibidem dicit quod *vini amatores sunt magis audaces, propter caliditatem vini:* unde et supra* dictum est quod ebrietas facit ad boni-

talem spei: caliditas enim cordis repellit timorem, et causal spem, propter cordis extensionem et amplificationem.

Ad phimum ergo dicendum quod ebrietas causât audaciam, non inquantum est detectus, sed inquantum Jacit cordis dilatationem: et inquantum etiam Jacit aestimationem cuiusdam magnitudinis.

Ad secundum dicendum quod illi qui sunt in experti periculorum, sunt audaciores, non propter defectum, sed per accidens: inquantum scilicet, propter inexperience, neque debilitatem suam cognoscunt, neque praesentiam periculorum. Et ita, per subtractionem causae timoris, sequitur audacia.

Ad tertium dicendum quod, sicut Philosophus dicit in II *Rhetic.* *, *iniustum passi redduntur audaciores, quia aestimant quod Deus iniustum passis auxilium ferat.*

Et sic patet quod nullus defectus causal audaciam nisi per accidens: inquantum scilicet habet adiunctam aliquam excellentiam, vel veram vel aestimatam, vel ex parte sui vel ex parte alterius.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM AUDACES SINT PROMPTIORES IN PRINCIPIO QUAM IN IPSIS PERICULIS

Ht ElMc. . lca. xv.

d quartum sic proceditur. Videtur quod audaces non sint promptiores in principio quam in ipsis periculis. Tremor L MI ex timore causatur, qui contrariatur audaciae, ut ex dictis . patet. Sed audaces quandoque in principio tremunt, ut Philosophus dicit, in libro *de Problematicis* *. Ergo non sunt promptiores in principio quam in ipsis periculis existentes.

2. Praeterea, per augmentum obiecti augetur passio: sicut si bonum est amabile, et magis bonum est magis amabile. Sed arduum est obiectum audaciae. Augmentato ergo arduo, augmentatur audacia. Sed magis fit arduum et difficile periculum, quando est praesens. Ergo debet tunc magis crescere audacia.

3. Praeterea, ex * vulneribus inflictis provocatur ira. Sed ira causal audaciam: dicit enim Philosophus, in II *Rhetic.* *, quod *ira est ausirum.* Ergo quando iam sunt in ipsis periculis, et percutiuntur, videtur quod magis audaces red-

dantur. Sed contra est quod dicitur in III *Ethic.* ', quod *audaces praevolantes * sunt et volentes ante pericula, in ipsis autem discedunt.*

Respondeo dicendum quod audacia, cum sit quidam motus appetitus sensitivi, sequitur npre-

hensionem sensitivae T virtutis. Virtus autem sensitiva non est collativa nec inquisitiva singulorum quae circumstant rem. sed. subitum habet indicium. Contingit autem quandoque quod secundum subitam apprehensionem non possunt cognosci omnia quae difficultatem in aliquo negotio allerunt: unde surgit audaciae motus ad aggrediendum periculum. Inde quando iam experiuntur ipsum periculum, sentiunt maiorem difficultatem quam aestimaverunt. Et ideo deficient.

Sed ratio est discussiva ' omnium quae afferunt difficultatem negotio. Et ideo fortes, qui ex iudicio rationis aggrediuntur pericula, in principio videntur remissi: quia non passi, sed cum deliberatione debita aggrediuntur. Quando autem sunt in ipsis periculis, non experiuntur aliquid improvisum; sed quandoque minora illis quae praecogitaverunt. Et ideo magis persistunt. - Vel etiam quia propter bonum virtutis pericula aggrediuntur, cuius boni voluntas in eis perseverat, quantacumque sint pericula. Audaces autem, propter solam aestimationem facientem spem et excludentem timorem, sicut dictum est *.

Ad primum ergo dicendum quod etiam in audacibus accidit tremor, propter revocationem caloris ab exterioribus ad interiora, sicut etiam in timen-

a) cx. - Om. ABCDFGHIK1., frjn-oLxHfr/. - rtyaltnntt» ABCDGUIKL. rtvvlanttt E. - Pro »o lentem», volant.-» AliCEFGHIKI.pD « a.

y) wutirat. - epfftittTM Ptf- 3/ Jifcwivj. - Juoiww PA.

Liti.ui.caF nr.

• ucc*. 8

• Qa.u.,art.6.

•Art. I: qo-xur, »n. v

• s«t. xxvn, lfobl. m.

•Glg. m. n S-tS. kct. ?

• Art.

lit timorem,
nsioncm et

etas causât
»cd inquan-
itum ctiam
dinis.
ii sunt in-
n propter
n scilicet,
tern suam
lorum. Et
, sequitur

ilosophus
redduntur ' »
intusium », d. «

sat auda-
:ct habet
bram vcl
alterius.

em sen-
singulo-
n habet
aod se-
possunt
]uo nc-
jtus ad
am ex-
aiorem
o defi-

iflerunt
iudicio
viden-
ralionc

/ QUAESTIO XLV, ARTICULUS IV
tibus. Sed in audacibus revocatur calor ad cor:
in timentibus autem , ad inferiora.

Ad secundum dicendum quod obicctum amoris
est simpliciter bonum: unde augmentatum sim-
pliciter augmentai amorem. Sed obicctum auda-
ciae est compositum ex bono ct malo; ct motus
audaciae in malum, pruesupponit motum spei in
bonum. Et ideo si tantum addatur dc arduitate
ad periculum quod excedat spem, non sequetur

291
motu» audaciae, sed diminuetur. - Si lumen sit
motus audaciae, quanto maius esi periculum, tanto
maior audacia reputatur.

Ai» tertium dicendum quod ex laesione non
causatur ira, nisi supposita aliqua spe *, ut infra .
dicetur. Et ideo si fuerit tantum periculum quod
excedat spem victoriae, non sequetur ira. - Sed
verum est quod, si ira sequatur, audacia auge-
bitur.

QUAESTIO QUADRAGESIMASEXTA
DE IRA SECUNDUM SE

IN OCTO ARTICULOS DIVISA

• CL qu. au lo.
• Qu. w.vn.
• Qu. axnii.

Deinde considerandum est de ira *. Et primo, de ira secundum sc ; secundo, de causa factiva irae, et remedio eius*; tertio, de effectu eius *. Circa primum quaeruntur octo. Primo: utrum ira sit passio specialis. Secundo: utrum obiectum irae sit bonum, an malum.

Tertio: utrum ira sit in concupiscibili. Quarto: utrum ira sit eum ratione. Quinto: utrum ira sit naturalior quam concupiscentia. Sexto: utrum ira sit gravior quam odium. Septimo: utrum ira solum sit ad illos ad quos est iustitia. Octavo: de speciebus irae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IRA SIT SPECIALIS PASSIO

Supra, qu. run, -n. 4} IN SrwU u.»l xt*I, qu. 1. srt. 3.

Secundum primum sic proceditur. Videtur quod ira non sit passio specialis. Ab ira enim denominatur potentia irascibilis. Sed huius potentiae non est una tantum passio, sed multae. Ergo ira non est una passio specialis. 2. Praeterea, cuilibet passioni speciali est aliquid contrarium; ut patet inducenti per singula. Sed irae non est aliqua passio contraria, ut supra * dictum est. Ergo ira non est passio specialis. 3. Praeterea, una specialis passio non includit aliam. Sed ira includit multas passiones: est enim cum tristitia, et cum delectatione, et cum spe, ut patet per Philosophum, in II *Rhetoric*. Ergo ira non est passio specialis. Sed contra est quod Damascenus * ponit iram specialem passionem. Et similiter Iulius, in *de Tusculanis Quaest.* * Respondeo dicendum quod aliquid dicitur generale dupliciter. Uno modo, per praedicationem: sicut *animal* est generale ad omnia animalia. - Alio modo, per causam: sicut sol est causa generalis omnium quae generantur in his inferioribus. secundum Dionysium, in iv cap. *de Div. Nom.* * Sicut enim genus continet multas differentias potestate. secundum similitudinem materiae; ita causa agens continet multos effectus secundum virtutem activam. - Contingit autem aliquem effectum ex concursu diversarum causarum produci: et quia omnis causa aliquo modo in effectu manet, potest etiam dici, tertio modo, quod effectus ex congregatione multarum causarum productus. habet quandam generalitatem, inquantum continet multas causas quodammodo in actu.

Primo ergo modo, ira non est passio generalis, sed condvisa aliis passionibus, ut supra * dictum est. - Similiter autem nec secundo modo. Non est enim causa aliarum passionum *: sed per hunc modum potest dici generalis passio amor, ut patet per Augustinum, in XIV libro *de Civ. Dei* *: amor enim est prima radix omnium passionum, ut supra * dictum est. - Sed tertio modo potest ira dici passio generalis, inquantum ex concursu multarum passionum causatur. Non enim insurgit motus irae nisi propter aliquam tristitiam illatam, et nisi adsit desiderium et spes ulciscendi: quia, ut Philosophus dicit in II *Rhetoric*. *, *iratus habet spem puniendi; appetit enim vindictam ut sibi possibilem*. Unde si fuerit mullum excellens persona quae nocumentum intulit, non sequitur ira, sed solum tristitia, ut Avicenna dicit, in libro *de Anima* *.

Ad primum ergo dicendum quod, vis irascibilis denominatur ab ira, non quia omnis motus huius potentiae sit ira: sed quia ad iram terminantur omnes motus huius potentiae; et inter alios eius motus, iste est manifestior. Ad secundum dicendum quod ex hoc ipso quod ira causatur ex contrariis passionibus, scilicet a spe, quae est boni, et a tristitia, quae est mali *. includit in seipsa contrarietatem: et ideo non habet contrarium extra *. sc. Sicut etiam in mediis coloribus non invenitur contrarietas, nisi quae est simplicium colorum, ex quibus causantur. Ad tertium dicendum quod ira includit nullas passiones, non quidem sicut genus species: sed magis secundum continentiam causae et effectus.

a) uud pau.o. - wta putentia F, puriomim. - ut tupra dictum P. tdduat Pa.

y' quae at mali. - Jt malo cpJkca, - Prv ia in x ipiam MKDEFCih j. 8) extra. - rx adkeu

• Quoi quM bilioan bat ct Mpioi», Confwvev «t. 4 φi. u-tn.

• C/. qu. xin, «n. 3; qu. u k , art- j.

• NoxMèM. Xi/. Ha». «F ui, A IÀ. b cap. an.iduu

• Qu. xki». art.

• C.p. M. a- *. b T KA

• Cap. ii. 3

Commontaria Cardinali* Caietani

l. a&eam kaac «t
«Hi» »n|wau|
ūcaalef.
fou jh. † qu.
KJH.

* O U M,
«rt. ***R*** qu. i n,
ut. *9.*

P articulo primo quaestioni* quadragesimoesextoe ·, in re-
Isponsione ad primum, adverte quod illa verba litterae,
ad iram terminantur, possunt habere duo* sensu». Primus
est quod singuli motus irascibilis. scilicet motus spei ct
motu» desperationis ct reliqui, terminantur ad iram: sicut
diximus · quod amor terminatur ad delectationem. Et hic
sensus est falsus: non enim spes terminatur ad iram, ut

putet. – Secundus est quod omnes passiones irascibilis ter-
minantur ad iram, idest finiuntur in ira, tanquam in ultima
passione. El hoc est dicere quod ira est ultima passio, »eu
ultimus motu» huius potentiae, ct notior: et proplecrea de-
nominavit potentiam. Et hic sensus est verus, ut patet cx
superius · dictis.

Qu. **im**, Art. j.

ART1CULUS SECUNDUS

I I IU M OBIECTUM IBAE SIT BONUM. VEL MALUM

Intri, m. Γ»: /k Italo. qu. xn, s»t. j. 4.

• S. Rttttt, *dt*
H-U. Ilλ „, *ap.*
•u. '1. LK IV,
zrp. «», «d uij.

D SECUNDE i sic proceditur. Videtur quod
obiectum irae sit malum. Dicit enim
VI Gregoriu Nvsscnus · quod ira est quasi
armigera concupiscentiae: inquantum
scilicet impugnat id quod concupiscentiam impe-
dit. Sed omne impedimentum habet rationem
mali. Ergo ira respicit malum tanquam obiectum.
2. Praeterea, ira ct odium conveniunt in effe-
ctu: utriusque enim est inferre nocumentum al-
teri. Sed odium respicit malum tanquam obie-
ctum, ut supra ' dictum est. Ergo etiam et ira.
3. Prafferea , ira causatur cx tristitia: unde
Philosophus dicit, in VII *Ethic*.*, quod *ira ope-*
ratur cum tristitia. Sed tristitiae obiectum est
malum. Ergo et irae.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in II
Confess. * quod *ira appetit vindictam*. Sed appe-
titus vindictae est appetitus boni: cum vindicta
ad lustitiam pertineat. Ergo obiectum irae est
bonum.

2. Praeterea, ira semper est cum spe: unde ct
delectationem causai, ut dicit Philosophus, in II
Rhetoric. * Sed spei et delectationis obiectum est
bonum. Ergo el irae.

Respondeo dicendum quod motus uppeditivac
virtutis sequitur actum virtutis apprehensivac. Vis
autem apprehensiva dupliciter aliquid apprehen-
dit: uno modo, per modum incomplexi, sicut cum
inielligimus quid est homo; alio modo, per mo-
dum complexi, sicut cum intelligimus album in-
esse homini. Unde utroque modo vis appetitiva
potest tendere in bonum el malum. Per modum
quidem simplicis ct incomplexi, cum appetitus
simpliciter sequitur vel inhaeret bono, vel refu-

git malum. El laies motus sunt desiderium et
spes, delectatio ct tristitia, ct alia huiusmodi. – Per
modum autem complexi, sicut cum appetitus fer-
tur in hoc quod aliquod bonum vel malum insit
vel liat circa alterum, vel tendendo in hoc, vel
refugiendo ab hoc. Sicut manifeste apparet l in
amure ct odio: amamus enim aliquem, inquan-
lum volumus ei 'messe aliquod bonum; odimus
autem aliquem, inquantum volumus ei inesse ali-
quod " malum. El similiter est in ira: quicum-
que enim irascitur, quaerit vindicari de aliquo.
Et sic motus irae tendit in duo: scilicet in ipsam
vindictam, quam appetit ct sperat sicut quoddam
bonum, unde et dc ipsa delectatur: tendit etiam
m illum dc quo quaerit vindictam, sicut in contra-
rium el nocivum, quod pertinet ad rationem mali.

Est tamen 7 duplex differentia attendenda circa
hoc. irae ad odium ct ad amorem. Quarum prima
est. quod ira semper respicit duo obiecta: amor
vero ct odium quandoque respiciunt unum obie-
ctum tantum, sicut cum dicitur aliquis amare vi-
num vel aliquid huiusmodi. aut etiam odire. – Se-
cunda est, quia utrumque obiectorum quod re-
spicit amor, est bonum: vult enim amans bonum
alicui, tanquam sibi convenienti. Utrumque vero
eorum quae respicit odium, habet rationem mali:
vult enim odiens malum alicui, tanquam cuidam
inconvenienti. Sed ira respicit unum obiectum
secundum rationem boni, scilicet vindictam, quam
appetit: ct aliud secundum rationem mali *. sci-
licet hominem nocivum. dc quo vult vindicari.
Et ideo est passio quodammodo composita cx
contrariis passionibus.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

ibilis
uius
ntur
eius

uod
it a
li Λ
ba-
diis
est

Itas
sed
tus.

a) apparit. – frottt Frf.
ii) aliquod. – Om. ABDEFGKI

γ) (jmci, – *enim* K, jnfr»n Γ.

Commentaria Cardinalia Caietani

x articulo fecundo eiusdem quaestioni» qundragesimac-
I sextae, scitu quod distinctio foeta in littera, quod motu»
appetitus fertur in obiectum per modum incomplexi, ct
per modum complexi, intelligitur formaliler et explicite:
ut patet in numeratis passionibus per modum incomplexi.
Desiderium enim ct apes, si considerentur obiecta secun-
dum implicita, complexionem habent: nullus enim deside-
mt nisi sibi vel alteri bonum, ct similiter nullus sperat
bonum nulli. Sed si secundum explicita obiecta consideren-
tur, incomplexio invenitur: est enim desiderium absentis

boni, ct spes tutori. -Amare autem est *relie bonum ali-*
cui, ut in II *Rhetoric*. · dicitur: ubi explicite patet appli-
catio huius ad hoc. cx parte obiecti. Inteodit ergo Auctor
quod quaedam passiones sunt quarum obiecta consistunt
explicite in applicatione huius ad hoc, quaedam autem
non.

Et ex hoc solvuntur duae obiectioncs ·. Prima est de spe
cl desiderio, quomodo computentur inter cai quae per mo-
dum incomplexi sunt: cum respidant bonum· ct penonam.
Secunda est. quomodo amor concupiscentiae quo amatur

• C*- rr, ·. »

vinum, respicit unum obiectum tantum: cum sibi ametur
• Qu. «ATI, an. V<J a||Cn, ut Iupcrius * etiam dictum fuit. Et similiter de odio abominationis. — Patet enim utriusque solutio: quia scilicet non explicite important applicationem huius ad hoc

in obiecto, sicut cum amatur amicus, aut irascimur alicui, aut odio habemus aliquem odio inimicitiae. In his enim tribus solis explicita applicatio huius ad hoc in obiecto apparet, etc.

ARTICULUS TERTIUS

I HU M IRA SIT IN CONCUPISCIBILI

ill SrnE, J u. vivi, qu. ». un. a.

«
D tertium sic procedit v r. Videtur quod ira sit in concupiscibili. Dicit enim Tullius, in IV *de Tusculanis Quaest*, ♦ quod ira est *libido* quaedam. Sed libido esi in concupiscibili. Ergo et ira.
2' Rhaeterea, Augustinus dicit, in *Regula**, quod *ira crescit in odium*. Et Tullius dicit, in eodem libro • quod *odium est ira inveterata*. Sed odium est in concupiscibili, sicut amor. Ergo ira est in concupiscibili.
3. PRAETEREA, DUTTKISCCnUS * Ct GrCgOfiUS Nvs- senus * dicunt quod *ira componitur ex tristitia desiderio*. Sed utrumque horum est in concupiscibili. Ergo ira est in concupiscibili.
Sed contra, vis concupiscibilis est alia ab irascibili. Si igitur ira esset m concupiscibili, non denominaretur ab ea vis irascibilis.
Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, passiones irascibilis in hoc differunt a passionibus concupiscibilis, quod obiecta passionum concupiscibilis sunt bonum et malum absolute; obiecta autem passionum irascibilis sunt bonum et malum cum quadam elevatione vel arduitate. Dictum est autem • quod ira respicit duo obie-

cla: scilicet vindiciam, quam appetit; et cum de quo vindictam quaerit. Ei circa utrumque quandam arduitatem ira requirit: non enim insurgit motus irae, nisi aliqua * magnitudine circa utrumque existente; *quaccumque* enim *nihil sunt, aut modica valde, nullo > digna aestimamus*, ut dicit Philosophus, in II *Rhetoric*. * Unde manifestum est quod ira non est m concupiscibili, sed in irascibih.
Ad primum ergo dicendum quod Tullius ' libidinem nominat appetitum cuiuscumque boni luturi, non habitu discretionis ardui vel non ardui. Et secundum hoc, ponit iram sub libidine, inquantum est appetitus vindictae. Sic autem libido communis est ad irasdbilem et concupiscibilem.
Ad secundum dicendum quod ira dicitur crescere in odium, non quod eadem numero passio quae prius fuit ira, postmodum fiat odium per quandam inveterationem: sed per quandam causalitatem. Ira cniin, per diuturnitatem, causal odium.
Ad tertium dicendum quod ira dicitur componi ex tristitia et desiderio, non sicut ex partibus, sed sicut ex causis. Dictum est autem supra * quod passiones concupiscibilis sunt causae passionum irascibilis.

x) alipta. — cn«n aliqua ■■. — f w j cxftf&ts <>m. t ; l E) nulli/. — tuoJo jJJUji» Pa.
cxirtoitt om. ceteri et a.

ARTICULUS quartus

LTRUM IRA SIT CUM RATIONE

, qv. Ctrl, mi. 4; VII Ethic., lcci, vu

?;vd quartum sic procedit v r. Videtur quod ira non sit cum ratione. Ira enim, cum sil passio quaedam, est in appetitu sensitivo. Sed appetitus sensitivus non sequitur rationis apprehensionem, sed sensitivae partis. Ergo ira non est cum ratione.
2. Praeterea, animalia bruta carent ratione. Et tamen in cis invenitur ira. Ergo ira non est cum ratione.
3. Praeterea, ebrietas ligat rationem. Adiuvat autem ad iram. Ergo ira non est cum ratione.
Sed contra est quod Philosophus dicit, in VII *Elhic*. *, quod *ira consequitur rationem aliquam*.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, ira est appetitus vindictae. Haec autem collationem importat poenae infligendae ad nocu-

mentum sibi illatum: unde, in VII *Ethic*. ♦ dicit Philosophus quod *sylllogisms 3 quoniam oportet talem oppugnare, irascitur confestim*. Conferre autem et syllogizare est rationis. Et ideo ira est quodammodo cum ratione.
Ad primum ergo dicendum quod motus appetitivae virtutis potest esse cum ratione dupliciter. Uno modo, cum ratione praecipiente: et sic voluntas est cum ratione; unde et dicitur appetitus rationalis. Alio modo, cum ratione denuntiante: et sic ira est cum ratione. Dicit enim Philosophus, in libro *de Problema!*. *, quod *ira est cum ratione, non sicut praecipiente ratione, sed ut manifestante iniuriam*. Appetitus enim sensitivus immediate rationi non obedit, sed mediante voluntate.

x) — cMforrndi) addunt Pa. — Peu talem, taliter ABC! FGH1KL, Maliifer PDa; <6 u*it. ci».

• Qa. μ . ·Π·I

• I-oc. du

• . U», . «.

• C*p. ~n M
\$. t E fcn-

•IHX.IHXa-

s. ik ko. ».

• Qu. XXXM. *»

• s«a. Will
Iroil. ul

nur alicui,
 hi* enim
 in obiecto
 . e., ju. ·π.

QUAESTIO XLVI, ARTICULUS V
 295
 Ai) secundum dicendum quod bruta animalia ha-
 bent instinctum naturalem cx divina ratione eis
 inditum. per quem habent motus interiores cl
 exteriores similes motibus rationis, sicut supra*
 dictum cst.
 An tertium dicendum quod, sicut dicitur in VII
Ethic. *. *ira audit aliququaliter rationem*, sicut nun-
 tiantem quod iniuriatum est ci: *sed non perfe-*

ARTICULUS QUINTUS
 UTRUM IRA SIT NATURALIOR QUAM CONCUPISCENTIA
 It* II^f, «*α. un*, nr.: .|; /).· Verit., qvi. χχτ. <n. 6, ad 4, X II H Aii.. It.t. η
 D QUINTUM SIC PROCEDITUR. VidetUT quod
 Ira non sit naturalior quam concupi-
 scentia. Proprium enim hominis dici-
 -^tur quod sit animal mansuetum natura.
 Sed *mansuetudo opponitur irae*, ut dicit Philoso-
 phus, in II *Ehetoric.* * Ergo ira non est naturalior
 quam concupiscentia, sed omnino videtur esse
 contra hominis naturam.
 2. Praeterea, ratio contra naturam dividitur:
 ca enim quae secundum rationem agunt, non
 dicimus secundum naturam agere. Sed *ira est*
cum ratione, concupiscentia autem sine ratione,
 ut dicitur in VII *Ethic.* * Ergo concupiscentia cst
 naturalior quam ira.
 3. Praeterea, ira est appetitus vindictae: con-
 cupiscentia autem maxime esi appetitus delecta-
 bilium secundum tactum, scilicet ciborum ct
 Venereorum. Haec autem sunt magis naturalia
 homini quam vindicta. Ergo concupiscentia cst
 naturalior quam ira.
 Sed contra est quod Philosophus dicit, in VII
Ethic. *, quod *ira cst naturalior quam concupi-*

scientia.
 Respondeo dicendum quod naturale dicitur illud
 <lu°d causatur a natura, ut patet in II *Physic.* 4
 Unde utrum aliqua passio sit magis vel minus
 naturalis, considerari non potest nisi cx causa
 sua. Causa autem passionis, ut supra* dictum
 cst. dupliciter accipi potest: uno modo, cx parte
 obiecti; alio modo, cx parte subiecti. Si ergo
 consideretur causa irae et concupiscentiae ex
 parte obiecti, sic concupiscentia, ct maxime ci-
 borum ct vcncreorum, naturalior est quam ira:
 inquantum ista sunt magis naturalia quam vin-
 dicta.
 Si autem consideretur causa irae cx parte sub-
 iecti, sic quodammodo ira est naturalior, ct quo-
 dammodo concupiscentia. Potest enim natura ali-
 cuius hominis considerari vel secundum naturam
 generis, vel secundum naturam speciei, vel secun-
 dum complexionem propriam individui. Si igitur
 consideretur natura generis, quae cst natura huius
 hominis inquantum cst animal; sic naturalior ■
 est concupiscentia quam ira: quin ex ipsa natura

cte *audit*, quia non observat regulam rationis in
 rependendo vindictam. Ad iram ergo requiritur
 aliquis actus rationis; et additur impedimentum
 rationis. I nde Philosophus dicit, in libro *dcl+oblc-*
mat. *, quod illi qui sunt multum ebrii, tanquam
 nihil habentes de iudicio rationis, non irascuntur:
 sed quando sunt parum ebrii, irascuntur, tanquam
 habentes indicium rationis, sed impeditum.

communi habet homo quondam inclinationem ad
 appetendum ca quae sunt conservativa vitae, vol
 secundum speciem vel secundum individuum. -
 Si autem consideremus naturam hominis ex parte
 speciei, scilicet inquantum cst rationalis; sic ira
 cst magis naturalis homini quam concupiscentia:
 inquantum ira est cum ratione magis quam con-
 cupiscentia. Unde Philosophus dicit, in IV *Ethic.* *,
 quod *humanius cst* * *punire*, quod pertinet ad
 iram,*quam mansuetum esse*: unumquodque enim*
 naturaliter insurgit contra contraria ct nociva.-Si
 vero consideretur natura huius individui secun-
 dum propriam complexionem, sic ira naturalior
 cst quam concupiscentia: quia scilicet habitudi-
 nem naturalem ad irascendum, quae cst cx com-
 plexione, magis de facili sequitur ira, quam con-
 cupiscentia vel aliqua alia passio. Est enim homo
 dispositus ad irascendum, secundum quod habet
 cholcricam complexionem: cholera nutem, inter
 alios 8 humores, citius movetur; assimilatur enim
 igni. Et ideo magis cst in promptu ut ille qui cst
 dispositus secundum naturalem complexionem ad
 iram, irascatur ·; quam de eo qui est dispositus
 ad concupiscendum, quod concupiscat. Et pro-
 pter hoc Philosophus dicit, in VH *Ethic.* ◆ quod ʒ^ ”/
 ira magis traducitur a parentibus in filios, quam
 concupiscentia.

An primum ergo dicendum quod in homine con-
 siderari potest ct naturalis complexio cx parte cor-
 poris, quae cst temperata: ct ipsa ratio. Ex parte
 igitur complexionis corporalis, naturaliter homo,
 secundum suam speciem, est non habens super-
 excellentiam neque irae neque alicuius alterius
 passionis, propter temperamentum suae comple-
 xionis. Alia vero animalia, secundum quod rece-
 dunt ab hac qualitate ζ complexionis ad disposi-
 tionem alicuius complexionis extremae, secundum
 hoc etiam naturaliter disponuntur ad excessum
 alicuius passionis: ut leo ad audaciam, canis ad
 iram, lepus ad timorem, et sic dc aliis. - Ex parte
 vero rationis, est naturale homini ct irasci ct man-
 suetum esse: secundum quod ratio quodammodo
 causai iram, inquantum nuntiat causam irae; ct
 quodammodo sedat iram, inquantum iratus *non*

1-
 3) ttalaraliftr. - naturaUut ABCDEHIKL.J.
 Ji) humanhu rtt. - AumJutirM al ||, kamaniut til mjjjii
 ccicn.
 y) rrtim, - quia unumquitjqtir coJko*.

<l alfa. - .i/lof I.F.
 1) iraxahtr. - fwoJ irawltr P.u
 C' qualitate. - ac^aldataf EfK4k - Pn> roaçVtxvoitù «ccusi»
 loco, AIICDÜIIU

^Art. rnuc*d., *totaliter audit imperium rationis*, ut supra * dictum est.

An secundum dicendum quod ipsa ratio pertinet ad naturam hominis. Unde ex hoc ipso quod ira

est cum ratione, sequitur quod secundum aliquem modum sit homini naturalis.

Ab» tertii m dicendum quod ratio illa procedit de ira ul concupiscentia, ex parte obiecti.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Is articulo quinto, omiliis tertio et quarto, in rc»pon-
rioncad primum, dubium noviciorum occurrit: quo pacto
ratio sedat iram, inquantum iratus non totaliter audit im-
perium rationis. Oppositum namque apparet: dum Iratui
non obedient rationi, magis prosequitur; ut experientia
testatur.

IL Ad hoc dicitur, primo explanando sententiam Aucto-
ris; deinde verba. Intendit Auctor quod, quia ratio duplici
actu refertur ad iram, scilicet nuntii et praecepti; et nun-
tiantem quidem semper se exhibet ratio, quia ipsam iram
respicit nuntiando causam vindictae; praecipientem vero
non semper se exhibet, quia moderamen irae praecipiendo
faceret, quod non semper accidit: idcirco ratio est causa
iruc. inquantum nuntiat; et est causa mansuetudinis, inqunn-
tum praecipit moderando. Et quia nuntiare neccevario con-

currit avi iram et semper, praecipere nutem non; ideo in
corpore articuli, ex IV *Ethic*, dictum, quod *humanius est*
punire quam mansuetum esse, ex hac radice veriheatur.

Verba autem litterae accipienda sunt spcificative: ita
quod Iv *inquantum iratus non totaliter audit imperium*
rationis, determinat conditionem secundum quum ira sub-
trohibilis est imperio rationis. Quia enim opposita habent
fieri circa idem , secundum eandem conditionem ira nata
est obedire et non obedire, moderamen suscipere et non
suscipere sub imperio rationis. Ac si dixisset quod ira, in-
quantum subest rationi nuntianti, est ob ea: inquantum
vero subest rationi moderanti, sedatur ob ea; ita quod ra-
tio ex illo actu sedat iram, qui potest audiri et non au-
diri ab irato, oh emus non auditionem dicitur iratus non
totaliter audire imperium rationis.

ARTICULUS SEXTUS

I TRIM IRA SIT GRAVIOR QUAM ODIIUM

IT 11 7 qu. K.Lviii, <rt. p, /A .V.i/a, qu. xu, <n. 4.

5ExrvM s,c proceditur. Videtur quod
ira sit gravior quam odium. Dicitur
cn'm ^'or. XXVH * *ra non
^^^^*misericordiam. nec erumpens furor*. O-
diuni autem quandoque habet misericordiam.
Ergo ira est gravior quam odium.

2, Praeterea, maius est pati malum et de
malo dolere, quam simpliciter pati. Sed illi qui
habet aliquem odio, sufficit quod ille quem odit,
patiatur malum: irato autem non sufficit, sed
quaerit quod cognoscat illud ul de illo doleat,
ut dicit Philosophus, in II *Rhetoric*. Ergo ira est
gravior quam odium.

3. Phai-t.i.r.e.x, quanto ad constitutionem alicuius
plura concurrunt, tanto videtur esse stabilius: sicut
habitus permanentior est qui ex pluribus actibus
causatur. Sed ira causatur ex concursu plurium pas-
sionum, ut supra* dictum est: non autem odium.
Ergo ira est stabilior et gravior quam odium.

Art. ». Lfix' CCX1' @ED COiflKA E5T Mu°d Augustinus, in *Regula*
odium comparat *trabi*, iram vero *festucae*.

Respondeo dicendum quod species passionis,
et ratio ipsius, ex obiecto pensatur. Est autem
obiectum irae et odii idem subiecto: nam sicut
odiens appetit malum ei quem odit, ita iratus ei
contra quem irascitur. Sed non eadem ratione:
sed odiens appetit malum inimici, inquantum est
malum; iratus autem appetit malum eius contra
quem irascitur, non inquantum est malum, sed
inquantum habet quandam rationem boni, scilicet
prout aestimat illud esse iustum, inquantum est
vindictivum . Unde etiam supra ** dictum est
quod odium est per applicationem mali ad ma-
lum; ira autem per applicationem boni ad ma-

lum - Manifestum est autem quod appetere ma-
lum sub ratione iusti, minus habet de ratione
mali, quam velle malum alicuius simpliciter. Velle
enim malum alicuius sub ratione iusti. potest
essu etiam secundum virtutem iustitiae, si prae-
cepto rationis obtemperetur: sed ira in hoc so-
lum deficit, quod non obedit rationis praecepto in
ulciscendo. Unde manifestum est quod odium est
multo deterius et gravius quam ira.

Ad trimum ergo dicendi.m quod in ira et odio
duo possunt considerari: scilicet ipsum quod de-
sideratur. ut intensio desiderii. Quantum igitur ad
id quod desideratur, ira habet magis misericor-
diam quam odium. Quia enim odium appetit
malum alterius secundum se, nulla mensura mali
saliatur; ea enim quae secundum se appetuntur,
sine mensura appetuntur, ut Philosophus dicit
I *Politic*. *, sicut avarus divitias. Unde dicitur
Eccli. xii y: */nemicus, si invenerit tempus, non sa-*
liabitur sanguine. - Sed ira non appetit malum
nisi sub ratione iusti vindicative Unde quando
malum illatum excedit mensuram iustitiae, secun-
dum aestimationem irascentis. Iune miseretur.
Unde Philosophus dicit, in II *Rhetoric*. % quod
irahts, si Jiant inulta, miserebitur: odiens autem
pro nullo.

Quantum vero ad intensionem desiderii, ira
magis excludit misericordiam quam odium: quia
motus irae est impetuosior, propter cholerae in-
flammationem . Unde stalim subditur *: *Impe-*
tum concitati spiritus ferre quis poterit?

Ad secundum dicendum quod, sicut dictum est *.
iratus appetit malum alicuius, inquantum habet
rationem iusti vindicative Vindicta autem lit per

a) cholerae ItjlAmariwtcul.- chtdoraef infiawm.itvifi ADGI-pBIHC, ckoterac iafaimnatiruM I » cltolerjm ittfjvnnsfkin ! tt.V.Jrratf ief.s
tianem td. a.

*pMla.CXVin,
icr» uj.

• v m . » Ct-

• sf/rvuU rd.
I"»» ;
art. i, Cea@«a
nu», ai.

• Ci.I>Unyu, X
Der, cap
IY - S Th U<t
tA, Xtfl.

-X«. *

aliquem

procedit

[i.

;

ideo in

inius esi

Meatur,

live.' iln

■nperiuin

ira »ub-

i habent

ira nata

et non

l ira, In-

uuntum

[uod ra-

ton ou-

us non

:

ma-

itione

Velle

jotest

prac-

c so-

'to in

m est

odio

l du-

ir ad

icoΓ-

putit

mali

ntur,

dicit

citur

l sa-

dum

indo

cun-

itur.

[UOd

* I.AC. eu.

item

ira

quia

in-

· Lac. ciLlauf.

St *,

· H coffcn.

i|*et

per

rwjù-

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

·

quod iratus appetit, scilicet vindictae : et haec pertinet *ad furorem*, qui nunquam quiescit donec PunuM-Unde Philosophus, m IV/We. ., quosdam irascendum vocat *acutos*, quia cito irascuntur; quosdam *amaros*, quia diu retinent iram; quosdam *difficiles*, quia nunquam quiescunt nisi puniant.

Ad pruium ergo dicendum quod omnia illa per quae ira recipit aliquam perfectionem, non omnino per accidens se habent ad iram. Et ideo nihil prohibet secundum ea species irae assignari.

Ad secundum dicendum quod *excandescencia*, quam Tullius ponit, magis videtur perlinere ad primam speciem irae, quae perficitur secundum velocitatem irae, quam ad furorem. Nihil autem prohibet ut *thymosis* gracce, quod / latine *furor* dicitur, utrumque importet, et velocitatem ad irascendum, ut firmitatum propositi ad puniendum.

An tertium dicendum quod gradus illi irae distinguuntur secundum ctfectum irae: non autem secundum diversam perfectionem ipsius motus irae.

I») codUca *t J.

Commentaria Cardinali» Caietani

Omisso aeptimo articulo. – in qbo diligenter notabis, et memoriae mandabis distinctionem irae ex imaginatione et ratione *, et advertes quod, cum tcientificus sermo de ira est, intclligiturde ira ex ratione nuntiante: – in octavo. | in responsione ad primum, advene quod Auctor non aperit intentionem warn, an putaverit ha» irae «pecies mc vera» | species. Et posset forte did quod non sunt verae species |

ex parte obiccti, secundum cuius per sc differentiae pmio- num differentiae «uniuntur: quamvis ex parte subiccti, spe- cifice distinguuntur. Obiectum enim omnis irte omnino idem est sed ex dispositione varia, fulta scilicet celeritate cholerae, memoria, vel appetitu ipso, divcnihcatur. Propter quod, non video nisi accidentales differentia», licet non to- taliter accidentale», ut album cl nigrum ad animat

«it ali*
mani-
us qui
* Alio
•ic, ut
potest . or <" .. <.
rfnos.
ierunt
quia
>n sit

•phus
stitia K Th. Ut. nil.
plum
ilcm.
îipsp
asci.
uem
T

I II
ium .l^ , η.1**α
•Ills,
ira
est,
ali-
iis-
vel
ali-
en)
est
tas
llll

d~ · Wn. :2.

Ct
bi

Jespc'

is»
contra

iis ad
eum
num-
n, iw
liuria
jcm,
intra
uius

ritur
cun*
> fa-
Dco
sua*
in-
Sc-
ali-
ict,
•ro-

itra
us*
ad
vel
ia-

nc
Et
ue

ns
cx
n.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRI M SOI A parvipensio vel despectio sit MOTIVUM IRAE

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod non sola parvipensio vel despectio sit motivum irae. Dicit enim Damascenus ' quod *iniuriam passi, vel aestimantes pati, irascimur*. Sed homo potest iniuriari et paulo minus: agere enim aliquid ex ignorantia et ex passione, dimi-
nuit rationem iniuriac, et est quodammodo provocativum misericordiae et veniae. Illi autem qui ex industria nocumen-
tum interunt, ex contemptu peccare videntur: et ideo contra cos maxime irascimur. Unde Philo-
sophus dicit, in II *Rhetic.* *, quod *his qui pro-
pier iram aliquid fecerunt, aut non irascimur aut minus irascimur: non enim propter parvipensio-
nem videntur egisse.*

2. Praeterea, eiusdem est appetere honorem, et contristari de parvipensione. Sed bruti animalia non appetunt honorem. Ergo non contristan-
tur de parvipensione. Et tamen *in eis provocatur ira propter hoc quod vulnerantur*, ut dicit Philo-
sophus in III *Ethic.* * Ergo non sola parvipensio videtur esse motivum irae.

3. Praeterea, Philosophus, in II *Rhetic.* *, ponit multas alias causas irae: puta *oblivionem*, et *exultationem in infortuniis, denuntiationem matorum, impedimentum consequendae propriae voluntatis*. Non ergo sola parvipensio est provocativum irae.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II *Rhetic.* ♦ quod *ira est appetitus cum tristitia punitionis, propter apparentem parvipensionem non convenienter factam*.

Respondeo dicendum quod omnes causae irae reducuntur ad parvipensionem. Sunt enim tres species parvipensionis, ut dicitur in II *Rhetic.* scilicet *despectus, epercasumus*, idest impedimentum voluntatis implendae, et *contumelialisio*; et ad haec tria omnia motiva irae reducuntur. Cuius ratio potest accipi duplex 3. Prima est, quia ira appetit nocumentum alterius, inquantum habet rationem iusti vindicative: et ideo intentum quaerit vindictam, inquantum videtur esse iusta. Iusta autem vindicta non fit nisi de eo quod est iniuste factum: et ideo provocativum ad iram semper est aliquid sub ratione iniusti. Unde dicit Philosophus, in II *Rhetic.* ., quod *si homines putaverint eos qui laeserunt esse iuste passos, non irascuntur: non enim fit ira ad iustum*. Contingit autem tripliciter nocumentum alicui inferri: scilicet ex ignorantia, ex passione, et ex electione. Tunc autem * aliquis maxime iniustum facit, quando ex electione vel industria, vel ex certa malitia nocumentum infert, ut dicitur in V *Ethic.* * Et

ideo maxime irascimur contra illos quos putamus ex industria nobis nocuisse. Si enim putemus aliquos vel per ignorantiam, vel ex passione nobis intulisse iniuriam, vel non irascimur contra cos, et ex passione, dimi-
nuit rationem iniuriac, et est quodammodo provocativum misericordiae et veniae. Illi autem qui ex industria nocumen-
tum interunt, ex contemptu peccare videntur: et ideo contra cos maxime irascimur. Unde Philo-
sophus dicit, in II *Rhetic.* *, quod *his qui pro-
pier iram aliquid fecerunt, aut non irascimur aut minus irascimur: non enim propter parvipensio-
nem videntur egisse.*

Secunda ratio est, quia parvipensio excellentiae hominis opponitur: *quae enim homines putant nullo digna esse, parvipendunt*, ut dicitur in II *Rhetone.* * Ex omnibus autem bonis nostris aliquam excellentiam quaerimus. Et ideo quodeumque nocumentum nobis inferatur, inquantum excellentiae derogat, videtur ad parvipensionem pertinere.

An primi, ergo dicendum quod ex quacumque alia causa aliquis iniuriam patiatur quum ex contemptu. illa causa minuit rationem iniuriac. Sed solus contemptus, vel parvipensio, rationem irae auget. Et ideo est per se causa irascendi.

An secundum dicendum quod, licet animal brutum non appetat honorem sub ratione honoris, appetit tamen naturaliter quandam excellentiam: et irascitur contra ea quae illi excellentiae derogant.

An tertium dicendum quod omnes illae causae ad quandam parvipensionem reducuntur. Oblivio enim parvipensionis est evidens signum: ea enim quae magna aestimamus, magis memoriae infigimus. Similiter ex quadam parvipensione est quod aliquis non vereatur contristare aliquem, denuntiando sibi aliqua tristitia. Qui etiam in infortuniis alicuius hilaritatis signa ostendit, videtur parum curare de bono vel malo eius. Similiter etiam qui impedit aliquem a sui propositi assecutione, non propter aliquam utilitatem sibi inde provenientem, non videtur multum curare de amicitia eius. Et ideo omnia talia, inquantum sunt signa contemptus, sunt provocativa irae.

a) ct. — Oau ALI G.
P) Juftcjc. — Soliciter ABCDEFGHIL.
y) roj qui iMierutt. — c<u qui ic iMicrunt !.. ro» ic larterant Г, JĀcū fMI latterunt cdmoc» «JiquMC. AmtUttaz Ka it*

r.ay/jiT yiyıññi jip * iip, siit
ti) jurem. — ntM Pj . — Pro cx certa, certa co&ct.
O ĩrajdmMr. — inuoiJtf«r hk ct mox AbCDEFGKLfH.
Z) putant nuliv. — moJo palant PCL putant aulla «isJa FL

ARTICULUS TERTIUS

I TRI M EXCELLENTIA IRASCENTIS SIT CAUSA IRAE

• Qp. M., .- 9, ic.
S I) TERTIUM sic proceditur. Videtur quod excellentia alicuius non sit causa quod facilius irascatur. Dicit enim Philosophus. in II *Rhetoric.* *, quod *maxime aliqui irascuntur cum tristantur, ut infirmi, et aegri, et pauperes, et qui non habent id quod concupiscunt.* Sed

omnia ista ad defectum pertinere videntur. Ergo magis facit pronum ad iram defectus quam excellentia.

• SaE3 U.
2. Praeterea, Philosophus dicit ibidem ♦ quod *tunc aliqui maxime irascuntur, quando in eis despicitur id de quo potest esse suspicio quod vel non insit eis, vel quod insit ¶ cis debiliter: sed cum putant se multum excellere in illis in quibus despiciuntur, non curant.* Sed praedicta suspicio ex defectu provenit. Ergo defectus est magis causa quod aliquis irascatur, quam excellentia.

• OP.IU.B.U.
3. Praeterea, ea quae ad excellentiam pertinent, maxime faciunt homines iucundos cl bonae spei esse. Sed Philosophus dicit, in II *Rhetoric.* *, quod *in ludo, in risu, infesto, in prosperitate, in consummatione operum, in delectatione mm turpi, et in spe optima, homines non irascuntur.* Ergo excellentia non est causa irae.

• C*?- .«,-«-!, n. q.
Sed contra est quod Philosophus, in eodem libro *, dicit quod homines propter excellentiam indignantur.

Respondeo dicendum quod causa irae in eo qui irascitur, dupliciter accipi potest. Unn modo, secundum habitudinem ad motivum irae Et sic excellentia est causa ut aliquis de facili irascatur.

Est enim motivum irae iniusta parvipensio, ut dictum est ♦ Constat autem quod quanto aliquis est excellentior, miustius parvipenditur in hoc in quo excellit. Et ideo illi qui sunt in aliqua excellentia, maxime irascuntur, si parvipendantur; et sic dives parvipenditur in pecunia, et rhetor in loquendo, et sic de aliis.

Alio modo potest considerari causa irae in eo qui irascitur, cx parte dispositionis quae in eo relinquitur ex tali motivo. Manifestum est autem quod nihil movet ad iram, nisi nocumentum quod contristat. Ea autem quae ad defectum pertinent, maxime sunt contristantia: quia homines defectibus subiacentes facilius laeduntur. Et ista est causa quare homines qui sunt infirmi, vel in aliis defectibus, facilius irascuntur: quia facilius contristantur.

Et per hoc patet responsio ad primum.

Ad secindum dicendum quod ille qui despicitur in eo in quo manifeste multum excellit, non reputat sc aliquam jacturam pati, et ideo non contristatur: ct ex hac parte minus irascitur. Sed cx alia parte, inquantum indignius despicitur, habet maiorem rationem irascendi. Nisi forte reputet sc non invideri vel subsannari propter despectum; sed propter ignorantiam, vel propter aliud huiusmodi.

An n ani m dicendum quod omnia illa impediunt iram, inquantum impediunt tristitiam. Sed cx alia parte, nata sunt provocare iram, secundum quod laciunt hominem inconvenientius despici.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM DEFECTUS ALICUIUS SIT CAUSA UT CONTRA EUM FACILIUS IRASCAMUR

ftgMteP0 QUARTVM s,c PftOGBMTi R. Videtur quod defectus alicuius non sit causa ut contra ipsum facilius irascamur. Dicit enim Philosophus, in II *Rhetoric.* *, quod *his qui confitentur cl pocnitent ct humiliantur. non irascimur, sed magis ad eos mitescimur. Unde et canes non mordent cos qui resident.* Sed haec pertinent 5 ad parvitatem ct defectum. Ergo parvitas alicuius est causa ut ei > minus irascamur.

2. Praeterea, nullus est maior defectus quam mortis. Sed ad mortuos desinit ira. Ergo defectus alicuius non est causa provocativa irae contra ipsum.

3. Praeterea, nullus aestimat aliquem parvum ex hoc quod est sibi amicus. Sed ad amicos, si

nos l offenderint, vel si non iuverint, mugis offendimur: unde dicitur m Psalmo uv -; *Si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique.* Ergo defectus alicuius non est causa ut contra ipsum facilius irascamur.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II *Rhetoric.* -, quod *dives irascitur contra pauperem. si eum despieiat; et principaris contra sublectum* \

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, indigna despectio est maxime provocativa irae. Defectus igitur vel parvitas cius contra quem irascimur, facit ad augmentum irae, inquantum auget indignam despectionem. Sicut enim quanto aliquis est maior, tanto indignius despicitur; ita

a) kjjcc pertinent. — ht< pertintt Pu.
p) eu — Om. Pu.

y) rtu>. — NM H, onv «lcd.
Bj tubiccim. — iλMῖκ»! I'Kα.

quanto ohqui» est minor. Unto indignius despicit
Et ideo nubile* irascuntur .i dc*picuuntur a ru-
iUcts. vel sapientes ab insipientibus, vel damini
a servis.

St veru parvitas vel defectus diminuat despectio-
nem indignam, tul* parvitas non auget, sed dani-
nuit iram Et hoc modo ili qui pocnitent de imurus
tacxiK et confiteatur se male fecisse, et hutnilian-
tur et veniam petunt, mitigant iram, secundum
illud TVov. xv -: *Responsio mollis frangit iram*:
inquantum scilicet tales videntur non despiciere.
»ed magis magnipendere cos quibus se humiliant.

Et per hoc patet responsio ad pomum.

An uumhm niconi m quod duplex est causa
quare od mortuus cessat itu. Una, quia non pos-
sunt dolare ct senlire: quod maxime quaerunt
irati in his quibus irascuntur – Vio modo, quia
iam videntur ad ultimum malorum pervenisse.
Ind© etiam ad quoscumque graviter laesos cos-
sal ira: inquantum eorum malum excedit men-
suram iustae retributionis.

Ad timentem uxorem quod etiam despectio
quae est ab amicis, videtur eue magis indigna,
Et ideo ex simili causa magi* irascimur contra
cos. si deaplemln. vel nocendo vol non iuvando,
sicut et contra minore*

:Π4M>, ut
 ■ aliqui* ♦ An.
 i hoc in
 qua ex-
 idanturi
 I rhetor

i in eo
autem
n quod
rtioent,
taacti-
ita cut
in aliis
s con-

picum
on re-
i con-
ed ex
habet
itet ac
rtum;
l hu-

dium
t alia
quod

ium

QUAESTIO QUADRAGESIMAOCTAVA

DE EFFECTIBUS IRAE

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

T*Xhnde considerandum est de effectibus irae *.
•l—"Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum ira causer delectationem.

Secundo: utrum maxime causet fervorem in corde.
Tertio: utrum maxime impediat rationis usum.
Quarto: utrum causet taciturnitatem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IRA CAUSET DELECTATIONEM

primi m sic proceditur Videtur quod yjW&Q ira non causet delectationem. Tristitia enim delectationem excludit. Sed ira est -"^^^æ^semper cum tristitia: quia, ut dicitur in VII *Ethic.* *, *uninis qui Jacit aliquid per iram, facit trislatus*. Ergo ira non causal delectationem.
•cjj. *»«-''; 2. Praeterea, Philosophus dicit, in IV *Ethic.* quod *punitio quietat impetum irae, delectationem pro tristitia Jaciens: cx* quo potest accipi quod delectatio irato provenit ex punishmente, punitio autem excludit iram. Ergo, adveniente delectatione, ira tollitur. Non est ergo effectus delectationi coniunctus.
3. Praeterea, nullus effectus impedit causam suam: cum sit suae causae conformis. Sed delectationes impediunt iram, ut dicitur in II *Rhetoric.* *
•ap.ra. e. a. Ergo delectatio non est effectus irae.
Sed contra est quod Philosophus, in eodem libro *, inducit proverbium **, quod ira *mullo dulcior meile distillante in pectoribus virorum crescit*.
•QP. n. ■, 2 Ü Respondeo dicendum quod, sicut Philosophus OP.W. 0.4.- S. Th. lclit. w. dicit in VII *Ethic.* * delectationes, maxime sensibiles el corporales, sunt medicinae quaedam contra tristitiam: et ideo quanto per delectationem contra maiorem tristitiam vel anxietatem remedium praestatur, tanto delectatio magis percipitur; sicut patet quod quando aliquis sitit, delectabilior fit ei potus. Manifestum est autem cx praedictis*
•Qw.aw. «t quod motus irae insurgit ex aliqua illata iniuria

contristante; cui quidem tristitiae remedium adhibetur per vindictam. Et ideo ad praesentiam vindictae delectatio sequitur: cl tanto maior, quanto maior fuit • tristitia. -Si igitur vindicta fuerit praesens realiter, lit perfecta delectatio, quae totaliter excludit tristitiam, et per hoc quietat motum irae.- Sed antequam vindicia sil praesens rcaliter, fit irascenti praesens dupliciter. Uno modo, per spem: quia nullus irascitur nisi sperans vindictam, ul supra dictum est. - Alio modo, secundum continuam cogitationem. Unicuique enim concupiscenti est delectabile immorari in cogitatione eorum quae concupiscit: propter quod eliam imaginationes ^omniorum sunt delectabiles. Et ideo, cum iratus multum in animo suo cogitet de vindicia, ex hoc delectatur. Tamen delectatio non est perfecta. quae tollat tristitiam, et per consequens iram.
Ad primum ergo dicendum quod non de eodem iratus instatur et gaudet: sed tristatur de illata iniuria. delectatur autem de vindicia cogitata et sperata. Unde tristitia sc habet ad iram sicut principium: sed delectatio sicut effectus vel terminus.
Ad secundum dicendum quod obiectio illa procedit de delectatione quae causatur ex rcali praesentia vindictae, quae totaliter tollit iram.
Ad tertium dicendum quod delectationes praecedentes impediunt nc sequatur tristilia; cl per consequens impediunt iram. Sed delectatio de vindicia consequitur ipsam

« ?
T
• Cas. v.v. al gnJeiii.utt.
• Of. »».

a) fuit. - fufnt EF.

t) i?tam. - Iftata iram OCDEU iram K.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM IRA MAXIME CAUSET FERVOREM IN CORDE

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod fervor non sil maxime effectus irae. Fervor enim, sicut supra * dictum est, pertinet ad amorem. Sed amor, sicut ' qo. «u., m. supra* dictum est, principium est passionum. Cum ergo causa sit potior effectu, videtur quoti ira non faciat maxime fervorem.
2. Praeterea, illa quae de se excitant fervorem, per temporis assiduitatem magis augentur:

sicut amor diuturnitate convalescit. Sed ira per tractum temporis debilitatur: dicit enim Philosophus, in II *Rhetoric.* *, quod *tempus quietat iram.* • c-r. m. . ». Ergo ira non proprie causal fervorem.
3. Rursus tamen, si fervor additus fervori, augmentai fervorem. Sed maior * ira superveniens Jacit iram mitescere, ul Philosophus dicit, in II *Rhetoric.* ' .»>!,»...> Ergo ira non causai fervorem.
Sed contra est quod Damascenus dicit -, quod ikoVaM*¹.

u«. *s'i» .
rrort.
lcrf. »».

a) maior, - mafit L.

*ira est fervor eius qui circa cor est sanguinis,
ex evaporatione fellis liens.*

Respondendo dicendum quod, sicut dictum est, corporalis transmutatio quae est in passionibus animae, proportionatur motui appetitus. Manifestum est autem quod quilibet appetitus, etiam naturalis, fortius tendit in id quod est sibi contrarium, si fuerit praesens: unde videmus quod aqua calefacta magis congelatur, quasi frigido vehementius in calidum agente. Motus autem appetitivus irae causatur ex aliqua iniuria illata, sicut ex quodam contrario iniacent. Et ideo appetitus potissime tendit ad repellendum iniunum per appetitum vindictiae: et ex hoc sequitur magna vehementia et impetuositas in motu irae. Et quia motus irae non est per modum retractionis, cui proportionatur frigus; sed magis per modum insecutionis, cui proportionatur calor; consequenter fit motus irae causativus cuiusdam fervoris sanguinis et spirituum circa cor, quod est instrumentum passionum ? animae. Et exinde est quod, propter magnam perturbationem Cordis quae est in ira, maxime apparent in iratis indicia quaedam in exterioribus membris. Ut enim τ Gregorius dicit, in V 3forai. -, *irae suae stimulis accensum cor palpitat, corpus tremit, lingua sc praepedit, facies ignescit, exasperantur oculi, et nequaquam recognoscuntur noti: ore quidem clamorem format, sed sensus quid loquatur, ignorat.*

An PHIMUM ergo dicendum quod *amor ipse non ita sentitur, nisi cum eum prodit indigentia*, ut Augustinus dicit, in X *de Trin.* * Et ideo quando homo patitur detrimentum amatae excellentiae propter iniuriam illatum, magis sentitur amor; et ideo ferventius cor mutatur ad removendum impedimentum rei amatae; ut sic tenor ipse amoris per iram crescat, et magis sentiatur.

Et tamen fervor qui consequitur calorem, alia ratione pertinet ad amorem, et ad iram. Nam fervor amoris est cum quadam dulcedine et lenitate:

est enim in bonum amatum. Et ideo assimilatur
calori acris et sanguinis: propter quod, sanguinei
sunt magis amativi; et dicitur quod *cogit amare*
ieciir. in quo fit quaedam generatio sanguinis. -
Fervor autem irae est cum amaritudine, ad con-
sumendum: quia tendit ad punitionem contrarii.
Unde a-shimilatur calori ignis et cholerae: et pro-
pter hoc Damascenus dicit * quod *procedit ex eva-*
poratione fcllis, et fellea nominatur.

Ad secundum dicendum quod omne illud cuius causa per tempus diminuitur, necesse est quod tempore debilitetur. Manifestum est autem quod memoria tempore diminuitur: quae enim antiqua sunt, a memoria de facili excidunt. Ira autem causatur ex memoria iniuriae illatae. Et ideo causa irae per tempus paulatim diminuitur, quousque totaliter tollatur. – Maior etiam videtur iniuria quando primo sentitur; et paulatim diminuitur eius aestimatio, secundum quod magis receditur a praesenti sensu iniuriae, – Et similiter etiam est de amore, si amoris causa remaneat in sola memoria; unde Philosophus dicit, in VIII *Ethic.* ., quod *si diuturna fiat amici absentia, videtur amicitiae oblivionem facere*. Sed in praesentia amici, semper per tempus multiplicatur causa amicitiae: et ideo amicitia crescit. Et similiter esset de ira, si continue multiplicaretur causa ipsius.

Tamen hoc ipsum quod ira cito consumitur, attestatur vehementi fervori & ipsius. Sicut enim ignis magnus cito extinguitur, consumpta materia; ita etiam ira. propter suam vehemenciam, cito deficit.

Ad tertium dicendum quod omnis virtus divisa in plures partes diminuitur. Et ideo quando aliquis iratus alicui, irascitur postmodum alteri, ex hoc ipso diminuitur ira ad primum. Et praecipue si ad secundum tuent maior ira: nam iniuria quae excitavit iram ad primum, videbitur, comparatione secundae iniuriæ. quae aestimatur maior, esse parva vel nulla.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM IRA MAXIME IMPEDIAT RATIONIS USUM

Itt $\Lambda/\chi'\sigma$, qu. in. art. i

d tertium sic PROCEDITUR. Videtur quod ira non impediat rationem. Illud enim quod est cum ratione, non videtur esse * rationis impedimentum. Sed *ira est cum ratione*, ut dicitur in VI^a *Ethic.* · Ergo ira non impedit rationem.

2. Praeterea, quanto magis impeditur ratio, tanto diminuitur manifestatio. Sed Philosophus dicit, in VII *Ethic.* ., quod *iracundus non est insidiator, sed manifestus*. Ergo ira non videtur impedire usum rationis, sicut concupiscentia; quae est insidiosa, ut ibidem dicitur.

3. Praeterea, indicium rationis evidentius fit ex adiunctione contrarii: quia contraria iuxta se posita magis elucescunt. Sed ex hoc etiam crescit ira: dicit enim Philosophus, in II *Rhetoric*, quod *magis homines irascuntur, si contraria praeexistunt, sicut honorati si dehonorentur*; et sic de aliis. Ergo ex eodem et ira crescit, et iudicium rationis adiuvatur. Non ergo ira impedit iudicium rationis.

Sed contra est quod Gregorius dicit, in V J/oral. ., quod *ira intelligentiae lucem subtrahit, cum omentem permovendo confundit.*

3) ridetur mt. - nt EF. - Pn> irupedmeutum, ttnpcJitirwn ABDI HIM-Simmar Thvl. D. Tkunu T. III.

Respondeo dicendum quod mens vel ratio quamvis non utatur organo corporali in suo proprio actu; tamen, quia indiget ad sui actum quibusdam viribus sensitivis, quorum actus impediuntur corpore perturbato; necesse est quod perturbationes corporales etiam indicium rationis impediant: sicut patet in ebrietate et somno. Dictum est autem* quod ira maxime facit perturbationem corporalem circa cor, ita ut etiam usque ad exteriora membra derivetur. Unde ira, inter ceteras passiones, manifestius impedit indicium rationis; secundum illud Psalmi xxx*: *Conturbatus est in ira oculus meus*.

An PRIMUM ergo dicendum quod a ratione est principium irae, quantum ad motum appetitivum. qui est formalis in ira. Sed perfectum iudicium rationis passio irae praeoccupat, quasi non perfecte rationem audiens, propter commotionem caloris velociter impellentis, quae cōl materialis in ira. Et quantum ad hoc. impedit iudicium rationis.

Ad secundum dicendum quod iracundus dicitur esso manifestus, non quia manifestum sit sibi quid facere debeat: sed quia manifeste operatur, non quaerens aliquam occultationem. Quod par- tim contingit propter impedimentum rationis, quae

non potest discernere quid sit occultandum et quid manifestandum, nee etiam excogitare occul- tandi vias. Partim vero est ex ampliacione cordis, quae pertinet ad magnanimitatem, quam facit ira: unde et de magnanimo Philosophus dicit, in IV *Ethic.* ♦ quod *est manifestus oditor et amator*, ^<«,»».O, *et manifeste dicit et operatur*. – Concupiscentia au- tem dicitur esse latens et insidiosa, quia, ut pluri- mum. delectabilia quae concupiscuntur T, habent τ turpitudinem quondam et mollitiem, in quibus homo vult latere. In his autem quae sunt virili- tatis ut excellentiae, cuiusmodi sunt vindictae, quaerit homo manifestus esse.

Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est*, motus irae a ratione incipit: et ideo secundum idem appositio contrarii ad contrarium adiuvat iudicium rationis, et auget iram. Cum enim ali- quis habet honorem vel divitias, et postea incurrit alicuius detrimentum, illud detrimentum apparet maius: tum propter vicinitatem contrarii; tum quia urat inopinatum. Ist ideo causal maiorem tristitiam: sicut etiam magna bona ex inopinato venientia, causam maiorem delectationem. Et se- eundum augmentum tristitiae praecedentis, con- sequemur augetur et ira.

f j EO, – Aoal/Hif UaiU AUCDFGjflkL.

y) 4&4CJQWH«rur. – «l Ei.

• C*r- 'i'. °.

ARTICULUS QUARTUS

ÜTRÜM ÎRÀ MAXIME CAUSET TACITURNITATEM

βB&βiβ?°0 quartum sic proceditur. Videtur quod AAfiàWjT^M non causet taciturnitatem. Tacilur- nitiH enim locutioni opponitur. Sed per !^*°*j^crcmenlum · irae usque ad locutionem pervenitur: ut patet per gradus irae quos Domi- nus assignat, Mallh. v °, dicens: *Qui irascitur fra- tri suo; et, qui dixerit fratri suo, Raca; et, qui dixerit fratri suo, Fatue*. Ergo ira non causai taciturnitatem.

2. Praeterea, ex hoc quod custodia rationis delicij, contingit quod homo prorumpat ad verba inordinata: unde dicitur Prov. xxv °: *Sicut urbs patens et absque murorum ambitu, ita vir qui non potest cohibere in loquendo spiritum suum*. Sed ira maxime impedit iudicium rationis, ut dictum est ♦ Ergo facit maxime profluere in verba inordinata. Non ergo causal taciturnitatem.

3. Praeterea, Mattii, xn ° dicitur: *Ex abundantia cordis os loquitur*. Sed per iram cor maxime per- turbatur, ut dictum est ·. Ergo maxime causât locutionem. Non ergo causai taciturnitatem.

Sed contra est quod Gregorius dicit, in V A/b- ral. quod *ira per silentium clausa, intra men- tem vehementius aestuat*.

Respondeo dicendum quod ira, sicut iam ° di- ctum est, et cum ratione est, et impedit ratio- nem. Et ex utraque parte, potest taciturnitatem causare. Ex parte quidem rationis, quando iudi-

cium rationis intantum viget quod, etsi non co- hibeat affectum ab inordinato appetitu vindictae, cohibet tamen linguam ab inordinata locutione. Vnde Gregorius, in V *Moral.* °, dicit: *Aliquando ira perturbato animo, quasi ex iudicio, silentium indicij K* – Ex parte vero impedimenti rationis, quia, sicut dictum est perturbatio irae usque ad exteriora membra perducitur; et maxime ad illa membra in quibus expressius relucet vestigium cordis, sicut in oculis et in facie et in lingua; unde, sicut dictum est*, *lingua se praepedit, facies igne- ° α (Λ) <°.* *scit, exasperantur oculi*. Potest ergo esse tanta perturbatio irae, quod omnino impediatur lingua ab usu loquendi. Et tunc sequitur taciturnitas.

An primi m ergo dicendi m quod augmentum irae quandoque est usque ad impediendum rationem a cohibitione linguae. Quandoque autem ultra procedit, usque ad impediendum motum linguae, ut aliorum membrorum exteriorum.

Et per hoc etiam patet solutio ad secundum.

Ad tertium dicendum quod perturbatio cordis quandoque potest superabundare usque ad hoc, quod per inordinatum motum cordis impediatur motus exteriorum membrorum. Et tunc causatur taciturnitas, cl immobilitas exteriorum membro- rum: et quandoque etiam mors. – Si autem non fuerit tanta perturbatio, tunc ex abundantia γ per- turbationis cordis, sequitur oris locutio.

·) CTrtex rnn. – (ru-remtnutn F. indteit. – inJu.'ii P.F'jIKpH et .».

y) ai^ttJanha. – nprrwtonrttmü Pa.

Commentaria Cardinalia Caloiatii

Jum et
! occul-
cordi*,
n fncit
licit. in
motor,
itia au-
i pluri-
hnhcnt
quibus
: virili-
iictec,

i est * · «< w u »,
ndum
Jiivat
m ali-
lecurrit
sparer
turn
iorem
)inato
J se-
con-

I CO-
ciae.
ione.
aildii · Lac ot
Hum
onis, >
IC ud · An a.
J ilia
jiuīn
inde,
sne- ēā 6arjt tōc.
:anta
OgUû
».

irac
ncnj
ultra
>uae,

him.
Jrdis
hoc,
iotur
>atur
bro-
non
per-

C^{(M.a} quaestionum quadragcximamscxuim. quadnigcti-
mamseptimam cl quodragcsimamoclavam simul, nota
· Oλ 1 *·-- definitionem iruc positam ab Aristotele in II
est appetitus cum tnstttta ac spe punitiōis apparentis,
propter apparentem parvipensionem eorum quae tn ipsum
aut in ipsius aliqua, non cmncnientem. Ex qua definitione
videre poto in primis iram pauioncrn compotitum cx tri-
stitia ce spe ut causis; ct consequenter cx malo ct bono.
Ac per hoc, tx pane tristitiae» main, defectus, ct universa-
liter contristantia, disponunt ad iram. Et in quibus tristitia
acceptu permanet, aut renovatur, ira quoque facile surgit.-
Ex pane vero apeī, audacia dclcctatioque consequitur, tam
in cogitando, quam in sperata praebentia vindictae. Ex parte
autem successux speratae vindictae ud tristitiam. delectatio
tanto est maior, quanto ct medicinae contrapotitac habet
rationem.

Deinde habes obiectum utmmque, scilicet rem et per-
sonam ; re* est punitio apparens, persona est i» qui parvi-
pendit. Ex parte punirionis appetitae ct speratae, vide quod
non est ira ad excellentes pvrsonns. quas non speramus
posse punire; nlst pro quanto cum itliâfio adiutorio, puta
divino, speramus punire. Et tunc, licet esset excellens per-
sona respectu irati absolute, non tamen respectu eius cum
adiutorio: *quae cnim per amicos possumus, per nos aliquo*
v'm' mo° possumus, ut dtcirur III *Ethic* · Et quod ira non
est nlī ad quos est lustitia punitio cnim ad iustitiam
spectat. Et quod est finita « mensutaU: punitio cnim puni-
bili comrncmuratur. Et hinc, multis factis, placatur intius. –
Ex parte vero apparentiae, vide quod ira non est ud mortu-
uos, secundum sc, nec ad insensibilia, quibus non puto!
apparere punitio. Et quod iratus appetat punitiōem sic *ut*
sciat punitus quid, a quo, et pro quo patitur, ul in II
·u? μ. η.Λ. *Rhetic.* · dicitur. – Ex persona vero habes quod ira non
est nisi ad singulares penonas: quoniam singularium tan-
tum c<t parvipendere.

Habes deinceps causam irae, apparentem parvipensionem.
Unde vides, cx pane irati, causam irae aliquam excellentiam,
quam laedit parvipensio: et cx parte eius cui irascimur»
defectum, quem dedecet parvipendere excellentem. – Deni-
que habes iram non cx qualibet, sed cx conrrn sc vel sua
apparente parvipensione consurgere. Vindicta enim pro sc
vel suis aliquo modo, It; extraneas cnim omnino iniurias
non curamus. – Et demum inconvenientem, acu iniustam
oportere apparere parvipensionem, vides, si ira excitari de-
bet: quae cnim iuste pati credimus, non quaerimus vindi-
care, ut experientia continua testatur in ludiciis.

Ex quibus nulla mihi videtur clarior differentia qua
possit odium ab ira discerni, quam quod ira est appetitus
mali ita quod sentiat sc punitum pro tali re: in odio nutem
appetitus est solius mali Et si nesciunt exprimere atfectus
suos, saltem in hoc discernetur, si appetierunt malum pro
vindicta seu punitiōe, aut simpliciter ut habeat malum:
illud cnim od iram, hoc ad odium spectat.

E^t haec de passionibus dieu sufficiant: nihil enim aliud
pro nunc scribendum occurrit in particulari. Restant in
calce totius tractatus de actibus appetitus tam intellectivi
quam sensitivi, aliqua dubia simpliciter, ct nd hominem
divum Sanctum Thomun.

Primum est, nn praeter decem ct septem actus appetitus
iam tractatos, «ex proprios rationalibus ct undecim commu-
nes ·, vint alii actus appetitus distincti specie in esse natu-
rae ab istis: an sint soli suprndicti. Quo»! cnim non sint
plures, cx hoc suadetur, quia diminutus Auctor fuisset
omittendo illos. – Quod vero sint plures, cx duobus proba-
tur. Primo, quia praeter omnes dictos, est actus *nolitionis*,
seu *nolle*, in voluntate, de quo non est tractatum.

Secundo, quia praeter omnes dictos, est in voluntate
actus neuter ·, quo voluntas vult bonum absolute, non pro-
pter sc nec propter aliud. Et « quod sit ponendus in volun-
tate hic actus neuter, probatur », inquit Scotus, in I *Sent.*,
dist. i, qu. nr, art. i. « Voluntati potest ostendi aliquod obie-

cium bonum absolute apprehensum, non sub ratione per
se, nec propter aliquid aliud boni. Et voluntas puteit ha-
bere e^{re}o ·: tū obiectum aliquem actum, et non ncccwtrio
inordinatum. Ergo potest habere aliquem actum volendi
neutrum, idest nec propter sc nec propter aliud ». De hoc
nutem actu non oi tractatum. Ergo. – Assumptum patet:
cum quandoque primo offeratur bonum; ei deinde discutia-
tur an til bonum propter sc an propter aliud.

II. Secundum dubium est, an ornoes undecim netus ap-
petitus quo» passiones dicimus ·, ut sunt in voluntate, sint
netus voluntatis vpeciticc distincti in esse nulum: an nulli:
an aliqui sic, et nliqut non. – Et an coīcidant cum illis
sex in esse naturae: an sint alii specificē ab illis.

Quod cnim distinguantur specie, ex distinctione obe-
ctorum apparet – Quod vero non distinguantur, cx eleva-
tione inferiorum in superiorem neturum, videtur; *dispersa*
enim *in inferioribus, uniuntur in supenôn.*

Quod coīcidant cum illis sex. inductive manifestari po-
test amare cnim. desiderare, sperare, audere, irasci, velle
quoddam est. – Quod non coīcidant, apparet ex en quod
iconum tractatae sunt. Ut cnim patet in qu. xxvui, art. ô *,
et per totum immediate hunc tractatum de passionibus,
examinatae sunt non solum ut in appetitu sensitivo, sed
etiam m intellectivo sunt.

III. Ad primum dubium * dicitur quod praeter dictos de-
· Ct »*. »
ccm ct septem actus, nullus est alius actus: quoniam nolle
non c-l atius a praedictis; et actus neuter non datur, ul
«bit ·; nec alius aliquis apparet. De *nolle* in primis du-
pliciter dici potest. Primo, quod nolle coincidii cum velle
quoniam nihil aliud significat nolle quam *relie non*. Et ad
hoc est auctoritas a. Thomae superius tn qu. vi, art 3, ad
2, et in I *Sent.*, di»L vr. in expos, lilt., ct diit. xvi, art. q,
ad i: in omnibus cnim his locis vult quod nolle tignifi-
eat actum volendi cum negatione obiecti.

Sed quoniam bonum et malum sunt obiccta oppetitu»,
quamvis malum secundario; ct bonum est quod omnia ap-
petunt. malum vero quod omnia fugiunt* rationabile est
ut in primo appetitu, quotus est rationilis, rit actus conso-
nus utrique obiecto. prosecutio scilicet respectu boni, ct fuga
respectu mali, Ac per hoc, sicut velle inest pro prosecu-
tione. ita nolle pro fuga! illiu» enim obiectum propnum
est bonum, huius autem malum. Et hoc est tenendum el
secundum rem, ct secundum mentem Auctoris: ut patet
euperius in qu. vm, art. i, ad i, ubi cx proposito hoc
tractat, tanquam in proprio loco. Nec oppositum sensit in
loc»s pmlnductis: sed tantummodo exposuit per *velle*, tan-
quam notius, significatum per *nulle*. – Dic ergo quod nolle
significat actum positis um refutativum obiccti. Et quia/u^J
in appetitu est rialt nepatio in intellectu, ut dicitur in VI
Ethic. ·; ideo hic actus declaratu» est per *velle non*.

Non fu)(tamen ludius ab Auctore in hoc tractatu actus
iitiu* nolitionis. Sed inquantum est proprius voluntati, tra-
ctatus esi cum suo contrario, scilicet velle: *oppositorum*
cnim *eadem est disciplina*. El axsignatuin est ei obiectum,
scilicet malum, el dictum quid est, scilicet fugs; ut patet in
loco allegato *. - Inquantum vero rationem habet commu-
nem cum passionibus, tractatus est in tractatu de odio ·, ct
opposito desiderii, desperatione ac timore ·. Sunt enim in
voluntate haec nolitioncs. Et, ut dictum est ·, univcruditer
pastiones tractatae sunt tam pro pastionibus, quam pro
actibus voluntatis similibus pastionibus.

IV. De actu autem neutro ·, quod non derur. facile ma-
nifestum lit cx hoc. Cum appetitur bonum absolute, con-
currunt duae conditiones in obiccto: scilicet bonitas termi-
nans actum appetitus; ct negatio ordinis ad aliud, propter
quod appetatur. Fertur cnim voluntas in bonum absolute
repraesentatum, tie quod appetit ipsum, et non appetit
ipsum propter aliud. Ex hoc autem ulterius procedendo,
adiuncto qucxl *bonum propter sc* non exponitur positive,
sed negative (quia sicut nihil est a sc positive, sed ne-
gative, idest non ab alio, ita nihil eat propter sc positi-
ve, sed negative, idest non propter aliud), videbis quod.

· <X qu. v», lo-
VoJ;qa.4ia, In-
UnJ;qu.»iu. Is-
tn>J; ea. w u ,
act. 4.

·C/qu-tui.O@.
cc«u in tntnxi.

*Sc.qxviM.
·.Ut
' Qa. txa.

' Q*. mi aa.

* Ci eux u

cum bonum absolute appetitur, verus assensus voluntatis est ud bonum ut finem et propter se, et nun est actus neuter.

Et per hoc patet solutio rationis. Iam enim potet quod est implicatio in adiccto dicere quod bonum repraesentatur absolute, et non propter M nec propter aliud. Bonum enim absolute est propter sa negative: et hoc modo intelligitur *propter* .«», ut distinguitur contra *propter aliud*; sicut intelligitur cum distinguitur *ens a se* contra *ens ab alio*.

Sed adverte, novitie, quod semper subintelligitur bonum substratum, alioquin *propter se* diceretur de chimaera: quod enim est bonum non propter aliud, est bonum propter se. Quod si contendat quis quod sumit *propter se* positive, manifeste distinguit bonum propter aliud contra nulum bonum; non datur enim bonum propter se positive, nisi fingatur aliquid quod sit positive finis sui ipsius.

V. Ad secundum dubium * dico quod non video in re, aut in Auctore, distinctionem specificum in esse naturae actuum qui passiones dicuntur, in voluntate positorum: sed omnes praeter tristitiam, ad supra . nominatos septem actus, scilicet velle, nolle, frui, intendere, eligere, consentire et uti, reduci puto. Auctor siquidem superius, in qu. xxx, art. 3. nd i, particulare» conditiones distinguere passiones partis sensitivae, affirmans; oppositumque in parte intel-

lectiva insinuans; umorem et desiderium in parte sensitive, non intellectiva, distingui secundum speciem innuit. Et si de delectatione in voluntate et aliis passionibus idem sensisset. non posuisset fruitionem solam specie distinctam ab aliis actibus voluntatis .; sed tractasset de ea in tractatu de delectatione ., cum sit eius species. - Ad naturam «utem . Q* «iu »ai rerum aspiciendo, nescio irum in voluntate, nisi velle vindictam; et amorem, nisi velle bonum sibi vel niteri, etc.

Tristitiam autem ideo excepi, quia *contraria eiusdem generis sunt, et eadem est eorum disciplina*: ne per hoc, cum delectatio in voluntate distinctus sit specie actus n velle et aliis actibus, consequens est ut tristitia, quae ei est contraria, sit etiam specie distinctus ocius a nolle et ceteris. Nec propterea diminutus est Auctor. Quoniam et, ponendo fruitionem speciem per se in voluntate, insinuavit tristitiam: *oppositorum enim eadem est disciplina*. Et. tractando de delectatione et tristitia, expresse tradidit tristitiam contrariam delectationi in voluntate, ut patet superius in qu. xxxv ♦ . . Art->

Et sic. »i decem et septem aupradictis * addantur hi duo . <2. » — ‘ actus, scilicet nolle et tristari; erunt in universo actus decem et novem appetitus distincti specie in esse naturae, comprehendendo «ub fruitione omnem delectationem voluntatis.

* Cf. φῖ »i, In-nod.

• Qiu «C.

* Qa U»«t» MA.

• Qc. tv.

• QU. LMxn.

• Op- n, a.) HA.

QUAESTIO QUADRAGESIMANONA
DE HABITIBUS IX GENERALI. QUOAD EORUM SUBSTANTIAM

IS QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Post actus et passiones, considerandum est de principiis humanorum actuum. Et primo, de principiis intrinsecis; secundo, de principiis extrinsecis. Principium autem intrinsecum est potentia habitus; sed quia de potentiis in Prima Parte dictum est, nunc restat de habitibus considerandum. Et primo quidem, in generali; secundo vero, de virtutibus et vitiis, et aliis huiusmodi habitibus, qui sunt humanorum actuum principia. Circa ipsos autem habitus in generali, quatuor consideranda sunt: primo quidem, de ipsa sub-

stantia habituum: secundo, de subiecto eorum; tertio, de causa generationis, augmenti et corruptionis ipsorum; quarto, de distinctione ipsorum. Circa primum quaeruntur quatuor. Primo: utrum habitus sit qualitas. Secundo: utrum sit determinata species qualitatis. Tertio: utrum habitus importet ordinem ad actum. Quarto: Jc necessitate habitus.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HABITUS SIT QUALITAS

U SenL, t t AI, qu. i, n. i; V S.fitafty lclcl.

In primum sic proceditur. Videtur quod habitus non sil qualitas. Dicit enim Augustinus, in libro *Octoginta trium Quaest.*, quod *hoc nomen habitus dictum est ab hoc verbo quod est 'habere*. Sed habere aliquid pertinet ad qualitatem, sed ad alia dicimur enim habere etiam quantitatem, et pecuniam, et alia huiusmodi. Ergo habitus non est qualitas. 2. Praeterea, Habitus ponitur unum praedicamentum; ut patet in libro *Praedicamentorum*. Sed unum praedicamentum non continetur sub alio. Ergo habitus non est qualitas. 3. Praeterea, *omnis habitus est dispositio*, ut dicitur in *Praedicamentis*. Sed dispositio est *ordo habentis partes*, ut dicitur in V *Metaphys.* Hoc autem pertinet ad praedicamentum Situs. Ergo habitus non est qualitas. Sed contra est quod Philosophus dicit, in *Prac-* *dicanicntis* quod habitus est *qualitas de difficili mobilis*.

Respondeo dicendum quod hoc nomen *habitus* ab habendo est sumptum. A quo quidem nomen habitus dupliciter derivatur: uno quidem modo, secundum quod homo, vel quaecumque aha res, dicitur aliquid habere; alio modo, secundum quod aliqua res aliquo modo se habet in seipsa vel ad aliquid aliud. Circa primum autem, considerandum est quod habere, secundum quod dicitur respectu cuiuscumque quod habetur, commune est ad diversa genera. Unde Philosophus inter postpraedicamenta *habere* ponit, quae scilicet diversa rerum genera consequuntur; sicut sunt *opposita*, et *prius*

et *posterius*, et alia huiusmodi. – Sed inter ea quae habentur, talis videtur esse distinctio, quod quaedam sunt in quibus nihil est medium inter habens et id quod habetur: sicut inter subiectum et qualitatem vel quantitatem nihil est medium. Quaedam vero sunt in quibus est aliquid medium inter utrumque, sed sola relatio: sicut dicitur aliquis habere socium vel amicum. Quaedam vero sunt inter quae est aliquid medium, non quidum actio vel passio, sed aliquid per modum actionis vel passionis, prout scilicet unum est ornans vel legens, et aliud ornatum aut tectum r: unde Philosophus dicit, in V *Metaphys.*, quod *habitus dicitur tanquam actio quaedam habentis et habiti*, sicut est in illis quae circa nos habemus. Et ideo in his constituitur unum speciale genus rerum, quod dicitur praedicamentum Habitus: de quo dicit Philosophus, in V *Afetaphys.*, quod *inter habentem indumentum, et indumentum quod habetur, est habitus medius*.

Si autem sumatur habere prout res aliqua dicitur quodam modo se habere in seipsa vel ad aliud :: cum iste modus se habendi sit secundum aliquam qualitatem, hoc modo habitus quaedam qualitas est: de quo r Philosophus, in V *Metaphys.*, dicit quod *habitus dicitur dispositio secundum quam bene vel male disponitur dispositum, et aut secundum se aut ad aliud, ut sanitas habitus quidam est*. Et sic loquimur nunc de habitu. Unde dicendum est quod habitus est qualitas.

An primea ergo DICENDUM quod obiectio illa procedit de habere communiter sumpto: sic enim est commune ad multa genera, ut dictum est

t) quvd eit. – Oro. Po. – Pni ellcni xd, xcl etiam t. etiam — Ora. PKa
y) vero.-eifiwc l'DIIKj. — Pom quOui Pl»D *Jdunf non. pr.»t utrum- que F oàhl non quidem actio et fcuia.
i) tegent... tectum. — regent... rectum Pa.

e) roIrr. — l9fra A1ICIM EGHIL.
C) ad aAud. — ad aNFaM a/md P, oMfiM alittd cJ. a. quo. — qua P.
ct. — rf EF.

At» secundum dicendum quod ratio illa procedit de habitu secundum quod intelligitur aliquid medium inter habens et id quod habetur: sic enim est quoddam praedicamentum t ut dictum est

At> tertium dicendum quod dispositio quidem semper importat ordinem alicuius habentis partes: sed hoc contingit tripliciter, ut statim ibidem Philosophus subdit, scilicet *aut secundum locum, aut secundum potentiam, aut secundum speciem, in quo*, ut Simplicius dicit in *Commento Praedi-*

camentorum *, *comprehendit omnes dispositiones. Corporales quidem, in eo quod dicit < secundum locum >*: et hoc pertinet ad praedicamentum Situs, qui est ordo partium in loco, *Quod autem dicit « secundum potentiam >, includit illas dispositiones quae sunt in praeparatione et idoneitate nondum perfecte*, sicut scientia et virtus inchoato. *Quod autem dicit secundum speciem >, includit perfectas dispositiones, quae dicuntur habitus*, sicut scientia et virtus complete .

·) temptat. – »D.

Commentaria Cardinalis Caietani

en corpore articuli primi quaestionis quadragctiinocnonuc. I discutienda emc< natura habitu». praedicamenti et pmt- praedicamenri: quod, quia nlteriu» negotii, ideo vei ad particularem quaestionem, vd ad II *Metaphys.* spectabit; proponito enim praesenti tut est habitum diteutere, de quo est termo. Cuiu» definitio ex V *Metaphys.* aifertur in littera, scilicet quod est *dispositio qua bene vel male disponitur dispnfitum secundum se vel ad alterum*. Quam definitionem mandabis memoriae, et figes in c; udem intdligc- tia: quoniam ex ea videbis tot habitus conditiones, quot natura illius illucescet, ut patebit.

II. In responsione ad tertium in eodem, incipe ex iam dicta definitione colligere. Ex eo namque quod habitu» est dispositio, ei dispositio est *ordo habentis partes*, etc., consequens est quod habitus sit ordo habentia pana. Cum autem audis ordinem, non iotelligas respectum ordini», sed

cuius radicem: est enim qualitas habens bilem ordinem. Dispositionis quippe nomen a positione ordinata partium derivatum videtur; et propterea a panibus quantitativis. quibu* primo convenit positio, non solum ad partes spirituales, ted ad habentem partes transumptum est. Unde non videtur quod c<t ordo partium, sed habenti» panes. Et quemvis non sit opus omnes dispositionis modos salvare in habitu, sicut nec omne» animalis ipceies in homine; ut adductus tamen in littera Simplicius dicit, omnes salvantur in habitu, pro quanto omni» habitus vel est habentis panes corporale», sicut pulchritudo, unitas, macies et huiusmodi; vel panes, idest partialia requisita, aut in potentia. ut contingit in habentibus scientiam vel virtutem imperfectum; aut in actu, ut contingit in hubentibu* perfecte; illi enim in potentia habent ea quae requiruntur ad scientiam tut prudentiam, i>ti tero iam possident.

ARTICULUS SECUNDUS

utrum habitus sit determinata species qualitatis

TH Virtù,, 4 ». a, tn. r.

Secundum sic proel diti r. Videtur quod habitus non sit determinata species qualitatis. Quia, ut dictum est ., habitus, secundum quod est qualitas, dicitur *dispositio secundum quam bene aut male dispositum*. Sed hoc contingit secundum

libet qualitatem : nam et secundum figuram contingit aliquid bene vel male esse dispositum, et similiter secundum calorem et frigus, et secundum omnia huiusmodi. Ergo habitus non est determinata species qualitatis.

2. Praeterea, Philosophus, in *Praedicamentis* ., caliditatem et frigiditatem dicit esse dispositiones vel habitus, sicut aegritudinem et .sanitatem. Sed calor et frigus sunt in tertia specie qualitatis. Ergo habitus vel^dispositio non distinguuntur ab aliis speciebus qualitatis.

3. Praeterea, *difficile mobile* non est differentia pertinens ad genus qualitatis, sed magis pertinet ad motum vel passionem. Nullum autem genus determinatur ad speciem per differentiam alterius generis; sed oportet differentias perse advenire gcnr* ut Philosophus dicit, in VII *Metaphys.* * Ergo, cum habitus dicatur esse *qualitas difficile mobilis**, v|jctur qUOj non sit determinata species qualitatis.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in *Praedicamentis* quod *una species qualitatis est habitus et dispositio*.

Respondeo met ndum quod Philosophus, in *Praedicamentis* ponit inter quatuor species qualitatis primam, *dispositionem et habitum*. Quarum quidem specicrum differentias sic assignat Simplicius, in *Commentu Praedicamentorum* ♦ dicens quod *qualitatum quaedam sunt naturales, quae secundum naturam insunt, et semper: quaedam autem sunt adventitiae, quae ab extrinseco efficiuntur, et possunt amitti. Et hae quidem, quae sunt adventitiae, sunt habitus et dispositiones, secundum facile e! difficile amissibile differentes* '. *Naturalium autem qualitatum quaedam sunt secundum id quod aliquid est in potentia: et sic est secunda species qualitatis. Quedam vero secundum quod aliquid est in actu: et hoc vel in profundum, vel secundum superficiem. Si in profundum quidem, sic est tertia species qualitatis: secundiimvero superficiem, est quarta species qualitatis, sicut figura et forma, quae est figura animali*. – Sed ista distinctio specicrum qualitatis inconveniens videtur. Sunt enim multae figurae et qualitates passibiles non naturales, sed adventitiae: et inultae dispositiones non adventitiae, sed naturales, sicut sanitas et pulchritudo et huiusmodi. Et praeterea hoc non convenit ordini specicrum: semper enim quod naturalius est, prius est.

Et ideo aliter accipienda est distinctio dispositionum et* habituum ab aliis qualitatibus. Pro-

■) – Po>t dhpniiiiwtrt ponunt cpdkc*. iJ. – u C omi. Al.; pro ihcm quod, id quad AFGHiK.

• uv tv. »?. m-

«i.TKltct-mi>D(4Jlb IV c*-m. i

-Tcif.ry.-S.T*. un. »

Th. UCL u CL U. «a ., pu kib ».

• cap. η. «u ».

ī,Miī!»ivī α?.

y k. cu.

1

puritione i.
tecurtdum
um Situs,
item dicit
ositiones
 nondum
to. Quod
perfectus
t scientia

ordinem,
partium
Hinnivi*,
irte» ipi-
il. Unde
» panes.
»do> rriI-
» in ho-
, omnes
« habent
kciea et
t in po-
inutem
us pcr-
nrur ed

Prae-
litis » i>ij.
qui-
icius,
JUOd » Op. J/QK4Â
TI/Π- » Q’J “
utem
rr, et
ven-
acile
au- «
Juod 3
'des
luid
run-
: est
em,
ma.
;pc-
fim
itu-
ion
hri-
init T
lius

i-î. iv.

, i
u’

*

’

’s IK

Irlf. » ït;.
SMSAu*

\vI?-rv ”
“’| ’

srfku. / ’

^a o. rr>t. L.

prie cnim qualitas importat quendam modum substantiae. Modus autem est, ut dicit Augustinus, *super Gcn. ad litteram* *, *quem mensura praefigit*: unde importat quondam determinationem secundum aliquam mensuram. Et ideo sicut id secundum quod determinatur potentia materiae secundum esse substantiale, dicitur qualitas quae est * differentia substantiae; ita id secundum quod determinatur potentia subiccti secundum esse accidentale, dicitur qualitas accidentalis, quae est etiam quaedam differentia, ut palet per Philosophum in V *Metaphys.* *

Modus autem sive determinatio * subiccti secundum esse accidentale, potest accipi vel in ordine ad ipsum naturam subiccti; vel secundum actionem et passionem quae consequuntur principia naturae, quae sunt materia et forma; vel secundum quantitatem. Si autem accipiatur modus vel determinatio subiccti secundum quantitatem, sic est quarta specie.’» qualitatis. Et quia quantitas, secundum sui rationem, est sine motu, et sine ratione boni et mali; ideo ad quartam speciem qualitatis non pertinet quod aliquid sit bene vel male, cito vel tarde transiens. – Modus autem sive determinatio: subiccti secundum actionem et passionem, attenditur in secunda et tertia specie qualitatis. Et ideo in utraque consideratur quoti aliquid facile vel difficile fiat, vol quod sit ’ cito transiens aut diuturnum. Non autem consideratur in his aliquid pertinens ad rationem boni vel mali: quia motus et passiones non habent rationem finis, bonum autem et malum dicitur per respectum ad finem. – Sed modus et determinatio subiecti in ordine ud naturam rei, pertinet ad primam speciem qualitatis, quae est habitus et dispositio: dicit cnim Philosophus, in VII *Physic.**, loquens de habitibus animae et corporis, quod sunt *dispositiones quaedam perfecti ad optimum; dico autem perfecti, quod est dispositum secundum naturam*. Et quia *ipsa forma et natura rei est finis et^o cuius causa fit aliquid*, ut dicitur Irlf. » ït;.’ II II *Physic.* ♦ ideo in prima specie ’ consideratur et bonum et malum; et etiam facile et difficile mobile, secundum quod aliqua natura est finis generationis et motus. Unde in V *Afetaphys.* * Philosophus definit habitum, quod est *dispositio secundum quam aliquis disponitur bene rei male*. Et in II *Ethic.* * dicit quod *habitus sunt secundum quos ad passionem nos habemus bene rei male*. Quando enim est modus conveniens naturae rei, tunc habet rationem boni: quando autem non convenit, tunc habet rationem mali. Et quia natura est id quod primum consideratur in re, ideo habitus ponitur prima species qualitatis.

Ad primum ergo dicendum quod dispositio ordinem quendam importat, ut dictum est *. Unde non dicitur aliquis disponi pcr qualitatem, nisi in ordine ad aliquid. Et si addatur *bene rei male*, quod pertinet ad rationem habitus, oportet quod

QUAESTIO XLIX, ARTICULUS II

3n

attendatur ordo ad naturam, quae est finis. Unde secundum figuram, vel secundum calorem vel frigus, non dicitur aliquis disponi bene vel male, nisi secundum ordinem ad naturam rei, secundum quod est conveniens vel non conveniens. Inde et ipsae figurae et passibiles qualitates, secundum quod considerantur ut convenientes vel non convenientes naturae rei, pertinent ad habitus vel dispositiones: nam figura, prout convenit naturae rei. et color, pertinent ad pulchritudinem; calor autem et frigus, secundum quod conveniunt naturae rei, pertinent ad sanitatem. Et hoc modo culiditas et (rigiditas ponuntur n Philosopho * in prima specie qualitatis.

Unde putet solutio ad secundum. Licet o quibusdam aliter solvatur, ut Simplicius dicit, in *Commento Praedicamentorum* “.

An tertium DICENDUM quod ista differentia, *difficile mobile*, non diversificat habitum ab ahis speciebu?» qualitatis, sed a dispositione. Dispositio autem dupliciter accipitur: uno modo, secundum quod est genus habitus, nam in V *Mctaphys.* * i «. dispositio ponitur in definitione habitus; alio modo, secundum quod est aliquid conira habitum divisum \ Et potest inielligi dispositio proprie dicti. i condividi contra habitum, dupliciter. Uno modo, sicut perfectum et imperfectum in eadem specie: ut scilicet dispositio dicatur, retinens nomen commune, quando imperfecte inest, ita quod de facile amittitur; habitus autem, quando perfecte inest, ut * non de fadh amittatur. Et sic dispositio fit habitus, sicut puer fit vir. – Alio modo po<sunt distingui sicut diversae species unius generis subalterni: ut dicantur dispositiones illae qualitates primae speciei, quibus convenit secundum propriam rationem ut de facili amittantur, quia habent causas transmutabiles, ut aegritudo et sanitas; habitus vero dicuntur illae qualitates quae secundum suam rationem habent quod non de facili transmutentur, quia habent causas immobiles, sicut scientiae et virtutes. Et secundum hoc dispositio non fit habitus. Er hoc videtur magis consonum intentioni Aristotelis. Unde ad huius distinctionis probationem inducit * communem loquendi consuetudinem, secundum quam qualitates quae secundum rationem suam sunt facile mobiles, si ex aliquo accidenti difficile mobiles reddantur, habitus dicuntur: et e converso est de qualitatibus quae secundum suam rationem sunt difficile mobiles; nam si aliquis imperfecte habeat scientiam, ut de facili possit ipsam amittere, magis dicitur disponi ad scientiam quam scientiam habere . a. b a r s. Ex quo patet quod nomen habitas diuturnitatem quandam importat; non autem nomen dispositionis.

Ncc impeditur quin secundum hoc *facile et difficile mobile* sint specificaee differentiae* propter hoc quod ista pertinent ad passionem et motum, ci non ad genus qualitatis. Nam istae differen-

. vu- *».*.

· ðχ-βχ

· i «.

· «>.*.

*

· c. * -, <*f-

i'i ctl. – c<t r>w AGFGlpHD.
<| – ttrmiuitio ACDGHlljB.
P Jftcrnuijtia. – tirmiitaliq ADcDdlu»
rj Ct. – Om. AnCl.IKLpDH.

0) /e. – Om. I F.
i) – yMjJirafü iJdu.'ji LEG.
'.) at. – ita E, Ita at F.

title, quamvis per accidens videamur sc habere ad qualitatem, designant tamen proprias ct per se differentias qualitatum. Sicut etiam in genere sub-

stantiae frequenter accipiuntur differentiae acci- dentales loco substantialium, inquantum per eas designantur principia essentialia.

CommonUueiu Cardinalis Ocdotanl

In articulo secundo eiusdem quaestionis, adverte quod illa \crba in corpore. Modiis autem sive determinatio subtecti secundum esse accidentale, potest accipi rei in or- dino ad naturam, cie., d sumantur universaliter absolute, insolubili» apparet quaestio quomodo xit sufficiens haec distinctio: cum quantitas ipsa determinet subiectum secun- dum esse accidentale, nec minus habet rationem modifi- cantis et determinantis quum secunda specie* qualitatis. Si vero sumuntur universaliter quidem, sed limitate sub

antedictis verbis, scilicet quod *qualitas importat quendam modum substantiae, et quandam determinationem secun- dum aliquam mensuram*, cessant obiecta: quoniam sermo non est nisi Jc *quadam* determinatione accidentali, quae commune nomen accidentalis differentiae, *qualitatem* sci- licet. sibi usurpavit.

II. In responsione ad primum in eodem articulo, habes quantum operetur ly *bene vel male* in definitione habitus positum

• NuM. *<q.
• Snia. η.

• Q<- II.
• Qiu HI.

• IbM.
• Qo. IT.

ARTICULUS TERTIUS

LTRLAI HABITUS IMPORTET ORDINEM AD ACTUM

S D tertium sfc proceditur. Videtur quod habitus non importer ordinem ad actum. Unumquodque enim agit secundum quod est actu. Sed Philosophus dicit, «cjr.irj'.r- in III *de Anima* ♦, quod *cum adquisitione habet secundum habitum, est etiam lime in potentia, quam bene rei male disponitur* *'dispositum aut secundum sc*, idest secundum suam naturam, *aut ad aliud*, idest in ordine ad finem.

2. Praeterea, illud quod ponitur in definitione alicuius, per sc convenit illi. Sed esse principium actionis ponitur in definitione potentiae; ut patet 'n V *Metaphys.* Ergo esse principium actus per se convenit potentiae. Quod autem est per sc, est primum P in unoquoque genere. Si ergo etiam habitus sit principium actus, sequitur quod sit posterior quam potentia. Et sic non erit prima species qualitatis habitus vel dispositio.

3. Praeterea, sanitas quandoque est habitus, et similiter macies et pulchritudo. Sed ista non dicuntur per ordinem ad actum. Non ergo est dc ratione habitus quod sit principium actus.

Sed contra est quod .Augustinus dicit, in libro *de Bono Coniugali* *, quod *habitus est quo ali- quid agitur cum opus est*. Et Commentator dicit, in III *de Anima* ·, quod *habitus est quo quis agit cum noluerit*.

Respondeo dicendum quod habere ordinum ad actum potest competere habitui et secundum ra- tionem habitus; et secundum rationem subiecti in quo est habitus. Secundum quidem rationem habitus, convenit omni habitui aliquo modo ha- bere ordinem ad actum. Est enim de ratione habitus ut importet habitudinem quandam in or- dine ad naturam rei, secundum quod convenit vel non convenit. Sed T natura rei, qune est finis generationis, ulterius etiam ordinatur ad alium finem, qui vel est operatio, vel aliquod operatum, ad quod quis pervenit per operationem. Unde

habitus non solum importat ordinem ad ipsam naturam rei. sed etiam consequenter ad opera- tionem, inquantum est finis naturae, vel perdu- cens ad finem. Unde ct in V *Metaphys.* ♦dicitur in definitione scilicet habitus, quod est *dispositio secun- dum naturam*, idest secundum suam naturam, *aut ad aliud*, idest in ordine ad finem.

Sed sunt quidam habitus qui etiam ex parte subiecti in quo sunt, primo ct principaliter im- ponant ordinem ad actum. Quia, ut dictum est, habitus primo ct per sc importat habitudinem ad naturam rei. Si igitur natura rei in qua est habitus, consistat in ipso ordine ad actum, sequi- tur quod habitus principaliter importet ordinem ad actum. Manifestum est autem quod natura ct ratio potentiae est ut sit principium actus ♦ ·>.M· Unde omnis habitus qui est alicuius potentiae ut subiccti, principaliter importat ordinem ad actum.

Ad primum ergo dicendum quod habitus est actus quidam, inquantum est qualitas: ct secun- dum hoc potest esse principium operationis. Sed est in potentia per respectum ad operationem. Unde habitus dicitur *actus primus*, ct operatio *actus secundus*; ut patet in II *de Anima* *.

Ad secundum dicendum quod non est de ratione habitus quod respiciat potentiam. sed quod re- spiciat naturam. Et quia natura praecedat actio- nem, quam respicit potentia; ideo prior species qualitatis ponitur habitus quam potentia.

Ad tertium dicendim quod sanitas dicitur ha- bitus, vel habitualis dispositio, in ordine ad natu- ram. sicut dictum est Inquantum tamen na- lura est principium actus, ex consequenti impor- tat ordinem ad actum. Unde Philosophus dicit, in X *de Historia Animal.* ·, quod homo dicitur '<fc· »».*. sanus \ vel membrum aliquod, *quando potestfa- cere operationem sani*. Et est simile in aliis.

«.*■*.

·>.M·

'<fc· »».*.

λ) addiictre. — aJSuccrct P.
pj primum. — principium PIKrf.

γ) SeJ, — SeJ quta ABChPGHIKl.j-D; t>x pro IMr, tdrv E.
i) mumj. — em oowoi Γα.

Commentaria Cardinalis Caiotanl

In articulo tertio eiusdem quaestionis quadragetiinrunn- nae, in corpore ct in responsione ad primum, dubium

occurrit ex Scoto, in Primo, diu. xvii. qu. n, ubi nititur sustinere quod habitus nullam habeat rationem principii

ac necci-
per cas

qucndam
u seenfi-
lm sermo
ili. quae
item vα-

ò, habes
: habitus

•saa. *ϕ
•N« n.

•Q* n.
•Qa ui.

•ftU
•Qa.rr.

ipsam
opera-
perdti-
dicitur
seam-
ositum
uram,

parte
,τ im-
n est,
dinem
ja est
sequi*
dinem
latura
tUS *. 4 0. A0.
iac ut
ctum.
is est
ccun-
i. Sed
>nem.
eratio
,
itione
d re-
actio-
iccies

r ha-
natu-
l na-
npor-
dicir,
icitur · op. « ·- »
x//<r-

ro E.

nititur
ilioṗīl

activi, ce ratione, quia non est necesse tribuere hoc hrtbi-
tui ; nec est rationabile nuferre a potentia completam cau-
salitatem activum respectu netus , ut adiuvetur habitu ad
agendum; quoniam omnia quoc attribuuntur habitui, sal-
vantur sine hac causalilate. Sed hoc quamvis ScotUs non
nisi probabiliter sustineat, ideo attuli, ut ostendatur quod
nec probabiliter sustineri potest.

II. Et quoniam Durandus, in III *Sent.*, dist. xtui. qu. iv,
simpliciter tenet quod habitus non facit aliquid ud vub-
suntiam aut modum actus, ideo ratione» primo atferen-
dac sunt; deinde veritas declaranda ·; et demum satisfiet
objectis *.

Probare autem nititur ipse quatuor; primo, quod habi-
tus non est per se principium modi actus qui est intern
sio ·; secundo, quod non est per se principium modi actus
qui est determinatio actus in esse naturae*; tertio, quod
non est per se principium modi actus qui est determinatio
ad bonum et malum moraliter ·; quarto, quod non est per
BC principium modi netu» qui est facilitas ·. – Et primum
quidem, quod scilicet habitus non concurrat ut comprinci-
pium actus «d hoc ul actus intendor mu perfectior tint,
probat ex hoc, quia altero duorum modorum hoc esset
scilicet aut quia potentia per habitum esset intendor, et
sic actum intensiorem produceret; nut quia potentia et ha-
bitus concurrerent ut duo immediata agentia partialia. Pri-
mum non potest dici: quia potentia non suscipit magis et
minus. Secundum quoque teneri mm potest, aut enim
essent univoce principia, sicut trahentes navem; aut utrum-
que requireretur semper ad actum eiusdem speciei. Et tenet
sequela: quia principia per se requisita ud actum perfectum
in aliqua specie, requiruntur nd omnem speciei actum, ut
patet inductive. – Et confirmatur: quin edeetnum differen-
tium solum secundum magis et minus, non oportet causas
plus differre quam secundum magi» et minus.

Secundum vero, quod scilicet habitus non sil princi-
pium ectu» quoad determinationem in esse naturae, pro-
bat per hoc, quia non c»t per se principium singularitatis
actus. Per esse enim singulare determinatur actus ad esse
in rerum natura. Ei quod actus non liat singubtri» ab ha-
bitu, probat: quia esse singulare est effectus communis
omnibus actibus, et praeveniens habitum.

Quod autem habitus non sil per K principium ease
moralis, probat, quia tale esse est relativum, cuius nulla
est per se actio nisi ratione fundamenti. Constat autem
quod actus in esse naturae, qui est fundamentum c»ve mo-
rulis, non est ab habitu; quia actus similis praeveniens
habitum, ab habitu non est.

Quod denique habitus non sic principium facilitatis
ipsius actus, sed agentis, patet ex eo quod idem actus
habituato facilis, et non habituale difficilis est. – Haec de
primo.

III. Quoad secundum ·, scito quod, licci Auctor in hoc
tractatu communius utatur habitu nomine quam poste-
riore»; quoniam appellatione habitu» in hoc tractatu com-
prehenditur species intelligibilis tam in homine quam in
6. angelo·, ut patet diligenter consideranti: ut tumen commu-
nicemus in vocabulis cum his qui adversantur, restringen-
dum est habitus numen in hac disputatione ad ea qualita-
tes quas confitentur esse habitus, ut sunt virtute» morales
et intellectuales, et huiusmodi; et de his ostendendum est
quid rei veritas habeat. Quae melius videbitur, si attende-
rimus quod causa difficultatis huius est quin potentiae
operativae, quarum sunt isti habitu», ante istos habitus eli-
ciunt suos actus, eiusdem speciei cum actibus qui sunt
post adeptum habitum : intellectus autem noster, ante ade-
ptam speciem intelligibilem. nihil potest intelligere. Si nam-
que absque habitu aliquo potentiae operwtivac non possent
operari, non esset locus specialis quaestioni huic de acti-
vitate habitus, modo autem in dubium vertitur, ut patet
ex dictis.

Si qui· igitur perspexerit quod sublectum habitus oport-
tet esse aliquo modo in actu, et nliquo modo in potentia,
quia utitur ipso cum vult, et perficitur per ipsum; et si-
militer quod habitum ipeum oportet esse nliquo modo
in actu, et aliquo modo in potentia, quoniam perficit, et

SukxsK Tiivot. D. Tnouak T. III.

potentialent ad ictum secundum constituit: ex hi» videbit
naturam habitu» non eue extraneam a natura potentiae
operativae. Sed quemadmodum conveniunt in natura actus
et potentiae proporfionoliter. ut patet, ita conveniunt in
natura principii respectu actu». Curn enim agere sequa-
tur actum, et pati potentiam; et potentia operative, secun-
dum id quod habet de actu, principium est activum ope-
rationis suae; secundum id vero quod habet de potentia,
principium est passivum eiusdem, consentaneum est ut
habitus perfidens potentiam ut eius propria perfectio, se-
cundum id quod habet de actu, perficiat et compleat acti-
vitatem potentiae, et secundum id quod est in potentia,
approprie! potentiam axi susceptionem ultimae perfectio-
ni», idest operationis perfectae. Puundum est enim quod
animae potentia operative est in potentia ad suam con-
summatam perfectionem, ordine quodam: est namque in
potentia per operatione· imperfectas ad habitum; et per
habitum nd operationem perfectam, in qua consummatur
perctectio potentiae operativac. Nili quis diceret quod po-
tenti t operative unimac e»t per se in potentia per actus
imperfectos ad actum perfectum, sed per accidens interpo-
nitur habitus. Quod irrationabiliter dici patet ex doctrina
II *llysie.* · *Unumquodque* enim, *sicut agitur, ita aptum* ·
II *llysie.* · *Unumquodque* enim, *sicut agitur, ita aptum* ·
natum est agi, et e contra: consul autem potentiae ani-
mae operativae perfectionem sic agi, ut per actui imperfe-
cto» acquirat habitum, et per habitum perfectam operatio-
rum assequatur. Ex natura igitur huiusmodi potentiarum
c-t quoti ipac tali online, et talibus medus ad consum-
matum perfectionem perveniant. Ac per hoc, habitus ipsi
per se mediant inter potentias et operationes perfectas.

IV. I t autem quod dicimus de activitate habitus respe-
ctu netu», evidentius monstretur, in virtutibus intellectuali-
bu». quas constat eue habitus, manifestatur. Et quoniam
innata e·' *nobis ru ex nohoribut nobis* ·, inchoemus ab
srte. Ar» est habitus, ut patet in VI *Ethic.* ·: et est facti-
vu». Et quod »it (activus in genere causae effectivae, ut
omni» cavillatio excludatur, probatur α IX *Metaphys.* ·,
ubi ar» ponitur inter potentia» activas; et distinguitur po-
tentia rntioneli» contra potentiam naturalem, quod illa est
activa utriusque contrarii, et propterea non agit nisi de-
terminata a proacresi. et lune agit unum.

Praeterea, domus quae lit in materie, est a domo quae
ost in anima, effective: et sanitas α sanitate, et universaliter
quodlibet artificiale a sua forma in mente. Sed hoc nihil
aliud est quam esse ab «ne: nihil enim aliud est sanitas
in mente medici quam ars sanandi, et similiter domus
quam ara domificondi: unde ad utrumque contrariorum
»c habet. Ergo,

Praetereo. V *S/etaphys.* ·, st.ituitica, et. breviter, artifex,
ponitur causa efficiens per *sc.* Polycletus autem, seu subie-
ctum. per accident. Ergo ars ipsa est per se principium
activum actus. – Et. quoniam *probabile est quod sapientibus*
pluribus videtur ·, ex communi hominum consensu patet
homines, utendo suis irtibu», eue causai operum; ndeo quod
carentes artibus, carent facultate faciendi, et non solum
carent expeditione, delectatione, promptitudine et facilitate.

Sit ergo procul a probabilibu» phantasia haec: et dicitó,
ingrediendo interiorem hominem, quod quemadmodum ars.
cum recta ratio sit factibilium, activa est eorum, ita pru-
dentia, quae recta ratio est tgibiliuin, activa est eorum.
Et similiter quilibet habitus existent in aliqua potentia ani-
mae, vim activam habet, sicut potentia cuius est; ut in
corpore articuli dicitur.

V. Nec hoc est derogare activitati potentiae ·; sed decla-
rare natura» potentiarum susceptibilium ipsorum habituum.
Ad quae namque natura non suffiaenter determinavit po-
tentiam per scipsam, determinabilem fecit per habitum, ut.
determinatu illo, agat quod per scipsam plene agere non
poterat. Ex his autem pater et quod oportet habitui activi,
tatem tribuere; et quod non poswnt ea quae de habitu
aliquo dicuntur, salvari abu)uc activitate, ut patet de arte. –
Hnec Je secundo.

VI. Ad objecta ititem in oppositum, et Durando w. or-
dinate respondendo, dicitur quod potentia et habitu» con-
currunt ad effective causandum actum, non rriait causae

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.
• SL Tb. k«. m». II. e-
• AnoolTcy»...
ie». Icap-L·;-
* <X oca i

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

• A)is1
η». Eap.·.».?.
- S.1K k-Λ I.
• Qf. nr. ··.j
ijT's Tl-leiS
• s,m. uct. b,
n...nu.ts.vm,
Cof.
V, ··. 3. J.

partiales univocae, ut trahente» navem; neque skul remis* sum et intensum, ut maius et minus lumen in eodem me* dio; neque sicut superius et inferius, ut sol et homo ge- nerant hominem; sed sicut imperfectum differt n seipso perfecto. Potentia enim animae operative non est ita de- terminatu ad elidendum operationem tali» speciei, quod egeat habitu determinante ipsam: quoniam ipsa absque habitu, cum obiecto, ad actum praevenientem habitum suffi- cit. Sed determinatio quam ante habitum habet. est ita remota et imperfecta, ut egent habitu ad hoc quod pro- pinquo et perfecta sit ad operandum perfecte in tali spe- cie. Habet namque sc potentia ad habitum respectu ope- rationis, sicut homo in principio adulescentiae ad homi- nem perfectum respectu generationis. Quemadmodum enim adolescens potest quidem generare, sed imperfecte, cum nutem perfectu» vir fuerit, generare potest perfecte: itn po- tentia sine habitu potest producere operationes in tali spe- cie, scilicet imperfectas; perfecta nutem per habitum, similes in specie perfectus potest elicere. Nec quaeras inter haec proportionalem similitudinem in omnibus: sed snt est pro- posito quod dictum est. El quod non oportet propterca potentiam suscipere magis et minus: nec c»t idem dicere operationem perfectam et imperfectam in eadem specie, et dicere remissam et intensam; sicut non est idem dicere, homo perfectus et imperfectus in eadem specie, et remis- sus et intensus.

VII. Et cx hoc patet responsio ad primum. Propositio enim illa, *Quaecumque principia exiguntur ad operationem perfectam in aliqua specie, requiruntur ad quamlibet illius speciei*, dato quod sit vera dc his principii» quae concur- runt ut diversa principia, ut pater et mater respectu lili, et sol ei homo respectu hominis, et huiusmodi; non tamen est vera dc his principiiis quae concurrunt ut unum per- fectum principium, ita quod ambo simul non differunt ab uno nisi sicut imperfectum a perfecto. Et simile omnino esset, si adolescens fieret perfectus vir per aliquod distin- ctum superadditum.

Et cum dicitur quod operationum didercentium solum secundum magû et minus perfectum in eadem specie, principia non oportet mngis differre: dupliciter potest res- ponderi. Primo, concedendo quod potentia et habitus, licet absolute distinguantur specie, ut palet cx *Praedicamentis*9; ut tamen sunt principia talis actus, non ditferunt nisi se- cundum magis et minus perfectum in eadem specie: quia sunt eiusdem speciei cum uctu, et consequenter inter se. Sicut enim potentia vtâva, ut sic, reducitur ad genus obic- ti, puta colori»; itn eadem ut videt album, reducitur ad •pcciem albi; ut potentiae proportionentur actibus, iuxta doctrinam XII *Metaphys*, * – Secundo potest dici quod ula propositio non tenet in pnnapus quorum unum sub- sternatur reliquo. Quoniam principiiis sic se habentibus, sut ad actum perfectum utrumque requiri, et nd imper- fectum alterum tantum: quia talia non sunt duo disparata principia, sed subsequens est perfectio primi. Sic autem se habere constat potentiam et habitum: quoniam habitus subalternatur quodammodo potentiae, dum potentia nd multarum specienim netus se extendens, per habitum de- terminatur ut sit in tali specie perfecti operis perfectum principium.

VIII. \J obiecta vero quod habitus non iit principium actus quoad determinationem in esse naturae, facile dici- tur. primo, quod est ibi sophi»ma Consequentis. Causa enim determinans effectum secundum esse naturae, non oportet quod respiciat singularitatem ut proprium allectum: sed sut est quod aiu»ct illud in esse naturae secundum ali- quid. Unde habitus, qui perfectionem in operatione causal in esse naturae, determinat operationem ad esse perfectum ; et hoc sufficit. – Dicitur secundo quod, quin singularitas ot effectus communi.»., et praeveniens multas causas; ideo re- ctc concluditur quod non est *proprius effectus* huius vel illius causae; sed male concluditur, Ergo non est effectus»

huius causae. Aliud est enim effici nb A: et aliud e»sc pro- prium effectum A. Unde sicut homo generat hominem, et hic homo hunc hominem; ita habitus facit operationem perfectam, et hic habitus hunc operationem perfectam.

IX. Ad obiecta vero quod habitus non sit per se prin- cipium esse morali» in actu, quia illud est relativum: tri- pliciter dicitur. Primo, negando illud esse, iri actu elicito, esse relativum: quamvis relativum sit in uctu imperato. Quoniam quemadmodum inter habitus morales est contra- rieras secundum esse absolutum, ut inter fortitudinem et timiditatem, libralitatem et avaritiam, etc.; ita inter elicitos actus. Quae est enim maior ratio?

Secundo dicitur quod esse relativum carere activo per se, sic intelligitur, quia non habet agens faciens seorsum, non faciendo alia. Cum quo tamen stat quod habeat per se propriam causam activam: ut experimur cum ordinem aliquid imponendum rebus excogitamus et imponimus, et ad id intendimus et facimus praecipiendo et cxequendo per no» vel alios. Nec minu» hoc nos per se intendere et causare experimur, quam medicus intendit et faciat vani- tatem Testes sunt duces exercitu», rectoresque aliorum, ac artifice». Et si quis negaret sensum propter rationem aut auctoritatem, puta quia ad relationem non est motus, etc.: non solum ineruditus, sed incrudibili» cmo1

Tertio dicitur quod habitus causât substantiam actus perfecti, quam consequitur cisc relativum: et sic potest per se causare esse relatisum. Et cum dicitur quia substantia actus potest causari ante habitum: respondetur quod in hoc videntur Isti errare fundamento, quasi determinatio uno modo tantum inveniretur. Falluntur enim in hoc: Potentia animae operative non eget habitu determinante ud produ- cendum netum, Ergo ex se est sufficienter determinata ad producendum netum .cuim eiusdem speciei. Determi- natione siquidem egere causam aliquam activam ad agen- dum. multipliciter contingit: sed ad propositum sufficit du- pliciter. Primo, ut contrahatur ad speciem talem sicut actio colis determinatur ad producendum hominem per hominem, et bovem per bovem. Et .sic potentia non eget habitu: quia ante habitum, potest in actum illius speciei. Alio modo, ut vis sua ad talem speciem perficiatur, ut iam non so- lum possit in actum illius speciei, sed actus perfecti in illa specie proprium principium sit. Et hoc modo potentia eget habitu determinante ipsam. – Et ut cavillationes ex- cludas dubitantium nn potentia sine habitu possit, cx toto conatu, in actum perfectum: memento quod dc actionibus rerum naturalium, et carum principiiis proprii», est sermo; ac per hoc, attenditur hic quid ut in pluribus fit secun- dum naturae cursum. Neque enim si adolescens unus per- fectum generationis opu* perageret, propterca falsa redditur illa universalis, *Adolescens non potest in perfectum çenc- rationis opus*: quoniam physica est, et *hirundo non fa- cit ver* . – Dicendum est ergo quod habitus determinat potentiam nJ hoc ut ipsa, habitu pectecta, sit proprium principium perfecti operi», in quo sua consummatur per- fectio. Et quoniam habitus est *quo quis operatur cum vult* ., et non cum habet: et propterca est quo quis ope- ratur, infra eius potestatem, quantum vult, non quantum potest, ut patet in artificibus: ideo non mireris ii actus potentiae hubitu.itac non sunt semper perfectiones acnbus potentiae non habitu.nac.

X. Et fie patet quod habitus est causa activa per se substantiae et modi actus triplicis, scilicet perfectionis, determinationis in esse naturae, et determinationis in esse morali. Quamvis facilitatem cx parte operantis tantum prae- bere videatur: et si actui habituait) redditus sit facili», ex redundantia facilitatis operanti», hoc proventu – ilace dc tertia.

XI. in responsione ad primum in tertio articulo, advene quod sententia Auctoris est quod non solum subiectum habitu* est in potentia ad operationem; sed habitu» ip*c est netu» permixtus potentiae ad opus» sicut actu» primus.

•Cip.ns.j.7-

• STh.kn.10. -UoLW-XI.mt. it, a. 4. s-

• Th. leer. 4

• Art. 1, 5-

? I

T

• n. *;-

• O. 4*7, 47*.

• 15. wu

1

id tssc pro-
eminent, ct
pemtionem
rfectam.
cr »c prin-
rivum: tri-
ctu elicitō,
imperato.
est connu-
jdincm et
er elicitoi
activo per
scorsurn.
«beat per
ordinem
iimus, et
cquando
tulere ct
kt sani-
rum, ne
leni aut
us. etc..'

i actus
test per
?itsntia
nod in
io uno
otentfa
produ-
ate ad
ncrml-
ngen-
tit <lu-
t nctio
linem,
ibitu:
nodo,
n so-
n ilia
tentia
S ex-
toto
libus
rmo;
ccun
per-
ditur
'tnr-
/a'
linat
Iuin
pcr-
rum
3pc-
tum
CtU5
bus

• sc
ni»,
SMC
•ne-
cx
dc

.Tte
hid
pse
us.

QUAESTIO XLIX, umeuLus IV

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SIT NECESSARIUM ESSE HABITUM

IU *Soit*» dut. tun, qv I. ·π. t; Jfc Vrrit^ qu. tx. m. a; /b *Virt*t.4* qu.1, an. 1.

S D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VīdetUr quod non sit necessarium esse habitus ·. Ha-
bitus enim sunt quibus aliquid dispo-
nitur bene vel male ad aliquid, sicut
, dictum esi *. Sed per suam formam
vel male disponitur: nam secundum formam
quid est bonum, sicut et ens. Ergo nulla neces-
sitas est habituum.

2. Praeterea, habitus importat ordinem ad
actum. Sed potentia importat principium actus
sufficienter: nam ct potentiae naturales absque
habitibus sunt principia actuum. Ergo non fuit
necessarium habitus esse.

3. Praeterea, sicut potentia se habet ad bo-
num et malum, ita et habitu·»: et sicut potentia
non semper agit, ita nec habitus. Existentibus igitur
potentiis, superfluum fuit habitum esse.

Sed contra esi quod habitus sunt pericctio-
nes quaedam, ut dicitur in VII *Physic*, · Sed
perfectio est maxime necessaria rei : cum habeat
rationem finis. Ergo necessarium fuit habitus esse.

An. » Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est. habitus imponar dispositionem quandam in
Ordine ad naturam rei, cl ad operationem vel
finem eius, secundum quam ? bene vel male ali-
quid ad hoc disponitur. Ad hoc autem quod ali-
quid indigeat disponi ud alterum, tria requirun-
tur. Primo quidem, ul id quod disponitur, sit
T alterum ab eo ad quod disponitur; et sic τ se
o. «<? habeat ad ipsum ul potentia ad actum ♦ t nde
si aliquid sit cuius natura non sil composita ex
potentia et actu, et cuius substantia sit sua ope-
ratio. ct ipsum sit propter scipsum; ibi habitus
vel dispositio locum non habet, sicut patet in
Deo *.

Secundo requiritur quod id quod est in po-
tentia ud alterum, possit pluribus modis deter-
minari. et ad diversa. Unde si aliquid sit in po-
tentia ad alterum, ita tamen quod non sit in po-
tentia nisi ad ipsum. ibi dispositio et habitus
locum non habet ♦: quia tale sublectum cx sua
natura habet debitam habitudinem ad talem actum.
Unde si ’ corpus caeleste sit compositum cx
materia cl forma, cum illa materia non sil in
potentia ad aliam formam, ul in Primo 4 dictum
est, non habet ibi locum dispositio vel habitus
ad formam : aut etiam ad operationem, quia na-

tura caelestis corporis non est in potentia nisi
ad unum motum determinatum.

Tertio requiritur quod plura concurrant ad dis-
ponendum subicctum ad unum eorum ad quae
est aliquid potentia, quae diversis modis commensu-
rari possunt, ut sic disponatur bene vel mule ad
formam vel ad operationem *. Unde qualitates
simplices elementorum, quae secundum unum
modum determinatum naturis elementorum con-
veniunt. non dicimus dispositiones vel habitus ♦
sed *simplices qualitates*: dicimus autem disposi-
tiones vel habitus sanitatem, pulchritudinem et
alia huiusmodi, quae important quandam com-
mensurationem plurium quae diversis modis com-
munxurari possunt. Propter quod Philosophus di-
cit. in V *Metaphys*. ♦ quod *habitus est dispositio*,
ct dispositio est *ordo habentis partes rei secundum
locum, rei secundum potentiam, rei secundum spe-
ciem*; ut supra * dictum est.

Quiit igitur multa sunt entium ad quorum na-
turas cl openiliones necesse esi plura concurrere
quae diverts modis comtnensurari possunt, ideo
necesse est habitus esse.

Ad primum ergo DicENDUM^quod per formam
perficitur natura rei: sed oportet quod in ordine
ad ipsam formam disponatur subtectum aliqua dis-
positione.- Ipsa tamen forma ordinatur ulterius ad
operationem, quae vel est finis, vel via in finem.
Et si quidem habeat forma determinate l unam
tantum operationem determinatam, nulla alia dis-
positio requiritur ad operationum praeter ipsam
formam. Si autem sit tolis forma quae possit di-
versimode operari, sicut est anima; oportet quod
disponatur ad suas operationes per aliquos habitus.

Ai> secundim dicendum quod potentia quan-
doque se habet ad mulla : ct ideo oportet quod
aliquo alio ζ determinetur. Si vero sil aliqua po-
tentia quae non se habeat ad multa, non indiget
habitu determinante, ul dictum est ·. Et propter · l
hoc vires naturales non agunt operationes r suas
mediantibus aliquibus habitibus: quia secundum
seipsas sunt determinatae nd unum.

Ad tertium dicendum quod non idem habitus
se habet ad bonum ct malum, sicut intra · pa-
lebit. Eadem autem potentia se habet ad bonum
et malum *, Et ideo necessarii sunt habitus ul · l'
potentiae determinantur ad bonum.

e) *habitus*. – *habitam* P.
f») JBJrH. – *ftrut* |>.
γ) *tit*. – Om. 40.11«».
î) *tL* – *cum* IT, oto. L.

4) *itctsminate*. – *./cfrwuxjrr* l'X
ζ| .1/4ao aJio. – oliftK» moA' E.FGKUI. aU^uo -lotto aJso I. «tto
l-B.
T,l operat«owru – actiaan «ed/-c*.

Commentaria Cardinalia Caiotani

1 x titulo quarti articuli. dubium occurrit: quia quaestio
an est praecedat ceteras quaestione» doctrinae ordine;
Auctor tarnui triti quaesivit antequam quaerat nunc an
habitum esse rit nccose.

Ad hoc dicitur quod rem aliquam esse dupliciter quae-
ritur. Primo, ut uddtur ipsam esse. Et sk oportet primo
post *quid nominis*, quaerere au *sit*! nihil enim c»(scibile
de non ente. Et hoc non accidit in proposito quoniam

habitu» csie est per se notum experientia; et quaestionem
movere de hoc, esset impotentis discernere inter notum
per *te* et notum propter aliud. – Secundo, ut sciatur causa
quare est. Et haec quaestio est posterior quaestione *quid*
est: quoniam *ppu** oportet scire quidJitum in se, quam
ut causam esse rei; constat enim ex II *Foster.* ., medium
nd quaestionem *α/i est* eoe *quid*. Propter quod Auctor
primo praedicata quidditatira habitus, in primis tribus ar-
ticulis, quaesivit: et nunc, quarto, de ratione seu causa es-
sendi eius inquiri.

II. In corpore eiusdem quarti articuli, adverte duo. Pri-
mum cit, quod differentia inter secundam et tertiam condi-
tionem requisitum ad habendum habitum, consistit in hoc,
quod, prima conditione complectente utrumque, scilicet
potentiam et actum; secunda conditio, ex parte actus, plu-
ralitatem tam actuum quam modorum eorundem; tertia
autem, ex parte potentiae, pluralitatem torn disponentium
quam modorum ipsorum ponit.

Secundum est, quod ex ipsa definitione habitus, .Auctor
haec requisita habet. Ex ratione namque dispositionis, habet
distinctionem inter potentiam et actum, divenitutemque
actuum, et rursus pluralitatem disponentium. Disponitur
enim omne quod disponitur, ad actum aliquem; nec opus
cit disponi quod unius tantum actus est capax; et dispositio
habenti est partes, idest partialia. Ex ratione autem varie-
tatis secundum bene vel male, diversitas habetur modorum.

III. Circa requisita ad habitum, dubium in eodem oc-
currit articulo. Quoniam aut conditione» enumeratae in

littera sufficiunt ad necessitatem habitui, aut non. Si suffi-
ciunt, ergo in mixtis, vel saltem in vegetabilibus, ponen-
dus est habitui; contra doctrinam icquenti» quaestionis .
Et tenet sequela, quin in hi* est distinctio potentiae et
actui, et plura concurrunt diversimode commensurabilia ad
disponendum, etc. – Si non sufficiunt, ergo littera male
probant necessitatem habitui. post enumeratas condiciones
subiungem: *Quia igitur multa sunt entium ad quorum*
naturas et operationes ncccsse est plura concurrere quae
diversis modis commensurari possunt, ideo ncccsse est
habitus esse.

IV. Ad hoc dicitur quod, ut ex quaestione sequenti .
colligitur, habitui sumitur dupliciter. Uno modo, proprie.
Et sic non videtur extra animam rationalem inveniri. – Alio
modo, communiter pro habituali dispositione, sive ad na-
turam sive ad opu». in pluribus consistente; ut in littera
hac dicitur. Et sic, cum quadam latitudine, invenitur etiam
in mixti» inanimatis; ut patet de pulchritudine. Et quii
Auctor, imitatus naturam, paulatim ab imperfectis ad per-
fecta, a communibus ad propria doctrinam tradit; habitum
hic communissime sumpsit, distincturus postmodum. Et
ideo conceditur quod illae condiciones sufficiunt ad habi-
tum sci dispositionem, primam speciem qualitatis (sic enim
sumitur hic habitus): et ideo nulla mentio fit de difficili
mobilitate, quae est nlteni conditio habitui proprie dicti.
Et quod non inconvenit habitum communiter dictum In-
veniri in inanimatis, .i quibus negabitur habitu* proprie
sumptu*.

er qu. xui
Lich>J.

-ViJc Cwm«
Ca I«. [wt flrt.;

'Ooimenuvru

ion. Si juiHi
bu», poncn-
unestioni» ♦ · An. I(
lotcnriec ct
it)rahilia ad
irtcra male
zondiriones
*ui quorum
rere quae
ccessc est*

icquenti
, proprie,
iri. – Alio
re od na-
in littera
ur etiam
El quia
i ad per-
habitum
Ium. Et
id habi-
ti? enim
difficili
e dicti,
um in-
proprie

QUAESTIO QUINQUAGESIMA
DE SUBJECTO HABITUUM

IN SEX ARTICULOS DIVISA

⚡, <*. "■*.

einde considerandum est de subiecto habi-
tuum ♦
Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum in corpore sit aliquis habitus.
Secundo: utrum anima sit subiectum habitus
secundum suam essentiam. vel secundum
suunt potentiam.

Tertio: utrum in potentiis sensitivae partis
possit esse aliquis habitus.
Quarto: utrum in ipso intellectu sit aliquis
habitus.
Quinto: utrum in voluntate sit aliquis habi-
tus.
Sexto: utrum in substantiis separatis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM IN CORPORE SIT ALIQUIS HABITUS

ΠI .Sri/M dfrt. wn, qu. t. »n. i.

•V»4c Censeat.
Ifit-J.

«CDestffU.inn.

primum sic proceditur *. Videtur quod
corpore non sit aliquis habitus. Ut
■J enim Commentator dicit, in III *de Ani-*
**, habitus est quo quis agit cum*
voluerit. Sed actiones corporales non subiacent
voluntati; cum sint naturales. Ergo in corpore
non potest esse aliquis habitus.
2. Praeterea, omnes dispositiones corporale.»
sunt facile mobiles. Sed habitus est qualitas diffi-
cile mobilis. Ergo nulla dispositio corporalis po-
test esse · habitus.
3. Praeterea, omnes dispositiones corporales
subiacent alteration!. Sed alteratio non est nisi in
tertia specie qualitatis, quae dividitur contra ha-
bitum. Ergo nullus habitus est in corpore.
Sed contra est quod Philosophus, in *Praedica-*
mentis ♦ sanitatem corporis, vel infirmitatem in-
sanabilem. habitum nominari dicit.
Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, habitus est quaedam dispositio alicuius sub-
iecti existentis in potentia vel ad formam, vel ad
operationem. Secundum ergo quod habitus im-
portat dispositionem ad operationem, nullus ha-
bitus est principaliter in corpore sicut in subiecto.
Omnis enim operatio corporis est aut a naturali
qualitate corporis; aut est ab anima movente cor-
pus. Quantum igitur ad illas operationes quae
sunt a natura, non disponitur corpus per aliquem
habitum: quia virtutes naturales sunt determina-
tae ad unum; dictum est autem * quod habitualis
dispositio requiritur ubi subiectum est in potentia
ad multa. Operationes vero quae sunt ab anima
per corpus, principaliter quidem sunt ipsius ani-
mae; secundario vero ipsius corporis. Habitus
autem proportionantur operationibus: unde ex
similibus actibus similes habitus causantur, ut di-
citur in II *Ethic.* · El ideo dispositiones ad tales
«Λ operationes principaliter sunt in anima. In corpore

vero possunt esse secundario: inquantum scilicet
corpus disponitur et habilitatur ud prompte de-
serviendum operationibus animae.
Si vero loquamur de dispositione subiecti ad
formam, sic habitualis dispositio potest esse in
corpore, quod comparatur ad animam sicut sub-
iectum ad formam. El hoc modo sanitas ct pul-
chritudo, ct huiusmodi, habituales dispositiones
dicuntur P. Non tamen perfecte habent rationem
habituum: quia causae eorum ex sua natura de
facili transmutabiles sunt.
Alexander vero posuit nullo modo habitum
vel dispositionem primae speciei esse in corpore,
ut Simplicius refert in Commento *Praedicamenti*:
sed dicebat primam speciem qualitatis pertinere
tantum ad animam. Et quod Aristoteles inducit
in *Praedicamentis* de sanitate ct aegritudine ♦ non
inducit quasi haec! pertineant ad primam speciem
qualitatis, sed per modum exempli: ut sit sensus
quod sicut aegritudo ct sanitas possunt esse facile
vel difficile mobiles, ita etiam qualitates primae
speciei, quae dicuntur habitus ct dispositio. – Sed
patet hoc esse contra intencionem Aristotelis. Tum
quia eodem modo loquendi utitur exemplificando
de sanitate ct aegritudine, et de virtute et de
scientia * Tum quia in VII *Physic.*** expresse
ponit inter habitus pulchritudinem ct sanitatem,
An primum ergo dicendum quod obiectio illa
procedit de habitu secundum quod est dispositio
ad operationem, et de actibus corporis qui sunt
a natura: non autem de his qui sunt ab anima,
quorum principium est voluntas.
An secundum dicendum quod dispositiones cor-
porales non sunt simpliciter difficile mobiles, pro-
pter mutabilitatem corporalium causarum. Possunt
tamen esse difficile mobiles per comparisonem
ad tale subiectum, quia scilicet, tali subiecto du-
rante, amoveri non possunt: vel quia sunt diffi-

») p.fnf eut. – rtl codkct.
*) dicuntur. – l^bitut dicuntur li. dicuntur Mitto F.

T jttAtl Me, – qu-tre hjcc ACGII.pH, faü Aa v UF, aujji Vj .

dic mobiles per comparisonem ad alias dispositiones. Sed qualitates animae sunt simpliciter difficile mobiles, propter immobilitatem subiecti. Et ideo non dicit quod sanitas difficile mobilis simpliciter sit habitus: sed quod est *ut habitu* sicut in graeco habetur *. Qualitates autem animae dicuntur simpliciter habitus.

Ad tertium dicendum quod dispositiones corporales quae sunt in prima specie qualitatis, ut quidam posuerunt, differunt a qualitatibus tertiae speciei in hoc, quod qualitates tertiae speciei sunt ut in fieri et ut in motu: unde dicuntur passionem vel passibiles qualitates. Quando autem iam pervenerint ad perfectum, quasi ad speciem, tunc iam sunt in prima specie qualitatis. – Sed hoc improbat Simplicius, in Commento *Praedicatorum* *, quia secundum hoc calefactio esset in tertia specie qualitatis, calor autem in prima: Aristoteles autem ponit calorem in tertia.

Unde Porphyrians dicit, sicut idem Simplicius * refert *, quod passio vel passibilis qualitas, et dispositio et habitus, differunt in corporibus secundum intensionem et remissionem. Quando enim

aliquid recipit caliditatem secundum calefieri tantum, non autem ut calefacere possit; tunc est passio, si sit cito transiens, vel passibilis qualitas, si sit manens . Quando autem iam ad hoc perducitur quod paies etiam alterum calefacere, tunc est dispositio: si autem ulterius intantum confirmetur quod sit difficile mobilis, tunc erit habitus: ut sic dispositio sit quaedam intensio seu perfectio passionis vel passibilis qualitatis, habitus autem dispositionis. – Sed hoc improbat Simplicius, quia talis intensio et remissio non important diversitatem ex parte ipsius formae, sed ex diversa participatione subiecti % Et ita non diversificarentur per hoc species qualitatis.

Et ideo aliter dicendum est quod, sicut supra dictum est, commensuratio ipsarum qualitatum passibilium secundum convenientiam ad naturam, habet rationum dispositionis: et ideo, facta alteratione circa ipsas qualitates passibiles, quae sunt calidum et frigidum, humidum et siccum, fit ex consequenti alteratio secundum aegritudinem et sanitatem. Primo autem et per se non est alteratio secundum huiusmodi habitus et dispositiones.

«i» i.lcm S'mylichn. – Sūmfliciui Q. Sttnfluu» ibiJix Pm.

«) m.wu. – jrczmanmt l F. 9 tuHteli. – iytihl lutifitit P4.

/ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ANIMA SIT SUBJECTUM HABITUS SECUNDUM SUAM ESSENTIAM, VEL SUAM POTENTIAM

11 Stuf. uhu xtwi. .π. .1, <J 4, 5.

«VUtCMaraott. C»«ci pou «n -oj.

• Qu. un. in. 3

• Qo.uutn «n. 5.

-<Ur-Xi". .*-■

• Qo. KUX. «t. 3. v

SECUNDUM SIC PROCEditur *. Videtur quod habitus sint in anima magis secundum essentiam quam secundum potentiam. Dispositiones enim et habitus dicuntur in ordine ad naturam, ut dictum est *. Sed natura magis attenditur secundum essentiam animae quam secundum potentias: quia anima secundum suam essentiam est natura corporis talis, et forma eius. Ergo habitus sunt in anima secundum eius essentiam, et non secundum potentiam.

2. Praeterea, accidentis non est accidens. Habitus autem est quoddam accidens. Sed potentiae animae sunt de genere accidentium, ut in Primo dictum est. Ergo habitus non est in anima ratione suae potentiae.

3. Praeterea, subiectum est prius eo quod est in subiecto. Sed habitus, cum pertineat ad primam speciem qualitatis, est prior quam potentia, quae pertinet ad secundam speciem. Ergo habitus non est in potentia animae sicut in subiecto.

Sed contra est quod Philosophus, in I *Ethic*, ♦ ponit diversos habitus in diversis partibus animae.

Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum est, habitus importat dispositionem quondam in ordine ad naturam, vel ad operationem. Si ergo accipiat habitus secundum quod habet ordinem ad naturam, sic non potest esse in anima, si

tamen de natura humana loquamur: quia ipsa anima est forma completa humanae naturae: unde secundum hoc, magis potest esse aliquis habitus vel dispositio in corpore per ordinem ad animam, quam in anima per ordinem ad corpus.

Sed iam loquamur de aliqua superiori natura, cuius homo potest esse particeps, secundum illud II /17. i *. *ut simus consortes naturae divinae*: sic nihil prohibet in anima secundum suam essentiam esse aliquem habitum, scilicet gratiam, ut infra φ dicetur.

Si vero accipiat habitus in ordine ad operationem, sic maxime habitus inveniuntur in anima: inquantum anima non determinatur ad unam operationem, sed se habet ad multas, quod requiritur ad habitum. ut supra dictura est. Et quia omnia est principium operationum per suas potentias, ideo secundum hoc, habitus sunt in anima secundum suas potentias.

Ad primum ergo dicendum quod essentia animae pertinet ad naturam humanam, non sicut subiectum disponendum ad aliquid aliud: sed sicut forma et natura ad quum aliquis disponitur.

Ad secundum dicendum quod accidens per se non potest esse subiectum accidentis. Sed quia etiam in ipsis accidentibus est ordo quidam, subiectum secundum quod est sub uno accidente, intelligitur esse subiectum alterius. Et sic dicitur unum accidens esse subiectum alterius: ut super-

• Art- ». 3 ju. itx. *rt. 3

* Op. >, R l . S.Tb lcel ux

• C>p. uu. d. n H^S.TS.ksL u

fieri tan-
 rune est
 qualitas,
 hoc per-
 cfaccre,
 atantum
 une erit
 intensio
 alitatis,
 nprobat
 io non
 ormac,
 ira non
 lis.

supra
 litatum
 luram,
 a altc-
 ic sunt
 fit cx
 em ct
 altera-
 iones.

ipsa
 irae;
 iquis
 a ad
 pus.
 uius
 d II
 sic
 >cn-
 t ut
 •Qu. Q, «II 4

era-
 na:
 iam
 rc-
 Et
 uas
 in
 ini-
 cut
 si-
 tir.
 se
 uia
 >ic-
 in-
 tur

ficics coloris. Et hoc modo potest potentia esse
 subicctum habitus.

Ad tertium dicendum quod habitus praemittitur
 potentiae, secundum quod importat dispositionem
 ad naturam: potentia autem semper importat or-
 dinem ad operationem, quae est posterior, cum
 natura sit operationis principium. Sed habitus

a) ft tcmpl-It,.. Slctaphyi. – et t» 17/ (17// I.) ft in J.X Stela·
 fhy». **ACGI,pDII.** ut iit Vitet **Λ** /.**Veli** Mctapkyt. dicitur **EFklf.**
 ut Phtlofnphua dicit et (α I /7 ft m /**A** Mctafkyi. 1. ct trmpnri» ut

I dicitur ii 17/ Mftapfyt, **K.** /m 17/ **pB.** ft tempori» ut dicitur tu
 /**A*** (nwg. »&. rt **V**//j Metaphyr. **tfl**, tl ternarii (u /**A*** Mta-
 F*iy*. **iD.**

D TERTIUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod
 in potentiis sensitivae partis non possit
 esse aliquis habitus. Sicut enim potentia
 nutritiva pars est irrationalis, ita et sen-
 sitiva. Sed in potentiis nutntivae partis
 nitur aliquis habitus. Ergo nec in potent
 itivae panis aliquis habitus debet poni.

2. Praeterea, sensitivae partes sunt communes
 nobis et brutis. Sed in brutis non sunt aliqui
 habitus: quia non est in cis voluntas, quae in
 definitione habitus ponitur, ut supra * dictum
 est. Ergo in potentiis sensitivis non sunt aliqui
 habitus.

3. Praeterea, habitus animae sunt scientiae et
 virtutes: et sicut scientia refertur ad vim appre-
 hensivam, ita virtus ad vim uppetitivam. Sed in
 potentiis sensitivis nnn sunt aliquae scientiae: cum
 scientia sit universalium, quae vires sensitivae
 apprehendere non possunt. Ergo etiam nec ha-
 bitus virtutum in partibus sensitivis esse possunt.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in III
Ethic. * quod *aliquae virilités*, scilicet temperantia
 et fortitudo, *sunt irrationabilium partium*.

Respondeo dicendum quod vires sensitivae du-
 pliciter possunt considerari: uno modo, secun-
 dum quod operantur ex instinctu naturae; alio
 modo, secundum quod operantur ex imperio ra-
 tionis. Secundum igitur quod operantur ex in-
 stinctu naturae, sic ordinantur ad unum, sicut et
 natura. Et ideo sicut in potentiis naturalibus non
 sunt aliqui habitus, ita etiam nec in potentiis sen-
 sitivis, secundum quod ex instinctu naturae ope-
 rantur. – Secundum vero quod operantur ex im-
 perio rationis, sic ad diversa ordinari possunt.
 Et sic possunt in eis esse aliqui habitus, quibus
 bene aut male ad aliquid disponuntur.

Ad primum ergo dicendum quod vires nutntivae
 partis non sunt natae obedire imperio rationis:
 et ideo non sunt in cis aliqui habitus. Sed vires
 sensitivae natae sunt obedire imperio rationis: et
 ideo in eis esse possunt aliqui habitus; nam se-
 eundum quod obediunt rationi, quodammodo ra-
 (jonajcs dicunlur> ut jn i *Ethic.** dicitur.

3 ahterrrrri. – ahtinert **PEFKIII et α.-** |·η> verterit, Vfrtxt **II**, venerit **h**, vorttlur ΠITp.

3ig
 cuius potentia est subicctum. non importat ordi-
 nem ad naturam, sed ad operationem. Unde est
 posterior potentia. – Vel potest dici quod habitus
 praeponitur potentiae sicut completum incomple-
 to. et actus potentiae. Aclus enim naturaliter est
 prior; quamvis potentia sil prior ordine generatio-
 nis et temporis, ut dicitur in VU et IX *Melaphys***.

I dicitur ii 17/ Mftapfyt, **K.** /m 17/ **pB.** ft tempori» ut dicitur tu
 /**A*** (nwg. »&. rt **V**//j Metaphyr. **tfl**, tl ternarii (u /**A*** Mta-
 F*iy*. **iD.**

Virtute **qu. I. art. i.**

Ad st.ciNhiM dicendum quod vires sensitivae in
 brutis animalibus non operantur ex imperio ra-
 tionis; sed si sibi relinquantur bruta animalia,
 operantur ex instinctu naturae. Et sic in brutis
 animalibus non sunt aliqui habitus ordinali ad
 operationes. Sunt tamen in cis aliquae disposi-
 tiones in ordine ad naturam, ut sanitas et pul-
 chritudo. – Sed quia bruta animalia a ratione ho-
 minis per quondam consuetudinem disponuntur
 ad aliquid operandum sij; vel aliter, hoc modo
 in brutis animalibus habitus quodammodo poni
 possunt: unde Augustinus dicit, in libro *Octoginta
 trium Quaest.* *, quod *videmus immanissimas be-*
stias a maximis voluptatibus absterreri · dolorum
metu, quod cum in earum consuetudinem verterit,
domitae et mansuetae vocantur. Deficit tamen ratio
 habitus quantum ad usum voluntatis, quia non
 habent dominium utendi vcl non utendi: quod
 videtur ad rationem habitus pertinere. Et ideo,
 proprie loquendo, in cis habitus esse non possunt.

Ad tertium dicendum quod appetitus sensitivus
 natus est moveri ab appetitu rationali, ut dicitur
 in III *de Anima* ': sed vires rationales appre-
 hensivae natae sunt accipere a viribus sensitivis.
 Et ideo magis convenit quod habitus sint in vi-
 ribus sensitivis appetitivis quam in viribus sen-
 sitivis apprehensivis: cum in viribus sensitivis
 appetitivis non sint habitus nisi secundum quod
 operantur ex imperio rationis. – Quamvis etiam in
 ipsis interioribus viribus sensitivis apprehensivis
 possint poni aliqui habitus, secundum quos homo
 fu bene memorativus vcl cogitativus vcl imagi-
 nativus: unde etiam Philosophus dicit, in cap. *de*
Memoria *, quod *consuetudo multum operatur ad*
bene memorandum: quia etiam istac vires mo-
 ventur ad operandum ex imperio rationis. Vires
 autem apprehensivae exteriores, ut visus et au-
 ditus et huiusmodi, non sunt suscepтивae aliquo-
 rum habituum, sed secundum dispositionem suae
 naturae ordinantur ad suos actus determinatos;
 sicut et membra corporis, in quibus non sunt
 habitus, sed magis in viribus imperantibus motum
 ipsorum

u TA

^[1] ut supra * dictum est. Ergo in potentiis sensitivis non sunt aliqui habitus.

Commentaria Cardmall.* Caietaui

In articulo prim», tecundo ct tertio quaestionis quinquageximac, circa subicctuin habitu., advertendum ch quod, quia habitu» fini» cit habituation!*, ct habituari assuescere quoddam est ; ideo ubi non invenitur consuetudo, aut aliquid maius, ibi non invenitur proprie habitus. Propter quod, existentibu» duobus principiis, scilicet notura et voluntate, ubi est pure natura, nihil cit habitus proprie si enim infinitius lupi* proficiatur sursum, non habituabitur ad inosrf{ ' η í ' lurn iur*um» ut dicitur in II *Ethic.* * – Ubi autem est ipsa voluntas, ibi est perfecte habitui. Unde ct de ratione habitu* videtur voluntarium, ut in art. 3 * Auctor dicit*, ct in III de *Anima* Averroes dicit quod *habitus est quo quis operatur cum vult.* – in intermedii* autem, quanto aliquis magis participat aliquid rationis, tanto magi* participat habitum.

II. Et hinc provenit primo, quod habitus ad operatione* sunt principaliter in anima, idest in ipsi* virtutibus animae, ct secundario in organis corporei»: quoniam illuc quidem principaliter, haec autem secundario rationalem motum sapiunt. Et propter hoc, habituari ad delectationes vcucris, vcldbi, potus, loquacitatis, ludi, blaspheming, et similium, volente» abstinere, quasi non possunt, corpore iam assucto nd talem appetitus sequelam.

Provenir secundo quod, licet in membris corporeis, et parte vegetative absolute, nullus sit habitus; in eisdem tamen pro quanto et quo modo obedientia sunt rationi* imperio, habitus *unt secundario, sicut ct nssuefaciiones; ut in principio corporis articuli * dicitur, ct patet in musicis ct aliis artificibus. Quomodo autem obedian, superius, in quaestione de imperio -, dictum est

Provenit tertio, quod in animalibus brutis, pro quanto aliquid participant obcJienriae, capaci» sunt habituum.

Provenit quarto quod, cum duplex sit habitus scilicet ad noturam, ct ad operationem*, ct hic «filferat n primo in hoc. quod iste c*t in voluntate, ille non, ut in art. f, in reap, nd i, littera insinuat: – quod habitus ad operationem prius secundum tempus, ct secundum perfectionem, vocatus sit habitus; ad huiusmodi enim hubitum habituumur. Propter quod habitua corporale* ad naturam, ut sanius, pulchritudo ct huiusmodi, aut negati sunt habitus, ut dicitur · de Alexandro; aut positi sunt imperfecte habitus, idest dispositiones habituales, ut in littera dicitur in re»p. ad 2 -, ct in art. 3 ··.

III. Cum his tamen, memor responsionis ad 2 in art. 3

Quae*t. praec.. quod scilicet non est de ratione habitus in communi respicere operationem, sed naturam; Alexandri opinionem reprehensione dignam puta, eo quod, habitui naturam in supremo modo habitu* contemplata, inferioris ordinis habitu» ab liabitu* genere subtraxit. Et dicito quod, licet primo habitus sint qualitate* bene vcl male disponente* animam . secundario lumen etiam disponente» sic corpus, habitu* nomen obtinuerunt: et ad eas non esse motum, ui dicitur VII *Physic.* · Et potes inspicere in corporibus nostris manifeste habitu» seu dispositiones habituales, intuendo quantam vim in cis habeat consuetudo quoad eu quae non subsunt rationis imperio: consueto* enim nlicui minutioni, frigori, medicinae, ct similibus, manifeste pati corporaliter sine appetitu videmus, si contra consuetudinem faciant aut patiuntur: consuetudini enim haec tribuuntur. Quin etiam, in pure vegetabilibus, apparet plantas assuctas irrigationi, arescere illa deficiente, similes autem non consueta* perseverare; tunquam habitu» secundario «lictu* ibi participetur: oppositum enim accidere deberet, si consuetudo non obstaret. Quamvis hoc alteriloe naturae cx continua irrigatione, tribui possit.

In articulo tertio, in calce responsionis ad tertium, adverte quod, licet habitu* disponens ad naturam concedatur absolute in corpore, tmquirn in proprio ct principali »ubiecto, ut in primo articulo dictum est; habitu» tamen dhponen* pnrno ad operationem, principaliter in viribus animae imperantibu* seu moventibus, ct secundario in corpore ponitur; ut ibidem ‘fictum ct probatum est, quia habitus operationibus proportionnntur; eiusdem enim est habitus cuius est operatio, ct cx similibus actibus similes habitu* generantur. Operatio autem corporea ad quam corpus assuctudine promptum redditur, non est naturalis, sed voluntaria; ct principaliter animae, secundario nutem corpori*. Et ideo habitu· principaliter etiam est in anima, secundario autem in corpore. Et propterca in littera non simpliciter, sed cum adverbio comparativo *magis*, negntur habitus a membri* corporis; dum dicitur quod *in eis non sunt habitu**, *sed magis in viribus imperantibus motum ipsorum.* – Et cx hoc habes quod nimis large locutus crt Scotus, in III *Sent.*, «list, xxxtu, concedens absolute in manu scriptoris habitum et xirtutcin: est enfin ibi habitus secundario tantum. propter rationem dictam.

Primi

Q». mi, an

Art. i.

EU*J. ert. L – Aa i*

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IN IPSO INTEI LECTU SIT ALIQUIS HABITUS

III SHt., dial. xiv, an -, ..4* 5; di't. mu, qu. í, irt. 1; /X- l'crit., qu. XX, art. Dr Virtvty. qu. I, rtt« ».

D QUARTUM SIC PROCEDITVR. Videtur quod in intellectu non sint aliqui habitus. Habitus enim operationibus conformantur, ut dictum est*. Sed operationes hominis sunt communes animae et corpori, et in utrumque existons, non potest esse in ind icilur in I *de Anima* *. Ergo ct habitus intellectus non est actus corporis, ut dicitur in III *de Anima* ·. Ergo intellectus non est sublectum alicuius habitus.

2. Praeterea, omne quod est in aliquo, est in eo per modum eius in quo est. Sed id quod est forma sine materia, est actus tantum: quod autem est compositum ex forma et materia, habet potentiam ct actum simul. Ergo in eo quod est forma tantum, non potest esse aliquid quod sit

simul in potentia et actu: sed solum in eo quod est compositum ex materia et forma. Sed intellectus est forma sine materia. Ergo habitus, qui hnbei potentiam simul cum actu, quasi medium inter utrumque existons, non potest esse in ind icilur in I *de Anima* *. Ergo ct habitus intellectus non est actus corporis, ut dicitur in III *de Anima* ·. Ergo intellectus non est sublectum alicuius habitus.

3. Praeterea, habitus est *dispositio secundum quam aliquis ? bene rei male disponitur ad aliquid.* ut dicitur in V *Metaph.* * Sed quod aliquis bene vcl male sil dispositus ad actum intellectus, provenit cx aliqua corporis dispositione: unde etiam in II *de Anima* · dicitur quod *molles carne bene aptos mente ridemus.* Ergo habitus cognoscitivi non sunt in intellectu, qui est separatus;

Art. 1.

α

«<·' «* .. l»

«?·«*. η »3.4»

-S.Th. iul. il. *.

s. TU n* 4 - left Vb

a) corpori. — cor/nrú ΑΠι-DFGKI.filt.

» ««./ijix. — alipiid codées fl .1.

Art. 1.

α

«<·' «* .. l»

«?·«*. η »3.4»

-S.Th. iul. il. *.

s. TU n* 4 - left Vb

a) corpori. — cor/nrú ΑΠι-DFGKI.filt.

» ««./ijix. — alipiid codées fl .1.

Art. 1.

α

«<·' «* .. l»

«?·«*. η »3.4»

-S.Th. iul. il. *.

s. TU n* 4 - left Vb

a) corpori. — cor/nrú ΑΠι-DFGKI.filt.

» ««./ijix. — alipiid codées fl .1.

Art. 1.

α

«<·' «* .. l»

«?·«*. η »3.4»

-S.Th. iul. il. *.

s. TU n* 4 - left Vb

a) corpori. — cor/nrú ΑΠι-DFGKI.filt.

» ««./ijix. — alipiid codées fl .1.

Art. 1.

α

«<·' «* .. l»

«?·«*. η »3.4»

-S.Th. iul. il. *.

s. TU n* 4 - left Vb

a) corpori. — cor/nrú ΑΠι-DFGKI.filt.

» ««./ijix. — alipiid codées fl .1.

sed in aliqua potentia quae est ocius alicuius partis corporis.

Sed contra est quod Philosophus, in VI/fz/nc.* ponit scientiam et sapientiam et intellectum, qui est habitus principiorum, in ipsa intellectiva parte animae.

Respondeo dicendum quod circa habitus cognoscitivos diversimode sunt aliqui opinati. Quidam enim, ponentes intellectum possibilem esse unum in omnibus hominibus, coacti sunt ponere quod habitus cognoscitivi non sunt in ipso intellectu. sed in viribus interioribus sensitivis . Manifestum est enim quod homines in habitibus diversificantur: unde non possunt habitus cognoscitivi directe poni in eo quod, unum numero existons, est omnibus hominibus commune. Unde si intellectus possibilis sit unus numero omnium hominum, habitus scientiarum, secundum quos homines diversificantur, non poterunt esse in intellectu possibili sicut in subiecto: sed erunt in viribus interioribus sensitivis, quae sunt diversae in diversis.

Sed ista positio, primo quidem, est contra intentionem Aristotelis. Manifestum est enim quod vires sensitivae non sunt rationales per essentiam, sed solum per participationem, ut dicitur in I *Ethic.* r Philosophus autem ** ponit intellectuales virtutes, quae sunt sapientia, scientia et intellectus, in eo quod est rationale per essentiam. Unde non sunt in viribus sensitivis, sed in ipso intellectu. – Expresse etiam dicit, in III *de Anima**, quod intellectus possibilis, *cum sic fiat singula*, idest cum reducatur in actum singulorum per species intelligibiles. *tunc fit secundum actum modo quo sciens dicitur eae in actu, quod quidem accidit cum aliquis possit operari per seipsum*, scilicetl considerando. *Est quidem igitur et tunc potentia quodammodo; non tamen similiter ut ante addiscere aut invenire.* Ipse ergo intellectus possibilis est in quo est habitus scientiae, quo potest considerare etiam cum non considerat.

Secundo etiam, haec positio est contra rei veritatem. Sicut enim eius est potentia cuius est operatio, ita etiam eius est habitus cuius est operatio.

Intelligere autem et considerare est proprius actus intellectus. Ergo et habitus quo consideratur est proprie in ipso intellectu.

Ad phimi m ergo dicendum quod quidam dixerunt, ut Simplicius refert in *Commento Praedicamentorum* ♦ quod quia omnis operatio hominis est quodammodo coniuncti, ut Philosophus dicit m I *de Anima*; ideo nullus habitus est animae tantum, sed coniuncti. Et per hoc sequitur quod nullus habitus sit in intellectu, cum intellectus sit separatus: ut ratio proposita procedebat.–Sed ista ratio non cogit. Habitus enim non est dispositio obiecti ad potentiam, sed magis dispositio potentiae ad obiectum: unde habitus oportet quod sit in ipsa potentia quae est principium actus, non autem in eo quod comparatur ad potentiam sicut obiectum. Ipsum autem intelligere non dicitur commune esse animae et corpori, nisi ratione phantasmatis, ut dicitur in I *de Anima* . Putet autem quod phantasma comparatur ad intellectum possibilem ul obiectum . ut dicitur in III *de Anima* r. Unde relinquitur quod habitus intellectivus sit principaliter ex parte ipsius intellectus: non autem ex parte phantasmatis.» , quod est commune animae et corpori. Et ideo dicendum est quod intellectus possibilis est subiectum habitus: illi enim competit esse subiectum habitus, quod est in potentia ad multa; et hoc maxime competit intellectui possibili. Unde intellectus possibilis est subiectum habituum intellectualium.

Ad secundum dicendum quod. sicut potentia ad esse sensibile convenit materiae corporali, ita potentia ad esse intelligibile convenit intellectui possibili. Unde nihil prohibet in intellectu possibili esse habitum, qui est medius inter puram potentiam et actum perfectum.

Ad tihtium dicendum quod. quia vires apprehensivae interius praeparant intellectui possibili proprium pbiectum; ideo ex bona dispositione harum virium, ad quam cooperatur bona dispositio corporis, redditur homo habilis nd intelligendum. Et sic habitus intellectivus secundario potest esse in istis viribus. Principaliter autem est in intellectu possibili.

y) Klllert.–Om. I F. – Pro rf tunc, tunc Pct. – Pro rimibter, »»« ylicitor PABCEl GtKI.pD et ci a- – Pro ut, ct ACIOGILpB, Ucut ct K, ct ut »U.

I) cwnJcratur, - eadks..

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto quinquagesimae quaestionis, cave lu. I disputator, ne confundas rationem habitus qui est in intellectu, et habitu* scientific! ; cl propter ea quae et hic in corpore et in sequentibus articulis dicuntur, scilicet quod «pedes inteiligibiles sunt habitus intellectus, praecipiti sententia tenca. «dentiae habitum cue »pedes inteiligibiles ordinatas. Hoc enim hinc non habes, nisi secundum so-

phisma Consequentis, ab habitu ud talem habitum descendendo. Ad hoc enim quod in intellectu et nostro et angelico sint habitus, *at fuit monstrare quod sunt in ei* species inteiligibiles: quoniam sum vere habitus» determinantes potentiam intellectus ad singula inteiligibili.i. Utrum nutem praeter species sit alius aliquis habitus, nihil dicitur hic; sed cum de singuli* tractabitur, determinabitur.

• C «», u», wt. 4. f-»» »» »»

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM IN VOLUNTATE SIT ALIQUIS HABITUS

¶ Quintum sic proceditur. Videtur quod in voluntate non sit aliquis habitus. Habitus enim qui in intellectu est at sunt species intelligibiles, quibus intelligit actu. Sed voluntas non operatur per aliquas species. Ergo voluntas non est subiectum alicuius habitus.

2. Praeterea, in intellectu agente non ponitur aliquis habitus, sicut in intellectu possibili, quia est potentia activa. Sed voluntas est maxime potentia activa: quia movet omnes potentias ad suos actus, ut supra * dictum est. Ergo in ipsa non est aliquis habitus.

3. Potentiae, in potentiis naturalibus non est aliquis habitus, quia ex sua natura sunt ordinatae. Sed voluntas ex sua natura ordinatur ad hoc quod tendat in bonum ordinatum ratione. Ergo in voluntate non est aliquis habitus.

Sed contra est quod iustitia est habitus quidum. Sed iustitia est in voluntate: est enim iustitia *habitus secundum quem aliqui volunt et operantur* *tUsta*, ut dicitur in *λ' Ethic.* * Ergo voluntas est subiectum alicuius habitus.

Respondeo dicendum quod omnis potentia quae diversimode potest ordinari ad agendum, indiget habitu quo bene disponatur ad suum actum. Voluntas autem, cum sit potentia rationalis, diversimode potest ad agendum ordinari. Et ideo oportet in voluntate aliquem habitum ponere, quo bene disponatur ad suum actum. – Ex ipsa etiam ratione habitus apparet quod habet quondam principalem ordinem ad voluntatem, prout habitus est *quo quis utitur cum voluerit*, ut supra * dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut in intellectu est aliqua species quae est similitudo obiecti, ita oportet in voluntate, et in qualibet vi appetitiva, esse aliquid quo inclinetur in suum obiectum: cum nihil aliud sit actus appetitivae virtutis quam inclinatio quaedam, ut supra* dictum est. Ad ea ergo ad quae sufficienter inclinatur per naturam ipsius potentiae, non indiget aliqua qualitate inclinante. Sed quia necessarium est ad finem humanae vitae, quod vis appetitiva inclinetur in aliquid determinatum, ad quod non inclinatur ex natura potentiae, quae scilicet habet ad multa et diversa; ideo necesse est quod in voluntate, et in aliis viribus appetitivis, sint quaedam qualitates inclinantes, quae dicuntur habitus.

An statim dicendum quod intellectus agens est agens tantum, et nullo modo patiens. Sed voluntas, et quaelibet vis appetitiva, est movens motum ut dicitur in III *de Anima* *. Et ideo non est similis ratio de utroque: nam esse susceptible habitus convenit ei quod est quodammodo in potentia.

An iterum dicendum quod voluntas ex ipsa natura potentiae inclinatur in bonum rationis. Sed quia hoc bonum multipliciter diversificatur, necessarium est ut ad aliquod determinatum bonum rationis voluntas per aliquem habitum inclinetur, ad hoc quod sequatur promptior operatio.

¶ c>f. – EbK. – rafaa/tfr ru/roer AGLj.]UI, it ratitute E. ro/MwMZ/» relkM* K. – Poil *habitu*, Pj eXIunt

¶ D. 467. ¶ D. 167. **».

Commontaria Cardinalis Caietani

¶ In articulo quinto eiusdem quaestioni* quinquagesimae. Iadvertit quod ex responsione ad primum et tertium, colligitur diversa ratio necessitatis habitus in intellectu et in voluntate, respectu naturalium. Nam in intellectu est necessitas simpliciter: quoniam nisi determinetur aliqua specie intelligibili, nihil intelligere potest. In voluntate vero contra necessitas ad bene esse: quoniam nullum est bonum infra naturale obiectum voluntatis, quod voluntas non possit velle, licet non ita prompte, absque quacumque qualitate superaddita. Et hoc insinuavit littera dicens: ad *hoc quod sequatur promptior operatio*, – De necessitate autem aupernaturalium habituum, inferius dicitur.

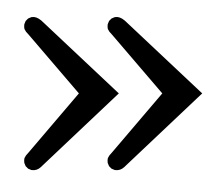
Habes quoque hic expresse, in responsione ad secundum, quod quilibet appetitus est movens et motus in genere causae efficientis, ut patet in littera.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM IN ANGELIS SIT ALIQUIS HABITUS

¶ Sextum sic proceditur. Videtur quod in angelis non sint habitus. Dicit enim Maximus, commentator Dionysii, in vii cap. *de Cael. Hier.*: *Non convenit arbitrarì virtutes intellectuales*, idest spirituales, *sed accidentium, quemadmodum et in nobis* *divitiis intellectibus*, scilicet angelis, *esse ut aliud in alio sit sicut in subiecta: accidens enim omne illinc repulsum est*. Sed omnis habitus est accidens. Ergo in angelis non sunt habitus.

Praeterea, sicut Dionysius dicit, in iv cap. *de Cael. Hier.*, *sanctae caelestium essentiarum*

¶ Iac. cU. In i.

t/***&S

¶ S-Th. Ut.» -U.U>b.IV,o i» n. x, • 0:4. o»p. *

¶ Ci. «

¶ C»r. ^ Q» « 07.

» » -

Qa wi, i

¶ D. 467. ¶ D. 167. **».

¶ Qa. *,», «A »

QI AESTIO L. ARTICULUS VI

malum, et concurrente* actus ud benc vcl male vdlc. Et, ut in responsione ad tertium dicitur, salvantur ibi *partes*, idest partialia.

Scito tertio, novitic, quod angelum *participare ab er-feriari*, ut in responsione ud secundum dicitur, contingit dupliciter. Primo, quasi adventitiam qualitatem ab extra suscipiendo: et hoc modo nccssc est ponere in angelo habitus supcnaturales. Secundo, quasi congenitam a datore naturae, sicut grnvia ct levia habent motum *a* generante: el hoc modo nccssc est ponere in angelo habitus nutu- rales specierum intcliigibilium. Littera ergo, quia in cor-

pore articuli non solum respectu aliorum intcliigibilium, sed etiam respectu Dei, necessarium ponit habitum in an- gelis; manifesta aperit exercitatis in doctrina Auctoris, quod communiter tam dc habitu naturali quam supernatural! loquitur: quoniam constat apud ipsum angelo» per nullum habitum intelligerc Deum naturaliter, sed propria substan- tia uti ut specie intelligibili ud intelligendum Deum, ut in l libro- patuit; sed ad supcrnaturalem cognitionem, di- vino lumine supperaddito egent. Et sic responsio ad se- eundum dc utroque participationis modo ab extraneo, in- telligi potest.

•Qs-ui.m.j,

* *O. gu. lui*
t«nO?

• Q<- ur. □
• Qm. Lm. 9
 C

HigibiHum,
tum in βη-
:οπB, quod
>crnaturali
cr nullum
n fulntafb
Jcuni, uî
oncm. di- ' Q*tn. «η ±
o ad ic-
anco, in-

QUAESTIO QUINQUAGESIMAPRIMA

DE CAUSA HABITUUM QUANTUM AD GENERATIONEM IPSORUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• a l“nJ	eu·, pXEiNDE considerandum est de causa habituum *. j yEt primo, quantum ad generationem ipso- rum; secundo, quantum ad augmentum *; tertio, quantum ad diminutioncm ct corruptionem ·.	Secundo: utrum aliquis habitus cx actibus cau- setur.
•Qi •<2*.uu	Circa primum quaeruntur quatuor. Primo: utrum aliquis habitus sit a natura.	Tertio: utrum per unum actum possit generari habitus. Quarto: utrum aliqui habitus sint in hominibus infusi a Deo.

ARTICULUS PRIMUS

I I RI M ALIQUIS HABITUS SIT A NATURA

Infra, qu. uαπ, «rt. ».

iΓ?·l ΓKIM M SIC PROCI ditur. Videtur quod
^g^nullus habitus sit a natura. Eorum enim
quae sunt i natura u <ts non .ubiacct
-^voluntati. Sed *habitu* est quo quis utitur
cum voluerit, ut dicit Commentator, in III *de Arti-*
ma *. Ergo habitus non est a natura.

2. Praeterea, natura non facit per duo quod
per unum potest facere. Sed potentiae animae sunt
a natura. Si igitur habitus potentiarum a natura
essent, habitus et potentia essent unum.

3. Praeterea, natura non deficit in necessariis.
Sed habitus sunt necessarii ad bene operandum,
ut supra · dictum est. Si igitur habitus aliqui essent
a natura, videtur quod natura non deficeret quin
omnes habitus necessarios causarct. Patet autem
hoc esse falsum. Ergo habitus non sunt a natura.

Sed contra est quod m VI *Ethic*, *, inter alios
habitus ponitur intellectus pnncipionim, qui est
a natura: unde et principia prima dicuntur na-
turaliter cognita.

Respondeo dicendum quod aliquid potest esse
naturale alicui dupliciter. Uno modo, secundum
naturam speciei: sicut naturale est homini esse
risibile, et igni terri sursum. Alio modo, secundum
naturam individui: sicut naturale est Socrati vel
Platoni esse aegrotalivum vel sanativum, secun-
dum propriam complexionem.- Rursus, secundum
utramque naturam potest dici aliquid naturale du-
pliciter: uno modo, quia totum est a natura; alio
modo, quia secundum aliquid est n natura, ct
secundum aliquid est ab exteriori principio. Sicut
cum aliquis sanatur per scipsum, tota sanitas est
a natura: cum autem aliquis sanatur auxilio me-
dicinae, sanitas partim est a natura, partim ab ex-
teriori principio.

Sic igitur si } loquamur de habitu secundum
quod est dispositio subiccti in ordine ad formam
vel naturam, quolibet praedictorum modorum
contingit habitum esse naturalem. Est enim aliqua

dispositio naturalis quae debetur humanae spe-
ciei, extra quam nullus homo invenitur. Et haec
c .t naturalis secundum naturam speciei.-Sed quia
tali. dispositio quandam latitudinem habet, con-
tingit diversos gradus huiusmodi dispositionis con-
venire diversis hominibus secundum naturam in-
dividui Et huiusmodi dispositio potest esse vel
totaliter a natura: vel partim a natura ct partim
ab exteriori principio, sicut dictum est de his qui
sanantur per artem.

Sed habitus qui esi dispositio ad operationem,
cuius subiectum est potentia animae, ut dictum
est c, potest quidem esse naturalis ct secundum
·<&.·.«&>■
naturam speciei, ct secundam naturam individui.
Secundum quidem naturam speciei, secundum
quod se tenet ex parte ipsius animae, quae, cum
sit forma corporis, est principium specificum. Se-
cundum autem naturam individui, cx pane cor-
poris, quod est materiale principium. Sed tamen
neutro modo contingit in hominibus esse habitus
naturales ita quod sint totaliter a natura. In an-
gelis siquidem contingit ·, eo quod habent species · α «ll
intelligibiles naturaliter inditas: quod non compe-
tit animae humanae ut in Primo * dictum est» .

Sunt ergo m hominibus aliqui habitus naturales, J* m
tanquam partim a natura existentes et partim ab
exteriori principio; aliter quidem in apprehensivis
potentiis, et aliter in appetitivis. In apprehensivis
enim potentiis potest esse habitus naturalis secun-
dum inchoationem, et secundum naturam spedei,
et secundum naturam individui. Secundum qui-
dem naturam speciei, ex parte ipsius animae: sicut
intellectus principiorum dicitur esse habitus natu-
ralis. Ex ipsa enim natura animae intellectualis,
convenit homini quod statim, cognito quid est
totum et quid est pars, cognoscat quod omne
totum est maius sua parte: et simile T est in ce-
teris. Sed quid sit totum, ct quid sit * pars, co-
gnoscere non potest nisi per species intelligibiles

a) Sic ifitur ti.- Sicut icitur ti F, S, ipittr *1 pft, 57 igifwr P»B et 4.
3) 4«ia44 huotJMur. – huminac natura Pa,

y) limite.- fimlliter EFGpl.
4) iit. – ut \nCDFTGII .

320	QUAESTIO LI, ARTICULI S I	
<p>a phantasmatibus acceptas. Et propter hoc Philosophiis, in line <i>Posteriorum</i> , ostendit quod cognitio principiorum provenit nobis ex sensu. – Secundum vero naturam individui, est aliquis habitus cognoscitivus secundum inchoationem naturalis % inquantum unus homo, ex dispositione organorum, est magis aptus ad bene intelligendum quam alius, inquantum ad operationem intellectus indigemus virtutibus sensitivis.</p> <p>In appetitivi» autem potentiis non est aliquis habitus naturalis secundum inchoationem, ex parte ipsius animae, quantum ad ipsam substantiam habitus: sed solum quantum ud principia quaedam ipsius, sicut principia iUris communis dicuntur esse <i>seminalia virtutum</i>. Et hoc ideo, quia inclinatio ad obiecta propria, quae ζ videtur esse inchoatio habitus, non pertinet ad habitum, sed magis pertinet ad ipsam rationem potentiarum. – Sed ex parte corporis, secundum naturam individui, sunt aliqui habitus appetitivi secundum inchoationes naturales. Sunt enim quidam dispositi ex propria corporis complexione ad castitatem vel mansuetudinem, vel ad aliquid huiusmodi.</p> <p>Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de natura secundum quod dividitur con-</p>	<p>tra rationem et voluntatem: cum tamen ipsa ratio et voluntas ad naturam hominis pertineant.</p> <p>Ad secundum dicendum quod aliquid etiam naturaliter potest superaddi potentiae, quod tamen ad ipsam potentiam pertinere non potest. Sicut in angelis non potest pertinere ad ipsam potentiam intellectivam quod sit per se cognoscitiva omnium: quia oporteret quod esset actus omnium, quod solius Dei est. Id enim quo aliquid cognoscitur, oportet esse actualem similitudinem eius quod cognoscitur: unde sequeretur, si potentia angeli per seipsam cognosceret omnia, quod esset similitudo ei actus omnium. Unde oportet quod superaddantur potentiae intellectivae ipsius aliquae species intelligibile>, quae sunt similitudines rerum intellectarum: quia per participationem divinae sapientiae, et non per essentiam propriam, possunt intellectus eorum esse actu ea quae intelligunt Et sic patet quod non omne id quod pertinet ad habitum naturalem, potest ad potentiam pertinere.</p> <p>Ad tertium dicendum quod natura non aequaliter se habet ad causandas omnes diversitates habituum: quia quidam possunt causari a natura, quidam non. ut supra dictum est. Et ideo non sequitur, si aliqui habitus sint naturales, quod omnes sint naturales.</p>	

t)	– nturjUn f'FKa.	Γ – funJ AtCDI i GHIKL.. Pro inchoat-o, inctinath PGIU. <X i^ramcTiL uuet, num. ..
----	------------------	--

Commentaria Cardinalis Caiotani

<p>M corpore articuli primi quaestioni* quinquagesimneprimae, duplex occurrit dubium. Primum est circa differentiationem inter inchoationem habitus ex parte aminer in parte apprehensiva, et appetiti-, a quare in intellectu ponitur inchoatio quantum ad ipsam substantiam habitu», in voluntate non. Aut enim per inchoationem talem intendit aliquid actuale super ipsum intellectum: nut non. Si intendit aliquid actuale, sequitur quod intellectus patibili-» non est a principio sicut tabula rasa et pura potentia, quia habet huiusmodi actum iiipperidditum. – Si non. sequitur quod par sit ratio de intellectu et appetitu: in utroque enim mudo sunt semina virtutum, et ad principia naturalis promptitudo, propter quam videntur noturajiter incuse nobis secundum cognitionem et appetitum,</p> <p>Secundum est de causa huius assign.ua in littera. Videtur enim implicare et in se, et cum supradicûs. In se quidem, quia ponit inclinationem ad proprii obiecta spectare ad habitum ♦ et non spectare ad ipsum, sed ad potentiam. Cum praedictis autem, quia in art. 5 quae*t. prnce. -, dictum est habitum in voluntate poni propter inclinationem ad propria obiecta, quod hic negatur.</p> <p>II. Ad primam dubitationem dicitur quod, praesupposito quod intellectui agens non est habitus principiorum qui ponitur unus ex quinque habitibus intellectualibus, VI <i>Ethic</i>, -, quod non est difficile persuadere: duo errores cavendi sum hic. Alter, ne putemus pueriliter unum partem habitus qui dicitur intellectus, fieri nb intra, et alteram ab extra; et proptercu inchoationem eius poni α natura, perfectionem quae nuncupatur, ab extra. Alter, ne putemus totam illam quidem qualitatem quoc est habitus, congenitam, ut coaevam intellectus, sed impeditam propter absentem notitiam terminorum. Primum enim repugnat indivisibilitati imclligibilis qualitatis: secundum vero purae potentiae, qun intellectus in principio est sicut tnbubt rasa. – Putandum autem magis est quod, sicut nutrire ougereque naturales sunt ictu* animae non qualitercumque, sed adveniente alimento decocto; sic notitia principiorum habituali* naturaliter inest animae, advenientibus ab extra terminis. Ita quod ad imdligibUcm</p>	<p>praoentinm eorum, inditum est quod ab anima in intellectu possibili, sub lumine agentis, tluat qualius dia quae est habitu* principiorum; sicut motu* gravium et levium a natura gravium c< levium. Et, ut semel effluxit» semper perseverat; quamvis non exeat in actum, impedita phantasia.</p> <p>Differentia igitur inter intellectum et voluntatem in hoc est, quod in intellectu Huit naturaliter habitus quidam, praesentibus ab extra termini-, principiorum: in voluntate autem non, sed sola promptitudo ipsius ad principia, scilicet bonum prosequendum et malum fugiendum, et huiusmodi. invenitur a natura.</p> <p>III. Vd secundam dubitationem * dicitur dupliciter, secundum quoti dupliciter exponi possunt verba litterae. Primo, intelltgendo per ly <i>propria obiecta</i>. specialia obiecta contenta sub communi obiecto illius potentiae: quae in quaestione praecedenti * vocavit <i>aliquod determinatum</i>. Verbi gratia, in voluntate commune obiectum est bonum : speculia sum bonum in passionibus timori» et audaciae, bonum m delectationibus et tristitiis, bonum in commutationibus, ei huiusmodi. Et sic ratio litterae alludit dictis in resp. ad 1, in art. 5 pracc. quaest.: scilicet quod, quia in intellectu habitus est ncccxiariu* simpliciter, quia est determinativus potentiae ad obiecta; in voluntate autem est necessarius ad bene esse, quia non determinat ad obiecta, sed facit promptiorem, etc.; ideo ibi est habitu* naturalis, hic non. – Sed haec responsio non valcu Quia intellectu» non solum id specialia, sed ad communissimum obiectum attingendum determinatur ab habitu: ac per hoc. extra propositum est loqui de ipacidibus obiecti*.</p> <p>Dicendum c*t ergo quod sermo litterae est lomulis. et per propria obiecta intendit ipic vera, propria et aJ.icquar.i obiecta potentiarum appetitarum, de quihu* loquitur. Et quod ratio consistit in hoc, quod quia officium naturalis habitus» ad operationem, in communi loquendo, est determinare potentium ad obiectum attingendum, et in intellectu opus est ista determinatione» quia nisi aliqua specie determinetur, nihil intelligere potest; in voluntate autem, ei universaliter appetitu, non esi opus Uta determinatione»</p>	<p>• Qu. »U1, an. c.</p> <p>3</p> <p>• CCI. ».</p>
---	--	--

igitur inchoatio naturalis habitus, ac per hoc. nullus est in eis naturalis habitu»; in npprchenxivis autem, sic.

icn ipsa ra- ocrtincant. j etiam nn- juod tamen Jtest. Sicut sum polcti-)gnoscitiva s omnium, iid cogno- mem eius i potentia jiiod esset rtet quod as aliquae les rerum divinae , possunt igunt. Et It ad ha- crtinerc. i aequa- crsitates natura, Ico ΠΟΠ ' In ccrj-vt od om-

igitur inchoatio naturalis habitus, ac per hoc. nullus est in eis naturalis habitu»; in npprchenxivis autem, sic.

igitur inchoatio naturalis habitus, ac per hoc. nullus est in eis naturalis habitu»; in npprchenxivis autem, sic.

n intcl- lll quuc levium semper intasiu. in hoc i, prac- auteni scilicet «modi,

secun- c l aco. ». Mnw, i con- quac- Verbi · Loc. Cī«. •afCS tcialia Jtn iu u*, ce nd 3, J ha- ttivus tu ad rom- . Sed ud dum l est

s: ct MUA . Et ralis iter- ectu :ter- , ct ► ne.

igitur inchoatio naturalis habitus, ac per hoc. nullus est in eis naturalis habitu»; in npprchenxivis autem, sic.

quia praevenitur ab Ipsa appetilira potentia, quoniam eius officium, inimo natura, est inclinatio in obiectum proprium (nihil enim aliud est appetitus quam inclinatio): ideo in potentiis appetitivi non ert inchoatio naturalis habitus, ac per hoc. nullus est in eis naturalis habitu»; in npprchenxivis autem, sic.

Et sic omnia consonant. Quoniam affirmatio ct negatio non cadunt super idem. Affirmatur enim dc habitu naturali absolute, quod eius est inclinare od propria obiecta; et negatur quod hoc convenire possit habitui in appetitu, quia hoc convenit ipsi appetitui. Et sic α negatione officii ipsius habitu* naturali», proceditur od negationem ipsius habitu* naturalis in appetitu. – Nec contradicit supradicli». Quoniam hic, comparans potentia* oppctitivai ad propria obiccto, negat habitu*: quod etiam tunc dixit. Ibi \cro, com- parans potentiam ad specialia sco determinata obiecta sub obiccto communi, posuit habitus inclinante» .id illa prom- pte, faciliter, eu. Quae duo in nullo dissonant.

Ratio autem in linera potitu pro affirmatione, quia aci-

Ratio autem in linera potitu pro affirmatione, quia aci-

Ratio autem in linera potitu pro affirmatione, quia aci-

secundum sic pro c f d i r . Videtur quod Innullua habitus possit ex actu causari. Ha- Λ bitus enim est qualitas quaedam, ul su- ^pra · dictum est. Omnis autem 3 qualitas causatur in aliquo subiecto, inquantum est alicuius receptivum. Cum igitur agens, cx hoc quod agit, non recipiat aliquid, sed magis cx se emittat; vi- detur quod non possit aliquis habitus in agente ex propriis actibus generari.

3. Praeterea, illud in quo causatur aliqua qua- litas, movetur ad qualitatem illam, sicut patet in re calefacta vel infrigidate: quod autem producit actum causantem qualitatem, movet, ut patet dc calefaciente vel infrigidante. Si igitur in aliquo causaretur habilus per actum sui ipsius, sequere- tur quod idem esset movens ct motum, agens cl patiens. Quod est impossibile. ut dicitur in VII *Physic.* ·

3. Praeterea, eflectus non potest esse nobilior sua causa. Sed habitus est nobilior quam actus praecedens habitum: quod patet cx hoc. quod no- biliores actus reddit. Ergo habitus non potest cau- sari ab actu praecedente habitum.

Sed contra est quod Philosophus, in ll *Ethic.* ♦ docet habitus virtutum ct vitiorum ex actibus causari.

Respondeo dicendum quod in agente quandoque est solum activum principium sui actus: sicut in

«) autem. – eni»t **PE.** β) generatur. – iwgmeratvr **pf.**

QUAES ΠΟ LI, ARTICULUS II

licte per participationem divinae aapientuc potest intellectui angelico» e»»c netu ca quae intclligit; non ite interpretanda <<t, quoti intellectus angelicus, iain factus, discat « divina sapientia, aut suicipht species intclligibilci: *c.l quia ipic angdus, sicut est ens. ita intelligens; idest, sicut c>t per- fectus in esse substantiali, ita c>t perfectu* in habendo in- tellectum in actu. Constat autem quod ens est per parti- cipationem divinae essentiae: «e per hoc, cum divisione essentiae ab cvse est, ut unitum superius dividatur inferius. Ergo est in intelligendo in actu perfectus, participando di- vinam apientiam: ct consequenter cum divisione suscipit perfectum intellectum in actu, eadem ratione. Unde in ul- timo art. pracc, quuest.. ad 3, dicitur dc angelis Qoia *non ita sunt pe· scipsos entes, quin participant sapientiam et bonitatem divinanti ideo inquantumparticipare indigent ab exteriori, infantum neccsse est in eis ponere habitus.*

Qui i ergo essentiae angelicae participationes quaedam sunt divinae essentiae ct in cs.se naturali et in esse Intel- ligibili; ct entia per participationem divisim suscipiunt quod in superiori participato unitum est; sequitur quod, quemadmodum nd hoc ut essentia complementum essendi habeat, indiget esse distincto u sc; ite ad hoc quod com- plementum in esse fonnac IntelHgibili» obtineat, ut spe- ciei habeat adiunctas rerum ali irum. Et sicut esse ab cx- trin*cco habet, non tumen lie quasi essentia praefuerit abs- que c»»e. ct accipiat esse ab alio; sed quia per hoc est, quod ab alio est; ita species additas ab ettrinseco habet, non »ic quasi praefuerit, ct suscipim a Deo species; sed quia per hoc illu* habet, quia u Deo congenitas naturali sequela -d propniun essentiam possidet – Et est «rrrno pi.-escens dc naturali «dentia angelorum, qua sciunt alia.

rXRTICULUS SECUNDUS

UTRUM ALIQUIS HABITUS CAÜSETUR EX ACTIBUS.

ne J/.tto. qu. li »«. », -d 4, Ô; /λ Pirte/., qu. f, trt. o.*

igne est solum principium activum calefaciendi. Et in tali agente non potest aliquis habitus causari ex proprio actu: ct inde est quod res naturales non possunt aliquid consuescere vel dissuscrc. ut di- citur m ll *Ethic.* *- Invenitur autem aliquod agens in quo est principium activum ct passivum sui actus: sicut patet in actibus humanis. Nam actus appellilivae virtutis procedunt a vi appetitiva se- cundum quod movetur a vi apprehensive reprae- sentante obiectum: ct ulterius vis intellectiva, se- cundum quod ratiocinatur de conclusionibus, habet sicut principium activum propositionem per sc notam. Unde cx talibus actibus possunt in agentibus aliqui habitus causari, non quidem quantum ad primum activum principium, sed quantum ad principium actus quod movet motum. Xam omne quod patitur cl movetur ab alio, dis- ponitur peractum agentis: unde ex multiplicatis actibus generatur * quaedam qualitas in potentia passiva et mota, quae nominatur habitus. Sicut habitus virtutum moralium causantur m appetilivis potentiis, secundum quod moventur a ratione; el habitus scientiarum causantur in intellectu, se- cundum quod movetur a primis propositionibus.

An primum ergo dicendum quod agens, inquan- tum est agens, non recipit aliquid L Sed inquan- tum agit motum ab alio, sic recipit aliquid a mo- vente: et sic causatur habitus.

y) – Om. co j cc*.

[1]

[2]

[3]

[4]

[5]

[6]

[7]

[8]

[9]

[10]

[11]

[12]

[13]

[14]

[15]

3a8

Ad secundum dicendum quod idem, secundum idem, non potest esse movens et motum. Nihil autem prohibet idem u scipso moveri secundum diversa, ut in VIII *Physic.*" probatur.

fi,Tb ku *. A|> dicendum quod actus praecedens habitum, inquantum procedit a principio activo.

QUAESTIO II, ARTICULUS III

procedit a nobiliori principio quam sit habitus generatus: sicut ipsa ratio est nobilius principium quam sit * habitus virtutis moralis in vi appetitiva per actuum consuetudines generatus; et intellectus principiorum est nobilius principium quam scientia conclusionum.

I) til. – Om. codkc*.

Commentaria CaixlinalLs Codetxmi

N articulo secundo eiuulcm questionis quinquagcrimac-primac, notato diligenter quod nobilito* operationis active penutur ex forma quae est actioni» principium. Et pro-

pterca, ut expretsc patet, licet actus praecedens habitum sit secundum sc imperfectus, est tomen perfectior secundum suum principium, et hoc sufficit. Quod bene nutabis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM PER UNUM ACTUM POSSIT GENERARI HABITUS

1 .S7afK C it. OH, qu. ti. art. ?. cd 4; Ar Hrf•/., qu. i, 9, *J ||.

£gpD tertiem sic proceditur. Videtur quod Per unum actum possit habitus generari.

ii Demonstratio enim actus rationis est.

-^Sed per unam demonstrationem causatur scientia quae est habitus conclusionis unius. Ergo habitus potest causari ex uno actu.

2. Praeterea, sicut contingit actus crescere per multiplicationem, ita contingit actum crescere per intensionem. Sed multiplicatis actibus, generatur habitus. Ergo etiam si multum intendatur unus actus, poterit esse causa generativa habitus.

3. Praeterea. sanitas et aegritudo sunt habitus quidam. Sed ex uno actu contingit hominem vel sanari vel infirmari. Ergo unus actus potest habitum causare.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in I *Ethic.* *, quod *ima hirundo rcr non jact, ncc una dies: ita utique nec beatum nec felicem una dies, ncc paucum tempus. Sed beatitudo est operatio secundum habitum perfectae virtutis*, ut dicitur in I *Ethic.** Ergo habitus virtutis, et eadem ratione alius habitus, non e causatur per unum actum.

Respondeo dicendum quod, sicut iam dictum est, habitus per actum generatur inquantum potentia passiva movetur ab aliquo principio activo. Ad hoc autem quod aliqua qualitas causetur in passivo, oportet quod activum totaliter vincat passivum. Unde videmus quod, quia ignis non potest stalim * vincere suum combustibile. non stalim inflamat ipsum, sed paulatim abiicit contrarias dispositiones, ut sic totaliter vincens ipsum, similitudinem suam ipsi imprimat T.

Manifestum est autem quod principium activum quod est ratio, non totaliter potest super-

vincere appetitivam potentiam in uno actu: eo quod appetitiva potentia se habet diversimode et ad nulla; iudicalur autem per rationem, in uno actu, aliquid appetendum secundum determinatas rationes et circumstantias. Unde ex hoc non totaliter vincitur appetitiva potentia, ut feratur in idem ut in pluribus, per modum naturae: quod perlinet ad habitum virtutis. Et ideo habitus virtutis non potest causari per unum actum, sed per multos.

In apprehensivis autem potentiis, considerandum est quod duplex esi passivum: unum quidem ipse intellectus possibilis*; aliud autem intellectus quem vocat Aristoteles * *passivum*, qui est *ratio particularis*, idest vis cogitativa cum memorativa et imaginativa. Respectu igitur primi passivi, potest esse aliquod activum quod uno actu totaliter vincit potentiam sui passivi: sicut una propositio per se nota convincit intellectum ad assentiendum firmiter conclusioni; quod quidem non facit propositio probabilis. Unde ex multis actibus rationis oportet causari habitum opinativum, etiam ex parte intellectus possibilis: habitum autem scientiae possibile est causari ex uno rationis actu, quantum ad intellectum possibilem.

– Sed quantum ad inferiores vires apprehensivas. necessarium est eosdem actus pluries reiterari, ul aliquid firmiter memoriae imprimatur. Unde Philosophus. in libro ' *de Memoria et Reminiscentia* *, dicit quod *meditatio confirmat memoriam*.

Habitus autem corporales possibile est causari ex uno actu, si activum fuerit magnae Virtutis: sicut quandoque medicina fortis stalim inducit sanitatem.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

a) 4/i'ut habituf, non. – ncc dJim kabitui EF.
p) ttattm. – totaliter Pu.
7) imjrimit. – imponit ABCDEGHIL.

2) FMiiilij, – fAiiibilif Pt.
«) Mro. – ijfitulo codkea et ff.

sit habitus
 principium
 i appetitive
 ct intelle-
 iutn qimm

tabiium ait
 secundum
 loubb.

clu: co
 node ct
 in uno
 ninatas
 ton to-
 itur in
 quod
 us vir-
 ed per

ieran-
 j qui-
 m in-
 . qui
 CUm
 ?rimi
 uno
 sicut
 :tum
 dem
 ultis
 nati-
 tum
 rit-
 em.
 ras,
 , ul
 >hi-
 ;ari
 tis:
 idt

ARTICULUS QUARTUS

I TRUM ALIQUI HABITUS SINT HOMINIBUS INPUSI A DEO

Infra, qu. uiti, «π. J.

S O QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod
 nullus habitus hominibus infundatur a
 Deo. Deus enim aequaliter se habet ad
 omnes. Si igitur quibusdam infundit ha-
 bitus aliquos, omnibus cos infunderet. Quod
 esse falsum.

2. Praeterea, Deus operatur in omnibus se-
 cundum modum qui convenit naturae ipsorum:
 quia *divinae providentiae est naturam salvare*, ut
 dicit Dionysius, iv cap. *de Div. Nom.** Sed habitus
 in homine naturaliter causantur ex actibus, ut di-
 ctum est . Non ergo causal Deus m hominibus
 aliquos habitus absque acribus.

3. Praeterea, si aliquis habitus a Deo infun-
 ditur, per illum habitum homo . potest multos
 netus producere. Sed c.v *illis actibus causatur si-*
milis habitus, ut in II *Ethic.* ♦ dicitur. Sequitur
 ergo duos habitus eiusdem speciei esse in eodem,
 unum acquisitum, ct alterum infusum. Quod vi-
 detur esse impossibile: non enim duae lormae
 unius * speciei possunt esse in eodem subiecto.
 Non ergo habitus aliquis infunditur homini a Deo.
 Sed contra est quod dicitur *Ecdi.* xv *: *Zm-*
plevit eum Dominus spiritu sapientiae ct intelle-
ctus. Sed sapientia ct intellectus quidam habitus
 sunt. Ergo aliqui habitus homini a Deo infun-
 duntur.

Respondeo dicendum quod duplici ratione aliqui
 habitus homini a Deo infunduntur. Prima ratio
 est, quia aliqui habitus sunt quibus homo bene
 disponitur ad finem excedentem facultatem hu-
 manae naturae, qui î cst ultima et perlecta ho-
 minis becatitudo, ut supra . dictum est. Et quia
 habitus oportet esse proportionatos ei ad quod

homo disponitur secundum ipsos, ideo nccesse
 cst quod etiam habitus ad huiusmodi finem dis-
 ponentes, excedant facultatem humanae naturae.
 Unde tales habitus nunquam possunt homini in-
 fusari ex infusione divina: sicut est dc omnibus
 gratuitis virtutibus.

Alia ratio cst, quia Deus potest producere effe-
 ctus causarum secundarum absque ipsis causis
 secundis, ut in Primo* dictum est. Sicut igitur ’Q» *,■«.
 quandoque, ad ostensionem suae virtutis, producit
 sanitatem absque naturali causa, quae tamen per
 naturam posset causari; ita etiam quandoque, ad
 ostendendam suam virtutem, infundit homini illos
 etiam habitus qui naturali virtute possunt causari.
 Sicut Apostolis dedit scientiam Scripturarum et
 omnium linguarum, quam homines per studium
 vel consuetudinem acquirere possunt ., licet non O.nej.
 ita perlecte.

An primum ergo DICENDUM quod Deus, quantum
 ad suam naturam, aequaliter se habet ad omnes:
 sed secundum ordinem suae sapientiae, certa ra-
 tione quaedam tribuit aliquibus, quae non tribuit
 aliis.

Ah 5F.CI \di m dicendum quod hoc quod Deus in
 omnibus operatur secundum modum eorum, non
 excludit quin Deus quaedam operetur quae natura
 operari non potest: sed ex hoc sequitur quod nihil
 operatur contra id quod naturae convenit.

An terium dicendum quod actus qui produ-
 cuntur cx habitu infuso, non causant aliquem ha-
 bitum. sed confirmant habitum praeexistentem *: . n. o#,
 sicut medicinalia remedia adhibita homini sano
 per naturam, non causant aliquam ’ sanitatem, sed
 sanitatem prius habitam corroborant . . ’ α

ai hum'j - «ton ACDI'GUIpB. - oc/m» um. AcEGII.ptUHL
 pf - ciui.itla 1'4.

PAKλ
 — j/'J* C". .

Commentaria Cardinalis Caietani

Tsr responsione ad tertium quarti articuli. omisso tertio.
 Ind..cric quod, cum duorum ordinum sint infusi habitus,
 quidam scilicet per accidens, ct quidam per se infuM : – Illi
 namque habitus qui possunt cx nostris actibus aut natura
 acquiri, sunt per accidens infusi: accidit enim ci» infundi.
 Et isti sunt eiusdem rationis specialissimae, quando infun-
 duntur, cum acquisiti»: geometria enim infusa ct .tcquisit.i
 eiusdem sunt epeciei; sicut oculi dati caeco nato, ct oculi
 aliorum. Et dc isti» in corpore dicitur quod infunduntur
 quia Deus producit quandoque cifactus causarum secunda-
 rum ubsque ipsis. Illi vero habitus qui sola infusione fieri

possunt, sunt per se infusi: co quod non accidit acquisi-
 tioni eorum infusio, immo ipsam per se sibi vindicant. Et
 isti sunt habitus essentialiter supcmaturales, ut in principio
 corporis articuli dicitur: – Et dc utrisque rcrificatur haec
 responsio ad tertium, quod actus procedentes cx habitu
 infuso non causant aliquem habitum, sed confirmant prae-
 existentem. Et in promptu causa cst. dc per se infusis qui-
 dem, quia improducibiles sunt nisi per infusionem, ac per
 hoc cx actibus nostris; dc per occidens vero infusis, quia
 duo accidentia eiusdem speciei sunt impossibilia in
 eodem.

QUAESTIO QUINQUAGESIMASECUNDA

DE AUGMENTO HABITÜUM

IN TRES ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de augmento habituum.
Et circa hoc quaeruntur tria.

Primo: utrum habitus augeantur.
Secundo: utrum augeantur per additionem.
Tertio: utrum quilibet actus augeat habitum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HABITUS AUGÉANTUR

tafal, qu. urt, <n. i. A- qu. i, «n. li; qu r, ut. 3; X £shic~ ket. tu.

M SIC PROCEDITUR. Videtur quod ragraü habitus augeri non possint. Augmentum jwStw enim est circa quantitatem, ut dicitur \ *Physic.* * Sed habitus non sunt in genere quantitatis, sed in genere qualitatis. Ergo circa cos augmentum esse non potest.

2. Praeterea, habitus est perfectio quaedam, Ul ^,c'tur *n H *Physic.* ' Sed perfectio, cum importet linem ct terminum, non videtur posse recipere magis ct minus Ergo habitus augeri non potest.

3. Praeterea , in his quae recipiunt magis ct minus, contingit esse altcrationcm : alterari cnim dicitur quod de minus calido fit magis calidum. Sed in habilibus non est alteratio, ut probatur Ia 'n TM * ErK° habitus augeri non possunt.

Sed contra est quod fides est quidam habitusrct tamen augetur: unde discipuli Domino * dicunt: *Domine, adauge nobis fidem*, ut habetur Luc. xvn * Ergo habitus augentur.

Respondeo dicendum quod *augmentum*. sicut ct alia ad quantitatem pertinentia, u quantitatus corporalibus ud res spirituales intelligibiles T transfertur; propter connaturalitatem intellectus nostri ad res corporeas, quae sub imaginatione cadunt. Dicitur autem in quantitatibus corporeis aliquid magnum, secundum quod ad debitum perfectionem quantitatis perducitur: unde aliqua quantitas reputatur magna in homine, quae non reputatur magna in elephante. Unde et in formis dicimus aliquid magnum, ex huc quod est perfectum. Et quia bonum habet rationem perfecti, propter hoc *in his quae non mole magna sunt, idem est esse maius quod melius.* ut Augustinus dicit, in VI de *Fnn.*

Perfectio autem formae dupliciter potest considerari: uno modo, secundum ipsam formam; alio modo, secundum quod subiculum participat formam. Inquantum igitur attenditur perfectio formae secundum ipsam formam, sic dicitur ipsa esse parva vel magna; puta magna vel parva

sanitas vel scientia. Inquantum vero attenditur perfectio formae secundum participationem subiecti. dicitur magis ct minus, puta magis vel minus album vel sanum. Non autem ista distinctio procudit secundum hoc, quod formo habeat esse praeter materiam aut subiectum: sed quia alia est cons.idcr.ilio eius secundum rationem speciei suae, ut alia secundum quod participatur in subiecto.

Secundum hoc igitur, circa intensionem et remissionem habituum ct formarum, fuerunt quatuor opiniones apud philosophos, ut Simplicius narrat in *Commento Praedicamentorum* ♦ Ploli- · c-r. nus enim ct alii Platonici ponebant ipsas qualitates ct habitus suscipere magis el minus, propter hoc quod materiales erant, ct ex hoc habebant indeterminationem quondam, propter materiae infinitatem. - Alii vero in contrarium ponebant quod ipsae qualitates el habitus secundum se non recipiebant magis et minus; sed *qualia* dicuntur magis ct minus, secundum diversam participationem : puta quod iustitia non dicatur magis ut minus, sed iustum. Et hanc opinionem tangit Aristoteles in *Praedicamentis* ♦ - Tertia fuit opinio Stoicorum, media inter has. Posuerunt enim quod aliqui habitus secundum se recipiunt magis et minus, sicuti artes; quidam autem non. sicut virtutes. - Quarta opinio fuit quorundam dicentium quod qualitates et formae immateriales non recipiunt magis et minus, materiales autem recipiunt.

Ut igitur huius rei veritas manifestetur, considerandum est quod illud secundum quod sortitur aliquid speciem, oportet esse fixum ct stans, ct quasi indivisibile: quaecumque enim ad illud attingunt, sub specie continentur; quaccumque autem recedunt ab illo, vel in plus vel m minus, pertinent ad aliam speciem, vel perfectiorem vel imperfectiorem. Unde Philosophus dicit, in VIII *Metaphys.* ♦ quod species rerum sunt sicut numeri. in quibus additio vel diminuito variat spe-

) founr. - Ont. codko.
?) Mtw . - Domtni ACEFHIL.
7) intfUifiibUei. - et in(dicc!nd!ci l'4. - Pm trantfertur, fr.)M-
fi-runtur >l K: pn» otrparY.u, cjrpwdt.t PKa.
i) tin. - »OW P - Pro »Z'» tut EK, CW
ipta E.

lonem.
habitum.

enditur
m sub-
vel mi-
ktinctio
it esse
a alia
ipeciei
p sub-

et re-
qua-
licius

alita-
bpter
bant
sriac
bant
l sc
di-
pat-
agis
ngit
>pi- ' Oφ. w. 0. a
iim
na-
an,
ini
les
:m

s,
id
ic

'I
i

• s., Th. I-Λ ««. - DIX i-b. VU. cip. W, β- S

QUAESTIO LiI

cicm. Si igitur aliqua forma, vel quaccumque res, secundum seipsam vel secundum aliquid sui, sortiatur rationem speciei; necesse est quod, secundum se considerata, habeat determinatam rationem , quae neque in plus excedere, neque in minus deficere possit. Et huiusmodi sunt calor et albedo, et aliae huiusmodi qualitates quae non dicuntur in ordine ad aliud: et multo magis substantia, quae est per se ens. – Illa vero quae recipiunt speciem ex aliquo ad quod ordinantur, possunt secundum seipsa diversificari in plus vel in minus, et nihilominus sunt eadem specte, propter unitatem eius ad quod ordinantur, ex quo recipiunt speciem. Sicut motus secundum se est intensior et remissior: et tamen remanet eadem species, propter unitatem termini, ex quo specificatur. Et idem potest considerari in sanitate: nam corpus pertingit ad rationem sanitatis, secundum quod habet dispositionem convenientem naturae animalis, cui possunt dispositiones diversae convenientes esse; unde potest vanari dispositio in plus vel in minus, et tamen semper remanet ratio sanitatis. Unde Philosophus dicit, in X *Ethic.* ♦ quod *sanitas ipsa recipit magis et minus: non enim eadem est commensuratio in omnibus, neque in uno et eodem semper; sed remissa permanet sanitas usque ad aliquid.* Huiusmodi autem diversae dispositiones vel cammen-surationes sanitatis se habent secundum excedens et excessum : unde si nomen sanitatis esset impositum soli perfectissimae commensurationi, tunc ipsa sanitas non diceretur maior vel minor. – Sic igitur palet qualiter aliqua qualitas vel forma possit secundum seipsum augeri vel minui, et qualiter non.

Si vero consideremus qualitatem vel formam secundum participationem subiccti, sic etiam inveniuntur quaedam qualitates et formae recipere magis et minus, et quaedam non. Huiusmodi autem diversitatis causam Simplicius assignat* ex hoc, quod substantia secundum seipsam non potest recipere mugis et minus, quia est ens per se. Et ideo omnis forma quae substantialiter participatur in subiecto, caret intensione et remissione : unde in genere substantiae nihil dicitur secundum magis et minus. Et quia quantitas propinqua est substantiae, et figura etiam consequitur quantitatem; inde est quod neque etiam in istis dicitur aliquid secundum magis aut minus. Unde Philosophus dicit, in VII *Physic.* *, quod cum aliquid accipit formam et figuram, non dicitur alterari, sed magis fieri. – Aliae vero qualitates, quae sunt magis distantes a substantia, et coniunguntur passionibus et actionibus, recipiunt magis et minus secundum participationem subiccti.

Potest autem et magis explicari huiusmodi diversitatis ratio. Ut enim dictum est, id a quo aliquid habet speciem, oportet manere fixum et stans in indivisibili. Duobus igitur modis potest

ARTICULUS I

331

contingere quod forma non participatur secundum magis et minus. Uno modo, quia participans habet speciem secundum ipsam. Et inde est quod nulla forma substantialis participatur secundum magis et minus. Et propter hoc Philosophus dicit, in VIII *Metaphys.* '. quod, *sicut numerus non habet magis neque minus, sic neque substantia quae est secundum speciem*, idest quantum ad participationem formae specificae; *sed si quidem quae cum materia*, idest, secundum materiales dispositiones invenitur magis et minus in substantia.-Alio modo potest contingere ex huc quod ipsa indivisibilitas est de ratione formae : unde oportet quod, si aliquid participet formam illam, quod participet illam secundum rationem indivisibilitatis. Et inde est quod specie* numeri non dicuntur secundum magis et minus: quia unaquaeque species in eis constituitur per indivisibilem unitatem. Et eadem ratio est de speciebus quantitatis continuae quae secundum numeros accipiuntur, ut bicubitum et tricubitum; et de relationibus, ut duplum et triplum ; et de figuris, ut trigonum et tetragonum. Et hanc rationem ponit Aristoteles in *Praedicationis* ♦ ubi, assignans rationem quare figurae nun recipiunt magis et minus, dicit: *Quae quidem enim recipiunt trigoni rationem et circuli, similiter trigona rei circuli sunt*: quia scilicet indivisibilitas est de ipsa eorum ratione, unde quaecumque participant rationem eorum, oportet quod indivisibiliter participant.

Sic igitur patet quod, cum habitus et dispositiones dicantur secundum ordinem ad aliquid, ut dicitur in VII *Physic.* dupliciter potest intensio et remissio in habitibus et dispositionibus considerari. I no modo, secundum se: prout dicitur maior vel minor sanitas; vel maior vel minor scientia, quae ad plura vel pauciora se extendit. – Alio modo, secundum participationem subiccti: prout scilicet aequalis scientia vel sanitas magis recipitur in uno quam in alio, secundum diversam aptitudinem vel ex natura vel ex consuetudine. Non enim habitus et dispositio dat speciem subiecto: neque iterum in sui ratione includit * indivisibilitatem *.

Quomodo autem circa virtutes * se habeat , infra* dicitur.

An primi modo ergo dicendum quod. sicut nomen magnitudinis derivatur a quantitatibus corporalibus ad intelligibiles perfectiones formarum; ita etiam et nomen augmenti, cuius terminus est magnum.

An secundum dicendum quod habitus quidem perfectio est : non tamen talis perfectio quae sit terminus sui subiccti. puta dans ei esse specificum. Neque etiam in sui ratione terminum includit. sicut species numerorum. Unde nihil prohibet quin recipiat magis et minus.

An TERTIUM dicendum quod alteratio primo quidem est in qualitatibus tertiae speciei. In quali-

i) rnim. – Om. PGa; trr PA. c) ecUfctt, – Om. Pa.

om. L, – it ante lituHi*

ra bichtJit. – tnciuSum AIICDGIUKt .) viriata, – nrtatr* IM»

talibus vero primae speciei potest esse alteratio per posterius: facta enim alteratione secundum calidum et frigidum, sequitur animal alterari secundum sanum et aegrum. Et similiter, facta al-

teratione secundum passiones appetitus sensitivi, vel secundum vires sensitivas apprehensivas, «sequitur alterutio secundum scientius¹ et virtutes, ut dicitur in VII *Physic.* »

G'¹

V *Uirutlat.* – *tctaUtam* 1'a.

CommonCaria Cardinali* Caietani

> articulo primo quaestioni* quinquigerimaesccundae, multa sunt dubia dilucidanda, cum Dei grutia. Est in primi* dubium circa tensum distinctioni* (actae in corpore articuli, quod perfectio et augmentum formae dicitur dupliciter, secundum ipsam formam, et secundum participationem formae in subiecto. Aut enim intendit de forma in abstracto, vel concreto. Et hoc est extra propositum: quia spectat distinctio haec ad modos significandi; quaestio autem est de re. – Aut de forma specificae, et numeraliter. Et hoc non; quia huc scientia est parva vel magna secundum scipsam. – Aut de essentia formae, et participatione eius in subiecto, ut littera innuere videtur. Et implicat contradictionem, ut Auctor dicit in JI' II' , qu. xxiv, art. 4, ad I; quoniam si participatio formae in «ubiecto intenditur, ipva quoque substantia formae intenditur, ut ibi dicitur.

II. Ad hoc dldtur quod obscuritatem in hac re facit Iv *secundum quod*. Dupliciter enim <umJ potest. Primo, ut denotat rem denominatam tantum: ut cum dicitur, *Socrates est albus secundum dentes*. Et aie non sumitur in proposito: sic enim implicat contradictoria formam augeri secundum esse in subiecto, et non secundum scipsam; utrumque enim est auctum. – Alio modo sumitur ut denot u cauram seu ndicem ut cum dicitur quod *homo secundum quod rationalis, est arli/ex*. Et hoc motio sumitur in proposito. Et est sensus quod perfectio et augmentum formae aut oritur ex ipsa natura specifica formae, aut ex participatione eius in subiecto. Ita quod utraque perfectio, et utrumque augmentum, ubi invenitur, commune est formae et subiecto ut habet formam: differentia lutem est in causa originis, ut clare habes inferius in qu. uti, art. 3, ad , de diminutione. de qua idem est quod de augmento indicium.

III. Circa illam propositionem *Illud secundum quod sortitur aliquid speciem, oportet esse indivisibile*, in eodem corpore articuli subiunctam. dubium occurrit de qua indivisibilitate est sermo. Aut enim est sermo de indivisibilitate omnimoda. Et hoc non. quia constat quandoque esse divisibile virtualiter, et materialiter. – Aut de indivi&bilitute formali. Et hoc, licet sit verum, non tamen est ad propositum. quoniam loquimur de augmento, quod stat cum indiviribilitate formali. – Aut de indivisibilitate materiali, vocando omnem divisionem sive quantitativom, sive graduat-ient, sive quomodolibet absque varietate specifica, materialem. Et hoc esset ad propositum: sed est falsum. Quia, cum multae species suscipientes magis et minus, sint simplices, ut calor et albedo; non potest intelligi ut calor dividatur secundum mugis et minus, et \ eius differentia non intendatur et remittatur sicut ipse calor.

IV. Ad hoc dicitur quod, proprie loquendo, sermo est de indisisibilitate latitudini*, opposita diviribilitnti qua aliquid latitudinem habet: sive habeat latitudinem ut calor, sive ut animal, sive quos i* alio simili modo. Sed attribuitur in littera huiusmodi indivisibilis ipecificami ut sic: ita quod sensus est quod specificans, inquantum specificans, stat in indivisibili, idest caret latitudine, idest non habet in se aliqua plura. Et ratio est. quia specificam, ut sic, constituit speciem ut ultimum et terminus. Ultimo autem et termino, ut sic, repugnat latitudo, Si enim divisionem aliquam habet, secundum alterum eorum non determinabit. Et rursus secundum aliquid constituet, et secundum aliquid non. Et rursus non constituet speciem in certo loco, sed secundum aliquid in uno, et secundum aliquid inaltero: et sic species rerum non haberent fixa loca, sicut numeri; nec constitutiva carum essent sicut constitutiva numerorum invariabiliter. Cum his tamen stat quod res specificantes habeant latitudinem; ut obiiriendo de calore probatur.

Sermo enim noster formali* eu: et nihil aliud Intendimus nisi quod res specificans, ut sic, sut in indivisibili; licet ipsamet res, non ut specificans, sed quomodolibet aliter, habent latitudinem. – Quomodo autem hoc sit ad propositum negotium penmen*, in sequenti patebit dubio.

V. Circa distinctionem et ditfcraitiam formarum in littera subiunctam. quod quaedam secundum se vel aliquid sui sortiuntur speciem, et quaedam ex alio, ad quod ordinamur; et illae secundum se habent determinatam rationem neque in plus neque in minus declinabilem, istae vero possunt secundum se dixerificori in plus et minus, «lui unitate specifica, propter unitatem eius ad quod ordinantur. dubium est et de sensu verborum, et de efficacia ad propositum. De sensu quidem, quia, cum differentia sit intrinsecum constitutivum omnis formae, nulla est forma quae sic sortiatur speciem ab extraneo: quia omnis forma secundum se, vel aliquid sui. puto differentium propriam, sortitur speciem; «c per hoc. omni* forma clauditur sub primo membro, et nulla restat sub secundo.

De efficacia vero, quoniam revera omni» forma habet propriam differentiam, secundum quam nec in plus nec in minus specificae declinare potest; sed sub illa diffrentia, in plus et minus aliqua forma declinat; ut patet de calore et albedine. Nec aliter est iu motu, puta calefactione, quam in calore: sicut enim calefactio, salva sua specifica unitate, undecumque illam habeat, intenditur et remittitur, ita et calor. Iude specificatio secundum se vel ex alio in formis, nihil videtur facere ad propositum, etc.

VI. Ad hoc dicitur quod non est sensui quod formarum quaedam includunt in se differentium conitutivam, et quaedam non. quoniam *differentia est quae conducit ad esse, et eius quod est esse rei, pars est*, ut in *Praedicabilibus* dicitur; et stultum est hoc vertere in **dubium**. * cy.

Sed ternus est quod quaedam formae habent suam differentiam sine ordine ad aliquod extraneum, ut calor, albedo et huiusmodi: quaedam vero habent suas differentias cum online ad aliquod extraneum, ita quod non sunt absolutibiles ab illo extraneo, ut motus, potentiae, habitu*, et si quid est huiusmodi, de quibus in Primo libro * diffuse *CL|tia<* sermo est habitu*. Et hic sensus nullam patitur calumniam u aut fal*itntem: ut ibi ostensum est.

Efficacia autem sunt luce nd intentum. Quoniam fonnae. ex sua natura specifica tantum, nihil habent nixi quod sortiuntur ex suo specificatiso: quod in indivisibili consistere dictum est. Illae igitur formae quae suum specificum indivisibile sic intus obtinent quod ad nihil extra ordinantur, nihil habent ex hoc nisi indiviribile. ac per hoc, secundum se non habent augmentum. Illae amem quae secundum suam propriam differentiam aliquod extraneum, licet indivisibile, respiciunt, ex ipsa sua natura accessum ad illud, ne per hoc, augmentum in huiusmodi tccetsu, sortiuntur.

Ad quorum maiorem evidentiam, scito quod, cum augmentum circa quantitatem variabilem in plus aut minus vit, sicut forma se habet ad quantitatem huiusmodi, ita se habet ad augmentum. Eormr.c autem quae extraneum aliquod specificativum non respiciunt, nullam «ccundum suas specificas naturas quantitatem mutabilem sortiuntur: sed quantitatem tantum perfectionis specificae, ut *ic in indivisibili consistentem. Eormac autem quae aliquod extraneum specificativum respiciunt, praeter illam specificam perfectionem, sortiuntur alium quantitatem mutabilem, scilicet secundum accessum maiorem vel minorem ad illud specificans. Et ideo illae secundum *e non augentur aut minuuntur; Utac, sic. – Et consistit tota vi* in hoc quod, licet utrobique specificans, ut ric, consistat in indivisibili, nec habeat latitudi-

<

sensitivi,
nivas. se-
virtutes,

h

itendlmu»
bill; licet
jet aliter,
propud-
ia.
im in lit-
l aliquid
ioA ordi-
no ratio-
ni, istac
minus,
luod or-
clicacia
entia kit
t forma
> forma
opnum,
lue sub

i habet
us nec
ercntiit,
calore
, quam
initate,
ita ct
Fonnis,

forma-
tivam,
nducit
Yaedi·
bium. · c·». *j(mfr*·
ditic- r<SZ

ilbedo
i cum
>solu-
ct ii

liffiJic *Cl. qa. u», «A.
«.,**Ceee.M8.**
miam tn », cen-
e<«. mus. «i.

rmac.
l »or-
istere
is in- · Cf Oiss. n

incur,
iduni
idura
indi-

illud,
ntur.
aug-
linus
tu sc
i ali-
suas
sed
divi-
cum
ctio-
cun-
». Et

stac.
>pc-
udi-

QUAESTIO LII, ARTICULUS II

333

nem; et propterca commune est utroque quod specifice nihil potest addi uut subtrahi quin varietur «pedes: habentibus timcn differentiam mendicantem ab extraneo «pacificante, ex hoc ipso respectu convenienti formae secundum suam naturam specificam pure sumptam, annexus est motus accessus ad illud maior et minor, secundum quem huiusmodi formae secundum se dicuntur augeri vel minui. Toles autem accessus non possunt poni in aliis formis: quoniam nihil extra respiciunt specificam, cui divisibilis hic accessus annecti possit. Verbi gratia, scientia, quia secundum suam naturam respicit scibile, ex hoc ipso quod non abstrahit a scibili spccificante, consequitur quod plus et minus nd ipsum scibile accedere poscit, plura vel pauciora dc ipso attingendo: calor autem, nihil praeter specificam naturam intrinsecam dicem, nihil habet, ut sic, variabile. Et haec est intentio Auctoris dc augmento et diminutione formarum secundum se.

VII. Circa augmentum et diminutionem formarum secundum participationem in subiccto, secundo loco in corpore articuli posita, adverte quod, quia suscipere magis et minus latitudinem quondam importat, idcirco Auctor ex indivisibiliute excludente huiusmodi latitudinem, differentiam manifestat inter formas mc augmentobilca et non augmentabiles. Et dupliciter hoc contingit. Primo, d forma inJividbiliter se habeat ad subiectum: tunc enim constat quod participatio eius latitudinem non habet. Et hoc invenitur inter omnem formam substantialem et ciu» subiectum. Et ratio in littera ponitur, quia vcilicet \$pecific subiectum: «pacificare cnim actus eat in indivisibili consistens, ut dictum est * Et est sermo dc specificatione subiecti non in tali aut tali specie, sed «impliciter: quod solum invenitur in forma substantiali; ceterae enim epecificant secundum quid.

Secundo contingit, si dc ratione formae sit indivisibilius. non in partes quantitativas, tian numerus et circulus partes habent: sed in plura, quorum aliquo adiuncto vel adempto, perfectior aut minus perfecta tit: quod est carere latitudine. Et est sermo dc forma, non dc spccificunc ipsam, iam cnim dictum est quod omne specificam, ut sic, consistit in indivisibili. Nunc autem dicimus quod non omnis forma consistit in indivisibili: sed quaedam sic, ut species figurarum et numerorum; et quaedam non, ut multae qualitates primae et teniae speciei. Calori cnim adempto aliquo gradu suae latitudinis, remissior est. et apposito, intensior est: circulus autem, quocumque variato, aut non remanet circulus, aut aequc.

Et sic habes et quare quaedam formae secundum tuas specificas naturas augentur, et quaedam non (et hoc propter antiquos»; et quare quaedam formae suscipiunt magis et minus ut respiciunt subiectum, et quaedam non.

VIII. Circa rationem assignatum in eodem primo orti-

culo quaestionis quinquagerimaoccundae, quare quaedam formae, ut partieipabiles in sublecto, suscipiunt magis et minus, et quaedam non: dubium duplex restat. Primo, de speciebus quantitatis continuae inlra latitudinem continui, scilicet linen, superficie et corpore. Hac enim in littera non tractamur niti ut induunt discreti rationem, pute bicubiti, tricubiti, etc. Et tamen hac neque specificam, neque indivisibilitatcm de sua ratione sortiuntur: et consequenter suscipere deberem magis et minus, si ratio litterae esset sufficiens. Constat autem quod non suscipiunt magis et minus.

Secundo, de naturalibus potentiis quae ponuntur In secunda specie qualitatis, ut intellectus, voluntas, concupiscibilis. etc. Quae etiam sum absque magis et minus: et tamen nec ipeciicant, nec indivisibilitatcm habenL

IX. Ad primum, ex duplici capite dici potest. Primo, quod huiusmodi quantitates computatae sunt cum formis specificantibus, quoad hoc, propter earum propinquitatem ad substantiam, α Simplicio, ut palet in littera. Et propterca Auctor, cum dictum SimpUdi non refutaverit, sed explanaverit et ampliaverit, in illa computatione eas dimisit. qua ille posuit: et cum hoc, conatus est cx suo explicatione .le eisdem sub alia ratione reddere rationem.

Secundo, quod subiectum praesentis discussionis est forms non cHemialiter quanta quantitate molis, ut in principio corporis articuli innuituri quoniam magnitudo formarum dc qua est quaestio, circa quam est augmentum et diminutio quae vocatur intensio et remissio, distinguitur in littera contra magnitudinem quantitatis molis. Et »ic qunntitej molis, tanquam habens alterius generis magnitudincm ei augmentum et diminutionem. extra praesentem disputationem a principio articuli remansit. Erit ergo, secundum hoc. ratio litterae deformis non essentialiter quantis quantitate molis, quare quaedam suscipiunt magis et minus, et quaedam non. Et merito: quia dc istis est dubium; illas cnim constat non suscipere magis et minus. Nec obstat quod Auctor etiam nd quantitatis continuae species aliquas sermonem extenderit: quoniam hoc ad perfectionem spectat doctrinae, etc.

X. Ad secundum · dicitur quod naturales potentiae quxe · Ct trau m. consequuntur immutabiliter substantias, aim formis specificantibus connumerantur: unde hoc nihil obstat. Dico autem *nnmuttibilitfr*, quia si aliquae consequerentur mutabiliter, ut durum et molle, nihil prohibet eo» suscipere magis et minus «iltenitione enim facta, fiet nugis molle aut minus. – Et sic universalis regula videtur stare in formis absolutis: respectivae cnim absolutarum naturas consequuntur, et secundum ens suscipiant vd non suscipiunt magis et minus. Duplum cnim non suscipit magis et minus: simile autem suscipit magis et minus, quia qualius suscipit magis et minus, etc.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM HABITUS AUGEATUR PER ADDITIONEM

II Γ , qu. xxrr, an. 5, *Virtut*^ φī. t, an. i»; qu. v, art. J.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF qilod augmentum habituum fiat per additionem. Nomen enim augmenti, ut dictum est ♦ a quantitibus corporalibus transfertur ad formas. Sed in quantitibus corporalibus non fu augmentum sine additione: unde p

9

uiSit * ^Clierai · * dicitur quod *augmentum est prae-existent! magnitudini a additamentum.* Ergo et in habilibus non iit augmentum nisi per additionem.

2. Praeterea, habitus non augetur nisi aliquo agente. Sed omne agens aliquid facit in subiccto patiente: sicut calefaciens facit calorem in ipso calefacto Ergo non potest esse augmentum corporali qua fiat additio.

Se Praeterea, sicut id quod non est album, est m potentia ad album; ita id quod est minus album, est in potentia ad magis album. Sed id quod non est album, non iit album nisi per adventum ulbedinis. Ergo id quod est minus al-

·) quod...
cxiitontif (frafCjrifttMfit et! E)

(qwoj K) jujpn^fim
F.FK.

ib») It ipu T.iVy.T.-fo. – /m r/x» RG. um. ACDEFUH-

bum, non fit magis album nisi per aliquam aliam albedinem supervenientem.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in IV *Physic.**. *Ex calida fit magis calidum, nullo facto in materia calido, quod non esset calidum quando erat minus calidum.* Ergo, pari ratione, nec in aliis formis quae augemur, est aliqua additio.

Respondeo dicendum quod huius quaestionis solutio dependet ex praemissa. Dictum est enim supra * quod augmentum et diminutio in formis quae intenduntur et remittuntur, accidit uno modo non γ ex parte ipsius formae secundum se consideratae, sed ex diversa participatione subiecti. Et ideo huiusmodi augmentum habituum et aliarum formarum, non iit per additionem formae ad formam; sed fit per hoc quod subiectum magis vel minus perfecte participat unam et eandem formam. Et sicut per agens quod est actu, fit aliquid actu calidum, quasi de novo incipiens participare formam, non quod fiat ipsa forma, ut probatur VII *Metaphys.* *; ita per actionem intensam ipsius agentis efficitur magis calidum, tanquam perfectius participans formam, non tanquam formae aliquid addatur.

Si enim per additionem intelligeretur huiusmodi augmentum in formis, hoc non posset esse nisi vel ex parte ipsius formae, vel ex parte subiecti. Si autem ex parte ipsius formae, iam * dictum est quod talis additio vel subtractio speciem variaret; sicut variatur species coloris, quando de pallido fit album. – Si vero huiusmodi additio intelligatur ex parte subiecti, hoc non posset * esse nisi vel quia aliqua pars subiecti recipit formam quam ‘ prius non habebat, ut si dicatur frigus crescere in homine qui prius frigebat in una parte, quando iam in pluribus partibus friget : vel quia aliquod aliud subiectum additur participans eandem formam, sicut si calidum adiungatur calido, vel album albo. Sed secundum utrumque istorum duorum modorum, non dicitur aliquid magis album vel calidum, sed maius

Sed quia quaedam accidentia augentur secundum scipsa. ut supra * dictum est, in quibusdam eorum fieri potest augmentum per additionem. Augetur enim motus per hoc quod ei aliquid

additur vel secundum tempus in quo est, vel secundum viam per quam esi: et tamen manet eadem species, propter unitatem termini. Augetur etiam nihilominus motus per intensionem, secundum participationem subiecti: inquantum scilicet idem motus potest vel magis vel minus expedite aut prompte fieri. – Similiter etiam et scientia potest augeri secundum scipsam per additionem *: sicut cum aliquis plures conclusiones geometriae addiscit, augetur in eo habitus eiusdem scientiae secundum speciem. Augetur nihilominus scientia in aliquo, secundum participationem subiecti, per intensionem : prout scilicet expeditius et clarius unus homo se habet alio in eisdem conclusionibus considerandis.

In habitibus autem corporalibus non multum videtur fieri augmentum per additionem. Quia non dicitur animal sanum simpliciter, aut pulchrum, nisi secundum omnes partes suas sit tale. Quod autem ad perfectiorem commensurationem perducatur, hoc contingit secundum transmutationem simplicium qualitatum; quae non augentur nisi secundum intensionem, ex parte subiecti participantis.

Quomodo autem se habeat circa virtutes, infra· τ μ «ζ»· dicitur.

Ad primum ergo dicendum quod etiam in magnitudine corporali contingit dupliciter esse ‘ augmentum. I no modo, per additionem subiecti ad subiectum; sicut est in augmento viventium. Alio modo, per solam intensionem, absque omni additione ; sicut est in his quae rarefiunt, ut dicitur in IV *Physic.* ♦ —

Ad secundum dicendum quod causa augens habitum, facit quidem semper aliquid in subiecto, non autem novam formam. Sed facit quod subiectum perfectius participet formam praexistentem, aut quod amplius se extendar.

Ad tertium dicendum quod id quod nondum est album, est in potentia ad formam ipsam, tanquam nondum habens formam: et ideo agens causal novam formam in subiecto. Sed id quod est minus calidum aut album, non est in potentia ad formam, cum iam actu formam habeat: sed est in potentia ad perfectum participationis modum. Et hoc consequitur per actionem agentis.

•S.Tb. Irrt. v>«. viu. · b>M. üb. VI, c>p VIII. o- t, 4I «P- «, "

• An. pttttd.

3

i

• IhU.

T) hum. - Om. ,\CEFGHIKl.pUD; pro xcd, mundo EM, ct <11, aliquo (allo *K) motto μoλ ex farte ifsint formae mundum te evu- iidcratac ud K.

5) fowt. - potest coÆock ·.) pom. - quae ABCDEFQHU ζ) VW. - Om. Pa.

Commentaria Cardinalis Caietani

X articulo secundo eiusdem quaestionis, dubia duo sunt. | Primum est circa distinctionem factam in littera, scilicet quod si intensio in formis intelligitur per additionem, hoc non potest esse nisi dupliciter, scilicet vel ex parte ipsius formae, vel ex parte subiecti, etc. Est enim distinebo haec, secundum sensum litterae intellecta, insufficiens. Quoniam secundum litteram, additio ex parte formae nihil aliud significat quam additionem specificam. Constat autem quod praeter additionem specificam et ex parte subiecti, datur tertius modus additioni·», scilicet gradus ad gradum : qui in littera omittitur, et in proposito ponitur a dicentibus quod intensio et remissio fit per additionem gradus ad gradum vel remotionem gradus || gradu. Insufficiens ergo videtur distinctio.

Secundum dubium, valde nrduum, et nonjiisi cum divi Thomae adiutorio solubile, ext de efficacia huius processus nd excludendum intensionem formarum non fieri per additionem gradus ad gradum. Ratio enim in littera directe posita contra additionem, non videtur locum habere in istis gradibus: quoniam nec distinguuntur specie, nec subiecto. – Et augetur dubitatio. Quin aut Auctor intendit excludere opinionem dicentem quod intensio tit per additionem gradus ad gradum: nut non. Si non, contra quos ergo disputat? Et rursus, diminute tractat materiam hanc, omitendo hanc principalem difficultatem. Si sic, cum talis opinio non ponat additionem secundum speciem nec secundum subiectum» sed secundum generationem novi gradus; quomodo ex his excluditur?

est, vel sc-
ncn manet
ni. Augetur
em, scacun-
uin scilicet
mus expe-
ct scientia
litinnein *: * 0.
»-
;eomctriae
i scientiae
is scientia
hiecli, per
ct darius
zonclusio-

i multum
■ni. Quia
aut pul-
I sit talc,
rationem
mutatio-
augentur
ecli par-

s, infra* ·pα.«η.Δi.

magni-
: 5 aug-
iceti ad
m. Alio*
uni ad-
dicitur

* Gipp. »u.
«p. n, e. 6. ·

ens ha-
ibiecto,
subic'-
entem,

ndum
n, (an-
agens
l quod
)lcntia
r: sed
is mo-
lentis.

m divi
iroccs-
ri per
l dirt-
ierc in
•ubic-
exclu-
ionem
o dis-
onrit-
* opi-
ccun-
■dut;

II. Ad primum dubium incile respondetur, dicendo quod distinctio ot sufficiens. et quod verum est quod per augmentum ex parte formae, intendit varietatem specificum; quoniam utitur hoc termino sicut in articulo praecedente. Sed sciendum est quod, quia formae accidentales intensibiles et remissibiles non distinguuntur nisi aut formaliter nut materialiter; et distinctio specifica ex formo est, materialis autem ex subiccto: ideo Auctor per illum distinctionem non intendit aliam quam consuetam, scilicet: Aut additio est specifice différends, aut numeniliter. Nec datur secundus modus: quoniam additio gradus ad gradum intelligitur gradus numeraliter distincti, ut tractando secundum dubium darius patebit ·. Quomodo autem licuerit additionem numeralem solum secundum additionem sublecti exercere, in secundo dicetur dubio.

IU· Ad evidentiam secundae ambiguitatis·, sciendum est quod tribus modis potest quis imaginari additionem gradus ad gradum in qualitatibus. Primo, ut gradus aliquis praeexistens secundum rem actu in aliquo, ndiungatur formae existent! in aliquo gradu non in summo sicut quantitas alimenti additur animali quod augetur. – Secundo, ut gradu» aliqui* praeexistens non secundum rem sed secundum intellectum et potentiam activam, deforis apponatur formae non in summo: sicut acri illuminato una candela, additur aliud lumen ex alia candela postmodum. rt fu msgix illuminatus. – Tertio, ui gradu* aliquis praeexistens in potentia subiccti, educatur de eius potentia, et addatur praexistenti: sicut cum forma educitur de putentia subiccti, additur subiccto. Praeter hos modos, nesci-» alium qui ad istos non reducatur.

Sciendum est deinde quod, quia additio non potest intelligi, ut s. Thomas in II° II° ·, qu. xiii ·, dicit, absque intellectu duorum, scilicet cius cui additur, et cius quod additur; dualila» autem fine distinctione fingi nequit: oportet omnem opinionem ponentem intensionem fieri per additionem, distinctionem horum duorum proponere vel in re, vel secundum imaginationem: quamvis, additione facta, possit fieri ex utroque unum, ut patet. * Nec te lateat quod idem est indicium de additione rnagi» ad minus, et additione gradus ad gradum, et formas ad formam in eadem specie : ut palet in lumine. Est enim aer prius ex candela lucente ut duo, illuminatu», verbi gratia, ut duo. Et *i apponatur alia candela aequae virtutis, etc., erit illuminatus ut quatuor ut patet ex hoc quod melius ibi legimus, et universaliter videmus; quod non esset, si esset factum lumen maius extensive, puta plura lumina, et non maiu» intensive. Et tumen constat quod aliud numero lumen fieret, si tubicctuni occupatum non inveniretur. Et propterca Auctor, loqucns de additione formae ad formam eiusdem speciei, loquitur etiam de additione gradu» ad gradum: gradu* enim caloris ut duo, calor quidam est, et sic de aliis.

IV. Examinando igitur modo* imaginato* additionis in formis, videamus quomodo additionis ratio et verita* inveniantur. In primo modo, ratio additionis vere salvatur, »cd nulla verita*. Est enim impossibile quod gradus existons addatur existent!, nisi sublectum subiccto addatur, et tunc non fieret magis, sed maius: vel accidens migraret de subiccto in sublectum, quod est impossibile.

In secundo modo, ratio additionis apparenter salvatur. E*t enim in eo non additio, sed additionis modus quidam: ut apparet tum ex eo quod deforis venit secundum veritatem. ut in formarum infusarum intensione; vel secundum aestimationem, ut in lumine. Tum ex eo quod id quod defori* venit, intelligitur ut quoddam individuum eiusdem speciei, non quod ext, sed quod esset si seorsum fieret. Et sic subatur quodammodo distinctio numeralis cius quod additur, ad id cui additur,-Verita* autem deficit. Tum quoniam nulla fonna naturali* intensibilis venit deforis. nisi apud ponentes formas creari (licet quoad formas supernaturales, caritatem scilicet et huiusmodi, verifictur adventus deforis: sed praesens sermo est communis). ! uni quoniam non est etiam hic vera additio nisi secundum extranea, prout scilicet agens additur agenti; ut Auctor in xxiv qu. U^o II°, art. 5, ad 5, dicit. Et haec etiam additio est per

accidens: quia plura lucentia out calefacientia concurrunt in vi unius totali* agentis.

Iu tertio autem, additioni» ratio eo solo modo apparet, quo quidquid novi quomodolibet adgenitum antiquo, advenire dicimus. Sed veritu c»t quod ibi nulla est additio nee quoad fieri, nec quoad factum eoe. Non quoad fieri, quiu non additio est, »cd cJucio. Nec quoad factum ex»c, quia non salvatur distinctio inter additum et cui additur, sicut inter formam in facto esse et materiam. – Ad cuius clariorem notitiam, scito quod additio per cductioncm de potentia sublecti, gradus nd gradum per intensionem in formis, dupliciter aestimari potest. Primo, quod se habeant gradu* ad invicem sicut unitas superveniens unitati in numeri·. non quoad discretionem, >cd quoad distinctionem. Et hanc phantasiam *equi videntur ponentes formas intendi per additionem gradu» ad gradum. Aestimant enim formam competentcm multos eiusdem speciei gradus ndvenientes et recedentes, ac si fingeremu* quod numerus aliquis Invariatu» secundum substantiam, perderet et acquireret Jis eruas unitates, continua» tamen. Et hoc reputetur chimaera. – Unde, secundo, aestimatur quod ipsa simplex edentia fnrmac perfectior sit in hoc ipso quod subicctum *ibi magi» subildt formaliter. Et hoc esi ipsam intendi: et quanto magi* hoc habet, tanto est magis intenta. Et propterca dicere oportet, loquendo de intensione formae ut corporaliter ’ respicit subiccium, quod semper quando est ·fonuuurf intensior, sit perfectior secundum essentiam et esse et inesse ‘n subiccto, et c converso. Nec aliqua ibi intervenit corruptio; sed sola omnium praedictorum augmentatio.

V. Divus ergo limma», de additione formaliter, iuxta philosophicum ’ morem, tractans, primum modum, qui solus additionem formalem praefert, distinxit contra alio» duo»·: *Cf naum.

quos et pro umeo computavit, quia quoad intrinseca, in hoc proposito non differunt. Et quodammodo distinctionis eorum meminit in II° II°, in loco allegato *. Et illum sem- · ct »■» m. per improbavit; immo in I *Sent.*, dist. xvn ·, dldt se non · Q« 11,art», posse illum inlclligerc formaliter. Ha» autern. seu hunc firmavit. Et hic quidem, quia tractat in communi, primo ex communibus, quit forma non fit, sed compositum: additio enim nonnulla esset. ri forma fieret. Secundo, ex propriis additioni*: quiu scilicet additum distinguitur etc.; ut patet in littera.

Et per haec patet solutio nd obicaa. – Et tu qui graduum additione uteris dixputando, si hanc expressurus dici» sententirtfn. a lapiu solo linguae cohibendus restas, etc.

VI. Circa eandem difficultatem de intensione et remissione formarum, in eodem secundo articulo quinquagesimac-securidac quaestioni», dubium adhuc occurrit ex Scoto, in ultima quaesí. Jccimnescptimnc distinctionis Primi *Sent*, Ipse siquidem (non *olus, ut opinor), sensum non intentum a divo Thoma sic impugnavit, ut in aliquo dixsentiac secundum rem. Duo enim creduntur aflirmuri. Primum e*t, quod formae intendantur proprie, et remittantur, tantum secundum habitudinem ad sublectum. Secundum est, quod res illa quae est forma, quando intenditur et remittitur, nihil sui renie absolutum acquirit aut perdit, *cd solum illiquid in ordine ad subiccium. Et utrumque Scotus impugnat.

Secundum veritatem autem, secundum dictum non est s. Thomae, sed contra ipsum, Ut ex supradictii * patet. · N'λ π.» - unde non oportet respondere obiccti» contra illud. – Pn- Cct KKtt *» Coesat x n mum vero dictum nssectutn a divo Thoma est Nec est mirum quod impugnetur n Scoto: quoniam discordavit ■ principio. Divu» enim Thomas posuit formas habere quidquid habent, aut ex ratione formali, idest specifica, aut ex subiccto. seu materia, ita quod quidquid materiale* idest non specificum, est in ei», ex materia posuit: ille autem non. Et prupterca Auctor latitudinem formae secundum magi* et minu», cum infra speciem sit, mutrialcque aliquid id sit in specie, ad subtectum reduxit; sicut et cetera materialia et indisidualia. Scotu* autem, sequens suas proprietate» indiviJualcs, vult quod si, per impossibile, forma iu abstraheretur a subiccto quod nec etiam aptitudinaliter respiceret subiccium, susciperet magis et minus: ttu quod hoc nec convenit fornuc in ordine ad subiectum.

nec oritur quoquo modo ex subiecto! Micui quantitas malis, st, per Impossibile, non haberet inclinationem ad subiccium, adhuc esset maior vel minor.

Probat autem hoc sic. Contraria in summo sunt Incompassibilia: remissa vero, compassibilia. Ergo impassibili-
lita> formarum consurgit ex gradibus. Ergo gradus conve-
niunt formis priusquam respicient subiecta. – Prima con-
sequentia est per »c nota, – Secunda probatur,* quia prior
est impossibilitas formarum in se. quam sit eorum in
subiecto recipiente; quia enim sibi invicem repugnant, ideo
non possunt recipi m eodem, et non c converro. Ergo, etc.

VU. Ad hoc dicitur primo, quod antecedens est falsum,
loquendo, ut loquimur, de contrariis formaliter, non vir-
tualiter inventis, ut in medio; et secundum sc. non secun-
dum extrinseca, puta animam, vel caelum, vel formam
mixti. Contraria enim, cum ex specifica differentia contraria
sint, ut patet X Alctanto?. ., per hoc idem sunt incom-
possibilia in eodem, ut patet ibidem. Unde Xristotclea
omnes conditiones contrariorum, inter quas est incompos-
sibilitas in eodem, reducit ad perfectam differentiam; ut
patet ibi. Contraria ergo, in quocumque sunt gradu, con-
traria sunt et impassibilia in eodem, et «dierum contra
alterum pugnat. Quod autem in mixtis maneant remissa,
hoc fadt forma mixti continens*, et nihilominus mutuo
contra se nituntur remissa, sicut in summo, proportiona-
liter.

Dicitur secundo quod, dato antecedente, prima conse-
quentia non valet. Quia impossibilitas formarum pone-
retur duplex. Una ex contnirictate: et haec convenit formis

secundum sc, ex specificis naturis. Et hucc non consurgit
ex gradibus, sed abstrahit ab ei»; sicut et ipsa forma. Et
haec impassibilius est prior in formis secundum sc,
quam in subiecto. Quae tamen nihil facit ad arguentem. –
Altera ex gradibus: cl haec convenit formis ex illo respectu
ad subiccium, ex quo convenit cis latitudo. In littera au-
tem patet quod formae de quarum ralioc non est indi-
visibilitas, participabiles a subiectb absque specificatione
eorum, habent latitudinem. Unde neque latitudo, neque
gradus, neque impossibilitas consurgens ex cis, est prior
quam sit talis panicipnbilitas formae in subiecto. – Et cum
dicitur quod ista incompossibilitas est prior inter formas
m se quam in subiecto: respondetur quod hic est sophi-
sma ab una habitudine ad subiectum, ad omne»; seu a
negatione prioritatU in una, ad negationem prioritatls in
omnibus. Aliud est enim dicere quod impassibilius ista
formarum sil prior in se quum impossibililos in subiec-
cto: aliud est dicere quod impossibilitos formarum in
ce sit prior omni respectu ad subiectum: quia est posterior
participabilitate tali formarum in subiecto, ex qua consurgit
impossibilhas secundum gradus in formis in sc, et in
subiecto.

VJ exemplum autem Scoti de quantitate molis, dicitur
quod quantitati convenit esse maiorem et minorem in ea-
dem specie, non ex hoc quod est participabitis n subiecto,
cl ideo non est simile sed ex hoc ipso quia participat
naturam nutcrine. Unde si auferatur ab ea id quod habet
ex hoc quod participât naturam materiae, neque indivi-
duum secundum sc, nec maius nec minus haberet, etc.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM QUILIBET ACTUS AUGEAT IIXBITUM

D TERTIUM SIC PROCEDIT R. Videtur quod
quilibet actus augeat habitum. Multipli-
cata enim causa, multiplicatur effectus.
Sed actus sunt causa habituum aliquo-
rum, ut supra * dictum est. Ergo quilibet actus
multiplicatis actibus.

2. Praeterea, de similibus idem est iudicium.
Sed omnes actus ab eodem habitu procedente.» sunt
s'm'cs> ul dicitur in II *Ethic** Ergo, si aliqui actus
augeant habitum, quilibet actus augebit ipsum.

3. Praeterea, simile augetur suo simili. Sed
quilibet actus est similis habitui a quo procedit.
Ergo quilibet actus auget habitum.

Sed contra, idem non est contrariorum causa.
Sed. s'icui dicitur in II *Ethic*. *, aliqui actus ab
habitu procedentes diminuunt ipsum ; utpote cum
negligenter fiunt. Ergo non omnis actus habitum
auget.

Respondeo dicendum quod *similes actus similes
habitus causant*, ut dicitur in II *Ethic*.* Simili-
tudo autem et dissimilitudo non solum attenditur
secundum qualitatem eandem vel diversam; sed
etiam secundum eundem vel diversum participa-
tionis modum. Est enim dissimile non solum ni-

grum albo *, sed etiam minus album magis albo:
nam etiam motus fit a minus albo in magis album.
Linquam ex opposito in oppositum, ut dicitur in
V *Physic*.*

Habitus crogetus habituum in voluntate homi-
nis consistit, ut ex supradictis ♦patet; sicut con-
tingit quod aliquis habens habitum non utitur
illo, vel etiam agit netum contrarium : ita etiam
potest contingere quod utitur habitu secundum
actum non respondentem proportionaliter inten-
sioni habitus. Si igitur intensio actus proportio-
naliter aequetur intensioni habitus, vel etiam su-
perexccdot: quilibet actus vel auget habitum, vel
disponit ad augmentum ipsius; ut loquamur de
augmento habituum ad similitudinem augmenti
animalis. Non enim quodlibet alimentum assum-
ptum actu auget animal, sicut nec quaelibet gutta
cavat lapidem: sed. multiplicato alimento, tandem
lit augmentum, ha etiam, multiplicatis actibus,
crescit habitus. – Si vero intensio actus propor-
tionaliter deficiat ab intensione habitus, talis actus
non disponit ad augmentum habitus, sed magis
ad diminulionem ipsius.

Et per hoc patet responsio ad obiecta.

a) nuprutn albo. – album nigro EF.

Commentaria Cardinalia Caietani

Is articulo tertio eiusdem quaestionis quinquagesimacsc-
cundac, nihil scribendum occurrit ni,i, pro novitiis, quod
sicut ante genitum habitum in animo, potuit anima inten-
sion actu generare ipsum; ita post gentium, potest, inten-
siori actu quam sil ille etiam ad quem sc extendit prae-
sens habitus, augere eundem, eodem utens principio activo
intensius quam prius usus fuerit: ex huc namque parte
habet vim augmentaitvam, unde habet generati vani. Quam-
vis ad augendum nonnihil operetur iam inchoatus habitus:

non ea ratione, quia nihil prohibet augere aliquid scipsum,
ut patet ex II Λ. .-hrima φ (quoniam hoc de augmento
propne sumpto dicitur: hoc autem de quo loquimur aug-
mentum, metaphorice dicitur augmentum; proprie vero
est motus intensionis); *cd en potius ratione, quin netus
elicitus ab habitu inchoato, cl subiectam disponit, prae-
parans ipsum ad perfectius sortiendum habitum; et perfe-
ctior est cum ex tota virtute habitu» procedit, İU ut ad
perfectionem maiorem deducere pour habitum.

VideCoeat
Cami, pou «re

• Cap. it, α-0-
S. Th. JO», »

•S.Th.kct-n-
Di4.lib.VI, cap.
to. β.

«Λ .α»

*S.Th. ><«-
up. tui.

tecuiL

— B.*.

•C.r.4io.7-
S.Tb. lea. i.

3

· cap. «r. s. n:
u dē

nnirgit
ηα. E<
mi se,
item. -
»pectu
ira au-
t indi-
atione
neque
prior
t cum
srmni
.ophi-
icu a
il in
j hti
ubic-
ni in
crior
urgit
ct in

citur
i ca-
cto;
ripât
abet
:fivi-
te.

30:
im.
' in

Cap. γ, n. 7.-
S. Th. I^{ae}. tut.

ni-

tur frj.■>? u .π.■

III

III

:n-

10-

U-

•cl

de

iti

π-

α

m

s,

r-

JS

is

u.

Op. r», n. n;
uTh. lc«, tt-
CL Ja A*rent.
cup ».

5

t

→

a.

F

→

QUAESTIO QUINQUAGESIMATERTIA

DE CORRUPTIONE ET DEMINUTIONE HABITUUM

IN TRES ARTICULOS DIVISA

¶ CX ¶ le-
D einde considerandum est de corruptione et diminutions habituum \ Et circa hoc quaeruntur tria.

Primo: utrum habitus corrumpi possit.
Secundo: utrum possit diminui.
Tertio: de modo corruptionis et diminutionis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HABITUS CORRUMPI POSSIT

Part. 1, qu. iron, m. \$.

¶VhfaCeer.1.-»
1.
£&pD primi.m SIC proceditur ♦ Videtur quod (\$\$5^ habitus corrumpi non possit. Habitus enim inest sicut natura quaedam : unde ^operationes secundum habitum sunt delectabiles. Sed natūra non corrumpitur, manente co cuius est natura. Ergo neque habitus corrumpi potest, manente subiecto.

2. Praeterea, omnis corruptio formae vel est per corruptionem subiecti, vel est a contrario : sicut aegritudo corrumpitur corrupto animali, vel etiam superveniente sanitate. Sed scientia, quae est quidam habitus, non potest corrumpi per corruptionem subiecti: quia *intellectus*, qui est subiectum eius, *est substantia quaedam, et non* Lirt'ka ?' *CPrnirnpüilrf* ut dicitur in I *dc Anima* *. Similiter etiam non potest corrumpi a contrario: nam species intelligibiles non sunt ad invicem contrariae, Hi'/. ul icitur in VII *Metaphys*, Ergo habitus scientiac nullo modo corrumpi potest.

3. Praeterea, omnis corruptio est per aliquem motum. Sed habitus scientiae, qui est in anima, non potest corrumpi per motum per se ipsius animae: quia anima per se non movetur. Movetur autem per accidens per motum corporis. Nulla autem transmutatio corporalis videtur posse corrumpere species intelligibiles existentes in intellectu: cum intellectus sit per se locus specierum, sine corpore: unde ponitur quod nec per senium nec per mortem corrumpuntur habitus. Ergo scientia corrumpi non potest. Et per consequens, nec habitus virtutis, qui etiam est in anima x t £'»«? *'« ral,onat*: eL» sicut Philosophus dicit in I *Ethic*, *, *virtutes sunt permanentiores disciplinis*.

¶ a,-. »,
Sed contra est quod Philosophus dicit, in libro *de Longitudine et Brevitate Vitae* *, quod *scientiae corruptio est oblivio et deceptio*. Peccando etiam aliquis habitum virtutis amittit. Et ex contrariis actibus virtutes generantur et corrumpuntur, ut c*r. l. ■ «, ?» dicitur II *Ethic*. *
s. n.iecf-x.!»

Respondeo dicendum quod secundum se dicitur aliqua forma corrumpi per contrarium suum: per accidens autem, per corruptionem sui subiecti. Si igitur luerit aliquis habitus cuius sublectum

est corruptibile, et cuius causa habet contrarium, utroque modo corrumpi poterit: sicut patet de habitibus corporalibus, scilicet sanitate et aegritudine. - Illi vero habitus quorum subicctum est incorruptibile, non possunt corrumpi per accidens. Sunt tamen habitus quidam qui, etsi principaliter sint in subiecto incorruptibili, secundario tamen sunt in subiecto corruptibili: sicut habitus scientiac, qui principaliter est quidem in intellectu possibili, secundario autem in viribus apprehensivis sensitivis, ut supra dictum est. Et ideo ex parte intellectus possibilis, habitus scientiae non potest corrumpi per accidens; sed solum ex parte inferiorum virium sensitivarum.

Est igitur considerandum si possunt huiusmodi habitus per se corrumpi. Si igitur fuerit aliquis habitus qui habeat aliquod contrarium, vel ex parte sua vel ex parte suae causae, poterit per se corrumpi: si vero non habet contrarium, non poterit per se corrumpi. Manifestum est autem quod species intelligibilis in intellectu possibili existons, non habet aliquid contrarium. Neque iterum intellectui agenti qui est causa eius, potest aliquid esse contrarium. Unde si aliquis habitus sit in intellectu possibili immediate ab intellectu agente causatus, talis habitus est incorruptibilis et per se et per accidens. Huiusmodi autem sunt habitus primarum principiorum, tam speculabilium quam practicorum, qui nulla oblivione vel deceptione corrumpi possunt: sicut Philosophus dicit, in VI *Ethic*. ♦ de prudentia, quod *non perditur per oblivionem*. - Aliquis vero habitus est in intellectu possibili ex ratione causatus, scilicet habitus conclusionum. qui dicitur scientia: cuius causae dupliciter potest aliquid contrarium esse. Uno modo, ex parte ipsarum propositionum ex quibus ratio procedit: etenim enuntiationi quae est. *Bonum est bonum*, contraria est ca quae est, *Bonum non est bonum*, secundum Philosophum, in II *Nriherm*.^ Alio modo, quantum ad ipsum processum rationis; prout syllogismus sophisticus opponitur syllogismo dialectico vel demonstrativo. Sic igitur patet quod per falsam ratio-

*) intUUatii - in intellectu apcxic PGa. - Prs» pctfii, patent ACOETIHII.
Sçmma* Tnr>jL. n. t w mu » t . ni.

ncrn potest corrumpi habitus verne opinionis, aut etiam scientiae. Unde Philosophus dicit quod *deceptio est corruptio scientiae*, sicut supra * dictum est.

Virtutum vero quaedam sunt intellectuales, quae sunt in ipsa ratione, ut dicitur in VI *Ethic.9*: de quibus est eadem ratio quae est de scientia vel opinione. – Quaedam vero sunt in parte animae appetitiva, quae sunt virtutes morales: et eadem ratio est de vitiis oppositis. Habitus autem appetitivae partis causantur per hoc quod ratio nata est appetitivum partem movere. Inde per iudicium rationis in contrarium moventis quocumque modo, scilicet sive ex ignorantia, sive ex passione, vcl etiam ex electione, corrumpitur habitus virtutis vcl vitii.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut dicitur in VII *Ethic.9*, habitus similitudinem habet naturae, deficit tamen ab ipsa. Et ideo, cum natura rei nullo modo removeatur ab ipsa, habitus difficile removetur.

Ad secundum dicendum quod, etsi speciebus intelligibilibus non sit aliquid contrarium, enuntiationibus tamen et processui rationis potest aliquid esse contrarium, ul dictum est*.

Ad tertium dicendum quod scientia non removetur per motum corporalem quantum nd ipsam radicem habitus, sed solum quantum ad impedimentum actus: inquantum intellectus indiget in suo actu viribus sensitivis, quibus impedimentum affertur per corporalem transmutationem. Sed per intelligibilem motum rationis potest corrumpi habitus scientiae, eliam quantum ad ipsam radicem habitus. Et similiter eliam potest corrumpi habitus virtutis . . – Tamen quod dicitur, *virtutes*

esse permanentiores disciplinis, intelligcndum esi non ex parte subiccti vcl causae, sed ex parte actus: nam vinutum usus est continuus per lotam vitam, non autem usus disciplinarum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM HABITUS POSSIT DIMINUI

h^itus diminui non possit. Habi-
X&^^^tus enim est quaedam qualitas et forma
****@^simplex. Simplex autem aut totum ha-
betur, aut totum amittitur. Ergo habitus, etsi cor-
rumpi possit, diminui non potest.

2. Praeterea, omne quod convenit accidenti, convenit eidem secundum se, vel * ratione sui subiccti. Habitus autem secundum scipsum non intenditur cl remittitur: alioquin sequeretur quod aliqua species dc suis individuis praedicaretur secundum magis et minus. Si igitur secundum participationem subiccti diminui possit, sequeretur quod aliquid accidat habitui proprium, quod non sit commune ei et subiccto. Cuicumque autem formae convenit aliquid proprium praeter suum subiectum, illa forma est separabilis, ut dicitur in I *dc Anima* *. Sequitur ergo quod habitus sit forma separabilis: quod est impossibile.

3. Praeterea, ratio ct natura habitus, sicut ct cuiuslibet accidentis, consistit in concretionem ad subiectum: unde ct quodlibet accidens definitur per suum subiectum. Si igitur habitus secundum seipsum non intenditur neque remittitur, neque eliam secundum concretionem sui ad subiectum diminui poterit. Et ita nullo modo diminuetur.

Sed contra est quod contraria nata sunt fieri circa idem. Augmentum autem ct diminutio sunt contraria. Cum igitur habitus possit augeri, videtur quod eliam possit diminui.

Respondeo dicendum quod habitus dupliciter minuuntur, sicut ct augentur, ut ex supradictis . patet. Et sicut ex eadem causa augentur cx qua generantur, ita cx eadem causa diminuuntur ex qua corrumpuntur: nam diminutio habitus est

quaedam via ad corruptionem, sicut c converso generatio habitus est quoddam fundamentum augmenti ipsius.

Ad primim ergo dicendum quod habitus secundum sc consideratus, est forma simplex * ct secundum hoc non accidit ei diminutio: sed secundum diversum modum participandi, qui provenit ex indeterminatione potentiae ipsius participantis, quae scilicet diversimode potest unam formam participare, vel quae potest ad plura vcl ad pauciora extendi.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procederet, si ipsa essentia habitus nullo modo diminueretur. Hoc autem non ponimus: sed quod quaedam diminutio essentiae habitus non habet principium ab habitu, sed a participante.

Ad tertium dicendum quod, quocumque modo significetur accidens, habet dependentiam ad subiectum secundum suam rationem: aliter tamen et aliter. Nam accidens significatum in abstracto, importat habitudinem ad subiectum quae incipit ab accidente, et terminatur ad subiectum: nam albedo dicitur *qua aliquid est album*. Et ideo in definitione accidentis abstracti non ponitur subiectum quasi prima pars definitionis, quae est genus; sed quasi secunda, quae est differentia; dicimus enim quod similas est *curvitas nasi*. – Sed in concretis incipit habitudo a subiccto, et terminatur ad accidens: dicitur enim album *quod habet albedinem*. Propler quod in definitione huiusmodi accidentis ponitur subiectum tanquam genus, quod est prima pars definitionis: dicimus enim quod simile est *nasus curvus* *. – Sic igitur id quod convenit accidentibus ex parte subiccti, non autem ex ipsa ratione accidentis, non attribuitur accidenti in abstracto, sed in concreto. Et huiusmodi

Au
irj.

• C*p, a. *. <*>
ttp.hi, . . *-l, .
tea. .i. m.-M.
Nk. I. «jf. .<'>
ll.2. e,To.l«<i.
u.

• ūn. i. «<4--
S.Th. lert. i.

• Qu. ix.
a. J!
art. .

•A. CM>"".

SECUNDIM SIC PROCEDITUR *. VidetUT

•

r. io.-

»Qb. ui, «m

iebus in-
cnuntin-
t aliquid

• I. CWPCTT.

i remo-
J ipsam
impeJi-
liget in
nentum
i. Sed
rrumpi
n radi-
rrumpi
'fir*UtCS* * D. -αβ.
im est
parte
lotam

iverso
i aug-

ceufi-
et sc-
ccun-
ivenit
antis,
•mam
pau-

cede-
inue-
juac-
prin-

nodo
sub-
cn et
acto,
icipit
nam
50 in
ubic-
t ge-
; di-
Sed
:rmi-
'labet
nodi
quod
quod
con-
Jtem
acci-
Uodi

ttt» F.

QUAESTIO LUI, ARTICULUS III

est intensio et remissio in quibusdam acciden-
tibus: unde albedo non dicitur magis et minus,
sed album. Et eadem ratio est in habitibus et

339

aliis qualitatibus: nisi quod quidam habitus augen-
tur vel diminuuntur per quondam additionem, ut
ex suprttdictis · patet.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM HABITUS CORRUMPATUR VEL DIMINUATUR PER SOLAM CESSATIONEM AB OPERE

11" II"., qu. x»Ir, art. 10; I SrnL, di«I. xv». qu. u, ut. b.

o tertium sic PROCEDITUR. Videtur quod
habitus non corrumpatur aut diminua-
tur per solam cessationem ab opere. Ha-
bitus enim permanentiores sunt quam ’
* qu. passibiles qualitates, ulex supradicta

possibiles qualitates non corrumpuntur neque dimi-
nuuntur per cessationem ab actu: non enim albedo
diminuitur si visum non immutet, neque calor si
non calefaciat. Ergo neque habitus diminuuntur
vel corrumpuntur per cessationem ·' ab actu.

3. Praeterea, corruptio et diminulio sunt quae-
dam mutationes. Sed nihil mutatur absque aliqua
causa movente. Cum igitur cessatio ab actu non
importet aliquam causam moventem, non videtur
quod per cessationem ab actu possit esse dimi-
nuito vel corruptio habitus.

3. Praeterea, habitus scientiae et virtutis sunt
in anima intellectiva, quae est supra tempus. Ea
vero quae sunt supra tempus, non corrumpuntur
neque diminuuntur per temporis diuturnitatem,
Ergo neque huiusmodi Y habitus corrumpuntur
vel diminuuntur per temporis diuturnitatem. si
diu aliquis absque exercitio permaneat.

Sed contra est quod Philosophus, in libro Λ*
Langit. et Prévit. Vitae*, dicit quod *corrurupfio
scientiae* non solum est *deceptio*, sed etiam *obii-
'syi'tëi'* Pl0. Et in VIII *Ethic*, dicitur quod *inultas ami-
citas inappellatio dissolvit*. Et eadem ratione, alit
habitus virtutum per cessationem ab actu dimi-
nuuntur vel tolluntur.

Respondeo dicendum quod, sicut dicitur in VIII
Physic. ·, aliquid potest esse movens dupliciter:
uno modo, per se. quod scilicet movet secundum
rationem propriae formae, sicut ignis calefacit;
alio modo, per accidens, sicut id quod removet
prohibens. Et hoc modo cessatio ab actu causal
corruptionem vel diminutionem habituum: in-
quantum scilicet removetur actus qui prohibebat
causas δ corrumpentes vel diminuentes habitum.
Dictum est enim* quod habitus per se corrup-
puntur vel diminuuntur · cx contrario agente.

Unde quorumcumque habituum contraria subcre-
scunt per temporis tractum, quae oportet sub-
trahi per actum ab habitu procedentem, huius-
modi habitus diminuuntur, vel etiam tolluntur
totaliter per. Saturnam cessationem abactu; ut
patet et ζ in scientia ct m virtute. Manifestum
est enim quod habitus virtutis moralis facit ho-
minem promptum ad eligendum medium in ope-
rationibus et passionibus. Cum autem aliquis non
utitur habitu virtutis ad moderandas passiones
vel operationes proprias, nccesse est quod pro-
veniant multae passiones et operationes praeter
modum virtutis, ex inclinatione appetitus sensitivi,
ct aliorum quae exterius movent. Unde corrup-
pitur vinus, vel diminuitur, per cessationem ab
actu. – Similiter etiam cM cx parte habituum in-
tellectualium, secundum quos est homo promptus
aJ recte indicandum de imaginatis. Cum igitur ho-
mo cessat ab usu intellectualis habitus, insurgunt
imaginationes extraneae, et quandoque ad con-
trarium ducentes; ita quod, nisi per frequentem
usum intellectualis habitus, quodammodo succi-
dantur vel comprimamur, redditur homo minus
aptus ad recte indicandum, et quandoque tota-
liter disponitur ad contrarium. Et sic per cessa-
tionem ab actu diminuitur, vel etiam corrumpitur
intellectualis habitus.

Ad primim ergo dicendum quod ita etiam calor
per cessationem a calefaciendo corrumperetur, si
per hoc incresceret frigidum, quod est calidi cor-
ruptivum.

Ad secundum dicendum quod cessatio ab actu
est movens ad corruptionem vel diminutionem,
sicut removens prohibens, ut dictum csl*. ³Uwpm.

Antertii m dicendim quod pars intellectiva ani-
mae secundum se est supra tempus: sed pars
sensitiva subiacct tempori. Et ideo per temporis
cursum transmutatur quantum ad passiones ap-
peiitivae partis, et etiam quantum ad vires ap-
prehensivas. Unde Philosophus dicit, in IV *Phy-
sic*. *, quod tempus est causa oblivionis. ,wʰʰ

a) juin. - jraasiana rd ad.: «I EF.
c/ujfionrm. – ab epere rd ^dJunt I F.
y) huiutrnn di. – Om. ACDEFHI.) aeptf dtminauutur... corram-
puntur otn. L-/«r temyorU diuturnitatem am. codera.

e) caulas. – cvrruFtHHtit rd dimimUitmi» hahtuam rd cjm m i edit E.
1) ci>rvvtnrunhir vd diminuuntur. – ow-r-MIRf(tai rd dim.nuitur
AIJCDEGHKL.
T) d. – etiam 1*4, 00. DFK.

Commentaria CaixlinuIL-* Caietani

·.A quaestione quinquagesirnatertia adverte, cx primo arti-
culo, quod apud Auctorem idem est iudicium de ipctctbut
intelligibilibus et habitibus principiorum, quoad corruptibi-
litem et incorruptibilitatem: et non est idem iudicium de
praedictis et habitu scienniinc et vinutûm. Et causa est. ut
patet in littera, quia illa sunt a solo intellectu agente, ista
vero ab aliis causis, habentibus contraria. Neque enim phan-

tasmata cx parte causae computanda consuit, qui alias’
docuit non causam, sed *materiam causae* esse ca quae
sunt in parte sensitiva, ad ca quae sunt intellectus. Pro-
pter quod etiam hic cx parte subiccti posuit hoc. saun-
darium subtectum ipsa vocans. Quae tu. celsi ingenii, non
pertransibu iciunus.
Adverte quoque cx eodem articulo, quod hic expresse

Li 1*

pluries habes unde habitum scientiae in nobis non esse species intelligibiles accipiat. Illae enim et singulae et omnes carent contrariis: edentia autem non, ut in littera dicitur.

II. Adverte tenia, ex secundo articulo, quod Auctor, undique affluens propriis rationibus, non solum ad naturam rei reddit rationem intensionis et remissionis; sed ad res sic significatas, puta concrete vel abstracte, ex eadem radice descendit.

III. In responsione ut tertium, postremo, in articulo tertio, scrupulus occurrens novitiis removendus est. Videtur enim contrariari hic tertius articulus primo, in resp. ad 3, dum ibi dicitur quod scientia ex corporalibus motibus non corrumpitur in se, sed in suo actu impeditur, ut patet in ebriis: hic vero confirmatur, in responsione ad ultimum, quod scientia corrumpitur propter mutationem

cui subiacent vires apprehensivae interiores, quae subsunt tempori.

Ad hoc enim dicendum est quod, diligentius perspecta, verba litterae sibi invicem non adversantur. Primum enim dictum loquitur de motibus partis interioris sensitivae tantum secundus autem de eisdem ut pariunt, vel non concipiunt contrarias causas habituum. Et intendit Auctor quod impediunt partis sensitivae, si non ultra progrediantur, non corrumpunt scientiam, sed actum eius: et ideo remanet post mortem. Si autem vel per diuturnam cessationem, vel positivam imaginationem, ad hoc progrediantur quod propositiones contrariae aut syllogismus fiat; quamvis ex parte sensitiva inchoet tantum corruptio haec, efficaciter tamen corrumpitur scientia per huiusmodi oblivionem vel deceptionem, ut in littera dicitur in primo articulo.

QUAESTIO QUINQUAGESIMAQUARTA
DE DISTINCTIONE HABITUUM

IS QUATUOR ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de distinctione habituum *. Et circa hoc x quaeruntur quaestiones, tuor.

Primo: utrum multi habitus possint esse in una potentia.

Secundo: utrum habitus distinguantur secundum obiecta.

Tertio: utrum habitus distinguantur secundum bonum et malum.

Quarto: utrum unus habitus ex multis habitibus constituatur.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM MULTI HABITUS POSSINT ESSE IN UNA POTENTIA

III Sent.. dbt. xxxtji. qu. i, an. i, qu* t; Fk leni., qu. rr, » , id tr; Fk Vtrvtv^ qu. i, «A. 11, «J 4.

Secundum primum sic proceditur. Videtur quod non possint esse multi habitus in una potentia. Eorum enim quae secundum idem distinguuntur, multiplicato uno. multiplicatur et aliud. Sed secundum idem non possunt esse multi habitus in una potentia. Non ergo possunt esse multi habitus in una potentia.

2. Praeterea, potentia est virtus quaedam simplex. Sed in uno subiecto simplici non potest esse diversitas accidentium: quia subiectum est causa accidentis; ab uno autem simplici non videtur procedere nisi unum. Ergo in una potentia non possunt esse multi habitus.

3. Praeterea, sicut corpus formatur per figuram, ita potentia formatur per habitum. Sed unum corpus non potest simul formari diversis figuris. Ergo neque una potentia potest simul formari diversis habitibus. Non ergo plures habitus possunt simul esse in una potentia.

Sed contra est quod intellectus est una potentia: in qua tamen sunt diversarum scientiarum habitus.

Respondetur dicendum quod, sicut supra * dictum est, habitus sunt dispositiones quaedam alicuius in potentia existentis ad aliquid, sive ad naturam, sive ad operationem vel finem naturae. Et de illis quidem habitibus qui sunt dispositiones ad naturam, manifestum est quod possunt plures esse in uno subiecto: eo quod unius subiecti possunt diversimode partes accipi, secundum quarum dispositionem habitus dicuntur. Sicut, si accipiantur humani corporis partes > humores, prout disponuntur secundum naturam humanam, est habitus vel dispositio sanitatis: si vero accipiantur partes similes, ut nervi et ossa et carnes, carum dispositio in ordine ad naturam, est fortitudo aut macies: si vero accipiantur membra, ut ma-

nus et pes et huiusmodi. carum dispositio naturae conveniens, est pulchritudo. Et sic sunt plures habitus vel dispositiones in eodem.

Si vero loquamur de habitibus qui sunt dispositiones ad opera, qui proprie pertinent ad potentiam, sic etiam contingit unius potentiae esse habitus plures. Cuius ratio est. quia subiectum habitus est potentia passiva, ut supra * dictum est: potentia enim activa tantum non est alicuius habitus subiectum, ut ex supradictis * patet. Potentia autem passiva comparatur ad actum determinatum unius speciei, sicut materia ad formam: eo quod, sicut materia determinatur ad unam formam per unum agens, ita etiam potentia passiva a ratione unius obiecti activi * determinatur ad unum actum secundum speciem. Unde sicut plura obiecta possunt movere unam potentiam passivam, ita una potentia passiva potest esse subiectum diversorum actuum vel perfectionum secundum speciem. I habitus autem sunt quaedam qualitates aut formae inhaerentes potentiae, quibus inclinatur potentia ad determinatos * actus secundum speciem. Unde ad unam potentiam possunt plures habitus pertinere *, sicut et plures actus specie differentes.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut in rebus naturalibus diversitas specicnim est secundum formam. diversitas autem generum est secundum materiam, ut dicitur in V *Mctaphrs.* (ea enim sum diversa genere, quorum est materia diversa): ita etiam diversitas obiectorum secundum genus, facit distinctionem potentiarum (unde Philosophus dicit, in VI *Ethic.* *, quod *ad ea quae sunt genere altera. sunt etiam animae particulae aliae*); diversitas vero obiectorum secundum speciem, facit diversitatem actuum secundum speciem, et per consequens habituum ♦ Quaecumque autem sunt diversa genere, sunt etiam specie diversa: sed non convertitur. Et ideo diver-

a) Et circa Aoe. – Orca primum P.
ξ) farte/ – Om. E.

7) dtirL – Ocn. AHChTGHKI pD.
2) Λ·αητι·M/oi. – dcl.-rmiaxt.1· K.

Pa.

• i», ✱, sarum potentiarum sunt diversi aclus specie ♦
ct diversi habitus: non autem oportet quod di-
versi habitus sint diversarum potentiarum, sed
njik <wj6' "***. Possunt esse plures unius *. Et sicut sunt genera
generum, ct species specicnim; ita etiam contingit
esse diversas species habituum ct potentiarum.

An SECUNDUM dicendum quod potentia, etsi sit qui-
dem simplex secundum essentiam, est tamen mul-
tiplex virtute, secundum quod ad multos actus spe-
cie differentes se extendit. Et ideo nihil prohibet in
una potentia esse mullos habitus specie differentes.

1) JULtMt. - PwL P.

Commentaria Cardinalis Caietani

I n primo articulo quaestionis quinquagerimacqunrtac, ad-
verte, oovitie, ne lallari* in similitudine habitudinis ma-
terine ad formam atque agent, et potentiae ad habitum
atque obiectum. Inducitur enim, ct tenet, quantum ad de-
terminationem, ad unitatemque actus ab uno agente: sed
non est extendenda ad unitatem materiae. Nam oppositum
intenti sequeretur scilicet quod sicut in una materin non
potest simul esse nisi una forma, sic nec m una potentia
plures habitu». Similiter non est extendenda ad proportio-
nem formae ct habitus quoad similitatem, propter eandem
causam. Unde esto cautus, ut proportionalis similitudo
quoad explicita tantum in littera, Intelligatur; ct non falleris.

II. In responsione nd primum eiusdem primi articuli,
adverte quod littera non dicit quod omnis divercainns ge-
ncrica obiectorum constituat diversitatem potentiarum. Quo-

An tertii m dicendum quod corpus formatur per
figuram sicut per propriam terminationem: ha-
bitus autem non est terminatio potentiae, sed est
dispositio ad actum sicut ad ultimum terminum.
Et ideo non possunt ' esse unius potentiae .simul
plures aclus, nisi forte secundum quod unus com-
prehenditur sub alio*: sicut nec unius corporis .!»,>.
plures figurae, nisi secundum quod una est in
alia, sicut trigonum in tetragono. Non enim po-
test intellectus simul mulla actu inlclligcre. Potest
tamen simul habitu multa scire.

• Or- n- ».-
S. Tu. hel. n.

ARTICULUS SECUNDUS

■• <<

I TKI'M II Mil 11 S WSIINGI W il il SECINDUM OBIECTA

lcfra, uft. qu, u, «/r, t: qu. uni, art. 41 KI .-I. xxtui, qu. 1, art. 1, qu ».

S D SECUNDUM SIC PROCEDHTJR. Videtur quad
habitus non distinguuntur secundum ob-
jecta. Contraria cnim sunt specie diffe-
rentia. Sed idem habitus scientiae est
contrariorum: sicut medicina sani ct aegri. Non
ergo secundum obiecta specie differentia, habitus
distinguuntur.

2. Praeterea, diversae scientiae sunt diversi
habitus. Sed idem scibile pertinet ad diversas
scientias: sicut terram esse rotundam demonstrat
et naturalis ct astrologus, ut dicitur in II *Physic*. •
Ergo habitus non distinguuntur secundum obiecta.

3. Praeterea, eiusdem actus est idem obiectum.
Sed idem aclus potest perlinere ad diversos ha-
bitus virtutum, si ad diversos fines referatur:
sicut dare pecuniam alicui, si sit propter Deum,
pertinet ad caritatem; si vero sit propter debi-
tum solvendum, pertinet ad iustitiam. Ergo etiam
idem obiectum potest ad diversos habitus perti-
nere. Non ergo est diversitas habituum secun-
dum diversitatem obiectorum.

Sed contra, aclus differunt specie secundum
diversitatem obiectorum, ut supra * diclum est.
Sed habitus sunt dispositiones quaedam ad aclus.
Ergo etiam habitus distinguuntur secundum di-
versa obiecta.

Respondeo dicendum quod habitus et est forma
quaedam, et est habitus. Potest ergo distinctio ha-

bituum secundum speciem attendi aut secundum
communem modum quo formae specie distin-
guuntur; aut secundum proprium modum distin-
ctionis habituum. Distinguuntur siquidem formae
autem Xoncem secundum diversa principia activa :
eo quod omne agens facit simile secundum spe-
ciem. – Habitus autem importat ordinem ad ali-
quid. Omnia autem quae dicuntur secundum or-
dinem ad aliquid, distinguuntur secundum distin-
ctionem eorum ad quae dicuntur. Est autem
habitus dispositio quaedam ad duo ordinata: sci-
licet ad naturam, ct ad operationem consequen-
tem naturam.

Sic igitur secundum tria, habitus specie distin-
guuntur. Uno quidem modo, secundum principia
activa talium dispositionum; alio vero modo, se-
cundum naturam; tertio vero modo, secundum
obiecta specie differentia ut per sequentia *)
explicabitur.

Ad primum ergo dicendum quod in distinctione
potentiarum, vel etiam habituum, non est consi-
derandum ipsum obiectum materialiter; sed ratio
obiecti differens specie, vel etiam genere. Quam-
vis autem contraria specie differant diversitate re-
rum, tamen eadem ratio est cognoscendi utrum-
que: quia unum per aliud cognoscitur. Et ideo
inquantum conveniunt in una ratione cognosci-
bilis, pertinent ad unum habitum cognoscivum.

• Qu. a. o. x. y
: S. Tb lca. td.

• Qu. «»ui. «rt.
5.

* Art. i. «d 1.

• Op- «, J.

>atiri per
 em: ha-
 , sed est
 rminum.
 ic simul
 lis com-
 rorporis · n. y>
 est in
 lim po-
 Potest

Ad secundum dicendum quod terram esse rotundam per aliud medium demonstrat naturalis, et per aliud astrologus: astrologus enim hoc demonstrat per media mathematica, sicut per figuras eclipsium, vel per aliud huiusmodi; naturalis vero hoc demonstrat per medium naturale, sicut per motum gravium ad medium, vel per aliud huiusmodi. Tota autem virtus demonstrationis, quae est *sylogismus faciens scire*, ut dicitur in *1^a Poster.* *, dependet ex medio. El ideo diversa

media sum sicut diversu principia activa, secundum quae habitus scientiarum diversificantur.

Ad itktium dicendum quod, sicut Philosophus dicit, in II *Physic.* * et in VII *Ethic.* ita sc habet finis in operabilibus, sicut principium in demonstrativis. El ideo diversitas finium diversificent virtutes, sicut el diversitas activorum principiorum. - Sunt etiam ipsi fines obiecta actuum interiorum: qui maxime pertinent ad virtutes, ut ex supradictis - patet.

ct me-
obiceta
incipio
mathe- : O« . 1. β η . i .
sciiiii. * 4 3 .
torum
enim
Mt nc-
genc-
licatis
nec.
! du-
ll, et
]cilio

«) a/iaJ. — G, t u i ihrni '«»co ABDIEUHII.

Commentaria Cartlinalb* Caietani

Prologi Primi *Seni.*, verba huius articuli inducente per-verse exposita, nescio *l* ac *vd* ab altero. Acceptum est enim ex hac littera quod, ubi est idem scibile, puta quod terra est rotunda, per philosophiam naturalem et astrologiam, quod ibi non sint distincti habitus, id est sunt distinctae formae: quia non distinguuntur per obiecto, id est per principia activa. In corpore namque dicitur quod habitus, in-*lu.*,*ntun*> habitus-, distinguuntur per obiecta: et in responsione *vd* secundum, dicitur quod media sunt principia activa.

Contre hanc sententiam arguit dupliciter. Primo, quia impossibile est aliqua indistincta esse secundum inferius praedicatum, et distincta secundum superius. forma autem est superius od habitum, ut patet. – Secundo, quid hoc supponit obiecta distinguere habitu» in alio pncere causofi quum effective: quod falsum est, si aliquo modo causant distinctionem habituum.

II. Ad haec dicitur quod falsa est, in primis, interpretatio litterae: neque enim hoc somniavit divus Thomas. Sed intendit quod, quia habitus et formae et habitus sunt, utrumque »uniri possunt distinctive, scilicet propria formarum et propria habituum: et non quod cum distinctione illarum stet indistinctio horum. Unde in proposito iutraque distinctiva concurrunt, scilicet activorum et obiectonum *formarum*: terram enim esse rotundam, et est aliud obiectum fumum, ut per aliud medium scitum est, respectu astrologiae et philosophiae naturalis, ut patet. Nec opus est, afferendo unum, afferre semper aliud. Unde patet responsio ad primum.

Ad ^eundum vero dicitur quod obiectum, ut obiectum, non dicit cusam effectivam, et propterea non prohibetur quin distinguat aliter quam effective. Et revera potest distinguere non solum effective, sed formaliter, extrinsece. Et tinaliter habitus sunt de actibus, ut alias · dictum est. Idem enim est indicium.

ARTICULUS TERTIUS

t TRI M HABITUS DISTINGUANTUR SECUNDUM BONUM KT MALUM

III .W-1L, L stun, qu. I, «П. I, iJU*

uni
lin-
:in-
tae
• ; · D. 6y5.
)C-
ili-
>r-
n-
ni
:i-
n-

n-
ia
c-
n
★ · D. 09J.
.. lo r=«po
Bit»a« iulo.
fl 1« xn. <c
e
i-
o

TH.M NIC PROCEDIT R. VldctUF quod
s non distinguantur secundum bo-
et malum. Bonum enim et malum
contraria. Sed idem habitus est
contrariorum, ut supra* habitum est. Ergo habitus
non distinguuntur secundum bonum et malum.

2. *Praeterea*, bonum convertitur cum ente: et sic. cum sit commune omnibus, non potest sumi ut differentia alicuius speciei: ut patet per *Philosophum* in *IV Topic.* Similiter etiam malum. cum sit privatio et non ens. non potest esse alicuius entis differentia. Non ergo secundum bonum et malum possunt habitus speciei distingui.

3. Praeterea, circa idem obiectum contingit esse diversos habitus malos, sicut circa concupiscentias intemperantiam et insensibilitatem: et similiter etiam plures habitus bonos, scilicet virtutem humanam et virtutem heroicam sive divinam. ut patet per Philosophum in VII *Ethic*.* Non ergo distinguuntur habitus secundum bonum et malum.

Sed contra est quod habitus bonus contrariatur habitui malo, sicut virtus vitio. Sed contraria sunt diversa secundum speciem. Ergo habitus dificerunt specie secundum differentiam boni et mali.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *.

habitus specie distinguuntur non solum secundum obiecta et principia activa, sed etiam in ordine ad naturam *. Quod quidem contingit dupliciter. Uno modo, secundum convenientiam ad naturam, vel etiam secundum disconvenientiam ab ipsa. Et hoc modo distinguuntur specie habitus bonus et malus: nam habitus bonus dicitur qui disponit ad actum convenientem naturae agentis; habitus autem malus dicitur qui disponit ad actum non convenientem naturae. Sicut actus virtutum naturae humanae conveniunt, eo quod sunt secundum rationem: actus vero vitiorum, cum sint contra rationem, a natura humana discordant. Et sic manifestum est quod secundum differentiam boni et mali, habitus specie distinguuntur *

Alio modo secundum naturam habitus distinguuntur, ex eo quod habitus unus disponit ad actum convenientem naturae interiori; alius autem habitus disponit ad actum convenientem naturae superiori. El sic virtus humana, quae disponit ad actum convenientem naturae humanae, distinguitur a divina virtute vel heroica, quae disponit ad actum convenientem cuidam superiori naturae.

An primum irgo DicENDiM quod contrariorum potest esse unus habitus, secundum quod contraria conveniunt in una ratione. Nunquam tamen

344

QUAESTIO LIV, ARTICULUS IV

contingit quod habitus contrarii sint unius speciei: contrarias enim habituum est secundum contrarias rationes. Et ita secundum bonum et malum habitus distinguuntur, scilicet “ inquantum unus habitus est bonus et alius malus: non autem ex hoc quod unus est boni et alius mali.

Ad SECUNDUM Dicendum quod bonum commune omni enti non est differentia constituens speciem alicuius habitus *: sed quoddam bonum determinatum, quod est secundum convenientiam ad determinatam naturam, scilicet humanam ♦ Si-

militer etiam malum quod est dillurentia constitutiva habitus, non est privatio pura: sed est aliquid determinatum repugnans determinatae naturae.

Ad tertium dicendum quod plures habitus boni circa idem specie, distinguuntur secundum convenientiam ad diversas naturas, ut dictum est*, Plures vero habitus mali distinguuntur circa idem agendum ?. secundum diversas repugnantias ad id quod est secundum naturam: sicut uni virtuti contrariantur diversa vilia circa eandem materiam.

«

•n 97«).

•v. x»0

a) uUicft, – Om. «Ukx*.

enJun. - l,

Commentaria Cardinali* Caietani

x articulo tertio, nota quod apud Auctorem hic non dicitur quod imposibile eat quod idem habitui tranteal de bono in malum, aut e convena: seJ quod impoMibile en quod

sic bonus et malus, eo quod sunt bonus et mulus diversarum spederum, et contrarii. Impossibile est enim contraria c<ic (X < . is, r. i,

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM UNUS HABITUS EX MULTIS HABITIBUS CONSTITUATUR

S

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod unus habitus ex pluribus habitibus constituatur. Illud enim cuius generatio non simul perficitur, sed successive, videtur constitui ex pluribus partibus. Sed generatio respicit habitus, inde est quod habitus est bitus non est simul, sed successive ex pluribus actibus, ut supra * habitum est. Ergo unus habitus constituitur ex pluribus habitibus «.

2. Praeterea, ex partibus constituitur totum. Sed uni habitui assignantur multae panes: sicut Tullius ♦ ponit multas partes fortitudinis, temperantiae et aliarum virtutum. Ergo unus habitus constituitur ex pluribus.

3. Praeterea, de una sola conclusione potest scientia haberi et actu et habitu. Sed multae conclusiones pertinent ad unam scientiam totam, sicut ad geometriam vel arithmeticam. Ergo unus habitus constituitur ex nullis.

Sed contra, habitus, cum sit qualitas quaedam, est forma simplex. Sed nullum simplex constituitur ex pluribus Ergo unus habitus non constituitur ex pluribus habitibus.

Respondeo dicendum quod habitus ad operationem ordinatus, de quo nunc principaliter intendimus, est perfectio quaedam potentiae. Omnis autem perfectio proportionatur suo perfectibili. Unde sicut potentia, cum sit una T, ad nulla se extendit secundum quod conveniunt in aliquo uno, idest in generali quadam ratione obiecti; ita etiam habitus ad multa se extendit secundum quod habent ? ordinem ad [aliquod unum, puta ad unam specialem rationem obiecti, vel unam naturam, vel unum principium, ut ex supradictis * patet.

Qu. u, 4II. »

*

lor.,Lb. U,ap UT.

?

T

• Art. r >

i) habilibui. – Om. codiccJ. fluribui. – fartibui flurihu EF.

7) inj4. – ad aliud I. aliquid unum P.

8) hahtnt. – AaM PK!.. i) invtnitmm. – AUCDEHIKLm

X articulo quarto dubium primo occurrit ex Scoto, in Prologo Primi *Sentent.* ., in assignatione primi subiccti .,lrlL habitus, ubi conatur solvere hanc rationem tactaon haultae specie*. littera, quod sicut potentia una ad multa se extendit propter unitatem obiccti, ita habitus. Inquit enim Scotus quod proportiones obiccti ad potentiam, et obiccti ad habitum, sunt diversae; nnm illa est activi ad passivum, ista est causae ad effectum. Modo, ita est quod in quodeumque passum potest aliquid agens, potest omne eiusdem rationis agens. Prima igitur extrema proportionis activi od passivum, sunt communia ad omnia per se extrema illius proportioni*, nam inter illa communissima est adacuntio; quia in quocumque est ratio uniu*, respicit quodeumque in quo est ratio alterius. Sed prima extrema causae et effectus non sunt communissima: quia inter illa non est adaequatio*. non enim sequitur, si commune potest causare habitum, quod speciale possit.

Ad huc dico quod miror valde de hoc viro. Constat enim clarissime quod proportione* istac currunt, quoad adacquationem et quacumque nominata, pari passu. Qua enim ratione activum et passivum sic se habent, eadem ratione causa et effectus. Quocumque namque effectum potest causare aliqua causa, potest eiusdem rationis causa producere, et c converso: et noti minus speciale m quo salvatur ratio communis, potest producere effectum illius communis, quam possit agere in passum illius communi-. Non video quomodo sit intelligibilc, cum activum respondeat effectui et patienti, et per hoc respondeat patienti quia agit in eo suum effectum; quod extrema proportionis activi ad passivum adaequentur, et activi et effectus non. Stat ergo solida ratio litterae, quod quia *perfectio propartinnatur perfectibili*, etc.

II. In eodem quarto articulo dubium tritum occurrit de habitu scientiae, quod ungitur in responsione ud tertium quomodo salvaturi quod sit una quulita» simplex. Et est quaestio istu et cum extraneis, et cum Thomistis. Cum Thumisti* quidem. quia quidam eorum attribuunt s. Thomae quod putaverit habitum scientiae esse ordinatas species intelligibiles ad unam formalem rationem obiccti scibilis: quidam autem, «« simplicem qualitatem liabilitantem ad usum illarum spccicrum. – Cum aliis vero, dum non sustinent habitum scientiffcum unum secundum speciem et simplicem, extendere se ad tot rerum naturas quot in una scientia tractari contingit

III. Themistae igitur unente* habitum scientiticum csk «pedet ordinata* etc., super auctoritatibus *. Thomae se fundant. Quarum praecipuae sunt ex hoc Libro tres. Prima est CX qu. tn. an. 3, ubi Auctor vult quod *scientia auge-tur secundum se per additionem*. Ex qua arguitur sic. Scientia secundum se augetur per additionem: ergo ipsi secundum se aliquid additur. Sed non nisi nova species intelligibilis. Ergo specie* intelligibilis spectat ad habitua-lem scientiam in seipsa. – Secunda est ex qu. r.xv, art. i. ad i, ubi vult quod *geometer modico studio acquirit scientiam conclusionis quam nunquam consideravit*, etc. Ex hoc arguitur quod aliquid novum acquiritur modico studio. – Tertia est ex qu. r.xvn, art. 3, ubi vult quod species intelligibiles »c habent ad scientiam ut formales, phantasmata autem ut materialia. Ex hoc arguitur: Ergo scientia formaliter est ipsae species intelligibiles.

Ex Tertia Parte affertur an. 2 quaestionis xn, ubi Auctor expresse vult scientiam augeri per successivam generationem spccicrum intelligibilium. et vocat hoc *augmentum secundum essentiam ipsius habitus scientiae*, etc.

Ex Quaestionibus de l entate, qu. vui, art. iò, ad 4, ubi dicit quod *una tota scientia comprehendit sub se diversas scientias particulares, quibus conclusiones diversae cognoscuntur*. – Et in qu. xxiv. an. 4, ad 9, ubi dicit quod *ordinatio aliquabs spccicrum intclligibiliumfacit habitum*. – Et in qu. x, art. a. approbat viam dicentium quod «pede» conservantur in intellectu, *quarum ordinatio est habitus scientiae*.

SrMXSt Taanu 「», Tnr.w T. 111.

Ex HI quoque *Sent.*, diu. xiv, an. 3, qu' 4, ubi vult quod scientia infusa animae Christi sit unus habitus, et tactaon haultae specie*.

IV. Aliorum autem occurrit in primis Aureolus ., deinde Gregorius de Arimino, m Prologo Primi *Sent.*, qu. tn, moF^ftsand. art. i ., pluribus rationibus. Primo, ex pane operationis. ' ***. '. Quia sequeretur quod habens habitum scicmihcum primae conclusioni* in geometna, posset exire in netum sdendi ceteras geometriae conclurions*, qua* nunquam consideravit. Hoc est (alsum. Ergo. – Probatur sequela. Quia habitu* scientiae primae conclusioni*, per te, et habitus omnium reliquarum, sunt eiusdem rationis ipedriisdroac; licet différant secundum perfectum et imperfectum. Constat nutem quod in qucmcumque actum potest aliqua forma, potest quaelibet eiusdem rationis specialissimae.– Nec valet, inquit Gregorius, si dicatur quod lita maximo tenet solum in formis eiusdem rationi* et aeque perlecti*. Quia differentia secundum perfectum et imperfectum, non tollit aut dat substantiam actionis, sed variat actionem etiam secundum perfectum et imperfectum. minimus enim edor pote t calefacere et exsiccare, quamvis non iu perfecte sicut intensus calor. – Et confirmatur auctoritate Averrois, l *Caeli*, comment, xix, et in III *Caeli*, comment. ixxii, expresse dicentia quod *ubi est eadem forma, est eadem actio secundum speciem, licet magis vel minus perfecta*.

Secundo, ex parte generationi*. Quia habitus habente* diverse* generationes, corruptiones, intensiones et remissiones, sunt diversi. Sed respectu primae condurioni* geometriae et centesimae, habitu* scientific! sunt huiusmodi. Ergo. – Minor, quoad intensionem et remissionem, est clara. Quoad corruptionem, patet ex oblivione centesimae demonstratiimb, seu medii, stante prima. Et tunc patet quod oportebit generationem aliam fieri.

Tertio, ex parte augmentation»*. Habitus geometriae, per vos, dupliciter augetur^ scilicet per actu» frequentato* circa eandem conclusionem; et per actu* circa diversas successive conclusionem*. Aut ergo hoc duplici augmentation!* modo acquiritur diversa secundum speciem enlita* absoluto in illo habitu, aut eadem. Si diversa, ergo habitu* ille non est «implex qualitas. Si eadem, ergo rive hoc sive illo modo generetur, ad idem inclinabit : sicut quia calor au*-dern rationis rem suscipit quomodocumque intendatur, ideo rive a sole sive ab igne intendatur, in idem potest intensus. Et tunc «equitur et quod frequentans cctu* circa primam conclusionem, acquirat seu formet notitiam cente.vim.ic; et quod demonstrans centesimam conduiioncm, intendat notitiam primae.

Quarto, ex parte oppositorum. Quia scientia primae conclusioni* non opponitur ignorantiae, ctuun prarno dispositionis tam actuali* quam habitualis, centesimae, quia stant simul in eodem, ut patet. Ergo non c*l eadem simplex qualitas habitus utriusque. – Potet sequela: quia eadem qualitates secundum speciem, habent eandem qualitatem secundum speciem contrariam, etc.

V. Ad evidentiam huius* difficultati*, quam Thomistae multi fugere videntur, dicente* divum Thomam modo declinare in unam, modo in alteram opinionem, etiam in lue Prima Secundae, et magis declinare m opinionem dicentem habitum scientiae esse ordinata* specie*: »dto quod sententia divi Thomae est quod habitu» scientiae est rimplex qualius extendens se ud omnes conclusiones spectante* ad eandem rationem spcciâli»inum sub hoc genen? quod cit scibile. L'bi quatuor videnda sunt: primo, quod habitu* scientiae c*t simplex qualitas .; secundo, quomodo ' X4aK .**. ve habet ad scire diversa» conduvionc* .; tertio, quomodo . ^a.. *c habet ad specie* intelligibilc» et divcrriinicni carum ♦ . Se» u-quarto. quid dicendum obiccti* in oppositum . . *

VI. Quoad primum, supponendo pro nunc dari et conservari specie* intdligibilcA in intellectu; et unitatem specificam scientiae attendi pene* unitatem specificam adbili*, non inquantum c»t in hoc vel in illo genere substantiae

lia con-
scd est
alae nu-

lls boni
ni con-
ii CSt *. . U cr.rrm.
:a idem
π nd id
Jli con-
teriam.

rrsarum
riii e**c
tibui ., . Coasrcst

m ca
juan-
icitas
icipa-
!S est
s ha-
cnim
raine

io in
niiod
juod
nem
juod
pau-
Liali-

sin-
sunt
am :
in- . d.
* Qa. IM1. an.
4i II* 11*%
i]Ua qo. HHJL
iam
sed
dc-
ius,
itus
i sc
tra- . d. 6;6.
de-

vel quantitati; ted inquantum est in genere scibilis; quoniam utrumque in doctrina Auctori» est indubitatum : oportet concedere quod aliqua una habituali» scientia secundum speciem, puta geometria, duas res ponat in intellectu nostro. Prima est species intelligibiles linearum, unguulorum, figurarum, etc.: secunda est habilitas ad prompte, facilitate, delectabiliterque considerandum conclusiones scitas in geometria. Quod enim oportet ponere species intelligibiles ordinatas ad unam et eandem rationem formalem iulis scibilis, patet ex eo quod plura secundum speciem non concurrent ad unum secundum speciem, nisi aliquo modo ordinata ad illud unum: ut putet in pluralitate heterogencorum tamen in naturalibus quam artificialibus. Quomodo enim species intelligibiles subiecti, puta lunae, et species accidentis, puta eclipsis, et species causae mediae, puta interpositae terrae, etc., in unum secundum speciem actum sciendi convenient, nisi aliquo modo ordinatae? Et rursus, quomodo tot species tot rerum contentarum sub una specie scibilis, ut sic, convenient nisi ordinatae? *ibi enim pluralitas sine ordine, ibi confusio.* - Quod autem exigatur habilitas aliqua ad utendum prompte, facilitate, etc., speciebus istis sic ordinatis, ex hoc ipso patet, quod intellectus, cum sit secundum se sicut tabula rasa, non est secundum se ordinatus ad usum talem talium sic ordinatorum ad scibile unum: sed oportet per aliquam sibi additam qualitatem respicientem per se primo illud scibile, determinari ad prompte, facilitate et delectabiliter utendum quibuscumque spedeibus et actibus in ordine ad illud. Hunc autem qualitatem habilitantem esse constat unam, iuxta unitatem sui obiecti; ac per hoc, unus speciei specialissimae, et consequenter qualitatem simplicem, cum species sit qualitatis.

Hi* autem duobus in intellectu concurrentibus profecto secundum aliquam scientiam, videndum restat quid horum non habitus, sed habitus *talis*, scilicet (dentiae humanae, quae est habitus per demonstrationem acquisitus, rationem essentialiter habet. Notanter autem dixi, *non habitus*: quis constat quod species intelligibiles, apud s. Tbamam, sunt habitus intellectuale* ♠ Er similiter dixi, *scientiae humanae*: quia constat in tingeli» hiibus scientiae non esse nisi species intelligibiles. Et non advertere ad lineae duo, luit forte occasio erroris aliquibus.

VII. Quod autem scientia de qua loquimur, non sit essentialiter plures species intelligibiles ordinatae, sed simplex qualitas; manifestum est ex hoc, quod habitus scientificus est essentialiter in prima specie qualitatis, ut una eius species specialissima. Constat namque quod nulla species qualitatis est composita ex pluribus qualitatibus diversarum specierum, quales sunt species intelligibiles. Ergo vel scientiae habitum negent esse speciem aliquam essentialiter in genere qualitatis, ponendo ipsam esse unam ordine, sicut exercitum, et in genere relationis formale, et materiale solum in genere qualitatis: quod repugnat toti doctrinae huius tractatus. Vel concedant ipsam non esse formaliter species ordinatas, sed qualitatem simplicem ad utendum illis.

Putandum est igitur quod in una scientia, puta metaphysics. invenitur intellectus in illa perfectus, sic dispositus quod habet «pede* intelligibiles elementorum, mixtorum, plantarum, animalium, hominum, quanti, qualis, relationis, motus, etc., bene dispositas quatenus repraesentant gradus metaphysicales, idest spectantes ad ens in quantum ens; et quod habet qualitatem quandam determinantem ipsum non solum ad utendum, sed ponendum et ordinandum species in tali ordine. Et haec qualitas est essentialiter habitus scientiae, qui dat formaliter intellectui facultatem faciendi huiusmodi dispositionem in spedeibus. et utendi illis prompte, facili ter et delectabiliter. Et hoc habet ex hoc, quod per se primo respicit rationem formalem obiecti scibilis specificantem et unitatem specficam praebentem ipsi. *Primum* enim *in unoquoque est causa ceterorum*: unde quod illae species ad illud unum ordinantur, ex habitu habent, cui per se primo convenit ad illud unum ordinari, et non e converso. – Hoc de primo.

VIII. Quoad secundum *, sdto quod, ut patet ex V *Metaphys.*, ct superius · allegatum est, dc ratione habitus

est quod habens ipsum ait partibile *secundum locum, potentiam vel speciem*: ct, ut Simplicius superius allegatus dixit, scientia imperfecta a scientia perfectu differt in hoc, quod illa est habentis partes in potentia, ista est habentis panes secundum speciem. Ex his autem hoc solum pro nunc accipito, quod habitus scientiae comparatur ad diversa scire diversarum conclusionum ut eid partes, in potentia quidem quando est imperfectus, in actu vero quando est perfectus. Quod ut plenius intelligas, cogita quod in intellectu in quo oritur geometria, est potentia ad scire primam conclusionem, et potentia nd scire secundam, et potentia ad scire tertiam, et sic dc aliis: et quod habitus scientiae incipiens perficit intellectum secundum primam potentiam; deinde per secundam demonstrationem extenditur nd perficiendum intellectum secundum secundam potentiam; et per tertiam extenditur ad perficiendum secundum tertiam, et sic deinceps. – Nec refert si omnes istae potentiae sunt multae partiales potentiae, aut sint una. Quoniam si ponatur una soin potentia ud scire omnium conclusionum, illa potentia, una formaliter et multae equivalenter, eidem habitui subiicitur pauhitim. ac st essent multae potentiae, quibus acquialet. Si vero ponantur multae partiales», tunc habitus scientiae habebit pro partibus subiecti non solum actus multos sciendi, sed potentias ad illos. Quomolibet ergo ponatur, referendum est ud habitus scientiae comparatur ad scire diversarum conclusionum, et potentias sive distinctas sive non ad illa scire, ut ad partes habentia ipium.

Et ex hoc manifestatur augmentum scientiae extensivum, quod Auctor vocat *per additionem*. Ex hoc enim quod intellectus, ut est in potentia ad secundam conclusionem, non remanet interminatus, sed subiicitur illi qualitati simplici respicienti obiectum primum; extenditur habitus ad occupandum non partem loci, sed panem potentiae, quam prius non actuabat. - Et hoc bene nota: quoniam ex his solvantur obiecta. - Hoc de secundo.

IX. Quoad tertium *. scito quod habitus scientificus quatuor habitudine* habet ad species intelligibiles ordinatas: prima C.-i effectus ad causam; secunda, causae ad effectum; tertia, complementi ad inchoationem; quarta, totius ad partes non essentiales, nec intégrales, sed potentialis. Et per manifestationem primarum duarum, recollere oportet quod sicut in scientia est duplex ordo: primus est partium unius et eiusdem demonstrationis, secundus diversarum demonstrationum inter se; – ita est duplex collectio ordinata specierum intelligibilium. Prima est specierum facientium unam demonstrationem; secunda est specierum facientium secundam demonstrationem cum speciebus facientibus primam, et sic deinceps. Prima collectio est causa habitus identitatis: quia est causa ipsius actualis scire, quod est effectus demonstrationis, quod est causa ipsius habitus scientifici; habitus enim sciendi ex actu sciendi generatur. Et scito quod non solum collectio specierum pro prima demonstratione est causa habitus scientifici, sed singulae collectiones pro singulis succedentibus demonstrationibus sunt causae ipsius habitus, diversimode tamen: quia prima est causa generationis, aliae vero sunt causae augmentativae augmento extensivo; sicut prima demonstratio facit habitum, subséquentes autem extendunt illum. – Secunda autem collectio, quoad unitatem ordinis, est effectus ipsius habitus: quia intellectu*, adepto iam habitu, et determinatu iam ad obiectum scibile tale, efficitur potens ad ordinandum alia species ad acquisitam rationem talis obiecti. Et sicut prima demonstratio in scientia una est principium secundae; ita, proportionoliter, habitus acquisitus prima demonstratione inchoat scire actuale secundae conclusionis, aduvando ad adunandum et ordinandum specie* pro secunda demonstratione, et sic deinceps. Et hoc, ut dictum est, quin per se tertium respicit formale obiectum.

Tertia nute[m] habitudo patet ex eo quod, cum obiectum proprium habitus sit etiam obiectum, licet parziale, potentiae; scibile, puta Unitas sive numerus in arithmetica. obicitur prius, ordine generationi», intellectui primam demonstrationem formanti per ordinatas illius demonstrationis species, quam habitui qui relinquitur in intellectu ex scire facto per demonstrationem. Sed potentia intellectus» ad

- **a. can t.**
- **Qu- vu».** «n.

I. U 5«

- Ct BOB. V.
- *. O. o«n. ui

• Ct. ann. ιππ
toc.

- Art. t- U»»»
num. **.

locum, p>.
; · alkḡ4lua ·
err in hoc,
st habentU
solum pro
tur ad di.
res, in po
ro quando
i quod in
ad scire
ndam, et
l habitus
primum
externi)-
m poten-
icundum
mfentiae
ininm si
rioniim,
', cideni
•tenliac,
k tunc
solum
dolibet
mpara-
15 live
ipsum,
xtensi-
cnim ' <X nun. m
»nchi-
mlitati
abitus
ntiac,
>niam
qua- * Ct. QiuB. ».
atas :
rum;
par-
pro
juod
iniui
lon-
spe-
iam
mn-
am,
nti-
rrus
ici;
:ito
on-
!k-
Jnt
est
«K-
αi,
ol-
li:
m
m
ut
(l-
n-
l-
la
•t · Num vb.

n

• Xwm. ».

»

QUAESTIO LIV, ARTICULUS IV

347

tale obiectum ut scibile, non nisi inchoative determinatur per huiusmodi species ordinatas: quia non nisi ut ordinnn-tur nd scientiam illius obiecti. Unde complete determinatur per habitum, quo iam intellectus non ut in via. quemadmodum per species ordinata», sed ut in termino; nec per modum passionis transeuntis, quemadmodum per actum sciendi; sed firmiter et quasi immobiliter habet ♦ obiectum illud scibile ut sic.

Quarta vero habitudo patet ex praecedenti, et ex reprue-sentatione specicrum; et ex potentiis antedicti» ·; et ex actibus sciendi diversa» conclusiones. Et retrogrado ordine procedendo, si netus diversi sciendi diversas conclusiones »n una scientia, sunt valut parte» habentis habitus; et di-versae species ad diversos huiusmodi actus ordinantur, ul patet: consequens est ut ipsae quoque species in partium coordinationem cadant. – Idem quoque sequitur ex eo quod, ad perficiendum potentiam intellectus respectu huius con-clusionis, aliae speciet ordinantur ab illis quae ordinantur ad perficiendum potentiam respectu alterius conclusionis eiusdem scientiae et scibilis formaliter. – Cum cuam nostra «dentia duo exigar, assimilutionem intellectus ad res de quibus est scientia, et determinationem intellectus ad com-ponendum, dividendum discurrendumque inter huiusmodi res; et primum fiat per species inteliigibilc», secundum au-tem per illam qualitatem h.ibilitnntem intellectum ad ulc scibile; et constet quod primum ordinatur ad secundum, in quo consummatur scientia, consequens est quod species intelligibiles, repraesentando ea de quibus est scientia, clau-dantur sub scientia tanquam secundaria sub principali. Ac per hoc, scientia per scipsatn habet actum componendi, cie., per species vero habet actum repraesentandi sicut pru-dentia per scipsam praecipit, et per cubuliam consiliatur. Cum igitur determinatio intellectus ad scibile plura exigat; et in speciebus intelligibilibus ordinatis inchoative sit, et in qualitate illa simplici consummetur: consequens est quod species inteliigibilc» tanquam partes pntentiales scientiae sint; vigilandumque sit, cum de attributis conditionibus seu actibus scientiae est sermo, quid ei convenior imme-diate et quid mediante pane potentiuli, quid simplidter et quid secundum partem. – lineae de tertio.

Quoad quartum ·. prima auctoritas ». Thomae ·· nihil penitus obstat. Quia augmentum per additionem ibi voca-tur augmentum extensivum*: ut expresse ipsemet se decla-rat inferius, in qu. t.xvi, art. i. ubi, repetita distinctione de augmento formae secundum scipsam et ex parte subiecti participantis, dicit quod magnitudo vel parvitas formae secundum scipsam attenditur secundum ea ad quae se extendit. Et quia scientia modo ad pauciora, modo ad plum se extendit, ideo aie suscipit augmentum. Virtus autem morulis, quia ad omnia oportet quod se extendat, ideo non sic augetur. Unde ex hoc quod Auctor dicit ipsam augeri per additionem, nihil aliud habetur nisi quod augetur ex-tensive, quia ad plura continue se extendit. Ex hoc vero quod dicit secundum scipsam sic augeri, non habetur quod in ipsa sua essentia fiat additio: sed quod ex ipsa eius specifica ratione habet quod sic augeatur, ut in illa qu. m.i. * declaratum est.

Secunda vero auctoritas, ex qu. i.xv inferius, cum exem-plnritcr ab Auctore inducitur, intelligenda procul dubio est iuxtfl sensum a teipso datum, ubi ex proposito superius hoc declaravit, scilicet qu. i.iv, art. q, ad 3. Intendit ergo de acquisitione non terminante generationem scientiae, sed terminante augmentationem eiusdem; ita quod geometria modico studio acquint, demonstratione augmentante scien-tiam, notitiam conclusionis quam nunquam consideravit. Hoc enim est acquirere scientiam novae conclusioni», quam-vis non sit acquirere scientiam illam simpliciter: idest, ac-quirit illam inquantum est scientia illius conclusionis quam nunquam consideravit, quamvis non acquirat illam scien-tiam simpliciter.

Tertia quoque auctoritas, ex qu. i.xvn inferius, non obstat. Quia, ut ex dictis · patet, species inteliigibilc» sunt principia actuum ex quibus fiunt virtutes intellectuales, ac per hoc, dicuntur formales in virtutibus intellectualibus: cum quo patet stare quod non sunt ipsae essentiae virtutum intel-

lectualium. – Potest et aliter exponi illa auctoritas, ut ibi dicetur. Sed hoc hic sufficit. – Ex his autem dare liquet quod Auctor in hoc opere non declinat modo in hanc, modo in illam viam; sed firmiter tenet quod est simplex qualitas.

XI. Ad auctoritatem vero ex Tertia Pane, qu. xtt, alla-tam, dicendum est in primis quod labor est in aequivoco, Quoniam, ut ibi patet, «dentia «uraitur ibi pro notitia in-tellectiva habituali qua cognoscuntur omnia quae possunt lumine intellectus agentis cognosci. Talem autem notitiam acquisitam constat cs»c unum aggregatione, et non simpli-citate; hic autem loquimur de aliqua una scientia secun-dum speciem. Unde si tota geometris in nobis per unam solam speciem naturaliter sciretur, et arithmetica per unum aliam, et mciaphyiica per unam aliam, et sic deinceps, nihil deperit illi processui qui fit in illo articulo, ex proposi-tionibus eius: et tamen non verteretur in dubium quod una scientia secundum speciem esset simplex qualitas. Pro-batur hoc quod dixi: quia ex hoc quod post unam spe-ciem generatur alia, augeri dicitur in Christo scientia ac-quisita secundum essentiam habitus. Et vere Auctur nihil aliud intendit nisi quod in Christo fuit augmentatio ha-bitualis notitiae secundum essentiam, idest quod ipsa es-sentia habitualis notitiae augebatur: et hoc probat, quia per additionem formae nd formam.

Et licet haec expositio sit sufficiens, quin est linendis, cl satisfacit proposito, posset tamen aliter diri quod, quia augmentum scientiae intensivum occultum c»t, extensivum vero etiam occultum nisi secundum annexam aggenratio-nem specicrum intelligibtlum; et Auctor scientiae profe-ctum secundum essentiam, distinguebat contra profectum quoad effectum: ideo ex una cl eadem parte locans habi-tum scientiae secundum se cum speciebus inidligibilibus, el ex alia effectum, a notioribus, scilicet speciebus intelli-gibilibus. declaravit profectum scientiae in Christo; et vocavit augmentum secundum essentiam, ut distinguitur contra ctfcetum. Et hoc sufficebat proposito suo. – Prima tamen expositio amplectendo omnino cs1

XII. Ad auctoritates autem ex Qu. de Irritate et III Seul., quamvis posset dici quod Auctur ante compositam Summam, usus est opinione illa quod habitu» vcientificus u»set ordinatio specicrum, sed postmodutn in Sutma pro-priam sententiam dixerit, singulae tomen auctoritates sone intelligi possunt. Nam in qu. mii, loquitur de particularibus scientiis actualibus, idest diversis demonstrationibus diver-sarum conclusionum, ad quas, secundum species intelli-gibiles carum, se habet habitus «dentiae ut tutum nd partes potentiates. Et hoc sufficit ad verificaodutn illud dictum quasi excmplanter. – hi qu. vero xxiv, non didi quod ordi-natio specicrum est habitu», sed efficit habitum: quod cog-cedimus, ut patet ex dictis – In qu. autem x, expresse «Nato, patet quod recitative loquitur; et quad aihil illius opinionis recitatae ibi approbat, nisi quod species conserventur, et vis conservativa sit memoria intellectiva.-In Tertio demum Sent., dut. xiv. dicta et allegata quantae sint auctoritatis, manifestat ipse Auctor in Tertia Porte, qu. xi, art. ult.. ubi iterum tractans eandem quaestionem, determinat op-positum.

Unde tu. Thomistu. adverte; – ex hoc quod intellectus habet singulas species secundum singula» naturas, sequitur quod habeat diversos habitus ordinantes illas od diversa subiecta scibilia: non tamen quod ipsae species sint habitus sdentificus, sed sunt habitus intellectui inchoantes habitum scientiae, et partes eius potentiatae», ut dictura est ·. Si enim in intellectu nostro essent universales formae, ul sunt in angelis, non porteret iuxta »cibiliura species ordinare: sed unica specie in totam urum scibilis speciem se haberet, unico etiam actu sciendi. – Et haec de auctoritatibus suffi-ciant, ex quibui, coniunais huic doctrinae, ceteras, si quae sunt, interpretari posse facile puto.

XIII. Nunc ad rationes dicendum est, allatas cl firmatas · a. i», ut magis veritas elucescat ·. Et ad primam dicitur dupliciter. Primo, quod illa maxima, In quemcumque actum potest forma aliqua, potest quaelibet eiusdem speciei, licet non aeque perfecte, non est vera, nec probato, nec assumpta

ab Averroc, nisi in iortni* *implicibus secundum esjcntiam ct potentia», quale» iuni formae homogeneous. In formis autem htterogeneous, quae »unt simplices secundum e&sentiam, multiplice» autem secundum potentiam, falsa est. Manifestum enim est quod animal modo genitum, et po»t perfectum, »unt eiusdem speciei specialissimae: et tamen perfectum potest in actum generationis, et imperfectum non. Unde propositio illa sic universaliter, est contra Aristotelem, IV *Meteor.* ., ponentem diflerentiam inter perfectum et imperfectum in hoc, quod perfectum unumquodque c«t cum potest generare sibi simile. Unde cum habitus sit forma simplex in essentia, et multiplex in potentia (habet enim et species intelligibiles, et potentiam subiecti atl dhcriM conclusiones, ut panes; ilbi ex parte sui, ista* ex parte subiccti sui); consequens est ut in ipso scientifico habitu locum non habeat propositio illa; sed in aliquid merito potest perfectus, in quod non potest imperfectus.

Deinde dicitur ad minorem, quod hic est sophisma Figurae dictionis: quoniam mutatur *quid* in *quantum*. Cum enim demonstrationes et conclusiones eiusdem scientiae •int ordinatae, et una oriatur ex alia; netus sciendi aequentis includit in se perfectionem praecedentis, et addit: non enim scit, qui resolvere nescit conclusionem quintam in primam. Et sic, posse in scire quintani conclusionem, est posse in maius scire quam posse in scire primam conclusionem. Ac per hoc, mutari patet *quid* in *quantum*, dum sub ly *in quemcumque actum* subsumitur *actus tantus*.

XIV. Ad secundum dicitur quod habere diversas generationes, corruptione» et intensiones, contingit dupliciter. Primo, ut sic fit unius, quod nullo modo mutetur alterum: et sic, transeat distinctio realis talium. -Alio modo, ut non pouit unius esse, nisi in uno alterum redundet, et sic non infert distinctionem re.ilcm illorum. Cum enim animal aliquod augetur, aie generatur nova quantitas, ut antiqua novo modo se habeat et similiter minuitur. Et prnpterca non sequitur: Ergo est alia realiter quantitas nova ab antiqua. Et simile est in motu Intensionis et remissionis. Et sic accidit in habitu scientifico. Qui.i cum generatur scire secundae conclusionis, habitus praecedens extenditur: et v converso, minuitur oblivione. Similiter quod intensive augeatur respectu primae conchuioni* et non secundae, perinde est ac si albedo intenderetur in una parte subiecti ei non eJia, m infra * patebit.

XV. Ad tertiam rationem dicitur praemittendo duo. Primum est, quod actus sciendi habitus identifia sunt duplices: quidam secundum unam et eandem demonstrationem; quidam secundum aliam demonstrationem ac conclusionem. Et hi actus sic se habent, quod primi sunt omnino eiusdem rationis, ut patet: secundi autem aliquo modo sunt eiusdem rationis, et aliquo inudo diversae. Si enim sumantur in ordine ad diversas «pedes intelligibiles n quibus fiunt, sic, cum species tertiae demonstrationis distinguantur specie n speciebus secundae, etiam ipsi actus erunt diversarum rationum. Si vero sumantur in ordine ad habitum scientificum et eius formale obiectum, sic sunt unius rationis: sicut et habitus et obiectum sunt unius speciei specialissimae. Et licet ad habitum pertineant isti actus utroque modo, quia tamen principaliter et immediate pertinent ad ipsum secundo modo; ideo, licet tolerari possit termino dicens actu» istos diversarum rationum, formalius tamen dicuntur eiusdem rationis, cum dc unitate habitu» est sermo. - Secundum esc, quod habitus scienrificus habet duas latitudines diversarum rationum, inttnsivam scilicet et extensivam, respondente» duplicibus aupradictis actibus ita quod quantitas intensive eius augetur ex actibus frequentibus circa idem; quantitas vero extensiva augetur ex advenientibus actibus demonstrativi» circa diversa. Et sicut

in tonui» materialibus calor, et latitudines eius intensive et extensiva, non sunt tres cntitates, sed una haberi» duas conditiones; ita in habitu.

Unde ad rationem dicitur quod habitus scientiae augeatur per utrosque actus, scilicet circa eandem, et circa diversas conclusiones; et quod neutrius augmentation!» est terminus aliqua omnino nova cntitai, et consequenter nec eiusdem nec diversae rationi»; sed antiqua novo modo se habens, secundum latitudines diversarum rationum. Nam augmentum per netus circa idem, terminat habitu» secundum latitudinem intensisam: augmentum vero per actus circa aliud. terminat idem habitus necandum latitudinem extensivam, quam constat conditionem esse alterius rationi». Ex hoc autem quod idem habitus habet utramque quantitatem, non sequitur quod sit compositus ex duabus rebus diversarum rationum: sed solum quod habeat duas quantitates, non moli* sed perfectionis, diversarum rationum, identificdta» realiter sibi.

XVI. Ad quartam rationem dicitur quod, quia habitu» scienlificus comparatur nd potencias intellectus respectu dnersnrum conclusionum, ut partes subiecti, ut ex V *Aetaphys.* deductum est .; consequens est quod habitui perfidenti intellectum secundum potentium ad primam conclusionem, non contrarietur etiam habitus pravae dispositionis in eodem intellectu secundum potentiam respectu secundae conclusionis, sicut ulbn secundum unam partem, non contrahatur nigredo eiusdem, ut est in parte propinque.

I it quoque hoc manifestum ex ipso motu augmenti extensivi. Cum enim augmentatio extensiva ad occupandum novam Joci partem terminetur in materialibus formis; et scientific! habitu» augmentum extensivum nd maiorem perfectionem extensivam eiusdem terminetur sic, quod potentia intellectus respectu novae conclusionis actuatur per ipsum habitum, quae prius non nctuabatur; et e converso, diminutio od minorem scientiam terminatur per hoc quod potentia in intellectu respectu scire conclusionis, subducitur ab esse sub illo habitu' consequens est ut habitus augmentatione quasi occupet novam potentiam, scu panem potentiae, et diminutione quasi relinquat; ne per hoc, non magis contrarietur habitui ut perficit unam potentiam seu partem potentiae, seu potentium partialiter, contrarius habitus ut occupat aliam potentiam vel partem, vel eandem partialiter, qunm, ut dictum est, contrario in una parte contrarium inaltera. Proportionaliter namque hac se habent, in indivisibilibus secundum quantitatem molis, partes potentiae, sicut in rebus materialiter quantis, parte» quantitativac.

Hunc nutem proportionem partium potentiae subiecti habitu» scientific! ad ipsum habitum, tanti facito, ut tdTirmes hinc evenire quod habitus geometriae augeri potest intensive circa quartam conclusionem, et non erit intensus circa quintam. Et esset etiam c ennverso, si quinta non dependeret ex quarta. Provenit namque hoc ex eo quod frequentati actu» circa quartani demonstrationem, augeat intensive habitum ut perficit illam partem potentiae intellectu* qua respicit hanc conclusionem, et non ut perficit aliam. Nec. ut dictum iam . est, refert si sit una et eadem * tbU. potentia: quoniam est multae aequivalenter, scu partialiter.- Nec suspiceris voluntarium nut chimacricam esse hanc partium potentiae «ubiecti habitus adinventionem. Si namque scripta superius ab Auctore notaveris, invenies, inter alia, in qu, i., art. ult., ad ult., quod etiam in angelis sunt partes potentiae, *inquantum intellectus rorum perplures species perficitur, et voluntas eorum se habet adplura*. Quid clarius? Hoc est enim quod diximus: nam coiutut quod inquantum intellectus noster est in potentia ad aliam et aliam demonstrationem et conclusionem* est in potentia nd diversas specie», et ad proportionaliter plura, sicut voluntas. - Et haec de quarto, et tota hac materia.

cisÎÄli.

•atoLi Th .»<*,

• *Cf.* 4*. ω*
latnū
• *Ge.* uv, «n- 3

• *Viā*« «a-1*™
»44.
• *Qb.* l ix».

. Nae. n».

• *Qp* «i,n 7,a..
s.n». krt.

• *CjP.* - CL
Srrist., Ut». I.
«».

• *Cap.* ».. . Cl.
J/ Cb. i)fi. hb.
XV. αp. *MM.
• *Qi** Iu.

* C*r- n, »■

cuius intenihi et
tabens dim coit-

. odennac euge-
rra. et dnw di-
imentafioni- cit
insequenter ncc
ia novo modo
rationum. Nam
liobiiu» secun-
vero per actui
m latitudinem
alterius ratio-
ibet urramque
tus ex duabus
d hebeat duas
rum rationum,

quia habitui
ctu* retpeou
ut ex V A/e-
i habitui per-
imam conclu-
dbporiti<mii
ctu secundae
:m, non con-
opinque.

tu augmenti
occupandum
l formis; et
utioiem per-
iled potentia
r per ipsum
reno. dimi-
»c quod po-
ibduetur ab
is augmen-
partem po-
r hoc, non
xntiam seu
tnrius Int-
el eandem
una parte
: se habent,
nes poten-
nntiutivae.
ic subiecti
o, ut affir-
jeri potest
it intensus
uinta non
: eo quod
m. augment
itifle intel-
ut perficit
, et eadem . ikU
irtialiter.-
hanc par-
ti namque
inter alia,
ne partes
rx *species*
Quid da-
quod in-
et aliam
ia ad di-
voluntas.

QUAESTIO QUINQUAGESIMAQUINTA DE VIRTUTIBUS, QUANTUM AD SUAS ESSENTIAS

IN QI ATŪOR ARTICULOS DIVISA

Consequenter considerandum est de habi-
bus in speciali *. Et quia habitus, ut dictum
•Qcut.Mty est., distinguuntur per bonum et malum, primo
dicendum est de habitibus bonis, qui sunt
tutes et alia cis adiuncta, scilicet dona, beatitudi-
una ncs cl fnictus*; secundo, de habitibus malis, sci-
•q*.uu Hcet de vitiis et peccatis*. Circa virtutes autem
quinque consideranda sunt: primo, de essentia

virtutis; secundo, de subiecto eius*; tertio, de . Q«
divisione virtutum ♦, quarto, de causa virtutis **;
quinto, de quibusdam proprietatibus virtutis. . . Q. “*.
Circa primum quaeruntur quatuor.
Primo: utrum virtus humana sit habitus.
Secundo: utrum sit habitus operativus.
Tertio: utrum sit habitus bonus.
Quarto: de definitione virtutis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUS HUMANA SIT HABITUS

li A-h-U di«L nvri, en. t; (ll, d»»t. xxjn, qu. 1. fl. 3, qu* i, 3; Dr Hrtaf., qu. 1, m, 1, n Etktic^ 1«A i,

¶ primum sic proceditur. Videtur quod
virtus humana non sit habitus. Virtus
enim esi *ultimimi potentiae*, ut dicitur
.•«t : k in l *Caelo* *. Sed ultimum
que reducitur ad genus illud cuius est ultimum:
sicut punctum ad genus lineae. Ergo vinus re-
ducitur ad genus potentiae, et non 3 ad genus
habitus.

2. Praeterea, Augustinus dicit, in ll *de Libero*
•Or.m.-o. *Arbit.* *, quod *virtus est bonus usus liberi arbitrii*.
Sed usus liberi arbitrii est actus. Ergo virtus non
est habitus, sed actus.

3. Praeterea, habilibus non meremur, sed acti-
bus: alioquin homo mereretur continue, etiam
dormiendo. Sed virtutibus meremur. Ergo virtutes
non sunt habitus, sed actus.

4. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *de A/o-*
Jif, ik’S » quod *virtus est ordo amoris*. Et
XyJYi2’n *n *Octoginta trium Quaesi.* *, dicit quod *or-*
dinatio quae virtus vocatur, est /ruendis frui, et
utendis uti. Ordo autem, seu ordinatio, nominat
vel actum, vel relationem. Ergo virtus non est
habitus, sed actus vel relatio.

5. Praeterea, sicut inveniuntur virtutes huma-
nae, ita et virtutes naturales. Sed virtutes natu-
rales non sunt habitus, sed potentiae quaedam.
Ergo etiam neque virtutes humanae.

Sed contra est quod Philosophus, in libro
. or. n. ». 4. *Praedicamenti*, scientiam et virtutem ponit esse
habitus.

Respondeo dicendum quod virtus nominat quan-
dam potentiae perfectionem. Uniuscuiusque au-
tem ? perfectio praecipue consideratur in ordine
ud suum finem. Finis autem potentiae actus est.
Unde potentia dicitur esse perfecta, secundum
quod determinatur ad suum actum.

Sunt autem quaedam potentiae quae secundum
scipsas sunt determinatae ad suos actus; sicut
potentiae naturales activae. Et ideo huiusmodi
potentiae naturales secundum scipsas dicuntur
virtutes. – Potentiae autem rationales, quae sunt
propriae 7 hominis, non sunt determinatae ad
unum, sed sc habent indeterminate ad multa:
determinantur autem ad actus per habitus, sicut
ex supradictis * patet. Et ideo virtutes humanae
habitus sunt.

An primum ergo dicendum quod quandoque vir-
tus dicitur id ad quod est virtus, scilicet vel obie-
ctum virtutis, vel actus eius sicut fides dicitur
quandoque id quod creditur, quandoque vero
ipsum credere, quandoque autem ipse habitus
quo creditur. Unde quando ' dicitur quod virtus
est ultimum potentiae, sumitur virtus pro obiecto
virtutis *. Id enim in quod ' ultimo potentia potest,
est id ad quod dicitur virtus rei: sicut si aliquis
potest ferre centum libras ut non plus, virtus eius
consideratur secundum centum libras, non autem
secundum sexaginta. Obicctio autem procedebat
ac si essentialiter vinus esset ultimum potentiae.

An secundum dicendum quod bonus usus liberi
arbitrii dicitur esse virtus, secundum eandem ra-
tionem: quia scilicet est id ad quod ordinatur
virtus sicut ad proprium actum. Nihil est enim
aliud actus virtutis quam bonus usus liberi ar-
bitrii.

An tertium dicendum quod aliquo ' dicimur
mereri dupliciter. Uno modo, sicut ipso merito,
eo modo quo dicimur currere cursu: et hoc modo
meremur actibus. Alio modo dicimur mereri ali-
quo sicut 6 principio merendi, sicut dicimur cur-
rere potentia motiva: et sic dicimur mereri vir-
tutibus et habilibus *.

a) rfducitur... et hom. - reducitur cJ. a. «M reducitur p.
autem. - Pa.
y) pmfrlac. - pedfutiac fropru codera.
3) - quandoque autem ipie haSitut addit E.

.) quaudo. - quod ABCDEIGIUU
Q) (tt quod. - rit quod E. iu ccta» « j.
) aliquo. - aliqua ACDFGUIKI.pn cl a.
ft) licut. - quasi wulcci.

Ai> quartum dicendum quod virtus dicitur or-
do vel ordinatio umoris, sicut id ad quod est
virtus: per virtutem enim ordinatur amor in
nobis.

Ad quintum dicendum quod potentiae naturales
sunt de se ' determinatae ad unum: non autem
potentiae rationales. Et ideo non est simile, ut
dictum est .

.) Jc - yrr ctxlic@.

Commentaria Cardinalis» Caiotani

In articulo primo quacitioni» quinquagesimaequintue, du-
bium occurrit ex Scoto, in I *Sent.*, dist. xvn, qu. m. Ipse
enim, putans virtutem moralem, ut sic, non dicere differen-
tiam per se diitinctivam habitus, sed addere super naturam
habitus respectum conformitutis seu coexiitentiac ad re-
ctum dictamen; tenet quod idem numero habitus, immu-
tatus in se, de non virtute fit vinus; imo, genitus cum
ratione erronea, postea fit vinus. Nec hoc aliter probat,
nisi quia habitus abstinentiae genitus ex actibus abstinen-
tiae elicitis sine prudentia, aut cum erronea ratione, post-
modum, adveniente recta ratione, nulla facta mutatione
circa illum qualitatem in se quae est habitus abstinentiae,
de non virtute fit virtus. – Et posset hoc confirmari", qui i
non esset opus generari in illo alium habitum, ut esset
abstinens.

II. Haec autem positio repugnat et doctrinae Auctoris,
et veritati. Auctori quidem, quia aperte in hac quaestione,
quam *de essentia virtutis* vocat, dividendo tractatum hunc,
postquam tractavit de habitu, ponit virtutem ut sic esse
habitum, ut in hoc patet articulo. Et in ultimo articulo
expresse dicit quod habitus est *genus propinquum virtutis*.
Quorum nihil esset verum, si virtus moralis, ut sic, adve-
niret huic habitui immutato, ut patet.

Veritati autem, quia habitus ille qui est virtus moralis,
habituât appetitum nd sequelam rationis, ex sua essentia.
Ad cuius evidentiam veritatis, duae sunt advertendae dis-
tinctiones. Prima cit de ratione recta. Est enim duplex.
Quaedam respectu proprii finii ipsius virtutis morulis, qui
est bonum rationis in tuli materia, quod eat medium in
tali materia determinatum ratione: sicut medium in cibo
et potu est finis abstinentiae proprius. Quaedam vero re-
spectu finis extrinseci: prout vita aeterna est finis ad quem
fides formata ordinat abstinentiam. In proposito non est
sermo de ratione recta secundo modo, quia ipse Scotus
expresse loquitur de prudentia seu actu cius, quae «t recta
ratio medii virtutif moralis, ut patet in II *Ethic.* ♦ ex defi-
nitione virtutis, constat autem quod attingere medium est
finis proprius moralis virtutis.

Secunda est de effectu formali ipsius habitu» qui vocatur
virtus moralis: dupliciter enim intelligitur. Primo, ut ex sua
essentia habitus ille reddat appetitum habituatum od actum
et non plus: verbi gratia, abstinentia ad abstinendum. Se-
cundo, ut reddat appetitum habituatum ad netum cum om-
nibus eius conditionibus suae latitudinis: scilicet ad absti-
nendum quando, ubi, sicut, propter quid, etc., oportet.
Existimare habitus huiusmodi naturam esse primo modo,
fuit causa illius Scoticae phantasiae: definire autem huius-
modi habitus naturam secundo modo, est ratio veritatis.
Nisi enim appetitus, ex natura habitus temperantiae, ha-

bitualia esset, et iam per modum naturae determinatus,
ad abstinendum propter bonum rationis, quando, ubi, sicut,
quantum ratio exposcit: iam appetitus non esset ex tali
habitu factus quasi naturaliter obsequens rationi Et se-
queretur quod habens habitum temperantiae, habet appe-
titum pugnantem contra rationem secundum circumstan-
tiam et finem proprium: quod est contra Philosophum et
veritatem, VII *Ethic.** Et sequeretur quod omnes virtutes
morales essent scientiae, iuxta opinionem Stoicorum ♦ Et
breviter, hoc destruit moralem bonitatem.

Et potes ratiocinari contra hanc phantasiam sic. Habitu»
ille, puta abstinentiae, qui, apud te, generatus est ex actibus
elicitis secundum rationem erroneam oppositam prudentiae,
et postmodmn fit virtus moralis immutatus in se; aut in-
clinat ex se ad actus similes prioribus, aut dissimiles. Non
dissimiles, ut patet. Ergo ad similes. Sed similes sunt vi-
tiosi: quia erronea ratio non excusat. Ergo. – Praeterea,
actu» ille nd quem inclinat talis habitus, aut est ad medium
in tali materia, aut od extrema. Si nd medium, est secun-
dum se vera vinus moralis: quia sibi convenit tota defi-
nitu» virtutis datae II *Ethic**, scilicet, *Habitus electivus in
medietate consistens* etc. Si nd extrema, ergo est vitium:
ut patet ibi. Vitium autem nunquam transit in virtutem,
sicut nec albedo in nigredinem: sunt enim contrario.

III. Discito ergo, et dicito, quod virtus moralis, sicut
quaelibet alia, est essentialiter habiti». Sed moralis est hubi-
lualiva appetitus nd eliciendum actus quando, ubi, sicut,
quantum Oportet propter bonum rationis et quia difficile
est esse habituatum nd eliciendum actum sic circumstantio-
naturi, ideo difficile est habere habitum virtutis: et quia
habituatus nd abstinendum, verbi gratia, et non propter
bonum rationis, assuefit ex illo habitu ad actum abstinen-
tiae cum tuli defectu, oportet habitum alium generari, et
praecedentem corrumpi, si veru» habitus abstinentiae inesse
debet (quamvis facilius generetur in sic disposito verus
abstinentiae habitus): ut patet in fine II *Ethic.** Sicut pro-
digus habituants ad expendendum non propter bonum ra-
tionis, et quando oportet, etc.; si debeat fieri liberalis, non
suffiat quod mutetur sola regula ad propter quid oportet,
et quando oportet, etc.; sed oportet ut fiat una simplex
qualitas nova, habituant ad expendendum propter bonum
rationis, quando oportet, sicut, ubi, etc.- Et breviter, si quis
meditetur, et diligenter rem hanc consideraverit, inveniet
quod haec phantasia de vitio in virtutem, et e converso,
transferret habitum eundem. Idem enim est iudidum de
habitu genito ex actibus elicitis cum ratione erronea opposita
prudentiae, et de virioso: nam in utroque est aliquid confor-
mabile rectae rationi, puta netus; et in neutro totum, quia
defectuos:i circumstantia non est conformabitis rectae rationi.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUS HUMANA SIT HABITUS OPERATIVUS

HI *Sent.*, (fist, **nut**, qu. I, in. 3, qu* 1.

D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VideIUf quod
non sit de ratione virtutis humanae
quod sit habitus operativus. Dicit enim
Tullius, in IV *de Tttskul. Quaest.* quod

sicut est sanitas et pulchritudo corporis, ita est
vinus animae. Sed sanitas et pulchritudo 3 non
sunt habitus operativi. Ergo neque etiam virtus.
2. Praeterea, in rebus naturalibus invenitur

a) /ufcbrilu^o. - a^ritHito **AIICDHUL**.

v
u
q

β
λ
\\
l
<

•T«t.r7.-s.Tx.
lut. -r.

<
i

1

• Or- lu-ii»

f

l

z

• Cw. *t. a. 3. -
S.Tn. Ur. si.

• Art. pud.

• η.

•CIJtfl.pCMCo.
Cocuattt Dta.
L

alurales
i autem
nile, ut

• In ūcrpon.

linatus,
i, sicut,
ex tali
Et »c-
t nppe-
ms»n-
hum cl
i-irtutes
l ·. Er
i.
labitus
ictibus
sntinc,
ut in-
L Non
mt vi-
cerea,
rdium
ccun-
deti-
u·j in
ium:
item,
·
JUCUt
habi-
icut,
ficilc
itio-
quia
pter
aen-
> «t
esse
erus
iro-
ra-
tion
let,
ilex
um
[Uls
liet
50,
de
dm
or-
al*
ni.

M
•n
s.
ir

tr':S
?

T
'c^·wb»

sStSeTw'

•Art-rmcr·

'a
Casfiat n. 1

• UI,
iv Sent., di»,
*,in

i

virtus non solum ad agere, sed etiam ad esse:
lll Palct Per tn I *dc Caelo**, quod
quaedam habent virtutem ut sint semper, quae-
dam vero non ad hoc quod sint semper, sed ?
aliquo tempore determinato. Sed sicut se habet
virtus naturalis in rebus naturalibus, ita sc habet
virtus humana in rationalibus. Ergo etiam virtus
humana non solum est ad agere, sed etiam ad
esse.

3. Praeterea, Philosophus dicit, in VII *Physic**,
quod virtus est *dispositio perfecti ad optimum*.
Optimum autem ad quod hominem oportet dis-
poni T per virtutem, est ipse Deus, ut probat
Augustinus in libro II *de Moribus Eccles.* *; ad
quem disponitur anima per assimilationcm ad
ipsum. Ergo videtur quod virtus dicatur qualitas
quaedam animae in ordine ad Deum, lanquam
assimilativa * ad ipsum: non autem in ordine ad
operationem. Non igitur est habitus operativus.
Sed contra est quod Philosophus dicit, in II

*, quod *virtus uniuscuiusque rei est quae
opus eius bonum reddit*.
Respondeo dicendum quod virtus, ex ipsa ratione
nominis, importat quandam perfectionem poten-
tiae, ut supra * dictum est. Unde, cum duplex sit
potentia, scilicet potentia ad esse et potentia ad
agere, utriusque potentiae perfectio virtus vocatur.
Sed potentia ad esse se tenet ex parte materiae,
quae est ens in potentia: potentia nutem ad agere
se tenet ex parte formae '.quae est principium
agendi, eo quod unumquodque agit inquantum
est actu.

In constitutione autem hominis, corpus se ha-
bet l sicut materia, anima vero sicut forma. Et
quantum quidem ad corpus, homo communicat

P) scJ. – tiitf adJuat \BCDGHlKU
y) Jbpioni. – Jiifoirre ct ARFGILpII, urrr CDEKIII.
i) ansimUatina. – axtimiiatio EF
t) A-iSct. – tend Pα.

35l
cum aliis animalibus; et similiter quantum ad vi-
res quae sunt animae ct corpori ζ communes;
solae autem illae vires quae sunt propriae ani-
mae, scilicet rationales, sunt hominis tantum. Et
ideo virtus humana, dc qua loquimur, non potest
pertinere ad corpus; sed pertinet r' tantum ad id
quod est proprium animae. Unde virtus humana
non importat ordinem ad esse, sed magis ad
agere. Et ideo de ratione virtutis humanae est
quod sit habitus operativus.

Ad primum ergo dicendum quod modus actionis
sequitur dispositionem agentis: unumquodque
enim quale est, talia operatur. Et ideo, cum virtus
sit principium aliqualis operationis, oportet quod
in operante praeexistat secundum virtutem ali-
qua " conformis dispositio. Facit autem virtus
operationem ordinatam. Et ideo ipsa virtus est
quaedam dispositio ordinata in anima: secundum
scilicet quod potentiae ' animae ordinantur ali-
qualiter ud invicem, ct ad id quod est extra.
Et iduo virtus, inquantum est conveniens dispo-
sitis animae, assimilatur sanitati et pulchritudini,
quae sunt debitae dispositiones corporis. Sed per
hoc non excluditur quin virtus etiam sit opera-
tionis principium.

Ad secundum dicendum quod virtus quae est
ad esse, non est propria hominis: sed solum virtus
quae est ad opera rationis, quae sunt propria
hominis.

Ad tertium dicendum quod, cum Dei substan-
tia sit eius actio, summa assimilatio hominis ad
Deum est secundum aliquam operationem. Unde,
sicut supra · dictum est. felicitas sive beatitudo, 'Q.
per quam homo maxime Deo conformatur, quae
est finis humanae vitae, m operatione consistit ·. *D rc-

c) ct CArpurl. – curporiye ABCI)EGIKL,*e<rx>H·* F.ewyon pii.
») pertinet. – Om. P.
c) aliena. – AtifMni P×
t) p.jcntiee. – propriat potentiae i'x

Commentaria Cardinali·? Caietani

In articulo secundo ct tertio eiusdem quinquagesimae-
quintae quaestionis, dubium occurrit ex Scoto, in I *Sen!*.,
dist. ivit, qu. ni, opinante quod virtus moralis, quatenus
virtutis moralis rationem habet, non est operative: «cd
quidquid operatur, facit inquantum est habitus. Ita quod
ncc cx propria ratione ut virtus, nec ut subest prudentiae,
est openitiva: sed. ut dictum est, ratione substrati, scilicet
habitus*.

In duobus autem contradicere Auctori videtur Primo,
in hac materia. Quia in praesenti articulo determinatur
quod dc ratione virtutis, inquantum virtus, est quod sit
habitus operativus: ct in sequenti quod sit bonus ct boni
operativus. – Secundo, in communibus. Quin causa secun-
daria agit, apud Auctorem *, non solum virtute propria, sed
virtute pnmac, ita quod m uhqtd potest virtute pnnci-
palis» in quod non potest propria virtute: super cuius op-
posito fundare videtur Scotus dictum suum. Et quia hoc
metaphysici videtur negotii, ad propositum veniendum est.

II. Scito igitur quoti, quia Scotus moralem virtutem, ut
sic, respectum solum posuit addere supra habitum *; ideo
consequenter negavit ipsam esse opcrativam.

Et rursus, quin bonitatem moralem actus posuit in solis
relationibus debitae proportionis actus ad potentiam, obic-
ctum. Enem, tempus, locum, etc., secundum rectam rationem
(sicut pulchritudo non est aliqua qualitas, sed aggregatio
convenientium, puta figurae, magnitudinis, coloris, etc.);

ct relatio non habet proprium principium activum: ideo
virtus moralis non est principium activum bonitatis moralis.

Et confirmatur. Quia relatio consequens necessario ex-
trema, non habet propriam causam aliam ab extremis. Iste
nutem respectus consequitur extrema potita, cx natura ex-
tremorum: impossibile est enim aliquem actum sic condi-
tionatuin poni in esse, ct rationem rectam non poni in cwc;
cum cx natura extremorum consequatur in actu talis con-
formités ad rationem rectam.

III. Nos autem iam primum fundamentum in praece-
denti articulo removimus, declarantes virtutem muralem
addere supra habitum diticrentiam specificam, sicut *hotni·
nem* supra *animal*. Et proptcrca, consequenter, fatemur quoti
virtus moralis, inquantum est virtus moralis, est principis»
tiva actus moralis.

IV. Et ad secunda Scoti fundamenta dicimus quod,
quidquid sit dc essentia bonitatis in actu morali, an scilicet
sit qualitas an relatio, quantum ud propositum spectat,
non refert. Quoniam illud commune dictum quod *relath
non habet causam activam propriam*, intdligitur de causa-
litate propria sic quod terminetur ad ipsam solam: nulla
enim causa activa facit solam relationem. Cum quo tamen
stat quod hubcat per sc causam ctfectivam cum alio. Quod
probo. Summum bonum in universo habet cautam activam
per se intendentem illud, sed ordo universi est summum
bonum m universo, ut patet m XII *Mōtāp^ys.* *: ergo habet

** V
nu.htxi.c4F
s. « i

cauMd) activiun per «e, Coiutat autem quod ordo est re-
Uldo. – Praeterea. cliectu* proprius arti» per »c fit ab arte:
sed ordo manifeste fit ab artibus, videmus enim arte» do-
tatius ad hoc tendere ut ordinate et mensurate incidant, etc.,-
Et sic habitus virtutis moralis facit ordinationem in actu.
Unde in responsione ad primum in hoc secundo articulo,
littera dicit quod *virtus facit opcraifontrtt ordinatam*.

Quomodo autem hoc liât, non est difficile videre. Si
quis enim consideret quod habitus virtutis non causal seor-
sum a potentia, sed est perfectio potentiae ad causandum
actum ordinatum; sidebit quod potentia perfecta habitu
causabit per se intendendo non solum operationem, sed
operationem ordinatam sic; et experientia teste convincetur
quod est ratio illi potentiae quod causct reputatam opera-
tionem. Et hoc, ut dictum est, manifeste liquet in artifi-
cialibus, a quibus concipimus quid interius agitur. Unde
fundamentum illud nihil tacit pro Scuto ad propositum.

V. Quod autem addit, quod relatio primo consequitur
extrema, dignum admiratione videtur. Nam per extrema aut
intendit absoluta, aut relationes. Si relationes, huc sunt
quae in quaestionem veniunt u quibus causantur: puta re-
lationes singulae ad tempus, ad locum, ad potentiam, et
ceterae circumstantiae. – Si absoluta, fidium videtur apud
te, quod, posito actu quoad absolutu tantum, et recta ra-
tione in esse, oporteat sequi conformiUtem. Quamvis apud
nos, posita recta ratione in actu secundo, etc., ut infra
dicetur, impossibile sit sequi netum difformem. Sed hoc
non est quia retalio consequitur: led quia talis effectus
non Mat cum tali causa.

Dicito ergo quod virtus facit operationem ordinatam
tanquam effectum proprium. Et quod relationem habere sic
ctfctivnm per se causam, non inconvcnit, sed oportet
quandoque.

• cꜜ. Msriur. H

l
•Vul vt-rfMC.,
»f<. *cn&brA*.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VIRTUS HUMANA SIT HABITUS BONUS

m *Sent.*, e u. xxui. qu. ., m. 3, qu* i; dkt. srn, qu. u, an. i| II *Etido** lcci. vi.

TERTII M h,c ”ROctwTt.K. Videtur quod
non sit de ratione virtutis quod sit ha-
bonus. Peccatum enim in malo
^^^<^semper sumitur. Sed etiam peccati est
^ aliqua virtus; secundum illud I *ad Cor.* xv*: FZr-
• v«* 5ʹχ *tus peccati lex*. Ergo virtus non semper est ha-
bitus bonus.

2. Praeterea, virtus potentiae respondet. Sed
potentia non solum se habet ad bonum, sed etiam
aj malum; secundum illud Isaiae v *: *lae, qui*
• v-cn. i. *putentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes*
ad miscendam ebrietatem. Ergo etiam virtus se
habet et ad bonum et ad malum.

3. Praeterea, secundum Apostolum, II *ad*
• vm. *Cor.* xli ♦ *virtus in infirmitate perficitur*. Sed in-
firmitas est quoddam malum. Ergo virtus non
solum se habet ad bonum, sed etiam ad malum.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro
• op 3 *de Moribus Eccles.* *: *Nemo autem dubitaverit* A
quod virtus animam facit optimam. Et Philoso-
'iŋ-'i»• pbus dicit, in II *Ethic.* *, quod *virtus est quae*
bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit.

Respondeo Dicendum quod, sicut supra ♦dictum
• An. u est. virtus importat perfectionem potentiae: unde
virtus cuiuslibet rei determinatur ad ultimum in
Au°d res potest, ut dicitur in I *de Caelo* ♦ Ul-
timum autem in quod unaquaeque potentia po-
test, oportet quod sit bonum: nam omne malum
defectum quondam importat; unde Dionysius di-

cit, in iv cap. *de Div. Nom.* *, quod omne ma-
lum est *infirmum*. Et propter huc oportet quod
virtus cuiuslibet rei dicatur in ordine ad bonum.
I nde virtus humana, quae est habitus opcralivus,
est bonus habitus, et boni operativus . 22?°*^

Ad primum ergo dicendum quod sicut perlectum,
ita et bonum dicitur metaphorice m malis: di-
citur enim et perfectus tur sive latro, et bonus
fur sive latro; ut patet per Philosophum, in V
Metaphys. * Secundum hoc ergo, etiam virtus me-
taphorice in malis dicitur. Et sic *virtus peccati* ««,■««
dicitur lex, inquantum scilicet per legem occasio-
naliter esi peccatum augmentatum, cl quasi ad
maximum suum posse pervenit.

An secundum dicendum quod malum ebrietatis
et nimiae potationis, consistit in defectu ordinis
rationis. Contingit autem, cum defectu rationis,
esse aliquam potentiam inferiorem perfectam ad
id quod est sui generis, etiam cum repugnantia
vel cum defectu rationis. Perfectio autem talis po-
tentiae. cum sit cum defectu rationis, non posset
dici virtus humana.

Ad tertium dicendum quod tanto ratio perfe-
ctior esse ostenditur, quanto infirmitates corporis
et inferiorum partium magis potest vincere seu
tolerare. Et ideo virtus humana, quae rationi at-
tribuitur, *m infirmitate perfici* dicitur, non qui-
dem rationis, sed in infirmitate corporis et infe-
riorum partium.

• G»p. rwi.

Op. t, n. t. -
S.Tk. l«t. «u

•Xi-rm.jJ/Oiri.
αxιX. il *W*
*, T1.. CL trurr.
IAXII
«TM.
**Cv .ib , wr>.

•<nn. <rn.

HUjui hir
cmn aui
me kun(
puu re-
.iam, et
ir apud
ccta ra-
i» apud
infra . • Qo uini, «n.
cd hoc
cifceiui

linaiani
we nic
oponet

i ma-
quod
num.
livus,

:tum,
: di-
»onus
in V
; me-
?ccati
:asio-
si ad

etatis
dinis
onis.
m ad
antia
s po-
osset

icrfe-
poris
: seu
ii at-
qui-
infe-

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VIRTUS CONVENIENTER DEFINIATUR

D) Sexr., u.»». lXVII. art. a; /A- l'irf-/, <jv. I, art, a.

(iUARTVM SIC p r o c e d i t u r . Videtur quod VSfiJvJP non sit conveniens definitio virtutis quae solet assignari, scilicet: *Virtus est bona qualitas mentis, qua recte vivitur, qua nullus male utitur, quam Deus in nobis sine nobis operatur**. Virtus enim est bonitas · hominis: ipsa cnim est *quae bonum facit habentem* ♦ Sed bonitas non videtur esse bona: sicut nec dl-bedo est alba. Igitur inconvenienter dicitur quod virtus est *bona qualitas*.

2. Praeterea , nulla differentia est communior suo genere : cum sil generis divisivo. Sed bonum est communius quam qualitas: convertitur enim cum ente. Ergo *bonum* non debet poni m definitione virtutis, ut differentia qualitatis.

3. Praeterea, sicut Augustinus dicit, in .XII *de Trin.* *: *I bi primo occurrit aliquid quod non sit nobis pccoribiisque commune, illud ad mentem pertinet*. Sed quaedam virtutes sunt etiam irrationalium partium; ut Philosophus dicit, in III *Ethic** Non ergo omnis virtus est bona qualitas *mentis*.

4. Praeterea, rectitudo videtur ad iustitiam pertinere: unde iidem dicuntur recti, et iusti. Sed iustitia est species virtutis. Inconvenienter ergo ponitur rectum in definitione virtutis, cum didtur, *qua recte vivitur*.

5. Praeterea, quicumque superbit dc aliquo, male utitur eo. Sed multi superbiunt dc virtute: dicit enim Augustinus, in *Regula* quod *superbia etiam bonis operibus insidiatur, ut pereant*. I alsum est ergo quod *nemo virtute male utatur*.

6. Praeterea, homo per virtutem iustiticatur. Sed Augustinus dicit *, super illud Ioan.**, *Maiora horum Jaciet: Qui creavit te sine te, non iustificabit te sine te*. Inconvenienter ergo dicitur quod virtutem *Deus in nobis sine nobis operatur*.

Sed contra est auctoritas Augustini, cx cuius verbis praedicta definitio colligitur, et praecipue in II *de Ubero Arbitrio* ♦

Respondeo dicendum quod ista definitio perfecte complectitur totam rationem virtutis. Perfecta enim ratio uniuscuiusque rei colligitur ex omnibus causis eius. Comprehendit autem praedicta definitio omnes causas virtutis. Causa namque formalis virtutis, sicut el cuiuslibet rei, accipitur ex eius genere et differentia. cum dicitur *qualitas bona*: genus enim virtutis *qualitas* est, differentia autem *bonum*. Esset tamen convcnientior definitio, si loco qualitatis *habitus* poneretur, qui est genus propinquum ?.

Virtus autem non habet materiam e.v *qua*, sicut nec alia accidentia : sed habet materiam *circa quam*; el materiam *in qua*, scilicet subiectum.

Materia autem *circa quam* est obicctum virtutis; quod non potuit in praedicta definitione poni, eo quod per obicctum determinatur virtus ad speciem ; hic autem assignatur definitio virtutis in communi. Unde ponitur subiectum loco causae materialis, cum dicitur quod est bona quahtas *mentis*.

Finis autem virtutis, cum sit habitus operativus, est ipsa operatio *. Sed notandum quod ·1» habituum operativorum aliqui sunt semper ad malum, sicut habitus vitiosi: aliqui vero quandoque ad bonum, et quandoque ad malum, sicut opinio se habet ad verum et ad falsum ·; virtus ·0,<*- autem est habitus semper se habens ad bonum. Et ideo, ut discernatur virtus ab his quae semper se habent ad malum, dicitur, *qua recte vivitur*: ut autem discernatur ab his quae se habent quandoque ad bonum, quandoque ad malum, dicitur, *qua nullus male utitur*.

Causa autem efficiens virtutis infusae, de qua definitio datur, Deus est. Propter quod dicitur, *quam Deus m nobis sine nobis operatur*. Quae quidem particula si auferatur, reliquum definitionis erit commune omnibus virtutibus, et acquisitis et infusis.

An primum ergo DICENDUM quod id quod primo cadit in intellectu, est ens: unde unicuique apprehenso α nobis attribuimus quod sit ens; et per consequens quod sit unum et bonum·, quae ·»- <*,·IU convertuntur cum ente. Unde dicimus quod essentia est ens el una et bona; et quod unitas est ens et una et bona ; et similiter de bonitate. Non autem hoc habet locum in specialibus formis, sicut est albedo et sanitas: non enim omne quod apprehendimus, sub ratione albi et sani apprehendimus. - Sed tamen considerandum quod, sicut accidentia et formae non T subsistentes dicuntur entia, non quia ipsa habeant esse, sed quia cis aliquid est*; ita etiam dicuntur bona vel una, -n.a non quidem aliqua alia bonitate vel unitate, sed quia cis est aliquid bonum vel unum. Sic igitur et virtus dicitur bona, quia ea · aliquid est bonum ·,·V

Ad secundum dicendum quod bonum quod ponitur m definitione virtutis, non est bonum commune. quod convertitur cum ente, et est in plus quam qualitas: sed est bonum rationis ♦secundum * n. - quod Dionysius dicit, in iv cap. *de Diu. Nom.* ♦ -s i e u u w . quod *bonum animae est secundum rationem esse*.

Ad tertium dicendum quod virtus non potest esse in irrationali parte animae, nisi inquantum participat rationem, ut dicitur in I *Ethic*.* Et ideo ratio, sive mens, est proprium subicctum virtutis humanae.

») bouitti. - bxttvi EF.
p) prOplxquu^ . - rlrtrrth td-iimt I F.
5 wur Taiou D. η.- ·Λî T. lJf.

y) nrtrt. - Oia, ct «t.
*)». - c>t ij 7*0 I . o-n. F.

Ad quartum dicendum quod iustitiae est propria rectitudo quae constituitur circa res exteriores quae in usum hominis veniunt, quae sunt propria materia iustitiae, ut infra * patebit. Sed re-

9ltac importat ordinem ad linem debitum et ad legem divinam, quae est regula voluntatis •Qu.ux.humanae, ut supra* dictum est. communis est omni virtuti.

An quintum dicendum quod virtute potest aliquis male uti tanquam obiecto, puta cum male

sentit de virtute, cum odit eam, vcl superbit de ea: non autem tanquam principio usus, ita scilicet quod malus sit actus virtutis.

Au sextum dicendum quod virtus infusa causatur in nobis a Deo sine nobis agentibus, non tamen sine nobis consentientibus. Et sic est intelligendum quod dicitur, *quam : Deus m nobis sine nobis operatur*. Quae vero per nos aguntur, Deus in nobis causât non sine nobis agentibus: ipse enim operatur in omni voluntate et natum.

1) wta/rna, – matrrriac ABCGI .

ζ) dicitur, – Om. E. – tint nubit om. EF.

Commentaria Cardinalis Coiotani

In articulo quarto eiusdem quinquagerimacquintae quaestionis, nota quod illa particula in definitione virtutis posita, *qua nemo male utitur*, dupliciter exponi potest. Primo, ut sonat: et sic soli virtuti formatae, aut quae non potest esse informis, convenit. Contingit enim virtute intellectuali, practice, ut arte, et morali, ut temperantia, et infusa theologali, ut fide, male uti etiam ut principiis, applicando eas ad actus proprios propter malum finem extraneum. Et quoniam nihil horum habet perfectam rationem virtutis, ut infra . dicitur; ideo, sic intelligendo, wli virtuti simpliciter perfectae haec particula convenit.

Secundo potest exponi limitate, ut infra in littera fit: ita quod ly *male uti* imponet actum proprium illius vir-

tutis esse, ut dicitur in responsione ad quintum. Et sic, ut in corpore articuli dicitur, haec particula convenit omni virtuti; et ponitur ad diiferentiam habituum qui sunt ad bonum et malum. Et sic intelligendo, diceretur quod utens ane aut fide propter malum finem, non facit actum fidei nul artis malum, sed actum ordinantem illas facit malum. Ac per hoc. virtute nullus male utitur ut principio mali actus: quamvis male utatur ipsa principiante bonum actum, ordinando ad extraneum malum finem. – Quod tamen est impossibile in sinuibus quae non possunt esse informes: quia aut ordinantur in bonum; aut desinunt esse, si ordinarentur ad malum.

•Qu.tn.an-j
?P ii- . .«la
<<t-r

b

iperbit de
S ita sci-

sa causa-
, non ta-
cst intel-
obis sine
ur, Deus
us : ipse
ura»

•t fle, ut
iit omni
sunt nd
>d utem
un fidei
malum.
»io mnli
actum,
men cit
formes:
si ordi-

QUAESTIO QUINQUAGESIMASEXTA
DE SUBIECTO VIRTUTIS

IN SEX ARTICULOS DIVISA

- io-

J^x e inde considerandum est de subiecto virtutis *.
_yEt circa hoc quaeruntur sex.
Primo : utrum virtus sit in potentia animae sicut in subiecto.
Secundo: utrum una virtus possit esse in pluribus potentiis.
- Tertio: utrum intellectus possit esse subiectum virtutis.
Quarto: utrum irascibilis ei concupiscibilis.
Quinto: utrum vires apprehensivae sensitivae.
Sexto: utrum voluntas.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUS SIT IN POTENTIA ANIMAE SICUT IN SUBIECTO

III Sent, d q. u x u j, qu. II, m. qu* «; ZAr Hrfllt, qu. f, in. 3.

- PRIMUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod virtu* non sit in potentia animae sicut in subiecto. Dicit enim Augustinus, in *arbit.* ., quod *virtus est quarecte vivitur*. Vivere autem non est per potentiam animae, sed per eius essentiam. Ergo virtus non est in potentia animae, sed in eius essentia.
- a. Praeterea, Philosophus dicit m II *Ethici* \ *Virtus est quae, bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit*. Sed sicut opus constituitur per potentiam, ita habens virtutem constituitur per essentiam nnimae. Ergo virtus non magis pertinet ad potentiam animae, quam ad eius essentiam *.
- >

3. Praeterea, potentia est in secunda specie qualitatis. Virtus autem est quaedam qualitas, ut supra dictum est. Qualitatis autem non est qualitas T. Ergo virtus non est in potentia animae sicut in subiecto.
- Qa.LT.cn.4.

li

Sed contra, *virtus est ultimum potentiae*, ut dicitur in I *de Caelo* ♦ Sed ultimum est in eo cuius est ultimum. Ergo virtus est in potentia animae.
- ““.

Respondeo dicendum quod virtutem pertinere ad potentiam animae, ex tribus potest esse manifestum. Primo quidem, ex ipsa ratione virtutis, quae importat perfectionem potentiae: perfectio autem est in eo cuius est perfectio. – Secundo, ex

hoc quod est habitus operotivus, ut supra 4 di- * Q* vt, m
ctum est: omnis autem operatio est ab anima per aliquam potentiam. – Tertio, ex hoc quod disponit ad optimum: optimum autem est finis, qui vel est operatio rei, vel aliquid consecutum l per operationum a potentia egredientem. Unde virtus humana est in potentia animae sicut in subiecto.
Ad primum ERCÔ dicendum quod vivere dupliciter sumitur. Quandoque enim dicitur vivere ipsum esse viventis: et sic pertinet ad essentiam animae, quae est viventi essendi principium. Alio modo vivere dicitur operatio viventis: et sic virtute recte vivitur, inquantum per eam aliquis recte operatur.
An secundum dicendum quod bonum vel est finis, vel in ordine ad finem dicitur. Et ideo, cum bonum operantis consistat in operatione, hoc etiam ipsum quod virtus facit operantem bonum, refertur ad operationem, et per consequens ad potentiam.
Ad tertium dicendum quod unum accidens dicitur esse in alio sicut in subiecto non quia accidens per seipsum possit sustentare aliud accidens: sed quia unum accidens inhaeret substantiae mediante alio accidente, ut color corpori mediante superficie; unde superficies dicitur esse subiectum coloris r. Et eo modo potentia animae dicitur esse subiectum virtutis.

») rirtui. – fivere ACDUHLpB; Ergo... ftuntil ora. E.
^cr^wf/am... tuentiam. – (»jw ad palat-
tiam aaimagK pdfnttam juam ad tmtntlam anitna* cateri.
y) – qujlitai... (x) r F.

B) cwwutva, – ∅O(TYAĩkĩη tF.
t) Stetinr rirenf. – wr/rc- al ET.
Ç) iJeat ið inikto. – Om. DEF1IL – Pw» p<r ttpkm. pit u «a-

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM UNA VIRTUS POSSIT ESSE IN PLURIBUS POTENTIIS

l. infra. qu. 1. x., mnt. 5; Seat.. úit., >iv, qu. I, 4II. 3, qu* t; fík Verit. qu, xir. an. 4» 7.

SECI sin M s,c PROCKD,TVR. Videtur quod una virtus possit esse in duabus potentiis. Habitus enim cognoscuntur per actus. **S**ed unus actus progreditur diversimode a diversis potentiis: sicut ambulatio procedit a ratione ut a dirigente ·, a voluntate sicut a movente, et a potentia motiva sicut ab exequente. Ergo etiam unus habitus virtutis potest esse in pluribus potentiis.

3. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Ethic.**, quod ad virtutem tri.i requiruntur, scilicet > *scire, velle d immobiliter operari*. Sed scire pertinet ad intellectum, velle ad voluntatem. Ergo vinus potest esse in pluribus potentiis.

3. Praeterea, prudentia est in ratione: cum ũ' s* *rccta rűf,° apibilium*, ut dicitur in VI *Ethic.* * Est criam in voluntate: quia non potest esse cum \ voluntate perversa, ut in eodem libro * dicitur. Ergo una virtus potest esse T in duabus potentiis.

Sed contra . virtus est in potentia animae sicut in subiecto. Sed idem accidens non potest esse in pluribus subicctis. Ergo una virtus non potest esse in pluribus potentiis animae.

Respondeo dicendum quod aliquid esse in duobus, contingit dupliciter. Uno modo, sic quod ex aequo sit in utroque. Et sic impossibile est unam

virtutum esse in duabus potentiis: quia diversitas potentiarum attenditur secundum generales conditiones obicctorum, diversitas autem habituum secundum speciales; unde ubicumque est diversitas potentiarum, est diversitas habituum, sed non convertitur.

Alio modo potest esse aliquid in duobus vel pluribus, non ex aequo, sed ordine quodam *. Et sic una virtus pertinere potest ad plures potentias; ita quod in una sit principaliter, et se extendat ad alias per modum diffusionis, vel per modum dispositionis; secundum quod una potentia movetur ab alia, ct secundum quod una potentia accipit ab alia.

An primum ergo DICENDUM quod idem actus non potest aequaliter, et eodem ordine, pertinere ad diversas potentias: sed secundum diversas rationes, et diverso ordine.

An secundem dicendum quod scire praeexigitur ad virtutem moralem, inquantum virtus moralis operatur secundum rationem rectam. Sed essentialiter in appetendo virtus moralis consistit.

At» tertium dicendum quod prudentia realiter est in ratione sicut in subiecto: sed praesupponit rectitudinem voluntatis sicut principium, ut infra · dicitur.

at ur a dirifentc. – dirifeutc H, st dirigente P.
uUlcťť. – Ocu coJico. – I4tin past Uterum udk autetn.

γ) point rue. – nt codlccs.

• Cl kx. c* '6
>

• Op. <l. n. c
tix in. ». ..
8.11 feO.11.11

3

• Did.

a

• Qrt. IX. ·π·
<n. «UL art. »
S4· l'xrt.M
LIXall. art 4-

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM INTELLECTUS POSSIT ESSE SUBIECTUM VIRTUTIS

lil Seat., dbt. unu, qu. J, un. j, qu* j; fk Firfitf., qu. i, trt. J.

SId tertium sic proceditur. Videtur quod intellectus non sit subicctum virtutis. Dicit enim Augustinus, in libro *de Aforibus Eccles.**, quod omnis virtus est amor. Subicctum autem amoris non est ctus. sed solum vis appetitiva. Ergo nulla virtus est in intellectu.

2. Praeterea, virtus ordinatur ad bonum, sicut ex supradictis ♦patet. Bonum autem non est obiectum intellectus, sed appclitivae virtutis. Ergo subicctum virtutis non est intellectus, sed appetitiva virtus.

3. Praeterea, *virtus est quae bonum facit habentem*, ut Philosophus dicit*. Sed habitus perficiens intellectum non facit bonum habentem: non enim propter scientiam vel artem dicitur homo bonus. Ergo intellectus non est subicctum virtutis.

Sed contra est quod mens maxime dicitur intellectus. Subicctum autem virtutis est mens; ut patet ex definitione virtutis supra* inducta. Ergo intellectus est subicctum virtutis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est. virtus est habitus quo quis bene operatur a. Dupliciter autem habitus aliquis ordinatur ad bonum actum. Uno modo, inquantum per huiusmodi habitum acquiritur homini lacullas ad bonum actum: sicut per habitum grammaticae habet homo facultatem recte ? loquendi. Non tamen grammatica facit ut homo semper recte loquatur: potest enim grammaticus barbarizare aut soloe-cismum facere. Et eadem ratio est in aliis scientiis et artibus. – Alio modo, aliquis habitus non solum facit facultatem agendi T, sed etiam laciť quod aliquis recte facultate utatur: sicut iustitia non

• Qo. uv. an.j.

s.Th. n.

a) fuü K-te t^cratur. – quit Ut/ utitur DITIII, aliquis Unt uti.
lur Ptf.

iM recte. – Uut DII. recte et toif l F.
γ, agcu.it.– hewe agendt ABCGKL.

.* *

T

solum facit quod homo sit promptae voluntatis ad iusta operandum, sed etiam facit ut iustu operetur.

Et quia bonum, sicut et ens, non dicitur simpliciter aliquid secundum id quod est in potentia, sed secundum id quod est in actu: ideo ab huiusmodi habitibus simpliciter dicitur homo bonum operari, et esse bonus, puta quia est iustus vel temperatus; et eadem ratio est de similibus. Et quia *virtus est quae bonum facit habentem, et opus eius bonum reddit* *, huiusmodi habitus simpliciter dicuntur virtutes: quia reddunt bonum opus in actu, et simpliciter faciunt bonum habentem. – Primi vero habitus non simpliciter dicuntur virtutes: quia non reddunt bonum opus nisi in quadam facultate, nec simpliciter faciunt bonum habentem. Non enim dicitur simpliciter aliquis homo bonus, ex hoc quod est sciens vel artifex: sed dicitur bonus solum secundum quid puta bonus grammaticus, aut bonus faber. Et propter hoc, plerumque scientia et ars contra virtutem dividitur: quandoque autem virtutes dicuntur, ut patet in VI *Ethic*, *

Subiectum igitur habitus qui secundum quid dicitur virtus, potest esse intellectus, non solum practicus, sed etiam intellectus speculativus \ absque omni ordine ad voluntatem: sic enim Philosophus, in VI *Ethic.* *, scientiam, sapientiam et intellectum, et etiam artem, ponit esse intellectuales virtutes. - Subiectum vero habitus qui simpliciter dicitur virtus, non potest esse nisi voluntas vel aliqua potentia secundum quod est motu a voluntate. Cuius ratio est, quia voluntas move omnes alias ' potentias quae aliququaliter sunt rationales, ad suos actus, ut supra * habitum est cl ' deo quod homo actu bene agat, contingit ex hoc quod homo habet bonam voluntatem. Unde virtus quae facit bene agere in actu, non solum

in facultate, oportet quod vd sit io ipsa voluntate; vel in aliqua potentia secundum quod est a voluntate mota.

Contingit autem intellectum a voluntate moveri *, sicut et alius potentias; considerat enim aliquis aliquid actu, eo quod vult. Et ideo intellectus, secundum quod habet ordinem ad voluntatum, potest esse subiectum virtutis simpliciter dictae. Et huc modo intellectus speculativus, videlicet ratio, est subiectum fidei: movetur enim intellectus ad assentiendum his quae «uni fidei, ex imperio voluntatis; *nullus enim credit nisi valens*. Intellectus vero practicus est subiectum prudentiae. Cum enim prudentia sit recta ratio agibilium, requiritur ad prudentiam quod homo sibi bene habeat ad principia huius rationis agendorum, quae sunt fines; ad quos bene se habet homo per rectitudinem voluntatis, sicut ad principia speculabilium per naturale lumen intellectus agentis. Et ideo sicut subiectum scientiae, quod est ratio recta speculabilium, est intellectus speculativus in ordine ad intellectum agentem; ita subiectum prudentiae est intellectus practicus in ordine ad voluntatem rectam.

An primum ergo DICENOU quod verbum Augustini intelligendutn est de virtute simplicitatis dicta; non quod omnis talis virtus sil simplicitatis amor; sed quia dependet aliqualiter ab amore inquantum dependet a voluntate, cuius prima affectio est amor, ut supra ♦ dictum est.

Ad secundum dicendum quod bonum unius
iusque est finis eius: et ideo, cum verum sit finis
intellectus, cognoscere verum est bonum actus in
intellectu. Unde habitus perficiens intellectum
verum cognoscendum, vel in speculativis vel
practicis, dicitur virtus.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de virtute simpliciter dicta.

2) r/wjtfabrjti. - O<n. ABCDGWKL. - omni om. EF.
i) aliāt. - Or% v<>.% ' a.

ζ_1 tfiarrri, — E, rtu t.

Commentaria Cardinalis (aietnni

In articulo tertio quaestionis quinquagesimae sextae, omisso
duobus primis, dubium occurrit de sensu et veritate literarum
terciarum, cum ponit differentiam inter virtutem simpliciter
intellectualem, ex hoc quod aliquis habitus dat facultatem
faciendi bonum opus, sed non dat quod semper operetur
recte, ut grammatica, etc.; aliqui, autem dat et facultatem
faciendi bonum opus, et dat quod aliquis recte utatur fa-
cultate, ut iustitia.

Est autem hic multipliciter dubium. Primo, de qua rectitudine seu bonitate est sermo, cum dicitur quod aliquis habitu dat quod recte utatur facultate: an scilicet de bonitate propria illi habitui. an de bonitate morali. Si de bonitate morali, obstat littera obiciens usui grammaticae non errorem in moribus, sed in grammatica, barbarismum scilicet et soloecismum, ut patet m littera. – Si de bonitate propria illi habitui, nulla videtur inter habitus differentia: quilibet enim, cum quis eo utitur, dat suam bonitatem actui apto nato suscipere 'diam bonitatem.

II. Deinde dubium est propter diversitatem vocabulorum, qua littera utitur quid intendit cum dicit quod dat *quod semper recte operetur*, et sub aliis verbis, */tzoj recte utatur facultate*, vcl sub aliis verbis, *quod reddit bonum opus in actu*: an scilicet intendat de opere in actu quod informatur habitu, puta de locutione in actu respectu grammaticae.

concupiscentia respectu umpcranbac, etc., an de actu
luntatis qui vocatur *uti*, quo omnibus habitibus utimur
applicando eos ad operandum in actu cum volumus. -
rursus, an intendat semper, an cum utimur habitu illo

Si namque intendit semper, sire loquitur de uti s
de opere, falsa manifeste est differentia: quia possum con
et praeter quicumque habitum acquisitum et infusum,
et operari, ut patet in peccantibus.

Si vero intendit de ipso opere quando utitur habi-
par quoque videtur iudiciuin de orte ei virtute morali. Sic
namque contingit utentem grammatica, quia non utitur
totaliter ea. barbarizor; ita utentem iustida vel tempera-
da, qui non totaliter utitur ea, secundum aliquid defice-

Si autem intendit de uti ipso actu voluntatis aut respectu operi»; et huc non, quia nulla esset differentia; contingit enim uti concupiscentia contra vel praeter temperandam quam habeo, sicut locutione contra grammaticam vel praeter cam* - Aut respectu habitus: et obstant tria. Primum est quod in littera dicitur quod isto secunda perfectio est respectu *opens in actu*; prima autem est respectu *aperis facultate*, quod «t esse in potentia. Modo, opus in actu ab opere in potentia non distinguuntur genere, imtino vobis eiusdem speciei specialissimae. uti autem et opus grammaticae vel temperandae distinguuntur genere, vel spec

ersitas
•s con-
lituum
diver-
i, scd

is vel
•. Et i34. 173 * 73
»otcn-
xtcn-
xfiim
mo-
difia

non
i ad
utio-

gitur
ralis
sen-

liter
onit
in-
• Art.
titi. art- 4'

in-

gO · Qu M. art 4

Irn · ..n ;

»0-
U-
'0-

en \ddot{I}
ir:
'C-

ms
m
>d t

35β	QUAESTIO LVi, ARTICULUS m	
<div>•altem, ill patet,- ergo. – Secundum nt quod hoc. scilicet rectificate ipsum uti, non convenit omnibus monilibus virtutibus: quin nec fortitudini nec temperantiae, quia sunt infra voluntatem. Et littera vult quod conveniat omnibus moralibus, dicendo, ϗwni est iustus rei temperatus, et eadem ratio est de similibus. – Tertium est, quia eut dat recte uti habitu sic quod non potest illo uti et non reae: et hoc est exclusum, ex c» quod prudens uti potest prudentia, et deficere in aliqua circumstantia, sicut grammaticus barbarizare. Aut quia dat reae uti quando vult: et hoc etiam invenitur in artibus, deductis impedimentis organorum, etc.; et sic nulla esset differentia «'«ignota.</div>		
<div>III. Ad hoc dicitur quod hic est *cnno dc bonitate secundum illum habitum, et de uti qui est actus voluntatis. Nec refert utrum ad actum vel habitum, utrum semper vel quando utitur luibitu vel quando vult, interpretetis: nulla enim harum limitationum opus est. Intendit cnim Auctor quod differentia inter habitus, in proposito, haec est, quod quidam sunt quorum perficere non ee extendit ad uti ipso habitu, quidam vero sic. Verbi gratia, ora grammaticae est talis quod eius perficere non se extendit ad uti grammatica: quia uti est netus voluntatis, quem nullo pacto perficit urs grammaticae. Et si ori grammaticae perficeret ipsum uti, tunc habens grammaticam, ex ipso hubitu inclinaretur et determinaretur ad utendum recte, rectitudine grammaticali, ipsa grammatica; et si non recte uteretur, imputaretur defectui grammaticae: modo autem non. Iustitia vero quia rectificative est ipsius uti, ideo volantas determinatur ad recte, idest iuste, utendum iustitia: et prepterca, si injuste facit, iustitiae defectus imputatur. Ex hac igitur differentia innascitur quod defectus in artibus et scientia ex usu proveniens, non imputetur iptii, sed voluntati: in moralibus autem, defectui ipborum habituum.</div>		
<div>Rursus, ut melius novitii doctrinam hanc imbibunt, et quilibet hinc fructum referat agnitionis sui ipsiu», un habeat virtutem aliquam moralem; scito quod in octibu» potentiarum rationabilium (dc his cnim es sermo) et habituum, est considerare duo. Unum cit proportio ipsius netus ad ipsam potentiam scu habitum: puta locutionis ad imaginativam, nppetitumque motivum orgnni etc., ci grammaticam. Alterum est usus, quo haec principia a voluntate libere applicata sunt ad hunc actum eliciendum. Nunquam namque potentiae animae, aut habitus, ponerent operationes proprias in netu, nisi voluntas applicaret eas et cos ad elidendas operationes: ipsa enim est quae utitur omnibus, et hoc est uti, ut patet ex superius dictis in quaestione dc Uti .</div>		
<div>Dupliciter ergo comparatur operatio ad potentiam primo, secundum se absolute, prout ipsa potentia et apta nata dicere talem actum; secundo, nd ipsammet potentiam ut stat sub voluntate Utente, scu applicante ipsam potentiam ad didendam operationem in actu secundo. Et sic differentia in proposito habituum est, quod quidam habitus sunt perfectivi potentiarum absolute in ordine ad sua opera; et hoc vocatur in littera quod dant facultatem faciendi opus bonum; sed non perficiunt easdem potentius ut stant sub voluntate utente. Et istac sunt artes et scientiae, quarum non interent perficere usum, neque in voluntate imperante, neque in potentiis excquentibus ut sic. Quidam vero habitus perficiunt potentias non solum absolute, sed etiam ut usuales, sive imperative sive executive. Et hi sunt virtutes morales. Et dicuntur in littera dare non solum facultatem boni operis, sed rectum usum facultatis: quia perficiunt quoad utrumque. Dicuntur etiam reddere opus bonum in actu: quia perneiunr usum, qui est immediata ratio quod sint in actu.</div>		
<div>IV. Ad evidentiam nutem solutionum dandarum quae- ret 4u.xn,ifi. sitis, oportet recolere superius . determinatu. In primis, cum i. q» -j quOd habitus dat facultatem, et dat rectum usum, non est intelligendum nisi eo modo quo habitus est natus dare. Non cnim habitus dat bonitatem cogendo nd illam, aut ita plene etiam immobiliter subiiciendo sibi potentiam,</div>		
<div>quod non possit oppositum, sed per modum inclinantis. Unde differentia consistit in hoc, quod ars ex sua ratione non inclinat voluntatem, aut aliquam potentiam ut substat voluntati, ad usum grammaticae: quia nec respicit voluntatem aut potentias sic. Moralis autem virtus re propria ratione inclinat voluntatem od rectum sui usum: quanivi* voluntas non sequatur quandoque huiusmodi inclinationes habituum. Et tunc peccat, et virtus moralis culpatur: quia ab opere proprio, scilicet perfectione debita actui utendi, deficit; minus enim perfecte habetur virtus, a qua subducitur actus qui debet illi submitti.</div>	<div>Et ex hoc patet quod oportet non limitare, quando utitur, nut ruit, uut non semper, etc. * Ara cnim nunquam; ' CL Ma ii moralis virtus semper ex sc. per modum inclinantis, dat rectum usum sui. Quia quoque in idem redit applicare habitum .ictui, et actum supponere habitui; et similiter, non uti habitu, aut subducere actum ab habitu: non refert utrum nd habitum sci actum uti referas, etc.</div>	
<div>V. \d primam obiectionem in oppositum contra hoc quod intelligitur de uti illo habitu -, dicitur quod, licet verum sit quod operatio qunm perficit aliqua vinus moralis. puta concupiscentia, differat specie ab uti; concupiscere tamen libere exercitum, ut sic, coincidit cum uti, irnmo est ipsum uti in executive potentia. Unde magna aequisacatio est, aut figura dictionis, comparare concupiscentiam in actu nd concupiscentiam in potentia; et comparare concupiscentiam libere exercitam ut sic, ud concupiscentiam ut est in facultate concupiscibilis. /Krgumentum enim primo modo procedit; et Auctor loquitur secundo modo. Unde verbum Auctori* nihil obstat propositu; quia socat operationem in actu, non ipsam absolute, sed ipsam ut tn actu, idest secundum id unde habet qtiod sit in actu, ideal secundum usum; c< hoc cnim habet quod sit in actu. Et propterca, quia scilicet ex usu est operatio in actu, comparat secundam perfectionem habitus potentiae, sicut actum potentiae. Et vere aie est: habitus cnim dana solam facultatem bene operandi, dat bonitatem operationis in potenti:!, habitus autem dans etiam rectum usum eius, dat bonitatem operationis in actu. quia usut constituit operationem in actu, quia est applicatio potentiae ad ipsam.</div>		<div>• Q«.uccn,</div>
		<div>• Vtn. ik</div>
		<div>- or- ».</div>
		<div>• Qu- ts», u</div>
<div>• Qa. xvi, an. i.</div>	<div>- QU. <<l. ».</div>	
	<div>• An tx U i</div>	
	<div>• Na*».</div>	
	<div>• IHJ</div>	
	<div>' (J IAT.«H. 4. Lreuzrt l !l* li-., b». xn.sUxiXML. vt. L</div>	
	<div>•Qu.wi.et.i</div>	

iclinnnû». m *ratione* it mubitat it volun- oprie ru- qutinini nmioncA ur: quia utendi. *ubdu-

qitando nquam; · *a* *α*«o « lis. (fat ψI/carc niiter, i refert

m hoc , licet · (X IM4. mura- ricupi- i uli, nagna icupi- com- pneu- Mitin undo quia >s.iin netu, ictu, eta. •icur

po- dat >pe- .II. tin do. vac se nr- ÇCI re: mt if. cx ca ir. · ah 6 aj ». O- · Sum. pr-xcJ. tn l- nr · ibu.

t- t- o · Cf.qo, L1», tn. "*II-III* · ·, ψ1,π. qu. «.π», ut. ». "a i

I · · Qu. πυ, «π. I.

QUAESTIO I.VI, ARTICULUS IV

ARTICULUS QUARTUS

LTRUM IRASCIBILIS ET CONCUPISCIBILIS SIN I' SUBJECTUM VIRTUTIS

Inftn m. ?, di* III SrxE. Oui. sxun. φχ. b. «n. 4, qu* jI] D< Vertt. qu. urr, ert. <, *4 /V 17r/uf., qu. t. *rt. 4; <rt. 10, «4 5.

Q<artum sic proceditur. Videtur quod *rusc'M's eT concuP*sc^hl5 non possint csse su^ectu,n virtutis. Huiusmodi enim <<^hl5vires sunt communes nobis et brutis.

Sed nunc loquimur de virtute secundum quod est propria homini: sic enim dicitur virtus hu- mana. Non igitur humanae virtutis potest esse subicclum irascibilis et concupiscibilis, quae sunt partes appetitus sensitivi, ut in Primo *dictum est

2. Praeterea, appetitus sensitivus est vis utens organo corporali. Sed bonum virtutis non potest esse in corpore hominis: dicit enim Apostolus. *Eom.* vn | : *Scio quod non habitat in carne mea bonum.* Ergo appetitus sensitivus non potest esse subicclum virtutis.

3. Praeterea, Augustinus probat, m libro *de Moribus Ecdcs.* *, quod virtus non est in cor- pore, sed in anima, eo quod per animam corpus regitur: unde quod aliquis corpore bene utatur, totum refertur ad animam; *sicut si mihi auriga obtemperans, equos quibus praebeat, recte regit, hoc totum mihi debetur.* Sed sicut anima regit cor- pus, ita etiam ratio regit appetitum Sensitivum. Ergo totum rationali parti debetur, quod irasci- bilis et concupiscibilis rccte regantur Sed *virtus est qua recte vivitur*, ut supra ; dictum est. Vir- tus igitur non est in irascibili ct concupiscibili, sed solum in parte rationali.

4. Praeterea, *principalis actus virtutis moralis est electio*, ut dicitur in VIII *Ethic.* * Sed electio non est actus irascibilis ct concupiscibilis sed mtionis. ut supra φ dictum est. Ergo vinus moralis non est in irascibili et concupiscibili, sed in ra- tione.

Sed contra est quod fortitudo ponitur esse in irascibili, temperantia autem in concupiscibili. Ende Philosophus dicit, in III *Ethic.* ·, quod *hac virtutes sunt irrationabilium partium.*

Respondeo dicendi m quod irascibilis et concupi- scibilis dupliciter considerari possunt. Uno modo, secundum sc, inquantum sunt partes appetitus sensitivi. Et hoc modo, non competit eis quod sint subiectum virtutis. – Alio modo possunt con- siderari inquantum participant rationem, per hoc quod natae sunt rationi obedire. Et sic irascibi- lis vel concupiscibilis potest esse subiectum vir- tutis humanae ♦ sic enim est principium * hu- mani actus, inquantum participat rationem. Et in his potentiis necesse est ponere virtutes.

Quod enim in irascibili et concupiscibili sint aliquae virtutes, patet. Actus enim qui progreditur

ab una potentia secundum quod est ab alia mota, non potest esse perfectus, nisi utraque potentia sit bene disposita ad actum: sicut actus artificis non potest esse congruus, nisi ct artifex sit bene dispositus ad agendum, et etiam ipsum instrumen- tum. In his igitur circa quae operatur irascibilis ct concupiscibilis secundum quod sunt a ratione motae , necesse est ut aliquis habitus perfidens nd bene agendum sit non solum in ratione, sed etiam in irascibili et concupiscibili. Et quia bona dispositio potentiae moventis motae, attenditur secundum conformitatem ad potentiam moven- tem: ideo virtus quae est in irascibili et concu- piscibili. nihil aliud est quam quaedam habitualis conformilas istarum potentiarum ad rationem.

Ad primum ergo dicendum quod iroscibilis et concupiscibilis secundum sc consideratae, prout sunt partes appetitus sensitivi, communes sunt nobis ct brutis. Sed secundum quod sunt ratio- nales per participationem, ut obedientes rationi, sic sunt propriae hominis. Et hoc modo possunt esse subiectum virtutis humanae.

An secundum dicendum quod, sicut caro homi- nis cx sc quidem non habet bonum virtutis, fit tamen instrumentum virtuosi actus, inquantum, movente ratione, *membra nostra exhibemus ad serviendum justitiae**; ita etiam irascibilis ct con- cupiscibilis ex se quidem non habent bonum vir- tutis. sed magis infectionem fomitis: inquantum vero conformantur rationi, sic in cis adgeneratur bonum virtutis moralis.

An tertium dicendum quod alia ratione regitur corpus ab anima, ct irascibilis et concupiscibilis a ratione. Corpus enim ad nutum obedit animae absque contradictione, in his in quibus natum est ab anima moveri: unde Philosophus dicit, in I *A/f/.* '. quod *anima regit corpus despotico prin- cipalu.* idest sicut dominus servum. Et ideo to- tus motus corporis refertur ad animam. Et pro- pter hoc m corpore non est virtus, sed solum in anima. – Sed irascibilis et concupiscibilis non ad nutum obediunt rationi, sed habent proprios mo- tus suos, quibus interdum rationi î repugnant: unde in eodem libro * Philosophus dicit quod ra- · usi tio regit irascibilem et concupiscibilem *principatu politico*, quo scilicet reguntur liberi, qui habent in aliquibus propriam voluntatem. Et propter hoc etiam oportet in irascibili ct concupiscibili esse aliquas virtutes, quibus bene disponamur ad actum.

Ad quartum dicendum quod in electione duo sum : scilicet intentio finis, quae pertinet ad vir-

ai et concupUciktUt. – tel concupiscitSilii cd. .j. om. P. r) r)t principium. – E. iont principium «D| pro participat, participant EI – Pro Jj in hit. .patet, Id etiam in hit pulmlin vir- tuter neccuc ert ponere qeod (co quad l, ita quad K) in IrtUciMU et coacupi'fGibili tint alluar virtuter (quud... virtutet Oin. tD) ABCD

GHIKL; Et neceuecit panera quad et.am in hl»potcutiili virtxtej juod et in uahwudi et cwtnpI Kihli tum aliquae virhtlrt F; Et etiam h kit ptentfa virMet uoctne est poutre (ccura ut Γ)E. y< interdum fatintl. – rativul not ABCFGHIXtpD. rjffcnf F, rj- titmi interdum

tutem moralem; et pracacceptio eius quod est ad finem, quod pertinet ad prudentiam; ut dicitur in VI *Ethic.* * Quod autem habeat rectam intentionem finis circa passiones animae, hoc contin-

git ex bona dispositione irascibilis et concupiscibilis. Et ideo virtutes morales circa passiones, sunt m irascibili et concupiscibili: sed prudentia est in ratione.

Commentaria Cardinalia Caiotani

In articulo quarto eiusdem quinquagctimacsextae quae-
stionis. dubium occurrit ex Scots, in HI *Sent.*, dht. xxxut,
negante in concupiscibili et irascibili. quae sunt potentiae
partii icniitivaO' virtutes; – et volens quod, licet possit con-
cedi quod in istis potentiis sit aliquis habitus inclinans ad
delectabiliter obsequendum rectae rationi, non lumen ha-
Htus ille est proprie virtue, quia non est habitus electivus,
nec inclinans ad rectas electiones.

II. Ad evidentiam huius, mirum, primo, sidetur de hoc
hmoiuc. cum fortitudinem et temperantiam, virtutes cnu-
meratas in II *Ethic.* ., posuerit aperte Aristoteles in parte
irrationali .; quare non respondit Aristoteli Et fimiliter,
cum fundamentum tuum fuerit argumentum a s. Thoma
hic quarto loco factum et solutum; quare non confutavit
respomdnncm.

Dicito ergo, cum Aristotele et Auctore, quod appetitu*
sensitivus, distinctus per ircmcibilem et concupiscibilem, est
subiectum virtutis moralis proprie, temperantiae scilicet
et fortitudinis, non inquantum communis est nobis et bru-
tis. sed ut obedibilis rationi. Er quod «ibi convenit detini-
tio v,rtut*. P°.I<· >n II *Ethic.* ., scilicet quod est *habitus*
electivus, dupliciter. Primo, quia est principium electionis
participatae in ipsa potentia inferiore; inclinaui enim tem-

perantia concupiscibilem ad electam abstinentiam, ita quod
non inclinatur solum ad abstinentiam, sed ad abstinentiam
electam ut sic. Et ratio ea in promptu: quin perficit earn
ut substat electioni, sicut ante * dictum est de usu. Electio
enim, licet sit partis superioris ut principaliter eligentis,
est tamen partium obsequentium ut exequentium: et ad
hoc egent virtute, ut ad parlicipsibilem in ds electionem
proprii actus, determinatae sint. Et hoc est idem ei quod
consuerit dici de actibus istis ut imperatis. – Secundo, quia
est principium electionis in voluntate mediate, mediante
► cilicet intentione, ut in littera " dicitur. Cum enim *qualu*
unusquisque est. talis finis ei videatur, ut dicitur III *Ethic.* 9)
cx hoc quod aliquis est talis cx bona dispositione tempe-
rantiae. videbitur ei medium in huiusmodi passionibus finis
bonus; et sic in illo formatur intentio talis boni. Ex in-
tentione nutem finis subsequitur, medio discursu pruden-
tiae cx stabilito line discurrentis, conclusio electionis. Et
haec et solutio litterae.

Unde et habitus est electivus in proprio subiecto ele-
ctions participatae. Et est inclinans nd bonas dectiones,
d indo earum principium, quod est intentio finis, quae in
electione clauditur ut principium in conclusione.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VIRES APPREHENSIVAE SENSITIVAE SINT SUBIECTUM VIRTUTIS

Supra, qu. 1. art. sJ h III -Scut, Jui. kiu », qu. 11, «rt. 4. q-' 9. J <, Ik Vivtut^ qv, 1, riL (. «J 6.

Sic in viribus sensitivis apprehensivis inter-
rius, possit esse aliqua virtus. Appetitus
enim sensitivus potest esse subiectum
» virtutis, inquantum obedit rationi.
sitivae opprehensivae interiorius, rationi
ad imperium enim rationis operatur et imagina-
tiva cl cogitativa et memorativa. Ergo in his vi-
ribus potest esse virtus.

2. Praeterea, sicut appetitus rationalis, qui est
voluntas, in suo actu potest impediri, vel etiam
adiuvari, per appetitum sensitivum; ita etiam in-
tellectus vel ratio potest impediri, vel etiam
iuvari, per vires praedictas. Sicut ergo in viribus
sensitivis appetitivis potest esse virtus, ita eliam
in apprehensivis»

3. Praeterea, prudentia est quaedam virtus,
cuius partem ponit Tullius memoriam, in sua
Rhetorica *. Ergo etiam m vi memorativa potest
esse aliqua virtus. Et eadem ratione, in aliis in-
terioribus apprehensivis viribus.

Sed contra est quod omnes virtutes vel sunt
intellectuales, vel morales, ut dicitur in II *Ethic.* *
.Morales autem virtutes omnes sunt in parte ap-
petitiva: intellectuales autem in intellectu vel ra-
tione, sicut patet in VI *Ethic.* ♦ Nulla ergo virtus
est in viribus sensitivis apprehensivis interiorius.

Rlmngndio dicendum quod in viribus sensitivis
apprehensivis interiorius, ponuntur aliqui habitus.
Quod patet cx hoc praecipue quod Philosophus
dicil, in libro *de Memoria* *. quod in memorando
admirabile aliud, operatur consuetudo, quae est
obediens quaedam natura: nihil autem est aliud ha-
bitus consuetudinalis quam habitudo acquisita per
consuetudinem, quae est in modum naturae. Unde
de virtute dicil Tullius, in sua *Rhetorica* ♦ quod
esi *habitus in modum naturae, rationi conseilla-*
netis. In homine tamen id quod ex consuetudine
acquiritur in memoria, et in aliis viribus sensi-
tivis apprehensivis, non est habitus per se; sed
aliquid T annexum habitibus intellectivae partis,
ul supra * dictum est.

Sed tamen si qui sunt habitus in talibus vi-
ribus. virtutes dici non possunt Virtus enim est
habitus perfectus, quo non contingit nisi bonum
operari : unde oportet quod virtus sit in illa po-
tentia quae est consummativa boni operis. Co-
gnitio autem veri non consummatur in viribus
sensitivis apprehensivis; sed huiusmodi vires sunt
quasi praeparatoriae ad cognitionem intellectivam.
Et ideo in huiusmodi viribus non sunt virtutes,
quibus cognoscitur verum; sed magis in intellectu
vel ratione.

Ad primum ergo dicendlm quod appetitus sen-

3) p»»ej. - rlrutuf» ù(>: Cei d a.
}} r^iam. - Om. codfat».

y) aliquid. - »»J Γ.

concupiscentias et rationis, sicut motus ab eo. Et ideo opus appetitivae virtutis consummatur in appetitu sensitivo. Et propter hoc, appetitus sensitivus est subiectum virtutis*. – Virtutes autem sensitivae apprehensivae magis se habent ut moventes respectu intellectus: en quod phantasmata se habent ad animam intellectivam, sicut colores ad visum, ut dicitur in III *de Anima**. Et ideo opus cognilioms in intellectu terminatur. Et propter hoc, virtutes cognoscitivae sunt in ipso intellectu vel ratione.

Et per hoc patet 5 solutio ad secundum.

Au tenth m dicendum quod memoria non ponitur pars prudentiae, sicut species est pars generis, quasi ipsa memoria sit quaedam virtus per se: sed quia unum eorum quae requiruntur ad prudentiam, est bonitas memoriae, ut sic quodammodo se habeat per modum partis integris.

i, fra quod
Mineniioni
rrficit cam
iu. Electio
eligenti*,
m: ct ad
lectionem
ci quod
ido, quia
rmediunte
m qualis
tempe-
bus fini»
Ex in-
pruden-
ni». Et

po de-
lionet,
juuc in

itivis
itus.
shus
indo
csl
ha-
per
ndc
jod
/M-
ine
isi-
>cd
lis,
lis,
VI-
cst
ini
10-
'o-
us
nt
n.
is,
tu

3-

sitivus se habet ad voluntatem, quae esi appetitus rationis, sicut motus ab eo. Et ideo opus appetitivae virtutis consummatur in appetitu sensitivo. Et propter hoc, appetitus sensitivus est subicctum virtutis*. – Virtutes autem sensitivae apprehensivae magis se habent ut moventes respectu intellectus: en quod phantasmata se habent ad animam intellectivam, sicut colores ad visum, ut dicitur in III *de Anima**. Et ideo opus cognilioms in intellectu terminatur. Et propter hoc,

5) /raid. – t–Ham fAtct

Commentaria Cardinali* Caietani

¶N articulo quinto eiusdem qulnquagesimaesextac quae-
ttionli, adverte, novice, propter rationem quae fit in cor-
pore articuli, duo. Primum, quod haec duo repugnant, quod
aliquis habitui sit virtus; ct quod subicctum dus sit altera
potentia ab illa quae cst consummation aperis illius axi
quod perficiendum ponitur illa vinus. Et repugnantia fun-
datur super hoc, quod vinus sic reddit opus suum bonum,
quod non contingit opus illud, virtute habente suum per-
ficere, malum esse, ut in littera breviter dicitur. Ex hoc
enim statim palet quod, si opus aliquod ad quod ponitur
vinus, sit consummandum u potentia B, ct vinus illa po-
natur in potentia A; quod qunntunicumquc vinus illa ha-
beat suum perficere in potentia A ct actu eius, adhuc
opus illud male consummabitur n potentia B. Oportet

ergo, si virtus illa debet illud opus bonum sic reddere ut
non relinquatur quod fiat malus; quod sit iu potentia con-
summativa operis, ut in subiecto.

Secundum est pro minore, qund vires interiore* apprehensivae dupliciter sumuntur. Primo, secundum naturam; et sic a natura, et non a virtute nec habitu determinantur. – Alio modo, ut subiunl rationi: cl sic ordinantur ad intellectus perfectionem. Propter quod, ipsi habitu* qui *unt in his partibus, sunt praeparatorii ad intellectus actum; et non sunt peifcctivi carum ad proprio* actu* iccundum se. Et ideo in littera dicitur quod cognitio veri, ad quam ordi-
natur omni* virtus bonum cognitioni* Cadens, coniumma-
tur in intellectu tantum. Et propterea in hi* viribus nulla est virtus.

ARTICULUS SEXTUS

I HU;M VOLIMAS POSSIT esse subiectum virtutis

III Srxtr., di.t. «m. qu. », n. q. |'s' »; dut. İıVİİ, ,p. u. et. 3. «J İ; İk Vrrit., qu. urr, Kx. q. sj 9;
Jk Virtue, qj. i, .■»«.\$; rt.İİ.İİ ia; qu. 11, ut, 3.

SEXTUM SIC PROCEDITUK. Videtur quod
I voluntas non sit subicctum alicuius vir-
I tutis. Ad id enim quod convenit poten-
tiae ex ipsa ratione potentiae, non re-
quiritur aliquis habitus. Sed de ipsa ratione
tatis, cum sit in ratione, secundum Philosophum
in III *de Anima* ♦ est quod tendat in id quod
est bonum secundum rationem, ad quod ordi-
natur omnis virtus, quia unumquodque natura-
liter appetit proprium bonum: *virtus enim est
habitus per modum naturae, consentaneus 3 rationi*,
ut Tullius dicit in sua *Ehetorica* ♦ Ergo voluntas
non est subicctum virtutis.

2. Praeterea, omnis virtus aut est intellectualis,
aut moralis, ut dicitur in I * et II *Ethic*. ** Sed vir-
tus intellectualis est, sicut in subiecto, in intellectu
ct ratione, non autem in voluntate: virtus autem
moralis est, sicut in subiecto, in irascibili ct con-
cupiscibili, quae sunt rationales per participatio-
nem. Ergo nulla virtus est in voluntate sicut in
subiecto.

3. Praeterea, omnes actus humani, ad quos
virtutes ordinantur, sunt voluntarii. Si igitur re-
spectu aliquorum humanorum actuum sit aliqua
virtus in voluntate, pari ratione respectu omnium
actuum humanorum erit virtus in voluntate. Aut

ergo in nulla alia potentia erit aliqua virtus: aut
ad eundem actum ordinabuntur duae virtutes;
quod videtur inconveniens. Voluntas ergo non
potest esse subicctum virtutis.
Sed contra ist quod maior perfectio requi-
ritur in movente quam in moto. Sed voluntas
mover irascibilem et concupiscibilem. Mullo ergo
magis debet esse virtus in voluntate, quam in ira-
scibili et concupiscibili.

Respondeo dicendum quod, cum per habitum
perficiatur potentia ad agendum, ibi indiget po-
tentia habitu perficiente ad bene agendum, qui
quidem habitus est virtus, ubi ad hoc non sufficit
propria ratio potentiae. Omnis autem potentiae
propria ratio attenditur in ordine ad obicctum.
Unde cum, sicut dictum est*, obiectum volun-
totis sit bonum rationis voluntati proportiona-
lum quantum ad hoc non indiget voluntas vir-
tute perficiente. Sed si quod bonum immineat
homini volendum, quod excedat proportionem
volentis; sive quantum ad totam speciem huma-
nam, sicut bonum divinum, quod transcendit li-
mites humanae naturae, sive quantum ad indivi-
duum. sicut bonum proximi; ibi voluntas indiget
virtute. Et ideo huiusmodi virtutes quae ordinant
effectum hominis in Deum vel in proximum, sunt

t o *enta>iru>. – conv iltcm I b.

8*μ μ κ Tη»».. İ. Tnox.ir T, 111.

vntuutali – voteili frtftrfKWji.>m
fiUI. 3· Eİkk m rohрутatt FrnfхjrUcrtjhtui X.

Ico, si qua
i su theo-
i virtutes
ac, quod
ct in ta-
un virtus
a poten-
essurium
aliquod

zonveniat
let quod
im cnim
ibicctutn
oprictas.
ationcm
nias est
eundum
concu-
iim bos;
ideo
oiuntns

[natu-
olcntis
ssc ira-
volun-
liciter.
omnia
, puta
itu ad
i tem-
quo-
/J Ao-
non
l talc
i me-
itiva.
C ra

juod
nper
cuni
rcete
una

dtur
tum
pas-

:um
quo
oris
tod

de-
mi-
IUS
nu
ex-
tio
ui-
:ur
m-
im

Quaestio lvi,
articulus vi

a tendentia in iule bonum, ad quod est ex se inclinata;
ita. ut sic, eget habitu ad resistendum huiusmodi impe-
dimentis.

Et si hic instetur, quia voluntas, ut iuncta appetitui sen-
sitivo, est determinata ub bonum in passionibus appetitus
sensitivi, per te; ct voluntas, ul Iuncta appetitui sensitivo,
eget habitu nd resistendum passionibus, etiam perte: ergo
falsum eat quod voluntas est cx sc determinata ad tale
bonum, ct iuncta sensui eget habitu, sed ut iunctn appe-
titui sensitivo, habet utrumque: et sic omnia ruunt: – Pro-
batur assumptum: quia voluntas separata non est deter-
minata ud bonum eligendum in passionibus, ut patet in
angelis; el cx ratione, quia non est proprium bonum vo-
lentis: –

Respondetur quod falsum assumitur quoad hoc. quod
voluntas, ut iuncta sensui, determinetur ad bonum in pas-
sionibus. Aliud est cnim dicere, Voluntas, ut iuncta sensui,
habet inclinationem ad bonum proprium passionum: aliud
est dicere, Voluntas, ut iuncta sensui, habet quod inclinatio
suo naturalis terminetur nd bonum in passionibus. Primum
enim significat quod coniunctio voluntatis ad partem sen-
sitivam. sit ratio quod voluntati conveniat inclinatio talis:
secundum autem, quod coniunctio non sit ratio quod incli-
natio conveniat, sed quod inclinatio quam habet, terminetur
ad tale bonum. Et primum quidem fnhum est, formaliter
loquendo: secundum autem, verum. – Ad cuius eviden-
tiam, scito quod voluntati humanae cx suo genere conve-
nit quod naturaliter inclinetur in proprium bonum tam sui
quam volentis, ut superius in qu. x ' patet hoc enim com-
mune est omni voluntati. Sed quod proprium bonum sit
in tali materia, scilicet in passionibus volentis, hoc est cx
coniunctione voluntatis ad partem sensitivam. Unde Incl-
natio ipsa voluntatis in proprium bonum secundum ratio-
nem, in quacumque materia ait, est ei naturalis ex propria
ratione: sed quod haec sua inclinatio terminetur ad bonum
in passionibus sensilius habentis voluntatem, est cx con-
iunctione voluntatis ad partem sensitivam. Est igitur in vo-
luntate nostra, quintum cx parte voluntatis est, suffieiem
determinatio ipsius od proprium bimum; uc per hoc. ad
bonum secundum rationem ipsius volenti». Et cum hoc. ex
coniunctione ad partem sensitivam, sonitur necessitatem ha-
bitus ad resistendum contrariis, quibus iungitur.

Et haec intelligito, sustinendo continentiam esse in vo-
luntate: quod inferius · discutietur. Si enim continentia in
ratione ponitur, patet quod nulla est difficultas in propo-
sito. Et tamen utilem disputationem hanc habes cuius etsi
dictu conclusio non teneatur, multa tamen alia vera ct
certa in ea dicta, tenenda sunt.

VIII. Ad secundum · vero dicitur quod ibi est aequtvo-
catio dc bono iustitiae objective, vel formaliter. Ad bonuin

Quaestio lvi,
articulus vi

enim iustitiae obicctive non naturaliter inclinatur voluntas:
quin non est proprium, sed alterius; iustltia cnim in his
quae sunt ad alterum, c«t. Et de tali virtute, et dc bono
secundum rationem, est sermo, cum dicitur quod, quia po-
tentia naturaliter inclinatur in aliquod bonum, non eget
habitu virtutis: potentia cnim, ut sic. obiectum per sc primo
respicit; el habitu» operativu», dc qua est sermo, ct virtus
obiectum respiciunt; nec virtutis est virtu», nec habitus ha-
bitus. Obicciio autem procedit dc bono iustitiae formaliter,
quod est fornialiter ipse habitus iustitiae: ad quod constat
potentium Inclinari non mediante alio habitu, ut patet. Hoc
enim est commune omni virtuti: illud autem non est Com-
mune omni obiccto virtutis, ut patet.

IX. Ad obicctiones autem cx Scoto sumptas ·: – non quod * α ■■··»*
ipse afferat eas contra s. Thomam; sed quoniam ipse, ut
dictum est, dissentiat o s. Thoma, et has rationes contra
oppositam positionem affert* – cuius ratione·*, licet non sint
nostrae, vcruntsmcn ut novitii cauti sint, proderunt. Ad
primam ergo dicitur quod rationes militantes dc moralibus
virtutibus circa passiones, non militant dc iustitia: quia
bonum illarum est proprium volentis, iustitiae sero alterum.

Ad secundam dicitur quod, quia bonum rationis in pas-
sionibus esi medium secundum rationem, et non secundum
rem in passionibus, ut patet in II *Ethic.*'*, et medium ra-
tionri non attenditur secundum quantitatem intensivam so-
lam. »c.l secundum omne» circumstantias, scilicet quando
oportet, ubi. propter quid, etc.; et in hoc manifeste inclu-
ditur rectu eligere: ideo voluntas, determinata ex propria
ratione od bonum secundum rationem in passionibus, est
eo ipso eodem modo determinata ad recte eligere; eiusdem
cnim rationis cM inclinatio ad utrumque. ct defectus in
altero alteri defectum inducit.

Ad tertiam dicitur quod est manifeste sophisma. Con-
cesso cnim, sicut verum est, quod in voluntate cx frequen-
nbu» rectis electionibus ht habitus virtutis; non sequitur.
Ergo cx frequentibus electionibus rectis arca talem mate-
riam. scilicet passiones proprias, fit in voluntate habitus vir-
tutis; ut patet. Et ratio physica est: quia voluntas non est
determinabili» cx sc, sed determinata ad tale bonum, quod
frequenter eligit; habitus autem talis virtutis non est natu»
heri nisi in xubiecto apto nato, scilicet indeterminato.

Ad quartam iam patci responsio: quod nuper convenu»,
quantum est cx parte voluntatis, secundum se prompte, fa-
ciliter ct delectabiliter eligeret bonum in passionibus; sim-
pliciter nutem ipse volen» difficile eligit, propter habitu»
prioseres derelictos, lam · enim dictum est quod inclinatio * N»·-·,u
haec voluntatis intrinseca auimilatur habitui infuso; quem
experimur non auferre a nobis difficultatem bene operandi;
quamvis quantum est cx pane ipsius, prompte, faciliter ct
delectabiliter det operari.

QUAESTIO QUINQUAGESIMASEPTIMA
DE DISTINCTIONE VIRTUTUM INTELLECTUALIUM

IN SEX ARTICULOS DIVISA

• Qu vn». • Qu. un.
Deinde considerandum est de distinctione virtutum *. Et primo, quantum ad virtutes intellectuales; secundo, quantum ad morales *; tertio, quantum ad theologicas .
Circa primum quaeruntur sex.
Primo: utrum habitus intellectuales speculativi sint virtutes.
Secundo: utrum sint tres, scilicet sapientia, scientia et intellectus.

Tertio: utrum habitus intellectualis qui est ars, sit virtus.
Quarto: utrum prudentia sit virtus distincta ab arte.
Quinto: utrum prudentia sit virtus necessaria homini.
Sexto: utrum eubulia, synesis et gnome sint virtutes adiunctae prudentiae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM HABITUS INTELLECTUALES SPECULATIVI SINT VIRTUTES

III Sent., di't. xxni, qj. i. >n. 4, qñ t: l)r Virtti., qu. 1, «rt.7.

Sed primum sic proceditur. Videtur quod habitus intellectuales speculativi non sint virtutes. Virtus enim est habitus operativus, ut supra * dictum est. Sed habitus speculativi non sunt operativi: distinguuntur enim speculativum a practice, idest operative. Ergo habitus intellectuales speculativi non sunt virtutes.

2. Praeterea, virtus est eorum per quae fit homo felix sive beatus: eo quod *felicitas est virtus* ut dicitur in I *Ethic.* * Sed habitus intellectuales non considerant actus humanos, aut alia bona humana, per quae homo beatitudinem adipiscitur: sed magis res naturales et divinas. Ergo huiusmodi habitus virtutes dici non possunt.

3. Praeterea, scientia est habitus speculativus. Sed scientia et virtus distinguuntur sicut diversa genera non subalternatim posita; ut patet per Philosophum, in IV *Topic.* .r Ergo habitus speculativi non sunt virtutes.

Sed contra, soli habitus speculativi considerant necessaria quae impossibile est aliter se habere. Sed Philosophus ponit, in VI *Ethic.* °, quasdam virtutes intellectuales in parte animae quae considerat @ necessaria quae non possunt aliter se habere. Ergo habitus intellectuales speculativi sunt virtutes.

Respondeo dicendum quod, cum omnis virtus dicatur in ordine ad bonum, sicut supra * dictum est, duplici-ratione aliquis habitus dicitur virtus, ut supra ' dictum est: uno modo, quia facit facultatem bene operandi; alio modo, quia cum facultate, facit etiam usum bonum. Et hoc, sicut supra * dictum est, pertinet solum ad illos habitus qui respiciunt partem appetitivam: eo quod vis

appetitiva animae est quae facit uti omnibus potentiis et habilibus.

Cum igitur habitus intellectuales speculativi non perficiant partem appetitivam, nec aliquo modo ipsam respiciam, sed solam intellectivam; possunt quidem dici virtutes inquantum faciunt facultatem bonae operationis, quae est consideratio veri (hoc enim est bonum opus intellectus); non tamen dicuntur virtutes secundo modo, quasi facientes bene uti potentia seu habitu. Ex hoc enim quod aliquis habet habitum scientiae speculativae. non inclinatur ad utendum, sed fit potens speculari verum in his quorum habet scientiam: sed quod utatur scientia habita, hoc est movente voluntate. Et ideo virtus quae perficit voluntatem, ut caritas vel institio, facit etiam bene uti huiusmodi speculativis habitibus. Et secundum hoc etiam, in actibus horum habituum potest esse meritum, si ex caritate fiant: sicut Gregorius dicit, in VI *Moral.* ., quod *contemplativa est maioris meriti quam activa* *.

Ad primum ergo dicendum quod duplex est opus: scilicet exterius, et interius. Praelicum ergo vel operativum, quod dividitur contra speculativum, sumitur ab opere exteriori, ad quod non habet ordinem habitus speculativus. Sed tamen habet ordinem ad interius opus intellectus, quod est speculari verum. Et secundum hoc est habitus operativus.

Ad secundum dicendum quod virtus est aliquorum dupliciter. Uno modo, sicut obicctorum. Et sic huiusmodi virtutes speculativae non sunt eorum per quae homo fit beatus; nisi forte secundum quod ly *per* dicit causam efficientem vel obiectum completae beatitudinis, quod est Deus, quod est summum speculabile. – Alio modo dicitur vir-

* In

. \$>Tb. HA- ' . n.

• Q». Lt<, *r- LVnll, e't- >

s iS-. kcr. tn .44.

tus esse aliquidrum sicut actuum. Et hoc modo virtutes intellectuales sunt eorum per quae homo fit beatus. Tum quia actus harum virtutum possunt esse meritorii, sicut dictum est*. Tum etiam quia sunt quaedam inchoatio perfectae bealitudinis,

quae in contemplatione veri consistit, sicut supra 4 . q *

Ad tertium dicendum quod scientia dividitur contra virtutem secundo modo dictam*, quae pertinet ad vim appetilivani.

Commentaria CaixlinaliB Caietani

In articulo primo quaestionis qoīnquagesimacseptnnie, in responentione nd primum, habes, notitie, distinctionem de

opere interiori intellectu», et extra cum; a quo dicitur operativum quod vocatur practicum.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SINT TANTUM TRES HABITUS INTELLECTUALES SPECULATIVI. SCILICET SAPIENTIA, SCIENTIA ET INTELLECTUS

/X- Vitiat., qu. I, trt. 13.

secundum sic proceditur. Videtur quod raQvSy inconvenienter distinguantur tres virtutes intellectuales speculativae, scilicet -^****^sapienlin, scientia ct intellectus. Species enim non debet condividi generi. Sed sapientia est 9uac^nm scientia, ul dicitur in VI *Ethic* *. Ergo sapientia non debet condividi scientiae, in numero virtutum intellectualium.

2. Praeterea, in distinctione potentiarum, habituum ct actuum, quae attenditur secundum obiecta, attenditur principaliter distinctio quae est secundum rationem formalem obicctorum, ut ex supradictis * Patct. Non ergo diversi habitus debent distingui secundum materiale obicctum; sed secundum rationem formalem illius obiecti. Sed principium demonstrationis est ratio sciendi conclusiones. Non ergo intellectus principiorum debet poni habitus alius, aut alia virtus, a scientia conclusionum.

3. Praeterea, virtus intellectualis dicitur quae est in ipso rationali per essentiam. Sed ratio, etiam speculativa, sicut ratiocinatur syllogizando demonstrative; ita etiam ratiocinatur syllogizando dialectice. Ergo sicut scientia, quae causatur ex syllogismo demonstrativo, ponitur virtus intellectualis speculativa; ita etiam et opinio.

SED CONTRA est quod Philosophus, VI *Ethic* *, ponit has solum tres virtutes intellectuales speculativas, scilicet sapientiam, scientiam et intellectum.

Respondeo dicendum quod, sicut iam *dictum est, virtus intellectualis speculativa est per quam intellectus speculativus perficitur ad considerandum verum: hoc enim est bonum opus eius. Verum autem est dupliciter considerabile: uno modo, sicut per se notum; alio modo, sicut per aliud notum. Quod autem est per se notum, se habet ut principium: et percipitur statim ab intellectu. Et ideo habitus perficiens intellectum ad huiusmodi veri considerationem, vocatur *intellectus*, qui est habitus principiorum.

Verum autem quod est per aliud notum, non statim percipitur ab intellectu, sed per inquisitionem rationis: et se habet in ratione termini. Quod quidem potest esse dupliciter: uno modo, ut sil ultimum in aliquo genere; alio modo, ut sit ulti-

mum respectu totius cognitionis humanae. Et quia *ea quae sunt posterius nota quoad nos, sunt priora et magis nota secundum naturam*, ut dicitur in I *Physic* *. ideo id quod est ultimum respectu totius cognitionis humanae, est id quod est primum et maxime cognoscibile secundum naturam. El circa huiusmodi est *sapientia*, quae considerat altissimns causas, ut dicitur in I *J/e-taphys*. Unde convenienter iudicat et ordinat de omnibus: quia iudicium perfectum ct universale haberi non potest nisi per resolutionem ad primas causas. – Ad id vero quod est ultimum in hoc vel in illo genere cognoscibilium, perficit intellectum *scientia*. Et ideo secundum diversa genera scibilium, sunt diversi habitus scientiarum: cum tamen sapientia non sit nisi una.

Ad primum ergo dicendum quod sapientia est quaedam 3 scientia, inquantum habet id quod est commune omnibus scientiis, ul scilicet ex principiis conclusiones demonstret. Sed quia habet aliquid proprium supra alias scientias, inquantum scilicet de omnibus iudicat; et non solum quantum ad conclusiones, sed etiam quantum ad prima principia: ideo habet rationem perfectioris virtutis quam scientia.

Ad secundum dicendum quod quando ratio obiecti sub uno actu refertur ad potentiam vel habitum. tunc non distinguuntur habitus vel potentiae penes rationem obiecti ct obiectum materiale: sicut ad eandem potentiam visivam pertinet videre colorem, ct lumen, quod est ratio videndi colorem et simul cum ipso videtur. Principia vero demonstrationis possunt seorsum considerari, absque hoc quod considerentur conclusiones. Possunt etiam considerari simul cum conclusionibus, prout principia in conclusiones deducuntur. Considerare ergo hoc secundo modo principia, pertinet ad scientiam, quae considerat etiam conclusiones *: "i . -*«.

sed considerare principia secundum scipsa. pertinet ad intellectum.

Unde, si quis recte consideret, istac lres virtutes non ex aequo distinguuntur ab invicem, sed ordine quodam; sicut accidit m totis potentialibus, quorum una pars est perfectior altera, sicut anima rationalis

est perfectior quam sensibilis, et sensibilis quam vegetabilis. Hoc enim modo, scientia dependet ab intellectu sicut a principaliori. Et utrumque dependet n sapientia sicut a principalissimo, quae sub se continet et intellectum et scientiam ut de conclusionibus scientiarum diiudicans, et de principiis earundem.

•Qa.w.w . « Ad TERTIUM dicendum quod, sicut supra * dictum

est, habitus virtutis determinate se habet ad bonum, nullo autem modo ad malum. Bonum autem intellectus est verum, malum autem eius est falsum. Unde soli illi habitus virtutes intellectuales dicuntur, quibus semper dicitur verum, et nunquam falsum. Opinio vero et suspicio possunt esse veri et falsi. Et ideo non sunt intellectuales virtutes, ut dicitur in VI *Ethic.* *

%;ita. ix

— iclrntbii Γ.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo, et specialiter in responsione ad secundum, nota quomodo sapientia continet intellectum et scientiam. Non enim continet ut partes intégrales, cum iam djetum superius sit quod habitui non integratur ex pluribus habitibus; sed continet quasi panes potentials. Habet enim se sapientia ad intellectum et scientiam sic, quod ipsa continet quidquid illae, et emmentiori modo: utitur enim principiis per se notis deducendo conclusionem*, quod cum

scientiae; et ipsa per se nota principia vera esse ex terminis indicat, defendit et inchoat, quae intellectus tantummodo videt absolute; et utrumque habet resolvendo in ntissimam causam, quod est eminentius continere. Et propterea in VI *Ethic.* ., et in littera **, dicitur quod continet scientiam et Intellectum. Et in IV *Metaphys.* ., vocatur scientia, et dedit principia ex terminis ..

loi h»Htep>
· КТК UX<<
M4. - tw. B.
IU, BI HI

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM HABITUS INTELLECTUALIS QUI EST ARS. SIT VIRTUS

Dr *Virtut.*, qu. 1. -rt. 7; VI §A<c., lea. ai.

AD TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod ars non sit vinus intellectualis. Dicit enim Augustinus, in libro *de Libero Arbitrio*,^{xviii. 111.} quod *virtute . nullus male utitur.* Sed arte aliquis male utitur: potest enim aliquis artifex, secundum scientiam artis suae, male operari. Ergo ars non est virtus.

2. Praeterea, virtutis non est vinus. *Artis* autem *est aliqua virtus*, ut dicitur in VI *Ethic.* * Ergo ars non est virtus.

3. Praeterea, anes liberales sunt excellentiores quam anes mechanicae. Sed sicut artes mechanicae sunt practicae, ita artes liberales sunt speculativae. Ergo si ars esset virtus intellectualis, deberet virtutibus speculativis annumerari.

Sed contra est quod Philosophus, in VI *Ethic.*, ponit artem esse virtutem: nec tamen connumerat eam virtutibus speculativis, quarum subiectum ponit scientificam partem animae *

Respondeo dicendum quod ars nihil aliud est quam ratio recta aliquorum operum faciendorum. Quorum tamen bonum non consistit in eo quod appetitus humanus aliquo modo se habet: sed in eo quod ipsum opus quod fit, in se bonum est. Non enim pertinet ad laudem artificis, inquantum artifex est, qua voluntate opus faciat: sed quale sit opus quod facit.

Sic igitur ars, proprie loquendo, habitus operativus est. Et tamen in aliquo convenit cum habitibus speculativis: quia etiam ad ipsos habitus speculativos pertinet qualiter se habeat res quam considerant, non nutem qualiter se habeat appetitus humanus ad illas. Dummodo enim verum geometra demonstret, non refert qualiter se habeat secundum

appetitivam partem, utrum sit laetus vel iratus: sicut nec in artifice refert, ut dictum est. Et ideo eo modo ars habet rationem virtutis, sicut et habitus speculativi: inquantum scilicet nec ars, nec habitus speculativus, faciunt bonum opus quantum ad usum, quod est proprium virtutis perficientis appetitum; sed solum quantum ad facultatem bene agendi.

Ad primum ergo dicendum quod, cum aliquis habens artem operatur malum artificium, hoc non est opus artis, immo est contra artem/sicut etiam cum aliquis sciens verum mentitur, hoc quod dicit non est secundum scientiam, sed contra scientiam. Unde sicut scientia se habet semper ad bonum, ut dictum est ., ita et ars: et secundum hoc dicitur vinus. In hoc tamen deficit a perfecta ratione virtutis, quia non facit ipsum bonum usura, sed ad hoc aliquid aliud requiritur: quamvis bonus usus sine arte esse non possit.

Ad secundum dicendum quod, quia ad hoc ut homo bene utatur ane quam habet, requiritur bona voluntas, quae perficitur per virtutem moralem; ideo Philosophus dicit quod artis est virtus, scilicet moralis, inquantum ad bonum usum eius aliqua vinus moralis requiritur. Manifestum est enim quod artifex per iustitiam, quae facit voluntatem rectam, inclinatur ut opus fidele faciat.

Ad tertium dicendum quod etiam in ipsis speculabilibus est aliquid per modum cuiusdam operis: puta constructio syllogismi aut orationis congruae. aut opus numerandi vel mensurandi. Et ideo quicumque per ad huiusmodi opera rationis habitus speculativi ordinantur, dicuntur per quondam similitudinem artes, sed non liberales; ad differentinm illarum artium quae ordinantur ad

a) riruf-. - virtui EE. - luicm mn. ScJ... nUfur. - Pro rxim aliquii, »tutetn oTŋŋí E.

>) - ^r'4λ .«·ŋ <μ / AtiCUEFGIhI pH et a.
y) .cd. - -J arhi A, xS/tot Pa.

• Cap-IB. «·1
S.To. kef
?

•d 1

• Art.»; 4* 1
ax. y

• ii m-

A

1

¶ oJ bo-
π autem
est fal-
ectuulcs
inquam
ue veri
Hrtutes,
• (ûp. m. r. l. -
H. 1b IML Ūt.

cnnitû»
nimûdo
kij'inam
a in VI • Gap. iπ, n. }
iam ct - K Tb krt. »
- ' in nr»p, ad x.
ct de- **S** i f.r }
l>û ll» 11l. cap
S. TB. lact. ->
f|. - Dtd. <|B.
, cap. ni 04

Jtus:
o CO
>itus
'itus
ad
icti-
ndi.
ha-
non
iam
lod
nra
per
π" • Art.
ad >
t a
lo-
ir:

ut
:ur
to-
tr-
im
im
cit
H.
c-
e-
Q-
5t
is >
i-
f- r
d

/

1

2

3

4

5

6

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

24

25

26

27

28

29

30

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

76

77

78

79

80

81

82

83

84

85

86

87

88

89

90

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117

118

119

120

121

122

123

124

125

126

127

128

129

130

131

132

133

134

135

136

137

138

139

140

141

142

143

144

145

146

147

148

149

150

151

152

153

154

155

156

157

158

159

160

161

162

163

164

165

166

167

168

169

170

171

172

173

174

175

176

177

178

179

180

181

182

183

184

185

186

187

188

189

190

191

192

193

194

195

196

197

198

199

200

201

202

203

204

205

206

207

208

209

210

211

212

213

214

215

216

217

218

219

220

221

222

223

224

225

226

227

228

229

230

231

232

233

234

235

236

237

238

239

240

241

242

243

244

245

246

247

248

249

250

251

252

253

254

255

256

257

258

259

260

261

262

263

264

265

266

267

268

269

270

271

272

273

274

275

276

277

278

279

280

281

282

283

284

285

286

287

288

289

290

291

292

293

294

295

296

297

298

299

300

301

302

303

304

305

306

307

308

309

310

311

312

313

314

315

316

317

318

319

320

321

322

323

324

325

326

327

328

329

330

331

332

333

334

335

336

337

338

339

340

341

342

quae pertinent ad fines proprios illarum unium, i duces vel gubernatores, non autem prudentes Unde aliqui, inquantum sunt bene consiliativi in simpliciter: sed illi solum qui bene consiliantur rebus bellicis vel nauticis, dicuntur prudentes de his quae conferunt ad totam vitam.

Commentaria Caxxlinulis Cuiotaxil

^> aniculo quarto, in responsione ad vccunduni, dubium I occurrit, eo quod Auctor hic dicit, cum Aristotele in VI *Ethic.**, quod tam ara qunm prudentia est in opinalivn parte animae, quae, ut ibi, scilicet in VI *Ethic.* *, dicitur, distingui- tur genere a panicula animae scientific: ct, ut ipse divus Thomas ibidem affirmat, opinatum est cogitative, scien- tificum autem intellectus. Prudentia igitur in cogitativa po- nitur hic: ct tamen in quaestione praecedente, art. 3, posita est in intellectu.

Ad hoc dicitur quod prudentia procul dubio est in in- tellectu, ut se extendit ad singularia. Propter quod, oportet duo hic advertere. Primo, quod intellectus, ut extensus ad singularia, dicit seipsum, et connotât cogitatum, quae est ratio particularis. Quoniam, dato quod intellectus per sc- ipsum cognoscat singulare aliquo modo, perfecta tamen et directa notitia activa, qualis convenit prudentiae, dc singu-

laribu» singulariter, non convenit intellectui nisi udiuncu sibi cogitative, ut in VI *Ethic.* '* dicitur. Ergo *opinotiva pars animae* haec duo insinuat. Ideo divenui invenitur data *lc ea sententia etiam a divo Thoma, dum in VI *Ethic.*, in- tuendo connotatain cogitativam. illi tribuit opinativi numen; et in Prima Parte, qu. 1xxix. an. o, ad 3, intuendo priori» pontem intellectum, in ipso posuit opinativum: medium cnim extremum utrumque sapii.

Secundo, quod unus habitus est quandoque in diversu potentiis sic. quod in una principaliter, ct in alia secundario. Et sic prudentia est intellectus principaliter, ct in cogitativa ct in memorativa secundario. Et propterca diverso dc ipw dicuntur, quae non repugnant, dum nunc principale, nunc secundarium subiectum assignatur. Et de his in II° II°, qu. xi.vn *. amplior erit sermo, cum prudentiae natura discutietur: nunc sufficiant haec, communia etiam arti. mcsL

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM PRUDENTIA SIT VIRTUS NECESSARIA HOMINI

U^o”, |U. M, «n. J, U h /Jf qu. i. -lt. 6.

ολπ quintum sic proceditur. Videtur quod prudentia non sit virtus necessaria ad J bene vivendum. Sicut enim sc habet ars ad factibilia, quorum esi ratio recta: ita sc habet prudentia ad agibiha, secundum quae vita hominis consideratur: est enim eorum recta 4. ratio prudentia, ut dicitur in VI *Ethic.* ” Sed ars non est necessaria in rebus factibilibus nisi ad hoc quod fiant, non autem postquam sunt fa- ctae .i. Ergo nec prudentia est necessaria homini ad bene vivendum, postquam est virtuosus: sed forte solum quantum ad hoc quod virtuosus fiat.

2. Praeterea,jn/tfen/rn *est per quam recte con- siliamur*, ut dicitur in VI *Ethic.* ” Sed homo poiest ex bono consilio agere * non solum proprio, sed etiam alieno. Ergo non est necessarium ad bene vivendum quod ipse homo habeat prudentiam; sed sufficit quod prudentum consilia sequatur.

3. Praeterea, virtus intellectualis est secundum quam contingit semper dicere verum, et nunquam falsum. Sed hoc non videtur contingere secun- dum prudentiam: non enim est humanum quod in consiliando dc agendis nunquam erretur; cum humana agibilia sint contingentia aliter se habere. Unde dicitur *Sap. ix ♦ Cogitationes mortalium timidae, ct incertae providentiae nostrae*. Ergo vi- detur quod prudenti# non debeat poni intelle- ctualis virtus.

Sed contra est quod *Sap. vm **, connumera- tur aliis virtutibus necessariis ud vitam huma- nam, cum dicitur de divina sapientia: *Sobrieta- tem ct prudentiam docet, iustitiam et virtutem, quibus utilius nihil est in vita T hominibus*.

Respondeo dicendum quod prudentia est virtue maxime necessaria ad vitam humanam. Bene enim vivere consistit in bene operari. Ad hoc autem quod aliquis bene operetur, non solum requiri- tur quid faciat, sed etiam quomodo laciât; ut sci- licet secundum electionem rectam operetur, non solum ex impetu aut passione. Cum autem ele- ctio sit eorum quae sunt ad finem, rectitudo ele- ctionis duo requirit: scilicet debitum finem; ct id quod convenienter ordinatiir ad debitum finem. Ad debitum autem finem homo convenienter disponitur per virtutum quae perficit partem ani- mae appetitivam, cuius obiectum est bonum et finis. Ad id autem quod convenienter in finem debitum ordinatur, oportet quod homo directe * disponatur per habitum rationis: quia consiliari et eligere, quae sunt eorum quae sunt ad finem, sunt actus rationis. Et ideo necesse est in ratione esse aliquam virtutem intellectualem, per quam perficiatur ratio ad hoc quod convenienter se habeat ad ea quae sunt ad hnem. Et haec vir- tus est prudentia. Unde prudentia est virtus ne- cessaria ad bene vivendum.

Ad primum ergo dicendum quod bonum artis consideratur non in ipso artifice, sed magis in ipso artiliciato, cum ars sit ratio recta factibilium: factio enim, in exteriorem materiam transiens, non est perfectio facientis, sed facti, sicut motus est actus mobilis: ars autem circa foctibilia est. Sed prudentiae bonum attenditur in ipso agente, cuius perfectio est ipsum agere: est enim pru- dentia recta ‘ ratio agibilium. ut dictum est '. Et ideo ad artem non requiritur quod artifex bene

a) factat. — facta <«%':«» ct a.
>> Offre. — b<lf apvro IT.
y) rita. — hac vita Pa.

q; directe. — nfctr E.
ti nvtJ. — <'m AIKJHIIIH .

prudentes
nsiliuntur

i adiuneta
atira pan i».
ir data *k
Ethic., in-
it nomen;
to princi-
medium

i divertii
cundario.
rogitatis o
a de ipsa
tie, nunc
If ir,
: natura
i arti.

• An. j, 'za-
rarat.

virtus
enim
Lutem
quin-
it sci-
, non
ule-
) cle-
et id
nem.
inter
ani-
n et
nem
etc
iliari
icm.
ionc
jam
' sc
vir-
nc-

irtis
» in
jm :
ns,
)tUS
est.
te,
>ru-

operetur, sed quod bonum opus faciat Require-
retur autem magis quod ipsum nrtificiatum bene
operaretur, sicut quod cultellus bene incideret,
vel serra bene secaret; si proprie horum esset
agere, et non magis agi. quin non habent domi-
nium : sui actus. Et ideo ars non est necessaria
ad bene vivendum ipsi artificei; sed solum ad fa-
ciendum artificiatum ¶ bonum, ct ad conservan-
dum ipsum. Prudentia autem est necessaria ho-
mini ad bene vivendum, non solum ad hoc quod
fiat bonus.

Ad secundum dicendum quod, cum homo bo-
num operatur non secundum propriam rationem,
sed motus ex consilio alterius: nondum est omnino
perlecta operatio ipsius, quantum ad rationem di-
rigentem, ut quantum ad appetitum moventem.
Unde si bonum ∧ operetur, non tamen simpliciter
bene; quod est bene vivere.

Γι JuMinUim. — ACDGI fBH.
») jrltfciaftn*. – *ipium arti datum* l'a.

Commentaria Cardinali* Caiotani

Tn articulo quinto eiusdem quinquagedmauceptimac quac-
litioni», in responsione ad unium, dubium occurrit, quia
Auctor contradicit veritati, ct sibi. Nam secundum verita-
tem, ct ipxum in articulo praecedente, ara non pracaupponit
appetitum rectum, neque spectat ad ipsum, neque facit
ayc inclinat ad ipsum; ut patet ex ac, ct ex supradicti»
, manifeste. Hic vero littera, Inqucru de intellectu practien
non solum quoad prudentiam. iced quoad anvro. dicit quod
verita* Intellectu» practici accipitur per confonniuteni ad
appetitum rectum. Quod est contra praedicta.

Et quod loquatur de intellectu practice univermlitar,
ut extendit »c ad artem, palet ex duobus. Primo, quia dicit
quod haec confarmitaa ad appetitum rectum liobet locum
in contingentibus quae a nobis hunc, *sive tint agibilia,*
ciyc factibilia. Secundo, ex hoc quod Mutini ex hac ra-
dice reddit cauMm obiccti proprii intellectu* pracrici ex-
tensi explicite ad artem ei prudentiam.

U. Ad hoc dicitur quod, quia intelles:m» practicus con-
venit cum speculativo m actu cognitionis, et dilfert in actu
directionis; differentia practici a speculativo non pene* co-
gnoscere, sed penes dirigere attenditur. IJco verita* intel-
lectus speculativi consistit in cognoscere: veritas autem
intellectu* practici in dirigere. Et sic veritu intellectu* spe-
culativi consistit in hoc, quod cognoscere adaequatur rei
cognitae: veritas autem intellectu» practici consistit in hoc.
quod dirigere adaequatur principio directive. – Ut autem
^kctur *Mdaphys*. ., principium Jeterminativum. ac per
hoc directivum, artis ad operandum, «t appetitu*. Cum
igitur unumquodque ita »c habeat ad veritatem sicut od
entitatem, directionis actus, proprius intellectui practice, ct
quoad c**c ct quoad veritatem, pendet ab appetitu. Et hoc
liquet.

IU. Sed quoniam in littera dicitur quod pendet c* ap-
petitu recto, scito quod rectitudo ista non est uniformiter
accipienda. Directio namque vera intellectu* practici in egi-
bilibus. attenditur penes conformitatem ad appetitum rectum
rectitudine finis moralium, quae est bonitas moralis. Dire-
ctio nutem vera intellectus practici in factibilibu», attendi-
tur penes contormiratem ad appetitum rectum rectitudine
linis artificialium ; quod non c»t appetitum esse bonum
moraliter. sed esse rectum, idest tendere in rectum finem.
In omni enim arte est dare finem rectum, er non rectum.

Intantum autem pendet veritas directionis intellectu*
practici ub appetitu recto in factibilibus, quod si statuihca
repraesentaret hominem, ct per statuam intendat monstrum
uut impropotionaw membra, volens vel nolens focinr, di-
rectio erronea erit, ct non ab orte: quoniam ipsa verorum

So o u k Tneou D. Tmobak T. UL

Ad tertium dicendum quod verum intellectu»
practici aliter accipitur quam verum intellectus
speculativi, ut dicitur in VI *Ethic*. ♦ Nam verum
intellectus speculativi accipitur per conformitatem
intellectus ad rem. Et quia intellectus non potest
infallibililer conformari rebus in contingentibus,
sed solum in necessariis; ideo nullus habitua spe-
culativus contingentium est intellectualis virtus,
sed solum est circa necessaria.-Verum autem in-
tellectus practici accipitur per conformitatem ad
appetitum rectum. Quae quidem conformitas in
necessariis locum non habet, quae voluntate hu-
mana non fiunt: sed solum in contingentibus
quae possunt a nobis fieri, sive sint agibilia in-
teriora, sive factibilia exteriora. Et ideo circa sola
contingentia ponitur vinus intellectus practici :
circa taciibiha quidem, ars; circa agibilia vero,
prudentia.

q – f*** it .

Commentaria Cardinali* Caiotani

tantum est, quia virtus est. S autem intendat repraesentare
monstrum, vel talem impruportionem. directio vera ct opu»
ierutu erit, utpote conformitatem habent intento fini, cui
nata est conformari talis ratio.

IV. Ncc ic decipiar, noviiic. quitqusro. dicens veritatem
huiusmodi nun spectare od artem, sed anis usum. Et con-
sequentur, quia usus etiam intellectu* speculativi »b appe-
titu pendet, sicut contingit logicum syUogbare ex quatuor
termini* \olentem, ct ex tribu* clum volentem. ac per hoc
tere vel non vere logica uti; ita in <irtc« Huiusmodi ergo
sarita* directionis ad u*um specta!, non ad artem ipsam.

Advcrte namque coincide!!iam usus cum directione in
arte: ct vide quare apparet quod veritus huiusmodi spectet
ad uiutn, ct non ad artent. Quamvis trim usus et directio
in .ne dninctdsnt, distinguuntur tamen saltem ratione: ct
arti convenit directionis verita*, non rarione usus, *ed rati-
one propriae naturae, quae nata est dingerc non niu de-
terminata ad directionem ab apperiiu recto. In virtuiibu*
autem speculiivis, iulus usus invenitur pendant ab appetitu.

V. Et pcf haec satis patet respotuio ad obiccfionem .
ct »»-
Nam superius dictum est quod ars nec supponit appeti-
tum rectum moraliter; nec inclinat ad ipsam rectum sive
moraliter rive artificialiter. Nunc uutem dicitur quod pro-
pria veritos cius consistit in conlorniiuile ad appetitum re-
ctum non in muralibus, ud io artificialibus; qui tunc est.
cum itncm habet, a quo obliquando artificidale malum est:
quia veritas intellectu- practici coomtil in aJaeijuatedi-
rigere. ut exteriora opera renantur. Haec autem nee veri-
tati, nec Auctori contradicunt, etc.

VI. In eadem responsione, sabeer ad tertiuo quinti ar-
ticuli quaestioni* quinquagoimacsepcinMC, adverte diligeo-
tissirae ul iungas hacc duo >innil: scilicet quod habitus
sit virto* intellectualis; ct quod »it arca contingentia. Quo-
niam sibi invicem ndxcrs.mtur. Si enim eit intellectuali»
virtus, ergo semper verus, ac per hoc, ηστι contingentiom
quia contingentium multo est f&ldtas. Et si est contingen-
tium. ergo non semper verus: ac per hoc, non esx virtus
intellectualis. Hanc diiīcultateni tractat hic Auctor in huc
argumento. Hanc difficultatem non putest ctlugerc quisquis
perfectionem intellectus practici in solo cognitione ponit.

Ubi scito quod Scotu», in Ilf *Sent.*, dist. xxxvi ", ihtdle-
' An. .
ctum practicum in solo cognitione rcttifican*. adeo ut pru-
dentiam in subi ratione, absque appetitus bonitate, ponat;
non potest huic difficultati Miiifactrc. Putat autem ipac
quod, liem in speculatisis prindpla ex termini», et conclu-
sio ex recto syllogismo scitur necessario, ita in practici*:
ct sic perficitur ratio practice. Et illud VI *Elhic*. ., quod s n' *

rrruni intellectus practid est confesse Se habere appetitui recto, glossal. quod appetitui recto non praecedenti, aed apto nato sequi. Iu quod intellectu» practical tunc est veru», quando talis est quod recta electio c»t nntu libi esse conformis; vcl, in idem redit, quando est conformativus rectae electioni» tibi; sive sequatur sive non, recta electio.

VII. Sed quantus »lt hic error, manifeste patet cx allata difficultate. Nam quantumcumque intellectus noster dis* currat, nunquam ad hoc pervenire potest, ut dc particularibus contingentibus habitum per se verum semper, aequi* rat. Quoniam, cum ab eo quod res est vcl non eu, oratio sit vera vcl falsa ·; ct contingentia aliter ct «liter se habeant: impossibile est quxl intellectus nostri cognitio conformetur infallibiliter contingentibus. Aut ergo non est vinus prudentia illa Scotica: quia virtus intellectualis, ut patet VI Ethic. ·, non est nisi verorum. Aut, si est vinus, non cit circa contingentia; et sic non est prudentia, sed scientia morali».

Et licut erravit in hoc, ita etiam erravit in glossa illa j.ÎLnaicAt"'^, ct *n consequentibus: dc quibu» infra · erit sermo.

VIII. Tu autem, sectator Aristotelis et divi Thomae, cui a. cum. n. datum est videre quod praedicta duo ", si referantur ad

perfectionem cognitionis, incompassibilia sunt; inspici» literam in liac responsione, ct invenies quod divinum Auctoris ingenium viden». dixit quod propter hanc rationem, scilicet huius impossibilitntis, nulla virtus intellectualis ponitur in intellectu speculativo, cuius perfectio consistit in cognoscere, circa contingentia. Unde, ut hneec duo coeant, nccesse est ad intellectum digredi eius perfectio: te per hoc, verita* non consistat in cognoscere, sed in alio actu, qui perfectu» venisque infallibiliter circa contingentia esse posit. Talis est autem intellectu» practicus, ut sic: quoniam cius perfectio ac verita» in actu dirigendi consistit, quae directio infallibiliter cit vera circa contingentia, si consona sit appetitui recto praecedenti. Et sic Auctor virtutem intellectualem »cmpcr veram respectu contingentium salvavit, non inquantum cognitorum, sed inquantum attingibilem ab humano opere, propter conformiutcm ad appetitum rectum.

Propterca esto cautus, non solum novitic, sed vir docte, ne. cum dc istis disputas, in intellectu solo sistas. Saepe enim intellectui ut cognoscenti tantum, deerit certa veritas praemissae particularis: quoniam non est cognoscibilis certitudinoliter, ut patet.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM EUBULIA, SYNESIS ET GNOME SINT VIRTUTES ADJUNCTAE PRUDENTIAE

II 11", qu. XLVDI, u; III .\$.r»G *Ü't. ιττιυ, qu. m. Art. t, qu* 4, 4; IU Virtut., qu. I, <rt. n. -d aG, qu. ». art. 1,

ig»D SEXTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod inconvenienter adjungantur prudentiae eubulia, synesis ut gnome. Eubulia enim est habitus ijito bene consiliamur, ut dicitur in VI Ethic. · Sed bene consiliari pertinet ad prudentiam, ut in eodem libro * dicitur. Ergo eubulia non est virtus adiuncta prudentiae, sed magis est ipsu prudentia.

2. Praeterea, ad superiorem pertinet de inferioribus iudicarc. Illa ergo vinus videtur suprema, cuius est actus iudicium. Sed synesis est bene iudicativa. Ergo synesis non est virtus adiuncta prudentiae, sed magis ipsa est principalis.

3. Praeterea, sicut diversa sunt ea de quibus est iudicandum, ita etiam diversa sunl ea de quibus est consiliandum. Sed circa omnia consiliabilia ponitur una virtus, scilicet eubulia. Ergo ad bene iudicandum de agendis, non oportet ponere, praeter synesim. aliam virtutem, scilicet gnomen.

4. Praeterea, Tullius ponit, in sua Rhetorica *, tres alius partes prudentiae: scilicet memoriam praeteritorum, intelligentiam praesentium, et providentiamfuturorum. Macrobius etiam ponit, super Somnium Scipionis *, quasdam alias partes prudentiae: scilicet cautionem, docilitatem, et alia huiusmodi. Non videntur igitur solae huiusmodi virtutes prudentiae adiungi.

Sed contra est auctoritas Philosophi, in VI Ethic. ♦ qui has tres virtutes ponit prudentiae adiunctas.

Respondeo dicendum quod in omnibus potentiis ordinatis illa est principalior, quae ad principaliorum actum ordinatur. Circa agibilia autem humana lres actus ralionis inveniuntur: quorum primus est consiliari, secundus* iudicarc, tertius

est praecipere. Primi nutem duo respondent actibus intellectus speculativi qui sunt inquirere et iudicarc: nam consilium inquisitio quaedam est. Sed tertius actus proprius est3 practici intellectus, inquantum est operativus: non enim ratio habet praecipere ea quae per hominem fieri non possunt. Manifestum est autem quod in his quae per hominem fiunt, principalis actus est praecipere, ad quem alii ordinantur. Et ideo virtuti quae est bene praeceptiva, scilicet prudentiae, tanquam principaliori, adiunguntur tanquam secundariae. eubulia, quae est bene consiliativa, et synesis et gnome, quae sunt partes iudicativnc: dc quarum distinctione dicitur ♦

Ad primum ercjo dicendum quod prudentia est bene consiliativa, non quasi bene consiliari sit immediate actus eius: sed quia hunc actum perficit mediante virtute sibi subiecta, quae est eubulia.

Ad seq ndum dicendum quod iudicium in agendis ad aliquid ulterius ordinatur: contingit enim aliquem bene iudicarc de aliquo agendo, et tamen non recte c.xcqui. Sed ultimum complementum est, quando ratio iam bene praecipit dc agendis.

An tertium dicendum quod iudicium de unaquaque re lit per propria principia eius. Inquisitio autem nondum est per propria principia: quia his habitis, non esset opus inquisitione ·\ sed iam res esset inventa. Et ideo una sola virtus ordinatur ad bene consiliandum, duae autem virtutes ad bene indicandum: quia distinctio non est in communibus principiis, sed in propriis. Unde et in speculativis una est dialectica inquisitiva de omnibus: scientiae autem demonstrativae, quae sunt indicativae. sunt diversae dc diversis. – Distinguuntur autem synesis et gnome secundum

•Cap. <«.n- JU. S-TK l«X- <«&. Cl. en. pfkcc.. *TX. "I

•Pe./.'*»' «Ag. iib. II. e«F-MJL

l. kuu «I.

picias lit-
 ium Au*
 ntionem,
 llectuolii
 coniktit
 > cocnnt.
 per hoc,
 CW, qui
 :*sc pcis-
 luoniam
 it. quae
 consona
 item in-
 uilvavir,
 philiuon
 petitum

r docte.
 Saepe
 veritas
 lis ccr-

acti-
 rc et
 t est.
 ctus,
 labet
 pos-
 quae
 aeci-
 irtuti
 nae,
 i se*
 a, et
 vae;
 • Is rwp.

i est
 irn-

QUAESTIO LVII, ARTICULUS VI

37i

diversas regulas quibus indicatur: nam syncsis
 est iudicaliva de agendis secundum communem
 legem; gnome autem secundum ipsam rationem
 naturalem, in his in quibus delicii lex communis;
 sicut plenius infra* patebit.

An quartum dicendum quod memoria, intelli-
 genlia ct providentia, similiter eliam T cautio cl
 docilitas, ct alia huiusmodi, non sunl virtutes di-

versae a prudentia: sed quodammodo comparan-
 tur ad ipsam sicut partes intégrales, inquantum
 omnia ista requiruntur ud perfectionem pruden-
 tiaae. Sunt etiam cl quaedam partes subicctivae,
 seu species prudentiae: sicut oeconomica, regna-
 tiva. cl huiusmodi. Sed praedicta tria sunt quasi
 paries polcntialcs prudentiae: quia ordinantur sicut . n. u.,
 secundarium ad principale. Et dc his infra * dicitur. B-'ul

«fi.nn. — Om. II. aufe-m .icteri.

Coinuioiitax'icv Curdlnalb* Caiotani

Articulo texto, in responsione ad tertium, memento, no-
 vitic, quod tam dialectica quam demonstrativa docens est
 una. Sed in u»u eat differenda quam ponit littera: quia
 dialectica etiam utens em una; demonstrativa vero multi-
 plex. Idest, principle rationum demonstratarum diveraifi-
 cantur iuxttt divcnitiitem rerum scibilium, quia eunt propria

illis: principia vero rationum probabilium non divcnifican-
 tur iuxta diversitatem rerum, quia sunt communia. Hoc
 enim est dialecticam utentem esse unam, demonstrativam
 multiplicem : divertite» namque vcl identitas principiorum
 suorum infert carum diverxitatem.

QUAESTIO QUINQUAGESIMAOCTAVA

DE DISTINCTIONE VIRTUTUM MORALIUM AB INTELLECTUALIBUS

IX QUINQUE ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de virtutibus moralibus ♦ Et primo, de distinctione earum a virtutibus intellectualibus; secundo, de distinctione earum ab invicem, secundum propriam materiam *; tertio, de distinctione principalium, vcl cardinalium, ab aliis *. Circa primum quaeruntur quinque. Primo: utrum omnis virtus sit virtus moralis.

Secundo: utrum virtus moralis distinguatur ab intellectuali. Tertio: utrum sufficienter dividatur virtus per intellectualem et moralem. Quarto: utrum, moralis virtus possit esse sine intellectuali. Quinto: utrum, e converso, intellectualis virtus possit esse sine morali.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM OMNIS VIRTUS SIT MORALIS

III Sf.if.. dial. -χα qu. », *ft. 4, qu' î, I Efrte* |*ci. »J II, lex», U

Ad primum sic proceditur. Videtur quod omnis virtus sit moralis. Virtus enim moralis dicitur a *mure*, idest consuetudine. Sed omnium virtutum actus consuescere possumus. Ergo omnis virtus est moralis. 2. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Ethic.* *, quod *virtus moralis est habitus electivus in medietate rationis consistens*. Sed omnis virtus videtur esse * habitus electivus: quia actus cuiuslibet virtutis possumus ex electione facere. Omnis etiam virtus aliquammodo in medio rationis consistit, ut infra * patebit. Ergo omnis virtus est moralis. 3. Practkrea, Tullius dicit, in sua *Rhetorica* *, quod *virtus est habitus in modum naturae, rationi consentaneus*. Sed cum omnis virtus humana ordinetur ad bonum hominis, oportet quod sit consentanea rationi: cum bonum hominis sit iustitia. Ergo omnis virtus est moralis. Sed contra est quod Philosophus dicit, in I *Vicentes de moribus, non dicimus quoniam sapiens vel intelligens; sed quoniam mitis vcl sobrius*. Sic igitur sapientia et intellectus non sunt murales. Quae tamen sunt virtutes, sicut supra dictum est. Non ergo omnis virtus est moralis.

Respondeo dicendum quod ad huius evidentiam, considerare oportet quid sit *mos*: sic enim scire poterimus quid sit muralis virtus. Mos autem duo significat Quandoque enim significat consuetudinem: sicut dicitur *Act. xv* *: *Nisi circumcidamini secundum morem Moysi, non poteritis salvificari*. Quandoque vero significat inclinationem quandam naturalem, vcl quasi naturalem, ad aliquid agendum: unde etiam et brutorum animalium dicuntur aliqui mores; unde dicitur II *Machab.xi**, quod *leonum more irruentes in hostes, prostraverunt eos*. Et sic accipitur mos in Psalmo uxn *. ubi

dicitur: *Qui habitarefacit unius moris in domo*. - El hac quidem duae significationes in nullo distinguuntur. apud Latinos, quantum ad vocem. In graeco autem distinguuntur: nam *ethos*, quod apud nos morem significat, quandoque habet primam longam, et scribitur per η, graecam litteram; quandoque habet primam correptam, et scribitur per c.

Dicitur autem virtus moralis a more, secundum quod mos significat quandam inclinationem naturalem, vel quasi naturalem, ad aliquid agendum. Et huic significationi moris propinqua est alia significatio, qua significat consuetudinem: nam consuetudo quodammodo venit in naturam. ei lacu inclinationem similem naturali. Manifestum est autem quod inclinatio ad actum proprie convenit appetitivae virtuti, cuius est movere omnes potentias ad agendum, ut ex supradictis * patet. El ideo non omnis virtus dicitur moralis, sed solum illa quae est in vi appetitiva.

Ad primum ergo dicendum quod obiectio illa procedit de more, secundum quod significat consuetudinem.

Ad secundum dicendum quod omnis actus virtutis potest ex electione agi: sed electionem rectam agere sola virtus quae est in appetitiva parte animae; dictum est enim supra* quod digere est actus appetitivae partis*. Unde habitus delivus, qui scilicet est electionis principium, est solum ille qui perficit vim appetitivam: quamvis etiam aliorum habituum actus sub electione cadere possint.

Ad tertium dicendum quod *natura est principium motus*, sicut dicitur in II *Physic.* *. Movere autem ad agendum proprium est appetitivae partis. Et ideo assimilari naturae in consentiendo rationi, est proprium virtutum quae sunt in vi appetitiva.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUS MORALIS DISTINGUATUR AB INTELLECTUALI

III! Scnf. di't. mhu qu. i. «n. 4. qu' 3; ik l'trW.. qu. 1. an. n; l EM*, lxA. M.

J^ND SECUNDI M SIC PROCEditUR. VidctUF quod
v'rlus mora^s intellectuali non dis-
tinguntur. Dicit enim Augustinus, in libro
de Civ. Dei ., quod *virtus est ars rccte*
virendi. Sed ars est virtus intellectualis. Ergo
virtus moralis ab intellectuali non differt.
-j. Praeterea, plcrique in definitione virtutum
moralium ponunt scientiam: sicut quidum defi-
niunt quod perseverantia est *scientia vel habitus*
eorum quibus est immanendum vel non immanen-
dum; et sanctitas est *scientia Jaciens fideles et ser-*
*vantes quae ad Deum fasta**. Scientia autem est
virtus intellectualis. Ergo virtus moralis non debet
distingui ab intellectuali.
•ar n. 3. Praeterea, Augustinus dicit, in I *Soliloq.* .,
quod *virtus est recta et perfecta ratio*. Sed hoc
pertinet ad virtutem intellectualem. ut patci m
- i' V* *Ethic.* * Ergo virtus moralis non est distincta
ab intellectuali.
4. Praeterea, nihil distinguitur ab eo quod m
cius definitione ponitur. Sed virtus intellectualis
ponitur in definitione virtutis moralis: dicit enim
Philosophus, in II *Ethic.* * quod *virtus moralis*
est habitus electivus existent m medietate determi-
nata ratione, prout sapiens determinabit. Huius-
modi autem recta ratio determinans medium vir-
tutis moralis, pertinet ad virtutem intellectualem,
ut dicitur in VI *Ethic.* ♦ Ergo virtus moralis non
distinguitur ab intellectuali.
Sed contra est quod dicitur in I *Ethic* ♦ /A..
terminatur virtus secundum differentiam hanc: di-
cimus enim harum has quidem intellectuales, has
vero morales.
Respondeo dicendum quod omnium humanorum
operum principium primum ratio est: et quae-
cumque alia principia humanorum operum inve-
niantur. quodammodo rationi obediunt; diversi-
mode tamen. Nam quaedam rationi obediunt
omnino ad nutum, absque omni contradictione:
sicut corporis membra, si fuerint in sua natura
consistentia; slatim enim ad imperium rationis,
manus aut pes movetur ad opus. Unde Philoso-
phus dicit, in I *Polit.* ♦ quod *anima regit corpus*
despotico principatu, idest sicut dominus servum,
qui ius contradicendi non habet. Posuerunt<igitur
quidum quod omnia principia activa quae sunt
in homine, hoc modo se habent ad rationem.
Quod quidem si verum esset, sufficeret quod
ratio esset perfecta, ad bene agendum. Unde, cum
virtus a sit habitus quo perficimur ad bene agen-
dum. sequeretur quod in sola ratione esset: et

sic nulla virtus esset nisi intellectualis. Et haec
fuit opinio Socratis, qui dixit *omnes virtutes esse*
prudentias, ut dicitur in VI *Ethic.* ‘ Unde pone-
bat ? quod homo, scientia in eo existente, peccare
non poterat; sed quicumque peccabat, peccabat
propter ignorantiam ♦
Hoc autem procedit ex suppositione falsi. Pars
enim appetitiva obedit rationi non omnino ad
nutum, sed cum aliqua contradictione: unde Phi-
losophus dicit, in I *Polit.* ., quod *ratio imperat*
appetitivae principatu politico, quo scilicet aliquis
pracest liberis, qui habent ius in aliquo contradi-
cendi. Unde Augustinus dicit, *super Psalm. I**,
quod *interdum praecedit intellectus, et sequitur* ,w.
tardus aut nullus affectus: intantum quod quan-
doque passionibus vel habitibus appetitivae partis
hoc agitur, ut usus rationis in particulari impe-
diatur. Et secundum hoc, aliququaliter verum est
quod Socrates dixit, quod scientia praesente, non
peccatur: si tamen hoc * extendatur usque ad
usum rationis in particulari eligibili.
Sic igitur ad hoc quod homo bene agat, re-
quiritur quod non solum ratio sit bene disposita
per habitum virtutis intellectualis; sed etiam quod
vis appetitiva sit bene disposita per habitum vir-
tutis moralis. Sicut igitur appetitus distinguitur a
ratione, ita virtus moralis distinguitur ab intelle-
ctuali. Unde sicut appetitus ' est principium hu-
mani actus secundum quod participat aliquali-
ter rationem, ita habitus moralis habet rationem
virtutis humanae, inquantum rationi conformatur.
An primum ergo dicendum quod Augustinus
communiter accipit artem, pro qualibet recta ra-
tione. Et sic sub arte includitur etiam prudentia,
quae itn est recta ratio agibilium, sicut ars est
recta ratio factibilium. Et secundum hoc. quod
dicit quod virtus est ars recte vivendi, essen-
tialiter convenit prudentiae: participative autem
aliis virtutibus, prout secundum prudentiam diri-
guntur.
An secundum dicendum quod tales definitiones,
u quibuscumque inveniantur datae, processerunt
ex opinione Socratica ζ: et sunt exponendae eo
modo quo de urte praedictum est *.
Et similiter dicendum est ad tertium.
Ad quartum dicendum quod recta ratio, quae est
secundum prudentiam, ponitur in definitione vir-
tutis moralis, non tanquam pars essentiae eius:
sed sicut quiddam participatum in omnibus vir-
tutibus moralibus, inquantum prudentia dirigit
omnes virtutes morales.

■I mm j-ii-fn». - niM l. v.rf«< <c'cn.
, pungam VRCDL FGHIL.
j) utytt Ptahn - Otn. «nfIors.

I) koc - ito*i* F, iu*λ*·- p.
> AnCDEGULKL.-Pn> U? p JU
O VJCTAHC.I. - SaSttUU KF,

Commentaria Cardinalis Gaietani

x articulorum primi et secundi titulis, in quaestione quin-
quagcaimaociava, adverte quoti, quia formulis est doctrina
Auctoris, ideo licet conclusum sit quod non omnis virtus
est moralis, specialiter quaesitum est an inoratis sit intel-
lectualis. Decet enim doctrinam paulatim singula explicare:
quamvis omnis virtus humana non moralis, sit intellectualis.

s articulo secundo eiusdem qulnquagesimaecUvac quae-
stionis, adverte quod ultima verba in corpore articuli,
scilicet: *habitus mnralis habet rationem virtutis humanae,*
inquantum rationi conformatur, non intdliguntur de con-

formitate superadditae relationi*: sed de conformitatc
sentiull. Inm enim superius dictum est quod virtus moralis
est essentialiter habitus conformi* rationi; et non lit idem
habitus de non virtute virtus, per superadditam relationem
ud rationem rectam. Et hacc expositio sufficiat pro omnibus
similibus verbis Auctoris, tam hic quam alibi.

II. In eodem «ccundo articulo relinquitur difficultas illa in
proprio loco disputanda. An possit homo contra actuale
indiciu operari. Sat enim est proposito de hnbiribu* loqui,
et necessitatem habitus in appetitu etiam ostendere, ut in
littera fit.

VI.1,

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM SUFFICIENTER VIRTUS DIVIDATUR PER MORALEM ET INTELLECTUALEM

D tertium sic proceditur. Videtur quod
virtus humana non sufficienter divida-
tur per virtutem moralem et intellectua-
lem. Prudentia enim videtur esse aliquid
medium inter virtutem moralem et intellectualem.
connumeratur enim virtutibus intellectua-

in VI *Ethic*, *; et etiam ab omnibus communiter
connumeratur inter quatuor virtutes cardinales,
quae sunt morales, ul infra * patebit. Non ergo
sufficienter dividitur virtus per intellectualem et
moralem, sicut per immediata.

2. Praeterea, continentia et perseverantia, et
etiam patientia, non computantur inter virtutes in-
tellectuales. Nec etiam sunt virtutes morales: quia
non tenent medium in passionibus, sed abundant
in eis passiones. Non ergo sufficienter dividitur
virtus per intellectuales et morales.

3. Praeterea, tides, spes et cantas quaedam
virtutes sunt. Non tamen sunt virtutes intelle-
ctuales; hae enim solum sunt quinque, scilicet
scientia, sapientia, intellectus, prudentia et ars, ut
dictum est .i. Nec etiam sunt virtutes morales:
quia non sunt circa passiones, circa quas maxime
est moralis virtus. Ergo virtus non sufficienter di-
viditur per intellectuales et morales.

Seo contra est quod Philosophus dicit, in II
Ethic. *, *duplicem esse virtutem, hanc quidem in-*
tellectualem, illam autem moralem.

Responded dicendum quod virtus humana est
quidam habitus perficiens hominem ad bene ope-
randum. Principium autem humanorum actuum
in homine non est nisi duplex, scilicet intellectus
sive ratio, et appetitus: hacc enim sunt duo mo-
ventia in homine, ut dicitur in Ili *de Anima**.
Unde omnis virtus humana oportet quod sil per-
fective alicuius istorum principiorum. Si quidem
igitur sit perfectiva intellectus speculativi vel pra-
efici ud bonum hominis actum, erit virtus intel-
lectualis: si autem sil perfectiva appetitivae portis,

erit virtus moralis. Unde relinquitur quod omnis
virtus humana vel est intellectualis vel moralis.

An primum irgo dicendum quod prudentia, se-
cundum essentiam suam, est intellectualis virtus.
Sed secundum materiam, convenit cum virtutibus
moralibus: esi enim recta ratio ugibilium, ut
supra * dictum est. Et secundum hoc, virtutibus
moralibus connumeratur.

Ad secundum dicendum quod continentia et per-
severantia non sunt perfectiones appetitivae vir-
tutis sensitivae. Quod ex hoc patet, quod in con-
tinente et perseverante superabundant inordinatae
passiones: quod non esset, si appetitus sensitivus
esset perfectus aliquo habitu conformante ipsum
rationi. Est autem continentia, seu perseverantia,
perfectio rationalis partis *, quae se tenet contra
passiones ne deducatur *. Deficit tamen a ratione
virtutis: quia virtus intellectiva quae laceratio-
nem se bene habere circa moralia, praesupponit
appetitum rectum finis, ul recte se habeat circa
principia, idest fines, ex quibus ratiocinatur; quod
continenti et perseveranti deest. - Neque etiam
potest esse perfecta operatio quae a duabus po-
tentiis procedit, nisi utraque potentia perficiatur
per debitum habitum: sicut non sequitur perfecta
actio alicuius agentis per instrumentum, si instru-
mentum non sit bene dispositum, quantumcum-
que principale agens sit perfectum. Unde si ap-
petitus sensitivus, quem movet rationalis pars,
non sit perfectus; qiantumcumque rationalis pars
sit perfecta, actio consequens non erit perfecta.
Unde nec principium actionis erit virtus - Et pro-
pter hoc, continentia a delectationibus, et perse-
verantia a tristitiis, non sunt virtutes *, sed aliquid
minus virtute, ut Philosophus dicit, in VII *Ethic*. '

Ad tertium dicendum quod fides, spes et ca-
ritas sunt supra virtutes humanus: sunt enim vir-
tute', hominis prout est factus particeps divinae
gratiae.

• Of ni. * i;
«&* «-T, hl
; Tn. h-T, m;
b- - Cl lfr. I;
ar- xiu. a. 10;
«Th. kct. sa.
•Qu- uo, an. t

• Q*. i *ii, art.
>r 3' .'

\$,Tw. l«t k

Q« urn.»l.,.

• Vid. Cotn-
Cxirt. r<«
•Sr/<rrW.^
U, c
UM.

• Cap. L

il. kQM.

• Art.
ti l; 41 i
en.

•<X** JV. X-
α.». %; I f t
k<t tew

ai virlutibus». - irt virIHtihu | \

>; ren/m. - dn.» l».

CommonUtria CardinaliH Caiet.-trd

In articulo tertio eiusdem quaestioni» quinquogrimAcoc-tasue. in responsione ad secundum, nota, Thomhta, ne fal-Lari*, «umens hoc quod continentia rit subjective in ratione, propter illa verba, *Drftcoit tamen a ratione iirtutit, quia virtus intellectualis* etc. Possunt enim dupliciter intcUigi. Primo, ut prima facio videtur, ut reddant rationem quare continentia non est virtus, quia non est virtus intellectu-alis, quia etc. – Et hic seruu», licet forte a pluribus rit ac-ceptus, falsus tamen, et contrarius huic litterae et Auctori est, ut patebit

Alio ergo modo possunt intelligt ut reddant rationem quare continenti l non est vinus, quia in continente non da-tur vinus intellectualis faciens rationem bene ac habere arca materiam continentiae. Quod probatur. quia in eu non est rectus appetitus finii, quem pmeexigit ratio recti habituate virtute. Quasi diceret; Continentia deficit a ratione virtutis, quia sive ponatur quod sit virtus in appetitu, sive in ra-tione, exigit hoc, quod in ratione continentis ponatur vir-tus intellectualis circa materiam continentiae; non curando

utrum illa virtus Intellectualia esset continentia vel non. Et quod hoc exigatur littera supponit, tanquam communirer confessura, et inferius ♦ probandum. Sed in continente non est udi» virtus intellectualis. Probatur: quia in eo non est re-ctu.» appetitus fini», qui csl principium inullutualis virtutis.

Et sic Auctor, dicens continentum esse in rationali parte animae, comprehendente in sc rationem et voluntatem, quia appetitus est rationalis; et indistincte relinquens cuius «it, definiturus hoc in lΓ II . m loco proprio; duas rationes ♦ Q»-«l¶".''".>. reddidit qtiore continentia non est virtus. Primam, quae nunc dicta cat, excludentem ipsam a numero etiam intelle-ctualium virtutum, cx parte superiori* partti animae. Se-cundam autem cx parte inferioris partis, scilicet oppetitus sensitivi, culus actus sunt materia continentiae. Quae su-perius - discussa est in suo universali, quod scilicet habitus proprius alicuius operis non est vinus, si non sit in enn-summativa potentia operis: ut contingit continentiae, quae Cal in appetitu rationali, et opus consummatur ab oppe-titu sensitivo.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM MORALIS VIRTUS POSSIT ESSE SINE INTELLECTUALI

I.Vra, qu. s f v, <rt> i; /*r VtrM.. qu.r, uL ; XU. qu. nr, xn. r; VI Ei-Sic. Ico. %, ii

omnis

oralis,

n, sc-

'irtus.

itibus

, ut

tibiis ‘Q«.l w ,wi.4.

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ru-

m-

ψ-

rs,

lrs

ta.

► c-

pcr-

: vir-

con-

latiie

fivus

sum

nlia,

Ira ’ ° *¶¶?

ione · 0.

itio-

onit

irce

jod

am

Po-

tur

cta

ad bonum virtutis est quaedam inchoatio virtutis: non autem est virtus perfecta. Huiusmodi enim inclinatio, quanto est tortior, tanto potest esse periculosior, nisi recta ratio adiungatur, per quam fiat recta electio eorum quae conveniunt ad debitum finem: sicut equus currens, si sit caecus, tanto fortius impingit et laeditur, quanto fortius

currit. Et ideo, etsi virtus moralis non sit ratio recta, ut Socrates dicebat; non tamen solum est *secundum rationem rectam*, inquantum inclinatur ad id quod est secundum rationem rectam, ut Platonici posuerunt; sed etiam oportet quod sit *cum ratione recta*, ut Aristoteles dicit, in VI *Éthic*.*

jn r. rthjf. – IM,

ARTICULUS QUINTUS

IRUM INTELLECTUALIS VIRTUS POSSIT ESSE SINE MORALI

It dn. qt. t.t., art. I; f k Virtut.. qx t. ârt. a; Qwdl. XII, qu. xv, .π. I; VI EMc. lOct. i.

ni) quintum sic proceditur. Videtur quod virtus intellectualis possit esse sine virtute morali. Perfectio enim prioris non dependet a perfectione posterioris. Sed ratio est prior appetitu sensitivo, et movens ipsum. Ergo virtus intellectualis, quae est perfectio rationis, non dependet a virtute morali, quae est perfectio appetitivae partis. Potest ergo esse sine ea.

2. Praeterea, moralia sunt materia prudentiae, sicut factibilia sunt materia artis. Sed ars potest esse sine propria materia: sicut faber sine ferro. Ergo et prudentia potest esse sine virtutibus moralibus, quae tamen inter omnes intellectuales virtutes, maxime moralibus coniuncta videtur.

j. Praeterea, *prudentia est virtus bene consiliativa*, ut dicitur in VI *Ethic*. * Sed multi bene consiliantur, quibus tamen virtutes morales desunt. Ergo prudentia potest esse sine virtute morali.

Sed contra, velle malum facere opponitur directe virtuti morali; non autem opponitur alicui quod sine virtute morali esse potest. Opponitur autem prudentiae quod *rolcns peccet*, ut dicitur in VI *Ethic*. * Non ergo prudentia potest esse sine virtute morali.

Respondeo dicendum quod aliae virtutes intellectuales sine virtute morali esse possunt: sed prudentia sine virtute morali esse non potest. Cuius ratio est, quia prudentia est recta ratio agibilia; non autem solum in generali, sed etiam in particulari, in quibus sunt actiones. Recta autem ratio praeexigit principia ex quibus ratio procedit. Oportet autem rationem circa particularia procedere non solum ex principiis generalibus, sed etiam ex principiis particularibus. Circa principia quidem generalia agibilia, homo recte se habet per naturalem intellectum principiorum, per quem homo cognoscit quod nullum malum est agendum; vel etiam per aliquam scientiam praeficam. Sed hoc non sufficit ad recte ratiocinandum

circa particularia. Contingit enim quandoque quod huiusmodi universale principium cognitum per intellectum vel scientiam, corrumpitur in particulari per aliquam passionem: sicut concupiscenti, quando concupiscentia vincit, videtur hoc esse bonum quod concupiscit, licet sit contra universale iudicium rationis. Et ideo, sicut homo disponitur ad recte se habendum circa principia generalia, per intellectum naturalem vel per habitum scientiae; ita ad hoc quod recte se habeat circa principia particularia agibilia, quae sunt fines, oportet quod perficiatur per aliquos habitus secundum quos fiat quodammodo homini connaturale recte iudicare de fine. Et hoc fit per virtutem moralem: virtuosos enim recte iudicat de fine virtutis, quia *qualis unusquisque est, talis finis ridetur ei*, ut dicitur in III *Ethic*. * Et ideo ad rectam rationem agibilia, quae est prudentia, requiritur quod homo habeat virtutem moralem.

Ad primum ergo dicendum quod ratio, secundum quod est apprehensiva finis, praecedit appetitum finis: sed appetitus finis praecedit rationem ratiocinantem ad eligendum ea quae sunt ad finem, quod pertinet ad prudentiam. Sicut etiam in speculatione, intellectus principiorum est principium rationis syllogizantis.

Ad secundum dicendum quod principia artificialium non diiudicantur a nobis bene vel male secundum dispositionem appetitus nostri, sicut fines, qui sunt moralium principia: sed solum per considerationem rationis. Et ideo ars non requirit virtutem perficientem appetitum, sicut requirit prudentia.

Ad tertium dicendum quod prudentia non solum est bene consiliativa, sed etiam bene iudicativa et bene praeceptiva. Quod esse non potest, nisi removeatur impedimentum passionum corrumpentium iudicium et praeceptum prudentiae; et hoc per virtutem moralem.

• Cap. »s*-- : cap. tn, w. & ; S. Th. S. Uct. 7. v. M, VIII.

• Art. »-

• IblX »- *-

ni. * .

t«-

• O. ■■«• »

•> btf*Hrriujles. – 4 Fntdfntla addh Γ.

I) α »>4II. – nnà/» ABCtEGHI.pl).

Commentaria Cardinalia Cuioiani

In titulis articulorum quarti et quinti eiusdem quaequagesimo octavae quaestionis, adverte quod duplici ratione possunt hac quaestiones moveri. Primo, ratione connexionis*, et sic spectarent ut tractum de connexionem virtutum,

inferius habendum in quaestione uv. – Secundo, ratione inclusionis: et sic spectant ut hunc tractatum de distinctione moralis et intellectualis virtutis. Est enim inter eas non pura connexio, sed inclusio unius in alia; et propterea

intellectu practico respectu ugibilium. ct recta ratione, infra limites intellectus, syllogizando, concluditur verum. Sed quoniam iudicium tale non nisi dc universalibus haberi posset, singularia enim variabilia ct incerta sunt, iudiduinque infallibile non suscipiunt; ct prudentia circa singula semper recta est ratio, ulioquin virtus non esset: ideo intellectus practical circa agibilia, licet habere possit scientiam moralem infra limite» intellectus consistens, tamen nunquam habebit rectam rationem agibilium particularium hic, nunc, etc., quod est habere prudentiam, nisi in ordine nd appetitum, ut superius dictum luit.

VIII. Est autem ordo talis in huiusmodi ngibilibui. Primo, est synderesis in intellectu, dictans et praestituens virtuti morali suum obiectum, quod est finis: propositiones enim quae sunt principia in agibilibus, ex fine, qui habet rationem principii in operubilibus, conficiuntur. – Et sic virtus moralis, ad quam spectat tendere in finem praecognitum, ad finem praestitutum sibi a synderesi, tendit actu qui vocatur velle vcl intentio in voluntate, ct in appetitu sensitivo appetitus per modum intentionis.- Tertio loco venit prudentia, habens sc ad synderesin, sicut scientia ad intellectum in speculatis. Prudentia autem, cum sit recta ratio, cuius est discurrere, utitur duabus praemissis, quae sunt principia conclusionis. Prima praemissa est propositio spectans ud synderesin, verbi gratia: *Bonum rationis tam in passionibus quam operationibus, est prosequendum*. Secunda vero praemissa est particularissima, scilicet: *Bonum rationis nunc, hic, salvatur tn tali, tanta, etc., audacia vel ira*. Et tunc sequitur conclusio praeceptiva, non in actu signato, idest, *Ergo hoc est mihi nunc praecipendum, elipendam, prosequendum* : sed in actu exercito, idest, *Ergo actualiter sum in exercitio iudicii, praecepti, electionis, prosecutionis*, Hoc enim est quod multos decipit in hac materia: quoniam propositiones istac tam synderesis quam prudentiae, in actu signato disputantur; ct limen oportet intueri naturum ct vim carum in actu exercito.

A prima autem praemissu ad secundum non est ordo immediatus in istis, sicut est in speculativis. Sed a propositione quae est prima praemissa, provenit in appetita motus eius rectus in finem. Et sic ab appetitu ct praemissa illa provenit veritas secundae praemissae, qunc est particularissima: quoniam cx dispositione mea secundum appetitum, provenit quod mihi consonet talis finis in particulari, puta tale bonum, nunc, hic, etc. Et dc hac praemissa intelligitur illud 111 *Ethic.:* *Qualis unusquisque est, talis finii d didetur* . Et sequitur conclusio conformis minori propositioni, scilicet consistens in actu intellectus ab appetitu: scilicet iudicium dc his quae sunt ad finem, puta tanta ira, nunc, praecipiens illam. Et deinde actus appetitus in ordine ad intellectum, scilicet electio.

In hoc autem ordine, si quis inspiciat, et unicuique propria tantum tribuere velit; dicet quod, quia prudentia attenditur secundum suum proprium ct praecipuum actum, qui est recte praecipere; cl ipse est principium rectae electionis : ideo virtus moralis, cui attribuitur electio pro proprio actu, ut patet cx sua definitione , pendet necessario ex prudentia. Et rursus, quia ipsum recte praecipere pendet ab appetitu recto verificante minorem propositionem, quae est praeceptivae conclusionis principium proximum; consequens est quod prudentia pendent nb appetitu recto.

IX. Ad praelibandum autem quomodo circa obiecta veritas sc habeat, inspicio in eodem ordine, ct advene quod tam virtus moralis quam prudentia, plurs actus habet. Virtus enim moralis habet, primo, netum intentionis, seu simplicis appetitus, respectu sui obiccti, quod est finis, scilicet bonum rationis, quod est principium prudentiae. Habet deinde actum electionis circa materiam consonam fini, scilicet passioncs vcl operationes tantas, talcs, etc. Et ratione primi actus, praecedit prudentiam, immo vérifient eius minorem ct conclusionem: ratione secundi, dependet etiam α conclusione prudentiae, scilicet praecepto. – Ipsa similiter prudentia habet, primo, actum indicii practici in particulari ogibili; quod non est scibile, quia contingens. Et secundum hunc actum, verificatur dc ea quod recte iudicat de fine, et similia: ct ratio est quia, ut dictum est *, etiam minor

propositio est inter principia prudentiae, et cx fine conficitur. Habet deinde duplicem actum ut conclusionem, iudicium scilicet de his quae sunt ad finem, ct praeceptum eorundem eligendorum : utrumque enim cx fine particularissimo concluditur, et clauditur in iudicio praecipiente. Et secundum hos netus, determinat ct dat medium virtuti morali, concludendo tantam iram, nunc, hic, etc., assumendam, ct praecipiendo illam. Et secundum hos actus, cum deandeant cx minori pendente cx appetitu, manifeste pendet cx appetitu recto. Et quia secundum hos actus est principium electionis rectae talis tantaeque materine, ideo est principium virtutis moralis. – Et sic virtus moralis in solo actu electionis pendet n prudentia. Prudentia autem pendet ct quoad actum iudicii de tine particularissimo: ct mediante hoc, quoad actum iudicii dc his quae sunt ad finem, cl quoad actum praecepti, dupliciter; scilicet mediante dependentia iudicii de tine, et secundum sc, quiu dc ratione eius est quod sit netus intellectus moti ab appetitu.

Et si quis tibi dixerit quod vinus moralis non nisi *habitus est electivus m medio consistens* * etc.; ac per hoc intentio finis praecedens prudentiam, non spectat ad virtutem moralem: – dicito quod in electione ipsa clauditur intentio finis, quoniam electio est eorum qunc sunt ad finem propter finem. Et bene sc habere eligendo, et appendendo finem, sc habent sicut motus ad medium, ct terminum: constat autem quod propter eandem naturam tendit aliquid in medium cl terminum. Unde eadem est virtus qua appetitus tendit in finem recte, et ea quae sunt id illum. Propter quod in definitione, dum dicitur quod est habitus electivus, implicite dictum est quod etiam intentivus finis est.

X. Et per haec patet responsio ad omnia obiecta*, duobus dumtaxat exceptis: scilicet quomodn prodentia det medium virtuti morali, et non finem, cum medium sit finis; ct quomodo simul generentur. Et illud quidem inferius in qu. r xvi * dicitur, ac postmodum in IΓ li“, qu. xi. vu., An. j, Ceaconsummabitur, Deo duce, ct divo Thoma intercedente. – Hacc autem Scotica quaestio facile patet cx eo quod actus isti intellectus cl voluntatis non solum simul fiunt, \$cd unus ct idem numero netus est actus utriusque, diversimode rumen. Praecipere enim est actus intellectus formalitcr, appetitus autem virtunliicr. et similiter electio est actus appetitus formaliter, intellectus vero vinualitcr, ut ex supradictis * dc actibus voluntatis patet. Nullum igitur inconueniens est ab actibus vim duplicem habentibus, duas fieri simul virtutes.

Circa dicta in articulo quinto eiusdem quaestionis quinquagesimaeoctavac, ut subveniatur magis novitiis. et in principiis non relinquatur obscuritas; scribendum occurrit de particulihiritatc, quomodo ct quare appetitus tolis fadt iudicium talc de fine. Quod est declarare illam maximam III *Ethic.:* *Qualis unusquisque est, talis ei finis videtur*.

Sciendum est igitur quod, appetitu affecto ad aliquid, puta ad vindictam, cx hoc ipso quod afficitur ad illud, duo simul fiunt, nam in ipso fit ipsa atfcctio ad vindictam; ct in vindicta consurgit relatio convenientiae ad talem appetitum, ha quod vindicta incipit esse, et est conveniens tali appetitui, quae prius non erat conveniens: non propter mutationem in vindicta, sed in appetitu. Consonante autem vindicta appetitui, in intellectu consurgit quod ratio indicet eam convenientem, cx hoc quod ratio movetur ab appetitu sic affecto. Quia enim ratio movetur ab appetitu, fit in ratione passiva motio; et consequenter, quia ab appetitu sic aifccto movetur ratio, fit in ratione passiva motio consonans illi allectioni ; ce sic ab appetitu aifccto fit proportionaliter raliu, ut substat appetitui, nmquani aifecta ct conveniens vindictae. Et sic, quemadmodum gustus affectus amaritudine, iudicat omnia amara; ita ratio infecta, vcl bene affecta, iudicat secundum illam immutationem qua ab affecto appetitu movetur, ha quod *intus existais*, quod *prohibet extraneum* , invenitur non solum in indicante secundum appetitum; sed etiam secundum rationem, ut substat appetitui. In cuius signum, ratio n tali allectione aut non mota, ut accidit sedata passione; aut non sufficienter mota.

• r.

• Ci. ibid.

• a. nam. <1.

• Nem.pra«e«J.

• Cf. Aruiac & Ur. 14. nlic.

* Qa.nn.etc quita, AL

.U.**. 1, t;

ut accidit passione non praevalente, quamvis «urgente; aut recte iudicat. aut a recto iudicio non omnino declinat, ut experientia testatur.

Et quia prudentia est in ratione ut substat appetitui, ut supra* didicimus, ideo appetitus affectio corrumpit aestimationem prudentiae, redundando in rationem ut eius subiectum; et non corrumpit aestimationem artis, neque ^conielr'jc· ut dicitur in VI *Ethic.* 9 – Praesentate igitur per intellectum noviter vindicta appetitui, quia rationalis potentia est ad utrumlibet, et determinatur n proacresi, appetitus sua sc libertate determinat ad vindictam, affectando illam. Et ex hoc comitatur indicium rationis quandoque falsum: quando scilicet affectio vindictae est contra rationem rectam, et iudicat ratio ab affectu infectu, vindictam ut convenientem. Et sic sequitur conclusio praeceptiva quod fiat.

II. Hanc autem causam ex parte rationis ut est subiectum prudentiae, assignatam, adiuvnnt duae aliae causae: altera ex parte obiecti; altera ex parte communis inclinationis virium animae. Ex parte siquidem obiecti, quia ex ipsa appetitus immuutione.constituatur in esse vero, dum vindicta est vere conveniens appetitui sic affecto: constat namque intellectum naturaliter inclinari in verum. Et licet ex hoc non fiat obiectum conveniens et verum nisi secun-

dum quid; et propterea contingat errare intellectum, iudicando vindictam convenientem simpliciter, idest line additione , quae tamen non est conveniens nisi secundum quid, quia appetitui sic affecto tantum: nonnullum tamen verum est verum secundum quid, attractivamque particip.it vim intellectus ad sc. Et sic affectione appetitus ad vindictam, constituitur ipsa vindicta in esse vere convenienti secundum quid, et apparenter convenienti «impliciter: quoniam appetitus animalis est primo totius suppositi, ac per hoc conveniens vere appetitui offertur ut conveniens simpliciter ipsi appetenti, etc.

Ex parte vero communis inclinationis virium animae, dum eas experiri videmur promptas ad operandum consone affectioni praedominanu. Apparet enim in infirmis sinentibus, quod repraesentantur eis omnes aquae quos unquam viderunt ; et concupiscentibus simulacra delectabilium, etiam importuna, occurrunt; tanquam natura inditum sil ut obsequium praedominanti affectioni praestent animae vires; inter quas constat apprehensivam vim esse. In cuius signum, irato absque deliberatione praesentatur statim vindicta, scu punitio, tanquam conveniens. Sic ergo fit ut *qualis unusquisque est, talis ei rideatur/inis.* Et sic appetitus corrumpit aestimationem prudentiae.

QUAESTIO QUINQUAGESIMANONA
DE COMPARATIONE VIRTUTIS MORALIS AD PASSIONEM

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

-Cf. q. 146, Intro. J.

* Q. 146.

Deinde considerandum est de distinctione moralium virtutum ad invicem. Et quia virtutes morales quae sunt circa passiones, distinguuntur secundum diversitatem passionum. oportet primo considerare * comparisonem virtutis ad passionem; secundo, distinctionem moralium virtutum secundum passiones *. Circa primum quaeruntur quinque.

Primo: utrum virtus moralis sit passio.
Secundo: utrum virtus moralis possit esse cum passione.
Tertio: utrum possit esse cum tristitia.
Quarto: utrum omnis virtus moralis sit circa passionem P.
Quinto: utrum aliqua virtus moralis possit esse sine passione.

• op

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUS MORALIS SIT PASSIO

111. Seneca, J. 12, qu. 1, art. 2; 12 Ethic., co. v.

2. Praeterea, virtus et vitium, cum sint contraria, sunt in eodem genere. Sed quaedam passiones vitia esse dicuntur, ut invidia et ira. Ergo etiam quaedam passiones sunt virtutes.

3. Praeterea, misericordia quaedam passio est: cum enim tristitia de alienis malis, ut supra dictum est. *Hanc* autem *Cicero, locutor egregius, non dubitavit appellare virtutem*; ut Augustinus dicit, in IX *de Civ. Dei* *. Ergo passio potest esse virtus moralis.

Sed CONTRA 1° quod dicitur in II *Ethic.* *, quod *passiones neque virtutes sunt neque malitiae*.

Respondeo dicendum quod virtus moralis non potest esse passio. Et hoc patet triplici ratione. Primo quidem, quia passio est motus quidam appetitus sensitivi, ut supra * dictum est. Virtus autem moralis non est motus aliquis, sed magis principium appetitivi motus, habitus quidam existens. - Secundo, quia passiones ex seipsis non habent rationem boni vel mali. Bonum enim vel malum hominis est 1° secundum rationem: unde passiones, secundum se consideratae, se habent ut ab bonum et ad malum, secundum quod possunt convenire rationi vel non convenire. Nihil autem tale potest esse virtus: cum virtus solum ad bonum se habeat, ut supra * dictum est. - Tertio quia, dato quod aliqua passio se habeat solum ad bonum, vel so-

lum ad malum, secundum aliquem modum; tamen motus passionis, inquantum passio est, principium habet in ipso appetitu, et terminum in ratione, in cuius conformitatem appetitus tendit. Motus autem virtutis est e converso, principium habens in ratione et terminum in appetitu, secundum quod a ratione movetur. Unde in definitione virtutis moralis dicitur, in II *Ethic.* *, quod *est habitus electivus in medietate consistens determinata ratione. prout sapiens determinabit*.

Ad primum ergo dicendum quod virtus, secundum suam essentiam, non est medium inter passiones: sed secundum suum effectum, quia scilicet inter passiones medium constituit.

Ad secundum dicendum quod, si vitium dicatur habitus secundum quem quis male operatur, manifestum est quod nulla passio est vitium. Si vero dicatur vitium peccatum, quod est actus vitiosus, sic nihil prohibet passionem esse vitium, et e contrario concurrere ad actum virtutis; secundum quod passio vel contrariatur rationi, vel sequitur actum rationis.

Ad tertium dicendum quod misericordia dicitur esse virtus, idest virtutis actus, secundum quod *motus ille animi rationi servit: quando scilicet ita praebetur misericordia, ut iustitia conservetur, sive cum indigenti tribuitur, sive cum ignoscitur poenitenti*, ut Augustinus dicit ibidem. Si tamen misericordia dicatur aliquis habitus quo homo perficitur ad rationabiliter miserendum, nihil prohibet misericordiam sic dictam esse virtutem. Et eadem est ratio de similibus passionibus.

• lard
Caxw

a) *considerare*. - in *communi* dicitur P.
b) *passiones*. - *passiones* IM.

c) T) *rit.* - *at eae* E.

Commentaria Cardinalis Caiotani

I s tota quaestione quiquagesimanona nihil scribendum oc-
currit, nisi in primo articulo, in responsione ad primum,
monere quod virtus moralis materiam suam, putu passiones
vcl operationes, eligit secundum quosdam limites, sub qui-
bus formam medii suscipiunt. Et propterca in littera di-

citur quod virtus moralis non est secundum essentiam me-
dia inter passiones, sed secundum effectum: quia scilicet
inter passiones constituit medium, eligendo eas in illa quan-
titate, eta, qua in medio secundum rationem constituun-
tur. Hoc enim ctfectus virtutis moralis cit

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUS MORALIS POSSIT ESSE CUM PASSIONE

II Ethic,, Iret. n>.

p1> SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod
Vlrtus moralis cum passione esse non
possit. Dicit enim Philosophus, in IV
*, quod utilis est qui non pati-
tur, patiens autem qui patitur et non deducitur.
Et eadem ratio est dc omnibus virtutibus mor-
alibus. Ergo omnis virtus moralis est sine pas-
sione.

2. Praeterea, virtus est quaedam recta habi-
tudo animae, sicut sanitas corporis, ut dicitur in
VII Physic.*: unde virtus quaedam sanitas animae
esse videtur, ut 'Pullius dicit, in IV de Tuscul.
Quaest. * Passiones autem animae dicuntur morbi
quidam animae, ut m eodem libro * 'Pullius dicit.
Sanitas autem non compatitur secum morbum.
Ergo neque virtus compatitur animae passionem.

3. Praeterea, virtus moralis requirit perfectum
usum rationis etiam in particularibus. Sed hoc
impeditur per passiones: dicit enim Philosophus,
in VI Ethic. quod delectationes corrumpunt
existimationem prudentiae; et Sallustius dicit, in
Catilinario *, quod non facile verum perspicit
animus, ubi illa afficiunt, scilicet animi passio-
nes. Virtus ergo moralis non potest esse cum
passione.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in XIV
de Civ. Dei*: Si perversa est voluntas, perversos
habebit hos matus, scilicet passionum: si autem
recta est, non solum inculpabiles, verum etiam lau-
dabiles erunt. Sed nullum laudabile excluditur per
virtutem moralem. Virtus ergo moralis non ex-
cludit passiones, sed potest esse cum ipsis.

Respondeo dicendum quod circa hoc fuit discor-
dia inter Stoicos et Peripateticos, sicut Augustinus
dicit. IX de Civ. Dei. * Stoici enim posuerunt quod
passiones animae non possunt esse in sapiente,
sive virtuoso: Peripatetici vero, quorum sectam
Aristoteles instituit, ut Augustinus dicit in IX de
Civ, Dei. *, posuerunt quod passiones simul cum
virtute morali esse possunt, sed ad medium re-
ductae.

Haec autem diversitas, sicut Augustinus ibi-
dem dicit, magis erat secundum verba, quam
secundum eorum p sententias. Quia enim Stoici
non distinguebant inter appetitum intellectivum,

qui est voluntas, et inter appetitum sensitivum,
qui per irascibilem et concupiscibilem dividitur;
non distinguebant in hoc passiones animae ab
aliis affectionibus humanis, quod passiones animae
sint motus appetitus sensitivi, aliae vero affectio-
nes, quae non sunt passiones animae, sunt motus
appetitus intellectivi, qui dicitur voluntas, sicut
Peripatetici distinxerunt: scd solum quantum ad
hoc, quod passiones esse dicebant quascumque
affectiones rationi repugnantes. Quae si ex deli-
beratione oriantur, in sapiente, seu in virtuoso,
esse non possunt. Si autem subito oriantur, hoc
in virtuoso potest accidere: eo quod animi visa
quae appellant phantasias, non est in potestate
nostra utrum aliquando incidant animo; ct cum
veniunt γ ex terribilibus rebus, ncccsse est ut sa-
pientis animum moveant, ita ut paulisper vel pa-
vescat metu, vel tristitia contrahatur, tanquam his
passionibus praevenientibus rationis officium; nec
tamen approbant ista, eisque consentiunt; ut Au-
gustinus narrat in IX Dc Civ. Dei*, ab Agellio 6 14
dictum.

Sic igitur, si passiones dicantur inordinatae af-
fectiones, non possunt esse in virtuoso, ita quod
post deliberationem eis consentiatur; ut Stoici
posuerunt. Si vero passiones dicantur quicumque
motus appetitus sensitivi, sic possunt esse in vir-
tuoso, secundum quod sunt a ratione ordinati.
Unde Aristoteles dicit, in II Ethic. ♦ quod non
bene quidam determinant virtutes impossibilitates
quasdam et quietes, quoniam simpliciter dicunt:
scd deberent dicere quod sunt quietes a passio-
nibus quae sunt ut non oportet, et quando non
oportet.

Ad primum ergo dicendum quod Philosophus
exemplum illud inducit, sicut ct multa alia in libris
logicalibus, non secundum opinionem propriam,
scd secundum opinionem aliorum. Haec autem
fuit opinio Stoicorum, quod virtutes essent sine
passionibus animae. Quam opinionem ζ Philoso-
phus excludit in II Ethic. *, dicens virtutes non
esse impossibilitates. – Potest tamen dici quod,
cum dicitur quod mitis non patitur, intelligendum
est secundum passionem inordinatam.

Ad secundum dicendum quod ratio illa, et omnes

a) hoc. – hic etiam PA.
coram. – rerum PAICDGHKLd.
γ) veniunt. – now veniunt AILCGLlLpD, rrorer.iuiit EI

B) Afcilia. – luto Gellia p.
<) SiC ifiitur, ii. – 7\ iftitnr PK
C) opinionem. – O1η. Ptf.

similes quas Tullius ud hoc inducit in libro *de Tuscul. Quaesi.*, procedit de passionibus secundum quod significant inordinatas affectiones.

Aó TERTIUM dicendum quod passio praeveniens

indicium rationis, si in animo praevaleat ut ei consentiatur, impedit consilium et indicium rationis. Si vero sequatur, quasi ex ratione imperata, adiuvat ad exequendum imperium rationis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VIRTUS MORALIS POSSIT ESSE CUM TRISTITIA

d tertium sic proceditur. Videtur quod virtus cum tristitia esse non possit. Virtutes enim sunt sapientiae effectus: secundum illud Sap. viuz* *Sobrietatem et iustitiam docet*, scilicet divina sapientia, *prudentiam et virtutem*. Sed *sapientiae convictus non habet amaritudinem*, ut postea * subditur. Ergo nec virtutes cum tristitia esse possunt.

2. Praeterea, tristitia est impedimentum operationis a; ut palet per Philosophum, in VII « et X *Ethic.* * Sed impedimentum bonae operationis repugnat virtuti. Ergo tristitia repugnat virtuti.

3. Praeterea, tristitia est quaedam animi aegritudo; ut Tullius eam vocat, in III *de Tuscul. Quaesi.* ♦ Sed aegritudo animae contrariatur virtuti, quae est bona animae habitudo. Ergo tristitia contrariatur virtuti, nec potest simul esse cum ea.

Sed contra est quod Christus luit perfectus virtute. Sed in eo fuit tristitia: dicit enim, ut habetur Matth» xxvi *Tristis est anima mea usque ad mortem*. Ergo tristitia potest esse cum virtute.

Respondeo dicendum quod, sicut dicit Augustinus, XIV *de Civit. Dei.* *Stoici voluerunt, pro tribus perturbationibus, in animo sapientis esse tres eupathias.* idest tres bonas passiones: *pro cupiditate* scilicet *voluntatem; pro laetitia, gaudium; pro metu, cautionem. Pro tristitia vero, negaverunt posse aliquid esse in animo sapientis*, duplici ratione. Primo quidem, quia tristitia est de malo quod iam accidit. Nullum autem malum aestimant posse accidere sapienti: crediderunt enim quod, sicut solum hominis bonum est virtus, bona autem corporalia nulla bona hominis sunt: ita solum inhonestum est hominis malum, quod in virtuoso esse non potest.

Sed hoc irrationabiliter dicitur. Cum enim homo sit ex anima et corpore compositus, id quod confert ad vitam corporis conservandam, aliquod bonum hominis est: non tamen maximum, quia eo potest homo male uti. Unde et malum huic bono contrarium in sapiente esse potest, et tristitiam moderatam inducere. – Praeterea, etsi virtuosos sine gravi peccato esse possit, nullus tamen invenitur qui absque levibus peccatis vitam ducat: secundum illud I Ioan. I *: *Sz dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos seducimus.* – Tertio, quia virtuosos, etsi peccatum non habeat, forte quandoque habuit. Et de hoc laudabiliter dolet;

secundum illud II *ad Cor.* vii: * *Quae secundum Deum est tristitia, poenitentiam in salutem stabilem operatur.* – Quarto, quia potest etiam dolere laudabiliter de peccato alterius, – Unde eo modo quo virtus moralis compatitur alias passiones ratione moderatas, compatitur etiam tristitiam.

Secundo, movebantur ex hoc, quod tristitia est de praesenti malo, timor autem de malo futuro: sicut delectatio de bono praesenti, desiderium vero de bono futuro. Purest autem hoc ad virtutem pertinere, quod aliquis bono habito fruatur, vel non habitum habere desideret, vel quod etiam malum futurum caveat. Sed quod malo praesenti animus hominis substernatur, quod fit per tristitiam, omnino videtur contrarium rationi: unde cum virtute esse non potest.

Sed hoc irrationabiliter dicitur. Est enim aliquod malum quod potest esse virtuoso praesens, ut dictum est. Quod quidem malum ratio detestatur. Unde appetitus sensitivus in hoc sequitur detestationem rationis, quod de huiusmodi malo tristatur: moderate tamen, secundum rationis iudicium. Hoc autem pertinet ad virtutem, ut appetitus sensitivus rationi conformetur, ut dictum est *. Unde ad virtutem pertinet quod tristatur moderate in quibus tristandum est: sicut etiam Philosophus dicit in II *Ethic.* *- Et hoc etiam utile est ad fugiendum mala. Sicut enim bona propter delectationem promptius quaeruntur, ita mala propter tristitiam fortius fugiuntur.

Sic igitur dicendum est quod tristitia de his quae conveniunt virtuti. non potest simul esse cum virtute: quia virtus in propriis delectatur. Sed de his quae quocumq; modo repugnant virtuti, virtus moderate tristatur.

Ad primum ergo dicendum quod ex illa auctoritate habetur quod de sapientia sapiens non tristetur. Tristatur tamen de his quae sunt impeditiva sapientiae. Et ideo in beatis, in quibus nullum impedimentum sapientiae esse potest, tristitia locum non habet.

Ad secundum dicendum quod tristitia impedit operationem de qua tristamur: sed adiuvat ad ea promptius excquenda per quae tristitia fugitur.

Ad tertium dicendum quod tristitia immoderata est animae aegritudo: tristitia autem moderata ad bonam habitudinem animae pertinet, secundum statum praesentis vitae.

4) operationi». – rationi» E» bonae operationi» F.
;) ewt. – Om. ABCGIKLpDH.
y) ctiL – ti ABCDEFGU.KpH.

i) peccatum. – prave eJJii vD.
c) enim. – Aorno et F, etiam ccitri.

• Qa.
4; Φ»
It

Qu

• C*J
«p-i

Hil. D.
lect. *

•Op.
het. I

• λ π ;***.

"* t

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM OMNIS VIRTUS MORALIS SII CIRCA PASSIONES

quartum sic proceditur. Videtur quod omnis virtus moralis sit circa passiones. Dicit enim Philosophus, in II *Ethic.* *, quod *circa voluptates et tristitias est moralis virtus*. Sed delectatio et tristitia sunt passiones, ut supra * dictum est. Ergo omnis virtus moralis est circa passiones.

2. Praeterea, rationale per participationem est subiectum moralium virtutum, ul dicitur in I *Ethic.* *. Sed huiusmodi pars animae esi in qua sunt passiones, ut supra * dictum est. Ergo omnis virtus moralis est circa passiones.

3. Praeterea, in omni virtute morali est invenire aliquam passionem. Aut ergo omnes sunt circa passiones, aut nulla. Sed aliquae sunt circa passiones, ut fortitudo cl temperantia, ut dicitur in III *Ethic.* *. Ergo omnes virtutes morales sunt circa passiones.

Sed contra est quod iustitia, quae est virtus moralis, non est circa passiones, ut dicitur in V *Ethic.* *.

Respondeo dicendum quod virtus moralis perficit appetitivam partem animae ordinando ipsam in bonum rationis. Est autem rationis bonum id quod est secundum rationem moderatum seu ordinatum. Unde circa omne id quod contingit ratione ordinari et moderari, contingit esse vir-

tutem moralem. Ratio autem ordinat non solum passiones appetitus sensitivi; sed etiam ordinat* operationes appetitus intellectivi, qui est voluntas, quae non est subiectum passionis, ul supra * dictum est. Et ideo non omnis virtus moralis est circa passiones; sed quaedam circa passiones, quaedam circa operationes.

Ad primum ergo DICENDUM quod non omnis virtus moralis est circa delectationes et tristitias sicut circa propriam materiam: sed sicut circa aliquid consequens proprium actum. Omnis enim virtuosos delectatur in actu virtutis, et tristatur in contrario. Unde Philosophus post praemissa verba subdit . quod, *si virtutes sunt circa actus et passiones; omni autem passioni et omni actui sequitur delectatio et tristitia; propter hoc virtus erit circa delectationes et tristitias*, scilicet sicut circa aliquid consequens.

Ad secundum dicendum quod rationale per participationem non solum est appetitus sensitivus, qui est subiectum passionum; sed etiam voluntas *, in qua non sunt passiones, ut dictum est .

An tertium dicendum quod in quibusdam virtutibus sunt passiones sicut propria materia, in quibusdam autem non. Unde non est eadem ratio de omnibus, ut infra * ostendetur.

a) ordinat. ~ Om. coditt». li.krn pro faitiitnit. yatjiûnum; ante Er idxtt ACDEGH.pBU cduat ipi/'manlmt.

p) circa. - Om. ojdkv.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM ALIQUA VIRTUS MORALIS POSSIT ESSE ABSQUE PASSIONE

Sed quintum sic proceditur. Videtur quod virtus moralis possit esse absque passione. Quanto enim virtus moralis est perfectior, tanto magis superat passiones. Ergo in suo perfectissimo esse, est absque passionibus.

2. Praeterea, tunc unumquodque est perfectum. quando est remotum a suo contrario, et ab his quae ad contrarium inclinant. Sed passiones inclinant ad peccatum, quod virtuti contrariatur: unde *Rom.* vu nominantur *passiones peccatorum*. Ergo perfecta virtus est omnino absque passione.

3. Praeterea, secundum virtutem Deo conformamur; ut palet per Augustinum, in libro *de Moribus Eccles.* *. Sed Deus omnia operatur sine passione. Ergo virtus perfectissima est absque omni passione.

Sed contra est quod *nullus insitis est qui non eatl^et *usta °puratione*. ut dicitur in I *Ethic.* *. Sed gaudium est passio. Ergo iustitia non potest esse sine passione. Et multo minus aliae virtutes.

Respondeo dicendum quod, si passiones dicamus inordinatas allectiones, sicut Stoici posuerunt *; sic manifestum est quod virtus perfecta est sine passionibus. - Si vero passiones dicamus omnes motus appetitus sensitivi, sic planum est quod virtutes morales quae sunt circa passiones sicut circa propriam materiam, sine passionibus esse non possunt. Cuius ratio est, quia secundum hoc. sequeretur quod virtus moralis faceret appetitum sensitivum omnino otiosum. Non autem ad virtutem pertinet quod ea quae sunt subiecta rationi, a propriis actibus vacent: sed quod exequatur imperium rationis, proprios actus agendo. Unde sicut vinus membra corporis ordinat ad actus exteriores debitos, ita appetitum sensitivum ad motus proprios ordinatos.

Virtutes vero morales quae non sunt circa passiones, sed circa operationes, possunt esse sine passionibus (et huiusmodi virtus est iustitia): quin per eas applicatur voluntas nd propnum actum, qui non est passio. Sed tamen ad actum iustitiae sequitur gaudium, ad minus in voluntate, quod non est passio. Et si hoc gaudium multipli-

cctur per iustitiae perfectionem, fiet gaudii redun-
dantia usque ad appetitum sensitivum; secundum
quod vires inferiores sequuntur motum Superio-
rum ., ut supra * dictum est. Et sic per redun-
Bantiam huiusmodi, quanto virtus 0 fuerit perfe-
ctior, tanto magis passionem causal.

. Qu
n qu. w»r, «ll.

Ad primum ergo dicendum quod virtus passio-
nes inordinatas superat: moderatas autem pro-
ducit.

Ad secundum dicendum quod passiones inordi-

natae inducunt ad peccandum: non autem si sunt
moderatae.

Ad tertium dicendum quod bonum in unoquo-
que consideratur secundum conditionem suae
naturae. In Deo autem et angelis non est appe-
titus sensitivus, sicut est in homine. Et ideo bona
operatio Dei et angeli est omnino sine passione,
sicut et sine corpore: bona autem operatio ho-
minis est cum passione, sicut et cum corporis
ministerio.

3) fujtrioruMt. - iUftrionm PHλ

/M) wiut.- mAglt PAtlCDEFGHIKt^.

QUAESTIO SEXAGESIMA

DE DISTINCTIONE VIRTUTUM MORALIUM AD INVICEM

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de distinctione virtutum moralium ad invicem *. Et circa hoc quaeruntur quinque. Primo: utrum sit lanium una vinus moralis. Secundo: utrum distinguantur virtutes morales quae sunt circa operationes, ab his quae sunt circa passiones.

Tertio: utrum circa operationes sit una lanium moralis virtus. Quarto: utrum circa diversas passiones sint diversae morales virtutes. Quinto: utrum virtutes morales distinguantur secundum diversa obiecta passionum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SIT UNA TANTUM VIRTUS MORALIS

III XXIII, qu. I, aru J, qu' ».

Sed, primum sic proceditur. Videtur quod sil una tantum moralis virtus. Sicut enim in actibus moralibus directio perhinct ad rationem, quae est subicturn intellectualium virtutum; ita inclinatio ad vim appetitivam, quae est subicturn moralium virtutum. Sed una est intellectualis virtus dirigens in omnibus moralibus actibus », scilicet prudentia. Ergo etiam una tantum est moralis virtus inclinans in omnibus moralibus actibus.

2. Praeterea, habitus non distinguuntur secundum materialia obiecta, sed secundum formales rationes obiectorum. Formalis autem ratio boni ad quod ordinatur virtus moralis, est unum, scilicet modus rationis. Ergo videtur quod sit una tantum moralis virtus.

3. Praeterea, moralia recipiunt speciem a fine, ut supra ♦ dictum est. Sed finis omnium virtutum moralium communis est unus, scilicet felicitas; proprii autem et propinqui sunt infiniti. Non sunt autem infinitae virtutes morales. Ergo videtur quod sit una tantum.

Sed contra est quod unus habitus non potest esse in diversis potentiis, ut supra * dictum est. Sed subicturn virtutum moralium est pars appetitiva animae, quae per diversas potentias distinguitur, ut in Primo * dictum est. Ergo non potest esse una tantum virtus moralis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, virtutes morales sunt habitus quidam appetitivae partis. Habitus autem specie diflerunt secundum speciales differentias obiectorum *, ut supra * dictum est. Species autem obiecti appetibilis, sicut et cuiuslibet rei, attenditur secundum formam specificam, quae est ab agente. Est autem considerandum quod materia patientis sc habet ad agens dupliciter. Quandoque enim re-

cipit formam agentis secundum eandem rationem, prout est in agente: sicut est in omnibus agentibus univocis. Et sic nccessc est quod, si agens est unum specie, quod materia recipiat formam partis speciei: sicut ab igne non generatur univoce nisi aliquid existens in specie ignis. - Aliquando vero materia recipit formam ab agente non secundum eandem rationem, prout est in agente: sicut patet in generantibus non univocis, ut animal generatur a sole. Et tunc fonnac receptae in materia ab eodem agente, non sunt unius speciei, sed diversifleantur secundum diversam proportionem materiae ad recipiendum influxum agentis: sicut videmus quod ab una actione solis generantur per putrefactionem animalia diversarum specierum, secundum diversam proportionum materiae.

Manifestum est autem quod in moralibus ratio est sicut imperans et movens; vis autem appetitiva est sicut imperata et mota. Non autem appetitus recipit impressionem rationis quasi univoce: quia non fu rationale per essentiam, sed per participationem, ut dicitur in I *Elhic*. * Unde appetibilia secundum motionem rationis constituuntur in diversis speciebus. secundum quod diversimode sc habent ad rationem. Et ita sequitur quod virtutes morales sint diversae secundum speciem, el non una tantum.

Ad primum ergo dicendum quod obiectum rationis est verum *. Est autem eadem ratio veri in omnibus moralibus, quae sunt contingentia agibilia. Unde est una sola virtus in eis dirigens, scilicet prudentia. - Obiectum autem appetitivae virtutis est bonum appetibile. Cuius est diversa ratio, secundum diversam habitudinem ad rationem dirigentem.

Ad secundum dicendum quod illud formale est unum genere, propter unitatem agentis. Sed di-

3} act.btu. - Om. ABCDEGHUKU

SWMAS Tnwcu- D- Tiirt».w. T. HI.

versificatur specie, propter diversas habitudines recipientium, ut supra* dictum est.

Ar> tertium dicendum quod moralia non habent

speciem a line ultimo, sed α finibus proximis: qui quidem, etsi infiniti sint numero, non tamen infiniti sunt specie.

Commentaria Cardinalis Caietani

In corpore articuli primi quaestionis sexagesimae, dubium occurrit, quomodo stet quod hic dicitur, quod *ratio est sicut imperans et movens, appetitiva autem yis sicut mota et imperata*, cum doctrina superius posita, quod imperium est actus rationis motae ab appetitu. Si enim in imperando appetitus est primum movens, non est ratio ut imperans cl appetitus imperatus a ratione simpliciter, sed ut mota est ab appetitu: ac per hoc, appetitus imperatur a scipso principaliter. Et consequenter ruit totus processus litterae, fundatus super hoc, quod ratio est vclut agens aequivocum, et appetitus vclut patiens acquivoce a ratione.

II. Ad hoc dicitur quod aliud est loqui de ratione et appetitu in gencrc naturae: et aliud loqui de eis in gencrc moris. In genere namque naturae, iam * dictum fuit quod distinguendum est de motione vel ud specificationem, vel ad exercitium actus: et quod primum movens ud specificationem, pertinet ad intellectum; primum vero ad exercitium. pertinet ad appetitum.

In gencrc nutem moris, quia supponitur voluntarium, ratio moventis et moli, imperantis et imperati, non quaeritur in actibus absolute, sed in actibus voluntariis. Ita quod attenditur quis inter actus voluntarios, sive sint essentialiter intellectus, sive voluntatis, sive appetitus sensitivi, habet rationem moventis et moti. Et quoniam hic supponitur ratio voluntarii ut communis omnibus, non attenditur differentia moventis et moti penes dependentiam a voluntate. Sed quoniam distinguitur penes rationale per essentiam, et rationale per participationem; cl constat quod rationale per participationem derivatur a rationali per essentiam; et ratio est rationalis per essentiam, et appetitus rationalis est per participationem: ideo ratio dicitur movens et imperans, et appetitiva vis mota et imperata, non simpliciter, sed in moralibus. Moralia enim voluntario constituuntur ut materia, ratione nutem ut forma: et in rationali tantum animae pane ut sic, fiunt, ut subiecto.

III. Sed haec responsio non satisfacit: quia nihil speciale dicit in moralibus. Quod sic patet. Aut sermo litterae. cum dicit *manifestum esse quod in moralibus ratio est movens et imperans, appetitiva autem vis mota et imperata*, est de motione ad speciem; aut ad exercitium; aut nd utrumque. Si de motione ud speciem, hoc commune est tam moralibus quam non moralibus. – Et rursus, ex hoc non haberetur intentum. Nam ex hoc quod bonum intellectum movet appetitum, non habetur pluralitas specifica appetitionum magis quum intellectionum, nisi quin intellectiones sunt causae, et appetitiones causatae. humo potius haberetur forte aequa distinctio: quia obiecta adaequata appetitionibus diversarum spccierum, sunt diversurum rationum; intellectio autem obiecti pars formalis est, quia bonum ut cognitum, movet.

Si vero de motione ad exercitium, etiam hoc commune est tam moralibus quam non monilibus: quoniam semper imperat ut mota n voluntate, ut patet superius in quacstione de Imperio *. – Et rursus, ex hoc non apparet unde sequatur intentum: cum in littera ex motione rationis supra appetitum, non inferatur. *Ergo appetitiones*; sed, *Ergo appetibilia sunt diversarum rationum*, quae constat non specificate ad motionem exercitii.

IV. Ad haec ergo dicitur quod, quin proportio utitur rebus quas comparat, ut distinctis; et proportionem rationis ad appetitum, Auctor pro medio utitur: oportet ut utraque vis sumatur secundum sibi propria; infra latitudinem tamen moralium, quoniam de huius spedebus generis quaestio est Ac per hoc, cum principium proprium moralis esse sit ratio, eo quod, ut Dionysius dicit -, *bonum hominis est secundum rationem esse*; oportet ut tam appetitiva quam cognoscitivn vis sumatur inquantum rationalis; et in utraque ut rationalis est, spectemus quid proprium rationi, cl quid appetitui; et secundum haec indicium fiat de distin-

ctione spccierum moralium. Et propter hoc Auctor in littera procedit ex hoc, quod ratio est rationalis per essentiam, appetitus per participationem. Quamvis autem movere appetitum objective et imperative conveniat intellectui tam respectu moralium quam non moralium; movere tamen appetitum regulative, proprium est ei respectu moralium. Et de hac motione est hic sermo. In ratione enim oportet esse legem regulativam appetitus; et habet movere et imperare eo modo quo lex movet et imperat; et propterea in littera uterque actus ei tribuitur. Movet autem non quoad exercitium actus, ut patet: sed quoad specificationem, non qualcumque, ut communiter facit, sed regulativam appetitus, quod solum in moralibus oblinet. Imperat quoque speciem appetitus et exercitii eius et aliorum: quoniam in moralibus oportet legem principari, et ei appetitum omnem obedire; elioquin, si voluntas principatur, accideret illud, *Cui nimium licuit, licitum: cui prava voluntas lus erat, et sensus pro ratione fuit*. Et quoniam ratio regulat appetitum mediante appetibili consonanti ipsi rationi; idcirco huius motio non est extra latitudinem motionum ad specificationem. Et rursus idcirco Auctor non immediate intulit, Ergo virtutes morales sunt diversae, sed vitando saltum, et grndatim descendendo, n ratione ad appetibile, et inde ad morales virtutes deveniL Et merito: quia ratio formas appetibilibus, quibus morale genus ingrediuntur; ex hoc namque quod appetibilia consonant vel dissonant rationi, moralia sunt, ut ex suprndictis patet. Appetibilia nutem rationi consona, adaequata obiecta sunt spedebus moralium appetitionum et virtutum.

V. Et per haec patet solutio omnium obiectionum. V. Et per haec patet solutio omnium obiectionum. Quoniam non loquuntur de imperio regulative) ul sic, quod spectat ad specificationem actus et habitus; nec de motione et cognitione regulatione unita in se, quin est superioris ordinis, et participata in obiecti* moralium, in quibus distinguitur cl implicatur ut pars formalis eorundem: sed de imperio ud exercitium actus, et de cognitione absolute. Aliud est enim loqui de obiecto cognito; et aliud, de obiecto consono rationi. Cognitio namque et consonantia, licet in hoc conveniunt quod multiplicantur secundum obiecta; regula tamen cui consonant consonantia, non multiplicatur; et nd hunc dicitur consonans obiectum. Cognitum autem, ut sic, regulam non connotat.

L Circa responsionem ad primum in eodem primo articulo, dubium occurrit duplex. Primo, de veritate eius quod dicitur, scilicet quod prudentia directiva in omnibus moralibus virtutum actibus, est una secundum speciem specialissimam: de tali enim unitate et diversitate est sermo. – Secundo, penes quid attenditur unitas specifica rationis formalis veri obiecti prudentiae.

II. Contra primum enim est Scotus, in HI *Sent.*, dist. xxxvi, art. π, volens quod, sicut hictibilia omnia non subsunt arti uni secundum speciem, ita nec agibilia uni prudentiae: est enim prudentia recta agibilium ratio, sicut ars fructibilium. -Oppositum autem, cum Aristotele, VI *Ethic* *, divus Thomas hic tenet. Et quod ita sit, probatur efficaciter sic. Recta ratio agibilium iudicat inter agibilia diversarum virtutum moralium. Ergo est una respectu omnium virtutum moralium.

Antecedens patet in bonis et in malis. Nam ad rectam rationem spectat discernere quid nunc, hic. etc., magis expediat, punitio insta acceptae iniuriac, an tolerare illam; similiter, an magis expediat bellare, an voluptates oblatas prosequi; et sic de aliis spectantibus ad diversas virtutes vitiaque moralia, etc. – Consequentia patet ex ratione ei auctoritate de Anima \ de sensu communi. Unde sicut nullus sensus proprius sufficit ad radicandum inter sensibilia propna, nec omnes simul; itn nulla recta ratio alius ngibilis, nec omnes simul sufficiunt ad iudicandum inter omnia agibilia; quae tamen experimur nos iudicare

D< ntv. Mw.. wt. eundum rationem esse; oportet ut tam appetitiva quam

T. «I. ul uk h.b p.u.c.d. 1«a. w

recta ratione. Aut ergo numerandae sunt prudentiae propriae iuxta species agibilium, et praeter has prudentias ponenda est communis prudentia iudiens inter omnia, sicut praeter sensus proprios ponitur communis: aut ponenda est una sola prudentia, indicans propria singulariter, et inter omnia. Primum nullus hactenus posuit, quantum vidi. Nec rationabiliter tanta multitudo ponitur: quoniam illa sola sufficit. Sicut si natura potuisset facere sensum communem sine propriis attingentem sensibilia exteriora, utique ipsum solum fecisset. Unde cum nihil prohibeat prudentiam illam unam indicantem inter diversas agibilium species, cognoscere singulas species, cum etiam ad singularia se extendit.

Ut patet; rationabile, immo necessarium est unum solam esse prudentiam respectu omnium agibilium.

Putandum est ergo quod prudentia est vinus altioris ordinis quam sint virtutes morales: sicut ratio per essentiam est altioris ordinis rationalibus per participationem. Propter quod in littera prudentia comparatur «d virtutes morales, ut sol ad species a se productas in materiis inferioribus. Et simul dum ostenditur ratio diversitatis virtutum moralium, quia participationes sunt, insinuat ratio unitatis prudentiae: quia per essentiam est ratio, et participata ubi aliis. Virtus nutem altioris ordinis oportet quod habeat obiectum proprium quoque altioris ordinis. Et propterea singulae virtutes morales habent pro obiectis singula agibilia, quaedam enim sunt obiecta unius, et quaedam alterius, ut patet: ipsius autem prudentiae obiectum est totum agibile. Propter quod littera, assignans prudentiae obiectum, in responsione ad primum, dicit quod est *contingens agibile*, et non *tale vel tale agibile*. Contingens autem agibile, quia dupliciter est obiectum prudentiae, scilicet ut verum et ut obiectum: – ut verum quidem, in quantum iudicatur ab ipsa, et hoc spectat ad prudentiam ex parte intellectus; ut bonum autem, in quantum est finis ad quem praecipit, et hoc spectat ad prudentiam ex parte appetitus: – omnibus modis unitatem formalem relinet, ac prudentiae specificam dat. Sicut enim sensibile, obiectum sensus communis, licet in se commune generici uni sit, unitatem specificam dat sensui communi; ita agibile, obiectum prudentiae. Et rursus, sicut bonum rationis in delectationibus tactus est finis unus temperantiae, et in timoribus et audaciis finis unus fortitudinis, et sic de aliis; ita bonum rationis in universo genere agibilium, est finis unicus prudentiae. Oportet enim altioris ordinis virtuti respondere finem altioris ordinis. Immo ordo moventium exigit ut inferiori motu respondeat finis ad quem ordinentur omnes fines inferiorum. Et sic accidit in proposito, dum bonum rationis in istis, et bonum rationis in illis passionibus, ordinantur ad bonum rationis simpliciter, idest totaliter. – Et sic tam ex actu, quam ex materia et obiecto ut vero-bono, habetur unitas atomae prudentiae.

VIII. Nunc superest respondere secundo quaesito; et deinde satisfiet argumento Scoti. Cum quaeritur: Ergo penes quid attenditur ista unitas rationis veri obiecti prudentiae? responderi potest et ex parte obiecti. et ex parte subiecti. Si loquimur ex parte obiecti, unitas ista attenditur penes unitatem rationis formalis, quod est contingens agi-

bile, ut in littera, in responsione ad primum, dicitur. Contingens enim, quod commune est factibili et ogibili, determinatum ad agibile, unicam rationem formalem sortitur, quae est obiectum prudentiae, sicut ens mobile physicae.

Ex parte vero subiecti, unitas ista attenditur pene unitatem modi indicandi, scilicet secundum dispositionem appetitus; ut Auctor insinuat in quaestione de *Virtutibus in communi*, art. xii. Omnia enim agibilia in particulari (re-quenter iudicamus secundum dispositionem appetitus. Nec haec unitas est sic ex parte subiecti, quin inchoet ab obiecti natura: quin ex hoc quod agibilia consistunt in operationibus et passionibus quae in nobis sunt, consurgit quod secundum affectum iudicemus ea. Unde factibili, quia sunt extra nos, non ex affectu, sed intellectu iudicamur. Quia ergo alia ratione verum decernimus circa agibilia, et alia circa factibili et scientifica; et haec specialis ratio consistit in hoc quod est iudicare secundum dispositionem appetitui; et in hoc omnia agibilia conveniunt: ideo omnia agibilia sub una veri ratione ab intellectu conspiciuntur; ac per hoc. una est intelligibilis virtus dirigens ea. – Nec obstat quod dispositiones appetitu», secundum quas fit iudicium; sunt diversae: sicut non obstat unitati scientiae diversitas principiorum eius. Dispositiones namque itac, cum sint affectiones ad fines operum, et fines in operabilibus sint sicut principia in speculabilibus; sunt principia, non partes rectae rationis, quae est virtus intellectualis, vocata prudentia.

IX. Ad motivum autem Scoti dicitur quod similitudo de arte et prudentia non currit quatuor pedibus. Constat enim ex VI *Ethic.*, quod ars est in ratione solum, et ideo contingit eius oblivisci, sicut et scientiarum: prudentia nutem non, et ideo eius non est oblivio. Unde ad propositum dicitur quod fictibilia non sunt nec inter se, nec in suis principiis connexa, ut patet: agibilia autem et inter se, et in principiis connexa esse oportet ad unicam rectam eorum rationem. Et quod inter se quidem adeo concurrant ut hoc exigant, patet ex frequentibus operationibus eorum occurrentibus in humana vita, quos oportet recta ratione agibilium iudicari et eligi. Quod non contingit in disparatis artibus: non enim oportet ponere unam artem discernentem inter actus artis sutoriae, et navigativae; quoniam haec discretio non eget regula practice, sed scientia, ut patet. Electio autem huius artis magis quam illius, ad prudentiam spectat; sicut aliae electiones quarumcumque operationum. – In principiis autem connexionem exigere manifestat quod error in proprio principio rectae rationis respectu delectabilium, redundat in errorem principii et conclusionis in terribilibus, et c converso. Si quis enim recte dispositus sit ad pericula belli subeunda, et male a venerea; et praevalere configent dispositionem ad venerea, oblato obiecto delectabili; omittet prosequi pericula belli, impediens delectationem. Et c converso, recte dispositus ad abstinendam a viciis, et male circa timorem periculorum; imminente periculo, si timor praevaluerit, omittet castitatem, ne incidat in formidatum malum; ut de Lucretia dicitur, et quotidiana experientia docere potest. Et hoc quia prudentia est in ratione ut subest appetitui.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUTES MORALES QUAE SUNT CIRCA OPERATIONES, DISTINGUANTUR AB HIS QUAE SUNT CIRCA PASSIONES

II *Ethic.*, loci. viii.

SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod virtutes morales non distinguantur ab invicem per hoc quod quaedam sunt circa operationes, quaedam circa pas-

siones. Philosophus, in II *Ethic.*, quod virtus moralis est *circa delectationes et tristitias*

optimorum operatira. Sed voluptates et tristitiae sunt passionες quaedam, ut supra dictum est. Ergo eadem virtus quae est circa passionες, est etiam circa operationes, utpote operativa existens.

2. Praeterea, passionες sunt principia exteriorum operationum. Si ergo aliquae virtutes recti-

«
ficant * passiones, oportet quod etiam per consequens rectificent operationes. Eaedem ergo virtutes morales sunt circa passionem et operationes.
3. Praeterea, ad omnem operationem exteriorem movetur appetitus sensitivus bene vel male. Sed motus appetitus sensitivi sunt passionem. Ergo eaedem virtutes quae sunt circa operationem, sunt circa passionem.
Sed contra est quod Philosophus ponit iustitiam, animum circa operationem; temperantiam autem et fortitudinem et mansuetudinem, circa passionem quibusdam
Respondeo dicendum quod operatio et passio dupliciter potest comparari ad virtutem. Uno modo, sicut effectus. Et hoc modo, omnis moralis virtus habet aliquas operationes bonas, quarum est productiva; et delectationem aliquam vel tristitiam, quae sunt passionem, ut supra dictum est.
Alio modo potest comparari operatio ad virtutem moralem, sicut materia circa quam est. Et secundum hoc, oportet alias esse virtutes murales circa operationem, et alias circa passionem. Cuius ratio est, quia bonum et malum in quibusdam operationibus attenditur secundum seipsas, qualitercumque homo afficiatur ad cas: inquantum scilicet bonum in eis et malum accipitur secundum rationem commensurationis ad alterum. Et in talibus oportet quod sit aliqua virtus directiva operationum secundum seipsas: sicut sunt emptio et venditio, et omnes huiusmodi operationes in

quibus attenditur ratio debiti vel indebiti ad alterum. Et propter hoc, iustitia et partes eius proprie sunt circa operationem sicut circa propriam materiam. - In quibusdam vero operationibus bonum et malum attenditur solum secundum commensurationem ad operantem. Et ideo oportet in his bonum et malum considerari, secundum quod homo bene vel male afficitur circa huiusmodi. Et propter hoc, oportet quod virtutes in talibus sint principaliter circa interiores affectiones, quae dicuntur animae passionem: sicut patet de temperantia, fortitudine et aliis huiusmodi.
Contingit autem quod in operationibus quae sunt ad alterum, praetermittatur bonum virtutis propter inordinatam animi passionem. Et tunc, inquantum corrumpitur commensuratio exterioris operationis, est corruptio iustitiae: inquantum autem corrumpitur commensuratio interiorum passionum, est corruptio alicuius alterius virtutis. Sicut cum propter iram aliquis alium percutit, in ipsa percussione indebita corrumpitur iustitia: in immoderantia vero irae corrumpitur mansuetudo. Et idem patet in aliis.
Et per hoc patet responsio ad obiecta. Nam prima ratio procedit de operatione, secundum quod est effectus virtutis. - Aliae vero duae rationes procedunt ex hoc, quod ad idem concurrunt operatio et passio. Sed in quibusdam virtus est principaliter circa operationem, in quibusdam circa passionem, ratione praedicta*.

3) redicant. - tunc rectificantes EF.
?) ad. - et ad ABCDEFGTKLPH.
y) omnes. - Oro- Pa. - Pro ad alterum. rd ad alterum ACEFGIL
pBDH.

Commentaria Cardinalis Caietani

is titulo articuli secundi eiusdem sexagesimae quaestionis, advene quod, sicut dispositio est superius ad habitum, et tamen dispositio distinguitur contra habitum, appropriati» communioris nomine sibi; ita operatio genus est adactus appetitus sensitivi, qui vocantur passionem, et alius operationes, et tamen operationes nunc ab operationibus appetitus sensitivi, appropriaverunt sibi operationis nomen, et contra passionem distinguuntur sub operationis vocabulo; ea, ut puto, ratione, quia actus appetitus sensitivi hoc speciale sortiti sunt, quod passionem corporalem annexam habent; alii vero, hoc non exigentes, in communi remanserunt vocabulo. Sumitur ergo hic operatio non communiter, sed ut contra passionem distinguitur: et continet sub se actus exteriores voluntarios, ut darius patebit*.
II. In corpore articuli nota quatuor. Primo, quod Auctor, distinguens bonitatis rationem in passionibus et operationibus penes habere bonitatem secundum commensurationem ad affectum operantis, et habere bonitatem secundum se; appellat primo operationes secundum se bonas, et deinde secundum commensurationem ad alterum bonas. Ubi videtur sibi ipsi oppositus, eo quod a medio in extremum alterum declinat. Operatio namque tripliciter potest considerari: primo, secundum commensurationem ad affectum operantis; secundo, secundum se; tertio, secundum commensurationem ad alterum. Et omnia ista membra in littera tanguntur. Et tamen Auctor secundum membrum confundit cum lenio. Si enim hoc licet, quare non licebit confundere etiam ipsum secundum cum primo?
Sed hoc non te moveat: quoniam iuxta subiectum materiam sermo fit. Operationes namque distinctae contra passionem, sunt operationes ad alterum. In his autem quae sunt ad alterum, idem est dicere secundum se, et in ordine ad alterum: quia secundum se sunt ad alterum. Et propterea

licuit Auctori non confundere, sed explanare secundum membrum per tertium; ut clarius in sequenti articulo explicat, dicens quod secundum convenientiam operationis in seipsa accipitur ratio debiti, quod constat esse ad alterum. Unde non est idem iudicium de coincidentia secundi membri cum primo, ut patet.
III. Secundo nota, in calce articuli, ly principaliter. Inducti* c namque in temperantia, fortitudine et iustitia patet passionem operationibus, et c converso, coniungi. In temperantia namque, concupiscentiis iunguntur comestio, potio, generatio; in fortitudine, timori et audaciae aggressio periculorum. praelia; in iustitia. restitutionibus, emptionibus, etc., iungitur saltem nunc. Quia igitur ut plurimum passionem et operationes nostrae iunguntur, insinuavit Auctor per ly principaliter quod virtutes nunc virtutibus non sic distinguuntur quod aliquae circa solas passionem, aliquae circa solas operationes; sed quia principaliter circa passionem, vel principaliter circa operationem, ut materiam propriam, sunt.
IV. Tertio nota, ex corpore articuli, quomodo ex concursu passionis et operationis circa idem, plures virtutes pollutae fiunt; ut postmodum, cum de vitiis tractabitur, "Cf. q. lx»
quomodo specificationes eorum fiant, melius ipse discutere scias. Hinc enim habes quod percussor ex ira duabus contrariatur virtutibus, iustitiae et mansuetudini: similiter adulter temperantiam et iustitiam violat; et sic de aliis.
V. Quarto nota quod ex his quae dicuntur in hoc articulo, duo habentur. Primum est, quod bonum et nudum in operationibus sic attenditur secundum seipsas, ut nihil referat qualitercumque homo operans afficiatur ad ipsum. - Secundum est, quod virtutes morales omnes sunt circa utrasque, passionem scilicet et operationem sed differentia est quia aliquae principaliter operationem, aliquae principaliter passionem bonificant.

Haec autem duo elati prima fade videantur sibi adversari: – quia si non refert in bono iustitiac. quomodo pars *af-
ficiatur, oportet* iustitiam non principaliter, sed solum ope-
rationes respicere. Non apparet etiam quomodo vcrificctur
quod iustitia sit secundario circa passiones; cum restituens
debitum satisfaciat iustitiac, quocumque id animo faciat: –
Sed si diligentius doctrina Auctoris inspiciatur, videbuntur
omnia consona et vera. In operatione namque ad alterum,
puta emptione, restitutione, etc., est duo considerare: primo,
bonitatem propriam; secundo, communem. Communis bo-
nitas est quae ad omnes actus virtutum exigitur: et con-
sistit in illis quatuor generalibus conditionibus insinuat
per quatuor virtutes cardinales, requisitis ad omnes virtutis
perfectae actui, ut ponitur in 11 *Ethic*,*, scilicet rectitudine,
firmitate, moderatione et discretione. Propria autem bonitas

est quam ex propria ratione, ut contra alios distinguitur,
sortitur. Et secundum propriam bonitatem actus iustitiae,
nihil refert quo quis animo actum faciat, dummodo com-
mensuratum alteri faciat. Secundum vero omnem bonita-
tem ad netum iustitiac virtuti* requisitam, refert quo qui*
animo restituat, emat, vendat, etc. Et sic iustitia, et uni-
versaliter virtus bonificativa operationum, est principaliter
circa operationes, et secundario circa passiones*, quia est
principaliter circa bonitatem propriam operationi, secunda-
rio circa communem. – Quomodo autem virtutes circa pas-
siones sint principaliter, secundario circa operationes, clarum
est: temperantia enim et liberalitas principaliter respiciunt
effectum, et consequenter operationes ut provenientes ab
affectibus. Proptcrca in huiusmodi maxime consideretur af-
fectus: in illis autem, opus ipsum.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CIRCA OPERATIONES SI' TANTUM UNA VIRTUS MORALIS

•1UCeaa.i.
Oxe pert ut. 5,
hit.

η tertium sic proceditur *, Videtur quod
una tantum virtus moralis circa ope-
rationes. Rectitudo enim omnium ope-
teriorum videtur ad iusti-
tiam pertinere. Sed iustitia est una virtus. Ergo
una sola virtus est circa operationes.

2. Praeterea, operationes maxime differentes
esse videntur quae ordinantur ad bonum unius,
et quae ordinantur ad bonum multitudinis. Sed
ista diversitas non diversificent virtutes morales:
^,cit en'm Philosophus, in *N Ethic*, *, quod iustitia
legalis, quae ordinat actus hominum ad commune
bonum, non est aliud a virtute quae ordinat
actus hominis ad unum tantum, nisi secundum
rationem. Ergo diversitas operationum non causât
diversitatem virtutum moralium.

3. Praeterea, si sunt diversae virtutes morales
circa diversas operationes, oporteret quod secun-
dum diversitatem operationum, esset diversitas vir-
tutum moralium. Sed hoc patet esse falsum: nam
ad iustitiam pertinet in diversis generibus com-
mutationum rectitudinem statuere, et etiam in
distributionibus, ut patet in V *Ethic*, ♦ Non ergo
diversae virtutes sunt diversarum operationum.

Sed contra est quod religio est alia virtus a
pietate: quarum tamen utraque est circa opera-
tiones quasdam.

Respondeo dicendum quod omnes virtutes mo-
rales quae sunt circa operationes, conveniunt in
quadam generali ratione iustitiac, quae attenditur
secundum debitum ad alterum: distinguuntur au-
tem secundum diversas speciales rationes. Cuius
ratio est quia in operationibus exterioribus ordo
rationis instituitur, sicut dictum est ♦ non secun-
dum proportionem ad affectionem hominis, sed
secundum ipsam convenientiam rei in seipsa; se-
cundum quam convenientiam accipitur ratio de-
biti, ex quo constituitur ratio iustitiae: ad iusti-
tiam enim pertinere videtur ut quis debitum red-

dat. Unde omnes huiusmodi virtutes quae sunt
circa operationes, habent aliquo modo rationem
iustitiae. – Sed debitum non est unius rationis
in omnibus: aliter enim debetur aliquid aequali,
aliter superiori, aliter minori; et aliter ex pacto,
vel ex promisso, vel ex beneficio suscepto. Et se-
cundum has diversas rationes debiti, sumuntur
diversae virtutes: puta religio est per quam red-
ditur debitum Deo; pictas est perquam redditur
debitum parentibus vel patriae; gratia · est per
quam redditur debitum benefactoribus; et sic de
aliis.

Ad primum ergo dicendum quod iustitia proprie
dicta est una specialis virtus, quae attendit per-
fectam rationem debiti, quod * secundum aequi-
valentiam potest restitui. Dicitur tamen et am-
pliato nomine iustitia, secundum quamcumque
debili redditionem. Et sic non est una specialis
virtus.

Ad secundum dicendum quod iustitia quae in-
tendit bonum commune, est alia virtus a iustitia
quae ordinatur ad bonum privatum alicuius: unde
et ius commune distinguitur a iure privato; et
Tullius * ponit unam specialem virtutem, pieta-
tem, quae ordinat ad bonum patriae. – Sed iustitia
ordinans hominem ad bonum commune, est ge-
neralis per imperium: quia omnes actus virtutum
ordinat ad finem suum, scilicet ad bonum com-
mune. Virtus autem secundum quod a tali iustitia
imperatur, etiam iustitiae nomen accipit P. Et sic
virtus a iustitia legali non differt nisi ratione:
sicut sola ratione differt virtus operans secundum
seipsam. et virtus operans ad imperium alterius.

Ad tertium dicendum quod in omnibus opera-
tionibus ad iustitiam specialem pertinentibus, est
eadem ratio debiti. Et ideo est eadem virtus iusti-
tiac, praecipue quantum ad commutationes. Forte
enim distributive est alterius speciei a commu-
tativa: sed de hoc infra * quaeretur.

• Art. potetrf.

•(k ntt-
hb. n. aj».

p

•n*M« qa.ui.
>rt. »

a) quvei. – quae ACEFGHIKEpBD.

accipit. – accfpit F.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CIRCA DIVERSAS PASSIONES DIVERSAE SINT VIRTUTES MORALES

• lu. <p£Ttî' i ° QUARTUM SIC PROCEDITUR *. Videtur quod circa diversas* passiones non sint diversae virtutes morales. Eorum enim .<€*^*^quac conveniunt in principio et fine, unus est habitus: sicut patet maxime in scientiis. Sed omnium passionum unum est principium, scilicet amor; et omnes ad eundem finem terminantur, scilicet ad delectationem vcl tristitiam; ut suPra * habitum est. Ergo circa omnes passiones est una tantum moralis virtus.

2. Praeterea, si circa diversas passiones essent diversae virtutes morales, sequeretur quod tot essent virtutes morales quot passiones. Sed hoc patet esse falsum: quia circa oppositas passiones est una et eadem virtus moralis; sicut fortitudo circa timores et audacias, temperantia circa delectationes et tristitias. Non ergo oportet quod circa diversas passiones sint diversae virtutes morales.

3. Praeterea, amor, concupiscentia et delectatio sunt passiones specie differentes, ut supra habitum est. Sed circa omnes has est una virtus, scilicet temperantia. Ergo virtutes morales non sunt diversae circa diversas passiones.

Sed contra est quod fortitudo est circa timores et audacias; temperantia circa concupiscentias: mansuetudo circa iras: ut dicitur in III * et IV **

• OP.tijm; op.x,nj.-S.Th. xnr, xix. Cap. v, q. i. - S. Th. leer. xui. Respondeo dicendum quod non potest dici quod circa omnes passiones sit una sola virtus moralis: sunt enim quaedam passiones ad diversas potentias pertinentes; aliae namque pertinent ad irascibilem, aliae ad concupiscibilem, ut supra * dictum est.

Nec tamen oportet quod omnis diversitas passionum sufficiat ad virtutes morales diversificandas. Primo quidem, quia quaedam passiones sunt quae sibi opponuntur secundum contrarietatem: sicut gaudium et tristitia, timor et audacia, et alia huiusmodi. Et circa huiusmodi passiones sic oppositas, oportet esse unam et eandem virtutem *. Cum enim virtus moralis in quadam medietate

consistat, medium in contrariis passionibus secundum eandem rationem instituitur: sicut et in naturalibus idem est medium inter contraria, ut inter album et nigrum.

Secundo, quia diversae passiones inveniuntur secundum eundem modum rationi repugnantes: puta secundum impulsum ad id quod est contra rationem; vcl secundum retractionem ab eo quod est secundum rationem. Et ideo diversae passiones concupiscibilis non pertinent ad diversas virtutes morales: quia earum motus secundum quandam ordinem se invicem consequuntur, ut polce ad idem ordinati, scilicet ad consequendum bonum, vcl ad fugiendum malum; sicut ex amore procedit concupiscentia, et ex concupiscentia pervenitur ad delectationem. Et eadem ratio est de oppositis: quia ex odio sequitur tuga vel abominatio, quae perducit ad tristitiam. – Sed passiones irascibilis non sunt unius ordinis, sed ad diversa ordinantur: nam audacia et timor ordinantur ad aliquod magnum periculum; spes et desperatio ad aliquod bonum arduum; ira autem ad superandum aliquod contrarium quod nocumentum intulit. Et ideo circa has passiones diversae virtutes ordinantur: utpote temperantia circa passiones concupiscibilis; fortitudo circa timores et audacias; magnanimitas circa spem et desperationem; mansuetudo circa iras.

Ad primum ergo dicendum quod omnes passiones conveniunt in uno principio et fine communi; non autem in uno proprio principio seu fine. Unde hoc non sufficit ad unitatem virtutis moralis.

Ad secundum dicendum quod, sicut in naturalibus idem est principium quo receditur ab uno principio, et acceditur ad aliud; et in rationalibus est eadem ratio contrariorum: ita etiam virtus moralis, quae in modum naturae rationi consentit, est eadem contrariarum passionum.

Ad tertium dicendum quod illae tres passiones ad idem obiectum ordinantur secundum quandam ordinem, ut dictum est . Et ideo ad eandem virtutem “moralem pertinent.

a) *diversae*. – Om. *codices* et *a*.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VIRTUTES MORALES DISTINGUANTUR SECUNDUM DIVERSA OBIECTA PASSIONUM

11 *Ethic.*, lect. vii, n.

X D quintum sic proceditur. Videtur quod virtutes morales non distinguantur secundum obiecta passionum. Sicut enim sunt obiecta passionum, ita sunt obiecta operationum. Sed virtutes morales quae sunt circa operationes, non distinguuntur secundum obiecta operationum: ad eandem enim virtutem iustitiae

pertinet emere vel vendere domum, et equum. Ergo etiam nec virtutes morales quae sunt circa passiones, diversificantur per obiecta passionum.

2. Praeterea, passiones sunt quidam actus vel motus appetitus sensitivi. Sed maior diversitas requiritur ad diversitatem habituum, quam ad diversitatem actuum. Diversa igitur obiecta quae

non diversificant speciem passionis, non diversificabunt speciem virtutis moralis. Ita scilicet quod »
 de omnibus delectabilibus ① erit una virtus moralis: et similiter est de aliis.
 3. Praeterea, magis et minus non diversificent speciem. Sed diversa delectabilia non differunt nisi secundum magis et minus. Ergo omnia delectabilia ② pertinent ad unam speciem virtutis. Et eadem ratione, omnia terribilia: et similiter de aliis. Non ergo virtus moralis distinguitur secundum obiecta passionum.
 4. Praeterea, sicut virtus est operativa boni, ita est impeditiva mali. Sed circa concupiscentias bonorum sunt diversae virtutes: sicut temperantia circa concupiscentias delectationum tactus, et eutrapelia circa delectationes ludi. Ergo etiam circa timores malorum debent esse diversae virtutes.
 Sed contra est quod castitas est circa delectabilia Venereorum; abstinencia vero est ③ circa delectabilia ciborum; et eutrapelia circa delectabilia ludorum.
 Respondeo dicendum quod perfectio virtutis ex ratione dependet: perfectio autem passionis, ex ipso appetitu sensitivo. Unde oportet quod virtutes diversificentur secundum ordinem ad rationem: passiones autem, secundum ordinem ad appetitum. Obiecta igitur passionum, secundum quod diversimode comparantur * ad appetitum sensitivum, causant diversas passionum species: secundum vero quod comparantur ad rationem, causant diversas species virtutum. Non est autem idem motus rationis, et appetitus sensitivi. Unde nihil prohibet aliquam differentiam obiectorum causare diversitatem passionum, quae non causal diversitatem virtutum, sicut quando una virtus est circa multas passiones, ut dictum est ♦ et aliquam etiam differentiam obiectorum causare diversitatem virtutum, quae non causal diversitatem passionum, cum circa unam passionem, puta delectationem, diversae virtutes ordinentur.
 Et quia diversae passiones ad diversas potentias pertinent, semper pertinent ad diversas virtutes*, ut dictum est*; ideo diversitas obiectorum quae respicit diversitatem potentiarum, semper diversificant species virtutum; puta quod aliquid sit bonum absolute, et aliquid bonum cum aliqua arduitate. Et quia ordine quodam ratio inferiores hominis partes regit, et etiam se ad exteriora extendit; ideo etiam secundum quod unum obiectum passionis apprehenditur sensu vel imaginatione, aut etiam ratione; et secundum etiam quod pertinet ad animam, corpus, vel exteriores res; diversam habitudinem habet ad rationem; et per consequens natum est diversificare virtutes. Bonum igitur hominis, quod est obiectum amoris, concupiscentiae et delectationis, potest accipi vel ad sensum corporis pertinens; vel ad interiorem animae apprehensionem. Et hoc, sive ordinetur ad bonum hominis in scipso, vel quantum ad corpus vel quantum ad

animam; sive ordinetur ad bonum hominis in ordine ad alios. Et omnis talis diversitas, propter diversum ordinem ad rationem, diversificat virtutem.
 Sic igitur si consideretur aliquod bonum, si quidem sit per sensum tactus apprehensum, et ad consistendam humanae vitae pertinens in individuo vel in specie, sicut sunt delectabilia ciborum et venercorum; erit pertinens ad virtutem *temperantiae*. Delectationes autem aliorum sensuum, cum non sint vehementes, non praestant aliquam difficultatem rationi: et ideo circa eas non ponitur aliqua virtus, quae *est circa difficile, sicut et ars*, ut dicitur in *Ethic.* *
 Bonum autem non sensu, sed interiori virtute apprehensum, ad ipsum hominem pertinens secundum seipsum, est sicut pecunia et honor; quorum pecunia ordinabilis est de se ad bonum corporis, honor autem consistit in apprehensione animae. Et haec quidem bona considerari possunt vel absolute, secundum quod pertinent ad concupiscibilem; vel cum arduitate quadam, secundum quod pertinent ad irascibilem. Quae quidem distinctio non habet locum in bonis quae delectant tactum: quia huiusmodi sunt quaedam infima, et competunt homini secundum quod convenit cum brutis. Circa bonum igitur pecuniae absolute sumptum, secundum quod est obiectum concupiscentiae vel delectationis aut amoris, est *liberalitas*. Circa bonum autem huiusmodi cum arduitate sumptum, secundum quod est obiectum spei, est *magnificentia*. Circa bonum vero quod est honor, si quidem sit absolute sumptum, secundum quod est obiectum amoris, sic est quaedam vinus quae vocatur *philotimia*, idest amor honoris. Si vero cum arduitate consideretur, secundum quod est obiectum spei, sic est *magnanimitas*. Unde liberalitas et philotimia videntur esse in concupiscibili*: magnificentia vero et magnanimitas in irascibili.
 Bonum vero hominis in ordine ad alium, non videtur arduitatem habere: sed accipitur ut absolute sumptum, prout est obiectum passionum concupiscibilis. Quod quidem bonum potest esse alicui delectabile secundum quod praebet se alteri vel in his quae serio fiunt, idest in actionibus per rationem ordinalis ad debitum finem; vel in his quae fiunt ludo, idest in actionibus ordinatis ad delectationem tantum, quae non eodem modo se habent ad rationem sicut prima. In seriis autem se exhibet aliquis alteri dupliciter. Uno modo, ut delectabilem decentibus verbis et factis: et hoc perlinet ad quondam virtutem quam Aristoteles * nominat *amicitiam*; et potest dici *affabilitas*. Alio modo praebet se aliquis alteri ut manifestum, per dicta et facta: et hoc pertinet ad aliam virtutem, quam nominat *veritatem* *. Manifestatio enim propinquius accedit ad rationem quam delectatio; et seria quam iocosa. Unde et circa delectationes ludorum est alia ① virtus, quam Philosophus * *eulrapeliam* nominat.

«) delectabilibus. — delectationibus PGrt.
 β) delectabilia. — Om. codice*.
 γ) rcru est. — est E. om. ceteri. — et om. codice*.
 2) contf-aranfur, -considérant*r ACDGlpBH, ordinantur P*H et4;
 Obiccta... appetitu* om. !..
 <) alia. — Om. P.

<p>3ϙ2</p>	<p>QUAESTIO LX, ARTICULUS V</p>
<p>· <i>ϙϙU...</i>, lib. II, «Γ.», - S.TK Icct.viu, j». ϙ Cl. an. prate</p>	<p>Sic igitur patet quod, secundum Aristotelem ·, sunt decem : virtutes morales circa passiones ♦ scilicet fortitudo, temperantia, liboralitas, magnificentia, magnanimitas, philotimia, mansuetudo, amicitia, veritas et cutrapelia r. Et distinguuntur secundum diversas materias: vel secundum diversas passiones; vel secundum diversa obiecta. Si igitur addatur <i>iustitia</i>, quae est circa operationes*, erunt omnes undecim</p>
<p>· η</p>	<p>Ad primum ergo dicendum quod omnia obiecta eiusdem operationis secundum speciem, eandem habitudinem habent ad rationem; non autem omnia obiecta eiusdem passionis secundum speciem: quia operationes non repugnant rationi, sicut passiones.</p>
<p>· <X «n. 3. e</p>	<p>Ad secundum dicendum quod alia ratione diversi- flegantur passiones, et alia virtutes, sicut dictum est*.</p>

<p>· <i>ϙ decem.</i> – <i>undecim</i> ABCDEGIKl.pli ct a. <i>duodecim</i> F; cf. Coro-menr. CnlcL, num. tv. η) <i>ct cutrapelia.</i> – <i>cutrapelia et iuititia</i> ABCDI FGIKI pH et rt.— Pro <i>Et distinguuntur</i>, <i>Diistinguuntur</i>ABCIpD, <i>Quae diistinguuntur</i> EF, <i>Diistinguuntur autem</i> II, <i>Et diistinguuntur autem</i> K.</p>	<p><0 <i>undecim.</i> – <i>duodecim</i> ABCDFG1KLpLH ct rt. t) <i>virtutem.</i> – <i>dif/lcuttatem</i> ACI.pBDH. x) <i>concupiscentias.</i> – <i>concupiscentiam</i> ABCDEFHIKL.</p>
--	--

Commentaria Cardinalis Caiotani

<p>Ommissis singillatim articulis tertio et quarto, quin ille in secundo articulo, hic in quinio tangitur, in articulo quinto dubium primo occurrit simpliciter, et ad hominem, de subiccto numeratarum virtutum. Sed discussio simpliciter singularum in propriis tractatibus, in IΓ IΓ , erit: discussio vero ad hominem hic occurrit. Videtur enim Auctor sibi ipsi contrarius de subiccto liberalitatis et magnificentiae. Nam hic ulramque ponit in appetitu sensitivo, illam in concupiscibili, hanc in irascibili; et circa pastiones, sicut alias enumeratos virtutes. In Tertio autem <i>Sent.</i>, dist. xxxni, qu. D, art. iv, qu’ 3, et in I <i>Contra Gent.</i>, cap. xan, et. quod plus urget, superius in I Parte, qu. xxt, art. i. ad i, expresse ponit eas in voluntate, et non in parte sensitiva, et circa operationes, ut distinguuntur contra passiones.</p>	<p>sed ut aliqualiter se habent ad passiones, amoris scilicet pecuniae, et spei in illa. Et propterea nec istae virtutes sunt in Deo nisi metaphorice, aut secundum aliquid. – Et eodem modo dicendum est de veritate, quam in I <i>Contra Gent.</i> ♦, · Lee c*. numerat inter virtutes circa actiones, et non passiones. Omnes enim hic dicuntur circa passiones.</p>
<p>II. Ad hoc dicitur quod tam liberalitos qunm magnificentia respicit passionem et operationem, illam propinque, hunc remote: et quod inquantum respicit operationem cum sua materia, puta sumptus pecuniae, est in voluntate; pro quanto respicit passionem, est in concupiscibili. – Et probatur hanc esse mentem Auctoris: quia uti pecunia, quod est principalis actus istarum virtutum, est actus voluntatis; quia uti est actus voluntatis, ut patet superius ♦.</p>	<p>III. In eodem quinto articulo, nola, novitie, duo in littera. Primum est, quod cum ibi dicitur quod <i>unum obiectum passionis apprehenditur sensu vel imaginatione, vel etiam ratione</i>, non est sermo de aliqua re obiecta una secundum numerum aut speciem: sed de unitate obiecti passionis, ut obiectum est illius. Verbi gratia, de amabili, de concupiscibili, de delectabili, etc.: quorum quodlibet, unum specie obiectum passionis, multa rerum genera est comprehendens.</p>
<p>• Qu. vn, «t. ».</p>	<p>Secundum est, quod cum in littera concluditur quod <i>virtutes morales distinguuntur vel secundum diversas materias, vel diversas passiones, vel diversa obiecta</i>, tres modos enumeravit non subordinates, sed disparatos, coincidentes tamen quandoque. Diversitas namque materiae absque diversitate passionis et obiecti, faciens diversitatem virtutum, invenitur in magnificentia et magnanimitate: quarum utraque est circa spem, utraque circa arduum, sed in diversa materia, pecunia et honore. Et idem apparet in liberalitate et philotimia. – Diversitas vero passionis absque diversitate materiae et obiecti, faciens diversas virtutes, invenitur in fortitudine et mansuetudine: quarum utraque circa tale malum, et utraque circa arduum, secundum diversam passionem, timorem atque audaciam, et iram, versatur. – Diversitas demum obiecti absque diversitate materiae et passionis, diversitatem virtutum faciens, invenitur in veritate, amicitia et cutrapelia seu urbanitate: omnes enim circa dicta et facta humana, et delectationem seu amorem, secundum distincta sunt obiecta, scilicet manifestationem, affabilitatem et delectationem. – Coincidentia autem manifesta est in temperantia et fortitudine: quarum materia et passio et obiectum diversitkantur.</p>
<p>• .Oc. cit.</p>	<p>IV. In eodem articulo, in calce corporis articuli, adverte quod littera corruptu est *, ncc in aliquo codice invenire potui veruin textum. Unde, quin Aristotelem affert, ex II <i>Ethic</i>, corrigendum duxi quoad tres dictiones: quarum duae sunt mutandae, et una delenda. Ubi igitur in littera dicitur quod <i>secundum Aristotelem sunt undecim virtutes morales circa passiones</i>, mutetur numerus undenarius in numerum denarium, et legatur: <i>sunt decem</i>. – Ubi vero, enumerando virtutes, ultimo loco dicit, <i>et iustitia</i>; delendum est.</p>
<p>• Ibid</p>	
<p>• Qu. CXUn, «rt. 4, «d I.</p>	

ut cutrapclio sit ultima. – Cum vero post subiungit, *Si igitur addatur iustitia, quae est circa operationes, erunt omnes duodecim*, mutetur duodenarius in undenarium, et legatur: *erunt omnes undecim*.

Ratio autem quare littera salvari non potest, Cst tum quia refert sc ad Aristotelem: qui. ut patet in II *Ethic.* *, duodecim medietates ponit, sed decem virtutes et duns passione», et ultra has iustitiam et virtutes rationales. Tum quia iustilia non est virtus circa passiones, sed operationes; ut palet V *Ethic.*9, et hic in articulo tertio. – Et scito, novrtic, quod Auctor, cum nota illationis concludens numerum virtutum moralium, dicendo, *Sic igitur patet quod secundum Aristotelem* etc.; non infert ex hoc articulo solo, sed iuncto praecedenti, in quo fortitudinem et mansuetudinem distinxit, ex 111 et IV *Ethic.* Et proptcrca, enumerando virtutes, has connumeravit, licet carum in hoc articulo non meminerit.

V. In responsionibus ad argumenta eiusdem articuli, diligentius notato primam, tertiam et ultimam. Primam quidem, quia ex ea habes differentium inter unicam operationem et unicam passionem, in diversificando virtutem; ex hoc quod pastio repugnat rationi, operatio autem non. Et subtiliter dixit: quia cum habitudo ad rationem

constituat virtutis obicctum, et diversa habitudo diversum obicctum; passio, quae secundum *e imponat aliquid abducens n ratione, importat aliquid egens virtute ad consonam reddendam ipsam rationi, et secundum diversas proprii obiecti materias diversimode ad rationem se habere potest, et sic diversa virtutum obiecta constituet. Operatio autem, quia secundum se rationi non repugnat, secundum omnem sui obiecti materiam, eodem modo ad rationem se habet.

Tertiam autem, quia hic habes quasi exceptionem ab illa maxima/ *Magis et minus non variant speciem*. Dico autem *quasi exceptionem* : quia revera non est exceptio, sed per accidens magis et minus variant hic lpecietn; quia per odiuncUm cis diversam specifico habitudinem ad rationem, ut in littera dicitur*

Ultimam autem, quia aurea est tota, et semper memoriae mandanda. Unum tamen restat mirandum in hac materia: quare Aristoteles nullam virtutem moralem posuit circa passionem tristitiae, propriam illi, et tot circa delectationis passionem. Si suscepti esset hic provincia assignandae sufficientiae virtutum moralium, reddenda esset ratio. Sed quin nec Auctor hoc suscepit, nec Aristoteles modo exponitur, alteri loco reservetur.

QUAESTIO SEXAGESIMAPRIMA

DE VIRTUTIBUS CARDINALIBUS

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum esi de virtutibus cardinalibus ♦

Et circa hoc quaeruntur quinque.

Primo: utrum virtutes morales debeant dici cardinales, vel principales.

Secundo: de numero earum.

Tertio: quae sint.

Quarto: utrum differant ab invicem.

Quinto: utrum dividantur convenienter in virtutes politicas, et purgatorias, et purgati animi, et exemplares.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUTES MORALES DEBEANT DICI CARDINALES. VEL PRINCIPALES

Infrx, qu» lxvi urt. III Sent., diu. χχήπ, qu. u. irt. i, qu' 3;
De Virtut.. qu. 1, ert. 13, <td 14; qu. v, art, 1.

an primum sic proceditur. Videtur quod virtutes morales non debeant dici cardinales. seu principales. *Quae enim ex dividuntur, sunt simul natura,* ♦Cap. «. ut dicitur in *Praedicamentis* est altero principalius. Sed omnes virtutes ex opposito dividunt genus virtutis. Ergo nullae carum debent dici principales.

2. Praeterea, finis principalior est his quae sunt ad finem. Sed virtutes theologicae sunt circa finem: virtutes autem morales circa ea quae sunt ad finem. Ergo virtutes morales non debent dici principales, seu cardinales: sed magis theologicae.

3. Praeterea, principalius est quod est per essentiam, quam quod est per participationem. Sed virtutes intellectuales pertinent ad rationale per essentiam: virtutes autem morales ad 3 rationale per participationem, ut supra * dictum est. Ergo virtutes morales non sunt principales, sed magis virtutes intellectuales.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, *super Lucam* *, exponens illud, *Beati pauperes spiritu* **: *Scimus virtutes esse quatuor cardinales, scilicet ? temperantiam, justitiam, prudentiam, fortitudinem.* Hae autem sunt virtutes morales. Ergo virtutes morales sunt cardinales.

Respondeo dicendum quod, cum simpliciter de virtute loquimur, intelligimur T loqui de virtute humana. Virtus autem humana, ut supra * dictum est, secundum perfectam rationem virtutis dicitur. quae requirit rectitudinem appetitus: huiusmodi enim virtus non solum facit facultatem bene agendi, sed ipsum etiam usum boni operis causât. Sed secundum imperfectam rationem virtutis di-

citur virtus quae non requirit rectitudinem appetitus: quia solum facit facultatem bene agendi, non autem causât boni operis usum. Constat autem quod perfectum est principalius imperfecto. Et idcirco virtutes quae continent rectitudinem appetitus. dicuntur principales. Huiusmodi autem sunt virtutes morales; et inter intellectuales, sola prudentia, quae etiam quodammodo moralis est, secundum materiam, ut ex supradictis * patet. Unde convenienter inter virtutes morales ponuntur illae quae dicuntur principales, seu cardinales.

Ad primum ergo dicendum quod, quando genus univocum dividitur in suas species, tunc partes divisionis ex aequo se habent secundum rationem generis; licet secundum naturam rei, una species sil principalior et perfectior alia, sicut homo aliis animalibus. Sed quando est divisio alicuius analogi. quod dicitur de pluribus secundum prius et posterius; tunc nihil prohibet unum esse principalius altero, etiam secundum communem rationem; sicut substantia principalius dicitur ens quam accidens. Et talis est divisio virtutum in diversa genera virtutum: eo quod bonum rationis non secundum eundem ordinem invenitur in omnibus.

Ad secundum dicendum quod virtutes theologicae sunt supra hominem, ut supra * dictum est. Unde non proprie dicuntur virtutes humanae, sed *super-hiimanae*, vel divinae.

Ad tertium dicendum quod aliae virtutes intellectuales a prudentia \ etsi sint principaliores quam morales quantum ad subiectum; non tamen sunt principaliores quantum ad rationem virtutis, quae respicit bonum, quod est obicctum appetitus.

a) aJ. - pertinent ad Pa.
p, icilicct. - Om. codicem.

γ) intolli^imur. - intdliftimux ADCEFGHIKLpD et a.
2) 4 prudentia. - est prudentia E. et pmdentia P.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In titulo quaestionis scxngesimaeprimuc, adverte, novitic, *cardinalis* vocabulum, nb Ambrosio forte primum introductum, a *cardine* secundum grammaticam derivatum: quin non nisi metaphorice virtuti convenit, et metaphorae a scientia eicctac sint ab Aristotele, in 11 *Poster.* ♦: idcirco ‘Op. sur Auctor, metaphoram explanans, in quo sensu disputandum

sit. in primi articuli titulo nit: *cardinales, seu principales*. Cardines enim sustinentes ostium, principia sunt sustinendi tixcquc versandi ostii. Et inde cardinales illae dicuntur res, seu dignitates, quae quasi sustinent firmantque alias, quasi super eas innixas: quod est principatum tenere. Et inde virtutes illae dictae sunt cardinales, quae virtuosam vitam sustinent, ct super quas universa studiosa vita firmatur, ac opera propria explet: quod est esse inter virtutes principales simpliciter, non respectu huius vel illius.

Et nota, novitic, quod non quaeritur dc principalibus

habitus, sed virtutibus. Ita quod in ratione ct latitudine virtutis ut sic, quaeritur an principalitas debeatur morali-bus. Quod est comparare morule» intellectualibus: duo enim tantum positu sunt virtutum genera humanarum, dc qui-bus tantum Auctor testatur in corpore sc loqui. Et hoc, propter virtutes theologicas.

N articulo primo quaestionis sexagesimaeprimae, nota, vir , Q (speculative, responsionem ad primum: ct inde perspicies ΠΓΥλ» quam bene dc Analogit Nominum alibi · scripserimus. itai.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM SINT QUATUOR VIRTUTES CARDINALES

Infñ. qu. i.rn, art. 4: III Seat., '-t. xitn°. qa. n. «rt. l. q ° Ik Vsrut., qu. l, trt 13. «J qu. v, art «; U QMIe°, led. nu.

zundum sic proceditur. Videtur quod sint quatuor virtutes cardinales. Pril-ia enim est directiva aliarum virtu-moralium, ut cx supradictis * patet.

Sed id quod est directivum aliorum, principalius est. Ergo prudentia sola est virtus principalis.

2. Praeterea, virtutes principales sunt aliquo modo morales. Sed ad operationes morales ordi-namur per rationem practicam, et appetitum rec-tum. ut dicitur in VI *Ethic.* * Ergo solae duae virtutes cardinales sunt.

3. Praeterea, inter alias etiam virtutes una est principalior altera. Sed ad hoc quod virtus di-catur principalis, non requiritur quod sit princi-palis respectu omnium, sed respectu quamndam. Ergo videtur quod sint multo plures principales virtutes.

Sed contra est quod Gregorius dicit, in II *Moral.* *: *In quatuor virtutibus tota boni operis structura consurgit.*

Respondeo dicendum quod numerus aliquorum accipi potest aut secundum principia formalia, aut secundum subiccta: et utroque modo inve-niuntur quatuor cardinales virtutes. Principium enim formale virtutis de qua nunc loquimur, est rationis bonum. Quod quidem dupliciter potest considerari. Uno modo, secundum quod in ipsa consideratione rationis consistit. Et sic erit una virtus principalis, quae dicitur *prudentia*. – Alio modo, secundum quod circa aliquid ponitur ra-tionis ordo. Et hoc vel circa operationes, et sic

est *iustitia*: vel circa passiones, et sic necesse est esse duas virtutes. Ordinem enim rationis necesse est ponere circa passiones, considerata repugnan-tia ipsarum ad rationem. Quae quidem potest esse dupliciter. Uno modo, secundum quod passio impellit ad aliquid contrarium rationi: et sic ne-cesse est quod passio reprimatur, et ab hoc de-nominatur *temperantia*. Alio modo, secundum quod passio retrahit ab eo quod ratio dictat, sicut timor periculorum vel laborum: et sic ne-cesse est quod homo firmetur in eo quod est rationis, ne recedat: ct ab hoc denominatur *for-titudo*.

Similiter » secundum subiccta. idem numerus invenitur. Quadruplex enim invenitur subiectum huius virtutis dc qua nunc ? loquimur: scilicet rationale per essentiam, quod *prudentia* perficit; cl rationale per participationem, quod dividitur in tria; idest in voluntatem·, quae est subiectum *iustitiae*; ct in concupiscibilem, quae est subie-ctum *temperantiae*; cl in irascibilem, quae est subiectum *fortitudinis* *.

Ad primum ergo dicendum quod prudentia est simpliciter principalior omnibus. Sed aliae po-nuntur principales unaquaeque in suo genere.

An secundum dicendum quod rationale per par-ticipationem dividitur in tria, ut dictum est *. · ia «n*Γ»

Ad tertium dicendum quod omnes aliae virtu-tes, quarum una est principalior alia, reducuntur ad praedictas quatuor, et quantum ad subiectum. et quantum ad rationes formales.

Commentaria Cardinalis Caictani

In articulo secundo eiusdem quaestionis ttxagesimnepri- lium lxxvi quaestionis; ubi cx proposito penes nobilitatem mae. reservatur responsio ad primum, nd articulum ter- comparatio erit intellectualium ct moralium virtutum.

QUAESTIO LXI. ARTICULUS III IV

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIAE VIRTUTES MAGIS DEBEANT DICI PRINCIPALES QUAM ISTAE

(II *Sent.*, dhu xxim, qu. n. nrt. i, qu* 4; *Jk Virtut.*, qu. t, nrt. 12, »d 26;
qu. v, an. t; II *Ethic.*, lcoet. rui.

2g\$Æjgf»D TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
tSjgjKi aliae virtutes debeant dici magis prin-
cipales quam istae. Id enim quod est
•"^^^maximum in unoquoque genere, videtur
esse principalius. Sed *magnanimitas operatur ma-*
s6!!!. 'k<t tn»* *8nU9U irl omnibus virtutibus*, ut dicitur in IV JEWnc.*
Ergo magnanimitas maxime debet dici principalis
virtus.

2. Praeterea, illud per quod aliae virtutes fir-
mantur, videtur esse maxime principalis virtus.
Sed humilitas est huiusmodi: dicit enim Grego-
rius * quod *qui ceteras virtutes sine humilitate*
• Hnmii. va m
" »
congregat, quasi paleas a in ventum portat. Ergo
humilitas videtur esse maxime principalis.

i. Praeterea, illud videtur esse principale P, quod
est perfectissimum. Sed hoc pertinet ad patientiam:
secundum illud Iacobi i*: *Patientia opus perfectum*
• ver». 4-
habet. Ergo patientia debet poni principalis.

Sed contra est quod Tullius, in sua *Rheto**
rica*, ad has quatuor omnes alias reducit.

*α λ £·««4. Respondeo dicendum quod, sicut supra dictum
est, huiusmodi quatuor virtutes cardinales acci-
piuntur secundum quatuor formales rationes vir-
tutis de qua loquimur. Quae quidem in aliquibus
actibus vel passionibus principaliter inveniuntur.
Sicut bonum consistens in consideratione rationis,
principaliter invenitur in ipso rationis imperio;
non autem in consilio, neque in iudicio, ut supra
dictum est. Similiter autem bonum rationis prout
ponitur in operationibus secundum rationem recti
et debiti, principaliter invenitur in commutatio-
nibus vel distributionibus quae sunt ad alterum
cum aequalitate. Bonum autem refraenandi pas-
siones principaliter invenitur in passionibus quas

maxime difficile est reprimere, scilicet in delecta-
tionibus tactus. Bonum autem firmitatis ad stan-
dum in bono rationis contra impetum passionum,
praecipue invenitur in periculis mortis, contra
quae γ difficillimum est stare.

Sic igitur praedictas quatuor virtutes dupliciter
considerare possumus. Uno modo, secundum
communes rationes formales. Et secundum hoc,
dicuntur principales, quasi generales ad omnes
virtutes: utputa quod omnis virtus quae facit bo-
num in consideratione rationis, dicatur prudentia;
et quod omnis virtus quae facit bonum debiti et
recti in operationibus, dicatur iustitia; et omnis
virtus quae cohibet passiones et deprimit, dicatur
temperantia; et omnis virtus quae facit firmitatem
animi contra quascumque passiones, dicatur for-
titudo. Et sic multi loquuntur de istis virtutibus,
tam sacri doctores quam etiam philosophi. Et sic
aliae virtutes sub ipsis continentur. – Unde cessant
omnes obiectiones.

Alio vero modo possunt accipi, secundum quod
istae virtutes denominantur ab eo quod est prae-
cipuum in unaquaque materia. Et sic sunt specia-
les virtutes, contra alias divisae. Dicuntur tamen
principales respectu aliarum, propter principalita-
tem materiae: puta quod prudentia dicatur quae
praeceptiva est; iustitia, quae est circa actiones
debitas inter aequales; temperantia, quae repri-
mit concupiscentias delectationum tactus; forti-
tudo, quae firmat contra pericula mortis. – Et
sic etiam cessant obiectiones: quia aliae virtutes
possunt habere aliquas altas principalitates, sed
istae dicuntur principales ratione materiae, ut su-
pra dictum est.

α) paleas. – pulverem vel paleas F.

3) principale. – tnaa'ltne principale Pa.

γ) quae, – quas ABCDGHIL, quod K.

Commentaria Cardinalis Caietani

N articulo tertio, mandabis memoriae quod dupliciter istae quatuor virtutes dicuntur principales: vel ut genera, vel
gratia praecipuae materiae.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM QUATUOR VIRTUTES CARDINALES DIFFERANT AB INVICEM

III *Sent.*, Jixt. xxxiη. qu. t, art. 1. qu* 3; */k Virtut.*, qu. l nrt. 12, nd 13;
qu. v, «n. t, «d 1; II *Ethic.*, lcoet. vm.

D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUr quod
quatuor praedictae virtutes non sint di-
versae virtutes, et ab invicem distinctae.
Dicit enim Gregorius, in XXII *Moral.* *:
• Cap. 1.
Prudentia vera non est, quae iusta, temperans
et furtis non est; nec perfecta temperantia, quae
fortis, iusta et prudens non est; nec fortitudo in-
tegra, quae prudens, temperans et iusta non est;
nec vera iustitia. quae prudens, fortis et temperans

non est. Hoc autem non contingeret, si prae-
dictae quatuor virtutes essent ab invicem distin-
ctae: diversae enim species eiusdem generis non
denominant se invicem. Ergo praedictae virtutes
non sunt ab invicem distinctae.

2. Praeterea, eorum quae ab invicem sunt
distincta, quod est unius, non attribuitur alteri.
Sed illud quod est temperantiae, attribuitur for-
titudini: dicit enim Ambrosius, in I libro *de Offic.* *'.

hire ea fortitudo vocatur, quando unusquisque se-
ipsum vincit, nullis illecebris emollitur atque in-
flectitur. De temperantia etiam dicit * quod mo-
dum vel ordinem servat omnium quae vel agenda
vel dicenda arbitramur. Ergo videtur quod huius-
modi virtutes non sunt ab invicem distinctae.

3. Praeterea, Philosophus dicit, in II *Ethic.* *,
quod ad virtutem haec requiruntur: *primum qui-
dem, si sciens; deinde, si eligens, et eligens a pro-
pter hoc; tertium autem, si firme et immobiliter
habeat et operetur.* Sed horum primum videtur
ad prudentiam perlinere, quae est recta ratio agi-
bilibum; secundum, scilicet eligere, ad temperan-
tiam. ut aliquis non ex passione, sed ex electione
agat, passionibus refractis; tertium, ut aliquis
propter debitum linem operetur, rectitudinem
quandam continet, quae videtur ad iustitiam per-
tinere; aliud, scilicet firmitas et immobilitas, per-
tinet ad fortitudinem. Ergo quaelibet harum vir-
tutum est generalis ad omnes virtutes. Ergo non
distinguuntur ad invicem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro
de Moribus Eccles. *, quod *quadripartita dicitur
virtus, ex ipsius amoris vario affectu:* et subiungit
de praedictis quatuor virtutibus. Praedictae ergo
quatuor virtutes sunt ab invicem distinctae.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, praedictae quatuor virtutes dupliciter a di-
versis accipiuntur. Quidam enim accipiunt eas,
prout significant quasdam generales conditiones
humani animi, quae inveniuntur in omnibus vir-
tutibus: ita scilicet quod prudentia nihil sit aliud
quam quaedam rectitudo discretionis in quibus-
cumque actibus vel materiis; iustitia vero sit
quaedam rectitudo animi, per quam homo ope-
ratur quod debet in quacumque materia; tempe-
rantia vero sit quaedam dispositio animi quae
modum quibuscumque passionibus vel operatio-
nibus imponit, ne ultra debitum efferantur; for-
titudo vero sit quaedam dispositio animae per
quam firmetur in eo quod est secundum ratio-
nem, contra quoscumque impetus passionum vel
operationum ? labores. Haec autem quatuor sic
distincta, non important diversitatem habituum
virtuosorum quantum ad iustitiam, temperantiam
et fortitudinem. Cuilibet enim virtuti morali, ex
hoc quod est habitus, convenit quaedam firmitas,
ut a contrario non moveatur: quod dictum est
ad fortitudinem pertinere. Ex hoc vero quod est
virtus, habet quod ordinetur ad bonum, in quo
importatur ratio recti vel debiti: quod dicebatur
ad iustitiam pertinere. In hoc vero quod est virtus
moralis rationem participans, habet quod modum
rationis in omnibus servet, et ultra se non ex-
tendat: quod dicebatur pertinere ad temperan-

tiam. Solum autem hoc quod est discretionem
habere, quod attribuebatur prudentiae, videtur dis-
tingui ab aliis tribus, inquantum hoc est ipsius
rationis per essentiam; alia vero tria important
quandam participationem rationis, per modum ap-
plicationis cuiusdam ad passiones vel operationes.
Sic igitur, secundum praedicta, prudentia quidem
esset virtus distincta ab aliis tribus; sed aliae tres
non essent virtutes distinctae ab invicem; mani-
festum est enim quod una et eadem virtus et est
habitus, et est virtus, et est moralis.

Alii vero, et melius, accipiunt has quatuor vir-
tutes secundum quod determinantur ad materias
speciales: unaquaeque quidem illarum ad unam
materiam, in qua principaliter laudatur illa gene-
ralis conditio a qua nomen virtutis accipitur, ut
supra dictum est. Et secundum hoc, manifestum
est quod praedictae virtutes sunt diversi habitus,
secundum diversitatem obiectorum distincti.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius lo-
quitur de praedictis quatuor virtutibus secundum
primam acceptionem. – Vel potest dici quod istae
quatuor virtutes denominantur ab invicem per
redundantiam quandam. Id enim quod est pru-
dentiae. redundat in alias virtutes, inquantum a
prudentia diriguntur. Unaquaeque vero aliarum
redundat in alias causa ratione, quod qui potest
quod est difficilius, potest et id quod minus est
difficile. Unde qui potest refracnre concupiscen-
tias delectabilium secundum tactum, ne modum
excedant, quod est difficillimum; ex hoc ipso red-
ditur habilior ut refracnet audaciam in periculis
mortis, ne ultra modum procedat, quod est longe
facilius; et secundum hoc, fortitudo dicitur tem-
perata. Temperantia etiam dicitur fortis, ex re-
dundantia fortitudinis in temperantiam: inquantum
scilicet ille qui per fortitudinem habet animum
firmum contra pericula mortis, quod est difficil-
limum, est habilior ut retineat animi firmitatem
contra impetus delectationum; quia, ut dicit Tul-
lius in I *de Offic.* *, *non est consentaneum ut
qui metu non frangitur, cupiditate frangatur; nec
qui invictum se a labore praestiterit, vinci a vo-
luptate* 5.

Et per hoc etiam patet responsio ad secun-
dum. Sic enim temperantia in omnibus modum
servat, et fortitudo contra illecebras voluptatum
animum servat inflexum, vel inquantum istae vir-
tutes denominant quasdam generales conditiones
virtutum: vel per redundantiam praedictam.

An tertium dicendum quod illae quatuor gene-
rales virtutum conditiones quas ponit Philoso-
phus, non sunt propriae praedictis virtutibus. Sed
possunt eis appropriari, secundum modum iam
dictum.

■a) cf d/gCMJ. – Om. ADCi EG1KF.pDH.

β) operationum. – operum ABCDEFGHM..

T) temperata. – temperantia ABCFFGHIK1.pt).

3) rulnptate. – diJuan.to pouil âJJuot Pa, potea dJit K.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo quarto, manda memoriae redundantiam virtu-
tum *. Et citius causam et modum habes in littera: quod
redundat altera in alteram, quia potens in nudus, potest

in minus; et ex victoria maioris. habilior mens redditur ad
vincendum minora.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM VIRTUTES CARDINI ES CONVENIENTER DIVIDANTUR IN VIRTUTES POLITICAS, PURGATORIAS, PURGATI ANIMI. ET EXEMPLARES

III Scat., dūt. XXX(U, qu. i, un. 4, Ad 2; diib. xxxir, qu. I. Art. I, arc. V; Or Verti., qu. xxvi, K, »4 5.

n quintum sic proceditur. Videtur quod inconvenienter huiusmodi quatuor virtutes dividantur in virtutes exemplares, animi, purgatorias, ct politicas.

Ut enim Macrobius dicit, in I *super Somnium Scipionis* *, *virtutes exemplares sunt quae in ipsa divina mente consistunt*. Sed Philosophus, in X *Metaphysicae* *I dicit quod *ridiculum est Deo iustitiam, fortitudinem, temperantiam et prudentiam* * *attribuere*. Ergo virtutes huiusmodi non possunt esse exemplares.

2. Praeterea, virtutes purgati animi dicuntur quae sunt absque passionibus: dicit enim ibidem Macrobius quod *temperantiae purgati animi est terrenas cupiditates non reprimere, sed penitus oblivisci; fortitudinis autem passiones ignorare, non vincere*. Dictum est autem supra * quod huiusmodi virtutes sine passionibus esse non possunt. Ergo huiusmodi virtutes purgati animi esse non possunt.

3. Praeterea, virtutes purgatorias dicit * esse eorum *qui p quadam humanorum fuga solis se inserunt divinis*. Sed hoc videtur esse vitiosum: dicit enim Tullius, in I *de Offic.* ♦ quod *qui despiciere se dicunt ea quae plerique mirantur imperia et magistratus, his non modo non laudi, verum etiam vitio dandum puto*. Ergo non sunt aliquae virtutes purgatoriae.

q. Praeterea, virtutes politicas esse dicit * *quibus boni viri reipublicae consulunt, urbesque tuentur*. Sed ad bonum commune sola iustitia legalis ordinatur; ut Philosophus dicit, in V *Ethic.* * Ergo aliae virtutes non debent dici politicae.

Sed contra est quod Macrobius ibidem dicit: *Plotinus, inter philosophiae professores cum Platone princeps, < Quatuor sunt. > inquit, ^quaternarum genera virtutum. Ex his primae politicae vocantur; secundae, purgatoriae; tertiae autem, iam purgati animi; quartae, exemplares.* »

Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit in libro *de Moribus Eccles.* oportet quod anima aliquid sequatur, ad hoc quod ei possit virtus nasci: et hoc Deus est, quem si sequimur, bene vivimus. Oportet* igitur quod exemplar humanae virtutis in Deo praeexistat, sicut et in eo praeexistunt omnium rerum rationes. Sic igitur virtus potest considerari vel prout est exemplariter in Deo: et sic dicuntur virtutes *exemplares*. Ita scilicet quod ipsa divina mens in Deo dicatur prudentia; temperantia vero, conversio divinae intentionis ad scipsum, sicut in nobis temperantia

dicitur per hoc quod concupiscibilis conformatur rationi; fortitudo autem Dei est eius immutabilitas; iustitia vero Dei est observatio legis aeternae in suis operibus, sicut Plotinus dixit *.

Et quia homo secundum suam naturam est animal politicum, virtutes huiusmodi, prout in homine existant secundum conditionem suae naturae, *politicae* vocantur: prout scilicet homo secundum has virtutes recte se habet in rebus humanis gerendis. Secundum quem modum hactenus de his virtutibus locuti sumus.

Sed quia ad hominem pertinet ut etiam ad divina se trahat quantum potest, ut etiam Philosophus dicit, in X *Ethic.* *; et hoc nobis in sacra Scriptura multipliciter commendatur, ut est illud Matth. v *: *Estote perfecti, sicut el Pater* ‘V»»I. *rester caelestis perfectus est*: necesse est ponere quasdam virtutes medias inter politicas, quae sunt virtutes humanae, et exemplares, quae sunt virtutes divinae. Quae quidem virtutes distinguuntur secundum diversitatem motus et termini. Ita scilicet quod quaedam sunt virtutes transeuntium ‘ et in divinam similitudinem tendentium: et hae vocantur virtutes *purgatoriae*. Ita scilicet quod prudentia omnia mundana divinorum contemplatione despiciat, omnemque animae cogitationem in divina sola dirigat; temperantia vero relinquat, inquantum natura patitur, quae corporis usus requirit; fortitudinis autem est ut anima non terreatur propter excessum : a corpore, et accessum ad superna; iustitia vero est ut tota anima consentiat ad huius propositi viam. – Quaedam vero sunt virtutes iam assequentium divinam similitudinem: quae vocantur virtutes *iam r purgati animi*. Ita scilicet quod prudentia sola divina intueatur; temperantia terrenas cupiditates nesciat; fortitudo passiones ignoret; iustitia cum divina 'mente perpetuo foedere societur, eam scilicet imitando. Quas quidem virtutes dicimus esse beatorum, vel aliquorum in 'hac vita perfectissimorum.

An primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur de his virtutibus secundum quod sunt circa res humanas: puta iustitia circa emptiones et venditiones, fortitudo circa timores, temperantia circa concupiscentias. Sic enim ridiculum est eas Deo attribuire.

Ad secundum dicendum quod virtutes humanae sunt circa passiones, scilicet virtutes hominum in hoc mundo conversantium. Sed virtutes eorum qui plenam beatitudinem assequuntur, sunt absque

a) et fruJentiatti. – Om. K, cum Arhto:.

/I qui, – quae PK.

7' imperia. – rcilicet imperia PKa. – 'ioi noté laudi om. Plirf.

o Oportet. – Patet P.

i) traHifUhtium. – trauwtJcnhttm codkes et a.

) c.vccmim – rtfcninn codice ci a. – Pro aeeatum,

ABCDEFGHIKL.

n) urwt. -> Om. codlect.

passionibus. Unde Plotinus dicit 4 quod *passiones politicae virtutes molliunt*, idest ad medium reducunt; *secundae*, scilicet purgatoriae, *auferunt*; *tertia*e, quae sunt purgati animi, *obliviscuntur*; *in quartis*, scilicet exemplaribus °, *nefas est nominari*, – Quamvis dici possit quod loquitur hic de passionibus secundum quod significant aliquos inordinatos motus.

An tertium dicendum quod deserere res humanas ubi necessitas imponitur, vitiosum est: alias est virtuosum. Unde parum supra Tullius praemittit: *Hisforsitan concedendum est rempublicam non capessentibus, qui excellenti ingenio doctrinae se dederunt; el his qui aut valetudinis imbecillitate, aut aliqua graviore causa impediti, a republica recesserunt; cum eius administrandae pote-*

staleri aliis laudemque concederent. Quod consonat ei quod Augustinus dicit. XIX *de Civ. Dei*9: “*o*r. *”. *Otium sanctum quaerit caritas veritatis; negotium lustum suscipit necessitas caritatis. Quam sarcinam si nullus imponit, percipiendae atque intuendae vacandum est veritati: si autem imponitur, suscipienda est. propter caritatis necessitatem*.

Ad quartum dicendum quod sola iustitia legalis directe respicit bonum commune: sed per imperium omnes alias virtutes ad bonum commune trahit, ut in V *Ethic.* 9 dicit Philosophus. Est enim considerandum quod ad politicas virtutes, secundum quod hic dicuntur, pertinet non solum bene operari ad commune, sed etiam bene operari ad partes communis, scilicet ad domum, vel aliquam singularem personam.

i) in quartu, «jiliift rwmplaril.*». – .juart.if teilicct excMfltrct cJ. a: in om. cojee

Commentaria Cardinalis Caietani

In corpore articuli quinti eiusdem quaestionis sexagesimae primae, adverte quod distinctio virtutum moralium in politicus, purgatorias et purgati animi, non est distinctio virtutum secundum essentiam; sed secundum sutum, et actus perfectionem. Illimet namque habitus qui modo sunt virtutes politicae, quin passiones ad medium reducunt, proficiunt intantum ut passiones auferant; et usque adeo ascendunt, ut passionum obliviscantur; ut in responsione ad secundum ex Plotino habes. – Potes etiam inspicere hanc esse mentem Auctoris, ex hoc quod virtutes purgati animi dicit esse beatorum. Constat enim ex qu. t.xvii - inferius, quod eadem virtutes morales perseverant in patria, differentes secundum status perfectionem et actus. – Memento tamen quod hic non distinctas has secundum essentiam a moralibus dicimus, comprehendendo sub moralibus acquisitas et infusas morales. Purgatoriae namque et purgati animi morales infusae sunt secundum essentiam. politicae autem morales acquisitae, secundum veritatem, quidquid Plotinus putaverit in homine divino.

II. In responsione ad primum eiusdem articuli, adverte quod Scotus, in III *Seni.*, dicit xxxvi, somniavit virtutes morales quae sunt circa passiones, posse poni in angelis et in Deo, tali ratione. Angelus in puris naturalibus potest velle mihi bonum temperantiae ergo in eo potest esse virtus temperantiae. Et eadem ratione in Deo, sublata omni imperfectione. – Antecedens probatur: quia voluntas angeli non est imperfecta, ita ut oporteat ipsum carere hac bona volitione seu electione. – Consequentia probatur: quia talis electio est actus temperantiae. Probat. Ego habitu temperantiae eligo mihi tale bonum: ergo eiusdem rationis habitu potest mihi quilibet velle tale bonum, quia per *mihi* et *tibi* non variatur ratio formalis habitus.

Praeterea, angelus, praesentato sibi per intellectum obiecto temperantiae, potest recte eligere quid sibi faciendum esset, si convenirent sibi delectationes tactus. Ergo potest in eo esse habitus temperantiae. – Probat. quia ex frequentatis huiusmodi electionibus fit temperantia.

III. Ad primum horum, neganda est sequela. Et ad eius probationem, negandum est assumptum: quia actus quo mihi aliquis vult bonum temperantiae, non est actus temperantiae, sed amicitiae. Et cum probatur. Quia ego eligo mihi hoc bonum per temperantiam, Ergo et quilibet mihi, etc.: – et antecedens potest negari; et consequentia nihil penitus valet. Antecedens quidem deficit, quia aliud est velle mihi bonum temperantiae: et aliud velle mihi in netu exercito bonum obiectum temperantiae, idest medium in delectationibus tactus. Primum enim desidero mihi etiam intemperatus: secundum, non primum, habet actus temperantiae

pro obiecto. secundum exercet ipsum temperantiae actum. –

Unde potes distinguere, ut vel sic intelligant moralia. Velle bonum (comparativum). potest intelligi dupliciter: primo, ut est actus exercitus temperantiae; secundo, ut est actus voluntatis habens pro obiecto actum temperantiae ut volitum. Si primo modo sumitur, sic assumptum est serum, quod ego mihi volo hoc bonum per habitum temperantiae. Sed sequela nihil penitus valet Quia habitus temperantiae non nisi ad habentem se extendit: tum quia est electivus, ac per hoc eorum tantum quae in nostra sunt potestate, tum quia bonum reddit habentem, et opus eius bonum, non alterius; tum quia est agibilis, quo nos sumus formaliter boni, et non est sicut ars bonificativa factibilis extra nos. – Unde cum dicitur quod per *mihi* et *tibi* non variatur ratio formalis habitus, respondetur quod falsum est: quia per *mihi* et *tibi*, idest *in me* et *extra me*, variatur ratio formalis et generica habitus. Unde virtutes morales ab artibus distinguuntur genere, quia illae sunt eius quod in me, et istae eius quod extra, ut patet in VI *Ethic.* * Et miror, immo quod stупeo, quomodo in mentem huius docti viri cadere potest ista propositio: cum constet quod intemperata mater vult et conatur filium habere costam, non per habitum temperantiae, ut patet; nec per uerbum temperantiae, quia ex frequentatis huiusmodi volitionibus et conatibus erga filiam tantum, nunquam ipso mater fiet casta.

Si vero secundo modo sumatur, iam ex dictis consui quod sic velle bonum temperantiae, sive in se sive in alio, non est actus temperantiae; sed amoris naturalis ad se. et amicitiae ad alterum.

IV. Ad secundum * dicitur quod volleitas illa qua quis est amicus deliberat se sic electurum et facturum si sibi conveniret, etsi sit actus bonus vel malus moraliter, et ad speciem illius obiecti pertinens; non est tamen actus illius habitus; neque perfectus, qui elicitur ab habitu, neque imperfectus, qui generat habitum frequentatus; ut patet de habitu magnificentiae. Quamvis enim pauper frequenter deliberet se velle magnifica facere si posset, nunquam tamen postea erit magnificus nisi in potentia, quamvis propinqua, ut dicitur in IV *Ethic.* * Et ratio assignatur ex III *Ethic.* w: quia fabricando fabri, abstinendo abstinentes, fortia operando fortes» et universaliter ipsos actus virtutum exercendo, et nun solum volendo, virtuosius efficiuntur: cui autem deest materia virtutis alicuius, non potest se exercere in netu illius virtutis licet possit appetere exercitium illud. Et propterea, sicut magnificentia non generatur in eo qui magnos sumptus non exercet, quamvis vellet si posset; ita temperantia non generatur in eo qui concupiscentias delectabilium tactus non moderatur, quamvis vellet si posset. – Et quamvis huiusmodi velle si posset, in nobis ad eandem speciem reducat ad quam

spectat ipsum exercitium, quia actus exercitus in nobis speciem constituens, obiectum tit volitionis, et ud suam trahit speciem ; in angelis tumen, in quibus huiusmodi actus exerciti non possunt cadere secundum offectum, nee speciem aliquam constituunt, nec volitioncm ad speciem trahunt. Sed

sunt in cis huiusmodi volitional actus iustitiae, qua eorum voluntas eligit in omnibus, etiam conditional!* obiecti*, »ubesse divinae legi. – Et haec dictu sufficiant, ne ridiculo iimus philosophis , ponendo univoce virtutes politicas in substantiis separatis.

QUAESTIO SEXAGESIMASECUNDA
DE VIRTUTIBUS THEOLOGICIS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

· CI
LTU

Deinde considerandum est de virtutibus theologicis *.
Et circa hoc quaeruntur quatuor.
Primo: utrum sint aliquae virtutes theologicae.

Secundo: utrum virtutes theologicae distinguantur ab intellectualibus et moralibus.
Tertio: quot, et quae sint.
Quarto: de ordine carum.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM SINT ALIQUAE VIRTUTES THEOLOGICAE

III Sent., dui. uni, qo. ». art. qu' 3; De Virtute qu. 1, vt. 10, is.

¶ In primum sic proceditur. Videtur quod non sint aliquae virtutes theologicae. Ut enim dicitur in VI Physic. *, *virtus est dispositio perfecti ad optimum: dico autem perfectum, quod est dispositum secundum naturam*. Sed id quod est divinum, est supra naturam hominis. Ergo virtutes theologicae non sunt virtutes hominis.

2. Praeterea, virtutes theologicae dicuntur quasi virtutes divinae. Sed virtutes divinae sunt exemplares, ut dictum est*: quae quidem non sunt in nobis, sed in Deo. Ergo virtutes theologicae non sunt virtutes hominis.

« 3. Praeterea, virtutes theologicae dicuntur quibus ordinamur in Deum, qui est primum principium et ultimus finis rerum *. Sed homo ex ipsa natura rationis et voluntatis, habet ordinem ad primum principium et ultimum finem. Non ergo requiruntur aliqui habitus virtutum theologicarum, quibus ratio et voluntas ordinetur in Deum.

¶ Sed contra est quod praecepta legis sunt de actibus virtutum. Sed de actibus fidei, spei et caritatis dantur praecepta in lege divina: dicitur enim *Eccli. n* *: *Qui timetis Deum, credite illi; item, sperate in illum; item, diligite illum*. Ergo fides, spes et caritas sunt virtutes in Deum ordinantes. Sunt ergo theologicae.

¶ Respondeo dicendum quod per virtutem perficitur homo ad actus quibus in beatitudinem ordinatur, ut ex supradictis * patet. Est autem duplex hominis beatitudo sive felicitas, ut supra * dictum est. Una quidem proportionata humanae naturae, ad quam scilicet homo pervenire potest per principia suae naturae. Alia autem est beatitudo naturam hominis excedens, ad quam homo sola divina virtute pervenire potest, secundum quandam divinitatis participationem; secundum

quod dicitur II *Pel. i* *, quod per Christum facti sumus *consortes divinae naturae*. Et quia huiusmodi beatitudo proportionem humanae naturae excedit, principia naturalia hominis, ex quibus procedit ad bene agendum secundum suam proportionem, non sufficiunt ad ordinandum hominum in beatitudinem praedictam. Unde oportet quod superaddantur homini divinitus aliqua principia, per quae ita ordinetur ad beatitudinem supernaturalem, sicut per principia naturalia ordinatur ad finem connaturalem, non tamen absque adiutorio divino. Et huiusmodi principia virtutes dicuntur *theologicae*: tum quia habent Deum pro obiecto, inquantum per eas recte ordinamur in Deum; tum quia a solo Deo nobis infunduntur; tum quia sola divina revelatione, in sacra Scriptura, huiusmodi virtutes traduntur.

Ad primum ergo dicendum quod aliqua natura potest attribui alicui rei dupliciter. Uno modo, essentialiter: et sic huiusmodi virtutes theologicae excidunt hominis naturam. Alio modo, participative, sicut lignum ignitum participat naturam ignis: et sic 7 quodammodo fit homo particeps divinae naturae, ut dictum est. Et sic istae virtutes conveniunt homini secundum naturam participatam.

Ad secundum dicendum quod istae virtutes non dicuntur divinae, sicut quibus Deus sit virtuosos: sed sicut quibus nos efficimur virtuosos a Deo, et in ordine ad Deum. Unde non sunt exemplares, sed exemplatae.

Ad tertium dicendum quod ad Deum naturaliter ratio et voluntas ordinatur, prout est naturae principium et finis, secundum tamen proportionem naturae. Sed ad ipsum secundum quod est obiectum beatitudinis supernaturalis, ratio et voluntas secundum suam naturam non ordinantur sufficienter.

a) *rerum*, — Om. P.t.
p) *huiusmodi*. — *hanc* codice».

γ) *tk*. — Om. P.UICDGHK1a.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In primo articulo quaestionis sexagesimasecundae, notanda sunt duo. Primo, qualitas rationis: quod scilicet ratio in littera positu, procedit ex altera propositione credita, et altera scita. Creditur enim quod simus ordinati ad beatitudinem eupemaiuralem. Scitur autem quod ad proportionales operationes per totam vitam fini supernaturali, oportet proportionate principia quoque supernaturalia adesse. Et quia conclusio sequitur debiliorem partem, ideo conclusio non est simpliciter scita. Et propterea Auctor in littera dicit quod etiam ob hoc istae virtutes dicuntur divinae, quia ex sola divina doctrina sciuntur.

Secundo, qualitas harum virtutum. Cum enim finis in operabilibus sit principium; et beatitudo, per hoc quod est finis ultimus, sit primum principium: oportet supponere quod prima principia proxima bonarum operationum, habent beatitudinem pro obiecto; sicut apparet in nobis respectu felicitatis naturalis. In parte namque apprehensiva habemus habitum principiorum, quo inditum est ut beatitudo sit appetenda, omne bonum prosequendum, omne

malum fugiendum, et si qua sunt huiusmodi beatitudini annexa: in parte autem appetitiva habemus naturalem inclinationem in bonum proprium, quae plus est quam virtus. Unde consequens est ut ad beatitudinem supernaturalcm proportionuliter ordinemur in utraque parte. Et sic prima principia rectorum operationum ad huiusmodi felicitatem ordinantia ut ei commensurate, de ipso ultimo fine Deo, sed ut obiecto supernaturali beatitudinis, erunt in intellectu et in appetitu; ita inchoantia, per modum habitus. Deum sic sumptum in mente nostra, sicut principia naturalia stabiliunt in ea finem naturalem. Et hoc est quod in littera dicitur, quod per ista principia quae vocantur virtutes theologicae, ita ordinamur ad beatitudinem supernaturalcm. sicut per principia naturalia ad finem connaturalcm. Sunt ergo istae virtutes de fine, tanquam de obiecto proprio. De virtutibus autem quae sunt de his quae sunt ad finem supernaturalcm, quasi proportionate, infra * erit sermo: sunt enim virtutes morales infusae, ut * Q* ***. patebit.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUTES THEOLOGICAE DISTINGUANTUR AB INTELLECTUALIBUS ET MORALIBUS

III Sent., q. 1, «n. q, qu' 5. *d 4; De Verit., qu. xn, on. ?, >J 9; De Virtut., qu. 1, an. 13.

Secundum Sic proceditur. Videtur quod virtutes theologicae non distinguantur a moralibus et intellectualibus. Virtutes enim theologicae» si sunt in anima humana» oportet quod perficiant ipsam vel secundum partem intellectivam, vel secundum partem appetitivam. Sed virtutes quae perficiunt partem intellectivam, dicuntur intellectuales: virtutes autem quae perficiunt partem appetitivam, sunt morales. Ergo virtutes theologicae non distinguuntur a virtutibus moralibus et intellectualibus.

Praeterea, virtutes theologicae dicuntur quae ordinant nos ad Deum. Sed inter intellectuales virtutes est aliqua quae ordinat nos ad Deum: scilicet sapientia, quae est de divinis, utpote causam altissimam considerans. Ergo virtutes theologicae ab intellectualibus virtutibus non* distinguuntur.

3. Praeterea, Augustinus, in libro *de Adoribus Eccles*, *, manifestat in quatuor virtutibus cardinalibus quod sunt *ordo amoris*. Sed amor est caritas, quae ponitur virtus theologica. Ergo virtutes morales non distinguuntur a theologis.

Sed contra, id quod est supra naturam hominis, distinguitur ab eo quod est secundum naturam hominis. Sed virtutes theologicae sunt super naturam hominis: cui secundum naturam conveniunt virtutes intellectuales et morales, ut ex supradictis* patet. Ergo distinguuntur ab invicem.

Respondeo DICENDUM quod. sicut supra* dictum est, habitus specie distinguuntur secundum for-

malem differentiam obiectorum. Obiectum autem theologicarum virtutum est ipse Deus, qui est ultimus rerum finis, prout nostrae rationis cognitionem excedit. Obiectum autem virtutum intellectualium ei moralium est aliquid quod humana ratione comprehendere potest. Unde virtutes theologicae specie distinguuntur a moralibus et intellectualibus.

Ad primum ergo dicendum quod virtutes intellectuales et morales perficiunt intellectum et appetitum hominis secundum proportionem naturae humanae: sed theologicae' supernaturaliter.

Ad secundum dicendum quod sapientia quae a Philosopho * ponitur intellectualis virtus, considerat divina secundum quod sunt investigabilia ratione humana. Sed theologica virtus est circa ea secundum quod rationem humanam excedunt

Ad tertium dicendum quod, licet caritas sit amor non tamen omnis amor est caritas. Cum ergo dicitur quod omnis virtus est ordo amoris, potest intelligi vel de amore communiter dicto; vel de amore caritatis. Si de amore communiter dicto, sic dicitur quaelibet virtus esse ordo amoris, inquantum ad quamlibet cardinalium virtutum requiritur ordinata affectio: omnis autem affectionis radix et principium est amor, ut supra dictum est. - Si autem intelligatur de amore caritatis, non datur per hoc intelligi quod quaelibet alia virtus essentialiter sit caritas: sed quod omnes aliae virtutes aequaliter a caritate dependeant, ut infra * patebit.

4³ e

>
t

• Qu. lvi», m.
Mja.uv.wt.a,

e) Sed amor. - Amor autem codice*.
hominis, - Om. codices.
7) naturam. - tuam naturam codice*.

δ) iu/hihD cofnitlouem. - cognitionem rationem ABHII, cooptifto
mt finem E, cognitionem F.
i) teJ thcoh^cae. - theologicae autem codice*.

Commentaria Cardinalis Caietani

Tn articulo secundo eiusdem quaestioni» scxagesimacio-
rt. i, 1 eundae, recolito eorum quae in principio Primae Partis *
** dicta sunt de duplici ordine cognoscibilium de Deo. Et vi-
debis quod ordo eorum quae ratione naturali comprehen-
duntur, subest ordini eorum quae supra naturalem sunt
rationem : et consequenter Deus ipse, ut lmis est superna-
tumlium, induit rationem ultimi totaliter finis. Et propterea
in littera dicitur quod ipse Deus est ultimus rerum finis,
prout nostrae rationis cognitionem excedit. Oportet igitur

te cogitare quod totum universum ex naturalibus et ex
supcrmturalibuf unum quoddam sit; et quod Deus ut finii
naturalium, est quidem ultimus linis, non simpliciter, sed
respectu horum; ut autem est finis supernatantium, sic
est ultimus totaliter tinis rerum. Et sic est obiectum no-
strae bentitudinis: quae de supematurilium numero est; et,
si non primum, propter unionem personalem in Verbo, se-
cundum tamen locum obtinere videtur.

ARTICULUS TERTIUS

I TRU.M CONVENIENTER FIDES, SPES ET CARITAS PONANTUR VIRTUTES THEOLOGICAE

IT II^a, qu. xm, art. 6; III d^ost. xxni, qu. i, art. 5, diet. xxvi, qu. n, <n. 3, qu^o jr
t)e Virtut., qu. i, art. to, 13; I Cor.. cap. liit, lecL u, rv.

d tertium stc proceditur. Videtur quod
inconvenienter ponantur tres virtutes
theologicae, fides, spes et caritas. Vir-
tutes enim theologiae se habent in or-
dine ad beatitudinem divinam, sicut inclinatio na-
turae ad finem connaturalem. Sed inter virtutes
ordinatas ad finem connaturalem, ponitur una sola
virtus naturalis, scilicet intellectus principiorum.
Ergo debet poni una sola virtus theologica.

2. Praeterea, theologiae virtutes sunt perfe-
ctiores virtutibus intellectualibus et moralibus. Sed
inter intellectuales virtutes fides non ponitur: sed
est aliquid minus virtute, cum sit cognitio imper-
fecta “. Similiter etiam inter virtutes morales non
ponitur spes: sed est aliquid minus virtute, cum
sit passio. Ergo multo minus debent poni virtutes
theologiae.

3. Praeterea, virtutes theologiae ordinant ani-
mam hominis ad Deum. Sed ad Deum non po-
test anima hominis ordinari nisi per intellectivam
partem, in qua est intellectus et voluntas. Ergo
non debent esse nisi duae virtutes theologiae,
una quae perficiat intellectum, alia quae perfi-
ciat voluntatem.

Sed contra est quod Apostolus dicit, I ad
Cor. xiii *: *Nunc autem manent fides, spes, ca-
ritas, tria haec.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est, virtutes theologiae hoc modo ordinant ho-
minem ad beatitudinem supernaturalem. sicut per
naturalem inclinationem ordinatur homo in finem
sibi connaturalem. Hoc autem contingit secun-
dum duo. Primo quidem, secundum rationem
vel intellectum: inquantum continet prima prin-
cipia universalia cognita nobis per naturale lumen
intellectus, ex quibus procedit ratio tam in spe-
culandis quam in agendis. Secundo, per rectitu-
dinem voluntatis naturaliter tendentis in bonum
rationis.

Sed haec duo deficiunt ab ordine bealitudinis
supernaturalis; secundum illud I ad Cor. n *: *Ocu-
lus non vidit, et auris non audivit, et in cor ho-
minis non ascendit, quae praeparavit Deus di-*

ligentibus sc. Unde oportuit quod quantum ad
utrumque, aliquid homini supematuralitcr adde-
retur. ad ordinandum ipsum in finem supernatu-
ralcm. Et primo quidem, quantum ad intellectum,
adduntur homini quaedam principia supematu-
ralia, quae divino lumine capiuntur: et haec sunt
credibilia, de quibus est fides. – Secundo vero,
voluntas ? ordinatur in illum finem et quantum ad
motum intentionis, in ipsum tendentem sicut in
id quod est possibile consequi, quod perlinet ad
spem: et quantum ud unionem quondam spiri-
tualem, per quam quodammodo transformatur in
illum finem, quod fit per caritatem. Appetitus
cnim uniuscuiusque rei naturaliter movetur et
tendit in finem sibi connaturalem: et iste motus
provenit ex quadam contormitate rei ad suum
finem.

Ad primum ergo dicendum quod intellectus in-
diget speciebus intelligibilibus, per quas intelligat:
et ideo oportet quod in eo ponatur aliquis ha-
bitus naturalis superadditus potentiae. Sed ipsa
natura voluntatis sufficit ad naturalem ordinem
in finem, sive quantum ad intentionem finis, sive
quantum ad conformitatem ad ipsum. Sed in or-
dine ad ea quae supra naturam sunt, ad nihil
horum sufficit natura potentiae. Et ideo oportet
fieri superaddilionem habitus supernaturalis quan-
tum ad utrumque.

Ad secundum dicendum quod fides et spes im-
perfectionem quondam important: quia rides est
de his quae non videntur, et spes de his quae
non habentur. Unde habere fidem et spem de
his quae subduntur humanae potestati, deficit a
ratione virtutis Sed habere fidem et spem de his
quae sunt supra facultatem naturae humanae, ex-
cedit omnem virtutem homini proportionatam;
secundum illud I ad Cor. i .; *Quod infirmum est
Dei. fortius est hominibus.*

Ad tertum dicendum quod ad appetitum duo
pertinent: scilicet motus in finem; et conforma-
tio ad finem per amorem. Et sic oportet quod
in appetitu humano duae virtutes theologiae po-
nantur, scilicet spes ei caritas.

a) cum sit Cognttfo imperfecta. – Om. ABCDEFGHILa; cum....
tqhiM virtute otn. K.

p) voluntas. – est rvJuntoi fuae Pa.

In articulo tertio eiusdem quaestionis scxagesimacscundac, in responsione ad primum, adverte quod Auctor reddit rationem indigentiae habitus naturalis in intellectu cx indigentia specierum intclligibilium ad intclligcndum. non quod putet habitum naturalem in intellectu, qui vocatur intellectus principiorum, esse idem quod species intclligibilcs, ut patet cx supra* dictis: sed, quoniam intellectum egere speciebus intclligibilibus ad hoc ut intclligat, est intellectum non esse per scipsum in netu, ita quod possit absque superaddita qualitate exire in actum intclligcndi; ct cx hoc habetur quod per suam essentiam non potest vim habitus naturalis habere; ct experimur in nobis aliquem naturalem habitum ad intclligcndum habere, respectu scilicet principiorum tam in speculativis quam in practicis; optime sequitur quod oportet in intellectu ponere aliquem habitum naturalem. Quasi diceret: Respectu tinis naturalis, oportet ponere aut habitus naturales; aut potentias supplentes vices habituum. Sed in intellectu non potest poni quod potentia suppleat vicem habitus: quod cx hoc manifestum fit, quia scilicet cx sc est adeo in potentia, ut egeat adventitia specie intclligibili, si debet intelltgerc. Ergo oportet in eo apponere naturalem habitum. In voluntate autem, tpsn potentia vices naturalis habitus optime praebet: quia naturaliter ex scipsa inclinatur ad tendendum in finem naturalem ; et est secundum sc appetitus naturalitcr coaptatus, seu conformis, huiusmodi fini, etc. Et ideo non oportet in ca ponere naturales habitus. Secus nutem est respectu supernaturalis finis, ut patet in littera.

Quid sit autem ista conformitus appetitus nd finem, cum dc caritate tractabitur *, patebit: sicut etiam de actu spei **. Nunc enim in universali sermo est. Pro nunc tamen cogile> novicie, amicorum voluntates esse habitualitcr conformes per idem velle ct idem nolle habitualiter, idest per habitus ad haec inclinantes, quos constat esse umoris.

II. In responsione ad secundum eiusdem articuli ct quaestionis, nota quod tam fides quam spes acquisita est duplex: una respectu eorum quae sub ordine creaturae, seu naturali, cadunt; altera est respectu supernaturalium, scilicet quod Deus est trinus, et incarnatus est, et aliorum huiusmodi. Et licet Auctor in littera non expresse loquatur nisi dc fide ct spe acquisitis respectu eorum quae sunt in potestate humana, et eas excludat n numero virtutum; si tamen attendatur ratio, videbitur quod eadem ratione nec fides nec spes acquisitae respectu supernaturalium. sunt virutus. Si enim advenus quod obicctum, habitum ct actum pro-

portionaliter sibi invicem respondere oportet, ac per hoc, obiccto supernaturali nec netus nec habitus naturalis proportionate est; ct quod virtutes oportet esse non qualcumquc habitus, sed *dispositiones perfecti aci optimum* *, reddentes netus proportionatos obiccto: consequens esse videbis quod fides ct spes acquisitae respectu supernaturalium, multo minus sunt virtutes quam fides ct spes acquisitae respectu eorum quae sunt in potestate humana. Si enim fides et spes acquisitae respectu possibilitium nostrorum. deficiunt a ratione virtutis quia non sunt proportionatuc obicetis, quin sunt dc visibilibus non videndo, ei dc possibilitibus haberi non habendo, ut in littera dicitur, ct bene; quanto magis fides ct spes acquisita de credibilibus ct sperandis supcmaturolitcr, deficiunt a ratione virtutis, propter improportionem maiorem, quia scilicet ad supernaturalia ordinant secundum vires naturales. Quod enim hic sit improportio, patet. Quod maior vero, declaratur cx eo quod plus deficit actus secundum vires naturae a perfectione debita ad proportionem tanti obiccti, quam actus fidei dc humanis a visione eorum. Hi enim sunt nostn ordinis, ct per virtutem creatam potest mens nostra perfici de his: illi nutem sunt diversorum ordinum, sdlicet naturalis ct supernaturalis, et non nisi per Deum infundentem potest mens proportionale perfici dc illis. Unde, ut in littera dicitur, fides ct spes infusae habent quod sint virtutes cx eo quod sunt divini ordinis essentialiter, et non solum quantum ad materiam : ex hoc enim habent quod actui proportionatos obicctis eliciunt, efficaces ad coniungcndum obiectis. Et quamvis imperfectionem evidentise habeant, iustum tamen est ut *quod infirmum est Dei, fortius sit hominibus*,

111. Ex hoc autem habes solutionem tractatorum u Scoto in xxvi distinctione HI *Sent.* Habes enim quod ad theologicam virtutem, nisi oequivocc loquamur, exigitur quod sit divini seu supernaturalis ordinis essentialiter; et sic oportet haberi sola infusione divina, ut etiam in primo articulo dictum est. – Habes quoque quod aliud est loqui dc habitu theologico; ct aliud dc virtute theologica. Nam habitus theologicos in nobis acquisitos dari, ut habitum scientiae imperfectae, qualis est theologia nostra, quae invidens est. ct opinionis, ct fidei, ct dilectionis, ct spei, non negamus virtutes autem theologicas acquisitis dari negamus. Et in promptu causa est. quia improportionata sunt acquisita omnia ad netus infullibiliter rectos ct proportionatos supernaturalibus, ut patet cx dictis.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM EIDES SIT PRIOR SPE, ET SPES CARITATE

Ii* U**, qu. iv, an. 7; qu. χτπ, art. 7, 8; Hi *Sent.*, diiU xxui. qu. n, art. 5; dbt. xxn, qu. u; λπ. 3, qu' 2;
Dc Virtul., qu. iv. ΑΠ. 3.

Id quartum sic proceditur. Videtur quod non sit hic ordo theologicarum virtutum. quod fides sit prior spe, cl spes prior caritate. Radix enim est prior eo quod est ex radice. Sed caritas est radix virtutum; secundum illud *ad Ephes*, in ♦ *In caritate radicati et fundati*. Ergo caritas est prior aliis.

2. PrXeterea, Augustinus dicit, in I *de Doct. Christ.* *: *Non potest aliquis diligere quod esse non crediderit. Porro si credit ct diligit, bene agendo efficit ut etiam speret*. Ergo videtur quod fides praecedat caritatem, et caritas spem.

3. Praeterea . amor est principium omnis affectionis, ut supra dictum est *. Sed spes nominat quandam allectionem: est enim quaedam passio, ut supra * dictum est. Ergo caritas, quae est amor, est prior spe.

Sed contra est ordo quo Apostolus ista enumerat*, dicens; *Nunc autem manent fides, spes, caritas*.

Respondeo dicendum quod duplex est ordo: scilicet generationis, et perfectionis. Ordine quidem generationis, quo materia est prior forma, ct imperfectum perfecto, in uno et eodem; fides praecedit spem, ct spes caritatem, secundum actus (nam

habitus simul infunduntur *). Non enim potest in aliquid motus appetitivus p tendere vel sperando l vel amando, nisi quod est apprehensum sensu aut intellectu. Per fidem autem apprehendit intellectus ea quae sperat et amat. Unde oportet quod, ordine generationis, fides praecedat spem et caritatem. – Similiter autem ex hoc homo aliquid amat, quod apprehendit illud ut bonum suum. Per hoc autem quod homo ab aliquo sperat sc bonum consequi posse, reputat ipsum in quo spem habet, quoddam bonum suum. Unde ex hoc ipso quod homo sperat de aliquo, procedit ad amandum ipsum. Et sic, ordine generationis, secundum actus, spes praecedit caritatem

Ordine vero perfectionis, caritas praecedit fidem et spem t: eo quod tam fides quam spes per caritatem formatur, et perfectionem virtutis acquirit. Sic enim caritas est mater omnium virtutum et radix *, inquantum est omnium virtutum forma ·, ut infra ' dicitur.

Et per hoc patet responsio ad primum.

An secundum dicendum quod Augustinus loquitur de spe qua quis sperat ex meritis iam habitis se ad beatitudinem perventurum: quod est spei formatae, quae sequitur caritatem. Potest autem aliquis sperare antequam habeat caritatem, non ex meritis quae iam habet, sed quae sperat se habiturum.

Ad tertium dicendum quod, sicut supra* dictum * Q*, est, cum de passionibus ageretur, spes respicit duo. Unum quidem sicut principale obiectum: scilicet bonum quod speratur. Et respectu huius, semper amor praecedit spem: nunquam enim speratur aliquod bonum nisi desideratum et amatum. – Respicit etiam spes illum a quo sc sperat posse consequi bonum. Et respectu huius, primo quidem spes praecedit amorem; quamvis postea ex ipso amore spes augeatur. Per hoc enim quod aliquis reputat per aliquem se posse consequi aliquod bonum, incipit amare ipsum: et ex hoc ipso quod ipsum amat, postea fortius de eo sperat.

W appetitivua. – appetitu» codtcc». c*'dil ft ipcm et /Idem ceteri.~PrnjfJci <|uaM tpt» fiumJldci
γ) praecedit /Idem rt jpem. – praecedit et ftdtm et ipcm Iia, prat- l) habeat. – homo habeat coJlcu.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo quarto eiusdem scxagesimnesccundae quaestio-
ni*, nota quod habitus virtutum theologiarum simul in-
fundi, potest intelligi tripliciter. Uno modo, sic quod, quan-
documque infunditur una, infundantur tunc omnes. Et hoc
est manifeste folium: quia quotidie fidelibus poenitentibus
infunditur habitus caritatis, et non fidei neque spei. – Alio
modo, ut quandocumque infunditur una, infundatur vel in-
fusa aut alia. Et hoc non salvat veritatem litterae: quia non
salvat simultatem infusionis. Neque est verum: quin si bapti-
zetur adultus in peccato fornicationis perseverans, suscipit
fidei speique habitum, suscipiendo characterem, et est vere
fidelis; et tamen nec susceperat, nec suscipit caritatem. – Hoc
ergo modo intelligitur: quantum est ex parte infundentis,
et ratione infusionis; quamvis ex dispositione receptivi, vel
quia perdidit unam et non alias, vel est indispositus ad
unam et non alias, oppositum contingat. Et hic sensus est
formalis et verus. Formalis quidem, quia infusionem, ut

infusio est, ludicat. Verus autem, quia quantum est ex
parte infusionis, simul omnes infunduntur. Et casu ob-
stante* ex parte receptivi, per accidens eveniunt: accedit
enim quod hic qui baptizatur, sit indispositus ad carita-
tem; et similiter quod hic baptizatus cadat a caritate, quam
simul cum fide et spe suscepit.

II. In responsione ad tertium eiusdem articuli, habes quod
spes praecedit ordine generationis caritatem, ut actus utrius-
que respicit Deum, cui apes innititur, et quem caritas
amat: quamvis subsequatur, etiam hoc ordine, caritatem,
ut actus utriusque respicit futuram beatitudinem, quae obic-
etive est Deus ipse; quam beatitudinem spes respicit ut
bonum speratum, et caritas ut amatum. Et quin virtutes
istae ordinant, scilicet suos actus, ut respiciunt Deum; ideo
dictum est in corpore articuli quod, scilicet ordine originis,
spes praecedit caritatem.

QUAESTIO SEXAGESIMATERTIA
DE CAUSA VIRTUTUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Cf. Φ». 1v, IntroJ.

inde considerandum est de causa virtutum *.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum virtus sit in nobis a natura.

Secundo: utrum aliqua virtus causetur in nobis ex assuetudine operum.

Tertio: utrum aliquae virtutes morales sint in nobis per infusionem.

Quarto: utrum virtus quam acquirimus ex assuetudine operum, sit eiusdem speciei cum virtute infusa.

ARTICULUS PRIMUS

LIBI VIRIUS INSIT NOBIS A NATURA

Supnt, qu. 1v, an. t; I ScntH diat. xni, qu. t. art. 3; If, diu. xrra, p>. II, *rt. t; III, d»»L rxn», qu. I, Rrt. 3, qti* i; De Voit., qu. xi. an. t; dc Vrtut., qu. t. un, R; II Ethic.. Icet. i.

• bc Ude Oril., lib. III, cap. xir.

• CE du» Vitxtn apud S.Athxnx.

• Ver», jj.

• Ordiu.

s

• Qo. t», an. iv, ad 3.

β

• Ver», »*.

'S.Th.ic« xix.

• i>. ûj.

SECUNDO PRIMUM sic proceditur. Videtur quod virtus sit in nobis a natura. Dicit enim Damascenus, in ili libro ♦ *Naturales sunt virtutes, et aequaliter insunt omnibus*. Et Antonius dicit, in sermone ad Monachos:

Si naturam voluntas mutaverit, perversitas est; conditio servetur, et virtus est. Et Mattii, iv *, super illud. *Circuibat Jésus* etc., dicit Glossa*: *Docet naturales iustitias \scilicet castitatem. iustitiam, humilitatem, quas naturaliter habet homo.*

2. Praeterea, bonum virtutis est secundum rationem esse, ut ex dictis * patet. Sed id quod est secundum rationem, est homini ? naturale: cum ratio sit hominis natura. Ergo virtus inest homini a natura.

3. Praeterea, illud dicitur esse nobis naturale, quod nobis a nativitate inest. Sed virtutes quibusdam a nativitate insunt: dicitur enim lob. xxxi *: *Ab infantia crevit mecum miseratio, et de utero egressa est mecum.* Ergo virtus inest homini a natura.

Sed contra, id quod inest homini a natura, est omnibus hominibus commune, et non tollitur per peccatum: quia etiam in daemonibus bona naturalia manent, ut Dionysius dicit, in iv cap. *de Nom.* : Sed virtus non inest omnibus hominibus; et abiicitur per peccatum. Ergo non inest homini a natura.

Respondeo dicendum quod circa formas corporales, aliqui dixerunt quod sunt totaliter ab intrinseco: sicut ponentes latitationem formarum *. – Aliqui vero, quod totaliter sint ab extrinseco: sicut ponentes formas corporales esse ab aliqua causa separata. – Aliqui vero, quod partim sint ab intrinseco, inquantum scilicet praeexistunt in materia in potentia; et partim ab extrinseco, inquantum scilicet T reducuntur ad actum per agens *.

Ita etiam circa scientias et virtutes, aliqui quidem posuerunt eas totaliter esse ab intrin-

seco: ita scilicet quod omnes virtutes et scientiae naturaliter praeexistunt in anima; sed per disciplinam et exercitium impedimenta scientiae et virtutis tolluntur, quae adveniunt animae ex corpore et corporis gravitate; sicut cum ferrum clarificatur per limationem. Ei haec fuit opinio Platoniorum *. – Alii vero dixerunt quod sunt totaliter ab extrinseco. IJest ex influentia intelligentiae agentis: ut ponit Avicenna *. – Alii vero dixerunt quod secundum aptitudinem scientiae et virtutes sunt in nobis a natura, non autem secundum perfectionem: ut Philosophus dicit, in II *Ethic.* * Et hoc verius est.

AJ cuius manifestationem, oportet considerare quod aliquid dicitur alicui homini naturale dupliciter: uno modo, ex natura speciei; alio modo, ex natura individui. Et quia unumquodque habet speciem secundum suam formam, individuatur vero secundum materiam*; forma vero hominis est anima rationalis, materia vero corpus: id quod convenit homini secundum animam rationalem, est ei naturale secundum rationem speciei; id vero quod est ei naturale secundum determinatam corporis complexionem, est ei naturale secundum naturam individui. Quod enim est naturale homini ex parte corporis secundum speciem, quodammodo refertur ad animam: inquantum scilicet tale corpus est tali animae proportionatum.

Utroque autem modo virtus est homini naturalis secundum quandam inchoationem. Secundum quidem naturam speciei, inquantum in ratione hominis insunt naturaliter quaedam principia naturaliter cognita tam scibilium quam agendorum, quae sunt quaedam seminalia et intellectualium virtutum et moralium; et inquantum in voluntate inest quidam naturalis appetitus boni quod est secundum rationem. Secundum vero naturam individui, inquantum ex corporis dispositione ali-

«»• op.xt tq)

'Múρ*

'

|

-Do-

δ

ej iuUitioi. – virtutet Pa.
V» homini. – bonum codice.

γ) icillect. – Ont. «ultra.
3) icminni.1, – teminarfa l\l.

qui sunt dispositi vel melius vcl peius ad quasdam virtutes: prout scilicet vires quaedam sensitivae actus sunt quarundam partium corporis, ex quarum dispositione adjuvantur vcl impediuntur huiusmodi vires in suis actibus, ct per consequens vires rationales, quibus huiusmodi sensitivae vires deserviunt. Et secundum hoc, unus homo habet naturalem aptitudinem ad scientiam, alius ad fortitudinem, alius ad temperantiam. Et his modis tam virtutes intellectuales quam morales, secundum quandam aptitudinis inchoationem, sunt in nobis a natura. – Non autem consummatio eorum. Quia natura determinatur ad unum: consummatio autem huiusmodi virtutum non est secundum unum modum actionis, sed diversimode,

secundum diversas materias in quibus virtutes operantur, et secundum diversas circumstantias.

Sic ergo patet quod virtutes in nobis sunt a natura secundum aptitudinem et inchoationem, non autem secundum perfectionem: praeter virtutes theologicas, quae sunt totaliter ab extrinseco.

Et per hoc patet responsio ad obiecta. Nam primae duae rationes procedunt secundum quod seminalia l virtutum insunt nobis a natura, inquantum rationales sumus. – Tertia vero ratio procedit secundum quod cx naturali dispositione corporis, quam habet ex nativitate, unus habet aptitudinem ad miserendum, alius ad temperate vivendum, alius ad aliam virtutem.

t) tcminalia. – teminarij P.i,

Commentaria Cardinalis Caietani

I x corpore primi articuli quaestionis scxagcsimactertiac, notn quod illud verbum litterae, *Principia naturaliter cognita sunt seminaria virtutum*, potest dupliciter exponi: scilicet simpliciter, vel accommode. Si enim interpretentur secundum distributionem accommodam, clarum est quod principia consummata dicuntur seminaria ceterarum virtutum, sicut caelum dicitur continere omnia corporo. – Si autem intellignntur simpliciter, idest quod sint seminaria omnium simpliciter virtutum, tunc sumuntur principia secundum naturalem eorum inchoationem in anima. Et sic constat quod sunt seminaria omnium virtutum intellectuale et moralium, quamvis diversimode: quia intellectus sunt inchoationes; scientiae autem et reliquarum sunt activa principia mediate vcl immediate, ut patet. Semen namque et inchoationis et principii rationem habet.

II. In eodem articulo primo eiusdem quaestionis sexagcsimacteniuc, dubium occurrit de causa reddita in littera quare consummatio virtutum non est i natura, quia *natura est determinata ad unum; consummatio autem virtutum non est secundum unum modum actionis, sed diversimode, secundum diversas materias in quibus virtutes operantur, et secundum diversas circumstantias*. Dubium, inquam, est non de arte et virtutibus moralibus, sed de intellectu et scientia. Tam nempe ars, quam virtus moralis, principium est actus diversimode sc habentis ad diversas vel materias vcl circumstantias: temperantia enim principium est concupiscendi aliter potum, aliter cibum, aliter nunc, aliter post, etc. Et hoc cx parte agentis: nam cx pane passi, etiam natura aliter et aliter effiat. Et propterea in littera notanter dicitur, *secundum unum modum actionis*; actio enim cx parte agentis sc tenet. – Sed quo pacto intellectus principiorum, et similiter scientia aliqua, diversimode agit secundum diversas materias aut circumstantias,

non apparet. Nam intellectus, tam in speculativis quam practicis, uno modo operatur, scilicet, cognitis terminis, solo naturali lumine. Quaelibet autem scientia, demonstrando cx uno primo [uno] modo, unam tantum materiam circa quam versatur, habet. – Et rursus in angelis tam intellectus quam scientia α natura etiam secundum consummationem existons, manifestat quod neutri dissonat α natura esse, sdlicet consummationem; natura enim est determinata nd unum non solum in nobis, >ej in angelis et m Deo. Ratio igitur litterae deficere sidetur.

III. Ad hoc dicitur quod, quia virtutum istarum, scilicet intellectus et scientiae, actus in compositione consistit, ut patet; et compositio secundum divertas materias diversimode a recto fit intellectu aliter enim componit scientis rem aliquam cum materia remota, et aliter cum materia necessaria; et similiter intellectus aliter componit ens cum non ente, et aliter lotum cum parte, aliter bonum et aliter malum cum prosecutione et fuga: – iJco consummatio harum virtutum non est secundum unum modum actionis, sed diversimode secundum diversas materias. Et quamvis unico generalissimo modo, scilicet componendo, et una secundum rationem formalem materia, idest obiecto, unica virtus utatur; cum unitate tamen horum stat diversitas specialium modorum actionis cx parte agentis secundum diversas speciales materias, ut putet cx dictis. – Et quoniam in angelis est notitia evidens et principiorum et conclusionum non componendo, sed sicut nos intlligimus *quod quid est* prima operatione intellectus; ideo in cis non est habitus ncc principiorum ncc conclusionum, superadditus spedeibus intlligibilibus. Et quoniam species intelligibiles possunt esse a nutum, consequens est quod in cis habitus intellectualis potest esse naturalis etiam secundum consummationem in nobis autem, non.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM ALIQUA VIRTUS CAÜSETUR IN NOBIS EX ASSUETUDINE OPERUM

Supra, qu. Lt, xrt. 3; II *Seni...* dut. xuv, qu. I, art. I, «d ô; III. di>t. XXXtffi, qu. t, «rt. qu* 3; De Virtut., qu. I. «rt. 9; II *Eihic.*, Icet. t.

pD SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUT qtioid virtutes in nobis causari non possint cx assuetudine operum. Quia super illud *Rom. xiv**: *Omne quod non est ex peccatum est*. dicit Glossa Augustini ♦ *Omnis infidelium vita peccatum est; et nihil est bonum sine summo bono. Ubi deest cognitio veritatis. falsa est virtus etiam in optimis moribus*. Sed fides

non potest acquiri ex operibus, sed causatur in nobis a Deo; secundum illud *Ephes*, u ♦ *Gratia estis salvati per fidem*. Ergo nulla virtus potest in nobis acquiri cx assuetudine operum.

2. Pr, let e rea, peccatum, cum contrarietur virtuti, non compatitur sccum virtutem. Sed homo non potest vitare peccatum nisi per gratiam Dei; secundum illud *Sap. vili ♦ Didici quod non pos-* · V<P>, u.

« sum esse aliter continens, nisi Deus det . . Ergo nec virtutes aliquae possum in nobis causari ex assuetudine operum; sed solum dono Dei.

3* Praeterea, actus qui sunt in virtutem deficiunt a perfectione virtutis. Sed effectus non potest esse perfectior causa. Ergo virtus non potest causari ex actibus praecedentibus virtutem.

Sed contra est quod Dionysius dicit, iv cap. *de* Noni. ♦ quod bonum est virtuosius quam malum. Sed ex malis actibus causantur habitus vitiorum. Ergo multo magis ex bonis actibus possunt causari habitus virtutum.

Respondeo dicendum quod de generatione habituum ex actibus, supra * in generali dictum est.

Nunc autem specialiter quantum ad virtutem, considerandum est quod, sicut supra * dictum est, virtus hominis perficit ipsum ad bonum. Cum autem ratio boni consistat in *modo, specie et ordine*, ut Augustinus dicit in libro *de Natura Boni* sive in *numero, pondere et mensura*, ut dicitur *Sap.* xi *: oportet quod bonum hominis secundum aliquam regulam consideretur. Quae quidem est duplex, ut supra * dictum est: scilicet ratio humana, et lex divina. Et quia lex divina est superior regula, ideo ad plura se extendit: ita quod quidquid regulatur ratione humana, regulatur etiam lege divina, sed non convertitur.

Virtus igitur hominis ordinata ad bonum quod modificatur secundum regulam rationis humanae, potest ex actibus humanis causari: inquantum huiusmodi actus procedunt a ratione, sub cuius potestate et regula tale bonum consistit. – Virtus vero ordinans hominem ad bonum secundum quod modificatur per legem divinam, et non per rationem humanam, non potest causari per actus humanos, quorum principium est ratio: sed causatur solum in nobis per operationem divinam. Et

ideo, huiusmodi virtutem definiens, Augustinus ; posuit in definitione virtutis: *quam Deus in nobis sine nobis operatur*.

Et de huiusmodi etiam virtutibus prima ratio procedit.

Ad secundum dicendum quod virtus divinitus infusa, maxime si in sua perfectione consideretur, non compatitur secum aliquod peccatum mortale*. Sed virtus humanitus'acquisita potest secum compati aliquem actum peccati, etiam mortalis: quia usus habitus in nobis est nostrae voluntati subiectus, ut supra * dictum est; non autem per unum actum peccati corrumpitur habitus virtutis acquisitae; habitui enim non contrariatur directe actus, sed habitus. Et ideo, licet sine gratia homo non possit peccatum mortale vitare, ita quod nunquam peccet mortaliter*; non tamen impeditur quin possit habitum virtutis acquirere, per quam a malis operibus absteat ut in pluribus, et praecipue ab his quae sunt valde rationi contraria. – Sunt etiam quaedam peccata mortalia quae homo sine gratia nullo modo potest vitare, quae scilicet directe opponuntur virtutibus theologicis *, quae ex dono gratiae sunt in nobis. Hoc tamen infra * manifestius fiet.

Ad tertium dicendum quod, sicut dictum est , virtutum acquisitarum praeexistunt in nobis quaedam semina sive principia, secundum naturam. Quae quidum principia sunt nobiliora virtutibus eorum virtute acquisitis: sicut intellectus principiorum speculabilium est nobilior scientia conclusionum; et naturalis rectitudo rationis est nobilior rectificatione appetitus quae fit per participationem rationis, quae quidem rectificatio pertinet ad virtutem moralem. Sic igitur actus humani, inquantum procedunt ex allioribus principiis, possunt causare virtutes acquisitas humanas.

a) det. – dederit Pu.
{0 stmt in virtutem. – sunt in virtute ACI FGILpBD, praecedunt virtutem ·B, sunt fecundum virtutes »H, sunt sine virtute PKaD et a; argumentum om. pll.
y) Ei quia lex divina.– Quia lex divina AGILpBDH, Quia autem

lex divina FF, Sed lex divina I. Quae K, om. C. Pro ideo, et ideo ABCIpDH.
5) virtutibus. – virtute P.t.
«) Hoc... fiet. – Haec... fient EF.

Commentaria Cai'dinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem quaestionis sex.igcsimactritiae, adverte quod, licet prima facie Auctor videatur diminutus, quia ad conclusionem universalem, scilicet de omnibus virtutibus, particularem rationem, scilicet habentem locum in practicis tantum, inducit; dum ex hoc quod virtutes humanae ad bonum modificatum regula rationis humanae ordinant, ostendit eas ab actibus humanis in potestate rationis existentibus causari: in practicis enim virtutibus constat bonum earum regulandum humana ratione; in speculativis autem, bonum attenditur secundum conformitatem ad rem, quia bonum earum est verum, quod constat ab eo quod res est vel non est pendere; et sic medium non videtur adaequare conclusionem: – licet, inquam, sic appareat, profundius tamen si speculati fuerimus, inveniemus medium adaequare conclusionem. Nam scientiae actus, in quo eius bonitas consistit, examinatur u ratione humana in principiis: et actus intellectus principiorum a principio humanae rationis etiam, quod vocatur lumen intellectus agentis; in quo est status. Et sicut actus cognoscendi verum dependet a duobus, scilicet a cognoscente et cognito; ita non inconvenit habere duas mensuras, alteram hinc, alteram inde. – Rursus, quia ratio veri, ut patet in IV

Metaphys. ♦, consistit in *ens esse, et non ens non esse*; et hoc nisi in dicere, accipere, cognoscere, etc., invenitur: consequens est ut verum ipsum in unoquoque dicente, accipiente, cognoscente, secundum proprii luminis facultatem dicatur, accipiatur, seu cognoscatur; et sic ex parte dicentis, seu scientis, a propria ratione mensuretur. Et quoniam nunc est quaestio de causa virtutum ex parte habentis ipsas, quoniam est quaestio an ex propriis habentis actibus generentur; ideo Auctor, suppositis dependentiis actuum ab obiectu, et commensationibus eorum ad illa; ex hoc quod sunt ad bonum habentis, et consequenter in aliquali *numero, pondere et mensura* ipsius habentis; posuit principium earum ex parte nostri habere rationem regulae numerantis, ponderantis et commensurantis; ut ex hoc discerneremus quae possunt ex nostris actibus in nobis causari virtutes, et quae non. Virtutes enim, ut sic, rationem boni rationalis habent: principium autem rationalis boni ut sic, regula est. – In sequenti tamen quaestione amplior erit de hoc sermo.

II. In responsione ad secundum eiusdem articuli, pro nunc tantummodo nota quod dupliciter Auctor salvat quomodo stant haec duo simul, *Homo non potest vitare peccatum*.

*S-n-tert-xn-
-PIXiōMβT.

catum mortale sine gratia ; ct, *Homo potest habere virtutes ex assuetudine operum suorum*. Primo, quia actu» peccati mortalis stat cum virtute acquisita. Et hoc quoad actus vitiorum contrariorum virtutibus acquisiti». Secundo, quin sunt aliqua peccata mortalia alterius ordinis a vitiis contrariis virtutibus acquisitis, ca scilicet quae contrariantur praeceptis de actibus virtutum theologicarum. Ex hac enim doctrina, iuncta responsioni ad primum, habe* quid de vir-

tutibus infidelium sentiendum ut. De hoc tatnen latior erit senno in qu. 1xv, art n.

111. In responsione ad tertium eiusdem articuli, nota quomodo Auctor, nulli philosophorum secundus, optime invenit in omnium genere virtutum nobilius semper esse generans. Ita quod, licet actus praecedentes habitum virtutis sint secundum se imperfecti, ut tamen ex nltiori oriuntur principio, generntivi sunt virtutis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM ALIQUAE VIRTUTES MORALES SINT IN NOBIS PER INFUSIONEM

Supra, qu. U, trt. G Hl *Sent.*, xjxiri, qu. 1, «> a, qa' 3; *Do Virtute* qu.t, «ru io.

S D tertium sic PROCEDHr. Videtur quod praeter virtutes theologicas, non sint aliae virtutes nobis infusae a Deo. Ea enim quae possunt fieri a causis secundis, non fiunt immediate a Deo, nisi forte miraculose: quia, ut Dionysius dicit*, *lex divinitatis est ultima per media adducere*. Sed virtutes intellectuales el morales possunt in nobis causari per nostros actus, ut dictum est *. Non ergo convenienter causantur in nobis per infusionem,

2. Praeterea, in operibus Dei multo minus est aliquid superfluum quam in operibus naturae. Sed ad ordinandum nos in bonum supernaturale, sufficiunt virtutes theologicae. Ergo non sunt aliae virtutes supernaturales, quas oporteat in nobis causari a Deo.

3. Praeterea, natura non facit per duo, quod potest facere per unum: et multo minus Deus. Sed Deus inseruit animae nostrae semina virtutum, ut dicit Glossa *Heb.* i *. Ergo non oportet quod virtutes in nobis per infusionem causent.

Sed contra est quod dicitur *Sap. viii* : *Sobrietatem et iustitiam docet, prudentiam et virtutem*.

Respondeo dicendum quod oportet effectus esse suis causis et principiis proportionates. Omnes autem virtutes tam intellectuales quam morales, quae ex nostris actibus acquiruntur, procedunt ex

quibusdam naturalibus principiis in nobis praexistentibus, ut supra * dictum est. Loco quorum naturalium principiorum, conferuntur nobis a Deo virtutes theologicae, quibus ordinamur ad finem supernaturalem, sicut supra * dictum est. Unde oportet quod his etiam virtutibus theologicis proportionaliter respondeant alii habitus divinitus causati in nobis qui sic se habeant ad virtutes theologicas. sicut se habent virtutes morales et intellectuales ad principia naturalia virtutum.

Ai» primum ergo dicendum quod aliquae quidem virtutes morales et intellectuales possunt causari in nobis ex nostris actibus: tamen illae non sunt proponionatae virtutibus theologicis. Et ideo oportet alias, cis proportionales, immediate a Deo causari.

Ad secundum dicendum quod virtutes theologicae sufficienter nos ordinant in finem supernaturalem, secundum quandam inchoationem «, quantum scilicet ad ipsum Deum immediate. Sed oportet quod per tilias virtutes infusas perficiatur anima circa alias res, in ordine tamen ad Deum.

Ad tertium digekdum quod virtus illorum principiorum naturaliter inditorum, non se extendit ultra proportionem naturae. Et ideo in ordine ad finem supernaturalem ', indiget homo perfici per alia principia superaddita.

3) *mehoatitmetn.* - i'c/fua/ioncm ABU I GHILpD.

tiipeffiatiralnv. - *naturisJrvt* ABOGT1.pD «t a, «. *aurSU** «on H.

Coinmentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem quaestionis sexagcsimaetrtinc, Iudubium ex Scolo, in III *Sent.*, dist. xxxvt -, occurrit, negante has virtutes morales infusas; non tamen solvente rationem s. Thomae. Movetur autem, quia ponere ipsas nec oportet ex parte finis, quoniam finis supernatural.* sufficienter habetur in anima per virtutes theologicas: nec ex parte rnodii, vel medii, quia fides modum dat operandi inferioribus in ordine nd Deum, ct caritas ordinat nd ipsum omnia.

Ex parte quoque obiecti, posset ex ipso Sento argui, ex xxxiv distinctione eiusdem Tertii, ubi impugnat dona. Quia quatuor virtutes cardinales, ct tres theologicae, si perfectissime habeantur, sufficienter perficiunt animam nostram respectu omnis obiecti pertinentis ad partem praeficam agibilium : ut facile est deducere tam de obiecto naturali, quam supernaturali; tam de fine ultimo, quam de his quae sunt ad finem. Theologicae namque virtutes finem supernaturalem sufficintor respiciunt; ct ad ipsum ordinant actus suos, ct aliarum virtutum.

II. Sed ut omnibus liqueat quod istas virtutes morales infusas oportet in nnimu ponere praeter theologicas, ex

Svmmak Ttieol. D. Tdomax T. III.

mullis capitibus ostenditur. Primo, ex supcmuturnlis perfectionis complemento. Inchoatur enim in nobis supernaturalis perfectio per gratiam ct virtutes theologicas: ct nisi consequerentur virtutes morales supernaturales. perfectio supernatural.» incompleta remaneret; sicut si perfectio naturalis haberet tantum prima* virtutes, circa finem scilicet, ct non ca.; quae sunt ad finem. - Secundo, ex proportione effectus ad causam. Oportet enim causis naturalibus effectus naturales, ct supcrnnaturalibus supernaturales respondere. Ergo principiis supemoltiralibus, qualia sunt virtute* theologicae, oportet assignare effectus supernaturales. quales sunt morales: sicut naturalibus naturales. Et hacc est ratio litterae. Et ex hac ratione habes quod huic principio quod est caritas, non est proportionate actus temperantiae acquisitae, sed infusae. - Tertio, ex parte obiecti. Quia modus impositus in passionibus ct operationibus secundum ditinam regulam, ct impositus secundum humanam rationem, runt obiecta formalitcr distincti: ct utrumque oportet habere: ct primum ad infusas, secundum ad acquirito* morales spectat. Et haec ratio tangitur in sequenti articulo. - Quarto, ex ordine ad finem. Quin infusae ordinant ad vitam divi-

mini, acquisitae ad humanam: ut in eodem sequenti articulo patet.

Et quamvis Scotus nullam istarum solvar» ac propterea non esset opus ampliori firmitate; ut tamen Scotistae ex propriis se cognoscant, vide quod si ratio Scoti ex parte obiecti approbaretur, sequeretur in primis quod nec theologicas virtutes oportet ponere infusas. Probatur. Quia idem obiectum perficiunt fides, spes et caritas acquisitae de Deo, ad quod perficiunt infusae: et nihil creditur, nihil speratur, nihil amatur infusis, quod non acquisitis. Et quacumque ratione solvent hoc, solvemus etiam de moralibus infusis. Verbi gratia, si dixerint quod non aequè perfecte fit per acquisitas sicut per infusas; ita etiam hic. Et sic de aliis.

Praeterea, si non ponerentur virtutes morales infusae, sequeretur quod baptizato puero, vel adulto quasi neutrali secundum virtutem vel vitium acquisita, non sufficienter provisum esset. Quin perfectus esset respectu finis tantum, ex quo nullam moralem infusam aut acquisitam haberet virtutem. Et sic non posset sequi operatio perfecta in appetitu inferiori: quin ipso existente imperfecto, operatio non potest sequi perfecta; sequitur enim deteriore partem, ut conclusio in syllogismo. - Dico ergo quod, sicut ex articulis fidei multa deducimus credenda ex illis, ita ex theologicis virtutibus revelatis virtutes morales deducimus ponendus in anima, ut patet ex dictis.

(X rma. 1. 111. Ad rationes ergo in oppositum ♦ dicitur quod necessitas ponendi has virtutes est ex fine originaliter, non in se, sed in his quae sunt propter se. Oportet enim animam divinc se habentem ad finem, divine quoque se habere ad ea quae sunt ad finem, si proportionata omnia esse debent. - Oportet etiam ponere easdem propter modum, seu medium. Nam sicut in virtutibus acquisitis synderesis non ponit medium nisi mediante prudentia, et morales appetitivae medium illud excipiuntur; ita in infusis fides, finem ultimum firmans et largiens, mediante prudentia infusa, me-

dium moralibus infusis imponit, et illas oportet medium illud habilitare. Eides ergo medium non dat nisi remote*, prudentia autem infusa proxime. Oportet autem Dei opera perfecta esse; ut et prima et proxima habeantur principia.

Ex parte quoque obiecti, oportet easdem ponere. Quia aliud est loqui de obiecto formali; et aliud de materia virtutum. Et licet per septem illas virtutes perficiamur circa omnem materiam; non tamen circa omne obiectum formale. Idest, perficimur circa omne obiectum, sed non secundum omnem rationem formalem, ut patet ex dictis. - Nos. u-

Ad id nutem quod additur, quod virtutes morales acquisitae, ut imperantur in caritate, ordinantur ad ultimum finem supernaturalcm: respondetur quod hoc verum est, sed non sufficit. Quod dupliciter patet. Primo, quia ad ipsum non ordinantur acquisitae ut ad proportionatum secundum se, sed ex parte ordinantis tantum: virtutes nutem morales infusae ordinantur ut secundum se proportionate ad talem finem supernaturalcm. Cum enim utroque modo contingat aliquid ordinari ad supernaturalcm finem, ille actus ordinatur in illum vel proportionatus secundum se, cuius proximus finis in illum ordinatur. Constat autem quod bonum secundum regulam divinam, quod est proprius finis moralis infusae, et bonum secundum humanam regulam, quod est proximus finis acquisitae, ita se habent quod hoc est humani, illud divini ordinis: et consequenter hoc ex alio tantum, illud etiam ex se habet quod ad Deum supernaturalcm finem ordinetur. - Secundo quia, ut ex supradictis patet, virtutes morales ordinantur a caritate ad Deum, ut res improporcionatne ipsi caritati, utpote inferioris ordinis. Oportet autem caritatem medio habere sui ordinis, etc. - Accedit ad hoc, in Clementin. de Sum. Trin. et Fid. Cath. cap. Fidei catholicae, auctoritas decernens virtutes infundi in baptismo. Et quia non dicit has vel illas virtutes, omnes quoque theologi infundi in baptismo unitus tenent, intelligit.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VIRTUS QUAM ACQUIRIMUS EX OPERUM ASSUETUDINE SIT EIUSDEM SPECIEI CUM VIRTUTE INFUSA

III Sent., 111. t. xxxvii, qu. 1, «1. 2, qu. 4; De virtut., qu. 1, art. 10, aJ 7, 8, 9; qu. v, art. 4.

SECUNDUM QUARTUM SIC PROCEEDITUR. Videtur quod virtutes infusae non sint alterius speciei a virtutibus acquisitis. Virtus enim acquisita et virtus infusa, secundum praedicta. An. praeco. cta ♦ non videntur differre nisi in terminem ad ultimum finem. Sed habitus et actus humani non recipiunt speciem ab ultimo fine, sed a proximo. Non ergo virtutes morales vel intellectuales infusae differunt specie ab acquisitis.

2. Praeterea, habitus per actus cognoscuntur. Sed idem est actus temperantiae infusae, et acquisitae: scilicet moderari concupiscentias tactus. Ergo non differunt specie.

3. Praeterea, virtus acquisita et infusa differunt secundum illud quod est immediate a Deo factum, et a creatura. Sed idem est specie homo quem Deus formavit, et quem generat natura; et oculus quem caeco nato dedit, et quem virtus formativa causat. Ergo videtur quod est eadem specie virtus acquisita, et infusa.

Sed contra, quaelibet differentia in definitione posita, mutata diversificat speciem. Sed in definitione virtutis infusae ponitur: *quam Deus in*

nobis sine nobis operatur, ut supra * dictum est. Ergo virtus acquisita, cui hoc non convenit, non est eiusdem speciei cum infusa.

Respondeo dicendum quod dupliciter habitus distinguuntur specie. Uno modo, sicut praedictum est*, secundum speciales et formales rationes obiectorum. Obiectum autem virtutis cuiuslibet est bonum consideratum in materia propria: sicut temperantiae obiectum est bonum delectabilium in concupiscentiis tactus. Cuius quidem obiecti formalis ratio est a ratione, quae instituit modum in his concupiscentiis: materiale nutem est id quod est ex parte concupiscentiarum. Manifestum est autem quod alterius rationis est modus qui imponitur a in huiusmodi concupiscentiis secundum regulam rationis humanae, et secundum regulam divinam. Puta in sumptione ciborum, ratione humana modus statuitur ut non noceat valetudini corporis, nec impediatur rationis actum: secundum autem regulam legis divinae, requiritur quod homo *castiget corpus suum, et in servitutem redigat* per abstinenciam cibi et potus, et aliorum huiusmodi. Unde manifestum est quod temperantia m-

aj fui imponitur. - impositui codk».

fusa et acquisita differunt specie: et eadem ratio
est de aliis virtutibus.

Alio modo habitus distinguuntur specie secundum ea ad quae ordinantur : non enim est eadem specie sanitas hominis et equi, propter diversas naturas ad quas ordinantur. Et eodem in modo dicit Philosophus, in III *Polit.* *, quod diversae sunt virtutes civium, secundum quod bene se habent ad diversas politias. Et per hunc etiam modum differunt specie virtutes morales infusae, per quas homines bene se habent in ordine ad hoc quod sint *cives sanctorum et do-*
cti et aliae virtutes acquisitae, secundum quas homo se bene habet in ordine ad res humanas. ♦

Ad primum ergo dicendum quod virtus infusa et acquisita non solum differunt secundum ordinem ad ultimum finem; sed etiam secundum ordinem ad propria obiecta, ut dictum est ♦

In corpoct.

Ad secundum dicendum quod alia ratione modificat concupiscentias delectabilium tactus temperantia acquisita, et temperantia infusa, ut dictum est '. Unde non habent eundem actum.

• au.

Ad tertium dicendum quod oculum caeci nati Deus fecit ad eundem actum ad quem formantur alii oculi secundum naturam: et ideo fuit eiusdem speciei. Et eadem ratio esset, si Deus vellet miraculose causare in homine virtutes quales acquiruntur ex acubus. Sed ita non est in proposito ut dictum est ?i.

p) *politia*>. - *political* PAUCF.FGU.pDHK ct cd. a.

Commentaria CardinaliH Caietani

In articulo quarto, nihil addendum occurrit suprudictis, nisi quod ex responsione ad tertium memoris colligere quod infusio dupliciter se habet ad virtutes: scilicet per se et per accidens. Nam virtutibus acquisibilibus per actus nostros, accidit infundi: quia si infundantur, ordinantur ad actum eundem specie ad quem ordinantur acquisitae, sicut oculi miraculose dati. Virtutibus autem non acquisibilibus,

cum ordinemur ad actus distinctos specie ab his qui nati sunt fieri ab acquisitis, non accidit, sed pcr se convenit infundi; ita quod ex natura sua habent quod vindicent sibi infusibilitatem. Et propterea in definitione virtutis sumpta ab Augustino -, dicitur: *quam Deus in nobis tunc nobis* * (X *operatur*. Et hoc scito applicare, cum tractatur un, >cl quomodo infusio variet speciem rei infusae.

QUAESTIO SEXAGESIMAQUARTA

DE MEDIO VIRTUTUM

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• QU. LXV.
• QU. LXVI.
• QU. LXVII.

inde considerandum est de proprietatibus virtutum *. Et primo quidem, de medio virtutum: secundo, de connexione virtutum a medio rei, vel rationis. Tertio: utrum intellectuales virtutes consistant in medio. Quarto: utrum virtutes theologicae.

Primo: utrum virtutes morales sint in medio. Secundo: utrum medium virtutis moralis ? sil medium rei, vel rationis. Tertio: utrum intellectuales virtutes consistant in medio. Quarto: utrum virtutes theologicae.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUTES MORALES SINT IN MEDIO

U' II', 40. tvi. uri. 5, *3 a; III SbtL, JI<L xenii <|0. t. .ttr. \ qu' i; Df l'ir/wL. qu. 1, art. |3; qu. iv, art. i, -d 7; II Ethle., Icci. M, vtt.

«*.

• om.
η ψ

t

’sîh’i<t

• qu.lt, Art.

δ

D primum sic proceditur. Videtur quod virtus moralis non consistat in medio. Ultimum enim repugnat rationi medii. Sed de ratione virtutis est ultimum: dicitur enim in I *de Caelo* *, quod *virtus est omnibus regulatis et mensuratis*. Ergo virtus moralis non consistit in medio.

2. Praeterea, illud quod est maximum, non est medium. Sed quaedam virtutes morales tendunt in aliquod maximum: sicut magnanimitas est circa maximos honores, et magnificentia circa maximos sumptus, ut dicitur in IV *Ethic*. * Ergo non omnis virtus moralis est in medio.

3. Praeterea, si de ratione virtutis moralis sit in medio esse, oportet quod virtus moralis non perficiatur, sed magis corrumpatur, per hoc quod tendit ad extremum. Sed quaedam virtutes morales perficiuntur per hoc quod tendunt ad extremum: sicut virginitas, quae abstinet ab omni delectabili venereo, et sic tenet extremum, et est perfectissima castitas. Et dare omnia pauperibus est perfectissima misericordia vel liberalitas. Ergo videtur quod non sit de ratione virtutis moralis esse in medio.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II *Ethic* * > *virtus moralis est habitus electivus in medietate existent*.

Respondeo dicendum quod, sicut ex supradictis * patet, virtus de sui ratione ordinal hominem ad bonum. Moralisis autem virtus proprie est perfecta appetitivae partis animae circa aliquam determinatam materiam. Mensura autem et regula appetitivi motus circa appetibilia, esi ipsa ratio. Bonum autem cuiuslibet mensurati el regulali consistit in hoc quod conformetur suae regulae: sicut bonum in artificialis est ut consequantur 4 regulam artis. Malum autem per consequens in

huiusmodi esi per hoc quod aliquid discordat a sua regula vel mensura. Quod quidem contingit vel per hoc quod superexcedit mensuram, vel per hoc quod deficit ab ea: sicut manifeste apparet in omnibus regulatis et mensuratis. Et ideo patet quod bonum virtutis moralis consistit in adaequaftonc ad mensuram rationis. – Manifestum est autem quod inter excessum el defectum medium esi aequalitas sive conformitas. Unde manifeste apparet quod virtus moralis in medio consistit

Ad primum ergo dicendum quod virtus moralis bonitatem habet ex regula rationis: pro materia autem habet passiones vel operationes. Si ergo comparetur virtus moralis ad rationem, sic, secundum id quod rationis est. habet rationem extremi unius, quod est conformitas: excessus vero et defeclus habet rationem alterius extremi, quod est difiormitas. Si vero consideretur virtus moralis secundum suam materiam, sic habet rationem medii, inquantum passionem reducit ad regulam ralionis. Unde Philosophus dicit, in II *Ethic*. ♦ quod *virtus secundum substantiam medietas est*, inquantum regula virtutis ponitur circa propriam materiam: *secundum optimum autem et bene, est extremitas*, scilicet secundum conformitatem rationis.

Ad secundum dicendum quod medium et extrema consideramur in actionibus et passionibus secundum diversas circumstantias: unde nihil prohibet in aliqua virtute esse extremum secundum unam circumstantiam, quod tamen est medium secundum alias circumstantias, per conformitatem ad rationem. Et sic est in magnificentia et magnanimitate. Nam si consideretur quantitas absoluta eius in quod tendit magnificus et magnanimus, dicetur extremum ei maximum: sed si consideretur hoc ipsum per comparisonem ad alias cir-

a) virtutum. – Om. codkce.
moralix. – vel r.itioui» AUCGIKlpDIL ani. P×H et a.

y) et fit, – cut ABCDELpH. quoJ at G, <l/ kun..» K.
b) ceufluantur. – tenuatur PK.j.

cumstanttas, sic habet rationem medii; quia in hoc tendunt c huiusmodi virtutes secundum regulam rationis, idest ubi oportet, ct quando oportet, et propter quod oportet. Excessus autem, si in hoc maximum tendatur quando non oportet, vel ubi non oportet, vel propter quod non oportet; defectus autem est, si non tendatur in hoc maximum ubi oportet, et quando oportet. Et hoc csl Philosophus dicit, in IV *Ethic*, *, quod *magnanimus est quidem magnitudine extremus; eo autem quod ut oportet, medius.*

Ad tertium dicendum quod eadem ratio est de

virginitate et paupertate, quae est de magnanimitate. Abstinet enim virginitas ab omnibus Venerereis, ct paupertas ab omnibus divitiis, propter quod oportet, et secundum quod oportet: idest secundum mandatum Dei, et propter vitam aeternam *. Si autem hoc fiat secundum quod non oportet, idest secundum aliquam superstitionem illicitam, vel etiam propter inanem gloriam; erit superfluum. Si autem non fiat quando oportet, vel secundum quod oportet, est vitium per defectum: ut patet in transgredientibus votum virginitatis vel paupertatis.

;) tendunt. – maxime tendunt Pj.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo quaestionis scxogesimacquartne mox dubium occurrit, quomodo consistere in medio inter proprietates virtutis computetur: cum expresse in II *Ethic*, ponatur in definitione virtutis moralis, quae in littera, in argumento ad oppositum, affertur, quamvis non totn. – Sed hoc facile solvitur a recolentibus quod saepe proprietates notiores admittuntur in definitionibus, ut latentes differentiae insinuentur.

In titulo primi articuli, adverte quod virtutem consistere in medio contingit dupliciter, scilicet essentialiter, ct casualiter. Secundum essentiam virtus est in medio, quae est in medio duorum vitiorum: sicut temperantia inter luxuriam ct insensibilitatem. Et hoc non convenit omni virtuti: quia non convenit iustitiac, ut patet in V *Ethic*.* Et de tui medio non est hic quaestio. – Secundum vero effectum dicitur esse virtus in medio, quae m materia propria circa quam est, medium facit inter plus ct minus illius, scu in illa, ad illam, illi, etc. Sicut iustitia in emptione medium ponit inter plus in emptore ct minus in venditore, pretium

aequis alens dando venditori, vel c converso: ct temperantia medium ponit inter plus et minus delectari, delectationem capiendo quando, ubi, sicut oportet, etc. Et hoc, ut patebit -, h facit convenit omni virtuti, exceptis theologicis. Et de tali medio est quaestio omnium articulorum huius quaestionis.

II. In responsione ad tertium primi articuli, nnn te conturbet quod Auctor ponnt tam virginitatem quam paupertatem mediam inter superfluum ct diminutum alterius ordinis»; dum superfluum ponit in superstitione vel sana gloria, ct diminutum in transgressionem voti, quae constat esic secundum sc vitia extrema alterius virtutis, puta religionis ct philotimiae seu magnanimitatis. Ferit namque hoc Auctor, quia nec virginitas ncc paupertas habet «pedalem rationem virtutis, ct consequenter specialia extrema inter quae mediet, infra proprias materias in ordine ad regulam tam humanum quam divinam; sed cx cxtrinscco fine ct religionis actu, scilicet voto, ut in 1Γ 11“ - tractabitur plenius. Quia igitur cx cxtrinscco rationem sumit specialis virtutis, consequens fuit ut cx cxtrinscco extrema adhiberentur.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM MEDIUM VIRTUTIS MORALIS SIT MEDIUM REI, VEL RATIONIS

11* IP", qu. Lvux, art. io, III Sent.. disx. xxxui, qu. i, art. 3, qu* a; De Virtut.. qu. I, art. 13.

d secundum sic proceditur. Videtur quod medium virtutis moralis non sit medium rationis, sed medium rei. Bonum enim virtutis moralis consistit in hoc quod est in medio. Bonum autem, ut dicitur in VI *Mfetaphys*. *, est in rebus ipsis. Ergo medium virtutis moralis est medium rei.

2. Praeterea, ratio est vis apprehensiva. Sed virtus moralis non consistit in medio apprehensionum; sed magis in medio operationum ct passionum. Ergo medium virtutis moralis non est medium rationis, sed medium rei.

3. Praeterea, medium quod accipitur secundum proportionem arithmeticam vel geometricam. est medium rei. Sed tale est medium iustitiac, ut dicitur in V *Ethic*.* Ergo medium virtutis moralis non est medium rationis, sed rei.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in II *Ethic*. *, quod *virtus moralis in medio consistit quoad nos, determinata ratione.*

Respondeo dicendum quod medium rationis dupliciter potest intelligi. Uno modo, secundum quod

medium in ipso actu rationis existit, quasi ipse actus rationis ad medium reducatur. Et sic, quia vinus moralis non perficit actum rationis, sed actum virtutis appetitivac; medium virtutis moralis non est medium rationis. – Alio modo potest dici medium rationis id quod a ratione ponitur in aliqua materia. Et sic omne medium virtutis moralis est medium rationis: quia, sicut dictum est *, virtus moralis dicitur consistere in medio, per conformitatem ad rationem rectam.

Sed quandoque contingit quod medium rationis est etiam medium rei: et tunc oportet quod virtutis moralis medium sit medium rei: sicut est in iustitia. Quandoque autem medium rationis non est medium rei, sed accipitur per comparisonem ad nos: et sic est medium in omnibus aliis virtutibus moralibus. Cuius ratio est quia iustitia est circa operationes, quae consistunt in rebus exterioribus, in quibus rectum institui debet simpliciter et secundum se, ut supra * dictum est: et ideo medium rationis in iustitia est idem cum medio rei. inquantum scilicet iustitia dat unicui-

n r 1.

• Ciz. Ul. «- M.

e, m.

1. S. II. n. 5. -s7h.tetf.ru.

que quod debet, el non plus nec minus. Aliae vero virtutes morales consistunt circa passiones interiores, in quibus non potest rectum constitui eodem modo a, propter hoc quod homines diversimode sc habent ad passiones: et ideo oportet quod rectitudo rationis in passionibus instituat

per respectum ad nos, qui afficimur secundum passiones.

El per hoc patet responsio ad obiccta. Nam primae duae rationes procedunt de medio rationis, quod scilicet invenitur in ipso actu rationis. - Tertia vero ratio procedit de medio iustitiae.

e) *tnodo*. – *jpuJ otnilCi* addunt EF.

Commentaria Cardinalis Calotani

Is accundo articulo eiusdem scxngcsimucquartac quaestio- nis, nota terminos quibus in virtutibus utimur: scilicet *medium rationis*, ct *medium rei*. Medium rationis, cum sit modus in materia alicuius virtutis secundum conditiones regulae, exigit duo: scilicet materium, ct conditiones rationis. Ita quod consistit medium rationis in affirmatione utriusque, scilicet materiae propriae, ct omnium conditio- num spectantium ad rationem rectam: verbi gratia, me- dium rationis in temperantia est delectari quando, sicut, quare oportet, etc. – Extrema autem sumuntur penes nega- tionem unius, ct affirmationem alterius: itu quod superfluum affirmat materiam, negatis conditionibus; diminutum vero negat materium, affirmatis conditionibus. Verbi gratia, uti delectationibus non quando, non quare, non ubi oportet, etc., superfluum est: est cnim delectationibus, quae sunt temperantiae materia, plusquam oportet uti. Non uti autem delectationibus quando oportet, quare oportet, etc., dimi- nutum . est namque minus delectari quam oportet.

Medium autem rei consistit in aequalitate rei ad rem, seu ad personam alteram. Aequalitas autem cum duplex sit, scilicet duarum quantitatum, sicut duo pedalia sunt aequalia, ct quinque ct quinque sunt aequalia, et haec vo- catur aequalitas arithmetica; ct duarum proportionum, sicut proportio sex ad quatuor, et duodecim ad octo, sunt aequa- les utrobique, utrobique enim est sesquialtera proportio, idest continentia totius ct dimidii: utraque invenitur in iusti- tia. Nam commutativn iustitia observat medium secundum aequalitatem quantitatum: nam quantum valet quod accipit, tantum valet quod dat; ut patet in emptione, lustitia vero distributivu observat medium secundum aequalitatem pro- portionum: nam eandem proportionem facit inter bona quae distribuit, quam habent inter sc personae quibus di- stribuitur.- Extrema autem in aequalitate quantitatum, sunt plus el minus secundum quantitatem, ut pater. Extrema autem in aequalitate proportionum, sunt plus ct minus secundum proportionem: ita quod si, verbi gratia, inter per- sonas est proportio sesquialtera, superfluum erit si inter res distributas sit proportio dupla, in qua continetur totum ct tertia pars vcl quarta tantum.

II. Et quoniam medium rei ad alterum est, consequens est ut sit medium inter plus uni, et minus alteri: vcl ita quod plus sit mihi ct minus alteri, ut in commutationibus; vcl ita quod plus uni parti ct minus alteri, ut in distri- butionibus. - Medium autem rationis, quia continet sub sc commensuratum sibi ct commensuratum alteri, abstrahit

et sibi ct alteri: sicut animal ab homine ct leone. Propter quod, medium rationis in communi, consistit inter plus ct minus secundum rationem: in speciali autem, dissimiliter. Nam in virtutibus circa passiones, medium rationis con- sistit inter plus ct minus mihi ipsi eligenti, sicut medium consistit in commensuratione admeipsum: ct propter hoc dicitur in littera quod medium in passionibus sumitur *quoad nos*. In iusti(ia autem, medium rationis consistit inter plus uni ct minus alteri, sicut ct medium rei. Quia non solum aequalitatem eandem quam rei medium exigit, recta ratio imponit * iustitiae; sed conditiones etiam nullas ei apponit nisi redundantes in aequalitatem vel inaequalita- tem rei: reddere namque debitum recta ratio dictat iusti- tine, quando ct ubi oportet, pro quanto faciunt sci tollunt rationem debiti. – Et propterca esto cautus, ut discernas circumstantias in materia iustitiae dupliciter inveniri: primo, ut redundant in aequale vcl inaequale, idest ut pertinent ad rationem debiti; alio modo, ut sunt communes circum- stantiae actus virtuosi. Verbi gratia, reddere mutuo acce- ptum dic sututo, spectat ad rationem debili: reddere au- tem illo die hora incompacta, puta qua sumit cibum, impertinens est iustitiae; non cnim iniusti, sed imprudentis est haec electio. Et propterca m littera dicitur quod me- dium rationis in iustitia est medium rei.

Et cx hoc provenit quod extrema, scilicet plus el minus, in inscitia non sumuntur secundum affirmationem materiae et negationem condicionum, ct c contra, ut m aliis moralibus virtutibus; sed secundum plus uni ct minus alteri.-Et hinc etiam provenit quod iustitia non est media inter duas ma- litias, sicut aliae virtutes morales, quae mediant inter offir- mationem materiae ct negationem conditionum ut super- fluum, ct negationem materiae ct affirmatas conditiones ut diminutum. Nam si medium rationis ct extrema in iustitia sumerentur secundum conditiones, ut in aliis, et non prae- cise ul redundant in medium rei; contingeret accipere ex- trema vitia, ut in aliis. – Et haec sint hic dicta pro intellectu medii ct extremorum in virtutibus, pro clarificanda novi- tiorum mente.

111. In eodem secundo articulo eiusdem sexagesimae- quartae quaestionis, declarandum occurrit novitiis quod prima ratio pro tanto dicitur in littera quod procedit dc medio rationis subiccrive, quia concludit quod medium rationis, quia bonum est rationis, est in ipsis acubus ra- tionis tanquam in rebus ipsis: sicut medium rationis cau- saliter, quod scilicet a ratione impositum est operationibus ct passionibus, est in passionibus ct operationibus tanquam in rebus ipsis.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM VIRTUTES INTELLECTUALES CONSISTANT IN MEDIO

III *Sent.*, diet, xxxiu, qu. i, art. 3, qu* 3; /V *Viriu*., qu. t. art. »3; qu. iv, art. t, ad 7.

TERTIUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod virtutes intellectuales non consistent in medio. Virtutes enim morales consistunt medio, inquantum conformantur re- gulae rationis. Sed virtutes intellectuales sunt in ipsa rationc; et sic non videntur habere superio-

rem regulam. Ergo virtutes intellectuales non con- sistunt in medio.

2. Praeterea, medium virtutis moralis deter- minatur a virtute intellectuali: dicitur cnim in II *Ethic.* quod *virtus consistit in medietate de- terminata ratione, prout sapiens determinabit*. Si

igitur virtus intellectualis iterum consistat in medio. oportet quod determinetur sibi medium per aliquam aliam virtutem. Et sic procedetur * in infinitum in virtutibus.

3. Praeterea, medium proprie est inter contraria; ut patet per Philosophum, in X *Metaphysi* Sed in intellectu non videtur esse aliqua contrarictas: cum etiam ipsa contraria, secundum quod sunt in intellectu, non sint contraria, sed simul intelligantur, ut album et nigrum, sanum et aegrum. Ergo in intellectualibus virtutibus non est medium.

Sed contra est quod ars ? est virtus intellectualis, ut dicitur in VI *Ethic.* et tamen artis est aliquod medium, ut dicitur in II *Ethic.* ♦Ergo etiam virtus intellectualis consistit in medio.

Respondeo dicendum, quod bonum alicuius rei consistit in medio, secundum quod conformatur regulae vel mensurae quam contingit transcendere et ab ea deficere, sicut dictum est ♦ Virtus autem intellectualis ordinatur ad bonum, sicut et moralis, ut supra * dictum est. Unde secundum quod bonum virtutis intellectualis sc habet ad mensuram, sic se habet ad rationem medii. Bonum autem virtutis intellectualis est verum: speculativae quidem virtutis, verum absolute, ut in VI *Ethic.* * dicitur; practicac autem virtutis, verum secundum conformitatem ad appetitum rectum.

Verum autem intellectus nostri absolute consideratum, est sicut mensuratum a re: res enim est mensura intellectus nostri ♦ ut dicitur in X *jtfe-taphys.* *; ex eo enim quod res est vel non est, veritas est in opinione et in oratione. Sic igitur bonum virtutis intellectualis speculativae consistit in quodam medio, per conformitatem ad ipsam rem, secundum quod dicit esse quod est, vel non esse quod non est; in quo ratio veri consistit. Excessus autem est secundum affirmationem falsam, per

quam dicitur esse quod non est: defectus autem accipitur secundum negationem falsam, per quam dicitur non esse quod est.

Verum autem virtutis intellectualis practicac, comparatum quidem ad rem, habet rationem mensurati. Et sic eodem modo accipitur medium per conformitatem ad rem, in virtutibus intellectualibus practices, sicut in speculativis. – Sed respectu appetitus, habet rationem regulae et mensurae. Unde idem medium quod est virtutis moralis, etiam est ipsius prudentiae, scilicet rectitudo rationis: sed prudentiae quidem est istud medium ut regulantis et mensurantis; virtutis autem moralis, ut mensuratae et regulatae. Similiter excessus et defectus accipitur diversimode utrobique.

Ad primum ergo dicendum quod etiam virtus intellectualis habet suam mensuram, ut dictum est: et per conformitatem ad ipsam, accipitur in ipsa medium.

An secundum dicendum quod non est necesse in infinitum procedere in virtutibus: quia mensura et regula intellectualis virtutis non est aliquod aliud genus virtutis, sed ipsa res.

Ad tertium dicendum quod ipsae res contrariae non habent contrarietatem in anima, quia unum est ratio cognoscendi alterum: et tamen in intellectu est contranetas affirmationis et negationis, quae sunt contraria, ut dicitur in fine *Rri Hermeneias* '. Quamvis enim esse et non esse non sint contraria, sed contradictorie opposita, si considerentur ipsa significata prout sunt in rebus, quia alterum est ens, et alterum est pure non ens: tamen si referantur ad actum animae, utrumque ponit aliquid L Unde esse et non esse sunt contradictoria: sed opinio qua opinamur quod *bonum est bonum*, est contraria opinioni qua opinamur quod *bonum non est bonum*. Et inter huiusmodi contraria medium est virtus intellectualis.

a) procedetur. – proceditur PCb. procederetur K.
f) an. – confiat in medio quae oJd.EF; et nm. et tamen... Ethic.

γ) aliquid. – (tit .aJunī P.t.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo tertio eiusdem scxagesimaequartoc quaestioni*, multa dubia simul solvenda occurrunt. Primum est, quomodo virtus intellectualis quae vocatur intellectus, sit in medio cum carent contrario. Non enim contingit oppositum primorum principiorum opinari, affirmando nue negando.

Secundum est, quomodo stant haec duo simul: quod verum intellectus practici consistit in *confesse sc habere appetitui recto*, ut superius * ex VI *Ethic.* dicitur; et quod veritas eiusdem habeat pro mensura res, et sit mensura appetitus. Ex primo enim habetur quod dependet ab appetitu, et consequenter mensuratur ab eo.

Tertium est, quomodo hic dicitur quod virtutis intellectualis mensura non est aliquod genus virtutis, ut patet in responsione ad secundum et tamen superius in qu. lxtii, art. 2, diclum est quod duplex est regula boni hominis, ad quod ordinatur virtus, scilicet humana ratio et lex divina.

II. Ad evidentiam horum omnium, distingue quod virtutes omnes dupliciter possunt accipi, scilicet secundum sc, et ex parte nostri: et utroque modo regulam habent. Et in littera quidem quamvis de solis theologicis virtutibus fiat ista distinctio, in articulo sequenti; veritatem tamen habet extensa ad omnes virtutes, diversimode applicato. Num virtus intellectualis, quoad cognoscere, secundum sc consideratur,

quando in ordinc od reni cognitam sumitur: ex parte veto nostri, cum secundum modum quo in nobis tit aut cat, accipitur. Quoad dirigere vero, quod addunt practice supra speculativas, secundum sc sunt ipsae regulae, et rcipidunt regulabilia per eas. unde ex parte tantum nostri regulam habere possunt, secundum quum in nobis fiunt aut sunt. Virtutes quoque morales secundum sc obiccta respiciunt: ex parte autem nostri, principia quibus in nobis fiunt et sunt. Et quia Auctor sic de virtutum mensura et medio secundum sc loquitur, ut in art. 4 manifestatur: ideo obiecta omnia, quae ex parte nostri sc tenent, nihil offiiciunt proposito.

111. Et ut ad singula descendamus, cognitio in primis principiorum secundum se est in medio duorum contrariorum: verbi gratia, huic acceptioni, *7btum est maius sua parte*, contrariatur secundum se, ut superfluum, *Totum est minus sua parte*, et ut deliciens, *Totum non est maius sua parte*: quamvis ex modo quo haec cognitio est in nobis, quia scilicet naturaliter est in nobis, contraria loca habere non possunt.

Verum quoque intellectus practici secundum se quidem a rebus pendet, quoad cognoscere: ex parte autem nostri, ab appetitu recto, qui facit nobis apparere finem secun-

dum ipsius appetitus dispositionem. Quoad dirigere vero, ui dictum est -, ipsa intellectualis virtus est regula; ct nostro lumini rationis naturalis ct appetitui commensuratur, ut superius - declaratum fuit.

Eadem etiam ratione, virtutis intellectualis secundum se mensura, ncc prnticac nec speculativae est aliquod virtutis genus: procederetur enim in infinitum. Sed virtutum moralium mensura quia est obiectum nostra vel divina regula modificatum, ideo uliud virtutum genus, nd quod pertinet

mensum illa, mensura est. Aliquorum autem virtutum in- tcllectunlium, puta prudentiae ct scientiae, quae ad pnn- cipiū per se nota examinantur, mensura quoque aliud vir- tutum genus secundum se et cx parte nostra est. Prima- rum autem virtutum intellectualium, scilicet intellectus ct synderesis, mensura etiam cx parte nostri non est aliqua virtus : sed solum naturale lumen cx parte nostra, ct res cognita secundum sc. - Et sic patet responsio ad omnia obiecta.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM VIRTUTES THEOLOGICAE CONSISTANT IN MEDIO

(T 11'3, qu. xnt, ert. ?, ad 3; III Sent.. dirt. xxxiu, qu. 1, art. 3, qu' 4; De X'irtut., qu. 1, .rt. »3; qu. n, ert. 3, «d 10, 13; qu. iv, «rt. t. ad 7; Rom.. cap. w, bct. t.

Q**t**ARTUM SIC p**ro**ceditur. Videtur quod v**ir**tus theologica consistat in medio. Bonum enim aliarum virtutum consistit in Sed virtus theologica excedit in bonitate alias virtutes. Ergo virtus theologica multo magis est in medio.

2. Praeterea, medium virtutis accipitur, moralis * quidem secundum quod appetitus regulatur per rationem; intellectualis vero secundum quod intellectus noster mensuratur a re. Sed virtus theologica ct perficit intellectum, ct appetitum, ut supra ♦ dictum est. Ergo etiam virtus theologica consistit in medio.

3. Praeterea, spes quae est virtus theologica, medium est inter desperationem et praesumptionem. Similiter etiam fides incedit media inter contrarias haereses, ut Boetius dicit, in libro *de Duabus Naturis* *: quod enim confitemur in Christo unam personam ct duas naturas, medium est inter hacresim Nestoni, qui dicit duas personas ct duas naturas; et haeresim Eutychis, qui dicit unam personam ct unam naturam. Ergo virtus theologica consistit in medio.

Sed contra, in omnibus in quibus consistit virtus in medio, contingit peccare per excessum, sicut et per defectum. Sed circa Deum, qui est obiectum virtutis theologicae, non contingit peccare per excessum: dicitur enim *Eccli. xun ♦ Benedictentes Deum, exaltate illum quantum potestis: maior enim est omni laude*. Ergo virtus theologica non consistit in medio.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ medium virtutis accipitur per conformitatem ad suam regulam vel mensuram, secundum quod contingit ipsam transcendere vel ab ea deficere. Virtutis autem theologicae duplex potest accipi mensura. Una quidem secundum ipsam rationem virtutis. Et sic mensura ct regula virtutis theologicae est ipse Deus: fides enim nostra regulatur secundum veritatem divinam, caritas autem secundum bonitatem eius, spes autem secundum

magnitudinem omnipotentiae et pietatis eius. Et ista est mensura excellens f omnem humanam facultatem: unde nunquam potest homo tantum diligere Deum quantum diligere debet, nec tantum credere aut sperare in ipsum, quantum debet. Unde multo minus potest ibi esse excessus. Et sic bonum talis virtutis non consistit in medio: sed tanto est melius, quanto magis acceditur ad summum.

Alia vero regula vel mensura virtutis theologicae est ex parte nostra: quia etsi non possumus lerri in Deum quantum debemus, debemus tamen ferri in ipsum credendo, sperando ct amando, secundum mensuram nostrae conditionis. Unde per accidens potest in virtute theologica considerari medium ct extrema, ex parte nostra.

Ad primum ergo dicendum quod bonum virtutum intellectualium et moralium consistit in medio per conformitatem ad regulam vel mensuram quam transcendere contingit. Quod non est m virtutibus theologicis, per sc loquendo, ut dictum est*.

Ad secundum dicendum quod virtutes morales et intellectuales perficiunt intellectum ct appetitum nostrum in ordine ad mensuram et regulam creatam: virtutes autem theologicae in ordine ad mensuram ct regulam increcatam. Unde non est similis ratio.

Ad tertium dicendum quod spes est media inter praesumptionem et desperationem, ex parte nostra: inquantum scilicet aliquis praesumere dicitur ex eo quod sperat a Deo bonum quod excedit suam conditionem; vel non sperat quod secundum suam conditionem sperare posset. Non autem potest esse superabundantia spei ex parte Dei, cuius bonitas est infinita. - Similiter etiam tides est media inter contrarias haereses. non per comparisonem ad obiectum, quod est Deus, cui non potest aliquis nimis credere : sed inquantum ipsa opinio humana est media inter contrarias opiniones, ut cx supradictis * patet.

a) accipitur, moralis. - moralis accipitur PEHa.

>) excellens. - excedens i.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem scxagcsimacuartac quaestionis, dubium occurrit de illa propositione universalī assumpta in littera, arguendo in oppositum, scilicet: *In omnibus in*

quibus virtus consistit in medio, contingit peccare per excessum, sicut ct per defectum. Videtur enim hoc falsum dc iustitia: nam consistit in medio, et non contingit peccare

nisi uno modo, scilicet per defectum. Quilibet enim iniustitiam faciens, violat aequalitatem quia declinat in minus alteri, cui debetur aequale. Si enim declinaret in maius illi, non esset iniustitia, ut patet in commutitiva justitia: et etiam in distributive. in qua si quis maius quam persona mereatur det, ideo violat aequalitatem, quia alterum minuit hic excessus.

II. Ad hoc dicitur quod medium iustitiae contingit violari utroque modo, scilicet per excessum et defectum. Diversimode tamen contingit hoc circa medium iustitiae, et aliarum virtutum. Nam extrinseca media aliarum virtutum constituunt diversa vitia, inter quae inedia est virtus ipsa, ut patet in II *Ethic.* 4: et propter hoc alio vitio peccatur secundum excessum, et alio peccatur secundum defectum. Extrema autem media iustitiae non constituunt diversa vitia: et propter hoc uno et eodem vitio peccatur per excessum et defectum. Et non solum uno vitio, sed uno actu numero, ut patet in furto: simul enim violat medium minus alteri, et plus sibi faciendo. Et simile est in distributione: simul enim minus uni, et plus alteri tribuitur.

Nec obstat si quandoque solum minus videatur fieri alteri, et nulli plus; ut in incendiis et huiusmodi. Hoc enim ostendit quod medium iustitiae principaliter violatur in minus. Et vere sic est: quia, cum aequale sit utri alterum, per minus illi directe violatur. Sed tamen semper concomitatur plus alicui, vel in re vel in potestate. – Sat est ergo litterae quod, ubicumque est virtus in medio, contingit et per excessum et per defectum peccare: sive simul live separim, sive uno sive pluribus vitiis, non est curae.

III. In eodem quarto articulo dubium primo occurrit ex Scoto, in III *Sent.*, dist. xxv, docente quod potest concedi quod virtus theologica est proprie in medio, non tamen ex parte obiecti. sed netus: ita quod, licet non possit tendere in ni-

mis verum aut bonum, quia tendit in infinitum obiectum, potest tamen nimis tendere in illud; et sic virtus theologica moderatur actum, ut medio modo tendat. Et consequenter tides est media inter levitatem, iuxta illud, *Qui cito credit, levis est corde* 4, et pertinaciam violanti» rationem, et spes inter praesumptionem et desperationem.

Dubium secundo occurrit specialiter de medio respectu fidei. Videtur enim quod secundum se habeat medium: quia obiectum suum, quod est quid complexum, puta *Deum esse trinum*, et huiusmodi, habet extremum, scilicet *Deum non esse trinum*, et *Deum esse trinum essentialiter*; hoc enim est superfluum, illud diminutum.

IV. Ad primum horum dicitur, primo, quod positio illa Scotica est contra divum Thomam, et veritatem. Contra divum quidem Thomam, expresse dicentem hic de modo actus, quod non potest esse excedere: scilicet quod non potest quis nimis credere, nimis sperare, nimis amare, tendendo in Deum. Contra veritatem vero, quia constat quod non potest Deus ornari nimis, ita quod netus amandi Deum sit excedere». tamen modus amandi Deum, secundum Bernardum, est *sine modo amare*. – Nec est verum quod de fide dicitur. Quoniam licet *qui cito credit, levis sit corde*; non tamen qui cito credit Deo, levis est corde. Praesumptio quoque, ut patet in responsione ad tertium, non est virium quia nimis speret in Deum: sed quia sperat bonum excedens proprium conditionem. – Unde concessio litterae non solum ut falsa, sed ut mala, utpote ponens modum dilectionis Dei, procul obiciatur.

Ad secundum autem dicitur quod fides secundum se est de Deo, cuius non sunt extrema. Ex parte autem nostri, est de Deo per modum compositionis et divisionis, ut in I-II-II dicitur. Et propter hoc ex parte nostri «tamen in medio; et non secundum se.

QUAESTIO SEXAGESIMAQUINTA
DE CONNEXIONE VIRTUTUM

IN QUINQUE ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de connexion-
e virtutum.
Et circa hoc quaeruntur quinque.
Primo: utrum virtutes morales sint ad invicem
connexae.

Secundo: utrum virtutes morales possint esse
sine caritate.
Tertio: utrum caritas possit esse sine eis.
Quarto: utrum fides et spes possint esse sine
caritate.
Quinio: utrum caritas possit esse sine eis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUTES MORALES SINT AD INVICEM CONNEXAE

¶ In hoc articulo considerandum est de connexion-
e virtutum. ¶ Et circa hoc quaeruntur quinque.
¶ Primo: utrum virtutes morales sint ad invicem
connexae.

¶ Primum sic proceditur, Videtur quod
virtutes morales non sint ex necessitate
connexae. Virtutes enim morales quan-
tum ad se habent, non habent causam
communem. ¶ Sed homo potest exer-
citari in actibus alicuius virtutis, sine hoc quod
exercitetur in actibus alterius virtutis. Ergo una
virtus moralis potest haberi sine altera.

2. Praeterea, magnificentia et magnanimitas
sunt quaedam virtutes morales. Sed aliquis po-
test habere alias virtutes morales, sine hoc quod
habeat magnificentiam et magnanimitatem: dicil-
iter enim Philosophus, in IV *Ethic.* *, quod *inops non
potest esse magnificus*, qui tamen potest habere
quasdam alias virtutes; et quod *ille qui parvis est
dignus, et his se dignificat, temperatus est, ma-
nanimus autem non est* *. Ergo virtutes morales
non sunt connexae.

3. Praeterea, sicut virtutes morales perficiunt
partem appetitivam animae, ita virtutes intelle-
ctuales perficiunt partem intellectivam. Sed vir-
tutes intellectuales non sunt connexae: potest enim
aliquis habere unam scientiam, sine hoc quod ha-
beat aliam. Ergo etiam neque virtutes morales
sunt connexae.

4. Praeterea, si virtutes morales sint connexae,
hoc non est nisi quia connectuntur in prudentia.
Sed hoc non sufficit ad connexionem virtutum
moralium. Videtur enim quod aliquis possit esse
prudens circa agibilia quae pertinent ad unam
virtutem, sine hoc quod sit prudens in his quae
pertinent ad aliam: sicut etiam aliquis potest ha-
bere artem circa quaedam factibilia, sine hoc quod
habeat artem circa alia. Prudentia autem est recta
ratio agibilium. Ergo non est necessarium virtu-
tes morales esse connexas.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, *super
Lucam* *: *Connexae sibi sunt, concatenataeque vir-
tutes, ut qui unam habet, plures habere videatur.*

Augustinus etiam dicit, in VI *de Trim.* *, quod *vir-
tuti quae sinit in animo humano, nullo modo se-
parantur ab invicem*. Et Gregorius dicit, XXII *Mor-
al.* ¶ quod *una virtus sine aliis aut omnino nulla
est. aut imperfecta*. Et Tullius dicit, in II *de Tu-
seul. Quaes.* *: *Si unam virtutem confessus es te
non habere, nullam necesse est te habiturum.*

Respondeo dicendum quod virtus moralis potest
accipi vel perfecte, vel imperfecte. Imperfecta qui-
dem moralis virtus, vel temperantia vel fortitudo,
nihil aliud est quam aliqua inclinatio in nobis exi-
stens ad opus aliquod de genere bonorum facien-
dum: sive talis inclinatio sit in nobis a natura,
sive ex assuetudine. Et hoc modo accipiendo vir-
tutes morales, non sunt connexae: videmus enim
aliquem ex naturali complexione, vel ex aliqua
consuetudine, esse promptum ad opera liberalita-
lis, qui tamen non est promptus ad opera casti-

¶ Perlecta autem virtus moralis est habitus incli-
nans in bonum opus bene agendum. Et sic ac-
cipiendo virtutes morales, dicendum est eas
connexas esse; ut patet ab omnibus ponitur. Cuius
ratio duplex assignatur, secundum quod diversi-
mode aliqui virtutes cardinales distinguunt. Ut
enim dictum est, quidam distinguunt eas secun-
dum quasdam generales condiciones virtutum: ut-
pote quod discretio pertineat ad prudentiam, re-
ctitudo ad iustitiam, moderantia ad temperantiam,
firmitas animi ad fortitudinem, in quacumque ma-
teria ista considerentur. Et secundum hoc, mani-
feste apparet ratio connexionis: non enim firmi-
tas habet laudem virtutis, si sit sine moderatione,
vel rectitudine, aut discretione; et eadem ratio
est de aliis. Et hanc rationem connexionis assignat
Gregorius, XXII *Moral.* *, dicens: quod *virtu-
tes, si sint disiunctae, non possunt esse perfectae*,
secundum rationem virtutis: *quia nec prudentia
vera est quae instat, temperans et fortis non est;*

¶ i. c. j. - virtute mor. itej

a) du-Chi. - OIU. ARCEbCaillL

et idem subdit de aliis virtutibus. Et similem rationem assignat Augustinus, in VI *de Trin.* *

Alii vero distinguunt praedictas virtutes secundum materias. Et secundum hoc assignatur ratio connexionis ab Aristotele, in VI *Elhic.* * Quia sicut ^{supra}dictum est, nulla virtus moralis potest sine prudentia haberi: eo quod proprium virtutis moralis est facere electionem rectam, cum sit habitus electivus; ad rectam autem electionem non solum sufficit inclinatio in debitum finem, quod est directe per habitum virtutis moralis; sed etiam quod aliquis directe eligat ea quae sunt ad finem, quod fit per prudentiam, quae est consiliativa et indicativo et praeceptiva eorum quae sunt ad finem. Similiter etiam prudentia non potest haberi nisi habeantur virtutes morales: cum prudentia sit recta ratio agibiliurn, quae, sicut ex principiis, procedit ex finibus agibiliurn, ad quos aliquis recte se habet per virtutes morales. Unde sicut scientia speculativa non potest haberi sine intellectu principiorum, ita nec prudentia sine virtutibus moralibus. Ex quo manifeste sequitur virtutes morales esse connexas.

An primum ergo dicendum quod virtutum moralium quaedam perficiunt hominem secundum communem statum, scilicet quantum ad ea quae communiter in omni vita hominum occurrunt agenda. Unde oportet quod homo simul exercitetur circa materias omnium virtutum moralium. Et si quidem circa omnes exercitetur bene operando, acquireret habitus omnium virtutum moralium. Si autem exercitetur bene operando circa unam materiam, non autem circa aliam, puta bene se habendo circa iras, non autem circa concupiscentias; acquireret quidem habitum aliquem ad refrenandum iras, qui tamen non habebit rationem virtutis, propter delectum prudentiae, quae circa concupiscentias corrumpitur. Sicut etiam naturales inclinationes non habent perfectam rationem virtutis, si prudentia desit.

Quaedam vero virtutes morales sunt quae perficiunt hominem secundum aliquem eminentem statum: sicut magnificentia, et magnanimitas. Et quia exercitium circa materias harum virtutum non occurrit unicuique communiter, potest aliquis habere alias virtutes morales, sine hoc quod habitus harum virtutum habeat actu, loquendo de virtutibus acquisitis. Sed tamen, acquisitis aliis virtutibus, habet istas virtutes in potentia propinqua. Cum enim aliquis per exercitium adeptus est

liberalitatem circa mediocres donationes et sumptus, si superveniat ei abundantia pecuniarum, modico exercitio acquireret magnificentiae habitum: sicut geometer modico studio acquirit scientiam alicuius conclusionis quam nunquam consideravit Illud autem habere dicimur, quod in promptu est nisi habeamus; secundum illud Philosophi, in II *Physic.* *: *Quod parum deest, quasi nihil deesse ridetur.*

Et per hoc patet responsio ad secundum.

At tertium dicendum quod virtutes intellectuales sunt circa diversas materias ad invicem non ordinatas: sicut patet in diversis scientiis et artibus. Et ideo non invenitur in eis connexio quae invenitur in virtutibus moralibus existentibus circa passiones ut operationes *, quae manifeste habent ordinem ad invicem ♦ Nam omnes passiones, a quibusdam primis procedentes, scilicet amore et odio, ad quasdam alias terminantur, scilicet delectationem et tristitiam Et similiter omnes operationes quae sunt virtutis moralis materia, habent ordinem ad invicem, et etiam ad passiones. Et iduo tota materia moralium virtutum sub una ratione prudentiae cadit.

Habent tamen omnia intelligibilia ordinem ad prima principia. Et secundum hoc, omnes virtutes intellectuales dependent ab intellectu principiorum; sicut prudentia a virtutibus moralibus, ut dictum est Principia autem universalialia, quorum est intellectus principiorum, non dependent a conclusionibus, de quibus sunt reliquae intellectuales virtutes; sicut morales vero dependent a prudentia, eo quod appetitus movet quodammodo rationem, et ratio appetitum, ut supra dictum est.

Ad quartum dicendum quod ea ad quae indignant virtutes morales, se habent ad prudentiam sicut principia: non autem factibilia se habent ad artem sicut principia, sed solum sicut materia. Manifestum est autem quod, etsi ratio possit esse recta in una parte materiae, et non in alia; nullo tamen modo potest dici ratio recta, si sit defectus cuiuscumque principii. Sicut si quis erraret circa hoc principium, *Omne totum est maius sua parte*, non posset habere scientiam geometricam: quia oporteret multum recedere a veritate in sequentibus. – Et praeterea, agibilia sunt ordinata ad invicem; non autem factibilia, ut dictum est ♦ Et ideo defectus prudentiae circa unam partem agibiliurn, induceret defectum: etiam circa alia agibilia. Quod in factilibus non contingit.

y) dia*. – K, om. Pi n
•J nii/ralcj. – virtutes murslrs ABCDGHKl

c) gcumrfniruM. – fWHCtriM EFk.
ζ) defectum. – m defectum ACDEFGHIKl.pb cl a.

Commontariu Cardinalis Caietani

In anicula primo quaestionis sexagcsimaequintac, termini duo sunt primo declarandi, quid scilicet importet *virtus perfecta*, et quid *virtus imperfecta*, de quibus in littera sermo fu; an differentia haec sit sicut inter culorum remissum, et in summo; au sicut inter dispositionem et habitum, an sicut inter diversos formas, puta opinionem et scientium. Non enim pani refert qua haec modo distinguamur. Er si quis hic erraret, male posset de connexione virtutum disputare.

Sciendum est igitur quod constat virtutes perfectas ab imperfectis non propterea distingui. quia illae in summo sunt gradu, istae non. Nam virtutes connexae, quae suat solae perfectae, ut in littera dicitur, intendi ponunt, ut sequens quaesita ♦ ostendit.

Quomodo autem distinguantur, ex natura habitus et dispositionis manifestatur. Habitus enim et dispositio distincta continent habitum, secundum melius sentientium sententiam, distinguuntur non modulitei tantum, sed essentialiter, lui

’ O m. s, a.

quod qualitas illa quae c»t dispositio, nunquam erit essen-
tialiter habitus, quamvis forte habitus modum habere possit:
sed dispositio est qualitas secundum sc facile mobilis; ha-
bitu* vero est qualitas cx natura sua difficile mobilis. – Ve-
rum huiusmodi qualitas habet duplicem statum. Est cnim
quandoque in se quidem habitus, sed per modum disposi-
tionis inhaeret, quia incile corrumpi potest: ut patet dc
scientia per primum demonstrationem acquisita, et non me-
ditatione firmatu Quandoque nutem ct in se est habitus, ct
in statu habitus: quin per modum habitus, habetur firmi-
ter. etc.

Π. Sicut nutem in communissimis rationibus primae spe-
ciei qualitatis invenitur habitus dupliciter, scilicet per mo-
dum dispositionis, et per modum habitus; ct praeter haec
dispositio, sive per modum dispositionis, sive per modum
habitus: ita in virtute ut sic, quae est species habitus, in-
venitur qualitas quae est essentialiter vinus, dupliciter, sci-
licet habens statum virtutis, et non habens statum virtutis;
ct praeter haec invenitur sub specie dispositionis, inclinatio
seu dispositio ud virtutem. Ex his autem tribus, scilicet vir-
tute in statu virtutis, virtute non in statu virtutis, ct dispo-
sitione ad virtutem.* sola prima virtus perfecta est et dicitur
immo. ut in quarto articulo dicitur, haec sola simpliciter
ct proprie virtus dicitur. Et ratio in promptu est: quia
virtutem proprie ct simpliciter oportet esse principium ope-
ris virtuosi simpliciter, et non secundum quid; virtus autem
non in statu virtutis, tale opus non facit. quia dcfectuosa
est, utpote privatu proprio statu..

Sic ergo virtutis perfectae nomine, qualitas quae est
virtus, statum virtutis habens, intclligitur. Virtutis nutem
imperfectae nomine, licet secundum proprietatem vocabuli
sola virtus secundum essentiam ct deficiens videatur intcl-
ligi. quin virtus imperfecta dicit virtutem el imperfectionem
cius; extenso tamen icu accommodato vocabulo, virtutis
imperfectae nomine intclligitur tam virtus deficiens in statu,
quam dispositio ad virtutem, praesertim si est firmata.

In quo autem consistat virtutis essentia, cx qu. Ιv colli-
gere poteris. In quo autem perfectio status virtutis consi-
stat, cx littera quidem unico verbo habes, quoad morale,
sc^*ccl quod *inclinat ad bonum bene*. Ex II autem *Ethic.* -
explicatius habes quod *sciens*, quod *eligens*, quod *propter*
hoc, quod *immobiliter habens ipsam, operetur*. Et conse-
quenter imperfecta virtus est si aliquid horum deficiat:
quamvis cnim bonum tunc fieret, non tamen bene.

III. Et scito, novitie, quod alicui qualitati inclinanti in
bonum aliquid, dupliciter deessc potest aliqua virtutis con-
ditio. Primo, dc pertinentibus ad speciem seu essentiam
virtutis. Ut si deficeret recta ratio vel electio vel proprius
finis in habitu agibilium, non esset in veritate virtus ncc
perfectu ncc imperfecta: diceretur tamen virtus imperfecta,
sicut dispositio nd virtutem. Unde si quis hubituatus est ad
abstinentiae vel castitatis materiam non secundum regulam
rationis, aut non electione propter ipsum bonum rationis;
talis habitus ncc est, ncc erit unquam virtus; sed dispositio
tantum ad virtutem. – Secundo, dc pertinentibus ad statum
tantum virtutis. Ut si deficeret immobilitas aut extensio aut
debita dispositio subiccti. esset quidem imperfecta virtus, sic
quod potest eadem numero esse perfecta ct simpliciter vir-
tus, ablatis illis defectibus.

Oportebit ergo te cautum esse, cum de virtute imper-
fecta est sermo: an intclligatur ibi dc imperfecta ratione
status; an quia dispositio tantum est. Et eadem oportet uti
cautela, cum negari inveneris rationem proprie sci simpli-
citer virtutis. Scies autem discernere intentionem litterae, si,
secundum nunc dicta. inspexeris an eadem qualitas quae
negatur virtus, sit postmodum virtus, vel non : quoniam, ut
patet, si primum inveneris, de non virtute secundum statum
est sermo; si secundum, de non virtute secundum essen-
tiam. Et hoc si servaveris, non vagaberis nd quaerendum
constitutiva virtutum in esse virtutis in genere relationis,
ul Scotus putavit: sed perfectionem statuum perquire-»;
aut novae virtutis generationem facilem, post talem ne tan-
tam dispositionem.

IV. In eodem primo articulo quaestiones sexagesimne-
quintae, dubium de connexionem virtutum ex Scoto resurgit.

Ipse namque, in 111 *Sent.*, dist. xxxvi, solam connexionem
virtutis morali.» cum prudentia sua, idest illius materiae, Ct
non e contra, tenens; putat nec prudentiam moralem virtu-
tem, ncc moralem virtutem prudentiam simpliciter, idest
totius ngibilis, nec unam moralem virtutem aliam moralem
coccigerc: sed simul stare quod aliquis sit temperatus in
summo, et tamen avarus, iniustus, etc. Et ut distinete omnia
percipiantur, primo recitabuntur sua motiva; secundo, de-
clarabuntur fundamenta veritatis *; tertio, satisfiet obiecti»...
» Nca. m. .l«.

Arguit primo Scotus · contra connexionem virtutum, cx
hoc quod sunt perfectiones partiales. Quando enim sunt
plurcs perfectiones partiales eiusdem pcrfectibilis, potest
perfectum esse illud pcrfectibilc secundum unum, ct imper-
fectum secundum aliam: ut patet in Socrate respectu visus
ct auditus. Constat nutem cardinales sirtutes esse partiales
perfectiones mentis nostrae. Ergo.

Secundo, cx definitione virtuti» II *Ethic.** Quolibct virtus
moralis e»t *habitus electivus in medietate consistens deter-*
minata ratione, prout sapiens determinabit, absque deter-
minatione et electione medii in nlin materia. Ergo est virtus
sine connexionem ad alias virtutes. – Et antecedens patet:
quia in definitione virtutis non ponitur nisi connexio ad
prudentiam, seu rationem determinantem medium io illa
materia.

Tertio, cx exercitio causante virtutem. Quia potest eli-
quii uptime -e exercere in materia unius virtutis, et non
in materio alterius. Ergo non sunt connexae. – Tenet se-
quela: quin virtus generatur cx actibus.

Quarto, cx distantia. Quia virtutes eiusdem generis, quae
sunt propinquiores, non sunt connexae: puta virginitas, et
castitas coniug ilis.Ergo, a fortiori, virtutes distinctae se-
cundum genus, ut cardinales, quae magis distant, non sum
canncxiiic.

Quinto, deducit nJ tria inconvenientia cx connexionem.
Primo, quod aliqua virtus esset virtus antequam esset vir-
tu;. Secundo, quod nulla virtus esset prima. Tertio, quod
unus actus generaret omnes virtute». – Sequela primi pro-
batur sic. Temperantia, per te, non est virtus sine virtute
fortitudinis: ergo fortitudo est prius virtus. Et cx alia parte,
fortitudo non potest esse virtus sine temperantiae virtute:
ergo fortitudo non erit virtus nisi post temperantiam. Ergo
luit virtus antequam esset vinus. – Sequela secundi palet,
quia ex quo quaelibet coccigic aliam, omnes sunt simul; et
consequenter nulla prior nut posterior. – Sequela tertii pro-
batur: quia impossibile est simul haberi tot netus perfectos
generative» tot virtutum. Quod nutem tertium sit inconve-
niens, probatur: quia unus netus est unius virtutis; ct sicut
esset netus unius virtutis si esset generata, ira est gcncri-
tativus unius, et non omnium virtutum. – Haec dc primo.

V. Quoad secundum ·, scito connexionem virtutum car-
dinalium convinci cx isto processu, qui in littera fit: Virtus
moralis exigit prudentiam; prudentia autem exigit omnes
tres virtutes morales; ergo omnes virtutes morales sunt con-
nexae. Sed quia propositiones hic assumptae diversimode
intclligunrur, oportet eas explanare, ct sensum verum ca-
pere. et tunc videre vitn rationis huius.

VI. Prima ergo propositio, scilicet, *Virtus moralis exigit*
prudentiam, quia cx definitione virtutis II *Ethic*, allata pa-
tet, non negatur, seri distinguitur: quin aut intclligitur dc
prudentia totali; aut partiali. Et vocatur prudentia totalis,
prudentia respectu omnium agibilium; partialis autem, re-
spectu talis materiae, delectationis vencreac, vel periculorum
mortis, etc. Si in assumpta propositione, ct definitione vir-
tutis moralis, intclligitur dc prudentia totali, negatur: si dc
partiali, conceditur. Sed tunc patet manifeste quod nihil
valet processus: quia prudentia partialis non exigit omnes
virtutes morales. – Propter istam nutem distinctionem, opor-
tet ostendere nut vcrificari assumptum dc prudentia totali;
aut quod prudentia partialis exigit omnes virtutes. Et utrum-
que simul fiet, ostendendo quod prudentia partialis aut non
est prudentia sufficiens ud materiam illius virtutis, et con-
sequenter non est prudentia : aut est totalis.

Ostenditur autem hoc facile ex connexionem materiarum
virtutum moralium, ct ipsa definitione virtutis, sic. Virtus
moralis, puta temperantia, est habitus secundum rationem

rectam electivus medii in delectationibus tactus, non prout electionem medii in talibus delectationibus contingit corrumpi α tali aut tnli passione; sed simpliciter, undecumque contingat ab electione miis medii in electionem extremorum viliorum declinare. Ergo temperantiae virtus necessario hūbiruatum reddit animum ud eligendum tale medium secundum prudentiam totalem.

VII. Assumptum hoc manifestatur. Dupliciter siquidem credi potest quod virtus moralis, puta temperantia, perficit animum. Primo, ut declinatio α tali medio oritur cx aliqua certa passione: puta ut cx amore concupiscentiae declinari solet n medio in delectationibus tactu»; ita quod non spectat ad temperantium inclinare ad eligendum medium in delectationibus tactus, nisi pro quanto abducimur a medio ob amorem superfluae delectationis. Secundo autem modo, ut temperantiae sit inclinare ad tale medium contra quosque impetus, cx quacumque passione provenientes, ad obducendum α tuli medio: puta cx avariin, cx timore murtis, etc. Differunt autem intantum hi duo modi, ut cx hoc pendeat ista verius: et secundum primum modum nun fiat aliquis temperatus nisi secundum quid; iuxu secundum vero, fiat temperatus simpliciter. Quoniam, ul putet, iuxu primum modum non est habituatu» od medium in dclctationibus tactus nisi secundum quid, quia secundum quod oriuntur a certo motivo tantum: iuxta secundum vero, est habituatus ad medium in delectationibus tactus totaliter, quia secundum quod oriuntur cx quocumque motivo.

Quod autem temperantia primo modo non sit virtus, sed secundo modo tantum, non eget probatione: quin manifeste cx usu convincitur. Mulier enim habituau ad castitatem quantum est ex amore delectationum, si inops ct avara male merendo vencrci» vacat, procul dubio intemperata est. ct similiter si timore verberum aut infamiae, etc., huc faciat. Idem ergo est dicere quod temperantia non perficit animum contra timores ct alias passione», ut ct inquantum natae sunt corrumpere electionem medii in delectationibus tactus; ct dicere quod qui moechatur ut furetur, non est moechus; et meretricem ob solam avaritiam, posse simul esse temperatam; ct infinita huiusmodi falsa. Spectat igitur ad moralem virtutem inclinare ud medium in propria materia, non solum excludendo extrema secundum sc; sed secundum quod connexionem habent cum aliena materia. Ut enim in littera dicitur, in responsione ad tertium ct quartum, agibilia, quae sunt materiae virtutum moralium, sunt ordinata ad invicem: ct propterea unum redundat in aliud. Et proptcrca oportet virtutem moralem perficere sic animum in propria materia, ut nec cx his quae infra limites propriae materiae secundum se sunt, ncc cx his quae intrant limites propriae materiae ex connexione illius cum aliis, abducatur a medio eligendo in illa materia.

VIII. Elsie patet assumptum - cl restat manifestanda con- n, sequentia·, quod scilicet cx hoc sequatur quod virtus moralis coxigat prudentiam totalem. Hoc nutem sic probatur. Virtus moralis eligit medium in propria materia simpliciter, idest secundum sc, ct ut in eam redundant aliae materiae. Ergo exigit rectam rationem sui secundum sc, ct secundum comparisonem ad alius. Sed hoc est prudentia totalis. Ergo. - Sequela est manifesta ex eo quod virtus moralis est electiva secundum rectam rationem. Et sicut est electiva in propria materia ct secundum sc et secundum comparisonem ad alias materias, ita oportet quod ratio «it re- clificans illam materiam ct secundum sc, et secundum comparisonem ad alias. Ex defectu namque rectae regulae in huiusmodi comparisonibus, provenit quod habituatus animus in castitate, et non in paupertate, liberalit.ite, fortitudine ct iustitia, propter avaritiam aut timorem aut odium, contra castitatem facit. Comparatur siquidem tunc in tali animo bonum castitatis bono pecuniae,aut evasionis u morte, aut explendi appetitus odii huiusmodi; ct dictatur magis eligendum nunc hoc apparens bonum quam illud vere bonum, propter passioncs scu affectiones nunc, hic, etc., ad hoc magis quam illud. - Quod nutem ratio recta circa unam materiam tam secundum sc quam secundum id quod cx *conncxione habet. sit prudentia totalis, cx illo principio 11 *de Anima* *, in cap. de Sensu Communi, patet: scilicet quod

iudicans inter aliqua duo, oportet cognoscere utrumque. Si enim hanc rectam rationem oportet comparare hanc materiam reliqui* agibilibu», oportet eam, quia ratio est, utraque cognoscere; ct quia recta est. circa utraque rectam esse. Constat autem rectam rationem circa omnia agibilia, prudentiam esse totalem.

IX. Patet igitur cx dictis quod prudentia partialis non est prudentia nisi »it totalis. Et consequenter, ut patebit·, exi- git omnes virtutes morales. Propter quod in calce articuli dicitur quod *defectus prudentiae arca unam partem agtbi- Hum, induceret dejectum circa alia*.

Ex his autem habes quomodo intelligcnda sit definitio virtutis moralis II *Ethic*·*, quoad duos terminus, scilicet c/c- ctionem medii, ct rectam rationem. Intclligitur enim dc electione medii non secundum quid, sed simpliciter, ldest contra quocumquc abducentia; ct recta ratione, non secundum quid, idest secundum partem, »ed simpliciter scu totaliter. - Et sic patet quod cx definitione virtutis, sine glossis appositivis, excludendo solum sensum secundum quid, ct utendo sensu simpliciter (quod regulariter in definitionibus intclligitur); habes connexionem prudentiae totaliter ad virtutem muralem.

X. Explanata nutem et probata prima propositione assumpta, reliquum est ut probetur ct explanetur secunda, scilicet quod *prudencia exigit omnes virtutes murales*·. Haec propositio licet possit probari cx parte materine, quis sicut temperantia generatur cx frequentibus electionibus medii in delectationibus, ita prudentiam oportet generari cx frequentibus indiciis et praeceptis arca suam materiam, quae est totum agibile; - melius tamen monstratur propositum cx ipsi ratione prudentiae secundum sc, ut in littera fit cx parte principiorum ipsius prudentiae, sic. Prudentia est recta ratio comiliatisa, iudicativa et praeceptiva. Ergo rcttinido cius exigit animum tam secundum portem apprehensivam, quam secundum panem appetilivam, recte et bene sc habere circa principia reduc rationis, quae sunt fines agibilium. Sed sic se habere ad huiusmodi fines est habere omnes virtutes morata principales. Ergo prudentia coexigit, secundum sc. omnes virtutes huiusmodi.

Antecedens patet. - Sequela vero, quoad partem apprehen.MVum, est per se nola: quia habitu* conclusionum pendet cx habitu principiorum. - Quoad partem vero appetilivam, licet cx «upradictis * dc prudentia pateat, breviter tamen, quasi repetendo, manifestatur sic. Prudentia non est in ratione solum, ut dicitur in VI *Ethic*·*: quia est in ratione ul mota ab appetitu; cl propter hoc, non (raditur oblivioni. ut ibidem dicitur. Ergo dependet ab appetitu, procul dubio recto. Obicctum nutem appetitus est finis. Ergo dependet ab appetitu recte sc habente ud finem. Quod erat intentum.

Quod autem depondeat prudentia ab appetitu recto respectu omnium finium agibilium, ct non unius tantum; licet cx redundantia connexionis posset haberi; in littera * tamen probatur cx hoc quod, sicut scienda dependet ex omnibus ipsius principiis, et non aliquibus tantum, itu quod geometria errans in uno principio, non est scientia; ita prudentia non est prudentis, nisi amnio principia recta supponat, bines autem agibilium constat cwe principia cx quibus prudentia procedit; ct ad quos oportet appetitum sc recte habere: ulloquin ct in actu iudicii, quia *delectatio carrum-pit aestimationem prudentiae* ·, ct in actu praecepti, quia est a ratione ut subest appetitui, errabitur.

Et scito quod, licet recta ratio agibilium pendeat ex utraque rectitudine circa fines, scilicet ex rectitudine partis apprchamvflc, cl appetitivac; quia tamen rectitudo apprehensivae non est proprio prudentiae, sed communis sibi cl ceteris virtutibus intellectualibus circo conclurions; ct Auctoris divinum ingenium ex propriis consuerit doctrinam facere: ideo illam silentio praeterivit, ct rectitudinem appetitus. quae est propria prudentiae (sola enim prudentia secundum se pendet cx appetitu recto moraliter finis), possuit principium prudentiae. Et proptcrca comparavit ipsam intellectui qui est habitus principiorum, dicens quod, sicut in speculativis scientia pendet cx habitu principiorum, ita in moralibus recta ratio pendet cx recto appetitu finium:

est enim habitus principiorum in appetitu, quia fines principia tunc opcrabilium.

Quod demum appetitum recte *te* habere ad fines opcrabilium, sit habere virtutes morales, patet cx eo quod eadem est virtus intendens finem proprium alicuius materine, ct eligens medium in illa. Ac per hoc, eadem est temperantiae virtus qua quis recto appetitu intendit bonum rationis in delectationibus tactus, ct qua eligit medium in eisdem secundum rectam rationem.

Et sic patet torus processus *. Qui tanto verior comprobatur. quanto cx sola definitione virtutis moralis, considerando quae coexigunt particulae definitionis, deduxit connexionem mutuam virtutum moralium, computatu etiam inter eas prudentia. – Haec dc secundo.

XI. Quoad tertium, respondendo ordinate obiectis -, dicitur quod primae rationis niaior est falsa, si est universalis, ut esse debet. Sunt enim multae partiales perfectiones connexae, licet non omnes sint connexae: intellectus enim ct voluntas connexae sunt, visus et auditus non. Unde ex hoc nihil habetur.

Secunda vera ratio, cx definitione virtutis, iam - soluta est; ct convictum est quod in definitione virtutis oportet cadere rectam rationem simpliciter, et non secundum quid, ut apponens vult, concedens quod non spectat ad temperantiae virtutem firmare animum ne timore mortis fornicetur; et sic incidit in foveam magnam, scilicet quod talis non faciat contra temperantiam. Cuius oppositum tamen sentit. – Et praeterea convincitur. Aut tali* recedit a medio temperantiae, aut non. Si aie, declinat in vitium extremum: ergo est -contra rectam rationem spectantem ad temperantiam. Si non, ergo fornicationem committens cx uvaridn solum, ct non propter delectationem; non peccat contra temperantiam.

Ad tertium respondetur in htteru, ad primum, quod materiae virtutum sunt duplices: quaedam spectantes ad communem vitam, quaedam ad aliquem particularem statum. In primis, quae sunt materiae virtutum cardinalium, non contingit exerceri in una ct non in alia, recte, sic ut fiat vinus aliqua, quamvis possit inchoatio aliqua virtutis generari. – In istis autem, contingit fieri unam sine alia actu. Fit tamen omnis dupliciter. Primo, *f/r potentia propinqua*, ut in littera dicitur. Secundo , *in praeparatione animi*, ut alibi - dicit Auctor quia connexio virtutum omnium est connexio in ternio, idest in prudentia, quae dictat formale in omni virtute, scilicet praeparationem animi, etiam deficiente materia.

Et per hoc patet responsio ad quartum. Tum quia formalitcr tnutum, idest secundum praeparationem animi, sufficit castitatem coniugulcm ct virginitatem esse connexas. – Tum quia falsum est quod sit maior ratio dc. connexione specialium, quam generalium virtutum: quia, ut dictum est, harum materiae magis connexae sunt comunctione occursus respectu conversationis humanae, licet minus connexae sint coniunctione similitudinis. Et propterca istas oportet esse connexas formalitcr cl materialiter: illas, formalitcr tantum.

XII. Ad quintum dicitur dupliciter, iuxta duos modos quibus connexio ista intelligi potest. Connexio namque virtutum, cum non sil successiva, claudit in sc simultatem temporis, ita quod oportet eas in eodem tempore esse, fieri ct corrumpi. Sed huiusmodi simultas temporis potest dupliciter intelligi. Primo, secundum rigorem veritatis: ut scilicet in eodem instanti temporis quo est una, sit actualiter alia; ct in nullo instanti sit una sine alia actualiter. Et hic sensus videtur communiter accipi: ct contra cum procedit argumentum. Unde, hunc sequendo sensum, conceditur quod nulla cardinalium virtutum est prior nut posterior altera secundum tempus. Et similiter quod nulla est prima positive ordine temporis; sed quaelibet sic est prima negative. – Negatur nutem quod sequatur temperandam esse prius virtutem quum sil virtus. Et probatio assumit falsum, scilicet: Si temperantia non est virtus sine virtute fortitudinis, fortitudo esi prius virtus: sufficit enim ad hoc, quod fortitudo sil simul virtus, ut patet. – Non habeo demum pro inconvenienti quod unico actu, in virtute tot praecedentium, generentur simul omnes virtutes in esse perlecto. Et cum

dicitur, */Ille actus est unius virtutis*: dico quod ille netus est actus gcncrativus prudentiae, qui agit in virtute habitus principiorum prudentiae. Cum enim, ut ex dictis* patet, habitus principiorum prudentiae in parte opprehensiva sit synderesis, in parte appetitiva sit ad minus triplex habitus trium virtutum cardinalium: ct pluribus habitibus simul uti contingat m ordine ad unum; ct prudentia, una existent, cx omnibus his pendeut; et generatio prudentiae sit perfectio virtutum: consequens est ut actus generntivus prudentiae procedat et a synderesi, ct habilibus tribus virtutum car<finalium non prius perfectarum, sed ipso actu generante prudentiam esse perfectum accipientium. Et sic ille actus, dato quod esset unius tantum virtutis, puta synderesis. quia nulla prnesupponitur alia virtus; esset tamen multorum habituum participativus, et sic posset multas consummare virtutes: sicut post genitam prudentiam, recte praecipere simul in pluribus materiis, est actus unius virtutis, prudentiae scilicet, clicitivc; multarum autem virtutum moralium, principiorum prudentiae, est actus participative.

Secundo autem modo, simultas temporis intclligftur secundum propinquitatem: ut scilicet quae parum differunt secundum tempus, simul esse dicuntur; iuxta illud. *Quod parum distat, nihil distare videtur* ♦. Et sic virtutes morales pluribus actibus quasi simul generantur: ct dicuntur connexae. quia oportet unamquamque statim aliam comitem habere. Et licet hoc videatur prima facie inconsonum, ri quis tamen consideret quod sermo praesens non est metaphy*icu» neque mathematicus, sed monilis, in quo non admussim certitudo quaeritur; et attendat nd alias propriei .te virtutum, quod tiimili modo venficaotur? non usquequaque hoc spernet. Patet namque quod attingere medium non minus convenit virtuti quam connexio: er consist quod contingere medium vocatur non solum attingere centrum, sed prope. Quare ergo connexio virtutum non vocanda est, si prope sint; sed solum in initanti si attingant? Idem enim videtur in materia connexionis instans, quod in materia dc medio punctum centrale.

XIII. Er scito hic quod cx utroque modo dmultaiicoe generationi* virtutum, salvatur quod virtutes, quatenus vir- entes sunr. qunlit.Hu. sunt absolutae, quas dicimus habitus, iuxta superius * determinata contra Scotum. Nam si simulas ista non est instntntanea. sed quasi; constat quod, sicut post multos aenis, cx aliquo in virtute omnium, generatur habitus temperantiae, ita et virtus temperantiae. Et sicut augetur habitus, vinus augetur; et sic de aliis.- Si autem simultas ista est vere instantané#, lune sicut una electio comparativa potest esse u multis, immo omnibus virtutibus cardinalibus, postquam sunt genitae; ita una similis electio potest esse generative simul omnium, ita in propinqui dispositione existentium, ut unico actu supervenienti, in virtute tot praecedentium, generandae essent secundum suas absolutas entitates. Nee in hoc csl differenda inter rationem vinutis, ct habitus, ut patet. Manifeste autem constat, cum. proposito adulterio peq>eirando sub instanti poena mortis, eligitur perseverare in bono; electionem illam esse a prudentia indicante et praecipiente, a iustitia ius alterius coniugis refutante violare, n fortitudine timorem mortis superante, a temperantia delectationem vencream quando oportet, etc., recusente. Unde si quis sit adeo exercitatus in harum omnium virtutum actibus, ut devenerit ad hoc, quod >i unico netu adhuc exerceretur, fieret in eo virtus temperantiae, ct similiter dc iustitia ct aliis; et ipse in unicum postmodum exeat actum cadentem super nialcrias omnium virtutum, ac per hoc equivalentcm quatuor actibus: illo unico actu generabuntur simul quatuor habitus ūrtuosi. quos virtutes cardinales dicimus. Hoc nutem contingeret. si sic dispositus ad virtutes, proposito sibi adulterio cum morte, ut dictum esi. eligeret bonum rationis possidere tunc enim ratione indicii cl praecepti fieret prudentia, ratione electionis sequentis fierent aliae virtutes. Et simile esi in similibus comparativis, Et scias quod tanto facilius simultancam generationem m instanti salvabis, quanto ad solum statura virtutis obligaris salvandum quod liat in instanti. quoniam virtutes absque virtutis statu, utpoto imperfectae, non sunt connexae *. – Sed ne videamur fugere, ct ' er. a ->»

Il-
CUI, <rt. 3, «J

ga.
7,

-G
ka

c actui
e habi-

iv.1 «it
mbilu»
nui uti
?n*. cx
riectio
kntiae
cardi-
c pro-
, dato
nulla
tuum
rule*
ul In
5 aci-
prin-

ir *e-
:runt
lu o d
mlci 'Ctru^Kj)
nne-
hi-
quii
>by-
ad-
iric-
|ue-
um
jod
itn,
est.
em
na-

sse
ir-
ai,
Csxdei
>d,
;c-
Et
u-
io
us
e-
u
r-
u
>
t,
ifi
^
IS
I-
r-
I-
d
w

s
J
f
•
»

QUAES HO LXV, ARTICULUS II

423

quia vero omnia cotuonarc absolute ct simpliciter disputa-
mus; haec dc tertio. In quo plus dictum est quam promis-
sum fuerit, nc connexio adduceret ad credendum habitus
virtutum moralium cx respectibus esse virtutes, ct non cx
essentia: cuius contrarium supra habuimus, etc.

XIV. In responsione nd primum in eodem articulo, hnbc*
illa verba, scilicet quod *modico studio acquirit
scientiam alicuius conclusionis quam nunquam considera-
vit*; cx quibus errarunt Thomistac aliqui dc habitu scicn-
tiuc, ul superius* exposuimus. Et ideo transeamus.

XV. In responsione ud tertium in eodem articulo, hoc
solum restai declarandum quod in calce illius dicitur: scilicet
quod causa dependentiae mutuae inter prudentiam ct morale*
virtutes, est mutua motio rationis cl appetitus. Ubi nota quod
superius *, dum dc actibu» voluntati» tractaretur, didicimus
quod ratio est primum movens ad speciem, ct propterca movet
appetitum cx parte obiecti; appetitu» autem est primum
movens ad exercitium, cl ideo movet rationem cx parte subiccti.
El in hoc tam excelsum cl primum principium deducit Auctor,
quasi in primam radicem, connexionem virtutum moralium.
Et merito. Quia virtutes morales perficiunt appetitum respectu
finis: ct cx supradicti* * constat quod appetitus cx hoc quod
proprium eius obiectum est fini*, habet quod sit primum
movens ud exercitium. Perfectio igitur virtutum moralium
spectat ad per-

tectionem appetitu» ut moventi» ud exercitium; ac per hoc,
ut moventi» rationem; nc per hoc, ut inchoanti» pruden-
tiam, quae est in ratione ut mota ab appetitu. Prudentia
vero, quia formo dat agibilibu», *ub quibus formi» agibilia,
utpotc rationi consona, bono* efficiunt habitus, qui sunt
virtute»; perficit intellectum quatenus motivus eat ud *pc-
cicrn; nc per hoc. quatenus motivus eat appetitus cx parte
obiecti ad virtutes morale». Quia igitur mutua est molio
rationi* cl oppetitus; ct prudentia in ratione, ct virtute*
morales in appetitu, spectant ad illas mutuas motione*: hinc
provenit ut prudentia ct morales virtute* mutua quoque
connexione sint dependentes. – Et hinc eleva, lector, menti*
oculos in celsitudinem admirabilem doctrinae huius divini
Docturis, etiam in his minimis resolventis in prima principia.

XVI. In responsione nd quartum in eodem articulo, nota,
novitio, quod hinc habe* duplicem differentiam inter artem
ct prudentiam, ex quo fit quod arte* non *unt connexae,
prudentiae vero non solum connexae, »ed una. Prima est,
quia ars respicit factibilia uno modo tantum, scilicet ut ma-
teriam: prudentia vero respicit agibilia dupliciter, scilicet ul
materiam, ct ul principia. – Secunda c*t quod, cliam stando
utrubique infra rationem materiae, factibilia non »uni con-
nexa, ut error in uno redundet in aliud; agibilia autem *ic
sunt ordinatu, quod error in uno errorem induceret in alio,
ut cx praedictis * patet

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUTES MORALES POSSINT ESSE SINE CARITATE

IP |p*, qu. xxm, 4rt. 7; IU *Sent* ! u xxmi, qu. n. art. 4 3. «J 4,»: rrni, irt. 2; *De Virtat.*, m.j. §, an. s.

,D SECUNDUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod
virtutes morales possim esse sine cari-
tate. Dicitur enim in libro *Sententiarum*
'Prosperi *, quod *omnis virtus praeter
caritatem, potest esse communis bonis*
Sed *caritas non potest esse nisi in bonis*, ut dici-
tur ibidem. Ergo aliae virtutes possunt haberi
sine caritate.

2. Praeterea, virtutes morales possunt acquiri
cx actibus humanis, ut dicitur in II *Ethic.* * Sed
cantis non habetur nisi cx infusione; secundum
illud *Rom.* v ♦ *Caritas Dei diffusa est in cordibus
nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est no-
bis*. Ergo aliae virtutes possunt haberi sine ca-
ritate.

3. Praeterea, virtutes [morales connctuntur
ad invicem, inquantum dependent a prudentia.
Sed caritas non dependet a prudentia; immo
prudentiam excedit, secundum illud *Ephes*, in ♦
Supereminentem scientiae caritatem Christi. Ergo
virtutes morales non connctuntur caritati, sed
sine ca esse possunt.

Sed contra est quod dicitur i *Ioan*, m *: *Qui
non diligit, manet in morte*. Sed per virtutes per-
ficitur vita spiritalis: ipsae enim sunt *quibus
recte vivitur*, ut Augustinus dicit, in II *dc I.ib.*
* Ergo non possunt esse sine dilectione s
caritatis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est. virtutes morales prout sunt operativac boni
in ordine ad finem qui non excedit facultatem
naturalem hominis, possunt per opera humana
acquiri. Et sic acquisitae sine caritate esse pos-

sunt: sicut fuerunt in nullis gentilibus. – Secun-
dum autem quod sunt operativac boni in ordine
ad ultimum finem supernaturalem, sic perlecte
cl vere habent rationem virtutis; et non possunt
humaniis actibus acquiri, sed infunduntur a Deo.
Et huiusmodi virtutes morales sine caritate esse
non possunt. Dictum est enim supra * quod aliae ju m
virtutes morales non possunt esse sine pruden-
tia; prudentia autem non potest esse sine virtu-
tibus moralibus, inquantum virtutes morales fa-
ciunt bene sc habere ad quosdam fines, ex qui-
bus proccdit ratio prudentiae. Ad rectam autem
rationem prudentiae multo magis requiritur quod
homo bene sc habeat circa ultimum finem, quod
fit per caritatem, quam circa alios fines, quod
lit per virtutes morales: sicut ratio recta in spe-
culativis maxime indiget primo principio inde-
monstrabili, quod est *contradictoria non simul
esse vera*. Unde manifestum fit quod nec pru-
dentia infusa potest esse sine caritate; nec aliae
virtutes morales consequenter, quae sine pruden-
tia esse non possunt.

Patet igitur ex dictis quod solae virtutes in-
fusae sunt perfectae, ct simpliciter dicendae vir-
tutes: quia bene ordinant hominem ad finem
ultimum simpliciter. Aliae vero virtutes, scilicet
acquisitae, sunt secundum quid virtutes, non au-
tem simpliciter: ordinant enim hominem bene
respectu finis ultimi in aliquo genere, non autem
respectu finis ultimi simpliciter. Unde *Rom.* xiv,
super illud * *Omne quod non est ex fide, pecca-
tum esi*, dicit Glossa * Augustini: *Ubi deest agnitio
veritatis, falsa est virtus etiam in bonis moribus*.

a) dilectione. — directione AI sCDEOIUKI^t.

Et sic patet quod virtutes morales infusae non solum habent connexionem propter prudentiam ; sed etiam propter caritatem. Et quod qui amittit caritatem per peccatum mortale, amittit omnes virtutes morales infusas.

An primum ergo DICENDUM quod ad hoc quod actus inferioris potentiae sit pertectus, requiritur quod non solum adsit perfectio in superiori potentia, sed etiam in inferiori : si enim principale agens debito modo se haberet, non sequeretur actio perfecta, si instrumentum non esset bene dispositum. Unde oportet ad hoc quod homo bene operetur in his quae sunt ad finem, quod non solum habeat virtutem qua bene se habeat circa finem, sed etiam virtutes quibus bene se habeat circa ea quae sunt ad finem: nam vinus quae est circa finem, se habet ut principalis cl motiva respectu earum “ quae sunt ad finem. Et ideo cum caritate nccessc est etiam habere alias virtutes morales.

Ad secundem dicendum quod quandoque contingit quod aliquis habens habitum, patitur difficultatem in operando , ct per consequens non sentit delectationem et complacentiam in actu, propter aliquod impedimentum extrinsecus superveniens: sicut ille qui habet habitum scientiae, patitur difficultatem in intelligendo, propter somnolentiam vcl aliquam infirmitatem. Et similiter habitus moralium virtutum infusarum patiuntur interdum difficultatem in operando, propter aliquas dispositiones contrarias ex praecedentibus actibus relictas. Quae quidem difficultas non ita accidit in virtutibus moralibus acquisitis: quia per exercitium actuum, quo ? acquiruntur, lolluntur etiam contrariae dispositiones.

Ad tertium dicendum quod aliqui sancti dicuntur aliquas virtutes non habere, inquantum patiuntur difficultatem in actibus carum, ratione iam * dicta; quamvis habitus omnium virtutum · i· rop. u t. habeant.

3) cjrur. – turum l F.

p) acHbut F, om, F.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Tn articulo tertio eiusdem quaestionis sexagcrimacquintac, Jtnihil occurrit scribendum nisi quod hic articulus dc connexionc, adiuvat illuni dc necessitate carundcm moralium

infusarum, consequenti, ct c conserto, ut in qu. lxvi · · Art. > tupcriu patet, etc.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM FIDES ET SPES POSSINT ESSE SINE CARITATE

II* II**, qu. xxui, an. 7, ad l; IU Sent., dhLxxni, qu. tu, art. I, qu* x; dut. im, qu. ll, arc 3, qu* t; l Gx,, «ap. xiii, Ic.U t

S D QUARTUM SIC PROCEditUR. VidctUT quod fides et spes nunquam sint sine caritate. Cum cnim sint virtutes theologicae, digniores esse videntur virtutibus moralibus, etiam infusis. Sed virtutes morales non possunt esse sine cantate. Ergo neque fides ct spes.

2. Praeterea, *nullus credit nisi volens*, ut Augustinus dicit, *super Ioan.* * Sed caritas est in voluntate sicut perfectio eius, ut supra * dictum est. Ergo fides non potest esse sine caritate.

3. Praeterea, Augustinus dicit, in *Enchirid.* *, quod *spes sine amore esse non potest*. Amor autem est caritas: de hoc cnim amore ibi loquitur. Ergo spes non potest esse sine caritate.

Sed contra est quod Matth. l * dicitur in Glossa · * quod *fides generat spem, spes vero caritatem*. Sed generans est prius generato, et potest esse sine eo. Ergo fides potest esse sine spe: et spes sine caritate.

Respondeo dicendum quod fides ct spes, sicut et virtutes morales, dupliciter considerari possunt: uno modo, secundum inchoationem quandam; alio modo, secundum perfectum esse virtutis. Cum cnim virtus ordinetur ad bonum opus agendum, virtus quidem perfecta dicitur * cx hoc

quod potest in opus perfecte bonum: quod quidem est dum non solum bonum est quod fit, sed etiam bene fit. Alioquin, si bonum sit quod fit. non autem bene fiat, non erit perfecte bonum. unde nec habitus qui est talis operis principium, habebit perfecte rationem virtutis. Sicut si aliquis operetur iusta, bonum quidem facit: sed non erit opus perfectae virtutis, nisi hoc bene faciat, idest secundum electionem rectam, quod est per prudentiam: ct ideo iustitia sine prudentia non potest esse virtus perfecta.

Sic igitur fides ct spes sine caritate possunt quidem aliqualer esse: perfectae autem virtutis rationem sine caritate non habent. Cum cnim fidei opus sit credere Deo; credere autem sit alicui ? propria voluntate assentire: si non debito modo velit, non erit fidei opus perfectum. Quod autem debito modo velit, hoc est per caritatem, quae perficit voluntatem: omnis enim rectus motus voluntatis ex recto amore procedit, ut Augustinus dicit, in *XIV de Civ, Dei* *. Sic igitur fides est quidem sine caritate, sed non perfecta virtus: sicut temperantia vel fortitudo sine prudentia. – Et similiter dicendum est de spe. Nam actus spei est cexpectare futuram beatitudinem a Deo. Qui quidem actus perfectus est, si nat ex meritis quae

s) dicitur. – dicitur codicct.

alicui. – aliqueri ABCDEFGiKL»H.

quis habet: quod non potest esse sine caritate. Si autem hoc expcctet cx meritis quae nondum habet, sed proponit in futurum acquirere, erit actus imperfectus: ct hoc potest esse sine caritate. – Et ideo fides et spes possunt esse sine cantate: sed sine caritate, proprie loquendo, virtutes non sunt; nam ad rationem virtutis pertinet ut non solum secundum ipsam aliquod bonum operemur t, sed etiam bene, ut dicitur in II *Ethic*.*

Ad primum ergo dicendum quod virtutes morales dependent a prudentia: prudentia autem infusa nec rationem prudentiae habere potest absque

caritate, utpote deficiente debita habitudine ad primum principium, quod est ultimus linis. Fides autem et spes, secundum proprias rationes, nec a prudentia nec a caritate dependent. Et ideo sine caritate esse possunt; licet non sint virtutes sine caritate, ut dictum est *.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de fide quae habet perfectam rationem virtutis.

Ad tertium dicendum quod Augustinus loquitur ibi de spe, secundum quod aliquis expectat futuram beatitudinem per merita quae iam habet: quod non est sine caritate.

γ) aliquod bonum operemur. – aliquid operetur Γ, aliquod (aliquif E) bonum operetur ceteri ct a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo quarto eiusdem quaestionis scxagcsimacquintac, adverte quod hic est sermo dc affirmatione ct negatione virtutis ratione status, ct non ratione essentiae: quoniam endem numero qualitas affirmatur et negatur virtus scun- Jum diversa tempora ♦. Intendit ergo Auctor quod fuies ct spes sine cantate non sunt virtutes, quin non sunt m statu virtutis: cum caritate autem sunt virtutes, quin sunt in statu virtutis. – Quare autem ct quomodo hoc accidat, secundum rationem in littera positam, facile apparet recolentibus, quoad fidem, de cius subiecto, quod est intellectus non absolute, sed a voluntate motus. Ex hoc enim patet quod actus fidei, scilicet credere Deo. cum non sit ab intellectu absolute, exigit necessario intellectum motum a voluntate ad talem netum: aliter non esset credere, nec fidei actus. Ac per hoc, bene credere exigit intellectum bene motum a voluntate: quod esse non potest nisi voluntas sit bene affecta Deo, quod c^t per caritatem. Et sic fides est in suo perfecto statu, ex hoc quod habet subiectum bene dispositum: ct sic est virtus. Similiter quoque acccidit in spe. Quoniam subicctum cius est voluntas affecta meritis: ct propterca actus cius, scilicet expectore beatitudinem a Deo, exigit in voluntate meritum, sine quo non esset sperare. Sed habere merita contingit dupliciter: scilicet in intentione tantum; ct in re. Et si quidem voluntas speret allecta tantum meritis in intentione, actus quidem est spei, sed imperfectus: si vero speret affecta merius in rc, tunc spes est in suo perfecto statu, habens debitam in proprio subiecto dispositionem. Et sic est virtus, etc.

II. In eodem quarto articulo notu, novitic, circa illud, *Credere est alicui propria voluntate assentire*, quod Sco- ws, in xxv distinctione III *Sent.*, in quaestione laterali, nescio quo spiritu ductus, non vult intellectum moveri a voluntate ad credendum; sed sufficit eam non contra move- vere. Affert enim quod aliter sequeretur quod, proposito in intellectu astra esse paria, posset voluntas imperare credulitatem.

Sed revera experimur quod credere est voluntarium: quamvis aestimationes ct dubitationes ad alteram partem sint a persuasionibus ct apparentiis. Unde, obiecto insufficicntc ad determinandum intellectum nd alteram partem determinate absque formidine alterius partis, ut obicctum fidei est; oportet voluntate supplere, movendo intellectum ad assensum absque formidine: oloquin fidei netus nunquam erit, utpote carens sufficienti causa. – Nec inconvenit ex sola voluntate credere astra esse paria. Sicut enim voluntas determinat potentiam rationalem ad alterum contrariorum ad quae ncutrolitcr sc habet, ut dicitur IX *A/etaphys*.*; sic determinat intellectum ad alteram partem contradictionis credendam. Et sicut medicus cx solo odio determinat artem ad occidendum infirmum; ita ex solo amore alicuius quantunicumquc extranei, determinatur quis ad credendum id cuius nullam habet rationem.

III. In eodem quarto articulo dubium est de proportionali similitudine in littera posita inter fidem ac spem ad

ratio dubii est quia, ut dictum est *, hic est sermo de perfectiionc ct imperfectione virtutum quoad statum. Ex hoc enim sequitur aut quod virtutes morales sine prudentia sunt virtutes secundum essentiam, licet non quoad statum, si similitudo proportionalis tenet: cuius tamen oppositum dictum est, dum dictum est * quod sine recta ratione habitus temperantiae dispositio tantum ad virtutem esse potest. Aut quod similitudo haec proportionalis non teneat.

IV. Ad hoc dicitur quod dupliciter intelligi potest virtutes morales sine recta ratione esse. Primo, ut sint qualitates habituantes vires animae ad temperata, ad iusta, etc., absque recta ratione omnino. Et si sic esset, huiusmodi habitus non essent virtutes aliquo modo, sed dispositiones ad virtutes: quia deesset eis essenziale principium, ut patet cx definitione virtutis . Et si in hoc sensu verba litterae suscipiantur, tunc aut velut cxcmplnriter allata; aut secundum similitudinem aliquidcm, puta in hoc quod non sunt virtutes simpliciter sed inchoationes virtutum, exponenda sunt.

Secundo intelligi possunt, ut tales habitus sint sine recto ratione perfecta, quae est prudentia. Et sic similitudo optime currit. Quoniam qualitates habituantes vires animae ad temperata, ad iusta. etc., secundum rectam rationem imperfectam extensive, puta quia adhuc non habituavit ad recte praecipiendum m comparationibus diversarum materiarum, sed paulatim ad hoc tenditur; sunt virtutes secundum essentiam, sed non perfectae, quia non sunt in statu virtutis; propter quod diximus* eas non esse connexas. Et secundum hoc, sicut huiusmodi virtutes sc habent nd prudentiam, ita fides et spes nd caritatem: utrobique enim contingit defectus status cx subtractione principii ct indispositione subiccti. Virtutes enim morales habent pro subiecto appetitum ut subest rectae rationi perfectae, quae est prudentia simpliciter: et fides ct spes intellectum motum a voluntate perfecta, et voluntatem affectam meritis praesentibus, quorum utrumque sola caritate habetur. – Et quoniam littera prudentiam pluries nominat, ideo hic sensus eligendus videtur.

V. In eodem quarto articulo, in responsione ad primum, adverte, novitic, quod Auctor distinguit virtutes in cas secundum proprias rationes, puta fidei, prudentiae, temperantiae, etc.; ci in cas ut virtutis perfectae rationem habent, ha quod considerat fidem inquantum fides; et rursum fidem inquantum est simpliciter virtus; ct sic dc aliis. Et intendit quod in hoc est differentia inter fidem infusam et prudentiam infusam, quod licet neutra, inquantum virtus, possit esse sine caritate; fides tamen, inquantum fides, esse potest sine illa, quia potest habere sine illa opus suum: salvatur enim sine illa intellectus motus a voluntate ad credendum Deo secundum regulam divinae revelationis, licet non perfecte. Prudentia autem infusu, nec inquantum prudentia. potest esse sine caritate: quia inquantum prudentia, dependet magis ab ultimo quam a finibus proximis, sicut scientia i primis principiis; ct propterca, sicut non potest esse sine moralibus Infusis, u fortiori non potest esse sine caritate. . (. ;S1 ...

VI. Ex praedictis autem - patet quod aliter sc habet car-

• s.Th.)ect.i*. b>d. ht*. VIII. . v. n. a. y

• U Ani-L. fcte.1>.O,a& ti. B.K.-S.D. kxt ri.

An. i. Ua-

* b e^tt

rites ad fidem et spem; et aliter ad morales acquisitus. Istae enim non constituuntur in esse virtutis secundum essentiam, nec secundum statum, per caritatem, aut aliquid eius: sed dum imperantur ab ea, ad superiorem ordinem referuntur, Illinc autem ex caritatis praesentia sortiuntur perfectionem

»taluv. Propter quod Scotus, in xxxvi distinctione Tertii *, ' *«. *. tenens fidem et spem esse perfectas virtutes, sicut morales, sine caritate, minus perspicaciter vidit. in articulo quinto eiusdem quaestionis, nihil scribendum occurrit.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM CARITAS POSSIT ESSE SINE FIDE ET SPE

quintum sic proceditur. Videtur quod caritas possit esse sine fide et spe. Caritas enim est amor Dei. Sed Deus potest nobis amari naturaliter, etiam non praesupposita fide, vel spe futurae beatitudinis. Ergo caritas potest esse sine fide et spe.

2. Praeterea, caritas est radix omnium virtutum; secundum illud *Ephes*, m. 1: *In caritate radicati et fundati*. Sed radix aliquando est sine ramis. Ergo caritas potest esse aliquando sine fide et spe et aliis virtutibus.

3. Praeterea, in Christo fuit perfecta caritas. Ipse 3 tamen non habuit fidem et spem: quia fuit perfectus comprehensor, ut infra * dicitur. Ergo caritas potest esse sine fide et spe.

Sed contra est quod Apostolus dicit, *Heb.* xi *: *Sine fide impossibile est placere Deo*; quod maxime pertinet ad caritatem, ut patet: secundum illud *Proverb*, viii *: *Ego diligentes me diligo*. Spes etiam est quae introducit ad caritatem, ut supra * dictum est. Ergo caritas non potest haberi sine fide et spe.

Respondetur dicendum quod caritas non solum significat amorem Dei, sed etiam amicitiam quandam ad ipsum; quae quidem super amorem addit mutuam reclamationem cum quadam mutua communicatione, ut dicitur in viii *Ethic*. * Et quod hoc ad caritatem pertineat, patet per id quod dicitur 1 Ioan, iv *: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo*. Et 1 *ad Cor.* i * dicitur:

Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem Filii eius. Haec autem societas hominis ad Deum, quae est > quaedam familiaris conversatio cum ipso, inchoatur quidem hic in praesenti per gratiam, perficitur autem in futuro per gloriam quorum utrumque fide et spe tenetur. Unde sicut aliquis non posset cum aliquo amicitiam habere, si discredere vel desperaret se posse habere aliquam societatem vel familiarem conversationem cum ipso; ita aliquis non potest habere amicitiam ad Deum, quae est cantas, nisi fidem habeat, per quam credat huiusmodi societatem et conversationem hominis cum Deo, et speret se ad hanc societatem pertinere. Et sic caritas sine fide et spe nullo modo esse potest.

Ad primum ergo dicendum quod caritas non est qualiscumque amor Dei: sed amor Dei quo diligitur ut beatitudinis obiectum, ad quod ordinamur per fidem et spem.

Ad secundum dicendum quod caritas est radix fidei et spui *, inquantum dat eis perfectionem et virtutis. Sed fides et spes, secundum rationem propriam, praesupponuntur ad caritatem, ut supra * dictum est. Et sic caritas sine eis esse non potest.

Ad tertium dicendum quod Christo deluit fides et spes, propter id quod est imperfectionis 4 in eis. Sed loco fidei, habuit apertam visionem; et loco spei, plenam comprehensionum. Et sic fuit perfecta caritas in eo.

LICI

3) — 10t tpic Pu.
p) at. — o/ hll ei a, .f ccttn.

7) F^r gtarienn. — /n AñCPHIL.
3) imperfectionis. — altjHid ivtfcrccti^if Ptf.

QUAESTIO SEXAGESIMASEXTA
BE AEQUALITATE VIRTUTUM

IN SEX ARTICULOS DIVISA

• CI qo. umr, In-
• rrod.
• Ver. 1, 6.
• Ofda,
• Ver. 5.
• qu. XV», .n.
5; qu. I u. an.

Deinde considerandum est de aequalitate vir-
tutum *.
Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum virtus possit esse maior vel
minor.
Secundo: utrum omnes virtutes simul in eo-
dem existantes, sint aequales.

Tertio: de comparatione virtutum moralium
ad intellectuales.
Quarto: de comparatione virtutum moralium
ad invicem.
Quinto: de comparatione virtutum intellectua-
lium ad invicem.
Sexto: de comparatione virtutum theologica-
rum ud invicem.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUS POSSIT ESSE MAIOR VEL MINOR

III Sent.. dūt. vxxn, «ert. 4; /k Mato, qu. 11, art. 9. ad 8, Ik l'rtuf., qu. v, iru 3.

• Ver. 1, 6.
• Ofda,
• Ver. 5.
• qu. XV», .n.
5; qu. I u. an.

phimum sic proceditur. Videtur quod
virtus non possit esse maior vel minor.
Dicitur enim in J/oc. xxi ., quod latera
civitatis Jerusalem sunt aequalia. Per
haec autem significantur virtutes, ut Glossa * dicit
ibidem. Ergo omnes virtutes sunt aequales. Non
ergo potest esse virtus maior virtute,
2. Praeterea, omne illud cuius ratio consistit
in maximo, non potest esse maius vel minus.
Sed ratio virtutis consistit in maximo: est enim
virtus *ultimum potentiae*, ut Philosophus dicit in
Cado ♦, et Augustinus etiam dicit ., in 11 *dc*
Lib. Arb. *, quod *virtutes sunt maxima bona, qui-*
bus nullus potest male uti. Ergo videtur quod
virtus non possit esse maior neque minor.
3. Praeterea, quantitas effectus pensatur se-
cundum virtutem agentis: Sed virtutes perfectae,
quae sunt virtutes infusae, sunt a Deo, cuius
virtus est uniformis et infinita. Ergo videtur quod
virtus non possit esse maior virtute.
Sed contra, ubicumque potest esse augmen-
tum et superabundantia, potest esse inaequalitas.
Sed in virtutibus invenitur superabundantia et
augmentum: dicitur enim Matth. v *: *Nisi abun-*
daverit iustitia vestra plus quam Scribarum et
Pharisaeorum, non intrabitis in regnum caelorum;
et *Proverb*, xv * dicitur: *In abundanti iustitia vir-*
tus maxima est. Ergo videtur quod virtus possit
esse maior vel minor.
Respondeo dicendum quod cum quaeritur utrum
virtus una possit esse ? maior alia, dupliciter in-
telligi potest quaestio. Uno modo, in virtutibus
specie differentibus. Et sic manifestum est quod
una virtus est alia maior. Semper enim est po-
tior causa suo effectui: et τ in effectibus, tanto
aliquid est potius, quanto est causae propinquius.
Manifestum est autem ex dictis * quod causa ct

radix humani boni est ratio. Et ideo prudentia,
quae perficit rationem, praefertur in bonitate aliis
virtutibus moralibus, perficientibus vim appetiti-
vam inquantum participat rationem. Et in his
etiam tanto est una altera melior, quanto magis
ad rationem accedit. Unde et iustitia, quae est in
voluntate, praefertur aliis virtutibus moralibus: cl
fortitudo, quae est in irascibili, praefertur tempe-
rantiae. quae est in concupiscibili, quae minus
participat rationem, ut patet in VII *Ethic*. *
Alio modo potest intelligi quaestio in virtute
eiusdem speciei. Et sic, secundum ea quae dicta
sum supra , cum de intensionibus habituum age-
retur, virtus potest dupliciter dici maior et minor:
uno modo, secundum seipsam; alio modo, ex
parte participantis subiecti. Si igitur secundum se-
ipsam consideretur, magnitudo vel parvitas eius
attenditur secundum ea ad quae se extendit. Qui-
cumque autem habet aliquam virtutem, puta tem-
perantiam, habet ipsam quantum ad omnia ad
quae se temperantia extendit. Quod de scientia
et arte non contingit: non enim quicumque est
grammaticus, scit omnia quae ad grammaticam
pertinent. Et secundum hoc bene dixerunt Stoici,
ul Simplicius dicit in *Commento Praedicamento-*
rum *, quod virtus non recipit magis et5 minus,
sicut scientia vel ars; eo quod ratio virtutis con-
sistit in maximo.
Si vero consideretur virtus ex parte subiecti
participantis, sic contingit virtutem esse maiorem
vel minorem: sive secundum diversa tempora,
in eodem *; sive in diversis hominibus. Quia ad
attingendum medium virtutis, quod est secundum
rationem rectam, unus est melius dispositus quam
alius: vel propter maiorem assuetudinem, vel
propter meliorem dispositionem naturae, vel pro-
pter perspicacius indicium rationis, aut etiam pro-

a) etiam dicit. — dicti HI, ait ente quad P, om. cd. a.
(j) ftwit ewe. — iit codic». — Pro quaestio, hacc quaestio l F.

γ) ct. — et etiam EF.
Z) ct. — neque P.t-

pter maius gratiae donum, quod unicuique donatur *secundum mensuram donationis Christi*, ut dicitur *ad Ephes.*iv*. – Et in hoc deficiebant Stoici, aestimantes nullum esse virluosum dicendum, nisi qui summe luerit dispositus ad virtutem. Non enim exigitur ad rationem virtutis, quod attingat rectae rationis medium in indivisibili, sicut Stoici putabant: sed sufficit prope medium essel, ut in II *Ethic.* * dicitur. Idem etiam indivisibile signum unus propinquius et promptius attingit c quam alius: sicut etiam patet in sagittatoribus trahentibus ad certum signum.

An primum ergo dicendum quod aequalitas illa non est secundum quantitatem absolutam, sed

est Tⁱ secundum proportionem intelligcnda: quia n omnes virtutes proportionaliter crescunt in homine. ut infra . dicetur.

⁂ Art. .*.

Ad secundum dicendum quod illud ultimum quod perlinet ad virtutem, potest habere rationem magis vel minus boni secundum praedictos modos: cum non sit ultimum indivisibile, ut dictum est . . * t wp*.

Ad tertium dicendum quod Deus non operatur secundum necessitatem naturae, sed secundum ordinem suae sapientiae: secundum quam" diversam mensuram virtutis hominibus largitur, secundum illud *ad Ephes. W**: *Unicuique vestrum ⁂Vm.7. data est gratia secundum mensuram donationis Christi.*

t) prvpc medium esse. – attingere prope medium EF.
) prnyinquius et promptiui Jtthlgit. – propinquius nttlngit EK, promptius attingit ederi.

rj non cwf... sed tsl. – non totum f/olum um. o) est .. ied est etiam Γλ
0) qua*. – quem ACDEIIL, qnod U. oe. L

Commentaria Cardinalis Caiotani

Tx titulo primi articuli quaestionis scxagcsimaescxtac, me-
Inicnto quod, cum aliqui habitus dicantur virtutes sccondum quid, ut dc virtutibus intellectualibus in qu. lvi *r et theologicis informibus in quaestione pniccodcntc . dictum est; et aliqui simpliciter, ut caritas, et virtutes cardinales ic morales omnes infusae cl acquisitae; et totus articuli sermo circa has versetur: consequens est ut praesens titulus dc virtutibus simpliciter accipiatur, – Et confirmatur hoc: quia in littera virtus distinguitur contra scientiam et artem.

II. In corpore eiusdem primi articuli, nota primo, quod istac comparationes in littera positae inter prudentiam etc., habebunt in hac eadem quaestione proprios articulos*: et ideo ibi examinandas relinquo.

Nota secundo, quod Auctor loquiiur de virtute perfecta secundum statum, quae sola dicitur simpliciter virtus, cum negat cam posse intendi secundum sc: quod est intendi per extensionem ad plura nunc quam prius, ut superius * dc-favimus diffuse. Et hinc manifeste habes quod dc intentione Auctoris est doctrina dicta de connexione *, scilicet quod virtus perficit in propria materia, etiam connexa aliis materiis. Si enim non esset hoc. i.im posset extendi ad quae prius non sc extendebat.

Nota tertio, quod hinc habes differentiam quandam inter virtutes intellectuales et morales in hoc, quod illae etiam imperfectae secundum statum, dicuntur virtutes: isuc autem, nisi sint secundum statum perfectae, non dicuntur virtutes. Dicitur enim in littera quod scientia et nrs non semper extendunt ?c nd omnia sua; virtus autem ad omnia suase extendit. Et in promptu causa huius est: quia scilicet minus exigitur ad constituendum imperfectum, quam perfectum; virtutes ouicm intellectuales imperfecte habent rationem virtutis, non enim sunt virtutes nisi secundum quid; mo- rules autem habent perfecte rationem virtutis, ut patet ex supradictis *.

·α^·χU,«I

Nota quarto, quatuor causas in littera augmenti intensivi virtutum: scilicet consuetudinem, naturalem inclinatio- nem, iudicium perspicacius, et gratiam. Et simul nota duos contra Stoicos rationes: alteram ex latitudine medii; alteram ex latitudine viae ad indivisibile medium. Propin- quior enim est, secundum sc, indivisibili iustitiae medio vir perspicacioris iudicii. quam minus acuti; et secundum opus, distribuens aequalibus quasi aequalia, quam multum dis- tantia ab aequalitate. Promptior quoque est nd indivisibile medium inclinatus naturaliter ad illud, quam non natura- liter; exercitatus, quam non exercitatus.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM OMNES VIRTUTES SIMUL IN EODEM EXISTENTES, SINT \EQL'ALES

Il Sent., disū XLH, qu. If. art. 5, id 6; III, dirt. xxrn. in. μ Ik N/o/o, qu. n, art. 9. nd Ji; Ik VirtuU. qu. V, srt. 3.

AD SECUNDUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod non omnes virtutes in uno et eodem sint aequaliter intensae. Dicil enim Apostolus, l *ad Cor.* vn *: *Unusquisque habet proprium donum a Deo, alius quidem sic, alius autem sic.* Non esset autem unum donum magis proprium alicui quam aliud, si omnes virtutes dono Dei infusas quilibet aequaliter haberet. Ergo videtur quod non omnes virtutes sint aequales in uno et eodem.

2. Praeterea, si omnes virtutes essent aequae intensae in uno et eodem, sequeretur quod quicumque excederet aliquem in una virtute, excederet ipsum in omnibus aliis virtutibus. Sed hoc patet esse falsum : quia diversi sancti de diversis virtutibus praecipue laudantur; sicut Abraham de

fide*. Movses de mansuetudine**, lob dc patienlia*. Unde ut de quolibet Confessore cantatur in Ecclesia: *Xon est inventus similis illi, quiconservaret legem Excelsi*; eo quod quilibet habuit praeservativam alicuius virtutis. Non ergo omnes virtutes sunt aequales in uno et eodem.

3. Praeterea, quanto habitus est intensior, tanto humo secundum ipsum delectabilius et promptius operatur. Sed experimento patet quod unus homo delectabilius et promptius operatur actum unius virtutis quam actum alterius. Non ergo omnes virtutes sunt aequales in uno et eodem.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in VI *de 7rin.* *, quod *quicumque sunt aequales infortitudine. aequales sunt in prudentia et temperantia*; et sic de aliis. Hoc autem non esset, nisi

q.
n. 5; Esà.ap.

B
I
I

omnes virtutes unius hominis essent aequales. Ergo omnes virtutes unius hominis sunt aequales.

•Artpwctd. Respondeo dicendum quod quantitas virtutum. sicut ex dictis* patet, potest attendi dupliciter. Uno modo, secundum rationem speciei. Et sic non est dubium quod una virtus unius hominis sit maior quam alia, sicut caritas fide et spe. – Alio modo potest attendi secundum participationem subiecti, prout scilicet intenditur vel remittitur in subiecto. Et secundum hoc. omnes virtutes unius hominis sunt aequales quadam aequalitate proportionis, inquantum aequaliter crescunt in homine: sicut digiti manus sunt inaequales secundum quantitatem, sed sunt aequales secundum proportionem, cum proportionaliter augeantur.

3 Huiusmodi autem aequalitatis oportet eodem modo rationem accipere, sicut et connexionis: aequalitas enim est quaedam connexio virtutum a QolAv,an.». secundum quantitatem. Dictum est autem supra* quod ratio connexionis virtutum dupliciter assignari potest. Uno modo, secundum intellectum eorum qui intelligunt per has quatuor virtutes, quatuor conditiones generales virtutum, quarum una simul invenitur cum aliis in qualibet materia. Et sic * virtus in qualibet materia non potest aequalis dici, nisi habeat omnes istas conditiones aequales. Et hanc rationem aequalitatis virtutum assignat Augustinus, in VI de Trim *, dicens: A7 dixeris aequales esse istos fortitudine, sed illum praestare prudentia; sequitur quod huiusfortitudo minus prudens sit. Ac per hoc, nec fortitudine aequales sunt \ quando est illius fortitudo pntdenlior. Atque ita de ceteris virtutibus invenies, si omnes eadem consideratione percurras.

Op ,v

Alio modo assignata est ' ratio connexionis virtutum secundum eos qui intelligunt huiusmodi virtutes habere materias determinatas. Et secundum hoc. ratio connexionis virtutum moralium accipitur ex parte prudentiae, et ex parte caritatis quantum ad virtutes infusas : non autem ex parte inclinationis, quae est ex parte subiecti, ut supra * dictum est. Sic igitur et ratio aequalitatis virtutum potest accipi ex parte prudentiae, quantum ad id quod est formale in omnibus virtutibus moralibus : existente enim ratione aequaliter perlecta in uno et eodem, oportet quod proportionaliter secundum rationem rectam medium constitruatur in qualibet materia virtutum.

Quantum vero ad id quod est materiale in virtutibus moralibus, scilicet inclinationem 4 ipsam a ad actum virtutis; potest esse unus homo magis promptus ad actum unius virtutis quam ad actum alterius, vel ex natura, vel ex consuetudine, vel etiam ex gratiae dono.

4

Ai» primum ergo dicendum quod verbum Apostoli potest intelligi de donis gratiae gratis datae, quae non sunt communia omnibus, nec omnia aequalia m uno et eodem. – Vel potest dici quod refertur ad mensuram gratiae gratum facientis; secundum quam unus abundat in omnibus virtutibus plus quam alius, propter maiorem abundantiam prudentiae, vel etiam caritatis, in qua connectuntur omnes virtutes infusae.

Ad secundum dicendum quod unus sanctus laudatur praecipue de una virtute, et alius de alia, propter excellentiorem promptitudinem ad actum unius virtutis, quam ad actum alterius.

Et per hoc etiam patet responsio ad tertium.

a) virtutum. – virtuti» H.

p) sic. – timiliUr ABCDEGHK1.a; Et m.... materia orn. FI.

γ) iuvt. – Vint 1*4, om. II.

3) inclinationem. – quantum ad indinationcin EF.

Commentaria Cardinalis Caietani

In titulo articuli secundi quaestionis scxagcsimacsxtae. Iscito titulum loqui de virtutibus sicut in praecedenti titulo, scilicet de virtutibus simpliciter, ut patet in processu.

In corpore eiusdem articuli, hoc primum declarandum occurrit novitiis, quod ratio aequalitatis quam ex Augustino littera tractat, consistit in hoc. Si virtutes non essent aequales, oporteret quod aliqua haberet istas quatuor conditiones inaequales : nam ad aequalitatem requiritur aequalitas omnium, sicut ad connexionem simultas omnium; quia aequalitas est quaedam connexio virtutum secundum quantitatem, ut patet. Sed non potest fieri ut una virtus minus habeat de una istarum quatuor conditionum, quam de aliis. Ergo. Probatur minor, ponendo duos in quorum uno sit fortitudo minus habens de conditione prudentiae, et in altero fortitudo magis habens prudentiae; et deducendo ad inconueniens, quod similiter sunt aequales in fortitudine, et inaequales in fortitudine. Et patet sequela, quoad primam partem, ex adversario: quoad secundam, ex veritate, quia alterius fortitudo est prudentior, ac per hoc

maior. – Apparet quod etiam in uno et eodem oportet aequales esse has quatuor conditiones in qualibet materia cardinalium virtutum : idem est enim indicium in uno et eodem, et in duobus.

II. Declarandum est secundo quod, quia virtutes, secundum inclinationes ad proprios actus, non sunt aequales nec quantitative nec proportionaliter, ut in littera dicitur; ideo in responsione ad secundum dicitur: Unus et idem homo promptior est ad actum unius virtutis, quam ad actum alterius. Et ad hunc sensum reducenda videntur dicta alibi ab Auctore. Ita quod non dicam virtutes aequales secundum habitum, et non secundum actum; ut in xxxvt distinctione Tertii * hoc dicentes** sequi videtur Auctor. Sed dicam v^ quod virtutes secundum formale in habitu, sunt aequales; secundum vero materiale, sunt inaequales. Quod est dicere: e-x Habitus virtutum, ut perficiunt subiecta ut mota a prudentia vel caritate, sunt aequales proportionaliter; ut vero perficiunt eadem ut tendentia in proprias materias, sunt inaequales.

;

o connexionis vir-
lligunt huiusmodi
tinalas. Et secwi-
rtutum moralium
ct cx parte cari-
s: non autem α
parte subiccti, ul
ratio aequalitati
rudentiacj quan-
nibus virtutibus
c aequaliter per-
quod proportio-
m medium con-
atum.

■natriale in vir-
tionem 4 ipsam i
as homo magis
.Juam ad actu@
nsuetudme, vel

l verbum Apo-
te gratis daüe.
is, nec omnia
Jttest dici quod
tum fadentis:
jmnibus vinu-
aiorem ahun-
itatis, in qua
le.
s sanctus lau-
alius dc alia,
em ad actum
rius.
o ad tertium

o ad tertium

om oportet
lâlibet cutord
jm in una c

inutes, tecua*
t aequalo at:
dicitur; ideo
't tdm ho@i
im ad aetvt
tur dicta 1S::
ksscamaæ
7 distincti»:
r. Sed &S3
int aeqciks. y/
jd et dkert. u
moti a prtj-
ircr; otwo
Merits, ssst

ARTICULUS TERTIUS

I TRLM VIRTUTES MORALES PRAEEMINEANT INTELLECTUALIBUS

11* II*, qu. xmt, 10, t| IV Stnl., 4»t. tniü, qu- IU, trt.

S n tertium sic proceditur. Videtur quod
virtutes morales praeemineant intelle-
ctualibus. Quod enim magis est neces-
sanum, et permanantius, est melius. Sed
virtutes morales sunt *permanentiores* *dian-*
; Anuct. *sciplinis* *, quae sunt virtutes intellectuales: el sunt
. s.A k«. etiam magis necessariae ad vitam humanam. Ergo
sunt praeterendae virtutibus intellectualibus.

2. Praeterea, de ratione virtutis est quod *bo-*
•vdL^LT.»ft *fniff!* *faciat habentem* *. Sed secundum virtutes mo-
rales dicitur homo bonus: non autem secundum
virtutes intellectuales, nisi forte secundum solam
prudentiam. Ergo virtus moralis est melior quam
intellectualis.

3. Praeterea, finis est nobilior p his quae sunt
finem. Sed sicut dicitur in VI *Ethic.* *, *virtus*
moralis jacet rectam intentionem /inis; prudentia
autem facit rectam electionem eorum quae sunt
ad finem. Ergo virtus moralis est nobilior pru-
dentia. quae est virtus intellectualis circa moralia.

Sed contra, virtus moralis est in rationali per
participationem; virtus autem intellectualis in ra-
tionali per essentiam, sicut dicitur in I *Ethic.* '
Sed rationale per essentiam est nobilius quam
rationale per participationem. Ergo virtus intel-
lectualis est nobilior virtute morali L

Respondeo dicendum quod aliquid potest dici
maius vel minus, dupliciter: uno modo, simpli-
citer; alio modo, secundum quid. Nihil enim
prohibet aliquid esse melius simpliciter, ut *phi-*
losophan quam ditari. quod tamen non est me-
t>Aiu? J/i1 **IU5* secundum quid, idest *necessitatem patienti* *.
Simpliciter autem consideratur unumquodque,
quando consideratur secundum propriam ratio-
nem suae speciei. Habet aurem virtus speciem ex
obiccto, ut ex dictis * patet. Unde, simpliciter lo-
quendo, illa virtus nobilior est quae habet nobilius
objectum. Manifestum est autem quod obiectum
rationis est nobilius quam obiectum appetitus:
ratio enim apprehendit aliquid in universali; sed
appetitus tendit in res, quae habent esse particu-
lare. Unde, simpliciter loquendo, virtutes intelle-

ctuales. quae perficiunt rationem, sunt nobiliores
quam morales, quae perficiunt appetitum.

Sed si consideretur virtus in ordine ad actum,
sic virtus moralis, quae perficit appetitum, cuius
est *ant*overe alias potentias ad actum, ut supra * ' Q* .* Mn' u
dictum est, nobilior esL - Et quia virtus dicitur
ex eo quod est principium alicuius actus, cum sit
perfectio potentiae; sequitur etiam quod ratio vir-
tutis magis competat virtutibus moralibus quam
virtutibus intellectualibus: quamvis virtutes intel-
lectuale?» sint nobiliores habitus simpliciter.

Ad primum ergo dicendum quod virtutes mo-
rales sunt magis permanentes quam intellectuales,
propter exercitium carum in his quae pertinent
ad vitam communem. Sed manifestum est quod
objecta disciplinarum, quae sunt necessaria ct
semper eodem modo se habentia, sunt perma-
nentiora quam objecta virtutum moralium, quae
sunt quaedam particularia agibilia. - Quod autem
virtutes morales sunt magis necessariae ad vitam
humanam, non ostendit eas esse nobiliores sim-
pliciter, sed quoad hoc. Quinimmo virtutes intel-
lectuales speculativae, cx hoc ipso quod non or-
dinantur ud aliud sicut utile ordinatur nd finem,
sunt digniores. Hoc cnim contingit quia secun-
dum eas quodammodo inchoatur in nobis bea-
tudo. quae consistit in cognitione veritatis, sicut
supra v dictum est.

Ad secundum dicendum quod secundum virtutes
morales dicitur homo bonus simpliciter, ct non
secundum intellectuales, ea ratione, quin oppe-
titus movet alias potentias ad suum actum, ut
supra* dictum est. Unde per hoc etiam non pro-
batur nisi quod virtus moralis sit melior secundum
quid.

Ad tertium dicendum quod prudentia non solum
dirigit virtutes morales in eligendo ea quae sunt
ad fmem. sed etiam in praestituendo finem. Est
autem finis uniuscuiusque virtutis morulis attin-
gere medium in propria materia: quod quidem
medium determinatur secundum rectam rationem
prudentic, ut dicitur in II * et VI ** *Ethic*.

ellam. - in K. om. DEFI.
nobükir. - notiUuA ACD11.pHH.

y) virhie mnrali. - am rirtia inarati» co£æ» e a.

Commentaria Cardinalia Caietani

s articulo tertio eiusdem tctxagcsimacsextnc quaestionis,
dubium primo occurrit circa distinctionem in litura fa-
ctam de virtute, quod sumitur dupliciter, scilicet secundum
rationem speciei in ordine ad obiectum. ct secundum ordi-
nem ad actum. Haec namque distinctio coincidentia habet
membra: nam virtus secundum rationem speciei habet or-
dinem od actum, ct c converso; quia potentiae ct habitus
specificantur ex actibus, ct actus cx obiectis, ut habetur in

'te:-0/ Anima *.

II. Ad hoc dicitur quod virtus dupliciter respicit actum;
primo, ut spccificantcm ipsam; secundo, ut effectum ipsius.

Et primo modo, aenis cadit sub primo membro implicite,
ut obiectio probat: secundo autem modo, spectat ad se-
cundum membrum. Intendit cnim Auctor quod virtus po-
test considerari dupliciter primo, secundum specificam dif-
ferentiam. seu rationem, ut mc; secundo, secundum hanc
conditionem, scilicet cue principium actus recti. Et vult
quod prima consideratio iudicct virtutem simpliciter, quia
secundum proprium constitutivum essentialiter; secunda
iudicct cam secundum quid, quia secundum communia.
Et consequenter vuk quod vinutes intellectuales sint no-
biliores simpliciter quam morales; quia habent nobilius

QUAESTIO LXVI, ARTICULUS III

obicctum. Morales autem sunt nobiliores secundum quid: quin dant non solum facultatem netus recti, sed facultatem recte utendi ipsa facultate; quod est manifeste esse perfectius principium actus. Et hoc habet virtus moralis, quia perficit appetitum, cuius est movere scipsum et ceteras potentias. Haec autem ideo breviter transeo, quia superius* declarata sunt.

• Qu. uv, art I, Comment.: qu. Lvt, art. j. Comment.

HI. In eodem tertio articulo dubium est de ratione in littera assignata quare obicctum rationis nobilius est obiccto appetitus: quia scilicet *ratio apprehendit aliquid in universali, appetitus autem tendit in res, quae habent esse particulare*. Tum quia et ratio apprehendit particulare, et appetitus tendit in universalia: appetimus enim famam et gloriam in communi, et *odimus latronum genus* *. – Tum quia res habent nobilius esse in particularibus quoniam in universali: quia illud est reale. hoc rationis; illud simpliciter, hoc secundum quid.

• Ari«t. Hhelnric. itb. II, cap. t», n. jt.

IV. Ad hoc dicitur quod, quia de nobilitate intellectus et voluntatis in Prima Parte * dictum est, ideo Auctor breviter pertransiens hanc rationem atfert. In qua duo tanguntur: scilicet modus operandi utriusque, et conditiones obectorum. Universalitas namque et particularius extra, conditiones sunt obicctorum rationis et appetitus: tendere autem ad extra, et habere in se, modi sunt operandi, ille appetitus, iste intellectus. Et ille quidem in littera exprimitur: iste autem non; sed insinuat et ex opposito, et ex conditione obiccti, qui universale in anima est. Est igitur nobilior ratio appetitu, quia apprehendit in universali: idest quin respicit res secundum esse elevatum, in quo uniuntur omnia particularia quae in re divisa sunt. Cum enim *dispersa in inferioribus, unita sint in superiori*; et particularia in universali uniantur, in scipsis dispergantur: consequens est ut universale altioris sit ordinis. Et hoc directe intendit littera, quae ex obiccto testatur se procedere. Modus autem operandi, qui optimam quoque constitueret rationem, hic non est intentus. Sed tu uti illo memento, cum de voluntate et intellectu respectu Dei in patria loqueris: ibi enim, stante paritate obiccti. ex modo praeeminet intellectus,

• Qa.LXixn.art.

V. Ad obiccta autem in oppositum * dicitur quod prae-sens sermo non comparat rationem appetitui intellectivo in specie: sed appetitui communi voluntati, irascibili et concupiscibili. Unde patet quod, sicut ratio per se primo est universalis, et reflexe particularis; ita appetitus per se respicit res in particulari; permissive, inquantum intellectivus est, respicit universale. Comparatio autem fit secundum primaria, non secundum secundaria obiccto. – Dicitur secundo quod, quia appetitus hoc ipsum quod tendat in universale, habet a ratione; ideo ratio, quae ex seipsa hoc habet, etiam in hoc est nobilior. Et ut excludatur omnis cavillatio, dicito quod vis rationis consistit in hoc, quod ratio tendit ex se in universale, ita quod habet ipsum ut proprium. Quod nulli alteri convenit: quia appetitus, si tendit in universale, habet hoc ex alio, et ut communicatum, et participative. In cuius signum, appetitus tendit in universale magis ex ea parte qua distribuitur in particularia, quam inquantum in se unit illa: cuius oppositum accidit in intellectu, et est magis de ratione universalis. Appetimus enim gloriam in universali, pro quanto vellemus gloriam extendi ad omnem gloriam; et similiter *odio habemus latronum genus*, pro quanto ad omnes latrones odium extendimus. Intelligimus haec in universali, c converso: pro quanto scilicet divisa nd unum contemplando tenemus.

CL nun. nt

Ad secundam autem obicctionem dicitur quod esse in universali non sumitur pro denominatione quae dicitur universalitas: sed pro esse immateriali, a quo, in anima existente, res extra denominatur extrinsece universalis. Constat autem quod esse immateriale est reale, et nobilioris ac altioris ordinis; adeo ut unum individuum immaterialis ordinis «equivalent infinitis particularibus materialiter. – Et licet esse immateriale rerum materialium sit esse carum secundum quid, est tamen in se, et in ordine universi, esse simpliciter et eminentius: sicut bos in sole non est bos simpliciter, tamen esse solis, quod est eminenter bos, est esse simpliciter nobilius. Unde consuevit dici quod bos est

simpliciter bos in particulari. et bos secundum quid in anima: est tamen ens nobilius in anima quam in particulari. Et hoc sufficit proposito, ubi de nobilitate simpliciter obiccti. et non respectu huius nec illius specialis praedicati, puta bovis, equi, etc., est sermo.

VI. In eodem articulo tertio dubium est, quia Auctor videtur in calce articuli quasi retractare conclusionem huius articuli, scilicet quod virtutes intellectuales sunt, simpliciter loquendo, nobiliores quam morales; dum dicit quod *ratio virtutis magis competit morali*, et quod *virtutes intellectuales sunt nobiliores habitus*; quasi dicat quod non sunt nobiliores virtutes, quamvis sint nobiliores habitus. – Et confirmatur haec sententia ex supradictis in ari. 3 quaestionis i.vi, ubi dictum est quod virtutes intellectuales sunt virtutes secundum quid, morales autem sunt virtutes simpliciter, propter rationem hic tactam, et ibi explicatam; quia scilicet moralis perficit ad rectitudinem actus in se et in eius usu, intellectualis autem in se tantum. Ex hoc enim arguitur facile sic. Quod est tale simpliciter, est nobilius in esse tali quoniam quod est tale secundum quid: sed moralis est vinus simpliciter, intellectualis secundum quid: ergo moralis est nobilior virtus quam intellectualis.

VII. Ad hoc dicitur concedendo quod Auctor in calce articuli declaraverit intensionem suam, quod intendit has tres propositiones esse veras, et stare simul: Virtutes intellectuales sunt nobiliores moralibus; Virtutes intellectuales sunt nobiliores habitus quam morales; Virtutes morales sunt nobiliores virtutes quam intellectuales. Quoniam in prima fit comparatio non secundum hanc vel illam rationem, sed simpliciter; in secunda, in ratione habitus; in tertia, in ratione virtutis.

Sed huic expositioni obstat primo, quia sermo Auctoris debet esse formulis; ac per hoc, in tractatu de virtutibus, conclusio dicens quod intellectuales virtutes sunt nobiliores moralibus, debet verificari formaliter, scilicet de virtutibus inquantum virtutes sunt. – Obstat secundo, quia Auctor ipse in hac littera vult quod virtus, inquantum vinus, habet speciem ex obiccto, et ex hoc iudicetur nobilior simpliciter. Si enim a doctrina sensus formalis tollitur, obiccta incertitudinis plena sunt, ut dicitur in IV *Metaphys.* *

VIII. Dicendum est ergo quod intentio Auctoris hic est duas tantum propositiones construere, scilicet primam simpliciter, et tertiam secundum quid, idest cum determinatione, ut declarabitur. Secunda enim incidit cum prima, ut declarabitur; in sensu enim exposito, impertinens (non enim hic de habitus ratione tractatur) est. Ad quorum evidentiam, sciendum est quod dupliciter exponi potest sermo de virtutibus inquantum virtutes: potest namque ibi *inquantum* determinare rationem communem virtutis; et potest determinare specificas differentias virtutum. Si determinetur communis ratio virtutis, sic virtutes morales sunt nobiliores intellectualibus: quia communis ratio virtutis, ut in littera dicitur, sumitur ex ordine ad actum, in quo praestant morales intellectualibus. Si vero determinentur specificae differentiae virtutum, sic intellectuales praestant moralibus: quia habent nobilius obicctum. unde specificas sortiuntur differentias. Et lotum oppositum est eius quod praecedens expositio* credidit. Quia virtutes intellectuales sunt simpliciter non solum nobiliora entia, sed nobiliores virtutes, moralibus: licet sint ignobiliores secundum communem rationem virtutis, quae magis convenit moralibus; immo eis simpliciter, et intellectualibus secundum quid. Sed haec maior nobilitas, scilicet habere communem rationem virtutis simpliciter, non dat maiorem nobilitatem simpliciter, sed secundum quid: quin spectat ut esse principium actus, unde, ut in littera dicitur, non sumitur nobilitas simpliciter maior, sed secundum quid. Et similiter ex eo quod intellectuales virtutes sunt secundum quid virtutes secundum communem virtutis rationem, non nisi secundum quid ignobiliores censentur. Et propterea in littera concluditur quod virtutes intellectuales, licet minus communem virtutis rationem habeant, sunt nobiliores habitus *simpliciter*, et non in ratione habitus. Si enim essent nobiliores in ratione habitus tantum, essent nobiliores secundum quid: cum aut praedicatum valde commune.

. a

>1.

• d

• Ai

«p. n. s. *

IX. Unde prima propositio ♦ est simpliciter vera, et formalis, scilicet: *Virtutes intellectuales sunt nobiliores moralibus*: quia ex propriis rationibus specificis vindicant sibi maiorem nobilitatem quoniam morales. – Tertia autem propositio est vera cum determinatione. Unde et in littera non habetur. Nec acceptarem cum niti cum determinatione, hoc modo: *virtutes morales sunt nobiliores virtutes, secundum communem rationem virtutis, quam intellectuales*. Sine hac enim determinatione, contradictoriam concederem.

Nec obstat doctrina superius habita in qu. lvi *, et pluries repetita, de virtute sapientie, et secundum quid, quin secundum communem virtutis rationem intelligitur. Et hunc sensum memento reducere, ubi similia invenies.

X. In corpore eiusdem articuli, adverte primo, quod Scotus, cum sequacibus, quin tenet voluntatem nobiliorem intellectus, consequenter ponit virtutem moralem nobiliorem prudentia, quae est intellectualis. Et non solum in hoc principio discordat; sed quia ponit prudentiam et virtutem moralem circa idem obiectum *, ac per hoc aequa est. apud ipsum, nobilitas ex parte obiecti. Et aperte errat. Quia licet sit idem obiectum materiale, puta agibile; prudentiae tamen obiectum est sub ratione veri, virtutis autem moralis sub ratione boni. Veri autem ratio nobilior est simpliciter: quia absolutior.

Advene secundo, ne te decipiat materia intellectualis virtuti*, puta animae; et propterea neges eam nobiliorem simpliciter. Respice ad rationem Interne, quia scilicet est deus in universali, et quiesces, non abnegando ignobilitatem secundum quid, pro quanto ad vicia experiendo descendit.

Utrumque enim arti convenit, ut in I *Metaphys.* * dicitur: indicare scilicet, et agere. Et propterea sic suscipere memento quod prudentia et ars sint circa singularia, ut prius et essentialius inquantum cognoscitivae, sint circa universalia: unde nobilitatem simpliciter trahunt, ut in littera dicitur.

XL In responsione ubi tertium eiusdem articuli, dubium arduum occurrit in via Auctoris, et simpliciter: quomodo scilicet sit verum *prudentiam dirigere morales virtutes etiam in praestituendo finem*. Et simpliciter quidem in II. II. discutiendum erit, in qu. xlv. *. Ad hominem vero nunc duplici ratione disserendum puto. Primo, quia hoc repugnare videtur superius dictis; et inferius in II. II. loco allegato. Superioribus quidem, pro quanto dictum fuit quod prudentia principium, quod est finis, habet a virtute morali, quia qualis unusquisque est, ubi ei finis videtur. Inferioribus nutem, quia expresse negabitur ex proposito, prudentiam praestituere finem moralibus virtutibus. – Secundo, quia ex hoc pendet principale intentum huius articuli quoad prudentiam, an scilicet nobilior sit prudentia virtute morali; ut vis argumenti tangit.

XII. Ad huius difficultatis evidentiam, ponendus ante oculos est progressus nostrae mentis in istis, ut ex eo rationem dictorum sumere et reddere valeamus; et quid simpliciter, et quid secundum quid intelligatur, discernamus. In mente nostra primo omnium est synderesis, qua non solum omne bonum prosequendum et malum fugiendum, felicitatem appetendam et miseriam fugiendam; sed bonum rationis prosequendum, et malum oppositum vitandum, indicamus naturaliter. Et hinc in appetitu etiam naturaliter inest non solum inclinatio ad bonum prosequendum et malum vitandum, ad beatitudinem appetendam et miseriam fugiendam; sed imperfecta quaedam inclinatio ad vivendum secundum rectam rationem. Et licet synderesis sit virtus, quin est intellectus principiorum; inclinatio tamen haec appetitus non est virtus, quin imperfecta est. – Ratio nutem quare in appetitu non est perfecta naturalis inclinatio, ut sit sufficiens ad virtutem, sicut in ratione est iudicatorium naturale sufficiens ad virtutem; est quia apprehensio trahit res ad se, et iudicium perficitur secundum esse quod res habent in nobis; appetitus autem tendit ad res in se, et perficitur in ademptione rei. Ex hoc enim provenit quod inclinatio ad bonum eget habitu rectificante electionem, in voluntate quidem quoad bonum rationis in operationibus, in appetitu vero sensitivo quoad bonum rationis in passionibus. quia adipiscatur finem; et ipsa, impotens ad hoc.

et ratione virtutis deficiat: lumen autem naturalis iudicii circa principia, tali adminiculo non eget, »ad in scipio manens, recte semper sui principium netus perfecti, qui est indicare.

Syndecii igitur in intellectu indicante et proponente non solum finem ultimum, sed fines proprios virtutum moralium, dum in passionibus et operationibus secundum rationem vivendum iudicat; et appetitu inchoative Inclinato ad hos fines, scilicet bonum rationis in operationibus, bonum rationis in timoribus et audaciis, bonum rationis in delectationibus, etc., discurritur ex huiusmodi principiis firmatis in intellectu et inchoatis in appetitu, subsumendo aliquod minus universale, puta abstinere a delectationibus viceris, communem defendendam; et concluditur modus in delectationibus, et sic de aliis. Hic nutem discursus prudentiae generativus est. Et conclusio eius est modus in operationibus seu passionibus venandus, qui nihil aliud est quam medium rationis in materia morali. Principium autem eius est synderesis ex parte apprehensiva; et naturalis inclinatio ad bonum rationis in concupiscentiis et delectationibus. ex parte appetitive. – Ad hunc quoque discursum, perfectum iudicio scilicet et praecepto, sequitur in appetitu conclusio electionis, quo scilicet eligimus delectationes in ordine ad modum illum, medium illud, bonum illud rationis, hi hac enim electione potes perspicere simul duo ex parte obiecti, scilicet passiones ipsas modificatas, et modum ipsum: et intueri quod modus spectat ad finem morali, virtutis, quia est ipsum rationis bonum participatum in materia morali; passione autem ipsae spectant ad id quod est ad finem; utuntur enim eis virtutes propter bonum rationis. Et sicut prudentia generatur frequenti discursu ex fine, sic praeexistente ei concludente medium, ita virtus moralis generatur ex frequenti electione subsequente.

Simul genita autem iam utraque virtus se connectitur. ut humana ratio, non solum syndecii, scilicet prudentia rectificata de fine virtutis (illa rectificante eam de fine illo absolute, ista rectificante eundem de eodem applicato ad minus universale quam sit universale synderesis; sci etiam ad singulare, quoniam prudentia est etiam singularium); et rursus mota non solum ab appetitu naturali tali» finis, sed perfecto virtute inclinante in talem finem; discurrit ad ultiores conclusiones, donec perveniatur ad perfectionem status virtutis, vel ad firmandum easdem. Et proportionabiliter ad eligendum movetur appetitus.

XIII. Hic est progressus mentis nostrae. In quo triplicem advertere potes distinctionem, unde clarificari ambigua occurrentia possunt. Prima est de fine virtutis moralis, quod sumitur dupliciter: scilicet absolute, seu in suo communitate; et applicate ad speciales actus occurrentes in **acta** vitae humanae. – Secunda est de virtutibus moralibus et prudentia, quod sumuntur dupliciter, scilicet in fieri, et in facto esse, secundum essentiam. – Tertia est de dare et accipere finem, quod sumitur dupliciter: scilicet primo, et non primo.

Ex his namque liquet, primo, quod finis virtutis moralis absolute praestituitur primo, non ut prudentia, sed a synderesi. Et hoc clarum est: quia prudentia ex illo fit

Secundo, quod finis idem absolute non prius intenditur a virtute morali, quam sit prudentia. Et hoc clarum est: quia virtus moralis non lit ab illo fine nisi mediante prudentia.

Tertio, quod prudentia in fieri non dependet a virtute morali; sed eius fine, et appetitu recto illius, naturali inclinatione. quae non est virtus, sed inchoatio virtutis. Et hoc clarum est: quia intentio recta finis est principium prudentiae; et constat quod ante prudentiam non est virtus moralis.

Quarto, quod virtus moralis in fieri dependet non solum a syndecii et recta intentione finis nunc dicte; sed prudentia alferente finem, inveniendū medium prius natura quam sequatur electio generans virtutem moralem. Et hoc clarum est ex ordine dicto, et definitione virtutis moralis *.

Quinto quod, comparando prudentiam ad virtutem moralem in fieri, sic simpliciter verum est quod prudentia dirigat virtutem moralem praestituendo illi finem, non primo

ct absolute, sed applicando illuni nd specialem materiam
• cf. nun». mi
occurrentem. Et #ic verificantur verba Auctoris hic ♦, qune
propter inventionem medii, prudentiae praestitutionem tinis
dant. Et non contradicunt superioribus, nec dictis in IΓ II“,
quae de prima praestitutione finis, et dc fine absolute vir-
tutis moralis, loquuntur.

Sexto quod, comparando iam genitus prudentiam ct vir-
tutem moralem, utraque in facto esse alteri finem appli-
cite praebet, diversimode. Declaratur hoc quoad singula.
Prudentiam in primis constat medium morali virtuti semper
ostendere, ct conservare virtutem. Deinde moralem constat
finis appetitum rectum facere; ac per hoc, prudentiae prin-
cipium firmare.

Ex hoc autem quod appetitus virtute monili rcctificntur
:id eligendum consona bono rationis; quia electio claudit
in sc intentionem, consequens est ut eadem virtute rectili-
cetur ad intendendum illuni linem etiam absolute, ha quod
intentio finis, quae prius ex synderesi ct inclinatione na-
turali tantum erat recta, ex virtute morali, α prudentia ge-
nita, fit et est recta recte. Et sic virtus moralis in facto
esse dat prudentiae in facto esse finem absolute; et non
c contra. Et hoc est septimum. Declaratur quod non est
c contra: quia in parte upprehensiva synderesU est virtus
sufficiens respectu finis absolute. Et propter hoc, magis vul-
gatum ct cantatum est quod virtus moralis dat finem pru-
dentiae, quam c contra.

XIV. Ex his autem patet quomodo argumento satisfiat
• CL, v.g. i m
Hnrr*.
in proposito -, dc nobilitate secundum veritatem, ct hanc r.i-
tionem. Consistit cnim vis argumenti m hoc. Virtus Inus est
nobiliior virtute eorum qune sunt nd finem, sicut habitus
principiorum est nobiliior habitu conclusionum : sed virtus
moralis est respectu finis, prudentia respectu eorum qune
sunt ad finem, ergo.

Responsio litterae est ud minorem, dicens quod pruden-
tia est eorum quae sunt ad finem, ct finis. Et ideo non se-
quitur quod «it ignobiliior; sicut sequeretur si esset eorum
quae iuni ud finem tantum. – Et per hoc solvitur illa con-
firmatio dc habitu principiorum: quia scilicet habitus prin-
cipiorum est nobiliior habitu conclusionum tantum; non
autem habitu principiorum ct conclusionum, sicut est in
proposito, ubi secundum veritatem utroque est principio-
rum ct conclusionum. Moralia namque virtus est fini», et
eorum quae sunt nd finem: facit cnim rectam intentionem
ct electionem. Et similiter prudentia est finis, ct eorum quae
sunt ad finem ; dum, inveniendō medium, npplient ipsum
rationis bonum, quod est finis, ad operationes ct passiones,
quae sunt propter finem.

Et nota quod Auctor non solum intendit prudentium
esse finis, sed etiam dirigere morales respectu finium, in-
simians alteram responsionem: scilicet quod od hoc quod
habitus respectu tinis sit nobiliior, requiritur quod sit per-
lectus absque mendicatione ab illo qui est respectu eorum
quae sunt nd finem. Si cnim ab illo perficeretur, iam sub
illo esset; nec esset independent, sicut finis independent
est ab .diis quae sunt ad linem. Sic autem accidit in pro-
posito: quia licet virtus moralis sit finis etiam absolute,
quo modo ipsius non est prudentia, sed synderesis; attamen
dependet in fieri ct esse u prudentia, quae est finis appli-
cate, ct eorum qune sunt ad finem. Et propterca non se-
quitur quod sit nobiliior prudentia.

XV. Reliqui in II' IΓ * tractanda «unt. Ubi rationes Scoti,
in III *Sent.*, dist. xxxvi *. quod prudentia sit respectu finis, -Art- t
videbuntur. Et quare, in ratione duabus distentibus virtu-
tibus, scilicet synderesi et prudentia, in appetitu una re-
spondeat moralis virtus respectu finis et eorum quae sunt
ad finem, intendens ct eligens.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM IUSTITIA SIT PRÆCIPUA INTER VIRTUTES MORALES

Supra, en. <; IΓ H“, qu. lvtii, an. u: qu. oomt, <n. is; qu. exn, art. S; IV *Seni.*, dist. rnm, qo.ni, er. 3;
De Virtut., qu. v, arr. 3.

¶ quartim sic proceditur. Videtur quod
iustitia non sit praecipua inter virtutes
morales. Matus cnim est dare alicui de
^ ^ ^ ^**proprio**, quam reddere alicui quod ei
debetur. Sed primum pertinet ad liberalitatem;
secundum autem ad iustitiam. Ergo videtur quod
liberalitas sit maior virtus quam iustitia.

2. Praeterea, illud videtur esse maximum in
unoquoque, quod est perfectissimum in ipso. Sed
• Ven. 4.
sicut dicitur lac. i *, *patientia opus perfectum ha-
bet*. Ergo videtur quod patientia sit maior quam
iustitia.

3. Praeterea, *magnanimitas operatur magnum
•cap. l», »m.
-S. Tb. kct. vm.
in omnibus virtutibus*, ut dicitur in IV *Ethic.* ♦
Ergo magnificat etiam ipsam iustitiam. Est igitur
maior quam iustitia.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in V
sS^L. n " *EMC'* % quod *iustitia est praeclarissima virtutum*.

Respondeo dicendum quod virtus aliqua secun-
dum suam speciem potest dici maior vel minor,
vel simpliciter, vel secundum quid. Simpliciter
quidem virtus dicitur maior, secundum quod in
• Art. ».
ea maius bonum rationis relucet, ut supra * di-
ctum est. El secundum hoc, iustitia inter omnes
virtutes morales praecellit, tanquam propinquior

rationi. Quod patet et ex subiecto. et ex obiecto.
Ex subiecto quidem, quia est in voluntate sicut
in subiecto: voluntas autem est appetitus ratio-
nalis. ut ex dictis * patet ». Secundum autem obie-
ctum sive materiam, quia est circa operationes.
quibus homo ordinatur non solum in scipso, sed
etiam ad alterum. Unde *iustitia est praeclarissima
virtutum*, ut dicitur in V *Ethic.* * – Inter alias au-
tem virtutes morales, quae sunt circa passiones,
tanto in unaquaque magis relucet rationis bonum,
quanto circa maiora motus appetitivus subditur
rationi. Maximum autem in his quae ad hominem
pertinent, est vita, a qua omnia alia dependent.
Et ideo fortitudo, quae appetitivum motum subdit
rationi in his quae ad mortem et vitam perti-
nent, primum locum tenet inter virtutes morales
quae sunt circa passiones: tamen ordinatur infra
iustitiam. Unde Philosophus dicit, in I *Rhetoric.* *.
• €.?.«.
quod *nccesse est maximas esse virtutes, quae sunt
aliis honoratissimae: siquidem est virtus potentia
benefaciiva. Propter hoc, fortes et iustos maxime
honorant: haec quidem enim in bello*, scilicet for-
titudo; *haec autem*, scilicet iustitia. *el in bello et
in pace utilis est*. – Post fortitudinem autem or-
dinatur temperantia, quae subiicit rationi appeti-

a) «l.v dictU patet. – dictum c>t IE.

tum circa ea quae immediate ordinantur ad vitam, vel in eodem secundum numerum vel in eodem secundum speciem, scilicet in cibis et vencreis. – Et sic istae tres virtutes, simul cum prudentia, dicuntur esse principales etiam dignitate.

Secundum quid autem dicitur aliqua virtus esse maior, secundum quod adminiculum vel ornamētum praebet principali virtuti. Sicut substantia est simpliciter dignior accidente; aliquod tamen accidens est secundum quid dignius substantia, inquantum perficit substantiam in aliquo esse accidentali.

An primum ergo dicendum quod actus liberalitatis oportet quod fundetur super actum iustitiae: *non enim esset liberalis datio, si non de proprio* barely ut in II *Polit.* dicitur. Unde libralitas sine iustitia esse non posset, quae secernit suum a non suo. Iustitia autem potest esse sine liberalitate. Unde iustitia simpliciter est maior liberalitate, tanquam communior, et fundamentum ipsius: librcralitas autem est secundum quid maior, cum

sit quidam ornatus iustitiae, et supplementum eius.

Ad secundum dicendum quod patientia dicitur habere *opus perfectum* in tolerantia malorum: in quibus non solum excludit iniustam vindictam, quum etiam excludit iustitia; neque solum odium, quod facit caritas; neque solum irum, quod facit mansuetudo: sed etiam excludit tristitiam inordinatam, quae cst radix omnium praedictorum. Et ideo in hoc est perfectior et maior, quod in hac materia extirpai radicem. – Non autem est simpliciter perfectior omnibus aliis virtutibus. Quia fortitudo non solum sustinet molestias absque perturbatione, quod est patientiae: sed etiam ingerit se eis, cum opus fuerit. Unde quicumquu csl foriis, est patiens, sed non convertitur: est enim τ patientia quaedam fortitudinis pars.

Ad tertium dicendum quod magnanimitas non potest esse nisi aliis virtutibus praexistentibus, ut dicitur in IV *Ethic.* ' Unde comparatur ad alius sicut ornatus carum. Et sic secundum quid cst maior omnibus aliis: non tamen simpliciter.

Commentaria Cardinalia Caietani

In articulo quarto eiusdem sexagesimnesextae quaestionis, Iudubium novitiorum occurrit, quomodo fortitudini praeferatur iustitia. Quia fortitudo rectitkat circii mortem et vitam, iustitia autem circa operationes ad alterum; nulla namque operatio cst maior ipsa vita; sed *pellem pro pelle, et cuncta quae habet, dabit homo pro anima sua* *.

Sed hoc facile solvitur cx eo quod iustitia, rectificundo animum in omnibus operationibus quae sunt ad nkenini. rectifiedt etiam respectu vitae et morus. Ad iustitiam enim spectat ponere vitam pro altero, puta pro rpublica, cui

hoc debet. Nec inconvcnit eundem actum specture ud iastitinni et fortitudinem diversimode. It, in proposito, ponere vitam, inquantum habet rationem debiti, spectat ad iustitiam, quae sicut dat alia bona debita, ita et vitam: inquantum vero habet rationem terribilis, spectat ad fortitudinem, cuius cst firmare animum nc timeat hoc. sed audeat, etc. Iustitia tanto cst nobilior, quanto universalior, circa iikiorn scilicet et plura rectifions in his quae sunt ad alterum.

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM SAPIENTIA SIT MAXIMA INTER VIRTUTES INTELLECTUALES

Supra, qu. tni, art. 3, J 3; VI /if/iie., Ica. vt.

W^fe^sapiencia non sit maxima inter virtutes intellectuales. Imperans enim maius est cui imperatur. Sed prudentia vide-

tur imperare sapientiae: dicitur enim I *Ethic.* *, quod *quales @ disciplinarum debitum est esse m civitatibus, et quales unumquemque addiscere, et usquequo. haec praeordinat*, scilicet politica, quae

Prudentiam pertinet, ut dicitur in VI *Ethic.* ' Cum igitur inter disciplinas etiam sapientia contineatur, videtur quod prudentia sit maior quam sapientia.

2. Praeterea, dc ratione virtutis est quod ordinet hominem ad felicitatem: est enim virtus *dispositio perfecti ad optimum*, ut dicitur in VII *Phy-sic.* * Sed prudentia est recta ratio agibihum, per quae homo ad felicitatem perducitur: sapientia

autem non considerat humanos actus, quibus ad beatitudinem pervenitur. Ergo prudentia csl maior virtus quam sapientia.

3. Praeterea, quanto cognitio est perfectior, tanto videtur esse maior. Sed perfectiorem cognitionem habere possumus de rebus humanis, de quibus est scientia, quam de rebus divinis, de quibus est sapientia, ut distinguit Augustinus in XII *de Trin.* *: quia divina incomprehensibilia sunt, *c»p m. secundum illud lob xxxvi *: *Ecce Deus magnus, vincens scientiam nostram*. Ergo scientia est maior virtus quam sapientia.

4. Praeterea, cognitio principiorum est dignior quam cognitio conclusionum. Sed sapientia concludit ex principiis indemonstrabilibus, quorum est intellectus; sicut et aliae scientiae. Ergo intellectus est maior vinus quam sapientia.

Sed contra est quod Philosophus dicit, in VI
»' *Ethic.* *» quod sapientia est *sicut caput* inter vir-
tutes intellectuales.

• An. j. Respondeo dicendum quod, sicut dictum est *,
magnitudo virtutis secundum suam speciem, con-
sideratur ex obiccto. Obiectum autem sapientiae
praecellit inter obiecta omnium virtutum intelle-
ctualium: considerat enim causam altissimam,
• op. 0. quae Deus est, ut dicitur in principio *Metaphys.* *
s."Tb' W »»“ Et quia per causam iudicatur de effectu, et per
causam superiorem de causis inferioribus; inde
est quod sapientia habet indicium de omnibus
aliis virtutibus intellectualibus; cl cius est ordinare
omnes; et ipsa est quasi architectonica respectu
omnium.

Ad primum ergo dicendum quod, cum prudentia
sit circa res humanas, sapientia vero circa cau-
sam altissimam; impossibile est quod prudentia
sit maior virtus quam sapientia, *nisi*, ul dicitur in
• cap-rn. η . VI *Ethic.* *, *maximum eorum quae sunt in mundo.*
esset homo. Unde dicendum est, sicut in eodem
• c*p.) libro * dicitur, quod prudentia non imperat ipsi
“tb.icct.x.i» sapientiae, sed potius e converso: quia *spiritualis*
iudicat omnia, et ipse a nemine iudicatur, ut di-
• vcn. citur I *ad Cor.* n *. Non enim prudentia habet sc
intromittere de altissimis, quae considerat sapien-
tia: sed imperat de his quae ordinantur ad sapien-
tiam, scilicet quomodo homines debeant ad sa-
pientiam pervenire. Unde in hoc est prudentia, seu
politica, ministra sapientiae: introducit enim ad
eam, praeparans ei viam, sicut ostiarius ad regem.

Ad secundum dicendum quod prudentia conside-
rat ea quibus pervenitur ad felicitatem: sed sa-
pientia considerat ipsum obiectum felicitatis, quod
est altissimam intelligibile. Et si quidem esset per-
fecta consideratio sapientiae respectu sui obiecti,
esset perfecta felicitas in actu sapientiae. Sed quia
actus sapientiae in hac vita est imperfectus re-
spectu principalis obiecti, quod est Deus; ideo

actus sapientiae est quaedam inchoatio seu par-
ticipatio futurae felicitatis. Et sic propinquius sc
habet ad felicitatem quam prudentia.

Ad tertium dicendum quod, sicut Philosophus
dicit, in I *de Anima* *, *una notitia* praefertur*
alteri aut ex eo quod est nobiliorum, aut propter
certitudinem. Si igitur subiccta sint aequalia in
bonitate et nobilitate, illa quae est certior, erit
maior virtus. Sed illa quae est minus certa de
altioribus ct maioribus, praefertur ei quae est
magis certa de inferioribus rebus. Unde Philoso-
phus dicit, in II *de Caelo* ♦ quod magnum est de
rebus caelestibus aliquid posse cognoscere etiam
debili el topica ratione. Et in I *de Partibus Ani-*
mal. *, dicit quod *amabile est magis parvum ali-*
quid cognoscere de rebus nobilioribus, quam mulla
cognoscere de rebus ignobilioribus. – Sapientia
igitur, ad quam perlinet Dei cognitio, homini,
maxime in statu huius vitae, non potest perfecte
advenire, ut sil quasi eius possessio; sed *hoc so-*
lius Dei est, ut dicitur in I *Metaphys.* * Sed tamen
illa modica cognitio quae per sapientiam de Deo
haberi potest, omni alii cognitioni praefertur.

Ad quartum dicendum quod veritas et cognitio
principiorum indemonstrabilium dependet ex ra-
tione terminorum: cognito enim quid est totum
ei quid pars, statim cognoscitur quod omne to-
tum est maius sua parte. Cognoscere autem ra-
lionem entis et non entis et totius et partis, ct
aliorum quae consequuntur ad ens, ex quibus
sicui ex terminis constituuntur principia indemon-
strabilia, pertinet ad sapientiam: quia ens com-
mune est proprius effectus causae altissimae, sci-
licet Dei. Et ideo sapientia non solum utitur
principiis indemonstrabilibus, quorum est intelle-
ctus, concludendo ex eis, sicut aliae 8 scientiae;
sed etiam iudicando de eis, et disputando contra
negantes. Unde sequitur quod sapientia sit maior
virtus quam intellectus.

um.i notitia. – notitia alicuiut F, u«to notitia alicuius F. – Pro
nobiliorum, nobilior EF.

γ) ct non entis. – Om. l F. – BJcm pro alturum, illum.
fc) aliae. – etiam aliae Pa.

Commentaria Cardinalis Caiotani

In articulo quinto eiusdem scxagcsimnesexhie quaestionis,
I in responsione ad quartum, nota auream doctrinam, quare
sapientia rationes terminorum maxime universalium consi-
derat, ut fit in V *Metaphys.* *: quia scilicet ens est pro-
• Did. Ub. iv. prius effectus primae causae; quod in Prima Parte * decla-
• Qu. tu*. an. ratum est. – Et quarc iudicat de principiis: quia scilicet eo-
rum causas considerat, rationes terminorum; indicium enim

rei per illius causas fit. Iudicat autem sapientia de prind-
piis ex rationibus terminorum, non tanquam explicans me-
dium terminum latentem, quo fiat assensus principiis, aut
reddatur altera causa veritati eorum: sed tanquam dans cis
intrinseca constitutiva eorum, rationes scilicet terminorum,
ct in eadem resolvens illa, etc. Et propterca defendit illa,
ex summa arce videns.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM CARITAS SIT MAXIMA INTER VIRTUTES THEOLOGICAS

11* 11.., qu. <m, an. 6.

d sextum sic proceditur. Videtur quod caritas non sit maxima inter virtutes theologicas. Cum enim fides sil in in-
petitiva, ut supra* dictum est; videtur quod fides l
comparetur * ad spem et caritatem, sicut virtus intellectualis ad moralem. Sed virtus intellectualis est maior morali, ut ex dictis * patet. Ergo fides est maior spe et caritate.

2. Praeterea, quod sc habet ex additione ad aliud, videtur esse maius co. Sed spes, ul videtur. sc habet ex additione ad caritatem : praesupponit enim spes amorem, ut Augustinus dicit in *Enchirid.* *; addit autem ll quondam motum pro-
tensionis in rem amatam. Ergo spes est maior caritate.

3. Praeterea, causa est potior effectui. Sed fides et spes sunt causa caritatis: dicitur enim Matth. i*, in Glossa *, quod *fides generat spem, et spes caritatem*. Ergo fides et spes sunt maiores caritate.

Sed contra est quod Apostolus dicit, i *ad Cor.* xiii : *Nunc autem manent fides, spes, caritas, tria haec; maior autem horum est caritas.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, magnitudo virtutis secundum suam speciem, consideratur ex obiecto. Cum autem lres virtutes theologicae respiciam Deum sicut proprium obiectum. non potest una earum dici maior aherp ex hoc quod sit circa maius obiectum; sed ex eo quod una sc habet propinquius ad obiectum quam alia. Et hoc modo caritas est maior aliis. Nam aliae important in sui ratione quandam distantiam ab obiecto: est enim fides de non visis, spes autem de non habitis. Sed amor caritatis est de eo quod iam habetur: est enim amatum quodammodo in amante, et etiam amans per affectum trahitur ad unionem amati; propter quod

dicitur l Ioan, iv *: Qui *manet in caritate, in Deo* . er., 16. *manet, et Deus in eo.*

Ad primum ergo dicendum quod non hoc modo se habent fides et spes ad caritatem T, sicut prudentia ad virtutem moralem. Et hoc propter duo. Primo quidem, quia virtutes theologicae habent obiectum quod est supra animam humanam: sed prudentia et virtutes morales sunt circa ea quae sunt infra hominem. In his autem quae sunt supra hominem, nobilior est dilectio quam cognitio. Perficitur enim cognitio, secundum quod cognita sunt in cognoscente: dilectio vero, secundum quod diligens trahitur ad rem dilectam*. Id autem quod . o «*
est supra hominem, nobilius est in scipso quam sit in homine : quia unumquodque csl in altero per modum eius in quo est. E converso autem est in his quae sunt mira hominem. – Secundo, quia prudentia moderatur motus appetitivos ad morales virtutes pertinentes: sed fides non moderatur motum appetilivum tendentem in Deum, qui pertinet ad virtutes theologicas; sed solum ostendit obiectum. Motus autem appetitivusl in 6
obiectum, excedit cognitionem humanam; secundum illud *ad Ephes*, m ♦ *supereminentem scienti* . v.. *tiac caritatem Christi.*

Ad secundum dicendum quod spes praesupponit amorem eius quod quis adipisci se sperat, qui est amor concupiscentiae: quo quidem amore magis sc amat qui . concupiscit bonum, quam aliquid aliud. Caritas aulem importat amorem amicitiae, ad quam pervenitur spe ut supra l dictum est. un. **.</

Ad tertium dicendum quod causa perficiens est potior effectui: non autem causa disponens. Sic enim calor ignis esset potior quam anima, ad quam disponit materiam: quod patet esse falsum. Sic autem fides generat spem, ei spes caritatem : secundum scilicet quod una disponit ad alleram.

@) comparetur. – sequitur ADpB, consequitur cctcn.
f) dutcm. – enim Pa, crpo LF. tamen L. – Pro protenricnis, pro-
tectionis ACGILpBH, processionis EFmB.
T) habent.,, ad. – habet jSdes ad spem et cd.L aliquae.

Z) appetitirus. – appetitus codice».
i) qui. – coi ABCEFHILo.
{) spe. – per span codice* c: a.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo sexto eiusdem scxagcsimaescxine quaestionis, nihil scribendum occurrit, nisi quod omnia notanda sunt.

QUAESTIO SEXAGESIMASEPTIMA
DE DUKATIONE VIRTUTUM POST HANC VITAM

IN SEX ARTICULOS DIVISA

Deinde considerandum est de duratione virtutum post hanc vitam *. Et circa hoc quaeruntur sex.
Primo: utrum virtutes morales maneant post hanc vitam.

Secundo: utrum virtutes intellectuales.
Tertio: utrum fides.
Quarto: utrum remaneat spes.
Quinto: utrum aliquid fidei maneant, vel spei.
Sexto: utrum maneant caritas.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM VIRTUTES MORALES MANEANT POST HANC VITAM

II' II' qu. c. m. n., q. i. ad t; III Sent., d. t. x. m. u. qu. I, art. i; De Virtut., qu. v, i. r. 4.

De PRIMUM SIC proceditur. Videtur quod virtutes morales non maneant post hanc vitam. Homines enim in statu futurae gloriae erunt similes angelis, ut dicitur Matth. xxi. Sed ridiculum est in angulis ponere virtutes morales, ut dicitur in X Ethic. * Ergo neque in hominibus, post hanc vitam, erunt virtutes morales.
2. Praeterea, virtutes morales perficiunt hominem in vita activa. Sed vita activa « non manet post hanc vitam: dicit enim Gregorius, in VI Aio-
ra** ^c^vac opera cum corpore transeunt. Ergo virtutes morales non manent post hanc vitam.
3. Praeterea, temperantia et fortitudo, quae sunt virtutes morales, sunt irrationalium partium, ut Philosophus dicit, in III Ethic. * Sed irrationales partes animae corrumpuntur, corrupto corpore: eo quod sunt actus organorum corporali-um. Ergo videtur quod virtutes morales non maneant post hanc vitam.
Sed contra est quod dicitur Sap. i *, quod iustitia perpetua est et immortalis.
Respondeo dicendum quod, sicut Augustinus dicit, in XIV de Trin. *, Tullius posuit post hanc vitam quatuor virtutes cardinales non esse; sed in alia vita homines esse beatos sola cognitione naturae, in qua nihil est melius aut amabilius. ut Augustinus dicit ibidem, ea t natura quae creavit omnes naturas. Ipse autem postea determinat huiusmodi quatuor virtutes in futura vita existere, tamen alio modo.
Ad cuius evidentiam, sciendum est quod in huiusmodi virtutibus aliquid est formale; et aliquid quasi materiale. Materiale quidem est in his virtutibus inclinatio quaedam partis appetitivae ad passiones vel operationes secundum modum ali-

quem. Sed quia iste modus determinatur a ratione. ideo formale in omnibus virtutibus est ipse ordo rationis.
Sic igitur dicendum est quod huiusmodi virtutes morales in futura vita non manent, quantum ad id quod est materiale in eis. Non enim habebunt in futura vita locum concupiscentiae et delectationes ciborum et Venereorum; neque etiam timores et audaciae circa pericula mortis; neque etiam distributiones et communicationes rerum quae veniunt in usum praesentis vitae. Sed quantum ad id quod est formale, remanebunt in beatis perfectissimae post hanc vitam: inquantum ratio uniuscuiusque rectissima erit circa ea quae ad ipsum pertinent secundum statum illum; et vis appetitiva omnino * movebitur secundum ordinem rationis, in his quae ad statum illum pertinent. Unde Augustinus ibidem dicit quod prudentia ibi erit sine ullo periculo erroris; fortitudo sine molestia tolerandorum malorum; temperantia, sine repugnatione libidinum. Ut prudentiae sit nullum bonum Deo praeponere vel aequare; fortitudinis, ei firmissime cohaerere; temperantiae, nullo defectu noxio delectari. De iustitia vero manifestius est quem actum ibi habebit, scilicet esse subditum Deo: quia etiam in hac vita ad iustitiam pertinet esse subditum superiori \ Ad primum ergo dicendum quod Philosophus loquitur ibi de huiusmodi virtutibus moralibus, quantum ad id quod materiale est in eis: sicut de iustitia, quantum ad commutationes et depositiones; de fortitudine, quantum ad terribilia et pericula; de temperantia, quantum ad concupiscentias pravas.
Et similiter dicendum est ad secundum. Ea enim quae sunt activae vitae, materialiter scilicet habent ad virtutes.

i) Sed vita activa. - Quae EF.
ii) Ergo... manent. - Ergo videtur quod... manent IT.
iii) ta. - scilicet addunt Pa.
iv) veniunt. - conveniunt codices et u.
v) omnino. - animae EF.
vi) cohaerere. - inhaerere P.
vii) superiori. - priori superiori AGpBDH, priori et (vel Fj riort EFsDH.
viii) depositione*. - distributiones P.H et .t, emptiones F.

Ah tertium dicendum quod status post hanc vitam est duplex: unus quidem ante resurrectionem. quando animae erunt a corporibus separatae; alius nutem post resurrectionem, quando animae iterato corporibus suis unientur. In illo ergo resurrectionis statu, erunt vires irrationales in organis corporis, sicut et nunc sunt '. Unde et poterit in irascibili esse fortitudo, et in concupiscibili temperantia: inquantum utraque vis perfecte erit disposita ad obediendum rationi. – Sed in statu ante resurrectionem, partes irrationales non erunt

actu in anima, sed solum radicaliter in essentia ipsius *, ut in Primo ** dictum est. Unde nec huiusmodi virtutes erunt in actu nisi in radice, scilicet in ratione et voluntate, in quibus sunt seminalia * quaedam harum virtutum, ut dictum est *. Sed iustitia, quae est in voluntate, etiam actu remanebit. Unde specialiter de ea dictum est * quod est *perpetua et immortalis*: tum ratione subiecti, quia voluntas incorruptibilis est; tum etiam propter similitudinem actus, ut prius * . 1. * v <<. dictum est.

») et uimc iunt. – /unt nunc IF, et nunc ceteri.

t) H/ηInαITΛ. – temhuria P.

Commentaria Cardinalis Caietani

Tx primo articulo quaestionis scxagesimacscptimnc, scito, Inovitic, quod distinctio litterae de formali et materiali, non est de ipsa essentia virtutis, tota enim remanet: sed de actu eius, qui non remanet refrenans aut impellens

vcl firmans passiones, quae sunt materia eius; sed perfidens appetitum .id sequendum rationem rccnm. Proptcrca dicitur quod erunt quidem ibi virtutes, sed alio modo.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM VIRTUTES INTELLECTUALES MANEANT POST HANC VITAM

Part. 1, qu. ixixfx, art 5, b; HI Sent., diit. xni, qu. n, art. 4r IV, din. L, qu. i, an. a; I O)r.. exp.uu, lext.rn.

SKJ^t d SĖCUNDUM sic proceditur. Videtur quod ξvirtutes intellectuales non maneant post ¶ hanc vitam. Dicit enim Apostolus, I ad *Cor. xiii *, quod *scientia destruetur*: et ratio est quia *ex parte cognoscimus*. Sed sicut cognitio scientiae est ex parte, idest imperfecta; ita etiam cognitio aliarum virtutum intellectualium, quandiu haec vita durat. Ergo omnes virtutes intellectuales post hanc vitam cessabunt.

2. Praeterea, Philosophus dicit, in *Praedicationis* *, quod scientia, cum sit habitus, est qualitas difficile mobilis: non enim de facili amittitur. nisi ex aliqua forti transmutatione vel aegritudine. Sed nulla est tanta transmutatio corporis humani sicut per mortem. Ergo scientia et aliae virtutes intellectuales non manent post hanc vitam.

3. Praeterea, virtutes intellectuales perficiunt intellectum ad bene operandum proprium actum. Sed actus intellectus non videtur esse post hanc vitam: eo quod *nihil intelligi! anima sine phantasmate*, ut dicitur in III *de Anima* *; phantasmata autem post hanc vitam non manent, cum non sint nisi in organis corporeis. Ergo virtutes intellectuales non manent post hanc vitam.

Sed contra est quod firmior est cognitio universalium et necessariorum, quam particularium et 3 contingentium. Sed in homine remanet post hanc vitam cognitio particularium contingentium, puta eorum quae quis fecit vel passus est; secundum illud Lue. xvi *: *Recordare quia recepisti bona in vita tua, et Lazarus similiter mala*. Ergo multo magis remanet cognitio universalium et necessariorum, quae pertinent P ad scientiam et ad alias virtutes intellectuales.

Respondeo dicendum quod, sicut in Primo ♦di- «<K «“Re- ctum est, quidam * posuerunt quod species intelligibiles non permanent in intellectu possibili nisi " quandiu actu intelligit: nec est aliqua conservatio specierum, cessante consideratione actuali, nisi in viribus sensitivis, quae sunt actus corporalium organorum, scilicet in imaginativa τ et memorativa. 7 Huiusmodi autem vires corrumpuntur, corrupto corpore. Et ideo secundum hoc, scientia nullo modo post hanc vitam remanebit, corpore corrupto; neque aliqua alia intellectualis virtus.

Sed haec opinio est contra sententiam Aristotelis, qui in III *de Anima* * dicit quod *intellectus possibilis est in actu, cum Jit^ singula, sicut sciens; cum tamen sit in potentia ad considerandum in actu*. – Est etiam contra rationem: quia species inllligibiles recipiuntur in intellectu possibili immobiliter. secundum modum recipientis. Unde et intellectus possibilis dicitur *locus specierum* *, quasi species inllligibiles conservans.

Sed phantasmata, nd quae respiciendol homo intelligit in hac vita, applicando ad ipsa species inllligibiles, ut in Primo * dictum est, corrupto corpore corrumpuntur. Unde quantum ad ipsa phantasmata, quae sunt quasi materialia in virtutibus intellectualibus, virtutes intellectuales destruuntur, destructo corpore: sed quantum ad species intelligibiles, quae sunt in intellectu possibili, virtutes intellectuales manent. Species autem se habent in virtutibus intellectualibus sicut formales. Unde intellectuales virtutes manent post hanc vitam, quantum ad id quod est formale in eis, non autem quantum ad id quod est materiale: sicut et de moralibus dictum est*. • Aivrt*J.

a) ci. – Om. AUCDFGlliiKU

pertinent. – pertinet l».

γ) in imaginativa. – imaginativa PEλ.

o) fit. – Klt G, »/ crfcn et a.

«) rēpicictiJ*. – ajpicicnJi» ABCDEFKlaU

Ad primum ergo dicendum quod verbum Apostoli est intelligendum quantum ad id quod est materiale in scientia, et quantum ad modum intelligendi: quia scilicet neque phantasmata remanebunt, destructo corpore; neque erit usus scientiae per conversionem ad phantasmata *.

Ad secundum dicendum quod per aegritudinem corrumpitur habitus scientiae quantum ad id quod est materiale in eo, scilicet quantum ad phanta-

smata: non autem quantum ad species intelligibiles. quae sunt in intellectu possibili.

Ad tertium dicendum quod anima separata post mortem habet alium modum intelligendi quam per conversionem ad phantasmata, ut in Primo dictum est. Et sic scientia manet, non tamen secundum eundem modum operandi: sicut et de virtutibus moralibus dictum est *.

Commentaria Cardinalis Caietani

In articulo secundo eiusdem sexagesimaesptimae quaestionis, dubium primo occurrit, quo pacto est verum quod, si species intelligibiles non conservantur in intellectu possibili, quod scientia nullo modo remoneret: cum Avicenna, cuius est ista positio, dicat * remanere habilitatem intellectus ad recipiendum ab intelligentia agente quae prius recepit; et ista habilitate dicitur aliquis sciens.

Ad hoc dicitur quod /Vector, ut apparet in II *Contra Gent.*, cap. lxxiv, putat Avicennam nude prosecutum positionem suum; et quod habilitas illa non est, nisi species sint. Et propterea hic non ex intentione illius opinionis, sed ex intentione Auctoris determinatur quod scientia et virtutes intellectuales nullo modo, nec formaliter scilicet nec materialiter, remanerent actu.

II. Dubium secundo in eodem loco occurrit, quare Auctor, de virtutum intellectualium dicatione tractans, carum essentias tacet; et de principiis carum, quae sunt species intelligibiles et phantasmata, tractat. Iam enim ostensum est quod virtutes intellectuales effectus sunt specierum intelligibilium, et non species ipsae.

Ad hoc dicitur dupliciter. Primo, quia doctrina tento

certior est, quanto universalior et remotior ob opinionibus, ideo Auctor, praetermissis opinionibus de esse habitus, ad radicem accessit, species scilicet intelligibiles, quae sunt prima entia in intellectu, ut ex illis remanentibus virtutes intellectuales concluderet remanere formaliter. Sunt enim principia formalia omnis intellectionis: cum omnis intellectio sit ab intellectu in netu per speciem intelligibilem.

Secundo dicitur quod Auctor minus dicit, et plus intendit. Nam per species intelligibiles intelligit ipsas, et quidquid sc tenet ex parte ipsarum, sive sit ordinatio carum, sive sit habilitas ad utendum eis, sive quodeumque aliud: totum enim hoc in virtutibus intellectualibus tenet sc ex parte formalis; et phantasmata, cum pertinentibus ad ea, ex parte materialis. Rationabile est autem sic exponere hunc locum: quoniam quaestio est de virtutibus in anima ut separatur a corpore; ac per hoc, quidquid sc tenet ex parte animae, computatur pro uno, et formali; quidquid nutem ex parte corporis, pro alio uno, et materiali. Nominavit autem totum illud formale a speciebus intelligibilibus, utpote certioribus, prioribus et formalioribus secundum suum genus.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM FIDES MANEAT POST HANC VITAM

In II°. qu. IV, «rt. 4, §J i; iii^o. Sent.^o. dicitur. xxxj, qu. u, art. i, qu^o i; De Virtute qu. r, an. q, ad to.

DE TERTIO SIC PROCEDIT R. Videtur quod fides maneat post hanc vitam. Nobilior enim est fides quam scientia. Sed scientia manet post hanc vitam, ut dictum est*.

2. Praeterea, I ad Cor. in *, dicitur: *Fundamentum aliud nemo potest ponere, praeter id quod positum est, quod est Christus lesus*, idest fides Christi lesu. Sed sublato fundamento, non remanet id quod supraedificatur. Ergo, si fides non remanet post hanc vitam, nulla alia virtus remaneret @.

3. Praeterea, cognitio fidei et cognitio gloriae differunt secundum perfectum et imperfectum. Sed cognitio imperfecta potest esse simul cum cognitione perfecta: sicut in angelo simul potest esse ? cognitio vespertina cum cognitione matutina; et aliquis homo potest simul habere de eadem conclusione scientiam per syllogismum demonstrativum. et opinionem per syllogismum dialecticum. Ergo etiam fides simul esse potest, post hanc vitam, cum cognitione gloriae.

SED CONTRA est quod Apostolus dicit, II ad Cor. v ♦ *Quandiu sumus in corpore ꝑ, peregrin-*

tiamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Sed illi qui sunt in gloria, non peregrinantur a Domino, sed sunt ei praesentes. Ergo fides non manet post hanc vitam in gloria.

Respondeo dicendum quod oppositio est per se et propria causa quod unum ⁊ excludatur ab alio: inquantum scilicet in omnibus oppositis includitur oppositio affirmationis et negationis. Invenitur autem in quibusdam oppositio secundum contrarias formas: sicut in coloribus album et nigrum. In quibusdam autem, secundum perfectum et imperfectum: unde in alterationibus magis et minus accipiuntur ut ⁊ contraria, ut cum de minus calido fit magis calidum, ut dicitur in V *tyysic. t* Et quia perfectum et imperfectum opponuntur, impossibile est quod simul, secundum idem, sit perfectio et imperfectio.

Est autem considerandum quod imperfectio quidem quandoque est de ratione rei, et perlinet ad speciem ipsius: sicut delectus rationis pertinet ad rationem speciei equi vel bovis. Et quia unum et idem numero manens non potest transferri de una specie in aliam, inde est quod, tali imperfectione sublata, tollitur species rei: sicut iam non

a) — remanebit El.
.i) potest esse. — est ecdico.
ꝑ) corpore. — hoc corpore P.

5) untm. — oppositum/tt/m «J.lil P.
c) nt. — Om. ABCDEI GHkD.

Qu mu»,
, t,

.η. ρκαί

IL nt

5

IL -
Kt n-.

QI AEST10 LXV11, ARTICULIS III

esset bos vel equus, si esset rationalis. – Quandoque vero imperfectio non pertinet nd rationem speciei, sed accidit individuo secundum aliquid aliud: sicut alicui homini quandoque accidit delectus rationis, inquantum impeditur in eo rationis usus, propter somnum vcl ebrietatem vel aliquid huiusmodi. Patet autem quod, tali imperfectione remota, nihilominus substantia rei manet.

Manifestum est autem quod imperfectio cognitionis est de ratione fidei. Ponitur enim in eius definitione: tides enim est *substantia sperandarum rerum, argumentum non apparentium*, ut dicitur *ad Heb.xi* *. Et Augustinus dicit ♦*: *Quid est fides? Credere quod non rides*. Quod autem cognitio sit sine apparitione vcl visione, hoc ad imperfectiorem cognitionis pertinet. Et sic imperfectio cognitionis est de ratione fidei. Unde manifestum est quod tides non potest esse perfecta cognitio, eadem numero manens.

Sed ulterius considerandum est utrum simul possit esse cum cognitione perfecta: nihil enim prohibet aliquam cognitionem imperfectam simul esse aliquando cum cognitione perfecta. Est igitur considerandum quod cognitio potest esse : imperfecta tripliciter: uno modo, cx parte obiecti cognoscibilis: alio modo, ex parte medii; tertio modo, ex parte subiecti. Ex parte quidem obiecti cognoscibilis, differunt secundum perfectum cl imperfectum cognitio matutina et vespertina in angelis: nam cognitio matutina est dc rebus secundum quod habent esse in Verbo; cognitio autem vespertina est dc cis secundum quod habent esse in propria natura, quod est imperfectum respectu primi esse. – Ex parte vero medii, differunt secundum perfectum et imperfectum cognitio quae est dc aliqua conclusione per medium demonstrativum, et per medium probabile. – Ex parte vero subiecti, differunt secundum perfectum et imperfectum opinio, fides ct scientia *. Nam de ratione opinionis est quod accipiatur unum cum formidine alterius oppositi: unde non habet firmam inhaesionem. Dc ratione vero scientiae est quod habeat firmam inhaesionem cum visione intellectiva: habet enim certitudinem procedentem

cx intellectu principiorum. Fides autem medio modo se habet: excedit enim opinionem, in hoc quod habet firmam inhaesionem; deficit vero a scientia, in hoc quod non habet visionem.

Manifestum est autem quod perfectum et imperfectum non possunt simul esse secundum idem: sed ea quae differunt secundum perfectum ct imperfectum. secundum aliquid idem possunt simul r esse in aliquo alio eodem. Sic igitur cognitio perfecta ct imperfecta ex parte obiecti, nullo modo possunt esse dc eodem obiecto. Possunt tamen convenire in eodem medio, ct in eodem subiecto: nihil enim prohibet quod unus homo simul ct semel per unum ct idem medium habeat cognitionem de duobus, quorum unum est perfectum et aliud imperlcclum, sicut dc sanitate et aegritudine, et bono et malo. – Similiter etiam impossibile est quod cognitio perfecta ct imperfecta ex parte medii, conveniant in uno medio. Sed nihil prohibet quin conveniant in uno obiecto, et m uno subiecto: potest enim unus homo cognoscere eandem conclusionem per medium probabile, ct demonstrativum. – Et est similiter impossibile quod cognitio perfecta et imperfecta cx parte subiecti, sint simul in eodem subiecto. Fides autem in sui ratione habet imperfectionem quae est cx parte subiecti, ut scilicet credens non videat id quod credit: beatitudo autem de sui ratione habet perfectionem ex parte subiecti, ut scilicet beatus videat id quo beatificatur, ut supra ♦ dictum est. Unde manifestum est quod impossibile est quod fides maneat simul cum bcatitudine in eodem subiecto *.

· n. m.

Ad primum ergo dicendum quod fides est nobilior quam scientia, cx parte obiecti: quia eius* obiectum est veritas prima. Sed scientia habet perfectiorem modum cognoscendi, qui non repugnat perfectioni beatitudinis, scilicet visioni, sicut repugnat ei modus fidei.

Ad secundum dicendum quod fides est fundamentum quantum ad id quod habet dc cognitione. Et ideo quando perficietur cognitio, erit perfectius fundamentum.

Ad tertium patet solutio cx his quae dicta sunt ·.

’h

C) cur. – dià codices.

») timui. – Om. P j.

J 0) dm. – Om, ACDFGHIKLpB.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Is articulo tertio eiusdem quaestionis scxugcsimacseptimac, dubium est an fides ct scientia de eodem itent simul in eodem. Sed quoniam hoc cx proposito quaeretur in prima quaestione*, IF IU, ideo hic ptransco. Quia tamen hic fundamenta iaciuntur, pro intellectu terminorum duo notanda sunt. Primum est, quod praesens articulus dc fide, et sequens dc spe, directe loquuntur dc actibus fidei ct spei, ct non dc habitibus. In quinto namque articulo, consummans Auctor quaestionem de fidei ct spei duratione, dc habitus duratione determinat quid sentiendum, ut ibi patebit. Quae igitur dc fide ct spe in his duobus legis articulis, ad actus carum refer.

II. Secundum est quod, cum dicitur quod fuies importat imperfectionem cx parte subiecti, posset bene ct male intelligi, vcl non intelligi; ct consequenter errare in princi-

Suxmak Tmkol. D. Thomas T. III.

piis. Si quis enim intelligat cum dicere imperfectionem cx parte subiecti, quia ponit actum imperfectum scu diminutum in subiecto, errat. Nam cognitio per medium probabile alicuius conclusionis demonstrabilis, ponit etiam actum imperfectum seu diminutum in subiecto: ct tamen non est tides, ncc mcompossibilis scientiae; stat enim cum scientia eiusdem in eodem subiecto. ut in lineni dicitur. Non est igitur sermo quod habitus fidei inclinat lubicctum in actum imperfectum; ut multi videntur intelligerc. Quamvis enim hoc verum sit Je actu ct habitu fidei, non tamen hoc est intentum. Haec enim imperfectio cit communis sibi ct opinioni ct cognitioni probabili: sermo autem praesens est dc imperfectione propria fidei, qua distinguitur ab aliis; ct dicitur quod tenet sc cx parte subiecti. – Hurxus secundum hoc, differentia secundum perfectum ct imperfectum

W

44-'

QUAESTIO LXVII, ARTICULUS IV

ex parte subiecti, esset secundum quid, et non simpliciter. Quoniam ex hoc non habetur quod subiectum absolute non videat illud creditum, sed quod subiectum, inquantum est sub illo habitu vcl netu, non videt illud creditum, ut patet. In littera autem dicitur quod fides, opinio et scientia differunt secundum perfectum et imperfectum ex parte subiecti, iū quod credens non videt id quod creditur: quod idem est ut si diceret ex parte subiecti simpliciter et absolute.

111. Ad intelligendum ergo quomodo ex parte subiecti absolute propria imperfectio fidei sit, scito quod fides dicitur imperfecta ex parte subiecti, quia constituit subiectum absolute in esse imperfecto; seu. quod in idem redit, exigit subiectum absolute imperfectum. Et est sermo de imperfecto privative: ita quod ponit subiectum absolute privatum in privatione illius quod eraditur. Et est simile de inis actibus, et motu: ita quod, sicut motus ex hoc ipso quod inest alicui, constituit ipsum in esse potentiali respectu termini, ac per hoc in privatione actuali termini; ita credere et sperare constituunt subiecto in privatione crediti et sperati. Et sicut motus est actus entis in potentia ut sic, ita fides est assensus determinatus non-videntis, ut sic; et spes est appetitus non-habentis, ut sic. Et propterea importat imperfectionem subiecti non secundum quid, sed simpliciter; non per accidens, sed per se. Et propterea, sicut motus non stat cum termino, excludente privationem eius, ito nec spes

stat cum eius termino, ut in articulo quarto dicitur, nec fides stat cum visione: quia utrobique excluditur privativa imperfectio subiecti, quum uterque actus substantialiter sibi vindicabat, ut in littera dicitur.

IV. Et huic sensui attestatur littera de perfectione et imperfectione ex parte obiecti, et ex parte medii. Sicut enim perfectio vel imperfectio proprii obiecti constituit cognitionem perfectam vel imperfectam objective; et similiter perfectio vel imperfectio ex parte proprii medii, constituit perfectam vel imperfectam cognitionem secundum medium; ita imperfectio vel perfectio proprii subiecti absolute, constituit cognitionem perfectam vel imperfectam ex parte subiecti. – Nec mireris, si dico subiectum imperfectum consensuere cognitionem imperfectam, cum prius dixi eas cognitionem imperfectam huiusmodi constituere subiectum in esse imperfecto. Memento quod *causae sunt sibi invicem causae*: et quod, sicut motus constituit formaliter subiectum in esse sic actu et sic in potentia, ita et converso subiectum sic actu et sic in potentia, constituit subiectum seu materialiter motum in esse imperfecto. Simile enim accidit in proposito.

Et hunc doctrinam bene notato; quoniam ex ea habes solutionem ad omnia opposita; et quare fides, opinio et scientia eodem sunt impassibiles in eodem, ex *quod quid est* eorum. – Et haec sint pro articulo nostro et quarto, etc.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM SPES MANEAT POST MORTEM IN STATU GLORIAE

¶ Item, quod, XVIII. Iste. 2; III Scaff., «blue Wl. quod n, aru 5, quod s; diei, xxu, quod ll. ert. l, quod 2; te lirtut. quod ir, «n. 4.

*Vide *CnaxatQi*.
Calet. r>>< »n.
pr>><C-

• C??. tt-

• Cap. «xx*.
• Veru.

• Ver», o.

• Ver»» 24.

• Art. pmcevJ.

Sub quartum sic proceditur *. Videtur quod spes maneat post mortem in statu gloriae. Spes enim nobiliori modo perficit appetitum humanum quam virtutes morales. Sed virtutes morales manent post mortem: ut patet per Augustinum, in XIV *de Trin.* * Ergo multo magis spes.

2. Praeterea, spei opponitur timor. Sed timor manet post hanc vitam: et in beatis quidem timor filialis, qui manet in saeculum: et in damnatis limor poenarum. Ergo spes, pari ratione, potest permanere.

3. Praeterea, sicut spes est futuri boni, ita et desiderium. Sed in beatis est desiderium futuri boni: et quantum ad gloriam corporis, quam animae beatorum desiderant, ut dicit Augustinus, XII *super Gen. ad litt.* *; et etiam quantum ad gloriam animae, secundum illud *Eccli.* xxiv*: *Qui edunt me, adhuc esurient, et qui bibunt me. adhuc sitient*; et I Pet. i ♦ dicitur: *In quem desiderant angeli prospicere*. Ergo videtur quod possit esse spes post hanc vitam in beatis.

Sed contra est quod Apostolus dicit, I?on/.vm*: *Quod videt quis, quid sperat?* Sed beati vident id quod est obiectum spei, scilicet Deum. Ergo non sperant.

Respondeo dicendum quod, sicut dictum est ♦ id quod de ratione sui importat imperfectionem subiecti, non potest simul stare cum subiecto opposita perfectione perfecto. Sicut patet quod motus in ratione sui importat imperfectionem

subiecti, est enim *actus existenlis in potentia, inquantum huiusmodi* *: unde quando illa potentia reducitur ad actum, iam cessat motus; non enim adhuc albatur. postquam iam aliquid factum est habuit. Spes autem importat motum quendam in id quod non habetur; ut patet ex his quae supra de passione spei diximus '. Et ideo quando habebitur id quod speratur, scilicet divina fructio, iam spes esse non poterit.

An primum ergo dicendum quod spes est nobilior virtutibus moralibus quantum ad obiectum. quod est Deus. Sed actus virtutum moralium non repugnant perfectioni beatitudinis, sicut actus spei; nisi forte ratione materiae, secundum quam non manent. Non enim virtus moralis perficit appetitum solum in id quod nondum habetur; sed etiam circa id quod praesentialiter habetur.

Ad secundum dicendum quod timor est duplex, servilis et filialis, ut infra * dicitur. Servilis quidem est timor poenae: qui non poterit esse in gloria, nulla possibilitate ad poenam remanente. – Timor vero filialis habet duos actus: scilicet revereri Deum, et quantum ad hunc actum manet; et timere separationem ab ipso, et quantum ad hunc actum non manet. Separari enim a Deo habet rationem mali: nullum autem malum ibi timebitur secundum illud *Proverb.* i*: *Abundantia malorum timore sublato*. Timor autem opponitur spei oppositione in boni et mali. ut supra * dictum est: et ideo timor qui remanet in gloria, non opponitur spei.

• α m.*–
Pink, λ α
αΛ I. *■ * –
S. Tk Mc. a

•H*!V (t~vv
Met. t~

, ξ

l

,

a) habebitur. – liabitur PKβ.

ÿ) timebitur. – limetur XBEGHLpI).

T) oppMitkmc. – per cƿpodthmcm P.

In damnatis autem magis potest esse timor poenae, quam in beatis spes gloriae. Quia in damnatis erit successio poenarum, ut sic remanet ibi ratio futuri, quod est obiectum timoris i: sed gloria sanctorum est absque successione, secundum quandam aeternitatis participationem, in qua non est praeteritum et luturum, sed solum 'praesens. – Et tamen nec etiam in damnatis est proprie timor. Nam sicut supra ' dictum est, timor nunquam est sine aliqua spe evasionis: quae omnino in damnatis non erit. Unde nec timor: nisi communiter loquendo, secundum quod quaelibet expcctatio mali luturi dicitur umor.

Au TERTIUM dicendum quod quantum ad gloriam animae, non potest esse in beatis desiderium, se-eundum quod respicit futurum, ratione iam-| dicta. Dicitur autem ibi esse esuries et sitis, per remo-

tionem fastidii: et eadem ratione dicitur esse desiderium in angelis. – Respectu autem gloriae corporis, in animabus sanctorum potest quidem esse desiderium, non tamen spes, proprie loquendo: neque secundum quod spes est virtus theologica, sic enim eius obiectum est Deus, non autem aliquod bonum creatum: neque secundum quod communiter sumitur. Quia obiectum spei est arduum, ut supra * dictum est: bonum autem · Q» · cuius iam inevitabilem causam habemus, non comparatur ad nos in ratione ardui. Unde non proprie dicitur aliquis qui habet argentum, sperare se habiturum aliquid quod statim in potestate eius est ut emat. Et similiter illi qui habent gloriam animae, non proprie dicuntur sperare gloriam corporis; sed solum desiderare.

8) t/mor/i. – ft limortt K, fjtfl cctcri ct 4«

ARTICULUS QUINTUS

UTRUM ALIQUID FIDEI VEL SPEI REMANEAT IN GLORIA

II) «iiiu uni, qu. it. .n. ', .p' 5.

qljnilm sic proceditur. Videtur quod aliquid fidei vel spei remaneat in gloria.

Remoto enim eo · quod est proprium, ^-^'remanet id quod est commune: sicut dicitur in libro *dc Causis* * quod, *remoto rationali, remanet vivum; et remoto vivo, remanet ens*. Sed in fide est aliquid quod habet commune cum beatitudinc, scilicet ipsa cognitio: aliquid autem quod est sibi proprium, scilicet aenigma; est enim fides cognitio aenigmatica. Ergo, remoto aenigmatē fidei, adhuc remanet ipsa cognitio fidei.

2. Praeterea, fides est quoddam spirituale lumen animae, secundum illud *Ephes.* | *: *flitminatos oculos cordis vestri in agnitionem Dei*; sed hoc lumen est imperfectum respectu luminis gloriae, de quo dicitur in Psalmo xxxv *: *In lumine tuo ridebimus lumen*. Lumen autem imperfectum remanet, superveniente lumine perfecto: non enim candela extinguitur, claritate solis superveniente. Ergo videtur quod ipsum lumen fidei maneat cum lumine gloriae.

3. Praeterea , substantia habitus non tollitur per hoc quod subtrahitur materia: potest enim homo habitum liberalitatis retinere, etiam amissa pecunia; sed actum habere non potest. Obiectum autem fidei est veritas prima non visa. Ergo, hoc remoto per hoc ? quod videtur veritas prima, adhuc potest remanere ipse habitus fidei.

Sed contra est quod fides est quidam habitus simplex. Simplex autem vel totum tollitur, vel totum manet. Cum igitur fides non totaliter maneat, sed evacuetur, ut dictum esi videtur quod totaliter tollatur.

Respondeo dicendum quod quidam dixerunt quod spes totaliter tollitur: fides autem partim

tollitur, scilicet quantum ad aenigma, et partim manet, scilicet quantum ad substantiam cognitionis. Quod quidem si sic intlligatur quod maneat non idem numero, sed idem genere, verissime dictum est: fides enim cum visione patriae convenit in genere, quod est cognitio. Spes autem non convenit cum beatitudinc in gcnrc: comparatur enim spes ad beatitudinis fruitionem, sicut motus ad quietem in termino.

Si autem intelligatur quod eadem numero cognitio quae est fidei, maneat in patria; hoc est omnino impossibile *. Non enim, remota differentia alicuius speciei, remanet substantia generis eadem numero: sicut, remota differentia constitutiva albedinis, non remanet eadem substantia coloris numero, ut sic idem numero color sit quandoque albedo, quandoque vero nigredo. Non enim comparatur genus ad differentiam sicut materia ad formam, ut remaneat substantia generis cadum numero, differentia remota; sicut remanet cadum numero substantia materiae, remota tonna. Genus enim cl differentia non sunt partes speciei; alioquin non praedicarentur de specie. Sed sicut species significat totum, idest compositum ex materia et turma in rebus materialibus, ita differentia significat tutum, et similiter genus: sed genus denominat totum ab eo quod est sicut materia: differentia vero ab eo quod est sicut forma *; ' n l ' species vero ab utroque. Sicut in homine sensitiva natura materialiter sc habet ad intellectivam: animal autem dicitur quod habet naturam sensitivam; rationale quod habet intellectivam; homo vero quod habet utrumque. Et sic idem totum significatur per haec tria Y, sed non ab eodem. Unde patet quod, cum differentia non sit nisi

s) tū. – Ont PHKj.
hoc. – Om. P.

-) hjrc àoe Aj<v l pl».

designativa generis, remota differentia, non potest substantia generis eadem remanere: non enim remanet eadem animalitas, si sit alia anima constituens animal. Unde non potest esse quod eadem numero cognitio, quae prius fuit aenigmatica. postea fiat visio aperta. Et sic patet quod nihil idem numero vel specie quod est in fide, remanet in patria; sed solum idem genere.

Ad primum ergo dicendum quod, remoto rationali, non remanet vivum idem numero, sed idem genere, Ut tñX dñCtiS * patet.

Ad secundum dicendum quod imperfectio luminis candelae non opponitur perfectioni solaris

luminis: quia non respiciunt idem subiectum. Sed imperfectio fidei et perfectio gloriae opponuntur ad invicem, et respiciunt idem subiectum. Sicut enim non possunt esse simul: sicut nec claritas aeris cum obscuritate eius.

Ad tertium dicendum quod ille qui amittit pecuniam. non amittit possibilitatem habendi pecuniam: et iduo convenienter remanet habitus liberalitatis. Sed in statu gloriae non solum actu tollitur obiectum fidei, quod est non-visum; sed etiam secundum possibilitatem, propter bealitudinis stabilitatem. Et ideo frustra talis habitus remaneret.

0) noti. — «iāb unifier l E. — Pro idem subiectutu, unum subiectuū et idem E. unum et Idem subiectum E.

2) »ublcclum. — iibircum |»j.

Commentaria Cardinalia Caiotani

In responsione ad secundum et tertium quinti articuli, «dubium occurrit simpliciter» et ad hominem, Auctorem scilicet: an habitus fidei, et similiter spei, cesset in patria quia superflueret; an quin succedit eis aliqua perfectio incompassibili*. Simpliciter quidem occurrit dubium, quia Scotus, in III, dist. xxxi, tenet quod cessatio est ratione superfluitatis, et non impossibilitutis. Et probat hoc: quia in patria nullus habitus est necessarius nisi caritas; quia nec ad facilitandum, nec ad habilitandum potentiam, nec ad praesentandum obiectum. Actus autem succedentes in patria, non proprie opponuntur habitibus. Quod probatur: quia Paulus in raptu videbat Deum, et tamen habebat habitum fidei.

Ad hominem vero, quia Auctor hic. in responsione ad secundum, videtur dicere quod est impossibilitas perfectionis gloriae ad perfectionem fidei: in responsione vero ad tertium, dicit quod esset superfluitas, si remaneret habitus fidei non potens exire in actum.

II. Ad aliud dicitur quod evacuatio habitus fidei et spei est ex utraque ratione, scilicet superfluitatis, et impossibilitutis. Succedit enim utrique habitui aliquid incompatibile, licet non uniformiter: quoniam luminis fidei succedit lumen gloriae, ei impossibile; habitui vero spei succedit actus talis et yicaciā, seu status, ut impossibilis sit eidem. Ad quorum evidentiam, scito primo, quod falsum est in patria solum caritatis habitum esse necessarium. Oportet enim etiam ponere habitum luminis gloriae, non ut aliquid eorum quae dicit arguens, sed ad elevandum animam ad videndum. Et hoc oportet Scotistas fateri: quoniam determinatum per Ecclesiam est in Clementinis, in cap. Ad nostrum, de Haereticis, ubi inter errores damnatur quod anima non indigeat lumine gloriae elevante ipsam ad videndum Deum, et eo beate fruendum. Propter quod in littera * dicitur quod imperfectio luminis fidei, quod est ipse habitus fidei, et perfectio luminis gloriae opponuntur sicut claritas acris et obscuritas eius.

Scito secundo quod, licet actus non directe opponatur habitui, tam in acquisitis quam in infusis habitibus; differenter tamen se habent ad corruptionem, quasi per modum sequelae, habitus infusi et acquisiti. Quia acquisiti ex uno actu contrario non corrumpuntur, ut patet: infusi autem corrumpuntur ex uno actu contrario; fidei enim habitus non remanet in eo qui uno actu negat Trinitatem.

Scito tertio quod, licet habitui directe non opponatur positive nisi forma habitualis in eodem subiecto, potest tamen sine tali opposita forma, subiectum disponi statu impossibili tali habitui. Desinit namque forma non solum per successionem contrariae; sed per subtractionem eorum quibus consanabatur, ut patet de lumine.

III. Ex quibus habere potes quod fidei habitus evacuat in patria ex successione oppositae formae, scilicet luminis gloriae per modum habitus (Quod dico propter lumen gloriae per modum passionis in raptu Pauli, ut patet

in II II, qu. ci.xxv, art. 3 *. Nec obstat obiectio Durandi, qu. m, xxxi dist. III Sent., scilicet: Quae possunt simul per instans esse, possunt simul esse absolute; quia compossibilitatem non impedit longitudo temporis, sed natura oppositionis. — Dicitur enim ad hoc quod incompassibilis consurgit ex natura oppositionis. Sed oppositio aliquorum specierum non est in actu exercitii nisi in statu eorum completo, ut patet in viro mansueto peccante ex passione seu dispositione modica irae: in hoc enim simul sunt habitus mansuetudinis, et non solum actus irae, sed habitus irae inchoative, qui nihil aliud est quam ipsa ira per modum passionis. Sic enim proportionaliter, et eadem ratione, fuit in Paulo de habitu fidei et lumine gloriae: propter imperfectum enim modum essendi, oppositio quae est inter huiusmodi formas, exerceri non potuit, impedita ab essendi modi perfectione); et ex efficacia oppositi actus, scilicet videre Deum non per modum transeuntis; et ex impossibili statu suppositi, est enim beatus in tali statu cui repugnat huiusmodi imperfectio habitualis.

Spei autem habitus evacuatur et ex efficacia oppositi actus, scilicet habere Deum; et ex impossibili statu suppositi; non enim est in statu mobilis, sed * omnino quiescentis, cui repugnat imperfectio habitualis mobilis. Est enim huiusmodi mutatio status, subtractio quaedam subiecti ipsius habitus. Sicut enim habitus non generatur nisi in subiecto disposito, ita nec conservatur, subtracta illa dispositione a subiecto. Et hoc hic contingit: intellectus enim immobilis ad credendum, et voluntas immobilis ad sperandum, non nunc, sed simpliciter; sicut nunquam susciperent fidei aut spei habitum, ita nec conservant. — Ex opposita autem forma habituali non in eodem subiecto, idest voluntate, sed in eius causa, scilicet intellectu, excluditur, lumine scilicet gloriae: ita quod lumen gloriae per modum habitus, idest immobiliter habitum, est forma habitualis opposita habitui fidei et spei, sed fidei formaliter, spei virtualiter. Et hoc sufficit ad successionem formae impossibilis. — Et haec ultima verba sola sufficiant pro hac veritate: reliqua sint ad perfectionem.

Et per hoc patet responsio ad Scotum *, et decisionem contra veritatis.

IV. Auctoris autem verba non dissonant. Nam in responsione ad secundum, veritatem absolute dixit: quod scilicet est oppositio faciens impossibilitatem. In responsione vero ad tertium, ad argumentum respondit: quod non est simile in patria de fide, et de liberalitate in passo iacturam; quia ibi etiam potentia aufertur, hic actus unum. Et propterea sequitur condicionalis istius veritatis, quod frustra remaneret, si remuneret: hanc enim intendebat, exprimendo solum ipsius consequens.

V. In responsione ad secundum eiusdem quinti articuli, nota quod hinc habes lumen gloriae esse subiective in intellectu; dum dicitur in littera quod imperfectio fidei et perfectio gloriae opponuntur, et respiciunt idem subiectum.

In corpore.

I

icy: ii—tt/r.
bkfieJu

• in r«p. >d a.

i subiectum. inc opponun-subiectum ncc claritas

i amittit pe-ibcndi pecu-habitus libe-im actu toi-visum; sed er beatitudi-habitus rc-

lio Durandi, 'b * L Jisunt timul (uia corapop sed nature ^possibilitas K.« .mxJi o aliquarum Kotu earum cx passione ul sunt ba-sed habitu» ira per mo-tern ratione. ae: propter iac est inter i ab essendi , scilicet vi-incompos- statu cui

>ositi actus, suppositi; scentis,cui ' ..*-- o huiusmodi is habitus, cto dispo-ic a subic-iobdis ad non nunc, i aut spei em forma c, sed in sheet glo- idest im-;a habitui r. Et hoc - Et haec liqua sint

rcisionein · o «= l m in re· * et]UOd sci-l respon-ded non ?as\$o ia-tantum. is, quod cbat. ex·

articuli. re in in- et b tectum .

QUAESTIO LXVII, ARTICULUS VI

Constat enim cx argumento quod dc lumine fidei ct lumine gloriae loquitur. Et haec nota, propter difficultatem illam, an sit in essentia animae lumen gloriae, nn in intellectu.

VI. In responsione nd lenium eiusdem articuli, notu . a. n- lt-. , n'05 quod obiectum fidei est non-visum, vel non-apparens, etc. ; intelligitur non dc obiccto cx parte rei, sed cx parte nostri. Ita quod *non-visum* non est ratio formali», ncc conditio obiecti fidei, cx parte obiecti; sed redundat in

4P

obiectum cx parte credenti», ct denominat obiectum denominatione extranea, sumpta cx conditione credentis iam · · An.> cnim dictum est quod imperfectio fidei est cx parte subiecti, et non obiecti. Itnmo cx parte obiecti excellit scientiam, ut in art. 3, in resp. ad i. littera dicit: quia habet pro obiccto Deum, sicut ccterxe virtutes theologicae. Et propterca quando invenies obiectum fidei dici imperfectum., · a * .t x m memento praedictae distinctionis, ct glossa dc obiccto cx parte nostri, idest secundum id quod habet cx parte ere- v dentis, non secundum se; et non errabis.

ARTICULUS SEXTUS

UTRUM REMANEAT CARITAS POST HANC VITAM IN GLORIA

lit 5^mL, Jnu xxx», qu. u, rt. s; ZM Vrrlt.. qu. xxvii. nn. 5, ad 6; *Ih Virtut.*. qu. nr, trt. 4, *4 ?, |3, 14: l Car., cep. xm, Jcn. ni.

iwm) SEXTUM SIC PROCEDITUR. VidctUF quod WvV-Acaritas non maneat post hanc vitam in gloria. Quia, ut dicitur l *ad Cor.* xm ·, *cum venerit quod perfectum est, evacuabitur quod ex parte est*, idest quod est imperfectum. Sed caritas viae est imperfecta. Ergo evacuabitur, adveniente perfectione gloriae.

2. Praeterea, habitus et actus distinguuntur secundum oblecta. Sed obiectum amoris est bonum apprehensum. Cum ergo alia sil apprehensio praesentis vitae, et alia apprehensio futurae vitae: videtur quod non maneat eadem caritas utrobique.

3. Praitkrea, eorum quae sunt unius rationis, imperfectum potest venire ad aequalitatem perfectionis, per continuum augmentum. Sed caritas viae nunquam potest pervenire ad aequalitatem caritatis patriae, quantumcumquc augeatur. Ergo videtur quod caritas viae non remaneat in patria.

Sed contra est quod Apostolus dicit, l *ad Cor.* xui *: *Caritas nunquam excidit.*

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum est, quando imperfectio alicuius rei non est dc ratione speciei ipsius, nihil prohibet idem numero quod prius fuit imperfectum, postea perfectum

esse: Meut humo per augmentum perficitur, ct albedo per intensionem. Cantas autem est amor; de cuius ratione non est aliqua imperfectio: potest enim esse cl habiti et non habiti, ct visi ct non visi. Unde caritas non evacuatur per gloriae perfectionem, sed eadem numero manet

An primum ergo dicendum quod imperfectio caritatis per accidens se habet ad ipsam: quia non est dc ratione amoris imperfectio. Remoto autem eo quod est per accidens, nihilominus remanet substantia rei. Unde, evacuata imperfectione caritatis. non evacuatur ipsa caritas.

Ad secundum dicendum quod caritas non habet pro obiccto ipsam cognitionem: sic cnim non esset eadem in via ct in patria. Sed habet pro obiccto ipsam rem cognitam, quae est eadem, scilicet ipsum Deum.

Ad tertium dicendum quod 'caritas viae per augmentum non potest pervenire ad aequalitatem caritatis patriae *, propter differentiam quae * d. · est cx parte causae: visio cnim est quaedam causa amoris, ut dicitur in IX *Ethic*.* Deus autem quanto perfectius cognoscitur, tanto perfectius amatur.

Commentaria Cardinalis Caietani

articulo sexto eiusdem sexagesimaeseptimae quaestionis, in responsione ad secundum, nota quod ibi negatur caritatis obiectum esse Deum cognitum, ct dicitur esse ipsum Deum absolute; non quod possit diligi non cognitus; sed quia cognitio tenet sc, respectu istius habitus qui est caritas, non cx parte obiecti, sed subiecti. Si cnim teneret sc cx pane obiecti, cum alterius rationis sit cognitio viae ct patriae, caritas esset alterius speciei. Et quoniam imperfecta vel perfecta cognitio tenens sc cx pane subiecti, per accidens sc habet ad caritatem; ideo caritas cum utraque stat, ct cx neutrius defectu evacuatur. Non sic autem est dc imperfectione cx parte subiecti, respectu fidei et spei; quoniam per sc ad illas pertinet, ut patet cx dictis ·.

II. In eiusdem articuli responsione ad tertium, nota duo. Primo, quod caritas viae nunquam potest pervenire ad aequalitatem caritatis patriae. Et consequenter maximus

viator nunquam in huc vita habet caritatem aequalem minimo beatorum; quem tamen in patrii excedet in caritate inultum.

Secundo, quod causa huius est quia visio est quaedam causa amoris. Et hanc causam tu ponderabis in IT 11 , qu. xxiv, art. 7 *. Nunc autem praelibato quod quantitas ' ia W- ' . caritatis est duplex, scilicet cx pane subiecti ct cx parte obiecti, ct sunt alterius rationis ad invicem: ct illa quae nascitur cx visione, cx parte subiecti sc tenet; illa vero quae cx natura obiecti, cx pane ipsius obiecti sc tenet Et hinc provenit quod, quantumcumquc crescat hic caritas, nunquam erit aequalis illi, quantae duabus quantitatibus diversarum rationum ; sicut quantumcumquc crescat linea, nunquam erit aequalis superficiei Sed quoniam inferius cx proposito materia haec tractanda est, in loco allegato, transeamus.

QUAESTIO SEXAGESIMAOCTAVA DE DONIS

IX OCTO ALTIORUM OS divisa

I. In hoc sexagesimo octavo considerandum est de donis
Et circa hoc quaeruntur octo.
Primo: utrum dona differant a virtutibus.
Secundo: de necessitate donorum.
Tertio: utrum dona sint habitus.

Quarto: quae, et quot sint.
Quinto: utrum dona sint connexa.
Sexto: utrum maneant in patria.
Septimo: de comparatione eorum ad invicem.
Octavo: de comparatione eorum ad virtutes.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM DONA DIFFERANT A VIRTUTIBUS

111 Sent., 112 meuv, qu, t, ut, ij /u Ad/iffi, . p. x»; 113 114 t, l-a, ti.

115 pkimlm sic proceditur. Videtur quod
ypSv^^dona non distinguantur a virtutibus. Di-
116 cn'ra Gregorius, in i *Morat.*, expo-
117 -^*^^'nens illud *lub* ♦ « Nati sunt ci septem
118 lilii *: *Septeni a nobis nascuntur filii, cum per con-*
119 *ceptionem bonae cogitationis, Sancti Spiritus se-*
120 *ptem in nobis virtutes oriuntur.* Et inducit illud
121 quod habetur Isaiae xi : *Requiescet super eum spi-*
122 *ritus intellectus* etc., ubi enumerantur septem Spi-
123 ritus Sancti dona. Ergo septem dona Spiritus
124 Sancti sunt virtutes.

125 2. Praeterea, Augustinus dicit, in libro *de Quae-*
126 *stionib. Evang.* *, exponens illud quod habetur
127 Matth. xii ♦ < 'fune vadit, et assumit septem alios
128 spiritus etc. >: *Septem vitia sunt contraria septem*
129 *virtutibus Spiritus Sancti*, idest septem donis. Sunt
130 autem septem vitia contraria virtutibus commu-
131 niter dictis. Ergo dona non distinguuntur a vir-
132 tutibus communiter dictis.

133 3. Praeterea, quorum est definitio eadem, ipsa
134 quoque sunt eadem. Sed definitio virtutis con-
135 venit donis: unumquodque enim donum est *bona*
136 *qualitas mentis qua recte vivitur*, etc. * Similiter
137 definitio doni convenit virtutibus infusis: est enim
138 donum *datio irredibilis*, secundum Philosophum '.
139 Ergo virtutes et dona non distinguuntur.

140 4. Praeterea, plura P eorum quae enumeran-
141 tur jnter dona, sunt virtutes. Nam sicut supra *
142 dictum est, sapientia et intellectus et scientia sunt
143 virtutes intellectuales; consilium autem ad pruden-
144 tiam pertinet; pictas autem species est iustitiae;
145 fortitudo autem quaedam virtus est moralis. Ergo
146 videtur quod virtutes non distinguantur a donis L
147 sEn contra est quod Gregorius, l *Moral.* *, di-
148 stinguunt septem dona, quae dicit significari per
149 septem filios Iob, a tribus virtutibus theologicis,
150 quas dicit significari per tres tilias Iob. Et in II
151 *Moral.* *, distinguunt eadem septem dona a quatuor
152 virtutibus cardinalibus, quae dicit significari per
153 quatuor angulos domus.

154 Respondeo dicendum quod, si loquamur de do-
155 no et virtute secundum nominis rationem, sic nul-
156 lam oppositionem habent ad invicem. Nam ratio
157 virtutis sumitur secundum quod perficit hominem
158 ad bene agendum, ut supra * dictum est: ratio
159 autem dum sumitur secundum comparationem ad
160 causam a qua est. Nihil autem prohibet illud
161 quod est ab alio ut donum, esse perfeclivum ali-
162 cuius ad bene operandum: praesertim cum su-
163 pra * dixerimus quod virtutes quaedam nobis sunt
164 infusae a Deo. Unde secundum hoc, donum a
165 virtute distingui non potest. Et ideo quidam po-
166 suerunt quod dona non essent a virtutibus distin-
167 guenda. – Sed eis remanet non minor difficultas:
168 ut scilicet rationem assignent quare quaedam vir-
169 tutes dicantur dona, et non omnes; et quare ali-
170 qua computantur inter dona, quae non compu-
171 tantur inter virtutes, ut patet de timore.

172 Unde alii dixerunt dona a virtutibus esse dis-
173 tinguenta; sed non assignaverunt convenientem
174 distinctionis causam, quae scilicet ita communis
175 esset virtutibus, quod nullo modo donis, aut c
176 converso. Considerantes enim aliqui quod, inter
177 septem dona, quatuor pertinent ad rationem, sci-
178 licet sapientia, scientia, intellectus et consilium;
179 et tria ad vim appetitivam. scilicet fortitudo, pietas
180 et timor; posuerunt quod dona perficiebant libe-
181 rum arbitrium secundum quod est facultas ra-
182 tionis. virtutes vero secundum quod est facultas
183 voluntatis: quia invenerunt duas solas virtutes in
184 ratione vel intellectu, scilicet fidem et pruden-
185 tiam, alias vero in vi appetitiva vel affectiva. –
186 Oporteret autem, si haec distinctio esset conve-
187 niens. quod omnes virtutes essent in vi appeti-
188 tiva, et omnia dona in ratione.

189 Quidam vero, considerantes quod Gregorius di-
190 cit, in II *Moral.* *, quod *donum Spiritus Sancti,*
191 *quod in mente sibi subiecta format temperantiam,*
192 *prudentiam, iustitiam et fortitudinem; eandem men-*
193 *tem munit contra singula tentamenta per septem*

a) Septem. – tie dicit Septem ABCDEI GHJK.
b) plura. – pluret PABOGHIKIut.

c) rirlntCA non diittnfvannii .« d .««. – Jowa et virtulct nw»
diitfngvantur l'a.

dona, dixerunt quod virtutes ordinantur ad bene operandum, dona vero ad resistendum tentationibus. – Sed nec ista distinctio sufficit Quia etiam virtutes tentationibus resistunt, inducentibus ad peccata, quae contrahantur virtutibus: unumquodque enim resistit naturaliter suo contrario. Quod praecipue patet de caritate, de qua dicitur *Cantic. vii* ♦ *Aquae multae non poterunt extinguere caritatem.*

Alii vero, considerantes quod ista dona traduntur in Scriptura secundum quod fuerunt in Christo, ut patet Isaiac xi ♦, dixerunt quod virtutes ordinantur simpliciter ad bene operandum; sed dona ordinantur ad hoc ut per eum conformemur Christo. praecipue quantum ad ea quae passus est, quia in passione eius praecipue huiusmodi dona resplenduerunt. – Sed hoc etiam non videtur esse sufficiens. Quia ipse Dominus praecipue nos inducit ad sui conformitatem secundum humilitatem et mansuetudinem, Matth. xi *: *Discite a me, quia mitis sum et humilis corde*; et secundum caritatem. ut Ioan, xv ♦ *Diligatis invicem, sicut dilexi vos.* Et hac etiam virtutes praecipue in passione Christi refulserunt

Et ideo ad distinguendum dona a virtutibus, debemus sequi modum loquendi Scripturae, in qua nobis traduntur non quidem sub nomine donorum. sed magis sub nomine *spirituum*: sic enim dicitur Isaiac xi *: *Requiescet super eum spiritus sapientiae et intellectus*, etc. Ex quibus verbis manifeste datur intelligi quod ista septem enumerantur ibi, secundum quod sunt in nobis ab inspiratione divina. Inspiratio autem significat quandam motionem ab exteriori. Est enim considerandum quod in homine est duplex principium movens: unum quidem interius, quod est ratio; aliud nunc exterius, quod est Deus, ut supra * dictum est; et etiam Philosophus hoc dicit, in cap. *de Bona Fortuna* ♦

Manifestum est autem quod omne quod movetur, necesse est proportionalum esse motori: et haec est perfectio mobilis inquantum est mobile, dispositio qua disponitur ad hoc quod bene moveatur a suo motore. Quanto igitur movens est altior, tanto necesse est quod mobile perfectiori dispositione ei proportionater: sicut videmus quod perfectius oportet esse discipulum dispositum, ut hoc quod altiore doctrinam capiat a docente . Manifestum est autem quod virtutes humanae perficiunt hominem secundum quod homo natus

est moveri per rationem in his quae interius vel exterius agit. Oportet igitur inesse homini altiores perfectiones, secundum quas sit dispositus ad hoc quod divinitus moveatur. Et istae perfectiones vocantur dona: non solum quia infunduntur a Deo; sed quia secundum ea homo disponitur vel efficiatur prompte mobilis ab inspiratione divina, sicut dicitur Isaiac l *: *Dominus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.* Et Philosophus etiam dicit, in cap. *de Bona Fortuna* ., quod his qui moventur per instinctum divinum, non expedit consiliari secundum rationem humanam. sed quod sequantur interiorem instinctum: quia moventur a meliori principio quam sit ratio humana. – Et hoc est quod quidam dicunt, quod dona perficiunt hominem ad oltiores actus quam sint actus virtutum.

An primum ergo dicendum quod huiusmodi dona nominantur quandoque virtutes, secundum communem rationem virtutis. Habent tamen aliquid supereminens: rationi communi virtutis, inquantum sunt quaedam divinae virtutes, perficientes hominem inquantum est a Deo motus. Unde et Philosophus, in vii *Ethic.* ♦ supra virtutem communem ponit quandam virtutem *heroicam* vel *divinam*, secundum quam dicuntur aliqui *divini viri.*

An secundum dicendum quod vitia, inquantum sum contra bonum rationis, contrahantur virtutibus: inquantum autem sunt contra divinum instinctum, contrahantur donis. Idem enim contrahatur Deo et rationi, cuius lumen a Deo derivatur.

Ad tertium dicendum quod definitio illa datur de virtute secundum communem modum virtutis. Unde si volumus definitionem restringere ad virtutes prout distinguuntur a donis, dicemus quod hoc quod dicitur, *qua recte vivitur*, intelligendum est de rectitudine vitae quae accipitur secundum regulam rationis. – Similiter autem donum, prout distinguitur a virtute infusa, potest dici id quod datur a Deo in ordine ad motionem ipsius; quod scilicet facit hominem bene sequentem suos instinctus.

Ab quarto nunc dicendum quod sapientia dicitur intellectualis virtus, secundum quod procedit ex iudicio rationis: dicitur autem donum, secundum quod operatur ex instinctu divino. Et similiter dicendum est de aliis.

I) refulwrunt. – refftrndurrunt Pa.
c) docntc. – dxtorc Pd.

Q tuftrtmintm. – Otpnmirnt Pa.
rj Pa.

Commentaria Cardinalis Caiotuni

In primo articulo quaestionis sexagesitnacostavae, dubium occurrit de distinctione donorum a virtutibus. Scotus, in m *Sent.*, dist. xxiv, impugnat conclusionem et eius rationem. volens, sine assertionem tamen, dona non esse alios habitus quam habitus virtutum. Et contra conclusionem quidem arguit, quia illi habitus tantum ponendi sunt in viatore, quibus perficitur circa omne obiectum quo perfici potest in via. Tales autem sunt solae virtutes theologicae, intellectuales et morales. Ergo praeter istos, non sunt alii habitus necessarii in via.

Contra rationem vero, tripliciter. Primo, quia falsum supponit: scilicet quod ratio moveat voluntatem, ita quod virtus non sit nisi dispositio mobilis in voluntate.

Secundo, quia distinctio beatitudinum a donis et virtutibus, non est sic.

Tertio, qui per idem aliquid est proportionalum moventi primo, et secundo. Ac per hoc, si per habitum virtutis proportionatur potentia sibi ipsi, per eundem sufficienter proportionatur Spiritui Sancto. Et consequenter non oportet ponere alios habitus propter motionem a Spiritu

QUAESTIO LXVI

II, ARTICULUS II

Sancto, ut Auctor assumit. – Assumptum manifestatur; quin cx quo Deus dedit habitum voluntati, semper assistit voluntati ct liabitui nd actus sibi convenientes; sicut cx quo miraculose illuminavit caecum, semper assistit illuminato, ut possit movere illam potentiam.

II. Sed haec facile solvuntur, si dicta Auctoris in littera perspiciantur. Ad primam enim rationem , quam fecerat s. Thomas in articulo secundo - hic, respondetur quod maior est diminuta: oportet namque dicere: *circa omne obiectum, ct omni modo*. Licet enim dona non sint circa alia obiecta, sunt tamen alio modo circa illa : quia sunt circa illa ut actus oriuntur cx instinctu Spiritus Sancti.

Ad primam nutem contra rationem, dicitur quod veris-
rirnuni est rationem movere voluntatem cx parte obiccti, regulando ac praecipiendo, ut patet cx supradictis ♦: virtutesque, non omnes, sed morales, esse dispositiones appetitus ut mobilis n ratione, quoniam sunt in eo ut rationalis est per participationem. Appetitus autem non est pure mobilis, sed *motum movens*, ut dicitur in III de Jnima -. Et pro-
ptcrca non est fidelis interpretatio, nisi ud bonum sensum, dicere virtutes non esse nisi dispositiones mobilis α ratione et Spiritu Sancio, quod sunt perfectiones moventis: sunt enim instrumenta seu patientia moventia secundum scipsa, vires animae utentes virtutibus ct donis.

Ad secundam dicitur quod non est similis ratio dc bea-
titudīnibus ct donis, ut in quaestione sequenti patebit: quoniam actus tantum sunt bcatitudine», doua vero habitus.

Ad tertiam dicitur quod ratio illa aut assumit falsum ; aut non concludit ad propositum. Nam propositio dicens quod *per idem aliquid est prnportionalum secundo et primo moventi*, potest habere duos sensus. Primus est, quod eadem est forma qua mediante aliquid fit a secundo et primo motore. Et hic sensus est venis. Et intentus videtur a Scoto, ut patet io probatione dc caeco illuminato, et dc habitu in voluntate: constat enim quod per eandem formam visio fit α vidente et Deo, scilicet per potentiam visivam; ct similiter restitutio per habitum iustitiac a voluntate mea, ct u Deo. etc. Sed iuxta hunc sensum, nihil concluditur contra nos: sed potius pro nobis, non contra. Quia nulla vinus est tolis formo qua secundam movens, puta homo, potest in actum qui elicitur a dono Spiritus Sancti. Et sic lalsn est minor, scilicet quod virtutis habitus reddat potentiam proponionatam secundo moventi, puta sibi ipsi potentiae vel homini, ad habendam talem perfectionem, scilicet actum talem quatis natus est esse a dono Spiritus Sancti. Unde in hoc sensu, maior non est ad propositum, ct minor nihilominus est falsa.

Secundus autem sensus est, quod eadem dispositio est alicius mobilis ut moveatur ab inferiori, ct superiori mo-

tore. Et sic est ad propositum directe: sed non est ver» formaliter. Quoniam quemadmodum diversis formis oportet praccsse diversas dispositiones, ita pro diversis agentibus. Forma namque ex parte agentis sc tenet, ct c converso: cum communicatio agentis sit. – Et hoc sensu, vero esset minor, recte subsumpta scilicet quod virtute» sunt disposi-
tiones virium animae, ct ad hoc ut moveantur ab inferiori motore, scilicet ratione humana.

III. Ad quorum etiam habere pleniorcm intellectum,scito quod imaginamur quod in homine est triplex subordina-
tion movens ad actus bonos: scilicet mens humana praedita lumine naturali et prudentia; mens humana praedita lu-
mine gratine et fulci; et mens humana pulsata instinctu Spiritus Sancti. Et ad hoc ut vires animae obediant primo motori, ponuntur virtutes morale» acquisiteae, tendentes ad media ct lines ab ipso motore praestitutos. Ad hoc autem ut eaedem vires obediant secundo motori superiori, ponuntur virtutes morales infusae, tendentes nd media ct fines nb illo motore praestitutos. Ad hoc aurem quod non so-
lum eaedem, sed omnes vires animae obedhint supremo motori, ponuntur dona, tendentia in fines proprios a tali motore ostensos.

Necessitas autem distinguendi hos duos ordines habituum infusorum ad obediendum, in littera* assignatur ex imper-
lecta participatione motoris supematUrnlis per habitus virtu-
tum theologicarum. Si namque motor supcrnaniralis perfecte in nobis per illos habitus haberetur, sicut habetur per lumen naturale et prudentiam motor naturalis; sufficeret forte unui ordo obsequentium habituum infusorum, sicut sufficit unus ordo naturalium.

Dixi autem *forte*, quin divinorum habitus omnes vires habent ut obcdictialcs.' ct diceret quispiam non indocte, quod etiam hinc oporteret ponere dona, sicut modo, ut omnes vires obsequerentur motori supernatural! secundum illam rationem qua nunc movet per instinctum; virtutes morales infusae essent ad obsequendum eidem secundum illum rationem qua movet per gratiam et fidem ut par-
ticipantur in consiliis ct ratiocinationibus nostris.

IV. Quiil autem esset, si praedicta conditionalis, habens antecedens possibile *, poneretur in esse; non facile dixe-
rim. Quoniam poneretur in aliquo consequenti, etiam quod d
virtutes théologales et morales infusae essent alterius or-
dinis quam nunc sint. Et sic unus ordo infusorum ad ob-
sequendum, ct alter ad praecipiendum sufficeret.

Servata igitur univocationc virtutum prima sia, absolute autem haec secunda vera videtur. Et consequenter abso-
lute causa necessaria distinctionis duorum ordinum infuso-
rum obsequentium reddita ex imperfecta participatione mo-
toris supernatural!», absolute est vera.

Et haec sint pro articulis primo, secundo ct tertio.

ARTICULUS SECUNDUS

UTRUM DONA SINT NECESSARIA HOMINI \D SALUTEM

Sed secundum sic proceditur *. Videtur quod dona non sini necessaria homini ad salutem. Dona enim ordinantur ad quan-
dam perfectionem ultra communem perfectionem virtutis. Non autem esi homini-
sarium ad salutem ul huiusmodi perfectionem consequatur, quae est ultra communem statum virtutis: quia huiusmodi perfectio non cadit sub praecepto, sed sub consilio. Ergo dona non sunt necessaria homini ad salutem.

2. Praeterea, ad salutem hominis sufficit quod homo se bene habeat et circa divina ct circa humana. Sed per virtutes theologicas homo se

habet bene circa divina; per virtutes autem mo-
rales, circa humana. Ergo dona non sunt homini necessaria ad salutem.

3. Praeterea, Gregorius dicit, in II *Moral.* *,
quod Spiritus Sanctus dat sapientiam contra stultitiam, intellectum contra hebetudinem, consilium contra praecipitationem, fortitudinem contra timorem, scientiam contra ignorantiam, pietatem contra durtiam, timorem a contra superbiam. Sed sufficiens remedium potest adhiberi ad omnia ista tollenda per virtutes. Ergo dona non sunt neces-
saria homini ad salutem.

Sed contra, inter dona summum videtur esse

• Aff. j-

• qu. ix. an. 1,

; Cj j x ^1.7 -

Art. i.

• Vjd. Comment.
CaicL poil <rt.
pmec.

a) *timorem.* – *humilitatem* p.i.

•Q*

*Aiu

· 37«*

·<X' xxm i w <β.

,

'era
»nct

*O;

ni.
on

to
a*
U
l-
α
)
i
i

sapientia, intimum autem limor. Utrumque autem horum necessarium est ad salutem: quia de sapientia dicitur, *Sap. vn* *: *Neminem diligit Deus nisi eum qui cum sapientia inhabitat*; et de timore dicitur, *Eccli. i* *: *Qui sine timore est, non poterit iustificari*. Ergo etiam alia dona media sunt necessaria ad salutem.

xn merx Respondeo dicendum quod, sicut dictum est*, dona sunt quaedam hominis perfectiones, quibus homo disponitur ad hoc quod bene sequatur instinctum divinum. Unde in his in quibus non sufficit instinctus rationis, sed est necessarius Spiritus Sancti instinctus, per consequens est necessarium donum.

Ratio autem hominis est perlecta dupliciter a Deo: primo quidem, naturali perfectione, scilicet secundum lumen naturale rationis; alio modo» quadam supernaturali perfectione, per virtutes theologicas, ut dictum est supra *. Et quamvis haec secunda perfectio sit maior quam prima, tamen prima } perfectiori modo habetur ab homine quam secunda: nam prima habetur ab homine quasi plena possessio, secunda autem habetur quasi imperfecta Y; imperfecte cnim diligimus et cognoscimus Deum. Manifestum est autem quod unumquodque quod perfecte habet naturam vel formam aliquam aut virtutem, potest per se secundum illam operari: non tamen exclusa operatione Dei, qui in omni natura et voluntate interius operatur. Sed id quod imperfecte habet naturam aliquam vel formam aut virtutem, non potest per se operari, nisi ab altero moveatur. Sicut sol, quia est perfecte lucidus \ per scipsum potest illuminare: luna autem, in qua est imperfecte natura lucis, non illuminat nisi illuminata. Medicus etiam, qui perfecte novit artem medicinae, potest per se operari: sed discipulus eius, qui nondum est plene instructus, non potest per se operari, nisi ab eo instruatur.

Sic igitur quantum ad ea quae subsunt humanae rationi, in ordine scilicet ad finem connat-

turalcm homini; homo potest operari per iudicium rationis. Si tamen etiam in hoc homo adiuvetur a Deo per specialem instinctum, hoc erit superabundantia bonitatis: unde secundum philosophos4, non quicumque habebat! virtutes morales acquisitas, habebat virtutes heroicas vel divinas. – ΕαΛΛ'ντκ Sed in ordine ad finem ultimum supernaturalem, ad quem ratio movet secundum quod est aliqualer et imperfecte formata per virtutes theologicas; non sufficit ipsa motio rationis, nisi desuper adsit instinctus et motio Spiritus Sancti; secundum illud *Itoni. vui**: *Qui Spiritu Dei aguntur, hifilii Dei sunt; cl si filii, et ζ haeredes*; et in Psalmo cxi.il * dicitur: *Spiritus tuus bonus deducet* · v®,> *me m terram rectam*; quia scilicet in haereditatem illius terrae beatorum nullus potest pervenire, nisi moveatur et deducatur *. a Spiritu Sancto. Et ideo ad illum finem consequendum, necessarium est homini habere donum Spiritus Sancti.

Ad primum ergo dicendum quod dona excedunt communem perfectionem virtutum, non quantum ad genus operum, eo modo quo consilia excedunt * l praecepta: sed quantum ad modum operandi, secundum quod movetur homo ab altiori principio.

Ad secundum dicendum quod per virtutes theologicas et morales non ita perficitur homo in ordine ad ultimum finem, quin semper indigeat moveri quodam superiori! instinctu Spiritus Sancti, ratione iam ' dicta.

Ad tertium dicendum quod rationi humanae non sunt omnia cognita, neque omnia possibilia, sive accipiat ut perfecta perfectione naturali, sive accipiat ut perfecta theologicis virtutibus. Unde non potest quantum ud omnia repellere stultitiam, et alia huiusmodi, de quibus ibi fit mentio. Sed Deus cuius scientiae et potestati omnia subsunt, sua motione ab omni stultitia et ignorantia et hebetudine et duritia et ceteris huiusmodi. nos tutos reddit. Et ideo dona Spiritus Sancti, quae faciunt nos bene sequentes instinctum ipsius, dicuntur contra huiusmodi defectus dari.

r) prima. – prima perfectio Pa
γ) imperfecta. – imperfecte ABCDEFGHIL.
δ) luddû.. – lucidum AÜCDGIIIKI..
<) habebat. – habebant codice»; et Iu moi.
Q ti filii, et – Om. Pa.

rj deducatur. – ducatur ACDECliillpR.
0) excedunt. – praecedunt PABCDIIIKi, om. t-
t) tuperhri. – interiori LF.
t) Deut. – ille P.

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM DONA SPIRITUS SANCTI SINT HABITUS

*VticCcaacoi
CRtfcd irt.z

D TERTIUM SIC PROCEDITUR*. Videtur quod

^dona Spiritus Sancti non sint habitus.

Habitus cnim est qualitas in homine i^manens: est enim *qualitas difficile mobilis*, ut dicitur in *Praedicamentis* *. Sed proprium Christi est quod dona Spiritus Sancti in eo requiescant; ut dicitur Isaiac xi *. Et Ioan, i ♦ dicitur; *Super quem rideris Spiritum descendantem, et manentem super eum, hic est qui baptizat*: quod exponens Gregorius, in ll *Moral.* *, dicit: *In cunctis fidelibus Spiritus Sancitis venit; sed in solo*

* Gg. in, '1.
UTin, b *mt.*
iu.

Scxmas TitroL. D. Thomas T. III.

Mediatore semper singulariter permanet. Ergo dona Spiritus Sancti non sunt habitus.

2. Praeterea, dona Spiritus Sancti perficiunt hominem secundum quod agitur a Spiritu Dei, sicut dictum est *. Sed inquantum homo agitur a · An · Spiritu Dei, se habet quodammodo ut instrumentum respectu eius. Non autem convenit ul instrumentum perficiatur per habitum, sed principale agens. Ergo dona Spiritus Sancti non sunt habitus.

3. Praeterea, sicut dona Spiritus Sancti sunt

cx inspiratione divina, ita et donum prophetiae. Sed prophetia non est habitus: *non enim semper spiritus prophetiae adest prophetis*, ut Gregorius dicit, in I Homilia Ezcchielis ♦ Ergo neque etiam dona Spiritus Sancti sunt habitus.

Sed contra est quod Dominus dicit discipulis, de Spiritu Sancto loquens, Ioan, xiv ♦ *Apud vos manebit, et in vobis erit*. Spiritus autem Sanctus non est in hominibus absque donis eius. Ergo dona eius manent in hominibus. Ergo non solum sunt aclus vel passiones, sed etiam habitus permanentes.

Respondendo dicendum quod, sicut dictum est ♦ dona sunt quaedam perfectiones hominis, quibus disponitur ad hoc quod homo bene sequatur instinctum Spiritus Sancti. Manifestum est autem ex supradictis · quod virtutes morales perficiunt vim appetitivam secundum quod participat aliquo-qualiter rationem, inquantum scilicet nata est moveri per imperium rationis. Hoc igitur modo dona Spiritus Sancti se habent ad hominem · in comparatione ad Spiritum Sanctum, sicut virtutes

morales se habent ad vim appetitivam in comparatione ad rationem. Virtutes autem morales habitus quidam sunt, quibus vires appetitivae disponuntur ad prompte obediendum rationi. Unde et dona Spiritus Sancti sunt quidam habitus, quibus homo perficitur ad prompte obediendum Spiritui Sancto.

Ad primum ergo dicendum quod Gregorius ibidem * solvit, dicens quod *in illis donis sine quibus ad vitam perveniri non potest, Spiritus Sanctus in electis omnibus semper manet: sed in aliis non semper manet*. Septem autem dona sunt necessaria ad salutem, ut dictum est*. Unde quantum ad ea. Spiritus Sanctus semper manet in sanctis.

Ad secundum dicendum quod ratio illa procedit de instrumento cuius non est agere, sed solum agi. Tale autem instrumentum non est homo; sed sic agitur a Spiritu Sancto, quod etiam agit, inquantum est liberi arbitrii. Unde indiget habitu.

Ad tertium dicendum quod prophetia est de donis quae sunt ad manifestationem Spiritus, non autem ad necessitatem salutis. Unde non est simile.

a) *hominem*. – *homine*! fM.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM CONVENIENTER SEPTEM DONA SPIRITUS SANCTI ENUMERENTUR

IP 11°, qu. nn., art. 6; III Sent., dkt. xxxrv, qu. i. art. In tiainin, cip. xi.

Ad quartum sic proceditur. Videtur quod incon-
venienter septem dona Spiritus Sancti enumerentur. In illa enim enumeratione ponuntur quatuor pertinentia ad virtutes intellectuales, scilicet sapientia, intel-
lectus, scientia et consilium, quod pertinet ad prudentiam: nihil autem ibi ponitur quod pertineat ad artem, quae est quinta virtus intellectualis. Similiter etiam ponitur aliquid pertinens ad iustitiam, scilicet pictas, et aliquid pertinens ad fortitudinem, scilicet donum fortitudinis: nihil autem ponitur ibi pertinens ad temperantiam. Ergo insufficienter enumerantur dona.

2. Praeterea, pictas est pars iustitiac. Sed circa fortitudinem non ponitur aliqua pars eius, sed ipsa fortitudo. Ergo non debuit poni pietas, sed ipsa iustitia.

3. Praeterea, virtutes theologicae maxime ordinant nos ad Deum. Cum ergo dona perficiant hominem secundum quod movetur a Deo, videtur quod debuissent poni aliqua dona pertinentia ad theologicas virtutes.

4. Praeterea, sicut Deus timetur, ita etiam amatur, et in ipsum aliquis sperat, et de eo delectatur. Amor autem, spes et delectatio sunt passionis condiveisae timori. Ergo, sicut timor ponitur donum, ita et alia tria debent · poni dona.

5. Praeterea, intellectui adiungitur sapientia, quae regit ipsum; fortitudini autem consilium,

pietati vero scientia. Ergo et timori debuit addi aliquod donum directivum. Inconvenienter ergo septem dona Spiritus Sancti enumerantur.

Sed in contrarium est auctoritas Scripturae, Isaiel xi *

Respondendo dicendum quod, sicut dictum est *, dona sunt quidam habitus perficientes hominem ad hoc quod prompte sequatur instinctum Spiritus Sancti, sicut virtutes morales perficiunt vires appetitivas ad obediendum rationi. Sicut autem vires appetitivae natae sunt moveri per imperium rationis, ita omnes vires humanae natae sunt moveri per instinctum Dei, sicut a quadam superiori potentia. Et ideo in omnibus viribus hominis quae possunt esse principia humanorum actuum, sicut sunt virtutes, ita etiam sunt dona: scilicet in ratione, et in vi appetitiva.

Ratio autem est speculativa et practica: et in utraque consideratur apprehensio veritatis, quae pertinet ad inventionem; et iudicium de veritate. Ad apprehensionem igitur veritatis, perficitur speculativa ratio per *intellectum*; practica vero per *consilium*. Ad recte autem iudicandum, speculativa quidem per *sapientiam*, practica vero per *scientiam* perficitur. – Appetitiva autem virtus, in his quidem quae sunt ad alterum, perficitur per *pietatem*. In his autem quae sunt ad seipsum, perficitur per *fortitudinem* contra terrorem ? periculorum : contra concupiscentiam vero inordinatam delectabi-

a) *debent*. – *deberent* RF.

β) *tenorem*. – *timorem* PFilpE et λ.

ippetitiivam in co@. ile\$ autem moral», ire» appetitivae din idum rationi i;^ uidam habitui, qui ■ obediendum fy

tod Gregonuj it.. i dnnis tine ^uiht · Spiritus Sanctu in ''' · red in ahis un dona sunt nee»» ♦ Unde quantum '*.. manet in sanctk ratio illa procedit 'gere, sd sotan)n est homo; i etiam agit. β. c indiget hafeu rophetia est de m SptrittH,rna c non e*t i ωη-k

i

i debuit aJi mfenter ago rranitur. l Scripta, «WO

lictum esi es hombea inctum Sp· fidunt vire Sicut mtan r imperium natae simi indam su· viribus ko· umaDoren uni dona:

rica: et in aris, quae : veritate, iaturspe· vero per eculativa

iis qui·

itur per § n: cm† Jectabi-

QUAESTIO LXVIH, ARTICULUS V

401

lium, per *timorem*, secundum illud *Proverb*, xv *: *Per timorem T Domini declinat omnis a main*; cl in Psalmo cxvui *: *Confige timore luo carnes meas, a indiciis enim tuis timui*. Et sic patet quod haec dona extendunt sc ad omnin ad quae se extendunt virtutes tam intellectuales quam mo- rales.

An primum ergo DICENDUM quod dona Spiritus Sancti perficiunt hominem in his quae pertinent ad bene vivendum : ad quae non ordinatur ars. sed ad exteriora faciibilia; est enim ars ratio recta non agibilium, sed factibilium, ut dicitur in VI * Potest tamen dici · quod, quantum ad infusionem donorum, ars pertinet ad Spiritum Sanctum, qui est principaliter movens; non autem ad homines, qui sunt quaedam organa eius dum ab eo moventur. – Temperantiae autem respondet quodammodo donum timoris. Sicut enim ad vir- tutem temperantiae pertinet, secundum eius pro- priam rationem, ut aliquis recedat a delectationi- bus pravis propter bonum rationis: ita ad donum timoris l pertinet quod aliquis recedat a delecta- tionibus pravis propter Dei timorem.

Ad secundum dicendum quod nomen iustiliac imponitur a rectitudine rationis: ct ideo nomen virtutis est convenientius quam nomen doni. Sed nomen pietatis importat reverentiam quam habe- mus ad patrem cl ad patriam. Et quia pater omnium Deus est. etiam cultus Dei pietas nomi- natur: ut Augustinus dicit, X *de Civ. Dei* *. Et ideo convenienter donum quo aliquis propter re-

reverentiam Dei bonum operatur ad omnes, pietas nominatur.

Ad tertium dicendum quod animus hominis non movetur a Spiritu Sancto, nisi ei secundum ali- quem modum uniatur: sicut instrumentum non movetur ab artifice nisi per contactum, aut per aliquam aliam unionem. Prima autem unio ho- minis ζ est per fidem, spem et caritatem. Unde istae virtutes praesupponuntur ad dona, sicut ra- dices quaedam donorum. Unde omnia dona per- linent ad has tres virtutes, sicut quaedam deri- vationes praedictarum virtutum.

An quartum dicendum quod amor et spes ct delectatio habent bonum pro obiecto. Summum autem bonum Deus est: unde nomina harum passionum transferuntur ad virtutes theologicas, quibus anima comungitur Deo. Timoris autem obiectum est malum, quod Deo nullo modo com- petit: unde non importat coniunctionem ad Deum, sed magis recessum ab aliquibus rebus propter reverentiam Det. Et ideo non est nomen virtutis theologicae, sed doni, quod eminentius retrahit a malis quam virtus morulis.

Ad quintum dicendum quod per sapientiam di- rigitur ct hominis intellectus, et hominis affectus. Et ideo ponuntur duo correspondentia sapientiae tanquam directive: ex parte quidem intellectus, donum intellectus; cx parte autem allectus, do- num timoris. Ratio enim umendi Deum praeci- pue sumitur ex consideratione excellentiae divi- nae, quam considerat sapientia.

7) FVr fimurrm. – tn timore T.
?| Jid. – etiam dia Pa.

*f f/morZi. – ralinnh cd. a. om. ACDEFGHlKl pB.
O humiitit. ~ ad tkum xddl: F.

Commentaria Cardinalia Caiotani

In articulo quarto eiusdem scxagcMfnacocta'ac quaestionis, I adverte quod Auctor hoc in loco sequitur opinionem i quam postmodum in II* IF , qu. vm, art. 6, relinquit. Hic enim vult quod dona spectantia ad intellectum distinguun- tur penes practicum ct speculativum. Ibi 'ero non sed

vult quod intellectus sit omnium penctrativus; sapientia i omnium iudftx per causam ditissimam ; ct similiter scientia per causas creatas scu proprios; ct similiter consilium om- nium npplicativum ad opera. Et hoc «quere quia divi- nioris est ingenii.

ARICULUS QUINTUS

UTRUM DONA SPIRITUS SANCTI SINT CONNEXA

III Sent., diit. xxvI. ar.: 3.

η quintum sic proceditur. Videtur quod dona non sint connexa. Dicit enim Apo- stolus, I *ad Cor.* xn ♦ *Alii datur per Spi- ritum sermo sapientiae, alii sermo scien- tiae secundum eundem Spiritum*. Sed et scientia inter dona Spiritus Sancti computantur. Ergo dona Spiritus Sancti dantur diversis, et non connectuntur sibi invicem in eodem.

2. Praeterea, Augustinus dicit, in XIV *de Trin.* *, quod *scientia non pollentfideles plurimi, quamvis polleant ipsafide*. Sed fidem concomitatur aliquod de donis, ad minus donum timoris. Ergo videtur

quod dona non sint cx necessitate connexa in uno et eodem.

3. Praeterea, Gregorius, in I. *Moral.* * dicit quod *minor est sapiētia, sī ī intellectu careat; et sapientia inutilis est intellectus, si ex sapientia non subsistat. Vile est consilium, cui opus fortitudinis deest; et valde fortitudo destruitur ·, nisi per om- silium fulciatur. Nulla est scientia, si utilitatem pietatis non habet; et valde inutilis est pietas, si scientiae discretionē caret. Timor quoque ipse, si non has virtutes habuerit, ad nullum i opus bonae actionis surgit*. Ex quibus videtur quod unum

1) Jciiruifur. – dtitituilur PABCEI GHIttf.

ad nullum. – mk/2a/wb P

donum possit sine alio haberi. Non ergo dona Spiritus Sancti sunt connexa.

Sep contra est quod ibidem Gregorius praemittit, dicens: *Illud in hoc Tfiliorum convivio perscrutandum videtur. quod semetipsos invicem pascunt*. Per filios autem lob, de quibus loquitur, designantur dona Spiritus Sancti. Ergo dona Spiritus Sancti sunt connexa, per hoc quod se invicem reficiunt.

Respondeo dicendum quod huius quaestionis veritas de facili ex praemissis potest haberi. Dictum est enim supra ♦quod sicut vires appetitivae disponuntur per virtutes morales in comparatione ad regimen rationis, ita omnes vires animae disponuntur per dona in comparatione ad Spiritum Sanctum moventem. Spiritus autem Sanctus habitat in nobis per caritatem, secundum illud *Rom. v**: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis*: sicut et ratio nostra perficitur per prudentiam. Unde sicut virtutes morales connectuntur sibi invicem in prudentia, ita dona Spiritus Sancti connectuntur sibi invicem in caritate: ita scilicet quod qui caritatem habet, omnia dona Spiritus Sancti habet; quorum nullum sine caritate haberi potest.

Ad primum ergo dicendum quod sapientia et scientia uno modo possunt considerari secundum quod sunt gratiae gratis datae: prout scilicet aliquis abundat intantum in cognitione rerum divinarum et humanarum, ut possit et fideles instruere et adversarios confutare \ Et sic loquitur ibi Apostolus de sapientia et scientia: unde si-

gnanter fit mentio de *sermone sapientiae* et *scientiae*. – Alio modo possunt accipi prout sunt dona Spiritus Sancti. Et sic sapientia et scientia nihil aliud sunt quam quaedam perfectiones humanae mentis, secundum quas disponitur ad sequendum instinctus * Spiritus Sancti in cognitione divinorum vel humanorum. Et sic patet quod huiusmodi dona sunt in omnibus habentibus caritatem.

An secundum dicendum quod Augustinus ibi loquitur de scientia exponens praedictam auctoritatem Apostoli *: unde loquitur de scientia praedicto modo accepta, secundum quod est gratia gratis data. Quod patet ex hoc quod subdit: *Aliud enim est scire tantummodo quid homo credere debeat propter adipiscendam vitam beatam, quae non nisi aeterna est; aliud autem scire quemadmodum hoc ipsum et piis opituletur, et contra impios defendatur; quam proprio appellare vocabulo scientiam ridetur Apostolus*.

An tertium dicendum quod, sicut uno modo connexio virtutum cardinalium probatur per hoc quod una carum perficitur quodammodo per aliam, ut supra * dictum est; ita Gregorius eodem modo *Qa.txvrM.t vult probare connexionem donorum, per hoc quod imum sine alio non potest esse perfectum. Unde praemittit dicens: *Valde singula quaelibet destituitur. si non una alii virtus ζ virtuti suffragetur*, Non ergo datur intelligi quod unum donum possit esse sine alio: sed quod intellectus, si esset sine sapientia, non esset ' donum; sicut temperantia, si esset sine iustitia, non esset virtus.

y) hoc. – fob l*4.
o) confutare. – refutare G, confundere Pe.
r) instinctus. – instinctum Pa.

ç) .ilii virtus. – virtus aUf PII-fl, victui E.
rt) cMirf. – posset eue Va.

ARTICULUS SEXTUS

U TRUM DONA SPIRITUS SANCTI REMANEANT IN PATRIA

III Sent., dist. xzxnr, qu. 1. art. 3.

D SEXTUM SIC PROCEDITUR. Videtur quod dona Spiritus Sancti non mancant in patria. Dicit enim Gregorius, in II AZb *, quod *Spiritus Sanctus contra singula tentamenta septem donis erudit mentem*. Sed in patria non erunt aliqua tentamenta; secundum illud Isaiae xi* : *Non nocebunt et non occidenta in universo monte sancto meo*. Ergo dona Spiritus Sancti non erunt in patria.

2. Praeterea, dona Spiritus Sancti sunt habitus quidam, ut supra * dictum est. Frustra autem essent habitus, ubi actus esse non possunt. Actus autem quorundam donorum in patria esse non possunt: dicit enim Gregorius, in I Moral. *, quod *intellectus facit audita penetrare, et consilium prohibet esse praecipitem, et fortitudo facit non metuere adversa, et pietas replet cordis viscera operibus \$ misericordiae*; haec autem non competunt

statui patriae. Ergo huiusmodi dona non erunt in statu gloriae.

3. Praeterea, donorum quaedam perficiunt hominem in vita contemplativa, ut sapientia et intellectus; quaedam in vita activa, ut pietas et fortitudo. Sed *activa vita cum hac vita terminatur*; ut Gregorius dicit, in VI Moral, * Ergo in statu gloriae non erunt omnia dona Spiritus Sancti.

Sed contra est quod Ambrosius dicit, in libro *de Spiritu Sancto**: *Civitas Dei illa, ferusalem caelestis, non meatu alicuius fluvii terrestris abluitur; sed ex vitae fonte procedens Spiritus Sanctus, cuius nos brevi satiamur haustu, in illis caelestibus spiritibus redundantius videtur affluere, pleno septem virtutum spiritualium fervens meatu*.

Respondeo dicendum, quod de donis dupliciter possumus loqui. Uno modo, quantum ad essentiam donorum: et sic perfectissime erunt in patria,

a) nocebunt et non occident. – occident et non nocebunt codices et <l; et omittunt universo.

p) operibus – in operibus AliCDEFGIUL..

rt scien-
nt dona
ia nihil
jmanae
icndum
divino*
huilb'
canta-

his ibi
audo-
aprae- *αη
gratia
: *Aliud*
tn de-
, *quae*
cinad-
rj *ini-*
cabulo

0 COD'
quod
im, ut
mojo 'Qv^r
quod
Unde
desti-
cetur. ‡
i po>-
t sine
antia.

QUAESTIO LXVIII, ARTICULUS VII

423

J; **,* **«*. sicut palet per auctoritatem Ambrosii inductam ·. l
Cuius ratio est quia dona Spiritus Sancti perficiunt mentem humanam ad sequendam motionem Spiritus Sancti: quod praecipue erit in patria, quando Deus erit *omnia in omnibus*, ut dicitur j *ad Cor.* xv*, et quando homo erit totaliter subditus Deo. – Alio modo possunt considerari quantum ad materiam circa quam operantur: et sic in praesenti habent operationem circa aliquam materiam circa quam non habebunt operationem in statu gloriae. Et secundum hoc, non manebunt in patria: sicut supra de virtutibus cardinalibus dictum est *.

An primum ergo DICENDUM quod Gregorius loquilur ibi de donis secundum quod competunt statui praesenti: sic enim donis protegimur contra tentamenta malorum. Sed in statu gloriae, cessantibus mulis, per dona Spiritus Sancti perfidemur in bono.

Ad secundum dicendum quod Gregorius quasi i in singulis donis ponit aliquid quod transit cum statu praesenti, et aliquid quod permanet etiam i in futuro. Dicit enim 9 quod *sapientia mentem de aeternorum spe et certitudine reficit*: quorum duorum spes transit, sed certitudo remanet. – Et de intellectu dicit quod *in eo quod audita penetrat, reficiendo cor, tenebras eius illustrat*: quorum auditus transit, quia *non docebit vir fratrem suum*, ul dicitur Ierem. xxxi *; sed illustratio mentis manebit. – De consilio autem dicit quod *prohibet esse prae-*

cipitcm, quod est necessarium in praesenti: et iterum quod *ratione animum replet*, quod est necessarium etiam in futuro. – De fortitudine vero dicit quod *adversa non metuit*, quod est necessarium in praesenti: et iterum quod *confidentiae cibos apponit*, quod permanet etiam in futuro, – De scientia vero unum tantum ponit, scilicet quod *ignorantiae teiunium superat*, quod pertinet ad statum praesentem. Sed quod · addit, *in venire mentis*, potest figuraliter inlelligi repletio cognitionis, quae c perlinet etiam ad statum futurum. – De pietate vero dicit quod *cordis viscera misericordiac operibus replet*. Quod quidem secundum verba, pertinet tantum ad statum praesentem. Sed ipse intimus affectus proximorum, per viscera designatus, pertinet etiam ad futurum statum; in quo pietas non exhibebit misericordiae opera, sed congratulationis affectum. – De timore vero dicit quod *premit mentem, ne de praesentibus superbiat*, quod pertinet ad statum praesentem; et quod *defuturis cibo spei confortat*, quod etiam pertinet ad statum praesentem, quantum ad spem; sed potest etiam ad statum futurum pertinere, quantum ad confortationem de rebus hic speratis, et ibi obtentis.

Ad tertium dicendum quod ratio illa procedit de donis quantum ad materiam. Opera enim activae vitae non erunt materia donorum: sed omnia habebunt actus suos circa ea quae pertinent ad vitam contemplativam, quae est vita beata.

y) *quasi*. – Om. Pd.
i) *etiam*. – Om. Pa.
t) *quod*. – *per hoc quod* EF.

z) *quas*. – *quod* EFtU, om. CGlKLpUH.
r) *cio*. – *cito** PABCDFGILd; *rf quad... Italum praiuntrm* om. HK.

ARTICULUS SEPTIMUS

UTRUM DIGNITAS DONORUM ATTENDATUR SECUNDUM ENUMERATIONEM ISAIAE XI

In haia. cap. ».

trunt

ibo·
t in-
for-
Uur;
>tatu
i
ibro
tient ·u· i. *.
Vui-
dus.
ibus
se-

uter
>cn-
ria,

' V«L J, j.

* v«n. c.

* Vm, 6.

' vm, 8.

α

8>d SEPTIMUM sic proceditur. Videtur quod i dignitas donorum non attenditur secundum enumerationem qua enumerantur ■■Isaiae xi *. Illud enim videtur esse potissimum m donis, quod maxime Deus ab requirit. Sed maxime requirit Deus ab homine timorem: dicitur enim *Deui.* x *: *Et nunc. Israel, quid Dominus Deus tuus petit a te, nisi ul timeas Dominum Deum tuum?* et Malach. t * dicitur: *Si ego Dominus, ubi limor meus?* Ergo videtur quod timor, qui enumeratur ultimo, non sit infimum donorum, sed maximum.

2. Praeterea, pietas videtur esse quoddam bonum universale: dicit enim Apostolus, I *ad Tim.* iv *, quod *pietas ad omnia utilis est*. Sed bonum universale praefertur particularibus bonis. Ergo pietas, quae penultimo · enumeratur, videtur esse potissimum donorum.

3. Praeterea, scientia perficit iudicium hominis;

consilium autem ad inquisitionem pertinet. Sed iudicium praeeminet inquisitioni. Ergo scientia est potius donum quam consilium: cum tamen post enumeretur.

hiiP aeterea, fortitudo pertinet ad vim appetitivam; scientia autem ad rationem. Sed ratio est eminentior quam vis appetitiva. Ergo et scientia est eminentius donum quam fortitudo: quae tamen primo enumeratur. Non ergo dignitas donorum attenditur secundum ordinem enumerationis eorum.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro *de Scrm. Dom. m Monte* *: *Videtur mihi septiformis operatio Spiritus Sancti, de qua Isaia loquitur, his t gradibus sententiisque congruere* (de quibus fit mentio Manli, v *); *sed interest ordinis. Nam ibi* (scilicet in Isaia) *enumeratio ab excellentioribus I coepit: hic vero, ab inferioribus.*

Respondeo dicendum quod dignitas donorum

a) *penultimo*, – jw ultimo EF.
?) *hit*. – Om. G, in erten.

y) *c.vcdlcntioribui*. – *ejccclitoriim* P.

dupliciter potest attendi: uno modo, simpliciter, scilicet per comparisonem ad proprios actus prout procedunt a suis principiis; alio modo, secundum quid, scilicet per comparisonum ad materiam. Simpliciter autem loquendo de dignitate donorum, eadem est ratio comparisonis in ipsis et in virtutibus: quia dona ad omnes actus potentiarum animae perficiunt hominem, ad quos perficiunt virtutes, ut supra * dictum est. Unde sicut virtutes intellectuales praeferuntur virtutibus moralibus; et in ipsis virtutibus intellectualibus contemplativae praeferuntur activis, ut sapientia et intellectus ' et scientia prudentiae et arti; ita tamen quod sapientia praefertur intellectui, et intellectus scientiae, sicut prudentia et synesis eubuliae: ita etiam in donis sapientia et intellectus, scientia ct consilium, praeferuntur pietati et fortitudini ' et timori; in quibus etiam pietas praefertur fortitudini, et fortitudo umori, sicut iustida fortitudini, et fortitudo temperantiae. Scd quantum ad materiam, fortitudo et consilium praeferuntur scientiae et pietati: quia scilicet fortitudo ct consilium in arduis locum habent; pietas autem, et etiam scientia ζ, in communibus. – Sic igitur donorum dignitas ordini enumerationis respondet, partim quidem simpliciter, secundum quod sapientia et intellectus omnibus praeferuntur: partim autem secundum ordinem materiae, secundum quod consilium ct fortitudo praeferuntur scientiae ct pietati.

Ad primum ergo dicendum quod timor maxime requiritur quasi primordium quoddam perfectionis donorum, quia *initium sapientiae timor Domini-*; non propter hoc quod sit ceteris dignius. Prius enim est, secundum ordinem generationis, ut aliquis recedat a malo, quod fit per timorem, ut dicitur *Proverb*, xvi *; quam quod operetur bonum, quod fit per alia dona.

Ad secundum dicendum quod pictas non comparatur in verbis Apostoli, omnibus donis Dei; sed soli *corporali exercitationi*, de qua praemittit quod *ad modicum utilis est*.

Ad tertium dicendum quod scientia etsi praeleratur consilio ratione indicii, tamen consilium praefertur ratione materiae: nam 'consilium non habet locum nisi in arduis, ut dicitur in III *Ethic.* *: sed iudicium scientiae in omnibus locum habet.

Ad quartum dicendum quod dona directive, quae pertinent ad rationem, donis exsequentibus digniora sunt, si considerentur per comparisonem ad actus prout egrediuntur a potentiis: ratio enim appetitivae praeminet, ut regulans regulato. Sed ratione materiae, adiungitur consilium fortitudini, sicut directivum excqucnti, et similiter scientia pietati: quia scilicet consilium et fortitudo in arduis locum habent, scientia autem et pietas etiam in communibus. Et ideo consilium simul cum fortitudine, ratione materiae, numeratur ante scientiam et pietatem.

i) ct intellectuf. – intellectui P. intellectui cJ. a.
t) pietati et fortitudini. – pietati fortitudini I, et virifati A, pietati ceteri.

*) pidat autem, ct etiam teientia. – utentia autem et conilium codices. *

ARTICULUS OCTAVUS

UTRUM VIRTUTES SINT PRAEFERENDAE DONIS

HI Sent., It. niu, qu. i, iirt. i, ad 5; De Virtut., qu. n, an. , ad i;.

Octavum sic proceditur. Videtur quod virtutes sint praeferendae donis. Dicit enim Augustinus, in XV *de Trin.* *, de caritate loquens: *Nullum est isto Dei dono excellentius. Solum est quod dividit lios regni aeterni, et filios perditionis aeternae. Dantur et alia per Spiritum Sanctum munera, sed sine caritate nihil prosunt.* Sed caritas est virtus. Ergo virtus est polior donis Spiritus Sancti.

2. Praeterea, ea « quae sunt priora naturaliter, videntur esse potiora. Sed virtutes sunt priores donis Spiritus Sancti: dicit enim Gregorius, in II *Moral.* *, quod *donum Spiritus Sancti in subiccta mente ante aha iustitiam, prudentiam, fortitudinem et temperantiam format: et sic eandem mentem septem mox virtutibus (idest donis) temperat, ut contra stultitiam, sapientiam; contra hebetudinem, intellectum; contra praecipitationem, consi-*

lium; contra timorem, fortitudinem; contra ignorantiam. scientiam; contra duritiam, pietatem; contra superbiam, det ? timorem. Ergo virtutes sunt potiores donis.

Praeterea, virtutibus nullus male uti potest. ut Augustinus dicit Donis autem potest aliquis male uti: dicit enim Gregorius, in I *Moral.* *, quod *hostiam nostrae precis immolamus ne sapientia ele- vet; ne intellectus, dum subtiliter currit oberret; ne consilium, dum se multiplicat, confundat; ne fortitudo, dum fiduciam praebet, praecipitet; ne scientia, dum novit et non diligit, inflet; ne pictas, dum se extra ft rectitudinem inclinat, intorqueat; ne timor, dum plus iusto trepidat, in desperationis foveam mergat.* Ergo virtutes sunt digniores donis Spiritus Sancti.

Sed contra est quod dona dantur in adiutorium virtutum contra defectus, ut patet in aucto-

xxm.

a) «i. – e.iJcm ACDEGHII.pB.
?) Jef.– dat ABCGHIKI.pD, Dii PEE»D ct a.
•A currit.– Om. ABCIGpDL.il, intuetur i, apprehendit K, inqui-

rit i.»ll, currit rd nimii inquirir morgo B. confidat <1.–Pyo^vλ> cipiht, praecipiet P.
δ) extra. Om. II, infra rd extra margo B. infra P· ei ccteri.

>r maxiroc
 perfectio-
lim or Do-

icalionb, V?
 timorem,
 operetur*^

ion con?
 onis Dec
 jracmitiit

:tsi prac-
 oiuiikum
 ium non
 n III E
 is locum

va, quu-
 digniora
 ad atfib
 appetiû-
 l rations
 ii, sicu:
 pietati;
 duia lo-
 •Ham in
 tn forth
 ienlmr.

QUAESTIO LXVI11, ARTICULUS VIII

ritate inducta ♦ et sic videtur quod perficiant quod
 virtutes perficere non possunt. Sunt ergo dona pu-
 tiora virtutibus.

Respondeo dicendum quod, sicut ex supradiclis *
 patet, virtutes in tria genera distinguuntur: sunt
 enim quaedam virtutes theologicae, quaedam in-
 tellectuales, quaedam morales. Virtutes quidem
 theologicae sunt quibus mens humana Deo con-
 iungitur; virtutes autem intellectuales sunt qui-
 bus ratio ipsa perficitur; virtutes autem morales
 sunt quibus vires appetitivae perficiuntur ad obe-
 diendum rationi. Dona autem Spiritus Sancti sunt
 quibus omnes vires animae disponuntur ad hoc
 quod subdantur motioni diyinac *.

Sic ergo eadem videtur esse comparatio do-
 norum ad virtutes theologicas, per quas homo
 unitur Spiritui Sancto moventi; sicut virtutum mo-
 raliurn ad virtutes intellectuales, per quas perfi-
 citur ratio, quae cst virtutum moralium motiva.
 Unde sicut virtutes intellectuales praeferuntur vir-
 tutibus moralibus, ct regulant eas; ita virtutes
 theologicae praeferuntur donis Spiritus Sancti, et
 rc^ulanl ca< l n^e Grc80r|us dicit, in l *Moral.* |
 quod *neque ad denarii perfectionem septem filii*
 (idest septem dona) *perveniant, nisi in fide, spe et*
caritate fuerit § *omne quod agunt.*

Sed si comparemus dona ad alias virtutes intel-
 lectuales vel morales, dona praeferunturvirtutibus.
 Quia dona perficiunt vires animae in comparatione
 ad Spiritum Sanctum moventem: virtutes autem

perficiunt vel ipsam rationem, vel alias vires in
 ordine ad rationem. Manifestum est autem quod
 ad ahiorum motorem oportet maiori perfectione
 mobile esse dispositum. Unde perfectiora sunt
 dona virtutibus.

An primum ergo dicendum quod curitas est vir-
 tus theologica; de qua concedimus quod sit po-
 tior donis.

Ad secundum dicendum quod aliquid cst prius
 altero dupliciter. Uno modo, ordine perfectionis
 et dignitatis: sicut dilectio Dei cst prior dilectione
 proximi. Et hoc modo dona sunt priora virtutibus
 intellectualibus et moralibus, posteriora vero virtu-
 tibus theologicis. – Alio modo, ordine generationis
 scu dispositionis: sicut dilectio proximi praecedit
 dilectionem Dei, quantum ad actum. Et sic vir-
 tutes morales ut intellectuales praecedunt dona;
 quia per hoc quod homo bene se habet circa ra-
 tionem propriam, disponitur ad hoc quod sc bene
 habeat in ordine ad Deum.

Ad tertium dicendum quod sapientia et intelle-
 ctus et alia huiusmodi sunt dona Spiritus Sancti,
 secundum quod caritate r informantur; quae *non* *
agit perperam, ut dicitur l *ad Cor.* xm *. Et ideo
 sapientia ct intellectu ct aliis huiusmodi nullus
 male utitur, secundum quod sunt dona Spiritus
 Sancti. Sed ad hoc quod a caritatis perfectione
 non recedant, unum ab altero adiuvatur. Et hoc
 est quod Gregorius dicere intendit.

D) potiora. – ptrfectiara codic:».

O fuerit, – ḡAI P.

rt) caritate. – r<» canfjrn• P4.

Commentaria Cardinalis Caiotani

Omissis articulis quinto, sexto ct septimo, in octavo at-
 tende proportioncs: – hinc ratio, quae cst caput vir-
 tutum, ct virtutes intellectuales et morales; inde Deu»,
 virtutes theologicae ct dona: – ct videbis proportionalitatcm
 hanc tenere quoad excellentiam coniunctionis ad caput.
 qua Auctor egebat ut concluderet theologicas esse nobilio-

res donis; ct non quoad motionem moralium ab intelle-
 ctualibus, ct donorum a thcologalibus. Iam enim’ definitum
 est quod morales infusae sic se habent ad theologicolcs :
 dona autem non sic ad ipsa» solas, sed adiuncto instinctu <^.
 Spiritus Sancti.

{^J•

QUAESTIO SEXAGISIMANONA
DE BEA TITUDINIBUS

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

• Cf. qo. iv, lo-
irod

einde considerandum est de beatitudinibus *.

Et circa hoc quaeruntur quatuor.

Primo: utrum beaiitudincs a donis et virtutibus
distinguantur.

Secundo: de praemiis beatitudinum, utrum per-
tineant ad hanc vitam.

Tertio: dc numero beatitudinum.

Quarto: dc convenientia praemiorum quae cis
attribuuntur.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM BEATITUDINES DISTINGUANTUR VIRTUTIBUS ET DONIS

III Sent,, dist. xtxiv, qu. i, -rt. /xi halam, cip. xi; ht Sfatth^ cap. v.

• Iub. I, cap. iv.

• Cap. v, ven.

J

--Ub.V, in cap.

v>, ver»- 20

X d primum sic proceditur. Videtur quod
beatitudines a virtutibus et donis non
distinguantur. Augustinus enim, in libro
de Semi. Doni, in Monte * attribuit bea-
titudines in Matthaeo * enumeratas, donis
Sancti: Ambrosius autem, *super Lucani* attribuit
beaiitudincs ibi enumeratas, quatuor virtutibus
cardinalibus. Ergo beatitudines non distinguuntur
a virtutibus ct donis.

2. Praeterea, humanae voluntatis non est nisi
duplex regula: scilicet ratio, ct lex aeterna, ut su-
Pra * habitum est. Sed virtutes perficiunt horni-
nem in ordine ad rationem; dona autem in ordine

*,Tη T,,,,μ π`
;e8em aeternam Spiritus Sancti, ut ex dictis *
patet. Ergo non potest esse aliquid aliud perti-
nens ad rectitudinem voluntatis humanae, praeter
virtutes et dona. Non ergo beaiitudincs ab cis dis-
tinguuntur.

3. Praeterea, in enumeratione beatitudinum po-
nitur militas, ct iustitia, ct misericordia; quae
dicuntur esse quaedam virtutes. Ergo beaiitudincs
non distinguuntur a virtutibus ct donis.

Sed contra est quod quaedam enumerantur in-
ter beatitudines, quae nec sunt virtutes nec dona;
sicut paupertas, el luctus, et pax. Differunt ergo
beatitudines cl a virtutibus et a donis.

Respondeo dicendum quod, sicut supra * dictum
est; beatitude esi ultimus finis humanae vitae. Di-
citur autem * aliquis iam finem habere, propter
spem finis obtinendi: unde et Philosophus dicit,
xi/. in i *Ethic.* *, quod *pueri dicuntur beati propter*
• Ver» 24. *Spem*; ct Apostolus dicit, *Rom.* vm *: *Spe salvifacti*

sumus. Spes autem dc fine consequendo insurgit
ex hoe quod aliquis convenienter movetur ad
finem, et appropinquat ad ipsum: quod quidem
fit per aliquam actionem. Ad finem autem bea-
titudinis movetur aliquis ct appropinquat per ope-
rationes virtutum; et praecipue per operationes
donorum, si loquamur dc beatitudinc aeterna, ad
quam ratio non sufficit, sed in eam inducit Spi-
ritus Sanctus, ad cuius obedientiam el sequelam
per dona perficimur. Et ideo beatitudines distin-
guuntur quidem a virtutibus ct donis, non sicut
habitus ab eis distincti, sed sicut actus distinguun-
tur ab habitibus.

Ad primum ergo dicendum quod Augustinus ct
Ambrosius attribuunt beatitudines donis el virtu-
tibus, sicut aclus attribuuntur habitibus. Dona au-
tem sunt eminentiora virtutibus cardinalibus, ut
supra * dictum est. El ideo Ambrosius, exponens
beatitudines turbis propositas, attribuit eas vir-
tutibus cardinalibus; Augustinus autem, exponens
beatitudines discipulis propositas in monte, tan-
quam perfectioribus, attribuit cas donis Spiritus
Sancti.

Ad secundum dicendum quod ratio illa^probat
quod non sunt alii habitus rcttificantes humanam
vitam, praeter virtutes et dona.

Ad tertium dicendum quod militas accipiur pro
actu mansuetudinis: et similiter dicendum est de
iustitia el dc misericordia. El quamvis haec vi-
deantur esse virtutes, attribuuntur tamen donis,
quia etiam dona perficiunt hominem circa omnia
circa quae perficiunt virtutes, ut dictum est *.

a) autem. — enim Pj.

3) aliquif. — aliquiJ PACDEFGIKI.pB ct a. om. 11.

Commentaria Cardinalis Caietani

z ^v Qaestio sexagesimanona et septuagesima lectione fre-
yqucnti, meditationeque iugi egent, non expositione.
Duotamcn novitii, quoad speculationem, advertant. Altc-
• Art. t. ads,\$. rum η sexagesimanona - : scilicet quod, licet dona omnia
• Qu tyni. art. supra * dicta sint sc habere ut cxcquentia in ordine ad in-
stinctum Spiritus Sancti, sicut morales virtutes in ordine
ad rationem; si comparentur tamen dona inter sc, aliqua
dicuntur dirigentia, ut sapientia, scientia ct consilium; ct

aliqua cxcquentia, ut reliqua. - Alterum in quaestione se-
ptuagesima *: quod delectari in aliquo propter se formaliter, ' Λα i, u i.
non distinguitur in littera contra delectari propter sc finali-
tcr quomodolibet, sed finalitcr ultimate; ct hoc vcl simpli-
citer, vcl in illo ordine. Omne enim delectans propter sc
formalitcr, est etiam propter se finalitcr aliquo modo: po-
test tamen subordinari alteri ut tinis, ut in eodem primo
articulo * dicitur.

*|B u ».

AMICULUS SECUNDUS

UTRUM PRAEMIA QUAE ATTRIBUUNTUR BEATITUDINIBUS, AD HANC VITAM PERTINEANT

/rt Matth., ap. t.

tnPir.

eu

fid

0jv.
onti

ion
IU3.

• ei
lu-
II.
UI

TE
B5
ID-
US

ot
m
ro
k

3

secundum sic proceditur. Videtur quod
^WPracmia Muac attribuuntur beatitudini-
Î bus, non pertineant ad hanc vitam. Di?
^cuntur cnim aliqui beati propter spem
praemiorum, ut dictum est *. Sed obiectum spei
bcatitudo est futura. Ergo praemia ista pertinent
ad vitam futuram.

2. Praeterea, Lue. vi * ponuntur quaedam poe-
nae per oppositum ad beatitudines. cum dicitur:
*Vae vobis qui saturati estis, quia esurietis. Vae
vobis qui ridetis nunc, quia lugebitis etflebitis.* Sed
istae poenae non intelliguntur in hac vita: quia
frequenter homines in hac vita non puniuntur, se-
cundum illud *fob* xxi *: *Ducunt in bonis dies suos.*
Ergo ncc praemia beatitudinum pertinent ad hanc
vitam.

3. Praeterea, regnum caelorum, quod ponitur
praemium paupertatis, est bcatitudo caelestis; ut
Augustinus dicit. XIX *de Civ. Dei* \ Plena etiam
saturitas non nisi in futura vita habetur; secun-
dum illud Psalmi xvi *: *Satiabor cum apparuerit
gloria tua.* Visio etiam Dei, et manifestatio filia-
tionis divinae, ad vitam futuram pertinent; secun-
dum illud I Ioan, m ♦ *Nunc filii Dei sumus, et
nondum apparuit quid erimus. Scimus quoniam
cum apparuerit, similes ci erimus: quoniam vide-
bimus cum sicuti est.* Ergo praemia illa pertinent
ad vitam luturam.

Sed contra est quod Augustinus dicit, in libro
de Serm. Dom. in Monte *: *Ista quidem m hac
vita compleri possunt, sicut completa esse in Apo-
stolis credimus. Nam illa omnimoda, et in ange-
licam formam mutatio, quae post hanc vitam pro-
mittitur. nullis verbis A exponi potest.*

Respondeo dicendum quod circa ista praemia ex-
positores sacrae Scripturae diversimode sunt locuti.
Quidam cnim omnia ista praemia ad futuram bea-
titudinem pertinere dicunt: sicut Ambrosius, *super
Lucam* *. Augustinus vero dicit ** ea ad praesen-
tem vitam pertinere. Chrysostomus autem, in suis
Romiliis *, quaedam eorum dicit pertinere ad fu-
turam vitam, quaedam autem ad praesentem.

Ad cuius evidentiam, considerandum est quod
spes futurae beatitudinis potest esse in nobis pro-
pter duo: primo quidem, propter aliquam prae-
parationem vel dispositionem ad futuram beatitu-
dinem, quod est per modum meriti; alio modo,
per quandam inchoationem imperfectam futurae
beatitudinis in viris sanctis, etiam in hac vita.
Aliter cnim habetur spes fructificationis arboris
cum virescit frondibus: et aliter cum iam pri-
mordia fructuum incipiunt apparere.

Sic igitur ea quae in bcatitudimbus tanguntur
tanquam merita, sunt quaedam praeparationes vel
dispositiones ad beatitudinem, vel perfectam vel
inchoatam. Ea vero quae ponuntur tanquam prae-
mia. possunt esse vel ipsa bealiludo perfecta, et
sic pertinent ad futuram vitam: vel aliqua in-
choatio beatitudinis, sicut est in viris perfectis \
et sic praemia pertinent ad praesentem vitam.
Cum enim aliquis incipit proficere in actibus vir-
tutum et donorum, potest sperari de eo quod
perveniet et ad perfectionem viae, et nd perfe-
ctionem patriae.

Ad primum ergo dicendum quod spes est de
lutura bcatitudinc sicut de ultimo fine: potest
etiam esse et de auxilio gratiae, sicut de eo quod
ducit ad finem, secundum illud Psalmi xxvu ♦
In Deo speravit cor meum, et adiuttus sum.

Ad secundim dicendum quod mali, etsi interdum
in hac vita temporales poenas non patiantur,
patiuntur tamen spirituales. Unde Augustinus di-
cit. in I *Confess.* *: *Iussisti. Domine, et sic est, ut* 'Oφ »n.
poena sibi sit inordinatus animus. Et Philosophus
dicit, in IX *Elhic.* *, de malis, quod *contendit
ipsorum anima, et hoc quidem huc trahit, illud* w.
autem illuc: et postea concludit! Si *autem sic
miserum est malum esse, fugiendum esi mali-
tiam intense.* – Et similiter c converso boni, etsi
in hac vita quandoque non habeant corporalia
praemia, nunquam tamen deliciunt a spiritualibus,
etiam in hac vita; secundum illud Mattii, xix ♦
et Mare, x *: *Centuplum accipietis etiam t in hoc
saeculo.*

Ad tertium dicendum quod omnia illa praemia
perlecte quidum consummabuntur in vita futura:
sed inierim etiam in hac vita quodammodo in-
choantur. Nam regnum caelorum, ut Augustinus
dicit *. potest intelligi perfectae sapientiae initium,
secundum quod incipit in cis spiritus regnare.
Possessio etiam terrae significat affectum bonum
animae requiescentis per desiderium in stabili-
tate : haereditatis perpetuae, per terram signifi-
catae. Consolantur autem in hac vita. Spiritum
Sanctum, qui *Paracletus*, idest Consolator, dicitur,
participando. Saturantur etiam in hac vita illo
cibo de quo Dominus dicit *: *Meus cibus est ut*
faciam voluntatem Patris mei. In hac etiam vita
consequuntur homines misericordiam Dei. In hac
etiam vita, purgato oculo per donum intellectus,
Deus quodammodo videri potest. Similiter etiam
in hac vita qui motus suos pacificant, ad similitu-
dinum Dei accedentes, filii Dei nominantur. – Ta-
men haec perfectius erunt in patria.

a) verbis. – exponitur vel addunt codice*.

r/ pcr/rchs. – unctis (et addd Fj perfertU ABFMIKL.

y iccuitdum illud... accipietis, etiam, – ucuudum illud Murci

Sunuar Tuccot_ D. Thomas T. III.

(Maltluci AIIIIIKE) x: Centuplum <acapiu cudkot; xix rt Marci ohlj.

5) (α stabilitate. – Om. E.

<) Spiritum. – per Spiritum PFHKUU et ».

*\$

ARTICULUS TERTIUS

UTRUM CONVENIENTER ENUMERENTUR BEATITUDINES

Ili Sent.. di*L uuv, qu. j, art. 4; /n SfVth. cap. v.

• V*t. C-

ad u tertium sic proceditur. Videtur quod inconvenienter enumerentur beatitudines. Attribuuntur enim beatitudines donis, ut dictum est ♦ Bonorum autem quaedam pertinent ad vitam contemplativam.

scilicet sapientia et intellectus: nulla autem beatitudo ponitur in actu contemplationis, sed omnes in his quae pertinent ad vitam activam. Ergo insufficienter beatitudines enumerantur.

2. Praeterea, ad vitam activam non solum pertinent dona exequentia; sed etiam quaedam dona dirigentia, ut scientia et consilium. Nihil autem ponitur inter beatitudines quod directe ad actum scientiae vel consilii pertinere videatur. Ergo insufficienter beatitudines tanguntur.

3. Praeterea, inter dona exequentia in vita activo, timor ponitur ad paupertatem pertinere; pictas autem videtur pertinere ad beatitudinem misericordiae. Nihil autem ponitur directe ad fortitudinem pertinens. Ergo insufficienter enumerantur beatitudines.

4. Praeterea, in sacra Scriptura tanguntur multae aliae beatitudines: sicut /ob v * dicitur: *Beatus humo qui corripitur a Domino*; et in Psalmo l *: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*; et *Proverb*, m *: *Beatus vir qui invenit sapientiam*. Ergo insufficienter beatitudines enumerantur.

Sed contra, videtur quod superflue enumerentur. Sunt enim septem dona Spiritus Sancti. Beatitudines autem tanguntur octo ».

5. Praeterea, Lue. vt * ponuntur quatuor tantum beatitudines. Superflue ergo enumerantur septem, vel octo, in Matthaeo*.

Respondeo dicendum quod beatitudines istae convenientissime enumerantur. Ad cuius evidentiam, est considerandum quod triplicem beatitudinem aliqui posuerunt: quidam enim posuerunt beatitudinem in vita voluptuosa; quidum in vita activa; quidam vero in vita contemplativa. Hae autem tres beatitudines diversimode se habent ad beatitudinem futuram, cuius spe dicimur hic beati. Nam beatitudo voluptuosa, quia falsa est et rationi contraria, impedimentum est beatitudinis futurae. Beatitudo vero activae vitae dispositiva est ad beatitudinem futuram. Beatitudo autem contemplativa, si sit perfecta, est essentialiter ipsa futura beatitudo: si autem sit imperfecta, est quaedam inchoatio eius.

Et ideo Dominus primo quidem posuit quasdam beatitudines quasi removeantes impedimentum voluptuosae beatitudinis. Consistit enim voluptuosa vita in duobus. Primo quidem, in affluentia exte-

riorum bonorum: sive sint divitiae, sive sint honores. A quibus quidem retrahitur homo per virtutem sic vel moderate eis utatur: per donum autem excellentiori modo, ut scilicet homo totaliter a bonis contemnat. Unde prima beatitudo ponitur

Beati pauperes spiritu: quod potest referri vel ad contemptum divitiarum; vel ad contemptum honorum T. quod fit per humilitatem. – Secundo vero voluptuosa vita consistit in sequendo proprias passiones, sive irascibilis sive concupiscibilis. A sequela autem passionum irascibilis, retrahit virtus ne homo in eis superfluat, secundum regulam rationis: donum autem excellentiori modo, ut scilicet homo, secundum voluntatem divinam, totaliter ab eis tranquillus reddatur. Unde secunda beatitudo ponitur. *Beati mites*. – A sequela vero passionum concupiscibilis, retrahit virtus, moderate huiusmodi passionibus utendo: donum vero, eas. si necesse fuerit, totaliter abiicendo; quinimmo. si necessarium fuerit, voluntarium luctum assumendo \ Unde tertia beatitudo ponitur. *Beati qui lugent*.

Activa vero vita in his consistit praecipue quae proximis exhibemus, vel sub ratione debili, vel sub ratione spontanei beneficii. Et ad primum quidem nos virtus disponit, ut ea quae debemus proximis, non recusemus exhibere: quod pertinet ad iustitiam. Donum autem ad hoc ipsum abundantiori quodam affectu nos inducit: ut scilicet ferventi desiderio opera iustitiae impicamus, sicut ferventi desiderio esuriens et sitiens cupit cibum vel potum. Unde quarta beatitudo ponitur, *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam*. – Circa spontanea vero dona nos perficit virtus ut illis donemus quibus ratio dictae esse donandum, puta amicis aut aliis x nobis coniunctis: quod pertinet ad virtutem liberalitatis. Sed donum, propter Dei reverentiam, solam necessitatem considerat in his quibus gratuita beneficia praestat: unde dicitur *Luc. xiv ':* *Cum facis prandium aut coenam. noli vocare amicos neque fratres tuos etc., sed voca pauperes et debiles etc.*: quod proprie est misereri. Et ideo quinta beatitudo ponitur. *Beati misericordes*.

Ea vero quae ad contemplativam vitam pertinent, vel sunt ipsa beatitudo finalis, vel aliqua inchoatio eius: et ideo non ponuntur in beatitudinibus tanquam merita, sed tanquam praemia. Ponuntur autem tanquam merita affectus activae vitae, quibus homo disponitur ad contemplativam vitam. Effectus autem activae vitae, quantum ad virtutes et dona quibus homo perficitur in se ipso, est munditia cordis: ut scilicet mens horni-

?

T

• VslCM

5

• u V
iv «n,

-vcn.o, i>

«) oc/o. – in ocio P.

ii) ponitur. – Ifaith. v aJdil P.

γ) honorum. – Ironorum PACDF.

V) astumrndo. – ajournant coJko» et a.

.) aliù. – alias BCDElGIL. altas hutntmodt II.

nis passionibus non inquinetur. Unde sexta bea- titudo ponitur. *Beati mundo corde*. – Quantum vero ad virtutes et dona quibus homo perficitur in comparatione ad proximum, cunctus activae vitae est pax; secundum illud Isaiae xxxii 1: *Opus iustitiae pax*. Et ideo septima beatitudo ponitur, *Beati pacifici*.

An primum ergo dicendum quod actus donorum pertinentium ad vitam activam, exprimuntur in ipsis meritis: sed actus donorum pertinentium ad vitam contemplativam, exprimuntur in praemiis, ratione iam 1 dicta. Videre enim Deum respondet dono intellectus; et conformari Deo quadam filia- tione adoptiva, perlinet ad donum sapientiae.

Ad secundum dicendum 1 quod in his quae per- linent ad activam vitam, cognitio non quaeritur propter seipsam, sed propter operationem, ut cl’ am Philosophus dicit, in II *Ethic* 1. Et ideo, quia beatitudo aliquid ultimum importat, non compu- 1: tantur et inter beatitudines actus donorum diri- gentium in vita activa, quos scilicet eliciunt, sicut consiliari est actus consilii, et indicare est actus scientiae: sed magis attribuuntur eis actus opera- tivi in quibus diriguntur 1, sicut scientiae lugere, et consilio misereri.

Ad tertium dicendum quod in attributione bea- titudinum ad dona, possunt duo considerari. Quo- rum unum est conformitas materiae. Et secun- dum hoc, omnes primae quinque beatitudines possunt attribui scientiae et consilio, tanquam di- rigentibus. Sed inter dona exequentia distribuun- tur: ita scilicet quod esuries et sitis iustitiae. et etiam misericordia, pertineant ad pietatem, quae perficit hominum in his quae sunt ad alterum; militas autem ad fortitudinem, dicit enim Am- brosius, *super Lucam* 1, quod *fortitudinis est iram vincere, indignationem cohibere*, est enim forti- tudo circa passiones irascibilis; paupertas vero et luctus ad 2 donum timoris, quo homo se re- trahit a cupiditatibus et delectationibus mundi.

Alio modo possumus in his beatitudinibus con- siderare motiva ipsarum: et sic. quantum ad ali- qua eorum, oportet aliter attribuere. Praecipue enim ad mansuetudinem movet reverentia ad Deum; quae pertinet ad pietatem. Ad lugendum autem movet praecipue scientia, per quam homo cognoscit defectus suos et rerum mundanarum; secundum illud *Eccl.* 1: 1: *Qui addit scientiam, addit et dolorem*. Ad esuriendum autem iustitiae opera, praecipue movet animi fortitudo. Ad mi-

serendum vero praecipue movet consilium Dei; secundum illud *Dan.* iv 1: *Consilium meum regi* 1 v 1. «. *placeat: peccata tua eleemosynis redime, et ini- quitates tuas misericordiis pauperum*. – Et hunc modum attributionis sequitur Augustinus, in libro *de Serm. Dom. in Monte* 1. , u 1 ”.

An quartum dicendum quod necesse est beati- tudines omnes quae in sacra Scriptura ponuntur, ad has reduci vel quantum ad merita, vel quan- tum ad praemia: quia necesse est quod omnes pertineant aliquo modo vel ad vitam activam, vel ad vitam contemplativam. Unde quod dicitur, *Beatus vir qui corripitur a Domino*, pertinet ad beatitudinem luctus. Quod vero dicitur» *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum*, pertinet ad munditiam cordis. Quod vero dicitur, *Beatus vir qui invenit sapientiam*, pertinet ad praemium septimae beatitudinis. Et idem patet de omnibus aliis quae possunt 1 induci.

Ai) QUINTUM 1 DICENDUM quod Oclavus beatitudo 1 ‘Ar^sede». est quaedam confirmatio et manifestatio omnium praecedentium. Ex hoc enim quod aliquis est confirmatus 1 in paupertate spiritus et militate et aliis sequentibus, provenit quod ab his bonis propter nullam persecutionem 1 recedit. Unde octava beatitudo quodammodo ad septem prae- cedentes pertinet.

Ad sextum 1 dicendum quod Luens narrat sermo- 1 1 nem Domini tactum esse ad turbas 1. Unde beati- tudines numerantur ab eo secundum capacitatem turbarum, quae solam voluptuosam et tempora- lem et terrenam beatitudinem noverunt. Unde Dominus per quatuor beatitudines quatuor ex- cludit quae ad praedictam beatitudinem pertinere videntur. Quorum primum est abundantia bono- rum exteriorum: quod excludit per hoc quod di- cit, *Beati pauperes*. – Secundum est quod sit bene homini quantum ad corpus, in cibis et potibus ut aliis huiusmodi: et hoc excludit per secundum quod ponit, *Beati qui esuritis*. – Tertium est quod sit homini bene quantum ad cordis iucunditatem: et hoc excludit tertio, dicens, *Beati qui nunc fletis*. – Quartum est exterior hominum favor: et hoc excludit quarto, dicens. *Beati eritis cum vos oderint homines*. – Et sicut Ambrosius dicit 1, pau- 1 pertas pertinet ad temperantiam, quae illecebrosa non quaerit; esuries ad iustitiam, quia qui esurit, compatitur, et, compatiendo, largitur; fletus ad prudentiam, cuius est flere occidua; pati odium hominum, ad fortitudinem.

1) C/utnyulanlitr. – cornyubifin ACD1 1 CiHlpB poo quoJ All CDHL, «juar E, qucm F, jmùì G, quam I.
»1 dirigunt. – diriguntur P.
S 1. – yrrtinrxt ad c*1 a, yrrtinfnr .«1 I’.

1) fGMMfir. – yntifnt ABCDEFGHI.
s) cn^FTKjfxri,-/rw.tfui M) CDEFHIKU
*1 f-r^yter nullam fxrcc^fjDiKM. – 1nyí(1’ jhjujm fcncwwhi’WH
»<ou P*j.

1 Vm ia

im >6 M4- 1
CLm, h aJ 1.

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM PRAEMIA BEATITUDINUM CONVENIENTER ENUMERENTUR

HI Scut.. d>xt. xxxiv, qu, i, art. 4.

1) QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUR QUOd
praemia beatitudinum inconvenienter
enumerentur. In regno cnim caelorum,
quod est vita aeterna, bona omnia con-
tinentur. Posito ergo regno caelorum, non po-
tuit alia praemia ponere.

2. Praeterea, regnum caelorum ponitur pro
praemio et in prima beatitudine et in octava.
Ergo, eadem ratione, debuit poni in omnibus.

ht Monte, lib. i,
«P» «v.

3. Praeterea, in beatitudinibus proceditur ascen-
dendo, sicut Augustinus dicit *. In praemiis autem
videtur procedi descendendo: nam possessio ter-
rae est minus quam regnum caelorum. Ergo in-
convenienter huiusmodi praemia assignantur.

Sed contra est auctoritas ipsius Domini, prae-
mia huiusmodi proponentis *.

cap. r,
cap. τ1, lcr*, η,
*qq.

Respondeo dicendum quod praemia ista con-
venientissime assignantur, considerata conditione
beatitudinum secundum tres beatitudines supra
assignatas. Tres enim primae beatitudines acci-
piuntur per retractionem ab his in quibus volu-
ptuosa beatitudo consistit: quam homo desiderat
quaerens id quod naturaliter desideratur, non ubi
quaerere debet, scilicet in Deo, sed in rebus tem-
poralibus et caducis. Et ideo praemia trium pri-
marum beatitudinum accipiuntur secundum ea
quae in beatitudine terrena aliqui quaerunt. Quae-
runt enim homines in rebus exterioribus, scilicet
divitiis et honoribus, excellentiam quandam et
abundantiam: quorum utrumque importat regnum
caelorum, per quod homo consequitur excellen-
tiam et abundantiam bonorum in Deo. Et ideo
regnum caelorum Dominus pauperibus spiritu re-
promisit. - Quaerunt autem homines feroces et
immites per litigia et bella securitatem sibi acqui-
rere, inimicos suos destruendo. Unde Dominus
repromisit mitibus securam et quietam posses-
sionem terrae viventium: per quam significatur
soliditas aeternorum bonorum. - Quaerunt au-
tem homines in concupiscentiis et delectationibus
mundi, habere consolationem contra praesentis
vitae labores. Et ideo Dominus consolationem
lumentibus repromittit.

Aliae vero duae beatitudines pertinent ad opera
activae beatitudinis, quae sunt opera virtutum
ordinantium hominem ad proximum: a quibus
operibus aliqui retrahuntur propter inordinatum
amorem proprii boni. Et ideo Dominus attribuit
illa praemia his beatitudinibus, propter quae ho-
mines ab eis discedunt. Discedunt enim aliqui ab

operibus iustitiae, non reddentes debitum, sed po-
tius aliena rapientes, ut bonis temporalibus re-
pleantur. Et ideo Dominus esurientibus iustitiam,
saturitatem repromisit. - Discedunt etiam aliqui ab
operibus misericordiae, ne se immisceant miseriis
alienis. Et ideo Dominus misericordibus repro-
mittit misericordiam, per quam ab omni miseria
liberentur.

Aliae vero duae ultimae beatitudines perlinent
ad contemplativam felicitatem seu beatitudinem:
et ideo secundum convenientiam dispositionum
quae ponuntur in merito, praemia redduntur. Nam
munditia oculi disponit ad clare videndum: unde
mundis corde divina visio repromittitur. - Con-
stituere vero pacem vel in seipso vel inter alios,
manifestat hominem esse Dei imitatore, qui est
Deus unitatis et pacis. Et ideo pro praemio
redditur ei gloria divinae filiationis, quae est in
perfecta coniunctione ad Deum per sapientiam
consummatam.

.Cttr.

Ad primum ergo dicendum quod, sicut Chryso-
stomus dicit *, omnia praemia ista unum sunt in re,
scilicet beatitudo aeterna; quam intellectus huma-
nus non capit. Et ideo oportuit quod per diversa
bona nobis nota, describeretur, observata conve-
nientia ad merita in quibus praemia attribuuntur.

MJjf> xv «
t

Ad secundum dicendum quod, sicut octava bea-
titudo est firmitas quaedam omnium beatitudi-
nura, ita debentur sibi omnium beatitudinum
praemia. Et ideo reddit ad caput, ut intelligantur
sibi consequenter * omnia praemia attribui. - Vel,
secundum Ambrosium ♦ pauperibus spiritu re-
promittitur regnum caelorum, quantum ad glo-
riam animae: sed passus persecutionem in cor-
pore, quantum ad gloriam corporis.

Ad tertium dicendum quod etiam praemia se-
cundum additionem se habent ad invicem. Nam
plus est possidere terram regni caelorum, quam
simpliciter habere: multa enim habemus quae
non firmiter et pacifice possidemus. Plus est etiam
consolari in regno, quam habere et possidere:
multa enim cum dolore possidemus. Plus est
etiam saturari quam simpliciter consolari: nam
saturitas abundantiam consolationis importat. Mi-
sericordia vero excedit saturitatem: ut plus scili-
cet homo accipiat quam meruerit, vel desiderare
potuerit. Adhuc autem maius est Deum videre:
sicut maior est qui in curia regis non solum pran-
det, sed etiam faciem regis videt. Summam autem
dignitatem in domo regia filius regis habet.

a) consolationem. — vitae addunt Pd.
p) praemio. — praemiis Pd.
y) beatitudo. — ipsa beatitudo codice*.

2) merita. — mcnru»i ACDEGtIKI pB
<) consequenter. — convenienter EF, om. E

QUAESTIO SEPTUAGESIMA
DE FRUCTIBUS SPIRITUS SANCTI

IN QUATUOR ARTICULOS DIVISA

- cjutir.h. $\gamma \backslash_{\varepsilon 1 \mu} \triangleright_{\varepsilon}$ considerandum est de fructibus *.
- I γ Et circa hoc quaeruntur quatuor.
- Primo: utrum fructus Spiritus Sancti sint actus.
- Secundo: utrum differant a bcaliludinibus.
- Tertio: de eorum numero.
- Quarto: de oppositione eorum ad opera carnis.

ARTICULUS PRIMUS

UTRUM FRUCTUS SPIRITUS SANCTI QUOS APOSTOLUS NOMINAT *Ab GALATAS V,*
SINT ACTUS

.W *Galat.*, c>p. v, IocL n.

Ad primum sic proceditur. Videtur quod fructus Spiritus Sancti quos Apostolus nominat *ad Gala!*, v \blacklozenge non sint actus. Id enim cuius est alius fructus, non

debet dici fructus: sic enim in infinitum iterum. Sed actuum nostrorum est aliquis fructus: dicitur enim *Sap. m* *: *Bonorum laborum gloriosus est fructus*; et Ioan, iv *: *Qui metit, mercedem accipit, et fructum congregat in vitam aeternam*. Ergo ipsi actus nostri non dicuntur fructus.

2. Praeterea, sicut Augustinus dicit, in *X de Trin.* *, *fruimur cognitis in quibus voluntas propter ipsa delectata conquiescit*. Sed voluntas nostra non debet conquiescere in actibus nostris propter sc. Ergo actus nostri fructus dici non debent.

3. Praeterea, inter fructus Spiritus Sancti enumerantur ab Apostolo aliquae virtutes, scilicet caritas, mansuetudo, fides et castitas. Virtutes autem non sunt actus, sed habitus, ut supra * dictum est. Ergo fructus non sunt actus.

Sed contra est quod dicitur Mattii, xn -: *Ex fructu arbor cognoscitur*; idest, ex operibus suis homo, ut ibi exponitur a Sanctis. Ergo ipsi actus humani dicuntur fructus.

Respondeo dicendum quod nomen *fructus* a corporalibus ad spiritualia est translatum. Dicitur autem in corporalibus fructus, quod ex planta producitur cum ad perfectionem pervenerit, et quandam in se suavitatem habet. Qui quidem fructus ad duo comparari potest: scilicet ad arborem producentem ipsum; et ad hominem qui fructum ex arbore adipiscitur. Secundum hoc igitur, nomen fructus in rebus spiritualibus dupliciter accipere possumus: uno modo, ut dicatur fructus hominis, quasi arboris, id quod ab eo producitur; alio modo, ul dicatur fructus hominis id quod homo adipiscitur.

Non autem omne id quod adipiscitur homo, habet rationem fructus: sed id quod est ultimum, delectationem habens. Habet enim homo et agrum et arborem, quae fructus non dicuntur; sed so-

lum id quod est ultimum, quod scilicet ex agro et arbore homo intendit habere. Et secundum hoc, fructus hominis dicitur ultimus hominis finis, quo debet Inii.

Sic autem dicatur fructus hominis id quod ex homine producitur, sic ipsi actus humani fructus dicuntur: operatio enim est actus secundus operantis, et delectationem habet, si sit conveniens operanti. Si igitur operatio hominis procedat ab homine secundum facultatem suae rationis, sic dicitur esse Iuctus rationis. Si vero procedat ab homine secundum altio rem virtutem, quae est virtus Spiritus Sancti; sic dicitur esse operatio hominis fructus Spiritus Sancti, quasi cuiusdam divini seminis: dicitur enim I Ioan, ill *: *Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit, quoniam semen ipsius in eo manet*.

Ad primum ergo dicendum quod, cum fructus habeat quodammodo rationem ultimi et finis, nihil prohibet alicuius fructus esse alium fructum, sicut finis ad finem ordinatur. Opera igitur nostra inquantum sunt effectus quidam Spiritus Sancti in nobis operantis, habent rationem fructus: sed inquantum ordinantur ad finem vitae aeternae, sic magis habent rationem florum. Unde dicitur *Eccli. xxiv* *: *Fiores mei fructus honoris et honestatis*.

An secundum dicendum \blacklozenge quod, cum dicitur voluntas in aliquo propter sc delectari, potest intelligi dupliciter. Uno modo, secundum quod ly *propter* dicit causam finalem: et sic propter sc non delectatur aliquis nisi in ultimo fine. Alio modo, secundum quod designat causam formalem: et sic propter se aliquis potest delectari in omni eo quod delectabile est secundum suam formam. Sicut palet quod infirmus delectatur in sanitate propter sc, sicut in fine; in mediana autem suavi, non sicut in fine, sed sicut in habente saporem delectabilem; in medicina autem austera, nullo modo propter sc, sed solum propter aliud. – Sic igitur dicendum est quod in Deo delectari debet homo propter se, sicut propter

3) prepter. – Om. PABCEFGH11-1.

ultimum finem : in actibus autem virtuosis, non sicut propter finem, sed propter honestatem quam continent, delectabilem ? virtuosis. Unde Ambrosius dicit quod opera virtutum dicuntur fructus, *quia suos possessores sancta et sincera delectatione rejiciunt.*

An tertium dicendum quod nomina virtutum sumuntur quandoque pro actibus earum: sicut Augustinus dicit quod *Jides est credere quod non rides* *; et *caritas est motus animi ad diligendum Deum et proximum* *. Et hoc modo sumuntur nomina virtutum in enumeratione fructuum.

xl u
«

p) continent, delectabilem. — continet delectabilem ACDEhGIKL, continet delectabile in Pu.

ARTICULUS SECUNDUS
UTRUM FRUCTUS A BEATITUDINIBUS DIFFERANT

Ad Galat[^] cap. v, Iocet. n; In Iiaiam. cap. v.

ad secundum sic proceditur. Videtur quod fructus u bcatitudinibus non differant. Beatitudines enim attribuuntur donis, ut t supra * dictum est. Sed habentur hominem secundum quod movetur a Spiritu Sancto. Ergo beatitudines ipsae sunt fructus Spiritus Sancti.

2. Praeterea, sicut sc habet fructus vitae aeternae ad bcatitudinem futuram, quae est rei; ita sc habent fructus praesentis vitae ad bcatitudines · praesentis vitae, quae sunt spei. Sed fructus vitae aeternae est ipsa bcatitudo futura. Ergo fructus vitae praesentis sunt ipsae bealitudines.

3. Praeterea, de ratione fructus est quod sit quiddam ultimum et delectabile. Sed hoc pertinet ad rationem beatiludinis, ut supra* dictum est. Ergo eadem ratio est fructus ct beatiludinis. Ergo non debent ab invicem distingui.

Sed contra, quorum species sunt diversae, ipsa quoque sunt diversa. Sed in diversas partes dividuntur et fructus et beatitudines; ut patet per numerationem ulrorumquc. Ergo fructus differunt a bcatitudinibus.

Respondeo dicendum quod plus requiritur ad rationem beatiludinis, quam ad rationem fructus. Nam ad rationem fructus sufficit quod sit aliquid habens perfectionem ullimi et delectabilis: sed ad rationem beatitudinis, ulterius requiritur quod sit aliquid perfectum el excellens. Unde omnes bcatiludines possunt dici fructus, sed non convertitur. Sunt enim fructus quaccumque virtuosa opera, in quibus homo delectatur. Sed beatitudines dicuntur solum perfecta opera: quae etiam, ratione suae perfectionis, magis attribuuntur donis quam virtutibus, ut supra* dictum est.

Ad primum ergo dicendum quod ratio illa probat quod beatitudines sint fructus: non autem quod omnes fructus beatitudines sint.

Ad secundum dicendum quod fructus vitae aeternae est simpliciter ultimus ct perfectus: et ideo in nullo distinguitur a bcatitudine futura Fructus autem praesentis vitae non sunt simpliciter ultimi ct perfecti: ct ideo non omnes fructus sunt beatitudines.

Ad tertium dicendum quod aliquid amplius est de ratione beatitudinis quam de ratione fructus, ut dictum est*.

•1.,.^*».

3) beatitudinu. — bcatitudinem PKa; pro iunt, ttf P.

i) futura. — aeterna futura P.

ARTICULUS TERTIUS
UTRUM FRUCTUS CONVENIENTER ENUMERENTUR AB APOSTOLO

IU Sent.. dist. xxxiv, qu. t, art. 5; Ad Galat., cap. v, Iocet. vi.

d tertium sic proceditur. Videtur quod Apostolus inconvenienter enumeret, *ad Galat.* v *, duodecim fructus. Alibi enim dicit esse tantum unum fructum praesentis vitae; secundum illud *Rom.* vi ♦ *fructum vestrum in sanctificatione.* Et Isaiae xxvn* dicitur : *Hic est omnis fructus, ut auferatur pecatum.* Non ergo ponendi sunt duodecim fructus.

2. Praeterea, fructus est qui ex spirituali semine exoritur, ut dictum est *. Sed Dominus, Matth. XII! *, ponit triplicem terrae bonae fructum cx spirituali semine provenientem : scilicet *centesimum, et sexagesimum, et trigesimum.* Ergo non sunt ponendi duodecim fructus.

3. Praeterea, fructus habet in sui ratione quod sit ultimum et delectabile. Sed ratio ista non in-

venitur in omnibus fructibus ab Apostolo enumeratis: patientia enim et longanimitas videntur in rebus contristantibus esse; fides autem non habet rationem ultimi, sed magis rationem primi ~~habentis~~ *habentis*. Superflue igitur huiusmodi fructus enumerantur.

Sed contra, videtur quod insufncienter ct diminute enumerentur. Dictum est enim * quod omnes beatitudines fructus dici possunt: sed non omnes hic enumerantur. Nihil etiam a hic ponitur ad actum sapientiae pertinens, ct multarum aliarum virtutum. Ergo videtur quod insuffleienter enumerentur fructus.

Respondeo dicendum quod numerus duodecim fructuum ab Apostolo enumeratorum, conveniens est: ct possunt significari per duodecim fructus

· Aa pf»wu.

l

3) etiam. — enim PGKsB ct c¶I. a, autem ¶D.

N

Mt,.

,u

°R-

Kri

*

co

2J

oi

l.

t

'

'1 «

de quibus dicitur *Apoc.* ult. *: 2℥r *utraque parte /luminis lipnum vitae, afferens fructus duodecim.* Quia vero fructus dicitur quod ex aliquo principio procedit sicut ex semine vel radice, attendenda est distinctio horum fructuum secundum diversum processum Spiritus Sancti in nobis. Qui quidem processus attenditur secundum hoc, ut primo * mens hominis in selpsa ordinetur; secundo vero, ordinetur ad ea quae sunt iuxta; tertio vero, ad ca quae sunt infra.

Tunc autem bene mens hominis disponitur in seipsa, quando mens hominis bene se habet et in bonis et in malis. Prima autem dispositio mentis humanae ad bonum, est per amorem, qui est prima affectio et omnium affectionum radix, ut suPra * dictum est. Et ideo inter fructus spiritus primo ponitur *caritas*; in qua specialiter Spiritus Sanctus datur, sicut in propria similitudine, cum et ipse sit amor. Unde dicitur *Rom.* v ∴: *Caritas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum Sanctum, qui datus est nobis.* – Ad amorem autem caritatis ex necessitate sequitur gaudium. Omnis enim amans gaudet ex coniunctione amati. Caritas autem semper habet praesentem Deum, quem amat; secundum illud I Ioan, iv *: *Qui manet in caritate, in Deo manet, et Deus in eo.* Unde sequela caritatis est *gaudium.* – Perfectio autem gaudii est pax, quantum ad duo. Primo quidem, quantum ad quietem ab exterioribus conturbantibus: non enim potest perfecte gaudere de bono amato, qui in eius fruitione ab aliis perturbatur; et iterum, qui perfecte cor habet in uno pacatum, a nullo alio molestari potest, cum alia quasi nihil reputet; unde dicitur in Psalmo cxvm *: *Pax multa diligentibus legem tuam* ι, *et non est illis scandalum,* quia scilicet ab exterioribus non perturbantur, quin Deo fruantur. Secundo, quantum ad sedationem desiderii fluctuantis: non enim perfecte gaudet de aliquo, cui non sufficit id de quo gaudet. Haec autem duo importat pax: scilicet ut neque ab exterioribus perturbemur; et ut desideria nostra conquiescant in uno. Unde post caritatem et gaudium, tertio ponitur *pax.* – In malis autem bene sc habet mens quantum ad duo. Primo quidem, ut non perturbetur mens per imminentiam malorum: quod pertinet ad *patientiam.*– Secundo, ut non perturbetur in dilatione bonorum, quod pertinet ad *longanimitatem*: nam *carere* ‘ *bono habet rationem mali,* ut dicitur in V *Ethic.* *

Ad id autem quod est iuxta hominem, scilicet proximum, bene disponitur mens hominis, primo quidem, quantum ad voluntatem bene faciendi. Et ad hoc pertinet *bonitas.* – Secundo, quantum ad beneficentiae cxcutioncm. Et ad hoc pertinet *benignitas*: dicuntur enim benigni quos *bonus ignis* amoris fervere facit ad benefaciendum proximis.– Tertio, quantum ad hoc quod aequanimiter tollerentur mala ab eisδ illata. Et ad hoc pertinet *mansuetudo,* quae cohibet iras. – Quarto, quan-

turn ad hoc quod non solum per iram proximis non noceamus, sed etiam neque per fraudem vel per dolum. Et ad hoc perlinet *Jides,* si pro fidelitate sumatur. Sed si sumatur pro fide qua creditur in Deum, sic per hanc ordinatur homo ad id quod est supra sc: ut scilicet homo intellectum suum Deo subiiciat, cl per consequens omnia quae ipsius sunt.

Sed ad id quod infra est, bene disponitur homo, primo quidem, quantum ad exteriores actiones, per *modestiam,* quae in omnibus dictis et factis ‘ modum observat. – Quantum ad interiores concupiscentias, per *continentiam* cl *castitatem*: sive haec duo distinguantur per hoc quod castitas refrenat hominem ab illicitis, continentia vero etiam : a licitis: sive per hoc quod continens palitur concupiscentias sed non deducitur, castus ℥ autem neque patitur neque deducitur.

Ad primum ergo dicendum quod sanctificatio fit per omnes virtutes: per quos etiam peccata tolluntur. Unde fructus ibi singulariter nominatur propior unitatem ℥ generis: quod in nullas species dividitur, secundum quas dicuntur multi fructus.

An secundum dicendum quod fructus centesimus, sexagesimus et trigesimus non diversificantur secundum diversas species virtuosorum actuum: sed secundum diversos perfectionis gradus etiam unius virtutis. Sicut continentia coniugalis dicitur significari per fructum trigesimum; continentia virginalis per sexagesimum; virginalis autem per centesimum. Et aliis etiam modis Sancti distinguunt tres evangelicos fructus secundum tres gradus virtutis, Et ponuntur lres gradus, quia cuiuslibet rei perfectio attenditur secundum principium, medium et finem.

An tertium dicendum quod hoc ipsum quod est in tristitiis non perturbari, rationem delectabilis habet. – Et fides eliam si accipiatur prout est fundamentum *, habet quandam rationem ultimi et delectabilis, secundum quod continet certitudinem: unde Glossa * exponit: *Fides, idest de invisibiibus certitudo.*

Ad quartum* dicendum quod, sicut Augustinus dicit, super epistolam *ad Galat.* * *Apostolus non hoc ita suscepit, ut doceret quot sunt* (vel opera carnis, vel fructus spiritus); *sed ut ostenderet in quo genere illa vitanda, illa vero sectanda sint.* Unde potuissent vel plures, vel etiam pauciores fructus enumerari. Et tamen omnes donorum et virtutum actus possunt secundum quandam convenientiam ad haec reduci, secundum quod omnes virtutes et dona nccesse est quod ordinent mentem aliquo praedictorum * modorum. Unde et actus ‘,n sapientiae, et quorumcumque donorum ordinantium ad bonum, reducuntur ad caritatem, gaudium et pacem. – Ideo tamen potius haec quam alia enumeravit, quia hic enumerata magis important vel fruitionem bonorum, vel sedationem malorum; quod videtur ad rationem fructus pertinere.

primo. – in primo Phn
 γ) trpem lu.im. – nomen tuum cod\:\c\ e!
 δ) ab cfo. – ei»
 ∴) et facti». – Om. II.

ζ) etiam. – Ora, PpL ei it.
 r4) cattut. – CMtitM P
 ōj unilartrtn. – nrtutem PADCDEFOHILa

ARTICULUS QUARTUS

UTRUM FRUCTUS SPIRITUS SANCTI CONTRARIENTUR OPERIBUS CARNIS

Ad (kdat,, cap. v, I cet. vi.

◀◀ D QUARTUM SIC PROCEDITUR. VidetUF quod fructus non contranentur operibus carnis quae Apostolus enumerat *. Contraria cnim sunt in eodem genere. Sed opera carnis non dicuntur fructus. Ergo spiritus cis non contradantur.

2. Praeterea, unum uni est contrarium. Sed plura enumerat Apostolus opera camis quam fructus spiritus. Ergo fructus spiritus et opera carnis non contrariantur.

3. Praeterea, inter fructus spiritus primo ponuntur caritas, gaudium, pax: quibus non correspondent ea quae primo enumerantur inter opera carnis, quae sunt fornicatio, immunditia, impudicitia. Ergo fructus spiritus non contradantur operibus carnis.

ver. »7, Sed contra est quod Apostolus dicit ibidem ♦ quod *caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem*.

Respondeo dicendum quod opera carnis et fructus spiritus possunt accipi dupliciter. Uno modo, secundum communem rationem. Et hoc modo, in communi fructus Spiritus Sancti contradantur operibus carnis. Spiritus cnim Sanctus movet humanam mentem ad id quod est secundum rationem, vel potius ad id quod est supra rationem: appetitus autem carnis, qui est appetitus sensitivus, trahit ad bona sensibilia, quae sunt infra hominem. Unde sicut motus sursum et motus deorsum contradantur in naturalibus, ita in operibus humanis contradantur opera carnis fructibus spiritus.

Alio modo possunt considerari secundum proprias rationes singulorum fructuum enumeratorum. et operum carnis. Et sic non oportet quod

singula singulis contraponantur: quia, sicut dictum est *, Apostolus non intendit enumerare omnia opera spiritualia, nec omnia opera carnalia. – Sed tamen, secundum quandam adaptationem, Augustinus, super epistolam *ad Galat.**, contraponit singulis operibus carnis singulos fructus. Sicut *fornicationi, quae est amor explendae libidinis a legitimo connubio solutus, opponitur caritas, per quam anima coniungitur Deo: in qua etiam est vera castitas. Immunditiae autem sunt omnes perturbationes de illa fornicatione Conceptae: quibus gaudium tranquillitatis opponitur. Idolorum autem servitus, propter quam bellum est gestum adversus euangelium Dei, opponitur paci. Contra veneficia autem, et inimicitias et contentiones et aemulationes, animositates et dissensiones, opponuntur longanimitas, ad sustinendum mala hominum inter quos vivimus; et ad curandum, benignitas; et ad ignoscendum, bonitas. diaeresibus autem opponitur fides; invidiae, mansuetudo; ebrietatibus et comessionibus, continentia.*

An primum ergo dicendum quod id quod procedit ab arbore contra naturam arboris, non dicitur esse3 fructus eius, sed magis corruptio quaedam. Et quia virtutum opera sunt connaturalia rationi, opera vero vitiorum sunt contra rationem; ideo opera virtutum fructus dicuntur, non autem opera vitiorum.

Ad secundum dicendum quod *bonum contingit uno modo, malum vero omnifariam*, ut Dionysius dicit, iv ,cap. *de Div. Noni.* *unde et uni vir- •s.n.kcuvu tuti4 plura 5vilia opponuntur. Et propter hoc, non aAmcmf. I*^A' est mirum si plura ponuntur opera carnis quam <π fructus spiritus.

Ad tertium patet solutio ex dictis *. 710

pmoi.

«

3) tix. – Om. endicw.

quid, sicut w-
ndit enumenre
opera camah.
i adaptationem,
ialat. ., comn-
ngulos fredtit
explendae liti-
opponitur u-
r Deo: in µa
ac autem tn!
icatione Conce-
itis opputo,
iam bellum at
pponitur pati
is et conter:,
! diuensiona
nendum mate
id Ciirad;-'.
itas. Haσv!-
mantutludo;
inenfa.
id quod pn>
toris, non &
rruptio qoa-
connatura^
contra raii>
licimtur, 000

im contegit
Lil Dionrsiii»
et uni rir-
ter hoc oaa
ramis qu~.

INDEX			
EORUM QUAE IN HOC VOLUMINE CONTINENTUR			
PRIMA SECUNDAE			
SUMMAE THEOLOGIAE			
SANCTI THOMAE AQUINATIS			
CUM COMMENTARIIS			
CARDINALIS CAIETANI			
Praktatio.....< t: pig. v			
Fratris Thomae de Vio Caietani Praefatio in Commentarios in Primam Secundae.t			
Prologus.....5			
QUAESTIO PRIMA			
De ultimo fine hominis.			
ARTICVLVS I	Utrum homini conveniat agere propter finem.....pag» 6	articulus v	Utrum beatitudo sit operatio intellectui speculativi, an practici. 3t
>	n Utrum agere propter finem sit proprium rationalis naturae.....y	> n	Utrum beatitudo consistat in condde- ratione scientiarum speculativarum. » 12
>	m Utrum actu* hominis recipiant speciem ex tine.....« io	» sit	Utrum beatitudo consistat in cognitione subnamiarum separatarum, scilicet angdonim....., » 34
iv	Utrum sit aliqui* ultimus finis humanae vitae.....11	vin	Utrum beatitudo hominis sit in visione divinae essentiae. 35
Utrum unius homini» possint esse plure» ultimi fines....., ., . 13			
VI	Utrum homo omnia quae vult, velit propter ultimum linem.....»4	ARTICULUS I	Utrum delectatio requiratur ad beatitudinem.....- .
ALL	Utrum sit unus ultimus finis omnium hominum.....15	II	Utrum in beatitudinc iit principalius visio quam delectatio..... 3\$
VIII	Utrum in illo ultimo fine aliae creaturae conveniant.....10	III	Utrum ad beatitudinem requiratur comprehensio 5q
QUAESTIO SECUNDA			
De his in quibus hominis beatitudo consistit.			
ARTICULUS I	Utrum beatitudo hominis consistat in divitiis.....»7	VI	Utrum aJ beatitudinem requiratur aliqua perfectio corpons.....
»	II Utrum Ixatitudo hominis consistat in honoribus.....18	VII	Utrum ad beatitudinem requirantur aliqua ateriora bona.
III	Utrum beatitudo hominis consistat in fama, sive gloria.....»9	VIII	Utrum ad beatitudinem requiratur societas amicorum..... 45
IV	Utrum beatitudo hominis consistat in potestate.30	QUAESTIO QUINTA	
De his in quibus hominis beatitudo consistit.			
n	Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo corporis bono.....21	ARTICULUS I	Utrum homo possit consequi beatitudinem. 47
>	VII Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo bono animae.....3	II	Utrum unus homo possit esse beatior altero..... 4»
»	vm Utrum beatitudo hominis consistat in aliquo l>ono creato.....34	m	Utrum aliquis in hac vita possit esse beatus ib.
QUAESTIO TERTIA			
Quid sit beatitudo.			
ARTICULOS I	Utrum beatitudo di aliquid mercatum. 20	> IV	Utrum beatitudo habita po*»it amitti. » 49
»	II Utrum beatitudo sit operatio..... 37	» v	Utrum homo per sua naturalia possit acquirere beatitudinem.
III	Utrum beatitudo sit operatio sensitivae partis, aut intellectivae tantum. 28	VI	Utrum homo consequatur beatitudinem per actionem alicuius superioris creaturae.....52
IV	Utrum, si beatitudo est intellectivae partis, sit operatio intellectus, an voluntatis 39	MI	Utrum requirantur aliqua opera bona ad hoc quod homo beAtitudinem consequatur a Deo. 53
Summae Turou I). Thomas T. III. 59			
Utrum omnis homo appetat beatitudinem.....<.....			

QUAESTIO SEXTA			QUAESTIO DECIMA ET II		
De voluntario et involuntario.			De electione, quae est actus voluntatis respectu eorum quae sunt ad finem.		
ASTICCLUS I	Utrum in humanis actibus inveniatur voluntarium.....	55	articulus I	Utrum electio sit actus voluntatis, vel rationi».....	98
n	Utrum voluntarium inveniatur in animalibus bruti*.....	67	- II	Utrum electio conveniat brutis animalibus.....	99
»	ili Utrum voluntarium possit esse absque omni actu.....	58	» ni	Utrum electio sit »olum eorum quae sunt ad finem, vel etiam quandoque ipsius finis.	too
»	iv Utrum violentia voluntati possit inferri	56	»	iv Utrum electio sit tantum eorum quae per no» aguntur.....	101
»	v Utrum violentia causet involuntarium.	60	v	Utrum electio sit solum possibilem. .	102
vi	Utrum metu» causet involuntarium simpliciter.....	61	- vi	Utrum homo ex necessitate eligat, vel libere.....	103
mi	Utrum concupiscentia causet involuntarium.....	62			
mu	Utrum ignorantia causet involuntarium.	ib.			
QUAESTIO SEPTIMA			QUAESTIO DECIMAQUARTA		
De circumstantiis humanorum actuum.			De consilio, quod electionem praecedat.		
articulus I	Utrum circumstantia »it accidens actus humani.....	64	ARTICULUS i	Utrum consilium sit inquisitio.....	» 05
»	n Utrum circumstantiae humanorum actuum sint considerandae a theologo.	65	> n	Utrum consilium »it de fine, vel solum de his quae sunt ad finem.....	> 106
m	Utrum convenienter enumerentur circumstantiae in tertio <i>Ethicorum</i> . . .	ib.	m	Utrum consilium sit solum de his quae u nobis aguntur.....	> ib.
iv	Utrum sint principale* circumstantiae propter quid, et ea in quibus cit operatio.	66	iv	Utrum consilium sii de omnibus quae a nobis aguntur.....	» 107
			v	Utrum consilium procedat ordine resolutorio.....	» ib.
			vi	Utrum consilium procedat in infinitum.	» 108
QUAESTIO OCTAVA			QUAESTIO DECIMAQUINTA		
De voluntate, quorum sit ut votitorum.			De consensu, qui est actus voluntatis in comparatione ad ea quae sunt ad finem.		
articuli* i	Utrum voluntas sit unum boni.	68	articulus I	Utrum consensus sit actus appetitivae, vel apprehensis ac virtutis.....	» 110
n	Utrum voluntas sit tantum fini», an etiam eorum quae sunt ad finem. .	70	n	Utrum consensus conveniat brutis animalibus.....	> III
m	Utrum voluntas eodem actu moveatur in finem, et in id quod est ad finem.	71	? m	Utrum consensus sit de fine, vel de hi» quae sunt ad finem.....	» ib.
			iv	Utrum consensu» in actum pertineat totum ad superiorum animae partem.	» 112
QUAESTIO NONA			QUAESTIO DECIMASEXTA		
De motivo voluntatis.			De usu, qui est actus voluntatis in comparatione ad ea quae sunt ad finem.		
ARTICULUS I	Utrum voluntas moveatur ab intellectu.	74	articulus i	Utrum uti sit actus voluntati*.....	» «M
> II	Utrum voluntas moveatur ab appetitu sensitivo.	76	» II	Utrum uti conveniat brutis animalibus.	> 115
»	ni Utrum voluntas moveatur scipsam. . . .	77	» III	Utrum usus possit esse etiam ultimi finis.....	» ib.
»	iv Utrum voluntas moveatur ab aliquo exteriori principio.....	78	» D'	Utrum usus praecedat electionem. . .	» 110
»	v Utrum voluntas moveatur a corpore caelesti.....	80			
vi	Utrum voluntas moveatur a Deo solo sicut ab exteriori principio.....	81			
QUAESTIO DECIMA			QUAESTIO DECLMASEPTIMA		
De modo quo voluntas movetur.			De actibus Imperatis a voluntate.		
ARTICULUS I	Utrum voluntas ad aliquid naturaliter moveatur.....	83	ARTICULUS	Utrum imperare sit actus rationis, vel voluntatis.....	» 118
II	Utrum voluntas moveatur de necessitate a suo obiecto.....	85	II	Utrum imperare pertineat ad animalia bruta.....	» 119
III	Utrum voluntas moveatur de necessitate ab inferiori appetitu.....	87	m	Utrum usus praecedat imperium. . . .	» 120
IV	Utrum voluntas moveatur de necessitate ob exteriori motivo quod est Deus.	88	iv	Utrum imperium et actus imperatus sint actus unus, vel diversi.....	» ib.
QUAESTIO UNDECIMA			v	Utrum actus voluntatis imperetur. . .	» 121
De fruitione, quae est actus voluntatis.			vi	Utrum actus rationis imperetur. . . .	» 122
ARTICULUS I	Utrum frui sit actus appetitivae potentiae.....	90	vn	Utrum netus appetitu» sensitivi imperetur.	» ib.
II	Utrum frui conveniat tantum rationali creaturae, an etiam animalibus brutis.	91	vni	Utrum actus animae vegetabilis imperetur.....	»
III	Utrum fructio sit tantum ultimi finis.	92	IX	Utrum actus exteriorum membrorum imperentur.....	» 135
»	iv Utrum fructio sit solum finis habiti. .	ib.			
QUAESTIO DUODECIMA			QUAESTIO DECIMAOCTAVA		
De intentione.			De bonitate et malitia humanorum actuum in generali.		
ARTICULUS I	Utrum intentio sit actus intellectus, vel voluntatis		ARTICULUS I	Utrum omnis humana actio sit bona, vel aliqua mala.....	127
n	Utrum intentio sit tantum ultimi finis».	95	» II	Utrum actio homini» habeat bonitatem vel malitiam ex obiecto.	128
ni	Utrum aliquis possit simul duo intendere.....	ib.	III	Utrum actio hominis sit bona vel mala ex circumstantia.....	120
IV	Utrum intentio finis sit idem actus cum voluntate eius quod est ad finem. .	96	IV	Utrum actio humana sii bona vel mala ex fine.....	120
V	Utrum intentio conveniat brutis animalibus	97		Utrum aliqua actio humana sit bona vel mala in sua specie.....	

articulus vi	Utrum actu» habeat speciem boni vel mali ex tine..... = poq.	
VU	Utrum species quae est ex fine, contineatur sub specie quae est ex obiecto, sicut sub genere, vel c converso. . . »	>33
VIII	Utrum aliquis actus sit indifferens secundum suam speciem..... »	134
IX	Utrum aliquis actus sit indifferens secundum individuum..... >	«57
	Utrum aliqua circumstantia constitui actum moralem in specie boni vel mali..... . . . »]3M
XI	Utrum omnis circumstantia augens bonitatem vel malinam, constituat actum moralem in specie boni vel mah. » »	159

QUAESTIO DECLMANONA

De bonitate et malitia actus interioris voluntatis.

articulus i	Utrum bonitas voluntatis dependeat ex obiecto..... »	141
n	Utrum bonitas voluntatis dependeat ex solo obiecto.	
III	Utrum bonitas voluntatis dependeat ex ratione..... »	
IV	Utrum bonitas voluntatis dependeat ex lege aeterna..... »	
V	Utrum voluntas discordans a ratione errante, sit mala »	
VI	Utrum voluntas concordans rationi erranti , sit bona.	
VII	Utrum voluntatis boniiA» in his quae sunt ad linem, dependeat ex intentione linis.....	'47
VIII	Utrum quAntitas bonitati* vel malitiae in voluntate, sequatur quantitatem boni vel mali in intentione..... 3	148
IX	Utrum bonitas voluntati» dependeat et conformntate ad voluntatem divinam. »	»49
	I trum nccexsanum «t voluntatem humanam conformari voluntati divinae in volito, ad hoc quod eit bona. . .	i5o

QUAESTIO VIGESIMA

De bonitate et malitia exteriorum actuum humanorum.

ARTICULUS I	Utrum bonitas vel malitia per prius sit in actu voluntatis, vel in actu exteriori..... >	153
II	Utrum tota bonitas el malina exteriori» actu» dependeat ex bonitate voluntatis.	
III	Utrum boniia» et malitia sit eadem exterioris et interioris actu»..... >	
IV	Utrum actu» exterior aliquid addat de bonitate et malitia tupra actum anteriorem..... »	»59
	Utrum eventu» sequens aliquid addat de lionitate vd malitia ad anteriorem actum..... « . . >	161
VI	Utrum idem actus exterior possit cmc bonus et malus.....	IÔ2

QUAESTIO VIGESIMAPRIMA

De iis quae consequuntur actus humanos ratione bonitatis et malitiae.

ARTICULUS I	Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem rectitudinis vel peccati.....	164
II	Utrum humanus, inquantum esi bonus vel malus, habeat rationem laudabilis vel culpabili»..... >65	
in	Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem meriti vel demeriti.....	166
IV	Utrum actus humanus, inquantum est bonus vel malus, habeat rationem meriti vel demeriti apud Deum. . .	167

QUAESTIO VIGESIMASECŦNDA

De subiecto passionum animae.

articulus i	Utrum aliqua passio sit in anima. .	10X
II	Utrum passio magis rit in parte appetitiva quam in apprehciuiua. . .	1(HI

ARTICULUS III	Utrum pauio iit magi» in appetitu icntitivo quam intellectivo, qui dicitur voluntas..... /og.	171
---------------	---	-----

QUAESTIO VIGESIMATERTIA

Dc differentia passionum ab invicem.

ARTICULUS I	Utrum passiones quae «unt in concupiscibili , sint diversae ab hi» quae sum in irasabib.....	
I!	Utrum contrarieU» patiionum inudibilis ii secundum conharicuiem boni et mali.....	»74
III	I trum sit ahqua pa»xio animae non habenv contrarium.....	
IV	Utrum lint aliquae patriotic» differente» vpccic. m eadem potentia, non contranac ad invicem.....	17Ü

QUAESTIO VIGESIMAQUARTA

Dc bono et malo in animae passionibus.

ARTICULUS I	Utrum bonum et malum morule po» iit in paaiunibu- animae inveniri .	'79
II	Utrum omnis po>*io animae vit mala moraliter>	
UI	Utrum pastio addat, sci diminuat, ad bonitatem vel malitiam actu» - - - -	181
IV	Utrum aliqua passio ut bona sci maber sua specie.....>.....182	

QUAESTIO VIGESIMAQUINTA

Dc ordine passionum ad invicem.

ARTICULI S I	Utrum poaionc» irascilnlu sint priores poMiombos concupudibilis, vel e consenso.....	im
II	Utrum amor sit prima passionum concupiscibili»>	184
III	Utrum sp« ait prima inter passiones iroscibili»>.....186..	
IV	Utrum iuac sint quatuor principales passionc* gaudium, tnsliiA, spes et timor.	1*7

QUAESTIO VIGESIMASEXTA

Dc passionibus animae in speciali. Et primo, dc amore.

ARTICULUS I	Utrum amor sil in concupiscibili. . .	1S8
n	Utrum amor sit passio. - - - - -	180
» m	Utrum amor *il idem quod dilectio.	tb.
IV	Utrum amor conscnienter dividatur In amorem amicitiae et amorrm concupiscentiae>	190

QUAESTIO VIGESIMASEimMA

Dc causa amoris.

ARTICULUS !	Utrum bonum 4t sola causa amoris,	192
» U	Utrum cognitio wt causa amoris. . .	193
» III	Utrum similitudo iit causa amoris . .	194
» rv	Utrum aliqua alia powionum animae sit causa amoris.....»25.....	

QUAESTIO VIGESIMAÏTAVA

Dc effectibus amoris.

ARTICULUS I	Utrum unio sit effectus amoris . . .	'97
II	Utrum mutua inhaesio sit effectus amoris.....>	198
III	Utrum extusu sit effectus amoris.19
IV	Utrum relu» sit effectus» amori». . . .	200
»	Utrum amor sit passio lacsiva amantis.	201
VI	Utrum amor sit cnu*a omnium quae amans agit>	203

QUAESTIO VIGESIMANONA

Dc odio.

ARTICULUS I	Utrum causa et obieclum odii ait malum>	20î.....
II	Utrum odium causctur ex amore.	4<M
III	Utrum odium rit fortius quam amor	j05
IV	Utrum aliquis possit habere odio »c- ipsum.....>	206
	Utrum aliquis possit odio habere veritatem.....	»b.
VI	Utrum aliquid possit haberi odio in univcnali.....>	207

QUAESTIO TRIGESIMA		QUAESTIO TRIGESIMASEXTA	
De concupiscentia.		De causis tristitiae seu doloris.	
articulus i	Utrum concupiscentia sit tantum in appetitu sensitivo..... <i>po</i> . 209	ARTICULUS I	Utrum causa doloris sit bonum amis- »um, vel malum coniunctum..... <i>PW</i> 249
i» n	Utrum concupiscentia sit passio spe- cialis..... 210	> II	Utrum concupiscentia sit causa doloris. 250
* m	Utrum sint aliquae concupiscentiae na- turales, ct aliquae non naturales . . » 211	It! Utrum appetitu» unitatis sit causa do- loris. ...u.5i.....	
iv	Utrum concupiscentia sit infinito. . . 212	> rv	Utrum potestas cui non potest resisti, iit causa doloris..... ib.
QUAESTIO TRIGESIMAPRIMA		QUAESTIO TRIGESIMASEFHMA	
De delectatione secundum sc.		De effectibus doloris vel tristitiae.	
ARTICULUS I	Utrum delectatio sit passio..... 215	ARTICULUS I	Utrum dolor auferat facultatem ad- discendi..... > 253
II	Utrum delectatio sit in tempore . . . 216	II	Utrum aggravatio animi sit effectus tristitiae vel doloris.....254.....
m	Utrum delectatio differat a gaudio. . 217	III..	Utrum tristitia vel dolor debilitet 0- mnem operationem.....».....ib.....
• IV	Utrum delectatio iit in appetitu intel- lectivo ...>.....ib.....	rv	Utrum tristitia magis noceat corpori quam aliae animae passiones - - - - » 155
» V	Utrum delectationes corporales ct sen- sibile» sint maiores delectationibus spiritualibus ct intelligibiiibus. . . . 219		
* VI	Utrum delectatione» tactu* sint maio- res delectationibus quae sunt secun- dum alios sensus.220.....		
VII!	Utrum aliqua delectatio sit non natu- rali*».....221.....	ARTICULUS I	Utrum dolor vel tristitia mitigetur per quamlibet delectationem..... • 257
9 vm	Utrum delectatio possit este delecta- tioni contraria..... . 222	II	Utrum dolor vel tntitia mitigetur per fletum..... . , > 258
QUAESTIO TRIGESIMASECUNDA		III	i!trum dolor et tristitia mitigentur per compassionem amicorum. ».....ib.
De causa delectationis.		IV	Utrum per contemplationem veritatis, dolor et tristitia mitigentur - - - - - > 25o
ARTICULUS I	Utrum operatio sit causa propria de- lectationis 223.....	V	Utrum dolor ct tristitia mitigentur per somnum ct balnea. - - - - >. . . . ib.
II	Utrum motus sit cau»a delectationi:: . 325		
> m	Utrum *pe» ct memoria sint causae delectationis....., - - - - - . 226		
» IV	Utrum trisiilin at causa delectationis. ib.		
• v	Utrum actiones aliorum sint nobis causa delectationis..... > 227		
• VI	Utrum benefacere alteri .u causa dc- lectationis..... 32#		
> VII	Utrum similitudo sit causa delectatio- nis. - - - - - > ib.		
> VU!	Utrum admiratio sit causa delectationis. 229		
QUAESTIO TRIGESIMATERTIA		QUAESTIO TIUGESIMANQNA	
De effectibus delectationis.		De bonitate et malitia trisUtiae seu doloris.	
ARTICULUS I	Utrum delectationi» sit dilatare - - - - » 231	ARTICULUS I	Utrum omni- tristitia sit mala. - - - - • 261
II	Utrum delectatio causet sui sitim, vel desiderium..... » ib.	» II	Utrum tristitia possit esse bonum ho- ne*tum..... - - - - - » 202
> III	Utrum delectatio impediat usum ra- tionis » 232	» III	Utrum tristitia possit esse bonum utile. > 263
> IV	Utrum delectatio perficiat operationem. 233	IV	Utrum dolor corporis sit summum malum. > ib.
QUAESTIO TRIGESIMAFUARTA		QUAESTIO QUADRAGESIMA	
De bonitate et malitia delectationum.		De passionibus irascibilis. Et primo. de spe ct desperatione.	
ARTICULUS I	Utrum omni* delectatio sit mala. . . 235	ARTICULUS I	Utrum *pes sit idem quod desiderium sci cupiditas..... » 265
» II	Utrum omnis delectatio iit bona. . . » 236	n	Utrum spes sit in vi apprehensive, an in vi appetitiva. » 266
> III	Utrum aliqua delectatio sit optimum. > 237	» III	Utrum spes sit in brutis animalibus. . > 367
> rv	Utrum delectatio sit mensura vel re- gula secundum quam iudicetur bo- num vel malum in moralibus. - - - » 238	> IV	Utrum spei contrarietur desperatio . . 269
QUAESTIO TRIGESIMAFUINTA		* v	Utrum causa spei sit experientia. . . . e: i ib.
De dolore, seu tristitia, secundum se.		» VI	Utrum in iuvenibus ct in ebriosis abun- det IMS..... » 270
ARTICULUS I	Utrum dolor sit passio animae - - - - > 240	> VII	Utrum spes rit causa amoris*..... > *7'
• II	Utrum tristitia sit idem quod dolor. . » 241	vm	Utrum spes conferat ad operationem, vel magis impediat.....».....ib.....
> III	Utrum tristitia, scu dolor, sit contra- na delectationi..... » ib.		
» IV	Utrum omnis tristitia omni delectationi contrarietur..... > 242		
> V	Utrum delectationi contemplationis sit aliqua tristitia contraria..... » 343		
» VI	Utrum magis sit fugienda tristitia, quam delectatio appetenda..... » 245		
> vn	Utrum dolor exterior sit maior quam interior..... » 246		
> vn!	Utrum sint tantum quatuor species tristitiae..... » 247		

INDEX

QUAESTIO QUADRAGESIMATERTIA		QUAESTIO QUINQUAGESIMAPRIMA	
De causa timoris.		De causa habituum quantum ad generationem ipsorum.	
articulus t	Utrum causa timoris sit amor.....pag.	281	
n	Utrum cauta timori» sit defectu». . . .	282	
QUAESTIO QUADRAGESIMAQUARTA		ARTICULUM t	
De effectibus timoris,		Utrum aliquis habitu» xit a natura. . pag.	
ARTICULUS I	Utrum limor faciat contractionem .	283	33\$
» II	Utrum timor facial consiliativo». .	•184	
» m	Utrum limor faciat tremorem. . . .	285	
» IV	Utrum timor impediat operationem. .	ib.	
QUAESTIO QUADRAGESIMAIHNTA		Utrum aliquis habitus causctur cx	
De audacia.		acubus.....< . . . »	
ARTICULUS I	Utrum audacia sit contraria timori.	287	327
n	Utrum audacia consequatur spem. . .	288	
tu	Utrum detectus aliquis sit causa audaciae.....	389	
II'	Utrum audaces sint promptiore» in principio quam in ipsis periculi». .	2<0	
QUAESTIO QUADRAGESIMASEXTA		IV Utrum aliqui habitu» sint hominibus infusi a Deo.....	
De ira Kccundum bc.		QUAESTIO QUINQUAGESIMASECUNhA	
ARTICULUS	Utrum ira sit »pectalis passio. . . .	De augmento habituum.	
II	Utrum obicctum irae «it bonum , vel malum.	ARTICULUS I	
m	Utrum ira sit in concupiscibili. . . .	Utrum habitus augeantur.....	
IV	Utrum ira sit cum ratione. - - - - -	» n	
V	Utrum ira sit naturalior quam concupi»ccntia. . . .	Utrum habitus augeatur per additionem. >	
VI	Utrum ira sil gravior quam odium. .	> m	
vu	Utrum ira sit ad illos solum ad quo» est institui.....	Ulrutn quilibet actus augeat habitum. »	
VIII	Utrum convenienter assignentur specie* irae.....	QUAESTIO QUINQUAGESIMATERTIA	
QUAESTIO QUADRAGESIMASEPTIMA		De corruptione ct diminutione habituum.	
De causa effectiva irae, et de remediis eius.		articulus l	
ARTICULUS I	Utrum icniper moûvum irae ait aliquid factum contra rum qui irascitur. . .	Utrum habitu» corrumpi possit. - - - .	
II	Utrum sola parvipensio vd despectio sit motivutn trac	> II	
UI	Utrum excellentia imseentis iit causa irac.....	Utrum habitus ponit diminui..... l	
IV	Utrum defectus alicuius sit causa ut contra cum üciliu» irascamur. .	» m	
QUAESTIO QUADRAGESIMAOCTAVA		Utrum habitus corrumpatur vd diminuat per solam eo unionem ab opere	
De effectibus irae.		QUAESTIO QUINQUAGESIMAJVTA	
ARTICULUS I	Utrum ira cause! delectationem. . . .	De distinctione habituum.	
II	Utrum ira maxime causet fenorem in corde.....	ARTICULUS I	
III	Utrum ira maxime impediat rationis usum.....	Utrum multi habitus possint e*c in una potentia.....	
IV	Utrum ira maxime cause! taciturnitatem	II	
QUAESTIO QUADRAGESIMANONA		Utrum habitu» distinguantur »ecundum obiecta.....	
De habitibus in generali, quoad eorum substantiam.		UI	
ARTICULUS I	Utrum habitus sit qualitas.....	Utrum habitu» distinguantur secundum bonum et malum.....	
» U	Utrum habitus iit determinata ipecies qualitatis.....	IV	
III	Utrum habitui importet ordinem ad actum.	(Arum uno» habitus cx multis habitibus coniiituatur.	
IV	Utrum sit necessarium esse habitum	QUAESTIO QUINQUAGESIMAQUINTA	
QUAESTIO QUINQUAGESIMA		De virtutibus, quantum ad suas essentias.	
De subiecto habituum.		ARTICULUS I	
ARTICULUS I	Utrum in corpore sit aliqui» habitu».	Utrum virtus humana sil liabitu». . .	
» II	Utrum anima sit subicctum habitus secundum suam csvenliam, vel suam potentiam.....	» II	
UI	Utrum in potentiis sensitivae partis possit esse aliquis habitui.....	Utrum virtus humana «it habiuis operativu».....	
IV	Utrum in ipso intellectu sit aliqui» habitus.....	ni	
M	Utrum in voluntate sil aliquis habitu».	Utrum virtus humana sit habitus bonus.	
	Utrum in angeli» sit aliquis habitus.	IV	
		Utrum virtus convenienter definiatur.	
		QUAESTIO QUTNQAGESIMASEXTA	
		De subiecto virtutis.	
		ARTICULUS I	
		Utrum vinus sit in potentia animae Meut in subiecto.....	
		Utrum una virtu» possit c»sc in plo-ribu» potentii*.....	
		III	
		Utrum intellectu» possit esse wbicctum virtutis.....	
		TV	
		Utrum iraaabili» ct concupiscibus unt subtectum virtuti*. - - - - -	
		V	
		Utrum vire» apprehensivae sensitivae sint subicctum mtotii.....	
		VI	
		Utrum \olunto» possit eue subiectum virtuti».....	
		QUAESTIO QUINQUAGESIMASEPTĪMA	
		De distinctione virtutum intellectualium.	
		ARTICULUS I	
		Utrum habitu» intellectuale» speculativi sint virtutes.....	
		II	
		Utrum »im tantum lres habitu» intellectuale» speculativi, scilicet capientia, «dentia ci intellectu».....	
		ni	
		l tmm habitus intellectuali» qui est ar», «it vinus.....	
		IV	
		Utrum prudentia sit virtus distincta ab arte	
		V	
		Utrum prudentia sit virtus itcccs»aria homini.....	
		VI	
		Utrum cubulia, synesi» et gnome unt virtutes adiunctae prudentiae. . . .	
		QUAESTIO QUINQVAGESIMAOCTAVA	
		De distinctione virtutum moralium ab intellectualibus.	
		ARTICLLUS.I	
		Utrum omni» vinu» sil moralis. . . .	
		n	
		Utrum virtu» moralis distinguatur ab intellectuali - - - - -	

articulus i	Utrum sufficienter virtu* dividatur per moralem et intellectualem.....	pag. 374
iv	Utrum morali» virtus possit esse sine intellectuali.....	> 3/5
v	Utrum intellectualis virtus possit esse sine morali.....	> 3/<

QUAESTIO QUINQUAGESIMANONA

De comparatione virtutis moralis
ad passionem.

articulus i	Utrum virtus morali* sit passio. . . .	380
3 ii	Utrum virtus morali* possit esse cum passione.....	» 38i
>	in Utrum virtus moralis possit esse cum tristitia.....	3 382
3	rv Utrum omnis virtus moralis sit circa passiones.....	3 383
>	v Utrum aliqua virtus moralis possit esse absque passione.....	3 ib.

QUAESTIO SEXAGESIMA

De distinctione virtutum moralium
ad Invicem.

ARTICULUS i	Utrum sit unum tantum virtus moralis.	3 385
3 ii	Utrum virtutes morale* quae *unt circa operationes, distinguantur ab his quae sunt circa passionem*.....	387
>	m Utrum circa operationem* sit tantum una virtus moralis.	3 389
»	iv Utrum circa diversas passiones diver- sae sint virtutes morales. - - - - -	3 390
>	v Utrum virtutes morales distinguantur secundum diversa obiecta passionum.	ib.

QUAESTIO SEXAGESIMAPWMA

De virtutibus cardinalibus.

ARTICULUS i	Utrum virtute* morale* debeant dici cardinale*, vel principales.....	3 394
>	u Utrum sint quatuor virtute* cardinales.	»
»	m Utrum aliae virtutes mugi debeant dici principales quam istae.....	3 396
3	iv Utrum quatuor virtute* cardinales dif- ferant ab invicem.....	3 ib.
>	v Utrum virtutes cardinale* convenienter dividantur in virtute* politicos, pur- gatorias, purgati animi, et exemplares.	39«

QUAESTIO SEXAGESIMASEGUNDA

De virtutibus theologicis.

ARTICULUS i	Utrum sint aliquae virtutes theologicae.	3 401
3 ii	Utrum virtute* theologicae distinguan- tur ab intellectualibus et moralibus.	402
>	ni Utrum convenienter tides, spes et ca- nta* ponantur virtutes theologicae.	3; 403
>	iv Utrum fides sit prior spe, et spes ca- ritate	3 404

QUAESTIO SEXAGESIMATERTIA

De causa virtutum

ARTICULUS i	Utrum virtus insit nobis u natura. .	» 406
>	u Utrum aliqua virtus causetur in nobis ex assuetudine operum.....	3 4°7
»	m Utrum aliquae virtutes morale* sint in nobis per infusionem.....	3 4°9
3	n Utrum virtus quam acquirimus ex ope- rum assuetudine, sit eiusdem spe- ciei cum virtute infusa.....	3 4°°

QUAESTIO SEXAGESIMAQUARTA

De medio virtutum.

ARTICULUS i	Utrum virtutes morales sint in medio.	3 4«*
3 ii	Utrum medium virtutis moralis sit medium rei, vel rationis. - - - - -	3 4«3
>	m Utrum virtutes intellectuales consistant in medio.....	3 4°4
»	iv Utrum virtutes theologicae consistam in medio.....	» 4°°

QUAESTIO SEXAGESIMAQUINTA

De connexione virtutum.

articulus t	Utrum virtutes morale* sint ad invicem connexae.....	p&fi 4*8
»	n Utrum virtutes morales possint esse sine cariute.....	» 423
»	in Utrum caritas possit esse sine aliis vir- tutibus moralibus.....	» 4*4
»	iv Utrum tides et spe* possint esse sine caritate	» 4°5
v	Utrum caritas possit case sine tide et spe.	» 427

QUAESTIO SEXAGESIMASEXTA

De aequalitate virtutum.

articulus l	Utrum virtus possit esse maior vel minor.....	> 428
U	Utrum omne* virtute* simul in eodem existent», sint aequales.....	» 429
»	ni Utrum virtutes morales praemineant intellectualibus.....	» 4^1
»	iv Utrum iustitia sit praecipua inter vir- tutes morales.....	» 4^4
>	v Utrum sapientia sit maxima inter vir- tute* intellectuales.....	» 435
vi	Utrum carito* sit maxima inter virtutes theologica*.....	» 4*7

QUAESTIO SEXAGESIMASEPTIMA

Dc duratione virtutum post hanc vitam.

ARTICULUS t	Utrum virtutes morale* maneat post hanc vitam.....	» 438
ii	Utrum virtutes intellectuales moneant po-a hanc vitam.....	> 4*9
tu	Utrum fides maneat post hanc vitam.	» 44°
iv	Utrum spes maneat post mortem in statu glonae.....	> 442
v	Utrum aliquid fidei sci spei remaneat in gloria.....	> 44*
vi	Utrum remaneat caritas post hanc vi- tam in gloria.....	» 44\$

QUAESTIO SEXAGESIMAOCTAVA

De donis.

ARTICULUS i	Utrum dona differant a virtutibus. .	» 44r'
»	n Utrum dona sint necessaria homini ad salutem.....	» 44s
m	Utrum dona Spiritus Sancti sint habitu*.	> 449
»	iv Utrum convenienter septem dona Spi- ritus Sancti enumerentur.....	» 4*°
>	v Utrum dona Spiritus Sancti sint con- nexa.	» 4\$'
»	vi Utrum dona Spiritus Sancti remaneant in patna.....	» 4*2
»	vn Utrum dignitas donorum attendatur secundum enumerationem Isaiae xi.	» 4*°
>	viu Utrum virtute* sint praeferendae donis.	> 4*4

QUAESTIO SEXAGESIMANONA

De becatitudinibus.

articulus i	Utrum becatitudine* distinguantur a vir- tutibus el doni*.....	» 4*°
»	n Utrum praemia quae attribuuntur bea- titudinibus. ad hanc vitam pertineant.	» 4*7
*	ni Utrum convenienter enumerentur bea- titudines.....	» 4*8
>	iv Utrum praemia becatitudinum conve- nienter enumerentur.....	» 4@°

QUAESTIO SEPTUAGESIMA

De fructibus Spiritus Sancti.

articulus l	Utrum fructus Spiritus Sancti quos Apostolus nominat aj Galatas v, sint actus. > 4@l	
»	n Utrum fructus n becatitudinibus dif- ferant	* 4°-
iii	Utrum fructu* convenienter enumeren- tur ab Apostolo.	ii>
»	rv Utrum fructus Spiritus Sancti contra- rientur operibus carnis. . <<.	» 4°4

